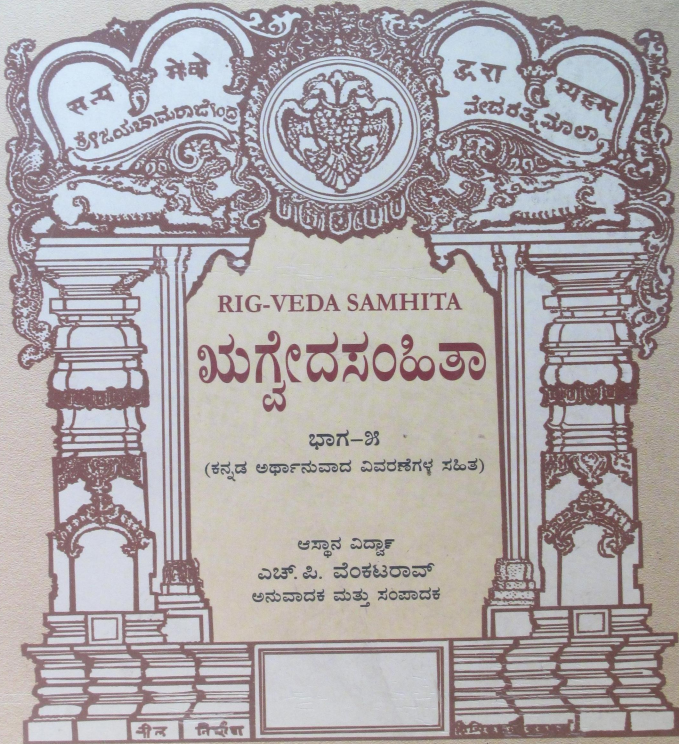

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

स स ऋषे
ಶ್ರೀಒಯನಾನುಲಾದಿಂದ

ॐ रा ऋषि
ವೇದರತ್ನಮಾಲಾ

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೨

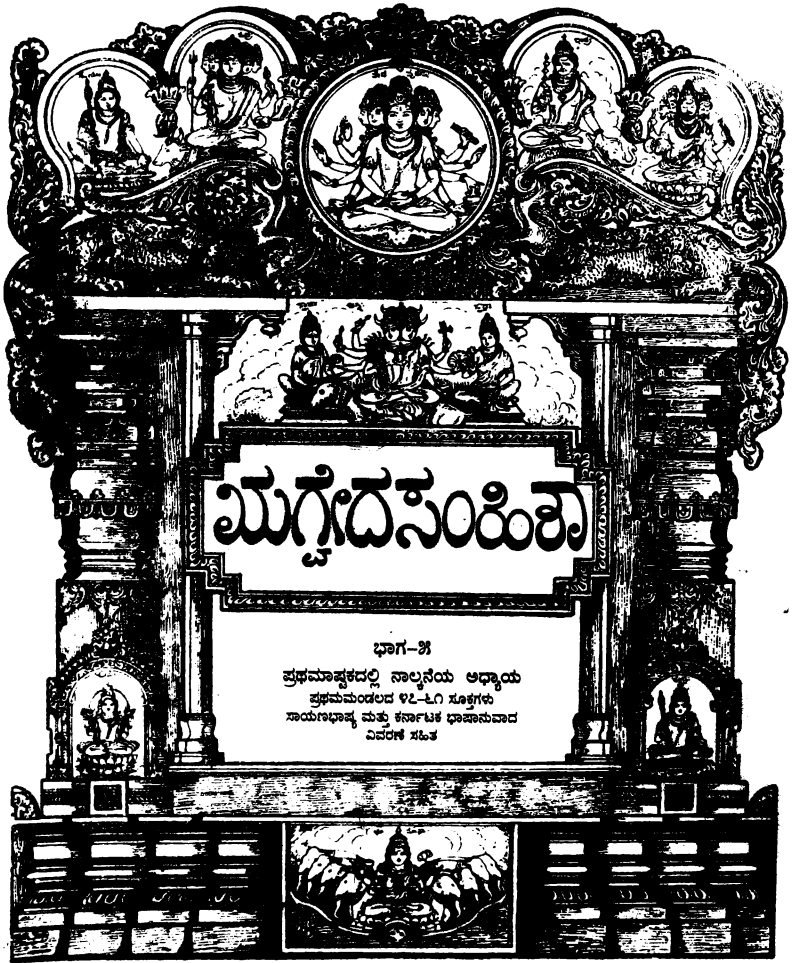
(ಕನ್ನಡ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆಗಳ ಸಹಿತ)

ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್
ಅನುವಾದಕ ಮತ್ತು ಸಂಪಾದಕ

ಶಿವ ದೀಪಿಕಾ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ
ಬೆಂಗಳೂರು

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ-೨

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ
ಪ್ರಥಮಮಂದಲದ ೪೭-೮೧ ಸೂಕ್ತಗಳು
ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾನುವಾದ
ವಿವರಣೆ ಸಹಿತ

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಮೇತ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ ೫

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೪೭-೬೦

ಅನುವಾದಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರು

ಆಸ್ತಾನ ವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜಿ.ಸಿ.ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RIG-VEDA SAMHITA Volume No. 5 : Reprint of **RIG-VEDA SAMHITA**
Translated with Critical Notes By : **Asthan Mahavidwan H.P. Venkata Rao**
Published by **Manu Baligar**, Director, Department of Kannada and Culture, Kannada
Bhavan, J.C. Road, Bengalooru - 02

Pages : xxiv + 708

Price : Rs. 190.00

© ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುಗಳು: ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಮುದ್ರಣ : ೨೦೦೯

ಪುಟಗಳು : ೨೪ + ೭೦೮

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೧೯೦.೦೦

ಪುಟಗಳು : ೧೦೦೦

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ : ಮಯೂರ

ಮುದ್ರಕರು :

ಮೆ|| ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆಡ್ಸ್

ನಂ. 69, ಸುಭೇದಾರ್ ಭವನ ರೋಡ್

ಬೆಂಗಳೂರು - 560020 ದೂ : 23342724

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂತಪಯಃಪಾರಾವಾರುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಪ್ರಜಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಪಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಬಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಬಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಚಂಪುಜಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ದಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿಧವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು

ಮುನ್ನುಡಿ

ಮುಗ್ಧನಂಟುತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಪ್ತನಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಛಾಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೪೭-೬೧ ಸೂಕ್ತಗಳು ಅರ್ಚಕವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೪೭-೫೦ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಕಾಂಜಿ ಕಾಂಡ್ಯಾ ಎಂಬ ಮುಹಿಯೂ, ೫೦-೫೭ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಸವ್ಯ ಅಂಗೀರಸಿ ಎಂಬ ಮುಹಿಯೂ, ೫೮-೬೧ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ನೋಡಾ ಗೌತಮಿ ಎಂಬ ಮುಹಿಯೂ ಸೂಕ್ತಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಈ ಮಂಡಲದ ಮುಹಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದರೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಸುಮಾರು ನೂರು ಮಕ್ಕಳುಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾಗಿರುವರು.

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಂತೆ ಮುಹಿಯಾದ ಕಾಂಡ್ಯಾ ಮುಹಿಯ ಪುತ್ರನು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ ಕಾಂಡ್ಯಾ ಪುತ್ರಃ ಕಾಂಡ್ಯಾಪುತ್ರೋ ಯಥಾ ಪ್ರಾಕ್ರಂ (೨. ೩-೧೭) ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ ಕಾಂಡ್ಯಾ ಮುಹಿಯ ಪುತ್ರನು. ಕಾಂಡ್ಯಾ ಮುಹಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರಂತೆ ಇವನೂ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಮುಹಿಯು ಮುಗ್ಧನ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೪೪-೫೦ ಸೂಕ್ತಗಳು (೮೨ ಮಕ್ಕಳು) ಎಂಬವನು ಮಂಡಲದ ೪೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ (೧೦ ಮಕ್ಕಳು), ೬೦ ಭಕ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೪೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ (೫ ಮಕ್ಕಳು), ಒಟ್ಟು ೯೭ ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು. ಈ ಮುಹಿಯ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧನಾದ ೧-೮೪-೬; ೧-೮೫-೩; ೮-೩-೯; ೮-೫೧-೨; ೮-೫೪-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತ ೩-೧೭ ರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅಂಗೀರಸಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಸವ್ಯನೆಯ ಮುಹಿಯ ವಿಷಯವು ವಿಶದವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಮುಹಿಯನ್ನು ವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಗ್ಧನ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೫೧-೫೭ (೭೨ ಮಕ್ಕಳು) ಸೂಕ್ತಗಳೆನಿಸುತ್ತಿರುವುವು.

ನೋಡಾ ಗೌತಮಿ ಎಂಬ ಮುಹಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ-ನೋಡಾ ಮುಹಿ ಧೃವತಿ | ನವನಿಂ ವಿದಾತಿ | ನ ಯಥಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಕಾಮಾನಾವಿಷ್ಕುರುತೇ (೨. ೪-೧೬). ನೋಡಾ ಎಂಬ ಮುಹಿಯು ತನ್ನ ನೂತನವಾದುದೂ, ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ತನ್ನ ಅಳಿಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೋರಿಸುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನವೆಂದು ತನ್ನ ಸುಪ್ರವಾಗದ್ದೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶವದಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು—

ಉಪೋ ಅವರ್ತಿ ತುಂಧ್ಯವೋ ನ ವಶೋ ನೋಡಾ ಇವಾದಿರಕೃತ ಪ್ರಿಯಾಣಿ |
ಅದ್ವಿಸನ್ನ ಸತೋ ಧೋಧಯಂತೀ ಕಪ್ತವಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಿರ್ವಹಿಸುವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ನೋಡಾ ಎಂಬ ಮುಹಿಯು ಗೋತಮ ಎಂಬ ಮುಹಿಯ ಪುತ್ರನು ಆತನೂ ಗೋತಮನ ವಂಶೋದ್ಭವನು. ಈ ಮುಹಿಯು ಮುಗ್ಧನಂಟುತೆಯ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೫೮-೬೪ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, (೭೪ ಮಕ್ಕಳು) ಎಂಬವನು ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೮೪ ನೇ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ (೬ ಮಕ್ಕಳು) ೬೦ ಭಕ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೪೫ ನೇ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ (೫ ಮಕ್ಕಳು) ಒಟ್ಟು ೮೫ ಮಕ್ಕಳುಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಗ್ಧನಂಟುತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ—

|| ಶ್ರೀ ||

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೩-೮೯

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೩. ಅಕ್ಷಿನಾ ಯಜ್ಞರೀತಿ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಅನುವಾಕಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ವಿವರಣೆ.	2
ವೇದವಿಭಾಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಋಷಿಕ್ರಮ, ದೇವತಾಕ್ರಮ, ಛಂದಃಕ್ರಮವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳು.	3
ಮಂಡಲಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ರಮ.	4
ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯಸವನಗಳ ವಿವರಣೆಯು.	6
ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗ	7
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳು	9
ಅಕ್ಷಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸೂಕ್ತ ಪಂಚಯ	11
ಕಂದ್ರಶಬ್ದನಿವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	33
ವಿಕ್ರೀದೇವತೆಗಳ ಸೂಕ್ತ ಪಂಚಯ.	49
ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂಬ ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿವರಣೆಯು.	
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳ ಯಜುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾಕ್ಯಗಳ ವಿವರಣೆ.	60
ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯ ಸೂಕ್ತ ಪಂಚಯ, ಸರಸ್ವತೀಶಬ್ದದ ನಿವೃತ್ತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	68
ಅಪ್ಸೀಸೂಕ್ತಗಳ ವಿವರಣೆ.	73
೪. ಸುದೋಹಕೃತ್ಸಂ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗವು.	86

ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಧಂದಸ್ತುಗಳೆ.	87
ವೃತ್ತಾಸುರನ ವೃತ್ತಾಂಶ.	123
೫. ಅ ತ್ರೇತಾ ನಿಷೀದಿತೆ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸೋಗವು.	136
ಸೋಮಯಾಗದ ಸತ್ಯಪ್ರದೇಧಗಳು.	136
ಅಭಿಕ್ಷವಪಳಪ, ಪೃಷ್ಠಪಳಪೆ ಎಂಬ ಯೋಗಗಳ ವಿವರಣೆ.	137
ತೃಚ್ಚ, ಸ್ತೋತ್ರಮು, ವಿಷ್ಣುತಿ, ಪರ್ಯಾಯ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	137
ಒಂಭತ್ತು ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಪುಗಳೆ.	138
ತ್ರಿವೃತ್ಸಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	140
ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	142
ಸತ್ಪದಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	144
ವಿಶವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	146
ತ್ರಿಣವಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	146
ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	147
ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	147
ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	148
ಅಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮದ ವಿವರಣೆ.	148
ಸ್ತೋತ್ರಮವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರನೂಪಾಪ.	149
ಮಹಾವ್ರತ ವಿವರಣೆ.	150
ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ವಿಕೃತಿಯಾಗಗಳ ವಿವರಣೆ.	151
ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರವೂಡುವ ಅತಿರದ್ರವ್ಯಗಳ ವಿವರಣೆ	172
ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಾಸಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ.	188
೬. ಯುಂಜಂತಿ ಬ್ರಿಹ್ವಂ ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸೋಗವು.	202

ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾರ್ಥವಸ್ತುಗಳು.	203
ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ದೈವತಮಂತ್ರ, ಸ್ತುತಿಮಂತ್ರ, ಆಶೀರ್ವಂಶ, ಶಪಥ, ಅಭಿಶಾಪ, ಕಸ್ತಿಧ್ಯಾನ, ಪರಿವೇಶನಾ, ಛಂದಾ, ಪ್ರಶಂಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳು.	205
ದೈವತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರೋಕ್ಷಕೃತ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳ ವಿವರಣೆ.	205
ಯುಂಜಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಮರುಷಂ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಕೃತ ಧಾತೃ ಮತ್ತು ಅನುವಾದವು.	206
ಪಠೆ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು.	228
೩. ಇಂದ್ರಮಿದ್ಯಾಧಿನೋ ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಏಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆ.	257
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾರ್ಥವಸ್ತುಗಳು.	258
ಋಷಿಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	259
ಪಂಚಕ್ಷಿತಿ, ಪಂಚಜನ, ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆ.	296
೪. ದಿಂಧ್ರ ಸಾನಸಿಂ ರಯಿಂ ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆ.	302
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾರ್ಥವಸ್ತುಗಳು.	303
ಋಷಿಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	304
೫. ಇಂದ್ರೇಹಿ ಮತ್ಸ್ಯಂಧನೇ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾರ್ಥವಸ್ತುಗಳು.	342
ಋಷಿಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	343
೧೦. ಗಾಯಂತಿ ತ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರಿಣಿ ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ವಿವರಣೆ, ಋಷಿದೇವತಾರ್ಥವಸ್ತುಗಳು. ಋಷಿಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	382

೧೧. ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾ ಅವೀವ್ಯಥನ್ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—
 ಏನಿಯೋಗ, ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ
 ಇತ್ಯಾದಿ. 448
 ವಲನೇಬ ಅಸುರನ ವೃತ್ತಾಂತ. 465
೧೨. ಅಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ವೃಣೇಮಹೇ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—
 ಏನಿಯೋಗ, ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸು, ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ
 ಇತ್ಯಾದಿ. 484
೧೩. ಸುಸಮಿದ್ಯೋ ನ ಆ ಗಂಠಿ ಎಂಬ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—
 ಸೂಕ್ತದ ಏನಿಯೋಗ-ಅಪ್ಪಿ ಸೂಕ್ತ 525
 ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು. 526
 ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ. 527
 ನಲೆತ್ತೀಷಾಸಾ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ. 557
 ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ. 561
 ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ. 563
 ಶ್ವಷ್ಪಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯ. 571
 ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ. 580
೧೪. ಐಫಿರಗ್ನೇ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—
 ಏನಿಯೋಗ, ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು, ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ
 ಇತ್ಯಾದಿ. 584
೧೫. ಇಂದ್ರೇ ಸೋಮಂ ಸಿಖ ಎಂಬ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—
 ಏನಿಯೋಗ, ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು, ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ
 ಇತ್ಯಾದಿ. 626
 ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯ. 652

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೬. ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳು-ಮುಖ್ಯಗಳು	658
೯. ಅಶ್ವರಶ್ಮಿಯರು	662
೧೦. ಗಂಧರ್ವರು	665
೧೧. ರಶ್ಮಿ ದೇವತೆಗಳು	667
೧೨. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪುರುಷರು	
ಮನು	568
ಭೃಗುಗಳು	669
ಅಥರ್ವಾ	671
ದಧ್ಯಂಹ	671
ಅಂಗಿರಸರು	672
ವಿರೂಪಾ:	674
ನವಗ್ಯಾಃ, ದಶಗ್ಯಾಃ, ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು	675
ಅಪ್ಪಿ	676
ಕೃಷ್ಣಾ, ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ	677
ಕುಶ್ವಿ	678
ಕಾವ್ಯ ಉಪನಾ	679
೧೩. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವ ವಸ್ತುಗಳು—	679
ಅಶ್ವ ದಧಿಶ್ವಾ	680
ಶಾಕ್ರೈಃ, ಜೈದ್ಯ	681
ವಿಕಶ	682
ವೃಷಭ	682
ಗೋಷೈ, ಅಜ, ಗರ್ವಾಭ, ಸರಮಿ	683
ವಶಾಜ, ಕೂರ್ಮ, ವಾನರ, ಮಂಜೂಳ, ಪಕ್ಷಿ ಹಿಂಸ್ರಪ್ರಾಣಿಗಳು	684
ಅಹಿ	685
೧೪. ಛಾತಿಕೆವಸ್ತುಗಳು	685
ಓಷಧಿಗಳ ವಸ್ತುತಿಗಳು	686
ಉಪಕರಣಗಳು	686
ಆಯುಧಗಳು, ಉಪಕರಣಗಳು	687
೧೫. ಶಾಪದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ನಿಶಾಪಿಗಳು—	
ಅನುರರು	688
ಪತಿಗಳು, ದಾಸ ಅಥವಾ ವಸ್ತು	689
ವೃಕ್ಷ	691

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
ವಲ	692
ಅರ್ಬುದ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಸ್ವರ್ಭಾನು, ಉರಣ, ಶುಷ್ಕ	693
ಕಂಬರ, ಪಿತ್ತಿ	694
ನಮುಣಿ, ಧುಢಿ, ಹುಮುರಿ	695
ವರ್ಣಿ: ರಕ್ಷಣ:	696
ಪಿಶಾಚ, ಅರಾತಿ, ಕಿಮಿದೀ	698
೦೬. ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆ—	699
ಆತ್ಮ	700
ಸ್ವರ್ಗ	701
ನರಕ	704
ಪಿಶ್ಯಗಳು	705
ಯಮ	706
ಮೃತ್ಯು. ವಿನಸ್ತಕ ಇತ್ಯಾದಿ	707

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು

ಸಂಕೀರ್ತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು

- ಅಭ. ಸಂ. ಅಭವಾ ಅ. ವೇ.—ಅಭವವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಅಪ. ಸೂ.—ಅಪ್ಪಂಜಕಸೂತ್ರ
 ಅಪ. ಧ. ಸೂ.—ಅಪ್ಪಂಜಕರ್ಮಸೂತ್ರ
 ಅಪ. ಪ. ಸೂ.—ಅಪ್ಪಂಜಕರಣಾಸೂತ್ರ
 ಅಸೂ.—ಅಪ್ಪಲಾಯನಕೃತಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ.—ಉಪಾದಿಸೂತ್ರ
 ಋ. ಸಂ.—ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಐ. ಅ.—ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಋ. ಉ.—ಋತರೇಯೋಪನಿಷತ್
 ಐ. ಐತ್ರ.—ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ. ಉ.—ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಷ್ಟೈ. ಸೂ.—ಷ್ಟೈಮಿಞಯ ಘನವನಿಮಾಂಸಾಸೂತ್ರ
 ಷ್ಟೈ. ಷ್ಯಾ. ವಿ.—ಷ್ಟೈಮಿಞಯ ಷ್ಯಾಯನಾಲಾವಿತ್ತರ
 ತಾ. ಬ್ರಾ.—ತಾಂಷ್ಯಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಅ.—ತೈತ್ತರೀಯ ಅರಣ್ಯಕ
 ತೈ. ಬ್ರಾ.—ತೈತ್ತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಸಂ.—ತೈತ್ತರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ನಾ. ಸೂ.—ನಾಣೆನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ನಾ. ಶಿ.—ನಾಣೆನೀಯ ಶಿಲ್ಪ
 ಛಿ. ಸೂ.—ಛಿಟಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ.—ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ
 ಮ. ಛಾ.—ಮಹಾಛಾರಕ
 ಮು ಸ. ತ್ರ.—ಮುಷ್ಕಸ್ಮೃತಿ
 ಮೈ. ಸಂ.—ಮೈತ್ರಾಯಣೀಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ಮೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ
 ವಾ. ಸಂ.—ವಾಜಸನೇಯಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು.—ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು.—ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ.—ವೇದಾಂಶಸೂತ್ರ
 ಕ. ಬ್ರಾ.—ಕತವಳದಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ. ಸಂ.—ಸಾಮವೇದಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ

|| ಶ್ರೀಮಹಾಗಣಾಧಿಕಾರಯೇ ನಮಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಂಹಿತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೫

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯಃ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ವಾಗೀಶಾಹ್ನಾಃ ಋಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಶ್ರಯೇ |
ಯಂ ನಾನ್ಯಾನ್ಯಕಲ್ಪವ್ಯಾಃ ಸ್ವಾಸ್ತಿಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ |
ಯಸ್ಯ ಋಶ್ವಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯಾನ್ಮುಖಂ ಜಗತ್ |
ಇರ್ಮಮೇ ಕಮಪಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ |
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ಕರ್ತೃವ್ಯವಪ್ರಯುಕ್ತೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜವೇತ್ |

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಅರಭ್ಯತೇ | ಅಯಂ ವಾಮಿತಿ ನೆವಮಾನು-
ವಾಕಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ದಶರ್ಚಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಯಂ ದಶ ಪ್ರಾಗಾಥಂ ತ್ವಿತ್ | ಋಷಿ-
ಶ್ವಾನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯೋದಿತಿ ಪರಿಧಾಷಿತಶ್ಚಾತ್ಯಣ್ಣಪುತ್ರೈಃ ಪ್ರಸ್ಥಣ್ಣ ಋಷಿಃ | ತಥಾ ಪೂರ್ವಶ್ಚಾಸ್ತಿನಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತಂ-
ಶ್ಚಾತ್ಯುಹ್ಯಾದಿಪರಿಧಾಷಯೇದಮಪಿ ಸೂಕ್ತಮುಕ್ತಿದೇವತಾಕಂ | ಅನಯೈವ ಪರಿಧಾಷಯೇದಮುಕ್ತರಂ
ಚ ಪ್ರಾಗಾಥಂ | ಅತಃ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೀಯಾದ್ಯಾ ಉಯುಜೋ ಬೃಹತ್ಯಃ | ದ್ವಿತೀಯಾಚತುರ್ಥ್ಯಾಧ್ಯಾ-
ಯುಜಃ ಸತೋಬೃಹತ್ಯಃ || ಪ್ರಾಕರನುನಾಕ ಅಸ್ತಿನೇ ಕ್ರತೌ ವಾರ್ಹತೇ ಛಂದಸ್ತೇತತ್ಪೂಕ್ತಂ | ಅಥಾ-
ಸ್ತಿನ ಇತಿ ಪುಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಇಮಾ ಉ ವಾಮಯಂ ವಾಂ | ಅ ೪-೧೫ | ಇತಿ || ಅಸ್ತಿನಕಸ್ತೇಽಪ್ಯೇ-
ತತ್ಪೂಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕರನುನಾಕಸ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯೆತಿದಿಷ್ಟಶ್ಚಾತ್ |

ಅನುವಾದವು—ಅಯಂ ವಾಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಅನುಕ್ರಮದೊಳಿಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳು ಪ್ರಾಗಾಥ ಛಂದಸ್ಸಿನ
ಋಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಸ್ಥಣ್ಣನು ಋಷಿಯು. ಅಸ್ತಿನಾದೇವತೆಗಳೇ
ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾಗಾಥಂ ವಾರ್ಹತಂ ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಪರಿಧಾಷಾಸೂತ್ರದ

ಪ್ರಕಾರ ೧, ೩, ೫, ೭, ೯ನೆಯ ಪುಕ್ಕುಗಳು ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತಿನವು. ೨, ೪, ೬, ೮, ೧೦ ನೆಯ ಪುಕ್ಕುಗಳು ಸತೋಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತಿನವು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನಕ್ರತುವೆಂಬ ಅತ್ತಿನೀದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತಿನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥಾಶ್ವಿನ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಇವನಾ ಉ ನಾಮಯೆಂ ವಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೯-೧೫) ಮತ್ತು ಅದೇ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತಾಕವಾದ ಶತ್ರುಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ೧ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಆ. ೬-೫).

ಸೂಕ್ತ—೪೭

ಮಂಡಲ—೧ | ಅನುವಾಕ—೯ | ಸೂಕ್ತ—೪೭

ಆಪ್ತಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ— ೧, ೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯೆ—೧-೦೦

ಮುಷಿ—ಪ್ರಸ್ಯಜ್ಜಿ ಕಾಣ್ಕಿ |

ದೇವತಾ—ಅತ್ತಿನಾ |

ಭಂದಃ—ಪ್ರಾಣಂ ವಾರ್ಷಕಂ ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ಬೃಹತೀ | ೨, ೪, ೬, ೮, ೧೦, ಸತೋ ಬೃಹತೀ |

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಅಯಂ ನಾಂ ಮಧುಮತ್ತಮಃ ಸುತಃ ಸೋಮ ಋತಾವ್ಯಧಾ |
ತಮ್ಶಿನಾ ಪಿಬತಂ ತ್ರಿರೋಅಹ್ಯಂ ಧತ್ತಂ ರತ್ನಾನಿ ದ್ರಾಶುಷೇ ||೧||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅಯಂ | ನಾಂ | ಮಧುಮತ್ ತಮಃ | ಸುತಃ | ಸೋಮಃ | ಋತಾವ್ಯಧಾ ||
ತಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ಪಿಬತಂ | ತ್ರಿರೋಅಹ್ಯಂ | ಧತ್ತಂ | ರತ್ನಾನಿ | ದ್ರಾಶುಷೇ || ೧ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಋತಾವ್ಯಧಾ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಾ ವರ್ಧಯಿತಾರಾವಶ್ಚಿನಾ ಅತ್ತಿನಾ ನಾಂ ಯುವಯೋರಯಂ ಪುರೋವರ್ತೀ ಸೋಮಃ ಸುತೋಽಭಿಷುತಃ | ಕೀದೃತಃ | ಮಧುಮತ್ತಮೋಽ-

ತಯೇನ ಮಾಧುರ್ಯವಾನ್ | ತಿರೋಅಹ್ವ್ಯಂ ತಿರೋಭೂತೇ ಪೂರ್ದಸ್ಯನ್ನಿನೇಂಭಿಷುತಂ ತಂ ಸೋಮಂ
 ಸಿಖತಂ | ದಾಕುಷೇ ಹವಿರ್ವಶ್ವವೇ ಯಜಮಾನಾಯ ರತ್ನಾನಿ ರಮಣೇಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಧತ್ತಂ |
 ಪ್ರಿಯಚೈತಂ || ವಾಂ | ಯುಷ್ಮದಿಗ್ನಿದೋಃ ಪ್ಷೋಚಿತುರ್ಧೀದ್ರೀಯೋಸ್ತಯೋವಾರ್ತಾನಾಂ | ಪಾ
 ೮-೧-೨೦ | ಇತಿ ಪ್ಷೋದ್ರಿವಚನಸ್ಯ ವಾನಾದೇಶಃ | ಸ ಜಾನುದಾತುಃ | ಮಧುಮತ್ತಮಾಃ | ಮನ
 ಜ್ಞಾನೇ | ಮನ್ಯತಃ ಇತಿ ಮಧು | ಫಲಿಪಾಟಿನಮೀಶ್ಯಾದಿನೋಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯು-
 ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧರಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಮಧುಮಾನ್ ಮಧುಮತ್ತಮಾಃ | ಮತುಪ್ರಮ-
 ಪೋಃ ಸಿಶ್ಚಾಪದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪದಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಋಶಾವ್ಯಧಾ | ವ್ಯಧೇರಂತರ್ಧಾವಿಶೇಷಾರ್ಥಾತ್
 ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವ್ಯತ್ಯತೆ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತಿರೋಅಹ್ವ್ಯಂ | ಅಹ್ನಿ
 ಧವೋಃಹ್ಯುಃ | ಧವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಅಹ್ವ್ಯಮೋರೇವ | ಪಾ ೩-೪-೧೪೫ | ಇತಿ ನಿಯಮಾನೈಶ್ಚ-
 ದ್ವಿತಃ ಇತಿ ಟೀರೋಧಾಧಾವಃ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ಇತಿ ವಚನಾದ್ಯೇ ಆಧಾವರ್ತಮಾ-
 ಣೋಃ | ಪಾ ೩-೪-೧೬೮ | ಇತಿ ಪ್ರೈಶ್ಚಿಧಾವಾಧಾವೇಲ್ವಲ್ಪೋಪೋರನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ತಿರೋಹಿತೋ
 ೮ಹ್ಯುಸ್ತೀರೋ ಅಹ್ವ್ಯಃ | ತಿರೋಃಂತರ್ಧಾಃ | ಪಾ ೧-೪-೭೦ | ಇತಿ ಗತಿತ್ವೇನ ನಿಪಾತಶ್ಚಾಪಿವ್ಯಯಿತ್ಯೇಪ್ರಾಡಿ-
 ಸಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದಾಕುಷೇ | ದಾಶ್ಚಾನಾಶ್ಚಾನಿಶ್ಯಾನಿಶಾ ಕ್ಷಿಸುಪ್ರತ್ಯ-
 ಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಚಿತುರ್ಧೀಕವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸವಸಿ-
 ಛೋನಾಂ ಚೇತಿ ಪ್ಷತ್ವಂ ||

। ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ।

ಋಶಾವ್ಯಧಾ—ಯಜ್ಞದ ಅಥವಾ ಸತ್ಯದ ವರ್ಧಕರಾದ | ಅಪ್ಪಿಣಾ—ಅದ್ವೈ ಅಪ್ಪಿಣೀದೀವತೆಗಳೇ |
 ವಾಂ—ನಿಮಗೋಸ್ವರ | ಮಧುಮತ್ತಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತಮಧುರವಾದ | ಅಯಂ ಸೋಮಾಃ—ಈ ಸೋಮರಸವು |
 ಸುತಂ—ಹಿಂದಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ತಿರೋಅಹ್ವ್ಯಂ—ಮೊದಲನೇ (ಹಿಂದಿನ)ದಿನ ಹಿಂದಿದೆ | ತಂ—ಆ ಸೋಮರಸವನ್ನು |
 ಸಿಖತಂ—ಕುದಿಯು | ದಾಕುಷೇ—ಹವಿರ್ವಶನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ರತ್ನಾನಿ—ರಮಣೀಯಗಳಾದ ಧನ
 ಗಳನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಕೊಡು.

। ಧಾವಾರ್ಥಃ ।

ಅದ್ವೈ ಅಪ್ಪಿಣೀದೀವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಥವಾ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವರು.
 ನಿಮಗೋಸ್ವರವಾಗಿ ಈ ಸೋಮರಸವು ಮೊದಲನೇ ದಿನವೇ ಹಿಂದಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ
 ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ. ಹವಿರ್ವಶನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮನಸ್ತಂತೋಷಕರಗಳಾದ ಧನಗ
 ಳನ್ನು ಕೊಡಿರಿ.

English Translation.

O Aswins, encouragers of sacrifice, this most sweet Soma juice is pre-
 pared for you; it is of yesterday's expressing; drink it and grant riches to the
 sacrificer

| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಯುತಾವ್ಯಧಾ—ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದ ಪ್ರವರ್ಧಕರು. ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದೆನಿ.

ತಿರೋಅಹ್ವಯಂ—ತಿರೋಭೂತೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯಿನ್ವಿನೇ | ತಿರೋಹಿತೋಹ್ಯಪ್ತೀರೋಅಹ್ವಯಃ | ಕಳೆದು ಹೋದ ಹಿಂದಿನ ದಿನ, ನಿನ್ನೆಯ ದಿನ.

ವಾತುಷೇ—ಹವಿರ್ವತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ವಾಮ್—ಯುವಯೋಃ ಎಂಬ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಬ್ದದ ಪಟ್ಟೀದ್ವಿವಚನಾಂತಕ್ಕೆ ಯುಷ್ಮದ್ವಯೋಃ ಪಟ್ಟೀಚತುರ್ಥೀದ್ವಿತಿರಿಯಾಸ್ತಯೋರ್ವಾಂನಾವಾಂ (ಪಾ. ಸೊ. ೮-೧-೨೦) ಪದದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದು ವಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದವೂ ಆದ ಯುಷ್ಮತ್, ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದಗಳ ಪಟ್ಟೀಚತುರ್ಥೀ ದ್ವಿತಿರಿಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತೆಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾಂ, ನೌ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು. ಅವು ಅನುದಾತ್ತಗಳೂ ಆಗುವುವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ವ, ಮಾ ಆದೇಶಗಳೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವಸ್ ನಸ್ ಆದೇಶಗಳೂ ಬರುವುದರಿಂದ, ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕವಚನದ ವಾಂ, ನೌ ಆದೇಶಗಳೂ ಪರಿಶೀಷದಿಂದ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುವು. ಇದರಿಂದ ವಾಂ ಆದೇಶ ಬಂದರೆ ವಾಮ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ.

ಮಧುಮತ್ತಮಃ—ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಮಧು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಮನಜ್ಞಾನೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಫಲಿಪಾಟಿನಮಿ ಮನಿಪನಾಂ ಗುಣ್ ಪಟಿನಾಕಿಧತಶ್ಚ (ಉ.ಸೊ. ೧-೧೮) ಫಲ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಪಟಿ ಗತೌ ಷಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಇಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ಶಬ್ದೇ, ಮನ ಜ್ಞಾನೇ, ಜನೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಅದು ನಿಶ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಫಲ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಂತಾನಯವವಾಗಿ ಗುಣ್ ಆಗಮ, ಪಾಟಿಗಿ ಪಟಿ ಆದೇಶ, ನಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ನಾಕಿ ಆದೇಶ, ಮನ್ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ, ಜನ್ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತೆ. ಇದರಿಂದ ಮನ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಮಧು ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ.ಸೊ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂದು ನಿಷ್ಪರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಮಧು ಅಸ್ಯ ಅಶ್ಚಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾದಾಗ ತದೇಸ್ಯಾಸ್ತೈಸ್ತಿಸ್ತಿಸಿ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೊ. ೫-೨-೪೯) ಎಂದು ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಮಧುಮಾನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದರೆ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮವಿಷ್ಣೌ (ಪಾ. ಸೊ. ೫-೨-೫೫) ಎಂದು ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಮಧುಮಾನ್ ಮಧುಮತ್ತಮಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಮತುಪ್ ತಮಪ್ ಎರಡೂ ಪಿತ್. ಅನುದಾತ್ತೈ ಸುಪ್ತೌ (ಪಾ. ಸೊ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಗಳು. ಮಧು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು. ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಶೇಷಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಉದಾತ್ತದ ಮುಂದಿರುವ ಧು ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತಾದನು ದಾತ್ತೈಯ್ಯೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ. ಮಿಕ್ಕವು ಸ್ವರಿತ್ಯಾಂಹಿತಾಯಾಂ ಎಂದು ಪ್ರಚಯಗಳಾಗುವುವು.

ಯುತಾವ್ಯಧಾ—ಷಟ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ವ್ಯಥು ವರ್ಧನೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೊ. ೩-೬-೭೬) ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗಿಲ್ಲ

ಮಂಡಲಃ ಲೋಕಃ. ಅನ್ಯೋಪಾಸುಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ನಿವಾತವೇ ಮೊದಲಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೂ ದೀರ್ಘ ದೈತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ, ಮತಾವಧೃ ಎಂದಾಯಿತು. ಸಂಜೋಧನ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಔಪ್ರತ್ಯಯ. ಮತಾವಧೃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ತಿರೋ ಅಹ್ಮಂ—ಅಹ್ಮ ಭವಃ ಎಂದರೆ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಆದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಭವೇ ಭಂದೆಸಿ (ಪಾ.ಸೂ.೪-೪-೧೧೦)ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಸಮರ್ಥದಮುಂದೆ ಭವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್ ಅಪನ್ಯಾಯ, ಹಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ಅನ್ ಎಂಬುದು ಟಿ. ಇದಕ್ಕೆ ನೆಪ್ಪಿಡ್ವಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪ ತದ್ವಿತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಕಾರಾಂತವೂ ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಅಂಗದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದು ಎಂದು ಅನ್ ಗೆ ಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೂ ಅಹ್ಮಪ್ರಮೋದೇವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೫) ಟಿ ಬಿ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಅಪನ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಟಿಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ ಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿರಸ್+ಅಹ್ಮ ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇಷಮೋದಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೩) ಎಂದು ಬಿ ಆದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಅತೋಲೋರಪ್ಪು ತಾದಪ್ಪುತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೩) ಎಂದು ಉ ಆದೇಶ. ಗುಣ. ತಿರೋ+ಅಹ್ಮನ+ಯ ಇಲ್ಲಿ ಯೇಚಾಫಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೮) ಫಾವ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸದೇ ಇರುವ ಯಕಾರಾದಿ ತದ್ವಿತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರೆ ಅನ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಫಾವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಫಾವವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಸರ್ವವಿಧಯುಕ್ತವೆಂದೆ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ (ಪರಿಭಾ. ೩೫) ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಫಾವ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲೋಪಪೋಲನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಕಪ್ರತ್ಯಯಾನಧಿಕಯಾದ್ಯಜಾಡ್ಯನ್ಯತರಸ್ವಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ ಎಂಬುದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನ್ ನ ಅಗೆ ಲೋಪ. ತಿರೋ+ಅಹ್ಮನ+ಯ ತಿರೋಹಿತಃ ಅಹ್ಮಃ ತಿರೋಅಹ್ಮಃ ಕುಗತಿಪ್ರಾಪಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸವಾಸ. ತಿರೋಲಪ್ಪರ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೧ ವ್ಯವಧಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದವ ತಿರಸ್ ಎಂಬುದು ಗತಿಮಂತ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಇದಿ ಸ್ವರಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ ಎಂದು ವಾತವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರಾದಿನಿವಾತಮನ್ಯಯಿಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩) ಎಂದು ಅನ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಬ ಬರುತ್ತೆ.

ದಾಶುನೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ಯಾನ್ವಾಹ್ಯಾನ್ವೀಥ್ಯಾಂಶ್ಚ (ಪಾ.ಸೂ.೬-೧-೧೨) ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಪಹರ್ಮಪಣೇ, ಮಿಹ ಸೇಜನೇ, ಈ ಧಾತುಗಳು ಕ್ರಿಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುವುವು, ಮೂರು ಸ್ವಳದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಇಡಾಗಮ ಇಷ್ಟದಿರುವಿಕೆಯೂ ಸಹ ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಥೈಪದವೂ, ಉಪಧಾಧೀರ್ಘವೂ ಸಹ ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ದಾಶ+ವಸ್=ದಾಶ್ಯಸ್, ಹೇಪ್ರತ್ಯಯ, ದಾಶ್ಯಸ್+ಃ ವಸೋಸ್ಥಂಪ್ರಸಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವೂ ಭಸಂಜ್ಞಕವೂ ಆದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ) ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಾಗೆ ಉ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ದಾಶುಸ್+ಃ ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ. ಶಾಸಿನಿಸಿಘ್ನೀಶಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣವು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲ. ಸದಚರಿತಾಸಹಚರಿತಯೋಸ್ತದಚರಿತಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮ್ (ಪರಿಭಾ ೧೧೩) ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣವು ಉಚಿತ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತೇಮದ

ಕಾರರು ಅಜೇಶಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚಾಭಾವಾದಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಿಧಿರಯಮ್ ಎಂದಿರುವರು. ಇಂತಹ ಭ್ರಮನವಾರಣೆ ಗಾಗಿಯೇ ೧ ನೇ ಗಣದಲ್ಲಿ ವಸ ನವಾನೇ ಧಾತುನಿರೂಪಣದಲ್ಲಿ ಕೌಮುದೀಕಾರರು ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತಾ ಸುವೇಶಸಾ ರಥೇನಾ ಯಾತಮಶ್ವಿನಾ |
ಕಣ್ವಾಸೋ ನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕೃಣ್ವಂತ್ಯಧ್ವರೇ ತೇಷಾಂ ಸು ಶೃಣುತಂ
ಹವಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿ ೨ ವಂಧುರೇಣ | ತ್ರಿವೃತಾ | ಸು ೨ ವೇಶಸಾ | ರಥೇನ | ಅ | ಯಾತಂ |
ಅಶ್ವಿನಾ ||
ಕಣ್ವಾಸಃ | ನಾಂ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಕೃಣ್ವಂತಿ | ಅಧ್ವರೇ | ತೇಷಾಂ | ಸು | ಶೃಣುತಂ |
ಹವಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ತ್ರಿವಂಧುರೇಣೋನ್ನತಾನತರೂಪತ್ರಿವಿಧಬಂಧನಕಾಷ್ಠಯುಕ್ತೇನ | ತ್ರಿವೃತಾಶ್ವತಿ-
ಹತಗತಿತಯಾ ಲೋಕಶಕ್ತಿಯೇ ವರ್ತಮಾನೇನ ಸುವೇಶಸಾ ಲೋಭನಸುವರ್ಣಯುಕ್ತೇನ ರಥೇನಾ ಯಾತಂ |
ಇಹಾಗಚ್ಛೇತಂ | ಕಣ್ವಾಸಃ ಕಣ್ವಿಪುತ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಃ ಋತ್ವಿಜೋ ನಾ ವಾಂ ಯುವಯೋರಧ್ಯರೇ
ಯಾಗೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಂ ಸುಂತ್ರಂ ಹವಿರ್ಬಹ್ವಣಮುನ್ನಂ ನಾ ಕೃಣ್ವಂತಿ | ಕುರ್ವಂತಿ | ತೇಷಾಂ
ಕಣ್ವಾನಾಂ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಸು ಶೃಣುತಂ | ಸುಷ್ವಾದಿರೇಣ ಶೃಣುತಂ || ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ | ಬಧ್ವಂ-
ತಿತಿ ಬಂಧುರಾಃ | ಬಂಧೇರೌಪಾದಿಕ ಉರಸ್ತತ್ಕಯಃ | ತ್ರಯೋ ಬಂಧುರಾ ಯಸ್ಯಾಸೌ ತ್ರಿವಂಧುರಃ |
ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿಷು ಪಾಠಾತ್ ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿನಾಂ ಛಂದಸ್ಕುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೩-೨-೧೯೯-೧ | ಇತ್ಯುಕ್ತ-
ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ರಿವೃತಾ | ತ್ರಿವೃತಾ ಲೋಕೇಷು ವರ್ತತ ಇತಿ ತ್ರಿವೃತ್ | ಕೃಷ್ಣೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ |
ಸುವೇಶಸಾ | ವೇಶ ಇತಿ ಹಿರಣ್ಯನಾಮ | ಲೋಭನಂ ವೇಶೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಸುವೇಶಾಃ | ಅಧ್ಯುಧಾತ್ತಂ
ಧ್ಯುಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುಧಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೃಣುತಂ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಶ್ರುವಃ ಶ್ರು ಚೇತಿ ಶ್ರುಃ |
ತತ್ಕೃಂಪಿಯೋಗೇನ ಧಾತೋಃ ಶೃಭಾವತ್ತ್ವ | ಹವಂ | ಹೂಯತೇರ್ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ | ಪಾ. ೩-೩-೭೫ |
ಇತ್ಯೆವ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ ಗುಣಾವಾದೇಶ್ವ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾನುಮಾತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ—ಮೂರು ಮೂಕಿಮರಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವುದು | ತ್ರಿವೃತಾ—(ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕದ್ದು (ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು) | ಸುವೇತಸಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುವರ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು ಆದ | ರಥೇಣ—ರಥದಿಂದ ಆಯಾತಂ—(ಇಲ್ಲಿಗೆ) ಬನ್ನಿರಿ | ಕಣ್ವಾಸೇ—ಕಣ್ವಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳು | ವಾ಼—ನಿಮಗೆ | ಅಧ್ವರೇ—ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು | ಕೃಣ್ವಂತಿ—ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | ತೇಷಾಂ—ಆ ಕಣ್ವ ಪುತ್ರರ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳ | ಹವಂ—ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಸು ಕೃಣುತಂ—ಆದರದಿಂದ ಕೇಳಿರಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು ಮೂರು ಮೂಕಿಮರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮನೋಹರವಾದದ್ದು ಆದ ರಥವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಈ ಯಜ್ಞಫಲಮಿಗೆ ಬನ್ನಿ. ಇಲ್ಲಿ ಕಣ್ವಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳು ನಿಮಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಕೇಳಿರಿ.

English Translation.

Come hither, O Aswins, in your triangular and beautiful car of the three-fold pole. The Kanwas compose and repeat your praise at the sacrifice ; Kindly hear their invocation.

|| ವಿಕೀಡ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇಣ ಇವರ ರಥವು ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಕಂಭಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಫಾಹ್ಮ ಕಾರರು ತ್ರಿವೃತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಕಣ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇಣ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ಸುವೃತಾ ಯಾತಮರ್ವತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೨)

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇನಾ ಯಾತಮತ್ತಿನಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೮೫-೮)

ಅರ್ವಾಣ್ ತ್ರಿಚಕ್ರೋ ಮಧುವಾದನೋ ರಭೋಽ ದೇರಾಶ್ವೋ ಅಶ್ವಿನೋರ್ಯೋತು ಸುಷ್ಪತೇ |
ತ್ರಿವಂಧುರೋ ಮಧುವಾ ನಿಶ್ಚಸೌಭಗಃ ತಂ ನ ಆ ವಕ್ಷ್ಯದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೭-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೋದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೋದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ತ್ರಿವಂಧುರ, ತ್ರಿವೃತ, ತ್ರಿಚಕ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕ ಮುಖಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕಣ್ವಾಸಃ—ಮೇಧಾವಿನೋ ಋತ್ವಿಜಃ | ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮುತ್ಸಿಕ್ಯುಗಳೂ, ಅಥವಾ ಕಣ್ವಮುಷಿಯ ವೃತ್ತರು, ಕಣ್ವಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಅಂಭಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು (ನಿ. ೧೩-೩೪) ಶ್ರವಣ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ |

ತ್ರಿಬನ್ದುರೇಣ—ಬನ್ನ ಬನ್ನನೇ ಧಾತು. ಬಧ್ನಂತಿ ಇತಿ ಬನ್ದುರಾಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬನ್ನ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರಯಃ ಬನ್ದುರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುವ ಮರವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ. ಬನ್ನರ ಶಬ್ದವು ನಿಶ್ಚರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್. ತ್ರಿಶಬ್ದವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸವಾಸ ಬಂದಮೇಲೆ ಬಹುವ್ರೀಹಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಸು ಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯-೧) ಎಂದರೆ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಪಠಿಸಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಚನಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಕ್ರ, ತ್ರಿಬಂಧುರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅಂತೋದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ತ್ರಿಪ್ರತಾ—ತ್ರಿಪು ಲೋಕೇತು ವರ್ತತೇ=ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತ್ರಿಪ ಬ್ಧೋಪಪದಕವಾದ ವೈತು ವರ್ತನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ. ತ್ವತೀಯೈಕವಚನಾಂತ.

ಸುಪೇಶಸಾ—ಪೇಶ ಎಂದು ಹಿರಣ್ಯ (ಚಿನ್ನ)ಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ತೋಧನಂ ಪೇಶಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿನ್ನವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ. ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಯಾಃ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಸು ಶಬ್ದದ ಮುಂದಿರುವ ಉತ್ತರ ಪದವು ಎರಡು ಅಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಯಾದಿ ಅದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಯಾದಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ದೀಪನಾರ್ಥಕವಾದ ಪಿತಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಪೇಶ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ ಎಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ರೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಕ್ ದ್ವಿವಚನಭಸಾ. ರೋಟೋ ಲಬ್ಧೌತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂದು ಲಬ್ಧೌದ್ಯಾನ. ತಸ್ಯ ಸ್ಯ ಮಿಸಾಂಕಾಂತಂತಾಮಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೭) ಎಂದು ತಮ್ ಆದೇಶ. ಶ್ರುತ ಈಗ ಶ್ರುತವೇಶ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಶಬ್ದಕಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಶ್ರು ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ಯ ಎಂಬ ಅದೇಶವೂ ಶಬ್ದಕರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ನು ವಿಕರಣವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ನು ವಿಕರಣ ಶ್ಯ ಅದೇಶಗಳು ಬಂದರೆ ಶ್ಯ+ಸು+ತ, ಇಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಿಕರಣಗಳೆರಡೂ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟವಾದುವು. ಸನ್ನಿಯೋಗಃ ಸಹಧಾವ, ಶಿಷ್ಟ=ವಿಹಿತ ವಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುವು. ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂದು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಶೃಣುತ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇಣ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಕದ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಧಾವೇನುಸರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದುದ್ದ ಹ್ವೇಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ)ವೂ, ಆ ಧಾತುಗಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಗಳು ಎಂದರೆ ಹು+ಏ+ಅ, ಘನವರೂಪ. ಹು+ಅ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂದು ಗುಣ, ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ. ಅದಕ್ಕೆ ಆಪ್ ಅದೇಶ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್, ಹವಮ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಏತ್, ಅಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಸುಪ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ವಿ ಸುಪ್ತಿಕಾ ಎಂದು ಎರಡೂ ಅನುದಾಶ್ವಿಗಳು. ಧಾತು ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಶ್ವಿನಾ ಮಧುಮತ್ತಮಂ ಪ್ರಾತಂ ಸೋಮಮೃತಾವ್ಯಧಾ |
 ಅಥಾದ್ಯ ದಸ್ರಾ ವಸು ಬಿಭ್ರತಾ ರಥೇ ದ್ರಾಶ್ವಾಂಸಮುಪ್ |
 ಗಚ್ಚತಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಶ್ವಿನಾ | ಮಧುಮತ್ ೩ ತಮಂ | ಪ್ರಾತಂ | ಸೋಮಂ | ಮೃತಾವ್ಯಧಾ |
 ಅಥ | ಅದ್ಯ | ದಸ್ರಾ | ವಸು | ಬಿಭ್ರತಾ | ರಥೇ | ದ್ರಾಶ್ವಾಂಸಂ | ಉಪ್ |
 ಗಚ್ಚತಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತಾವ್ಯಧಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವರ್ಧಕಾವಶ್ವಿನೌ ಮಧುಮತ್ತಮಂ ಸೋಮಂ ವಾತಂ | ವಿಹಿತಂ ಹೇ ದಸ್ರಾಶ್ವಿನೌ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಮಥಾಸ್ಮದಾಹ್ವಾನಾನಂತರಮದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿನೇ ರಥೇ ಸ್ಯಕೀಯೇ ವಸು

ಬಿಭ್ರತಾ ಅಸ್ಮಿಮಪಯುಕ್ತಂ ಧನಂ ಧಾರಯಂತೌ ದಾಶ್ವಾಂಸಂ ಹವಿಷ್ಯದಂ ಯಜಮಾನಮುಪ ಗಚ್ಛತಂ
ಸಮೀಪೇ ಪ್ರಾಪ್ನುತಂ || ಬಿಭ್ರತಾ | ಡುಭ್ಯೌ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ | ಶತರಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾದಿ-
ತ್ಯಾಚ್ಛೇಪಃ ಕ್ಲೇಃ | ಧೃಷ್ಣಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಶತುರ್ಜಾತ್ಯಾದ್ಯುಗ್ಗಾಧಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ | ಅಭ್ಯ-
ಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಗ್ಗಾತ್ಯೇತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಋಶಾವ್ಯಧಾ—ಯಜ್ಞವರ್ಧಕರಾದ ಅತ್ತಿದೇವತೆಗಳೇ | ಮಧುಮತ್ತಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ
ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾಶಂ—ಕುಡಿಯಿರಿ | ದಸ್ತಾ—ರಮಣೀಯರೂಪರಾದ ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳೇ |
(ಸೋಮರಸವನಕ್ಕಾಗಿ) | ಅಭೇ—ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನದ ಅನಂತರ | ಅದ್ಯ—ಇಂದು | ರಥೇ—ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ |
ವಸು—(ನಮಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ) ಧನವನ್ನು | ಬಿಭ್ರತಾ—ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು | ದಾಶ್ವಾಂಸಂ—ಹವಿದಾರ್ತ
ನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು | ಉಪ ಗಚ್ಛತಂ—ಸಮೀಪಿಸಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞವರ್ಧಕರೂ ರಮಣೀಯರೂಪವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳೇ, ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ. ಸೋಮರಸವನಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ
ನಮಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹವಿದಾರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿ.

English Translation.

Aswins, encouragers of sacrifice and of pleasing aspects, drink this most
sweet soma juice ; approach to-day the giver of the offering, bearing wealth.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಋಶಾವ್ಯಧಾ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.
ಈ ಶಬ್ದವು ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಅದ್ಯ—ಈಗ ಅಥವಾ ಈದಿನ.

ದಸ್ತಾ—ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು ದಸ್ತಾ ಎಂದೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಹೆಸರು ನಾಶತ್ಯಾ
ಎಂದೂ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬಿಭ್ರತಾ—ಡುಭ್ಯೌ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್. ಲಟಿತ್ವತ್ಯಾನಜಿ—
(ಪಾ. ಸೂ.೨-೨-೧೨೨) ಎಂದು ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ವ ಆದೇಶ. ಶಪ್. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ರ್ಛುಃ (ಪಾ. ಸೂ.೨-೪-
೭೫) ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದಿರುವ ಶಪ್ಗೆ ಶ್ಚು (ಲೋಕ) ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಪ್ಗೆ ಲೋಕ, ಶ್ಚು

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಕ್ಷರಿಸಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರಲು ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಎರಡಾ ವರ್ತನೆಯಾಗಬಹುದು, ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದರೆ ಭೃ+ಭೃ+ಅತ್ ಭೃಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಏಕಾಂತಿಯಾಗಬಹುದು ಶ್ಲೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಶ್ಲೋ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುವು. ಭೃಷ್ ಮೊದಲಾದವೂ ಧಾತುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯನ್ವಯ ಬಂದಾಗ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಇತ್ತಬರುತ್ತೆ. ಅದು ಮುಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಉರಣ್ಯಪರಃ ಎಂದು ರೇಫ ತಿರಸ್ಕವಾಗ ಬರುತ್ತೆ, ಭೃ+ಭೃ+ಅತ್ ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿತ್ ಅಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಆಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಹಿತ್ ಅಲ್ಲದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಹೌತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂಬ ಅತಿದೇಶಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವು ಷಾತ್ತಾಗುತ್ತೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಕ್ವಿತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಗಿತ್-ಕಿತ್-ಅಥವಾ ಹೌತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇನ್ನಕ್ಷಣವಾದ ಗುಣಬರುವು ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂದು ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತೋ ಯಣಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಅಂದರೆ ಮಿಗೆ ರೇಫ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿಜನ ಔ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂದು ಆಕಾರದೇಶ, ಬಿವ್ರತಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಇತಾರಮಭಿನ್ನವಾದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಕಾರಶ್ಚಾನ ದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಭ್ಯುಕ್ತದ ಎಂದರೆ ಎರಡಾವತ್ತಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಶಬ್ದದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ ಎಂಬುದು ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಸ್ಯಾನ್ವಿತಾರ್ಥಧಾ ತುಕ ಬಿವ್ರ ಎಂಬುದು ಅಭ್ಯುಕ್ತ, ಅದರ ಅದಿ ಭಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಃ

ತ್ರಿಷದ್ಧಸ್ಥೇ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ವಿಶ್ವವೇದಸಾ | ಮಧ್ವಾ | ಯಜ್ಞಂ | ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |
 ಕಣ್ವಾಸೋ | ವಾಂ | ಸುತಸೋಮಾಃ | ಅಭಿದ್ಯವೋ | ಯುವಾಂ | ಹವಂತೇ |
 ಅಶ್ವಿನಾ || ೪ ||

ಪದಾಃ

ತ್ರಿಷದ್ಧಸ್ಥೇ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ವಿಶ್ವವೇದಸಾ | ಮಧ್ವಾ | ಯಜ್ಞಂ | ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ ||
 ಕಣ್ವಾಸೋ | ವಾಂ | ಸುತಸೋಮಾಃ | ಅಭಿದ್ಯವೋ | ಯುವಾಂ | ಹವಂತೇ |
 ಅಶ್ವಿನಾ ೪ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ವಿಶ್ವವೇದಸಾ ಸರ್ವಜ್ಞಾ ವಶ್ವಿನೌ ತ್ರಿಷಢ್ಘೈಃ ಕಷ್ಟಾತ್ರೈರೂಸೇಣಾಸ್ತೀರ್ಣತಯಾ ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷುವಸ್ತಿತೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ದರ್ಭೇಃ ಸ್ತಿತ್ವಾ ಮಧ್ಯಾ ಮಧುರೇಣ ರಸೇನ ಯಜ್ಞಂ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ | ಸೇಕು-
ಮಿಚ್ಛತಂ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ನಾಂ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಸುತಸೋಮಾ ಅಭಿಷುತಸೋಮಯುಕ್ತಾ ಅಭಿಧ್ಯ
ವೋಽಧಿಗತದೀಪ್ರಯಃ ಕಣ್ವಸೋ ಯುವಾಮುಧಾ ಹವಂತೇ | ಅಪ್ರಯಂತೇ || ತ್ರಿಷಢ್ಘೈಃ | ತ್ರಿಷು
ಸ್ಥಾನೇಷು ಸಹ ತಿಷ್ಠತಿತಿ ತ್ರಿಷಢ್ಘಂ ಬರ್ಹಿಃ | ಸುಪಿ ಸ್ಥ ಇತಿ ಕಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಆತೋ ಲೋಪಃ ಇಟಿ
ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಸಢ್ಘ ವಾಸೆತ್ಯಯೋಽಶ್ವಂದಸಿ | ಪಾ. ೬-೩-೯೬ | ಇತಿ ಸಹಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಧಾದೇಶಃ
ಮಧ್ಯಾ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮುಧಾವಃ | ಜಸಿ ಚೇತ್ಯತ್ರೇ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಂ |
ಪಾ. ೭-೩-೧೦೯-೧ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ಯಾಭಾವಾವಶ್ಚ | ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ | ಮಿಹ ಸೇಚಿನೇ | ಸನ್ಯೋಕಾಚಿ ಇತಿ-
ಹಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹಲಂತಾಚ್ಛೇತಿ ಸನಃ ಕಿತ್ತಾಬ್ಜಘನಿವಧಗುಣಾಧಾವಃ | ಅಭ್ಯಾಸಹಲಾದಿಶೇಷಾ | ಧತ್ವೆ-
ಕುತ್ವಷತ್ವಾನಿ | ಸುತಸೋಮಾಃ | ಸುತಃ ಸೋಮೋ ಯೈಃ | ಬಹುವೀಣಿಪುರಃ | ಅಭಿದ್ಯವಃ | ದ್ಯುರಿತ-
ಹರ್ನಾಮ | ತೇನ ತತ್ವಂಬಂಧೀ ಪ್ರಕಾಶೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಅಭಿಗತಾ ದ್ಯುಂ | ಅತ್ಯಾದಯಃ ಕ್ರಾಂತಾದ್ಯ
ರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಯಾ | ಮ ೨-೨-೧೮-೪ | ಇತಿ ಸಮಾಸಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವವದಪ್ರಕೃತಿಪುರತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ವಿಶ್ವವೇದಸಾ-ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ತ್ರಿಷಢ್ಘೈಃ-ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರತಕ್ಕ |
ಬರ್ಹಿಷಿ-ದರ್ಭಾಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು | ಮಧ್ಯಾ-ಮಧುರವಾದ ರಸದಿಂದ | ಯಜ್ಞಂ-ಯಜ್ಞವನ್ನು |
ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ-ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲಚ್ಛಿಸಿ | ಅಶ್ವಿನಾ-ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ-ನಿಮಗೋಸ್ಕರ | ಸುತ-
ಸೋಮಾಃ-ಹಿಂದಿ ದೋಮರಸಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ | ಅಭಿದ್ಯವಃ-ಪ್ರಕಾಶಯುತರಾಗಿಯೂ ಇರುವ |
ಕಣ್ವಸಃ-ಕಣ್ವಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಸ್ತಿತ್ವ್ಯಗಳು | ಯುವಾಂ-ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ |
ಹವಂತೇ-ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮ
ವಾಗಿ ದರ್ಭಾಸನಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಮಧುರವಾದ ರಸದಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ
ಲಿಚ್ಛಿಸಿ. ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಪ್ರಕಾಶಯುತರಾದ ಕಣ್ವಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಸ್ತಿತ್ವ್ಯಗಳು
ಹಿಂದಿ ದೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Omniscient Aswins, sitting on the thrice heaped kusa grass, sprinkle the
sacrifice with the sweet (soma) juice; the bright Kanwas having extracted the
soma juice are invoking you.

! ವಿಶೇಷ ನಿಷಯಗಳು !

ತ್ರಿವಧಸ್ಥೇ—ಕಷ್ಟಾಶ್ರಯರೂಪೇಣಾಸ್ತೀರ್ಣತೆಯೂ ತ್ರಿಪು ಸ್ವಾನೇಷ್ಯವಸ್ಥಿತೇ ಬರ್ಹಿಸಿ ದರ್ಭೇಲಿ ಕುಳುಕುಕೊಳ್ಳುವ ದರ್ಭಾಸನವು ಮೆತ್ತಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ಪದರದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಹರಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಶ್ವವೇದಿಸಾ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವರು, ಸರ್ವಜ್ಞರು, Omniscient

ಮಧ್ಯಾ—ಮಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವೆಂದರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಮಧುಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇಂತಹ ಸೂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧುವಿನಂತೆ ಸಿಹಿಯಾದ, ರುಚಿಕರವಾದ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಅನೇಕ ಕಡೆ ವಿಶೇಷ್ಯವಾದ ಸೋಮ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ ಮಧುಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸೋಮಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇದೆ.

ಸುತಸೋಮಾ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ.

ಅಭಿದ್ಯಮಃ—ಅಭಿಗತದೀಕ್ಷೆಯು; | ಶ್ರವಾಕಮಾನರಾದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ !

ತ್ರಿವಧಸ್ಥೇ—ತ್ರಿಪು=ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ=ಒಟ್ಟಿಗೆ ತಿಕ್ಕತಿ=ಇರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತ್ರಿಸದಸ್ತಂ ಎಂದರೆ ಬರ್ಹಿ (ದರ್ಭೆ) ಎಂದರ್ಥ. ಸುಸಿಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪) ಸುಖವನ್ನು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸ್ವಾಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ವಾಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ತ್ರಿ+ಸಹ+ಸ್ವಾ+ಅ. ಅತೋಲೋಪಇಟಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಅಜ್ಞಾದ್ವ್ಯಾಧ್ಯಧಾತುಕ ಪದದಲ್ಲಿ ದ್ವರೂ ಇಡಾಗಮ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ವಾಧಾತುವಿನ ಅಗೆ ಲೋಪ. ಸೇಫವಾಜೆ ಸ್ವಯೋಕ್ತೃಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೬) ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾದ ಅಥವಾ ಸ್ವ ಈ ಉತ್ತರಪದಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಹ ಸಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಧ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಧ ಅದೇಶ. ತ್ರ+ಸಧ+ಸ್ವಾ+ಅ, ಪೂರ್ವಪದಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯೬) ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ಇತ್ಯಾಕವರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತ್ರಿಶಬ್ದದ ಇಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಧಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ. ತ್ರಿವಧಸ್ಥಮ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಮಧ್ಯಾ—ಫಲಿಸಾಟಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಣಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಧುಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತೆ. ಅದು ನಿಷ್ಕನವುಂಕಲಿಂಗ. ಇದರ ಮುಂದೆ ತೈತ್ತೀಯಾ ವಿಕವಚನ ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕೋಪಿ ವಿಭಕ್ತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಅಜಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇ. ಉ. ಮಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಕಕ್ಕೆ ನುಮ್ ಅಗಮ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ನುಮಾಗಮವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಅದು ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮು ನಿತ್ಯಮ್ (ಪರಿಭಾ ೯೬) ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರ ಅನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂದರೆ ನಿಯತವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವತ್ತಿಸದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪೋಪಿ ನಾಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೦) ಓ ಸಂಜ್ಞಕದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಟಾಗೆ ನಾ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಇದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಅದೇಶವು

ನ್ಯಾಯವಾಗ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಜನಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೯) ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸ್ಸಿ. ವಾವಚನಂಪ್ರಾಜ್ ಣಾಚೆಜ್ಜುಪಥಾಯಾಃ ಎಂದು ವಚನವಿದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತಬ್ಬ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಕರ್ಷಕವಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಕ, ಪ್ರಕಾರ ಎಂದರೆ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ, ಏಕಪ್ರಕರಣೋಚ್ಚರಿತತ್ವನಿಬಂಧನಂ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆಮಿತ ವಿನಕ್ಷಿತಂ, ಣಾಚೆಜ್ಜುಪಥಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕರಣ ಏಕಕಾರ್ಯಗಳು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾ ಆದೀತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಣಾದೀತ ಬಂದು ಮಧ್ಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ—ಮಿತ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂದು ಸನ್. ಏಕಾಚೆ ಉಪದೇಶೇಽನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ, ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಥ ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಪಾಣಿನಿಯ ಮೂರು ಮುಷಿಗಳ ಅದ್ಯೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಉಪದೇಶ ಎನ್ನುವರು. ಮಿಹ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷಿದೆ. ವಸತಿವಿಹ್ ದಿಹಿ ದುಹೋನಹ್ ಮಿಹ್ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಿಹ್ ಧಾತು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂಬ ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಥ ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಲಿನ್ತಾಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೦) ಇ ಉ ಉ ಲ್ಲಿಗಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಝಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಕಿತ್ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಿತಿಚೆ ಎಂದು ನಿಷೇಧಬರುವುದರಿಂದ ಪುಗಂತೆಲಘೂಪಥಸ್ಯಚೆ ಎಂದು ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತ್ವ ಆ ಮಿಹ್+ಮಿಹ್ ಸ, ಹಲಾದೀಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಹ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹ್ ಗೆ ಡ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಛೇದಾರದೇಶ. ಪಥೋಃಕಸ್ತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವೇಕಾರ ಛೇದಾರಗಳಿಗೆ ಕಕಾರಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಕಾರವು ಛೇದಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೆ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಸುತಸೋಮಃ—ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಯ್ಪ್ರೀ ಯಾರಿಂದ ಸೋಮರಸವು ಸುರಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಅವರು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಭಿವ್ಯವಃ—ದ್ಯು ಎಂದು ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ಹೆಸರು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯೂ ಅಹಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವೂ ನಿಯತವು. ಈ ಅಹಸ್ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮುನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದ್ಯು ಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಹಸ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತೆ. ಅಭಿಗತಾಃ ದ್ಯುಂ, ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾದಿಯೇ ಕ್ರಾಂತಾಡ್ಯೋಃ ದ್ವಿತೀಯಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೮-೪) ಆತಿ ವೇದಲಾದ ಸುಬಂತ ಗಳು ಕ್ರಾಂತ ವೇದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸ್ತ ಸುಬಂತದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದವಾದ ಅಭಿ ಎಂಬುದು ಅವ್ಯಯ, ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ, ಎಂದು ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತೆ || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಭಾಷಣಃ

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ಣು ಮುಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರಾವತಂ ಯುವಮುಶ್ವಿನಾ |
 ತಾಭಿಃ ಸ್ವಗ್ರಿಸ್ಮಾ ಅವತಂ ಶುಭಸ್ತುತೀ ಪ್ರಾತಂ ಸೋಮ-
 ಮೃತಾವ್ಯಧಾ || ೫ ||

ಪದಮಾರ್ಗಃ

ಯಾಭಿಃ | ಕಣ್ಣಂ | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ | ಪ್ರ | ಅವತಂ | ಯುವಂ | ಅಶ್ವಿನಾ |
 ತಾಭಿಃ | ಸು | ಅಸ್ಮಾನ್ | ಅವತಂ | ಶುಭಃ | ಪತೀ ಇತಿ | ಪ್ರಾತಂ |
 ಸೋಮಂ | ಮೃತಾವ್ಯಧಾ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ಯುವಾನಾಮುಧಾ ಯಾಭಿರಭಿಷ್ಟಿಭಿರಪೇಕ್ಷಿತಾಭಿಃ ರಕ್ಷಾಭಿಃ ಕಣ್ಣಂ ಮಹರ್ಷಿಂ ಪ್ರಾವತಂ ರಕ್ಷಿತವಂಶೌ ಹೇ ಶುಭಸ್ತುತೀ ಶೋಭನಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪಾಲಕೌ ತಾಭಿಃ ರಕ್ಷಾಭಿ- ರಸ್ಮಾನನುಷ್ಠಾತ್ಸಾನ್ನೈವತಂ | ಸುಷ್ಠು ರಕ್ಷತಂ | ಸ್ವಪ್ತಮನ್ಯತ್ || ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನೇಷ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಭಿವ್ಯಯಃ ಫಲಾನಿ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿವಿ ತಿತುತ್ರೇತ್ಯಾದಿನೇರ್ಪ್ರತಿಷೇಛಃ | ಏವನಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ಪರರೂಪಂ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಸಾ. ೩-೧-೯೪-೬ | ಇತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಉಪಸರ್ಗಾಶ್ಚಾಭಿವರ್ಜಂ | ಏ ೪-೧೩ | ಇತ್ಯಭಿರಂತೋದಾಶ್ಚಃ | ಶುಭಸ್ತುತೀ | ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ | ಕ್ರಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ರಿಸ್ | ಪಷ್ಯಾತಿಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಸುದಾಮಂತ್ರಕ ಇತಿ ಪಷ್ಯಂತಸ್ಯ ಪರಾಂಗವದ್ವಾನಾತ್ ಪಷ್ಯಾಸ್ಮಿಮಂತ್ರಕಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯಮಿಕಂ ಸರ್ವಾನುದಾ ತ್ವತ್ವಂ || ೧ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಶುಭಸ್ತುತೀ—ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳ ಪಾಲಕರಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೇ ದೀವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ | ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ—ಹಾರೈಸಿದ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಕಣ್ಣಂ—ಕಣ್ಣುಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು | ಪ್ರಾವತಂ—ಕಾಪಾಡಿದರೋ | ತಾಭಿಃ—ಅದೇ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಅಸ್ಮಾನ್—(ಯಜ್ಞಾಸುಷ್ಠಾತ್ಸಗಳಾದ) ಸುಷ್ಠುನ್ನು | ಸು ಅವತಂ—ಹೆನ್ನಾಗಿ ಕಾನಾಡಿ | ಶುಭಾವ್ಯಧಾ—ಯಜ್ಞದ ಅಥವಾ ಸತ್ಯವದರ್ಥಕವಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪ್ರಾತಂ—ಕುಡಿಯಿರಿ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳಬಾಲಕರಾದ ಎಲೈ ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಕಣ್ಣುಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಅವನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದರೋ, ಅದೇ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಹೀನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿರಿ. ಯಜ್ಞದ ಅಥವಾ ಸತ್ಯದ ವರ್ಧಕರಾದ ಎಲೈ ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ.

English Translation.

O Aswins, with such protection as you extended to Kanwa protect us also ; cherishers of pious acts, drink, the soma juice.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಕಣ್ಣುಮಹಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಕಾಣ್ಕರು ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ—ತಮ್ಮ ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲವುರೂಪನಾದ ಕಣ್ಣುಮಹಿಯನ್ನು ನೀವು ಹೇಗೆ ಕಾಪಾಡಿದರೋ ಅದರಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವರು.

ಅಭಿಷ್ಠಿಃ—ಅವೇಕ್ಷಿಸಾಧೀ ರಕ್ಷಾಃಃ | ಅವಶ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ನಾನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವಿನ ಭಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಕ್ರೂರವ್ಯುಗಗಳ ಭಾಧೆಯಿಂದ, ಅಥವಾ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಭಯದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶುಭಸ್ತುತಿಃ—ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಭಿಷ್ಠಿಃ—ಅಭಿ = ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಇಷ್ಟನ್ನೇ—ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಅಭಿಷ್ಠಿ ಎಂದರೆ ಫಲ ಎಂದರ್ಥ. ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಸ್ತ್ರೀರಿಂಗ ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತೃಭಿನ್ನ ಕಾರಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಸ್. ಇಷ್+ತಿ. ತಿತುಪ್ರತಫಸಿಸುಸೆರಕಸೇಷುಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಈ ಹತ್ತು ಕೃಪ್ಯತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಆಗುವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಟ್ಟಿಗೆ ನಿಷೇಧ. ಏಮನ್ನಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ಪರರೂಪಂ ವಕ್ರವ್ಯವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೪-೬) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಮನ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪರರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ ಏಮನ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಿ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಅಭಿ+ಇಷ್ಟಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘವನ್ನು ಭಾಧಿಸಿ ಪರರೂಪ ಬಂದರೆ ಎರಡು ಇಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಇ ಒಂದೇಬರುತ್ತೆ. ಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದು ನಿತ್ ಆದ ಕೃತ್ತು. ಅದರಿಂದ ತಾದೌಚೆ ನಿತಿಕ್ಯತ್ಯತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ತಕಾರಾದಿಯೂ ನಿತ್ನಿ ಆದ ತುಶಬ್ದಭಿನ್ನವಾದ ಕೃತ್ತು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಗತಿಯು

ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭಿಗ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಅಭಿಯು ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಮಾ ಛವಜನಂ (ಓ. ಸೂ. ೮೧) ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸಮಾಸ ಬಂದವೋಲೂ ಇದೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಶುಭಸ್ವತೀ-ಶುಭದೀಪೌ, ಧಾಪು. ಕ್ವಿಪ್‌ಚೆ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೨-೭೭) ಎಲ್ಲಾ ಧಾಪುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಉಪಪದವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಶುಭ+ಪತೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ಷ್ವಾಪ್ತಾಃ ಪತಿಪ್ರತ್ಯೆ ಪ್ಯಪ್ಪಪಾರ ಪದವೆಯನ್ನೋಪೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳುಪರದ್ದಲ್ಲರೆ ಪಪ್ಪೀವಿಭಕ್ತಿಯ ನಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಸುಖಾಮುನ್ರಿತೇಪರಾಜ್ಞವತ್ಪ್ರೇರೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅವುನ್ರಿತವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸುಖಂತವು ಪರದಲ್ಲರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಶುಭಃ ಎಂಬುದು ಪತೀ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದಂತೆ ಆಗಿ ಈ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದೇ ಪದವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಇರುತ್ತೆ. ಸಂದೋ ಧನ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಅಮ್ತ ಎಂದು ಎನ್ನುವರು. ಅಮುನ್ರಿತಸ್ಯಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಪುನಾದಾತ್ತೆ ಬರುತ್ತೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸುದಾಸೇ ದಸ್ರಾ ನು ಬಿಭ್ರತಾ ರಥೇ ಪ್ಯಕ್ಷೇ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ |
ರಯಿಂ ಸಮುದ್ರಾತ ನಾ ದಿವಸ್ಪರ್ಯಸ್ಮೇ ಧತ್ತಂ ಪುರುಸ್ಪ್ರಹಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸುಽ ದಾಸೇ | ದಸ್ರಾ | ನು | ಬಿಭ್ರತಾ | ರಥೇ | ಪ್ಯಕ್ಷಃ | ವಹತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ ||
ರಯಿಂ | ಸಮುದ್ರಾತ್ | ಉತ | ನಾ | ದಿವಃ | ಪರಿ | ಅಸ್ಮೇ | ಇತಿ | ಧತ್ತಂ ||
ಪುರುಸ್ಪ್ರಹಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾ ದರ್ಶನೀಯಾವಶ್ವಿನಾ ಸುದಾಸೇ ಶೋಭನದಾನಯುಕ್ತಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಪಿಪವನ-
ಪುತ್ರಾಯ ರಥೇ ವಸು ದಿಭ್ರತಾ ಯುವಾಂ ಪ್ಯಕ್ಷೋಽಸ್ಯಂ ವಹತಂ | ಪ್ರಾಪಿತವಂಶಾ | ಸಮುದ್ರಾಡಂತ-
ರಿಜಾತ್ | ಸಮುದ್ರಮಿತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸಾಮು | ಸಮುದ್ರೋಽಧರಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಶಾತ್ | ಉತ ನಾ
ದಿವಸ್ವರಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗಾತ್ಪರ್ಯಾಪ್ಯತ್ಯೆ ಪುರುಸ್ಪ್ರಹಂ ಬಹುಧಃ ಸ್ವೋಪೇಷೇಯಂ ರಯಿಂ ಧನಮಸ್ಮೇ
ಧತ್ತಂ | ಅಸ್ಮಾಸು ಸ್ವಾಪುನಂತಂ || ಸುಷು ದದಾತೀತಿ ಸುದಾಃ | ಅಸುನಿ ಕ್ವಮುತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರತ್ಯಂ |

ದಿವಸ್ವರಿ | ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥೇ | ಸಾ. ೮-೩-೫೧ | ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಪುರು-
ಸ್ವೈಹಂ | ಸ್ವೈಹಂ ಈಸ್ವಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿರದಂತಃ | ಪುರುಭಃ ಸ್ವೈಹ್ಯತ ಇತಿ ಪುರುಸ್ವೈಹಃ |
ಕರ್ಮಣಿ ಭರ್ಷಾ | ಅತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ವಾನಿವಶ್ಚಾಲ್ಪಭೂಪಧಗುಣಾಧಾವಃ | ಇಾತ್ಸ್ಮರೇಣೋತ್ಪರಪದ.
ಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೈದುತ್ರರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇಣ ತದೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಿಸ್ವಾ—ಸುಂದರೂಪರಾದ ಅಕ್ಷಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಸುದಾಸೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಯುಕ್ತನಾದ (ಮತ್ತು
ಪಿಪವನ ಪುತ್ರನಾದ) ದೊರೆಗೆ | ರಥೇ—ರಥದಲ್ಲಿ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ಬಿಶ್ವತಾ—ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದ
ನೀವು | ಪೃಕ್ಷಃ—(ಪ್ರಭೂತವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ವಹತಂ—ಒದಗಿಸಿದಿರಿ | ಸಮುದ್ರಾತ್—ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದಾಗಲಿ
ಉತ ವಾ—ಅಥವಾ | ದಿವಸ್ವರಿ—ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಾಗಲಿ (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು) | ಪುರುಸ್ವೈಹಂ—ಬಹು
ಜನರಿಂದ ಹಾರೈಸಲ್ಪದಾದ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮೈ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಧತ್ತಂ—ಸ್ವಾಪಿಸಿರಿ (ನಮಗೂ
ಒದಗಿಸಿರಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೀವು ದರ್ಶನೀಯರೂಪರಾದ ಅಕ್ಷಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ದಾನಿಯಾದ ಪಿಪವನ
ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ದೊರೆಗೆ ನೀವು ರಥದಲ್ಲಿ ಧನವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು
ಒದಗಿಸಿದಿರಿ. ಅದರಂತೆಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಾಗಲಿ ನಮಗೂ ಸಹ ಬಹುಜನಗಳು
ಹಾರೈಸುವ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಒದಗಿಸಿರಿ.

English Translation.

Good-looking Aswins, you brought in your car abundant food to Sudas;
In the same manner bring us riches which many covet whether from the sky
or from heaven beyond.

|| ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸುದಾಸೇ—ಸುದಾಸನೆಂಬುವನು ಪಿಪವನನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನು. ನಿಷ್ಕ
ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನು ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿದ್ದನೆಂದೂ, ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನು
ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿದ್ದನೆಂದೂ, ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನು ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ
ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಎರಡೇ ಇವೆ. ದಿವೋದಾಸನ ಹೆಸರು ಶುಗ್ರೀದವರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಪೃಕ್ಷಃ—ಅಂಭಃ ವಾಜಃ ವೊಪಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನವಾಹಕಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃಕ್ಷಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವು ಸಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪೃಕ್ಷಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರವೆಂದರ್ಥವು.

ಸಮುದ್ರಾತ್—ಅಂಬರಂ ವಿಯತ್ ವೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೦) ಸಮುದ್ರಾತ್ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಉತ ವಾ ದಿವಸ್ವರಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ತಿನೀದೀವ ತೆಗಳ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಧನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಪುರುಸ್ವೈಹಂ—ಬಹುಃ ಸ್ವೈಹೇಯೋ! ಬಹುಜನರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಧನಾದ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಅದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಅಂತಹ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪತ್ರಿಯಾ ||

ಸುದಾಣೇ—ಸುಷ್ಪ ದದಾತಿ ಇತಿ ಸುದಾಃ, ಸು ಪೂರ್ವಕ (ದು) ದಾತ್ ದಾಣೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ.ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಎಂದು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಿಶ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಉತ್ತರಪದವು ಅದ್ಯದಾತ್. ಗತಿಶಾರಕೋ—(ಪಾ. ಸೂ.೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅದೇ ಸ್ವರ ನಿಬ್ಬುತೆ. ಪಪುರ್ವೀವಚನಾಂತ.

ದಿವಸ್ವರಿ—ದಿವಃ ಇದು ಪಂಚಮ್ಯಂತ, ಪರಿ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿದೆ. ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೧) ಉಪರಿಧಾವ ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕ ಎಂಬ ಅಧಿಕಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರಿ ಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಂಚಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರ.

ಪುರುಸ್ವೈಹಮ್—ಸ್ವೈಹ ಈಪ್ರಾಯಾಂ, ಹತ್ತನೇಗಣದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿ ಪರಿಶವಾಪ ಧಾತು. ಪುರುಃಃ=ಬಹುಜನರಿಂದ, ಸ್ವೈಹ್ಯತೇ=ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾತ್. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ.ಸೂ.೬-೪-೪೮) ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ. ಸ್ವೈಹ್+ಅ. ಅಚಃಪರಿಸ್ಥಿನ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೨) ಉಪವಾದ ಅಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾವ ಬರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುಗಂತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೬) ಎಂತು ಲಘುಪಥ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರಪದ ಇಾಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್. ಸಮಾಸಬಂಧ ಮೇಲೆ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಂದು ಅದೇ ನಿಬ್ಬುತೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯನ್ನಾಸತ್ಯಾ ಪರಾವತ್ತಿ ಯದ್ವಾ ಸ್ಥೋ ಅಧಿ ತುವರ್ಶೇ |
ಅತೋ ರಥೇನ ಸುವೃತಾ ನ ಆ ಗತಂ ಸಾಕಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರತ್ನಿಭಿಃ ||

|| ಪದವಾಳಃ ||

ಯತ್ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಪರಾಽವತಿ | ಯತ್ | ನಾ | ಸ್ಥಃ | ಅಧಿ | ತುರ್ವಶೇ ||
 ಅತಃ | ರಥೇನ | ಸುಽವೃತಾ | ನಃ | ಆ | ಗತಂ | ಸಾಕಂ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |
 ರಶ್ಮಿಽಭಿಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಸತ್ಯರಹಿತಾನಾ ಯದ್ಯದಿ ಯುವಾಂ ಪರಾವತಿ ದೂರದೇಶೇ ಸ್ಥೋ ವರ್ತೇಥೇ |
 ಯದ್ವಾ ಅಥವಾಧಿ ತುರ್ವಶೇಽಧಿಕೇ ಸಮೀಪೇ ಸ್ಥಃ | ಅತೋಽಸ್ಮಾದ್ಗೃಹಾತ್ಪ್ರಮೀಪಾದ್ವಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ
 ರಶ್ಮಿಃ ಸಾಕಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲೇ ಸುವೃತಾ ಶೋಭನವರ್ತನಯುಕ್ತೇನ ರಥೇನ ಸೂರ್ಯಸ್ಮಾನ್
 ಪ್ರತ್ಯಾ ಗತಂ | ಆಗಚ್ಛತಂ || ನಾಸತ್ಯಾ | ಸತ್ಯು ಭವಾ ಸತ್ಯಾ | ನ ಸತ್ಯಾವಸತ್ಯಾ | ನ ಅಸತ್ಯಾನಾಸತ್ಯಾ
 ನೆಭ್ಯಾಣ್ನುಪಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನೆಚಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಸ್ಥಃ | ಅಸ ಭುವಿ | ಶ್ವಸೋರಲೋಪೇ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ |
 ಯದ್ಯುಕ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಗತಂ | ಗಮೇಲೋಪಿ ಚಹುಲಂ ಭಂದೇಸೀತಿ ತಪೋ ಲಾಕ್ | ಅನು
 ದಾತ್ಪೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಸತ್ಯರಹಿತರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಒಂದನೀಕೆ (ನೀವು) | ಪರಾವತಿ—
 ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಸ್ಥಃ—ಇದ್ದರೂ | ಯದ್ವಾ—ಅಥವಾ | ಅಧಿ ತುರ್ವಶೇ—ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಇದ್ದರೂ) |
 ಅತಃ—ಅಲ್ಲಿಂದ (ದೂರದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ) | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನ
 ರಶ್ಮಿಃ ಸಾಕಂ—ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ (ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಸುವೃತಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ |
 ರಥೇನ—ರಥದಲ್ಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಆಗತಂ—ಬನ್ನಿರಿ.

|| ಛಾಂದೋರ್ಥ ||

ಅಸತ್ಯರಹಿತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ನಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ
 ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನೀವಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ
 ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಚಾರ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation.

O Truthful Nasatyas, whether you happen to be far off at a distance or
 close at hand, come to us in your well-constructed chariot along with rays of
 the sun (in the morning).

1 ವಿಲೇಖ ವಿಷಯಗಳು 1

ಪರಾವತಿ—ಆಕೇ ಪರಾಕೇ ಮೊದಲಾದ ಐದು ದೂರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾವತಕಲ್ಪವು ಪರಿಶ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಫ. ೩.೨೦) ಪರಾವತಿ ಎಂದರೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಕುರ್ವಕೇ—ಕಳಶ, ಆಸಾತ್ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂಕನಾಶಕಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುರ್ವಕೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಫ. ೩.೨) ಕುರ್ವಕೇ ಎಂದರೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಆ ಗತಂ ಸಾಕಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳೊಡನೆ ಬನ್ನ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದಕೂಡಲೆ ಬನ್ನ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

2 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ 2

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಸುಧಾರ್ಥ ಸತ್ಯಾ ನ ಸತ್ಯಾ-ಅಸತ್ಯಾ, ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತತ್ರೇಸಾಧುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ, ಸತ್ಸುಧವಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ವಾದರೆ ಭವೇಭಂಜಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೪-೧೧೦) ಎಂದು ಯತ್ (ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೩)ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಭಾಚ್ಛಿ ಪಾಪ್ನೇವೇದಾನಾಸತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಧಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಲೋಕ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ತಃ—ಅಸ ಧುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನ ಫಸ್ಮ ತ್ಸೋರಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕಿತ್ ಪಾತ್ ಅದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ಮ ಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಸ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಸ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಸ್+ಫಸ್ಮ, ಯುಕ್ತವಿವರ್ಗಗಳು. ಸ್ತಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಯದ್ವಾಸ್ತೋ ಅಧಿ ಎಂದು ಯಚ್ಚುಟ್ಟಿಯೋಗ ಇದೆ. ಯದ್ವೈತ್ತಾಸ್ತಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಯದೇಸ್ತಿವೈರ್ತೇ ಇತಿ ಯದ್ವೈತ್ತಂ ಎಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಪದದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವಿದೆಯೋ ಅದರ ಮುಂದಿರುವ ತಿಪ್ಪಿ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸದ್ವಾಸದಾತ್ತಕ್ಕೆ ನಿಜೇಧಬರುತ್ತೆ ಪೂಜನಾತ್ಪೂಜತ—(ಪಾ.ಸೂ ೮-೧-೬೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪೂಜತಕ್ಕಿಹಣದಿಂದ 'ಅತ್ತಪ್ರಕರಣೇ ಪಂಚಮಾ ನಿರ್ದೇಶೇಪಿ ನಾನಂತರ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ' ಎಂದು ಜ್ಞಾ ಪಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೂ, ಈ ನಿಜೇಧಬರುತ್ತೆ.

ಗತಮ್—ಗಮ್ಯು ಗತಾಧಾತು. ಲೋಟ್, ಲಙ್ವಾದ್ಯವ, ತಸ್ಮ ಸ್ಮಮಿಪಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೧) ಎಂದು ಫಸ್ಮ, ತಮ್ ಅದೇಶ, ತಮ್ ಗೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಎಂದು ಲುಕ್ ಅನುದಾ- ತ್ಪೋಪದೇಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮೂರಕ್ಕೆ ಲೋಪ 1 2 11

3 ಸಂಹರಣಾಃ 3

ಅವಾಂಚಾ ವಾಂ ಸವ್ತಯೋಽ ಧ್ವರಶ್ಚಿಯೋ ವಹಂತು ಸವನೇದುಸಃ |
ಇಷಂ ಪೃಚಂತಾ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವ ಆ ಬರ್ಹಃ ಸೀದತಂ ನರಾ || ೮ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ಅವಾಂಚಾ | ವಾಂ | ಸಪ್ತಯಃ | ಅಧ್ವರಃ ತ್ರಿಯಃ | ವಹಂತು | ಸವನಾ |
 ಇತ್ | ಉಪ ||
 ಇಷಂ | ಪ್ಯಂಚಂತಾ | ಸು ಸ ಕೃತೇ | ಸು ಸ ದಾನವೇ | ಆ | ಬರ್ಹಿಃ | ಸೀದತಂ |
 ನರಾ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಅಧ್ವರಶ್ಚಿಯೋ ಯಾಗಸೇವಿನಃ ಸಪ್ತಯೋಃಶ್ಚಾಃ ಸವನೇದುಸಾಸ್ಯದನುಷ್ಠೇ-
 ಯಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸವನಾನ್ಯೇವೋಪಲಕ್ಷ್ಯವಾಂಚಾಭಿಮುಖಾ ವಾಂ ಯುವಾಂ ವಹಂತು | ಪ್ರಾಪಯಂತು |
 ಹೇ ನರಾಶ್ಚಿನಾ ಸುಕೃತೇ ಸುಷ್ಕ ಕರ್ಮಕಾರಿಣೇ ಸುದಾನವೇ ಶೋಭನದಾನಯುಕ್ತಾಯ ಯಜಮಾನಾ-
 ಯೇನಮನ್ವಂ ಪ್ಯಂಚಂತಾ ಸಂಯೋಜಯಂತಾ ಯುವಾಂ ಬರ್ಹಿರಾ ಸೀದತಂ | ದರ್ಭಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂತಂ ||
 ಆವಾಂಚಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಅಧ್ವರಶ್ಚಿಯಃ | ಅಧ್ವರಂ ಶ್ರಯಂತೀತ್ಯಧ್ವರಶ್ಚಿಯಃ |
 ಕ್ವಿಬ್ಬಚಿಪ್ತಭೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ ೨-೫೭ | ಕ್ವಿಬ್ಬೀರ್ಥಶ್ಚ | ವಹಂತು | ವದ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾಪನದಾ-
 ತ್ತತ್ವಂ | ತಿಷ್ಠ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಮರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರೇಣಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಂ | ಸಾದಾತಿತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ |
 ಸವನಾ | ಸುಷ್ಕಾ ಅಭಿಷವೇ | ಅಭಿಷೂಯತೇ ಸೋಮ ಏಷ್ವಿತಿ ಸವನಾನಿ | ಅಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ |
 ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಕುಸಾವಾದೇಶಃ | ಲಿತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೋವಸ್ಯೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲ-
 ಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ಪ್ಯಂಚಂತಾ | ಪ್ಯಚೀ ಸಂಸರ್ಕೇ | ತತರಿ ರುಧಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ಚಂ | ಶ್ಚಸೋರಲ್ಲೋಪ
 ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುಕೃತೇ | ಸುಕರ್ಮಸಾಪೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩-೨-೮ | ಕರೋ-
 ತೇರ್ಥೋತೇ ಕಾಲೇ ಕ್ವಿಪ್ | ದ್ವಸ್ಯಸ್ಯ ಪಿತಿ | ಪಾ. ೩-೧-೭೧ | ಇತಿ ತುಕ್ | ಸುದಾನವೇ | ಶೋಭನಂ
 ದಾನು ದಾನಂ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಸುದಾನುಃ | ದಾನುಶಬ್ದೋ ನುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಆದ್ಯುದಾತ್ವಃ | ಆದ್ಯುದಾತ್ವಂ
 ದ್ಯುಚ್ಚಂದಸೀತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾವ್ರತರವದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಸೀದತಂ | ಸದ್ವ್ಯಂ ವಿತರಣಕತ್ಯವ ಸಾಧ-
 ನೇಷು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಧ್ವರಶ್ಚಿಯಃ—(ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಾದೇವತೆಗಳೇ) ಯಾಗಸೇವಿಗಳಾದ | ಸಪ್ತಯಃ—ಕುಮರಗಳು |
 ಸವನೇದುಸ—(ನಾವು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ) ಸವನತ್ರಯವನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಅವಾಂಚಾ—ಅವುಗಳ ಆಘ
 ಮುಖರನ್ನಾಗಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ | ವಹಂತು—ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಸೀರಸಲಿ | ನರಾ—ನೇತ್ರಗಳ
 ವಾದ ಅಶ್ವಿಗಳೇ | ಸುಕೃತೇ—ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿ | ಸುದಾನವೇ—ತ್ರೇಷುವಾದ
 ದಾನಯುಕ್ತನಾದ ಅದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಪ್ಯಂಚಂತಾ—ಒದಗುತಾ | ಬರ್ಹಿಃ—
 ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ಆ ಸೀದತಂ—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು.

ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎದ್ದೆ ಅತ್ತಿ ನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಗಸೇವಿಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳು ನಾವು ಅನುಷ್ಠಿಸುವ ಸವನತ್ರಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಎದ್ದೆ ನೇತ್ರಗಳೇ, ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜ್ಞಮಾನವನು ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ಅವನಿಗೆ ಅವನನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿರಿ.

English Translation.

May your horses, the grace of the sacrifice, bring you to be present at our rite; guides (of men) bestowing food upon the pious and liberal donor of the offering, sit down on the sacred grass.

ನಿರೀಕ್ಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಅಧ್ವರತ್ರಿಯೇ—ಅಧ್ವರಂ ಶ್ರಯಂತೇತ್ಯೆದ್ಧರತ್ರಿಯೇ | ಯಾಗಸೇವಿನಃ || ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಗಮನವೆಲ್ಲ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸುವ.

ಸೆಪ್ತೆಯೇ—ಕುದುರೆಗಳು. ಅತ್ಯಃ ಹಯಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ತಿ ಕಲ್ಲವು ಪಠಕವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೨೭)

ಸವನಾ—ತ್ರೀಣ ಸವನಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಸವನ ತ್ವೇದಯಸವನ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಧನವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕರ್ಮವಿರೀಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸವನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಸವನಗಳು ಮೂರು ಇರುವುವು.

ವೈಂಚೀತಾ—ವೈಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ಸೇರಿಸುತ್ತಾ, ಒದಗಿಸುತ್ತಾ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ವಾ ಇತ್ಯಾ-ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನ ಲಿಂಗ ಕಾರಾದೇಶ.

ಅಧ್ವರತ್ರಿಯೇ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧರಃ ಹಿಂಸಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಎಂದು ವಗ್ರಹ. ಅಧ್ವರಂ ಶ್ರಯಂತಿ ಅತ್ಯೆದ್ಧರತ್ರಿಯೇ, ಯಾಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವವರು ಎಂದು ಂರ್ಥ. ಶ್ರಿಬ್ರಜಿಪ್ರಜಿ ಶ್ರಿಸ್ತದ್ವೈಪ್ರಜಾಂ ದೀರ್ಘೋದೇಸಂಪ್ರಸಾರಣಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೬) ವಚ್ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ, ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ, ಮತ್ತು ಕಿತ್ತನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಸ್ವಾಸ್ತವಾಗು ಸಂಪ್ರಕಾರಣ ಬರುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿತ್ವಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಪ್, ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಅಧ್ವರತ್ರೀ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇಹ, ಇಯತಾದೇಶ.

ವಹನ್ತು—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಲೋಟ್, ಶಪ್, ಇದು ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರ. ಅದುಪದೇಶದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಸ್ಯಾನಿಶ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ತಾಸ್ಯಸುದಾತ್ರೇತ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂದು ಅನುದಾತ್ರ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ, ವಹನ್ತು ಎಂದು ಪಾಪಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸವನಾ—ಸುಷ್ ಅಭಿಪವೇ ಧಾತು. ಅಭಿಷೂಯತೇ ಸೋಮ ಏಷ್ಟಿತಿ ಸವನಾನಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಅದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸು ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕರಣಾಧಿಕರಣಿಯೋಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೭) ಎಂದು ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಸು+ಯು. ಯುಷೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂದು ಯು ಗೆ ಅನ ಆದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂದು ಗುಣ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ. ಸೋ+ಅನ. ಅನಾದೇಶ. ಸವನ ಎಂದಾಯಿತು. ಇದರ ಮುಂದೆ ದ್ವೀಶರೂ ಬಹುವಚನ ಶಪ್ ಐತ್ಯಸೋಶ್ಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೦) ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ಅಂಗದ ಮುಂದಿರುವ ಜಪ್ ಅಥವಾ ಶಪ್‌ಗಳಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಪ್‌ಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಸವನಾ+ಶಿ, ಶಿರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೨) ಎಂದು ಶಿಗೇ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ ಸ್ವೇಚ್ಛ. ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಘುಲಂಠಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೨) ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ರ್ಘುಲಂಠ, ವಾ ಅಪಂತವಾದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ನಮ್ ಆಗುವುದು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನುಮಾಗಮ. ನವನನ್+ಶಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇಚಾಸಂಬುದ್ವೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂದು ಉಪಧಾದಿರ್ಘ ಶೇ ಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ವೇದದಲ್ಲಿ ಶಿಗೇ ಬಹುಲವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಿಗೇ ಲೋಪ ನೇಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಸವನಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಪೃಷ್ಠಾತಾ—ಪೃಷೇ ಸಂಪರ್ಕ ಧಾತು. ಲಟ್ ಆದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃಶ್ಚಮ್ ಎಂದು ಶ್ಚಮ್ ವಿಕರಣ. ಅದು ಮಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಪೃಗೆ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ಪೃನಚ್+ಅತ್, ಶ್ಚಸೋರಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ತಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಶಕಾರೇತ್ಸಂಕ್ಷಕ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ಚ-ಅಸ್ಯಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಶ್ಚಾ-ಪದಾಂತಸ್ಯರ್ಘುಲಿ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ಯಯಿಪರಸವರ್ಣಃ ಎಂದು ಪರಸವರ್ಣ, ಪೃಷ್ಠಾತ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರವು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ.

ಸುಕೃತೇ—ಸು ಉಪಸರ್ಗ. ಕೃಷ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಸುಕಮ್‌ಪಾಪಮಸ್ತ್ರ ಪುಷ್ಕೇಮುಕೃಷಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೯) ಸು ನೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಫು ಕ್ವಿಪ್. ಪ್ರಸ್ತಸ್ಯಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಪಿತ್ ಆದ ಕೃಪ್ತು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಸ್ತವರ್ಣಕ್ಕೆ ತುಕ್ ಆಗುವುದು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತುಗಾಗಮ ಸುಕೃತ್. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನ.

ಸುದಾನವೇ—ಸು= ಒಕ್ಕಿಯ, ದಾನು-ದಾನವು, ಯಸ್ಯಸಿ= ಯಾವನಿಗೆ ಇದೆಯೋ ಅವನು ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ದಾಧಾಧ್ಯಾಂನುಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೨) ಸುಶ್ಚ್ಛ್ಯಾಂನಿಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಅನುವೃತ್ತಿ. ದಾ-ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ, ಅದು ನಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾತ್ಸದ್

ರಿಂದ ಇದು ಅದ್ಭುತವಾದ ಪದ. ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಂವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಛಂದಸಿ(ಪಾ.ಸೂ. ೭-೨-೧೧೯)ನು ಕಟ್ಟಿದ ಮುಂದಿ
ರುವ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮನು ಎರಡು ಅಚ್ಚುಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಉತ್ತರಪದವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮವಾಗುತ್ತಿ
ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮ ಬರುತ್ತೆ.

ಸೀದಿತಮ್—ಪದ್ವ್ಯಾಠು, ಲೋಟ್, ಛಾ, ತಮ್ ಆದೇಶ, ಶಪ್. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ ಎಂಬ
ಸೀದ ಆದೇಶ, ಸದ್ಭಾನುದಾತ್ಮ || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ

ತೇನ ನಾಸತ್ಯಾ ಗತಂ ರಥೇನ ಸೂರ್ಯತ್ವಚಾ |
ಯೇನ ಶಶ್ವದ್ರೂಹಧುರ್ದಾರ್ಶುಷೇ ವಸು ಮಧ್ವಃ ಸೋಮಸ್ಯ
ಪೀತಯೇ || ೯ ||

ಪದವಾಕ್ಯ

ತೇನ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಆ | ಗತಂ | ರಥೇನ | ಸೂರ್ಯಃ | ತ್ವಚಾ ||
ಯೇನ | ಶಶ್ವತ್ | ಊಹಧುಃ | ದಾರ್ಶುಷೇ | ವಸು | ಮಧ್ವಃ | ಸೋಮಸ್ಯ |
ಪೀತಯೇ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಸೂರ್ಯತ್ವಚಾ ಸೂರ್ಯಸಂವೃತೇನ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಸದ್ಯೇಶೇನ ವಾ ಶೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇನ
ರಥೇನಾ ಗತಂ ಆಗಚ್ಛತಂ | ದಾತುಷೇ ಹವಿರ್ದಾರ್ಶವರ್ಷೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಸು ಧನಂ ಕಶ್ಯತ್ ಸರ್ವದಾ
ಯೇನ ರಥೇನೋಹಫುಃ ಪ್ರಾಪಿತವಂಶಾ | ತೇನ ರಥೇನೇತಿ ಪೂರ್ವಾಪ್ತಯಃ | ಕಿಮರ್ಥಮಾಗಮನಮಿತಿ
ತದ್ವಚೇತ್ | ಮಧ್ವೋ ಮಧುರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ || ಸೂರ್ಯತ್ವಚಾ |
ತ್ವಚ ಸಂವರಣೇ | ತ್ವಚತಿ ಸಂವೃಣೋತೇತಿ ತ್ಯಗ್ರಶ್ಚಿಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತ್ಯಗ್ರಿವ ತ್ಯಗ್ರಸ್ಯ | ಸತ್ವಮ್ಬುಹ-
ವಾನೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೨-೨-೨೪-೧೨ | ಬಹುವ್ರೀಹಿರುತ್ತರಪದಲೋಪಶ್ಚ | ಸೂರ್ಯಕಲ್ಪಃ ಪೂ
ಪ್ರೇರಣಾ ಐತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಕೃಪಿ ರಾಜಸೂಯಸ್ಕೂರ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ರುಡಾಗಮಸಂಹಿತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ತತಃ
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ವಪ್ರೇ ಧಾತುಸ್ತುರೇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ಮಃ | ಸ ಏವ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರತ್ಯುತಿಪ್ರೇರಣಾ ಸಿತ್ಯಕೇ | ಊಹಧುಃ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಲಿಪ್ಯಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಶಿತ್ | ಪಾ. ೧-೨-೫-
೪ತಿ ಲಿಪಃ ಕಿತ್ಪ್ರೇ ವಚಿಸ್ತುಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅಭ್ಯಾಸಹಲಾದಿತೀವ್ ಸವರ್ಣಾದೀರ್ಥಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತುರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಾಸೆತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದೊಡನೆ (ಯಾವುದರಲ್ಲಿ) | ಪಾಶುಷೇ—
ಹವಿದಾರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ಶತ್ವಿತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ಊದಧುಃ—ಸಾಗಿಸಿ
ತಲಪಿಸಿದ್ದೀರೋ | ಸೂರ್ಯತೈಷಾ—ಸೂರ್ಯನಿಂದ (ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ) ಅಚ್ಚಾದಿತವಾದ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಕಿರಣ
ಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ | ತೇನ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ರಥೇನ—(ಅ) ರಥದೊಡನೆ (ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು) ಮಧುಃ—
ಮಧುರವಾದ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ | ಪೀತಯೇ—ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಅ ಗತಂ—ಬನ್ನಿರಿ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ
ಹವಿದಾರ್ತನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿ ತಲಪಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಅದು ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣ
ಗಳಿಂದ ಅಚ್ಚಾದಿತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸೋಮ
ರಸವಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation.

Truthful Aswins, come hither to drink the sweet soma with your
chariot, bright as the sun in which you have ever conveyed wealth to the
worshipper.

! ವಿಕೀಡ ವಿಷಯಗಳು !

ಸೂರ್ಯತೈಷಾ—ಸೂರ್ಯಸಂವೃತೇನ, ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಸಿದೈಶೇನ ವಾ | ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಆವೃತ
ವಾದ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಸದೃಶವಾದ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.

ಶತ್ವಿತ್—ಸರ್ವದಾ | ಯಾವಾಗಲೂ.

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಬೃತಶ್ಚಬೃಗುಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ನೀವು ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಧನಾಭ್ಯೈಶ್ಚಯವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು
ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತಂದುಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೀರೋ ಅಂತಹ ನಿಮ್ಮ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ
ರಥದೊಡನೆ ಎಂದರೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಸೂರ್ಯತೈಷಾ—ತೈಷ ಸಂವರಣೇ ತೈಷತಿ ಸಂವರಣೋತಿ ಇತಿ ತೈತ್ ಸಂವರಣ ಎಂದರೆ ಅಚ್ಚಾದನೆ.
ಹೊದಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊದಿಸುವುದು. ಅಥವಾ ಮುಚ್ಚುವುದು.
ಅದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಗಿವ ತೈತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ= ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಂತೆ ಕಿರಣ
ವುಳ್ಳದ್ದು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳ ಕೃಪಿತವಾಗಿ

ನಿವಾಸಿಸ್ತದುವನು ಸೂರ್ಯಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮ ಎಂಬ ಅಗಮನೂ ನಿವಾಸಿತನಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್, ಅದ್ವ ರಿಂದ ಅಭುದಾತ್ತ, ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತೆ.

ಉಪಭಾಷೆ:—ವಕ್ರವ್ಯಾಪಕೇ ಲಿಟ್ ಥಸ್, ತಸ್ಯ ಸ್ಯಮಿಪಾಂ ಎಂದು ಅಥಸ್, ಅಸಂಯೋಗಾ-
ಲ್ಲಿಟ್ ಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂದು ಲಿಟ್ ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಲಿಟ್ಟಧ್ಯಾನಸ್ಯೋಧಿಯೇಷಾಂ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ವಚ್ಯಾದಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಹ್ಯಾದಿ ಧಾತುಗಳ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ
ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ, ಪೂರೈರೂಪ. ಹಲಾದಿಃಶೇಷಃ ಎಂದು ಹಕಾರ ಲೋಪ,
ಉಪಹ್+ಅಥಸ್ ವಚಿಸ್ಯಪಿಯಾದೀನಾಂಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಕಿತ್ ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ
ವಕ್ರ ಸ್ವಪ್ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಯಜಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವ
ರೂಪ ಉ-ಉಹ್-ಅಥಸ್, ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ, ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಯೇನ ಎಂಬ
ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯದ ಯೋಗ ಇದೆ. ಅದ್ವರಿಂದ ಸರಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಉಕ್ಥೇಭಿಃ ಭಿರ್ವಾಗವಸೇ ಪುರುವಸೂ ಅಕ್ಥೈಶ್ಚ ನಿ ಹ್ವಯಾಮಹೇ |
ಶಶ್ಚತ್ಕಣ್ವಾನಾಂ ಸದಸಿ ಪ್ರಿಯೇ ಹಿ ಕಂ ಸೋಮಂ ಪ್ರಪಥುರಶ್ವಿನಾ ||೧೦||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ಉಕ್ಥೇಭಿಃ | ಅರ್ವಾಕ್ | ಅವಸೇ | ಪುರುವಸೂ ಇತಿ ಪುರುಕ ವಸೂ | ಅಕ್ಥೈಃ |
ಚ | ನಿ | ಹ್ವಯಾಮಹೇ ||
ಶಶ್ಚತ್ | ಕಣ್ವಾನಾಂ | ಸದಸಿ | ಪ್ರಿಯೇ | ಹಿ | ಕಂ | ಸೋಮಂ | ಪ್ರಪಥುಃ |
ಅಶ್ವಿನಾ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರುವಸೂ ಪ್ರಥೂಕಧನಾವಶ್ವಿನಾವವಸೇ ಸ್ಯದ್ವಿಕ್ಷಣಾರ್ಥಮುಕ್ಥೇಭಿರುಕ್ತೈಃ ಶಶ್ಚರಕ್ಥೈಶ್ಚಾ-
ರ್ಚನಾಧನ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾರ್ವಾಗಸ್ಯಧಾಧಿಮುಖ್ಯೇನ ನಿ ಹ್ವಯಾಮಹೇ | ನಿತರಾಮಾಹ್ವಯಾಮಃ |
ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಕಣ್ವಾನಾಂ ಕಣ್ವಪ್ರಾಣಾಂ ಮೇಧಾವಿನಾಂ ವಾ ಪ್ರಿಯೇ ಸದಸಿ ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನೇ ಶಶ್ಚತ್ಕ-
ವದಾ ಸೋಮಂ ಪ್ರಪಥುಃ ಕಂ | ಯುವಾಂ ಪೀತವಂತೌ ಬಲು | ಉಕ್ಥೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದ-

ನೀತಿ ಭಸಂ ಐಸಾದೇಶಾಧಾವಃ | ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭುಲ್ಯೇದಿತ್ಯೇತ್ಯಂ | ಅರ್ಕೈಃ | ಋಚಿ ಸ್ತುತೌ | ಪುಂಸಿ
 ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಛಾಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಕರಣೇ ಛಾಃ | ಚೆಡೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯಾತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ನಿ ಹ್ಯಯಾ
 ಮಹೇ | ನಿಸಮುವವಿಘ್ನೋ ಹ್ಯಃ | ಪಾ. ೧-೩-೩೦ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಶದಂ | ಸದೇಹಿ | ನೀದಂತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ
 ಸದಃ | ಅಸುನೋ ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಪಪಥಾಃ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಲಿಟ್ಯಾತೋ ಲೋಪಃ ಇಟಿ
 ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ಪುರೂವಸೂಸಮುದ್ಧವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅವನೇ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ
 ವಾಗಿ | ಉಕ್ತೇಭಿಃ—ಶಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ | ಅರ್ಕೈಶ್ಚ—ಪೂಜಾಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ | ಅವಾರ್ಹಾ—
 ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ನಿ ಹ್ಯಯಾಮಹೇ—ಬಹಳವಾಗಿ (ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ) ಕರೆ
 ಯುತ್ತೇವೆ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಕಣ್ವಾನಾಂ—ಕಣ್ವಪುತ್ರರ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿ
 ಕ್ಯುಗಳ | ಪ್ರಿಯೇ ಸದೇಹಿ—ಬಲವುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಶಶ್ವತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮ
 ರಸವನ್ನು | ಪಪಥಾಃ ಹಿ ಕಂ—ಕುಡಿದಿದ್ದೀರಲ್ಲವೆ ?

|| ಛಾನಾರ್ಥ ||

ಸಮುದ್ಧವಾದ ವಶ್ವರೈವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ
 ದಯಮಾಡಲು ಉಕ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಾಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.
 ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಕಣ್ವಪುತ್ರರ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಯಜ್ಞಸದಸಿ
 ನಲ್ಲಿ ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದಿದ್ದೀರಲ್ಲವೇ ?

English Translation.

With hymns and songs we invoke the wealthy Aswins to be present for
 our protection. Have you not always drunk the soma juice in the favoured
 dwelling of the Kanwas ?

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಉಕ್ತೇಭಿಃ—ಶಶ್ವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ಋಗ್ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂದ.

ಅರ್ಕೈಶ್ಚ—ಸೋತೈಶ್ಚ | ಗಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಾಮವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂದ.

ಸದೇಹಿ ಪ್ರಿಯೇ—ನಿಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥರ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ. ನೀವೆರತೈಸ್ತಿಸ್ತೀ
 ಸ್ತೀತಿ ಸದಃ ಎಂದರೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ, ಸಭೆ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ವ್ಯಾಳರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಉಕ್ಕೇಳಿಧಿ:—ವಚ ಪರಿಧಾಪನೇ, ಪಾತ್ಸು ತುದಿ ವಚಿ ರಿಚಿ ಸಿಚಿಧ್ಯಸ್ಥಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧-೬೮) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಥಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಥಕ್, ವಚಿಸ್ತೆಪಿ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂದು ವಾಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಝಲ್ಯೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೩) ರ್ಝಲಾದಿವಚನಚನ ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದಂತವಾದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಏತ್ಯ.

ಅರ್ಥ್ಯ:—ಮುಚ ಗತೌ ಧಾತು. ಪುಂಸಿಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೪) ಕರಣ ಅಥವಾ ಅಧಿಕರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಪುಂಸಿಂಜ್ಞಿ ಪ್ರಾಯಃ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೆಚೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೨) ಛಕಾರೇತ್ಸಂಜ್ಞಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಇವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚಕಾರ ಜಕಾರಗಳಿಗೆ ಉತ್ಯ ಅಂದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಕಾರ ಗಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರ, ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ, ರಪರತ್ಯ, ಅರ್ಕ ಎಂದಾಯಿತು.

ನಿಹ್ಯಯಾಮಹೇ:—ಹ್ಯೇಷ್ ಸ್ವಧಾರಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಇದು ಇೌತ್, ಕ್ರಿಯಾಫಲವು ಕರ್ತೃ ವಿಗೆ ಸೇರುವಾಗ ಇದರ ಮುಂದೆ ಆತ್ಮನೇಪದವು ಸ್ವಂತಿಷಾತಃ, (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಧ್ಧ ವಾಗುತ್ತೆ. ಫಲವು ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಸೇರದೇ ಇದ್ದರೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ವಿಸಮುಪವಿಧ್ಯೋಽಪ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೩೦) ನಿ ಸಮ್ ಉಪ ಏ, ಈ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮುಂದಿರುವ ಹ್ಯೇಷ್ ಧಾತುವಿನಮುಂದಿ ರುವ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ.

ಸದಸಿ:—ಸೀದವ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸಿ ಸದಃ, ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂರುವ ಸ್ಥಳ. ಸರ್ವಧಾತುಫ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೪) ಎಂದು ಪದ್ಯ (ಸದ್) ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಿತ್ಯರ ಅದ್ಯುಧಾತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ.

ಪಕಥಾ:—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಥಸ್ ಅಥುಸ್, ಪಾ-ಅಥುಸ್ ದ್ವಿತ್ಯ ಅಥ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತು, ಪಪಾ-ಅಥುಸ್ ಆತೋಲೋಪೆ ಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಕಿತ್ ಜಿತ್, ಆದ ಆಪಾಧ್ಯಾಥ್ಯಾಥಾತುಕವೂ ಇದಾಗಮವೂ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೀರ್ಘಾಕಾರಕ್ಕೆ ಆಲೋಪನೆ, ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಗೆ ಲೋಪ. ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಹಿ, ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಹಿ ಶಬ್ದದ ಯೋಗ ಇದ್ದರೆ ತಿಪಂತ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸರ್ವಾಮುದಾತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಥುಸ್ ನ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತ. || ೧೦ ||

ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಹ ವಾಮೇನೇತಿ ಷೋಡಶರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಪ್ರಸ್ತೃಣ್ಣಿ ಮುಷಿಃ | ಬಾರ್ಹತಸ್ತಾ-
ದಯುಷೋ ಬೃಹತ್ಯೋಃ ಯುಜಃ ಸತೋಬೃಹತ್ಯೇಃ | ಉಷಾ ದೇವತಾ | ಸಹ ಷೋಳಶೋಷಸ್ಯಂ ಶ್ವಿತ್ಯ-
ನುಕ್ರಮಚಿಕಾ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಉಪಸ್ಯೇ ಕ್ರತೌ ಬಾರ್ಹತೇ ಛಂದಸೀದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆಘೋಷಸ್ಯ
ಇತಿ ಖಂದೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪ್ರತ್ಯು ಅದರ್ಶಿ ಸಹ ವಾಮೇನೇತಿ ಬಾರ್ಹತಂ | ಅ. ೪-೧೪ | ಇತಿ | ತಥಾ |
ಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೈಃ ಪೇತತಸ್ತುಕ್ತಂ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕನ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯೇತಿವಿಷ್ವತ್ಪಾತ್ ||

ಅನುವಾದೆ—ಸಹ ವಾಮೇನ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ
ವದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಮುಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣವುಕ್ತನಾದ ಪ್ರಸ್ತೃಣ್ಣಿ
ಮುಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅಸಮಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಎಂದರೆ ೧, ೩, ೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳು ಬೃಹತೇ ಛಂದಸ್ಸಿ-
ನವು. ಸಮಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಮುಕ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ೨, ೪, ೬, ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳು ಸತೋಬೃಹತೇಛಂದಸ್ಸಿ-
ನವು. ಉಷಾಃ ಎಂಬುದು ದೇವತೆಯು. ಸಹ ಷೋಳಶೋಷಸ್ಯಂ ಎಂದು ಆನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಷಿದೇವ-
ತಾಛಂದಸ್ಸಿಗಳ ವಿವರಣೆಯಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ
ಬೃಹತೇಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ
ಶೌತಸೂತ್ರದ ಆಘೋಷಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯು ಅದರ್ಶಿ ಸಹ ವಾಮೇನೇತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವರಿಸ-
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೪) ಇದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ
ಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಿನೇ (ಅ. ೬-೫) ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೪೮ .

ಮಂಡಲ—೧ | ಅನುವಾಕ—೯ | ಸೂಕ್ತ—೪೮

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ— ೩, ೪, ೫ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ಯಂಖ್ಯೆ—೧-೧೬

ಮುಷಿಃ—ಪ್ರಸ್ತೃಣ್ಣಿ ಕಾಣ್ಕಿ ||

ದೇವತಾ ಉಷಾಃ |

ಛಂದಃ—ಪ್ರಾಗಾಘಂ ಬಾರ್ಹತಂ | ೧, ೩, ೫, ೬, ೯, ೧೧, ೧೩, ೧೫ ಬೃಹತೇ |
೨, ೪, ೬, ೮, ೧೦, ೧೨, ೧೪, ೧೬ ಸತೋ ಬೃಹತೇ |

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಹ ವಾಮೇನ ನ ಉಷೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾ ದುಹಿತದಿವಃ |

ಸಹ ದ್ರುಷ್ಟೇನ ಬೃಹತಾ ವಿಭಾವರಿ ರಾಯಾ ದೇವಿ ದಾಸ್ಯತೀ || ೧||

|| పదపాదః ||

స॒త॒ | వా॒మో॑న॒ | న॒ః | లు॒ష॑ః | వి | లు॒ఞ్చ॒ | దు॒హి॑తః | ది॒వః॒ ||

స॒త॒ | ద్యు॒మ్నో॑న॒ | బృ॒హ॒తా॒ | వి॒భా॒ఽవ॒రి॒ | రా॒యా॒ | దే॒వి॒ | దా॒స్వ॑తి॒ః ||

గాయత్రీధాన్యం

దే దుహితేర్దివ్యో ద్యుదేవతాయాః పుత్రీ లుషః లుషఃకాలదేవతే నోద్యోగ్యదర్శం
వామేన ధనేన సత వ్యుఞ్చే | ప్రభాతం కురు | దే విభావయ్యోదేవతే బృహతా ప్రధన్
తేన ద్యుమ్నోనాన్వేన సత వ్యుఞ్చే | దే దేవి క్షం దాస్వతిః దానయ్యుక్తా సతి రాయా పశులక్ష
ణేన ధనేన సత వ్యుఞ్చే || లుఞ్చే | లుభి వివాసే | దుహితేర్దివః | సుదామంత్రికే పరాంగ
వత్సర ఇత్యేతే పరమపి జ్యేందసి | సా. ౨-౧-౨-౩ | ఇతి వజనాత్ దివ ఇత్యస్య పూర్వార్గా
వద్మానై సత్యామంత్రికేన బేది షష్ఠ్యామంత్రికేనముదాయస్యాప్యమికం సర్వాసుదాత్తత్వం |
బృహతా | బృహన్వదేవోరుపసంహ్లానమితి విధిత్వేరుదాత్తత్వం | విభావరి | భా దివ్యో | అక్షో
మసిద్ధిత్వాదివా వనిష్ | వనో ర బేది బోష్ | తత్వంనియోగేన నకారస్య రేఖాదేవః |
సంబుద్ధో ద్రస్యత్వం | దాస్వతిః | దుదాఞ్ దానై | భావేఽసుత్యయే | తదస్యాస్తి | సా.
౩-౧-౧౪ | ఇతి దాస్వతిః | మాదుపధాయా ఇతి మతుషోఽవత్వం | లుగితేజ్జేది బోష్ ||

|| ప్రతిపదార్థః ||

దుహితేర్దివః—ద్యుదేవతేయ పుత్రీయాద | లుషః—ఎల్లీ లుషోదేవతేయే | నః—నమ
గాగ | వామేన సత—ధనేదొందిగి | వ్యుఞ్చే—లుదయసు | విభావరి—ప్రథమమ్మ కరణువ
ఎల్లీ లుషస్సే, బృహతా—సమ్మద్దవాద | ద్యుమ్నోన సత—అన్న దొందిగి (లుదయసు) | దేవి—
ఎల్లీ దేవియే | దాస్వతిః—దానయ్యుక్తాగి | రాయా—పశురూపవాద ధనేదొందిగి (లుదయసు).

|| భాష్యార్థః ||

స్మగద పుత్రీయాద ఎల్లీ లుషోదేవతేయే నమగోదస్య ర ధనేదొందిగి లుదయసు.
ప్రభాతసారళవాద ఎల్లీ లుషస్సే, సమ్మద్దవాద అన్న దొందిగి లుదయసు. ఎల్లీ దేవియే ధానయ్యు
క్తాగి పశుదిధనేదొందిగి లుదయసు.

English Translation.

O Ushas, daughter of heaven, dawn upon us with riches; O brilliant
goddess dawn upon us with abundant food; bountiful goddess, dawn upon us
with wealth (of cattle).

| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಕರಣವು ಅಥವಾ ಉಪಕರಣಾಭಿಮಾನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಉಪೋದೇವತಾಕವಾದ ಮನುಷ್ಯ ಇವತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಉತ್ತಮಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಎಂದರೆ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಷಯಭಿನ್ನತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾಗಿವೆ. ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದು ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕಾಶನೇ ಉಪಕರಣವು. ಈ ಉಪಕರಣವು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಮಹಿಗಳಿಗೂ ಜನರಿಗೂ ಬಹಳ ಆನಂದ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೇಳು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಉಪಕರಣವೆಂದನ್ನು ಬಹಳ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಕರಣವನ್ನು ಶರೀರಯುಕ್ತವಾದ ಓರ್ವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಆ ದೇವತೆಯು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಅಲಂಕಾರದಿಗಳನ್ನು ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ನಮಗೆ ಬೆಳಕು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಕರಣವನ್ನು ದುಃಖತರ್ದಿವ: ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ದೇವತೆಯು ಪ್ರತಿವಿಧವೂ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ನವಯೌವನಭರಿತವಾದ ತರುಣಿಯೆಂದೂ, ದಿನಗಳು ಕಳೆದಂತೆಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವವಳೆಂದೂ ತಾನು ಉದಯಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಳೆಂದೂ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸಶಾಖಾಧಿಪಾಶರನ್ನು ತಾನು ಉದಯಿಸಿ ಓಡಿಹೋಗುವಳೆಂದೂ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಗೋವುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋವುಗಳ ತಾಯಿಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಂಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು ಕೆಂಪು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಳೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಉಪಶಬ್ದದ ರೂಪವುಪ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಈಂತಿ ಇರುವುದು—
ಉಪಾ: ಕಸ್ಮಾದ್ಭಿತ್ಯತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರ: ಕಾಲ: ||

ಉಪಾ: ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇಗುಂಟಾಯಿತು ಎಂದರೆ: “ಉಚ್ಚತಿತಿ ಸತ್ಯಾಃ ಉಚ್ಚೇ ವಿವಾಸೇ | ವಿವಾಸಯತಿ ಹೀಯಂ ತಮಾಂ: ತಸ್ಮಾದ್ಭಿತ್ಯೇನಮನ್ಯಾ ಉಪಾ ಇತ್ಯೇತಥಿಧಾನಂ ಭವತಿ | ಪುನರಯಮುಪಾ? ರಾತ್ರೇರಪರ: ಕಾಲ: || (ನಿ. ೨-೧೯).

ಉಪಾ: ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಚ್ಚೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೊರದೂಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ವಿನನ್ನು ಹೊರದೂಡುವುದು ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೊರದೂಡಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಉಪಾ: ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದೇವತೆಯು ಯಾರು ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯಭಾಗವು, ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವ ಕಾಲವು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರೇರಪರಕಾಲ: ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಾಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಅನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಉಪಾ: ವಷ್ಟೇ: ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣ ಉಚ್ಚಿತೇರಿತರಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ||

(ನಿ. ೧೨-೭)

ಎಂದರೆ ಉಪಶಬ್ದವು “ವಶಂತಾ” ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಉಪಾ: ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೊರದೂಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಚ್ಚತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವುಪ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮಿಕವೆಂದು (optional). ಹೇಳಬೇಕು.

ಈ ಉಪೋದೇವತೆಯನ್ನು ಮಹಿಗಳು—ಸೂರ್ಯನು ಹಿಂಭಾಲಿಸುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಿಯತಮೆ, ಅತ್ತಿ ಮುಗುಡು ಬಳಲ ಉಪಃಶಾಲವು ಮುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರಿ, ಆದಿತ್ಯ, ಭಗ, ವರುಣ ಇವರುಗಳ ಸೋದರಿ, ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರಿ, ಅತ್ತಿನೋದೇವತೆಗಳ ಸಖಿ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ,

ದುಹಿತರ್ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗದ ಅಥವಾ ಅಂತರಕ್ಷದ ಪುತ್ರಿ. ಬೆಳಲು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ನಮಗೆ ಅಂತರಕ್ಷ (ಸ್ವರ್ಗ)ದಿಂದ ಲಭಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ಉಪಃಶಾಲವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪೋದೇವತೆಯು ದುಹಿತರ್ದಿವಃ ಸ್ವರ್ಗದಪುತ್ರಿ (daughter of heaven) ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವಳು.

ದ್ಯುಮ್ನಂ—ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತೇರ್ಯೋಶೋ ವಾ ಅನ್ಯಂ ವಾ ||

(ಐ. ೫-೬)

ಮೃತ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಯಶಸ್ಸು ಅಥವಾ ಅನ್ಯ. ಈ ಮೃತ್ಯುನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅನ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಮುಳು ರೇಣುಃ ವೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನಸಾಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಐ. ೨-೩-೯) ದ್ಯುಮ್ನವೆಂದರೆ ಧನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ವಿಧಾವರೀ—ವಿಧಾವರೀ, ಸೂನರೀ, ಭಾಸ್ವತೀ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಉಪೋನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಖಲ್ಲಿ ವಿಧಾವರೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಐ. ೨-೧೯) ವಿಧಾವರೀ ಎಂದರೆ ಉಪೋದೇವತೆಯು.

ದಾಸ್ಯತೀ—ದಾನೆಯುಕ್ತಾ | ದುಡಾಜ್ಞಾ ದಾನೇ | ಕೊಡುವವಳು, ಅನ್ಯ, ಧನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವಳು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ಣ್ಯಾಕಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಚ್ಛೈ—ಉಛೀ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾಧಿ. ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಇರುವುದು. ವಿವಾಸವೆಂದರೆ ಸಳಾಪ್ತಿ ಎಂಥರ್ಥ. ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಧ್ಯಮವುಳ್ಳ ವೈಕವಚನದ ಸ್ವಿಗಿ ಹಿ ಅದೇಕಥಂದರೆ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಹಿಗ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಚ್ಛೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದುಹಿತರ್ದಿವಃ—ಸುಭಾಮಂತ್ರೀತೇ ಪರಾಂಗವಶ್ವೇರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸುಖಂತವಾದ ಒಂದು ಆಮಂತ್ರಿತ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪರದ ಅವಯವದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಪಿ ಛಂದಸಿ ಪೂರ್ವಾಂಗವಚ್ಛೇತಿವಕ್ತವ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨ ವಾರ್ತಿಕ ೧೩) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಾಂಗವದ್ವಾವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅದರರ್ಥ. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ದುಹಿತಃ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತವಿದೆ. ಸಂಭೋಧನ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಮಂತ್ರಿತವೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದಿವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಾಂಗವದ್ವಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ದುಹಿತಃ ಎಂಬುದರ ಅಂಗವಾದುದರಿಂದ ದುಹಿತರ್ದಿವಃ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಆಮಂತ್ರಿತವಾದ

ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನು ದಾತ್ತ ಸ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತಾ—ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಓಂ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದರೆ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬೃಹತ್ಸಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ನಾರ್ತಿಲಿ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೃಹತ್ ಬೃಹದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಧಾವರಿ—ಧಾದೀಪ್ರೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಆತೋಮನಿನಿಕ್ಲೃನಿಪ್ ವನಿಪಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಸುಬಂತ್ವಾದ ಶಬ್ದವಾಗಲಿ ಉಪಸರ್ಗವಾಗ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗಲಿ ಅದಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಂಜನದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ರಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಸವಿಾಪದಲಿ ಉಚ್ಚರಿತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಪದವೆಂದು ಹೆಸರು) ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬರುತ್ತದೆ. ವಿಧಾವನ್ ಎಂದು ನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನೋರಣೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭) ವನ್ಯಂತವಾದುದರ ಮೇಲೂ ವನ್ಯಂತವೇ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಜಾಣ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವನ್ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗೃಹಣ, ಅಂದರೆ ಜ್ವನಿಪ್, ಕ್ಲನಿಪ್, ವನಿಪ್ ಈ ಮೂರರ ಅನುಬಂಧಗಳನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಉಳಿಯುವುದು ವನ್ಯಾದುದರಿಂದ ಮೂರು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಅದು ಯಾವುದರಮೇಲೆ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಅದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಅಂತವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗವಿಹಿತವಾದುದರ ಮೇಲೆ ವನಿಪ್ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ವಿಧಾವನ್ ಸಂವೃಣ್ಣ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವನಿಭಂತ್ವವಾದುದು ಧಾವನೆಯೆಂಬುದು ಆಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಅಧಿಕೃತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ವನಿಬಂತವೇ ಅಂತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಾಣ್ ಬರುವಾಗ ಅದರೊಡನೆ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫವೂ ಅದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಧಾವರಂ ಎಂದು ಜ್ಯೋತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯೋಸ್ತ್ರಾಪ್ಯಪ್ಯನದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನದೀ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿವಾದಿದಾಗ ಅಂಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧೋಪ್ಪೇಕ್ಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನದ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜಾಪ್ರಸ್ಥಾತ್ ಸಂಬಂಧೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಯೋಧನೆಯು ಸು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸ್ತೀತಿ—ದುದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ದುಹೋತ್ಪಾದಿ, ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾತುಘೋಷಸೂನ್ (ಉ. ಸೂ. ೬-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಃ= ದಾನಂ ಅಸ್ಯಾಸ್ತ್ರೀತಿ ದಾಸ್ತೀತಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ರೈಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸ್+ಮತುಪ್ ಅಂದಿರುವಾಗ ಮಾಧುಪಿಯಾಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರವು ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸ್ತುಕ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೬) ಉಗಿತಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದಮೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಜಾಣ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನಲ್ಲಿ ಉಕಾರರೂಪ ಉಕ್ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವಾದುದರಿಂದ ಜಾಣ್ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸ್ತೀತಿ ಎಂಬುದು ಜ್ಯಂತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಶ್ವಾವತೀಗೋಮತೀರ್ವಿಶ್ವಸುವಿದೋ ಭೂರಿ ಚ್ಯವಂತ ವಸ್ತವೇ |
 ಉದೀರಯ ಪ್ರತಿ ಮಾ ಸೂನ್ಯತಾ ಉಷಶ್ಶೋದ ರಾಧೋ
 ಮಘೋನಾಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಶ್ವ ಸವತೀಃ | ಗೋ ಮತೀಃ | ವಿಶ್ವ ಸ ಸುವಿದಃ | ಭೂರಿ | ಚ್ಯವಂತ | ವಸ್ತವೇ |
 ಉತ್ | ಈರಯ | ಪ್ರತಿ | ಮಾ | ಸೂನ್ಯತಾಃ | ಉಷಃ | ಜೋದ | ರಾಧಃ |
 ಮಘೋನಾಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಶ್ವಾವತೀರ್ಬಹುಶ್ಶೋದಪೇಶಾ ಗೋಮತೀರ್ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯಾಕ್ತಾ ವಿಶ್ವಸುವಿದಃ ಕ್ಷತ್ವಸ್ಯ
 ಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸುಷ್ಣು ಲಂಭಯಿತ್ಯೈ ಉಷೋದೇವತಾ ವಸ್ತವೇ ಪ್ರಜಾನಾಂ ನಿವಾಸಾಯ ಭೂರಿ ಪ್ರ-
 ಭೂತಂ ಯಥಾ ಧವತಿ ತಥಾ ಚ್ಯವಂತ | ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಹೇ ಉಷೋದೇವತೇ ಮಾ ಪ್ರತಿ ಮಾಮದ್ವಿಶ್ವ
 ಸೂನ್ಯತಾಃ ಪ್ರಿಯಹಿತವಾಚಿ ಉದೀರಯ | ಬ್ರೂಹಿ | ಮಘೋನಾಂ ಧನವಶಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ರಾಧೋ
 ಧನಂ ಜೋದ | ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯ || ಅಶ್ವಾವತೀಃ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ಚೇಂದ್ರಿಯವಿಶ್ವದೇವಸ್ಯ
 ಮತೌ | ಪಾ. ೬-೩-೧೩೧ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಠಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ-
 ನಿಷೇಧಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯೋಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಚ್ಯವಂತ | ಚ್ಯುಚ್ ಗತೌ | ಲಙಾ ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸ್ಯಮಾಹೋಗೇವಪೀತ್ಯದಧಾವಃ | ವಸ್ತವೇ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಿತಿ ತವೇನ್ವೈ-
 ತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಈರಯ | ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ | ಹೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ |
 ಜೋದ | ಚುದ ಸಂಜೋದನೇ ಚಾರಾದಿಕಃ | ಲೋಪಿ ಛಂದಸ್ಯಭಯಛೇತಿ ತಸ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾತ್
 ಹೇರನೀತಿ ಚಿಲೋಪಃ | ತಸಃ ಸಿಶ್ಚಾದನುದಾತ್ರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಪಾದಾಧಿಶ್ಚಾನ್ವಿಘಾತಾಧಾವಃ |
 ಮಘೋನಾಂ | ಪಷ್ಕೀಲಬಹುವಚನೇ ಶ್ವಯುವಮಘೋನಾಮತದ್ವಿತೇ | ಪಾ. ೬-೪-೧೩೩ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರ-
 ಸಾರಣಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವವತೀಃ—(ಬಹಳವಾಗಿ) ಅಶ್ವಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವರಾಗಿಯೂ | ಗೋಮತೀಃ—(ಬಹುವಾಗಿ) ಗೋವುಗಳ್ಳುವರಾಗಿಯೂ | ವಿಶ್ವಸುವಿದೇಃ—ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ವಸ್ತ್ರವೇ—(ಪ್ರಜೆಗಳ) ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಧೂರಿ—ಅಶ್ವಧಿವಾಗಿ (ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ) | ಜೈವಂತೆ—ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ! ಮಾ ಪ್ರತಿ—ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು (ನನ್ನೊಂದಿಗೆ) ಸೊನ್ನೆತಾಃ—ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು | ಉದೀರಯೆ—ಆಡು | ಮುಘೋನಾಂ—ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಿಗೆ ಸೇರಿದ | ರಾಧಃ—ಧನವನ್ನು | ಚೋದೇ—(ನಮಗೆ) ಕಳುಹಿಸು (ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಃಕಾಲದ ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಗಳರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಗೋವುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವರು. ಎಲೈ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ! ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ನಮಗೂ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation.

Ushas, rich in horses, rich in cows, procurers of all wealth have many times dawned and passed away. Ushas, speak to me kind words and send us the affluence of the wealthy.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾವತೀಃ ಗೋಮತೀಃ ವಿಶ್ವಸುವಿದೇಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಾಂತ ರಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಉಷೋದೇವತೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಷಿಯು ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನು. ಮುಕ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವಾವತೀಃ, ಗೋಮತೀಃ, ವಿಶ್ವಸುವಿದೇಃ—ಅಶ್ವಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು, ಧನ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿತವಚನಗಳನ್ನು ಆಡಬೇಕೆಂದೂ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ತನಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜೈವಂತೆ—ಜ್ಯೋತ್ ಗತೌ | ಜೊಂದಿಸಿರಿ, ಸೇರಿಸಿರಿ.

ವಸ್ತುವೇ—ವಸ ನಿವಾಸೇ | ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಗೃಹ ಹೊದಲಾದ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜೋಡೆ—ಪ್ರೇರಯ | ಪ್ರೇರಿಸು, ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

ಮುಖೋಪಾಸಾರಂ—ಮುಖವೆಂದರೆ ಭವವು. ಭವವಂತರಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಭವವನ್ನು ನಮಗೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಭವವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮುಖಿಯ ಆಶಯವು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಅಶ್ವಾವತೀಃ—ಅಶ್ವಾಃ ಅಸುಂ ಸಂತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಆಕಾರದ ಪದದಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ವ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಶ್ಚವಿವಲ್ಯಮಾಡಿ ದಾಗ ಉಗತಶ್ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾ಼ವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವವತೀ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಸ್ಯ ಮತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨.೧೩೧) ಸೋಮ, ಅಶ್ವ, ಇಂದ್ರಿಯ, ವಿಶ್ವದೇವ್ಯ. ಈ ನಾಲ್ಕುಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಿರ್ಧಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾವತೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರಭವಾಬಹುವಚನ ಜ್ಞಾ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಥಮಯೋಗಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಶ್ವಾಪ್ರವಾದರೆ ದೀರ್ಘಾರ್ಜ್ವ ಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೦೫) ದೀರ್ಘದ ಪದದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಇಹ್ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾವತೀ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೦೬) ದೀರ್ಘದ ಪದದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾ ಮತ್ತು ಇಹ್ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಭಂದಸ್ಥಿತ್ಯಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಂದು ಅಶ್ವಾವತೀಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೈವಂತೆ—ಜ್ಯೋತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ಬಹುವಚನವ ರ್ಥು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಅಹ್ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮವ್ಯಾಪ್ತ ವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಾನಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೨೫) ಮಾಹ್ ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಹ್ ಆಟಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತು ವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಾದೇಶಶರಣಪಗಳು ಬಂದರೆ ರೂಪಸ್ಥಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತುವೇ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಕ್ರಿಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯಾಪ್ತ ವಾದರೆ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರು ತ್ತದೆ. ತವೇನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಇಾತ್ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿವಿಧ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈರಿಯೆ—ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೧-೫೩) ಹೇಯೇಚಕನ ಪೋಷಣಾದಿವ್ಯಾಪಾರವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಚಿತ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ

ಪೋಷಣವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಟೆಚ್ ಬಂದಿದೆ. ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಟೆಚ್ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಟೆಚ್‌ನಿಗೆ ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮವು ರುಷ್ಯಕವಚನ ಸಿಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪ್‌ಗೆ ಹಿ ಅದೀತ ಬಂದರೆ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರಿ+ ಆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ ಅಯಾದೀತ ಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಜೋಡೆ— ಚುದ ಸಂಜೋದನೆ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಚುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯಾಪಪಾಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಟೆಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಟೆಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪದಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮವು ರುಷ್ಯಕ ಸಿಪ್ ಸ್ವಾನಿತ್ ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಟೆಚ್‌ನಿತ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಜೋಡೆ+ಅ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂದಿಸ್ಯುಭಯೇಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಧಾತುಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಅನಿಧಾಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಟೆಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಟೆಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪಿನ ಅಕಾರ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಜೋಡೆ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ವಾದ್ಯರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಂ ಸುಪ್ತಿತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರವೇ (ಆಂತೋದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಚ್ಚ ತಿಚ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮುಘೋನಾಮ್— ಶ್ವನ್ನಿಶ್ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಮಹ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕನುಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನುಗಾಗಮವೂ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾರವೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಭಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನಿವಾತಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಪಕ್ಷೀಬಹುವಚನೈವಿವಕ್ವಮಾದಿಧಾಗ ಮಘವನ್+ಆಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಸ್ವಯಂವಮುಘೋನಾಮತದ್ವಿತೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೩) ಶ್ವನ್, ಯುವನ್, ಮಘವನ್ ಎಂಬ ಅನ್ವಂತವಾದ, ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಂಕಕ್ಕೆ ತದ್ಧಿತಭಿನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯೇಜಿಭಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಕ್ಕಣಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೇಜಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೆಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪ. ಮಘವನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಕಾರ ಯುಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂತರತಮ್ಯದಿಂದ ಉಕಾರ ರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಘ+ಉ+ಆಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಜ್ಞೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಿಗೇ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಘ+ಉ+ಆಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣಸಂಧಿಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉವಾಸೋಷಾ ಉಚ್ಚಾಚ್ಚ ನು ದೇವೀ ಜೀರಾ ರಥಾನಾಂ |

ಯೇ ಅಸ್ಯಾ ಆಚರಣೇಷು ದಧ್ನಿರೇ ಸಮುದ್ರೇ ನ ಶ್ವವಸ್ಯವಃ ||೩||

|| ಪದಧಾರಣೆ ||

ಉವಾಸ | ಉಷಾ | ಉಚ್ಚಾತ್ | ಚ | ನು | ದೇವೀ | ಜೀರಾ | ರಥಾನಾಂ |
ಯೇ | ಅಸ್ಯಾ | ಅ | ಚರಣೇಷು | ದಧ್ಧಿರೇ | ಸಮುದ್ರೇ | ನ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಉಷಾ ದೀವ್ಯವಾಸ | ಪುರಾ ನಿವಾಸಮಕರೋತ್ | ಪ್ರಭಾತಂ ಕೃತವತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಚ ಸು
ಅದ್ಯಾಪ್ಯುಚ್ಚಾತ್ | ವ್ಯುಚ್ಚತಿ | ಪ್ರಭಾತಂ ಕರೋತಿ | ಕೀದ್ಯತೀ ದೇವೀ | ರಥಾನಾಂ ಜೀರಾ ಪ್ರೇರ-
ಯತೀ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಹಿ ರಥಾಃ ಪ್ರೇರ್ಯಂತೇ | ಅಸ್ಯಾ ಉಷಸ ಆಚರಣೇಷ್ವಾಗಮನೇಷು ಯೇ
ರಥಾಃ ದಧ್ಧಿರೇ ಧೃತಾಃ ಸಜ್ಜೀಕೃತಾ ಭವಂತಿ | ತೇಷಾಂ ರಥಾನಾನುತಿ ಪೂರ್ವಶಾನ್ವಯೇ | ರಥಪ್ರೇರಣೇ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ಧನಕಾಮಾಃ ಸಮುದ್ರೇ ನ | ಯಥಾ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ನಾವಃ ಸಜ್ಜೀಕೃತ್ಯ
ಪ್ರೇರಯಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಉವಾಸ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಜಾಲಿ ಲಿಟ್ಟಭ್ಯಾ ಸನ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೬
ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಲಿಕ್ಷ್ಮರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಚ್ಚಾತ್ | ಲೇಖ್ಯಾ-
ದಾಗಮಃ | ಇತತ್ ಲೋಪ ಇತಿಕಾರಲೋಪಃ | ತುಣಾಡಿಶ್ಚಾಚ್ಚೈತ್ಯೈಯೇ | ಆಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ
ಪ್ರತ್ಯಯಿಸ್ಸರಃ | ಉಷಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಾಕಾಂತರಗತಶ್ಚಾತ್ರವೇಷ್ಟಯಾಸ್ಯ ನಿಘಾತೋ ನ ಭವತಿ | ಸಮಾ-
ನವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಾದೇಶಾ ವಕ್ರವ್ಯಾಃ | ಪಾ. ೮-೧-೧೮ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ | ಜೀರಾ |
ಜು ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಃ ಸಾತ್ಪೋ ಧಾತುಃ | ಜೋರೀ ಚ | ಉ. ೨-೨೩ | ಇತಿ ರಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಯಾಃ |
ಇದಮೋಲ್ಯನಾ ದೇಶ ಇತ್ಯಾದೇಶೋನ್ಮುದಾತ್ತಃ | ನಿಭಕ್ತಿಸಿ ಸುಸ್ತ್ರಾದನುದಾತ್ತೇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಆಚರಣೇಷು | ಚರ ಗತೃರ್ಥಃ | ಲ್ಯುಟ್ಟ | ಪಾ. ೩-೨-೧೧ | ಇತಿ ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ್ಟ | ಲಿಕ್ಷ್ಮ-
ರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಮುತ್ರ ರಸದಿಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ದಧ್ಧಿರೇ | ದ್ಧಿರ್ಥ್ ಧ್ವನ್-
ಸ್ಯಾನೇ | ಲಿಟಃ ಕಿಶ್ತ್ರಾದ್ಧಿಣಾಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ಚಿಶ್ತ್ರಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಚ್ಚೈವೈದೋ-
ಗಾದಿನಿಘಾತಃ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ಶ್ರೂಯತ ಇತಿ ಶ್ರವೋ ಧನಂ | ಅಸುನ್ | ತಥಾತ್ಮನೇ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಶ್ರವ-
ಸ್ಯವಃ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಶ್ರವಸ್ಯಾರ್ಥ ||

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಧನವಸ್ತು ಸೇಷ್ಠಿಸುವವರು | ಸಮುದ್ರೇ ನ—ಸಮುದ್ರ (ಮಧ್ಯ)ದಲ್ಲಿ ದೋಣಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ
ಕೊಂಡು ನಡಿಸುವಂತೆ | ಅಸ್ಯಾಃ—ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ | ಆಚರಣೇಷು—ಆಗಮನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಯೇ—ಯಾವ ರಥ
ಗಳು | ದಧ್ಧಿರೇ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಲ್ಪಡುವವುಗಳೇ | ರಥಾನಾಂ—(ಅ) ರಥಗಳ |
ಜೀರಾ—ಪ್ರೇರಕವಾದ | ಉಷಾಃ ದೇವೀ—ದಿವ್ಯ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಉಪೋ ದೇವತೆಯು | ಉವಾಸ—ವಾಸಸ್ಥಾನ
ವಸ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಪ್ರಭಾತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದಳು) | ಚ ಸು—ಈಗಲೂ
ಕೂಡ | ಉಚ್ಚಾತ್—ಉದಯಿಸಿ ಪ್ರಭಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಧನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೌಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಯಾವರೀತಿ ಅವನ್ನು ನಡಿಸುವರೋ ಅದರಂತೆ ತನ್ನ ಅಗಮನಶಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಥಗಳನ್ನು ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ನಡೆಸುವಳು. ಆ ರಥಗಳ ಪ್ರೇರಕಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಹಿಂದೆ (ಅನೇಕಾವರ್ತಿ) ಉದಯಿಸಿ ಪ್ರಭಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ. ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಉದಯಿಸಿ ಪ್ರಭಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

The divine Ushas dwelt (many times); may she dawn to-day, the propeller of chariots which are harnessed (with horses) at her coming, as those who are desirous of wealth send ships to sea.

| ವಿಕೇದ ವಿಷಯಗಳು |

ಉನಾಸೋಷಾಃ—ಉಷೋದೇವತೆಯು (ಹಿಂದೆ) ವಾಸಮಾಡಿದಳು ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉದಯಿಸಿರುವಳು. ಈಗಲೂ-ಮುಂದೆಯೂ ಉದಯಿಸುವಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶ್ರವಸ್ಯೇವಃ—ಶ್ರವ್ಯತ ಇತಿ ಶ್ರವೋ ಧನಂ | ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟತ್ರೇಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಃ ಎಂದರೆ ಧನವು. ತದಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಧನವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಉನಾಸಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷೈಕವಚನರೂಪ. ಲಿಟಿನ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಪರಸ್ಯಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿ ರುವಾಗ ಲಿಟಿಧಾತೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ವಸ+ವಸ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಾದೀಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ವಬಂಧದ ಆದಿಯ ಹಲ್ ವಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ಯಾಭ್ಯಾಸಸೋಽಭಯೇಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಚ್ಛಾದಿಗಳ ಮತ್ತೂ ಗೃಹ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಚ್ಛಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಸಧಾತುವು ಸೇರಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದರ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಪರದ ಆಚಿಗೆ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಬರುತ್ತದೆ. ಉನಾಸಃ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣಲಿಪ್ತಲ್ಲಿ ಣಕಾರವು ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉನಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಲಿತ್ಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲರುವುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಧಾತ್ತಂ ಪದಮೇಕವರ್ಜಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಳಿದಿದ್ದು ಅನುಧಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪಾಕ್—ಉಭೇ ವಿವಾಹೇ ಧಾತು ತುಂದಾಡಿ. ಧ್ವಾದಿಪಠಿತನಾದುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ. ತುಂದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ತುಂದಾದಿಭ್ಯಃ ಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೆ ಎಂಬ ವಿಠಲಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಲೇಪಾ ಕ್ರಮವು ಮೈಕವಚನ ಶಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿಡಾಗೆ ತಿ ಎಂಬುದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಿಸ್ಪಂದೇಷು (೩-೪-೯೨) ಲೇಪಿನ ತಿಪ್ಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಪರಿಸ್ಪಂದವಿವಯದಲ್ಲೇ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪವಿರುತ್ತದೆ. ಲೇಪಿಲೋಪಾಟೌ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಲೇಪಿಗೆ ಅಟ್ ಅಟ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಗಮಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆದಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಛೇಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರೂಪ ಪ್ರಸ್ತುತಕ್ಕೆ ಛೇರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತುಲಾಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ತದಿಂದ ಚಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಾಕ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಕಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಪಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅಟಾಗಮವು ಅಗಮಾ ಅನುದಾತ್ರಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಅಭ್ಯುದಾತ್ರಕ್ಕೆ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಭ್ಯುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಂತೀದಾತ್ರವಾಗಿ ಉಪಾಕ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತಯುಕ್ತವ್ಯದ್ವಾದೇಶಾ ವಕ್ರವ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೮ ವಾ. ೫) ನಿಮಿತ್ತ ನಿಮಿತ್ತಗಳು ವಿಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಿಘಾತವನ್ನು (ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರ) ಹೇಳದೇಳು ಎಂಬುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಃ ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಿ ತಿಪ್ಪಿಬಂದೂರಿ ಉಪಾಃ ಎಂಬುದು ದೇಶ ವಾಕ್ಯದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಉಪಾಕ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ತಿಪ್ಪಿ ತಿಪ್ಪಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜೇರಾ—ಜುಗತ್ ಧಾತು. ಇದು ಧ್ವಾದಿ ಪಠಿತನಾದುದಲ್ಲ. ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಸೌತ್ರಧಾತುವು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜೋರೀಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ರಕ್ ಬರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯುತಿಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರೀತ್ಯವಿವಲ್ಪ ಮಾಡಿಡಾಗ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಾಪಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಆಕಾರ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಜೇರಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಾಃ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪಪ್ಪೀ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯವು (ಇಪ್) ಇರುವಾಗ ಇದಮೋಪ್ಪಾದೇಶೇಶನುದಾತ್ರಸ್ತೀಯಾದೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ತ್ವತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನ್ಯಾದೇಶವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ರವಾದ ಅಪ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರೀತ್ಯ ತೋರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮ್ ಸ್ಯಾತ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸ್ಮಿಗೆ ಸ್ಯಾಟಾಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. ಟಾಪಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವಬರುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಅಸ್ಯಾಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ ಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಮಿಗೆ ಇಂದಿಷ್ಟು ಅಶಾದೇಶವು ಅನುದಾತ್ರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಸ್ಯಾಃ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚರಣೇಷು—ಚರಗತಿಭಕ್ತರಾಯೋಃ ಧಾತು ಧ್ವಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಲ್ಯಟ್ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೧೧೫) ನಪುಂಸಕೇ ಧಾವೇಶಕ್ರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವೆ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಚರ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಗಮನವೆಂಬ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಲ್ಯಟ್ ಬಂದಾಗ ಲ್ಯಟಿನಲ್ಲಿ ಯು ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯೆವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚರನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜನುಮ್ ವ್ಯನಾಯೇಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-

೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಟಿನ ವ್ಯವಧಾನವಿರುವಾಗ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನೆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಹ್ ಉಪ ಸರ್ಗ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಚರಣೀಷು ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲ್ಯಾಟಿನಲ್ಲಿ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹೆಕಾರ ದಿಂದ ಮೇಲಿರುವ ಆಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಚರಣ ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟದದಲ್ಲಿ ಚರಣವೆಂಬುದು ಕೃದಂತ ವಾದ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಲೋಪವೆಂದಾಹ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಯಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕೃದಂತವು ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಚರಣೀಷು ಎಂಬುದು ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವುಳ್ಳದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ದಧ್ನಿರೀ-ಧ್ಯುಕ್ ಅವಸ್ಥಾನೆ. ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರು ವಾಗ ಝ ಎಂಬ ಲಿಟಿನ ತಿಟ್ಗೆ ಇರೇಚ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಧ್ಯ ಧ್ಯ+ಇರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೬) ಅಭ್ಯಾಸದ ಋ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಕಾರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆಕಾರವು ರಪರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಹಲಾದಿತೀಪದಿಂದ ಧ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಚರ್ತೃದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಧ್ನಿ+ ಇರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಸೆಯೋಗಲಿಟ್ ಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕಿತ್ಪದಧಾನ ವಾಗಬಿಡುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣವರ್ಣೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣಬರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಣ್ ಸಂಧಿವಾದಿದರ ದಧ್ನಿರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಇರೇಚ್ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಸಪ್ರಕೃತೀರ್ಬಹುಕರ್ಥಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಚ್ಚಬ್ದಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕ್ರವಸ್ಯವಃ-ಶ್ರಿಯತೇ ಇತಿ ಕ್ರವಃ ಧನಂ ಶಬ್ದಮಾಶ್ವಯಮು ಅಥವಾ ಅಕ್ರಿಯಿಸಲ್ಪದುವುದು ಧನ. ಶ್ರ್ಯ ಧಾತುವಿಗೆ, ಸರ್ವದಾತುಭೋಗ ಅಸುನ್ (ಉ.ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ. ಅಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೆ (ಓಕಾರಕ್ಕೆ) ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರವಸ್ ಎಂದೂರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರವಃ ಅತ್ಯಂತಃ ಇಚ್ಛಂತಿ, ಧನವನ್ನು ತನಗೆ ಅನೇಕ್ಷಿಸು ತ್ತಾರೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರವಸ್ಯವಃ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪೇತತ್ಯನೇಕೈಚ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೮) ಇಚ್ಛಾವತ್ತಿ ಕರ್ಮ ವಾಗಿಯೂ ಇಚ್ಛಾಕರ್ತೃ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸುಖಂತದ ಮೇಲೆ ಇಚ್ಛಾತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಕೈಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೈಚ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೈಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರವಸ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಕ್ರವಸ್ಯವಃ. ಕ್ಯಾಚ್ಚಿಂದಿಸಿ(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಕೈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಮೇಲೆ ತಚ್ಚೀಲಾದಿಗಳು ತೋರು ತ್ತಿರುವಾಗ ಧಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರವಸ್ಯಂಭುದು ಕೃಜಂತವಾದುದರಿಂದ ತಚ್ಚೀಲವು ಇಲ್ಲಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದರೆ ಕ್ರವಸ್ಯ+ಉ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರವಸ್ಯಂಭವಿರುವ ಆಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಕ್ರವಸ್ಯು ಎಂದು ಉಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಾದಿವಾಗ ಕ್ರವಸ್ಯವಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೩ ||

ಸಂಚಾರವು

ಉಷ್ಣೋ ಯೇ ತೇ ಪ್ರ ಯಾಮೇಷು ಯುಂಜತೇ ಮನೋ ದ್ರಾನಾಯ
ಸೂರಯಃ |

ಅತ್ರಾಹ ತತ್ಕಣ್ವ ಏಷಾಂ ಕಣ್ವತನೋ ನಾಮ ಗೃಣಾತಿ ನೃಣಾಂ || ೪ ||

ಪದವಿವರಣೆ

ಉಷಃ | ಯೇ | ತೇ | ಪ್ರ | ಯಾಮೇಷು | ಯುಂಜತೇ | ಮನಃ | ದ್ರಾನಾಯ |
ಸೂರಯಃ ||

ಅತ್ರ | ಅಹ | ತತ್ | ಕಣ್ವಃ | ಏಷಾಂ | ಕಣ್ವತಮಃ | ನಾಮ | ಗೃಣಾತಿ |
ನೃಣಾಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷಸ್ತೇ ತವ ಯಾಮೇಷು ಗಮನೇಷು ಸತ್ತು ಯೇ ಸೂರಯೋ ವಿದ್ವಾಂಸೋ ದಾನಾಧಿಚ್ಛಾ
ದಾನಾಯ ಧನಾದಿದಾನಾರ್ಥಂ ಮನಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪ್ರ ಯುಂಜತೇ ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ದಾನಶೀಲಾ ಉದಾರಾಃ
ಪ್ರಧವಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ದಾತುಮಿಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏಷಾಂ ದಾತುಮಿಚ್ಛತಾಂ ನೃಣಾಂ ತಿಚ್ಛಾಮು ದಾನ-
ವಿಷಯೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನಾಮ ಕಣ್ವತನೋಕ್ತಿಯೇನ ಮೇಧಾವೀ ಕಣ್ವೋ ಮುಹುರ್ತಕಾಲೇ ಉ-
ಕ್ತೈವೋಷುಕಾಲೇ ಗೃಣಾತಿ | ಉಚ್ಚಾರಯಂತಿ | ಯೇ ದಾತುಮಿಚ್ಛಂತಿ ಯಶ್ಚ ನಾಮಗೃಹಣೀಣಃ ಪಾ-
ಶಾರಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ ತಾವುಧಾವಪ್ರಯೋಗಕಾಲ ಏವ ತಥಾ ಕುರುತ ಇತ್ಯುಪನಃ ಸ್ತುತಿಃ || ಗೃಣಾತಿ | ಗೃ-
ಹಣೀ | ಕ್ರಿಯಾದಿಶಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ನೃಣಾಂ | ನಾಮಿ ನೃ ಬಿ | ಪಾ. ೬-೪-೬
ಇತಿ ದೀರ್ಘಪ್ರತಿಷೇಧಃ ನೃ ಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೪ | ಇತಿ ವಿಧಿಕ್ತೇರುದಾಹ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ | ಹೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾಮೇಷು—ಸಂಚಾರವಿರಲಾಗಿ (ಪ್ರಧವಃ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಯೇ ಸೂರಯಃ—(ದಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ) ಯಾವ (ಉದಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಧವಗಳು)
ಪ್ರಾಚ್ಯರು | ದಾನಾಯ—(ಧನಾಧಿ) ದಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಮನಃ—(ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಪ್ರಯುಂ-
ಜತೇ—ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೋ (ದಾನಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೋ) | ಏಷಾಂ ನೃಣಾಂ—ಇಂತಹ (ದಾನಮಾಡಲಿಚ್ಛಿ-
ಸುವ) ಮನುಷ್ಯರ | ತತ್ ನಾಮ—(ದಾತೃಗಳೆಂದು) ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು | ಕಣ್ವತಮಃ—
ಅಕ್ಕಂತ ಮೇಧಾವಿಯಾದ | ಕಣ್ವಃ—ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು | ಅತ್ರಾಹ—ಈ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ | ಗೃಣಾತಿ—
ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಕಂಶಿಸುತ್ತಾನೆ).

| ಭಾಷಾರ್ಥ |

ಎಲ್ಲೆ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ, ಪ್ರಧಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಉದಯವಾದೊಡನೆ ದಾನವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಪ್ರಾಣ್ಯರಾದ ಪ್ರಭುಗಳು ದಾನಮಾಡಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ದಾತೃಗಳೆಂದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಇಂತಹ ಉದಾಂಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಈ ಉಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಉದಾಂಗಳ ದಾನವೂ ಈ ದಾತೃಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯೂ ಉಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಉಷಾಕಾಲದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತೆ.

English Translation.

Ushas, at your comings wise men turn their minds to free gifts; of these men, the most wise Kanwa proclaims the fame.

| ವಿಕಲ್ಪ ವಿಷಯಗಳು |

ಅತ್ರ ಅಹ-ಈಗ ಅಥವಾ ಈ ಉಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ.

ಕಣ್ವತಮಃ-ಅತಿಶಯೋನ ಮೇಧಾವೀ-ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿಯಾದವನು ಅಥವಾ ಕಣ್ವಮಹಿಮೆಯು.

ಮುಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಅದರ ಮಹಿಮೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದೇವೂ ಕಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ |

ಗೃಣಾತಿ-ಗೃಣೆ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃಶ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಾೃದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕನಚನ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಗೃಣಾತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ಷಾಡೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೮೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಋವರ್ಷಾನ್ವಸ್ಯಣಿತ್ವಂವಾಚ್ಯಂ (ವಾ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಷ್ಟ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಢುಧಾತೃವಾಗಿ ಗೃಣಾತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೈಷಾಂ ಮುಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನೈ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಗೀ ಬಹುವಚನವಾದ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿನಕ್ಷಮಾದಿದಾಗ ನೈ+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವನಿದ್ಯಾಪೋನುಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಟಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಯವವಾಗಿ ಬಂದರೆ ನೈ+ನಾಮ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗಿ ನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತವಾದ ನೈ ಎಂಬ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ನೈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅನುಧಾತೌ, ಸುಪ್ತಿತೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುಧಾತೃಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೈಚಾಮೈತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೪) ನೈಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಲಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯು

ಏಕೈವಾಽ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಆ ಘ್ರಾ ಯೋಷ್ಠೇವ ಸೂನರ್ಯುಷಾ ಯಾತಿ ಪ್ರಭುಂಜತೀ |
ಜರಯಂತೀ ವ್ಯಜನಂ ಪದ್ಮದೀಯತ ಉತ್ಪಾತಯತಿ ಪಕ್ಷಿಣಃ || ೫ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಆ | ಘ್ರಾ | ಯೋಷ್ಠಾಃ | ಇವ | ಸೂನರೀ | ಉಷಾಃ | ಯಾತಿ | ಪ್ರ | ಭುಂ | ಜತೀ ||
ಜರಯಂತೀ | ವ್ಯಜನಂ | ಪತ್ರ್ ವತ್ | ಈಯತೇ | ಉತ್ | ಪಾತಯತಿ |
ಪಕ್ಷಿಣಃ || ೫ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಉಷಾ ದೇವೀ ಪ್ರಭುಂಜತೀ ಪ್ರಕರ್ಷಣೀ ಸರ್ವಂ ಸಾಲಯಂತ್ಯಾ ಯಾತಿ ಘ್ರಾ | ಪ್ರತಿವಿಶ-
ವಾಗಚ್ಛೇತಿ ಬಲು | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಠಾಂತಃ | ಸೂನರೀ ಸುಷ್ಮ ಗೃಹಕೃತ್ಯಸ್ಯ ನೇಶ್ರೀ ಯೋಷ್ಠೇವ ಗೃಹ-
ಣೀವ | ಕೀದೈಶ್ಯುಷಾಃ | ವ್ಯಜನಂ ಗಮನಶೀಲಂ ಜಂಗಮಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಜರಯಂತೀ ಜಾರಾ ಪ್ರಾಣಿ-
ಯಂತೀ | ಅಸಕ್ಯದಿವ್ಯಸ್ಯಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಯೋಹಾನ್ಯಾ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಜೀರ್ಣಾ ಭವಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಉಷಾಃ
ಕಾಲೇ ಪದ್ಮತ್ ಸಾದಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತನೀಯತೇ | ನಿಧ್ರಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಸ್ವಸ್ವಕ್ಯತ್ಯಾ ಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ |
ಕಿಂಚಿ ಇಯಮುಷಾಃ ಪಕ್ಷಿಣ ಉತ್ಪಾತಯತಿ | ಪಕ್ಷಿಣೋ ದ್ಯುಷಃಕಾಲೇ ಸಮುತ್ಪಾಯ ತತ್ರ ತತ್ರ ವ್ರ-
ಜಂತಿ || ಋಷಿ ತುನುಘೋಶ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಸುಷ್ಮ ನಮುತೀತಿ ಸೂನರೀ | ನ್ಯ ನ-
ಯೇ | ಅಚಿ ಇತಿತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗತಿಸಮಾಸೇ ಕೃದ್ವೈವಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಂ | ಪರಿ-
ಽ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಕೃದಿ ಕಾರಾದಕ್ರಿಸ್ತಃ | ಪಾ. ೪-೧-೪೫ | ಇತಿ ಜಾಷ್ಠ | ಪದಾದಿಪ್ರಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುಕ್ತ-
ರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಯಂ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ಪ್ರಭುಂಜತೀ | ಭುಜಸಾಲನಾಭ್ಯವ
ಹಾರಯೋಃ | ಲಟಃ ಶತ್ರು ರುದಾದಿತ್ಯಾತ್ಯಂ | ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಉಗತಕ್ಷೀತಿ
ಊಷಾ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ಯಂ | ವ್ಯಜನಂ ವ್ಯಜೇ ವರ್ಜನೇ | ವರ್ಜತ ಇತಿ ವ್ಯಜನಂ

ಪ್ರಾಣಿಪಾತಂ | ಕ್ಷ್ಣ ಸ್ಪೃಷ್ಯ ವ್ಯಜಿಮಂದಿನಿಧಾಞ್ಚ್ಯುಃ ಕ್ಯುಃ | ಉ. ೨-೮೧ | ಇತಿ ಕ್ಯುಪ್ರೈತ್ಯಯಃ | ಕಿಶ್ವಾ-
 ಲ್ಲಘೋನಪಧಗುಣಾಧಾವಃ | ಯೋರನಾದೇಶೇ ಪ್ರೈತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪದ್ವೈತ್ | ಪತ್ ಪಾದಃ | ತದಸ್ಯಾಪ್ತೀತಿ
 ಪದ್ವೈತ್ | ರ್ಭುಯ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ವ್ಯುತ್ಪಯೇನ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ನ ಚ ಸ್ವರದಿಧಾ
 ವ್ಯಂಜನವಿದ್ಯಮಾನವತ್ | ಪರಿ. ೭೯ | ಇತಿ ವ್ಯಂಜನಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವತ್ಪ್ರೀ ಸತಿ ಪ್ರಸ್ತಮದಾಧ್ಯಾಂ
 ಮತುಪತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ | ಪ್ರಸ್ತಾದಿತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇ ಪುನರ್ನಂದ ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯಾ
 ದೇಷಾ ಪರಿಧಾಷಾ ನಾಪ್ರೀಯತ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪಾವುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೬-೧-೧೭೬ | ಇತರಥಾ ಹಿ ಮರುತ್ಪಾನಿತ್ಯ-
 ತ್ವಾಪಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ || ೩ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಾಃ—ಉಷೋದೇವಿಯು | ಸೂನರೀ—(ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಒಳ್ಳೆಯ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾದ |
 ಯೋಷೇವ—(ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿಯಾದ) ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರಭುಂಜತೀ—(ಎಲ್ಲರನ್ನೂ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿ
 ಸುತ್ತ | ವ್ಯಜನಂ—ಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿ ಸಮೂಹವನ್ನೂ | ಜರಯಂತೀ—ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತ |
 ಆಯಾತಿ ಘಂ—(ಪ್ರತಿದಿನವೂ) ಬರುತ್ತಾಳಲ್ಲವೇ | (ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪದ್ವೈತ್—ಪಾದಗಳುಳ್ಳ (ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವ
 ವುಳ್ಳ) ಪ್ರಾಣಿ ಸಮೂಹವು | ಈ ಯುತೇ—(ನಿರ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ತನ್ನ ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ) ಹೋಗುತ್ತದೆ. (ಮತ್ತು
 ಈ ಉಪಸ್ಥಿತಿ) ಪಕ್ಷಿಣಃ—ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು | ಉತ್ಪಾತಯತಿ—(ಎಬ್ಬಿಸಿ) ಹಾರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗೃಹಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣಳೂ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯಳೂ ಆದ ಗೃಹಿಣಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲರನ್ನೂ
 ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉದಯಿಸಿ ರೋಗವಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ
 ಆವಳು ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉದಯಿಸಿದರೆ ಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿ ಸಮೂಹವನ್ನೂ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಒಯ್ಯು
 ತ್ತಾಳೆ. ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವಿದ್ದು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವೂ ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೆಯಿಂದ
 ಎದ್ದು ತನ್ನ ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎದ್ದು ತಮ್ಮ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತವೆ

English Translation.

Ushas, nourishing all comes daily like a beautiful young damsel well
 versed in household duties; she makes the people old; at her coming those
 beings that have feet get up from their sleep and make a stir; she wakes up
 the birds.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಯೋಷೇವ—ಯುವತಿಯಂತೆ, ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಗೃಹಿಣಿಯಂತೆ.

ಸೂನರೀ—ಸೂನರೀ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ (ನಿ. ೨-೧೯)
 ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಷ್ಪು ಗೃಹಕೃತ್ಯಸ್ಯ ನೇತ್ರೀ ಗೃಹಿಣೀ—ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವ
 ಗೃಹಿಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಷಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕಶಬ್ದವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ
 ರುವುದು.

ಪ್ರಭುಂಜತೀ—ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸರ್ವಂ ಪಾಲಯಂತೀ | ಭುಜಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ | ಸರ್ವ ರನ್ನಾ ಪೋಷಣಮಾಉತ್ತಾ ಪಾಲಿಸುವವಳು.

ಜರಯಂತೀ ವ್ಯಜನಂ—ಜರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಕ್ಷೇಣಮಾಡುವವಳು, ಸಮೆಯಿಸುವವಳು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉದಯಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಹೋಗಿ ಇವುಗಳ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವು ಕ್ಷೇಣಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪದ್ಮಾ—ಪಾದಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ | ಪಾದಗಳು ಅಥವಾ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು.

ಪಕ್ಷಣಾಃ ಉತ್ಪಾತಯಂತಿ—ಉಷಃಕಾಲಮಾದೊಡನೆಯೇ ಬೆಳಕಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಧ್ರಾಪರವಶವಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಆಹಾರಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವು. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಜರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದ್ರಿಯವುವವು. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಾದೊಡನೆಯೇ ನಿರ್ದ್ರಿಯಿಂದಿಚ್ಛಿತ್ತು ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಉಷಃಕಾಲವು ಅಥವಾ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಜರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಳು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಛ—ಋಯು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಋಷಿ ತುನುಘಮುಶ್ರುತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ. ಛಾ ಎಂದು ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ

ಸೂನರೀ—ಸುಸು ನಯಂತೀ ಸೂನರೀ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವಳು. ಸು ಎಂಬುದು ನಿಪಾತ. ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೂ ನಿಪಾತ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ನ್ಯ ನಯ ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚೇತಃ (ಉ. ಸೂ. ೫೨೮) ಅಚಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ (ಧಾತುವಿಗೆ) ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ಥಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕರೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬಂದೆ ನೌ+ ಇ ನರಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ನಿಪಾತದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿ ಸಮಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞಾ ದೊಡನೆ ಗತಿ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಧಾತುಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದ್ ಗುಣಗತಿಕಾರಕ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗೃಹಣಂ (ಪರಿಭಾ. ೨೮) ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ತದಂತಗೃಹಣದಿಂದ ಕೃದಂತವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಾನವಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವ ಕೃದಂತಕ್ಕೂ ಕಾರಕಪೂರ್ವವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಗೃಹಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವವಾದುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೃದಂತವೆಂದೇ ಗೃಹಿಸಬೇಕು. ಕೃದಿ. ಕಾರಾಪ್ರೀತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೫ ಗ.) ಕ್ರಿನ್ ಛಿನ್ ಛಾದ ಇಕಾರಾಂತ ಕೃದಂತ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ ವಿವಕ್ಲಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಛೀತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೃದಂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟಗೃಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವವಾದ ಸೂನರೀ ಎಂಬುದೇ ಕೃದಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇ ರೂಪ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಛೀತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂನರೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಾದಿತ್ಯಂದೆಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೯೯) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದದ ಅದ್ವಯಾತ್ಯ ಸ್ವರವು ಸತಿಪ್ಪವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಭುತಿ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರದ ಉಕ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅದ್ವಯಾತ್ಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಗೃಹಣದಿಂದ ಉಕ್ತಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಪಾತಸ್ಯೇತಿ (ಪಾ. ಸೂ.

೬-೩-೧೩೬) ನಿಪಾತವಾದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಭಂದಸ್ತನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು ಎಂಬುದು ನಿಪಾತವಾದುದ ರಿಂದ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಸೂನೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಭಂಜತೀ—ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟಃ ಶತ್ಯಶಾನೆಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಸ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಕಾರ ಮಕಾರ ಗಳು ಇತ್ತಾಗುತ್ತವೆ. ಹಿತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ರುಧಾದಿ ವಿಕರಣವಾದ ಶ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಂದಜೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಅಂತ್ಯದ ಅಚನಪರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಭು+ನ+ಜ್+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಕಾರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ವಸೋದರ-ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕಿತ್ತು ಜಾತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರವೂ ಆಸ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣಗಳು ಬಂದರೆ ಭುಜ್ಞಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿರುವುದು ಮಾಡಿ ದಾಗ ಶ್ವತ್ವಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಕ್ಕೆ (ಪಾ.ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂಜತೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ನುಮಾಗಮ ಹೊಂದದಿರುವ ಶ್ವತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕವಾದುದರ ಮೇಲಿರುವ ನದೀ (ಈ ಮತ್ತು ಊ) ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಮ್ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನದೀ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಯಕ್ಕೆ ಐಪಿನ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಭಂಜತೀ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಜನಂ—ವ್ಯಜೇ ವರ್ಜನೆ. ಧಾತು ಆದಾದಿ ವರ್ಜ್ಯತೇ ಇತಿ ವ್ಯಜನಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ. ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳು ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವೆಂದರ್ಥ. ಕೃಷ್ಣವ್ಯಜಿಮಂದಿನಿಧಾಷ್ಟ್ಯಾಃಕೃಷ್ಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕಕಾರವು ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯುಪೋದನಾಳಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದರೆ ವ್ಯಜನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪದ್ವತ್—ಪತ್ ಅಂದರೆ ಪಾದ. ಪತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತ್ರೀತಿ (ಕಾಲೂ ಇದಕ್ಕೆ ಇದೆ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ರೈ ಸ್ತ್ರೀಸ್ತ್ರೀತಿಮತುಪ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ರದಿಂದ ದಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಝಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೧೧) ಝಯನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಸ್ವರವಿಧೌ ವ್ಯಂಜನವನಿವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪರಿಭಾಷಾ ೭೯) ಸ್ವರವಿಧಾನ ವಾಚನವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯಂಜನವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲ ಅಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಉದಾತ್ತ ವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪದ್ವತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕಾರದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಮತುಪಿಗೂ ಮಧ್ಯೆ ದಕಾರದ ವ್ಯವಧಾನವಾತ್ರ ವಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪಂ ಭಾಷೆಯರ್ಥದಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾನ ಹೇಳಿದರೆ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದಂತೆ ಆಗು

ತ್ತದೆ. ಅಗ ಹೃಷ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಂ ಮತುಷ್ (ಶಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಹೃಷ್ಯಾಂತದ ಅಂಕೋದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನುಟ್ಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಷ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವ್ಯಕ್ತಿಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯಂಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಬರುವುದಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನುಟ್ ಗೃಹಣ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷ-ಜ್ಞಂತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನುಟ್ಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನುಟ್ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರಿಭಾಷಾರ್ಥದಂತೆ ಮಧ್ಯೆ ನುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸ್ವರವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನುಟ್ ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಅದರಿಂದ ಆ ಪರಿಭಾಷೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವರು. (ಶಾ. ೬-೧-೧೭೬) ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮರುಹ್ಯಾನ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಮಧ್ಯೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮತುಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಪದ್ಯತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯದಿಂದಲೇ ಮತುಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿ ಯಾ ಸ್ವಜತಿ .ಮನಂ ವೈರ್ಧಿನಃ ಪ್ರದಂ ನ ವೇತ್ಯೋದತೀ |
 ವಯೋ ನಕಿಷ್ಟೇ ಪಪ್ತವಾಂಸ ಆಸತೇ ವ್ಯುಷ್ಪಾ ವಾಜಿನೀವತಿ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ವಿ | ಯಾ | ಸ್ವಜತಿ | ಸಮನಂ | ವಿ | ಅರ್ಧಿನಃ | ಪ್ರದಂ | ನ | ವೇತಿ | ಓದತೀ |
 ವಯಃ | ನಕಿಃ | ತೇ | ಪಪ್ತ | ವಾಂಸಃ | ಆಸತೇ | ವಿಸ ಉಷ್ಪಾ | ವಾಜಿ-
 ನೀ | ವತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಾ ದೇವತಾ ಸಮನಂ ಸಮೀಚೇನಬೇಷ್ಪಾವಂತಂ ಪುರುಷಂ ವಿ ಸ್ವಜತಿ ಪ್ರೇರಯತಿ | ಗೃ-
 ಹಾರಾಮಾದಿಬೇಷ್ಪಾಕುಶಲಾನೈರುಷಾನುಷೇಕಾಲಃ ಶಯನಾದುತ್ಪಾಪ್ಯ ಸ್ವಸೈವ್ಯಾಪಾರೇ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಕಿಂಚ ಉಷಾ ಅರ್ಧಿನೋ ಯಾಚೇಷ್ಪಾ ಸ್ವಜತಿ | ತೇಽಪಿ ಹ್ಯುಷಃಕಾಲೇ ಸಮುತ್ಪಾಯ ಸ್ವ-
 ಕೀಯದಾತ್ಯಗ್ನಿಹೇ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಓದತ್ಯುಕ್ತೋದೇವತಾ ಪದಂ ಸ್ವಾನಂ ನ ವೇತಿ | ನ ಕಾಮಯತೇ | ಉಷಃ
 ಕಾಲಃ ಕೀರ್ಣಂ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದೇ ವಾಜಿನೀವತಿಯೋದೇವತೇ ತೇ ವ್ಯುಷ್ಪಾ ತ್ವದಿಯೇ ಪ್ರಭಾತ್-

ಕಾಲೇ ಪಪ್ತವಾಂಸಃ ಪತನಯುಕ್ತಾ ವಯಃ ಪಕ್ಷಿಣೋ ನಕಿರಾಸತೇ | ನ ತಿಷ್ಠಂತಿ | ಕಿಂತು ಸ್ವಸ್ತನೀಡಾ-
ದ್ವಿನಿರ್ಗತ್ಯ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ವಪಿತಿ | ಸ್ವಪಿತಿ ವಿಸರ್ಗೇ | ತುದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಃ | ತಸ್ಯ ಜಾತ್ವಾಲ್ಲಭಾ-
ಪಧಗುಣಾಧಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರತ್ವೇ ವಿಶರಣಸ್ತರಃ | ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪಯೋಗಾದಿಭಾಷಿತಃ
ಓದತೀ | ಉನ್ನೀ ಕ್ಲೇದನೇ | ಉನಕ್ತಿ ಸರ್ವಂ ನೀಪಾರೇಣೇತ್ಯೋದತ್ಯುಷಾಃ | ಶತರಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕಪ್ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾನಾಸಿಕಲೋಪೇ ಲಘೂಪಧಗುಣಃ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜಾಪ್ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯ-
ತ್ಯಾನ್ಮಮುಭಾವಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಶತುರದುಪದೇಶಾಲ್ಲಭಾವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರತ್ವೇ
ಧಾತುಸ್ವರೇಣಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ನ ಚಿ ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅಂತೋದಾತ್ರಾಚ್ಛೈತುಃ
ಪರಸ್ಯಾಪ್ತದ್ವಿಧಾನಾತ್ | ನಕಿಪ್ತೇ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯತ್ವಂ | ಪ್ಯಂತಃಪಾದಮಿತಿ ಷತ್ವಂ | ಪಪ್ತವಾಂಸಃ | ಪಪ್ತ-
ಗತಾ | ಲಿಟಃ ಕೃತುಃ | ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾತ್ವಾಪ್ತ ಇತಿ ವಸ್ತೇಕಾಜಾದ್ಯಸಾಮಿತಿ ನಿಯಮಾನೈ ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ
ತಕ್ತ್ವಿಯತೇ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಭಂದಸಿ ನಿಶ್ಚಲಿತತ್ಯಾತ್ | ಕನಿಪತ್ಯೋತ್ಪಂದಸಿ | ಪಾ. ೬-೪-೯೯ | ಇತ್ಯುಪ-
ಧಾಲೋಪಃ | ದ್ವಿರ್ವಚನೇಚೇತಿ ಸ್ಯಾನಿವದ್ಯಾವಾದ್ವಿಧಾರ್ವನಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ | ವಾಜಿನೀವತಿ | ವಾಜೀಣೀ-
ನ್ಮಮಸ್ಯಾ ಅಸ್ತೀತಿ ವಾಜಿನೀ ಕ್ರಿಯಾ | ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಇನಿಃ | ಯುನ್ಮೇಧ್ಯ ಇತಿ ಜಾಪ್ | ತಾದ್ಯತೀ
ಕ್ರಿಯಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಾ—(ಯಾವ) ಉಷೋದೇವತೆಯು | ಸಮನಂ—ಉದ್ಯೋಗತೀಲನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು | ವಿಸ್ವಪಿತಿ—
(ಅವನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಅರ್ಥಿ ನಃ—ಯಾಚಕರನ್ನು | ವಿ (ಸ್ವಪಿತಿ)—(ಅವರವರ ದಾತೃಗಳ ಮನೆಗೆ)
ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಓದತೀ—ಉಷೋದೇವತೆಯು | ಪದಂ—(ಶಾಶ್ವತವಾದ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು |
ನವೇತಿ—ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಯವಾದೊಡನೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾಳೆ | ವಾಜಿನೀವತಿ—ಅನ್ವಯುಕ್ತ(ದಾತ)
ಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ || ತೇ ವ್ಯುಷ್ಮಾ—ನಿನ್ನ ಉದಯಕಾಲದಿಲ್ಲಿ | ಪಾಪಿವಾಂಸಃ—ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳ | ವಯಃ—ಪಕ್ಷಿಗಳು | ನಕಿಃ ಅಸತೇ—(ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ) ನಿಲ್ಲುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

|| ಧಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷೋದೇವತೆಯು (ಉಪಃಕಾಲವು) ಮನೆ, ತೋಟ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ನಿಯತ
ವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ಅವರವರ ಹಾನಿಗಿಯದೆಬಿಟ್ಟು ಅವರವರ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು-
ತ್ತಾಳೆ. ಯಾಚಕರನ್ನು ಅವರವರ ದಾತೃಗಳ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳು ಉದಯದ
ಮೇಲೆ ಆದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಒಡನೇ ತಿರೋಹಿತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅನ್ವಯುಕ್ತಳೂ ಅನ್ವದಾತಳೂ
ಆದ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ, ನಿನ್ನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೇ ಆಹಾರಾರ್ಥ
ವಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತವೆ.

English Translation.

She animates the industrious and sends solicitors to their donors ; she never stays in one place (but moves on). O bestower of food, birds no longer stay but begin to fly at your approach.

|| ವಿವೇಕ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಚಟಿ—ಸ್ವಚ ವಿವರ್ಗ | ಕಳುಹಿಸುವಳು, ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವಳು.

ಸಮನಂ—ಸಮಾಚೀನಚೇಷ್ಟಾವಂತಂ | ಹೆಚ್ಚುವಟೆಳೆಯಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನನ್ನು, diligent, busy, industrious.

ಓದತೀ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ | ಉನತ್ತಿ ಸರ್ವಂ ನೀಪಾರೇಣೇತ್ಯೋದತುಷಾಃ ಓದತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಂದೀ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ನೆನೆಯಿಸು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಗೂ ತೃಣಾದಿಗಳ ಮೇಲೂ ಹಿಮ್ಮವು ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲವೂ ನೆನದಿರುವುದರಿಂದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನೆಯಿಸುವವಳು. ಆದುದರಿಂದ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಓದತೀ-ಫೆನೆಯಿಸುವವಳು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ನಕಿಃ—ಎಲ್ಲ, ಸಮಸ್ತ. ಹಿಕ್ಕಂ ನುಕಂ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಸರ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಕಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪತಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿಃ ೩-೧೩) ನಕಿಃ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವೂ, ಸಮಸ್ತವೂ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ವಚಟಿ—ಸ್ವಚ ವಿವರ್ಗ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಕುದಾದಿಗಿ ಕ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಷಾತ್ರಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಚ್+ಅ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕ ಷಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥ ಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಚಟಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ತಿಪ್ ಷಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾಸುಪ್ತಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ವಿಕರಣಸ್ವರವೇ ಸತಿ ಶಿಪ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈದಾತ್ತೇತ್ಯ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಚಟಿ ಎಂಬುದರ ಹಿಂದೆ ಯಾ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಯೋಗದಿಂದ ತಿಷ್ಠತಿಷಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಚ್ಚಬ್ಬಯೋಗವಿರುವಾಗ ನಿವೇದಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಓದತೀ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಉನತ್ತಿ ಸರ್ವಂ ನೀಪಾರೇಣ ಇತಿ ಓದತೀ ಉಷಾಃ ಹಿಮಕೀರಣಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವದ್ದೆ ಮಾಡುವವಳು (ಉಷೆ) ಎಂದರ್ಥ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಠಿಃ ಶತ್ಯ-ಶಾನೆಣಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ರುಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ತ್ವನ್ ವಿಕರಣವು ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋಗಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶನ್ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಂದ್+ಅ+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಝಲಾದಿಯಾದ ಹಾತ್ಯ ಕಿತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ರೋಪಬಹುತ್ತದೆ. ಅಗ ಉಂದ್ ಎಂಬ ಲಘೂಪಥಿಯ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಪುಗಂಕಲಘೂಪಥಸ್ಯೆಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಬಹುತ್ತದೆ. ಓದತ್ ಎಂದು ನಿಶಿಪ್ಪರೂಪವಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀಶ್ಚ ವಿವಕ್ಷವಾದಿದಿವಿ, ಉಗಿತತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಉಗದಂಶ ವಾದ ಪ್ರಾಕೃತದಿಕಕ್ಕೆ ಷಾನ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಾನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಓದತೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ಯ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಗಿದೆಣಾಂ

ಸರ್ವನಾಮ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಗಮ ಶಾಸ್ತ್ರಮನುಷ್ಯಂ (ಪರಿಭಾಷಾ ೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ನುಮಾಗಮವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಓದ್+ಅ+ಅತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತೌ ಸುಪಿತ್ತೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದರೆ, ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾಂಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುವುದು. ಇದರಿಂದ ಓದತೀ ಎಂಬುದು ಅದ್ವಯದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಕ್ತೃರನುವೋ ನದ್ಯಜಾದೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನದೀ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವೇಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ನುಮನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಕ್ತೃವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನದಿಯೂ (ಈ ಮತ್ತು ಊ) ಅಜಾದಿ ಶಸಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ, ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವೆಂದೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಶಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಅಂತೋದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಂತೋದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅನುದಾತ್ತದಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಕಿಷ್ಟೆ—ನಕಿಃ ತೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಜನಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಬರುತ್ತದೆ. ನಕಿಸ್+ತೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂತಃ ಪಾದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಪಾದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಷ್ಮಾದಾದೇಶಗಳಿಂದ ತಾದಿಗಳೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಷತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತೇಮಯೋವೇಕವಚನಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೇ ಎಂಬ ಬದಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಷತ್ಯ ಬಂದರೆ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ಯುನಾಪ್ಯುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ಯುತ್ಯಸಂಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರ ಬಂದರೆ ನಕಿಷ್ಟೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೆಪ್ಪಿನಾಂಸಃ—ಪ್ರೆಪ್ಪು ಗತೌ ಧಾತು ಭ್ರಾದಿ ಛಂದಸಿಲಿಟ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಕೈಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಭೂತಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಬಿಂಸಸ್ಯಾ ನದಲ್ಲಿ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಸು ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸ್ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಖ, ರಿಕ್, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವಲಾದಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೈ ಸ್ಯೆ ಭೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಯಮ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಬರುವುದು. ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ನಿಯಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ನಿಯಮವು ಅರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ಯೇತಾಜಾಪ್ಯಸಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೬) ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಏಕಾಜಾದ ಧಾತುಗಳ, ಅದಂತ ಧಾತುಗಳ, ಘನಾದೇಶದ, ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಸುವಿಗೆ ಇಟ್ ಇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಸು ಎಂಬುದು ವಲಾದಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ ಪುನಃ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದ್ಧಿಧಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ನಿಯಮವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಬಾರದೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; ಲಿಟಿನ ಸ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು

ತೆನೆವೆತ್ತೋತ್ತಂದೆನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೯) ಈ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಭಂದ್ಯವೆತ್ತಿ ಕಿತ್ ಭಾಕ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಪಧಾ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧೆಯಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮೇರೆ ದ್ವಿತ್ವಮಾಡುವಾಗ ದ್ವಿವರ್ಣಿನೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೬) ದ್ವಿತ್ವನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜ್ಞಾನಾನ್ತರ ಅದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾನವದ್ವಾವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ರೂಪಾದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾನವದ್ವಾವ ಬಂದರೆ ಅಕಾರವಿಧಿಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ದ್ವಿತ್ವಬಂದಾಗ ಕತ್ ಕತ್+ವಸ್ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹರಾದಿಶೇಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕತ್ ಕತ್ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಧಾತುವು ಅನೇಕಾಚಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗಲೂ ವಿಶಾ ಜಾಗಿಯ ವ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲಿರುವ ವಸುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಡಾಗಮವನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಿರಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಇತ್ಯನೇಶೇಧ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಲೋಪಿಯುಕ್ತಃ ಭಂದಿಸಿವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೯) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ ವಿಧಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸಿ ವಾ ಎಂದು ಯೋಗ ವಿಧಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಂದಿಸಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ವಸುಪ್ರತ್ಯಯದ ನಿಯಮವೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪುನಃ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧಾಲೋಪ ವಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಪಪ್+ಇವಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪಪ್ತವಸ್ ಶಬ್ದವು ಸಕಾರಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ (ಸರ್ವನಾಮಸ್ವಾನ) ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಸಂಕಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ನುನುನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನ್ನ ಸದಾಂತಸ್ಯ ರೂಪಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಬಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಪಪ್ತವಾಂಶ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಪ್ರಸು ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅನುದಾತ್ರ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪಪ್ತವಾಂಶ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಉಳಿದವುಗಳು ಅನುದಾತ್ರಗಳು.

ವಾಜನೀವತಿ—ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್. ವಾಜಃ ಅನ್ ಎಂದು ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತೀತಿ ವಾಜನೀ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾ ಎಂದು ಶಾಪ್ತರ್ಯ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಃ ಇನೀಶನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಇನ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಯಸ್ಯೇತಿಶೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಜನ್ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಾದ ಪದವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಋನ್ನೇ ಲೋಪಿ ಜೋಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೋಷ್ ಬಂದರೆ ವಾಜನೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತಾದ್ಯತೀ ಕ್ರಿಯಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ, ಆ ರೀತಿಯಾದ ವಿಸ್ತಾರವು ಯಾವಳಿಗಿದೆಯೋ ಅವಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೈಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಜನೀ ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೧) ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವಾಗ ಮತುಷ್ಚಿವ ಮತುಷ್ಚಿವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ಚಿ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಜನೀವತ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಿರುವಾಗ ಸ್ವೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೋಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಾಜನೀವತಿ ಎಂದು ಈಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಜಾರ್ಥನದ್ಯೋಪ್ಪ್ರಸ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಪ್ತವು ಬಂದು ಸುಲೋಪವಾದರೆ ವಾಜನೀವತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏ॒ಷಾ॒ಯುಕ್ತ॑ ಪ॒ರಾವ॑ತಃ ಸೂರ್ಯ॑ಸ್ಯೋದಯ॑ನಾದಧಿ॑ |
ಶ॒ತಂ ರ॒ಥೇ॑ಭಿಃ ಸು॒ಭಗೋ॑ಷಾ ಇ॒ಯಂ ವಿ ಯಾ॑ತ್ಯ॒ಭಿ ಮಾ॑ನು॒ಷ್ಠಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏ॒ಷಾ | ಅ॒ಯುಕ್ತ॑ | ಪ॒ರಾವ॑ತಃ | ಸೂರ್ಯ॑ಸ್ಯ | ಉ॒ತ್ ಸ ಅ॒ಯನಾತ್ | ಅಧಿ॑ |
ಶ॒ತಂ | ರ॒ಥೇ॑ಭಿಃ | ಸು॒ಭಗಾ॑ | ಉ॒ಷಾಃ | ಇ॒ಯಂ | ವಿ | ಯಾ॑ತಿ | ಅ॒ಭಿ |
ಮಾ॑ನು॒ಷ್ಠಾಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏಷೋನೋದೇವಿ ಶತಮಯುಕ್ತ | ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ರಥಾನಾಂ ಶತಂ ಯೋಜಿತವತೀ | ಸುಭಗಾ ಸೌಧಾಗ್ಯಯುಕ್ತೇಯಮುಷಾಃ ಪರಾವತೋ ದೂರಸ್ಥಾತ್ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೋದಯನಾದಧಿ ಸೂರ್ಯೋದಯಸ್ಥಾನಾದಧಿ ಕಾದ್ವ್ಯಲೋಕಾನಾನುಷಾನಭಿ ಮನುಷ್ಯಾನುದಿತ್ಯ ರಥೇಭಿಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾ- ಕೈರ್ಯುಕ್ತೌ ರಥೈವಿ ಯಾತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛತಿ || ಅಯುಕ್ತ | ಲುಚು ರ್ಘುಲೋ ರ್ಘುಲಿ | ಪಾ. ೮.೨-೨೬ | ಇತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ಉದಯನಾತ್ | ಛಾದೇತ್ಯತ್ರೇತ್ಯುದಯನಂ | ಇಷ್ ಗತೌ | ಅಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಭಗಾ | ಶೋಭನೋ ಭಗೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯುಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾನುಷಾಃ | ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾಃ ಮಾನು- ಷಾಃ | ಮನೋರ್ಜಾತಾವ್ಯಾತೌ ಪ೯ ಚೇತ್ಯ೯ ಪುಗಾಗಮತ್ಸ | ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಏಷಾ—ಈ ಉಷೋದೇವಿಯು | ಶತಂ—(ತನ್ನ ರಥಗಳಲ್ಲಿ) ನೂರನ್ನು | ಅಯುಕ್ತ—ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡಳು | ಸುಭಗಾ—ಮಂಗಳಕರಳಾದ | ಇಯಂ ಉಷಾಃ—ಈ ಉಷೋದೇವತೆಯು | ಪರಾವತಃ—ಬಹಳ ದೂರದೇಶವಾಗಿಯೂ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಉದಯನಾದಧಿ—ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಮಾನುಷಾಃ ಅಭಿ—ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ರಥೇಭಿಃ—(ತನ್ನ ನೂರು ರಥಗಳೊಡನೆ) ವಿ ಯಾತಿ—ವೈಭವದಿಂದ ಬರುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಂಗಳಕರಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೂರು ರಥಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬಹುದೂರದೇಶವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತನ್ನ ನೂರು ರಥಗಳೊಡನೆ ವೈಭವದಿಂದ ಬರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

This auspicious Ushas has harnessed (her chariot) from afar, above the rising of the sun; and she goes gloriously towards men with a hundred chariots.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಾವಣಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನ, ಸೂರ್ಯನು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವನು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ದೂರದಿಂದಲೂ ಉಷೋದೇವಿಯು ಬರುವಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಪಃ ರಥೇಭಿಃ—ನೂರು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ರಥಗಳಿಂದ ಸಹಿತಳಾಗಿ, ಅನೇಕ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು. ಇಲ್ಲಿ ರಥಗಳೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಕ್ಷಿಗಳೆಂಬುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು.

ಸುಧಗಾ—ಸೌಧಾಗ್ಯಯುಕ್ತಾ | ಮಂಗಳಕರಳಾದ, ಸೌಧಾಗ್ಯ ಅಥವಾ ಶ್ರೀಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ಅಭಿ ಮಾನುಷಾನ್—ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಹೊರಟು ಮನುಷ್ಯಲೋಕವಾದ ಭೂಮಿಗಳೆಂಬುವವಾಗಿ ಬರುವಳೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಅಯುಕ್ತ—ಯುಜಿರ್ (ಜೋಗಿ). ಧಾತು ರುಧಾದಿ ಉಭಯಪದಿ ಉಚ್ಛ್ರಾಯವುಳ್ಳವುಗಳಾದ ವಿಶವಜನ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿಧಾಗ ಯುಜ್+ತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿಜ್ಞಿ ಲುಜಾ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚ್ಚೇಃಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚ್ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುಜ್+ಸ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ರ್ಝಲೋರರ್ಝಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ರ್ಝಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸೆಕಾರಕ್ಕೆ ರ್ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರ್ಝಲಿನ ಜಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಬಂದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ರ್ಝಲಿನ ತಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುಜ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋಃಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕುತ್ವ ಬಂದರೆ ಗಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಯನಾತ್—ಉದೇಸ್ಯತಿ ಆತ್ಮ ಇತಿ ಉದಯನಮ್ ಇಲ್ಲಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಫಲದಲ್ಲಿ ಉದಯನಂ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ್ಯುಟಿನಲ್ಲಿ ಯು ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯುಷೋನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತು ವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣಕ್ಕೆ ಅಯಾದೇಶ ಇಂದರೆ ಅಯಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಉಚ್ಛ್ರಾಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದಂತರ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ್ಯುಟಿನಲ್ಲಿ ಲಿತ್ವಾದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಘನಕಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದ ಅಯ್ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಚವದಾತ್ ಕೈಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಿಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉದಯನಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಮಾತ್ರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗಾ—ತೋಛನಂ ಭಗೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಭಗಾ | ಮಹತ್ತಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವಳು ಎಂದರ್ಥ. ಅದ್ಯುದಾತ್ರಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾದ ಎರಡು ಅಜುಕ್ಯ ಪದವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುವಿನ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾದ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸುಭಗಾ ಶಬ್ದವು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷಾತ್—ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾಃ ಮಾನುಷಾಃ ಮನುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದರ್ಥ. ಮನೋಜ್ಞಾ-ಶಾವಣ್ಯಾತ್ ಪುಕ್ಚೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಸಮುದಾಯ) ಅರ್ಚಾ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯತಿಗೆ ಪುಕಾಂಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ. ಮನು+ಷ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜುಕ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ವೇಷ್ಯಜಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯತಿಯ ಅದ್ಯ ಚಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನುಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜುಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತ್ಯಾ-ದಿರ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ವಾದ ಮಾನುಷಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರೋತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಉಕಾರವು ಅನುದಾತ್ರವು ಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪಕಾರೋತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ರಾಕಾರವು ಪ್ರಚಯವಾಗುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವಮಸ್ಯಾ ನಾನಾಮ ಚಕ್ಷಸೇ ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಣೋತಿ ಸೂನರೇ |
ಅಪ ದ್ವೇಷೋ ಮಘೋನೇ ದುಹಿತಾ ದಿವಃ ಉಷಾ ಉಚ್ಚದವಸ್ಪ್ರಿಧಃ ||೮||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವಂ | ಅಸ್ಯಾಃ | ನನಾಮ | ಚಕ್ಷಸೇ | ಜಗತ್ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಕೃಣೋತಿ |
ಸೂನರೇ |
ಅಪ | ದ್ವೇಷಃ | ಮಘೋನೇ | ದುಹಿತಾ | ದಿವಃ | ಉಷಾಃ | ಉಚ್ಚತ್ | ಅಪ |
ಸ್ಪ್ರಿಧಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಬಂಗಮಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮಸ್ಯಾ ಉಷಸತ್ಕ್ಷಸೇ ಪ್ರಕಾಶಾಯ ನನಾಮ | ಪ್ರಹ್ಲೇಭವತಿ | ರಾತ್ರಾ ತಮಸಿ ನಿಮಗ್ನಾಃ ಸರ್ವೇ ಜನಾಸ್ತನ್ನಿವಾರಯಿತ್ರೀಮುಷಸಮುಪಲಭ್ಯ ನಮ.

స్వవరాతిత్యధాః | ఈతః | యస్మాదేషా సోనరీ సుష్ణు నేత్రీ అధిమతభలస్య ప్లావయి-
 త్యృషా జ్యోతిష్కన్యోతి సేవం ప్రకాశయతి | శింశ ముఖోని అభవతి ధనవతి
 దివోః మఱితా | ద్యులోకశకాతామత్తన్నోషా ద్యేషో ద్యేష్టనశ్చోజ్యోత్ | అసవజ్ఞ-
 యతి | తథా స్రీధాః తోషణయత్నశ్చోజ్యోత్ | అసవజ్ఞయతి | తస్మాదిష్టపాత్యైష్టవిష్టపరి-
 ఙ్గారణేకుభూతాముషోదేవతాం విష్టం జగన్ననుస్వరీతిత్యధాః | అస్యాః | ఇదేషోఃస్యా-
 దేజ ఇత్యృతాదేషోః సుదాత్తః | విభక్తిశ్చ సుప్తాదనుదాత్తేతి సేవా సుదాత్తత్వం | సేనామః |
 సంహితాయామన్యోషామపి ద్యృతే ఇత్యధాసస్య దిధాత్వం | తుజాదిత్యే హి తోతుజానే ఇత్యా-
 వావివ సదేకాలేఽపి దిధాత్వః శ్చయితే | జ్యోతిః | ఇతి శ్ ఇత్యనుష్టావినుసోః సామ-
 ఘ్యే | పా. ౮-౨-౪౪ | ఇతి విసర్జనీయస్య వత్వం | ద్యేషః | ద్విష అస్మిత్ | అన్యేః ఘ్నోఽపి
 ద్యృత్యంత ఇతి విజా | లభానాధగణః | ముఖోని | ముఖం వసతి సంభజత ఇతి ముఖోని |
 త్సన్నుజ్జేన్ది త్యాదినా ముఖవజ్యుట్టః శనిస్త్యత్యయాంతోః నిసాః | స్త్రియామ్నస్తేఘ్నోః జాలితి
 జాః | ధసంజ్ఞా యాం త్రియీవముఖోనామతద్విత ఇతి సంప్రసారణం | లుజ్యోత్ | లుధే
 వివాసే | వివాసోః వజ్ఞసం | భందసి లుజ్లలజ్లలిత ఇతి వర్తమానే లజ్ | బతులం
 భంద్యమాజ్యోగోఽపి త్యేడాగమాభావః | స్త్రీధః | స్త్రీధు తోషణే | క్షిప్తేః క్షిప్ |

|| ప్రతిపదార్థ ||

విష్టం జగత్—సకల జగత్పతి (పూణి సమూహపు) | అస్యాః—ఈ ఊషోదేవియి |
 జ్యోత్యే—ప్రకాశకాగి | సేనామ—నమస్కరిస్తుత్తది | సోనరీ—(అధిమతవాద ఫలవన్న) సంపాదిసి
 శోభత్యే ఊషోదేవియి | జ్యోతిష్కన్యోతి—(ఎల్లవన్న) బేళగిస్తుత్తాళి | ముఖోని—ధన
 వంతగి | దివః మఱితా—ద్యులోకదిం అత్యన్నభావవగి అద | లుజాః—ఊషోదేవియి |
 ద్యేషః—శేదు బయసువరన్న | అప లుజ్యోత్—ఓడిస్తుత్తాళి | స్త్రీధః—(నన్న) ధనవన్న బల
 వన్న) హిరువ శక్తుగవన్న | అప (లుజ్యోత్)—జదురిస్తుత్తాళి.

|| భావార్థ ||

రాత్రియేల్ల కగ్నత్తరీయన్న సుభవివ సకల జగత్పతి ఊషోదేవియి అ తమస్వన్న నాతమాది
 ప్రకాశవన్న శోభువుదకాగి ఊషోదేవిగి నమస్కరిసి ఆరాధిస్తుత్తది. సకలర ఇష్టార్థవన్న నీరవే
 రివత్తే ఈ ఊషోదేవియి జగత్తీనల్లి ఎల్లవన్న బేళగిస్తుత్తాళి. ఈ దేవియి ననుగి శేతుబయసువ
 శక్తుగవన్న నన్న సకలవన్న హిది హిరువ శక్తుగోన్న జదురిసి ఓడిస్తుత్తాళి.

English Translation.

All creation bows to her manifestation ; bringer of good, she lights up
 the world ; the rich daughter of heaven drives away the haters and disperses
 the absorbers (of moisture ?)

|| ವಿವೇಕ ವಿಷಯಗಳು ||

ನನಾಮು—ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು. ಭಂದಿಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಥಮಾಕ್ಷರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಣೋತಿ—ಸರ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಬೆಳಕನುಂಟುಮಾಡಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆವಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಈ ಉಪೋದೇವಿಯನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂನರೀ—ಸೂನರೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪೋದೇವತೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಸೂನರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸುಪ್ತು ನೇತ್ರೀ, ಅಭಿಮತ ಫಲಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಯಿತ್ರೀ ಎಂದು ಅವನುಮಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವರು.

ದ್ವೇಷಃ—ದ್ವೇಷಿಸುವವರನ್ನು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು.

ಮುಘೋನೀ—ಮುಘವೆಂದರೆ ಧನ, ಧನ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತಳು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವಳು.

ದುಹಿತಾ ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರಿಯು. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ (ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ) ಸೂರ್ಯನ ಬಳಿಯಿಂದ ಬರುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವರು.

ಸ್ರಿಧಃ—ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೀ | ಒಣಗಿಸುವವರು, ಹೀರುವವರು. ಏನನ್ನು ಹೀರುವರು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಯಾಃ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಷಷ್ಠೀಕವಚನ ವಿನಶ್ಚಿ ಮಾಡಿಗಾಗಿ ಇದಮ್+ಃಷ್ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅನ್ವಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೇ ಕಾರ್ಯಾಂತರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ, ಇದಮೋನ್ವಾದೇಶೇಶನುಮಾತ್ರ ಸ್ತ್ರೀತೀಯಾದೌ, (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಅನ್ವಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನುಮಾತ್ರವಾದ ಆತ್ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಶಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅ+ಆತ್ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವನಾಮವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ್ದು ಸ್ಯಾಡಾಗಮನೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೃಸ್ವನೂ ಬದಲಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಮಾಡಿಗಾಗಿ ಅಸ್ಯಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾತ್ರ ಸುಪ್ತುತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುಮಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದೇಶನೂ ಅನುಮಾತ್ರವಾಗಿಯೇ ಬರುವುದೆಂಬುದರಿಂದ ಅನುಮಾತ್ರವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಸ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪವು ಅನುಮಾತ್ರ ಸ್ವರವುಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ನನಾಮು—ಇಮು ಪ್ರಕೃತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು ಛಾದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನದ ರೂಪ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೇಷಾಮನಿ ದ್ವೈತ್ಯತೆ (೬-೧-೧೩೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಶಕಂಟಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇದನ್ನು ತುಜಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಾದಬಹುದೆಷ್ಟೆ. ತುಜಾದಿಗಳಿಗೆ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘ ವಾಗಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸುಲಭದಿಂದಲೇ ದೀರ್ಘವು ಸಿದ್ಧವಾ

ಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗೌಣಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕುಟಾಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವಿಧಾನ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅದು ನಿಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘವು ಶ್ರವಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೀರ್ಘ ಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೀರ್ಘವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಜ್ಯೋತಿಃ—ಜ್ಯೋತಿನ್+ಶ್ಯಜಿಸೇತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆಗ, **ಇನುಸೀಲೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೪) ಇನ್, ಉನ್ ಇವುಗಳ ವಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕವರ್ಗ ಪವರ್ಗ ಪರದಲ್ಲಿ ರುವಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಣೀಷಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಃ ಎಂಬುದು ಅನುನ್ಯತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ವಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವೇಶ್ವರ ಲಕ್ಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಪದಗಳಿಗೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಯೋಗ್ಯತಾ ಸನ್ನಿಧಿಗಳಿಂದ ಪರ ಸ್ವರಾನಯ ಬರುವುದೇ ವ್ಯವೇಶ್ವರ ಲಕ್ಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವಿಗೂ ಧಾತುವಿಗೂ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಜಿಸೇತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೈಷಃ—ದ್ವಿಷ ಆಪ್ರೀತೌಃ ಧಾತು ಕುದಾದಿ ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈಕ್ಯಂತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೮೫) ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ವಿಚಿನ್ನಲಿ ಚಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ವಕಾರವು ವೇರಪ್ರಕೃತ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಬಂದರೆ ದ್ವೀಷ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವೀಷಿಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ವೈಷಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಘೋನೀ—ಮಘಂ ವನತಿ ಸಂಭಜತೇ ಇತಿ ಮುಘೋನೀ ವಕ್ರಯ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂಬರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುನ್ನೋಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಘವನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾಂತವಾಗಿದೆ. ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವುಗಳಮೂಲ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಘಂ+ಅನ್+ಅನ್=ನುಘವನ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೋಭ್ಯೋ ಜೇಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಜೇಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಘವನ್+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಯವ ಮುಘೋನಾಮತದ್ವಿತೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೩) ಇವುಗಳಿಗೆ ತದ್ವಿತಫಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪವಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದರೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಚಿಗಿ ಪೂರ್ವರೂಪಬಂದರೆ ಮಘಂ+ಉನ್+ಈ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಣಬಂದರೆ ಮುಘೋನೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಚೇಷ್—ಉಛೇ ವಿವಾಸೆ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಉಚ್ಛಲಚ್ಛಲಿಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಂದಸ್ವಿನಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಛ ಬರುತ್ತದೆ. ತುದಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ಉಚ್ಚ+ಅ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಪಾನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಜಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅರ್ಚ ಆಟ್‌ಗಳು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರಬೇಕಾದ ಆಡಾಗಮವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಬಾರದಿರುವಾಗ ಉಚ್ಚತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃಛಃ—ಸ್ತೃಛು ತೋಷಣೆ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೬) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಜಾದಿ ಗಳಂತೆ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತೃಛ್ ಎಂಬುದು ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹು ವಚನ ಶಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಸ್ತೃಛಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾವಳಿ

ಉಷ ಆ ಭಾಹಿ ಭಾನುನಾ ಚಂದ್ರೇಣ ದುಹಿತದಿವಃ |

ಆವಹಂತೀ ಭೂರ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸೌಭಗಂ ವ್ಯುಚ್ಚಂತೀ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ||೯||

ಪದವಾಳಿ

ಉಷಃ | ಆ | ಭಾಹಿ | ಭಾನುನಾ | ಚಂದ್ರೇಣ | ದುಹಿತಃ | ದಿವಃ |

ಆವಹಂತೀ | ಭೂರಿ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಸೌಭಗಂ | ವಿಸ್ | ಉಚ್ಚಂತೀ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ||೯||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಿವೋ ದುಹಿತದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇ ಚಂದ್ರೇಣ ಸರ್ವೇಷಾಮಾಹ್ನಾ-
ದಕೇನ ಭಾನುನಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಆ ಸಮಂತಾದ್ಯಾಹಿ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ | ಕಿಂ ಕುಮತೀ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ದಿವಸೇಷು
ಭೂರಿ ಪ್ರಭೂತಂ ಸೌಭಗಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಮಸ್ಮಭ್ಯಮಾವಹಂತೀ ಸಂವಾದಿಯಂತೀ | ತಥಾ ವ್ಯುಚ್ಚಂತೀ
ತಮಾಂಸಿ ವರ್ಷಯಂತೀ || ಉಷಃ | ಷಾಸ್ತಿ ಕಮಾಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯು ದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ದುಹಿತದಿವಃ | ಪರಮಪಿ
ಛಂದಸೀತಿ ದಿವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ಷಷ್ಯಂತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಮಂತ್ರಿತಾಂಗನದ್ಯಾವೇ ಸತಿ ಷಷ್ಯಾಮಂತ್ರಿತ-
ಸಮುದಾಯಾಷ್ಯಮಿಕಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಅವಹಂತೀ | ಜಾಪ್ತಪೌ ಪಿತ್ತಾದ್ವನದಾತ್ತಾ | ಕತು-
ಶ್ಚಾ ದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಯರೇಷಾನುದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಅತೋ ಧಾತುಸ್ತುರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಮಾಸೇ
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತುರತ್ಯಂ | ಭೂರಿ | ಪ್ರಭವತಿ ನ ವಿನಕ್ಯತೀತಿ ಭೂರಿ | ಅದಿಶದಿಭೂತುಭಿಃ
ಕ್ರಿನ್ | ಉ. ೪-೬೫ | ಇತಿ ಕ್ರಿನ್ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯು ದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಸುಭಗಸ್ಯ ಧಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ಸುಭ-

ಗುಣೈಶ್ಚ ಇತ್ಯುದ್ಯಾಕ್ರಾದಿಷು ಪಾಲಾದಿಷ್ಟ್ರೈಶ್ಚೈಃ | ಹೃದ್ಯಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಜೇತುಭಯ-
 ಶೇಖವ್ಯದ್ಯಾ ಸ್ವಾಸ್ತಾಯಾಂ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತ೦ದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ವ್ಯಜನಾದೇತೋತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿರ್ನ
 ಭವಂತೀತಿ ವ್ಯಕ್ತಾವೃತ್ತ೦ | ಕಾ. ೭-೩-೧೯ | ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ | ಉಭೇ ವಿವಾಸೇ | ವಿವಾಸೋ ವರ್ತನಂ |
 ಶೌವಾದಿಕಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಾರ್ವಧಾತುಶಾಸುದಾಶ್ರೇಷ್ಠೇ ವಿಕರಣಸ್ಯರಃ | ದಿವಿಷ್ಠಿಷು | ದಿವ್ಯಜ್ವೇನ
 ದಿವಿಷ್ಯ ಅದಿತ್ಯೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತಸ್ಯೇಷ್ಟಯ ಏನಪಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷು ದಿನಸೇಷು ತೇ ದಿವ್ಯಯಃ |
 ಐತುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ದಿವಃ ದುಹಿತಃ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ. ಉಷೋದೇವಿಯೇ! ದಿವಿಷ್ಠಿಷು—ಪ್ರತಿ
 ನಿಷಠಾ | ಭೂರಿ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ಸೌಭಗಂ—ಸೌಖ್ಯವನ್ನು | ಅಸ್ತು ಭೃಂ—ನಮಗೆ | ಅವಹಂತೀ—ಸಂವಾದಿಸಿ
 ಕೊಡುತ್ತಲೂ | ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ—(ಕತ್ತಲನ್ನು) ಚದುರಿಸುತ್ತಲೂ | ಚಂದ್ರೇಣ—ಅಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ |
 ಭಾನುನಾ—ಪ್ರಭೆಯಿಂದ | ಆ ಭಾಹಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದ್ಯುಲೋಕೋತ್ಪನ್ನಳಾದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ನಮಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು
 ಸಂವಾದಿಸಿಕೊಡು. ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನಮಾಡತಕ್ಕ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಚದುರಿಸು. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂತೋಷ
 ಧಾಯಕವಾದ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

English Translation.

Ushas, shine around with delightful brightness, bringing us every day
 much happiness and dispersing darkness.

|| ದೀರ್ಘ ನಿಷಯಗಳು ||

ಭಾನುನಾ—ಪ್ರಕಾಶೇನ | ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ. ಭಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಅಹಃ ಎಂದರೆ
 ಹಗಲು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಭಾಸ್ಕರಾರು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಭಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ಪ್ರಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅಥವಾ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಇನ್ನೂ ಮುಳಗದೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯನು ಸಹ
 ಉದಯಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ
 ರೊಡಗೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂದು ಪುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದೇ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅಪ್ಪದವಿರುವುದು. ಚಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ಹಿಂಜ್ಜುವೆಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯೇ (ನಿ. ೧೧-೫) ಚಂದ್ರಶ್ಚಂದೇವೀಃ ಕಾಂತಿ
 ಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದವು ಕಾಂತಿವಾಚಕವೂ ಆಗಿರುವುದು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು
 ಗ್ರಹಿಸಿ ಭಾಸ್ಕರಾರು ಚಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಅಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ, ಭಾನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯ
 ನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶನಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು)

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದಿವಸೇಷು—ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (೨. ೬-೨೩) ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ದಿವ ಏಷಣೇಷು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಯಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಭಿರ್ಧಿವಮಿಷ್ಟ್ಯಂತಿ ಗಂತುಂ ತಾ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಾರ್ಥೇಷ್ಠಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಷೇ—ಉಷಸ್ ಶಬ್ದದ ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿತ ಎಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಎಂಬೀ ಅರ್ಥಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕವಚನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರನೇ ಅರ್ಥಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ.

ದುಹಿತರ್ದಿವಃ—ಸುಭಾಮಂತ್ರೀತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರೈದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಆದರೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪರಮುಖ ಛಂದಸಿ (ವಾ) (ಪೂರ್ವಾಂಗವಚ್ಛೇತಿವಕ್ರವ್ಯಂ ಎಂದು ಪಾಠಾಂತರವಿದೆ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಂತವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅವಯವದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದಿವಃ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದುಹಿತಃ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದುದರಿಂದ ದುಹಿತರ್ದಿವಃ ಎಂಬುದು ಸರ್ವವೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಹಂತೀ—ಅಹ ಉಷಸರ್ಗ. ವಹ ಪ್ರಾಶನೇ ಧಾತು. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಕಾರ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚೇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಹ+ಅಹ+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋಕಾರ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಉಗಿತೇಚಾಂ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ್ವೇಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಷ್ಯ ರಜ್ ವಿಕರಣ ಬಂದು ಪರರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ನುಮಿವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ ಬಂದರೆ ವಹಂತೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋತ್ ಮತ್ತು ರಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಲನಾರ್ವ ಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತಧಾತುಸ್ವರನೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಜಿನದ ಸಮಾಸ ಮಾತಿ ದಾಗ ಸಮಾಸಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದಂತವಾದುದು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವರವು ಜಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಆಗ ಅವಹಂತೀ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರಮಾತ್ರ ಉದಾತ್ತವೂ ಉಳಿದ ದ್ವಿಲ್ನಾ ಅನುದಾತ್ತಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ.

భూరి—ప్రథమక నివశ్యతి ఇతి భూరి జేజ్జాగుత్తదే. నాతనాగువైదిల్లు. ఎంబర్థదల్లి భూరి కల్పనాగుత్తదే. ఆదితకేధిభూి కుభిళ్ళి క్రీన్ (ఁ. సూ. ౪-౫౦) ఈ ధాతుగళగి క్రీన్ ప్రకృయ బరుత్తదే. క్రీన్ నల్లిరి ఎంబుమాత్త లుళయిత్తదే. కీత్తాదుదరింబుంబు బరువుదిల్లి నిత్తాదుద రింబ ఞ్చిత్తాదినికృత్యం (పా. సూ. ౬-౧-౧౬౬) సూక్రదింబ ఆద్యుదాత్తనాగుత్తదే. లుదాత్తద పర దల్లిరువుదరింబ రేదేవ మేలిరువ ఇకారవు అనుదాత్తస్వరితనాగుత్తదే. భూరి ఎంబుదు ఆద్యుదాత్త వాద పద.

సౌభగం—లుదాత్తాదిగణపతితపాదవుగళగి అఞ్చా ప్రకృయవు విఠితనాగి. అల్లి సుభగాన్యంత్వే ఎంబు విశేషార్థదల్లి పాతనాదిరువుదరింబ సుభగ శబ్ద మేరే భంబునల్లిమాత్త అఞ్చాప్రకృయ బరుత్తదే. సుభగ+అ ఎందిరునాగ ప్రకృయ ఞ్చాత్తాదుదరింబ ఆదివృద్ధియిమ్మ బాధిసి త్త్యసీగిన్యంధ్యంతే పూర్వపదస్య జే (పా. సూ. ౬-౨-౧౯) సూక్రదింబ భగశబ్ద అంతనాగువుదరింబ లుభయపద వృద్ధియి ప్తాప్రనాగుత్తదే. ఆదరే నా భందేసి ఎంబు యోగనిపఠాగిదింబ సిద్ధవాద సేవో విధయిత్తంబసే వికల్ప్యంతే ఎంబు వజననంతే ఇల్లి లుత్తరపదవృద్ధియి బరువుదిల్లింబుదు వృద్ధియిల్లి (పా. ౬-౨-౧౯) జేళిళుత్తారే. ఆగ తద్దితేజ్జ ఎంబు సామాన్య సూక్రదింబరే ఆద్యజిగి వృద్ధి బందర సౌభగం ఎంబు రూపనాగుత్తదే.

వృజ్యంతి—లుభిణ వివారే ధాతు. తుదాది. ఇదు సామాన్యనాగి వి లుపసగ పూర్వనాగియే ఇరుత్తదే. వివాసవేందరే చక్షన త్యజిసువుదు ఎంబర్థ. కత్తప్రకృయ మాదివాగ ధాతువిగి తుదాదియి శవికరణ బరుత్తదే. లుజ్య+అ+ఆత్ ఎందిరునాగ ఆతీరిగిన్యే సూక్రదింబ పరిరూప బరుత్తదే. శక్తనల్లి మిశారరూప లుగత్తాదుదరింబ సుమ్ బరుత్తదే. లుగితేళ్ళ సూక్ర దింబ స్త్రీత్త విపల్లవాదిదాగ యేవ బరుత్తదే. వి లుపసగద ఇకారకృ యజాదేక బందర భకారద ఓంబి కృష్టకృ తుకాగను బంబు కృష్ట బందరే వృజ్యంతి ఎంబు రూపనాగుత్తదే. ఇల్లి శక్తలకాసధాతుకనాదుదరింబ తాస్యనుదాత్తేఱ్ (పా. సూ. ౬-౧-౧౪౬) సూక్రదింబ ఆనుదాత్త నాగుత్తదే. ఆగ శవికరణస్వరవే శతిశిష్టనాగువుదరింబ ఆద్యుదాత్తళ్ళ సూక్రదింబ లుదాత్తనాగు త్తదే. లుళదమ్మ ఆనుదాత్తనాగుత్తదే. వృజ్యంతి ఎంబుల్లి భకారీణత్తరారాశవు లుదాత్త సుమ్ బంబువుదరింబ నదిగి లుదాత్తత్తవు బరువుదిల్లి.

దివిష్టికు—ఇల్లి దివశబ్దదింబ ఆకాశదల్లిరువ సూయను అక్షణయో గ్గుఠితనాగు త్తానే. ఇదళ్ళే గోణలక్షణేచప్రయోగవేంబు జేజ్జు. దివ ఇష్టయః విశణాని గమనాని ఏకు దివశేకు తే దివిష్టయః సూయన గమనగళు భ్రమణగళు యావుదరల్లి ఇరుత్తవేయో అవుగళు ఎంబు తాత్పర్య. బహువ్రీణి శమాసనాదుపరింబ శమాసస్వరవు బాదితనాగి బహువ్రీణి జ్యేష్ఠ్య పూర్వపదం (పా. సూ. ౬-౩-౧) ఎంబుదంబ పూర్వపదప్రకృతిస్వరవు బరుత్తదే. దివ ఎంబుదు లుదాత్తనాదుదరింబ దివిష్టికు ఎంబుదు ఆద్యుదాత్తవాద పదనాగుత్తదే. లుదాత్తద పరదల్లియి వుదరింబ చకారీణత్తర ఇకారవు అనుదాత్తస్వరితనాగుత్తదే. లుళదమ్మ ప్రజయనాగుత్తదే. || ౯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಣನಂ ಜೀವನಂ ತ್ವೇ ನಿ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಸಿ ಸೂನರಿ |
ಸಾ ನೋ ರಥೇನ ಬೃಹತಾ ವಿಭಾವರಿ ಶ್ರುಧಿ ಚಿತ್ರಾಮಘೇ ಹವಂ ||೧೦||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಹಿ | ಪ್ರಾಣನಂ | ಜೀವನಂ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ನಿ | ಯತ್ | ಉಚ್ಯಸಿ |
ಸೂನರಿ ||

ಸಾ | ನಃ | ರಥೇನ | ಬೃಹತಾ | ವಿಭಾವರಿ | ಶ್ರುಧಿ | ಚಿತ್ರಾಮಘೇ | ಹವಂ ||೧೦||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೂನರೀ ಉಷೋದೇವಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣನಂ ಚೇಷ್ಟನಂ ಜೀವನಂ ಪ್ರಾಣಧಾರಣಂ ಚಿ ತ್ವೇ ಹಿ ತ್ವಯ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ | ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯಾತ್ಮಂ ವ್ಯುಚ್ಯಸಿ ತವೋ ವರ್ಷಯಸಿ | ಹೇ ವಿಭಾವರಿ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತೇ ಸಾ ತಾದೃಶೀ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ವತಿ ಬೃಹತಾ ಸೌಧೇನ ರಥೇನಾಯಾಹಿತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಹೇ ಚಿತ್ರಾಮಘೇ ವಿಚಿತ್ರಧನಯುಕ್ತೇ ಉಷೋದೇವಿ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶ್ರುಧಿ | ಶ್ರಣು || ಸಾಣನಂ | ಅನ ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ | ಲ್ಯುಟ್ಟೀತ ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಸಮಾಸೇನಿತೇಃ | ಇ. ೮. ೧೦೯ | ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಸ್ಥಾದೈಕರಾನಿ ಮಿತ್ರಾದುತ್ತರಸ್ಯ ನಕಾರಸ್ಯ ಣತ್ವಂ | ನನ್ನನಿತರಿತೀಲಾ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ಪ್ರಥಮನ ಚೇಷ್ಟಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಣತ್ವಂ | ತರ್ಹಿ ಜೀವನಸ್ಯ ಪೃಥುಗುಪಾದಾನಾತ್ರೇನೈವ ಧಾತುನಾ ಚೇಷ್ಟಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇಕಾದೇಶಸ್ಯ ರೀಕ್ಯೇಕಾದೇಶಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ವೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇಷಾದೇಶಃ | ಉಚ್ಯಸಿ | ಉಭೀ ವಿನಾಸೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಸಿಪಃ ಸಿಪ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ವಿಕರಣಸ್ಯಂ | ನಿಪಾತ್ಯೇರ್ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮದಿಹಂತೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸೂನರಿ | ಸುಷ್ವ ನಯತಿತಿ ಸೂನರೀ | ನ್ಯ ನಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಿಚಿ ಇರಿತ್ಯಾಣಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗತಿಸಮಾಸೇ ಕೃದ್ವಿಹನೇ ಗತಿಕಾರಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗೃಹ್ಣಾತ್ ಕೃದಿಕಾರಾದಿಕ್ರೀನ ಇತಿ ಜ್ಞೇಷ್ | ನಿಸಾಪಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪರಾದಿಶ್ರುಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತ್ಯಾಸ್ಯವಿಕೋನಿಘಾತಃ | ವಿಭಾವರಿ | ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಭಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ಛಂದಸೀವನಿಸೌ | ಸಾ. ೫. ೩-೧೦೯. ೨ | ಇತಿ ಮತ್ಪ್ರಥಿಯೋ ವನಿಪ್ | ವನೀಲ ರ ಚೇತಿ ಜ್ಞೇಷ್ ತತ್ವಂನಿಯೋಗೇನ ನಕಾರಸ್ಯ ರೀಫಾದೇಶತ್ವ | ಶ್ರುಧಿ | ಶ್ರುತ್ಯಣುಸ್ಯಕ್ವವ್ಯಭ್ಯಕ್ತವದಸೀತಿ ಹೇರ್ಥರಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲ್ಯುಟ್ | ಹೇರ-

ಹಿತ್ತೈವ ಪ್ರಕೃಯಸ್ತರೇಣಾಂತೋದಾಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಘ್ನಾಃ | ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ |
 ಚಿತ್ರಂ ಮಘಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಚಿತ್ರಮಘಾ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ
 ದೀರ್ಘಶ್ಚಂ | ಹವಂ | ದ್ವೇಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಛಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯೇತ್ಯಪ್ಯುಕ್ತಯಃ |
 ಕೆಳ್ಳಂನಿಯೋಗೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ || ೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೂನತಿ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕಳಾದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಯಶ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ವಿ
 ಉತ್ಪನ್ನ—(ನೀನು) ತಮಸ್ಸನ್ನು ಚದುರಿಸಿ (ಬೆಳಕನ್ನು ತರುತ್ತೀಯೋ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) | ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿ
 ವರ್ಗದ | ಪ್ರಾಣನಂ—ಉಸಿಯೂ | ಜೀವನಂ—ಪ್ರಾಣಿಧಾರಣವೂ | ಶ್ವೇ ಹಿ—ನಿನ್ನಲ್ಲೇ (ಇದೆ) | ನಿನ್ನನ್ನೇ
 ಫಂದಿವಿ | ವಿಘಾಪರಿ—ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಧಾಯುಷಕಳಾದ ಎಲೈ ಉಷಸ್ಸೇ | ಸಾ—ಅಂತಹ (ಸಕಲಜೀವನಾಧಾರವಾದ)
 ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು | ಬ್ರಹ್ಮತಾ—ಉಚಿತವಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ರಘೇನ—ರಥ
 (ದಿಲ್ಲಿಡೊಡನೆ (ದಯಮಾಡು) | ಚಿತ್ಯಾಮಘೇ—ವಿವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅಶ್ವರೈಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಧವಲಿಂದ
 ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಉಷಸ್ಸೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಹವಂ—ಅಹವನವನ್ನು | ತ್ವುನ್—ಆಲಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕಳಾದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ನೀನು
 ಶ್ವರೈಕರೆಯನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತರುವುದರಿಂದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದ ಉಸಿಯೂ ಜೀವನಾಧಾರವೂ
 ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಸಕಲ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಅಂತಹ ನೀನು ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಧಾಯುಷಕಳಾಗಿ ಉಚಿತವಾಗಿಯೂ
 ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಿನ್ನ ರಥದೊಡನೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು. ವಿವಿಧವಾದ ಮತ್ತು ಅಶ್ವರೈಕರವಾದ
 ಧವಲಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಅಹವನವನ್ನು ಆಲಿಸು.

English Translation.

O fair, Ushas, when you dawn forth, the breath and life of all (crea-
 tures) lies in you; bright goddess, possessor of wondrous wealth, come to us
 with your spacious car and hear our invocation.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ, ಸಮಸ್ತ ಜೀವರಾಶಿಗಳ, of all creatures of the Universe
 etc.

ಪ್ರಾಣನಂ—ಅನ ಚೇಷ್ಠಾಯಾಂ | ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಉಸಿರು ಅಥವಾ
 ಜೀವವೃಕ್ಷ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಹಜಧರ್ಮವೆನಿಸಿದ ಚೇಷ್ಠಾದಿವ್ಯಾವಾರಗಳು; movements.

ಲೋಕನಂ—ಜೀವಿಸಿರುವುದು, ಬದುಕಿರುವುದು, life.

ವಿ ಉಚ್ಯಸಿ—ತನೋ ವರ್ಜಯಸಿ | ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವೆ.

ಚಿತ್ರಾ ಮುಘೇ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾದ, ಮುಘವೆಂದರೆ ಧನವು. ಚಿತ್ರನೆಂದರೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಎಂದರೆ ದ್ರವ್ಯ, ರತ್ನಗಳು, ಪಶುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧವಿಧವಾದ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಾಣನಂ—ಅನ ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಲ್ಯುಟ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩. ೩. ೧೧೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ್ಯುಟಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನನಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅನಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವು ರೇಫ ಅಥವಾ ಹಕಾರ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೇಫವಿದೆ. ಪರದಲ್ಲಿ ಅನಧಾತು ಬಂದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬಂದರೆ ಪ್ರಾಣನಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಂ ಜೀವನಂ ಎಂದು ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ-ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಚೇಷ್ಟಾರ್ಥಕ ಅನಧಾತುವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇತ್ಯವಿಧಾನಮಾಡುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಿತೇ ಎಂದು ಇತ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅನ ಪ್ರಾಣನಂ ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದು ಅನಿಬ್ಬಾಜ್ಜರಿಂದ ಆ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಚೇಷ್ಟಾರ್ಥಕ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಬಾರದೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಾರದು. ಪ್ರಾಣನಾರ್ಥಕ ಅನಧಾತುವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಂ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಆಗ ಪ್ರಾಣನಾರ್ಥಕ ಅನಧಾತುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾತ್ತವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂತರವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅರ್ಥವಿಕಯದಲ್ಲಿ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯನೋಚ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅನ ಧಾತುವಿಗೆ ಚೇಷ್ಟಾರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಹೇಳಬೇಕು. ಜೀವಿಸಿರುವವನ ಲಕ್ಷಣ ಚೇಷ್ಟಾವೆಂಬುದು ಸರ್ವಸಮುವವಾದುದು. ಪ್ರ ಎಂಬುದು ಗತಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನನಂ ಎಂಬುದು ಕೃದಂವವಾದುದರಿಂದಲೂ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದಂಪರಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರ+ಅನನಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಯ ಅಕಾರದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಉದಾತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉದಾತ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಕಾರಾಕಾರವು ಸ್ವರತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣನಂ ಎಂಬುದು ಅಭ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರೇ—ಯುಷ್ಚಚ್ಚಬ್ದದವೇಲೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ವನಕ್ತವಾದುದಾಗ ಯುಷ್ಕದ್+ಇ (ಐ) ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಗುಪ್ತಾಂಸುಲೂಕ್ (ಐ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಯು ಐಗೆ ತೆ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ತೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕಾರವು ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಯುಷ್ಕಚ್ಚಬ್ದದ ಮುಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವ ಅದೇಶವು ತ್ವಮಾವೇಶವೆನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ ಎಂಬ ಶೇಷಕ್ಕೆ ಮುಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಸ್ವಂವಾದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವ+ಎ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ ಬಂದರೆ ತ್ವೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಛ್ರಿಸಿ—ಉಭೇ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿ ರುವಾಗ ಉಚ್ಛ್ರಿಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುದಾದಿಯ ತವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ-ಉಚ್ಛ್ರಿಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿಶ್ಪಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಸಾತ್ವೇರ್ಯದ್ಯದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಯದಾದಿಯೋಗವಿರುವಾಗ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಉಂಟು. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠತಿಷ್ಠ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಛ್ರಿಸ್ತದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಚ್ಛ್ರಿಸಿ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂನರಿ—ಸುಪ್ಪ ನಯತಿ ತತಿ ಸೂನರೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ | ಲೋದೊಯ್ಯುವವಳು ಎಂದರ್ಥ. ವ್ಯ ನಯಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿ ಇಃ (ಉ. ಸೂ ೪-೫-೨೮) ಅಚಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಧಃಧಾತುಕಸೂಚ್ಛ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂನರಿ ಎಂದು ಇಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೃದಂತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಗತಿ ಕಾರಕವೂರ್ವದಕ್ಷರವುಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಶ್ಚವಿವಕ್ಷ್ಯವಾದಿದಾಗ ಕೃದಿಕಾರಾ-ದಕ್ರಿಸ್ತನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಷ್ ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಸ್ ಧಿಸ್ತನಾದ ಇಕಾರಾಂತ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಔಷ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವವಾದ ಸೂನರಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಔಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಎಂಬ ನಿಸಾತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂನರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲ ಅಂಟಾರ್ಥನದ್ಯೋ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಬಂಧಿಯು ಸು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಕ ಬಂದರೆ ಸೂನರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚದಶ್ಯದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಧಾವರಿ—ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಧಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಧಾವರೇ. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳು ಎಂದರ್ಥ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ರೀತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ. ಛಂದಸೀ ವನಿಸೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೦೯) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಈ ವನಿಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ವನ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿಧಾವನ್ ಎಂದು ನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವನೀರೇಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನ್ಂತಾತಕ್ಕೆ ಔಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಕಾರಕ್ಕೆ ರೀಫಣ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಧಾವರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದು ಸುಲೋಪವಾದಾಗ ವಿಧಾವಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿಸ್ತ ನಿಘಾತಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಶ್ರುಧಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೇರ್ವ್ಯಸಿಪ್ಪ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ವಣಪ್ಪಕ್ಕೆವಿಭ್ಯ-ತ್ವಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧಿ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುವಣಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ರುತ್ವಣಾದೇಶವು ಶ್ರು ವಿಕರಣವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆಗ, ಐದುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೩) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ; ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ಶ್ರುತ್ವಣಾದೇಶವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರುಧಿ ಎಂಬ ರೂಪವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ

ನಿಪ್ಪಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಹಿ ಅದೇಶಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ತವನ್ನು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ ಅದ್ಯದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತವು ಪ್ರಾತ್ತವಾದರೆ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರವು (ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ) ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶ್ರುಧಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಾಮಘೇ—ಮಘ ಎಂದರೆ ಧನದ ಹೆಸರು. ಚಿತ್ರಂ ಮಘಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಚಿತ್ರಮಘಾ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವಶ್ಯಯ್ಯವುಳ್ಳವಳು ಎಂದರ್ಥ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈಶ್ಯತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಬೇರೆ ಪೂರ್ವ ಪದಗಳಿಗೂ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪದವಾದ ಚಿತ್ರವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಬುದ್ಧೌ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಬಂತಕ್ಕೆ ಏಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸು ಬಂದುದರಿಂದ ಲೋಪಬಂದರೆ ಚಿತ್ರಾಮಘಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹವಂ—ಹ್ಯೇಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಛಾದಿ. ಛಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಅನುಪಸರ್ಗವುಳ್ಳ (ಕೇವಲವಾದ) ಹ್ಯೇಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರಕೃಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಧಾತುವಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರಕೃಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಹ್ಯೇಷ್‌ನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪವಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ವಿ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ ಅವಾದೇಶಗಳು ಬಂದರೆ ಹವಂ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಷ್ಣೋ ವಾಜಂ ಹಿ ವಂಸ್ವ ಯಶ್ಚಿತ್ರೋ ಮಾನುಷೇ ಜನೇ |
ತೇನಾ ವಹ ಸುಕೃತೋ ಅಧ್ವರಾ ಉಪ ಯೇ ತ್ವಾ ಗೃಣಂತಿ
ವಸ್ವಯಃ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಷ್ಣಃ | ವಾಜಂ | ಹಿ | ವಂಸ್ವ | ಯಃ | ಚಿತ್ರಃ | ಮಾನುಷೇ | ಜನೇ |
ತೇನ | ಅ | ವಹ | ಸುಕೃತಃ | ಅಧ್ವರಾನ್ | ಉಪ | ಯೇ | ತ್ವಾ | ಗೃಣಂತಿ
ವಸ್ವಯಃ || ೧೧ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಉಷೋ ವಾಚಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಹಿ ಶ್ರುತಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಂಶೈ | ಯಾಚಿಸು | ಸ್ವೀ-
 ಕುನಿಧೈಃ | ಯೋ ವಾಚಶ್ಚಿತ್ತಶ್ಚಾಯನೀಯೋ ಮಾನುಷೇ ಮನುಷ್ಯೇಷು ಜಾತೇ ಯಜಮಾನೇ
 ವರ್ತತೇ | ತಂ ವಾಚಮಿತಿ ಪೂರ್ವಶ್ಚಾನ್ವಯಃ | ತೇನ ಕಾರಣೇನ ಸುಕೃತಃ ಸುಖ್ಯ ಕೃತವತೋ ಯ-
 ಜಮಾನಾನ್ಧರಾನ್ | ಹಿಂಸಾರಹಿತಾನ್ ಯಾಗಾನುಪಾ ವಹ | ಪ್ರಾಪಯ | ಯೇ ಯಜಮಾನಾ ವ-
 ದ್ಧಯೋ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕಾಸ್ತಾ ತ್ವಾಂ ಗೃಣಂತಿ ಸ್ತುವಂತಿ | ತಾನ್ ಸುಕೃತ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂ-
 ಬಂಧಃ | ಏತಿದತ್ತಂ ಭವತಿ | ಯಜಮಾನೈಃ ಪ್ರತ್ಯಂ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯೈ ಪುನರಪಿ ತೇಷಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಸಂ-
 ಸಾದಯತಿ || ವಾಚಂ | ವಚ ವೃಜ ಗತೌ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೋ | ಅಜಿವ್ರಜ್ಯೋಕ್ತ | ಪಾ ೭.೩.೬೦ |
 ಇತ್ಯುಕ್ತ ಚಲಬ್ರಹ್ಮಾನುಕ್ರಮಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಶ್ಚಾದ್ಯಾಜೋ ವಾಜ್ಞಮಿತ್ಯುಕ್ತಾಪಿ ಕುತಾಭಾವ ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಾ-
 ವೃತ್ತಶ್ಚಾಸ್ತುತ್ಯಾಭಾವಃ | ಕರ್ವಾತ್ಯ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯವಾಧಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ವಂಶೈ | ವಸು ಯಾಚಿನೇ | ಅತ್ರ ಯಾಚಿನವಾಚಿನಾ ಧಾತುನಾ ತಮತ್ತರಭಾವೀ ಸ್ವೀಕಾರೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ |
 ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾಲ್ಪನಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ |
 ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಭಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸುಕೃತಃ | ಸುಕರ್ಮಪಾವೇಶ್ಯಾದಿನಾ | ಕರೋತೇರ್ಭೂತಾರ್ಥೇ ಕ್ವಿಪ್ |
 ಓಗಾಗಮಃ | ಕೃಮತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯ | ತ್ವಂ | ಅಧರಾನ್ | ಧರೋ ಹಿಂಸಾ ನಾಸ್ತು ಸ್ವಿಸ್ತಿತಿ ಬಹು-
 ವ್ರೀಹಿ ನ ಇತ್ಯುಭ್ಯಾನಿರುತ್ತರಂ ಗಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಧರಾನಿತ್ಯಸ್ಯೇಪಿತತಮಶ್ಚಾತ್ಮಕರೋಪಿತಿ-
 ತಮಂ | ಪಾ. ೧.೪.೪೯ | ಇತಿ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ | ಸುಕೃತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಕಥಿತಂ ಚ | ಪಾ. ೧.೪.೫೧ |
 ಇತಿ | ನೀವಜ್ಯೋಹರತೇಶ್ಚ | ಮ. ೧.೪.೫೧ | ಇತಿ ದ್ವಿಕರ್ಮಕೇಷು ವಹತೇಃ ಪರಿಗಣತತ್ವಾತ್ |
 ಅಧರಾನಿತ್ಯತ್ವೇ ನಕಾರಸ್ಯ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಾದಿಟೀಕ ರಿತ್ವಂ | ಆತೋದಿಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಪೂರ್ವಶ್ಚಾ-
 ಕಾರಸ್ಯ ಸಾನುನಾಸಿಕತಾ | ಗೃಣಂತಿ | ಗ್ನ ಶಬ್ದೇ | ಕ್ರಾ ದಿಧ್ಯಃ ಶ್ಚಾ | ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರ-
 ಸ್ವತ್ವಂ | ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯದ್ಯುತ್ಯಯೋಗಃ ದನಿಭಾತಃ ||

|| ಪ್ರಕವಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, | ಚಿತ್ರಃ—ಉತ್ತಮವಾದ | ಯಃ—ಯಾವ ಅನ್ನವಿ |
 ಮಾನವೇ ಬನೇ—ಮಾನವನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆಯೋ | (ತಂ) ವಾಚಂ ಹಿ—ಶ್ರುತಿ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು | ವಂಶೈ—ಸ್ವೀಕರಿಸು. | ತೇನ—ಆ ಕಾರಣದಿಂದ |
 ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನೂ | ವದ್ಧಯಃ—ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕರಾಗಿ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಗೃಣಂತಿ—
 ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತಾನ್) ಸುಕೃತಃ—ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು | ಅಧರಾನ್—
 ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಗಳ ಬಳಿಗೆ | ಉಪಾ ವಹ—ಕೃತೆಂದು ಸೇರಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಮಾನವನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ
 ರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು. ಈ ರೀತಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆನಪಿಸಿ ಪುಟಃ ಆ ಯಜ್ಞ
 ಸಂಪಾದನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕರೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರೂ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡು
 ವವರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಗಳ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಸೇರಿಸು.

English Translation.

Usbas, accept true Sacrificial food of best quality which exists among men and thereby bring to true Ceremony (Sacrifice) the pious, who offering oblations praise you

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಂಸ್ತು—ವನು ಯಾಚನೇ | ಅಶ್ರೈ ಯಾಚನವಾಚಿನಾ ಧಾತುನಾ ತದುತ್ತರಧಾವೀ ಸ್ವೀಕಾರೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ವಂಸ್ತು ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು, ವನು ಯಾಚನೇ. ಯಾಚಿಸು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಾಚನವಾದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ, ಆ ಯಾಚನೆಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತು ವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರವಾದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹ್ಯವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಚಿತ್ರ:—ಜಾಯನೀಯಃ, ಶ್ರೇಷ್ಠಃ, ಪೂಜನೀಯಃ—ಉತ್ತಮವಾದ

ಸುಕೃತಃ—ಸುಷ್ಕು ಕೃತವತಃ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ (ಯಜಮಾನರು)

ವಕ್ಷಯಃ—ಪೋಧಾರಃ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ

ಈ ಹುಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ—ದೇವೇಷು ಜನೇಷು ಯದ್ವಿನಮುತ್ರಮಿತಿ ಕಥತೇ ತತ್ತು ಅಸ್ಮಾದ್ಭಿಗ್ನಿರ್ಮರ್ತೈರಲಭ್ಯಮೇವ | ಯತ್ಪುನರ್ಮನುಷ್ಯ-ಜನೇಷೂತ್ತಮಿತಿ ಗಣ್ಯತೇ ಕತ್ತಾಂತ ಸ್ತುವದ್ಭಿಃ ಅಸ್ಮಾದ್ಭಿಗ್ನಿರ್ಮರ್ತೈರಲಭ್ಯಮೇವ | ತದ್ವಿದಾಶಿ ಚೇತ್ತೇನ ಸಮ್ಯದ್ಯಾ ವಯಂ ಯಾನ್ ಯಜ್ಞಾನ್ ಕರಿಷ್ಯಾಮಸ್ತಾವ್ಯತಿ ಸುಕರ್ಮಕಾರಿಣೋ ದೇವಾ ಹವಿರ್ಗ್ರಹ-ಪಾರ್ಥಮವಶ್ಯಮೇವ ಅಗಮಿಷ್ಯಂತೀತಿ || ಎಶೈ ಉಷೋ ದೇವತೆಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವಾಡುವ ಜನರು ಸ್ತುತಿಸುವರೋ ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಸುಕೃತ) ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಾಚಂ—ವಜ ವ್ರಜ ಗತಾ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಚಂ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಅತಃಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕುತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಚಿವ್ರಚ್ಯೋಕ್ತ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವನಿಷೇಧಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಜ ಧಾತುವನ್ನು ಸೇರಿಸದಿದ್ದರೂ ಚಕಾರವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನುಕ್ರಮಜ್ಞಾನಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಕ್ರಮವಾದ ಧಾತುವೆಂದರೆ ಈ ವಜ ಧಾತುವೇ. ಅದುದರಿಂದ ವಾಚಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂದು ಘಿತ್ತು ಚಿತ್ತು ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕುತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ವಾಚ ಶಬ್ದವು ಘಂಘಂತವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದೋ ಘಂಘೋಂತ ಉದಾತ್ತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃಷಾ-

ವಿಜ್ಞಾನ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ವ್ಯವಹಾರವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವಿಧಿಗಳೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆಂದ ಅಧ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯ ಎಂಬುದು ಅಧ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದ.

ವಂಸ್ತು—ವನು ಯಾಚನೇ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾಚನೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಯಾಚನೆ ಯಾದಂಶದ ಮುಂದಿನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅಂದರೆ ಸ್ವೀಕಾರವು ಅರ್ಥ. ಲಕ್ಷಣಾತ್ಮಯೋಗ, ತನಾದಿಗೆ ಬರುವ ವಿಕರಣವು (ಉ) ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಉಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತು ಸೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಟಿನ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಧಾತುಗೆ ಸೆ ಅಡಿಕೆ ಬಂದರೆ ಸೇವಾಧ್ಯಾಂ ವಾಮೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವ ಎಂಬ ಅಡಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ವನ್+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಕ್ಷತ್ರ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರಬಂದರೆ ವಂಸ್ತು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವನು ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುವಿನಾದ ಸ್ವ ಎಂಬುದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರವೇ (ಅಂಕೋದಾತ್ತ) ಉರಿಯುತ್ತದೆ. ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಹಿ ಶಬ್ದದ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ತಿಚಂಕಕ್ಕೆ ಏಕಾಂತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚ ತಿಚ್ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಕ್ಯತಃ—ಸು ಉಪಸರ್ಗ. ದುಕ್ಯತ್ ಕರಣ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಕರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಮಂತ್ರೈಃ ಕ್ಷೇಪು ಕ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೯) ಇವುಗಳು ಉಪಸರವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ಯಾಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಕ್ಯ+ಕ್ಷಿಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಲೋಪ ಬಂದರೆ ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕ್ಷಿತಿ ತುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹ್ರಸ್ವ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಕ್ಯತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತರಾಂತವಾದ ಈ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಸುಕ್ಯತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತೀಯೋಪಸರವಾದ ಕ್ಷೇಪು ಕ್ಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಯದಂತೋತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರಾರೋತ್ತರ ಮುಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಕ್ಯತಃ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯರಾನ್—ಧರಃ ಹಿಂಸಾ ನಾಸ್ತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಅಧ್ಯರಃ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲವೋ ಅದು ಅಧ್ಯರವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸವನಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ, ನೆಚ್ಚು ಸುಧ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ನೆಚ್ಚು, ಸು, ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯರಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದದೀರ್ಘ ಬರುವ ನಕ್ಷತ್ರ ಬಂದರೆ ಅನ್ವರಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮೋದ್ವಿತಿವಮಂ ಕರ್ಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೪೯) ಕರ್ಮವ್ಯಾಪಾರವೆಂಬುದು ಉಚಿತವಾದ ಸಂಭವವು ಎಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಲೇ ಎಂದು ಉಕ್ಯವೆಂದೂ ಇಷ್ಟೇ ಯಿರುವುದೋ ಆ ಅಚ್ಯುತವು ವಿಷಯವಾದ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಸಂಭವವನ್ನು ಹಿಂಸೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಂದಲಂ ಪಚತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಿಯೆಯಾದುದು ಉಚಿತವಾದ ಶಿಥಿಲವಾಗುವ ಸಲವನ್ನು ಅಚ್ಯುತವು ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಅದು

ಕರ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯರಾನ್ ವಹ ಎಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ ವಹ ಧಾತುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ದಿಂದುಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಅಧ್ಯರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧ್ಯರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿ ರುತ್ತದೆ. ಅಕಥಿತಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೫೧) ಅವಾದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಶ್ವಾನಾಡದೇ ಇರುವಾಗ ಕೇವಲ ಸಂಬಂಧಿ ಎಂದು ವಿವಶ್ವಾನಾಡಿದಾಗ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗಲೂ ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಧಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಧಾತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪರಿಗಣನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅಲ್ಲಿ ನೀ ವಹ್ಯೋದರ್ಹರತೇಶ್ಚ (ಪಾ. ಮ. ೧-೪-೫೧) ಎಂದು ಪಠಿತವಾದವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವಹ ಧಾತುವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಧಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ದ್ವಿಕರ್ಮಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಇಲ್ಲಿ ವಹ ಧಾತುವಿರುವುದರಿಂದ ವಹಧಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಕರ್ಮವಾದುದು ಅಧ್ಯರವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಅಕಥಿತಂ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಕ್ರತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಕ್ರತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ತೃ ಕಾರಕವನ್ನು ವಿವಶ್ವಾನಾಡದೇ ಸಂಬಂಧಮಾತ್ರ ವಿವಶ್ವಾನಾಡಿದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ ಬಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಅಧ್ಯರಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುನಾಗ ಸಮಾನಪಾದದಲ್ಲಿ ರುತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರವು ದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಜ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ರುತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಅಧ್ಯರಾನ್+ಉಪ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ತಕ್ಕೆ ಯುತ್ತವೂ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಆಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುನಾಗ ರುವಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕ ಬರು ತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ರೀಘದಮೇಲಿರುವ ಆಕಾರವು ಅನುನಾಸಿಕ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೆಂದುದರಿಂದ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ.

ಗೃಣಂತಿ-ಗೃ. ಶಬ್ದ ಧಾತು. ಕ್ರಾದಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ವಿವಶ್ವಾನಾಡಿದಾಗ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃ+ಣಾ+ಅಂತಿ ಎಂದಿಭುವಾಗ ಜ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾದಿಮುಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತೋಃ ರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಜಾದಿ ಐತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ ಬಂದರೆ ಗೃಣಂತಿ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅದ್ವಯದಾತ್ಯಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಣಾರೋತ್ತರ ಆಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗೃಣಂತಿ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯೇ ಎಂಬ ಯಜ್ಞಬ್ಧದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞೈಶ್ಚಾನ್ವಿತೈಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ವಿಶ್ವಾನ್ವೇವಾ ಆ ವಹ ಸೋಮಪೀತಯೇಽಂತರಿಕ್ಷಾದುಷಸ್ತ್ವಂ |
ಸಾಸ್ಮಾಸು ಧಾ ಗೋಮದಶ್ವಾವದುಕ್ತ್ಯಂ ಮುಷೋ ವಾಜಂ
ಸುವೀರ್ಯಂ ||೧೨||

|| ಪದವಾಕ್ಯ ||

ವಿಶ್ವಾನ್ | ದೇವಾನ್ | ಆ | ವಹ | ಸೋಮಃ | ಪೀತಯೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ | ಉಷಃ |
ತ್ವಂ |
ಸಾ | ಅಸ್ಮಾಸು | ಧಾಃ | ಗೋಮತಃ | ಅಶ್ವವತಃ | ಉಕ್ತ್ಯಂ | ಉಷಃ |
ವಾಜಂ | ಸುವೀರ್ಯಂ ||೧೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷಸ್ತ್ವಂ ಸೋಮಪೀತಯೇ ಸೋಮಸಾನಾಯಾಂತರಿಕ್ಷಾದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಾದ್ವಿಶ್ವಾ-
ನ್ವರ್ವಾನ್ವೇವಾನಾ ವಹ | ಅಸ್ತದೀಯಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಹೇ ಉಷಃ ಸಾ ತಾಡ್ಯೇತಿ
ತ್ವಂ ಗೋಮತಃ ಗೋಮಂತಂ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಫಿರ್ಯುಕ್ತಮಶ್ವಾವದತ್ಪ್ರಿಯವೇತಮುಕ್ತ್ಯಂ ಪ್ರತಸ್ಯಂ
ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಂ ವಾಜಮನ್ನಮಸ್ಮಾಸು ಧಾಃ | ನಿಧೇಹಿ | ಸ್ಥಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಧಾಃ | ದಧಾತೇತ್ಯಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಭಿ ಇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ | ಗಾಶಿನ್ಯೇತಿ ಸಿಹೋ ಲುಕ್ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಹೋಗೈಸೀತ್ಯದಧಾವಃ | ಗೋಮತಃ | ಆಶ್ವಾವತಃ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾ-
ಶ್ವೇಂದ್ರಿಯೇತಿ ಮತುಸಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉಭಯತ್ರ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ್ | ಉಕ್ತ್ಯಂ |
ಉಕ್ತ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತತ್ರ ಭವಮುಕ್ತ್ಯಂ | ಛವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ
ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ಯಾಧಾವೇ ತಿಪ್ಪುರಿತಮಿತಿ ಸ್ಪುರಿತತ್ವಂ | ಉಷಃ |
ಅಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಧಾವಃ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ
ಯಸ್ಯ | ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚೇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸೋಮಪೀತಯೇ—ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ
ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ | ವಿಶ್ವಾನ್ ದೇವಾನ್—ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ಆ ವಹ—(ಛಮ್ನ ಯಜ್ಞ
ಭೂಮಿಗೆ) ಕರಮುಕೊಂದು ಬಾ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ, | ಸಾ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಗೋಮತಃ—(ಬಹಳ)

ಗೋವುಗಳಿಂದಕೂಡಿಯೂ | ಅಶ್ವಾವತ್—(ಬಹಳ) ಅಶ್ವಗಳಿಂದಕೂಡಿಯೂ | ಉಕ್ತ್ಯಂ—ಪ್ರಶಸ್ತ ವಾಗಿಯೂ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯದಿಂದಕೂಡಿಯೂ (ಪುಷ್ಪಿಕರವಾದ) ಇರುವ ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಸ್ಮಾಸು—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಧಾಃ—ಸ್ವಾಪಿಸು (ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರಿಸು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಪೋದೇವಿಯೇ, ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆಯುಕೊಂಡು ಬಾ, ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ ನಮಗೆ ಉಪಕಾರಕಳಾದ ಅಂತಹ ನೀನು ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯದಿಂದಕೂಡಿಯೂ (ಪುಷ್ಪಿಕರವಾಗಿಯೂ) ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಕೊಡು.

English Translation.

Ushas, bring from the firmament, all the Gods to drink the Soma juice and bestow upon us excellent and invigorating food, cattle and horses.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾಃ—ನಿಧೇಹಿ ಸ್ವಾಪಯಿ | ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇರಿಸು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡು.

ಗೋಮತ್, ಅಶ್ವಾವತ್, ಉಕ್ತ್ಯಂ, ಸುವೀರ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ವಾಜಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಿಕರವಾದ ಆಹಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧಾಃ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮವುರೂಪಕವಚನ ಸಿಪ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗಿ ಸಾಂವಾನ್ಯಪ್ರಾಶ್ವವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಒಂದರೆ ಧಾ+ಸ್+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗಾತಿಸ್ವಾಘಾತಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೪-೨೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯವಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಾಜ್ ಯೋಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಧಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೋಮತ್ | ಅಶ್ವಾವತ್—ತದಾಸ್ಯಾಸ್ತೈಸ್ತಿಸ್ಪ್ರೀತಿ ಮತುಪ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾವತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕಾರದ ಪರದವಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಘಪೆ-ಧಾಯಾಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೬-೧೩೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರದವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಎರಡು ಕಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಳವಚನದ ಅಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿ ಬುಕ್ಯಾದುದರಿಂದ ಗೋಮುಕ್, ಅಶ್ವಾವುಕ್ ಎಂದು ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಯಂ—ಉಕ್ಯಂ ಸಂದೀಕ್ಷಂ ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಂತ್ರವೆಂದರ್ಥ. ಉಕ್ತೇ ಭವಂ ಉಕ್ತಮ್ ಭವೇ ಛಂಜಸಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೪.೪.೧೧೦) ಸಪ್ತಮ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಕಾರ ಲೋಪವಾದರೆ ಉಕ್ಯಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ನೌ ಕಟ್ಟವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎರಡು ಅಚ್ಚುಗಳಿಗೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯತ್ಯಂಜಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ! ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ೨೧ ತಿಕ್ತ್ವೇರಿತಮ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೪೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿಕ್ತ್ವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರರಿತಸ್ಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಕ್ಯಂ ಎಂಬುದು ಪ್ರರಿತಾಂತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪೇ—ಇಲ್ಲಿ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆಮಂತ್ರಿತ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಪ್ರಸಾರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯೇ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುವೀರ್ಯಂ. ಅಕಿಶಯವಾದ ಕೆತ್ತಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೬-೧೦೦) ಸುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯ ಕಟ್ಟವಿರುವುದರಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರ ಕಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುವೀರ್ಯಂ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಕಟ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಯಸ್ಯಾ ರುಶಂತೋ ಅರ್ಚಯಃ ಪ್ರತಿ ಭದ್ರಾ ಅದ್ಯಕ್ಷತ |
 ಸಾ ನೋ ರಯಿ ವಿಶ್ವನಾರಂ ಸುವೇಶಸಮುಷಾ ದದಾತು |
 ಸುಗೃಹಂ ||೧೩||

! ಪದಪಠಃ !

ಯಸ್ಯಾಃ | ರುಶಂತಃ | ಅರ್ಚಯಃ | ಪ್ರತಿ | ಭದ್ರಾಃ | ಅದ್ಯಕ್ಷತ |
 ಸಾ | ನಃ | ರಯಿಂ | ವಿಶ್ವನಾರಂ | ಸುವೇಶಸಂ | ಉಷಾಃ | ದದಾತು |
 ಸುಗೃಹಂ ||೧೩||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಯಾ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಾ ರುಶಂತಃ ಶತ್ರುನ್ನಿಂಸಂತೋ ಭದ್ರಾಃ ಕಲ್ಪಾಣಾಃ ಪ್ರತ್ಯದ್ವಕ್ಷತ ಪ್ರತಿದ್ವಕ್ಷಂತೇ ಸಾ ತಥಾಭೂತೋಷಾ ನೋದ್ಯಂತೋ ರಯಿಂ ದದಾತು | ಕೀದೃಶಂ ರಯಿಂ | ವಿಶ್ವವಾರಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ನಾರಕಂ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವೈರ್ವರಣೇಯಿಂ | ಸುಪೇಶಸಂ ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ಶೋಭನರೂಪೋಪೇಶಂ ಸುಗ್ಮ್ಯಂ ಸುಷ್ಮ ಗಂತವ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಸುಗ್ಮ್ಯಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ತದ್ವೇ-
ತುತ್ಪಾತ್ಪಾಚ್ಚೈಶ್ಚಂ || ರುಶಂತಃ | ರುಶ ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಶತರಿ ತುದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈಃ ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪ-
ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾದ್ವಿಕರಣಸ್ಯರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅದ್ಯಕ್ಷತ | ದ್ಯಶೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಉಜಿ ಝಸ್ಯಾದಾದೇಶಃ ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ | ನ ದ್ಯಶಃ | ಸಾ. ೧-೧-೪೭ |
ಇತಿ ಕ್ಷಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಏಕಾಚಿ ಇತಿರೈಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಲಿಚ್ಛಿಚಾನಾತ್ಪನೇಪದೇಷು | ಸಾ ೧-೧-೧೧ |
ಇತಿ ಸಿಚಃ ಕಿತ್ತಾಲ್ಪಘನಪಥಗುಣಾಧಾವಃ | ಸ್ಯಜಿದ್ಯಶೋರ್ಯುಲ್ಯಮುಕಿತಿ | ಸಾ ೬-೧-೫೮ | ಇತ್ಯೈ-
ಮಾಗಮಾಧಾವಕ್ಷ ಕಿತ್ತಾನ್ವದೇವ | ಷತ್ಪ್ರಕತ್ಪೇಷತ್ಯಾನಿ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತೇ | ಯದ್ವೈತ್ವಯೋಗಾದಿ-
ನಿಘಾತಃ | ವಿಶ್ವನಾರಂ | ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯಕೋತೀತಿ ವಿಶ್ವನಾರಃ | ವ್ಯಞ್ ವರಣೇ ಕರ್ಮಣ್ಯುಕ್ | ಯದ್ವಾ |
ವಿಶ್ವೈರ್ವಿಯತ ಇತಿ ವಿಶ್ವನಾರಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಘಂ | ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಪ್ರವರ್ತನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಸುಗ್ಮ್ಯಂ ಸುಷ್ಮ ಗಂತವ್ಯಃ ಸುಗ್ಮ್ಯಃ | ಗಮೇರ್ಘಂಘೇ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗಮಹ-
ನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಪೇಶಃ | ತತ್ರ ಭವಂ ಸುಗ್ಮ್ಯಂ | ಭವೇ ಭಂದಿಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋದ್ಯನಾವ
ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯಾಃ—ಯಾವ ಉಷೋದೇವತೆಯು | ಅರ್ಚಿಧಿಯು—ಕಿರಣಗಳು | ರುಶಂತಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಹಿಂಸಿಸುತ್ತ | ಭದ್ರಾಃ—ಮಂಗಳರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ಅದ್ಯಕ್ಷತ—ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ |
ಸಾ ಉಷಾಃ—ಅಂತಹ ಉಷಸ್ಸು | ನಃ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವನಾರಂ—ಸರ್ವಂದಲೂ ಹಾರೈಸಲ್ಪಡುವುದೂ |
ಸುಪೇಶಸಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು | ಸುಗ್ಮ್ಯಂ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು ಆದ | ರಯಿಂ—
ವಶ್ಯವನ್ನು | ದದಾತು—ಕೊಡಲಿ.

|| ಛಾಂದೋ ||

ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕಿರಣಗಳು ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ
ಮಂಗಳರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಳಗುವುವು. ಅಂತಹ ಪ್ರಭೆಯುಳ್ಳ ಉಷೋದೇವಿಯು ನಮಗೆ
ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು, ಸರ್ವರಿಗೂ ಅರ್ಪಕವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು ಆದ
ವಶ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಿ.

English Translation.

May that Ushas whose bright and refreshing rays are visible all round grant us agreeable and easily attainable riches that all may envy.

1 ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ರುತಂತೆ:—ತತ್ಪ್ರೋಕ್ ಹಿಂಸಂತಃ ಭದ್ರಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಾಃ | ರುತ ರಿತ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಕರವಾದ, (dazzling to the eyes, auspicious, refreshing &c.

ಅರ್ಚಯೇ—ಜಮತ್, ಕಲ್ಪಲೀಕನಂ. ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಜ್ವಲನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಘಟಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೮) ಅರ್ಚಯಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರಣಗಳು.

ವಿಶ್ವವಾರಂ—ವಿಶ್ವವರ್ಣೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ, (desirable by all). ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ತೋರುವುದು. ನಾವು ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ತೋರುವೆವು.—

ಅಸ್ಮೀ ರಯಂ ವಿಶ್ವವಾರಂ ಸಮಿಸ್ತಾಸ್ಮೀ ವಿಶ್ವಾನಿ ಪ್ರವಿಶಾನಿ ಧೇಹಿ ||
(ಋ. ಸಂ. ೫-೪-೭)

ಅನಾಗ್ರಥಂ ವಿಶ್ವವಾರಂ ತ ಉಗ್ವೇಂದ್ರ ಯುಕ್ತಾಸೋ ಹರಯೋ ವಹಂತು ||
(ಋ. ಸಂ. ೬-೩-೭-೧)

ಪ್ರ ನಾಯುಮಚ್ಯಾ ಬೃಹತೀ ಮನೀಷಾ ಬೃಹದ್ರಯಂ ವಿಶ್ವವಾರಂ ರಥೆಶ್ವಾಂ ||
(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೪)

ದ್ಯೌಶ್ಚ ಯಂ ಸ್ಯ ಧೀವೀ ವಾವ್ಯಧಾತೇ ಆ ಯಂ ಹೋತಾ ಯಜತಿ ವಿಶ್ವವಾರಂ ||
(ಋ. ಸಂ. ೭-೭-೫)

ಅದಿತ್ಯೇಭಿರದಿತಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಮ್ಯ ಕ್ಷೈಭಿರ್ವಿಶ್ವವಾರಂ ||
(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦-೪)

ಅಸ್ಮೀ ಇಂದ್ರಾವರುಣಾ ವಿಶ್ವವಾರಂ ರಯಂ ಭತ್ತಂ ವಸುಮಂತಂ ಪುರುಕ್ಷಾಂ ||
(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೪-೪)

ರಯಿರಿ ದೇಹಿ ವಿಶ್ವವಾರಂ ||
(ಋ. ಸಂ. ೮-೭೧-೩)

ಶ್ವಾಮು ಜಾತವೇದಸಂ ವಿಶ್ವವಾರಂ ಗೃಣೇ ಧಿಯಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ—

ಸುಪೇಶಸಂ—ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ಶೋಭಿಸರೂಪೋಪೇಶಂ || ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪವುಳ್ಳ,

ಸುಗ್ಧ್ಯಂ—ಸುಷ್ಯಂ ಗಂಧವ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ ಸುಗ್ಧ್ಯಮಿತಿ ಸುಖಿಸಂಖ್ಯಾ | ಸಿದ್ಧವಾ ಶತರೂ ಮೊದಲಾದ ಇತ್ಯುಕ್ತ ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಧ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಘಟಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸುಗ್ಧ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವು. ಉಪೋದೇನತೆಯು ನಮಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಧನವನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಲೋಕಲೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಣ್ಯಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುಶಂತಃ—ರುಶ ರಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಟ್ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯವಿಟ್ಟಾಗ ರುಶ್+ಆತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುದಾದಿಯ ಶವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಶತ್ವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ರುಶತ್ ಎಂದು ತಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯನಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಉಗಿದಿಚಾಂ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ನುಮಿಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವರೂಪಳು ಬಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ರುಶನ್ವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯದ ಉದಾತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣದ ಉದಾತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ರುಶಂತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೇಫದ ಮೇಲಿರುವ ಉಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ರುಶಂತಃ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದ.

ಅದ್ಯಕ್ಷತೆ—ದ್ಯಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಭಾದಿ. ಕರ್ಮಣ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುಮತನ ವಿನಿಶ್ಚಯನಾದಿದಾಗ ದ್ಯಶ್+ಝ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೧-೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅ ನಕಾರದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜಾವಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚ್ಚಿವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಿಚ್ ಆದೇಶಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶಲ ಇಗುಪಧಾದಿನಿಃಃ ಕ್ಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಯಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನ ದ್ಯಂತಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧಬರುತ್ತದೆ. ದ್ಯಶ್+ಝ+ಆತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಿಚ್ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ವಾದುದರಿಂದ ಇಚ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಏಕಾ ಚ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೨-೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚಿಗೆ ಇಚ್ಚೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಚ್ ಸಿಚಾವಾತ್ಮನೇಪದೇಷಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೧-೨-೧೧) ಇತ್ಯನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಹಲಿನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಲಾದಿಯಿಂದ ಲಿಚ್ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋಕಾರದ ಪದದಿಂದಲೂ ಪರಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಬಂದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಘುಪಥ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಿತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸೈಜಿ ದೈಶೋರ್ಯುಲ್ಯಮುಕಿತಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೫೮) ಈ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅಕಿತ್ತಾದ ಝಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಅವಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಾಗಮವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಚ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಕಿತಿ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾಪರ್ಯ. ವ್ಯಕ್ತೈಃ ಸೈ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಷ್ಠೋಃಕಃ ಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸತ್ಪಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಸಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯಕ್ಷತೆ ಎಂದು ಉಕ್ತರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗಮವಾದ ಅಡಾಗಮವು ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯಕ್ಷತೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿಯ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯಾಃ ಎಂದು ಯಚ್ಚೈವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವನಾರಮ್—ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯರ್ಣೋತ್ತಿತಿ ವಿಶ್ವನಾರಃ. ಪ್ರಪಂಚನನ್ನು ಆವರಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ವ್ಯರ್ಣ ವರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯುಕ್ತಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೨-೧) ಕರ್ಮವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಅರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಡಿನಲ್ಲಿ ಷೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಣೋತ್ಯಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಆ ರೂಪವಾದ ವೃದ್ಧಿಯು ಮುಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವನಾರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಿಶ್ವೈ ವ್ರೀಯತೇ ಇತಿ ವಿಶ್ವನಾರಃ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಆವೇಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆಗ ಕರ್ಮಣಿ ಘರ್ಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಘರ್ಷಾ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಮರುಧ್ಯಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಡುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವನಾರಂ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತಿರ್ಯಾಜ್ ಉದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದ.

ಸುಗ್ಮ್ಯಮ್—ಸುಗ್ಮಗಂತವ್ಯಃ ಸುಗ್ಮಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. (ಸುಖ). ಗಮ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಘರ್ಷಾಭೇದೇ ಕೆವಿಧಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೮ ವಾ. ೨೨೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘರ್ಷಾಭೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಗ್ಮ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಗಮಹನ ಜನಖನ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಅರ್ಷಾಭಿನ್ನವಾದ ಕಿತ್ ಜಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗಮಾದಿಗಳ ಉಪಭೆಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತಾದ-ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗಕಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಉಪಭೆಯಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಗ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಗ್ಮೇ ಭವಂ ಸುಗ್ಮ್ಯಮ್. ಸುಗ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಭವೇ ಭಂದೆಸಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಶ್ವಮ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಗ್ಮ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬಂಧರೆ ಸುಗ್ಮ್ಯಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾಪಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೨೫೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವೈತ್ಯವಾದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕ್ಕೆ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಗ್ಮ್ಯಮ್ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕೊನೆಯ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ತ್ವಾಮ್ಯಸಯಃ ಪೂರ್ವ ಊತಯೇ ಜುಹೂರೇವಸೇ
ಮಹಿ |
ಸಾ ನಃ ಸ್ತೋಮಾ ಅಭಿ ಗೃಣೇಹಿ ರಾಧಸೋಷಃ ಶುಕ್ರೇಣ
ಶೋಚಿಷಾ ||೧೪||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಯೇ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ತ್ವಾಂ | ಋಷಯಃ | ಪೂರ್ವೇ | ಊತಯೇ |
 ಜುಹೂರೇ | ಅವಸೇ | ಮುಹಿ |
 ಸಾ | ನಃ | ಸ್ತೋಮಾನ್ | ಅಭಿ | ಗೃಣೇಹಿ | ರಾಧಸಾ | ಉಷಃ |
 ಶುಕ್ರೇಣ | ಶೋಚಿಷಾ ||೧೪||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಹಿ ಮಹಿತೇ ಪೂಜನೀಯೇ ವೋಷೋದೇವತೇ ತ್ವಾಂ ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಯೇ ಖಲು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಚಿರಂತನಾ ಋಷಯೋ ಮಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಾ ರ ಊತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ | ಅವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮು | ಅವಸೇನ್ಯನ್ಯಾಯ ಚ ಜುಹೂರೇ ಜುಹ್ವೀರೇ ಆಹೂತವಂತಃ | ಸೂಕ್ತರೂಪೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ತುತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಉಷಃ ಸಾ ಶಾದ್ಯಶೀ ತ್ವಂ ರಾಧಸಾ ಸ್ವಾಭಿರ್ದೇವತೇನ ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣೇನ ಧನೇನ ಶುಕ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ ದೀಪ್ತೇನ ತಮೋ ನಿವಾರಯಿಶುಂ ಸಮರ್ಥೇನ ತೇಜಸಾ ಚೋಪಲಕ್ಷಿತಾ ಸತೀ ತೇಷಾಮೃಷೀಣಾಮಿವ ನೋಽನ್ಯಾಕಂ ಸ್ತೋಮಾನಭಿ ಸ್ತುತೀರಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಗೃಣೇಹಿ | ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ತುತಮಿತಿ ಶಬ್ದಯ | ಅಸ್ತದೀಯಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಂತುಷ್ಯಾ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಊತಯೇ | ಅವತೇಃ ಕ್ರಿಣಿ ಜ್ವರತ್ಪರೇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕಾರಸ್ಯೋಪಧಾಯಾಶ್ಚೋರ್ | ಊತಿಯೂತಿರನ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿನ್ಮ ದಾತ್ವೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಜುಹೂರೇ | ಹೈರ್ಷಾ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚಿ | ಲಿಡ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಚೇತಿ ದ್ವಿವ ಚನಾತ್ಪೂರ್ವನೇವಾಭ್ಯಸ್ತ ಕಾರಣಭೂತಸ್ಯ ಹ್ಯಯತೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಯೋ ಹ್ಯಯತಿಃ ಕಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಹ್ಯಯತಿಃ ಯಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರಣಂ | ಕಾ ೬-೧-೩೩ | ಇತಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾತ್ | ಪರಪೂರ್ವತ್ವೇ ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದ್ವಿವಚನಾದೀನಿ | ಇರಯೋ ರ ಇತಿರೇಚೋ ರೇ ಆದೇಶಃ | ಚಿತಿ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೈತ್ಯಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ತತ್ರ ಹಿ ಸಂಚಿಮೀ ನಿರ್ದೇಶೇನ ವ್ಯವಹಿತೇನ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೮-೧-೬೬ | ಮಹಿ | ಮತು ಪೂಜಾಯಾಂ | ಔಪಾಸಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿಸ ಇತಿ ಜ್ವೇಷ್ | ಸಂಬುದ್ಧಾವಂಶಾರ್ಥೇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಪಾ ೭-೩-೧೦೭ | ಸ್ತೋಮಾನ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಥ ರತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಂ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಣೇಹಿ | ಗ್ರು. ಶಬ್ದೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ತಿತಿ ಪ್ಯಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ರಾಧಸಾ | ರಾಧ್ಯೋತ್ಯನೇನೇತಿ ರಾಧಃ | ಅಸುನೋ ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಷಃ ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಸ್ವಮಿಕನಿಘಾತಾನೇ ಷಾಪ್ತಿ ಕಮಾಮಂತ್ರಿದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಹಿ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ—ಯಾವ ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ | ಪೂರ್ವೇ—ಪ್ರಾಚೀನರೂ ಆದ | ಋಷಯಃ—ಮಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಮಹಿಗಳೂ | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ | ಅವಸೇ—ಅನ್ವಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ | ಜುಹೂರೇ—ಕರಿದರೋ (ಸೂಕ್ತರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ

ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರು) | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಹೇವಿಯೇ | ಸಾ—ಹಾಗೆ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವು ನೀನು | ರಾಧಸಾ—(ನನ್ನಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಹವಿಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಧನದಿಂದಲೂ | ಶುಕ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ—(ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದ) ಶುಭ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಆ ಮಹಿಗಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಂತೆ) | ನಃ—ಘ್ನು | ಸ್ತೋಮಾಃ ಅಘಿ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ | ಗೃಣೇಹಿ—(ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಶಬ್ದಮಾಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಪ್ರಾಚೀನರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ ಆದ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಹಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ಆನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೂಕ್ತರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಕರೆದರು. ನೀನು ಅವರ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಳಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದೆ. ಅದಂತೆಯೇ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಧನದಿಂದಲೂ, ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಶುಭ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷದೂಷಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು.

English Translation.

Adorable Ushas, ancient sages invoked you for protection and food; you Ushas who shine with pure light, accept our offerings and commend our praises

|| ವಿವೇಕ ವಿಷಯಗಳು ||

ಚಿತ್—ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋನೇಕಕರ್ಮಾಃ (ನಿ. ೧-೪) ಚಿತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾತ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಮಹಿ—ಮಹಿಶೇ, ಪೂಜನೀಯೇ || ಪೂಜ್ಯಕೇ.

ಸ್ತೋಮಾಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾಃ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು.

ಮುಕ್ತೇನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಎಲೈ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಮಹಿಗಳು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದಂತೆ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುವ ನೀನು ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಊತಯೇ—ಅವರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಛಾ೦ದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್+ಕ್ರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜ್ವರತ್ಪರಸ್ವಿವ್ಯವಿ (ಶಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಕ್ರಿಸ್ತ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಝಲೌಡಿಯಾದ ಅನುನಾಸಾರಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಜ್ವರಾದಿಧಾತುಗಳ ಉಪಧೇಗೂ ವಕಾರಕ್ಕೂ ಸಹ ಊತಾ-ದೀಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರವೇ ಉಪಧೇನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಊತ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಊತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಘ ಸಂಜ್ಞಾ ನಿಮಿತ್ತಕ ಗುಣ ಬಂದು ಅಯಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಊತಯೇ ಎಂದು ಉತ್ತರೂಪವು ಸ್ಥದವಾಗುತ್ತದೆ. ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿವಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ತಕಾರೋತ್ತರಾಶಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಊತಯೇ ಎಂಬುದು ಮದ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದ.

ಜುಹೂರಿ-ಹ್ಯೇಞ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹು ವಚನ ವಿವಕ್ಷಾನೂದಿದಾಗ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಿಸ್ವರಿಯೋಲೇಶಿಶೀಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿಧಾತೋಲನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೩) ಅಭ್ಯಸ್ತವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೊಂದುವ ಹ್ಯೇಞ್ಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದಮೇಲೆ ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿದ ಎರಡು ಬುಂಡಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಭ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ ಅತ್ರಯವಾದುದು ಹ್ಯೇಞ್ ಧಾತುವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೊಂದುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಲು ಪ್ರಮಾಣವು ಧಾಷ್ಯವೇ. ಅಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಯೋ ಹ್ರಯತಿಃ ಕೌಶ್ಠಾ ಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಹ್ರಯತಿಃ ಯಃ ಕಸ್ಯ ಕಾರಣಮ್ (ಪಾ. ೬-೧-೩೩) ಎಂದು ವ್ಯಾಖಾನನವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತವಾದ ಯಾವ ಹ್ಯೇಞ್ ಧಾತು ವಿದಿಯೋ ಅದು. ಅಭ್ಯಸ್ತವಾದುದರ ಯಾವುದು ? ಹ್ಯೇಞ್ ಧಾತುವು, ಯಾವುದು ಅಭ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೋ ಅದು ಎಂದು ಅದರ ತಾತ್ರರ್ಯ. ಹ್ಯೇಞ್ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ವಕಾರ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಎ+ಇರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಇರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗವಯವ ವಾದ ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವಾದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಇರಿ ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಸ್ವರವಾದ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾಸದ ಅಟಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದರೆ ಅಧ್ಯಾಸದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕೂರ್ಯೋಚ್ಛುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಕಾರ ಬಂದರೆ ಜುಹೂ+ಇರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇರಿಯೋಲೇಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಲಿಡಾದೇಶವಾದ ಇರಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ರಿ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜುಹೂರಿ ಎಂದು ರೂಪವು ಸ್ಥದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜುಹೂರಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶವು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿದೆ. ಯದ್ವೈತ್ತಯೋಗಾನ್ವಿತೈಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಯೆ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ನದೇಶಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ತಸ್ಯಾದಿತ್ಯುತ್ಪರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪಂಭಾಷೆಯಿಂದ ಅವ್ಯವಹಿತಪರದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಬಂದರೇ ನಿಷೇಧ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದಾಗಲೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ (ಪಾ. ೮-೧-೬೬) ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮುಹಿ-ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಯ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೫೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೫, ೧ ೫೦) ಕ್ರಿನ್ ಭಿನ್ನವಾದ ಇಕಾರಾಂತ ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಾಞ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಹಿ+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಕಾರ ಲೋಪವಾದರೆ ಮುಹೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರು

ವಾಗ ಅಂಜನಾರ್ಥವನ್ನೋದಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೩-೧೦೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೃಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸು ರೋಪವಾದರೆ ಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಂತ್ರಿತ ನಿರ್ವಾತ ಬಂದು ಸರ್ವಾನುಧಾತ್ರ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಮೋನ್—ಸೋಮಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯವಾಹುವವಚನವಿದ್ದಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ದೀರ್ಘ ಪತ್ರ ಬಂದರೆ ರೂಪವಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮುಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೂತ್ರ ದೀರ್ಘವೆಂದರೆ ಸಮಾನವಾದೇ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೩-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಅಭ್ಯರಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ರುತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. ರುತ್ವಕ್ಕೆ ಯತ್ವರೋಪಗಳು ಬಂದವೇಲೆ ಅತೋಪಿಸ್ವಯಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೩-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯರಾ ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೃಣೇಹಿ—ಗೃಣ ಶಬ್ದ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ರೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಕ ಬಂದರೆ ಗೃ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೃಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಶಲ್ಯೋಪೋಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೪-೧೧೩) ಸಾರ್ಥಧಾತುಕವಾದ ಕಿತ್ವ ಜಾತ್ವ ಆದ ಹಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ವಾ ಅಭ್ಯರಾಸುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಐತ್ಯಾದ ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈತ್ವ ಬಂದು ಐತ್ವ ಬಂದರೆ ಗೃಣೇಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಾತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ.

ರಾಧಸಾ—ರಾಧೋಪಿ ಅನೇನ ಇತಿ ರಾಧಃ ಇದರಿಂದ ಪುಷ್ಪರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸರ್ವ ಧಾತುಭೋಗಸು (ಉ.ಸೂ. ೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸುನಿನಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಧಸಾ ಎಂಬುದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿವಿವಚನಾನಂತವಾದ ಶಬ್ದ.

ಉಪೇ—ಸಂಬಂಧಿ ವಿಕವಚನಾಂತ. ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅನುಂತ್ರಿತನಿರ್ವಾತ ಇರಲು— ಅಪಾದಾದಾ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅನೇನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಕವಚನದ ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಉಷೋ ಯದದ್ಯ ಭಾನುನಾ ವಿದ್ವಾರಾವ್ಯಣವೋ ದಿವಃ |
 ಪ್ರ ನೋ ಯಚ್ಚತಾದವ್ಯಕಂ ವೃಥು ಚ್ಚದಿಃ ಪ್ರ ದೇವಿ |
 ಗೋಮುತೀರಿಷಃ ||೧೫||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಷಃ | ಯತ್ | ಅದ್ಯ | ಭಾನುನಾ | ವಿ | ದ್ವಾರಾ | ಋಣವಃ | ದಿವಃ |
 ಪ್ರ | ನಃ | ಯಚ್ಚತಾತ್ | ಅವ್ಯಕಂ | ಪೃಥು | ಭೃದಿಃ | ಪ್ರ | ದೇವಿ |
 ಗೋಽಮತೀಃ | ಇಷಃ ||೧೫||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷಸ್ತಮದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಭಾತೇ ಸಮಯೇ ಯದ್ಯೆಸ್ಮಾದ್ಯಾನುನಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷ
 ಸ್ಯ ದ್ವಾರಾ ದ್ವಾರಭೂತಾ ಪೂರ್ವಾಪರದಿಗ್ವಾಗಾವಂಧಕಾರೇಣಾಚ್ಚಾದಿತಾ ವ್ಯುಣವಃ ನಿಶ್ಚಯ
 ಸ್ವಾಪೋಷಿ ತಸ್ಮಾತ್ತಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಭೃದಿಃಸ್ಯೇಜಸ್ಮಿ ಗೃಹಂ ಪ್ರ ಯಚ್ಚತಾತ್ | ದೇಹಿ | ಶೀಘ್ರಕಂ
 ಭೃದಿಃ | ಅವ್ಯಕಂ ಹಿಂಸಕರಿಹತಂ ಪೃಥು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ | ಅಪಿ ಚ ಹೇ ದೇವಿ ದೇವನಶೀಲೇ ಗೋಽಮತೀ-
 ಬಫಡುಭಿಗೋಽಧಿಯುಕ್ತಾ ಇಸೋಽನ್ಯಾನಿ | ಪ್ರೇತೃಸರ್ವಗಸ್ಯಾವ್ಯಪ್ತೇರ್ಯೇಶ್ಚ ತಾದಿತ್ಯನುಷಜ್ಯತೇ |
 ಪ್ರಯಚ್ಚತಾತ್ | ದೇಹಿ | ತ್ವದಾಗಮನಸ್ಯಾಸ್ಮದ್ವೈಕಾರ್ಥತ್ವಾದಸ್ಮದಭೀಷ್ಯಂ ಗೃಹಾದಿಕಂ ಪ್ರಯಚ್ಚೇ-
 ತ್ಯರ್ಥಃ | ಭೃದಿಃ ಗೃಹನಾಮ | ಭೃದಿಶ ದಿರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಲಾತ್ | ಋಣವಃ | ಋಣ ಗ್ರತಾ |
 ಛಾಂದಸೇ ಲಬ ಸಿಹಿ ತನಾದಿತ್ಯಾದುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪಿ ಗುಣಾವಾದೇಶ್ | ಶಪಃ
 ಪಿತ್ತಾದನುನಾಶ್ಚೈ ಉಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ಯೈಕ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ದಿವಃ | ಊಡಿ-
 ಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾಶ್ಚೈಂ | ಪ್ರ ನಃ | ಉಪಸರ್ಗಾಧ್ಯದುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾನ್ಯಸೋ
 ಣತ್ವಾಭಾವಃ | ಯಚ್ಚತಾತ್ | ದಾಣ ದಾನೇ | ಶಪಿ ಪಾಪೋಽನ್ಯಾದಿನಾ ಯಚ್ಚಾದೇಶಃ | ಅವ್ಯಕಂ | ನಾಸ್ತಿ
 ವ್ಯಕೋಽಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಬಹುವ್ರಿಣಾ ನೆಚ್ಚುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಸದಾಂಕೋದಾಶ್ಚೈಂ | ಪೃಥು | ಪ್ರಥ ಪ್ರಹ್ಯಾನೇ |
 ಪ್ರಥಿಮುದಿಭ್ಯಸ್ತಾಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಸಲೋಪಶ್ಚ | ಉ ೧-೨೯ | ಇತಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ |
 ಭೃದಿಃ ಗೃಹನಾಮ | ಉಭ್ಯದಿರ್ ದೀಪ್ಯದೇವನಯೋಃ | ಅರ್ಚಿತುಷಿತುಸ್ಯಪಿಚ್ಚಾದಿಚ್ಚೈದಿಭ್ಯ ಇಸಿ |
 (ಉ ೨-೧೦೯) ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಘೂಪಧಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವತೆಯೆ, | ಅದ್ಯ—ಈಗ (ಈ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಯತ್—ಯಾವ
 ಕಾರಣದಿಂದ | ಭಾನುನಾ—ನಿನ್ನ ಕ್ರಶಾಶಂದ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ದ್ವಾರಾ—ಕತ್ತಲಿನಿಂದ (ಆಚ್ಚಾದಿತ
 ವಾಗಿ ಪೂರ್ವಾಪರ ರೂಪಗಳಾಗುವ) ಎರಡು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನಾ | ವಿ ಋಣವಃ—ಬಿಡಿಸಿತೆರದುಕೊಂಡು
 ಬಂದಿದ್ದಿಯೇ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅವ್ಯಕಂ—ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾಗಿಯೂ (ನಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳದ್ದು) |
 ಪೃಥು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಭೃದಿಃ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ವಾಸವಾನನನ್ನು | ಪ್ರ ಯಚ್ಚತಾತ್—
 ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡು | ದೇವಿ—ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ | ಗೋಽಮತೀಃ—(ಬಹಳ) ಸೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಷಃ—
 ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಪ್ರ (ಯಚ್ಚತಾತ್) ಕೊಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಈ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನು ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವಾಪರಗೋಚರ ಅಂಕರಕ್ಷದ ಎರಡು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನೂ ತೆರೆದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದ್ದೀಯೆ, ಅದರಿಂದ ನಮಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ವಿಶ್ವಾಸ್ತವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದೂ ಆದ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡು. ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ, ಬಹಳ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Ushas, since you have to-day set open the two gates of heaven with light, grant us spacious and secure shelter; bestow upon us cattle and food.

-4 ವಿವೇಚನ ವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ವಾರೌ—ದ್ವಾರಭೃತೌ ಪೂರ್ವಾಪರದಿಗ್ನಾಗೌ ಅಂಧಕಾರೇಣಾಚ್ಚಾದಿತೌ | ಉಪಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕುಗಳು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವುವು. ಉಷೋದೇವತೆಯು ಆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ (ಅಂದವುಳ್ಳ) ದ್ವಾರ ಅಥವಾ ಬಾಗಿಲುಗಳಂತಿರುವ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದಿರುವೆ ಎಂದು ಶುಷಿಯು ಶ್ರುತಂಸೆನೂಡಿರುವನು.

ಅವ್ಯಕಂ—ವ್ಯಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು (ಐ. ೩-೧೧) ಕಲ್ಪ (ಐ. ೩-೧೯) ಹಂದ್ರ (ಐ. ೫-೨೧) ಬಾಲ (೬-೨) ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕಂ—ಬಾಧಕತವಾದ, ಅಕಂಟಕವಾದ, ವಿನೋದೂ ಭಯವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ಪಾದಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇಳಬಹುದು.

ಭರ್ಥಿಃ—ಗಯಃ ಕೃದಂತಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭರ್ಥಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭರ್ಥಿಃ ಎಂದರೆ ಗೃಹವು, ಮನೆಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಗೋಮತೀಃ ಇಷಃ—ಗೋಮತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕೇಷಣವು. ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರವೆಂದರೆ ಗೋವುಗಳೂ ಮತ್ತು ಆಹಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದ ಭವ್ಯಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಋಣವಃ—ಋಣು ಗತೌ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಉಜಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಙ್. ಅದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ವಿನಶ್ಚಾನಾಡಿದಾಗ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯೆ ತನಾದಿಯ ವಿಕರಣವಾದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಣ್+ಉ+ನ್ ಎಂದಿರಿವಾಗ ವುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋದೇವಾಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕರ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗೌಣವಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಮುಣನ್+ಅ+ನ್ ಎಂದು ರೂಪವಿರುವಾಗ ರುಕ್ತವಿವರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಋಣಃ ಎಂದು ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಜಾಶ್ಚಿ ಸುಪ್ತಿಶ್ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರವೇ ಸತಿಶ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಅದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಣನು ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದದ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಪ್ರಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾನ್ವಿತೈಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಕ್ರತೀಭೇದ ಬರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾ ನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವಃ—ದಿವ್ ಶಬ್ದದ ಸ್ವೀ ಎಕವಚನರೂಪ. ಊಡಿದಿಂಪೆದಾದ್ಯಪ್ಪುಮೈದ್ಯುಭ್ಯಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಇವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿತುಪ ಆಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವೀವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದಿವಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುನಃ—ಏಕಾಜುತೈರಪದೇಣಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೪-೧೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದದ ನಿಮಿತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಪಸರ್ಗದ್ವೈತುಲಂ ಎಂದು ಬಹುಲವಚನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಸಿಗೆ ಣತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲವಚನ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅನಿತ್ಯವಾದರೂ ನಿತ್ಯವೆಂದೂ, ಕೆಲವುಕಡೆ ಬರುವಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅನಿತ್ಯವೆಂದೂ, ಕೆಲವುಕಡೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಯೂ ಕಾರ್ಯಾ ಬರುವುದೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯಾಚ್ಯತಾತ್—ದಾನ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಭ್ಯಾದಿ. ಶೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಃ ಸಿಪ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ತುಹ್ಯೋಸ್ತಾತೇಣ ಆಶಿಷ್ಯನೈತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೧-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾತಪ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾತ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ತಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಚ್ಚ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚತಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಶಿಷ್ಯನೈತರಸ್ಯಾಂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಕಮ್—ನಾಸ್ಮಿ ವ್ಯಕ್ತೋ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಅವ್ಯಕಮ್. ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಅವ್ಯಕ. (ಮನೆ) ಇದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆಚ್ಚಸುಧ್ಯಾಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೆಚ್ಚನ ಪರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದಲೂ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಕಂ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥು—ಪ್ರಥ ಪ್ರಪ್ರಾಣೇ ಧಾತು. ಭ್ಯಾದಿ. (ಚುರಾದಿ) ಇದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯದಿಭಸ್ಯಾಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಸರೋಪಶ್ಚ (ಉ.ಸೂ. ೧-೨೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೀಫಕ್ಕೆ ಮುಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಲ್ಲಿ ಉಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭದಿಃ—ಭದಿ ಎಂಬುದು ಮನೆಗೆ ಹೆಸರು. ಉಭ್ಯದಿರ್ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ರುದಾದಿ ಅರ್ಚಿತುಚಿ ಹು ಸ್ವೆಸಿಚ್ಚಾದಿಶ್ಚಿರೈಫ್ಯ ಇಸಿಃ (ಉ.ಸೂ. ೨-೨೩೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಭ್ಯದಿರ್ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಕಾರ ಇತ್ಯಂಜೈಯಿಂದ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇರಿತ್ತಾದ ಧಾತು. ಷ್ವದ್+ಇಸ್ ಎಂದರಿವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಫಸ್ಯ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಘೂಪಫಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಗುಣವು ರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಭದಿಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ (ಅದ್ಯದಾತ್ವ) ಭದಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂ ನೋ¹ ರಾಯಾ¹ ಬೃಹತಾ¹ ವಿಶ್ವವೇಶಸಾ¹ ಮಿಮಿಕ್ಷ್ವಾ¹
ಸಮಿಳಾಭಿರಾ |

ಸಂ ದ್ಯುಮ್ನೇನ¹ ವಿಶ್ವತುರೋಷೋ¹ ಮಹಿ¹ ಸಂ ವಾಜೈರ್ವಾ¹-
ಜಿನೀವತಿ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂ | ನಃ | ರಾಯಾ | ಬೃಹತಾ | ವಿಶ್ವವೇಶಸಾ | ಮಿಮಿಕ್ಷ್ವಾ | ಸಂ |
ಇಳಾಭಿಃ | ಆ |

ಸಂ | ದ್ಯುಮ್ನೇನ | ವಿಶ್ವತುರಾ | ಉಷಃ | ಮಹಿ | ಸಂ | ವಾಜೈಃ |
ವಾಜಿನೀವತಿ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಾಯಾ ಧನೇನ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷ್ವಾ | ಸಂಸಿಂಚಿ | ಸಂಯೋಜಯೇ-
ತ್ಯೇಳಃ | ಕೇದ್ಯಶೇನ ಧನೇನ | ಬೃಹತಾ ಪ್ರಭೂತೇನ ವಿಶ್ವವೇಶಸಾ | ವೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ |
ಬಹುವಿಧರೂಪಯುಕ್ತೇನ | ತಥೇಳಾಭಿರಾ ಗೋಭಿಶ್ಚಾಸ್ತಾನ್ಯಂ ಮಿಮಿಕ್ಷ್ವಾ | ಇಳೇತಿ ಗೋನಾಮ |
ಇಳಾ ಜಗೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಲಾತ್ | ಆಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚೆಯೇ ಪದಾಂತೇ ವರ್ತಮಾನತ್ಯಾತ್ |
ಉಕ್ತಂ ಚ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾರ್ಥೇ ದೇವೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸಿತ್ಯಭ್ಯ ಏತ್ಯಾಕಾರಃ | ಏ. ೧-೪ | ಇತಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ
ಮಹಿ ಮಹನೀಯ ಉಷೋದೇವತೇ ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಯಶಸಾ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷ್ವಾ | ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇಃ
ಯಶೋ ವಾನ್ಯಂ ವೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಏ. ೫-೫ | ಕೇದ್ಯಶೇನ ದ್ಯುಮ್ನೇನ | ವಿಶ್ವತುರಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ತತ್ರೂಷಾಂ ಹಿಂಸಕೇನ | ತಥಾ ಹೇ ವಾಜಿನೀವತಿ ಅನ್ಯಸಾಧನಭೂತಕ್ರಿಯಾಯುಕ್ತೇ ಸಾಚೈರನ್ಯೈ-
ರಸ್ಯಾನ್ಯಂ ಮಿಮಿಕ್ಷ್ವಾ | ಅನ್ಯಂ ವೈ ವಾಜಃ | ಶತ. ಐತ್ಯಾ. ೯-೩-೪-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ || ರಾಯಾ |
ಊದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಶ್ವಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬೃಹತಾ | ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಹಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಶ್ವಕ್ತೇ-
ರುದಾತ್ತಾ | ವಿಶ್ವವೇಶಸಾ | ವಿಶ್ವಾಏ ವೇಶಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ವಿಶ್ವವೇಶಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ
ಸಂಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ವ್ಯಕ್ತಯೇನಾಸಂಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ಮರು-

ದ್ವೈಧಾದಿದ್ರವ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ | ಮಿಹ ಸೇಚಿನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೋಟಿ ಬಹುಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ | ದ್ವಿರ್ಭಾವಹಲಾದಿಶೇಷಾಃ | ಧತ್ತೈಕತ್ವೇಷತ್ವಾನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಸ್ಯ ಸತಿವ್ಯತ್ಯಾತ್ಮ
 ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪ್ರೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಸಮಾನವಾಕ್ಯೈಸ್ತತ್ಪ್ರಾತಿಜ್ಞತಿಜಿ ಇತಿ ನಿಘಾತೋ ನ ಭವತಿ | ಸಮಾನ-
 ವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತಯುಷ್ಯದಸ್ಮದಾದೇಶಾ ವಕ್ತೃವ್ಯಾ ಇತಿ ವಚನಾತ್ | ವಿಶ್ವತುರಾ | ತೂರ್ವತಿತಿ ತೂಃ
 ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಸ್ | ರಾಲ್ಪೋಪೇ ಇತಿ ವಲೋಪಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ತೂರ್ವಿಶ್ವತೂಃ |
 ಸಮಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ವಾಜಿನೀವತಿ | ವಾಜೀನ್ಯಮಸ್ಯಾ ಅಶ್ವೀತಿ ವಾಜಿನೀ ಕ್ರಿಯಾ |
 ತಾದ್ವೀತಿ ಕ್ರಿಯಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಬೃಹತಾ—ಆತ್ಯಧಿಕವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಭೂತ
 ವಾಗಿಯೂ | ವಿಶ್ವವೇಶಸಾ—ಬಹುವಿಧವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳದಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ರಾಯಾ—ಧನದೊಂದಿಗೆ |
 ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ—ಸಂಯೋಜಿಸು. (ಹಾಗೆಯೇ) | ಇಳಾಭಿಃ ಅ—ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತಗಳಾದ ಗೋವು
 ಗಳೊಡನೆಯೂ | ಸಂ (ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ)—ಸಂಯೋಜಿಸು | ಮಹಿಂ—ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ವಿಶ್ವತುರಾ—
 ಸಕಲಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ (ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ) ಯಶಸ್ಸಿನೊಡನೆ | ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ
 ಸಂಯೋಜಿಸು | ವಾಜಿನೀವತಿ—ಅನ್ನಸಾಧನವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವಿಯೇ, ವಾಜ್ಯಿ—ಅನ್ನ
 ಗಳೊಂದಿಗೆ | (ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ)—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಸೇರಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪೂಜ್ಯಳೂ, ಅನ್ನವನ್ನು (ಆಹಾರವನ್ನು) ಕೊಡುವವಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ನಮಗೆ
 ಬಹುವಿಧರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಆತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಸಕಲ
 ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸುವ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Adorable Ushas, associate us with (grant us) different kinds of wealth
 liberally; O giver of food, grant us abundant cattle and fame which can be
 got by conquering our enemies.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವತಿಯೇ, ನೀನು ನಮಗೆ ಬಹಳವೂ ನಾನಾವಿಧವೂ
 ಆದ ಧನಗಳನ್ನೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ (ಆಹಾರವನ್ನು) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ
 ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಡು.

ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ—ಮಿಹ ಸೇಚಿನೇ | ಸಂಸೀಚಿ | ಸಂಯೋಜಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನೀನಿಂದ
 ನೆನಿಸುವಂತೆ ನಮಗೆ ನೀಡುವ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವನಶಬ್ದವು

ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.—ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—ಸಂಖ್ಯಾ ಸಿಂಚಾಮಿ ಯಬುವಾ ಪ್ರಜಾಮಾಯೋರ್ಧನಂ ಚೆ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು (ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೧) ಇದಾಗಿ:—ಇದಾಶ್ಚ ತೈ ಪೃಥಿವೀ (ನಿ. ೨-೫) ವಾಕ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ಯ (ನಿ. ೨-೨) ಗೋವು (ನಿ. ೨-೨) ಎಂಬ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಅಥವಾ ಗೋವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು.

ದ್ಯುಮ್ನೇನ—ದ್ಯೋತತೇಯೋಶೋ ವಾನ್ಯಂ ವಾ—(ನಿ. ೫-೫) ದ್ಯುಮ್ನೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅನ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇದಾಶ್ಚ ತೈ ಅನ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ವಿಶ್ವಪುರಾ—ತೂರ್ವತೀತಿ ತೋಃ | ತುವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ತೋಃ ವಿಶ್ವತೋಃ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶತೋಷಾಂ ಹಿಂಸೇಕೇನ || ವಿಶ್ವ = ಸಮಸ್ತ ಶತುಗಳನ್ನು, ತುರಾ—ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ (ಜಯಿಸುವ) ಶತುಜಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಯಶಸ್ಸೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದವು ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು.

ವಾಜಿನೀವತಿ—ಅನ್ಯವತಿ | ವಾಜಿನೀವತಿ ಅನ್ಯವು (ನಿ. ೨-೨). ಅನ್ಯಂ ವೈ ವಾಜಿ ಎಂದು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವಿರುವುದು (ಶತ. ಐ. ೨-೨-೧) ವಾಜಿನೀವತಿ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯ (ಆಹಾರ) ವ್ಯಕ್ತವಳು ಎಂದರೆ ಅನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲು ಕತ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಾ—ರೈ ಎಂಬುದು ಧನವಾಚಿಯಾದ ಐಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ತೈತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನ ಟಾ ವಿನಶ್ಚನಾದಿದಾಗ ಆಯಾದೇಶ ಬಂದರೆ ರಾಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಿವಿಂಪದಾದ್ಯಷ್ಟು ನೈಯಮೈಛೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಇವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಯಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತಾ—ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತೈತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾಗಿರುವ ಬೃಹತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು, ಪ್ರಾಪ್ರವಾದರೆ ಬೃಹತ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನೆರ್ಮ ಈ ಎರಡು ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಬೃಹತಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇಶಾ—ವಿಶ್ವಾಂಸಿ ವೇಶಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಅನೌ ವಿಶ್ವವೇಶಾಃ ಯಾರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳವೆಯೋ ಅವನು ವಿಶ್ವವೇಶಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಊವಿವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಘನರ್ವಪದವಾದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಘನರ್ವಪದವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯೋಲಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾತೋರದಿದ್ದರೂ ಘನರ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ನುರುದ್ವೈಧಾನೀನವು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವವೇಶಕೃಬ್ವವನ್ನು ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಘನರ್ವವಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮಿಕ್ಷು—ಮಹ ಸೇಚನೆ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಧಾತು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಲೋಟಮಧ್ಯಮವುಳ್ಳ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿವಕ್ಷಾವಾದಿದಾದ ಮಿಹ್ + ಧಾನ್. ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾಸಿಗೆ ಸೇ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸವಾನ್ಯಾನಾಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರೋತ್ತರ ಎಕಾರಕ್ಕೆ ವ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಹ್ + ಸ್ವ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಧ್ವಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ ಎಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಶ್ಲೋಕ ಎಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಶ್ಲೋ (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇವಲಂದರೆ ಮಿಮಿಹ್ + ಸ್ವ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೋದೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಛೇದನಬರುತ್ತದೆ. ಪೋದೇಶ: ಕೇ ಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆ ಛೇದನಕ್ಕೆ ಸಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕಕಾರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರದಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಮಿಕ್ಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಧ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಸತಿಷ್ವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮಿಮಿಕ್ಷು ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾನವಾಕ್ಯ ನಿರ್ಭಾತಯುಷ್ಯದ ಸಮಾದೇಶಾ ವಕ್ಯವ್ಯಾ ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾರ್ತಿಕಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪದವು ಹಿಂದಿನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಮಿಕ್ಷು ಎಂಬುದು ಸಮಾನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ತಿಶ್ಠಿ ತಿಶ್ಠಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಭಾತಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವತುರಾ—ತೂರ್ವತಿ ಇತಿ ತೂಃ. ಒಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ತುರ್ವೇ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. (ಇತರ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ) ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ತುರ್ವ್+ಕ್ವಿಪ್ ಎಂದು ಬರುವಾಗ ರಾಲೋಪೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಛೇದನ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಮುಕ್ತು ಅನುನಾಸಿಕಾದಿ ಯುಲಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರೇಫದಪರದಲ್ಲಿ ವಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ; ತುರ್ ಎಂದು ರೇಫಾಂತ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಪರವ್ಯಯವಾಗ ವೋಽಋವಌಯೋ ದೀರ್ಘ ಇತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತಿಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸುಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿರ್ಗಬಂದರೆ ತೂಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ತೂಃ ವಿಶ್ವತೂಃ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಸಮಾನಸ್ಯ (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಸಮಾನಸ್ಯೆ ಅಂತೋದಾತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವತುರ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ಮ ರಬ್ಬ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವೇಯಾಋವಌವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತುರಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಜಿನೀವತಿ—ವಾಃ; ಅನ್ವಂ ಆಸ್ಯಾ; ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಾಜಿನೀ ಕ್ರಿಯಾ ಅನ್ವಸಂಪಾದಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂದರ್ಥ. ಮತುಃಪದ್ವಿ ಇನಿಕ್ಯುತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಂತವಾಬುದರಿಂದ ಜಾನ್ ಬಂತದೆ. ವಾಜಿನೀ ಕ್ರಿಯಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಾಜಿನೀವತಿ ಅನ್ವಸಂಪಾದಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆಉಳ್ಳವಳು ಎಂದರ್ಥ. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಯಬಂದು ಸುಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಜಿನೀವತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಮಂತ್ರಿಸ್ತೇಶೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಜಿನೀವತಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾದ ರಬ್ಬ. || ೧೬ ||

ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿರಿತಿ ಚತುರ್ಯುಚಂ ಪಷಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಶ್ವಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಉಷಕ್-
ತುಷ್ಮಾನುಷ್ಪುಭಂ ತ್ವಿತಿ | ಕಣ್ವಪುತ್ರಃ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ವಾ ಯುಷಿಃ | ತುಷ್ಯಾದಿಪರಿಧಾಷಯೇದಮುಕ್ತರಂ
ಜಾನುಷ್ಪುಭಂ | ಪೂರ್ವಪ್ರೋಷಸ್ಯಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತಶ್ಚಾದಿದಮಪಿ ಸೂಕ್ತಮುಷಸ್ಯಂ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕ-
ಸ್ಯೋಷಸ್ಯೇ ಕ್ರತಾವಾನುಷ್ಪುಭೇ ಭಂದಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ತೈತೇ ಹಿ | ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿರಿತ್ಯಾ-
ನುಷ್ಪುಭಂ | ಅ. ೪-೧೪ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇಷುಪ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕನ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ |
ಇತ್ಯಕಿದೇಶಾತ್ ||

ಅನುವಾದ—ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿಃ ಎಂಬುವುದು ಈ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣೆಯೇ—ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು
ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತವು ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ
ಕಣ್ವಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ವಾನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಉಷೋ ದೇವತೆಯು.
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತುಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದ
ಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿರಿ-
ತ್ಯಾನುಷ್ಪುಭಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೪) ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ-
ನ್ಯಾಯೇನ (ಅ. ೬-೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗ
ಸದೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೪೯

ಮಂದಲ-೧ | ಅನುವಾಕ-೯ | ಸೂಕ್ತ—೪೯ ||

ಅಪ್ಪಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ— ೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಶ್ಚ—೪

ಮುಷಿ—ಪ್ರಸ್ಯಣ್ವಾ ಕಾಣ್ವಾ |

ದೇವತಾ— ಉಷಾಃ |

ಭಂದಃ— ಅನುಷ್ಪುಪ್

|| ಪದಮಾಲೆ ||

ಉಷಃ | ಭದ್ರೇಭಿಃ | ಅ | ಗಹಿ | ದಿವಃ | ಚಿತ್ | ರೋಚನಾತ್ | ಅಧಿ |
ವಹಂತು | ಅರುಣಾಷ್ಟಮಃ | ಉಷಃ | ತ್ವಾ | ಸೋಮಿನಃ | ಗೃಹಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇ ಭದ್ರೇಭಿರ್ಭಂವದೀಯೈಃ ಶೋಭನ್ಯೆವಾರ್ಗೈರ್ಧಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷ-
ಲೋಕಾತ್ ರೋಚನಾದ್ವೋಚಮಾನಾದ್ವಿಷ್ಯಮಾನಾತ್ | ಅಧಿರುಪಯರ್ಥಃ | ಉಪರಿ ವರ್ತಮಾನಾತ್ |
ಚಿದಿತಿ ಪೂಜಿತಾರ್ಥಃ | ಪೂಜಿತಾದೇವಂನಿಧಾದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಾದಾ ಗಹಿ | ಅ ಗಚ್ಛಿ | ಹೇ ಉಷಃ ಅರುಣ-
ಷ್ಟಮೋಽರುಣವರ್ಣಾ ಗಾವಃ ಸೋಮಿನಃ ಸೋಮಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಗೃಹಂ ದೇವಯಜನರೂಪಂ
ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮುಪವಹಂತು | ಪ್ರಾಪಯಂತು || ಗಹಿ | ಗಮೇಲೋಚಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಹೇರಪಿತ್ವೇನ ಜಾತ್ವೇಽನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಅತೋ
ಹೇರಿತಿ ಲುಗ್ನ ಭವತಿ | ಅಸಿದ್ಧವದತ್ತಾ ಭಾದಿತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ | ರೋಚನಾತ್ |
ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ | ಅನುದಾತ್ತೇತತ್ಪ್ರಹಲಾವೇರಿತಿ ಯುಚ್ | ಯೋರನಾದೇಶೇ ಚಿತ್ ಇತ್ಯಂಕೋದಾತ್ತತ್ವಂ
ಅರುಣಷ್ಟಮಃ | ಪ್ರಾ ಭಷ್ಟಣೇ | ಪ್ರಾಂತಿ ಭಷ್ಟಯಂತಿ ಸ್ತನಂ ಪಿಬಂತೀತಿ ಪ್ಲವೋ ವಶ್ಪಾಃ | ದೀಪಾದಿಃ
ಕುಪ್ಪತ್ಯಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಅರುಣಾಃ ಪ್ಲವೋ ಯಾಸಾಂ ಪಾಪ್ತ-
ಭೋಕ್ತಾಃ | ಅತ್ರ ವಶ್ಪಾನಾಮಾರುಣ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನಾನ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾಮಪಿ ತಥಾತ್ಯಂ ಗಮ್ಯತೇ | ಪ್ಲವ್ಯಕಮಶ್ವಾ
ಅನುಹರಂತೇ ವಾತ್ಯಕಂ ಗಾವೋಽನುಹರಂತೇ | ಮಂ. ೧. ೨೧. ೫ | ಇತಿ ಗೋನದೀರ್ಯಾಃ | ತಾಸಾಂ
ಚೋಷೋವಾಹನತ್ವಂ ನಿಘಂಟಾವುಕ್ತಂ | ಅರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಮಿತಿ | ಅರುಣಶಬ್ದೋಽರ್ಯಾಶ್ಚ
ಉ. ೩. ೬೦ | ಇತ್ಯನವೃತ್ಯಯಾಂತಃ | ಕ್ಷಣಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಚಿತ್ | ಉ. ೩. ೫೯ | ಇತ್ಯಶ್ಚಿದಿತ್ಯನುನವೃತ್ತೇಂ-
ತೋದಾತ್ತಃ | ಸ ಏವ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಶಿಷ್ಟತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ - ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಅಧಿ ಚಿತ್ - ಮೇಲುಗಡೆ ಪೂಜಿಸ್ತಾನವಲ್ಲಿ | ರೋಚನಾತ್ -
ಪ್ರಕಾಶಿತತಕ್ಕ | ದಿವಃ - ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಭದ್ರೇಭಿಃ - ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಮಾಗಗಳ ಮೂಲಕ |
ಅ ಗಹಿ - ದಯಮಾಡು | (ಎಲೈ ದೇವಿಯೇ) ಅರುಣಿಷ್ಟಮಃ - ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಹಸುಗಳು | ಸೋಮಿನಃ -
ಸೋಮರಸವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನ | ಗೃಹಂ - (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡುವ) ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ
ತ್ವಾ - ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಷ ವಹಂತು - ಕರಿತಂದು ಕೇಂಸಲಿ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಮೇಲುಗಡೆ ಪೂಜಿಸ್ತಾನವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿತತಕ್ಕ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ
ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಮಾಗಗಳ ಮೂಲಕ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು. ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಹಸುಗಳು ಸೋಮರಸಯುಕ್ತ
ನಾದ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆತಲಲಿ.

English Translation.

Ushas, come by auspicious ways from above the bright region of the firmament; let the ruddy coloured cows bring you to the dwelling of the offerer of the soma juice.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಭದ್ರೇಭಿಃ—ಶೋಭಿಸ್ತೈರ್ಮಾರ್ಗೈಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ; ವೇದಾರ್ಥಯುಕ್ತ ಕಾರರೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವರು ಭದ್ರೇಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭದ್ರೇಭಿಃ ಅಶ್ವೈಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿನವೆನಿಸಬಹುದು. ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗೈಃ ಅಥವಾ ಅಶ್ವೈಃ ಎಂಬ ಯಾವ ಶಬ್ದವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಭದ್ರೇಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಅರ್ಥವೇನಿರಬಹುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಅರುಣಸ್ತೇವೇ—ಅರುಣ ಎಂದರೆ ಕೆಂಪಾದ, ಪುಷ್ಪ ಎಂದರೆ ರೂಪ (೨. ೩-೨೩) ಅದುದರಿಂದ ಅರುಣಸ್ತೇವೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಂಪಾದ ರೂಪಗಳು ಅಥವಾ ಕೆಂಪಾದ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ, ಅಂದರ್ಥವಾಗುವುದು- ಧಾತೃಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರುಣಸ್ತೇವೇ ಗಾವೇ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಎಂದು ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಗೋವುಗಳು ಉಪೋದೇವತೆಯನ್ನು ಯಜಮಾನನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ನಿರೂಪದ ನಿಘಂಟು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಉಪೋದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುವಾಗ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಎಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಪೋದೇವತೆಗೆ ಕೆಂಪು ಹಸುಗಳೇ ವಾಡನಗಳೆಂದು ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨. ೧-೧೫)

ಸೋಮಿನಃ—ಸೋಮಯುಕ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ—ದೇವತೆಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸ ವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಣಿ—ಗಮ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಛಾಡಿ. ಲೋಟ್ ವಂಧ್ಯನುಪುರುಷ ವಿಶವಚನ ವಿವಕ್ರವಾಡಿವಾಕ್ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೇರ್ಪಡಿಸಿಟ್ಟ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ತಾದ ಹಿ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಮ್+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಾಡಿಯ ಶಪ್ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛೇದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾವಧಾತುಕಮಸಿಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಪಿತ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಛಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅನುದಾತ್ಯೋಪದೇಶವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಕೂಡದಿಂದ ಪಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಕ್ಷರವು ದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ವಾದಾಗ ಗ+ಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋಪದೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿ ಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ಪ್ರಾಣಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೩) ಸಮಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ ನ್ನು ಮಾತನಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರಂಯ ಕಾರ್ಯವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ಯೋಪದೇಶ ಸೂತ್ರವು ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಅದುದ

ರಿಂದ ಇದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನುನಾಸಿಕ ಲೋಪವು ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರೀಯವಾದ ಹಿಲುಕ್ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಅಪ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಲೋಪವಾದರೂ ಮಕಾರವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರೋಚನಾತ್—ರುಚಿ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ರೇತತ್ಪ್ರ ಕಲಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಹಲಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ರೇತ್ಪ್ರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಆಕರ್ಮಕವಾದ ಧಾತುವಿನಮೇಲೆ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುವೋಲರನಾಕೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯುಚಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಗಂತಲಘೋಪಭಸ್ಯೆಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬಂದರೆ ರೋಚನ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಚನಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯುಚಿನಲ್ಲಿ ಚಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ರೋಚನವೆಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕಾದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅರುಣಪ್ಪವಃ—ಋ ಭಕ್ತೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಪ್ಲಾಂತಿ ಭಕ್ತಯಂತಿ ಸ್ತನಂ ಪಿಬಂತಿ ಇತಿ ಪ್ಲವಃ ವತ್ಸಾಃ ; ತಿನ್ನುತ್ತವೆ, ಮೊಲೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ ಅಂದರೆ ಕರುಗಳು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಕ್ತಾದಿಸಿದ್ದವಾದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋ ಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವು ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ಲಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರುಣಾಃ ಪ್ಲವಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅರುಣಪ್ಲವಃ ಕೆಂಪಾದ ಕರುಗಳು ಉಳ್ಳವುಗಳು. ಹಸುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಕರುಗಳು ಕೆಂಪಾದವುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಆ ಕೆಂಪುಕರುಗಳುಳ್ಳ ಹಸುಗಳೂ ಕೆಂಪಾದವುಗಳು ಎಂದು ಸ್ವರಸವಾಗಿ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕರುಗಳು ತಾಯಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ಲೋಕವಿದಿತವಾಗಿದೆ. ಪೈತ್ಯಕಮಶ್ಚಾ ಅನುಹರಂತೆ ಮಾತ್ಯಕಂ ಗಾವೋಽನುಹರಂತೆ (ಪಾ. ಮಂ. ೧-೩-೨೧-೫) ಇತಿ ಗೋರ್ನದೀಯಃ ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ “ಕುದುರೆಗಳು ತಂದೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹಸುಗಳು ತಾಯಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತವೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ತಾಸಾಂ ಚ ಉಷೋವಾಹನತ್ವಂ ನಿಘಂಟಾವುಕ್ತವಂ ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಮ್ (ಐ. ೧-೧೫-೬) ಇತಿ | ಈ ಕೆಂಪಾದ ಹಸುಗಳು ಉಷೋದೇವತೆಯ ವಾಹನಗಳೆಂದು ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರುಣ ಶ್ಲವು ಅರ್ತೇಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೫-೬೮೫) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವು. ಅರ್ತೇಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತ್ಯೋಪ್ಯಾಯಾಂ ಚಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೩೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿತ್ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಿನಂತೆ ಆಗುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆದುದರಿಂದ ಚಿತಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅರುಣಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರೊಡನೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾಗಿಯಿರುವುದೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೇ ಸತಿತಪ್ಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅರುಣಪ್ಲವಃ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಕಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ರವು ಸ್ವರೀತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಃ ||

ಸುಪೇಶಸಂ ಸುಖಂ ರಥಂ ಯಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ಉಷಸ್ತ್ವಾ |
ತೇನಾ ಸುಶ್ರವಸಂ ಜನಂ ಪ್ರಾವ್ರಾಡ್ಯ ದುಹಿತದಿವಃ || ೨ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಸುಪೇಶಸಂ | ಸುಖಂ | ರಥಂ | ಯಂ | ಅಧ್ವಿಅಸ್ಥಾಃ | ಉಷಃ | ತ್ವಂ |
ತೇನ | ಸುಶ್ರವಸಂ | ಜನಂ | ಪ್ರ | ಅವ | ಅಧ್ಯ | ದುಹಿತಃ | ದಿವಃ || ೨ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷಸ್ತ್ವಂ ಯಂ ರಥಮಧ್ಯಸ್ಥಾಃ ಅಧಿಶಿಷ್ಯಸಿ | ಕೇದ್ಯಕಂ ರಥಂ | ಸುಪೇಶಸಂ ಶೋಭ-
ನಾಯವಂ ಶೋಭನರೂಪೆಯುಕ್ತಂ ವಾ | ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾನುೇತಿ ಯಾಸ್ಯಾಃ | ನಿ. ೮-೧೧ |
ಯದ್ವಾ ಶೋಭನಹಿರಣ್ಮಯುಕ್ತಂ | ಪೇಶಃ ಕೃತನಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ವಾಕಾತ್ | ಸುಖಂ ಶೋಭನೇನ
ಪೇನಾಕಾಶೇನ ಯುಕ್ತಂ | ನಿಶ್ಚಿತನಿಶ್ಚಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಸುಖಹೇತುಭೂತಂ | ಅಥವಾ ಸುಖಮಿತಿ
ಕ್ರಿಯಾಪೀತೇಷಣಂ | ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ದಿವೋ ದುಹಿತದ್ಯುಲೋಕಸಕಾಶಾ-
ದುಕ್ತಸ್ಯ ಉಷೋದೇವತೇ ತೇನ ರಥೇನಾದ್ಯಾಸ್ತಿನ್ಯಾಲೇ ಸುಶ್ರವಸಂ ಶೋಭನಹದಿಯುಕ್ತಂ ಜನಂ
ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾವ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛ || ಸುಪೇಶಸಂ ಹಿತ ಆನಂಯೇ | ಅನ್ಯಾದಿಸುಶ್ರವಯಃ |
ವಿಶ್ವಾಧಾಮ್ಯದಾತ್ರಃ ಪೇಶಶಬ್ದಃ | ಶೋಭನಂ ಪೇಶೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸುಪೇಶಾಃ | ಅನ್ಯಾದಾತ್ರಂ
ಪ್ರಪ್ತಂವಿಸೀತ್ಯುಕ್ತ ರಸದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅಧ್ಯಸ್ಥಾಃ | ತ್ವತೇಶಂವಸಿ ಉಷ್ಲಲಷಾಲಿಠ ಇತಿ
ವರ್ತಮಾನೇ ಲಾಙ್ ಗಾಪಿಸ್ತೇಶಿ ಸಿಜೋ ಲಾಕ್ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ರಃ | ಯದ್ವೈತ್ತಯೋಗಾದನಿ-
ಘಾತಃ | ತಿಜಾ ಬೋದಾತ್ರವತೀತಿ ಗತೇರನುಮಾತ್ರತ್ವಂ | ತೇನ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯಕ್ತತೆ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾ-
ಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಸುಶ್ರವಸಂ | ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವೇನಾಮ | ಕ್ರೂಯತ ಇತಿ ಸತಃ | ನಿ. ೧೦-೩ | ಇತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ಸುವೇಶಸಮಿತಿವದುಕ್ತ ರಥದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅವ | ಅವ ರತ್ನಣಗತಿಗ್ನೀತಿತ್ಯಪ್ತೀತ್ಯುಕ್ತ-
ಶ್ವಾದಿಪ್ರವತಿಗಕ್ತರ್ಥಃ | ದುಹಿತದಿವಃ ಪರಮಸಿ ಭಂದಸೀತಿ ಪಙ್ಕ್ತಂ ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರಿಶಾಂಗೆವ-
ದ್ಯಾವೇ ಸತಿ ಪದವ್ಯಯಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯನಿಠಂ ಸರ್ವಾನುಮಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರವವಾರ್ಥ ||

ಉಷಃ - ಎಷ್ಟಿ ಉಷೋದೇವತೆಯೇ | ತ್ವಂ - ನೀನು | ಸುಪೇಶಸಂ - ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನಯವಗಳಿದ
ಕೂಡಿರುವುದೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೂಪಿಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಪೇಶನಿಗೂ ತವಮದದಿ
(ಮತ್ತು), | ಸುಖಂ - ಮನತ್ರಾದ ಆಕಾರದೊಡನೆ ಕೂಡಿ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ) ರುವುದೂ ಅಥವಾ ಸುಖಕ

ವಾಗುವುದೂ ಆದ | ಯಂ ರಥಂ—ಯಾವ ರಥವನ್ನು | ಅಧ್ಯಸ್ಥಾಃ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತಿದ್ದೀಯೋ | ತೇನ ರಥೇನ—
ಆ ರಥದೊಂದಿಗೆ | ದಿವಃ ದುಹಿತಃ—ದ್ಯುಲೋಕೋತ್ಪನ್ನಫಾದ ದೇವಿಯೇ, | ಅದ್ಯ—ಈಗ | ಸುತ್ತವಸಂ—
ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ | ಜನಂ—ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು | ಪ್ರಾವ—ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ
ಹೋಗು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಪೋದೇವಿಯೇ, ನೀನು ಕುಳಿತಿರುವ ರಥವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ;
ರಮಣೀಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಸುವರ್ಣದಿಂದ ತಿಮ್ಮಿತವಾದದ್ದು ; ಮಹತ್ತಾದ ಆಕಾಶ
ದಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಸುಖದಾಯಕವಾಗಿರುವುದು. ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನಫಾದ ಎಲೈ
ದೇವಿಯೇ, ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿಗೆ
ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಹೋಗು.

English Translation.

Ushas, daughter of heaven, sitting in the beautiful and easy-moving
chariot, come to the pious offerer of the oblation.

|| ವಿಕೀಪ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸುವೇಶಸಂ—ವೇಶವೆಂದರೆ ರೂಪ (ನಿ. ೮-೧೧) ಸುವೇಶಶಂ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ,
ಸುಂದರವಾದ, ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಂದವಾದ. ಅಥವಾ ವೇಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯ (ಚಿನ್ನ) ವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿ
ವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೦) ಸುವೇಶಸಂ ಎಂದರೆ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುಖಂ—ಖಂ ಎಂದರೆ ಆಕಾಶ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಸುಖಂ ಎಂದರೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥವು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ. ಸುಖಂ ಯಥಾ
ಭವತಿ ತಥಾ ಸುಖವಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ರಿಯಾವಿಕೀಪಣಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ
ಹೊಂದುವುದು. ಸುಖಂ ಎಂದರೆ ಮೆತ್ತನೆಯ ಆಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ
ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿರುವ ಅಥವಾ ಕುಳಿತಿರುವವರಿಗೆ ಆಯಾಸವಾಗದಂತೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜಲಿಸುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ
ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುತ್ತವಸಂ—ಶ್ರವ ಇತ್ಯೆನ್ನ ನಾಮ (ನಿ. ೧೦-೩) ಶೋಭನಹವಿಯುಕ್ತಂ | ಉತ್ತಮವಾದ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಅನ್ನವನ್ನು) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ

ಪ್ರಾವ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗತ್ಯ | ಸಂರಕ್ಷಿಸು, ಶಾವಾಡು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಸುಜೇಶಸಮ್—ಪಿತ ಅನಯದೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭೈಃಷ್ಠಾಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸ್ಯನ್ಯನೃಃ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ವೇಶಃ ಶಬ್ದವು ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಂ ವೇಶಃ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಸುವೇಶಾಃ ಮನೋಹರವಾದ ಅನಯದ ಅಥವಾ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಅದ್ಯುದಾತ್ರಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಠಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೧) ಸುವಿನ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವೈಚ್ಛವಾದ ಅದ್ಯುದಾತ್ರ ಪದವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೇಶಃ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಕಾರಾದ ಮೇಲಿರುವ ವಿಕಾರವು ಉದಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನವಾದ ಅಸ್ಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುವೇಶಸಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಸ್ಥಾ—ಅಧಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಪ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಚ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಚ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ವಿಪಶ್ಚಮಾದಿಗಾ ಸ್ಥಾ+ಸಿ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕಬಲುತ್ತದೆ. ಲುಚ್ ನ ವಿಕರವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಅದೇಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಾತಿಪ್ಥಾ ಘಪಾಛಾಛೈಃ ಸಿಚಃ ಪರದ್ವೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ಥಾ ಧಾತ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಡಾಗಮವು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತವಿಪರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಅಧಿ+ಅಸ್ಥಾ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗವಾ ಉದಾತ್ತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮವು ಉದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ವೈಶ್ಚಾನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯಂ ಎಂಬ ಯಚ್ಚೈಶ್ಚಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಾ ಚೋದಾತ್ರವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಉದಾತ್ರವುಳ್ಳ ತಿಜಿಂಶವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗತಿಯು ಅನುವಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಅಧಿ ಎಂಬುದು ಅನುವಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೇನ—ತಚ್ಚ ಬ್ದದಮೇಲೆ ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೇನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವೈಶ್ಚತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ತೇನಾ ಎಂದು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ರವಸಮ್—ಶ್ರವ ಇತಿ ಅನ್ವನಾಮ ಶ್ರುತಿಯತೆ ಇತಿ ಸತಃ (ನಿರುಕ್ತ ೧೦-೩) ಇತಿ ಯಾಚ್ಯಃ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕರು ಶ್ರವನೇಂಬುದನ್ನು ಅನ್ವಕ್ಕೆ ಹೆಸರಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶೋಭನಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಸುಶ್ರವಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅನ್ವ (ಹವಿಸ್ಸು) ವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ರಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ—ಅವ ರಕ್ಷಣಗತಿ ಇಂತಿ ಪ್ರೀತಿ ತೃಪ್ತಿ ಅವಗಮ ಪ್ರವೇಶ ಶ್ರವಣಸ್ವಾಮಿ-ಅರ್ಥಯಾಚನ ಕ್ರಿಯೇಶ್ಚಾ ದಿಪ್ತಿ ಅವಾಪ್ತಿ ಆಲಿಂಗನ ಹಿಂಸಾ ಅದಾನಭಾಗವೃದ್ಧಿಷು. ಧಾತು. ಅನೇಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವ ಅವಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಚ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶವ್ ವಿಕರಣಬಲುತ್ತದೆ. ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಕೆಂಬುದು ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲುಕ್ಯ ಗುತ್ತದೆ. ಅವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದುಹಿತೇರ್ವಿವಃ—ಸುಬಾವಂತ್ರಿತೆ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ಸ್ವರವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸುಬಂತವು ಪರಾಂಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪರಮಸಿ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಗರದ್ದಲ್ಲಿರುವ ಸುಬಂತವು ಪೂರ್ವದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅವಯವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದುಹಿತಃ ಎಂಬ ಪೂರ್ವದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ದಿವಃ ಎಂಬ ಪರಸುಬಂತವು ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದ್ವಯಸಸುದಾ ಯಕ್ಕೂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ವಯುಶ್ಚಿತ್ತೇ ಪತ್ರತ್ತಿಣೋ ದ್ವಿಪಚ್ಚತುಷ್ಪದರ್ಜುನಿ |
 ಉಷಃ ಪ್ರಾರಣ್ವತಗರನು ದಿವೋ ಅಂತೇಭ್ಯಸ್ವರಿ || ೩ ||

|| ಪದಾಃ ||

ವಯುಃ | ಚಿತ್ | ತೇ | ಪತ್ರತ್ತಿಣಃ | ದ್ವಿಪತ್ | ಚತುಃಪತ್ | ಅರ್ಜುನಿ |
 ಉಷಃ | ಪ್ರ | ಅರಣ್ | ಋತೂನ್ | ಅನು | ದಿವಃ | ಅಂತೇಭ್ಯಃ | ಪರಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅರ್ಜುನಿ ಶುಭ್ರವರ್ಣ ಉಷ ಉಷೋದೀವತೇ ತೇ ತವ ಋತೂನುರಸು ಗಮನಾನ್ಯ-
 ನುಲಕ್ಷ್ಯ ದ್ವಿಪತ್ ದ್ವಿಪಾತ್ ಮನುಷ್ಯಾದಿಕಂ ಚತುಷ್ಪತ್ ಗವಾದಿಕಂ ತಥಾ ಪತ್ರತ್ತಿಣಃ ಪತ್ರತ್ತಿವಂತಃ
 ಪಕ್ಷೋವೇತಾ ವಯುಶ್ಚಿತ್ ಪಕ್ಷಿಣಶ್ಚ ದಿವೋಂತೇಭ್ಯ ಆಕಾಶಪ್ರಾಂತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ಯುಪರಿ ಪ್ರಾರಣ್ |
 ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛಂತಿ | ರಾತ್ರಾವಂಧಕಾರೇಣಾಭಿಭೂತಾಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಚಿನಸ್ತ್ವದಾಗಮಾನಂತರಂ
 ಚೇಷ್ಯಾವಂತೋ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಪತ್ರತ್ತಿಣಃ | ಪತ್ನು ಗತೌ | ಪತ್ರತ್ತಿನೇನೇತಿ ಪತ್ರತ್ತಂ | ಅಮಿಸ್ತೀಶ್ಯಾ-
 ದಿನಾ | ಉ. ೧-೧-೧೫ | ಅಶ್ರವ್ಯತೈಯಃ | ತತೋ ಮತ್ಸರ್ಥಿಯೇ ಇನಿಃ | ದ್ವಿಪತ್ | ದ್ವೌ ಪಾದಾವಸ್ಥೇತಿ
 ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ | ಪಾ. ೫-೪-೧೪೦ | ಇತಿ ವಾದಿತಬ್ರಹ್ಮಾಂತೈಲೋಪಃ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಆಯಿಸ್ತೈ-
 ಯಾದಿತ್ತೇನ ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ ಸಾದಃ ಪತ್ | ಪಾ. ೬-೪-೧೩೦ | ಇತಿ ಪದಭಾವಃ | ದ್ವಿಶಿಫ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವೆನ್ಯೂರ್ಧ-
 ಸು ಬಹುವ್ರೀಹಾ | ಪಾ ೬-೨-೧೯೭ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುಷ್ಪತ್ | ಚಿತ್ರಾಃ ಪಾದಾ
 ಅಸ್ಯ | ಸ್ವರವ್ಯತಿರಿತಂ ಪೂರ್ವವತ್ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದವ್ಯತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಇಣಃ ಪ ಇತ್ಯನುವ್ಯ-
 ತ್ವಾವಿದುದುಪಭಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೩-೪೧ | ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಪತ್ವಂ | ನ ಚಿ ಪರತ್ಯೇ-
 ನಾಸ್ಯ ವಿದ್ಯತ್ವಾತ್ ಉಪೋಃ ಕಃ ಪೌ ಚಿ | ಪಾ. ೮-೩-೩೭ | ಇತ್ಯಪಧಾನೀಯಾದೀಶಃ ಕಂಕನೀಯಃ |

ಯೇನ ಸಾಪ್ತಾಹಿಣ್ಯಾಯೇನ ತಸ್ಯಾಪನಾದಿತ್ಯಾತ್ | ಅಪನಾದಿಸ್ತು ಪರಮಪಿ ಪೂರ್ವಂ ಪಾಧತಃ ಏವೇತಿ
 ವ್ಯಕ್ತಾವೃತ್ತಿಂ | ಅರಣ | ಋಗತಾ | ಛಂದಸಿ ಲುಹಲಹಲಿಹಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಪಾ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ-
 ತಿರ್ದೈಶ್ಚೇತಿ | ಜ್ಞೇರಣಾದೇಶಃ | ಋದ್ವೈಶೋಽಜಾ ಗುಣ ಇತಿ ಗುಣಃ | ಛಂದಾಗಮಃ | ಋತೋನ್ | ಋ
 ಗತಾ | ಅಸ್ಯಾದ್ವಾಡಿಕೋ ಧಾವೇ ಲೌಪ್ಯೈಶ್ಚಯಃ | ಅನು | ಅನುರ್ಲಕ್ಷಣೀ | ಪಾ. ೧.೪.೮ | ಇತ್ಯನೋಃ
 ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ | ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ | ಪಾ. ೨-೩-೮ | ಇತಿ ದ್ವಿತಿರಯಾ | ಸಂಹ
 ಶಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವೇತಿ
 ಡೋಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಸಾನುನಾಸಿಕತ್ವಂ | ದಿವಃ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಧಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ | ಅಂತೇಭ್ಯಃ |
 ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವರ್ಣ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರಕರಣಾರ್ಥ ||

ಅರ್ಜುನಿ-ಕುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ | ಉಷಃ-ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ತೇ-ನಿನ್ನ | ಋತೋನ್
 ಅನು-ಗಮನಗಲನ ಸುಸಂಹಿ (ನೀನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ) | ದ್ವಿಹತ್-ಎರಡುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯಾದಿ
 ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ | ಚತುಷ್ಪತ್-ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಗವಾದಿಗಳೂ | ಪಶುತ್ರಿಣಃ-ರೆಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ | ವಯಸ್ಥಿತ್-
 ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ | ದಿವಃ-ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಅಂತೇಭ್ಯಃ-ಪ್ರಾಂತ ಧಾಗಗಳಿಂದ (ನಾನಾ ಮೂಲಗಳಿಂದಲೂ) |
 ಪರಿ-ಮೇಲುಧಾಗದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಾರ್ಥ-ಗುಂಪುಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಉತ್ಪಾಹದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಉಪಯುಕ್ತವಾದೊಡನೆಯೇ ನಿನ್ನ ಗಮನಗಲನ ಸು
 ಸಂಹಿ ಮನುಷ್ಯಾದಿಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಗವಾದಿ ಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ, ಸಂಚರಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವು. ಅಂತರಿಕ್ಷದ
 ನಾನಾ ಮೂಲಗಳಿಂದಲೂ ರೆಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಸಹ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಉತ್ಪಾಹದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation.

O bright Ushas, at your coming in the morning the bipeds (men) and quadrupeds (animals with four legs) begin to move and even the winged birds flock around from the boundaries of the sky.

|| ದೀರ್ಘ ವಿವರಣೆಗಳು ||

ಮುಷ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಯವು-ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆದೊಡನೆಯೇ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರು, ನಾಲ್ಕು
 ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಗೋವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಂಚರಿಸಿಕೊಡಗುವವು. ರೆಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಗಳು
 ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಪಾರಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿಯಿರುವುದರಿಂದ
 ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆದೊಡನೆಯೇ ಮನುಷ್ಯರು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳು
 ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತಜೀವಜಂತುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಾದಿವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವು. ಅದುದರಿಂದ
 ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ನಿನ್ನ (ಉಷಃಕಾಲದ) ಅಗಮನವನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪತತ್ತಿಣಃ—ಪತ್ತ್ಯ ಗತೌ | ಪತತ್ಯನೇನೇತಿ ಪತತ್ರಂ—(ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ರಿಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಪತತ್ತಿಣಃ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳು.

ದ್ವಿಪತ್—ದ್ವಿಪಾದಾವಸ್ಥೇತಿ—ಎರಡು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರು.

ಚತುಷ್ಪತ್—ಚೆತ್ತಾರೇ ಪಾದಾ ಅಸ್ಯ—ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು

ಅರ್ಜುನಿ—ವಿಭಾವರೀ ಸೂನರೀ ಮೊದಲಾದ ಜದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನಿ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೯) ಅರ್ಜುನೀ ಎಂದರೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಋತೋನ್—ಮುತೇರರ್ತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೨-೨-೨೫) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಮುತೋನ್ ಎಂದರೆ ಗಮನಗಳನ್ನು ; ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕ್ರತಿದಿನದ ಉದಯಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಕ್ರತಿದಿನದ ಉಪಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ಷ್ಕಾರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪತತ್ತಿಣಃ—ಪತ್ತ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಜಿ. ಪತತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ಪತತ್ರಂ. ದೋಗವುದಕ್ಕೆ (ಹಾರಲು) ಸಾಧನವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಅವಿನಸ್ತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪತತ್ರಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪತತ್ರಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಪತತ್ತೀ. ರಿಕ್ಕೆಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಅತ ಇನಿಶನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಸ್ಯೇತಿಚ್ಛೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರವು ಲೋಪವಾದರೆ ಸಾಂತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಪತ್—ದ್ವಿಪಾದಾ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ದ್ವಿಪತ್. ಎರಡು ಕಾಲುಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಸಂಖ್ಯಾ-ಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೪೦) ಸಂಖ್ಯಾರ್ಥವರ್ಧನವು ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸಾಂತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೮) ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪವೂ ಸಮಾಸಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋನೆಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದರೆ ದ್ವಿಪಾದ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಯಸ್ಯಯೋ-ದೀನಿ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಈ ಗಣಪರಿತವಾದವುಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಪಾದ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಾಠನಾದಿರುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪಾದಃ ಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವಾಗ ಪಾದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪತ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಪತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಪ್ರಿಭ್ರಾಂ ಪಾದೈನೋರ್ಧಸು ಬಹುವ್ರೀಹಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೬) ದ್ವಿ ಪ್ರಿ ಶಬ್ದದ ಪರದಕ್ಷಿಣವ ಪಾದ್ ದತ್ ಮೂರ್ಧನ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬಹುವ್ರೀಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ವಿಕ್ರಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಚತುಷ್ಪತ್ ಚತ್ವಾರಃ ಪಾದಾಃ ಅಸ್ಯ ಚತುಷ್ಪತ್. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ವರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ದ್ವಿಪತ್ ಶಬ್ದದಂತೆಯೇ ತಳೆಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸಂಖ್ಯಾಸು-
 ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಾಂಶವನ್ನೂ ಅಯುಷ್ಯಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವನಾದಿ ಪತ್ ಅದೇಶವನ್ನು
 ಹೇಳಬೇಕು. ಸಮಾಸಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧)
 ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ರಿಸ್ತಿಯನ್ನು ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುಷ್ಪದ್ ಎಂಬುದು ಅದ್ಭುತದಾತ್ರನಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.
 ಷತಃ ಪದ್ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯೇಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ತ
 ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಣಃ ಷಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಕಾರ ಉಕಾರ
 ಉಪಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶ್ರುತ್ಯಯುಧಿನ್ಯವಾದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಕವರ್ಗ ಪವರ್ಗಗಳು ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಪತ್ತ
 ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ತಬಂದರೆ ಚತುಷ್ಪತ್
 ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಶ್ಚಾನಿಡ್ಧಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧) ಸವಾದ ಸಪ್ತಧ್ಯಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು
 ಮುಂದಿನ ತ್ರಿಪಾದಿಯ ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಪಾದಿಯಕ್ಷಿ-ಪೂರ್ವಸೂತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪರಸೂತ್ರವು ಅಸಿದ್ಧ
 ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದ್ಭವವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ, ಕುಷ್ಟೋಃ
 ಕಃ ಪೌಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಕವರ್ಗ ಪವರ್ಗ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗವೂ ಕಃ ಪ
 ಅದೇಶಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರವಾಗುವುದ
 ರಿಂದ, ಇದುಪಧಸ್ಯ-ಸೂತ್ರವು ಸುಪಾಮದರಿಂದ, ಇದುಪಧಸ್ಯ-ಸೂತ್ರವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದ
 ರಿಂದ ಪತ್ತನಾದಿರೂ ಅದು ಇಲ್ಲದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂಹ-ಹಿಂದಿನ ಕುಷ್ಟೋಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧ್ಯಾನೀಯ ಅದೇಶವು
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಅಪವಾದದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಪೆ-
 ನಿತ್ಯಾಂತರಂ ಅಪವಾದಾನಾಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಂ ಬಲೀಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕುಷ್ಟೋಃ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
 ಇದುಪಧಸ್ಯ-ಸೂತ್ರವು ಅಪವಾದ. ಯೇನ ನಾಪ್ರಾಪ್ತಯೋ ವಿಧಿರಾರಭ್ಯತೇ ಸ ತಸ್ಯ ಅಪವಾದಃ ಎಂದು
 ಅಪವಾದಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದು ಅಪಧ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾವ ವಿಶೇಷವಿಧಿಯೊಂದು
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೋ ಅದು ಅಪವಾದವಾಗುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಕುಷ್ಟೋಃ ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದರಿಂದ
 ಅಪಧ್ಯವಾಗಿ ಈ ಲಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇದುಪಧಸ್ಯ ಚ-ಸೂತ್ರವು ಅಪಧ್ಯವಾದುದ
 ರಿಂದ ಅಪವಾದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪವಾದಿಸ್ಯ ಪರಿಮುಖಿ ಪೂರ್ವಂ ಪಾಧತ ಏವ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿರು
 ತ್ತಾರೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಇದು ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೂ ಪೂರ್ವವನ್ನು
 ಚಾಧಿಸಿಯೇ ಚಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದುದರಿಂದ ಉಪಧ್ಯಾನೀಯವನ್ನು ಚಾಧಿಸಿ
 ಪತ್ತವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರನ್-ಗು ಸತಾ ಧಾತು. ಧಂದತಿ ಉಪ್ ಅಪ್ಪೋಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
 ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥವಲ್ಲ ಉಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುಪುರುಷ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಸುಖ್ಯ
 ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ರೋರಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರ್ಗುಗಿ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನ ಕಾರಕಕ್ಕೆ
 ರೋಪಬಂದರೆ ಸಂವೋದೇಶವೇ ಬಂದರೆ ತಕಾರ ದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆನ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸಿ
 ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಚ್ಚಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೈರ್ವಿಧ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪಾರೋಶ
 ಬರುತ್ತದೆ. ಮು+ಅ+ಆನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋದ್ವೈಶೋಽಪಿ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ

ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾನ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಪರರೂಪವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣವು ರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಆರನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತೂನ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಗಮನ) ಉಪಾದಿಸಿದ್ಯವಾದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತೌದುದರಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಋತೂನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನು—ಅನುಲಕ್ಷಣೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೪) ಜ್ಞಾಪ್ಯಜ್ಞಾಪಕಧಾವಾದಿಗಳು ತೋರುವಾಗ ಅನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪೇಯ ಗಮನವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಡಾರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾಪ್ಯಜ್ಞಾಪಕಧಾವ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯೆಯುಳ್ಳೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೮) ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯದ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಜ್ಞಾಪಕ ವಾಚಕದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸಂಬಂಧವಿರುವ ಜ್ಞಾಪಕವಾಚಕವಾದ ಋತು (ಗಮನ) ಕಲ್ಪದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಋತೂನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ರುತ್ಯದ ಹಿಂದೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವು ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಯದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವಃ—ದಿವ ಕಲ್ಪದ ಪಕ್ಷೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದಿವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ರಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಊದಿಡೆಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ರಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ದಿವಃ ಎಂಬುದು ಅಂಶೋದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂತೇಭ್ಯಃ—ಅಂತೇಭ್ಯಃ ಪರಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೧) ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ (ಉಪರಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಪರಿ ಕಲ್ಪವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತೇಭ್ಯಸ್ವರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ವ್ಯುಚ್ಛಂತ್ರಿ ಹಿ ರತ್ರಿಭಿರ್ವಿಶ್ವಮಾಭಾಸಿ ರೋಚನಂ |

ತಾಂ ತ್ವಾಮುಷವಸೂಯವೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಕಣ್ವಾ ಆಹೂಷತ || ೪ ||

ವರಣಾಶಃ

ವಿಽ ಉಚ್ಯಂತೀ | ಹಿ | ರತ್ನಭಿಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಅಽಭಾಸಿ | ರೋಚನಂ |

ತಾಂ | ತ್ವಾಂ | ಉಷಃ | ವಸುಯವಃ | ಗೀಃಭಿಃ | ಕಣ್ವಾಃ | ಅದೂಷತ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷೋ ವ್ಯುಚ್ಯಂತೀ ತನೋ ವರ್ಷಯಂತೀ ತ್ವಂ ರತ್ನಿಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯೈಶ್ಚೋಭಿರ್ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಭೂತಜಾತಂ ರೋಚನಂ ರೋಚನಾನಂ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಂ. ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾಭಾಸಿ | ಅ ಸಮಂತಾತ್ ಪ್ರಕಾಶನೇ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ತಾಂ ತಾದೃಶೀಂ ತ್ವಾಂ ವಸೂಯೈಶ್ಚೋ ವಸು- ಕಾಮಾಃ ಕಣ್ವಾ ಮೇಧಾವಿನ ಯುಕ್ತಿಜಃ ಕಣ್ಯಗೋಶ್ಚೋತ್ಸನ್ನಾ ನಾ ಮಹರ್ಷಯೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲ- ವ್ಯಕ್ತೈರ್ವಜೋಭಿರಹೂಷತ | ಸ್ತುತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಣ್ವಾ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ | ಕಣ್ವಾ ಯಭುತಿತಿ ತನ್ನ ಮಸು ಸಾಶಾತ್ || ಅಭಾಸಿ | ಧಾ ದೀಪ್ತೌ | ಅದಾಧಿತ್ವಾಚ್ಯುಪೋ ಲುಕಃ | ಸಿಂಹಾ ಪಿತ್ವಾದನು- ದಾತ್ವೈ ಧಾಶುಸ್ವರಃ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಸಿಂಹಾ ಚೋದಾತ್ವಂತಿತಿ ಗತೇರನುದಾತ್ವತ್ಯಂ | ರೋಚನಂ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತೌ | ಅನುದಾತ್ವೇತತ್ಪ್ರ ಹಲಾದೇರಿತಿ ಯುಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ವತ್ಯಂ | ವಸೂಯವಃ | ವಸು ಧನವಾತ್ಯನೇ ಇಚ್ಛಂತೇ | ಸುಪ ಅತ್ಯನೇ ಕ್ಯಚ್ | ಅಕ್ಯತ್ವಾವಧಾತುಕಯೋಂತಿ ದೀರ್ಭಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಯೇರವಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗೀರ್ಭಿಃ | ಸಾವೇಶಾಡ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ವತ್ಯಂ | ಕಣ್ವಾಃ | ಕಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಅತಿಪ್ರುಷಿಲಟಿಕೇಶ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷೆನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯಾದಾತ್ವತ್ಯಂ | ಅಹೂಷತ | ಹೈಷೋ ಲುಚಾ ಹ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಗಾರಣಮಿತ್ಯನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರ- ಪೂರ್ವತ್ವೇ ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಭತ್ಯಂ | ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ | ಏಕಾಚಿ ಇತಿಲಟ್ಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಸಂಹ್ವಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಭಾಧಾವಃ || ೬ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, (ನೀನು) | ವ್ಯುಚ್ಯಂತೀ—(ಕತ್ತಲನ್ನು) ಚದುರಿಸುತ್ತ ರತ್ನಿಭಿಃ—(ನನ್ನ) ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತ ಲೋಕವನ್ನೂ | ರೋಚನಂ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ | ಅ ಭಾಸಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಳಗುತ್ತೀಯೆ | ಹಿ—ಆದ್ದರಿಂದಲೇ | ತಾಂ ತ್ವಾಂ—ಅಂತಹತೇಜೋಯುಕ್ತಳಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ವಸೂಯವಃ—ಧನಾವೇಕ್ಷಿಗಳಾದ | ಕಣ್ವಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಅಥವಾ ಕಣ್ಯ ಗೋಶ್ಚೋತ್ಸನ್ನರಾದ ಮಹಿಗಳು | ಗೀರ್ಭಿಃ—(ಸ್ತುತಿಸೂಚಕಗಳಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಅಹೂಷತ—ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ನೀನು ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸುತ್ತ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ನೀನೂ ಬೆಳಗಿ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕವನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತೀಯೆ. ಅಂತಹ ತೇಜೋಯುಕ್ತಳಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಧನಾವೇಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ

ಮೇಧಾವಿಗಾಢ ಪುಕ್ತಿಶ್ಚುಗಲು ಅಥವಾ ಕಣ್ವವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುಷ್ಕಿಗಳು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

English Translation.

O Ushas, dispersing the darkness you illumine the whole universe with your bright rays; therefore, O Ushas, the sons of Kanwas, desirous of wealth, praise you with their hymns.

|| ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವೈಚ್ಯಂತೀ—ತನೋ ವರ್ಷಯೋಶೀ | ಕತ್ತರೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವಳು.

ವಸೂಯವಃ—ವಸುಕಾಮಾಃ ಧನಕಾಮಾಃ | ಧನವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿಃ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ |

ಕಣ್ವಾಃ—ಕಣ್ವಪುಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಕಣ್ವಪುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಯಾಃ ||

ಅಭಾಸಿ—ಅಹ ಉಪಸರ್ಗ. ಧಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಧಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರವೇ (ಅಂತೋದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಭಾಸಿ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಞಾತಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಾ ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೧) ಉದಾತ್ತವಿವಿಷ್ಟತಿ ಏತಪ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಗತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಯಕ್ಕೆ ಆ ಎಂಬುದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋಚನಮ್—ರುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಅನಾದಾತ್ತೇತ್. ಅನುದಾತ್ತೇಶತ್ಕ ಹಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಹಲಾದಿಯಾದ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರುಚಧಾತುವಿಗೆ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುವೋರನಾಕೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ರೋಚನಂ ಎಂಬುದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ರೋಚನಂ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದ.

ವಸೂಯವಃ—ವಸು ಧನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ವಸೂಯವಃ ಹಣವನ್ನು ತಮಗೆ ಬಯಸುವವರು ಎಂದರ್ಥ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಸು ಎಂಬ ಸುಬಂತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಚ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಚಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸುಯ

ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಕಯೋದೀರ್ಘಘೋಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಕೃತ್ಸಾಮಧಾತುಕಛ್ಛಿನ್ಯವಾದ ಯಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜಂಶಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸೂಯತಿ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸೂಯ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಜ್ಯೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸೂಯ+ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋದೋಷೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪಬದಧ್ ವಸೂಯ ಎಂಬ ಉಕಾರಾಂಶ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಆವಾದೇಶಗಳು ಬಂದರೆ ವಸೂಯವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೀರ್ಘಃ— ಗೀರ್ಘ ಪರದಲ್ಲಿ ತ್ಯೂರಯಾ ಬಹುವಚನವಿರುವಾಗ ರೋಪಬದಧಯಾಃ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬಂದು ಗೀರ್ಘಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಕಾಚಿ ಸ್ತೃತೀಯಾದಿರ್ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಸಪ್ತಮೀ ವಿವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಶಾಚ್ ಉಕ್ಯ ಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ್ಯೂತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗೀರ್ಘಃ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಣ್ವಾಃ— ಕಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ (ಅನೇಕ ಧಾತುಗಳೊಡನೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪರಿಶುರುತ್ತಾರೆ.) ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಸಿಲಪಿಕಣಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷನ್ಯನಲ್ಲಿ ವ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಣ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿರ್ವಿಭಕ್ತೌ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿ ಕಣ್ವಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹೂಷತ— ಹ್ಯೇರ್ಘ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಉಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ಯ+ಅತ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹ್ಯೇರ್ಘ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದರೆ ಹು+ಅತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದರೆ ಹು+ಅತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗನಯನವಾದ ವ್ಯಂಜನದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಅತ ಎಂದಿರು ವಾಗ ಉಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಜೈಗೆ ಸಿಚ್ ನಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ದಿಶಾಚಿ ಉಪದೇಶೀನದಾತ್ತಾಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಇತ್ಯೇಶಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯೈಃ (ಪರಿಭಾಷಾ. ೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಬರುವ ಗುಣವು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತನ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಿಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಪ್ಪ ಬಂದರೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಶಾಕಮಃ ಬಂದರೆ ಅಹೂಷತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಐವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉದು ತ್ಯಮಿತಿ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಸ್ತೌಷ್ಠಾಸ್ವಾಹಂ ಸೂರ್ಯ-
ದೇವತ್ಯಂ | ಆದೌ ನವ ಗಾಯತ್ರೈಃ ಶಿಷ್ವಾಶ್ಚ ಶಸ್ತ್ರೋಽನುಷ್ಠುಫ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ |
ಉದು ತ್ಯಂ ಸಪ್ತೋನಾ ಸೌರ್ಯಂ ನವಾದ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರೈ ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಶ್ವೇ ಸೌರ್ಯೇ ಕೃತಾವುದು
ತ್ಯಮಿತ್ಯಾದಯೋ ನವರ್ಚಃ ಶಂಸನೀಯಾಃ | ಸಂಸ್ಥಿತೇಷ್ವಾಶ್ವಿನಾಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಸೂರ್ಯೋ
ನೋ ದಿವ ಉದು ತ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಮಿತಿ ನವ | ಅ. ೬-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಉದುತ್ಯಂ ಎಂಬುದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ
ಹದಿನೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಮೊದಲನೆಯ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು, ಉಳಿದ
ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳು ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಉದುತ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು
ನವಮಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದು ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲ
ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಶ್ವಿನಶಶ್ವಮುಕ್ತು ಪಠನವಾದುವಾಗ
ಸೌರ್ಯಕ್ರತುಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಉದುತ್ಯಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿರುವ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಿತೇಷ್ವಾಶ್ವಿನಾಯು ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ
ಸೂರ್ಯೋ ನೋ ದಿವ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೮) ಉದು ತ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ ನವ (ಮು. ಸಂ. ೧-೫೦-೧ ರಿಂದ
೯ ಮುಕ್ತುಗಳು) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೫೦ .

ಮಂಡಲ—೧ | ಅನುವಾಕ—೯ | ಸೂಕ್ತ—೫೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೭, ೮ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತುಂಖ್ಯೆ—೧.೦೬ ||

ಮುಖ್ಯ—ಪ್ರಸ್ತೌಷ್ಠಾ ಸ್ವಾಹಾ ||

ದೇವತಾ—ಸೂರ್ಯ ||

ಛಂದಃ—೧.೯ ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೦.೦೬ ಅನುಷ್ಠುಪ್ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಉದು ತ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ ದೇವಂ ವಹನ್ತಿ ಕೇತವಃ |

ದೃಶೇ ವಿಶ್ವಾಯ ಸೂರ್ಯಂ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಕ್ತಾಃ ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯಂ | ಜಾತವೇದಸಂ | ದೇವಂ | ವ್ರಹಸ್ತಿ | ಕೇತವಃ |
ದೈತೇ | ವಿಶ್ವಾಯ | ಸೂರ್ಯಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕೇತವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪತಾಃ ಸೂರ್ಯಾಶ್ಚಾ ಯದ್ವಾ ಸೂರ್ಯರತ್ನಯಃ ಸೂರ್ಯಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಣಮಾದಿತ್ಯಮುಮು ವಹಂತಿ | ಉಧ್ವಂ ವಹಂತಿ | ಉ ಇತಿ ಸಾವಿಪೂರಣಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ವಿಶ್ವಾಶ್ವೇದ್ಯನರ್ಥಕಾಃ ಕರ್ಮೀಮಿದ್ವಿತಿ | ನಿ. ೧-೯-೪ | ಕಿಮರ್ಥಂ ವಿಶ್ವಾಯ ವಿಶ್ವಸ್ಯೈ ಭುವನಾಯ ದೈತೇ ದೈತ್ಯಂ | ಯಥಾ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಸೂರ್ಯಂ ಪತ್ಯಂತಿ ತಥೋಽಧ್ವಂ ವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ ಸೂರ್ಯಂ | ತೈಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಜಾತವೇದಸಂ ಜಾತಾನಾಂ ಪ್ರಾಚೀನಾಂ ವೇದಿತಾರಂ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಂ ಜಾತಧನಂ ವಾ ದೇವಂ ದಿದ್ಯಾತಮಾನಂ | ಅಶ್ವ ನಿರುಕ್ತಂ | ಉದ್ರಹಂತಿ ತಂ ಜಾತವೇದಸಂ ದೇವ-ಮಶ್ವಾಃ ಕೇತವೋ ರತ್ನಯೋ ವಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಸಂದರ್ಶನಾಯ ಸೂರ್ಯಂ | ನಿ. ೧೨-೧೫ | ಇತಿ || ಜಾತವೇದಸಂ | ಜಾತಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ-ಜಾತವೇದಾಃ | ಗತಿಶಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಿ-ತ್ಸರತ್ನಂ | ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಿತ್ಸರತ್ನಂ ಚ | ದೈತೇ | ದೈತೇ ವಿಶ್ವೇ ಚ | ಪಾ. ೩-೪-೧೦ | ಇತಿ ತುಮರ್ಥೇ ನಿಪಾತಿತಃ | ಸೂರ್ಯಂ | ರಾಜಸೂಯಿಸೂರ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸುಕ್ತಾ ಕೃಪಿ ರುದಾಗಮಸಹಿತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿಶ್ವಾಪದಮದಾಶ್ಚಕ್ರೈ ಧಾತುಸ್ತೇಷಾ-ದ್ಯುದಾಶ್ಚತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಕೇತವಃ—(ಸೂರ್ಯನ ಅಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ) ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು | ತ್ಯಂ—(ರೋಶ) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ | ಜಾತವೇದಸಂ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನು ತಿಳಿದ ವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ದೇವಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಸೂರ್ಯಂ—(ಸರ್ವರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ) ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ವಿಶ್ವಾಯ—ಸಮಸ್ತರೋಕದ | ದೈತೇ—ದರ್ಶನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಉಮು ವಹಂತಿ—ಮೇಲಿತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ. (ವಹಿಸುತ್ತವೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಸರ್ವರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯದೇವನು ರೋಶಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು. ಇಂತಹ ದಿವ್ಯಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅವನ ಅಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ ಕುದುರೆಗಳು ಅಥವಾ ಅವನ ಕಿರಣಗಳು ಸಮಸ್ತ ರೋಕದ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಿತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ.

English Translation.

His horses (or rays) carry on high all-knowing and divine Sun that he may be seen by all.

|| ವಿವೇಕ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತವು ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದ ಮಕ್ಕಗಳು ಒಟ್ಟು ಅರವತ್ತೊಂಕು ಇರುವವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಸೌರಸೂಕ್ತವೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಸೂರ್ಯೋಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೌರಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಸೂರ್ಯ, ಅದಿತ್ಯ, ಸವಿತೃ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಮಕ್ಕಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಅದಿತ್ಯನವಿತ್ಯದೇವತಾಕವಾದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು.

ಸೂರ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು—ಸೂರ್ಯಃ ಸತ್ತೇರ್ವಾ | ಸುವತೇರ್ವಾ | ಸ್ವೀರ್ಯತೇರ್ವಾ || (ನಿ. ೧೨-೧೪) ಎಂದರೆ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ, ಸಮಸ್ತವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರೇರಿತಿಸುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಸೂರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಮತ್ತು ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಉದ್ಭವಂತಿ ತಂ ಜಾತವೇದಸಂ ರಕ್ತಯಃ ಕೇತವಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ದರ್ಶನಾಯ
ಸೂರ್ಯಮಿತಿ | ಕಮನ್ಯಮಾದಿತ್ಯಾದೇವಮವಕ್ಷ್ಯತಾ || (ನಿ. ೧೨-೧೫).

ಈ ನಿರ್ವಚನವು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥದಂತೆಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿವರಣೆಯ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ.

ತ್ಯಂ—ಈ ಶಬ್ದವು ತಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ತಂ ಎಂದರ್ಥವು.

ಜಾತವೇದಸಂ—ಜಾತಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ಜಾತವೇದಾಃ ತಂ | ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನು.

ದೇವಂ—ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾದ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ.

ಉತ್ ವಹಂತಿ—ಮೇಲೆ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಧರಿಸುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯಾರ್ಥಗಳು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ರಕ್ತ-ವ. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಎತ್ತರವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕೂಂಡೊಯುತ್ತವೆ.

ಕೇತವಃ—ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ರಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂರ್ಯಾರ್ಥಗಳು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ರಕ್ತಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಸ್ವಯಂ

ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಮಾತ್ರ ಕೇಶವ: ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ದ್ವಿತೀ—ಶ್ವಿಷ್ಠ್ಯಂ | ದರ್ಶನಾಯ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವಿಶ್ವಾಯ—ವಿಶ್ವಸ್ವೈ ಭುವನಾಯ | ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಜನರ (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಹಿತನಾರ್ಥವಾಗಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾತವೇದಸೆವ್—ಜಾತಾನಿ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಜಾತವೇದಾಃ | ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು. ಗಣಿಕಾರಕೋಪಪದಯೋಃ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೫-೬೬೬) ಗಣಿಯೂ ಕಾರಕವೂ ಉಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೂಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತವೇಬ ಕಾರಕವು ಉಪದವಾಗಿರುವಾಗ ವಿದ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದ್ವಿರುಬಾಗ ಪ್ರಗಂಕಲಘೂಪಪದ್ಯೈ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಘೂಪದಗುಣವು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಾತವೇದಸ್ ಎಂದು ಸಕಾರಾಂತ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಣಿಕಾರಕೋಪಪದದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪನಾದವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಜಾತಕೃಬ್ಧವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಸಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಕಾರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿತೀ—ದ್ರಷ್ಟುಂ ದೃಶಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದರ್ಥ. ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಿ ಧಾತು. ದ್ವಿತೀ ವಿಷ್ಯೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೃಶಿ ಎಂದು ನಿಪಾತಿತವಾದ ರಬ್ಧ.

ಸೂರ್ಯಪ್—ಸೂ ಪ್ರೇರಣಿ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ರಾಜಸೂಯಸೂಯಸೂರ್ಯಮೃಷೋಽಗ್ನಿಸುಹ್ಯ. ಉಪ್ಯಕೃಪ್ಪಪಚ್ಯಾವ್ಯಭ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಶಬ್ದಗಳು ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಗಳಾಗಿ ನಿಪಾತಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಬ್ಧವು ಸೇರಿದೆ. ಸರತಿ ಅಕಾರಿ ಸೂರ್ಯಃ ಅಕಾರದಲ್ಲಿ ಲೋಗುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯರಬ್ಧವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ ಸ್ವಧಾತುವಿಗೆ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ನಿಪಾತನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನೂ ದೀರ್ಘವನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವೊದಲು ಹೇಳಿದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸುವತಿ ಕರ್ಮದ ಲೋಕಂ ಪ್ರೇರೆಯತಿ ಸೂರ್ಯಃ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಲೋಕವನ್ನು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ರುದಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ರುಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವನಾಗಿ ಏಂದರೆ ಸೂರ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃತ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅಸುದಾತ್ವ ಸುಪ್ಪಿತಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಎಂಬುದು ಅದ್ವಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರವು ಸ್ವರಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಅಪ್ ತ್ಯೇ ತ್ರಾಯವೋ ಯಥಾ ನಕ್ಷತ್ರಾ ಯನ್ತ್ರೈಕ್ಯುಭಿಃ |
ಸೂರಾಯ ವಿಶ್ವಚಕ್ರಸೇ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಪ್ | ತ್ಯೇ | ತ್ರಾಯವಃ | ಯಥಾ | ನಕ್ಷತ್ರಾ | ಯಂತಿ | ಅಕ್ತುಃಭಿಃ |
ಸೂರಾಯ | ವಿಶ್ವಚಕ್ರಸೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತ್ಯೇ ತಾಯವೋ ಯಥಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಸ್ತಸ್ಮರಾ ಇವ ನಕ್ಷತ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ದೇವಗೃಹರೂಪಾಣಿ | ದೇವಗೃಹಾ ನೈ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧. ೫. ೨. ೬ | ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಇಹ ಲೋಕೇ ಕರ್ಮಾಸುಷ್ಯಾಯ ಯೇ ಸ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ತೇ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪೇಣ ದೈತ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಚಿ ಶ್ರುಯಂತೇ | ಯೋ ವಾ ಇಹ ಯಜತೇವಮುಂ ಸ ಲೋಕಂ ನಕ್ಷತೇ ತನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ನಕ್ಷತ್ರತ್ವಂ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೫-೨-೫ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ತೇಷಾಂ ಸುಕೃತಿನಾಂ ಜ್ಯೋತೀಲಂಷಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ಸುಕೃತಾಂ ವಾ ಏತಾನಿ ಜ್ಯೋತೀಲಂಷಿ ಯನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ | ತೈ ಸಂ. ೫-೪-೧-೩ | ಇತ್ಯಾಮ್ನಾನಾತ್ | ಯಾಸ್ಯಸ್ತಾಸ್ತದ | ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ನಕ್ಷತೇರ್ಗತಕರ್ಮಣಃ | ನೇಮಾನಿ ವ್ರತಾಣೀತಿ ಚಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಇತಿ | ತಥಾವಿಧಾನಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣ್ಯುಕ್ತುಭಿ ರಾತ್ರಿಭಿಃ ಸಹಾಪ ಯಂತಿ | ಅಪಗಚ್ಯಂತಿ | ವಿಶ್ವಚಕ್ರಸೇ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಕಸ್ಯ ಸೂರಾಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾಗಮನಂ ದೈವ್ಯೈಶಿ ಶೇಷಃ | ತಸ್ಮರಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಚಿ ರಾತ್ರಿಭಿಃ ಸಹ ಸೂರ್ಯ ಆಗಮಿಸ್ಯತೀತಿ ಭೀತ್ಯಾ ಪಲಾಯಂತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾಯುರಿತಿ ಸ್ತೇನನಾಮ | ತಾಯುಸ್ತಸ್ಮರ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ಅಕ್ತುರಿತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮ | ಶರ್ವಯೋಕ್ತುರಿತಿ ತತ್ರ ಪಾರಾತ್ | ಯಥಾ | ಯಥೇತಿ ಪಾದಾಂತ ಇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಕ್ಷತ್ರಾ | ನಕ್ಷ ಗತಾ | ಅಮಿನಕ್ಷಿ-ಯಜಿಬಂಧಿತಭ್ಯೋಽಪ್ರನ್ | ಉ. ೩-೧೦೫ | ಇತ್ಯತ್ರಸ್ತ್ರೈತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಧಾಣ್ಯುಸಾದಿಶ್ರುತೈ ವೃತ್ತೈ ತ್ವೇವಮುಕ್ತಂ | ನಕ್ಷರತಿ ನಕ್ಷೀಯತ ಇತಿ ವಾ ನಕ್ಷತ್ರಂ | ಕ್ಷೀಯತೇಃ ಕ್ಷರತೇರ್ವಾ ನಕ್ಷತ್ರಮಿತಿ ನಿಪಾತ್ಯತ ಇತಿ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಯಂತಿ | ಇಹ ಗತಾ | ಇಹೋ ಯೇತಿ ಯಥಾದೀಶಃ | ಸೂರಾಯ ವಿಶ್ವಚಕ್ರಸೇ | ವಿಶ್ವಂ ಚಿಷ್ಟೇ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತಿ ವಿಶ್ವಚಕ್ರಃ | ಚಿಷ್ಟೇರ್ಬಹುಲಂ ಶಿಷ್ಟ | ಉ. ೪-೨೩೨ | ಇತ್ಯಸುಸ್ತ್ರೈತ್ಯಯಃ | ಶಿಷ್ಟೋನ ಸಾರ್ವಧಾ-ತುಕತಾತ್ ಪ್ಯಾಞಾದೀಶಾಭಾವಃ | ಉಭಯತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ತವ್ಯಾ | ಮು ೨-೩-೬೨-೧ | ಇತಿ ಚತುರ್ಥೀ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತೈಲೇ—(ಅ) ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ | ತಾಯಿಯೋ ಯಥಾ—ಕಲ್ಪರಂತೆ | ನಕ್ಷತ್ರಾ—(ದೇವತೆಗಳ ಗೃಹ ರೂಪಗಳಾದ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸುಕೃತಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು | ಅಶ್ವಿಃ—ರಾಶಿಗಳೊಡನೆ | ವಿಶ್ವಜಿಹ್ವೇ—ಸಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಸೂರ್ಯನ (ಅಗಮನವನ್ನು ನೋಡಿ) | ಅಪ ಯಂತಿ—(ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು) ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಕಲ್ಪರು ಯಾವರೀತಿ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾರೋ ಅದಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಗೃಹರೂಪಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಲೋಕದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದ ಸುಕೃತಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ರಾಶಿಗಳೊಡನೆ ಸಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಗಮನವನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆ ಮರೆಯಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ. (ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮಂಚಾಗುತ್ತವೆ).

English Translation.

At the approach of the illuminating sun, the stars depart with the night like thieves.

! ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು !

ತೈಲೇ—ತೈಲ ಎಂದರೆ ತೇ, ಅ, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ. ಕಲ್ಪರು ರಾಶಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತನವನ್ನು ಮಾಡುವರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಾಯಿವೆ—ತೃಪ್ತಿ, ತತ್ವಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಶ್ರೇಣನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಯಿವೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಾಯಿವೆ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಪರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಪ ಯಂತಿ—ಓಡಿಹೋಗುವರು. ಕಾಣದಂತೆ ಅಥವಾ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು.

ನಕ್ಷತ್ರಾ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಅಥವಾ ದೇವಗೃಹಗಳು. ದೇವತೆಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದು ದೇವಗೃಹಾ ವೈ ನಕ್ಷತ್ರಾಢಿ (ಕೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೫-೨-೬) ಎಂದು ಕೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಮತ್ತು ಯೋ ವಾ ಇಹ ಯಜತೇವಮುಂ ಲೋಕಂ ನಕ್ಷತೇ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ನಕ್ಷತ್ವೈಂ (ಕೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೫-೨-೫) ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವನು. ಅದುದರಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಸುಕೃತಂ ವಾ ವಿಶಾಢಿ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಯನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ (ಕೈ. ಸಂ. ೫-೪-೧-೩) ಸತ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದವರು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವರು. ಅವರೇ ನಮಗೆ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಕೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ನಕ್ಷತೇರ್ಗರ್ಹಿತಕರ್ಮಣಃ | ನೇಮಾಢಿ ಜ್ಞತ್ರಾಣೀತಿ ಚಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ (ನಿ. ೩-೨೦) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಎಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದು. ಕ್ಷತ್ರ ಎಂದರೆ ಧನವು. ಧನರೂಪವಾದ ಹಿರಣ್ಯದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಸತ್ಯರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದವರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಪ್ರತಿತಿ ಇರುವುದು.

ಅಕ್ಶುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ; ಅಕ್ಶುಭೀ ರಾತ್ರಿಭಿಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು (ನಿ. ೧೨-೨೩).

। ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ।

ಯಥಾ—ಇದು ನಿವಾತಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತವು. ಜಾದಯೋಲ್ಯನುದಾತ್ತಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಯಥೇತಿಸಾದಾಂತೆ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾದಿಭುಲಕವಾದ ಯಥಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ನಕ್ಷತ್ರಾ—ನಕ್ಷಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಅಮಿನಕ್ಷಿರುಜ ಬಂಧಿ ಪತಿಭ್ಯೋಃತ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಇವುಗಳಿಗೆ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ ಎಂದು ಇದರ ಸ್ವರೂಪ. ಹೋರಣೆ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲಾಂಕೈ ನಲಾಂದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ನಕ್ಷ+ಅತ್ರನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿರೀತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಕ್ಷತ್ರಾ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ನೆಭ್ರಾಣ್ನಾಶಾಕ್ಸೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. “ನಕ್ಷತ್ರಂ ನಕ್ಷೀಯತೆ ಇತಿ ವಾ ನಕ್ಷತ್ರಮ್ | ಕ್ಷೀಯತೇಃ ಕ್ಷರತೇ ವಾ ನಕ್ಷತ್ರಮಿತಿ ನಿವಾತ್ಯತೆ” (ಶಾ. ೬-೩-೩೫) ಸಂಚಲಿಸರ್ಥೇ ಇರುವುದು ಅಥವಾ ನಾಶವಾಗದಿರುವುದು ನಕ್ಷತ್ರ ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೆ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಎಂದು ನಿವಾತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನಕ್ಷತ್ರಂ ಎಂದು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಚಾಗಿ ನ ಲೋಪವಾಗದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಭಾವವನ್ನೂ ನಿವಾತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಕ್ಷಿತ್ರಯ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ನಿವಾತಶಬ್ದವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ನಕ್ಷತ್ರ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ವಿನಿಶ್ಚಯವಾದಿಧಾಂ ನಕ್ಷತ್ರ+ಅತ್ರನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸ್ಯಿಗೆ ಶಿ ಎಂಬ ಅದೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಿ ಗೆ ಶೀಲ೦ದೆಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಿಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನೆಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಬುಲಃಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಂತಲಕ್ಷಣ ಉಪಧಾದೀರ್ಭ ಬಂದು ನಲೋಪವಾದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ವಿನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಇ+ಅಂತಿ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅತಿಚ್ಚು ಧಾತುಭೃವಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇತ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಜಾಗಿ-ಅಪವಾದವಾದ ಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಕಾರ ಬಂದರೆ ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಾಯ—ಸೂರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಧಾಗ ಸೂರ+ಎ ಎಂದಿರುವಾಗ ಚೋರ್ಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಿಟ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ರ್ಯತನೇ ದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಯತ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ರವ್ಯಾ (ಪಾ. ಮ. ೨-೩-೬೨-೧) ಎಂದು ಮತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಷ್ಯತ್ಥು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀನಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಚರಮನ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಚಕ್ಷಸೇ—ವಿಶ್ವಂ ಚಕ್ಷೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಚಕ್ಷಾಃ. ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಚಕ್ರಿಹ್ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು ಅದಾಡಿ. ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಚಕ್ಷೇರ್ಬಹುಲಂ ಶಿಷ್ಟೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೨) ಚಕ್ರಿಹ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪ್ಪು. ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಶಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಕ್ಷಸ್ ಎಂದು ಸಕಾರಾಂತವಾದೇಶವು ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಶಿವ್ಯದ್ವಾವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೆಯು ಶಿಜ್ಞಶಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರತಕ್ಕ ಖ್ಯಾಇಾದೇಶವು ಚಕ್ರಿಹಾಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಚಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಚಕ್ಷಸೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಷ್ಯತ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ರವ್ಯಾ ಎಂಬ ಧಾತ್ಯುಕಾರರ ವಚನದಿಂದ ಪಷ್ಯತ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀನಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ.

। ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ।

ಅದ್ಯಶ್ರಮಸ್ಯ ಕೇತವೋ ವಿ ರಶ್ಮಯೋ ಜನಾ ಅನು ।
ಭ್ರಾಜಂತೋ ಅಗ್ನಯೋ ಯಥಾ ॥ ೩ ॥

। ಪದಪಠಃ ।

ಅದ್ಯಶ್ರಂ | ಅ ಸ್ಯ | ಕೇತವಃ | ವಿ | ರಶ್ಮಯಃ | ಜನಾನ್ | ಅನು |
ಭ್ರಾಜಂತಃ | ಅಗ್ನಯಃ | ಯಥಾ || ೩ ||

। ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ।

ಅಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕೇತವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಾ ರಶ್ಮಯೋ ದೀಪ್ತಯೋ ಜನಾಸನು ವ್ಯವೃತ್ತಂ । ಪಾಶಾನ್ಯವಾಸನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರೇಕ್ಷಂತೇ । ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ರ ದ್ಯುಮಂತಃ । ಖ್ಯಾಪಂತೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಅಗ್ನಯೋ ಯಥಾ ಅಗ್ನಯ ಇವ ॥ ಅದ್ಯಶ್ರಂ । ದೈಶಿತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಂತೇ । ಪರ್ವಮಾನೇ ಲುಹಃ । ಇರಿತೋ ವಾ । ಪಾ. ೩-೧-೫೭ । ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಪಾದೇಶಃ । ರುದ್ರಿತ್ಯನುಮತ್ಯಕ್ತ

ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೭-೧-೮ | ಇತಿ ರುಡಾಗಮಃ | ಅತ ಏವ ಬಹುಲವಚನಾದ್ವದ್ವಿಶೋಜಾ ಗುಣ
ಇತಿ ಗುಣಾಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಛಂದಂತೀತಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಸ್ಯೋತ್ತಮ-
ಪುರುಷೈಕವಚನಾದೀಶಃ | ಪ್ರಥಮಪುರುಷಾಂತ ಏವ ಪಾಪಾಂತೇರೇ ಶ್ರೂಯತೇ | ಅದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯ ಕೇತವಃ |
ಅಥ. ೧೩-೧-೧೮ | ಇತಿ | ಜನಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ನಕಾರಸ್ಯ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ರುತ್ವಯತ್ಪಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ |
ಭ್ರಾಜಂತಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾ ದನುದಾತ್ರೈಶ್ಚಂ | ಶತುಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ತರೀಣ ಧಾತುಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯೋ—ಈ ಸೂರ್ಯದೇವನ | ಕೇತವಃ—(ಆಗಮನವನ್ನು) ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ | ರತ್ನಯಃ—ಕಿರಣಗಳು |
ಭ್ರಾಜಂತಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ | ಅಗ್ನಿಯೋ ಯಥಾ—ಅಗ್ನಿಗಳಂತೆ | ಜನಾಃ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ
ಅನು—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ | ವಿ ಅದೈಶ್ಚಂ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತವೆ. (ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯನಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನ ಆಗಮನವನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೂಚಿಸುವ
ಅವನ ಕಿರಣಗಳು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗಳಂತೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation.

High illuminating rays are seen among men like blazing fires.

|| ವಿಕೀಪ ಎಜಯಗಳು ||

ಕೇತವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪೆಶಾಃ—ಕೇತುಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಚರವು. (ನಿ. ೩-೧೩) ಇಲ್ಲಿ ಕೇತವಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವು ರತ್ನಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೇತವಃ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,
ತಿಳುವಳಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸೂರ್ಯ
ರಶ್ಮಿಗಳ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ
ಕೇತವಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಜ್ಞಾಪೆಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅದೈಶ್ಚಂ ರತ್ನಯಃ ಜನಾನ್ ಅನು—ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಜನರನ್ನು ನೋಡುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ
ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಬೆಳಕಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಜನರು
ಪ್ರಸಂಪದವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭ್ರಾಜಂತೀತಿ ಅಗ್ನಿಯೋ ಯಥಾ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು
ಯಾವರೀತಿ ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೂ ಸಹ ಸಮಸ್ತವುಂಟುಮಾಡುವ
ಬೆಳಗುವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದ್ವೈತ್ಯಮ್—ದ್ವೈತ್ಯೇ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಿ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಛಂದಸಿಲಿಪ್ ಲಿಪಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೮-೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಝಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಆದೇಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವೌ+ಮಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇತಕ್ಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚಿ ಲುಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಇರಿತೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವೈತ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇರ್ ಎರಡುಬಾರಿ ಇಕಾರವುಂಟಾದ್ದರಿಂದ ಇರಿತಾದ ಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೌ+ಅ+ಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೂಢಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೂಢಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಣೋಲೋಪಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಪ್ ಎಂಬುದು ಅನವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಆಡಾಗಮವು ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಅದ್ವೈತ್ಯಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಋದ್ವೈತ್ಯೋಽನು ಉಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಾದುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಪುರುಷದ ವಿಕವಚನವು ಆದೇಕವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನವೇ ತ್ರುತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈತ್ಯವ್ಯಕ್ತ ಕೇಶವಾ (ಆ. ಸ. ಗಂ. ೬-೧-೮) ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾಠವಿರುತ್ತದೆ.

ಜನಾನ್—ಆತೋಲೈಸಿ ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರುತ್ಯಕ್ಕೆ ಯತ್ಯಲೋಪಗಮ ಬರುತ್ತವೆ. ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುತ್ಯದ ಹಿಂದೆ ಅನುನಾಸಿಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನಾ ಎಂದು ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭ್ರಾಜಂತಃ—ಭಾಜ್ಯ ದೀವ್ರಿ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಲಚಿಃ ಶಕ್ತಶಾನಿಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭ್ರಾಜ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ತಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭ್ರಾಜ್ ಎಂದು ತಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಜಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದಿಜಾಂ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇಽಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ ಬಂದರೆ ಭ್ರಾಜಂತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತ ಲವಾರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಶಪಿನ ಪರದಲ್ಲ ಬಂದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರನುಮಾತೀತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭ್ರಾಜಂತಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ವೈತ್ಯವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ತರಣಿರ್ವಿಶ್ವದರ್ಶತೋ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯುದಸಿ ಸೂರ್ಯ |
 ವಿಶ್ವಮಾ ಭಾಸಿ ರೋಚನಂ || ೪ ||

[ಪದಪಠಃ]

ತರಣಿಃ | ವಿಶ್ವದರ್ಶತಃ | ಜ್ಯೋತಿಃಕೃತ್ | ಅಸಿ | ಸೂರ್ಯ |
 ವಿಶ್ವಂ | ಅ | ಭಾಸಿ | ರೋಚನಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭಾತುಮಾಸ್ಯೇಷು ಶುನಾಸೀರ್ಯೇ ಪರ್ವಣ್ಯಸ್ತಿ ಸೌರ್ಯ ಏಕಕಪಾಲಃ | ತಸ್ಯ ತರಣಿರಿತ್ಯೇ-
 ಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತರಣಿರ್ವಿಶ್ವದರ್ಶತಶ್ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದ್ಗಾಧನೀಕಮಿತಿ ಯಾ-
 ಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾಃ | ಅ. ೨-೨೦ | ಇತಿ | ತಥಾತಿಮೂರ್ತಿನಾಮ್ನುಕಾದೇ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷೇ ಸೌಂಧೀಕರ್ತವ್ಯಾ |
 ತಸ್ಯಾಮ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಅತಿಮೂರ್ತಿನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ನವೋ ನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನ
 ಸ್ತರಣಿರ್ವಿಶ್ವದರ್ಶತಃ | ಅ. ೯. ೮ | ಇತಿ

ಹೇ ಸೂರ್ಯ ತ್ವಂ ತರಣಿಸ್ತರಿತಾ ಅನ್ಯೇನ ಗಂತುಮಶಕ್ಯಸ್ಯ ಮಹತೋಽಧ್ಯನೋ ಗಂಶಾಸಿ |
 ತಥಾ ಚಿ ಸ್ಪರ್ಯತೇ | ಯೋಷನಾನಾಂ ಸಹಸ್ರೇ ಪ್ರೇ ದ್ವೇ ಶತೇ ದ್ವೇ ಚಿ ಯೋಷನೇ | ಏಕೇನ ನಿಮಿ-
 ಷಾರ್ಥೇನ ಕ್ರಮಮಾಣ ನಮೋಽಸ್ತು ತ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಉಪಾಸಕಾನಾಂ ರೋಗಾತ್ತಾರಯಿಶಾಸಿ |
 ಆರೋಗ್ಯಂ ಭಾಷ್ಯರಾದಿಚ್ಛೇದಿತಿ ಸ್ತೂರಣಾತ್ | ತಥಾ ವಿಶ್ವದರ್ಶತೋ ವಿಶ್ವಃ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಭಿದರ್ಶ-
 ನೀಯಃ | ಅದಿತ್ಯದರ್ಶನಸ್ಯ ಚಂದಾಲಾದಿದರ್ಶನಜನಿತಪಾಪನಿರಹರಣಾದೇತುಕ್ಯಾತ್ | ತಥಾ ಭಾಪ-
 ಸ್ತಂಭಃ | ದರ್ಶನೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ದರ್ಶನಮಿತಿ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವಂ ಸಕಲಂ ಭೂತಜಾತಂ ದರ್ಶತಂ
 ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ಪ್ರಕಾಶ್ಯಂ ಯೇನ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಥಾ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ಕರ್ತಾ |
 ಸರ್ವಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಪ್ರಕಾಶಯಿತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಚಂದ್ರಾದೀನಾಂ ರಾತ್ರೈ ಪ್ರಕಾಶಯಿತಾ | ರಾತ್ರೈ
 ಹ್ಯುಪ್ಪಯೇಷು ಚಂದ್ರಾದಿಭಿಂಬೇಷು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಃ ಪ್ರತಿಫಲಿತಾಃ ಸಂತೋಽಂಧಕಾರಂ ನಿವಾರ-
 ಯಂತಿ ಯಥಾ ದ್ವಾರಸ್ಥ ದರ್ಶನೋಪರಿ ನಿಪತಿತಾಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯೋ ಗೃಹಾಂತೆರ್ಗತಂ ತನೋ ನಿವಾರ-
 ಯಂತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ರೋಚನಂ ರೋಚನಾನಮಂತರಿಕ್ಷಮಾ
 ಸಮಂತಾದ್ಭಾಸಿ | ಪ್ರಕಾಶಯಿಸಿ || ಯದ್ವಾ | ಹೇ ಸೂರ್ಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತಯೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕ ಪರ-
 ಮಾತ್ಮನಃ ತರಣಿಃ ಸಂಸಾರಾದ್ವೇಷ್ವರಕೋಽಸಿ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಂ ವಿಶ್ವದರ್ಶತೋ ವಿಶ್ವಃ ಸರ್ವೈರ್ಮುಮು
 ಋಭಿದರ್ಶತೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಧಿಷ್ಠಾನಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೇ ಹ್ಯಾಪೋಪಿತಂ ನಿವ-
 ತಕೇ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಸೂರ್ಯಾದೇಃ ಕರ್ತಾ | ತಥಾ ಭಾವನ್ಯಾಯಿತೇ | ಚಂದ್ರಮಾ

ಮನಸೋ ಜಾತಶ್ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ | ತೈ ಅ. ೩-೧೨-೬ | ಇತಿ | ಈದೈತಸ್ತ್ವಂ ಚಿದ್ರೂ-
ಪತಿಯಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ದೈತ್ಯಜಾತಂ ರೋಚನಂ ರೋಚಮಾನಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ
ಧಾಸಿ | ಪ್ರಕಾಶಯಸಿ | ಚೈತನ್ಯಸ್ಥಿತನೇ ಹಿ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವೈತ್ಯತೇ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ತಮೇವ
ಧಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಧಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ | ಕ. ಉ. ೫-೧೫ | ಇತಿ | ತರಣಿಃ | ತ್ವ
ಜ್ವನತರಣಿಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಧಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾದಿರ್ತಸ್ಯ ಭೃದ್ಧ ಭವ್ಯತ್ಯವಿತ್ಯುಭ್ಯೋನಿರಿತ್ಯನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ ಕರೋತಿತಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್ | ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾ-
ಸೇಽನುಕ್ತರವದಸ್ತಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಪತ್ವಂ | ಧಾಸಿ | ಧಾ ದೀಪ್ತ | ಅಂತರ್ಧಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಲ್ಲಬ್ಧಿ-
ದಾದಿತ್ಯಾಚೈತೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರಕವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯಂ—ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ (ನೀನು) | ತರಣಿಃ—(ಇತರರಿಂದ ಹೋಗಲಶಕ್ಯವಾದ ಮಹಾ
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ ಅಥವಾ (ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನು ರೋಗದಿಂದ ದಾಟಿಸುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ—
ಅಗದ್ದೀಯೆ. (ಹಾಗೆಯೇ) ವಿಶ್ವದರ್ಶಕಃ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ಸಕಲ
ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು ಅಥವಾ
ಅಂದಾಡಿಗಳನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) | ವಿಶ್ವಂ—ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ
ವ್ಯಾಪಿಸುವ | ರೋಚನಂ—ಆಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ಅ ಧಾಸಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, ನೀನು ಇತರರಿಂದ ಹೋಗಲಶಕ್ಯವಾದ ಮಹಾಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸು
ತ್ತೀಯೇ. ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಭಕ್ತರನ್ನು ರೋಗದಿಂದ ದಾಟಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳಿಗೂ ಗೋಚರನು. ಅಥವಾ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. ತೇಜಸ್ವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸು
ವವನು. ಅಥವಾ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನೆ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಃ
ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಆಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡುವವನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಲ್ಲೆಯೂ ಅಂತರ್ರಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಸಕಲವನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ನೀನು ಸಕಲರನ್ನೂ ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ದಾಟಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವರು. ನೀನು ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪದಲ್ಲರುವ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಚಿದ್ರೂಪಿಯಾದ ನೀನು ಸಕಲ ಲೋಕವನ್ನೂ ಬೆಳಗಿಸುವಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಕ್ರಮಾತಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation.

O Surya, you overtake all in speed; you are visible to all; you are the source of light; you shine throughout the whole firmament.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಚಾತುರ್ವಾಕ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದ್ವೀಪಿಹೋಮಮಾಡುವ ಸೌರ್ಯ ಏಕಕಪಾಲವೆಂಬ ಪುರೋಡಾಕಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ತೆರಣವಿಂಪಿತ್ತದರ್ಶನವೆಂಬ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಯಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತೆರಣವಿಂಪಿತ್ತದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತ್ರೈಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಾನುನಾಕ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೨೦) ಮತ್ತು ಅತಿಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸೌರೀಷ್ಟಿಯು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ಆಗ ಈ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಎಂಬ ವಿಂದದಲ್ಲಿ ನಮೋ ನಮೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಾನಸ್ತರಣವಿಂಪಿತ್ತದರ್ಶನವೆಂಬ ಸೂತ್ರವು ವಿವರಿಸುವುದು.

ಈ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಒಂದು—ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸೂರ್ಯನ ಪರವಾಗಿ; ಮತ್ತೊಂದು—ಸರ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾಗಿ.

ತೆರಣಿ—ಇತರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. ೨೨೨ ಯೋಜನಗಳ ದೂರವನ್ನು ನಿರ್ಮೇಷವಾತ್ಮದಲ್ಲಿ (ಒಂದು ರಿಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯುವಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಗಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ತರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿತ್ರ—ಬೀಗನೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು ಅಥವಾ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸೂರ್ಯನ ಕ್ರಮಾತಿಯಿಂದ (ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ) ಅನೇಕ ರೋಗಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ (ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವರ್ಗದ) ಅರೋಗ್ಯಕ್ಕೂ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೂ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವೆಂದು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಏನು ಅನುಭವವೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಇರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ರೋಗನಿವಾರಕನೆಂದು ಹೇಳುವುದು

ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆರೋಗ್ಯಂ ಭಾಸ್ವಾರಾದಿಚೈತ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜೀವರುಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ದಾಟಿಸುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಕ್ರಮಾರ್ತೇ:—ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸಮುತ್ಪರೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುವುದು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ನೋಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪಾಪಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿವಾರಣೆ ಯಾಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದು. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಮಾಡುವ ರೋಷದೋಷಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ “ಜ್ಯೋತ್ ಚ ಸೂರ್ಯಂ ದೈಶೀ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರ ಪಠನವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾಗಿ—ಸರ್ವೈರ್ಮುಗ್ಧಾಭಿಧ್ರೀಪ್ತವ್ಯಃ ವೋಕ್ತಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವ ಎಂದರೆ ವೋಕ್ತಾಭಿಲಾಷಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಬಯಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಂ ಚ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದವನು. ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಬೆಳಕು ದೊರಕುವುದು. ಸೂರ್ಯನೇ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಬೆಳಕು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಭೂತನಾದವನು. ಸೂರ್ಯನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವೂ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ನನಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವುದಲ್ಲದೆ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಬಿದ್ದು ಅವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗಿ ಆ ಬೆಳಕು ನಮಗೆ ಪರೋಕ್ಷರೂಪದಿಂದಲೂ ದೊರಕುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೇ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಬೆಳಕಿಗೂ ಮೂಲವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷೀರೂಪ ಮಂಡಲಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವು. “ಚಂದ್ರಮಾ ಮನಸೋ ಜಾತಕ್ಕಕ್ಷೀಣಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ (ಶ್ಲೋ. ಅ. ೩-೧೨-೬) ಎಂದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ವಿಕ್ರಮಾ ಭಾಸಿ ರೋಚನಂ—ಇಲ್ಲಿ ರೋಚನಂ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು. ಸೂರ್ಯನು ವಿಕ್ರಮವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೆಳಗುವನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಜೈತನ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪರಾಪಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಕಂಚವನ್ನು ಬೆಳಗುವನು. (ಪ್ರೇರಿಸುವನು) ಎಂದು “ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸೇವಿಸುಮಿ ವಿಭಾತಿ” ಎಂದು ಕಠೋಕವಿವದ್ಯಾಚೈವಿರುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತರಣಿ:—ತ್ವ ಪ್ಲವನಪರಣಯೋಃ ಭ್ರಾಂದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶ್ಲೇಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೆಚ್ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಷೇಷಾರ್ಥವು ಧಾತುರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅರ್ತಿ ಸ್ಯ ಭೃ ವ್ಯ ಧವ್ಯುತ್ಯ-ವಿತ್ಯುಭ್ಯೇಃಃಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೩೬೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವ+ಅನಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ರೀಫ ನಿಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ತಿ ವ್ಯವಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಬಂದರೆ ತರಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅನಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತರಣಿ: ಎಂಬುದು ಮದ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್—ಜ್ಯೋತಿಃ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. (ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪಪದವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಂದಸ್ಸಿನ್ನದಯೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ) ಕ್ವಿಪಿವಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಿತ್ತಾದ ಕೃತ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕೃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವವಾದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿ ಕೃತ್ ತುರ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೨೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತುಗಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾಮಯವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಕೃತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಯೋತಿಃ ಕೃತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ, ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾನೇನಪ್ರಾಪ್ತರಪದಸ್ಯ ಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೫) ಉತ್ತರಪದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಇಸ್, ಉಸ್‌ಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆಯಕ್ಕೆ (ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ) ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕವರ್ಗ ಪವರ್ಗ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಪತ್ಯಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಬಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಸಿ—ಭಾ ದೀವೌ ಅದಾದಿ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಠೇಜರ್ಥವನ್ನು ಧಾತ್ವರ್ಥದ ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಲಿಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕರಣ ಶಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಉಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಾತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞೋ ಜುದೇಷಿ ಮಾನುಷಾನ್ |
ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಶ್ಚಂ ಸ್ವರ್ಧೃಶೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞೋ | ದೇವಾನಾಂ | ವಿಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞೋ | ಉತ್ | ಏಷಿ | ಮಾನುಷಾನ್ |
ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞೋ | ವಿಶ್ಚಂ | ಸ್ವಃ | ದೃಶೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೂರ್ಯ ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶೋ ಮರುನ್ಮಾಮಕಾನ್ತೇನಾನ್ | ಮರುಣೋ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಃ | ತ್ವೇ ಸಂ. ೨-೨-೫-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ತಾನ್ಮರುತ್ವಂಜ್ಞ ಕಾನ್ತೇನಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞು ದೇಷಿ | ತಾನ್ಮುತಿಗಚ್ಛನ್ನುದಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ | ತೇಷಾಮಭಿಮುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಮಾನುಷಾನ್ಮನುಷ್ಯಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞು ದೇಷಿ | ತೇಽಸಿ ಯಥಾಸ್ತದಭಿಮುಖ ಏವ ಸೂರ್ಯ ಉದೇಶೀತಿ ಮನ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ವಿಶ್ಚಂ ನ್ಯಾಪ್ತಂ ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಲೋಕಂ ದೃಶೇ ಪ್ರಸ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞು ದೇಷಿ | ಯಥಾ ಸ್ವ-

ಲೋಕವಾಸಿನೋ ಜನಾಃ ಸ್ವಸ್ಥಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪಶ್ಯಂತಿ ತಥೋದೇಶೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತದುತ್ತಂ ಭವತಿ |
 ಲೋಕತ್ರಯವರ್ತನೋ ಜನಾಃ ಸರೈಽಸಿ ಸ್ವಸ್ಥಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸೂರ್ಯಂ ಪಶ್ಯಂತೀತಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾ-
 ಯುತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಪರ್ವ ಏವ ಮನ್ಯತೇ ಮಾಂ ಪ್ರತ್ಯುದಗಾದಿತಿ || ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ | ಪ್ರತ್ಯಂಚೇತಿ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ |
 ಅನ್ವು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ | ಯುತ್ಪ್ರಿಗಿತಾನ್ವು ದಿನಾ ಶ್ವಿನಾ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಉಗಿದಚಾಮಿತಿ
 ಸುಮ್ | ಹಲ್ವಾನ್ವು ದಿನಯೋಗಾಂತಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಸ್ಯಾ ಸಿದ್ಧಿತ್ಯಾದಿಸಧಾದೀರ್ಭಾಸ
 ಲೋಪವೋದರಭಾವಃ | ಶ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುಃ | ಸಾ. ೮-೨-೬೨ | ಇತಿ ಕುತ್ವಂ | ಅನಿಗಂತೋಽಂತಿತಾ |
 ಪಾ. ೬-೨-೫೨ | ಇತ್ಯನಿಗಂತ ಇತಿ ಪರ್ಯುದಾಸಾತ್ಪರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತುರಾಭಾವೇ ಕೃದುತ್ಪರಪದ-
 ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಏಷಿ | ಇತ್ಯ ಗತಾ | ಸಿಸ್ಯದಾಹಿತಾಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಲಿತಿ
 ಷತ್ವಂ | ಸ್ವೇ | ಸುಪೂರ್ವಾದರ್ಪರ್ವಿತ್ | ಗುಣೇ ಯಥಾದೇಶಃ | ನ್ಯುತ್ಸಾರಾ ಸ್ವರಿತಾ ಚೇತಿ ಸ್ವಂತ-
 ತ್ವಂ | ದ್ವಿತೇ | ದ್ವಿತಿರ ಪ್ರೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿತ್ವೇ ವಿಸ್ತೇ ಚೇತಿ ತುಮರ್ಥೇ ನಿಪಾತಿತಃ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ದೇವನಾಂ ವಿಶಃ—(ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, ನೀನು) ದೇವಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ಮರುದ್ವೇ
 ವತೆಗಳ | ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಉದೇಶಿ—ಉದಯಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಮಾನುಷಾ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ—ಮನು-
 ಷ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಉದಯಿಸುತ್ತೀಯೆ) | ವಿಶ್ವಂ—ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ | ಸ್ವೇ—ಸ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ | ದ್ವಿತಿ—
 ಗೋಚರವಾಗಲು | ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಉದಯಿಸುತ್ತೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, ನೀನು ದೇವಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಸಕಲಮಾನವ
 ರಿಗೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸ್ವರ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸಕಲರಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗುವಂತೆ ಉದ-
 ಯಿಸುತ್ತೀಯೇ.

English Translation.

You rise opposite to Maruts (or divine beings) opposite to the men and
 opposite to all the heaven that they may see.

|| ವಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರತ್ಯರ್ಥ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಎದುರಾಗಿ.

ದೇವನಾಂ ವಿಶಃ—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿ ಈ
 ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯ ಮರುತೋ ವೈ ದೇವನಾಂ ವಿಶಃ (ಶ್ವೆ. ಸಂ. ೨-೨-೫-೭) ಎಂಬ ಕೃತಿ
 ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಗಾಹಿಸಿರುವದ್ವು

ಸ್ವೇ—ಹೇ ಅದಿತ್ಯ, ಎಲೈ ಅದಿತ್ಯನೇ. ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಛವತಿ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನಗುವುದು. (೧. ೨-೧೪).

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವಾಗ ಭೂಲೋಕಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಜನ ರೆಲ್ಲರೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುವರು. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಭೂಮ್ಯಂತಸ್ತುರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು ಬಿಳಗುವನು.

ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಾಸ್ಯರ ನಿರುಕ್ತವು—ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜದಂ ಸರ್ವಮುದೇಷಿ ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜದಂ ಜ್ಯೋತಿರುಚ್ಯೋತೇ | ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜದಂ ಸರ್ವಮಭಿವಿಶತ್ಯಸೀತಿ || (೧. ೧೨-೨೪) ಎಂದಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನವು—ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಸ್ತಾಃ ಕೃತ್ವಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ತಾಸಾಂ ಉದೇಷಿ ಮಾನುಷಾನ್ ಚೈವಮೇವ ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜ ಕೃತ್ವಾ ತೇಷಾಮಸಿ ಪುರಸ್ತಾದೇವ ಉದೇಷಿ | ಕಿಂ ಏವಾನಾ ಹೇ ಸ್ವೇ ಅದಿತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಆತ್ಮನಃ ಕೃತ್ವಾ ಪುರಸ್ತಾದುದ್ಯನ್ ಸರ್ವಮಭಿವಿಶತ್ಯಸಿ || ಇದರ ಅರ್ಥವು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಂತೆಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪವು ಅನಾವಶ್ಯಕವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜ—ಪ್ರತಿ ಅಂಚಿತಿ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜ. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಚಲಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಅಂಚು ಗತಿವೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್ ಸ್ವಗ್ನಿಗುಣ್ಣಿಗಂಚುಯುಜಿಕ್ರಂಚಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೯) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಬಾರದ ಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನು ನಿವಾತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಂಚು ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಬಂತವು ಉಪರದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ಎಂಬುದು ಸುಬಂತ. ಅವ್ಯಯಾದಾತ್ ಸುಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದರಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವ ಸುವ ಲುಕ್ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆತ್ತದ್ವಿತಸಮಾ- ಸಾಕ್ತಿ (೧-೨-೪೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆವಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರತ್ಯೆಜ್ಜ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತಿಪಾದಿಕಸಂಕ್ಷೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯೋಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ಅಂಚುಧಾತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಚು ಎಂದು ಧಾತುವು ಉಗತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಉಗದಿಜಾಂ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನೇದಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದ್ವಿ ಅಧಾತೋಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೂ ಅಜಾಂ ಎಂದು ಉಪನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವನ್ನು ಪುನಃ ಉಪಾಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನ ಸಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಸು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಆವಯವವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯನ್‌ಚ್+ಸ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಲನ ಪರದಲ್ಲಿ ಸು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತ್ಯವಾದ ಪದವಾದುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೊನೆಯ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಜಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಂತಲಕ್ಷಣ ಉಪಧಾದೀರ್ಘವೂ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಯಾವುದರಮೇಲೆ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ (ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ) ಕುತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಯಾನೇಂತರಮಃ ಪರಿಧಾತೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಂತ್ಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಊರ್

ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಿಗಂಕೇಂಜಿತೌ ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫-೨) ವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಾಂತವಾದ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಇಗಂತಭಿನ್ನವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯದ್ವಿ ವಕಾರಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ವರ್ಣಗಳು ಇತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಾಂತವಾದ ಅಂಚುಧಾತುವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬುದು ಇಗಂತವಾದುದರಿಂದ ತದ್ಭಿನ್ನವಾದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಭಾವ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಗತಿ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಗತಿಕಾಲೋಪಪದಧಾತೌ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಷಿ-ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ವಿನಶ್ಚಾವಾದಿದಾಗ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಿವೈಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸ್ಥೂಪದಿಂದ ವಿಕರವಾಗಿ ಬಂದ ಕಲ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಉಲ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇ+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಗಂತಲಕ್ಷಣಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯ ಸಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಷಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಃ-ಕು ಎಂಬುದು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಉಪಪದ. ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಮನಿನ್ ಕೃನಿಪ್, ಪನಿವ, ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಗಳು ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಚ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಕಾರದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು+ಅಲ್+ವಿಚ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು+ಅಲ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯುಷಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಸಾನನಿಮಿತ್ತಕ ವಿವರ್ಗ ಐಂದರೆ ಸ್ತುಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಜ್ ಸ್ವರಾ ಸ್ವರೀಶಾ ಚಿ (ಛ. ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೈ-ದ್ವೈರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ದ್ವೈಶೇ ವಿಪ್ಯೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ತಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಶೇ ಎಂದು ನಿವಾತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದ್ವೈಶಂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಶೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಃ ||

ಯೇನಾ ಪಾವಕ ಚಕ್ಷಸಾ ಭುರಣ್ವಂತಂ ಜನಾ ಅನು |

ತ್ವಂ ವರುಣ ಪಶ್ಯಸಿ || ೬ ||

|| ಪದಾಃ ||

ಯೇನ | ಪಾವಕ | ಚಕ್ಷಸಾ | ಭುರಣ್ವಂತಂ | ಜನಾನ್ | ಅನು |

ತ್ವಂ | ವರುಣ | ಪಶ್ಯಸಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪಾವಕ ಸರ್ವಸ್ಯ ತೋಧಕ ವರುಣಾನಿಷ್ಟನಿವಾರಕ ಸೂರ್ಯ ತ್ವಂ ಜನಾನ್ ಜಾತಾನ್ಪ್ರಾ-
ಣಿನೋ ಭುರಣ್ಯಂತಂ ಧಾರಯಂತಂ ಪೋಷಯಂತಂ ವೇಮಂ ಲೋಕಂ ಯೇನ ಚಕ್ಷುಸಾ ಪ್ರಕಾಶೇ-
ನಾನು ಪಶ್ಯಸಿ ಅನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯಸಿ | ತಂ ಪ್ರಕಾಶಂ ಸ್ತುಮ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ |
ಉತ್ತರಸ್ಯಾವ್ಯುಚಿ ಸಂಬಂಧಃ | ತೇನ ಚಕ್ಷುಸಾ ವ್ಯೇಷೀತಿ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತಂ | ತತ್ತೇ
ವಯಂ ಸ್ತುಮ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋಽಪಿ ಪೋತ್ತರಸ್ಯಾ ಮನ್ವಯಸ್ತೇನ ವ್ಯೇಷಿ | ನಿ. ೧೨-೨೨ | ಇತಿ ||
ಭುರಣ್ಯಂತಂ | ಭುರಣ್ಯ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಕಂಡ್ವಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಕ್ | ತತಃ ತತರಿ ಕರ್ತರಿ ತಸ್ಮ |
ಅದುಷದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಶಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯಶೇ | ವರುಣ | ವ್ಯುಷ್ ವರಣೇ |
ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವವಿಶಣ್ಣರ್ಥಾತ್ಪ್ರಾನ್ಯತ್ವಾದರಿಭ್ಯ ಉನೆನ್ | ಉ. ೩-೫೩ | ಇತ್ಯನನ್ವೇತ್ತಯಃ | ಅತ್ರ
ವರುಣಶಯೇನಾದಿತ್ಯ ಏವೋಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಜಾನ್ಯತ್ಯಾಮ್ನಾಂತಂ | ತಸ್ಯೈ ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚಾ ಜಾಯೇತಾ-
ಮಿತಿ | ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಧಾತ್ಯಾ ಜಾಯಮಾ ಚ | ತೈ. ಅ. ೧-೧೩-೩ | ಇತಿ ಚ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪಾವಕ—(ಸಕಲವನ್ನೂ) ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ | ವರುಣ—ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನೂ
ಗಿಯೂ ಇರುವ ಎಲೈ ಸೂರ್ಯನೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಜನಾನ್—ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ
ಭುರಣ್ಯಂತಂ—ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರುವ ಅಥವಾ ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಲೋಕವನ್ನು | ಯೇನ ಚಕ್ಷುಸಾ—ಯಾವ
ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ | ಅನು ಪಶ್ಯಸಿ—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತೀಯೋ (ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಪ್ರಕಾ-
ಶವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರವಾಡುತ್ತೀವೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, ನೀನು ಸಕಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಅನಿಷ್ಟದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ
ಬಳಿಯದನ್ನು ಮಾಡುವವನು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರುವ ಅಥವಾ ಪೋಷಿಸುವ ಈ
ಲೋಕವನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರ
ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

With that light with which you, the purifier and defender from evil,
look upon this world full of living beings.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಭುರಣ್ಯಂತಂ—ಭುರಣ್ಯ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಧಾರಯಂತಂ | ಪೋಷಯಂತಂ ವಾ ||
ಜನರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಅಥವಾ ಧರಿಸುವ (ಕಾಶಾಡುವ).

వరుణ--వృణ్ణా వరణే | ఆనిష్ఠానివారక | జనర అనిష్ఠగళన్న (వారగళన్న) నివారి
 నువనను. వరుణుడును అదిష్ఠనన్న సోతిసువుదేందు భాష్యులారు వేలి. ఇదక్కే తస్యే మిత్రేష్ట
 వరుణా జాయోతాం (శ్రీ. బ్రా. ౧-౧-౯) మిత్రేష్ట వరుణక | భూతాజాయోమా జి (శ్రీ. ఆ.
 ౧-౧-౨) ఎంబ ఎరడు రుద్రావక్యగళ లుదాహరణయన్ను కేటట్టరువరు.

ఈ మక్కిగే మాస్మరు నివజనన్ను వేళరువరు.--

భురణ్యుఠితి క్షిప్రనామ | భురణ్యుః తకునిభూఠిమధ్యానం నయతి స్వగస్య
 యోజకస్యాపి పూజ్యా తప్తంజుతి భురణ్యుఃసిన నావకబ్యాతేన | భురణ్యుః
 కం జనానా అను | క్షం వరుణవత్ససి | తత్తే వయం స్త్వమ | శత వాక్య
 తేషాః | (సి. ౧౨-౨౨)

భురణ్యుః క్షుక్తి క్షిప్ర-దేగనే, శ్రీభోవాగి ఎండభవు. వేగవాగి అంతర్క్షమాగదలి సంజరి
 సువనను అథవా స్వగః వన్న ధరిసురువనమ అథవా స్వగవన్న సంరక్షివత్సవను ఎంబ భురణ్యుఠం
 ఎంబ క్షుద్ అర్థవు ఎల్లీ సూయన, ఇంతక నిఘ్న జనరన్న నోరుతువ ఎందరి జనరు నిష్ఠన్ను
 నోరువరు. ఇంతక నిష్ఠన్ను సీద్రిత్రమాడువేపు ఎంభివాయువు అథవా ముందిక ముక్తివల్లరువ
 వి విషి ఎంబ క్షి-మా-వదోదన సమస్తయవన్న దేళావదరి మాజుబరుదు. ఎందరి యీన జేష్ఠా
 వ్యేషి--యావ శ్రవారదిం లుదయిపూత్రయోజ అంతక నిఘ్న ఎంబ లుత్తర ముక్కిగే సంభవన్ను
 వేళబరుదు.

|| వ్యాకరణప్రకరణ ||

జేష్ఠనా--జక్షిణ్ వక్తాయాం వాటి ధాతు. జేష్ఠేర్బరయం కిష్ట (ఘ. సూ. ౪-౬౨)
 సోత్తందిం అనున్ ప్రకృయ బరుత్తదే. జక్షన్ ఎంబు సకాలాంక రబ్ధవాగుత్తదే. తిక్తాగుత్తదే
 ఎంబుదంబ అర్థధాతుకసంజ్ఞే యు బరువుదిట్ట. ఆదుదరిం జేక్షిణః వ్యాజ్ సోత్తందిం వ్యాజ్నా
 దేళనూ బరువుదిట్ట. క్షయేయా ఏకవజనదల్ల జక్షన్ ఎంబు రువవాగుత్తదే.

భురణ్యుఠం--భురణ ధారణపూజనయోజః ధాతు. కండాది. లక్ వివక్షమాదిదాగ
 కక్షప్రకృయ బరుత్తదే. భురణ్+అత్ ఎందిరువాగ కండాదిభ్యోజ యిత్ (వా. సూ. ౩-౧-౬)
 సోత్తందిం యత్ ప్రకృయ బరుత్తదే. కక్షర్థక సావధాతుక వరదల్లరువుదరిం, రవ వికరణ
 ప్రకృయ బరుత్తదే. యత్ సనాదియల్ల సేరిరువుదరిం సనావ్యంతా ధాతవః సోత్తందిం యగంతక్య
 ధాతుసంజ్ఞే యు బరుత్తదే. భురణ్యుఠ+అ+అత్ ఎందిరువాగ లక్ష్య భేదదిం ఎరతుసం తోఠెఱుగన్
 సోత్తందిం వరరూప బరుత్తదే. భురణ్యుత్ ఎంబ తాంతరబ్ధమేలేరి ద్వితియేళవజన వివక్షమాది
 దాగ లుగత్తాదుదరిం సవనాగమ బందరి భురణ్యుఠం ఎంబు రువవాగుత్తదే. ఇలి రవ అనుమాత్
 వాగుత్తదే. ఆదువదేళద వర్ధదల్లి లసావధాతుకవాద కక్షప్రకృయ బంబుదరిం తాస్యేషాత్తేఠ్

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಂದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯತ್ ಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್ಕಿವಸ್ವರವೇ ಉರಯು ತ್ತದೆ. ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರುಣ-ವ್ಯಾಜ್ ವರಣೆ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಇಲ್ಲ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಣಿಷರ್ಥವನ್ನು (ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು) ಧಾತ್ವರ್ಥದ ನಡುವೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಕ್ಷಾ ವ್ಯ ದಾರಿಭ್ಯಃ ಉನನ್ (ಉ. ಸಂ. ೩-೩೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಕಾರದ ಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದ ರಿಂದ ರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ವರುಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ರೇಫದ ಸ್ವದಲ್ಲಿ ನಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್- ಕುಷ್ವಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಜಪ್ರಸ್ವಾ- ತ್ವಂಬುದ್ಧೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವರುಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರೀತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರೀತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬ ಎಂಬಿನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲ ವರುಣಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೇ ಅಭಿಹಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಬೇರೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತಸ್ಯೈ ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚಾಜಾಯೇತಾಮ್ (ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೨) ಇತಿ | ಶೈತ್ರೀರೀಯಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವರುಣಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಿಹಿತನಾದವನು ಸೂರ್ಯನೇ. ಜಾಗಿಯೇ ಶೈತ್ರೀರೀಯಾ ಅರಣ್ಯಕವಲ್ಲೆಯೂ-ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಧಾತಾಜಾಯಮಾಚ (ಶೈ. ಆ. ೧-೧೩-೩) ಎಂದು ಸೂರ್ಯನ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣಶಬ್ದವು ಸಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ವಿ ದ್ಯಾಮೇಷಿ ರಜಸ್ಪೃಥ್ವಹಾ ಮಿಮಾನೋ ಅಕ್ತುಭಿಃ |
ಪಶ್ಯಣ್ವಾನ್ಮಾನಿ ಸೂರ್ಯ || ೭ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ವಿ | ದ್ಯಾಂ | ಏಷಿ | ರಜಃ | ಪೃಥ್ವಿ | ಅಹಾ | ಮಿಮಾನಃ | ಅಕ್ತುಃಭಿಃ |
ಪಶ್ಯನ್ | ಜನ್ಮಾನಿ | ಸೂರ್ಯ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಸೂರ್ಯ ತ್ವಂ ಪೃಥು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ರಜೋ ಲೋಕಂ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೆ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಕಂ ಲೋಕಂ | ದ್ಯಾಮಂತರಿಷ್ಟಲೋಕಂ | ವ್ಯೇಷಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛಿಸಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಅಜಾಹಾನ್ಯಕ್ತುಭಿಃ ರಾತ್ರಿಭಿಃ ಸಹ ಮಿಮಾನ ಉಕ್ತಾದಯನ್ | ಆದಿತ್ಯಗತ್ಯಧೀನಶ್ಚಾ- ವಹೋರಾತ್ರವಿಧಾಗಸ್ಯ | ತಥಾ ಜನ್ಮಾನಿ ಜನನವಂತಿ ಧೂತಜಾತಾನಿ ಪಶ್ಯನ್ ಪ್ರಕಾಶಯನ್ | ರಜಸ್ಯೈ-

ಶ್ವಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಚೈವ ದೇವತಾಪ್ರಾಪ್ತೋದಿತಯೋಃ | ಪಾ ೮.೨.೪೯ | ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಅಹಾ | ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಕಪಃ | ಮಿಮಾಸಃ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ | ಜೋದೋತ್ಯಾದಿಶಃ | ಶಾನಶಿ ಶ್ಲಾ ದ್ವಿಭಾವೇ ಭೃಗೋಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಶ್ವಾ ಭೃಕ್ತಯೋರಾಶ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಅಭ್ಯಾಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಯೇಂ | ಜನ್ಮಾನಿ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುಭಾವೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ಯುತ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನೀ | ನಿಶ್ಚಾಸ್ತಾದಾದ್ಯದಾತ್ಯೇಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯ—ಅಪೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ | (ಶ್ವೇಂ—ನೀನು) ಅಹಾ—ಹಗಲುಗಳನ್ನು | ಅಶ್ವುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಗಳೊಂದಿಗೆ | ಮಿಮಾಸಃ—ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಜನ್ಮಾನಿ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ | ಪಶ್ಯನ್—ದೇಶಿಸುತ್ತ | ಪೈಥು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ದ್ಯಾಂ ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ | ವಿ ಏಹಿ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತೀಯೆ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಗತ್ಯಧೀನಗಳು. ನಿನ್ನ ಸಂಚಾರಗಳಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತ ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಬಿಳಿಸುತ್ತ (ನೋಡುತ್ತಾ) ನೀನು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation.

You travel through the vast space of the firmament, measuring days and nights and observing all creatures.

|| ವಿಕೀಪ ವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ಯಾಂ ರಜಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನು ರಜಃ ಎಂದರೆ ಲೋಕವು. ಲೋಕಾರಣಾಂಶ್ಯುಚ್ಯಂತಿ (ನಿ. ೪.೧೯) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತ ವಚನವಿರುವುದು.

ಮಿಮಾಸಃ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ | ಆಳತೆವೊಡುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥವು. ಆಹೋರಾತ್ರಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣವು ಸಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಛಾತುನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು.

ಅಹಾ ಅಶ್ವುಭಿಃ—ಹಗಲುಗಳನ್ನು ರಾತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜನ್ಮಾನಿ—ಜನನವಂತಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ—ಹುಟ್ಟಿದ ಅಥವಾ ಹುಟ್ಟುವ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು; ಸೂರ್ಯನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಯಾವವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷೀ ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು.

ಈ ಹುಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ವರ ನಿಗುತ್ರವು—“ವ್ಯೇಷಿ ದ್ಯಾಂ ರಜಶ್ಚ ಸೈಧು ಮಹಾಂತಂ ಲೋಕಮಹಾಂತಂ ಚ ವಿಮಾನೋ ಅಕೃಭೀ ರಾತ್ರಿಭಿಃ ಸಹ ಪಶ್ಯನ್ ಜನ್ಮಾನಿ ಚಾತಾನಿ ಸೂರ್ಯ” ಎಂದಿರುವುದು. ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗೂ ಯಾಸ್ವರ ನಿವರ್ತನಕ್ಕೂ ವಿನೂ ನೃತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಜಸ್ವೈಧು—ರಜಃ ಪೈಧು ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಪಾವೇವೈಧೀತಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೯) ಪ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಅಮೇಧೀತವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಕವರ್ಗ ಪವರ್ಗಗಳು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಭಂದಸ್ವಿವಕ್ಷ್ಯ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧ್ಯಾನೀಯವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಓಜಸ್ವೈಧು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹಾ—ಅಹನ್ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಶಸಿಗೆ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯೋಃ ಠೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಠಿ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ನಾಂತಾಂಗದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಹಾನ್+ಠ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಶಿಗಿ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನ ಲೋಪಬಂಧರೆ ಅಹಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಿಮಾನಃ—ಮಾಜ್ ಮಾನೆ ಧಾತು. ಜುಡೋತ್ಪಾದಿ. ಚಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ. ಅಃಶಿ ಪಶ್ಯತಾನೇಚಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾನಚ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಶ್ವು ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾಮಾ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಭೈಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಭೈಷ್ ಮಾಜ್ ಓಜಾಜ್ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಶ್ವು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಇತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಮಾ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಮಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯನ್ತಾನಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಇತ್ಯಭಿನ್ನ ಆಜಾದಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಆಭ್ಯನ್ತಗಳ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ ಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಮಾನಃ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದ.

ಜನ್ಮಾನಿ—ಜನ್ಮೇ ಪ್ರಾರುಭಾವೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಃ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಮನ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮನ್ ಎಂದು ನಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಶಸಿಗೆ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಠಿ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇನ್ನಿತ್ಯಾತಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮಾನಿ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಪ್ತ ತ್ವಾ ಹರಿತೋ ರಥೇ ವಹನ್ತಿ ದೇವ ಸೂರ್ಯ |
ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ ವಿಚಕ್ಷಣ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಪ್ತ | ತ್ವಾ | ಹರಿತಃ | ರಥೇ | ವಹನ್ತಿ | ದೇವ | ಸೂರ್ಯ |
ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ | ವಿಚಕ್ಷಣ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇವ ಸೂರ್ಯ ದೇವ ದೈತಮಾನ ವಿಚಕ್ಷಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಯತಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ
ಹರಿತೋತ್ಪಾ ರಸಿಹರಣಶೀಲಾ ರತ್ನಯೋ ವಾ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಹಂತಿ | ಪ್ರಾಪಯಂತಿ | ಕೀದೈಶಂ | ರಥೇ-
ವಸ್ತಿ ತಮಿತಿ ಶೀಷಃ | ತಥಾ ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ | ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ ತೇಜಾಂಸ್ಯೇವ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶಾ ಇವ ದೈತ್ಯಂತೇ
ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಂ | ಹರಿತ ಇತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶ್ಚಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾ ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನಿಘಂಟಾವುಕ್ತತ್ಯಾಕ್ ||
ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಿ | ಅರ್ಚಿತುಚಿತ್ಯಸ್ಯ ಪೀತ್ಯಾದಿನೀಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ಸ
ಏವ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನೇನ ಶಿಷ್ಯತೇ | ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇನುಕ್ತರಪದಸ್ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಗ-
ನೀಯಸ್ಯ ಪತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಯೂ | ವಿಚಕ್ಷಣ—(ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ
ನಾಗಯೂ ಇರುವ | ಸೂರ್ಯ—ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, | ರಥೇ—ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನೂ (ಮತ್ತು) | ಶೋಚಿ-
ಷ್ಯೇಶಂ—ಕೂದಲುಗಳಂತಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಪ್ತ ಹರಿತಃ—ಹರಿತು
ಗಳೆಂಬ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳು ಅಥವಾ ಜಲವನ್ನು ಹೀರತಕ್ಕ ಕಿರಣಗಳು | ವಹಂತಿ—ಹೊರುತ್ತವೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, ನೀನು ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶನು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು
ವವನು. ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ನೀನಿಗೆ ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು
ಹರಿತುಗಳೆಂಬ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳು ಅಥವಾ ರಸವನ್ನು ಹೀರತಕ್ಕ ಕಿರಣಗಳು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಸಂಚರಿ
ಸುತ್ತವೆ.

English Translation.

Divine and light-spreading Surya, your seven horses (mares) bear you bright-haired in your car.

! ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು !

ಸಪ್ತ ಹರಿತೇ—ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕೆ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳಿರುವವು. ಈ ಕುದುರೆಗಳು ಹಂದ್ರರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂಬ ಯಾಸ್ವರ ವಚನದಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹರಿತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹರಿತಃ ಎಂದರೆ ಕಿರಣಗಳೂ ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೇ ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವವು. ನಾರದ ಏಳು ದಿನಗಳೇ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತೌ | ಶೋಚೀಂಷಿ ತೇಜಾಂಸ್ಯೇವ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶಾ ಇವ ದೈತ್ಯಂತೆ ಸೆ ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಕೂದಲಿನಂತೆ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

|| ನ್ಯಾಕಂಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹಂತಿ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣಿ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವಹಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಮ್—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಅರ್ಚಿಶುಚಿಪ್ರಸ್ಯಸಿಧಾದಿಭರ್ಷಿಭ್ಯ ಇಸಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶುಚ್+ಇಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಧಾಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೋಚಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಶೋಚಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಚಿಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಚೀಂಷಿ ಕೇಶಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಣಿ ಸಮಾಸಮಾಡಿಧಾಗ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇನ್ಯನುತ್ರಪದೇಸ್ಯಸ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶೋಚಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪದದ ಇಮ್ ಸಂಬಂಧಿ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಣಿ ಸಮಾಸನಾದುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಣಾ ಪ್ರತ್ಯತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯತ್ಯಸ್ವರವು ಸಮಾಸಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೋಚಿಷ್ಯೇಶಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರೋತ್ತರ ಕಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮುಂದಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಅಯುಕ್ತ ಸಪ್ತ ಶುನ್ಧುವಃ ಸೂರೋ ರಥಸ್ಯ ನಪ್ತಃ |
ತಾಭಿಯಾತಿ ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿಃ || ೯ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯ ||

ಅಯುಕ್ತ | ಸಪ್ತ | ಶುನ್ಧುವಃ | ಸೂರಃ | ರಥಸ್ಯ | ನಪ್ತಃ |
ತಾಭಿಃ | ಯಾತಿ | ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೂರಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಣಃ ಸೂರ್ಯಃ ಶುಂಧುವಃ ಶೋಧಿಕಾ ಅಶ್ವಸ್ತ್ರಿಯಃ ತಾವ್ಯತೀಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಯುಕ್ತ | ಸ್ವರಥೇ ಯೋಜಿತವಾನ್ | ಕೀದೃಶ್ಯಃ | ರಥಸ್ಯ ನಪ್ತಃ ನ ಸಾಕ-
ಯುಕ್ತಃ | ಯಾಭಿಯಾತಿ ರಥೋ ಯಾತಿ ನ ಪತತಿ ತಾವ್ಯತೀಭಿರಾಶ್ವಃ | ಏವಂಭೂತಾಭಿಪ್ರಾಧಿ-
ರಶ್ವಸ್ತ್ರೀಭಿಃ ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯಯೋಜನೇನ ರಥೇ ಸಂಬದ್ಧಾಭಿಯಾತಿ | ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಪ್ರತ್ಯಾ-
ಗಚ್ಛತಿ | ಅತಸ್ತಸ್ಯೈವ ವರ್ವಾತಮ್ಯಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಃ || ಅಯುಕ್ತ | ಯುಕ್ತೋ ಯೋಗೇ | ಸ್ವಂತೇ-
ಶ್ವಾತ್ಯಕ್ತೈಃ ಪ್ರಾಧಿಯ ಅಶ್ವನೇಪದಂ | ಉಚ್ಚೇ ಸಿಚ್ | ಏಕಾಶಿ ಇತಿರ್ಥಪ್ರತೀಕೇಃ | ಲಿಪಿಸಿಚಾ-
ವಾತ್ಮನೇಪದೇಷು | ಪಾ. ೧-೨-೧೦ | ಇತಿ ಸಿಚಃ ಕಿತ್ತಾಲ್ಪಘನವಧಗುಣಾಭಾವಃ | ರ್ಯುಲೋ ರ್ಯುಲೇತಿ
ಸಿಚಃ ಸಕಾಲೋಪಃ | ಚೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಶುಂಧುವಃ | ಶುನ್ಧ ಏವದಾ | ಯಾಜಿಮನಿಶುಂಧಿ-
ನಿಷನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ | ಉ. ೩-೨೦ | ಇತಿ ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸಿ ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪ-
ಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪ. ೩-೪-೨೨-೧ | ಇತ್ಯುಪವಾದೇಶಃ | ಸೂರಃ | ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ | ಸುಸೂಭಾಗ್ಯಧಿಭ್ಯಃ
ಕ್ರನ್ | ಉ. ೨-೨೪ | ಇತಿ ಕ್ರನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಪ್ರಾದಾದ್ಯುದಾಶ್ವತ್ವಂ | ನಪ್ತಃ | ನ ಸಾಕಯತೀತ್ಯರ್ಥೇ-
ನಪ್ತುನೇಷ್ಟು | ಉ. ೨-೯೬ | ಇತ್ಯಾದಿನೋಪಾದಿಷು ನಪ್ತುಕಬ್ಧತ್ವಜಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಯನ್ನೇಭ್ಯಾ
ಪಾಲತಿ ಪೋಪ | ಯಾತೀಶ ಉದಾತ್ತಯೋನೋ ಹಲ್ಯಾವಾದಿತಿ ಪೋಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ
ಸುಪೋ ಛಂದಂತೀತಿ ಶಸೋ ಜಪಾದೇಶಃ | ತತೋ ಯಾತೀಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವಂತಿಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿ
ತತ್ವಂ | ರೇಫಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ದ್ವೈ ಚಾವರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರವಾಶ್ಚ | ಪಾ. ೩-೩-೧೦೯
ಇತಿ | ಶಾಪಾಂತರೇ ತು ನಪ್ತಃ ಇತ್ಯೇವ ಸಲೈಕೇ | ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿಃ | ಸ್ವಕೀಯಾಃ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿ
ನ್ಯೋ ಯುಕ್ತಯೋ ಯೋಜನಾನಿ ಯಾಸಾಂ | ಬಹುವ್ರೇಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೂರಃ—ಸಕಲವನ್ಮು ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನು | ರಥಸ್ಯ ನಪ್ತಃ—(ಸಂಖ್ಯೆಸುವಾಗಲೂ) ರಥ
ವನ್ನು ಕಳೆದ ದೀರ್ಘವೇ ಇರತಕ್ಕ | ಸಪ್ತ ಶುಂಧುವಃ—ಪರಿಶುದ್ಧಗೃಹದ ಏಳು ಹೆಣ್ಣು ಕುಮಾರಿಗಳನ್ನು

ಅಯುಕ್ತ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. | ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಭಿಃ—ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ | ತಾಭಿಃ—ಆ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ | ಯಾತಿ—ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುತ್ತಾನೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಕಲವನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಏಳು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅವು ರಥವನ್ನು ಎಷ್ಟು ವೇಗವಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡುಹೋದರೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಎಳೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಪರಿಶುದ್ಧಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳು ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆಕೊಂಡಿವೆ. ಈ ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕು.

English Translation.

The sun has yoked the seven horses that safely draw his chariot and comes with those self-harnessed horses.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶುಂಭ್ಯವಃ—ಶುಂಭ ವಿಶುದ್ಧಾಃ | ಶುಂಭ್ಯುರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಶೋಭನಾತ್ | ತಸ್ಯೈ ಸ್ವಭೂತಾಃ | ಸಕಲವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಶುಂಭ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಶುಂಭ್ಯವಿನ (ಆದಿತ್ಯನ) ಸಂಬಂಧವಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಶುಂಭ್ಯವಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಶೋಭಯಿತ್ಯೈಃ ಶುಂಭ್ಯವಃ ಸಮುಕ್ತವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಕಿರಣಗಳು.

ಸೂರಃ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸೂರ್ಯಃ | ಸರ್ವರನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು.

ನಪ್ತ್ಯಃ—ನ ಪಾತೆಯಿತ್ಯೈಃ | ಯಾಭಿಯ್ಯಾಕ್ತಾಭೀ ರಥೋರ ಯಾತಿ ನ ಪತತಿ ತಾಃ | ಬೀಳದಿರುವ; ಈ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ರಥವು ಬೀಳದಂತೆ ಸುಗಮವಾಗಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಈ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ನಪ್ತ್ಯಃ ರಥವನ್ನು ಕೆಡದಿರುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಭಿಃ—ಸ್ವಕೀಯಯೋಜನೇನ ರಥೇ ಸಂಬದ್ಧಾಭಿಃ | ಸ್ವಯಮೇವ ಯೋ ರಥೇ ಯುಜ್ಯಂತೇ ತಾಃ ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಯೆಃ | ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಬ್ಬರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಾವೇ ಹೊಡೆಕೊಳ್ಳುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯುಕ್ತ—ಯುಜೌ ಯೋಗೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಸ್ವರಿತೇತ್ತಾದ ಧಾತು. ಸ್ವರಿತೆಞಾತಃ ಕರ್ತೃ-ಭಿಪ್ರಾಯೇ ಕ್ರಿಯಾಫಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಸ್ವರಿತೇತ್ತಾಗಿಯೂ ಇತಿತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿಯಾದಿಂದಂಟಾಗುವ ಫಲವು ಕರ್ತೃವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವಾಗ ಆತ್ಮನೇವದಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಧಾತೃರ್ಥದಿಂದ ಕೊಡಲುವ ವ್ಯಾಪಾರಜನಿತವಾದ ಫಲವು ಕರ್ತೃವಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಸ್ವರಿತೀಕ್ರಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಉಪ್ಪು ಪ್ರಥಮವುರುಷ ವಿವಚನ ವಿವಕ್ರಾದಿವಾದಾಗ ತ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಯುಜ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಚ್ಚ್ಚ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಠಾ ಚಿ ಉಪದೇಶೇರ್ದೇನು- ಛಾತ್ವೀತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ವಿಠಾಚಾದೇಶದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಲಾದಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಚ್ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಗಂತಲಘೋಪಧಸ್ಯಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಲಿಜ್ ಸಿಚಾವಾತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೧) ಇಕ್ಕಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಣಾಂ ಹಲ್ ಇದೆಯೋ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಲಾದಿಯಾದ ಲಿಜ್ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಘೋಪಿತಾಗುತ್ತದೆ; ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಲ್ ಇನ್ನು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಕೆಗ ದ್ವಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕೈತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಪ್ರೀಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯುಜ್+ಸ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಝಲೋ ಝಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಝಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಯುಜ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚೋಪೇಃ ಋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದಕ್ಕೆ ಖರಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಉಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಆಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಆಯುಕ್ತ ಎಂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರದಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಂಭ್ಯವಃ—ಶುಂಭ ವಿಶುದ್ಧೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾವಿ. ಯಜಿಮನಿತುಂಧಿಸಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨-೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಶುಂಭ್ಯ ಎಂದು ಉಕಾರಾಂತ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಂಭ್ಯ+ಅಸ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವರ್ಥಿರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬದಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭ ವಾ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶುಂಭ್ಯವಸ್ ಎಂದು ಇರುವಾಗ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಶುಂಭ್ಯವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರಿ—ಸೂ ಪ್ರೇಣಿ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಧಾತೃರ್ಥೇಃ ಸು ಸಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಸೂಧ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರನ್ಯನ್ ರೇಫ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸೂರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೈಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಪ್ತೈಃ—ನ ಪಾತಯತಿ ಇತಿ ನಪ್ತ ಕಿವತುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪ್ತೌನೇಪ್ತೌ- ಕ್ವೈಪ್ತೌ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಪ್ತೌರಬ್ಧವು ತ್ಯಜಂತವಾಗಿ ನಿವಾಂತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ರಾದಿವಾದಾಗ ಋನ್ನೇಫ್ಯೋಜಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾಂ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪ್ತೌ+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತ ಯೇಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾ ಬಂದಿರುತ್ತದೆಯೋ ಮತ್ತು ಆದಕ್ಕೆ ಹಲ್ ಪೂರ್ವವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರ

ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನದಿಯೂ ಶಪಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ; ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಪ್ರೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಸ್ ಬಂದಾಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಯಡಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನದೀ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯುಳ್ಳ ಕಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪೀಯಾ ಬಹುವಚನದ ಶಸಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪ್ರೀ+ಅಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾಜ್ಜು ಸಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವವರ್ಣ ದೀರ್ಘ ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಯಣಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ವ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨೪) ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಯನ್ ಬಂದಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಜಾಪಿಗೆ ಯಣಾದೀಶ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಣಾದೀಶ ಬಂದಾಗ ನಪ್ರೀ ಎಂದು ರೀಳವು ಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪವನ್ನು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಪ್ರೀ ಎಂದು ರೀಳಕರತವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ದ್ವೈ ಚಾಪರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶೌ (ಶಾ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಮಿತ್ರವಾಗಿಯೇ ವರ್ಣವಿಕಾರವೂ ವಿನಾಶವೂ (ಲೋಪವೂ) ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ನಪ್ರೀಃ ಎಂದು ರೀಳ ಛೇದಿತವಾಗಿಯೇ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಯುಕ್ತಿಭಿಃ—ಸ್ವಕೇಯಾಃ ಸೂರ್ಯಸೇಬಂಧಿನ್ಯೋ ಯುಕ್ತಯೋ ಯೋಜನಾಞಿ ಮಾಸಾಂ ತಾಃ ಸ್ವಯುಕ್ತಯಃ | ಸ್ವ ಕಬ್ಬದಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತೆಗೆಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯುಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಯೋಜನೆಗಳುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳು ಎಂದು ಅಸ್ಮಿ ಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನವಾದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ್ಯ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಃ ||

ಉದ್ವಯಂ ತಮಸ್ಸುರಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತ್ಯನ್ತ ಉತ್ತರಂ |

ದೇವಂ ದೇವತೌ ಸೂರ್ಯಮಗನ್ತ ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಂ || ೧೦ ||

|| ಸಮಾಸಃ ||

ಉತ್ | ವಯಂ | ತಮಸಃ | ಸರಿ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಪಶ್ಯಂತಃ | ಉತ್ಕಾತರಂ |

ದೇವಂ | ದೇವತೌ | ಸೂರ್ಯಂ | ಅಗನ್ತ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಉತ್ಕಾತಮಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅವಭ್ಯೇದೋಪಾಹಾರಾನ್ನಿಷ್ಟ್ಯವ್ಯೋದ್ಯಯಂ ತಮಸಸ್ವರಿತಿ ಮಂತ್ರಂ ಜಗ್ರಯಾಃ | ತಥಾ ಚ ಸತ್ವೀಸಂಯಾಜ್ಯಕ್ಷರಿಶ್ವೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಉದ್ಯಯಂ ತಮಸಸ್ವರಿತ್ಯುದೇಶ್ಯ | ಅ. ೬-೧೩ | ಇತಿ ||

ವಯಮನುಷ್ಯಾತಾರಸ್ತಮಸಸ್ವರಿ ತಮಸ ಉಪಂ ರಾತ್ರೀರೂರ್ಧ್ವಂ ವರ್ತಮಾನಂ ತಮಸಃ ಪಾಶಾಕ್ತಯುರ್ಜರಿ ವರ್ತಮಾನಂ ವಾ | ಪಾಪರಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಜಾನ್ಮಾಯತೇ | ಉದ್ಯಯಂ ತಮಸಸ್ವರಿತ್ಯಾಹ ಪಾಶಾಕ್ತ ವೈ ತಮಃ ಪಾಶಾನ್ಮೇವಮಾಸ್ತಾದಿವ ಹಂತಿ | ತೈ. ಸಂ. ೫.೧-೮-೬ | ಇತಿ | ಜ್ಯೋತಿಶ್ವೇಜಸ್ವಿನಮುತ್ತರಮುದ್ಧತತರಮುತ್ತ್ಯಷ್ಟಪರಂ ವಾ ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ದೇವಂ ದಾನಾಗುಣಿಯುಕ್ತಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪಶ್ಯಂತಃ ಸ್ತುತಿರ್ಭರ್ವವಿರ್ಭಿಶ್ಚೋಪಾನೀನಾ ಸಂತ ಉತ್ತಮಮುತ್ತ್ಯಷ್ಟಪರಮಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸೂರ್ಯರೂಪಮಗನ್ತ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾಮ | ತಥಾ ಚ ತನಯತೇ | ಅಗನ್ತ ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಮಿತ್ಯಾಹಾಸೌ ವಾ ಅದಿಶ್ಚೋ ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಗಚ್ಚಿತಿತಿ | ಯುಕ್ತಂ ಚೈತತ್ | ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸಗತೇ ತದೇವ ಛವಂತಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾಹ || ತಮಸಸ್ವರಿ | ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ವಿಸರ್ವರ್ವಿಷಯಗ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತ್ಯಂತಃ | ಇಸುಸೋಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ | ಪಾ. ೮-೩-೪೪ | ಇತಿ ವಿಸರ್ವನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ಯಂ | ವ್ಯಪೇಜಾಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತತ್ರಾಂಗೀಪ್ರಿಯತೇ | ದೇವತ್ರಾ ದೇವನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮತ್ಯೇರ್ಥೋಽಪ್ಯಿತಿಶಯಸಪ್ತಮ್ಯೋರ್ಬಲಂ | ಪಾ. ೫-೪-೫೬ | ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಗನ್ತ | ಛಂದಸಿ ಲುರ್ವಲರ್ವಲಿಟ ಇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶರ್ಪೋ ಲುರ್ವ | ವ್ಯೋಕ್ಷು | ಪಾ ೮-೨-೬೫ | ಇತಿ ಧಾತೋರ್ಮರ್ವಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ | ಅಹಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಉತ್ತಮಂ | ತಮಸಃ ಸಿತ್ತಾದಿಸುಧಾತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತ ಉತ್ತಮತತ್ವತಮಾ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ್ಯಂಛಾದಿಸು ಪಾಶಾಪಂತೋವಾತ್ವತ್ಯಂ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಯಂ—(ಯಜ್ಞಾ ನುಷ್ಯಾ ನಮಾಹುವ) ನಾನು | ತಮಸಸ್ವರಿ—ವತ್ತಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ರಾತ್ರಿಯಾದ ನಂತರ ಬರತಕ್ಕವನೂ ಅಥವಾ ಪಾಪರಹಿತನೂ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ತೇಜಸ್ವಿಯೂ | ಉತ್ತರಂ—ಉದಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕವನೂ | ಛವಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ದೇವಂ—ವಾನಾಗುಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಅಥವಾ | ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯದೇವನನ್ನು | ವತ್ಯಂತಃ—(ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ) ಪೂಜಿಸುತ್ತ | ಉತ್ತಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—(ಸೂರ್ಯನದ್ದಿಗಿಂತ) ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಅಗನ್ತ—ಸೇರುವೆವು.

|| ಛಾಂದೋರ್ಥ ||

ಕತ್ತಲೂರೂಪವಾದ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದಮೇಲೆ ಪಾಪರಹಿತನೂ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ವಾನಾಗುಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಲೆಕ್ಕ ಈ ಸೂರ್ಯದೇವನನ್ನು ನಾನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಈ ರೂಪದ್ದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಸೇರುವೆವು.

English Translation.

Beholding the up-rising light above the darkness, we approach the divine Sun among the gods, the excellent light.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅವಭ್ಯುಥೇಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಹೋತ್ಯವರ್ಗದ ಮುಕ್ತಿಶ್ರುತುಗಳು ಸ್ವಾನವಾದಿ ನೀರಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಉದ್ವಯಂ ತಮಸಸ್ತರಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಡಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತಥಾ ಚಿ ಪತ್ನೀಸಂಯಾಜ್ಞೈಶ್ಚ ರಿತ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉದ್ವಯಂ ತಮಸಸ್ತರಿತ್ಯಾದೇತ್ಯೆ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗುವುದು (ಆ. ೬-೧೩).

ಈ ಮುಕ್ತಿಗೂ ಸಹ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ತಮಸಸ್ತರಿ—ತಮಸ ಉಪರಿ ರಾತ್ರೀರೂರ್ಧ್ವಂ—ಕತ್ತಲೆಯು ಹೋಗಿ ದೇವತಾದ ಮೇಲೆ, ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಪ್ರಾತಃಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ತಮಸಃ ಪಾಪಾತ್ಪರ್ಯುಪರಿ ವರ್ತಮಾನಂ ಪಾಪರಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ—ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯು ಪರಿಹಾರವಾದ ಬಳಿಕ ಅಥವಾ ಪಾಪವು ನಾಶವಾದ ಬಳಿಕ, ವಾಪರಹಿತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ವಯಂ ತಮಸಸ್ತರಿತ್ಯಾಹ ಪಾಪಾನ್ಯೈ ತಮಃ ಪಾಪಾನಮೇವಾಸ್ಮಾದಪಹಂತಿ—(ಶ್ವೇ. ಸಂ. ೫-೧-೮-೬) ಎಂದು ತ್ರೈತ್ತೀಯಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯವಿರುವುದು.

ದೇವತಾ—ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. ಇದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಪದವು ಸತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವಮನುಷ್ಯವುರುಷವುರುಮತ್ಯೇಭ್ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಾಸಪ್ತವ್ಯೋರ್ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂದು ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರವಿರುವುದು.

ಅಗನ್ತು ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತರೂಪವಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಸೂರ್ಯ ಲೋಕವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾಯುಜ್ಯವದಿಯನ್ನು) ಹೊಂದುವೆವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗೋ ವೈ ಲೋಕಃ | ಸೂರ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಃ | ಸ್ವರ್ಗ ವಿವ ಲೋಕೇತ್ಯಂತಃ ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠತಿ | (ಶತ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೯-೨-೮) ಎಂಬ ಕತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯವೂ, ಅಗನ್ತು ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಮಿತ್ಯಾಹಾಸಾ ನಾ ಅದಿತ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಮಾದಿತ್ಯೈಸ್ಯೈವ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಗಚ್ಛತಿ ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯವೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ತಮಸಸ್ತರಿ—ತಮಸಃ ಪರಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ಪರಾವಧ್ಯರ್ಥೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೧) ಮೇಲೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಪರಿ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಪಂಚಮಿಯ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ತವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ತಮಸಸ್ತರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೈಶ್ಚಂತಃ—ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಶ್ಯಂತಃ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಇಸು ಸೋಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೪) ವ್ಯವೇಶ್ವಾಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ತೋರುವಾಗ ಕವರ್ಗವರ್ಗಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇಸ್ ಉಸ್ ಸಂಬಂಧಿ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪತ್ತವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ ಸಂಬಂಧಿ ವಿಸರ್ಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯವೇ ವ್ಯವೇಶಾಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಭಾವ ಸಂಭಂಧವಿರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾ—ದೇವನುನುಷ್ಯವುರುಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಾಸಪ್ತವ್ಯೋರ್ಬಕುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೪.೫) ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಮತ್ತೂ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ತ್ರಾ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೇವೇಷು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದಮೇಲೆ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ದೇವತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ದೇವತಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗನ್ತ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್‌ ಐರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವುರುಪಬಹುಮಹನ ವಿವಕ್ಯಮಾಡಿದಾಗ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯಂಪಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೪.೯೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಸ್ಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೪.೭೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವಾದ ಕವ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಲ್ಲಾ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಆಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗಮ್+ನು ಎಂದಿರುವಾಗ ಮೋಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೮.೨.೬೫) ಮಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರ ಮತ್ತು ವಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗಮಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರ ಬಂದರೆ ಅಗನ್ತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ — ಆಡುದಾತ್ತಃ ಎಂದು ಉದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಗನ್ತ್ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಆಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಷ್ಟ ಶಿಷ್ಟಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷಾತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉತ್ತಮಮ್—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಮವ್ ಪಿಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ ಸುಪ್‌ಪಿತೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಉಂಘಾದೀಣಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೬೦) ಈ ಗಣಪತಿತವಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಂಘಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಶಕ್ತೃತ್ವಮೌ ಸರ್ವತ್ರ ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮಂ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉದ್ಯನ್ನದ್ಯ ಮಿತ್ರಮಹ ಆರೋಹನ್ನುತ್ತರಾಂ ದಿವಂ |
ಹ್ಯದ್ರೋಗಂ ಮಮ ಸೂರ್ಯ ಹರಿಮಾಣಂ ಚ ನಾಶಯ || ೧೧ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯ ||

ಉತ್ಸಾಯನ್ | ಅದ್ಯ | ಮಿತ್ರಮಹಃ | ಅರೋಹನ್ | ಉತ್ಸಾತರಾಂ | ದಿವಂ |
ಹ್ಯುತ್ಸಾರೋಗಂ | ಮಮ | ಸೂರ್ಯ | ಹರಿಮಾಣಂ | ಚ | ನಾಶಯ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉದ್ಯನ್ನಿತ್ಯಯಂ ತ್ವಚೋ ರೋಗಶಾಂತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಮಣ್ಯಮುಕ್ತಂ | ಅಂತ್ಯ-
ಸ್ತುಚೋ ರೋಗಘ್ನ ಉಪನಿಷದಿತಿ | ಯುಕ್ತಂ ಚೈತತ್ | ಯಸ್ಮಾದನೇನ ತ್ವಚೇನ ತ್ವಗ್ನೋಷಶಾಂತಯೇ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಣಃ ಸೂರ್ಯಮಸ್ತಾತ್ ತೇನ ತ್ವಚೇನ ಸ್ತುತಃ ಸೂರ್ಯಸ್ತಮ್ನುಷಿಂ ರೋಗಾನ್ನಿರಗಮಯಿತ್ ತಸ್ಮಾ
ದಿದಾನೀಮಪಿ ರೋಗಶಾಂತಯೇನೇನ ತ್ವಚೇನ ಸೂರ್ಯ ಉಪಾಸನೀಯಃ | ತದಮುಕ್ತಂ ಶೌನಕೇನ |
ಉದ್ಯನ್ನದ್ಯೇತಿ ಮಂತ್ರೋದ್ರಯಂ ಸೌರಃ ಸಾಪಪ್ರಜಾಶನಃ | ರೋಗಘ್ನಕೃತ್ ವಿಷಘ್ನಕೃತ್ ಭುಕ್ತಿಮುಕ್ತ
ಫಲಪ್ರದ ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೂರ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕ ಮಿತ್ರಮಹಃ ಸರ್ವೇಷಾಮನುಕೂಲದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತ ಅದ್ಯಸ್ಮಿ-
ನ್ಮಾಲ ಉದ್ಯನ್ ಉದಯಂ ಗಚ್ಛನ್ ಉತ್ಸಾರಾಮುದ್ಧತರಾಂ ದಿವಮಂತರಿಕ್ಷಾರೋಹನ್ ಅಭಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ | ಯದ್ವಾ | ದಿವಮಂತರಿಕ್ಷಮುತ್ಸಾರಾನಾರೋಹನ್ ಉತ್ಸರ್ವೇಣ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ವನ್ | ಏವಂವಿಭಕ್ತಮಮ ಹ್ಯದ್ರೋಗಂ ಧೃವಯಗತಮಾಂತರಂ ರೋಗಂ ಹರಿಮಾಣಂ ಶರೀರಗತ-
ಕಾಂತಿರಶನೀಲಂ ಜಾಹ್ಯಂ ರೋಗಂ | ಯದ್ವಾ | ಶರೀರಗತಂ ಹರಿದ್ವರ್ಣಂ ರೋಗಜ್ವಪ್ತಂ ವೈವರ್ಣ್ಯ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಮುಭಯಮಪಿ ನಾಶಯ | ಮಾಂ ಸ್ತೋತಾರಮುಭಯವಿಧಾದ್ಗೋಮೋಚಿಯೇತ್ಕರ್ಥಃ ||
ಮಿತ್ರಮಹಃ | ಮಿತ್ರಮನುಕೂಲಂ ಮಹಸ್ತೋಚೋ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ಉತ್ಸಾರಂ |
ಉದಿತ್ಯನೇನೋಪಸರ್ಗೇಣ ಸ್ತುತಂ ಸೃಷ್ಟಿಧಾತೃರ್ಥೋ ಲಪ್ತಃ ತೇ | ತಸ್ಮಾದಾಂತಿಯನಿಕಸ್ತರಸ್ತೈತಯಃ |
ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇಂತರಿಕ್ಷವಿರೇಷಣತ್ವೇನ ದೈವಪ್ರಕರ್ಷಪ್ರತಿತೇಧಾಂ ನ ಭವತಿ | ದ್ವಿತೀಯೇ ತ್ವಾರೋಹಣಾ-
ಕ್ರಿಯಾಯಗಃ ಪ್ರಕರ್ಷೋ ಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಕಿಮೇತ್ತಿಜವ್ಯಯಘಾಡಾಮೃದ್ಯವ್ಯಪ್ರಕರ್ಷೇ | ಸಾ. ೫-೧೧ |
ಇತಿ ಅಮುಃ | ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಟಾಪ್ತರಸೋಃ ಪಿಶ್ತಾದನುದಾತ್ಯ ಉಪಸರ್ಗಸ್ತರ ಏವ ಶಿಷ್ಟತೇ |
ದ್ವಿತೀಯೇ ಕ್ವಾಮೃತ್ಯಯಸ್ಯ ಸತಿ ಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ಸೈನ ಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ಯತ್ವಂ |
ವ್ಯವಾದಿರ್ವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸ ಹ್ಯಾಕೃತಿಗಣಃ | ಹ್ಯದ್ರೋಗಂ | ಸಾ ಶೋಕಪ್ಯಚ್ಚಾರೋಗೇನು | ಸಾ. ೬-೩-
೫೦ | ಇತಿ ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಹೃದಾದೇಶಃ | ಮಮ | ಯಾಸ್ಮದಸ್ಯದೋರ್ಜಸೀತಾದ್ಯುಪಾಶ್ಚತ್ವಂ | ಹರಿ-
ಮಾಣಂ | ಲೃಚ್ಚಾ ಹರಣೇ | ಜನಿದ್ರಭ್ಯಾದಿಮನಿಸ್ | ಉ. ೪-೧೪೮ | ಇತ್ಯಾಣಾದಿಕ ಇಮನಿಸ್ತೈತಯಃ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಹರಿಚ್ಚಿಬ್ಬಸ್ಯ ವರ್ಣವಾಚಿತ್ಯಾದೃಜ್ಞದ್ರಧಾದಿಭ್ಯಃ ಪ್ಯಚ್ಚಾ
ಚ | ಸಾ ೫-೧-೧೨೩ | ಇತಿ ಚಿಕಾರಾದಿಮನಿಸ್ತೈತೈತಯಃ | ಇಷ್ಟೇಮೇಯಃ ಸ್ವಿತೈತೈವಮೃತ್ತಾ ಟೀರತಿ
ಟೀರೋಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಮಹಾಃ—(ದೀಪಕಕ್ಕೆಲ್ಲ) ಅನುಕೂಲವಾದ ಡತಕ್ಕ ತೇಜಸುಳ್ಳ | ಸೂರ್ಯ—(ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ) ಪ್ರೇರಕ ನಾದ ಎಲ್ಲೆ ಸೂರ್ಯನೇ | ಅದ್ಯೈ—ಈಗ | ಉದ್ಯೈನಾ—ಉದಯಿಸುತ್ತ | ಉತ್ತರಾಂ ದಿವಂ ಅರೋಹನ್—ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರದಲ್ಲರತಕ್ಕ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತ | ಅಥವಾ ದಿವಂ ಉತ್ತರಾಂ ಅರೋಹನ್—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಅತೀತವಾಗಿ ಹತ್ತುತ್ತ || ಮಮ—ನನ್ನ | ಹೃದ್ಯೋಗಂ—ಹೃದಯಗತವೃದ್ಧ. (ದೀಹದ ಒಳಗಿನ) ರೋಗ ವನ್ನೂ | ಹರಿಮಾಣಂ—(ದೀಹದ ಲಾವಣ್ಯವನ್ನು) ಪಪಹರಿಸುವ (ಹೊರಗಿನ) ರೋಗವನ್ನೂ | ಅಥವಾ ವಿವಾರವಾದ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ಕಾಮಾಲೆ, ತೋನ್ನು ಮುಂತಾದ) ರೋಗವನ್ನೂ | ನಾಶಯ—ನಾಶಮಾಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲೆ ಸೂರ್ಯನೇ, ನೀನು ದೀಪಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅನುಕೂಲವಾದ ಡತಕ್ಕ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಈಗ ಉದಯಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರದಲ್ಲರತಕ್ಕ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತಾ ನನ್ನ ಹೃದಯ ಗತವಾದ ಒಳಗಿನ ರೋಗವನ್ನೂ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾಮಾಲೆ, ತೋನ್ನು ಮುಂತಾದ ದೀಹದ ಹೊರಗಿನ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation.

O Sun, rising to-day and mounting into the highest heaven you look radiant with benevolent light; remove the sickness of my heart and the yellowness (of my body).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಉದ್ಯೈನ್ನದ್ಯೈ—ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಾಯ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮುಕ್ತಾಯಗಳೂ ರೋಗಶಾಂತಕಾರ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಿ ಬ್ಬದವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಸಿರುವುದು ಸಹ ಅತ್ಯತ್ಯುಚಿತೋ ರೋಗಿಗಳ್ಳು ಉಪೇ-
ನಿಷದಿತಿ ಎಂದರೆ ಉದ್ಯೈ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕವೆಯ ಮೂರು ಮುಕ್ತಾಯಗಳೂ ರೋಗನಾಶಕಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದು ಉತ್ತರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಮುಷಿಯು ಈ ಮೂರು ಮುಕ್ತಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗವನ್ನು ಪಂಚಾರವಾದಬೇಕೆಂದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಸೂರ್ಯನು ಅದರಂತೆ ಆ ಮುಷಿಯ ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಮುಕ್ತಾಯಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿದರೆ ಈಗಲೂ ರೋಗ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಉದ್ಯೈನ್ನದ್ಯೈತಿ ಮಂತ್ರೋದ್ರಯಂ ಸೌರಃ ಸಾಪ್ತಪ್ರಣಾಶನಃ | ರೋಗಿಗಳ್ಳು ವಿಷಘ್ನಿತ್ವ ಭುಕ್ತಿಮುಕ್ತಿ-
ಫಲಪ್ರದಃ ಇತಿ—ಎಂದರೆ ಉದ್ಯೈನ್ನದ್ಯೈ ಎಂಬ ಸೂರ್ಯವೇನ್ವಾಶನವಾದ ಈ ಮೂರು ಮುಕ್ತಾಯಗಳೂ, ಪರಿಷಿದವರ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಸಕಲರೋಗಗಳನ್ನೂ ವಿನಾಶಿಸುವ ನಾಶಮಾಡಿ ಇಹಲೋಕ ಪರಲೋಕ ಸೌಖ್ಯಗಳಾದ ಭುಕ್ತಿಮುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವವು ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿರುವರು. ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ರೋಗಿಗಳ್ಳುತ್ಪ್ರತಿ ಉತ್ತಮಃ (ಃ. ದಿ. ೩-೧೦೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಉದ್ಯನ್ನದ್ಯೈ—ಈಗತಾನೇ ಉದಯಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರೋಹಣ್ ಉತ್ತರಾಂ ದಿವಂ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದ (ಅಂತರಿಕ್ಷದ) ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು.

ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಮಿತ್ರಮನುಕೂಲಂ ಮಹಸ್ತೇಜೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ | ಸರ್ವೇಷಾಮನುಕೂಲಂ ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ—ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅಥವಾ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಕಾಂಕ್ಷಿಯಿಂದ (ಬೆಳಕೆ ಲಿಂದ) ಕೂಡಿರುವವನು.

ಉತ್ತರಾಂ ದಿವಂ ಅರೋಹಣ್—ಉದ್ದೇಶಿತರಾಂ ದಿವಮಾರೋಹಣ್—ಉದಯಾನಂತರ ಕ್ರಮ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಕ್ರಮೇಣ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಹೃದ್ಯೋಗಂ—ಹೃದಯಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗವನ್ನು.

ಹರಿವಾಣಂ—ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಹಳದೀಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಚರ್ಮರೋಗ ಅಥವಾ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೋನ್ನು (Leprosy) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಚರ್ಮ ರೋಗವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ಯಜ್ಞಮುಷಿಯು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಮಿತ್ರಂ ಅನುಕೂಲಂ ಮಹಃ ತೇಜೋ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಮಿತ್ರಮಹಾಃ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಮಿತ್ರಮಹಃ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸಂಬಂಧಿವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಿತ್ರಮಹಃ+ಸೌ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಸಂಬಂಧಿ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಲ್‌ಞ್ಯಾದಿ ಲೋಪದಿಂದ ಸು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿವರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಮಿತ್ರಮಹಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂಚ ಸರ್ವಾನು ದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರಾಮ್—ಉತ್ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗಾಃ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಉಪಸರ್ಗಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಉಪಸರ್ಗವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಪ್ರಾಕರಣಿಕವಾದ ಒಂದು ಧಾತೃರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಉಚಿನಿಂದ ಅಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಧಾತೃರ್ಥವು ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಶಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿ ದಾಗ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ತೋರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಂ ಎಂಬುದು ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉತ್ತರಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದರೆ ದ್ರವನಗವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ತರಪಿನ ಮೇಲೆ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿಮೇತ್ತಿಜ್ಯಯಿಘಾಡಾಮೈವೈವ್ಯ ಪ್ರಕರ್ಷೆ (ಋ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧) ಇದು ಆಮನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡುವ ಸೂತ್ರ. ತರಪ್‌ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಘ ಎಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಕಿಮ್, ಎದಂತವಾದ ಶಬ್ದ, ಅತಿಂತ, ಅವ್ಯಯ ಇವುಗಳಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವ ತರಪ್‌ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಮೇಲೆ ಆಮ್

ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ರವ್ಯಗತವಾದ ಪ್ರಕರ್ಷ ತೋರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಪ್ರಕರ್ಷ ಎಂದು ನಿಜೇಧ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂತರಕ್ಷವಿಶೇಷಣವಾಗುವಾಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅರೋಹಣ ಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕರ್ಷವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದು ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತರಹಿನಮೇಲೆ ಆಮ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತರಹಿನಮೇಲೆ ಆಮ್ ಬರದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವೀಕೃತಿವಿಶೇಷವಾದಿಗಾಗಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಟಾಪ್ ಮತ್ತು ತರಪ್ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರಸ್ವರವು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪನೇಗ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಾಂ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತರಪ್ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರಮೇಲೆ ಆಮ್ ವಿಧಾನವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಂತಿಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದ್ಯದಾತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ವ್ಯವಾಹಾರವು ಆಕೃತಿಗಣವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಾಂ ಎಂಬ ಅಮಂಶಕಲ್ಪವನ್ನು ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಡಿಸಿ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ವ್ಯವಾಹಾರಗಳ ಅದ್ಯದಾತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸ್ವರವಾಗಾ ಉತ್ತರಾಂ ಪೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯದಾತ್ರವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃದ್ಯೋಗಮ್—ಹೃದಯಸ್ಥ ರೋಗಿಃ ಹೃದ್ಯೋಗಿಃ ತಂ ಹೃದ್ಯೋಗಂ || ದೀಹದ ಒಳಗಿನ ರೋಗ ಎಂದರ್ಥ. ವಾ ಶೋಕಪ್ರವೃತ್ತಿರೋಗೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೧) ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಕ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ರೋಗ ಕಲ್ಪಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹೃದಾದೀತವು ವಿಶಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ರೋಗಕಲ್ಪ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೃದಾದೀತ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೃದ್ಯೋಗಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಮು—ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷೀ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತವಮಮೌಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮವಯುಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಮು ಎಂಬ ಅದೀತ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮವಯುಂತ್ಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಮ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುಷ್ವದಸ್ಯದ್ವ್ಯಾಂ ಜಸೋಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಿಯ ಜಸ್ಮ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಶಾದೀತ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶೋಗುಣಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರೂಪವು ಏಕಾ ಶೇಷವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಮಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೀತೇ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಯುಷ್ವದಸ್ಯದೋರ್ಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಮು ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರಿವಾಣಮ್—ಹೃಷ್ ಹರಿಣಿ ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಜನಿಹೃಭ್ಯಾಮಿಮನಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೮) ಎಂಬ ಉಪಾಧಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೃಷ್ ಇಮನಿನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇನ್ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕನಿಮಿತ್ರವಾದ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಗುಣವು ರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಹರಿಮನ್ ಎಂದು ನಾಂತವಾದಿ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯೇಕವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಹರಿವಾಣಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹಿ ಕುಪ್ಪಾಜ್ಜನಮ್ ವ್ಯವಾಯೇಽಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ವಿತ್ಯ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹರಿವಾಣಂ ಎಂಬುದು ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹರಿತ್ ಎಂಬುದು ವರ್ಣವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದ. ವರ್ಣದೈಧಾದಿಭ್ಯಃ ಪ್ಯಂಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೧-೧೨೬)

ವರ್ಣವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ದೃಢಾದಿಗಳಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಚಲಾರದಿಂದ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹರಿತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಹರಿತ್+ಇಮನ್ ಎಂದಿರು ವಾಗ ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವ ಅಂಗದ ಟಿಗೆ ಇತ್ಯನ್ ಇಮನಿಚ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇತ್) ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹರಿಮನ್ ಎಂದು ನಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹರಿಮಾಣಂ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶುಕೇಷು ಮೇ ಹರಿಮಾಣಂ ರೋಪಣಾಕಾಸು ದಧ್ಯಸಿ |
ಅಥೋ ಹಾರಿದ್ರವೇಷು ಮೇ ಹರಿಮಾಣಂ ನಿ ದಧ್ಯಸಿ ||೧೨||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶುಕೇಷು | ಮೇ | ಹರಿಮಾಣಂ | ರೋಪಣಾಕಾಸು | ದಧ್ಯಸಿ |
ಅಥೋ ಇತಿ | ಹಾರಿದ್ರವೇಷು | ಮೇ | ಹರಿಮಾಣಂ | ನಿ | ದಧ್ಯಸಿ ||೧೨||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮೇ ಮದೀಯಂ ಹರಿಮಾಣಂ ಪರಿರಗತಂ ಹರಿದ್ರಣ್ಯೈ ಭಾವಂ ಶುಕೇಷು ಪಾದ್ಯತಂ ವರ್ಣಂ ಕಾಮಯಮಾನೇಷು ಪಕ್ಷಿಷು ತಥಾ ರೋಪಣಾಕಾಸು ಶಾರಿಕಾಸು ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷೇಷು ದಧ್ಯಸಿ | ಸ್ವಾಪ ಯಾಮಃ | ಅಥೋ ಅಸಿ ಚ ಹಾರಿದ್ರವೇಷು ಹರಿಶಾಲಮೃಮೇಷು ಪಾದ್ಯಗೃಣ್ಯವತ್ಸು ಮೇ ಮದೀಯಂ ಹರಿಮಾಣಂ ನಿ ದಧ್ಯಸಿ | ನಿವಧೀಮಹಿ | ಸ ಚ ಹರಿಮಾ ತತ್ಪ್ರವ ಸುಪೀನಾಸ್ತಾಮಸ್ತಾನ್ಮಾ ನಾಧಿವೈತ್ಯರ್ಥಃ || ದಧ್ಯಸಿ | ಇದಂತೋ ವಸಿರಿತಿ ಮಸ ಇಕಾರಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಮೇ—ನನ್ನ (ದೇಹದ) | ಹರಿಮಾಣಂ—ಹಳದಿಬಣ್ಣವನ್ನು | ಶುಕೇಷು — (ಆ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಪಡುವ) ಗಳಿ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ರೋಪಣಾಕಾಸು—ಶಾರಿಕಾ (ಮೈನಾ) ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ದಧ್ಯಸಿ—(ನನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಬದಲಾಯಿಸಿ) ಇತೋಣ | ಅಥೋ—ಅಲ್ಲದೆ | ಹಾರಿದ್ರವೇಷು—ಹರಿತಾಳವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಮೇ—ನನ್ನ (ದೇಹದ) | ಹರಿಮಾಣಂ—ಹಂದಿ ಬಣ್ಣವನ್ನು | ನಿ ದಧ್ಯಸಿ—ಇದೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನನ್ನ ಅನನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ನನ್ನ ದೇಹದ (ಪಚ್ಚೆ) ಹಳದೀ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಆ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಡುವ
ಗಿಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೈನಾ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿತಾಳ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಡೋಣ.

English Translation.

Let us transfer the yellowness (of my body) to the parrots, to the starlings or to the Haridala tree.

|| ವಿಕೀಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಯಷ್ಟಮುಹಿಯು ತನ್ನ ಚರ್ಮಗತವಾದ ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದು
ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನಷ್ಟೆ. ಆ ರೋಗಹರಿಹಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವನು.

ಶುಕೇಷು— ಗಿಣಿಗಳಲ್ಲಿ; ಗಿಣಿಗಳ ಬಣ್ಣವು ಹಸುರಾಗಿಯೂ ಹಳದಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ನನ್ನ
ಚರ್ಮಗತವಾದ ಆ ಬಣ್ಣವು ಶುಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ರೋಗಜನಿತವಾದ ಈ ಹರಿ
ವೃಣ್ಣವನ್ನು ಶುಕಾದಿಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸೇರಿಕದ್ದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ರೋಗವು ಸುಲಭವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವುದೆಂಬ
ಉಪಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಮುಹಿಯು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಹರಿಮಾಣಿಂ— ಹರಿದ್ರೋಣಸ್ಯ ಭಾವಂ | ಹಳದೀ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ನನ್ನ ಚರ್ಮರೋಗ
ವನ್ನು; ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು.

ರೋಪಣಾಕಾಸು— ಶಾರೀರಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿವಿಕೀಷಗಳಲ್ಲಿ. Starlings.

ಪಾಂದ್ರೇವೇಷು— ಹರಿತಾಲವೆಂಬ ವೃಕ್ಷವಿಕೀಷಗಳಲ್ಲಿ. ಇಲ್ಲಿ ಹರಿತಾಲ ವೃಕ್ಷವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕುಶಃ ಆ ವೃಕ್ಷದ ಎಲೆಗಳು ಹಳದೀ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರಬಹುದು. ಹರಿತಾಲ ಎಂದರೆ ಅರಸಿನ
ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಾದ ನಿರ್ದೇಶ. ಇಕಾರವು ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಮಸ್ ಎಂಬುದು ಇಕಾರರೂಪವಾದ ಅಂತ್ಯಾವಯವದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ; ಅಂದರೆ ಮಸಿಗೆ ಇತ್ ಎಂಬುದು ಆಗಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದರಿಂದ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಮಸಿ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ. ದಧ್ಮಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಚ್ಚುತಿಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ದಧ್ಮಸಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುಧಾತ್ವ ವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ ||

ಉದ'ಗಾದಯಮಾದಿತ್ಯೋ ವಿಶ್ವೇನ ಸಹಸಾ ಸಹ |

ದ್ವಿಷಂತಂ ಮಹ್ಯಂ ರಂಧಯನ್ಮೋ ಅಹಂ ದ್ವಿಷತೇ ರಥಂ || ೧೩ ||

|| ಪದಮಾರ್ಥಃ ||

ಉತ್ | ಅಗಾತ್ | ಅಯಂ | ಅದಿತ್ಯಃ | ವಿಶ್ವೇನ | ಸಹಸಾ | ಸಹ |

ದ್ವಿಷಂತಂ | ಮಹ್ಯಂ | ರಂಧಯನ್ | ಮೋ ಇತಿ | ಅಹಂ | ದ್ವಿಷತೇ | ರಥಂ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಂ ಪುರೋವರ್ತ್ಯಾದಿತ್ಯೋದಿತೇಃ ಪುತ್ರಃ ಸೂರ್ಯೋ ವಿಶ್ವೇನ ಸಹಸಾ ಸರ್ವೇಣ ಬಲೇನ ಸಹೋದಗಾತ್ | ಉದಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಮಹ್ಯಂ ದ್ವಿಷಂತಂ ರಂಧಯನ್ | ಮನೋಪದ್ರವಕಾರಿಣಂ ಹಿಂಸನ್ | ಅಸಿ ಜಾಹಂ ದ್ವಿಷತೇಽನಿಷ್ಠಕಾರಿಣೇ ರೋಗಾಯ ಮೋ ರಥಂ | ನೈವ ಹಿಂಸಾಂ ಕರೋಮಿ | ಸೂರ್ಯ ಏವ ಅಸ್ಮದನಿಷ್ಠಕಾರಿಣಂ ರೋಗಂ ವಿನಾಶಯಿಸ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಗಾತ್ ಏತೇರ್ಲುಫಜಾಃಸೋ ಗಾ ಲುಜಾತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿಶ್ಚೇತಿ ಸಿಚೋ ಉಕ್ | ಅದಿತ್ಯಃ | ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯೇತ್ಯಸತ್ಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಗ್ಧೀವ್ಯತಿೇಯೋ ಜ್ಞಾಪ್ಯತ್ಯಯಃ | ರಂಧಯನ್ | ರಥಂ ಹಿಂಸಾಂತರಾ ದ್ವ್ಯೋಃ | ಜ್ಯಂತಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ರು | ರಥಿಜಃಭೋರಣಿ | ಪಾ. ೭. ೧-೬೧ | ಇತಿ ಷಾ ಧಾತೋರ್ನುಮಾಗಮಃ | ಮೋ | ಮಾ ಉ ನಿಪಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯೋ ಮೈವೇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥೇ | ಓತ್ | ಪಾ. ೧. ೧-೧೫ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವೇ ಪುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚೀತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ದ್ವಿಷತೇ | ಶತ್ರುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಥಂ | ರಥೇರ್ಲುಫಜಾ ಪುಷಾದಿತ್ಯಾತ್ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ರಥಿಜಃಭೋರಣೀ ಧಾತೋರ್ನುಮ | ಅನಿಧಿಕಾಮಿತ್ಯನುಷಂಗಲೋಪಃ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯದಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಆಯಂ ಅದಿತ್ಯೇ—ಎದುರಿಗಿರುವ ಅದಿತಿಪುತ್ರನಾದ ಈ ಸೂರ್ಯನು | ವಿಶ್ವೇನ ಸಹಸಾ ಸಹ—(ಶಸ್ತ್ರ) ಸಮಸ್ತ ಬಲದೊಂದಿಗೆ | ಮಹ್ಯಂ—ನನಗಾಗಿ | ದ್ವಿಷಂತೆ—(ರೋಗರೂಪದಲ್ಲರುವ) ಶತ್ರುವನ್ನು | ರಂಧಯನ್—ಹಂಸಿಸುತ್ತ (ನಾಶಮಾಡುತ್ತ) | ಉದೇಗಾತ್—ಉದಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. (ಮತ್ತು) | ಅಹಂ—ನಾನು ದ್ವಿಷತೇ—(ನನಗೆ ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರೋಗರೂಪವಾದ) ಶತ್ರುವಿಗೆ | ಮೋ ರಥಂ—ಹಂಸಿಸುವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. (ನನಗೋಸ್ಕರ ಸೂರ್ಯನೇ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎದುರಿಗಿರುವ ಅದಿತಿಪುತ್ರನಾದ ಈ ಸೂರ್ಯನು ಶಸ್ತ್ರ ಸಮಸ್ತ ಬಲದೊಂದಿಗೆ ನನ್ನ ರೋಗರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತ ಉದಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಶತ್ರುವಿನ ನಾಶವಾಗಲು ನನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನೇ ನಾಶಮಾಡಲಿ.

English Translation.

This Aditya has risen with all his might (glory) destroying my adversary, for I am unable to resist my enemy.

|| ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು ||

ಆಯಂ ಅದಿತ್ಯೇ—ಈ ಸೂರ್ಯನು ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಇಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಸೂರ್ಯನು, ಈಗತಾನೇ ಉದಯಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯನು.

ವಿಶ್ವೇನ ಸಹಸಾ ಸಹ—ಸಮಸ್ತ ಬಲಸಹಿತನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಶಕ್ತಿಸಹಿತನಾಗಿ, ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ. with all his glory. ಸಹಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೯.) ಮಹ್ಯಂ ದ್ವಿಷಂತೆ ರಂಧಯನ್—ನನ್ನ ಹಂಸಿಸುವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಂಸಿಸುತ್ತಾ ; ಸ್ವಂದನ್ಯಾಮಿಯು ರಂಧಯನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಥ್ಯತಿವರ್ತನೆಯನ್ನೇ | ಮಮ ವಶಂ ನಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ವಶಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು.

ಮೋ ಅಹಂ ದ್ವಿಷತೇ ರಥಂ—ಅಸ್ಯ ಭಗವತಃ ಪ್ರಸಾದಾನಾಹಂ ಶತ್ವೋರ್ವಶಂ ಗಚ್ಛೇಯಂ | ನಾನು ಸಹ ಶತ್ರುಗಳ ವಶವಾಗದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಾನು ನನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಾದ ರೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹಂಸಿಸಿದರಲಿ. ಸೂರ್ಯನೇ ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಗಾತ್—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲುಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ವಿವಕ್ಷಾಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೋಗಲಾಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೨) ಲುಟ್ ಪರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಇನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞ

ವಕರಣಕ್ಕೆ ಸಿಖಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗಾ+ಸ್+ತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗಾತಸ್ಥಾಘವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಟಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದಿತ್ಯೇ—ಅದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುನಾನ್ ಅದಿತ್ಯಃ ಅದಿತಿಯ ಮಗನು ಎಂದರ್ಥ. ದಿತ್ಯೇದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯೈ-ಪತ್ಯೈತ್ತರಪದಾಣ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಣ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಿತಿಯು ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯ ಣಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ಯೇಪ್ರಜಾಮಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದರೆ ಅದಿತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಂಧಯೇನ್—ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಧಿ ಎಂದು ಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಣಿಕ್ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸನಾದಿಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ತು ಹೇಳಬೇಕು. ಲಥರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟಃ ತತ್ಪ್ರಾಣಿಣ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥ್+ಇ+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರಥಿಪಙೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೬೧) ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ನುಮ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರಕ್ಕೆ ಅವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಂಥ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕಾರವು ಉಪಧಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಎಂದರೆ ರಂಧಯುಕ್ತ್ ಎಂಬ ತಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಪವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್ಪ್ರಾಧಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸು ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ತಕಾವವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿ-ಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನ ಲೋಪವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಂಧಯೇನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೋ—ಮಾಮುತ್ಯ ಉ ಎಂಬ ಎರಡು ನಿವಾತಗಳ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಮೈವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೋ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ನೋ+ಅಹಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅವಾದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಓತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೫) ಓಗಂತವಾದ ನಿವಾತವು ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ತು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನೋ ಎಂಬುದು ಓಗಂತವಾದ ನಿವಾತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ಲುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಆಚಿ ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೋ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾದೇಶವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಧಾವನು ಬರುತ್ತದೆ. ನೋ ಅಹಂ ಎಂದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಷತೆ—ದ್ವಿಷ ಕಪಿಣಿತ್ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಷತ್ ಎಂದು ತಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಪವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಷತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತತುರನುನೋ ನದ್ಯ-ಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ನುಮ್ ಹೊಂದಿರುವ ಶತ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿಯಾದ ಶಸಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು (ಎ) ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಷತೆ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದ.

ರಥಮ್—ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಥಂದಸಿ ಲುಜ್ ಅಚ್ ಲಟಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಥ್+ಮಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇತ್ಯಕ್

సూక్రదింద ప్రత్యయద ఇకారవు లోఱపనాగుత్తదే. పుషాదియల్లి ఈ ధాతువు పరికనాగినే. పుషాది-
 ద్మ్యూతా (కా. సూ. ౩-౧-౧౫) లుజ్ పరస్మ్యైపద పరదక్షరునాగ ఇచ్చుగోళి బందిరువ ట్లగి అజాదీఱ
 బరుత్తదే ఎంబుదరింద ఇల్లి ట్లగి అజాదీఱ బరుత్తదే. రధిజభోఱోఱతి సూక్రదింద ధాతుపిగి అజ్
 ఱరదక్షరునాగ నుమాగమ బరుత్తదే. రన్ ధో+ఆ+వో ఎందిరునాగ జొత్తాద అజ్ పరదల్లిరువుదరింద
 అపిదితాం ఱలలుపధాయోఱాః క్షితి సూక్రదింద నుమిన నకారక్తే లోఱగ బరుత్తదే. నేమాజ్ యోఱగి
 (కా. సూ. ౬-౪-౬౪) మాజ్ సంబంధమిరునాగ అంగక్తే లుజ్ నిమిత్త కనాద అజ్ అజ్ అగమగలు
 బరువుదిల్లి. ఇల్లి నోఱ రధం ఎంబు సంబంధమిరువుదరింద మాజ్ నిమిత్త కనాద అజాగమక్తే సూక్ర
 బరుత్తదే. రధం ఎంబు రూపనాగుత్తదే. అతిజాఃపద పరదల్లిరువుదరింద సుభాకత్పర బరుత్తదే.

పావత్వోందనోసు సూక్రవ్ర

దశమోఱనునాకే సప్తే సూక్రాఱి+తత్పాధి త్యమితి పంచదశఱిం ప్రథమం సూక్రం |
 అత్తేఱిజాసమాజేత్తేఱే అంగరా ఇంద్రసద్భవం పుత్రమాత్మనః కామయమానోఱ దేవతా
 లునానాం జిక్తేఱే తస్యే సన్యాఱ్యేఱేన పుత్రరూపేఱేఱంద్రే ఐవ స్వయం జఱ్ఱేఱే జగతి మత్తుల్కాః
 క్షిన్వా భూదితి | స సన్యే అంగిరసోఱ్యస్యే సూక్రస్యే టుషిః | జేతుదఱోఱిఱపంచదశ్యా త్రిషుధా |
 త్రిషుబితస్యే సూక్రస్యే తిష్ఱా జగత్కే ఇతి పరిభాషయోవతిష్ఱాస్త్రయోఱేదతఱోఱ జగత్కః |
 ఇంద్రోఱ దేవతా | తదీఱతేవ్రమనుక్రమన్యాముత్తం | అధి త్యం పంచోఱేనా సన్యోఱ ద్విత్రిషు-
 బంకమింగరా ఇంద్రకుల్కం పుత్రమిజ్యేన్యే భ్యధ్యా యత్సన్యే ఇఱంద్రే ఐనాస్యే పుఱోఱ్యజాయతేఱి ||
 అఱారాత్తేఱే ప్రథమోఱ రాత్రి పయోఱయోఱే ఱోఱేఱః శస్త్ర ఇదం సూక్రం శంసఱేఱయం | అఱారాత్తేఱే
 పయోఱయానామితి ఖండేఱే సూక్రతేం | అధిత్యం మోఱషమధ్యయోఱయోఱే ధరతేఱంద్రాయే ఱోఱేఱ-
 మితి యోఱ్యా | ఆ. ౬-౪ | ఇతి | గనామయనస్యే మధ్యభోఱితే విషవత్సంజ్ఱకేఱ్యఱసాపి విష్వే-
 వల్క ఇదం సూక్రం శంసఱేఱయం | తథా జి సూక్రతేం | యస్మిగ్కృతంగోఱ్యధి త్యం మోఱ-
 మిద్రస్యే ను పిఱయోఱఱేఱ్యేఱస్మిన్యోంద్రేఱం నివిదం తస్మా | ఆ. ౬-౬ | ఇతి ||

అనునాదవ్ర—ఈ సూక్రదింద ప్రథమమండలద దక్షనేయ అనునాకవ్ర అరంభనాగువుడు
 ఈ అనునాకవ్రు విళు సూక్రగళంవవు (౫౧-౫౬) అవుగోళి అధి త్యం మోఱషం ఎంబు మందలనేయ
 సూక్రదక్ష దవిన్యేదు ముక్కగళంవవు. ఇక్ష టంబు ఇతిజాసవు లుక్రనాగిమివుదు. టండానేఱిందు కాల
 దల్లి అంగరా ఎంబు మఱియు తనగే ఇంద్రసనాననాద పుత్రనాగదేఱేందు బయసి దేవతగళవు
 లుపాసనేనాఱిఱను. అగ ఇంద్రను జగత్తినల్లి తనగే సమానరాదంబు యారూ అరఱారదేంబు భావనే
 ఱందు తానేఱే ఆ మఱిగి సన్యే ఎంబు దేసరిన పుత్రరూపదింద లుక్రవ్రనాదను. అంగరవ్రుతనాద ఈ
 సన్యేనేఱువనేఱే ఈ సూక్రక్తే మఱియు. ఈ సూక్రద దవినాల్క మత్తు దవిన్యేదనేయ ముక్కగలు త్రిషు
 ఱంద్రక్తే. లుఱద ముక్కగలు జగతేఱేఱందస్సినే, ఇంద్రనేఱే దేవతేయ, ఇదిల్లివు అనుక్రమాఱిఱ

ಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಭಿ ತ್ಯಂ ಪಂಚೋನಾ ಸವೋ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂಕಮಂಗಿತಾ ಇಂದ್ರೈ-
ತುಲ್ಯಂ ಪುತ್ರಮಿಚ್ಛನ್ನೈ ಭ್ಯಧ್ಯಾಯತ್ಸವ್ಯ ಇತಿಂದ್ರೈ ವಿನಾಸ್ಯ ಪುತ್ರೋಜಾಯತೇತಿ—ಎಂದು. ಅತಿರಾತ್ರ
ವೆಂಬ ಯಾಗದ ಪ್ರಥಮರಾತ್ರಿಸರ್ವಯಾದಲ್ಲಿ ಹೋತ್ಸವೆಂಬ ಮತ್ತಿಜನು ಪರಿಸರೇಕಾದ ಶತ್ರುಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ
ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶತ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅತಿರಾತ್ರೇ ಸರ್ವಾರ್ಥ-
ಯೋನಾಂ ಎಂಬ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅಭಿತ್ಯಂ ಮೇಷಮಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಮತಿ ಯಾಜತ್ಯಾ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೪). ಮತ್ತು ಗವಾಮಯನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷವತ್ಸಂಜ್ಞಕ
ವೆಂಬ ಮಧ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಪ್ತೇವಲ್ಯಶತ್ರುಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಯಸ್ತಿಗ್ಮ
ಶೃಂಗೋದಭಿ ತ್ವಂ ಮೇಷಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಡೇತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ನೈ ಪ್ರಂದ್ರೀಂ ನಿವಿದಂ ಶಪ್ತಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು
ವಿವರಿಸುವುದು (ಅ. ೮-೬).

ಸೂಕ್ತ—೫೧

ಮಂಡಲ—೧ | ಅನುವಾಕ್—೧೦ | ಸೂಕ್ತ—೫೧ ||
ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೯, ೧೦, ೧೧ ||
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಷ್ಯ—೧೫ ||
ಮುಷಿ—ಸವ್ಯ ಅಂಗಿರಸಃ ||
ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ |
ಭಂವಾ—೧೦೦೨ ಜಗತಿ | ೧೪-೧೫ ತ್ರಿಪ್ರಪಾ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ ತ್ಯಂ ಮೇಷಂ ಪುರುಹೂತಮೃಗ್ಮಿಯಮಿಂದ್ರಂ ಗೀರ್ಭಿರ್ಮದತಾ
ವಸೋ ಆರ್ಣವಂ |

ಯಸ್ಯ ದ್ಯಾವೋ ನ ವಿಚರಂತಿ ಮಾನುಷಾ ಭುಜೇ ಮಂಹಿಷ್ಯಮಭಿ-
ವಿಪ್ರಮರ್ಚತ || ೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ | ತ್ಯಂ | ಮೇಷಂ | ಪುರುಹೂತಂ | ಮೃಗ್ಮಿಯಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಗೀರ್ಭಿಃ |
ಮದತ | ವಸೋಃ | ಅರ್ಣವಂ |

ಯಸ್ಯ | ದ್ಯಾವಃ | ನ | ವಿಚರಂತಿ | ಮಾನುಷಾ | ಭುಜೇ | ಮಂಹಿಷ್ಯಂ | ಅಭಿ |
ವಿಪ್ರಂ | ಅರ್ಚತ || ೧ ||

|| నాయకావళి ||

త్యం ప్రసిద్ధం మేఘం తత్పూర్ణం స్వభావమానం | యద్వా | కన్యపుత్రం మేఘాఙ్గిం
యజమానమింద్రో మేఘశరణవేణాగత్వీ తదియం సోమం వసా | స ఋశిస్తం మనః
ఇత్యేవోజితా | అత ఇదానిలమసి మేఘ ఇంద్రోఽధిధిలయితే | మేఘాఙ్గిం మేఘాఙ్గిం
సంప్రసాద్యం మేఘాఙ్గిం కవిశస్య వ్యాఖ్యానరూపం షాఙ్గిం మేఘవచనామ్నాయితే | మేఘాఙ్గిం
కన్యాయాని మేఘాఙ్గిం భూత్వాజహారేఽ | అగత్యే సోమమవత్యతవనిత్యభావః | పురుషులం
పురుషియజమాన్యేరాహుతం ఋశియమ్యగ్నివిక్రియమాణం | స్మయమానమిత్యభావః | స్మ-
త్వాఙ్గిం వేదవతా పితృయితే | యద్వా | మ్యగ్నివిక్రియితే తద్భూత ఇతి ఋశిః | తం | వస్మి
అఙ్గిం వం ధనానామానానభూమిం ఏవంఘనవిశిష్టమింద్రం దే సోమోఽగ్నిః గిభాః స్మ-
ధిధి మదత | అభిముఖ్యేన దక్షం ప్రావయత | యస్యేంద్రేస్యే కమాణి మానుషా మను-
శ్యాణాం హివాసి విజరంతి విశేషేణ వతంకే | తత్త ద్భూతాః | ద్యావో న | యథా సోమ్య-
రత్యయః సర్వేషాం హితకరాః | భుజే భోజిగాయ మంహిషమతియేన ప్రవృద్ధం విస్తం
మేఘానినం తథావిధిమంద్రమభ్యజేత | అభిభూజయత || మేఘం మిష స్వభావం | ఇగు-
వధలక్షణే కే ప్రాప్తే దేవసేనమేషాదయః వహాదిషు ద్భూత్వా ఇతి వచనాదేవాప్రత్యయః |
ఋశియం | తస్య వికార ఇత్యభావః ఏకాఙ్గిం నిత్యం మయితమిభ్యంతం | కా. ౪-౧౪ | ఇతి
మయిభ్యప్రత్యయః | అకారస్యేకారత్వాందసః | ప్రత్యయస్వరః | యద్వా | మాఙ్ మానే తద్దే
జి | ఋశియితే ఇతి ఋశిః | క్షిపి వలి లోకాకర్మవ్రమేవ వేదకర్మాత్ ఫుమాన్యేఽఙ్గిం
అజి త్కథాత్కానినయజాదేతః | క్షదుత్తరవదప్రకృతిస్వరత్వం | మదత | మదిల దక్షే |
దేతుమితి జిహా | మదిల దక్షగ్లవనయోగితి భూదిషు వావాత్ దక్షభోజే వర్తమానస్య
భూదీదయోల మితః | ధా | ౧౯-౧ | ఇతి మిత్వేఽఙ్గిం మితాం ద్యుః | వా. ౬-౪-౯ | ఇతి
ప్రప్రత్యం | లోకాఙ్గిం మపురుషువచననే తసి జ్యేంద్రస్య భయభోజాధాధామకళాత్ జీర-
ణిఙ్గిం తిలొలః | తద్భూత్వే నావధాతకమసిదితి ఙ్గిం మేఘం మిష మిషువ్రతం కుత్వేఽఙ్గిం
శ్యాణామితి దిభాః | వస్యః | జ్యగ్మాగమానుశాసనస్యానిత్యత్వాన్న ముఖావం | జవాదిషు జ్యేదీ
నావచనం | వా. ౬-౧౦౯-౧ | ఇతి వచనాత్ భోజిఙ్గిం | వా. ౬-౧౦౧ | ఇతి గుణాధావే
యజాదేతః | అణవం | అణ లుదకమస్మిన్నేఽఙ్గిం వః సమమ్ | అణసోల లోకవక్త |
కా. ౩-౧౦౯-౨ | ఇతి మత్ప్రథియోల వప్రత్యయః సోమోఽఙ్గిం | తేన తద్దేన జలాత్తయవాజి-
నాత్తయవాత్తం లక్ష్యతే | ప్రత్యయస్వరః | విజరంతి | జర గత్యభావః | అదువేదేతాల్లానాధామ-
కానుదాత్తేఽఙ్గిం ధామస్వరః | తివా జీలొకాత్తవకలం గతరనుదాత్తా | యద్వేత్తయోగావ-
నిభాతః | మానుషా | శేఙ్గిం దసి బదులమితి తేలొకావః | భుజే | భుజ వాలనాభ్యవ-
దారయోః | సంపదాదిలక్షణే భావే క్షిప్ | నావేకాఙ్గిం | ఇతి విభక్తిరూపాత్ప్రత్యం |
మంహిషం | మఙ్గిం వఘి వద్వం | అతితయేన మంహిషా మంహిషః | తత్కంఠాఙ్గిం వప్రత్యయః |
కురిష్యేమేయః స్థితి త్కలొలః | నిత్యత్వాదాదుదాత్తత్వం | అజిహా | అజిహా శ్లోఙ్గిం
ధావాదిః ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ (ಕರ್ಮಗಳು) | ದ್ಯಾವೋ ನೆ—ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ | ಮಾನುಷಾ—
ಮಾನವನಿಗೆ (ಹಿತಕರಗಳಾಗಿ) | ವಿಚಿರಂತಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆಯೋ, | ತ್ಯಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ |
ಮೇಷಂ—ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಮೇಷ (ಟಿಗರು) ರೂಪದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ
ಪುರುಹೂತಂ—ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ | ಯುಗ್ಮಿಯಂ—ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ
ಸಲ್ಲಡುವವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನಾಗಿಯೂ | ವಸ್ಯಃ ಅರ್ಣವಂ—ಧನಗಳಿಗೆ ಸಾಗರವ್ರಾಯಾ
ನಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಗೀರ್ಥಿಃ—(ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಅಭಿ-
ಮದಿತ—ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ | ಭುಜೇ—(ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಮಂಹಿಷ್ಯಂ—
ಅತ್ಯಂತ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ | ವಿಶ್ವಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಭಿ ಅರ್ಚಿತ—(ಸುತ್ತಲೂ)
ಪೂಜೆಮಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಕರ್ಮಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಹಿತಕರಗಳಾಗಿ
ವೆಯೋ, ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಟಿಗರುರೂಪದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಋಕ್ಕು
ಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಪಡುವವನಾಗಿಯೂ ಧನಗಳಿಗೆ ಸಾಗರದಂತೆ ಆಧಾರನಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿ
ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ. ಅತ್ಯಂತ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಭ್ಯು
ದಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಪೂಜೆಮಾಡಿ.

English Translation.

Animatè with praises that ram (indra) who is adored by many, who is gratified by hymns and is an ocean of wealth; whose good deeds spread abroad for the benefit of mankind; Worship the wise and powerful Indra for the enjoyment of prosperity.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ಯಂ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತತ್ಪ್ರಬಾರ್ಥವಿರುವುದು. ತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ತಂ, ಆ ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮೇಷಂ—ಮಿಷ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ | ಶತ್ರುಭಿಃ ಸ್ವರ್ಧಮಾನಂ | ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವ, ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದು ಪೂರ್ವೇಶಿಕಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಕಣ್ವಪುತ್ರನಾದ ಮೇಧಾತಿಥಿ ಮುಷಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಮೇಷ (ಮೇಕೆ, ಟಿಗರು) ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ್ದ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದ ಮುಷಿಯಾದ ಮೇಧಾತಿಥಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮೇಷ ಎಂಬದಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವಾಡಿರುವನು. ಈ ವಿಷಯವು—ಮೇಧಾತಿಥಿಯ ಹಿ ಕಣ್ವಾಯಿನಿ ಎಂಬ ಮೇಷೋ ಭೋಕ್ತಾಜಹಾರ | ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪುರುಹೂತಂ—ಪುರುಧಃ ಬಹುಭಿಯೇಜವಾನ್ಮೈರಾಹೂತಂ | ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜ
ಮಾನದಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು.

ಋಗ್ವಿಯಂ—ಋಗ್ವಿವಿಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸ್ತೂಯಮಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ
ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತಾವಿಕ್ರಿಯನೆಂದರೆ ದೇವತಾಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥವು ಅಥವಾ
ಋಗ್ವಿವಿಕ್ರಿಯತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿ ಋಗ್ವೀಃ | ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಸಹಿತವಾಗಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವವನಾದುದರಿಂದ
ಋಗ್ವೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಸ್ತೋ ಆರ್ಯವಂ—ಧನಗಳಿಗೆ ಆವಾಳಭೂಮಿಯು ಎಂದರೆ ಆಶ್ರಯಕರ್ತನು. ಬಹಳ ಧನವುಳ್ಳ
ವನು, ಸಮುದ್ರವು ನೀರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯವಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆ ಅಂದ್ರನು ಧನಾಧ್ಯೈಶ್ರಯಗಳಿಗೆ
ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯನಾಗುವನು.

ದ್ಯಾವೋ ನೆ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯಂತೆ ಹಿತಕರವಾದ.

ಮಂಹಿಷಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ, ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ,

ವಿಶ್ವಂ—ಮೇಧಾವಿನಂ | ಮುದ್ರಿವಂಶಘಾದ, ವಿನೇಕಿಯಾದ

ಮಾನಸಾ—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ | ಮನುಷ್ಯರ, ಇಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಭಿಪ್ರಾಯ ಪ್ರಯೋಗ
ವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಹಿತಾನಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಚರಂತಿ—ವಿಶೇಷೇಣ ವರ್ತಂತೆ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವವು.

ಅಭಿ ಅರ್ಚತ—ಪೂಜಿಸಿ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ.

|| ಪೂರ್ವಭಾಗ ||

ಮೇಷಮ್—ಮಿಶ್ರ ಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಧಾತು. ತುಂದಾಡಿ. ಇಗುಪ್ತಭಜ್ಜು ಪ್ರೀತೀಃ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಧಾತುವು ಇಗುಪ್ತಭವಾದುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದೇವಸೇನಮೇಷಾನ್ವಯಃ
ಪೇಷಾದಿವು ದ್ರಿವ್ಯವ್ಯಾಃ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪೇಷಾದಿಭ್ಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಷ್-ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲಘೂಪದ ಗುಣ ಬಂದರೆ ಮೇಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ
ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಮೇಷಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಗ್ವಿಯಮ್—ತಸ್ಯ ವಿಚಾರಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಋಜಾಂ ವಿಚಾರಃ
ಎಂದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಂ ವೃದ್ಧಕರಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರೇಣಿ ನಿತ್ಯಂ ಮಯಿ
ಟಿಮಿಚ್ಛಂತಿ (ವಿಚಾರೇಣಿ ನಿತ್ಯಂ) (ಉ. ೪-೫-೧೪೪) ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ವಿಚಾರಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಮಯಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆದರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಮುಚಿಂಮು
ವಿಚಾರಾಮದರಿಂದ ವಿಚಾರಾರ್ಥ ನಿವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಮಯಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಯಿಚ್
ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪದಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಚಿನ ಚಲಾಂಕೈ ಚೋಃ ಈಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಗಾರ
ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಯಿಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಗ್ವಿಯಂ ಎಂದು ರೂಪ
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಋಗ್ವಿಯಂ ಎಂಬುದು ದ್ವಿಧೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅದ್ವಯದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ

ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಾಜ್ ಮಾನೆ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ದಿವದಿ. (ವುಹೋತ್ಯಾದಿ) ಮಗ್ನಿಃ ಮೀಯತೆ ಇತಿ ಮಗ್ನಿಃ ಮುಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಶಬ್ದವಾದಲ್ಲದುವವನು (ಹೊಗಳಲ್ಲದುವವನು) ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ವಿಪ್ತಾ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಪಿನಲ್ಲಿ ಕಕಾರವು ಲಶಕ್ಯತದ್ವಿತೆ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಪಕಾರವು ಹಲಂತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ವೇರಪ್ರತ್ಯಸ್ಥೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬಗಬೇಕಾದರೆ ನೊದಲು ಪರಸೂತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಘುಮಾಸ್ತಾ ಗಾಪಾಜಪಾತಿಪಾಂಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿಪ್ತು ಚಾಪ್ತಾದ ಹಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದಾಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಈಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಚಿತ್ಸು ಧಾತುಘ್ನುನಾಂ ಯೋದೀರಿಯಜುವಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಪಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಗ್ನಿಯಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಲೋಪವೆದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಲೋಪಪದಕವಾದ ಕೃದಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ರರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತ-ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಗ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮುಚಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷೆಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಷೆಚ್ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಐಕವಚನ ವಿನಶ್ಚಾ ಮಾಡಿಧಾಗ ಥ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಪೋಲಶ್ಚತ್ ಎಂದು ಲಪ್ತದ್ವಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯೋಫಮಿಪಾಂ ಶಾಂ ಶೆಂ ಶಾಮಃ ಎಂದು ಆಯಾಯ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಆದೇಶ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮದ್+ಇ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಘಟಾದಿಯೋಮಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭ್ರಾದಿಯ ಅಂತರ್ಗಣವಾದ ಘಟಾದಿಗೆ ಮಿದ್ವದ್ವಾವವನ್ಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ನಿ ಪನಯೋಃ | ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹರ್ಷಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಷೆಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಮಿಶಾಂ ಪ್ರಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಮಿತ್ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಉಕ್ಯವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಿ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿಕರಣವಾದ ಶರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸುಧಯುಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಇದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮದಿ+ಅ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಅನುಬಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಷೆಚ್ಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಂತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಪಿನ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾಪ್ತದ್ವಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಚಿ-ತುನುಘಮ್ವುತೇಜ್ ಕುತ್ರೋರುಸೆಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ಮದತಾ ಎಂದು ಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತುತಿ-ವಸು ಶಬ್ದಮೇಲೆ ಪಷ್ಠಿಃ ಏಕವಚನ ವಿನಶ್ಚಾಮಾಡಿಧಾಗ ಐತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸು+ಅಘ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಕೋಪವಿಭಕ್ತೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನುಮಾ ಗಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿಕೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮ್ ಅಗಮವಾದುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯಾಶ್ರಯಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಸಾದಿಷುಚ್ಚೈಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೯-೧) ಜಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಣಾದಿಗಳು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಶೇಷೋಘೈಸತಿ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘಿಸಂಜ್ಞಾ ವಿರುವಾಗ ಘೇರ್ಜತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಚಾಪ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರು

ವಾಗ ಭಿಸಂಜ್ಞಾ ಉಳ್ಳ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಾರ್ತಕದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಯಾವಾದೇಶವೇ ಬಂದು ಹುತ್ರಿ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ವಸ್ತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣವಮ್—ಅರ್ಣಃ ಉದಕಂ ಅಸ್ತಿಸ್ತ್ವಿ ಅತಿ ಅರ್ಣವಃ ಸಮುದ್ರಃ ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಅರ್ಣಸೋರೋಪಶ್ಚ (ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಅರ್ಣಸ್ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಮತ್ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ತಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಣಸನ ಕೊನೆಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಣವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂಬರ್ಥಕೊಡುವ ಅರ್ಣವಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಆಶ್ರಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅರ್ಣವ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚರಂತಿ—ವಿ ಗತಿಸಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. ಚರ ಗತಿಭಕ್ತಣಯೋಃ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಪೂರ್ವ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಚರಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದ ಪಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಸತಿತಿವ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾ ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿ ಎಂಬ ಗತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಯಜ್ಞಬ್ರೂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯೆತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷಾ—ಮಾನುಷಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಹೀ ಬಹುವಚನವಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಕ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶೇಷ್ಯಂದೆನಿಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನುಷಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭುಜೆ—ಭುಜಿ ವಾಲನಾಭ್ಯವರ್ತಾಯೋಃ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ವಾ. ೨-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಧಾತುವು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಭುಜ್ ಎಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜೀ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭುಜೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಶಾಪಸ್ತೃತಿರೀಯಾ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭುಜೆ ಎಂಬುದು ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂಹಿಷಮ್—ಮಹಿ ವಹಿ ವ್ಯದೌ ಧಾತು. ಅತಿಶಯೇನ ಮಂಹಿತಾ ಮಂಹಿಷಃ | ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಕ್ವವೃದ್ಧವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಮಹಿ ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸುವಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಕ್ಷಿರುವಾಗ ಮಂಹಿತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತುಕ್ರಂದೆನಿಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೮) ಕೃಪ್ ತಹಂತಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ ನ್ ಆಯುಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂಹಿಷ್ಯ ಎಂಬ ತ್ವಹಂತಮೇಲೆ ಇಷ್ ನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತುರಿಷ್ವೇಮೇಯಃ ಸು (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ ನ್ ಪರದಕ್ಷಿರುವಾಗ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಂಹಿಷಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ ನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಂಹಿಷಂ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚತ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಧ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ |

ಅಭೀಮವನ್ನನ್ತ ಸ್ವಭಿಷ್ಟಿಮೂತಯೋಽಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ ತವಿಸೀಭಿರಾವೃತಂ
 ಇಂದ್ರಂ ದಕ್ಷಾಸ ಋಭವೋ ಮದ್ರಚ್ಯುತಂ ಶತಕ್ರತುಂ ಜವನೀ ಸೂನ್ಯತಾ-
 ರುಹತ್ || ೨ ||

| ಪದಪಠಃ |

ಅಭಿ | ಈಂ | ಅವನ್ನನ್ | ಸ್ವಅಭಿಷ್ಟಿಂ | ಊತಯಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ |
 ತವೀಸೀಭಿಃ | ಆ ಸ ವೃತಂ |
 ಇಂದ್ರಂ | ದಕ್ಷಾಸಃ | ಋಭವಃ | ಮದ್ರಚ್ಯುತಂ | ಶತಕ್ರತುಂ | ಜವನೀ |
 ಸೂನ್ಯತಾ | ಆ | ಅರುಹತ್ || ೨ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಊತಯೋಽವಿಶಾರೋ ರಕ್ಷಾರೋ ದಕ್ಷಾಸೋ ದಕ್ಷಯಿತಾರಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಿತಾರ ಋಭವಃ |
 ಉರು ಭಾಂತೀತಿ ಸೈರುಕ್ತವ್ಯುಕ್ತಶ್ಚಾ ಸ್ವಭಿಷ್ಟಿಮೂತಯೋಽಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ ಮರುತ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತ
 ಇಂದ್ರಮಭೀಮವನ್ನನ್ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಖಲ್ಯಭವಂತ | ವೃತ್ತೇಣ ಸಹ ಯುಧ್ಯಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಸರ್ವೇ
 ದೇವಾಃ ಪರ್ಯತ್ಯಜನ್ | ಮರುತಸ್ತು ತಥಾ ನ ಪರ್ಯತ್ಯಾಜ್ಜಃ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಸ್ಯತೇ | ವಿಶ್ವೇ
 ದೇವಾ ಆಚತುರ್ಯೇ ಸಖಾಯಃ | ಮರುದ್ಧಿರಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತು | ಋಗ್ವೇ ೮-೫-೭ | ಇತಿ |
 ದ್ರಾಹ್ಮಣೀಸ್ಯಾನ್ವಾತಂ | ಮರುತೋ ದೈನಂ ನಾಚತುಃ | ಏ. ಐತ್ಯಾ ೨-೨೦ | ಇತಿ | ಕೀದೈಶಮಿಂದ್ರಂ |
 ಸ್ವಭಿಷ್ಟಿಂ ಶೋಭನಾಭ್ಯೇಷಣವಂತಂ | ಶೋಭನಾಭಿಗಮನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ
 ದ್ವಿಲೋಕಂ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪ್ರಾತಿ ಪೂರಯತೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ | ದ್ವಾದಶಸ್ತಾದಿತ್ಯೇ ಸ್ವಿಂದ್ರಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನ-
 ತ್ವಾತ್ | ಶಾಖಾಂತರೇಽಪಿ ಕ್ರೂಯತೇ | ತಸ್ಯಾ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಾತ್ಪಾ ಜಾಯೀಶಾಂ | ತೈ. ಐತ್ಯಾ
 ೧-೧-೨ | ಇತಿ | ಇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಾಂಶ್ಚೇತ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಚ | ತವಿಸೀಭಿರಾವೃತಂ | ತವಿಸೀತಿ ಬಲನಾಮ |
 ತವಿಸೀ ಶುಷ್ಮಮಿತಿ ತಸ್ಯಾಮನು ಪಾಠಾತ್ | ಬಲ್ಯಿರಾವೃತಂ | ಅತಿ ಬಲಿನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ ಏವ ಮದ-
 ಚ್ಯುತಂ ಶಕ್ರೋಣಾಂ ಮದಸ್ಯ ಗರ್ವಸ್ಯ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಂ | ಕಿಂಚಿ ಶತಕ್ರತುಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಣಾಂ ಕ್ರತೋ-

ಪಾಪಾರ್ಥವೆಂದೆಂದೆ ಬಹುವಿಧವರ್ತನಾಂ ಪಾ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಜವನೀ ವ್ಯಕ್ತವಧಂ ಪ್ರತಿ
 ಪ್ರೇರಯತ್ತೀ ಸೂಕ್ತಾ ತ್ವಮರುದ್ಧಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತಿ | ಏ. ಧ್ಯಾ
 ೨-೨೦ | ಇತಿ ಧ್ಯಾಪ್ಯನೋಕ್ಷರೂಪಾ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ನಾಗದ್ವಾರುಹತ್ | ಆರೂಢವತೀ | ವ್ಯಕ್ತವಧಂ
 ಪ್ರತಿ ಸಾಹಿ ನಾಗೀಂದ್ರಸ್ಯೋತ್ಪಾದಕಾರಿಣ್ಯಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅವನೈನ್ | ವನ ಪನ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಲಹಾ ಶಹಿ
 ಪ್ಯಾಪ್ತೇ ವ್ಯಕ್ತಯೇನೋಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸ್ವಭಿಷ್ಠಿಂ | ಇವ ಗತಾ | ಧಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ತಿತುತ್ಪೇತ್ಯಾದಿ
 ಸೇಫಪ್ರತಿಸೇಧಃ | ಏವನಾದಿತ್ಯಾಕ್ತರೂಪತತ್ವಂ | ಪಾ. ೩-೧-೯೪-೩ | ತೋಢನಾ ಅಭಿಷ್ಠಯೋ
 ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಸತ್ಯಾಧ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರವದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಊತಯಃ | ಅವತೇಃ ಕೃತ್ಯ
 ಲ್ಯುಖೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತಾರಿ ಕ್ರಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ರಿಜ್ಞಾತ್ವ ಚ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಜ್ಞ
 ಕ್ಷರಕ್ತೇತ್ಯಾದಿಸೋಫ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ | ಪಾ ಪೂರಣೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ
 ಣಾತಿ ಪೂರಯತೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಃ | ಆತೋ ಮನಿಸ್ಸಿತ್ಯಕ್ತ ಚಿದ್ವಾದ್ವಿಜ್ಞ | ಅವ್ಯತಂ | ವ್ಯಜ್ಞ
 ವರಣೇ | ಅವ್ರಿಯತ ಇತ್ಯಾಪ್ತತಃ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರತ್ಯುತಿವ್ಯಕ್ತಂ |
 ದ್ವಾಸಃ | ವಕ್ಷ್ಯ ವ್ಯದ್ಧಾ | ವಕ್ಷಂತ ಏಧಿರಿತಿ ದ್ವಾಃ | ಕರಣೇ ಭಿಜ್ಞಾ | ಇತ್ಯಾದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತತ್ವಂ | ಅ
 ಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ | ಮದಚ್ಯುತಂ | ಚ್ಯುಜ್ಞ ಗತಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತನ್ಯಾರ್ಥಾತ್ ಕ್ರಿಸ್ತೇತಿ ಕ್ರಿಜ್ಞ | ದ್ರಸ್ತಸ್ಯ
 ಪಿತಿ ಕೃತೀತಿ ಕುಕ | ಶತಕ್ರತುಂ | ಶತಂ ಕ್ರತವೋ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರವದೇವೈತಿವ್ಯಕ್ತಂ |
 ಜವನೀ | ಜು ಇತಿ ಸೌತೋ ಧಾತುಃ | ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಟಿಜ್ಞಾಣಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪೇದಾ | ಲಿತ್ಪ್ರೇರಣ
 ಜಾರಾತ್ಪ್ರೇರಣೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರುಹತ್ | ಅರುಹೇರ್ಲೂಪಾ ಕ್ರಿಮ್ಯದ್ಯರುಹಿತ್ಯುಕ್ತಂದಿಸೀತಿ ಚ್ಛೇರ-
 ಪಾದೇತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ದ್ವಾಸಃ—(ಪೋಷಿಸಿ) ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿಸುವವರೂ ಆದ |ಯುಭವಃ—
 ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಮುಖ್ಯುಗಳು | ಸ್ವಭಿಷ್ಠಂ—ಗಂಭೀರವಾದ ಗಮನವೈಕ್ಯವನೂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ—
 ಅಂತರ್ದ್ರವನ್ನು (ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) ತುಂಬುವವನೂ | ತವಿಷೀಧಿಃ ಅವ್ಯತಂ—ಬಲಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವನೂ
 (ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೂ) | ಮದಚ್ಯುತಂ—(ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶತ್ರುವಿನ) ಗರ್ವವನ್ನು ನಾಶಮಾಡ
 ತಕ್ಕವನೂ | ಶತಕ್ರತುಂ—ನೂರು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನೂ ಅಥವಾ ಬಹುವಿಧವಾದ ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡು
 ವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಧೀಂ ಅವನೈರ್—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇವಿಸಿದರು.
 ಜವನೀ—(ವ್ಯಕ್ತವಧಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ | ಸೂನ್ಯತಾ—(ಮರುತ್ಸುಗಳಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಪ್ರಿಯ
 ವಾದದ್ದೂ ಸತ್ಯರೂಪವೈಕ್ಯದ್ದೂ ಆದ ವಾಕ್ಯ | ಅರುಹತ್—(ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆ)
 ಹೋಗಿ ಸೇರಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಲೋಕರಕ್ಷಕರೂ ಪೋಷಕರೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರೂ ಆದ ಮರುತ್ಸುಗಳು, ಗಂಭೀರಗಮನ
 ವೈಕ್ಯವನೂ, ಅಂತರ್ದ್ರವನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇಶಗಿಸುವವನೂ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೂ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
 ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನೆಡಗಿಸುವವನೂ, ನೂರಾರು ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು
 ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇವಿಸಿದರು. ವ್ಯಕ್ತವಧಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸಲು ಅವರು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದೂ ಸತ್ಯ
 ವಾದದ್ದೂ ಆದ ವಾಕ್ಯ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು.

English Translation.

If was this Indra, the great granter of wishes, the pervader of heaven, surrounded by powers that his allies, Maruts, loved; it was brave Indra that the mighty and wise Maruts loved; it was Indra of hundred wisdoms that their encouraging voice reached

| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಮುಭವೇ—ಉರು ಭಾಂತಿ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತೈವೈಶ್ವಾನ್ತೃ ಮುಭವೋಽತ್ರ ಮರುತ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ದೇವತೆಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿನ ನಿರುಕ್ತೈವೈಶ್ವಾನ್ತೃಯಿಂದ ಮುಭು ಪದವು ವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮುತೇನ ಭಾಂತೀತಿ ನಾ | ಮುತೇನ ಭವಂತೀತಿವಾ | ಎಂದು ಬೇರೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ತೋರಿಸಿ ಸತ್ಯದಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮುಭವದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವರು. ಇವರು ಸತ್ಯವಂತರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವಿದೆ. ವ್ಯಾಸುರ ನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಹೋರಾಡುವಾಗ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ವೃತ್ತನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋದರು. ಆದರೆ ಈ ಮರುತ್ಗಳೂ ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನು ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನುಬರೆಂದೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಜಮಯೇಽ ಸಪಾಯಃ | ಮರುದ್ಧಿರಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತು (ಮ. ಸಂ. ೮-೯-೬-೭) “ ಮರುತೋ ದೈವಂ ನಾಜಮಃ ” (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦) ಈ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಾರುತ್ತಿರುವುವು.

ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ತಾಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪ್ರಾತಿ ಪೂರಯಂತೀತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಸಾಃ | ದ್ವಾದಶಸ್ವಾದಿತ್ಯೇಷು ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನಶ್ಚಾತ್ | ದ್ವಾದಶಾವಿತ್ಯರು ದೇವಲೋಕವನ್ನೂ ಇತರ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗಿಸುವರು. ಆದರೆ ಅವರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಾದಶ ಶಾದಿತ್ಯ ನಾಜಕವಾದ, ಈ ಪದವು ‘ಇಂದ್ರ’ ಎಂಬಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. “ ತಸ್ಯಾ ಇಂದ್ರಕ್ಕೆ ವಿನಸ್ತಾಂಶ್ಚಾ ಜಾಯೇಶಾಂ ” ತೈ. ಬ್ರಾ. (೧-೧-೯-೩) “ ಇಂದ್ರಕ್ಕೆ ವಿನಸ್ತಾಗ್ ಶ್ವೇತೈತೇ ” (ತೈ. ೮. ೧-೧೩-೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ.

ತವಿಸೀ ತವಿಸೀತಿ ಬಲನಾಮ | ‘ತವಿಸೀ ಶುಷ್ಮಂ’ (ಐ. ೨-೯) ಹೀಗೆಂದು ಬಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತವಿಸೀ ಎಂದರೆ ಬಲ, ಶಕ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಶತಕೃತುಂ—ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದವನು, ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. ಎಂದರ್ಥವು.

ಜವನೀ—ವ್ರತಾಸುರವಧಿಗೆ ಪ್ರೇರಿಸಿದ ಮಾತು. ಜು. ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ.

ಸೂನೃತಾ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ “ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀಶಯಸ್ಯ ” (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತುಗಳು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಅವನ್ನೆನ್—ವನ ಪಣ ಸಂಭೃತ್ಯಾ ಧಾತು. ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿವಾಗ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದು ಇಕಾರ ಲೋಪವಾಗಿದರೆ ಆನ್ ಎಂದು ಉಲಿಯುತ್ತದೆ. ವೃಷ+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೇತೌರಿಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯೆಯೋ ಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ವನು+ಅನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಣಾವೇಶ ಬಂದು ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅವನ್ನನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಘಿಷ್ಠಿಮ್—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಭಾವೆ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೪೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದ ರಿಂದ ಇಡಾಗಮನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ತಿತುತ್ವತಥೆಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡ್ವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಷ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯುತ್ಪ ಬಂದರೆ ಇಷ್ಠಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಘ+ಇಷ್ಠಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸರ್ವಣ ದೀರ್ಘ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಏಣಿಶೇರರೂಪಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೪) ಸೂತ್ರದಲ್ಲ ಅಗ್ನಾದೀನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೪-೬) ಎಂದು ಪಾಠವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನ ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪರ ರೂಪವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಘಿಷ್ಠಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಾ ಅಘಿಪ್ಪಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಘಿಷ್ಠಿಃ ದ್ವೀಶಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಘಿಷ್ಠಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಬಹುವ್ರೀತಿ ಸವಾಸ. ನೌಷಾಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಹುವ್ರೀತಿಯಲ್ಲ ಉತ್ತರಪದಾಂತೇದಾತ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಘಿಷ್ಠಿಂ ಎಂಬುದು ಅಂತೇದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊತಯಃ—ಅವ ರಕ್ತನಿ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಕೃತ್ಯಲೈಶೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದಿಂದ. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಚ್ ಕೌ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಅಶೇರರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಜ್ಞಾದಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಈ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜ್ವರತ್ತೇರಸ್ರಿವಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಉಪಧಾ ಮತ್ತು ವಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ (ಎರಡೂ ಸ್ವಾಭಿ) ಊತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಊತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಊತಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಚಿಸ್ತೃ ಚಕ್ವಾರ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಚಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೇದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಊತಯಃ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂಮ್—ಪ್ರಾ ಪೂರಣಿ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಾತಿ ಪೂರಯತಿ ಇತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಃ ಅಕಾರವನ್ನು ತುಂಬುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಅತೋ ಮುನ್ ಕ್ವನಿಬ್ಬನಿಪತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೬೪) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಕಾರ ಪಾಠವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಥಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸದಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಶ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಚಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂತ್ಯೆ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವೀಶಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರಾಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೇದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯತಮ್—ವ್ಯಾ ಪರಣಿ ಧಾತು. ಕ್ರಾದಿ. ಅವ್ಯತೇ ಇತಿ ಅವ್ಯತಃ ಅವ್ಯತವ್ಯವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ತಯೋರೇವಕೃತ್ಯಕ್ರಮಲರ್ಥಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೦) ಎಂದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಜ್ ಎಂಬುದು ಗತಿಸಂಕ್ಲೆಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವ್ಯತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಂವೇಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಕರ್ಮಾರ್ಥಕಕ್ರಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯತಂ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯುಧಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಾಸಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ದಕ್ಷಂಶ ಏಭಿಃ ಇತಿ ದಕ್ಷಾಃ | ಇವುಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸಿಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಅವರ್ಣಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಾಸಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುಕ್ತವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ದಕ್ಷಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮದಚ್ಯುತಮ್—ಮದಂ ಚ್ಯಾವಯತಿ ಇತಿ ಮದಚ್ಯುತ್. ಚ್ಯುತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಲೇಖರ್ಥವು ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕ್ವಿತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಚ್ಯುತ್ ಎಂದು ತಾಂಶಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮದಚ್ಯುತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶತಕ್ರತುಮ್—ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನರೂಪ ಶತಂ ಕ್ರತವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶತಕ್ರತಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಶತಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜವನೀ—ಜು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತು. ಇದು ಗತೈರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವೇಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುನೋರನಾಕೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ್ಯುಟಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜವನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಶ್ಚ ವಿವಶ್ಚನಾದಿಧಾಗ ಟಿಡ್ಯಾಡಾಳಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿದಂತವಾದ ಪ್ರಾತಪದಿಕವಾದುದರಿಂದ ಜವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಜವನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯) ಲಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜವಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಹತ್—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಯನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ರುಹ ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಮೃದ್ಯೈರುಹಿಭ್ಯತ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚೈಗಿ ಅಪಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅರುಹತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಭಾಗ ||

ಶ್ಲಂ ಗೋತ್ರಮಂಗಿರೋಭ್ಯೋಽವ್ಯಕ್ತೋರಪೋತಾಕ್ರಮೇ ಶತದುರೇಷು
ಗಾತುವಿತ್ |

ಸಸೇನ ಚಿದ್ವಿಮದಾಯಾವಹೋ ವಸ್ವಾಜಾವದ್ವಿಂ ವಾವಸಾನಸ್ಯ
ನರ್ತಯನ್ || ೩ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಶ್ಲಂ | ಗೋತ್ರಂ | ಅಗಿಂರಃಭ್ಯಃ | ಅವ್ಯಕ್ತೋಃ | ಅಪ | ಉತ | ಅತ್ರಯೇ |
ಶತದುರೇಷು | ಗಾತ್ವುವಿತ್ |

ಸಸೇನ | ಚಿತ್ | ವಿಮದಾಯ | ಅವಹಃ | ವಸು | ಆಜಾ | ಅದ್ವಿಂ | ವವ-
ಸಾನಸ್ಯ | ನರ್ತಯನ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ಲಂ ಗೋತ್ರಮವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಂತಂ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಿಕಸ್ಯಾವರಕಂ ಮೇಘಮಂಗಿರೋ-
ಭ್ಯೋಽಂಗಿರಸಾಮ್ನಸೀಣಾಮರ್ಥಾಯಾಶಾವ್ಯಕ್ತೋಃ | ಅಪವರಣಂ ಕೃತವಾನಸಿ | ವ್ಯಕ್ತೋರಾಪರಕಂ
ಮೇಘಂ ವಹ್ನೀಣೋದ್ವಾಟ್ಯ ವರ್ಷಣಂ ಕೃತವಾನಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಗೋತ್ರಂ ಗೋಸಮೂಹಂ
ಪಿತೃಭರಿಸದ್ಯತಂ ಗುಹಾಸು ನಿಹಿತಮಂಗಿರೋಭ್ಯ ಋಷಿಭ್ಯೋಽಪಾವ್ಯಕ್ತೋಃ | ಗುಹಾದ್ವಾರೋದ್ವಾಟ-
ನೇನ ಪ್ರಾಕಾಶಯಃ | ಉಶಾಪಿ ಜಾತ್ರಯೇ ಮಹರ್ಷಯೇ | ಕೀದೃಶಾಯಃ | ಶತದುರೇಷು ಶತವ್ಯಾಠೇಷು
ಯಂತ್ರೇಷ್ವಸುರೈಃ ಪೀಡಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾಯ | ಗಾತುವಿತ್ ಮಾರ್ಗಸ್ಯ ಲಂಛಯಿತಾರ್ಥೋಃ | ತಥಾ
ವಿಮದಾಯ ಚಿತ್ ವಿಮದನಾಮ್ನೇ ಮಹರ್ಷಯೋಽಪಿ ಸಸೇನಾನ್ವೇನ | ಯುಕ್ತಂ ವಸು ಧನಮವಹಃ |
ಪ್ರಾಸಿತವಾನ್ | ತಥಾಪಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜಯಾರ್ಥಂ ವವಸಾನಸ್ಯ ನಿವಸತೋ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ
ಸ್ತೋತುರದ್ವಿಂ ವಹ್ರಂ ನರ್ತಯನ್ ರಕ್ಷಣಂ ಕೃತವಾನಸೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅಶತ್ವವ ಮಹಿಮಾ ಕೇನ ವರ್ಣ-
ಯಿತುಂ ಶಕ್ತಿಶಾತಿ ಧಾವಃ || ಗೋತ್ರಂ | ಗುಹ್ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ | ಔಷಾದಿಕಶ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ |
ಖಲಗೋರಭಾದಿಕೈನುವ್ರತ್ತಾವಿನಿಕ್ರಳಟ್ಯಚಿಕ್ಷ | ಪಾ. ೪.೨.೫೧ | ಇತಿ ಸಮೂಹಾರ್ಥೇ ಶ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ |

ಶತದುರೇಷು | ಶತಂ ದುರಾ ದ್ವಾರಾಣ್ಯೇಷಾಂ | ದ್ವೈ ಇತ್ಯೇಕೇ | ದ್ವೈರ್ಯಂತೇ ಸಂವ್ರಿಯಂತ ಇತಿ
 ದುರಾಃ ಭಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಕಪ್ತತ್ಯಯಃ | ಛಾಂದಸಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ | ತಜಃ
 ಯೋ ಹ್ಯುಭಯೋಃ ಸ್ಯಾನ್ತೇ ಭವತಿ ಸ ಲಭತೇಽನ್ಯತರೇಣಾಪಿ ವ್ಯಪದೇಶಮಿತ್ಯುರಣ್ ರಪರಃ | ಪಾ.
 ೧-೧-೫೦ | ಇತಿ ರಪರಂ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ದ್ವಾರಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಚ್ಯಾಂದಸಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ದ್ವೈತ್ಯವ್ಯಂ |
 ಗಾತುವಿಶ್ | ಗಾಣ್ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕಮಿಮನಿಜನಿಭಾಗಾಪಾಃಯಾಹಿಭೈಶ್ಚ | ಉ. ೧-೭೩ | ಇತಿ ಶುಶ್ರುತ್ಯ-
 ಯಃ | ತಂ ವೇದಯತಿ ಲಂಭಯಂತೀತಿ ಗಾತುವಿಶ್ | ವಿದ್ವಾಂ ಲಾಭೇ | ಅಂತರ್ಭಾಗವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ |
 ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರತ್ವಂ | ಸನೇನ | ಸಸಮಿತ್ಯನ್ವನಾಮು | ಸಸಂ ನಮ ಅಯುರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು
 ಸಾರಾತ್ | ಅಜಿರಿತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮು | ಅಹವ ಅಜಾವಿತಿ ತತ್ರ ಸಾರಾತ್ | ಅದ್ರಿಂ | ಅತ್ತಿ ಭಜ್ಜಯತಿ
 ವೈರಿವಿಮತ್ಯದ್ವಿವೃಪ್ತಃ | ಅದಿಶದಿಭೂಶುಭಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್ತಿತಿ ಕ್ರಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ |
 ಯಾಸ್ಯಸ್ತೇವಮದ್ರಿಶಬ್ದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛಿಪ್ಯಾ | ಅದ್ರಿರಾವ್ಯಹಾತ್ಯನೇನಾಪಿ ನಾತ್ರೇಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನಿ. ೪-೪ ಇತಿ |
 ವವಸಾನಸ್ಯ | ವಸೆ ನಿವಾಸೇ ಕರ್ತರಿ ಶಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ತಪಃ ಶ್ಲಃ | ದ್ವಿಭಾಃ
 ವಹಲಾದಿಶೇಷಾ | ಚಿತ್ತಾದ್ವಂದಿತೋದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಇಂದ್ರ—ಅಲ್ಪೇ ಇಂದ್ರನೇ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಗೋತ್ರಂ—(ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಡೆದು) ಶತ್ರುಮಾಡು
 ತ್ವಿರುಂ ಮೇಘವನ್ನು | ಅಂಗರೋಭ್ಯಃ—(ಮುಷಿಗಳಾದ) ಅಂಗರಸ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ | ಅಪ ಅವ್ಯಕೋಃ—(ವಜ್ರ
 ದಿಂದ) ಸೀಳಬಿಡಿಸಿದ್ದೀಯೆ (ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದ್ದೀಯೆ) | [ಅಥವಾ ಗೋತ್ರಂ—(ಪಣಿಯಿಂದ ಅಪಹೃತವಾಗಿ
 ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ) ಗೋಶಮೂಹವನ್ನು | ಅಂಗಿರೋಭ್ಯಃ—(ಮುಷಿಗಳಾದ) ಅಂಗರಸ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ | ಅಪ
 ಅವ್ಯಕೋಃ—(ಗುಹಾದ್ವಾರಗಳನ್ನು) ಸೀಳ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿದೆ |] ಉತ—ಮತ್ತು | ಶತದುರೇಷು—
 (ಶತ್ರುಪುನಶ್ಯಾಗ್ನಿ) ನೂರಾರು ದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ | ಅತ್ರಯೇ—ಅತ್ತಿಮಹರ್ಷಿಗಿ | ಗಾತುವಿಶ್—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ
 ನಾಗಿ ಅದೆ | ವಿಮದಾಯಿ ಚಿಶ್—ವಿಮದನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೂ ಕೂಡ | ಸನೇನ ಅನ್ವ ದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ |
 ವಸು—ಧನವನ್ನು | ಅವಹಃ—ತಂದು ಹೊಂದಿಸಿದ್ದೀಯೇ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಜ್ಜ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ವವಸಾನಸ್ಯ-
 (ಅತ್ಯರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ) ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ ಭಕ್ತನಿಗೂ (ಅವನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ) | ಅದ್ರಿಂ—ವಜ್ರಾಯುಧ
 ವನ್ನು | ನರ್ತಯಾನ್—ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ (ಅವನನ್ನೂ) ರಕ್ಷಿಸಿರುವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಲ್ಪೇ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮುಷಿಗಳಾದ ಅಂಗರಸ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಒಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು
 ಸುರಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಶತ್ರುಪುನಶ್ಯಾಗ್ನಿ ನೂರಾರು ದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಛಾದಾಡುತ್ತಿರುವ
 ಅತ್ತಿಮಹರ್ಷಿಗಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ವಿಮದನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗಿ ಅನ್ವ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು
 ಅನುಗುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀಯೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ ಭಕ್ತನಿಗೂ ಅವನ ಸಹಾಯಾರ್ಥ
 ವಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತ ಅವನನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿರುವೆ.

English Translation.

You have opened the cloud for the Angirasas, you have shown the way to Atri who vexes his adversaries by a hundred devices; you have granted wealth with food to VIMADA; you are wielding your thunderbolt in defence of a worshipper engaged in battle.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅಂಗಿರೋಚ್ಯೇ—ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಬರೆದಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಛಾಂ. ೩. ಪೇಟು 520-522 ನೋಡಿ.

ಅತ್ರಯೇ—ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಗಳಾಗಿ. ಅತ್ರಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅತ್ರಿವಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು. ಈ ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯು ಇವನ ವಂಶಸ್ಥನು ಋಗ್ವೇದದ ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಋಷಿಗಳಾಗಿದನು. ಅತ್ರಿವಂಶದವರ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಮೇಧನು, ಕಣ್ವನು, ಗೋತಮನು, ಕಣ್ವೀವತನು ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ಐದನೇ ಮಂಡಲದ ೯ ಮತ್ತು ೧೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಪರೂಷಿ ಮತ್ತು ಯಮುನಾ ಎಂಬ ನದಿಗಳು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅತ್ರಿವಂಶಸ್ಥರು ಅ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಗೋತ್ರಂ—ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಂತಂ ವ್ಯವ್ಯಕ್ತವೆಳಸ್ಯಾದರಕಂ ಮೇಘಂ | ಯದ್ವಾ ಗೋತ್ರಂ ಗೋ-ಸಮೂಹಂ ಪಣಿಧಿರಪಹೃತಂ | ಗೋತ್ರಶಬ್ದವು “ ಗುಹ್ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ ” ಎಂಬ ಔಪನಿಷದವಾದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಗುರುಗುವ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಮೇಘ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಅಥವಾ ಗೋಶಬ್ದದಮೇಲೆ “ ಇನಿತ್ರಕಟ್ಟೆಚ್ಚ ” (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೨-೫೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರ ಶಬ್ದವು ಎತ್ತಿರೆ ಗೋ ಸಮೂಹ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುವುದು.

ಶತಮೇಧೇಷು—ಶತದ್ವಾರೇಷು ಯಂತ್ರೇಷುಸುಯೇ ಓಜಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾಯ | ಶತಂ ಮೂಠಾ ದ್ವಾರಾಣ್ಯೇಷಾಂ || ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ದ್ವಾರ (ಆಲುಗು) ಗಳುಳ್ಳ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷ. ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಯುಧ.

ಸಸೇನ—ಅನ್ನೇನ ಯುಕ್ತಂ | ಸಸಂ ನಮಃ ಆಯುಃ (ಋ. ೩-೯) ಎಂದು ಅನ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಸ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿದೆ.

ಅದ್ರಿಂ—ವಜ್ರಂ | ಅತ್ರಿ ಭವಯತಿ ವೈರಿಣಿಂ ತಿ ಅದ್ರಿವಜ್ರಃ | ವೈರಿನಾಶಕವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಛಾಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿಶಬ್ದವನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದ ಹೆಸರಿನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಥನು ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. “ ಅದ್ರಿರಾದ್ಯಪ್ಯಾಶ್ಚೇತೇನಾಸಿ ವಾಶ್ಚೇಃ ಸ್ಯಾತ್ | ತೇ ಸೋಮಾದಿ ಇತಿ ವಜ್ರಾಯುತೇ ” ಎಂದರೆ ಅದ್ರಿ (ಪರ್ವತ) ಸಾರವನ್ನೇ ಈ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸೋಮಾಧಿವಜ್ರಾಯುಧವು ಅದ್ರಿವಾನ್ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಂತಹ ಸೋಮವನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಅಥವಾ ಹಿಂಸುವ ಶಬ್ದ ಅದ್ರಿಯೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ವಮಸಾನಸ್ಯ—'ವಸ ನಿವಾಸಿ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತಾಪ್ಯೇಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಾನ್ಯ ರ್ತುತಃಯು ಬಂದು, 'ವಾಸನಾದುತ್ತರೀರುವ' ಎಂಬರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವಿಮದಾಯಿ—ವಿಮದನೈಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು. ಈ ಮುಷಿಯು ಮುಗ್ಧೀದ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೨೦-೨೬ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ೬೬ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ಮುಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೧೦ ; ೧೦-೨೬-೨ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮದಮುಷಿಯು ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶದ ವಿಕಸಾಂಶು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಲ್ಲುಟ್ಟಿರುವುದು. ಅರ್ಥ ವರ್ಣನೇದ. ೪-೨೯-೪ ; ಮತ್ತು ವಿಕಸೇಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೫-೫-೧ ನುಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಮದಮುಷಿಯು ಹೆಸರು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೋತ್ರಮ್—ಗುರ್ವಾ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸ್ವರವಾದ ತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ ಪದವಿಧಿಯವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬಂದರೆ ಗೋತ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇನಿತ್ಪಕಟ್ಯಚಿತ್ಪ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೨-೫೧) ಖಲಿಗೋರಥಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗೋ ಶಬ್ದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಮುಘಾಸಂಖ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯ ಸಮೂಹಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಾಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಗೋತ್ರಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶತದೇಶೇಷು—ಶತಂ ದುರಾ ದ್ವಾರಾಣಿ ವಿಸಾಂ, ಶತಮರಾಣಿ. ತೇಷು, ಶತದುರೇಷು. ದ್ವೈ ಸಂವರಣಿ ಛಾಂದಿ. ದ್ವಯಂಕತೆ ಸಂವ್ರಿಯಂತೆ ಇತಿ ದುರಾಃ ಘೃಷಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಶಿಲ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ದೌಶಿಲಮು ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಶಾದಿವಚ್ಛೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೫) ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಕಾಂಡೇಶವು ಪೂರ್ವಾಂತದಂತೆಯೂ ಪರಾದಿಯಂತೆಯೂ ಆಗುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಮುಕಾರಕಸ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಉರಣಾರಪರಃ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದುಶಿಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನ ದಲ್ಲಿ ಶತದುರೇಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದ್ವಾರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ದುಶಿಲ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದರೆ ದುರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾತುವಿತ್—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿವೆ. ಗಾಜ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಮಿಮುಷಿ-ಜನಿಭಾಗಾಸಾಯಿಗಾಹಿಣ್ಯಕ್ಕೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೨) ಎಂಬ ಉಣಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಾತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಾತುಂ ವೇದಯತಿ ಅಂಭಯತಿ ಇತಿ ಗಾತುವಿತ್. ಮಾಗರ್ವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ವಿವಲ್ಯ ಲಾಭಿ ಧಾತು. ಷಿವರ್ಥಕ್ಕೆ ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿನ ವೇಲೆ ಸುಖಂಶವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಸಾನಪತ್ಯದಿಂದ ಗಾತುವಿತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುಪ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನೇನ—ಸಸಂ ಎಂಬುದು ಅಷ್ಟದ ಹೆಸರು. ಸಸಂ ನಮಃ ಆಯುಃ (ನಿ. ೩-೯) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪಾಲನಾಡಿತರಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸನೇನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ಜಾ—ಅಜಃ ಎಂಬುದು ಯುದ್ಧದ ಹೆಸರು. ಅಹವೇ ಅಜ್ಜಾ (ನಿ. ೩-೯) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯ ಸದದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಶ್ರುಮೇ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಜಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದ್ರಿವ್—ಅತ್ರಿ ಭಕ್ತಿಯುತಿ ವೈರಣಂ ಇತಿ ಅದ್ರಿಃ ಪಶ್ಚಃ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು (ಸಂಪಾರಮಾಡುವುದು) ಎಂದರ್ಥ. ಅದಿಶದಿಭೂತುಭಿಧ್ಯಃ ಕ್ರಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕ ಅದ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ೧ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ ಯಾಸ್ತುರು ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ರಿರಾಶ್ಯಾನ್ಯೇನಾತಿಃ ವಾತ್ಸೇ ಸ್ವಾತ್ (ನಿ. ೪-೪) ದ್ವ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ; ಅದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅದ್ರಿ ಎಂಬುದು ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವವಸಾನಸ್ಯ—ವಸನಿವಾನಿ ಧಾತು ಭಾದಿ. ತಾಜ್ಜೀಅವಯೋವಚನೇನು ಚಾನತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಜ್ಜೀಅರ್ಥ ತ್ಜೀಽಽವಾಗ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ರವ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಋತುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತ್ಸು ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧ್ಯಾಪದ ಅದಿಹಲಿಗೆ ಶೇಃ ಬಂದರೆ ವವಸಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ವೇ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ವವಸಾನಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಾನತ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವ ಸ್ವಂ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಃ ||

ತ್ವಮಸಾಮುಪಿಧಾನಾವ್ಯೇಣೋರಪಾಧಾರಯುಃ ಪರ್ವತೇ ದಾನುಮದ್ವಯು |
ವೃತ್ತಂ ಯದಿಂದ್ರ ಶವಸಾವಧೀರಹಿಮಾದಿತ್ಸೂರ್ಯಂ ದಿವ್ಯಾರೋಹಯೋ ದ್ವಶೇ || ೪ ||

|| ವವಸಾನಃ ||

ತ್ವಂ | ಅಪಾಂ | ಅಪಿಧಾನಾ | ಅನ್ವಣೋಃ | ಆಪಃ | ಅಧಾರಯಃ | ಪರ್ವತೇ |
ದಾನುಸುತ | ವಸು |
ವೃತ್ತಂ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಶವಸಾ | ಅವಧೀ | ಅಹಿಂ | ಆತ್ | ಇತ್ |
ಸೂರ್ಯಂ | ದಿವಿ | ಆ | ಅರೋಹಯಃ | ದ್ವಶೇ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಸಾಹವಾದಿಕಾನಾಮಸಿಗುನಾಸಿಧಾನಾನ್ಯಾಚ್ಛಾದಕಾನ್ತೀಘಾನವ್ಯಕೋಃ |
 ಅಪಾವರೀಷಾಃ | ತಥಾ ಪರ್ವತೇ ಪರ್ವತತಿ ಪೂರಯಿತವ್ಯಪ್ರದೇಶಯುಕ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ |
 ದಾನುಮತ್ ದಾನುಮತೋ ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತ ಸ್ಯ ಯದ್ವಾ | ದನುರಸುರಮಾತಾ ಸ್ಯವ ದಾನುಃ | ತದ್ವತಃ |
 ತಾದ್ಯಶಸ್ತೃವೃತ್ತಾದೇವಸು ಧನಮಧಾರಯಃ | ಶತ್ಕೂಞ್ಞಾತ್ಯಾ ತದೀಯಂ ಧನಮಪದ್ಯತ್ಯ ಸ್ವಗೃಹೇ ನೈಷಿ-
 ಕ್ಷಪ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದಾನುಮದಿತಿ ವಸುವಿತೇಷಣಂ | ಶೋಭನದಾನಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ
 ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯದ್ಯದಾ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ವೃತ್ತಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಾನೀತಾರಂ | ತಥಾ ಚಿ
 ಶಾಪಾಂತರೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಂ | ಯದಿವಾನ್ ಲೋಕಾನವ್ಯಕೋತ್ತದ್ಯುತ್ಸ್ಯ ವೃತ್ತತ್ರಂ | ತ್ವೈ ಸಂ.
 ೨-೪-೧೨-೨ | ಇತಿ | ಅಹಿಂ ಆ ಸಮಂಕಾದ್ವಂತಾರಂ | ತಥಾ ಚಿ ವಾಚಸನೇಯಿನಃ ಸಮಾನುಂತಿ |
 ಸೋಽಗ್ನೀಷೋಮಾವಭಿಸಂಬಭೂವ ಸರ್ವಾಂ ವಿದ್ಯಾಂ ಸರ್ವಂ ಯಶಃ ಸರ್ವಮನ್ಯಾದ್ಯಂ ಸರ್ವಾಂ ಶ್ರಿಯಂ
 ಸ ಯತ್ಸರ್ವಮೇತತ್ಸಮಭವತ್ಸ್ಮಾದಿಹಿರಿತಿ | ಏವಂಭೂತಮಸುರಮವಧೀಃ ವಧಂ ಸ್ವಾಸಿತಃ | ಅದಿಶ್
 ಅನಂತರಮೇವ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ದೈಶೇ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಸೂರ್ಯವಾರೋಹಯಃ | ವೃತ್ತೇಣಾವೃತಂ
 ಸೂರ್ಯಂ ತಸ್ಮಾದ್ಯುತ್ಪಾದವನುಮುಚಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಪಾಂ | ಊಡಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ತಂ
 ಅಸಿಧಾನಾ | ಅಸಿಧೀಯತ ಅಚ್ಛಾದ್ಯತ ಏಭಿರಿತ್ಯಸಿಧಾನಾನಿ | ಕರಣೇ ಲುಖಿ | ಿತೀತಿ ಪತ್ಯಯಾತ್ಕೂ-
 ವ್ವಸ್ಯ ಧಾತ್ಯಾಕಾರಸ್ಯೋದಾತ್ರತ್ತಂ | ತತ ಏಕಾದೇಶಸ್ಮರಃ | ಕೈದುತ್ರರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಮರತ್ತಂ | ಸುಪಾಂ
 ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಧಾರಯಃ | ಪಾದಾದಿತ್ಯನಿಘಾತಾಭಾವಃ |
 ಪರ್ವತೇ | ಪರ್ವನಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೈಣಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇವಾಃ ನಿ. ೧-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ |
 ದಾನುಮತ್ | ದೋ ಅವಖಂಡನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಾ ದಾನ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಾ ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುಂತ್ಯಾಪಾದಿ-
 ಕೋ ನುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸುರವಿತೇಷಣತ್ವೇ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರೇ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ-ನೀನು | ಅಪಾರ್-ನೀರುಗಳಿಗೆ | ಅಸಿಧಾನಾ-ಅಚ್ಛಾದಕ
 ಗಣದ (ಮುಚ್ಚಿದುವ) ವೋಡುಗಳನ್ನು | ಅಪ ಅವ್ಯಕೋಃ-ಬಿಡಿಸಿರುವ (ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವೆ) |
 ಪರ್ವತೇ-(ನಿನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ) ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ದಾನುಮತ್-ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತನಾದ ಅಥವಾ
 ದಾನುವಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವ್ಯತಿಪುರನ | ವಸು-ಧನವನ್ನು [ಅಥವಾ ದಾನುಮದೈಸು-ತ್ವೇಷವಾದ ದಾನ
 ಯುಕ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು] ಅಧಾರಯಃ-ನಿಶ್ಚೇತಮಾಡಿರುವ (ಸೇರಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಯಶ್-
 ಯಾವಾಗ | ಶವಸಾ-ಏಲಿದಿಂದ | ಅಹಿಂ-ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಹಿಂಸಕರಾದ (ಮತ್ತು) | ವೃತ್ತಂ-(ಮೂರು
 ಲೋಕಗಳನ್ನೂ) ಅವಂದಿವ ವೃತ್ತಸುರನನ್ನು | ಅವಧೀಃ-ಕೊಂದಿಯೋ | ಅದಿಶ್-ಅಕೂಡಲೆ | ದಿವಿ-
 ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ದೈಶೇ-(ಎಲ್ಲರ) ಗೋಚರಕ್ಕಾಗಿ | ಸೂರ್ಯಂ-(ವೃತ್ತನಿವ ಆವೃತನಾದ) ಸೂರ್ಯನನ್ನು |
 ಅರೋಹಯಃ-ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನೀರುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಅಚ್ಛಾದಕವಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಮಳೆ
 ಯನ್ನು ಸುರಿಸಿರುವೆ. | ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅವನ ಸಕಲ ಧನವನ್ನೂ ನಿನ್ನ ವಾಸ

ಸ್ವಾಭವಾದ ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದ್ದ ವೃತ್ತಾ ಸುರನನ್ನು ಕೊಂಡಾಗ ಒಡನೆಯೇ ಆ ಮರೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

You have opened the receptacle of the waters ; you have detained in the mountain the treasure of the malignant ; when you had slain Vritra, the destroyer, you made the sun visible in the sky.

|| ವಿವೇಚನಾಪದ್ಯಗಳು ||

ಪರ್ವತೇ—ಪರ್ವತಿ ಪುರಯಿತವ್ಯಪ್ರದೇಶಯುಕ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ | ಪರ್ವವಾನ್ ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವಪುನಃ ಪೃಷ್ಠಾಶೇಷೇ ಪ್ರೀಣಾಶೇಷಾರ್ವಾ (ನಿರು. ೧-೨೦) ಪರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ತುರು ಕಲ್ಪಾ ಶಿಖರ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೀಣಾಶೇಷಾರ್ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೇವಲ ಶಿಲಾಪುರಾಣಾರ್ಥವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾದಿಲ್ಲ; ಶಿಲಾದಿವಸ್ತುಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ವಸ್ತು ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಹಿಂ—ಅ ಸಮಂತಾತ್ ಹಂತಾರಂ | ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ವಾಹಸನೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಗ್ನೀಷೋಮಾವಧಿಸಂಬಧಿಸುವ ಸರ್ವಾಂ ವಿದ್ಯಾಂ ಸರ್ವಾಂ ಯತಃ ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಸರ್ವಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಸ ಯತ್ಸರ್ವಮೇತತ್ಸಮುಭವತ್ಸ್ಮಾದಿಹಿಃ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆ ಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅವರ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ, ವಿದ್ಯೆ, ಕೀರ್ತಿ, ಅನ್ನಾದಿಗಳು, ಐಶ್ವರ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿದ ವನು, ರಾಕ್ಷಸನು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವೃತ್ತೇಂ—ತ್ರೆಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಾವರೀತಾರಂ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು. ಇದನ್ನೇ ಯದಿನಾನ್ ಲೋಕಾನವ್ಯಕೋತ್ತಮೈಶ್ಚೈ ವೃತ್ತತ್ವಂ (ತೈ. ಸಂ. ೨-೪-೧೨-೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಾಮ್—ಅಸಾ ಶಬ್ದದ ಪಶ್ಚಿಮಬದ್ಧವಾದ ಅಪಠಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊದಿಪಿಂ ಪದಾದ್ಯಂ—(ಉ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಿಧಾನಾ—ಅಪಿಧೀಯತೇ ಅಚ್ಚಾದ್ಯತೆ ವಿಧಿಃ ಇತಿ ಅಪಿಧಾನಾಞಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಲ್ಯುಟ್ ಬಂದರೆ ಲ್ಯುಟಿಗೆ ಯುಷೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪಿಧಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ

ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಪ್ರವಾದರೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘವು ಬರುವುದು. ಲಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಏಕಾದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತೆ. ಆದುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಬಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧಾರಯಃ—ಧೈರ್ ಅವಸ್ಥಾನೆ, ಧಾತು, ತುದಾದಿ, ಷಂಜನೇಲಿ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಅಧಾರಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸಾದಾದಾ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಃಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಾರಯಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರ್ವತೆ—ವರ್ವವಾನ್ ವರ್ವತಃ ಪೂರಣಮಾಡುವ ಸ್ವಕೃತ್ಯದ್ವು ಎಂದರ್ಥ. ತಪ್ಪೆವೆರೆಮರುದ್ವ್ಯಾಂ (ವಾ. ೩-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ವ ಕಲ್ಪದ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ವರ್ವ ಪುನಃ ಪೈಷಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ (ನಿರು. ೧-೨೦) ಕೃ ವಾಲನ ಪೂರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ಪ್ರೀಣಾ ತರ್ವಣಕಾಂಶೌಚ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ವರ್ವ ಕಲ್ಪವು ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ದಾನುಮತ್—ದೋ ಅವಲಂಚನೆ ಅಥವಾ ದಾಣ್ ದಾನೆ ಧಾತು. ದಾಧಾಧ್ಯಾಂನುಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೩೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದೋ ಧಾತುವಿಗೂ ಅಪಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅದೇಶ ಉಪದೇಶೀತ್ಯಂತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ರೂಪವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದಾನು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾನುಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ದಾನುಮತ್ ತದತ್ಯಾಸ್ತೀನ್ ಇತಿಮತುತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ತಪ್ಪಿ ಏಕವಚನ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ ಐತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಾಕ್ರವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾನುಮತ್ ಎಂದೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸುರನಿಗೆ ಇದು ವಿಕೇವಣ. ಮತುತ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಾರಾಃ ||

ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿರಪ ಮಾಯಿನೋಽಧಮಃ ಸ್ವಧಾಭಿಯೇ ಆಧಿ ತುಪ್ತಾ-
ವಜುಹ್ವತ |
ತ್ವಂ ಸಿಪೋರ್ನ್ಯಮಣಃ ಪ್ರಾರುಜಃ ಪುರಃ ಪ್ರ ಋಜಿಶ್ಶಾನಂ ದಸ್ಯು-
ಹತ್ಯೇಷ್ವಾವಿಧ || ೫ ||

|| ಭವಾಃ ||

ತ್ವಂ | ಮಾಯಾಭಿಃ | ಅಪ | ಮಾಯಿನಃ | ಅಧಮಃ | ಸ್ವಧಾಭಿಃ | ಯೇ | ಅಧಿ |

ಶುಪ್ತಾ | ಅಜುಹ್ವತ |

ತ್ವಂ | ಪಿಪ್ರೋಃ | ಸ್ಯಮನಃ | ಪ್ರ | ಅರುಜಃ | ಪುರಃ | ಪ್ರ | ಋಜಿಶ್ವಾನಂ |

ಧ್ವಸ್ತುಕತ್ಯೇಷು | ಅನಿಧ || ೫ ||

|| ಸಾಯಿಧಾಷ್ಠಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿಃ ಸಾಯಿಷ್ಠಾಃ | ಮಾಯೇತಿ ಜ್ಞಾನನಾಮ | ಶಶೀ
ಮಾಯೇತಿ ತನ್ನಮಸು ಪಾಶಾತ್ | ಯದ್ವಾ ಮಾಯಾಭಿರ್ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ | ಕಪಪ್ಪಿಃ | ಮಾಯಿನ
ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಮಾಯೋಪೇತಾನ್ಯತ್ರಾದೀನಸುರಾನಪಾದಮಃ | ಅಪಾಜೀಗಮಃ | ಧಮತಿಗತಿಕರ್ಮಣ
ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩.೨ | ಯೇಷುರಾಃ ಸ್ವಧಾಭಿರ್ವಿಲಕ್ಷಣೈರನ್ಯೈಃ ಶುಪ್ತಾವಧಿ ಶೋಭನಗನೇ ಸ್ವ-
ಕೀಯೇ ಮುಖ ವಿವಾಜುಹ್ವತ ಅಪಾಷುಃ ನಾಗ್ನಿ | ತಾನಸುರಾನಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ | ತಥಾ ಚ
ಲೋಕೀತಕಿಫಲಮ್ನಾಯುತೇ | ಅಸುರಾ ವಾ ಅತ್ಯನ್ನಜುಹ್ವರುದ್ವಾತೇಃ ಗ್ನೌ ತೇ ಪರಾರ್ಥವನ್ನಿತಿ | ವಾಜ-
ನನೇಯಾಭಿರಸ್ಯಾಮ್ನಾ ತಂ | ದೇವಾಕ್ಲ ಹ ವಾ ಅಸುರಾಶ್ಚಾನ್ಯಧರ್ತಂ ತತೋ ಹಾಸುರಾ ಅಭಿಮಾನೇನ
ಕಸ್ಯೈ ಚ ನ ಜುಹುಮ ಇತಿ ಸ್ತೇಷ್ಯೇವಾನ್ಯೇಷು ಜುಹ್ವತಕ್ತೇರುಸ್ತೇ ಪರಾಭೂವುರಿತಿ | ತಥಾ ಹೇ
ನ್ಯಮಣೋ ನೈಸು ಯಜಮಾನೇಷು ರಕ್ಷಿತವ್ಯೇಷ್ಯನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತ ತ್ವಂ ಪಿಪ್ರೋಃ ಪೂರಯಿತುರೇ-
ತನ್ನಾಮೋಽಸದ್ರಸ್ಯ ಪುರಃ ಪುರಾಣೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾನಿ ಪ್ರಾರುಜಃ | ಪ್ರಾಧಾಂಕ್ಯಃ | ವಿವಂ ಕೃತ್ವಾ ತೇಷಾ
ಸುರೇಣೋಪಮೃತಮೃಜಿಶ್ವಾನಮ್ನಜಗಮನಮೇತತ್ಪಂಚ್ಚಕಂ ಸೋತಾರಂ ದಸ್ಯುಹತ್ಯೇಷು ದಸ್ಯೂನಾಮು
ಪಶ್ಚತಯತ್ಪಾಣಂ ಹನನೇನ ಯುಕ್ತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ಯದ್ವಾ | ದಸ್ಯೂನಾಂ ಹನನೇ ನಿಮಿತ್ತಧೂ-
ತೇಷು | ಪ್ರಾವಿಥ | ಪ್ರಕರ್ವೇಣ ರರಕ್ಷಿಥ | ಮಾಯಿನಃ | ಮಾಯಾಶಬ್ದಸ್ಯ ವೀರ್ಯಾದಿಷು ಪಾಶಾತ್
ವೀರ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತ ಮತೃರ್ಥೀಯೇ ಇನಿಃ | ಶುಪ್ತಾ | ಶುಧ ದೀಪ್ತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿಸ್ತಾ | ತಿತುಕ್ತೇಶ್ಯಾದಿ-
ನೇರ್ಲತಪೇಧಃ | ಝಷತ್ಪಥೇರಿತಿ ಧತ್ವಾಧಾವಶ್ಯಾಂ ದಸಃ | ಋರಿ ಚ | ಪಾ. ೮.೪.೫೫ | ಇತಿ ಚತ್ವೋ
ಅಜುಹ್ವತ | ಜುಹೋತೇರ್ಲಪಾ ವ್ಯಕ್ತಯೇನಾತ್ಮನೇವದಂ | ಅದಿಭ್ಯಸ್ತಾತ್ | ಪಾ. ೩-೦-೪ | ಇತಿ
ಝಷಾದೇಶಃ | ಹುಶ್ವುಪೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಇತಿ ಸುಪಾದೇಶಃ | ಪಿಪ್ರೋಃ | ಪ್ಪೌ ಪಾಲನಪೂ-
ರಣಯೋಃ | ಪ್ಪೌಭಿದಿವ್ಯಧೀಶ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. -೨೪ | ಋ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತ್ಯಕ್ರ
ಬಹುಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಕ್ತ ಶ್ವಾಮಶ್ಯಾಧಾವಃ | ಛಾಂದಸಂ ದ್ವಿವರ್ಚನಂ | ಅಧ್ಯಾಸನ್ಯೋಪದಿಶ್ಯತಾಶ್ಚಾ
ಶೇಷಾಃ | ಅರ್ಕಪಿತೃರ್ಯೇಕ್ವ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಧ್ಯಾಸನ್ಯೇತ್ಯಂ | ಯಾಪಾದೇಶಃ | ಸ್ವಮನಾಃ | ಸ್ಯಮ
ಮನೋ ಯಸ್ಯ | ಛಂದಸ್ಯೈವವಗ್ರಹಾತ್ | ಪಾ. ೮.೪.೨೬ | ಇತಿ ಗತ್ಯಂ | ಅರುಜಃ | ರುಜೋ
ಛಂಗೆ | ತಸ್ಯ ಜಾಶ್ವಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ | ಋಜಿಶ್ವಾನಂ | ಋಜುಶ್ಚುತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೋದೀತ್ಯುಜಿಶ್ವಾ | ಪ್ಪ-

ಮೋದರಾದಿಃ | ದಸ್ಯುಹತ್ಯೇಷು | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ | ಹನಸ್ತೇ ಚ | ಪಾ. ೩-೧-೧೦೮ | ಇತಿ ಭಾವೇ
 ಕೃಪ್ತೈಶ್ಚಯಶ್ಚರಾಶ್ಚಾಂತಾದೀಶಃ | ದಸ್ಯೂನಾಂ ಹತಶ್ಚ ಯೇಷು ಸಂಗ್ರಾಹೋಷು | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ
 ಬಹುಲಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ಯುಕ್ತಂ | ತಪ್ತುರಾಪಪಕ್ಷೇ ತು ಕೃದುತೃರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತೃರತ್ವಂ | ಅವಿಫ |
 ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ||

|| ಪ್ರತಿರೂಪ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಾಯಾಭಿಽ—(ಜಯಸಾಧನಗಳಿಂದ) ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ
 ತಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಯೇ—ಯಾವ ರಾಕ್ಷಸರು | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ | ಶುಷ್ತಾ
 ಅಧಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ | ಅಜುಹ್ಯತ—ಹೋತು ಮಾಡಿಕೊಂಡರೋ |
 ಮಾಯಾನಿ—ಮೋಹಗಾರರಾದ ಆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಅಪಿ ಅಥಮಃ—ಸದೆಬಡಿದು ಜಯಿಸಿದೆ | ನೈಮಣಃ—
 ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪಿಪ್ರೋಃ—ಪಿಪ್ರುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ | ಪುರಃ—
 ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ಪ್ರೇ ಅರುಜಃ—ಭಗ್ನ ಮಾಡಿದೆ | ಋಜಿಪ್ತಾನಂ—(ಆ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾದ) ಋಜಿಶ್ಚ
 ನೆಂಬ ಭಕ್ತನನ್ನು | ದಸ್ಯುಹತ್ಯೇಷು—ಚೋರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ |
 ಪ್ರೇ ಅವಿಫ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇ ತಮ್ಮ ಬಾಯಲ್ಲಿ
 ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಮೋಹಗಾರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಜಯಸಾಧನಗಳಿಂದ ತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಿದೆ. ಮಾನವರಲ್ಲಿ
 ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಪಿಪ್ರುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದೆ.
 ಚೋರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಋಜಿಶ್ಚನೆಂಬ ಭಕ್ತನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
 ರಕ್ಷಿಸಿದೆ.

English Translation.

O Indra, by your devices you have humbled the deceivers who presented
 oblations to their own mouths; propitians to men, you have destroyed the
 cities of Pipru and have well defeated Rijswan in robber-destroying contests.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪಿಪ್ರೋಃ—ಪಿಪ್ರುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಇಂದ್ರನ ಕಪ್ತುಪ್ತು. ಋಜಿಶ್ಚಾ ಎಂಬುವನನ್ನು ಕಾಮಾಚಾರದ
 ಕಾಗ್ಮಿ ಇವನು ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದು ಮುಸ್ತೇದದ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦-೧೨ ;
 ೪-೧೬-೧೩ ; ೫-೨೯-೧೧ ; ೬-೨೦-೨ ; ೮-೪೯-೧೦ ; ೧೦-೯೯-೧೧ ; ೧೦-೧೩೮-೩ ; ೧೧-೧೦೩-೮ ; ೨-೧೪-೫ ;
 ೬-೧೮-೮ ಮತ್ತು ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೫ ; ೬-೨೦-೨ ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪಿಪ್ರುವಿನ ಪಟ್ಟಣದ ವಿಷಯವು
 ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೮-೬೨-೨ ; ೧೦-೧೩೮-೩ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಋಜಿ ಮತ್ತು ಅಸುರನೆಂದು
 ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೧ ; ೪-೧೬-೧೩ರಲ್ಲಿ ಇವನು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕಪ್ತು
 ಏವರೋದನ ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಛಾಸವಾಗುವುದು.

ಮಾಯಾಭಿಃ—ಇಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉಪಾಯ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಯಾಶಬ್ದವು ಕಪಟ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದ್ದರೂ ಶಬ್ದೇ ಮಾಯಾ (ನಿ. ೩-೯) ಎಂಬ ನಿರೂಪಕಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಮಾಯಾಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮಾಯಾನಃ—ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಾಯಾಶಬ್ದವು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಪಟ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವುದು. ಮಾಯಾನಃ ಎಂದರೆ ಕಪಟೋಪಾಯನಿರತರಾದ ವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಥಮಃ—ಥಮತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೬-೨) ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು, ಥಮ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಗತಿಕರ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದವು, ನೀನು ಜಯಿಸಿದೆ. ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಲೋಕ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಪದವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿತುಪ್ತಾ ಅಜುಹುತ—ಇಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸಃ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡದೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹಾಕಿಕೊಂಡರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಅಸುರಾ ವಾ ಅತ್ಯನ್ನೆಜುಹು ವುರುದ್ವಾತ್ಯೇಗ್ನೌ ತೇ ಪರಾಥವನ್ ಎಂಬ ಕೌಶೀಕಕೇ ಶ್ರುತಿಯೂ ದೇವಾಶ್ಚ ತವ ವಾ ಅಸುರಾಶ್ಚಾಸ್ತಥ್ಯಂಕ ತತೋ ಹಾಸುರಾ ಅಭಿಮಾನೇನ ಕಸ್ಯೈ ಚ ನ ಜುಹುಮ ಇತಿ ಸ್ತೇಷ್ಟೇವಾಸ್ಯೇಷು ಜುಹುತತ್ವೇರುಸ್ತೇ ಪರಾಭಾವೋ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾಗಲು ಆಗ ಅಸುರರು ತಾವು ಯಾರಿಗೂ ಹೋಮಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಯಲ್ಲೇ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಅವರು ಪರಾಜಿತರಾದರೆಂದೂ ವಾಚಸೇನಿಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸ್ತಮಾಣಃ—ಸ್ತಪು ಮನೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ತಮಾಣಃ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಮನುಷ್ಯನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ ಬರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರೆಂಬರೆ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಿತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಕಾಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಸ್ಯುಹತ್ಯೇಷು—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾಗಸಾಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ತತ್ಕರರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಋಜಿಶ್ವಾನಂ—ಋಜಿಶ್ವನ್ ಎಂಬುವನ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೀದ್ರದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೫; ೧-೫೩-೮; ೧-೧೧-೧; ೬-೨೦-೬; ೪-೯-೧೦; ೧೦-೯೯-೧೧; ೧೦-೧೩೮-೩ ಎಂಬ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳೇನೂ ತಿಳಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಪಿಪ್ಪು ಎಂಬುವನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಅಂದ್ರನಿಗೆ ಇವನು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಶಾಶ್ವಾತ್ಯರಲ್ಲಿ Ludwig ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತನು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೯-೧೧ ಎಂಬ ಮುಕ್ಯನ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಋಜಿಶ್ವನ್ ಎಂಬುವನು ಔಶಿಜನ ಮಗನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವನು. ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೩; ೫-೨೯-೧ ಈ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ವಿವಿಧನ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ ವೈವಿಧಿನ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾಯಿನಃ—ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಾಯೀ ತಾನ್ ಮಾಯಿನಃ ಮಾಯೆ ಉಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರೀತ್ಯಾಧಿಧ್ಯಕ್ಷ (ಶಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಈಗೂಪರಿತವಾದವುಗಳಿಗೆ ಮತ್ತದ್ದೇ ಇಂ ಪ್ರತ್ಯಯವು

ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಶಬ್ದವನ್ನೂ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಮಾಯಾನ್ ಎಂದು ನಾಂತಕಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾಯಿನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುಭೌ—ಕುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೇಚಾದಿಂದ ರಿಂದ ಇಡಾಗಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ತಿತುತ್ವತಥಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡ್ವಿಷೇಫ ಬ್ಬರುತ್ತದೆ. ಕುಭೌ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಝಷಸ್ತಥೋರ್ಥಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಎಂಬ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಖರಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಖರ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಝಲ್ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಚರ್ ವರ್ಣಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರವು ಅಂತರತಮ್ಯದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಕುಪ್ರಿ ಎಂದು ಇಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಕುಪ್ರೌ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜುಹ್ಯತ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯಾದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲಂ ಏಕವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುಹೋಲ್ಬುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚನರ್ಗಾದೇಶ ಬಂದು ಜಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಹು+ಝ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅದಭ್ಯೈಸ್ತೌತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪) ಅಭ್ಯವ್ರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತ್ ಎಂಬ ಅನೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ ಎಂಬ ಅನೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಹು+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉಪಠಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಯಶ್ಚು ವೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಠಾಗೆ ಅಪನಾದವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಜುಹ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಪ್ರೋಃ—ಪ್ರಾ ವಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಭಿದಿವ್ಯಧಿಗ್ನುಧಿವ್ಯಷಿಷ್ಟಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾ+ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ ವು ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಿಂಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವಬದಾದ ಉರತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರವು ರಸರವಾಗಿ ಬಂದು ಹಲಾದಿಶೇಷದಿಂದ ಆದಿಹಲವನ್ನು ನಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಅಭ್ಯಾಸದ ವ್ಯಂಜನಗಳು ಲುಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನವಾಗಿ ಅರ್ತಿಪಪತ್ಯೋಃಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರಲು ಶ್ಲಂ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬಹುಲಿಂಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಸಿಪ್ರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ರೋಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೈಮಣಃ—ನೈಮ ಮನೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನೈಮನಃ ತನ್ನವರಲ್ಲಿ ವಾಲನಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಛಂದಸ್ಕೃದವಗ್ನೌಡಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨೬) ಯಕಾರಂತವಾದ ಅವಗ್ಯಹದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅವಗ್ಯಹದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ನೈಮಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಣಃ—ರುಜೋ ಭಂಗಿ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಲಹ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತುದಾದಿಗೆ ಶ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾವಿಧಾತುಕಮುಸಿಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣವು ಬಾತ್ಯಾ ದಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಶ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಭೂಪಧಗುಣ ನಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಶ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಷ ಓದು ಅಜನಗಮ ಬಂದರೆ ಅರುಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಜಿಶ್ಚಾನಮ್—ಋಜು ಅಶ್ವ ತೆ ಪ್ರಾಣೈಶಿ ಇತಿ ಋಜಿಶ್ಚಾ. ಅಶೂ.ವ್ಯಾವೃತ್ಯಾ ಧಾತುಃ ಸ್ವಾದಿ ಪ್ರಕೋದರಾದಿನಿಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದವುಗಳು ಶಿಷ್ಟೋ ಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಸಾಧುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ರೋಷವೂ, ಏಕಾರವೂ, ಆಗಮವೂ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಋಜು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕಾರರೋಷವೂ ಅಶುಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರವೂ ಬಂದಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಋಜಿಶ್ಚಾನಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯುಹತ್ಯೇಷು—ದಸ್ಯುನಾಂ ಹತ್ಯಾ ಏಷು ತಾನ್ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾನ್. ಅಸ್ಯಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಸಂಗ್ರಾ ಮ್ನು ಗೃಹೀತವಾದುದರಿಂದ ದುಷ್ಕರ ವಧೆಯುಳ್ಳ ಯುದ್ಧಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹನಸ್ತುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಭುವೋ ಭಾವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವೆ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಪಸರ್ಗವಾದ ಸುಬಂಶವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗ ದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಕೊನೆಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರವು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಸ್ಯು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹನ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕ್ರವೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದಸ್ಯುಹತ್ಯೇಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೆರಾದಿಶ್ಚಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗತಿ ಕಾರಕೋಪೇಷಮಾತ್ ಕೃಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಥ—ಅವ ರಕ್ಷಣಿ ಧಾತು ಧ್ವಾದಿ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ, ಹಲಾದಿಕೀಷ, ದೀರ್ಘ, ಇಡಾಗಮಗಳು ಬಂದರೆ ಅವಿಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ತ್ವಂ ಕುತ್ಸಂ ಶುಷ್ಠಹತ್ಯೇಷ್ವಾವಿಧಾರಂಧಯೋಽತಿಥಿಗ್ವಾಯ ಶ೯ಬರಂ |
ಮಹಾನ್ತಂ ಚಿದಬ್ಬುಧಂ ನಿ ಕ್ರಮೀಃ ಪದಾ ಸನಾದೇವ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ

ಬಜ್ಜಿಷೇ || ೬ ||

|| ಸದಾಃ ||

ತ್ವಂ | ಕುತ್ವಂ | ಶುಷ್ಕಹತ್ಯೇಷು | ಅವಿಥ | ಅರನ್ಧಯಃ | ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ |
ಶಂಬರಂ |

ಮಹಾನ್ವಂ | ಚಿತ್ | ಅರ್ಬುದಂ | ನಿ | ಕ್ರಮಿಃ | ಸದಾ | ಸನಾತ್ | ಏವ |
ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ | ಜಜ್ಞಿಷೇ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಕುತ್ವಂ ಕುತ್ವಸಂಜ್ಞಕಮ್ಯುಷಿಂ ಶುಷ್ಕಹತ್ಯೇಷು | ಶುಷ್ಕಃ ಶೋಷಯತಾ |
ಏತನ್ನಾನ್ಯೋಗುರಸ್ಯ ಹನನಯುಕ್ತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ವಾವಿಥ | ರರಕ್ಷಿಥ | ತಥಾತಿಥಿಗ್ವಾಯಾತಿಥಿಧಿಗಂ-
ತನ್ಯಾಯ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಶಂಬರನುಲೇಶನ್ಯಾ ರಾನಮಸುರಮರಂಧಯಃ | ಹಿಂಸಾಂ ಪ್ರಾಪಿತಃ | ತಥಾ
ಮಹಾಂತಂ ಚಿತ್ ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧಮಸ್ಯುರ್ಬುವಮೇತತ್ತ್ವಂಜ್ಞಕಮಸುರಂ ಸದಾ ಪಾದೇನ ನಿ ಕ್ರಮಿಃ |
ನಿತರಾಮಾಕ್ರಮಿತಾರ್ಥಃ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ಸನಾದೇವ ಚಿಕಾಲಾದೇವಾರಭ್ಯ ವಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯೋ ಪ-
ವ್ವಪಯುತ್ಯಾಣಾಂ ಹನನಾಯ ಜಜ್ಞಿಷೇ | ಸರ್ವದಾ ತ್ವಂ ದಸ್ಯುಹನನೀಲೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ತ ಲಂ-
ಧಯಃ | ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಹ್ನೋಃ | ರಥಿಜಘೋರಜಿ | ಪಾ. ೬-೧-೬೦ | ಇತಿ ಧಾತೋರನುಕಂ | ಅತಿ
ಥಿಗ್ವಾಯ | ಗಮೇರೌಣಾದಿಕೋ ಧ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕ್ರಮಿಃ | ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಷ್ಣೇವೇ | ಜ್ಞಂತ್ವಜಿ |
ಪಾ. ೬-೨-೫ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯುಮಾಜ್ಯೋಗೇಷುಪೀತ್ಯದಧಾವಃ | ಸದಾ |
ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವೋದಿದಂಸದಾದೀತಿ ವಾ ವಿಭಕ್ತೇರೂಪಾತ್ತ್ವಂ | ಜಜ್ಞಿಷೇ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
ಲಿಟಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ನಿತ್ಯ ಇಂದ್ರನೇ) ತ್ವಂ—ನೀನು | ಕುತ್ವಂ—ಕುತ್ವನೆಯು ಮಾಡಿಯನ್ನು | ಶುಷ್ಕಹತ್ಯೇಷು—ಶುಷ್ಕ
ನೆಯ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಅವಿಥ—ಕಾಪಾದಿದೆ | ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ—ಅತಿಥಿಗಳ
ಜತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗತಕ್ಕದಿವೋ ದಾಸನೆಯ ಭಕ್ತನಿಗಾದ | ಶಂಬರಂ—ಶಂಬರನೆಯ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು | ಅರಂಧಯಃ
ಹಿಂಸಿಸಿಕೊಂಡಿ | ಮಹಾಂತಂ ಚಿತ್—ಅತಿ ಪ್ರಬಲನಾದಾಗ್ಯೂಕೂಡ | ಅರ್ಬುದಂ | ಅರ್ಬುದನೆಯ ರಾಕ್ಷಸ
ನನ್ನು ಸದಾ-ಕಾಲಿ೦ದ | ನಿಕ್ರಮಿಃ—ಮೆಟ್ಟಿತುಳಿದೆ. (ನಾಶಮಾಡಿದೆ ಅದ್ದಂರವೇ) ಸನಾದೇವ—ಚಿರಕಾಲ
ದಿಂದಲೇ | ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ—ಚೋರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನಾಶಕ್ಕಾಗಿ (ಯೇ) | ಜಜ್ಞಿಷೇ—ಉತ್ಸುನಾಗಿರುವೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎದ್ದು ಇಂದ್ರನೇ, ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ಕುತ್ಸುನೆಂಬ ಮಹಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದೆ. ಅತಿಥಿಸತ್ಯಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ದಿವೋದಾಸನಿಗಾಗಿ ಶಂಬರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡಿ ಕೊಂದೆ. ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವನನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಹೋರಾಡದ ರಾಕ್ಷಸರ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಚಿರಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವೆ.

English Translation.

You have defended Kutsa in fatal fights with Sushna ; You have destroyed Sambara in defence of Atithigwa ; you have trodden with your foot upon the great Arbuda ; from remote times you were born for the destruction of oppressors.

ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಕುತ್ಸೆಂ—ಕುತ್ಸೆನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಶೂರನು ಇವನ ಹೆಸರು ಮುನ್ನೋಟದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇವನ ಹೆಸರು ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮುನ್ನೋಟದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಮು. ಸಂ ೪-೨೬-೧ ; ೬-೧೯-೨ ; ೮-೧-೧೧ ಮತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಅರ್ಜುನನೇಯ ಎಂದರೆ ಅರ್ಜುನನ ಮಗನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಶುಷ್ಕಸುರನೆಂದೆಂದೆ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಾಗ ಇವನ ಹೆಸರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಮು. ಸಂ. ೧-೬-೩ ; ೧-೧೨-೧೯ ; ೧-೧೬-೪ ; ೧-೧೭-೪ ; ೪-೩೦-೪ ; ೫-೨೦-೪ ; ೬-೨೦-೫ ; ೬-೨೧-೨ ; ೧೦-೯೯-೯ ಈ ಮತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇವನು ಸ್ವದಿಭ್ಯ, ತುಗ್ರ, ವೇತಸು ಎಂಬವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಮು. ಸಂ. ೧೦-೯೪-೪ ರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦ ; ೨-೧೪-೬ ; ೮-೫೩-೨ ಎಂಬ ಮತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗ್ರ ಮತ್ತು ಆಯು ಎಂಬವರೊಡನೆ ಇವನ ಹೆಸರು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦ ರಲ್ಲಿ ತೂರ್ವಯಾಣನೆಂಬುವನಿಂದ ಇವನು ಪರಾಜಿತನಾದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೬ ; ೬-೨೬-೩ ರಲ್ಲಿ ಇವನು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇವನ ಹೆಸರು ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩೮-೫ ; ಪಂಚವಿಂಶತ್ತಾತ್ಮಕ ೯-೨-೨೨ ; ಜೈಮಿನೀಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೧-೨೨೨ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಶುಷ್ಕಹತ್ಯೇಷು—ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಅತಿಥಿಗ್ರಾಯೆ—ಅತಿಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಕ್ಷಯಾಣವಾಹುವೆಂದಿವೋದಾಸನಿಗೆ ಶಂಬರನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಂತಹ ಶಂಬರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ದಿವೋದಾಸನ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಂದುಶಾಕಿದನು. 174 ನೇ ಪೇಟು ನೋಡಿ.

ಚಿಹ್—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಳಿದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಎಂಬರ್ಥ.

ಸನಾತ್— ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಎಂಬ ಇದರ ಅರ್ಥವು ಸನಾತನ ಎಂಬ ಪದ್ಯಕದೇಶದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ
ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯಂ—ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಯೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಧಾರಣ
ವಾಗಿ ಈ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನೊಡನೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬನೇ
ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೬; ೧-೧೧೨-೧೪; ೧-೧೨೦-೬;
೪-೨೬-೩; ೬-೪೭-೨೨ ಮುಕ್ಯಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು. ಈ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಬರನೆಂಬನೊಡನೆ
ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೮; ೧೦-೪೮-೪ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಪರ್ಣಿಯ
ಮತ್ತು ಕರಂಜರನೆಂಬವರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದಾಗ ಇವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.
ಮು. ಸಂ. ೭-೧೯-೮ ರಲ್ಲಿ ಇವನು ತುರ್ವಶ ಮತ್ತು ಯದು ಎಂಬವರ ಶತ್ರುವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮು. ಸಂ.
೧-೫೩-೧೦; ೨-೧೪-೬; ೬-೧೮-೧೩; ೮-೫೩-೨ ಈ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯನು ಅಯು ಮತ್ತು ಕೃತ್ವಂಜುಗಳ
ರೊಡನೆ ಸೇರಿ ತೂರ್ವಯಾಣನೆಂಬವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿರುವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೮-೬೮-೧೬;
೮-೬೮-೧೭ ನೇ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದಾನಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯನೆಂಬವನು ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿರಬಹುದು
ಆದರೆ ಇವನ ಮಗನಾದ ಇಂದ್ರೋತನೆಂಬವನ ಹೆಸರು ಇರುವುದು.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿದ್ದರೆಂದೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಿಯ
ಮತ್ತು ಕರಂಜರ ಶತ್ರುವಾದ ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯನೆಂಬವನು ಒಬ್ಬನು; ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯ ದಿವೋದಾಸನು ಎರಡನೆಯವನು;
ತೂರ್ವಯಾಣನ ಶತ್ರುವಾದ ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯನು ಮೂರನೆಯವನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಆದರೆ ಆ
ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇವನ ಹೆಸರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವನ ಪುರಾತನವಾದ ಓರ್ವ
ಶೂರನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆದರಂತೆ ಅನೇಕ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಶಂಬರಂ—ಶಂಬರನೆಂಬವನು ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವು. ಇವನ ಹೆಸರೂ ಇವನ ವಿಷಯವೂ ಮು. ಸಂ.
೧-೫೧-೬; ೧-೫೪-೪; ೧-೫೯-೬; ೧-೧೦೧-೨; ೧-೧೦೩-೮; ೧-೧೧೨-೧೪; ೧-೧೨೦-೬; ೨-೧೨-೧೧;
೨-೧೪-೬; ೨-೧೯-೬; ೪-೨೬-೩; ೪-೩೦-೧೪; ೬-೧೮-೮; ೬-೨೬-೫; ೬-೩೧-೪; ೬-೩೧-೧; ೬-೪೭-೨;
೬-೪೭-೨೧; ೭-೧೮-೨೦; ೭-೯೯-೫ ಈ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮು. ಸಂ. ೬-೨೬-೫ ರಲ್ಲಿ
ಇವನು ಕಾಲಿಕಾರ ಎಂಬವನ ಮಗನಾದ ದಾಸನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇವನ ಹೆಸರು ಶುಷ್ಕ, ಪಿಪ್ಪಿ
ವರ್ಣಿನ್ ಎಂಬವರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇವನ ಕೋಟಿಗಳು (ದುರ್ಗಗಳ) ೯೦, ೯೯ ಮತ್ತು ೧೦೦
ಇದ್ದವೆಂದು ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೬; ೨-೧೯-೬; ೨-೧೪-೬ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೨-೨೪-೨ ರಲ್ಲಿ ಇವನ
ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶಂಬರಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವನು ದಿವೋದಾಸ
ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯನೆಂಬವನ ಮುಖ್ಯಶತ್ರುವೆಂದೂ ಇವನನ್ನು ಅತಿಥಿಗ್ರಾಹ್ಯನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೆದ್ದನೆಂದೂ
ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೬; ೧-೧೩೦-೬; ೨-೧೯-೬; ೪-೨೬-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಶಂಬರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು
ವರು ಇವನು ನೃಪನಾಗಿ ಜೀವಂತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಅಥವಾ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕೃಷ್ಣದ್ವನಾದನೇ ಎಂಬ
ಸಂಶಯವು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು Hillebrandt ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇವನು ನೃಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ದಿವೋದಾಸ

ನೇಮನನ ಮುಖ್ಯಕೃತ್ಯಪಾಕಾದ್ಯನೇಂದೂ ಭಾವಿಸುವನು. ಇವನು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮುಖಾಂತನೇಂದೂ ಇವನು ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಅರ್ಜುನಿಗೆ ತೊಂದರಿಸೂಹುತ್ವದ್ಯನೇಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು.

ಅರ್ಜುನಂ—ಇವನು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನು. ಕಂಚವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ೫-೧೫ ರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೇಮನನು ಸರ್ಪಯಾಗದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾವಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರಕೈಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇವನು ಐತರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೬-೧; ಕೌಶೀತಕೀಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೧೯-೧; ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೧೩-೪-೨-೯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅರ್ಜುನಃ ಕಾದ್ರವೇಯಃ ಎಂಬ ಮಹಿಯಾಗರಬಹುದು. ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರಂಭಯೇ—ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ ಧಾತು, ಚುರಾದಿ ಲಬ್ ಷ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥಿಣಿಷೋರಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುವಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಷಿಪಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೀಶಗಳ ಬಂದರೆ ಅರಂಭಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಿಥಿಗಾಯಂ—ಅತಿಥಿಃ ಗಂಶಯ್ಯೇ ಅತಿಥಿಗ್ವಃ ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಞ್ವನ್ನ ವಾದ ದ್ವೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿಪ್ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕ್ವಕ್ವತಿಯು ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಿಗೆ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಾಯಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಮೀಃ—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಶ್ವೇನ ಧಾತು, ಭ್ರಾದಿ ಲಬ್ ಷ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚಿ ಏಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಪಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಃಪ್ರೈಕ್ವೈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಟ ಈಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋಃಪರಾದೀಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಧಾತುವು ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಹ್ಯೂಂತವೈಞ್ವತ್ಯಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಐಹಃ ಲಂ ಛಂದಸ್ಸೈವಾಜ್ ಲೋಗೇಗ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಜಾಗಮವು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರುತ್ವವಿವರ್ಗ ಬಂದರೆ ಕ್ರಮೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕದಾ—ಪಾದಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತ್ಯತಿಯಾ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ ಪದೇನೋಮಾನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕದಾ ದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾನ್ವೇಕಾಚೆತ್ಯೈತೀಯಾದಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚನಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಣಿವಾ ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಐಜ್ಜಿಪ್—ಐಜ್ಜಿ ಪ್ರಾರುರ್ಭಾವ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಲಿಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾಸಃ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಡ್ವಿಮಿತ್ತಕದ್ವಿತ್ಯ ಹಲಾದೀಶಗಳ ಬಂದರೆ ಐಜ್ಜಿಪ್+ಇಸಿ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಗಮಹನಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಕ್ಕೆ ಲೋಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ವದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಕಾರ ಇಕಾರ ಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಜಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ಬಂದರೆ ಜಜ್ಜಜೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ತ್ವೇ ವಿಶ್ವಾ ತವಿಷೀ ಸದ್ಧ್ಯುಗ್ನಿತಾ ತವ ರಾಧಃ ಸೋಮಪೀಥಾಯ
ಹರ್ಷತೇ |

ತವ ವಜ್ರಶ್ಚಿಕಿತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮೋರ್ಹಿತೋ ವೃಶ್ವಾ ಶತ್ಪೋರವ ವಿಶ್ವಾನಿ
ವೃಷ್ಣಾಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಾ | ತವಿಷೀ | ಸದ್ಧ್ಯುಕ್ | ಹಿತಾ | ತವ | ರಾಧಃ | ಸೋಮು-
ಪೀಥಾಯ | ಹರ್ಷತೇ |

ತವ | ವಜ್ರಃ | ಚಿಕಿತೇ | ಬ್ರಾಹ್ಮೋಃ | ಹಿತಃ | ವೃಶ್ವ | ಶತ್ಪೋಃ | ಅವ |
ವಿಶ್ವಾನಿ | ವೃಷ್ಣಾಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ವಿಶ್ವಾ ತವಿಷೀ ಸರ್ವಂ ಬಲಂ ಸದ್ಧ್ಯುಕ್ ಸದ್ವೀಚೇನಂ ಅಪರಾ-
ಜ್ಞುಮಿಂ ಯಥಾ ಧವತಿ ತಥಾ ಹಿತಾ ನಿಹಿತಂ | ತಥಾ ತವ ರಾಧೋ ಮನಃ ಸೋಮಪೀಥಾಯ ಸೋಮ-
ಸಾಸಾಯಿ ಹರ್ಷತೇ | ಹೃಷ್ಯತಿ | ಕಿಂಚ ತವ ಬ್ರಾಹ್ಮೋರ್ಹಿಸ್ತಯೋರ್ಹಿತೋಽವಸ್ಥಿತೋ ವಜ್ರಶ್ಚಿಕಿತೇ |
ಅಸ್ತಾಭಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಆತಃ ಶತ್ಪೋಃ ಶಾಶಯಿತುರ್ವ್ಯಂನೋ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವೃಷ್ಣಾಃ ವೃಷ್ಣಾನಿ
ವೀರ್ಯಾಣ್ಯವವೃಕ್ಷ | ಘೇದನಂ ಕುರು || ಸಹಾಂಚಿಕೀತಿ ಸದ್ಧ್ಯುಕ್ | ಅಂಚಿತೇರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಿಗಿತ್ಯಾದಿಸಾ
ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಸಮಾಸೇ ಸಹಸ್ಯ ಸದ್ಧಿಂಶಿ ಸಹಶಬ್ದಸ್ಯ ಸದ್ಧಿಂಶಿದೇಶಃ | ಚೋಃ
ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವೇಂ ಕೃಮುತ್ತರಪದಸ್ಯ ಕೃತಿನ್ನರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽದ್ರಿ ಸಧ್ಯೋರಂತೋದಾತ್ತತ್ವನಿಪಾಶನಂ ಕೃತ್ಸು

ಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ | ಸಾ. ೩.೩-೯೫-೧ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರಧಾನ್ಯವೇಶೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಯಜಾ-
 ದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ತರಿತಯೋರ್ಯಾಣಿ ಇತಿ ಪರಸ್ಪಾನುದಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ರಾಧಃ | ರಾಧ್ಯೋತಿ ಸಮ್ಯ-
 ದ್ಯೋ ಭವತ್ಯನೇನ | ರಾಧೋಽತ್ರ ಮನ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಸುನೋ ನಿಶ್ಚಾನ್ಯಧಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೋಮ-
 ಪೀಠಾಯ | ಸಾ ಸಾನೇ | ಸಾತ್ಯ ತುವಿವಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಭಕ್ತ್ಯುತ್ಯಯಃ | ಘಂವಾನ್ವೇಶೀತ್ವಂ | ಹರ್ಷತೇ |
 ದ್ವಷ ತುಷ್ಣಾ | ತ್ಯನಿ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶರ್ಪ | ಆತ್ಮನೇಪದಂ ಚ | ಚಿಕಿತ್ಸೇ | ಕಿತ್ ಚ್ಚಾನೇ |
 ಛಂದಸಿ ಲುಪ್ತಾಲರ್ಪಲಿಪಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಪಿ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ಉದಾತ್ತಯಾಣಿ ಇತಿ
 ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃತ್ತ | ಓವ್ರಶ್ಚ್ಯೋ ಭೇದನೇ | ಶಾದಾದಿಕಃ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
 ವಿಕರಣಸ್ವರಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದ್ವೈಜೋಽಪಿಜಿ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವೃಷ್ಣಾತಿ | ವೃಷ ಸೇಚಿನೇ |
 ದಿಶಾದಿಕೋ ಸಕ್ತ್ಯುತ್ಯಯಃ | ತತ್ರ ಭವಾನಿ ವೃಷ್ಣಾಣಿ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯಶ್ | ಯತೋಽನಾವ
 ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೇಷೈಂದಸೀತಿ ಶೇಲೋಽಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಾ ತವಿಷೀ—ಸಮಸ್ತ ಬಲವೂ | ಸಧ್ಯೂಕ್ ಹಿತಾ—ಒಟ್ಟಿಗೆ
 ಕೇವಲತವಾಗಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟಿದೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ರಾಧಃ—ಮನಸ್ಸು | ಸೋಮಪೀಠಾಯ—ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ |
 ಹರ್ಷತೇ—ಹಿಗ್ಗುತ್ತದೆ | ತವ ಬಾಹ್ಯೋಃ—ನಿನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ | ಹಿತಃ—ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ | ವಜ್ರಃ—
 ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಚಿಕಿತ್ಸೇ—(ನಮ್ಮ) ತಿಳವಳಿಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ಆದರಂದ) | ಶತ್ವೋಃ—ಹಿಂಸಕನಾದ ಶತ್ರು
 ವಿನ | ವಿಶ್ವಾನಿ ವೃಷ್ಣಾಣಿ—ಸಕಲ ವೀರೈಗಳನ್ನೂ | ಅವ ವೃಕ್ಷ—ಭೇದನ ಮಾಡು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮಸ್ತ ಬಲವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕೇವಲತವಾಗಿದೆ. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಸೋಮರಸ
 ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಗ್ಗುತ್ತಿದೆ. ನೀನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆವು. ಅಹ
 ರಿಂದ ಹಿಂಸಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಸಕಲ ವೀರೈಗಳನ್ನೂ ಭೇದನಮಾಡು.

English Translation.

O Indra, all vigour is fully concentrated in you ; your will delight to
 drink the soma juice ; it is known by us that the thunderbolt is deposited in
 your hands ; cut off all prowess from the enemy.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವೇ—ತನು—ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಭುವು ವೈದಿಕಪ್ರಕ್ರಿಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸತ್ಯವಿಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತನು
 ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ತ್ವೇ ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು.

ಸಧ್ಯಕ್—ಸಧೀರ್ಬೀಜನಂ ಅಸೆರಾಜ್ಞುಮಿಂ ಯಿಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಈ ಪದವು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಎದುರಾಗದಿರುವ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸೈನ್ಯವು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ದೇವೇಂದ್ರನ ಬಲದ ವಿಶೇಷ ಗುಣವನ್ನೇ ಲ್ಲಾ ಸುಲಭವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಸುವ ಪದವಿದು.

ಸೋಮಪೀಠಾಯ—ಇಲ್ಲಿ ಪೀಠ ಕಟ್ಟುವ ವಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವೃಷ್ಣಾ—ವೃಷ್ಣಾಣಿ ನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ—ವೃಷ ಸೇಚನೇ ಎಂಬ ಸೇಚಕಾರ್ಥವಾದ ವೃಷಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪಾದಿತವಾದ ವೃಷ್ಣಾಶಬ್ದವು ವೀರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ವೃಕ್ಷ—ಇದಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸುವಂಥ. ಸಂಹತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದು ದ್ವೈಜೋತ್ಸಿಜಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಸಧ್ಯಕ್—ಸಹ ಅಂಚಿತಿ ಇತಿ ಸಧ್ಯಕ್ ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಋತ್ವಿಕ್ ದಧ್ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಖಂತವು ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಅಂಚು ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದ ವೈತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಚುಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಯಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಚ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಹ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾನಮಾದಿಧಾಗ ಸಹಸ್ಯೆ ಸಧೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫) ಅಂಚುಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧಿ ಅದೇಶಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಧ್ಯಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಸಧ್ಯಚ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರದಕ್ಷರವಾಗ ಹಲಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಜೋಳುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಧ್ಯಕ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಅದ್ವಿ, ಸಧ್ಯೋ, ರಂತೋದಾತ್ತತ್ವನಿಪಾತಿನಂ ಕೃತ್ ಸ್ವರ ಸ್ವರವನ್ನು ನಿಸಾಕ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ವಚನಾಂತಲಬಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವಾದ ಸಧಿ ಅದೇಶಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿನ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಚಕಾರದೊಡನೆ ಯಣ್ ಸಂಧಿವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಉನಾತ್ ಸ್ವರತಯೋರ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರತವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತಾಂತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಧಃ—ರಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಧಾತು. ರಾಧ್ಯೋತಿ ಸಮ್ಯದ್ಯೋ ಭವತಿ ಅನೇನ ರಾಧಃ. ಇದರಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ರಾಧ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಅಭಿಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವ ಧಾತುಭ್ಯೋಽ ಸೂನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಧಸ್ ಎಂಬ ಸಾಂತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮುಪೀಥಾಯ—ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀಥಃ ಸೋಮುಪೀಥಃ ತಸ್ಯೈ ಸೋಮುಪೀಥಾಯ. ಪಾ. ಪಾನ ಧಾತು ಛಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಪಾತ್ಯ ತುಡಿನಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾಠ ವಂದಿರುವಾಗ ಘುವಾಸ್ಯಾಗಾಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಶ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮುಪೀಥಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಷತೆ—ಹೃಷ ತುಪ್ಪೌ ಧಾತು ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದಿವಾದಿಗೆ ಶ್ಯನ್ ಏಕರಣವು ಏಕವಚನಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ.

ಚಿಕಿತೆ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೆ ಧಾತು. ಛಾದಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾ ಛದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದು ಹಲಾದಿಶೇಷ ಅಧ್ಯಾಸ ಚುಕ್ರಬಂದರೆ ಚಿಕಿತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಹ್ಯೋಃ—ಪಾಹುಶಬ್ದದ ಪಹೀ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಯೋಣೋಹಲ್-ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಕ್ತ—ಓವೃತ್ತೌ ಭೇದನೆ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ಏಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಸಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಮುಕಾರ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತ್+ಅ+ಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಹಿಗೆ ಏ ಅದೇದ ಬಂದು ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಆತೋಹೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕರಣಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾವಾಳದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚೋತಸ್ತುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಣಾ—ವೃಷ ಸೇಛನೆ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ನರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ವೃಷ್ಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಣೇ ಭವಾನಿ ವೃಷ್ಣಾನಿ. ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಿಸ್ವೇತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಲೋಪ ಬಂದರೆ ವೃಷ್ಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಸಿಗೆ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದರೆ ಕೇಶ್ವಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಣಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಮೃದಾತ್ ಸ್ವರವು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಆವನಾದವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ವಿ ಜಾನೀಹ್ಯಾರ್ಯಾನ್ಯೇ ಚ ದಸ್ಯವೋ ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೇ ರನ್ಧ್ರಯಾ ಶಾಸ-
ದವ್ರತಾನ್ |

ಶಾಕೇ ಭವ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ ವಿಶ್ವೇತ್ತಾತೇ ಸಧಮಾದೇಷು
ಚಾಕನ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಜಾನೀಹಿ | ಆರ್ಯಾನ್ | ಯೇ | ಚ | ದಸ್ಯವಃ | ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೇ | ರಂಧ್ರಯ |
ಶಾಸತ್ | ಅವ್ರತಾನ್ |

ಶಾಕೇ | ಭವ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ಚೋದಿತಾ | ವಿಶ್ವಾ | ಇತ್ | ತಾ | ತೇ |
ಸಧಮಾದೇಷು | ಚಾಕನ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಾರ್ಯಾನ್ಯಮಿಸೋನುಷ್ಠಾತ್ಪ್ರಾನ್ವಿ ಜಾನೀಹಿ | ವಿನೀನೇಣ ಬುಧ್ಯಸ್ಯ | ಯೇ
ಚ ದಸ್ಯವಶ್ಚೇಷಾಮನುಷ್ಠಾತ್ಪ್ರಾನ್ವಿ ಸಾಮುನಿಕ್ಷಸಯಿತಾರಃ ಶತ್ವವಸ್ತಾಸಸಿ ವಿ ಜಾನೀಹೀತಿ ಶೇಷಃ | ಜ್ಞಾತ್ವಾ
ಚಿ ಬರ್ಹಿಷ್ಮತೇ ಬರ್ಹಿಷಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯುಕ್ತಾಯ ಯಜಮಾನಾಯಾವ್ರತಾನ್ | ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮ-
ನಾಮ | ಕರ್ಮವಿರೋಧಿನಸ್ತಾನ್ದಸ್ಯೋನ್ ರಂಧ್ರಯ | ಹಿಸಾಂ ಪ್ರಾಸಯ | ಯದ್ವಾ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ವಶಂ ಗಮಯ | ರಥ್ಯತಿರ್ಮತಗಮನೇ | ನಿ. ೬.೩೨ | ಇತಿ ಯೋಷ್ಯಃ | ಕಂ ಕುರ್ಮನ್ | ಶಾಸತ್ ಮುಷ್ಠಾ-
ನಾಮನುಶಾಸನಂ ನಿಗ್ರಹಂ ಕುರ್ಮನ್ | ಅತಃ ಶಾಕೇ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ತಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ
ಪ್ರೇರಕೋ ಭವ | ಯಜ್ಞವಿಘಾತಕಾನಸುರಾಂಸ್ತಿರಸ್ಯ ತ್ವ ಯಜ್ಞಾ ನೈಜಮಾನ್ಯಃ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಾಸಯೇತಿ
ಭಾವಃ | ಅಹಮಸಿ ಸೋದಿತಾ ತೇ ಕವ ತಾ ತಾನಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಶ್ವೇತ್ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವ
ಸಧಮಾದೇಷು ಸಹಮದನಯುಕ್ತೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸೋದಿತುಂ ಚಾಕನ | ಕಾಮಯೇ | ಜಾನೀಹಿ | ಜ್ಞಾ
ಅವಮೀಧನೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜೇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ಅಪ್ರಪ್ನೀ ಗತಾ ವ್ಯತ್ | ಧಾ ೩೧.೩೨ |
ಇತಿ ವ್ಯತ್ಪಠಣಂ ಲ್ಪಾದಿಸರಿಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಮೇವ ನ ಸ್ವಾದಿಸರಿಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಮಿತಿ ಯೇಷಾಂ ದರ್ಶನಂ

ಲೇಖಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಂ ಪ್ರಸಕ್ತೇ ಇತಿ ಪ್ರಸಕ್ತೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ | ನ್ಯುವಂ | ಜ್ಞಾನೋಪಾಧೀನೋ ದೀರ್ಘೋ-
 ಜ್ಞಾನೋಪಾಧೀನೋ ದೀರ್ಘೋ | ಜನೇ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತು ದೀರ್ಘೋ ಜ್ಞಾನೋಪಾಧೀನೋ ದೀರ್ಘೋ
 ದೀರ್ಘೋ ಯುಷಾ | ಪಾ. ೨-೧-೧೦ | ಇತ್ಯನೇನೈವ ದೀರ್ಘಃ ಸಿದ್ಧಃ | ತಸ್ಯಾದೀರ್ಘೋ ಜ್ಞಾನೋ-
 ಪಾಧೀನೋ ದೀರ್ಘೋ ಪ್ರಸಕ್ತೋ ದೀರ್ಘೋ ನ ಭವತೀತಿ ಸಿದ್ಧಂ | ಬರ್ಹಿಷ್ಯತೇ | ತಸ್ಯಾ ಮುಕ್ತರ್ಥ ಇತಿ ಭಕ್ತಾ
 ರುಕ್ತೇ ಚ ತ್ವಯೋರಭಾವಃ | ರಂಭಯ | ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ | ಶಾಸತ್ | ಶಾಸು ಅನುತಿಷ್ಠ |
 ತರ್ಯದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರೋ ಲುಕ್ | ಜಪ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪಟ್ | ಪಾ. ೨-೧-೨ | ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಕ್ತೋ ಯಾಂ
 ನಾಭ್ಯಸ್ತಾ ಚ ತುರಿತಿ ಸುಮ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಶಾಕೀ | ಶಕ್ತು ಶಕ್ತಾ
 ಭಾವೇ ಭೂ | ತತೋ ಮುಕ್ತರ್ಥಿಯ ಇನಿಃ | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಯದಾ | ವ್ಯಕ್ತಾದಿ-
 ರ್ವಿಷ್ಯವ್ಯಃ | ವಿಶ್ವಾ ಶಾ | ಉಭಯತ್ರ ಶೇಷಂ ದಿಸೀತಿ ಶೇಲೋಪೇಃ | ಸಧಮಾದೇಷು | ಸಧ ವಾದ್ಯಂ-
 ತ್ಯೇದ್ವಿತಿ ಸಧಮಾದಾ ಯಜ್ಞಾಃ | ಅಧಿಕರಣೇ ಭಾಷ್ಯಯಃ | ನನು ಮದೋನುಪಸರ್ಗ ಇತ್ಯಪ್ಯತ್ಯ-
 ಯೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ | ನ್ಯುವಂ | ವ್ಯಭಜಪೋರನುಪಸರ್ಗೇ | ಪಾ. ೨-೨-೨೦ | ಇತ್ಯಪ್ಯವ ಮದೆ ಇತಿ
 ವಕ್ತವ್ಯೇ ಯನೋನುಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಪೃಥಗುಪಾದಾನಂ ತದ್ಯೇಷು ಪಿ ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ್ಯಾಸಕಾ-
 ರಣ ಪ್ರತ್ಯಸಾದೀತ್ಯಸ್ಯಾಧಿಭಾವತು ವ್ಯಕ್ತಾವೃತ್ತಂ | ಸಧಮಾದೇಷೋ ಯೋಕ್ತಂ ದಿಸೀತಿ ಸಧವತ್ಯ ಸಧಾ-
 ದೇಶಃ | ಚಾಕನ | ಕನ ದೀಪ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಗತಿಷು | ಅತ್ರ ಶಾಂತ್ಯರ್ಥಃ | ಛಂದಸಿ ಲುಕ್ ಲುಕ್ ಲಿಠಿ ಇತಿ
 ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಠ | ಉಲತಮ್ ವಾ | ಪಾ. ೨-೧-೧೦ | ಇತಿ ಲಿಠ್ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಲ್ಪನಾದ್ಯದ್ಯಭಾವಃ |
 ತುಜಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು) ಆರ್ಯೋನ್--(ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ಅನುಷ್ಠಾಪಕಗಳೂ ಆದ) ಆರ್ಯರನ್ನು |
 ವಿ ಜಾನೀಹಿ--ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ತಿಳಿ | ಯೇ ಚ ದಸ್ಯೇವ--ಯಾರು (ಇಂತಹ) ಆರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ
 ಕಳ್ಳರಾದ ತಕ್ಕುಗಳೋ (ಅವರನ್ನೂ) ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ತಿಳಿ ಅನಂತರ) | ಬರ್ಹಿಷ್ಯತೇ--ಯಜ್ಞಯುಕ್ತನಾದ
 ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅವಶಾನ್--ಕರ್ಮವಿರೋಧಿಗಳಾದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು | ಶಾಸತ್--ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತ (ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತ) |
 ರಂಭಯ--ಅಧೀನರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. (ಅಥವಾ ಅವನಿಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು) | ಶಾಕೀ--
 ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ನೀನು | ಯಜಮಾನಸ್ಯ--ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ | ಶೋದಿಶಾ ಭವ--ಶ್ರೇಯಕನಾಗು, (ಛಕ್ತನಾದ
 ನಾನೂ ಕೂಡ) | ತೇ-ನನ್ನ | ಶಾ ವಿಶ್ವೇತ್--ಹಿಂದೆ ವರ್ತಕಗಳಾದ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಸಧಮಾ-
 ದೇಷು--(ನನಗೆ) ತೃಪ್ತಿಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಚಾಕನಿ--(ಕೊಡತಲು) ಇಷ್ಟು ರಹಿತನೇ.

ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಯಜ್ಞವಿನ್ಯಾಸನಾಡುವವರೂ ಆದ ಆರ್ಯರಾದು, ಯಜ್ಞವನ್ನು
 ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಆರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ದಸ್ಯುಗಳಾದು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ತಿಳಿ. ಕರ್ತವ್ಯ
 ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗುವಂತೆ

ಮಾಡು. ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ನೀನು ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು. ನಾನೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನೀನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಡಲಿವ್ಯಪಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Discriminate between the Aryas, and they who are Dasyus; restraining those who perform no religious rites, compel them to submit to the performer of sacrifices; you are powerful, be the encourage of the sacrificer; I am desirous of celebrating all your deeds in ceremonies that give you satisfaction.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಆರ್ಯಾನ್—ಆರ್ಯರೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸಜ್ಜನರೆಂದೂ, ದಸ್ಯುಗಳೆಂದರೆ ಆರ್ಯರ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವವರೆಂದೂ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ದಸ್ಯುಗಳು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕಪ್ಪುಜನರೆಂದೂ, ಆರ್ಯರಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳೆಂದೂ, ಆರ್ಯರೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಅವರಿಗೆ ವಿಧವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಅದುರಿಂದ ಹುಚ್ಚಿಗಳು ಇವರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವರು. **ಆರ್ಯಾನ್**—ಪೂಜಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಧ್ಯಾಂಸರಾಗಿಯೂ, ಯಾಗಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕರ್ಮತರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ದಸ್ಯುವಃ—ಇವರು ಯಾಗಾದಿ ಶ್ರುತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಆಸ್ತಿಕರಿಗೆ ನಾನಾರೀತಿ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ನೀಚಜನರು. ಆಸ್ತಿಕರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ನಾಸ್ತಿಕರನ್ನು ತಿಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅವ್ರತಾನ್—ವ್ರತಶೂನ್ಯರು ಎಂದರೆ ಸಕಲಶ್ರುತಕರ್ಮಕ್ಕೂ ವಿರೋಧಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. **ರಂಧಯಃ**—ಈ ಪದಕ್ಕೆ 'ಹಿಂಸೆಮಾಡು' ಅಥವಾ 'ವಶಪಡಿಸು' ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. **ರಥ್ಯತಿವರ್ತಮಾನಃ** (ನಿ. ೬-೩೨) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಸೂತ್ರವು ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಶಾಕೀ—ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತನು, ಸರ್ವಸಮರ್ಥನು ಎಂಬರ್ಥದಿಂದ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾಗಿಸುವುದು.

ವಿಶ್ವಾ ಇತ್-ವಿಶ್ವೇತ್—ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ ಶಬ್ದವು ವಿವಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಧಮಾದೇಷು—ಸಹಮದನೆಯುಕ್ತೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸ್ತೋತುಂ | ಸಹ ಮಾದ್ಯಂತಿ ವಿಷು ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಧಮಾದ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಹೋತೃ, ಉದ್ಗಾತೃ ಇವರೊಡನೆ ಯಜಮಾನನು ದೀಕ್ಷಾಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು ಯಾಗವಾದ್ದರಿಂದ ಸಧಮಾದಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ.

ಜಾಕಪೆ—ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ, ಗತಿ, ಈ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಕಪ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಈ ಕಟ್ಟುವ ಲಾಂತ್ಯರ್ಥವನ್ನು (ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ) ಕೊಡುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಾನೀಹಿ—ಜ್ಞಾ ಅವದೋಧನೆ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ರೋಗ್ ಮಧ್ಯಮವುಯಕ ವಿಕಸಚನದಲ್ಲಿ ಅದೇಕವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ಯ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈಹ- ಲ್ಯಾಘೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾ ಜನೋಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ಜಾ ಎಂಬ ಅದೇಶಬರುತ್ತದೆ. ಜಾನೀಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೀಪಾಂ ಪ್ರಸ್ಯಃ ಎಂದು ಕ್ರ್ಯಾದ್ಯಂತರ್ಗಣ ಪ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸ್ಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾದಿಯು ನಿವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರವಿದೆ. ಪ್ಲೀಗೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಕರಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾದಿಯು ನಿವೃತ್ತನಾಯಿತು (ಮುಗಿಯಿತು) ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಅಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಕರಣವು ಕೇವಲ ಲ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರಾದಿಯು ಮುಂದೆಯೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಎರಡನೆಯವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾ ಧಾತುವೂ ಪ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಜಾದೇಶಬಂದಾಗ ಪ್ರಸ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಕ್ತರೂಪವು ಆಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಜ್ಞಾ ಜನೋಜಾ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಘೋಷವಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಕ್ರತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೀರ್ಘೋಚ್ಚಾರಣೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಜನೀ ಪ್ರಾಮಧಾನಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ಯಾರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಕ್ರ್ಯಾದಿಯಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಅಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮಾದೇಶ ಹೇಳದರೂ ಅತೋದೀರ್ಘೋಃ ಯೇಷಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘೋಚ್ಚಾರಣೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾದಿಯಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವೊದಲನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ಲೀ ಗತೌ ಎಂಬುದರ ಮುಂದೆ ಈ ಧಾತುವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಬರ್ಹಿಷತ್ಯೆ—ಬರ್ಹಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಾನ್ ತಸ್ಯೈ ಬರ್ಹಿಷತ್ಯೆ ಮತುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ೭ದಕಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಬರ್ಹಿಷ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪದಾಂತ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ತಸ್ಯೆಮುತ್ಕರ್ಥೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಂತನಾದುದರಿಂದ ಭ ಸಂಕ್ಷೆಯುತ್ಕರ್ಥೋ ಎಂದು ತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ರುತ್ಯ ಜಸ್ತುಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪತ್ಯದಿಂದ ಬರ್ಹಿಷತ್ಯೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಂಧಯೇ—ರಥ ಹಂಘಾಸಂಠಾಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಆರನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಶಾಸತ್—ಶಾಸು ಅನುತಿಷ್ಠಾ ಧಾತು ಆದಾತಿ. ಲಟಾಶತ್ಯಶಾಸಣ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಕ್ಯ ರ್ತಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಿಪ್ರಥಮಶಿಷ್ಟಃಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಶಕೆಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಜತ್ಯಾಪ್ರಾಯೋ ಪಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಜತ್ಯತಿ ಮುಂತಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳಿಗೆ (ದ್ವಿತ್ವಬಾರದಿದ್ದರೂ) ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಕ್ಷೇರಂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಾಧ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚೈತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಮಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಂಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಕ್ಷೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುಧಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಕೇ-ಶಕ್ತ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು ಸ್ತಾದಿ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಅತಃಪ್ರಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಕ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಕಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಶಾಕೇ. ಮತ್ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಅತ ಇನಿಶನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ ಸ್ತರಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪಾಠಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ ಸ್ತರಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ತಾ—ವಿಶ್ವಾನಿ, ತಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವು. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕದ ಬಹುವಚನಾದೇಶ ತಿಗಿ ಶೇಷ್ಯಂವೆನಿ ಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪವು ವಿಶ್ವಾ, ತಾ, ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಧಮಾದೇಷು—ಸಹ ಮಾದ್ಯಂತೆ ವಿಷು ಇತಿ ಸದಮಾದಾಃ ಯಜ್ಞಾಃ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಭಾವ. ಆಧಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಾರ್ಥಕ ಮದಧಾತುವಿಗೆ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದರೆ ಮಾದ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದರೆ ಮಾದ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದುವಾಗ ಮದಧಾತುವಿಗೆ ಮದೋನ್ಯನುಸರ್ಸರ್ಗ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಂಗೆ ಆಪವಾದವಾಗಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಘಂನಿಂದ ರೂಪಸೃಷ್ಟಿ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ನಾವು ಧಾತುವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ವ್ಯಧಜಪೋರನುಸರ್ಸರ್ಗ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಇದರ ಹಿಂಗೆ ಪರಿತಪ್ಪಾಗಿದೆ. ಅದರೂ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮದ ಧಾತುವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಲಾಘವವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮದೋನ್ಯನುಸರ್ಸರ್ಗ ಎಂದು ಬೇರೆ ಯೋಗಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮದ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪಾಕ್ಷಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಸಕಾರರು ಪ್ರತಿಪಾದನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಧಾತುವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆಕಾರದಿಂದ ಪಾಕ್ಷಿಕವಾದ ಘಂನಿಂದ ಇಷ್ಟರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸಧಮಾದೇಷ್ಯೋಶ್ಯಂವೆನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಧಮಾದೇಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾಕನ—ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಂತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಚ್ಛಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ವಿಶವಚನಕ್ಕೆ ಣಲ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಅಭ್ಯಾಸಚರ್ಪಗಳೂ ಬಂದರೆ ಚಕನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಲ್ ಣೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ಉಪಧಿಗೆ) ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಣಿಲುತ್ಮನೋವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೧) ಉತ್ತಮಪುರುಷದ ಣಲ್ ವಿಶಲ್ಪವಾಗಿ ಣೆತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಣೆತ್ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀಪ್ತೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಾಕನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅನುವ್ರತಾಯ ರಂಧಯನ್ನಪವ್ರತಾನಾಭೂಭಿರಿಂದ್ರಃ ಶ್ವಫಯನ್ನನಾ-
 ಭುವಃ |
 ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚಿದ್ವರ್ಧತೋ ದ್ಯಾಮಿನಕ್ಷತಃ ಸ್ತವಾನೋ ವಮ್ರೋ ವಿ ಜಘಾನ
 ಸಂದಿಹಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅನುವ್ರತಾಯ | ರಂಧಯನ್ | ಅಪವ್ರತಾನ್ | ಅಭೂಭಿಃ | ಇಂದ್ರಃ |
 ಶ್ವಫಯನ್ | ಅನಾಭುವಃ |
 ವೃದ್ಧಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ವರ್ಧತಃ | ದ್ಯಾಂ | ಇನಕ್ಷತಃ | ಸ್ತವಾನಃ | ವಮ್ರಃ | ಜಘಾನ
 ಸಂದಿಹಃ || ೯ ||

|| ಸಾಂವೇದಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯ ಇಂದ್ರೋನುವ್ರತಾಯಾನುಕೂಲಕರ್ಮಣೇ ಯಜಮಾನಾಯಾಪವ್ರತಾನಪಗತೇಕ-
 ಮರ್ಣೋ ಯಜಮಾನಾನ್ ರಂಧಯನ್ ಹಿಂಸಯನ್ನಶೀಕರ್ಮಣ್ಯಾ ತಥಾಭೂಭಿಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಭವಂ-
 ತೀತ್ಯಾಭುವಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ಶ್ವೇರನಾಭುವಸ್ತದ್ವಿಜೇರೀತಾನ್ ಶ್ವಫಯನ್ನಿಂಸಯನ್ನಕ್ಷತೇ | ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚಿದ್ವ-
 ರ್ಧತಃ ಪೂರ್ವಂ ವೃದ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ಪುನರ್ವರ್ಧಮಾನಸ್ಯ ದ್ಯಾಮಿನಕ್ಷತಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ನ್ಯಾಪ್ತುವತಸ್ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ
 ಸ್ತವಾನಃ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಾಣೋ ವಮ್ರಃ ಸ್ತುತ್ಯುದ್ಧಿರಣಶೀಲ ಏತತ್ಪಂಜ್ಜಕ ಯುಷಿಃ ಸಂದಿಹಃ ಸಮ್ಯಗು-
 ಪಚಿತಾ ವತ್ಪೀಕವಸಾ ವಿ ಜಘಾನ | ಇಂದ್ರೇಣ ಸರಿಹೃತಾಂತರಾಯಃ ಸನ್ನೈಥಿನ್ಯಾಃ ಗಾರಭೂತಂ ವತ್ಪೀ-
 ಕವಸಾಲಕ್ಷಣಂ ಯಜ್ಞಸಂಭಾರಮಾಹಾರ್ಷೀದಿಶ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಶಾಖಾಂತರೇ ಸನಾಮ್ನಾತಂ |
 ಯದ್ವತ್ಪೀಕವಸಾಸಂಭಾರೋ ಭವತಿ ಊರ್ಜಮೇವ ರಸಂ ಪೃಥಿನ್ಯಾ ಅವರುಂಭೇ | ತೈ. ಜ್ಞಾ. ೧-೧-೪
 | ಇತಿ || ಅನುವ್ರತಾಯ | ಅನುಕೂಲಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ | ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ -
 ಶ್ವಫಯನ್ | ಶ್ವಫ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಷಚಿ ಭುಟಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿತ್ಪೀ ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ |
 ವರ್ಧತಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ವೈಪದಂ | ಇನಕ್ಷತಃ | ನಕ್ಷ ಗತಃ | ಇಕಾರೋಪಚನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ |

ಇನಕ್ಷತಿಗರ್ಹ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರಮನ್ನೇಷ್ಯವ್ಯಂ | ಸ್ತವಾನಃ | ಸಮ್ಯಾನರ್ಹ ಸ್ತುವಃ | ಉ. ೨-೮೯ | ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇರ್ಬಹುಲವಚನಾನಿ ರುಪವದಾದಿಸ್ಯಾನರ್ಹ ಪ್ರಕೃತ್ಯಯಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಘಾ-
ನ | ಅಧ್ಯಾಸಾಚ್ಚೇತ್ಯಧ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಹಂತೇರ್ಹಕಾರಸ್ಯ ಕುತ್ವಂ | ಸಂದಿಹಃ | ದಿಹ ಉಪಚೆಯೇ |
ಕೃತ್ಯೆ ಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಯಮಃ ಷಿ ಕ್ರಿಸ್ | ಕೃದುತ್ವರವದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನು | ಅನುವೃತಾಯೆ—ಅನುಕೂಲನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜ
ಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಅಪವೃತಾರ್—ಯಜ್ಞರಹಿತರಾದ ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟರನ್ನು | ರಂಭಯೇ—ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ವಶಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು (ಮತ್ತು) | ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತರಿಂದ | ಅನಾಭಾವಃ—ಪೂಜಾ
ರಹಿತರನ್ನು | ತ್ವಥಯೇ—ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಾ (ನೆಲಸಿದ್ದಾನೆ) | ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚಿದ್ವೈಶ್ವತೇ—ಹಿಂದೆ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ
ದ್ದರೂ ಪುನಃ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಿರುವ (ಮತ್ತು) | ದ್ಯಾವಿವಿಶ್ವತೇ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಆ ಇಂದ್ರನ
ಸ್ತವಾನಃ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ | ವಮ್ರಃ—ವಮ್ರನೆಂಬ ಋಷಿಯು | ಸಂದಿಹಃ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಶೇಖರತ
ಗಳಾದ ಯಜ್ಞಸಂಭಾರಗಳನ್ನು | ವಿಜಘಾನೆ—ಅಪಹರಿಸಿದನು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಯಜ್ಞರಹಿತರಾದ ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟ
ರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತರಿಂದ ಪೂಜಾ
ರಹಿತರಾದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಾ ನೆಲಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದೆ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಿರು
ವವನೂ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ ಆದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವಮ್ರನೆಂಬ
ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಶೇಖರತಗಳಾದ ಯಜ್ಞಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು.

English Translation.

Indra abides, humbling the neglecters of holy acts in favour of those who observe them, and punishing those who turn away from his worship in favour of those who are present with their praise; Vamra, while praising him though old still growing, and spreading through heaven, carried off the accumulated (materials of the sacrifice).

! ವಿಕೇಸ ನಿಪಯಗಳು ||

ಅನುವೃತಾಯೆ—ಇದು ಅನುಕೂಲಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯೇಸಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕೃತ್ಯವಾದ
ವಿಧಿಯಂತೆ ಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಕೇಸಣವಾಗಿರುವುದು.

ಅಭೂತಃ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಭವಂತೀತಿ ಅಭುವಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಂತು ಸ್ತೋತ್ರವಾಡುವವರು ಎಂದರ್ಥ.

ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚಿತ್—ವರ್ಧತಃ ಮೊದಲು ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ (ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳವನಾದರೂ) ಮತ್ತೆ ಇತರ ಕಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರ ಎಂಬರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುವುದು.

ಚಿತ್—ಎಂಬ ಪದವು ಪುನಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದ್ಯಾ ಮಿನಕ್ಷತಃ—ದ್ಯಾಂ--ಇನಕ್ಷತಃ—ಅಣ್ಕರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ನೆಲಸಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ನಕ್ಷ ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಇನಕ್ಷತಃ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಇತಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಆ ಅಕ್ಷರವು ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಗಕ್ಕರ್ಥಕವಾದ ಇನಕ್ಷತಃ ಎಂಬ ದೀರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಇರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ವಮ್ರಾಃ—ದೇವತಾಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಬಯಸುವ ಒಬ್ಬ ಪುಷಿಯ ಹೆಸರು ಇದು. ಈತನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಹಳವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿ ಸಕಲ ಪ್ರತಿಬಂಧಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ಪೃಥಿವಿಯ ಸಾರ ಭೂತವಾದ ವಶ್ಮೀಣವವಾಬಕ್ಷಣಭೂತವಾದ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಯೊಂದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡನು. ಪೃಥಿವೀ ಸಾರವೇ ವಶ್ಮೀಣವವೆಯು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಶ್ಲೋಕವಪಾಂಛಾರೋ ಭವತಿ ಉಚಾರ್ತಮೇವ ರಸಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅವರುಂಧೇ (ತೈ. ಬ್ರ. ೧-೧-೩-೪) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅನುವ್ರತಾಯ—ಅನುಕೂಲಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನುವ್ರತಃ ತಸ್ಯೈ ಅನುವ್ರತಾಯ. ಬಹು ವ್ರಿಣೀ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಣೌ ಪ್ರೈಶ್ಯತೃ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಸರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಭಯನ್—ಶ್ವಘ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಭ್ರಾತಿ. ಷಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪುಪ್ರಕೃಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಜಾ ಪರದಕ್ಷರವಾಗಿ ಅತಃಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವಾಘಯನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಭ್ರಾತ್ಯಂತರ್ಗಣಭವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಘಟಾಪೆಯೋ-ಮಿತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಜ್ ಪರದಕ್ಷರವಾದುದರಿಂದ ಮಿತಿಾಂಪ್ರಸ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಸ್ಥಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಕ್ಷಿಣಮ್ ಸುಲೋಪಪತಲೋಪಗಳೂ ಬಂದರೆ ಶ್ವಭಯನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧತಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಭ್ರಾತಿ ಅನುದಾತ್ತೀತ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರಕೃಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾನಟಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕಪ್ಪುಪ್ರಕೃಯು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಪಕ್ಷೋ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವರ್ಧತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನಕ್ಷತಃ—ನಕ್ಷ ಗತೌ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಪ್ರಕೃಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇತಾರವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೋ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅಥವಾ ಇನಕ್ಷತಃ ಎಂಬುದೇ ಧಾತುವೆಂದು

ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಧಾತುಗಣಪಾಠದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಭ್ರಾದಿ, ಚುರಾದಿಗಳು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪ್ರವಾನೇ—ಪ್ತುಷ್ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಸಮಾನೇಷ್ ಸ್ತವಃ (ಉ. ಸೂ. ೨.೨೪೬) ಸಮ ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಆನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಪದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಧಾತುವಿಗೆ ಆನಚ್ ಬಂದರೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣವೂ ಅವಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಘಾನೆ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಅದಾದಿ ರಿಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಣಲಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವಹಲಾದಿಶೇಷ ಅಭ್ಯಾಸಚಿತ್ವಗಳು ಬಂದರೆ ಜಘಾನೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೩-೫೫) ಅಭ್ಯಾಸದ ಪಠದಲ್ಲಿರುವ ಹನನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂತರತನ್ಮದಿಂದ ಘಕಾರ ಬಂದರೆ ಜಘಾನೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂದಿಹಃ—ದಿಹ ಉಪಕಯ ಧಾತು ಅದಾದಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಕುಟೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೨-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಕವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ವಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಿಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವರೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಿೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸಂದಿಹ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಕ್ಷದ್ಯತ್ತ ಉಶನಾ ಸಹಸಾ ಸಹೋ ವಿ ರೋದಸೀ ಮಜ್ಜನಾ ಬಾಧತೇ
ಶವಃ |

ಆ ತ್ವಾ ವಾತಸ್ಯ ನ್ಯಮಣೋ ಮನೋಯುಜ ಆ ಪೂರ್ಯಮಾಣಮವ
ಹನ್ನಭಿ ಶ್ರವಃ || ೧೦ ||

|| ಏವಪಾಠಃ ||

ತಕ್ಷತ್ ಯತ್ ತೇ ಉಶನಾ ಸಹಸಾ ಸಹಃ ವಿ ರೋದಸೀ ಇತಿ |
ಮಜ್ಜನಾ ಬಾಧತೇ ಶವಃ |

ಆ ತ್ವಾ ವಾತಸ್ಯ ನ್ಯಮನಃ | ಮನಃಯುಜಃ | ಆ ಪೂರ್ಯಮಾಣಂ |
ಅವಹನಾ ಅಭಿ ಶ್ರವಃ || ೧೦ ||

|| సాయంత్రము ||

దేవే ఇంద్రే యద్యద్యోగేశనా కావ్యః సదసాత్మియేన బలీనేన తే సదస్త్యుదీయం బలం
 తక్షణ తనోకృతవాన్ | సమ్యక్ తిలక్ష్ణ మకాశీగదిత్యర్థః | తదా తవస్త్యుదీయం బలం
 మద్మనా సర్వస్య తోగధకేన స్త్యేక్ష్యేనేన రోగదసీ ద్యావాప్యథిన్యో బాధతే | తే బధిలత
 ఇత్యర్థః | తథా జాన్యత్వా మ్నా తం | యస్య తుష్టా ద్యోగదసీ అభ్యసేకాం | యగ్నే. ౨.౧.౨౦ |
 ఇతి | యద్వా | రోగదసీ యస్మాద్యోత్వా దేవిభిః తస్యం బాధత ఇత్యర్థః | దే స్య మనోగ
 స్యేషు రక్షతవ్యేషు యజమానేషు సుగృహబుద్ధియోక్తేంద్రే ఆ పూర్వయామాణం పూర్వోక్తేన
 బలీకా సేమంతాత్పూర్వయామాణం త్వా త్వాం మనోగయోజ్యోగ మనోగయాపారమాత్మేణ
 యుక్తా నాతస్య వాయోగే సంబంధినః | తద్ద్యేగేనేన గజేంత ఇత్యర్థః | ఏవంధూకా అత్వాః
 త్ర్యువోగధి దవిలక్షణమన్న మధిలక్ష్యవదన్ | అధిముష్టేనేన ప్రాసయంతు || తక్షణ | తక్షణ
 తక్షణ తనోకృతనే | బలా బలం భందస్య మాజ్యోగేన పిలక్ష్ణధావః | తవః పితౄదేవేను-
 దాత్వేన ధాతుగృహః పిష్టతే | లుతనా | వత కాంశా | వతః కనసః | లు. ౪.౨౩౪ | ఇతి
 కనసా | గృహిజ్యేకా దినా సంప్రకారణం | ఇంద్రువశస్వీరుదంతోగేనైదహనాం ఇ | సా. ౨.౧.౪౪ |
 ఇత్యేనాదేవతః | సర్వనామస్మానే ఇ | సా. ౨.౪.౪ | ఇత్యువధాదిభోకృతం | దత్వా దినః
 రోగహా మజ్జానా | టుమస్మో తుద్యో | విజాదికాం మనిప్రత్యయః | స్యమణః | ధంవస్యో-
 దవగృహాదితి ణత్వం | అవదన్ | భందసీ లుజాలజాతిపి ఇతి ప్రాథమ్యానాయాం లజా |

|| ప్రతిపదార్థ ||

(ఎల్ల అంద్రునే) యోత్—యావగా | లుతనా—లుతనస్య | సదసా—(తస్య) బలందిద |
 తే. నిన్ | సేవః—బలనస్య | తక్షణ—(అత్యంత) తిలక్ష్ణ వాగువంతే చాదిదనోగ (అగ) | తవః—
 నిన్న బలవు | మజ్జానా—ఎల్లవన్న తోగధిశతకృత్యేక్ష్యుదింద | రోగధసీ—భృగివ్యంతుకృ
 గళింపన్నా | ఏ బాధతే — భయపడినుత్పది (అభనా ద్యావాప్యథివిగళింపన్నా దేవభూవ
 వృక్షనన్నా దేవసుత్పది) | స్యమణః—(సుప్తకర్తారం) మానవరల్లి అనుగృహబుద్ధియల్ల
 ఇంద్రే | ఆ పూర్వయామాణం (అంతద బలందిద) సంశూర్ణవాగ ద్యాప్రనాగువ | త్వా—సన్నన్న
 మనోగయోజ—సంకల్పచంత్రిందివలీ రథకే వేంకటేశ్వరకృష్ణా | నాతస్య—వాయువన (వేగదగ్గ
 ఓడబల్లవు అద కాదుగళు) | త్రవః అభి—కవిస్వినోగదవల్లిరవ అన్న వన్నుద్దే (పి) | ఆ అవదన్—
 (అదం) అధిమునునాగి కరీకరం.

ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಇಂತಹ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಾಳ್ಕಟ್ಟುವೂ, ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಓಡತಕ್ಕವೂ ಆದ ಕುದುರೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation.

If Usanas should sharpen your vigour by his own, then your might would terrify by its intensity both heaven and earth. Friend of man, let the will-harnessed horses, with the velocity of the wind convey you, replete with vigour to partake of the sacrificial food.

! ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು !

ಉಶನಾ—ಉಶನಸ್ ಎಂಬುವನು ಕವಿಯ ಪುತ್ರನು. ಆದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಉಶನಾ; ಕಾವ್ಯಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. (ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೧) ಈ ಉಶನಸ್ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಬಹು ಪುರಾತನನಾದ ಮುಹಿಯು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕುತ್ಸ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಇವನ ಹೆಸರು ಮುನ್ನೇದದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೦; ೧-೮೩-೫; ೧-೧೨೧-೧೨; ೪-೧೬-೨; ೬-೨೦-೧೧; ೮-೨೩-೧೬; ೯-೮೭-೩; ೯-೯೭-೬; ೧೦-೪೦-೬; ೧-೧೩೦-೯; ೫-೩೧-೮; ೫-೩೪-೨; ೮-೬-೨೬; ೧೦-೨೨-೬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವೇದ ೪-೨೯-೬ರಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಾಗ ಇವನು ಅಸುರರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೫-೮-೫; ಪಂಚವಿಂಶತಿಪ್ರಾಕೃಷ್ಣ. ೬-೫-೨೦; ಸಾಂಖ್ಯಾಯನವ್ರಿತಸೂತ್ರ ೧೪-೨೭-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಮಜ್ಜನಾ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವಂತಹ ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ವಭಾವ. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಶಕ್ತಿ ಇದು.

ರೋದಸೀ—ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಸುರನಿಂದ ಸೀಡಿತಗಳಾದ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ನೀನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಇದು. ಯಸ್ಯ ಕುಷ್ಠಾದ್ಯೋದಸೀ ಅಧ್ಯಸೇಶಾಂ (ಮು. ಸಂ. ೨-೧೬-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ತವಃ—ಈ ಪದವು ಒಲ ಅಥವಾ ಸೈನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ನೈಮಣಃ—ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದೇಕಾದ ಯಾಗದೀಕ್ಷಿತರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುವವನು. (ಇಂದ್ರ).

ಶ್ರವಃ ಅಭಿ—ಹಾರ್ವಿಕ್ಷಣಮಸ್ತು ಮುಠಿಲಕ್ಷ್ಮಿ | ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ಓಡುವ ನಿನ್ನ (ಇಂದ್ರನ) ಕುದುರೆಗಳು ತಪ್ಪು ಸಂಹಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು (ಯಾಗದೀಕ್ಷಿತರು) ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ಲೋಕ—ಶ್ಲೋಕ ಶ್ಲೋಕ ತನಕರಣೇ ಧಾತು. ಭಾಷ್ಯ ಲಜ್ ಪುಷ್ಪಮುಪುರುಕ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಶ್ಲೋಕ ವಿಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಬರುತ್ತದೆ. ತನಕ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಕವಾಚ್-ದೋಗೇಷಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ಲೋಕ ಪಿತ್ತಾದುವರಿಂದ ಅನುಪಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಚನಾ—ವಕ ಕಾಂತ್ ಧಾತು ಅದಾದಿ ವಶೇಕನಸಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಣ್ಯವಯಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರಬಂದರೆ ಉ+ಅತ್+ಅನಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ರೂಪಬಂದರೆ ಉಚನಸ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಚನಸ್+ನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋದುತನಸ್ಪುರುದೇಸೋನೇಹಗಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೪) ಅಸಂಬುದ್ಧಿಪು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯವಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಉಚನಸ್ವಾಪಿಗಳಿಗೂ ಅನವಾಪೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ್ತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಚನನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ್ವೇ ಜಾಸಂಬುದ್ಧಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್ವಿತ್ತಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ ಬಂದರೆ ಉಚನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಜ್ಜನಾ—ಟುಮಸೋ ಉದ್ಯ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಸದ್ಭವಾದ ಮುನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಸ್ತ್+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ಯೋ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೈಮಣಃ—ಉನೇ ಉಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖಾತವಾಗಿದೆ. ಅವಹನ್—ವಕ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಭಾಷ್ಯ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಪುಷ್ಪಮುಪುರುಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅವಹನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಮಂದಿಸ್ವ ಯದ್ವುತನೇ ಕ್ರಾವ್ಯೇ ಸಚಾ ಇಂದ್ರೋ ವಜ್ರ್ಯಾ ವಜ್ಜುತರಾಧಿ
ತಿಷ್ಠತಿ |
ಉಗ್ರೋ ಯಯಿಂ ನಿರಪಃ ಸ್ತೋತಸಾಸ್ಯಜ್ಜಿವ್ಯಿ ಪುಷ್ಪಸ್ಯ ವ್ಯುಪಿತಾ ನರ-
ಯುತ್ತುರಃ || ೧೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಮಂದಿಷ್ಟ | ಯತ್ | ಉಶನೇ | ಕಾವ್ಯೇ | ಸಚಾ | ಇಂದ್ರಃ | ವಂಕೂ ಇತಿ |
ವಂಕುತರಾ | ಅಧಿ | ತಿಷ್ಠತಿ |

ಉಗ್ರಃ | ಯಯಿಂ | ನಿಃ | ಅಪಃ | ಸ್ತೋತಸಾ | ಅಸ್ತುಜತ್ | ವಿ | ಶುಷ್ಕಸ್ಯ |
ದ್ಯುಹಿತಾಃ | ಐರಯತ್ | ಪುರಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯದೇಂದ್ರ ಉಶನೇ ಕಾಮಯಮಾನೇ ಕಾವ್ಯೇ ಸಚಾ ಸಹ ಮಂದಿಷ್ಟ ಸ್ತುತೋಽಧೀಶ್ವ
ತದಾನಿಂ ವಂಕೂ ವಂಕುತರಾತಿತಯೇನ ಕುಟಿಲಂ ಗಚ್ಛಂತಾವಶ್ಯಾವಧಿತಿಷ್ಠತಿ | ರಥೇ ಸಂಯೋಜ್ಯ
ತಮಾರೋಹತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ವಂಕುತರಾತಿತಯೇನ ವಕ್ತ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ರಥೇ ವಂಕೂ ವಕ್ತ್ರಗಮನ
ಶೀಲಾವಶ್ಯ ಸಂಯೋಜ್ಯೇತಿ ಯೋಜನೀಯಂ | ಉಗ್ರ ಉದ್ಯೋಜ್ಯಸ್ತಾದ್ಯತ ಇಂದ್ರೋ ಯಯಿಂ
ಗಮನಯುಕ್ತಾನ್ವೇಘಾತ್ ಸ್ತೋತಸಾ ಪ್ರವಾಹರೂಪೇಣಾಪೋ ನಿರಸ್ಯಜತ್ | ಜಲಾನಿ ನಿರಗಮಯತ್ |
ತಥಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಶೋಷಯತುರಸುರಸ್ಯ ದ್ಯುಹಿತಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಯಾಃ ಪುರೋ ನೆಗರಾಃ ನಿವಾಸ-
ಸ್ಥಾನಾನಿ ವ್ಯೈರಯತ್ | ವಿವಿಧಂ ಪ್ರೇರಿತವಾನ್ || ಮಂದಿಷ್ಟ | ಮದಿ ಸ್ತುತೀಮೋದಮದಸ್ಯ ಸ್ತುತಾಂತಿಗತಿಷ್ಠು |
ಲಾಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಷುತಿತ್ಯಡಭಾವಃ | ಉಶನೇ | ವಶೇರೌಣಾದಿಕಃ ಕ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಗೃಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಸಚಾ | ಷಚಿ ಸಮವಾಯೇ | ಸಂಪದಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರೀಪ್ | ಅರ್ಚಯಾಜಯಾರಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾಸಂ | ಮ. ೭-೧-೩೯-೧ | ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
ರಾಜಾದೇಶಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಅಶೋಕನುನಾಸಿಕತ್ವಂದಸಿ | ಪಾ. ೭-೧-೧೨೬ | ಇತಿ ಶಸ್ಯ ಸಾನುನಾ-
ಸಿಕತ್ವಂ | ವಂಕೂ | ವಂಕು ಗತಾ | ಔಣಾದಿಕ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಯುಕ್ತಂ | ವಂಕುತರಾ |
ಅತಿಶಯೇನ ವಂಕೂ ವಂಕುತರಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಅತ್ರ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯ-
ವಾಚಿನಾ ಗತಿವಶೇಷೋ ಲಪ್ತಕೇ ಯಯಿಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಪ್ರಗಮಪನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಛವಂತೀತಿ ಲಿಡ್ಯದ್ಯಾವಾತ್ ದ್ವಿವರ್ಚನೆಯುತ್ಪತ್ತೇ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರ
ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಃ | ಸಂಚಿವ್ಯಾ ಅಮಾದೇಶಃ | ದ್ಯುಹಿತಾಃ | ದ್ಯುಹಿ ವೃದ್ಧೌ | ಇತಿಶ್ಚಾನ್ವಮ್ |
ಐರಯತ್ | ಕುರ ಪ್ರೇರಣೇ | ಚಾರಾದಿಕಃ | ಲಜ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಅಟಿತ್ವ | ಪಾ. ೭-೧-೯೦ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾನಾಗ | ಇಂದ್ರಃ—ಸಂಪ್ರಮ | ಉಶನೇ ಕಾವ್ಯೇ ಸಚಾ—ಕವಿಪುತ್ರನಾದ
ಉಶನಸಿಂಧ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಮಂದಿಷ್ಟ—ತೃಪ್ತನಾದನೋ (ಅಗ) | ವಂಕೂ ವಂಕುತರಾ—ಅತ್ಯಂತ ಕುಟಿಲ
ಗಮನವುಳ್ಳ (ಅತ್ಯಗಂಧ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ರಥವನ್ನು) ಅಥವಾ ವಂಕುತರಾ ವಂಕೂ—ಅತ್ಯಂತ ಕುಟಿಲ

ವಾಗಿ ಹೋಗುವ (ರಥಕ್ಕೆ) ವಕ್ರಗಮನ ಶೀಲಗವಾದ (ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ) ಅಧಿ ತಪ್ಪತಿ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ | ಉಕ್ತೇ—(ಅಂತಃ) ಭಯಂಕರನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಯಯಿಂ—ಸಂಚರಿಸುವ ಮೇಘದಿಂದ ಸ್ತೋತೃತಾ—ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ | ಅಪಃ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ಏಃ ಅಸ್ವಜಃ—ಶೂರರೂಪ ಹರಿಸಿದನು. (ಹಾಗೆಯೆ) | ಕುಷ್ವಸ್ಯ—ಕುಷ್ವನೆಂಬ ಸರ್ವಶೋಷಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನು | ದ್ವೈಂಹಿತಾಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೀದಿರುವ | ತ್ವರಃ—ಕಟ್ಟಿಣಗಳನ್ನು | ವಿ ಐರಯಿತ್—ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಬೀದಿಸಿದನು. (ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಅಭೀಷ್ಟನಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಕುಟಿಲಗಮನವುಳ್ಳ ಅಪ್ತ ಗಳು ಎಳೆಯುವ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಭಯಂಕರನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಂಚರಿಸುವ ಮೇಘ ದಿಂದ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ನೀರುಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಹರಿಸಿದನು. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೀದಿರುವ ಸರ್ವಶೋಷಕ ನಾದ ಕುಷ್ವನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಕಟ್ಟಿಣಗಳನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು.

English Translation.

When Indra is delighted with acceptable hymns, he ascends (his car) drawn by more and more obliquely-curveting horses ; fierce, he extracts the water from the passing cloud in a torrent, and has overwhelmed the extensive cities of Sushna.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸಚಾ—ಈ ಶಬ್ದವು ಸಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಹ್ಯಾ ವಹ್ಯುತರಾಧಿತಪ್ಪತಿ—ಅಂತಃಕರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಕ್ರರೀತಿಯಿಂದ ಹೋಗುವ ಕುದುರೆ ಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವನು. ಅಥವಾ ವಕ್ರವಾಗ್ನದಲ್ಲಿ ಮುಂಚ್ಚಿತರಿಯುವ ತಪ್ಪು ರಥಕ್ಕೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಾಭಿಮುಖನಾಗುವನು. ಎಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಅರ್ಥವೂ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಬರುವುದು ವಚ್ಛು-ಗಣಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಗತ್ಯರ್ಥದೋಧಕವಾಗಿರುವ ವಹ್ಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತಿವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ತರಪ್ಪತ್ಯಯಸಹಿತ ವಾದ ವಹ್ಯುಶಬ್ದದ ಉದ್ದೇಶ.

ಕುಷ್ವಸ್ಯ—ಸರ್ವವನ್ನೂ ಒಡಗಿಸುವ ಎಂದರೆ ನೀರಸವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ರಾಕ್ಷಸ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಂದಿಷ್ಟ—ಮಂದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮದಸ್ತುತ್ವಶಾಂತಿಗತಿಮು ಧಾತು. ಉಚ್ ಪ್ರಥಮತುರುಷ ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾರ್ಥೇಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಘನವಾಗುವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಚಿಗೆ ಇಚಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದೇಶ ಹತ್ಯಬಂದರೆ ಮಂದಿಷ್ಟ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏತುಲಂ ಛಂಪಸ್ಯವಾಚ್ ಯೋಗೇಗ್ವಪಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉತನೇ—ವಶ ಕಾಂತ್ ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯುಷೋರನಾಕಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃಹಿಜ್ಯಾ—ರೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪರದ ಅತಿಗೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದರೆ ಉತನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ರೂಪ.

ಸಚಾ—ಸಚ ಸಮನಾರೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಪ್ (ಪಾ. ೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಸಂಪದಾವಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಓ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಯಾಜಿಯಾರಾಂ ಚೋಶಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಮ. ೭.೧-೩೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾಪಾಲದಲ್ಲಿ ಅಜೋನುನಾಸಿಕತ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಆಚ್‌ಗೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಜ್ಯಾ—ವಂಚು ಗತಾ ಧಾತು. ಉಷಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಏವಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕುತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ವಜ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಜ್ಯುತರಾ—ಅತಿಶಯೇನ ವಜ್ಯಾ ವಜ್ಯುತರಾ. ದ್ವಿವಚನ ವಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತರವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನದ ಔ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ವಜ್ಯುತರಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯದೋರ್ಥಕಲ್ಪದಿಂದ ಗತವಿಶೇಷವು ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ದೋರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಟಿಲಗಮನನೇಂದು ವಿಕೀರ್ಷಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಯಯಿಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಅಷ್ಟಿಗಮಹನಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೭೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಂತವಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾಂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಪೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಪೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಯಾ+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಂಚಮಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮಿಪೂರ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದರೆ ಯಯಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಂಹಿತಾಃ—ದ್ವಂಹಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಣವಾಗುವು ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗುವು ಬಂದರೆ ದ್ವಂಹಿತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಂಹಿತಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಯತ್—ಕಿರ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚುರಾದಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಕವ್ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಆಡಾಗುವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ+ಕಿರ+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಪಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚಿಗಿ ಆಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪರಯತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಗೀಕರಣವಿವೇಚನಾ

ಆ ಸ್ವಾ ರಥಂ ವ್ಯಷಪಾಣೇಷು ತಿಷ್ಠಸಿ ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯ ಪ್ರಭೃತಾಯೇಷು

ಮಂದಸೇ |

ಇಂದ್ರ ಯಥಾ ಸುತಸೋಮೇಷು ಚಾಕನೇ ಅನರ್ಪಣಂ ಶ್ಲೋಕಮಾ

ಯೋಹಸೇ ದಿವಿ || ೧೨ ||

ಆ ಸ್ವಾ ರಥಂ ವ್ಯಷಪಾಣೇಷು ತಿಷ್ಠಸಿ ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯ ಪ್ರಭೃತಾಃ

ಯೇಷು | ಮಂದಸೇ |

ಇಂದ್ರ ಯಥಾ | ಸುತಸೋಮೇಷು | ಚಾಕನೇ | ಅನರ್ಪಣಂ | ಶ್ಲೋಕಂ |

ಆ | ಯೋಹಸೇ | ದಿವಿ || ೧೨ ||

|| ಇಂದ್ರಾಣಾಂ ||

ಅತ್ರ ಕೌಷೀತಕನಿ ಇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಶಾರ್ಯಾತನಾನ್ನೋ ರಾಜರ್ಷೀಯೋಷ್ಣೇ ಭೃಗುಗೋ-
ಶೋತ್ಪನ್ನಶ್ಚೈವನೋ ಮುರ್ಛಿರಾತ್ಮಿನಂ ಗ್ರಹಮಗ್ರಹಾತ್ | ಇಂದ್ರಶ್ಚಂ ದ್ಯಷ್ಟ್ಯಾ ಕೃದ್ಗೋರಭೋಃ |
ಕವಿಂಪ್ರಮಾನಿನೀಯೇ ಪುನಃ ಸೋಮಂ ತಸ್ಯೈವಾ ದಾಡಿತ | ಅಯಮರ್ಥೋಽಸ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ ||
ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ವ್ಯಷಪಾಣೇಷು ವ್ಯಷಃ ಸೇಚನಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನಾನಿ ವ್ಯಷಪಾಣಾನಿ |
ತೇಷು ನಿರುತ್ತಭೂತೇಷು ರಥವಂತಿಷ್ಠಸಿ ಸ್ವಯಂಜ್ಞವ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ಗಚ್ಛಸಿ | ನ ತ್ವನ್ಯಃ ಕಕ್ತಿ-
ತ್ವವರ್ತಮೀತೇತಿ ಭಾವಃ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಯೇಷು ಸೋಮೇಷು ತ್ವಂ ಮಂದಸೇ ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋಸಿ
ಶಾಪ್ತಾ ಸೋಮಾಃ ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯೈತನ್ಮಾನ್ನೋ ರಾಜರ್ಷೀಃ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪ್ರಭೃತಾಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ
ಸಂಗಾಧಿವಾಃ | ಅಭಿಷವಾದಿಸಂಸ್ಥಾಪ್ತೇ ಸಂಸ್ತೃತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಸುತಸೋಮೇಷುಭಿಷುತಸೋಮ-
ಯುಕ್ತೇಷುಸ್ಯದೀಯೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಯಥಾ ಚಾಕನೇ ಯಥಾ ಕಾಮಯಸೇ ಏನಮಸ್ತಾಸಿ
ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯ ಸೋಮಾನ್ಯಾಮಯಸ್ಯ | ತಥಾ ಸತಿ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇನರ್ಪಣಂ ಗಮನರಹಿತಂ ಸ್ಥಿರಂ
ಶ್ಲೋಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋದ ಯತೋ ವಾ ಆ ರೋಹಸೇ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಇಮಂ ಯಜ-
ಮಾನಂ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಯತಃ ಪ್ರಾಪಯಸಿ || ಸ್ವ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |

ವೃಷಪಾಣೇಷು | ಪಾ ಪಾನೇ | ಭಾವೇ ಲ್ಪುಟ್ | ನಾ ಭಾವಕರಣಯೋಃ | ಪಾ. ೮.೪.೧೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾನ್ನಿ ಮಿತ್ರಾ ದುಶ್ಚರೈಶ್ಚ ಪಾನಕಬ್ಜನಕಾರಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಪ್ರಭೃತಾಃ | ಭೃಷ್ ಭರಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಮುಂದನೇ | ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮದಸ್ಯೈಕಾಂತಿ- ಗತಿಷು | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ಥಾತುಕಾನುವಾತ್ಪ್ರತ್ಯೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಚಾಕನಃ | ಕನ ದೀಪ್ತಕಾಂತಿ- ಗತಿಷು | ಅತ್ರ ಕಾಂತೈರ್ಥಃ | ಕಾಂತಿಶ್ಚಾ ಭಿಲಾಷಃ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಪ್ಲುಃ | ತುಜಾದಿಶ್ಚಾದಿಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತ್ಯೈಶ್ಚ ಸ್ಯಾದ್ಯು- ದಾತ್ವಶ್ಚಾಭಾವೇ ಧಾತೋರಿತಿ ಧಾತ್ವಂತಸ್ಯೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಅನರ್ವಾಣಂ | ಅರ್ತೇರಪ್ಯೋಽಸ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯತ್ಯಂತ ಇತಿ ದೈಶಿಗ್ರಹಣಾದ್ಯಾವೇ ವನಿಪ್ | ನೌಞಾ ಬಹುವ್ರೀಹಾವನಮ್ಯವರ್ಣಶ್ಚಸಾವನೇಞ ಇತಿ ಪರೈ- ದಾಸಾತ್ಪ್ರಾಪದೇಶಾಭಾವೇ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಚೇತ್ಯಪದಧಾದೀರ್ಘತ್ವಂ | ನೌಞ್ ಸುಭಿಷ್ಯಮಿತ್ಯೈಶ್ಚರ- ಪದಾಂತೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಶ್ಲೋಕಂ | ಶ್ಲೋಕೈ ಸಂಘಾತೇ | ಶ್ಲೋಕೈತ ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೌಞ್ | ಞಾತ್ಪ್ರಾದಾದ್ಯು ದಾತ್ವತ್ವಂ | ರೋಹಸೇ | ರುಹೇವ್ಯೈಶ್ಚ ಯೇನಾತ್ವನೇಪದಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರೇ—ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ನೀನು) | ವೃಷಪಾಣೇಷು—ಸೋಮರಸಪಾನದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅ, ತಿಷ್ಠ ಸಿ ಸ್ಯ—(ಇತರರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ) ನೀನೇ ಸ್ವಯಂ ಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಯೇಷು—ಯಾವ ಸೋಮರಸಗಳಲ್ಲಿ | ಮುಂದನೇ—(ನೀನು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀಯೋ (ಅಂತಹ ಸೋಮರಸಗಳು) | ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯ—ಶಾರ್ಯಾತನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ (ಯಾಗದಲ್ಲಿ) | ಪ್ರಭೃತಾಃ—(ಅಭಿಷ ವಾದಿಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿನೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಸುತಸೋಮೇಷು—(ಇತರರು ನೆರವೇರಿ ಉದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ) ಹಿಂದಿವ ಸೋಮರಸಗಳಲ್ಲಿ | ಯಿಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿ | ಚಾಕನಃ—ಇಷ್ಟವಹುತ್ತೀಯೋ (ಅದೇ ರೀತಿ ಶಾರ್ಯಾತನಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನೂ ಇಚ್ಛಿಸಿಪಾನಮಾಡು) ಮತ್ತು ತೃಪ್ತನಾಗು | ದಿವ್ಯ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಅನರ್ವಾಣಂ—ಸ್ಥಿರವಾದ | ಶ್ಲೋಕಂ—ಯಶಸ್ಸನ್ನು (ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕೃತರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು) ಆ ರೋಹಸೇ—ಹೊಂದುತ್ತೀಯೇ (ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಆ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ತರುತ್ತೀಯೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಕಾಲದ ಸೋಮರಸಪಾನದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ನೀನೇ ಸ್ವಯಂ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಹೋಗುತ್ತೀಯೆ. ನೀನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಸೋಮರಸಗಳು ಶಾರ್ಯಾತ ನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿನೆ. ಇತರರು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿವ ಸೋಮ ರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಗೆ ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತೀಯೋ ಹಾಗೆ ಶಾರ್ಯಾತನಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನೂ ಇಚ್ಛಿಸಿ ಪಾನಮಾಡು ಮತ್ತು ತೃಪ್ತನಾಗು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀಯೆ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಾದ ಶಾರ್ಯಾತನಿಗೆ ಆ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ತರುತ್ತೀಯೇ.

English Translation.

O Indra, you mount your chariot willingly for the sake of drinking the libations; at the sacrifice of Saryata such libations in which you delight have been prepared; be pleased with them as you are gratified by the effused soma juices at the sacrifices of others, so you obtain imperishable fame in heaven.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯೇ—ಶಾರ್ಯಾತನೆಂಬುವನು ಭೃಗುವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಯು ವಶರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇವನು ಮನುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶಾರ್ಯಾತನೆಂಬ ಹೆಸರು ಶಾರ್ಯಾತ ಎಂಬುವನ ಮಗನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇವನು ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಗನು. ಇವನ ಮಗಳನ್ನು ಕೃಷ್ಣನನೆಂಬ ಮಹಿಯು ಮದುವೆಗಾಡಿ ಕೊಂಡಾಗ ನಡೆದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಆಗ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಮಿಷಲಾಗಿದ್ದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಾನೇ ಭಕ್ಷಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೋಪಬಂದಿತು. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸವಾಧಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಕೌಶೀತಕೇಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಪಾಣೀಷು—ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಅದು ಸೇತನಸಮರ್ಥವಾದುದು. ಎಂದರೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಣಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿ ನಿಂತು ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಬಲ್ಲುದು. ಅಂತಹ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವೇಂದ್ರನು ರಥಾರೂಢನಾಗಿ ತಾನೇ ವೇಗದಿಂದ ಹೊರಟುಬರುವನು.

ಶಾರ್ಯಾತಸ್ಯ ಪ್ರಭೃತಾಃ—ಶಾರ್ಯಾತನೆಂಬ ಪದವು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ಹಿಂದೆ ಶಾರ್ಯಾತನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಯಾಗಮಾಡಿದಾಗ, ಭೃಗುಗೋತ್ರೋದ್ಭವನಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳಿಗೆ ಮೊದಲು ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೋಪಬಂದಿತು. ಆಗ ಶಾರ್ಯಾತನು ಇದನ್ನರಿತು, ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾನಾರೀತಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಆತನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅಭಿಷವಾದಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು. ಈ ಅತಿಹಾಸವನ್ನು ಈ ಶಾರ್ಯಾತನೆಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ಶಾರ್ಯಾತನ ಹೆಸರು ಮ. ಸಂ. ೩-೧೧-೭ ರಕ್ಷಯೂ ವಶರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೩೨-೭ ರಣಿಯೂ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೧-೩೧; ಷೈವನೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೧೩೧ ಈಶ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಅನರ್ವಾಣಂ—ಇದು ಯಶೋನಾಶಕವಾದ ಕ್ಷೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಗಮನಾರ್ಹವಾದದ್ದು ಎಂದರೆ ಅಂತಲವಾಗದೆ ಸ್ಮರವಾದದ್ದು ಎಂಬುದೇ ಇದರ ಅರ್ಥ.

|| ಪಾಠಪದಪ್ರತಿಪದ ||

ಶ್ಯು—ಶಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದೆಂದ ನಿವಾತ. ನಿವಾತಸ್ಯ ಚಿ(ವಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೧.೬) ಎಂಬುದೆಂದ ಭಂಧಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯವಹಾರೇಷು—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಾನೇತ ಏ.ವರೆ ಪಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಾರೇಷು ಪಾನಾನ್ವಿ ವ್ಯವಹಾರಾನ್ವಿ. **ನಾಭಾವಕರಣಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೦) ಪೂರ್ವಪದದ ನಿಮಿತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಪದವಾದ ಭಾವಾರ್ಥ, ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪಾನಕಲ್ಪದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಾನಕಲ್ಪವಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರೇಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಭೃತಾಃ—ಭೃತ್ ಭಂಜೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದನೆ ಗತಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ, ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಭೃತಾಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂದಸೇ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ತುಪ್ರಕಾಂಕ್ಷಿತಮ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಘಾಸೇ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸೇ ಅದೇಶ. ಕರ್ತರಿ ಕಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪ್ ಮಂದಸೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಾಂಧಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಂದಸೇ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚಬ್ರಿಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾಶ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಾಕನ—ಕನ ದೀಪ್ರಿಕಾಂಕ್ಷಿತಮ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಂಕ್ಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗುಹೀತವಾಗಿದೆ. "ಕಾಂಕಿ ಎಂದರೆ ಅಭಿಲಾಷೆ ಎಂದರ್ಥ. ಲೇಳಾಮುಷ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯೇತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಘೋಽಡಾಟಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂಪಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪಿನಘನದಲ್ಲಿ ಶ್ಲಿ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಶ ಜುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಕರಣಗಳು ಬಂದರೆ ಚಕನಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಶುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಧ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಜಾಕನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ಯಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂಪಸಿ ವಿಕಲ್ಪಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವು ಚಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಂತಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜಾಕನಃ ಎಂಬುದು ಮುಘೋಽದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನರ್ವಾಣಮ್—ಋ ಗರ್ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಘೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೫) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವೈತ್ಯಗ್ರಹಣದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸಿಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಅವರ್ನ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಜಾನೊಡನೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಿಡಾಗ ಅನರ್ವನ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಃ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸ ವನಾನಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವ ಅದೇಶವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಜಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟಿಳುಪ್ಪಾಪ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ. ಅನರ್ವಾಣಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನರ್ವಾಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕಮ್—ಶ್ಲೋಕ ಸಂಘಾತೇ ಧಾತು. ಶ್ಲೋಕೈತೇ ಪತಿ ಶ್ಲೋಕಃ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶ್ಲೋಕ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂಚ್ಚ ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಂತವಾದುದ ರಿಂದ ಕರ್ಮದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿತೇ—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಕದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ನಿಕವಚನದ ರೂಪ. ಅತಿಹೀತನ ಪರವರ್ತಿಯ ವುಕರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅದದಾ ಅರ್ಭಾಂ ಮಹತೇ ವಚಸ್ಯವೇ ಕಕ್ಷೀವತೇ ವ್ಯಚಯಾಸಿಂದ್ರ-
ಸುನ್ವತೇ |

ಮೇನಾಭನೋ ವ್ಯಷಣಶ್ಚಸ್ಯ ಸುಕ್ರತೋ ವಿಶ್ವೇತ್ತಾ ತೇ ಸವನೇಷು
ಪ್ರವಾಚ್ಯಾ || ೧೩ ||

|| ಪದಾಠಃ ||

ಅದದಾಃ | ಅರ್ಭಾಂ | ಮಹತೇ | ವಚಸ್ಯವೇ | ಕಕ್ಷೀವತೇ | ವ್ಯಚಯಾಂ |
ಇಂದ್ರ | ಸುನ್ವತೇ |

ಮೇನಾ | ಅಭನಃ | ವ್ಯಷಣಶ್ಚಸ್ಯ | ಸುಕ್ರತೋ ಇತಿ ಸುಕ್ರತೋಃ | ವಿಶ್ವಾ |
ಇತ್ | ತಾ | ತೇ | ಸವನೇಷು | ಪ್ರವಾಚ್ಯಾ || ೧೩ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಅಂಗರಾಜಃ ಕಸ್ಮಿಂತ್ಸಿದ್ಧಿವನೇ ಸ್ವಕೀಯಾಭಿಯೋಗೋಪಿದ್ಧಿಃ ಸಹ ಗಂಗಾಯಾಂ ಜಲಕ್ರೀಡಾಂ ಚಿತ್ರೇ | ತಸ್ಮಿನ್ನಮಯೇ ದೀರ್ಘಶಮಾ ನಾಮ ಋಷಿಃ ಸ್ವಧಾರ್ಯಯಾ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಭಿಃ ದುರ್ಬಲತ್ಯಾಕ್ತಿಮಹಿ ಕುರ್ಮನ್ನ ತಕ್ನೋತಿತಿ ವ್ಯೇಷೇಣ ಗಂಗಾಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಚಿತ್ತಿಪೇ | ಸ ಚ ಋಷಿಃ ಕೇನಚಿತ್ಸನ್ನವೇನಾಂಗರಾಜಸ್ಯ ಕ್ರೀಡಾದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಸಮಾಜಗಾಮ | ಸ ಚ ರಾಜಾ ಸರ್ವಜ್ಞಂ

ತಮ್ನಷಿವವಗತ್ಯೈ ವ್ರವಾದವತಾಯ್ಯೇವಮವೋಚಿತ | ಹೇ ಭಗವನ್ ಮಮ ಪುತ್ರೋ ನಾಸ್ತಿ | ಏಷಾ ಮಹಿಸೀ ಅಸ್ಯಾಂ ಕಂಚಿತ್ಪುತ್ರಮುಕ್ತಾದಯೋತಿ | ಸ ಚ ತಥೇತ್ಯೆಬ್ರವೀತ್ | ಸಾ ಮಹಿಸೀ ತು ರಾಜಾನಂ ಪ್ರತಿ ತಥೇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾಯಂ ವೃದ್ಧತರೋ ಜುಗುಪ್ಸಿತೋ ಮಮ ಯೋಗ್ಯೋ ನ ಭವತೀತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸ್ವೇಕಯಾಮುಚಿಕ್ರಂಜ್ಞಾಂ ದಾಸೀಂ ಪ್ರಾಹ್ಯೇಷೀತ್ | ತೇನ ಚ ಸರ್ವಜ್ಞೇನ ಋಷಿಣಾ ಮಂತ್ರ- ಪೂಕೇನ ನಾರಿಣಾಭ್ಯುಕ್ತಿಕಾ ಸತೀ ಸೈವ ಋಷಿಪತ್ನೀ ಬಭೂವ | ತಸ್ಯಾಮುತ್ಸನ್ನಃ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ಸಾಮ ಋಷಿಃ | ಸ ಏವ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರೋಽಧೂತ್ | ಸ ಚ ಬಹುವಿಧೇನ ರಾಜಸೂಯಾದಿನೇಣ | ತಸ್ಮೈ ರಾಜ್ಞೇ ತತ್ಕೃತ್ಯೈರ್ಯಜ್ಞೈಃ ಸರಿತುಸ್ವ ಇಂದ್ರೋ ವ್ಯಚಿಯಾಖ್ಯಾಂ ತರುಣಾಂ ಯೋಷಿತಂ ಪ್ರಾದಾತ್ | ಅಯಮರ್ಥಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯತೇ || ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಹತೇ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ ವಚಸ್ಯೇವ ತ್ವದೀಯಸೋತ್ರಲಕ್ಷಣಂ ವಚ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಯತೇ ಸುಸ್ತೇ ತ್ವದ್ದೇವತಾಕೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸೋಮಾ- ಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಕಕ್ಷೀವತ ಏತನ್ಮಾನ್ಮೇ ರಾಜ್ಞೇ ವ್ಯಚಿಯಾಂ ವ್ಯಚಿಯಾಖ್ಯಾಮರ್ಥಮಲ್ಪಾಂ | ಯುತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಮದದಾಃ | ತಥಾ ಸುಕ್ರತೋ ಶೋಭನಕರ್ಮಣ್ ಶೋಭನ- ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ವ್ಯಪಣಶ್ಚಸ್ಯೈತದಾಖ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ಮೇನಾಭವಃ | ಮೇನಾ ನಾಮ ಕಸ್ಯ- ಕಾರ್ಥಾಃ | ತಥಾ ಚ ಶಾಟ್ವಾಯನಿಭಿಃ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಮಂತ್ರೈಕದೇಶವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪಂ ದ್ರಾಹ್ಮಣಮೇ- ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ವ್ಯಪಣಶ್ಚಸ್ಯ ಮೇನ ಇತಿ ವ್ಯಪಣಶ್ಚಸ್ಯ ಮೇನಾ ಭೂಷಾ ಮುಘನಾ ಕುಲ ಉವಾ- ಸೇತ | ತಾಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೌವನಾಂ ಸ್ವಯಮೇವೇಂದ್ರಶ್ಚಮೇ | ತಥಾ ಚ ಶಾಂಡಿಲಾಮ್ನಾತಂ | ವ್ಯಪ- ಣಶ್ಚಸ್ಯ ಮೇನಾ ನಾಮ ದುಹಿತಾಸ | ಶಾಮಿಂದ್ರೈಶ್ಚಕಮ ಇತಿ | ಅತ ಉಕ್ತರೂಪಾಚ ಯಾನಿ ಕವರ್ಣಾಚಿ ತ್ವಯಾ ಕೃತಾನಿ ತೇ ಶಾ ತ್ವದೀಯಾನಿ ಶಾನಿ ನಿಶ್ಚೇತ್ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವ ಸವನೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರವಾ- ಖ್ಯಾ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ವಕ್ತವ್ಯಾನಿ | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸೋಶವ್ಯಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಮಹತೇ | ಬ್ರಹ್ಮನುಹತೋರುಪ- ಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಚಸ್ಯೇವ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಯಂದಸೀತ್ಯುಪ್ಪ- ತ್ಯಯಃ | ಕಕ್ಷೀವತೇ | ಅಶ್ವಬಂಧನಹೇತವೋ ರಜ್ಜವಃ ಕಷ್ಟಾಃ | ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಕಷ್ಟಾನಾನ್ ನಿ. ೬-೧೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಆಸಂದೀವದಷ್ಯೀಣಚ್ಚಕ್ರೀವತ್ಕಕ್ಷೀವತ್ | ಪಾ. ೮. ೨-೧೨ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಮತುಪೋ ವತ್ಪು ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಮೇನೇತಿ ಸ್ತ್ರೀನಾಮ | ಮೇನಾ ಗ್ನಾ ಇತಿ ಪಾಠಾತ್ | ಮನ ಖ್ವಾನೇ | ಮನ್ಯತೇ ಗೃಹಕೃತ್ಯಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಮೇನಾ | ಪಪಾಡ್ಯಚ್ | ನಚಿಮನ್ಯೋರಲಿಪ್ಯೇತೈಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೨೦-೫ | ಇತ್ಯೇತೈಂ | ವ್ಯವಾದಿದ್ರವ್ಯವ್ಯಾಃ | ಮೇನಾ | ವಸನಯಂತ್ಯೇನಾ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೬-೨೧ | ಸವನೇಷು | ಸವನಮಿತಿ ಯಜ್ಞ ನಾಮ | ಸೂಯತೀಶ್ಚಭಿಷಯಂತೆ ಏಷ್ಯೈ- ಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಪ್ರವಾಖ್ಯಾ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಇತಿ ಯಜಯಾಚರೂಪವಚಿಪಚ್ಚ | ಪಾ. ೭-೬-೬೬ | ಇತಿ ಕುತ್ಪಾಭಾವಃ | ತಿತ್ಪ್ರತೀಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ವಾಚಿ- ಯತೇರಣೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಮತು ರವಪಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಂದ್ರ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಮಹತೇ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ | ವಚಸ್ಯೇವ—(ನಿನ್ನ ಸೋತ್ರ ರೂಪಗೌದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ (ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕರಿಸಿಬಿಡಲಿದ) ವನೂ | ಸುಪ್ರತೇ— (ನಿನ್ನನ್ನೇ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಗುಪ್ತೇತನಿ ಮಾಡಿದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಂಚಿ (ಆರಿಸಿ) ದವನೂ

ಅದ | ಕಸ್ತೀವತೇ—ಕಸ್ತೀವಂತನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ | ವೃಚಯಾಂ—ವೃಚಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ | ಅರ್ಥಾಂ—
ಯುವತಿಯನ್ನು | ಅದದಾಃ—ಕೊಟ್ಟಿರುವೆ. (ಹಾಗೆಯೆ) | ಸುಕ್ತಿಕೋ—ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಅಥವಾ
ಶ್ರಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ವೃಷಣಾಶ್ರಮ್ಯ—ವೃಷಣಾಶ್ರಮಿಯ ರಾಜನಿಗೆ | ಮೇನಾಭವಃ—ಮೇನಾ ಎಂಬ
ಕನ್ಯೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ. | ತೇ ತಾ—ನಿನ್ನ ಇಂತಹ (ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ) | ವಿಶ್ವೇತ್—ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ |
ಸವನೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರನಾಶ್ಯಾ ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು, ಶ್ರವಣದಾನವನೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಿಟ್ಟಿರುವವನೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ
ನಿನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸುವವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಅದ ಕಸ್ತೀವಂತನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ವೃಚಯಾ ಎಂಬ ಯುವತಿ
ಯನ್ನು ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟೆ. ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೃಷಣಾಶ್ರಮಿಯ ರಾಜನಿಗೆ
ಮೇನಾ ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ನಿನ್ನ ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ
ವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಪರಿವರಿಸಲ್ಪಡುವವುಗಳಾಗಿವೆ

English Translation.

Indra, you have given the youthful Vriçhaya, to the aged Kakshivat,
praising you and offering libations; O Satakratu, you were born as Mena,
the daughter of Vrishanahaswa; all these your deeds are to be recited at your
worshims.

|| ವಿಶೇಷ ನಿರ್ವಯಗಳು ||

ವೃಚಯಾಂ—ವೃಚಯಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ
ಇವಳನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಸ್ತೀವಂತ ಎಂಬ ಮಹಿಗಿ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರಬೇಕು ಹೇಳಿದೆ. ಮು. ಸಂ.
೧-೧೧-೧೬ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಈ ವೃಚಯಾ ಎಂಬವಳೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳೇನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ವೃಷಣಾಶ್ರಮ್ಯ ಮೇನಾಭವಃ—ವೃಷಣಾಶ್ರಮಿಯವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮೇನಾ ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ
ವಿಷಯವು ಶ್ರುತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದೇ ವಿಷಯವು ಜೈನುನೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೨-೭೯; ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
೩-೩-೪-೧೮; ಪಶ್ಚಿಂಚರಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೧-೧-೧೬; ಶೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೧-೧೨-೩ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತ
ವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಲ್ಲಾ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು
ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವೃಷಣಶ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಅವನು ಮಾಡಿದ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತ
ನಾದ ಇಂದ್ರನು ಮೇನಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಕರೆದೊಡನನು. ತಾನೇ ಆ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ
ಅವನೊಡನಿನು ಎಂದೂ ವೃಷಣಾಶ್ರಮ್ಯ ಮೇನಾ ಭೂಶ್ಯಾ ಮುಘನಾ ಕುಲ

ಉವಾಸ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಐಹ್ಯಾಯನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೇನಾದೇವಿಯು ಯಜುಷ್ಯವಾಹನ
 ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನೇ ನೋಡಿದನು. ಇದನ್ನೇ ವೃಷಭಾಕ್ಷ್ಯ ಮೇನಾ ನಾಮ ದುಹಿತಾಸ
 ಅಮಂದ್ರಶ್ಚ ಕೇಮೇ ಎಂಬ ತಾಂತ್ಯಶ್ರುತಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು. ಮೇನಾ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕವಾಗಿ ಮೇನಾ ಗ್ನಾಃ
 (ಏರು. ೩-೨೧) ಎಂಬ ನಿಯುಕ್ತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಮನ್ಯತೇ ಗೃಹಕ್ಕೆ ತ್ಕಂ ಚಾನಾತಿತಿ
 ಮೇನಾ ಗೃಹಕ್ಕೆ ತ್ಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವಳು ಎಂದು ವ್ಯೃತ್ತತಿಯಿರುವುದು.

ಕಕ್ಷೀವತೇ-ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನ ಉತ್ತತಿಯ ಇತಿಹಾಸವು
 ಹೀಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಅಂಗದೇಶದ ರಾಜನು ಒಂದುಸಾರಿ ಪತ್ನೀದಾಸೀಯರೊಡನೆ ಜಲಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಗಂಗಾನದಿಗೆ
 ಹೋಗಿದ್ದನು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ದೀರ್ಘತಮನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಒಂದು ದೋಣೆಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿಕೊಂಡು
 ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಮುಷಿಯು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಮುಷಿಯ ಪತ್ನೀಪುತ್ರಾದಿಗಳು, ಇಂತಹ
 ದುರ್ಬಲನು ತಮಗೆ ಬೇಡವೆಂದು ಅವನನ್ನು ಒಂದು ದೋಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಎಸೆದಿದ್ದರು. ಅಂಗರಾಜನು
 ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ತಾನಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ದೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ದೀರ್ಘತಮ ಮುಷಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷ
 ದಿಂದ ವಂದಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ದೋಣೆಯಿಂದಿಳಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ, " ಸ್ವಾಮಿ, ನನಗೆ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ. ಇವೊ
 ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಳು. ಇವಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಿ" ಎಂದು ವರ್ತಮಾನ
 ಕೊಡನು. ಆಗ ರಾಣಿಯು ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಧನಾಗಿರುವ ಈ ಮುಷಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನೊಡನೆ ಕೂತಲು
 ಇಷ್ಟಪಡದೆ, ಉಚಿತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತನ್ನ ದಾಸಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಆ ಮಹ
 ಷಿಯು ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಜಲವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲು ಆ ದಾಸಿಯು ಮುಷಿಪತ್ನಿಯಂತೆ ಕಂಠೀಳ
 ಸದಳು. ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗನೇ. ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು. ಈತನು ರಾಜಸೂಯವೇ ವೇದ
 ಉದ ಅನೇಕ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ಯಾಗಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಕಕ್ಷೀವತನಿಗೆ ವೃಷಯಾ
 ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತರುಣಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಕಕ್ಷ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ
 ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿದೆ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಕಕ್ಷ್ಯಾವಾನ್ (ಏ. ರು. ೬-೧೦) - ಅರ್ಥಾಂ-ಇದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪನೆಯೂ
 ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿದೆ.

ಈ ಕಕ್ಷೀವಾಸನ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೀದ ಸಂ. ೧-೧೨-೧; ೧-೫೧-೧೩; ೧-೧೧೨-೧೧; ೧-೧೧೬-೬ ;
 ೧-೧೧೭-೬; ೧-೧೨೬-೩; ೪-೨೬-೧; ೮-೯-೧೦; ೯-೭೪-೮; ೧೦-೨೫-೧೦; ೧೦-೬೧-೧೬ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳ
 ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವ ವೇದ ೪-೨೯-೫ರಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನ ವಂಶದ ಹೆಸರು ಪಕ್ಷ ಎಂದಿರಬೇಕು.
 ಏಕೆಂದರೆ ಇವನನ್ನು ಪಕ್ಷಿಯ ಎಂದು ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೬; ೧-೧೧೭-೬ರಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಮು. ಸಂ.
 ೧-೧೧೬-೪ರಲ್ಲಿ ಇವನ ಸಂತತಿಯವರನ್ನು ಪಕ್ಷಾತಿ ಎಂದೂ ಕರೆದಿದಾರೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೬ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ
 ಈ ಮುಷಿಯು ಸ್ವನೆಯಭಾವ್ಯ ಎಂಬ ರಾಜನು ತನಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕ್ರೂರವೆಂದಾಡಿ
 ದಾನವೆ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರ. ೧೬-೪-೫ ರಲ್ಲಿ ನಾರಾಶಂಸೂಕ್ತಗಳೆಂಬ ವಿವರವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ
 ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಉಚಿತ ಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬುವನು ಸ್ವನೆಯ ಭಾವಯವ್ಯ
 ಎಂಬ ರಾಜನ ದಾನಪ್ರಶಂಸೆಯ ಮಂತ್ರವೂ ಸೇರಿರುವುದು. ಇವನು ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆ ವೃಷಯಾ ಎಂಬ
 ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೩) ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನು
 ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಮು. ಸಂ. ೯-೭೪-೮ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು.
 ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೧ ರಲ್ಲಿ ಇವನ ಹೆಸರು ಕುತ್ವ ಮತ್ತು ಕವಿ ಉತನಸ್ ಎಂಬುವರೊಡನೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦ ಎಂಬ ಒಂದು ಮುಕ್ತವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಎಂಬ ಮಹಿಯಾದನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ವಿಷಯವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಎಂಬ ಶೌನಕೋತ್ರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷೇಪಾನ್ ಎಂಬವನು ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಮಹಿಗೆ ಉಚಿತ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವುದು.

Wider ಎಂಬ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತನು. ಕ್ರೈ. ಸಂ. ೫-೬-೫-೩; ಕಾಲಕಸಂಹಿತಾ ೧೩-೩; ಪಂಚ ವಿಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾ-೧೩-೩ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಕಕ್ಷೇಪಾನ್ ಎಂಬುವನು ನೊಂದಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇವನ ಹೆಸರು ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರ ಆತ್ಮಾರ, ವಿಶ್ವ-ಶಪ್. ಶ್ಲಾಘ:೩. ತ್ರಸದಮ್ಯು ಪೌರುಕುತ್ಸ ಎಂಬ ರಾಜರ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡೆವನು.

ವಚಸ್ಪವೇ—ಇಂದ್ರಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಚಃ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರ. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ತಾನು ಸರ್ವದಾ ಹೇಳಲಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ವಚಸ್ಸು. ಈ ಪದವು ಕಕ್ಷೇಪಾನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹತೇ—ಮಹ ಘಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಶತ್ಯ ತ್ರತ್ಯಯ ಮಹತ್ ಶಬ್ದದ ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಬೃಹನ್ನದತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನೆಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಚಸ್ಪವೇ—ವಚಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ ಅತ್ಯಂತ ಕೈಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚ್. ವಚಸ್ಪು ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಾಚ್ಛಿಂವಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಚಸ್ಪು ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಚಸ್ಪು ಎಂಬ ಉಲಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕಕ್ಷೇವತೇ—ಅಶ್ವಬಂಧನಹೇತವೋ ರಜ್ಜವಃ ಕಲ್ಯಾಣಿ (ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗಗಳು) ಕಕ್ಷೇಪಾನ್ ಕಲ್ಯಾಪಾನ್ (ನಿರು. ೬-೧೦) ಎಂದು ಯಾಪ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಸಂದೀವದಪೀವಚ್ಚಕ್ರೀವತ್ಯು ಕ್ಷೇಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂವೃಷಾರಣವೂ ಮಹುಪಿಪ ಮೇಳಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯಘಃ ಸಂಖ್ಯಾ ತೋರುವಾಗ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮೇನಾ—ಮೇನಾ ಎಂಬುದು ಹೆಂಗನ ಹೆಸರು. ಮೇನಾ ಗ್ವಾಃ (ನಿರು. ೩-೨೧) ಎಂದು ವಾಚ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮನ್ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಮನ್ಯತೇ ಗ್ವತ್ಯಕ್ಕೆ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಮೇನಾ. ಪಶಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಶಾದಿಚ್ಛಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್. ಮನ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಮಿಸ್ಯೋರಲಿಚ್ಛೀತ್ಯಂ ವತ್ಯಮ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦-೫) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಿಟ್ ಛಿನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಪಾದ್ಯೇತ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾನ್ ವ್ಯಯವಿಲ್ಲದೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ವೃಣಾದೀನಾಂಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೇನಾ ಮಾನ್ಯಯಾತಿ ನಿಪಾ (ನಿರು. ೩-೨೧) ಎಂದು ಯಾಪ್ಯರು ನಿವೇಶನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೆವನೇಷು—ಸವನವೆಂಬುದು ಯಾಗದ ಹೆಸರು. ಸೂಯತೇ ಅಭಿಷೂಯತೇ ಏವ ಇತಿ ಸೆವನಂ (ಸೋಮವು ಹಿಂದಲ್ಪಿತವಾದುದು) ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಯುನೋರನಾಕ್ ಆಂಬುದರಿಂದ ಆಕ್ಷಿ ಉಳಿಯುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ, ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ.

ಪ್ರವಾಚ್ಯಾ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೀ ಧಾತು. ಋತುಲೋಚ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಳ್ಯತ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಚೋಃ ಕುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಯಜಯಾಚರುಚಿ ಪ್ರವಚಿರ್ಚಿತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಳ್ಯತ್ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ಸೈರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತುರಿತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ತುರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಚ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದರೆ ವಾಚ್ಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತುರಸವಾಗಿ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಕೃತ್ಯತಿಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

। ಸಂಹಾರಾಃ ।

ಇಂದ್ರೋ ಅಶ್ರಾಯಿ ಸುಧ್ಯೋ ನಿರೇಕೇ ಪಪ್ರೇಷು ಸ್ತೋಮೋ
ದುರ್ಯೋ ನ ಯೂಪಃ ।

ಅಶ್ವಯುರ್ಗವ್ಯಾ ರಥಯುರ್ವಸೂಯುರಿಂದ್ರ ಇದ್ರಾಯಃ ಪ್ಪಯತಿ
ಪ್ರಯನ್ತಾ ॥ ೧೪ ॥

। ಪವಾರಾಃ ।

ಇಂದ್ರಃ | ಅಶ್ರಾಯಿ | ಸುಧ್ಯಃ | ನಿರೇಕೇ | ಪಪ್ರೇಷು | ಸ್ತೋಮಃ | ದುರ್ಯುಃ |
ನ | ಯೂಪಃ |

ಅಶ್ವಯುಃ | ಗವ್ಯಃ | ರಥಯುಃ | ವಸೂಯುಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಇತ್ | ರಾಯಃ |
ಪ್ರಯತಿ | ಪ್ರಯನ್ತಾ ॥ ೧೪ ॥

|| ಸಾಯಂಕಾಲಂ ||

ಅಂದ್ರೋ ದೇವಃ ಸುಧ್ಯಃ ಲೋಭನಕರ್ಮಣೋ ಯಜಮಾನಾನ್ ತೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾನ್ಯಾ
 ನಿರೀಕೇ ನೈರ್ಧಾನ್ಯೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಪ್ರಾಯಃ | ಅಸೇವಿತ್ಯ | ಸಪ್ರೇಮಃ | ಸಪ್ರಾ
 ಇತ್ಯಂಗಿರಾಮಾಪ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ಶಾಖ್ಯಾಯನಿಧಿರಾಮ್ಯಾತಂ | ಸಪ್ರಾ ವಾ ಅಂಗಿರಸಃ ಸತಕಾಮಾಸ್ತ-
 ಘೋತಪಂತೇತಿ | ಯೇಷು ಯಜಮಾನೇಷ್ವಂಗಿರಸು ಸ್ತೋಮಾಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ನಿಷ್ಕಲಂ ತಿಷ್ಠತಿ
 ಮರ್ಯೋ ನ ಯೋಪೋ ದ್ವಾರಿ ನಿಖಾಶಾ ಸ್ತೂಣೇವ | ಶಾನ್ಯಧ್ವಂ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಾತ್ರಯಃ | ತಪ್ಯಾ-
 ದಿವಾನೀಮತಿ ರಾಯಃ ಪ್ರಯಂತಾ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರದಾತೇಂದ್ರ ಇತ್ | ಅಂದ್ರೇ ಏವ ಯಜಮಾನಾನಾಂ
 ದಾತುಮಶ್ರುಯೂರಶ್ವಾನಿಚ್ಛನ್ ತಥಾ ಗವ್ಯುರ್ಗಾ ಇಚ್ಛನ್ ರಥಯೂರಿ ರಥಾನಿಚ್ಛನ್ ವಸೂಯು-
 ರೇವಮನ್ನದಮಿ ಯದ್ವಸಮಸ್ತಿ ತವಸೀಚ್ಛನ್ ಕ್ಷಯತಿ ವರ್ತತೇ || ಅಶ್ವಾಯು | ಸ್ತ್ರೀಷ್
 ಸೇವಾಯಾಂ | ಕರ್ತರಿ ಲುಚ್ಛಂ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ್ಛೇಸ್ತಿ ಜಾದೇಶಃ | ಸುಧ್ಯಃ | ಧೀರಿತಿ
 ಕರ್ಮನಾಮ | ಲೋಭನಾ ಧೀರ್ಯೋಷಾಂ | ನೌಷ್ ಸುಧ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರವದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಸಿ
 ಭವಸ್ಯುಭಯಥಾ | ಪಾ. ೩.೪.೮೬ | ಇತಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿಶಯೋರ್ಯುಗಾ ಇತಿ ಸ್ವರಿ-
 ತತ್ವಂ | ನಿರೀಕೇ | ನಿಶರಾಂ ರೇಚನಂ ನಿರೀಕಃ | ರಿಷಿರ್ ನಿರೀಚನೇ | ಭಾವೇ ಭೌಷ | ಭಾಭಾದಿನೋ-
 ತ್ವರವದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದುರ್ಯಃ | ದುರೇ ಭವೋ ದುರ್ಯಃ | ಭವೇ ಭಂದೀತಿ ಯಶ್ |
 ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯೂಶಃ | ಯು ಮಿತ್ರಣೇ | ಯೂಯತೇ ಯುಜ್ಯತೇನ್ಯಿಸ್ತಿತಿ
 ಯೂಶಃ | ಕುಯುಭ್ಯಾಂ ಚ | ಉ. ೩.೨೭ | ಇತಿ ಸಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದೀರ್ಘ ಇತ್ಯಮವ್ಯತ್ವೇರ್ನೀ-
 ಷ್ಠಾತ್ವಂ | ಅಶ್ರಯುಃ | ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋಽಶ್ವಾನಿಚ್ಛನ್ | ಭಂದಸಿ ಪರೇಷ್ವಾಯಾಂ | ಕ. ೩.೧-
 ೦.೨ | ಇತಿ ಕೃಷ್ | ನ ಭವಸ್ಯವುಕ್ತಸ್ಯೇತೀತ್ವದೀರ್ಘಯೋರ್ನೀಭಃ | ಅಶ್ವಾಭಾನ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ ತು
 ಛಾವಸತ್ಯಾನ್ನ ಭವತಿ | ಇತ್ಯಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಏವಮುಕ್ತರಶ್ವಾಮಿ | ಏಶಾಮಾನ್ಯು ವಿಶೇಷಃ |
 ಗವ್ಯರಿತ್ಯುಕ್ತ ವಾಂತೋ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯನಾದೇಶಃ | ಯಾಸ್ತಸ್ತೇವಂ ವ್ಯಾಚಿಪ್ತೇ | ಇದಂಯು-
 ರಿದಂ ಕಾಮಯಮಾನೋಽಭಾಸಿ ತದ್ವದರ್ಥೇ ಭಾಷ್ಯತೇ | ವಸೂಯುರಿಂದ್ರೋ ವಸುಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಅಶ್ರಯುರ್ಗವ್ಯೂ ರಥಯುರ್ವಸೂಯುರಿತ್ಯಮಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ನಿ. ೩.೧೧ | ಇತಿ | ಕ್ಷಯತಿ | ಕ್ಷಿ
 ಕ್ಷಯೇ | ಧೌವಾದಿಶಃ | ಪ್ರಯಂತಾ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ತೃಚ್ಛೇಶಾಚಿ ಇತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಚಿ-
 ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಮತುರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾ ||

ಸುಧ್ಯಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಾದಿ ಹವರು | ನಿರೀಕೇ—
 ನಿರ್ಗತಕರಾದರೂ (ಧನರಹಿತರಾದರೂ ಅಂತವರಂದ) | ಅಂದ್ರೇ—ಅಂದ್ರನು | ಅಶ್ವಾಯು—ಶ್ರೇವಿಕ್ವಲನುವ್ರಾನ್
 ಪಪ್ತೇಷು—ಅಂಗಿರಾ ಮುಖಗಳು ನಿರ್ಧನರಾಗಿದ್ದರೂ | ಸ್ತೋಮಾಃ—ಅವರು ಅಂದ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ
 ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಮರ್ಯೋ ನ ಯೋಪೋ—ಶಾಖ್ಯನಲ್ಲಿ ಯೂಜ್ಯತೇಽಂದ್ರೋಽಶ್ವಾನಿಧಿರಾಮ್ಯಾತಂವು | ಅಶ್ರಯುಃ
 ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅಶ್ರಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ರಥಯುಃ—ರಥಗಳನ್ನು ಕೊಡ
 ಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ವಸೂಯುಃ—ಧನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ಅಂದ್ರ ಇತ್—ಅ ಅಂದ್ರಿಯೇ
 ರಾಯಃ—ಧನದ | ಪ್ರಯಂತಾ—ದಾತನಾಗ (ಕೊಡುವವನಾಗ) | ಕ್ಷಯತಿ—ಇರುತ್ತಾನೆ | ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತದ್ವಸ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ನಿರ್ಧನರಾಗಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನು ಅವರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ಅದುದರಿಂದ ಅಂಗರಾಮುಹಿಗಳು ನಿರ್ಧನರಾದರೂ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಹೊಳೆಯುವ ಯೂಪಸ್ತಂಭದಂತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಫಕ್ತರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು, ರಥಗಳು, ಧನಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವನು. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾತ್ರವೇ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

English Translation.

Indra repairs to the house of the pious even in poverty ; with the Pajras the praise of Indra is firm as the doorpost. Desirous of (winning in battle) horses, cows, chariots and riches for his worshippers, Indra the giver of riches is alone the lord of riches.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಏಕಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಇಂದ್ರೋ ನ ಕೇವಲಂ ಸತಿ ಧನೇ ಸ್ತೋತಾಸಕಾಶಾನಾಂ ಗೃಹೇ ಸೋಮು-
ಪಾನಾಯ ಗಚ್ಛತಿ ತೇ ವಾ ತಮುಪಾಸತೇ ಅಪಿ ತು ಪ್ರಾಪ್ನೇಸು ನೈರ್ಧನ್ಯೇ ಸ ಕೇವಾಂ ಗೃಹೇ ಗಚ್ಛತಿ ತೇ
ತಮುಪಾಸತೇ | ಅತ ಏವ ಪಶ್ಚೇಷು ಸತಿ ವಾ ನ ವಾ ಸತಿ ಧನೇ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಂ ದ್ವಾರಿ ಸ್ಥಿತಾ
ಸ್ಥೂರ್ಣೇವ ನಿಕ್ಷಲಂ | ಸತತಮಿತಿ ಯಾವತ್ | ಗೀಯತೇ | ಅಪಿ ಚ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋಽಪ್ಯಾದೀನಾ
ಸಂಪಾದಯನ್ನಿಂದ್ರ ಏವ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಭುರಸ್ತೋತ್ರೈಃ ||

ಸುಧ್ಯಃ— ಶ್ರುತಸ್ತವಾದ ಕರ್ತೃವುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷವಾದ ಶ್ರುತ್ವಯುಕ್ತ ಯಜಮಾನರು
ಎಂದರ್ಥ.

ನಿರೀಕೆ— ಬಡತನವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದಾಗ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿ
ಪಡಿಸಲು ಮುಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಪಶ್ಚೇಷು— ಪಶ್ಚಾ ಎಂಬುದು ಅಂಗರಸ್ತೆಂಬ ಮುಹಿಗಳ ಹೆಸರು ಪಶ್ಚಾ ವಾ ಅಂಗಿರಸು ಪಶುಕಾಮಾ-
ಪ್ರಶೋಕತಪ್ಯಂತ ಎಂಬ ಕೃತಿಯು ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

ಸ್ತೋಮಃ— ನಿಕ್ಷಲವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು.

ದುರ್ಯೋನೇ ನಯೂಪಃ ದುರೇ ಭವಃ ದುಧ್ಯಃ ದ್ವಾರಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಇಲ್ಲಿ ನ ತಪ್ಪುಕ್ಕೆ ಯಥಾ ಎಂದರ್ಥ
ಬಾಗಿರನ್ನೆ ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ ಯೂಪಸ್ತಂಭದಂತೆ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಇದು ಹಿಂದಿನ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ
ಸುಧ್ಯ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯವನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು.

ಅಶ್ವಯುಜಃ, ಗವ್ಯಾಃ, ರಥಯುಜಃ, ವಸುಯುಜಃ—ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾದಿ ಪದಗಳ ಮೇಲೆ ಛೇದನಿ ಸರೀ-
 ಳ್ವಾಯಾಂ (ಶಾ. ೩-೧-೮-೨) ಎಂದು ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪರೀಚ್ಛಾರ್ಥವನ್ನು ಕೃತ್ಯಾ, ಶ್ರುತ್ಯಯವು ಬಂದಿದ್ದರೂ
 ಇವೆಯುರಿಂದ ಕಾಂಮಯಿಮಾನೋಽಭಾಸಿ ತದ್ವಿದರ್ಥೇ ಭಾಷ್ಯತೇ | ವಸೂಯುರಿಂದ್ವೇದ್ಯ ವಸುಮಾನಾ
 ಕೃತ್ಯಃ | ಅಶ್ವಯುಗವ್ಯೂರಥಯವಸೂಯುರಿಂದ್ವೈವಿಧಿವಿಧಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ (ನಿರು ೬-೩೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾನು
 ಸಾರವಾಗಿ ಅಶ್ವಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥಹೇಳಬಹುದು.

ಃ ನ್ಯಕರಣಶ್ರುತ್ಯಯಾ |

ಅಶ್ವಯುಜಃ—ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸೇವಾಮಾಂ ಧಾತುಃ. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾ ಶ್ರುತಮನ್ವಯವಿವಿಧವೆನ
 ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚಿ ಉಚ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿ ವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಚಿಪ್ರಾದ್ಯೇಷು ಛೇದನಾದರಿಂದ ಚಿಪ್ರಾದ್ಯೇಷು ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಇಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರು
 ವುದರಿಂದ ಅಯಾದೇಶ ಚಿಪ್ರೋ ಉಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿಪ್ರನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕ
 ಶ್ರುತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಶ್ವಯುಜಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಧ್ಯಃ—ಧೀಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃದ-ಚಿಪ್ರಃ. ಕೋಠನಾ ಧೀಃ ಯೇಶಾಂ ಸುಧ್ಯಃ ಸುಧೀಶ್ಚಬ್ಧಕ್ಕೆ
 ಕರ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನೆಭೂನುಧಿಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಶ್ ನಿಶೇಫ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛೇದನಿಯುಛಾ
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಶಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಧ್ಯಃ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೆಚ್ಚು ಸುಧ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವಾದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಶಾದೇಶ ಪ್ರಮದ
 ರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರೀತಯೋರ್ಯಾಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೬-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಶನ ಪರದ ಅನುನಾತ್ಯಕ್ಕೆ
 ಸ್ವರಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರೀಕೇ—ನಿಶಕಾಂ ರೇಚನಂ ನಿರೀಕಃ | ರಿಚರ್ ನಿರೀಚನೇ ಧಾತುಃ. ಧಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಿತ್ಯಾ
 ಶ್ರುತ್ಯಯ. ಛಿತ್ಯಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಪ್ರೋಃ ಕುಪ್ರಾಪ್ಯಂತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಬಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಪ್ರಾ ಎ ಉಪಸರ್ಗ (ಗತಿ) ನಿರೀಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಪ್ರಾಪ್ಯಾಂ ಕ್ರಾಪ್ರಾಪ್ರಾ. ಸೂ.
 ೬-೨-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಯಃ—ದುರೇ ಭವಃ ದುರ್ಯಃ. ಭವೇಛೇದನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಶ್ ಶ್ರುತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಶೋಽನಾಮಃ
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೂತಃ—ಯು ಮಿತ್ರೋ ಧಾತುಃ. ಯೂಯಿಶೇ ಯುಪ್ಯತೇಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಯೂತಃ. ಕುಯುಛಾಂ
 ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೫-೩-೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಶ್ರುತ್ಯಯ. ಸ್ವಪ್ರೋವೀರ್ಷಾಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ್ವೀರ್ಷಾಃ ಎಂದು
 ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀರ್ಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೂತಃ ಕಿಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಶ್ ಎಂದು
 ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘವಿಧಾನವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
 ಗುಣ ಬರುವುದಾದರೆ ದೀರ್ಘವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಅಶ್ವಯುಜಃ—ಯಜಮಾನೇಃ ಘೋಷೋಪಾಸಿಚ್ಛನ್ ಅಶ್ವಯುಜಃ ಬೇರೊಬ್ಬನಿಗೆ ಇಚ್ಛಿಸುವಾಗ ಭಂಡಿಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಗಂ (ಶಾ. ೩-೧೦-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಅಶ್ವಯುಜಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೃಚಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಶ್ವಯುಜಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆ ಭಂಡಿಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಶ್ವ ದೀರ್ಘಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾಘೋಷಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಅಶ್ವವೂ ಭಾಂಡಿಸವಾದುದರಿಂದಲೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಶ್ವಯುಜಃ ಎಂಬ ಕೃಚಂತವು ಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಾಚ್ಛಿಂಧಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಾಚಂತವಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಯಚಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಅಶ್ವಯುಜಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಗೋವನ್ವಯುಜಮಾನನಿಗೆ ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಗವ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಾಂತೋ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಾಸ್ತುರು ನಾಶ್ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಂಯುಜಃ ಇಂದ ಕಾಮಯಮಾನಃ ಅಥಾವಿ ತದ್ವೇದರ್ಥೇ ಭಾಷ್ಯತೇ | ವಸೂಯುರಿಂದ್ರೋ ವಸುಮಾನಿಕ್ವೇರ್ಥಃ | ಅಶ್ವಯುಜಃವ್ಯೂ ರಥ ಯವರ್ವಸೂಯುರಿತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ (ನಿರು. ೬-೩೧) ಇದಂಯುಜಃ ಎಂಬುದು ಇದನ್ನು ತನಗೆ ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ಯಾಚಂತಕ್ಕೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಉಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ವಸೂಯುಜಃ=ಇಂದ್ರನು ಹಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಅಶ್ವಯುಜಃ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕ್ಷಯತಿ—ಕ್ಷಿ ಪ್ರಯೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೇಕರಿಶತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಎಕರಣ. ಸಾರ್ವಭೌತಕನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ, ಕ್ಷಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಾತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಂತಾ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್. ವಿಶಾ ಚಿ ಉಪದೇಶೋನಿದಾ-ಶ್ಚಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಚ್ಛೇರ್ಥ. ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಘುಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ಯಯಿ ಪರವನವರ್ಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ ಉನ್ವಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಶವಜನದ ರೂಪ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದನೆ ಗತಿಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಇದಂ ನಮೋ ವ್ಯಷಭಾಯ ಸ್ವರಾಜೇ ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ ತವಸೇವಾಚಿ |
ಅಸ್ತಿಸ್ತಿದ್ರ ವ್ಯಜನೇ ಸರ್ವವೀರಾಃ ಸ್ತತ್ರೂರಿಭಸ್ತವ ಶರ್ಮನ್ತ್ಯಾಮೃಗಃ

|| ಪದಪಠಃ ||

ಇದಂ | ನಮಃ | ವ್ಯಷಭಾಯ | ಸ್ವರಾಜೇ | ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ | ತವಸೇ | ಅವಾಚಿ |
ಅಸ್ತಿಸ್ತ | ಇಂದ್ರ | ವ್ಯಜನೇ | ಸರ್ವವೀರಾಃ | ಸ್ತತ್ | ಸೂರೀಭಃ | ತವ |
ಶರ್ಮನ್ | ಸ್ತಾಮೃ || ೧೫ ||

|| ಸಾಂಘೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಂ ಪುರೋವರ್ತಿ ನಮಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶುಭ್ಯಮವಾಚಿ | ಅಸ್ಮಾಃ
ಪ್ರಾಯೋಜಿ ಕೀಡ್ಯತಾಯ | ವ್ಯಷಭಾಯ | ವರ್ಷಾಋಶೀಲಾಯ | ಸ್ವರಾಜೇ | ಸ್ವಕೀಯೇನ ಕೇವಸಾ
ರಾಜಮಾನಾಯ | ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ | ಶುಷ್ಮಮಿತಿ ಬಲನಾಮ ಕಶ್ಚೋಪಾಂ ಶೋಷಕಶ್ಚಾತ್ | ಅವಿತಫ-
ಬಲಯುಕ್ತಾಯ | ತವಸೇ೮ ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಸ್ತೃಪನೇ ವರ್ಷಾಋ-
ವತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಸರ್ವವೀರಾಃ | ವಿಶೇಷೇಣೇರಯಂತ್ಯಮಿತ್ರಾನಿತಿ ವೀರಾ ಭಟಾಃ | ಶಾಪ್ತೈಃ ಸರ್ವ-
ರ್ಥಪ್ತೈರುಪೇಶಾ ವಯಂ | ಸ್ತುತಿತಿ ನಿಪಾತಃ ಸುಕವ್ಯಾರ್ಥಃ | ತವ ಸ್ತತ್ ಶರ್ಮನ್ ಶ್ವಯಾ ದತ್ತೇ
ಶೋಭನೇ ಗೃಹೇ ಸೂರಿಭಿರ್ವಿದ್ವಿದ್ವಿಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಃ ಸಹ ಸ್ಯಾಮು | ಭವೇಮು | ನಿವಸೇಮುಕರ್ತೃಭಃ |
ಯದ್ವಾ ಶ್ವಶ್ಚಂ ಬಂಧಿನಿ ಶೋಭನೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಸೂರಿಭಿರ್ವಿದ್ವಿದ್ವಿರ್ವಿತ್ತಿಗ್ವಿಃ ಸಹ ಸ್ಯಾಮು |
ಶರ್ಮಣಿ ಗೃಹನಾಮ | ಶರ್ಮ ವರ್ಷಾಋತಿ ಪರಿಕಶ್ಚಾತ್ || ಸ್ವರಾಜೇ | ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ | ಸತ್ಯದ್ವಿಶೇಷಿ
ಕ್ವಿಪ್ | ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ | ಸತ್ಯಂ ಶುಷ್ಮಂ ಬಲಂ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವೀರಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ತರತ್ಯಂ |
ತವಸೇ | ತವತಿಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಾಪಿ ಕೋಽಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವ್ಯಜನೇ | ವ್ಯಜೇ ವರ್ಷನೇ |
ಕ್ವಪ್ಯವ್ಯಜಿಮಂದಿನಿಧಾನ್ಯಾಃ ಕ್ಯುಃ | ಉ. ೨.೮೧ | ಇತಿ ಕ್ಯುಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶರ್ಮನ್ | ರುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ರಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ನ ಹಾಸಂಬುದ್ವ್ಯೋಃ | ಪಾ. ೮.೨.೮ | ಇತಿ ನೇರೋಪಪ್ರತಿಪೇಧಃ |
ಸ್ತಾಮೃ | ನಕ್ಷ | ಪಾ. ೮.೨.೨೦ | ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸಕಾರಸ್ಯ ಧುಧಾಗಮಾಃ | ಖರಿ ಚೇತಿ ಚತ್ವಂ |
ಚೇರೋ ದ್ವೀತೀಯಾಃ ಶರಿ ಪೌಷ್ಕರಸಾದೇಃ | ಪಾ. ೮.೨.೪೮-೨ | ಇತಿ ತಕಾರಸ್ಯ ಧಕಾರಃ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಇಂದ್ರೇ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಭಾಯಿ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ | ಸ್ವರಾಜೇ—ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುವವನೂ | ಸತ್ಯೇತುಷ್ಠಾಯಿ—(ಶತ್ರುನಾಶದಲ್ಲಿ) ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನೂ | ತವಸೇ—ಪ್ರಬಲನೂ (ಅದ ನಿನಗಾಗಿ) | ಇದಂ ನಮಃ—ಸೋತೃರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯ | ಅವಾಚಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಪರಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಅಸ್ಮಿನ್ ವೃಷನೇ—ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಸರ್ವವೀರಾಃ—ಸಕಲ ಭಟರೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿದ ನಾವು (ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ) | ತವ ಸತ್ ಶರ್ಮಾನ್—ನನ್ನಿಂದಲೇ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೂರಿಭೀ—ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಪುತ್ರರೊಡನೆ | ಸ್ಯಾಮ— (ಇರುವಂತೆ) ಆಗಲಿ. [ಅಥವಾ ತವ ಸ್ತೌತ್ ಶರ್ಮಾನ್—ನನಗೆ ಸೇರಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಸೂರಿಭೀ— ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳೊಡನೆ | ಸ್ಯಾಮ—(ಇರುವಂತೆ) ಆಗಲಿ.]

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು. ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುವವನು. ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲನು. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ನಿನಗೆ ನಮಃಸ್ವಾರೂಪವಾದ ಈ ಪುತಿ ವಾಕ್ಯ ಪರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಭಟರ ಸಹಾಯದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಾವು ನನ್ನಿಂದಲೇ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ವಾಸಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳೊಡನೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation.

This adoration is offered to the shedder of rain, the self-resplendent, the possessor of true vigour, the mightily; Indra, may we be aided in this conflict by many heroes and abide in a prosperous dwelling bestowed by you.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ನಮಃ—ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು ಎಂದರ್ಥ.

ವೃಷಭಾಯಿ—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ಇಂದ್ರ.

ಸತ್ಯೇತುಷ್ಠಾಯಿ—ಸತ್ಯವೇ ಶತ್ರುನಾಶವಾದ ಬಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಅಂದರೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಶತ್ರುನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ, ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸರ್ವವೀರಾಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ಈರಯಂತಿ ಅಮಿತ್ರಾನಿ ನೀರಾಃ ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡುವಂತಹ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವರು.

ಸ್ತೌತ್—ಇದು ಸು (ಶ್ರೇಷ್ಠ) ಶಬ್ದಾರ್ಥಕವಾದ ನಿಪಾತ.

రమణా—రమణ వమణ (సం. ౩-౪) ఎంబ సంతానమహారాజు రమణ రమణ మన ఎంధర. రమణా ఎంబుదు రమణా ఎంబు సప్తమి విభక్తియం ఐత్యది లుకయోగశబ్దమిది. నిష్పంద కలంశబ్దమిది ప్రకృతవాద గృహదర్శి ఆనేక విద్యారంభించిలని. ముక్తికృగళందలని కనిది సుమిదిం వాసనాదోలని ఎంధరవు.

|| వ్యాకరణశాస్త్రము ||

శృంగార—రాజ్య దివ్యే ధాతు. ధాద్వి. శేష్యద్విష్—(వా. సూ. ౩-౩-౬౧) సంతానిం ద్విష్. క్షిపిన్ద్రీ సవలీణా. కృదంతనాదుదరిం ప్రాతిపదికసంజ్ఞా. జతుర్ధి వకవజనరూప.

సత్కృత్యాయ—సత్కం కుష్ణం బలం యస్య సః సత్కృత్యః. బహువ్రీణి కమాసనాదుద రిం బహువ్రీణా ప్రకృత్యా పూర్వపదం ఎంబుదరిం పూర్వపద ప్రకృతిస్తర బరుత్తది.

తవనే—తవ ఎంబుదు సోక్త (సంత్రదర్శి పరిత) వాద ధాతు. ఇదక్యే లుకాదిన్ద్రీ వాద అః ప్రకృత్యయపు బంధు తవన్ రమణాగుత్తది. జతుర్ధి వకవజన రూప.

వృజినే—వృజి వజనో ధాతు. కృష్ణవృజిమందినిధాన్యః క్యోః (లు. సూ. ౩-౩౯) ఎంబుదరిం ద్విష్ ప్రకృత్యయ బరుత్తది. యుష్ణోలనాకా సంత్రద్రీం ద్రి లుకయిం యువిగి అనాదోః. శిత్వా. దురిం ద్రి వాకవిన్ లఘావధేగే గుణ బరుత్తది. వృజన రమణాగుత్తది. సప్తమి వకవజన రూప. ప్రకృత్యయస్తరదిం మధ్యోదాత్త.

రమణా—రమణా రమణే సప్తమి వకవజన పదదర్శిరువాగి సుపాం సులూకా సంత్ర దిం ద్విష్ విగి లుకా. నలీణాః ప్రాతిపదికాంతస్య ఎంబుదరిం నలీణాపపు ప్రాప్తనాదరి నణా సంబుధ్యోః (వా. సూ. ౮-౩-౮) సంత్రద్రీం ద్రి పదదర్శిరువుదరిం నలీణావనిదోః బరుత్తది.

స్వామి—అవ భువి ధాతు. అదాది. విధిలిజ్ లుక్తమపురుషదర్శి మన్ ప్రకృత్యయ నిష్పంద జాతః ఎంబుదరిం అవర సకారక్యే లీణా. యాసుతోపరస్మ్యై—సంత్రద్రీం ద్రి అదక్యే యాసుటా గమ. క్షుణ్ణోలనీణాః ఎంబుదరిం అసిన అకారక్యే లీణా. స్వామి ఎంబు రూపవాగుత్తది.

రమణా+స్వామి ఎందిరువాగి నక్ష (వా. సూ. ౮-౩-౩౦) సంత్రద్రీం ద్రి నాంతద పదదర్శి సకార ఒండుదరిం సంకతాదర్శి సకారక్యే ఘడాగమ బరుత్తది. ఘటా జిత్రాదుదరిం సకారక్యే అద్యవయవనాగి బరుత్తది. సకారరూప అద పదదర్శిరువుదరిం మిరి జే (వా. సూ. ౮-౪-౫౫) ఎంబుదరిం ధకారక్యే జత్వేదిం ద్రి తారాదోః బరుత్తది. రమణాన్యాయమి ఎంబు సంధియాగుత్తది. జయోః ద్విశ్చియోః తరి హోష్టరసాదోః నాన్యం (వా. సూ. ౮-౪-౪౩-౪) ఎంబుదరిం ద్రి తారక్యే వికృత్యాగా ధకారాదోః బరుత్తది. ధకారాదోః తక్యే పునః మిరి జే ఎంబుదరిం ద్రి జత్వే బందరి తకార బరుత్తది ఎంబు శంకసకారదు. హోష్టరసాజాయోగ మతదర్శి ద్విశ్చియోష్టర విధాన మూది ముదో వ్యుత్థవాగువుదరిం ద్రి పునః జత్వే బరుత్తది.

ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಂಸುಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೈಂ ಸು ಮೇಷನಿತಿ ಪಂಚದಶರ್ಷಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸವ್ಯಸ್ಯಾರ್ವಮೈಂದ್ರಂ |
ತ್ರೆಯೋದಶೀ ಪಂಚದಶೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ ಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯೈಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತೆಂ | ತೈಂ ಸು ತ್ರೆಯೋದ
ಶೈಂಶೈಃ ತಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ || ಗವಾಮಯನಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮೇಷಹನಿ ವಿಷುವತ್ಸಂಜ್ಞಕೇ ಮರುತ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರ
ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ವಿಷುವಾನ್ದಿವಾ ಕೀರ್ತ್ಯೇ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರೀತಂ | ತೈಂ ಸುಮೇಷಂ ಕಯಾಶುಭೇತಿ
ಚ ಮರುತ್ಯತೀಯಂ | ಅ. ೮. ೩. | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತೈಂ ಸು ಮೇಷಂ ಎಂಬುವುದು ಹತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸವ್ಯನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು.
ಹದಿಮೂರು, ಹದಿನೈದನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದವ್ಯವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀರ್ಷಂದಸ್ತಿನವು. ಅನು
ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೈಂ ಸು ತ್ರೆಯೋದಶೈಂಶೈಃ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಗವಾಮಯನವೆಂಬ
ಯಾಗದ ವಿಷುವತ್ಸಂಜ್ಞಕವೆಂಬ ಮಧ್ಯದ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ರಯಾನನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ವಿಷುವಾನ್ದಿವಾಕೀರ್ತ್ಯೇ ಎಂಬ ಖಂಡದ ತೈಂ ಸು ಮೇಷಂ
ಕಯಾ ಶುಭೇತಿ ಚ ಮರುತ್ಯತೀಯಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೮-೩)

ಸೂಕ್ತ ೫೨

ಮಂಡಲ-೧ | ಅನುವಾಕ-೧೦ | ಸೂಕ್ತ-೫೨ ||
ಅವ್ಯಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ-೧೩, ೧೩, ೧೪ ||
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಜ್ಯೋಷಿ ||
ಮುಷಿ-ಸವ್ಯ ಅಂಗವಸಃ ||
ವೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ |
ಭಂದೆ-೧.೧೨, ೧೪ ಜಗತೇ | ೧೩, ೧೫ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೈಂ ಸು ಮೇಷಂ ಮಹಯಾ ಸ್ತುರ್ವಿದಂ ಶತಂ ಯಸ್ಯ ಸುಭೈಃ ಸಾಕ-
ವಾರತೇ |
ಅತ್ಯಂ ನ ವಾಜಂ ಹವನಸ್ಯದಂ ರಥಮೇಂದ್ರಂ ವವೃತ್ಯಾಮವಸೇ ಸು-
ವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ || ೧ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ತ್ಯಂ | ಸು | ಮೇಷಂ | ಮುಹುಯ | ಸ್ವಃವಿದಂ | ಶತಂ | ಯಸ್ಯ | ಸ್ವಃಭ್ಯಃ |
ಸಾಕಂ | ಈರತೇ |

ಅತ್ಯಂ | ನ | ನಾಜಂ | ಹವನಸ್ಯದಂ | ರಥಂ | ಅ | ಇಂದ್ರಂ | ವಸ್ತುತ್ಯಾಂ
ಅವಸೇ | ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯುಛಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ತ್ಯಂ ಶಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ಮೇಷಂ ಶತುಃ ಸಹ ಸ್ವರ್ಧಮಾನಂ ಸ್ವವಿದಂ | ಸ್ವರಾಜಿತ್ಯೋ
ದ್ಯೌರ್ವಾ | ತಸ್ಯ ವೇದಿಕಾರಂ ಲಭ್ಯಾರಂ ನಾ | ಯಿಷ್ಟಾ | ಸ್ವಃ ಸುಪ್ತೃರಣೇಯಂ ಧನಂ | ತಸ್ಯ
ಲಂಘಯಿತಾರಂ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ದ್ರೋಣೇ ಅರ್ಥಯೋಃ ಸು ಮಹಯಂ | ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಯಿ |
ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶತಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸುಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾರಃ ಸಾಕಂ ಸಹ್ಯವ ಯುಗಪದೇವೇರತೇ ಸ್ತುತೌ
ಪ್ರವರ್ತಂತೇ | ಯದ್ವಾ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ರಥಂ ಶತಂ ಸುಭ್ಯಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಶ್ವಾಃ ಸಾಕಂ ಸವೇರತೇ |
ಗಮಯಂತಿ | ತಮಿಂದ್ರಮವಸೇ ಸ್ತದ್ರಕ್ಷಣಾಯ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಃ ಸುವ್ಯಾಪರ್ವಕೃತಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ರಥಮಾವ-
ವ್ಯತ್ಯಾಂ | ರಥಂ ಪ್ರತ್ಯಾವರ್ತಯಾಮಿ | ಕೀದೃಶಂ ರಥಂ | ಹವನಸ್ಯದಂ | ಹವನಮಾಪ್ತಾನಂ ಯುಗಂ
ನಾ ಪ್ರತಿ ವೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತಂ | ವೇಗಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅತ್ಯಂ ನ ನಾಜಂ | ಗಮನಸಾಧನಮತ್ಯ-
ಮಿವ || ಮಹಯಂ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿರದಂತಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮಸ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತ
ಇತಿ ದೀರ್ಘಶ್ಲೋಕಂ | ಸುಭ್ಯಃ | ಸುಪ್ತು ಧವಂತೀತಿ ಸುಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾರಃ | ಕ್ರಿಶ್ಚಾಚೇತಿ ಕ್ರಿಶ್ಚ | ಕೃದುತೃರ
ಪದಪ್ರತ್ಯುತಿ ಸ್ತರತ್ವಂ | ಜಸ್ಯೋಃ ಸುಪೀತಿ ಯುಜಾದೇಶಸ್ಯ ನ ಭೂಸುಧಿಯೋರಿತಿ ಪ್ರತಿವೇಧೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಧಂದಸ್ಯುಧಯಥಾ | ಪಾ. ೩-೪-೮೩ | ಇತ್ಯುಧಯಥಾಧಾನಾದ್ಯುಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ
ಇತಿ ಪರಸ್ಯ ಜನೋಽನುಧಾತ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಈರತೇ | ಈರ ಗೌ ಕಂಪನೇ ಚ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈಶೋ
ಲಿಕ್ | ಝಷಾಃ ವಾದೇಶಃ | ದೀರೀಶ್ಲೋಕಂ | ಅನುದಾತ್ತೇಶ್ಚಾಸ್ತುಭಿರ್ವಾಧಾತುಕಾನುಧಾತ್ಯೇ ಧಾತು
ಸ್ಯಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದಿವಿಘಾತಃ | ತತ್ರ ಹಿ ಪಂಚಮಿನ್ದೀರ್ಶತೇಽಪಿ ವ್ಯವಹೀಶ್ಲೋಕಿ
ಕಾಯಾಮಿತ್ಯತೇ | ಪಾ. ೮-೧-೩೩ | ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಅತ್ಯಂ | ಅತ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತನಾಮ | ಅತ್ಯೋ ಹಯ ಇತಿ
ಪಾಶಾಶ್ಚ | ನಾಜಂ | ನಾಜುತೇ ಗಮ್ಯತೇನೇನೇತಿ ನಾಜಃ | ನಜ ವೃಜ ಗೌ | ಕರಣೇ ಘಂ |
ಅತಿವ್ರಜೋಽಥ | ಪಾ. ೩-೩-೮೦ | ಇತ್ಯತ್ರ ಚೇತ್ಯುಷ್ಯಾಸುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಶ್ಚಾದ್ಯಾಚೋ ವಾದ್ಯಮಿ-
ತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕುತ್ಯಾಧಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಹವನಸ್ಯದಂ | ಸ್ವಂದಂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ | ಸ್ವದೋ ಜನೇ | ಪಾ.
೩-೪-೨೬ | ಇತಿ ವೇಗೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಘೌಷ್ಣೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಅತ ಏವ ಸಲೋಪೋ ವೃದ್ಧ್ಯಧಾವಕ್ತ |
ನ ಚ ಸ ಧಾತುರೋಪ ಅರ್ಧಧಾತುಕೇ | ಪಾ. ೧-೧-೪ | ಇತಿ ವೃದ್ಧೇಃ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಇಗ್ಗುಷಾ ಹಿ
ವೃದ್ಧಿಸ್ತತ್ರ ಪ್ರತಿವಿಧ್ಯತೇ | ನ ಚೇಯಮಿಗ್ಗುಷಾಃ | ಘೌಷೋ ಇತ್ಯಾಸುಕ್ತಂ ಉಪದ್ಯುಷ್ಯಾತ್ಯುಕ್ತಂ |

ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಶ್ಚೇನ ತದೇವ ಶಿಷ್ಯಶೇ | ವವ್ರಶ್ಯಾಂ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಅಜಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನ ಪರಶ್ಚೈವಂ | ಬಹುಳಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಪ್ಲಃ | ದ್ವಿವರ್ತನಾದಿ | ಯಾಕುಟೋ ಜಾತ್ಯಾಲ್ಪಭಾವಪದ ಗುಣಾಭಾವಃ | ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜ ಇತಿ ನಿಘಾತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ) ತೈಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ | ಮೇಷಂ—ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವವನೂ | ಸ್ವರ್ಗದಂ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಆದಿತೈವನನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕವನೂ ಅಥವಾ ಹೊಂದತಕ್ಕವನೂ ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸು ಮಹಯಂ—ಹೆನ್ನಾಗಿ ಘೋಷಿಸು | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ (ನ್ನು) | ಶತಂ—ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ | ಸುಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಸಾಕಂ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಈರತೇ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೋ | [ಅಥವಾ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ (ರಥವನ್ನು) | ಶತಂ—ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ | ಸುಭ್ಯಃ—ಕುಮರಗಳು | ಸಾಕಂ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು | ಈರತೇ—ಎಳೆಯುತ್ತವೆಯೋ |] ಇಂದ್ರಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅವಸೇ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಅತೈಂ ನ ವಾಜಂ—ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆಯಂತೆ | ಹವನಸ್ಯದಂ—ಅಜ್ಜಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಅಥವಾ ಯಾಗವನ್ನು ಕುರಿತು (ವೇಗವಾಗಿ) ಓಡುವ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ—ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಆ ವವ್ರಶ್ಯಾಂ—ಹತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುವೆನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ, ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವವನೂ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆಮಾಡುವವನೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೆನ್ನಾಗಿ ಘೋಷಿಸು. ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನೂರು (೧೦) ರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕುದುರೆಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವೆನು.

English Translation.

Worship well that ram (Indra) who makes heaven known, whom a hundred worshippers at once are praising. I implore Indra with many prayers to ascend the car which hastens like a fleet horse to the Sacrifice for my protection.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತೈಂ—ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ತೈವಂ ಶಬ್ದದ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎಂಬುದೇ ಇದರ ಅರ್ಥ. ಮೇಷಂ—ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ ಇಂದ್ರಂ (ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯು, ೧-೫೧-೧ ರಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)

ಸ್ವರ್ಗವಂ—ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ದ್ಯೌರ್ವಾ | ತಸ್ಯ ವೇದಿತಾರಂ ಲಕ್ಷಾರಂ ವಾ | ಯದ್ವಾ ಸುಷ್ಪ್ರರ-
ಖೇಯಂ ಧನಂ ತಸ್ಯ ಲಂಚಯಿತಾರಂ | ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯಲೋಕವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಅಲ್ಲಿನ ಕಳಶ ವಿಸಯ
ಗಣನೆ ಅಳಿದಿರುವವನು, ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕರುಣಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥ
ವಿಡ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಕಶಂ ಸುಭ್ಯಃ ಸಾಕಮೀರತೇ | ಇದ್ರಿ ಸುಭೂಶ್ಚಕ್ರೈ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು, ಮತ್ತು ಕಾಸುರಿಗಳು
ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ನೂರುಜನ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಏಕಧ್ಯನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಪುತ್ರಿಯವರೂ
ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು ನೂರು ಕುದುರೆಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಎಳೆಯುತ್ತಿವೆಯೆಂದೂ
ಅರ್ಥ ವೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ಯಂ—ಅದಕ್ಕೆ ಕುದುರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಶ್ಯಃ ಹಯಃ (ಐ. ೨-೨೭) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಇದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವಾಜಂ—ವಾಜ್ಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಅನೇನ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಜ ರತ್ನವು ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ
ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಅಶ್ಯಂ ನ ವಾಜಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಗಮನಸಾಧಕವಾದ ಕುರುತಿಯಂತೆ
ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

ಸುವೃತ್ತಿಧಿ—ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತಹ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಸುವೃತ್ತಿ
ಗಣಿತವು ಹೆಸರು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಮಹಯಃ—ಮಹ ಪೂಜಾರಿಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಇದು ಅವಂತವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಚುರಾದಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಪಿತವಾಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಜ್
ಅತೋ ಲೋಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಕಾರಲೋಕಃ ಶಪ್ ವಿಶರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಲುಕ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ ಡೇಟಿಗೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶ. ಮಹಯಂ ಎಂದು ಹೊಸವಾಗುತ್ತದೆ.
ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯೌತ್ಯತೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವದ್ದಿ ದಿರ್ಭ ಏರುತ್ತದೆ. ಆಹಿಂಶದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಭ್ಯಃ—ಸುಖ್ಯ ಭವಂತಿ ಇತಿ ಸುಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಕೈಶ್ ಚ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಕೈಶ್. ಸು ಭೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಎಂಬ ಗತಿನೋಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಿಗ ಗತಿಶಾರಕೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಕೈದುತ್ಪರದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹಿಃ ಸುಹಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ
ಯಸಾದೇಶಕ್ಕೆ ನಭೂಸುಧಿಯೋ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವೇಧವು ಬದವೇಶಾಗುತ್ತದೆ.
ಆದರೆ ಭವಂತಿಸ್ಯುಭೆಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವೇಧವು ಬಾರದಿರುವುದೂ ಇದೆಯಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಕರ್ಗಸೂತ್ರದಿಂದ
ಯಸಾದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಊಕಾರಕ್ಕೆ ಯಸಾದೇಶ ಬಂದು ಆದರೆ ಪರದಲ್ಲಿ ಏಳಕ್ಕೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಾತ್ಮ
ಸ್ವರಕರೋಯೋಣಃ ಸ್ವರತೋಽಸುಪಾತ್ಮಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಳಕ್ಕೆ ಸ್ವರವಿಧಿ ಉಪಾತ್ಮ.

ಆರತೇ—ಆರ ಗತ್ ಕಂವನೇ ಆ ಧಾತು. ಆರಾದಿ. ಅದಿವೃತ್ತಿಭ್ಯಃ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್
ಉಪಾತ್ಮವುದರಿಂದ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇವದೇವ್ಯನೇತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿ
ಅಪಾದೇಶ. ಟಿತ ಅತ್ಯನೇವದೇವ್ಯಾಂ ಟೀರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದರೆ ಚಿಗೆ ಎತ್ತ ಆರತೇ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನುದಾತೃವಿತ್ತವ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋವಾತ್ರಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವಂಶಂಥ ವಿದ್ವಾನ್ವರವಿಂದ ಯದ್ಯೈತ್ತಾ ನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಆ ನಿಷೇಧಸೂತ್ರ ವಲ್ಲ ಸಂಕಮೀ ನಿರ್ದೇಶನಾದಿರುವುದರಿಂದ ಯಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಪ್ಯವಹಿತ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಿಘಾತಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ವ್ಯವಹಿತೀಶಿ ಕಾರ್ಯಮಿಷ್ಟತೇ (ಶಾ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಧಾನ ವಿದ್ದವು ಕಾರ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮಂ—ಆತ್ಮ ಎಂದು ಕಂಡುಬಂದು ಹೆಸರು. ಆತ್ಮಃ ಹಯಃ (ಐ. ೨-೨೭) ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯ ವಾಗಿ ಪಾಠನಾದಿಗುತ್ತಾರೆ.

ನಾಜಂ—ನಾಜಕ್ಕೆ ಗಮ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವಾಚಃ ವಚ ವ್ರಜ ಗತೌ ಧಾತು. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೞ್ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಜಿವ್ವಜ್ಜಿಂಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ರಮಮಂಜ್ಞಾಯಕವಾದುದರಿಂದ ನಾಜಃ ನಾಜ್ಯಂ ಎಂದೆಡೆಗೆಲ್ಲ ವಚ ಧಾತು ವಿಗೂ ಕಾತ್ವಂಚ್ಚ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಾಚ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಘ್ನಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯು ದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸನಸ್ಯೇವಂ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರವವಣೀ ಧಾತು. ಸ್ಯದೋಜವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೮) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇಗ ಮಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಘೞಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತನಾದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ನಲೋಕನವು ವ್ಯದ್ಯಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಧಾತುಲೋಕ ಅರ್ಥ- ಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧,೪) ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಪ್ರತಿಷೇಧವು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಪಾ ತವನ್ನು ಎಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸುವುದು ಕೇವಲ ಇೞ್ ಲಕ್ಷಣವಾದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ಇೞ್ ಲಕ್ಷಣವೃದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ ಅತೆಲುಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾೞಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಪಾತವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಘೞ್ ಷಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸನಾದಾಗ ಗತಿಶಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸ್ಯತ್ಯಾಂ—ವಸ್ಯತ ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಛಾದಿ ಆತ್ಮನೇಹದಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋಬಿಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಸ್ಯತ್ಯಾಂ ಪದವ ಲಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಿಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಶ್ಲಿ ನಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲಿ ನಿಬಂಧನದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀತಸ್ಯ, ಉರದತ್ಯ ಹಲಾದೀತೀಕ ತೋಭೞ್ಘೞ್- ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಿಪಿಗೆ ಆಮಾದೇಶ ಲಿಜ್ ಗೆ ಯಾಸುಕೞ್ ಪ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಭಾಗವು. ವಸ್ಯತ್ಯಾಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸುಟೆಗೆ ಜಾನ್ಯದ್ವಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪುಗಂತಲಘೂಪವಸ್ಯೇತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಸರ್ವತೋ ನ ಧರಣೇಷು ಚ್ಯುತಃ ಸಹಸ್ರಮೂತಿ ಸ್ತವಿಸೀಷು ವಾವೃಧೇ |
ಇಂದ್ರೋ ಯದ್ಭ್ರೂತ್ರಮವಧೀನ್ನದೀವೃತಮುಬ್ಜನ್ನರ್ಣಾಂಸಿ ಜರ್ಹ್ಯ-
ಷಾಣೋ ಅನ್ಯಸಾ || ೨ ||

|| ಪವಣಃ ||

ಸಃ | ಸರ್ವತಃ | ನ | ಧರಣೇಷು | ಅಚ್ಯುತಃ | ಸಹಸ್ರಂಽಲೂತಿಃ | ತವಿಸೀಷು |
ವವೃಧೇ |
ಇಂದ್ರಃ | ಯತ್ | ಭ್ರೂತ್ರಂ | ಅವಧೀತ್ | ನದೀವೃತಂ | ಉಬ್ಜನ್ | ಅರ್ಣಾಂಸಿ
ಜರ್ಹ್ಯಷಾಣಾಃ | ಅನ್ಯಸಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಂಧಸಾ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ವೇನ ಜರ್ಹ್ಯಷಾಣೋಂತ್ಯರ್ಥಂ ಹ್ಯುಕ್ಯನ್ವಿಂದ್ರೋ ಯಜ್ಞಸಾ
ವೃತ್ತಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಾವರೀಶಾರಮಸುರಮವಧೀತ್ | ಹತವಾನ್ | ತೀದ್ರತಂ ವೃತ್ರಂ |
ಸದೀವೃತಂ | ನದಿನಾನ್ನದ್ಯ ಅಪಃ | ಶಾಸಾಮಾವರೀಶಾರಂ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ನಿಂದ್ರಃ | ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಜಲಾ-
ಷ್ಠುಬ್ಜನ್ | ಅಧಃಪಾತಯನ್ | ತೆವಾನೀಂ ಸ ಇಂದ್ರಃ | ಸರ್ವತೋ ನ ಸರ್ವರ್ವಾ ತಿಲೋಚ್ಚಯ ಇವ
ಧರುಣೇಷು ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕೇಷೂದಕೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಚ್ಯುತೇಶ್ಚ ಲನರಾಹಿತೈನ ಸ್ತಿ ತಃ ಸಹಸ್ರಮೂತಿರ್ಬಹು-
ವಿಧರವೃಣವಾನ್ ತವಿಸೀಷು ಬಲೇಷು ವಾವೃಧೇ | ಪ್ರವೃದ್ಯೋ ಬಧೂವ || ಧರುಣೇಷು | ಧಾರಯತೇರ್ಣ-
ಲುಕ್ ಚೇತ್ಯುನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ | ಸಹಸ್ರಮೂತಿಃ | ಸಹಸ್ರಮೂತಿಯೋ ಯಸ್ಯಾಸಾ | ಲುಗ-
ಧಾವಶ್ರಾಂತಃ | ವಾವೃಧೇ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಘ್ನಾಸ್ಯಾನ್ವೇಷಾಮುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘಶ್ಚಂ |
ಸದೀವೃತಂ | ನದೀಂ ವ್ಯಸೋತೀತಿ ನದೀವೃತ್ | ಕ್ರಿತ್ | ತುಗಾಗಮಃ | ಉಬ್ಜ | ಉಬ್ಜ ಅರ್ಜವೇ |
ವಿಕರಣಸ್ತರಃ | ಅರ್ಣಾಂಸಿ | ಉದಕೇ ನುಬ್ಜ | ಉ. ೪. ೧೯೬ | ಇತ್ಯರ್ಥೇರಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತತ್ಪನ್ನಿಯೋ-
ಗೇನ ಸುಧಾಗಮುಕ್ತ | ನಿಶ್ಚ್ರಾದಾದ್ಯುದಾಶ್ಚೈತ್ಯಂ | ಜರ್ಹ್ಯಷಾಣಾಃ | ಜ್ಯೃತ್ ತುಷ್ಠಿ | ಯ್ ಲುಗಂಶಾ-
ಷ್ಟ್ಯೈತ್ಯಯೇನ ಶಾಣ್ಷ | ಅಧ್ಯಸ್ತಾ ಸಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾಶ್ಚೈತ್ಯಂ | ಯದ್ಭ್ರಾ | ಯಜಂತಾಪದೇವ ಶಾಣಿ-
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಶೋ ಲ್ಲುಕ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಃ ಛೇತಿ ಶಾಣ್ಷ | ಅಧ್ಯಧಾತುಕೃತ್ಯಾಪದೋಲೋಕೇ

ಯಲೋಪ್ | ಸಾರ್ವಧಾತುಕಶ್ಚಾಭ್ಯಾ ಭ್ಯತ್ತಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ತಂ | ಅಂಧಸಾ | ಅದ್ಯತ ಇತ್ಯಂಧಃ | ಅದೇ-
ನುರ್ನು ಧತ್ತ | ಉ. ೪-೨೦೫ | ಇತ್ಯಸುನ್ | ಧಾತೋನುರ್ವಾಗಮೋ ಧತಾರಾಂತಾದೇಶಕ್ತ | ನಿಶ್ಚಾ-
ದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಂಧಸಾ—ಸೋಮರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ | ಜರ್ಜ್ಯವಾಣಃ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತ | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ಅರ್ಜಾಂಸಿ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ಉಬ್ಬು—ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಸುತ್ತ | ನದೀವೃತಂ—ನೀರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ
ಬಂಧಕನಾದ | ವೃತ್ತಂ—(ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ) ಆವರಿಸಿದ ವೃತ್ತನನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅವ-
ಧೀಶ್—ಕೊಂದನೋ (ಆಗ) | ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಪರ್ವತೋ ನ—(ಬಂಡೆಗಳ ಸಂಘಾತವಾದ) ಪರ್ವತದಂತೆ
ಧರುಣೇಷು—(ಸರ್ವ) ಧಾರಕಗಳಾದ ನೀರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ಅಚ್ಯುತಃ—ಚಲನರಹಿತನಾಗಿ (ಸ್ಥಿರವಾಗಿ)
ನಿಂತುಕೊಂಡು | ಸಹಸ್ರಮೂತಿಃ—ಸಹಸ್ರಾರು ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳೊಡನೆ | ತವಿಸೀಷು—ಬಲರೂಪದಲ್ಲಿ |
ವಾವೃಧೇ—ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದನು | (ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲನಾದನು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಾನಂದದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತ ಇಂದ್ರನು ನೀರುಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಸುತ್ತ ನೀರುಗಳಿಗೆ
ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಂಡಾಗ ಸರ್ವಧಾರಕಗಳಾದ ನೀರುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪರ್ವತದಂತೆ ಚಲನ
ರಹಿತನಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಲಹುವ ಸಹಸ್ರಾರು ರಕ್ಷಣಾಸಾಧನಗಳೊಡನೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲ
ನಾದನು.

English Translation.

When Indra, who delights in the sacrificial food had slain the stream-
obstructing Vritra, and was pouring down the waters, he stood firm amid the
torrents like mountain, and endowed with a thousand means of protecting,
increased in vigour.

|| ನಿರೀಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪರ್ವತೋ ನ—ಪರ್ವತದಂತೆ ಎಂಬರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿರುವ ಇವಾರ್ಥಕದ ನಕಾರದ ಸಾಧಚರ್ಮದಿಂದ
ಬಂದಿದೆ.

ಧರುಣೇಷು—ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕೇಷೂದಕೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಎದುರಿಸುವ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಂತೆ ಹೆದರದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು

ಸಹಸ್ರಮೂತಿಃ—ಸಹಸ್ರಂ ಊತಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂಬ ವ್ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆ
ಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗುವುದು.

ನದೀವೃತ್ತಂ—ನದನಾನ್ ನದ್ಯತಿ | ತಾಪಾಮಾವರಣಾಠ | ಜಲರಾಶಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನನ ವೃತ್ತಾ ಸುಧ. ಆಂತಕ ವೃತ್ತವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧರುಣೀಮು—ಧೃಷ್ ಅವಸ್ಥಾನೇ ಧಾತು. ಧಾರಯತೇರ್ಚೆಲುಕ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅಟಕುಂಪಾ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ಯ. ಧರುಣ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರದಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉಚಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಪ್ರಮೂತಿ—ಸಹಸ್ರಂ ಊತಯೋ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಸಹಪ್ರಮೂತಿಃ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸುಪೋಷ ಥಾತು ಪಾತಿವದಿಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಪಾಪ್ರವಾದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವವೃಧೇ—ವೃಥು ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು ಧ್ವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ವರಯೋರೇಶಿರೇಚೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಡ್ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಉದತ್ತ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅಸಂಯೋಗಾಲಿಟ್ ಕಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಿಡ್ವದ್ಯಾವವಿರು ವುದರಿಂದ ಲಘುನಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವವೃಧೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಶ್ಲತಿಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಇರುತ್ತದೆ.

ನದೀವೃತ್ತಮ್—ನದೀಂ ವೃಷೋತಿ ಇತಿ ನದೀವೃತ್. ವೃಷ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಷ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಷ್ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ರತೀತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಉಬ್ಜನ್—ಉಬ್ಜ ಅರ್ಚನೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ತುದಾದಿಭ್ಯಃಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ಏಕರಣ. ಉಬ್ಜತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾದಿನಾ ಸುರೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತರೋಪ. ಉಬ್ಜನ್ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕರಣ ಸ್ವರದಿಂದ ಜಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣಾಂಃ—ಋ ಗತ್ ಧಾತು. ಉದಕೇ ನುಟ್ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪.೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೀರು ಎಂಬರ್ಥ ಕೋರುವಾಗ ಋಧಾತುವಿಗೆ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ನುಡಾಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ರಷಾಧ್ಯಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ಯ. ಅರ್ಣಾನ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಣಾಂಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಸುನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯತ್ಯಾದಿ-ರ್ಷಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಹ್ವೃಷಾಣಃ—ಜಹ್ ತುಷ್ಠೌ ಧಾತು. ಅಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಅದಕ್ಕೆ ಯಜೋಽಽಪಿಚೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್. ಸನಾಡ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಹ್ಯಾ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ-ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಚಿತ್ಸದಿಂದ ಜಕಾರ. ರುಗ್ರಿಕೌಚೆ ಲುಕಿ (ಐ. ಸೂ. ೭.೪.೯೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುಗಾಗಮ ಜಹ್ವೃಷ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬ

ದರಿಂದ ಶಾನಚ್ಛ. ನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐತ್ಯ ಜರ್ಘ್ಯ ಪಾಠ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶಾನಚ್ಛ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗ ಲುಕ್. ಜರ್ಘ್ಯ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಛಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗೇ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಯಸ್ಯಹಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ನರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ರೂಪವು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು.

ಅಂಧಸಾ—ಅದ್ಯತೇ ಇತಿ ಅಂಧಃ. ಅದ ಭಕ್ತನೇ ಧಾತು. ಅದೇರ್ನುಧಕ್ಕೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ, ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಧಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಅಂಧಸಾ ಎಂದು ಸಾಂತಕದ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅಸುನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾನ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಸ ಹಿ ದ್ವರೋ ದ್ವರಿಷು ನವ್ರ ಊಢನಿ ಚಂದ್ರಬುಧ್ನೋ ಮದವ್ಯದ್ಧೋ
ಮನೀಷಿಭಿಃ ।

ಇಂದ್ರಂ ತಮಹ್ವೇ ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ ಧಿಯಾ ಮಂಹಿಷ್ಯರಾತಿಂ ಸ ಹಿ ಪಪ್ಪಿ-
ರನ್ಥಸಃ ॥ ೩ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಸಃ । ಹಿ । ದ್ವರಃ । ದ್ವರಿಷು । ನವ್ರಃ । ಊಢನಿ । ಚಂದ್ರಬುಧ್ನಃ । ಮದವ್ಯದ್ಧಃ ।
ಮನೀಷಿಭಿಃ ।

ಇಂದ್ರಂ । ತಂ । ಅಹ್ವೇ । ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ । ಧಿಯಾ । ಮಂಹಿಷ್ಯರಾತಿಃ । ಸಃ ।
ಹಿ । ಪಪ್ಪಿಃ । ಅನ್ಥಸಃ ॥ ೩ ॥

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ||

ಸ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ಇಂದ್ರೋ ದೈರಿಷ್ಯಾವಂಶಕ್ತೃಷು ಶತ್ರುಷು ದ್ವೇಷೀ ಹಿ ಅತಿ-
 ಶಯೋನಾವರೀತಾ ಬಲಂ | ಶತ್ರುಜಯಶೀಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಯಾಪೂರ್ವಾನ್ಯುಜ್ಜಿತಜಲವತ್ಕಂಕಶ್ಚೇ
 ವಪ್ಸ ಸಂಧಕ್ರೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಅತ ಏವ ಚಂದ್ರಬುಧ್ಧಃ | ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾಜನವಾಹ್ಯಾದಿಶ್ಚೇ-
 ಮೂಲಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಸರ್ವಾಹ್ನಾದಿಕತ್ಯಾತ್ | ಮವವೃದ್ಧಃ | ಮಾವ್ಯಂತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಮದಾಃ ಸೋಮಾಃ |
 ಕೃವರ್ಧತಃ | ಏವಂಭೂತೋ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮುಂಹಿಷ್ಯರಾತಿಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಧನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಿದಾನಂ ನಾ
 ಶಮಂದ್ರಂ ಮುನೀಷಿಭಿರ್ಮನಸ ಉಚ್ಯತಃ | ಪ್ರಾಚ್ಛೈರ್ಬುಧ್ಧಿಃ | ಸಹ ಸ್ವವಸ್ಯಯಾ ಭಿಯಾ ತೋಧನ-
 ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾಭ್ಯೇ | ಅಪ್ರಯಾಸು | ಹಿ ಯಸ್ಯಾತ್ಯ ಇಂದ್ರೋಽಂಧಸೋಽ-
 ನ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಯದೇವಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಪಿಸ್ತಿಃ ಪೂರಯಿತಾ || ದ್ವೇಃ ದ್ವೈ ಇತ್ಯೇಕೇ | ದ್ವೇರತ್ಯಾನ್ವೋಽಂತಿ
 ದ್ವೇಃ | ಪಶಾಚ್ಚಾಹ್ | ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ದ್ವಂಷು | ಅಚೇ ಇರಿತಿ ಕರ್ಕರೀಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ವಪ್ಸಃ | ವ್ಯಕ್ತ ಸಂಭಕ್ತೃ | ಪ್ರಿಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತ ಇತಿ ವಪ್ಸಃ | ಘನಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಯಾನ್ಮಾಪಾ-
 ವ್ಯಧಿನಿಯುಧ್ಯರ್ಥಂ | ಪಾ. ೩-೩-೫೮-೪ | ಇತಿ ಪರಿಗಣನೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ಯಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ
 ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದ್ವಿರ್ಭಾವತ್ಯಾಂವಸಃ | ಊಧನಿ | ಉತ್ ಊರ್ಧ್ವಂ ದ್ವಿಯತೇಽನ್ವಿನ್ ಜಲಮಿತ್ಯೂಧಃ |
 ಸಪ್ರಮ್ಯೇಕವಚನೇಽನ್ವಿ ದಧಿಸಿಕ್ಯೈಷ್ಟ್ವಾ ಮನಜ್ಞಾ ದಾತ್ರತ್ವಂದಸ್ಯಸಿ ದ್ಯತ್ಯತೇ | ಪಾ. ೭-೧-೭೬ | ಇತಿ ದ್ವಿ-
 ಗ್ರಹಣಾದೂರ್ಧ್ವ ಶಬ್ದಸ್ಯಾಪ್ಯನಜಾದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ | ಊಧನೋನಜ್ | ಪಾ. ೫-೪-೧೩೦ | ಇತಿ
 ಸಮಾಸೇ ವಿಧಿಯಮಾನೋಽನಜಾದೇಶತ್ಯಾಂವಸತ್ಯಾತ್ಯೇವಲಾದಿಸಿ ಭವತಿ | ಚಂದ್ರಬುಧ್ಧಃ | ಚಂದಿ
 ಅಹ್ಲಾದನಿ ದೀಪ್ತೌ ಚ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ವಮ್ | ಸ್ವಾಯಿಕರ್ಷಣತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋ-
 ದಾತ್ರತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಣಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಸ್ವರತ್ವೇನ ತದೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಮವವೃದ್ಧಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ |
 ಮದೋಽನವಸರ್ಗ ಇತಿ ಕರಣೋಪ್ | ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರತ್ಯೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ತ್ವೇಯಾ ಕರ್ಮಾ-
 ಣೇಶ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಶ್ಚಂ | ಅಹ್ಯೇ | ಹ್ಯೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ತದೇ ಚ | ಛಂದಸಿ ಛಾಹ್
 ಂಛಲಿಚ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಪ್ತಾತ್ಯನೇಪದೇವ್ಯನಶರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೩-೧-೫೪ | ಇತಿ ಚೇಽಽಂತೇಶಃ |
 ಅತೋ ಲೋಪ ಇತಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಗುಣಃ | ಸ್ವವಸ್ಯಯಾ | ಅಸ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮಃ | ತೋಧ-
 ನಮಪಃ ಸ್ವಪಃ | ತದರ್ಹತೀತಿ ಸ್ವಪಸ್ಯಃ | ಛಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮುಂಹಿಷ್ಯರಾತಿಂ |
 ಮಹಿ ವೃದ್ಧೌ | ಅತಿಶಯೇನ ಮುಂಹಿತ್ರೀ ಮುಂಹಿಷ್ಯಾ | ಕುಶ್ಯಂದಸೀತೀವ್ಯನ್ವತ್ಯಯಃ | ತುರಿಷ್ಯೇ
 ಮೇಯಃ ಸ್ತಿತಿ ತ್ವಲೋಪಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಮುಂಹಿಷ್ಯಾ ರಾತಿರ್ಯಸ್ಯ | ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ
 ಪುಂವತ್ | ಪಾ. ೩-೩-೩೪ | ಇತಿ ಪುಂವದ್ಯಾಪಾದ್ವೈತ್ಯಂ | ಬಹುವ್ರೀಣಾ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವಪದ-
 ಪ್ರತ್ಯುತಿಶ್ಚರತ್ವಂ | ಪಿಸ್ತಿಃ | ಸ್ಯಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಅಪ್ಪಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಉದೋಽಪ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯೇತುತ್ಯಸ್ಯ ಬಹುಕಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಚನಾದಭಾವೇ ಯಶಾದೇಶಃ | ಲಿದ್ವದ್ಯಾ-
 ನಾದ್ವಿವಚ ಚೇಽಽಂತೇಶಃ ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾವೇ ಸತಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋದರಪ್ರತ್ಯಲಾದಿಶೇಷಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾ-
 ತ್ರತ್ವಂ || ೩ ||

|| ಸ್ತುತವಾರ್ಧ ||

ಸ್ತುತಿ—೪ ಇಂದ್ರನ್ನು | ದೈರಿಷು — ಕೃತಬಂಧಕವನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ಕತ್ರಗುಳು | ದ್ವೇಷಿ —
 (ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೂರನಾಗಿ) ಜಮಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ | (ಅದ್ವೇಷಿನೀ) ಊಧನಿ — (ಜಲಧಿ

ಗಣದ ಮೇಳಿಗಳಿಂದ) ಕೂಡಿದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ವನ್ಯಃ—ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ಯಾನೇ | ಚಂದ್ರಬುಧ್ನಃ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಆಹ್ಲಾದಹೇತುವೂ | ಮದವೃದ್ಧಃ—ಸೋಮರಸದಿಂದ ವರ್ಧಿತನೂ (ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ) ಮತ್ತು | ಮಂಹಿಷ್ಯ ರಾಶಿಂ—ಅಧಿಕಧನವುಳ್ಳವನೂ ಅಥವಾ ದಾನಯುಕ್ತನೂ ಆದ | ತಂ ಇಂದ್ರಂ—ಆ ಇಂದ್ರ ನನ್ನು | ಮನೀಷಿಥಿಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮುತ್ಸಿಕ್ಯಗಳೊಡನೆ | ಸ್ವಪಸ್ಯಯಾ ಧಿಯಾ—ಪವತ್ರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಅದ್ವೈ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಹಿ—ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ | ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಅಂಧಸಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅವೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಸ್ತಕ್ಕೆ | ಪಪ್ಪಿಃ—ಪೂಜನು (ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಆ ಇಂದ್ರನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸುವವನು. ಜಲಭರಿತಗಳಾದ ಮೇಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆಹ್ಲಾದಹೇತುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಪೂರಿತನೂ, ಸೋಮರಸವರ್ಧಿತನೂ, ದಾನಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮುತ್ಸಿಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಪವತ್ರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಅವನು ನಮಗೆ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He who is victorious over his enemies, who is spread through the dewy firmament, the root of happiness, who is exhilarated by the soma-juice; him I invoke, the most beautiful Indra along with learned priests with a mind disposed to pious adoration, for he is the bestower of abundant food.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ವೈಃ—ದ್ವೈತೆ ಅವ್ಯನೋತೀತಿ ದ್ವೈಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮಿಸುವ ಶತ್ರು ಎಂದರ್ಥ ದ್ವೈತಿಸು ದ್ವೈಃ ಹಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರ ಪರವಾಗಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಆಶ್ರಮಿಸಿ ಧ್ಯೇಯವಾಗುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಊಧನಿ—ಇದಕ್ಕೆ ಉಕ್ ಊಧನ್ಯಂ ದ್ವಿಯೆತೇನ್ಸಿನ್ ಜಲಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಲರಾಶಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಮೇಳಿಗಳೇ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಚಂದ್ರಬುಧ್ನಃ—ಚಂದ್ರನಂತೆ ಆಹ್ಲಾದಕರನಾಗಿರುವವನು. ಜೀವಿ ಆಹ್ಲಾದವೇ ದೀಪ್ತಾ ಚಿ ಎಂಬ ಧಾತು-ವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದವು ಆಹ್ಲಾದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ದೀಪ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮದವೃದ್ಧಃ—ಹರ್ಷದಾಯವಾದ ಸೋಮರಸವಾದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದವನು ಇಂದ್ರನು.

ಮಂಹಿಷರಾಕಿಂ—ಮಂಹಿಷ್ಯಾ ರಾಕಿ ಯಸ್ಯ ಸೇ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅತಿಶಯ ವಾದ ಭನವುಳ್ಳವನು, ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದಾನವನಾದವನನು ಎಂಬರ್ಥವು ತೋರಿಬರುವುದು. ರಾಕಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಶ್ಯದ್ಯ ಮಿತ್ತು ದಾನ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವಿದೆ.

ಪೆದ್ದಿ—ಪೆದ್ದೆ ಪಾಲನಪೂರಣಿಯೋಃ ಎಂಬ ಪೂರಣಾರ್ಥವಾದ ಪ್ಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇವನು ವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

|| ದ್ವಾರಕಾಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದ್ವೇರಾ—ದ್ವ್ಯಾ ಇತ್ಯೇಕೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾತಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಧಾತು. ದ್ವೇರಿ ಅನ್ಯ ನೋಡಿ ಇತಿ ದ್ವೇಃ ಪಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾದಿಭ್ಯಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಷೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬಂದರೆ ದ್ವೇಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವೇರಿಪು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಚೇಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಗುಣ ದ್ವೇರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನರೂಪ.

ವಪ್ರೇ—ವ್ಯಾಕ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ರಿಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತೇ ಇತಿ ವಪ್ರಃ ಘೌಷಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಯಾ ಸ್ಯಾನ್ವಾಧಿಕನೆಯಿದ್ಯಾರ್ಥಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮-೪) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣನ ಮಾಡಿದರೂ ಪರಿಗಣನವು ಇತರೋಪಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಶರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಪ್ರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊಧನ್—ಉತ್ ಊಧ್ವಂ ದ್ರಿಯತೇತ್ಯನ್ ಇಲಮಿತಿ ಊಧಃ ಸಹಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ವಿಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಸ್ಮಿ ದಧಿ ಸೆಕ್ಯಾಪ್ಪಾ ಮಿನಿಷಾದಾತ್ಯಃ ಭಂಧಸ್ಯ ಪಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೨-೨೬) ಎಂಬ ದ್ವಿತೀ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಊಧನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅನವಾಧೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಊಧನ್-ಸೋಲ್ಯನೇ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿದಿಸಲ್ಪಡುವ ಅನವಾಧೇಶವು ಛಾಂದಸ ವಾದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಊಧನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜಾಚ್ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾ ದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಧಾಪಾಹೋತ್ಯೋಃ ಎಂಬುದಾದರೆ ಅಲ್ಪೋಪವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚಂದ್ರಬುದ್ಧಿ—ಚಂದ್ರಿ ಅಪ್ಪಾದನೇ ದೀವೌ ಚ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತ್ತೋಸುಮ್-ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಸ್ವಾಯಿತಜ್ಞಾ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಂದ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಃಪೂರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮೇಲೆ ಬಹುಪ್ರೀಣ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಣಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಾದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮದವುದ್ದಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷ ಧಾತು. ಮದ್ಯಂತಿ ಎಳಿಂತಿ ಮದಾಃ ಮಮೋನಸ್ಯಗಳೇ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾಗುವಾಗ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮು ಓತ್ತಾ

ಮದರಿಂದ ಅನುದಾತೌಮಸ್ತಿತ್ವೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತೃ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಃ ವೃದ್ಧಃ ಮದವೃದ್ಧಃ ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೇ—ದ್ವೇಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಚ್ಛಲಿಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಚ್ಛ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ಯನೇಪವೇ. ಪ್ಲನ್ನೈಕರಣ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ. ಅದೇಚೇಉಪದೇಶ. ಶೇಷೇತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ಚ. ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಜಾನ್ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅದ್ವೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತವಿಧಾತೃವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪನ್ಯಯಾ—ಅಪಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ಶೋಭನಂ ಅಪಃ ಸ್ವಪಃ ತದರ್ಹತಿ ಇತಿ ಸ್ವಪನ್ಯಃ ಛಂದಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚಾವಾದಿಗಾಂ ಅಜಾದೇಶನ್ಯಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಪ್. ತೈತೀಯಾ ಏಕವಚನದ ರೂಪ.

ಮಂಹಿಷ್ಯ ರಾಶಿಮ್—ಮಹಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯತ್. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋಜಾಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ ಮಂಹಿತ್ರೀ ಕನ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಮಂಹಿತ್ರೀ ಮಂಹಿಷ್ಯಾ ತುಶ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಷ್ನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತುರಿಷ್ವೇಮೇಯಃಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯಚಿಗಿ ಲೋಪ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಮಂಹಿಷ್ಯಾ ಶಬ್ದವು ಅದ್ವೈದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂಹಿಷ್ಯಾ ರಾಶಿಯಸ್ಯ ಮಂಹಿಷ್ಯ ರಾಶಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ಪೂವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂವದ್ವಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಂಹಿಷ್ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಸ್ತಿ—ಪ್ಸ್ತು ವಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಬುಜೋತ್ಯಾದಿ. ಅದ್ವಿಗಮಹನಚನ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ವಾನವನಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಪಸ್ತ್ಯ+ಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತಮ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾರದಿರಲು ಯಜಾದೇಶ. ಪಸ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಯಜಾದೇಶ ಚಂದರೂ ದ್ವಿವರ್ಜನೇಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಓಂದಿನಂತೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯೋತ್ಯಾದಿನಿಶ್ಚಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ರವರ ಬರುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಾರಃ |

ಆ ಯಂ ಪ್ರಣಂತಿ ದಿವಿ ಸದ್ಬರ್ಹಿಷಃ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸುಭ್ವಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾ
 ಅಭಿಷ್ಟಯಃ |
 ತಂ ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ ಅನು ತಸ್ಫುರೂತಯಃ ಶುಷ್ಮಾ ಇಂದ್ರಮನಾತಾ
 ಅಹ್ರುತಪ್ಸವಃ || ೪ ||

| ಪದಾರ್ಥಃ |

ಆ | ಯಂ | ಪ್ರಣಂತಿ | ದಿವಿ | ಸದ್ಬರ್ಹಿಷಃ | ಸಮುದ್ರಂ | ನ | ಸುಭ್ವಗ್ನಿಃ |
 ಸ್ವಾಃ | ಅಭಿಷ್ಟಯಃ |
 ತಂ | ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ | ಅನು | ತಸ್ಫುಃ | ಊತಯಃ | ಶುಷ್ಮಾಃ | ಇಂದ್ರಂ |
 ಅನಾತಾಃ | ಅಹ್ರುತಪ್ಸವಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಸದ್ಬ ಸದನಂ ಸ್ವಾನಂ ಬರ್ಹಿಷಃ ಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತೋ ಯಜ್ಞೋ ಯೇಷಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ ತೇ ಸೋಮಾ ದಿವಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇವಸ್ಥಿತಂ ಯಮಿಂದ್ರಮಾಪ್ಯಣಂತಿ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ಪೂರಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಸುಷ್ಮ ಭವಂತೀತಿ ಸುಭ್ಯೋ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಂ ನ | ಯಥಾ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಂ ಪೂರಯಂತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೇದೈಶ್ಯೋ ನದ್ಯಃ | ಸ್ವಾಃ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾಃ | ತಥಾ ಚಾವ್ಯಾಯತೇ | ಸಮುದ್ರಾಯ ವಯುನಾಯ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಪತಯೇ ನಮಃ | ತೈ.ಸಂ. ೪-೬-೨-೬ | ಇತಿ | ಅಭಿಷ್ಟಯಃ | ಅಭಿಮುಷ್ಯೇನೆ ಗಮನವತ್ಯ ಊತಯೋಽವಿಶಾರೋ ಮರುತೋ ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ ವೃತ್ರಹನನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ತಮಿಂದ್ರಮನುತಸ್ಯಃ | ಅನುಲಕ್ಷ್ಯ ಸ್ಥಿತಾ ಬಭೂವುಃ | ಕೇದೈಶಾ ಮರುತಃ | ಶುಷ್ಮಾಃ | ತತ್ರೂಷಾಂ ಶೋಷಯಿತಾರಃ | ಅವಾತಾಃ | ವಾಂತಿ ಶ್ರುತಿಕೂಲ್ಯೇನ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ವಾತಾಃ ಶತ್ರವಃ | ತದ್ಬಹಿಷಾಃ | ಅಹ್ರುತಪ್ಸವೋಽಕುಟಿಲರೂಪಾಃ | ಶೋಭನಾವಯವಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪ್ಯಣಂತಿ | ಪ್ಯಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಕ್ರಿಯ್ಯಾದಿಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ಯ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ಯತ್ವಂ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ರಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸದ್ಬರ್ಹಿಷಃ | ಸದ್ಬ ವಿಶರಣಗತ್ಯವ-ಸಾದನೇಷು ಸೀದಂತ್ಯುನ್ನಿತಿ ಸದ್ಬ | ಔಷಾಧಿಕೋಽಧಿಕರಣೇ ಮನಿಸ್ತ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ವಾದಾಹ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ

ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವೇನ ತದೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸುಭ್ರೀಃ | ಧವತೇಃ ಕ್ರಿಹಾ ಚೇತಿ ಕ್ರಿಹಾ | ಕ್ಯ-
ದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ ಜಸ್ಯೋಃ ಸುಪೀತಿ ಯಜಾದೇಶಸ್ಯ ನ ಧೂಸುಧಿಯೋರಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಾಣ ಇತ್ಯನುಜಾತ್ಯೈ ಜಸಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ |
ಅಭಿಷ್ಠಯಃ | ಇಷ್ಟಯಃ ಏನಜಾನಿ | ಉಪಸರ್ಗಾಶ್ಚಾ ಭಿವರ್ಜಮಿತಿ ವಚಿನಾದಭಿರಂತೋದಾಶ್ಚೇ | ಬಹು-
ವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವೇನ ಸ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಏಮನಾದಿತ್ಯಾತ್ವರೂಪತ್ವಂ | ವ್ಯಕ್ತಹತ್ವೇ |
ಹನಸ್ತ ಚೇತಿ ಹಂತೇಭರ್ವನೇ ಕ್ಯರ್ಪ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶಕೃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿಪ್ತಾದಿಸುಜಾತ್ಯೇ ಧಾತು-
ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಹ್ನುತಪ್ಪವಃ | ಹ್ಯ್ಸ್ಯಾ ಕಾಟಿಲ್ಯೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಹ್ಯು ಹ್ಯುರೇತ್ಯಂದಸಿ | ಪಾ.
೭-೨-೨೧ | ಇತಿ ಹ್ಯು ಅದೇಶಃ | ಪ್ಲಾ ಭಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್‌ಪಾದಿಕೋ ಡುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನ ಹ್ಯುತಪ್ಪ
ವೋಽಹ್ಯುತಪ್ಪವಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ಲಾಃ—ತನ್ನ (ಸಮುದ್ರದ) ಏಳಗಗಳೇ ಆದ | ಸುಭ್ರೀಃ—ನದಿಗಳು | ಸಮುದ್ರಂ ನೆ—ಸಮುದ್ರ
ವನ್ನು ಸೇರಿ (ನೀರಿನಿಂದ) ತುಂಬುವಂತೆ | ಸದ್ವೈಬರ್ಹಷಃ—ಬರ್ಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಜ್ಞಗೃಹವೇ ಉತ್ತಮ
ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸೋಮರಸಗಳು | ಯಿಂ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಆ ಪೈಣಂತಿ—ಸುತೃಲೂ ತುಂಬಿ
(ತ್ವಪ್ರತಿಪದಿಸುತವೆಯೇ) | ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಭಿಷ್ಠಯಃ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕವರೂ |
ಶುಷ್ಮಾಃ—ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕರೂ (ಅಥವಾ ಇಬ್ಬನಿಯನ್ನು ಹೀರುವವರೂ) | ಅವಾಶಾಃ—ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ
ಗತಿಯುಳ್ಳವರೂ | ಅಹ್ನುತಪ್ಪವಃ—ವಿದೂಪವಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆವಯವಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಊತಯಃ—ರಕ್ಷ
ಕರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ವ್ಯಕ್ತಹತ್ವೇ—ವ್ಯಕ್ತಸಂಹಾರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ | ಅನುತಪ್ಪುಃ—(ಬೆಂಬಲಕೊಟ್ಟು)
ಆನುಸರಿಸಿದರು.

|| ಧಾರ್ವಾರ್ಥ ||

ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪತಿಯಾದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬುವಂತೆ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪ
ನ್ನಗಳಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತುಂಬಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಇಬ್ಬನಿಯನ್ನು ಹೀರುವವರೂ ಶತ್ರುಗಳ
ನಾಶಕರೂ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೂ, ವಿದೂಪವಿಲ್ಲದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆವಯವಗಳು
ಳ್ಳವರೂ ರಕ್ಷಕರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ವ್ಯಕ್ತಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆನುಸರಿಸಿ ಸಾವಧಾನವಿಂ
ದೆಂಬಲ ಕೊಟ್ಟರು.

English Translation.

'That Indra, whom in heaven the libations sprinkled on the sacred grass
replenish, as the kindred rivers hastening to it fill the ocean ; that Indra whom
the Maruts, the driers up of moisture, who are unobstructed, and of undis-
torted forms attended as helpers at the slaying of Vritra.

|| ನಿರೀಕ್ಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅ ಸೈಣಾತಿ—ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಘೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ಲಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಾಲನ, ಮತ್ತು ಫೂಲ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಿಧದಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಹೇಳಬಹುದು.

ಸದ್ಬಿರ್ಹಿಷಃ—ಸದ್ವ ಸದನಂ ಸ್ವಾನಂ ಬರ್ಹಿಶ್ಚೈದೇಶಲಕ್ಷ್ಮೀಯೇಷ್ಠಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸದ್ವ ಬರ್ಹಿಷಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಡೆದಿರುವ ಸೋಮವೆಂಬುದೇ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥ.

ಸುಭ್ರಃ ಸಮುದ್ರಂ ನ—ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ ಸೋಮರಸಗಳು ಇಂದ್ರ ಪ್ಲೆ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವು. ಸಮುದ್ರಾಯ ವಯುನಾಯ ಸಿಂಧುನಾಂ ಪತಯೇ ನಮಃ (ಶ್ಲೋ.ಸಂ. ೪.೬.೨೬) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಿಯೂ ನದಿಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ನಿಧಿಗಳಂತಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಅಭಿಷ್ಟಯೇ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೋನ ಗಮನವತ್ಯೇ—ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಬರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಈ ಪದವು ಸ್ವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅನುತಸ್ಮುಃ—ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನ ವಧಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅನುಸರಿಸಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು.

ಅತ್ರೂತಪ್ಸವಃ—ಅಕುಃಖಿಲರೂಪಾಃ ಶೋಭನಾವಯವಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಂದರವಾದ ರೂಪಿನಿಂದಲೂ ಅನುರೂಪಗಳಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದವು ಎಂದರ್ಥವು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ಲೆಣಾತಿ—ಪ್ಲಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು ಪ್ರಾೃದಿ ಯೋರಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಅಂತಾ ದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಶ್ವಾಭ್ಯಶ್ಚಯೋರಾತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಾದಿ ಜಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಲೋಪ ಪಶ್ಯಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಬಾ. ಸೂ. ೬.೫೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ಲೆಣಾತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞ ಬ್ಬದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈಶ್ವಾನೃತ್ಯಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ಪರ ಪ್ರತಿಸೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರದಿಂದ ಣಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾ ಗುತ್ತದೆ.

ಸದ್ಬಿರ್ಹಿಷಃ—ಹೃಲ್ಯ ವಿಶಂಜಗತ್ಯವನಾದನೇನು ಧಾತು. ಸೀದಂತ್ಯುಸ್ಮಿನ್ನತಿ ಸದ್ವ. ಅಧಿ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಿಸಿದ್ದವಾದ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತಾದಿಗಿ ಸಕಾರ. ಸದ್ವನ್ ತಲ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸದ್ವ ಬರ್ಹಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಯುಲ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಭ್ರಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ತಿಂಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ತ ಸು ಎಂಬ ಗತಿಯೊಳನೆ ಸವಾ ಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ತಿಂಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಓಸುಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾ

ದಾಗ ನಭೂಸುಧಿಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೇಧ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಭಂಧಸ್ತುಭಯಾಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಯಜ್ಞಾದೇಶ. ಆಗ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಜನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ತುರಿತಯೋರ್ಯಜಃ ಸ್ತುರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ತುರಿತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿವ್ಯಯಃ-ಇವ್ಯಯಃ ಏವಪಾಠಃ. ಇವ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಸರ್ಗೇಶ್ಚಾಭಿವರ್ಜಮ್ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಯು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಭಿ+ಇಷ್ಟಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಏವನ್ಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತಹತ್ಯೇ-ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಹನಸ್ತಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯವ್, ಹನಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಹತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತಸ್ಯ ಹತ್ಯಂ ವೃತ್ತಹತ್ಯಂ ತಸ್ಮಿನ್. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವ ಪದವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಹತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪಾದವ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹ್ರುತಪ್ಪನಃ-ಹ್ರು ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾತಕಾಂಕ್ಷ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ರು ಹ್ಯರೀತ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರು ಅದೇಶ. ಹ್ರುತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ನಾ ಭಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾರಿಸಿದವಾದ ಡು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ರೋಪ. ಪ್ನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಹ್ರುತಪ್ಪನಃ ಅಹ್ರುತಪ್ಪನಃ ನಚ್ಚಾತ್ಪುರುಷ ಸವಾಚ. ತಪ್ಪು ರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಪನಾ ಬಹುವಚನರೂಪ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ ಸ್ವಪ್ನಾಪ್ಪಿಂ ಮುದೇ ಅಸ್ತ ಯುದ್ಧತೋ ರಘೀರಿವ ಪ್ರವಣೇ ಸಸ್ಮು
ರೂತಯಃ |

ಇಂದ್ರೋ ಯದ್ವಜ್ರೇ ಧೃಷಮಾಣೋ ಅಂಧಸಾಭಿನದ್ವಲಸ್ಯ ಪರಧೀ
ರಿವ ತ್ರಿತಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ ಸ್ವಪ್ನಾಪ್ಪಿಂ ಮುದೇ | ಅಸ್ತ | ಯುದ್ಧತಃ | ರಘೀಃಇವ | ಪ್ರವಣೇ |
ಸಸ್ಮುಃ | ಊತಯಃ |

ಇಂದ್ರಃ | ಯತ್ | ವಜ್ರೇ | ಧೃಷಮಾಣಃ | ಅಂಧಸಾ | ಭಿನತ್ | ವಲಸ್ಯ | ಪರಿ-
ಧೀನ್ಇವ | ತ್ರಿತಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಿಭಾಷ್ಯ ||

ಉತಯೋ ಮರುತೋ ಮದೇ ಸೋಮಪಾನೇನ ಹರ್ಷೇ ಸತ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯುಧ್ಯತೋ
ವೃತ್ತೇಣ ಸಹ ಯುಧ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಪುರತಃ ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯಂ ಸ್ಯಧೂತವೃತ್ತಿಮಂತಂ ವೃತ್ತಮುಖಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ಸಸ್ಯುಃ | ಜಗ್ರುಃ | ರಘ್ನೀರಿವ ಪ್ರವಣೇ ಯಥಾ ಗಮನಸ್ಯಧಾವಾ ಅಪೋ ನಿಮ್ನದೇಶೇ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಯದ್ಯ-
ದಾಂಧಸಾ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನಾಸ್ತೇನ ಪೀತೇನ ಧೃಷಮಾಣಾಃ ಪ್ರಗಲ್ಬಃ ಸನ್ಯಪ್ರೀದ ವಜ್ರವಾನಿಂದ್ರೋ ವಲಸ್ಯ
ಸಂವೃಣ್ಣತ ಏತಕ್ಷಂಜ್ಜ ಕಮಸುರಂ ಭಿನತ್ | ವ್ಯಧಾರಯತ್ | ಅವಧೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಂಶಃ |
ತ್ರಿತಃ ಪರಿಧೀನಿವ | ದೇವಾನಾಂ ಹವಿರ್ಲೇಪನಿಘರ್ಷಣಾಯಾಗ್ನೇಃ ಸಕಾಶಾದಪ್-ಸ್ಯೇಕತೋ ದ್ವಿತಸ್ಥಿತ
ಇತಿ ತ್ರಯಃ ಪುರುಷಾ ಜಜ್ಜಿರೇ | ತಥಾ ಚ ತ್ರೈತ್ತಿರೋಯೈಃ ಸಮಾನ್ಯಾತಂ | ಸೋಃಜ್ಞಾರೇಣಾಪಃ
ಅಧ್ಯಪಾತಧುತ್ | ತತ ಏಕತೋಃಜಾಯತ | ಸ ದ್ವಿತೀಯಮಧ್ಯಪಾತಯತ್ | ತತೋ ದ್ವಿತೋಃಜಾಯತ |
ಸ ತೃತೀಯಮಧ್ಯಪಾತಯತ್ | ತತಸ್ತಿತೋಃಜಾಯತ | ೫-೨-೮-೧ | ಇತಿ | ತತೋದೇಹಕಾನಾರ್ಥಂ
ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ಕೂಪೇ ಪತಿತಸ್ಯ ಪ್ರತಿರೋಧಾಯಾಸುರೈಃ ಪರಿಧಯಃ ಪರಿಧಯಾಃ ಕೂಪಸ್ಯಾಚ್ಚಾ ದೇವಾ
ಸ್ಯಾ ಪಿಶಾಃ | ಶಾನ್ಯಥಾಸ ಅಭಿನತ್ ತದ್ಯತ್ || ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯಂ | ಬಹುಮೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಯುಧ್ಯತಃ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ದೈವಾದಿಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶತ್ವ | ಅಮಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ
ನುದಾತ್ರಪ್ರೇ ಕ್ಯನೋ ನಿಶ್ಚಾದಾಡ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ರಘ್ನೀಃ | ರಘಿ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ರಂಭಿಬಂಧ್ಯೋರ್ನ-
ಲೋಪಶ್ಚ | ಉ. ೧-೨ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ರಯಃ | ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜಾ಼಼ | ಜಸಿ ನಾ ಛಂದ-
ಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಗದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಜಾ಼಼ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಧೃಷಮಾಣಃ | ಇಂಧ್ಯವಾ ಸ್ವಾಗಿಲ್ಪೇ |
ಶ್ಚುಕ್ತತ್ರಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಶ ಅತ್ಯನೇವಹಂ ಚ | ಅಮಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾ-
ತ್ರಪ್ರೇ ವಿಕರಣಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಭಿನತ್ | ಲಜಾ ಬಹುಳಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಃ ಪೀತೃದಧಾವಃ |
ವಿಕರಣಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೈತ್ಯಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ವಲಸ್ಯ | ವಲ ಸಂವರಣೇ | ವಲತಿ ಸಂವರಣೋತಿ
ಸರ್ವಮಿತಿ ವಲಃ | ವೆಶಾಡ್ಯಚ್ | ತ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಚ ತು-
ಘ್ಯರ್ಥೇ ಸ್ವೀ | ಪರಿಧೀನ್ | ಪರಿಧೀಯಂತ ಇತಿ ಪರಿಧಯಃ | ಉಪಸಗೇ ಘೋಃ ಕಿ | ಪಾ.
೩-೩-೯೨ | ಇತಿ ದಧಾತೇಃ ಕರ್ಮಣ ಕಿಪ್ರಕೃಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ |
ಕೃದುತ್ರರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೩ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಉತಯಃ—(ಮಿತ್ರರಾದ) ಮರುತ್ತಗಳು | ಮದೇ—(ಸೋಮರಸವಾನಂದ) ಹರ್ಷತರಾವಾಗಿ |
ಯುಧ್ಯತಃ—(ವೃತ್ತನೊಂದಿಗೆ) ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ | ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ (ಮುಂಧಾಗವಲ್ಲಿ) | ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯಂ
ಅಭಿ—ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ವೃತ್ತನನ್ನು ಕುರಿತು (ಅವನ ಎದುರಾಗಿ) | ಪ್ರವಣೇ—
ಇಳಿದಾರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ರಘ್ನೀರಿವ—ನದಿಗಳು (ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಹಂಚುವಂತೆ | ಸಸ್ಯುಃ—(ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತ)
ಓದಿದರು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಂಧಸಾ—ಸೋಮವಿಕರಣವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ (ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದ
ಂದ) | ಧೃಷಮಾಣಾಃ—ಉತ್ಸಾಹಪೂರಿತನಾಗಿ (ಅದನೋ ಆಗಿ) | ವಪ್ರೇ ವಜ್ರವು—ವಜ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ |
ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ತ್ರಿತಃ—ತ್ರಿತನು | ಪರಿಧೀನಿವ—(ತಾನು ಭಾವಿಗೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಬಾಂವಿಯನ್ನು) ಮುಚ್ಚಿ
ದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದಂತೆ | ವಲಸ್ಯ—(ತನ್ನನ್ನು ಮುತ್ತಿದ) ವಲನೇ ಬಾರ್ಷ್ವನನ್ನು |
ಛಿತ್ | ಸೀಳಿಕೊಂಡನು ||

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಮತ್ತರಾದ ಮರುತ್ತಗಳು ಸೋಮರಸವಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಿತರಾದಾಗ ವೃತ್ತನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಜಿಟ್ಟು ತಾಳಿ ಅವನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ನದಿಗಳು ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಡೆಯಲ್ಪಡೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ, ಅಪ್ರತಿಹತರಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದಿಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತನ ಅಭಿಮುಖರಾಗಿ ಯದ್ವದವಾಡುತ್ತ ಓಡಿದರು. ತ್ರಿತನು ತಾನು ಬಾವಿಗೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಮುಚ್ಚಲಿಂದ ಬಾವಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದಂತೆ, ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನ ಸೇವನದಿಂದ ಉತ್ಸಾಹವೂರಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಮುತ್ತಿದ ವಲಸೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡನು.

English Translation.

His allies, exhilarated by libations preceded him, warring against the withholders of the rain, as rivers rush down declivities. Indra animated by the sacrificial food, broke through the defences of Vala as did Trita through the coverings of the well.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸೃಷ್ಟಪ್ತಿಂ—ಸೃಷ್ಟಿಭೂತವೃಷ್ಟಿಮಂತಂ ವೃತ್ತಂ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಮುನ್ನುಗ್ಗಿಸುತ್ತಿ ದ್ದವನು, ವೃತ್ತಾಸುರನು.

ರಭಿಸ್ವೀರಿವ ಪ್ರವಣೀ—ಕರ್ತೃಭೂತನಾದ ರಭಿಭಾಷುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ರಭೀಶಬ್ದವು ನದೀವಾಹಕ ವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರವಣಶಬ್ದವು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶ (ಹಳ್ಳಿ) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಎದುರಾಗಿ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ನೀರುಹರಿಯುವಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ನುಗ್ಗಿಹೋದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ತ್ರಿತಃ ಪರಿಧೀನಿವ—ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವೊಂದು ತೋರಬರುವುದು. ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಂಡಬೇಕಾದ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಘರ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂರು ಜಲಕುಂಡಗಳು (ಬಾವಿಗಳು) ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂವರ ಪುರುಷರು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರತಿ ಹೀಗಿದೆ. ಸೋಂಗಾರೇಣಾಪಃ ಅಭ್ಯಪಾತಯತ್ | ತತಃ ವಿಶತೋಜಾಯತ | ಸ ದ್ವಿತೀಯಮಭ್ಯಪಾತಯತ್ | ತತೋ ದ್ವಿತೋಜಾಯತ | ಸ ತೃತೀಯಮಭ್ಯಪಾತಯತ್ | ತತಸ್ತೀತೋಜಾಯತ | (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೧೦) ಆ ಜಲಕಂಡದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಕುದಿಯಲು ಪ್ರವೇಶಿಸುವವರಿಗೆ ಅದ್ವಿಮಾಡಲು ರಾಕ್ಷಸರು ಮೂರು ಬಾವಿಗಳಿಗೂ ಮೂರು ಪರಿಧಿಗಳನ್ನು (ಆವರಣಗಳು) ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಇಂದ್ರನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ಪರಿಧಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು. ಆದರಂತೆಯೇ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಮುಂದಿನ ಸೈನ್ಯ ಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಕಂಡಿತನಾದ Wilson ಎಂಬ ಕಂಡಿತನು ಪರಿಧೀರಿನ ತ್ರಿತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ—

The text has only ಪರಿಧೀರಿನ ತ್ರಿತಃ and ತ್ರಿತಃ may mean trigle or threefold; making the phrase "as through: triple coverings" or defences; whence Rosen has custodes veluti *

tribus partibus constitutos; M. Langlois is more correct. in considering ತ್ರಿಶ as a proper name; but it may be doubted if he has authority for rendering it by Soma—on libations qu'il porte le nom de Trita; or for the additional circumstances he narrates. The legend told by the schoolias and confirmed by other passages of the text, as well as by the version of the story found in NITIMANJARI, is wholly different ವಕ್ತ, ದ್ವಿಶ, and ತ್ರಿಶ were three nets produced in water by Agni for the purpose of removing or rubbing off the reliques of an oblation of clarified butter, the proper function of the sacred grass, to the three blades of which placed on the altar, the legend may owe its origin; but this does not appear from the narrative. The Scholiast following Taittiriya says that Agni throw the cinders of the burnt offerings into water whence successively arose ವಕ್ತ, ದ್ವಿಶ and ತ್ರಿಶ, who, it elsewhere appears, were therefore called APYAS or sons of water (ಋಶ್ರ. ೫-೯) ತ್ರಿಶ having on a subsequent occasion gone to draw water from a well, fell into it, and the Asuras heaped coverings over the mouth of it to prevent his getting out; but he broke through them with ease. It is to this exploit that Indra's breaking through the defences of the Asura Vata is compared. The story is somewhat differently related in the NITIMANJARI. Three brothers, it is said ವಕ್ತ, ದ್ವಿಶ and ತ್ರಿಶ were travelling in a desert and being distressed by thirst, came to a well from which the youngest ತ್ರಿಶ drew water and gave it to his brothers; in requital they threw him into the well, in order to appropriate his property and having covered the top with a cart-wheel left him in the well; in this extremity he prayed, to all the gods to extricate him and by their favour he made his escape. ಪರಿಶ್ರ, the term of the text, means a circumference, a circular covering or lid. Mr. Colebrooke, has briefly, but with his usual accuracy, cited his story in his account of the ಪುಸ್ತಕ (As Researches viii p. 388) Dr. Roth conceives ತ್ರಿಶ to be the same as ತ್ರೈಶನ, a name that occurs in a text of the Rik and converting the latter into a deification, he imagines him to be the original of Thraetona, the Zend form of Peridun, one of the heroes of the Shah-nama, and of ancient Persian tradition—Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft, vol. ii. p. 216. Professor Lassen seems disposed to adopt this identification—Indische Alterthumskunde. Additions. The identity of ತ್ರಿಶ and ತ್ರೈಶನ, however, remains to be established, and the very stanza quoted by Dr. Roth as authority for the latter name, is explained in the NITIMANJARI in a very different sense from that which he has given. It is said, that the slaves of Dirghatamas, when he was old and blind, became inordinate and attempted to destroy him, first by throwing him into the fire, whence he was saved by the Aswins, then into water, whence he was extricated by the same divinities; upon which ತ್ರೈಶನ, one of the slaves wounded him on the head, breast, and arms, and then inflicted like injuries on himself of which he perished. After these events, the sage recited in praise of Aswins the hymn in which the verse occurs—

ಕ ಮಾ ಗರನ್ನ ದ್ವಿಶ್ಯ ಮಾ ತ್ರೈಶನ ಮಾ ದಾಸಾ ಪುಡಿಂ ಸುಪಮುಬ್ಧಮಾವಾಘಃ |
 ಶಶಿಶೀ ಯದಶ್ಯ ತ್ರೈಶನೋ ವಿಶಕ್ತಶ್ಚಯಂ ದಾಸ ಉದೋ ಅಂಸಾವಮಿ ಗೃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೨-೩)

"Let not the maternal waters swallow me, since the slaves assailed this decrepit old man; in like manner as the slave ತ್ರೈಶನ wounded his head so has he struck it of himself and likewise his breast and shoulders" If this interpretation be correct there can be little relation between

ಶ್ರೀ and ಶ್ರೈವನ and between the latter and Feridun. The former term has, however, found admission as a numeral, and apparently also as a proper name into the Zend books.

ಅಂಧಸಾ—ಸೋಮಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನ. ಇದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದು. ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವಿಶೇಷ ಬಲಿಶಕ್ತನಾಗುವನು.

ವಲಸ್ಯೆ—ವಲನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದು ಇತಿಶಾಸನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯಸಹಾಯದಿಂದ ಆ ಗುಹೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಈ ವಿಷಯವು ಯಜುರ್ವೇದದ ಕೈಶಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೨-೧೧-೧) ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಇಂದ್ರೋ ವಲಸ್ಯೆ ಬಿಲಮಪೌರ್ಣೋತ್ಸೇ ಯ ಉತ್ತಮಃ ಪಶುರಾಸೀತ್ತಂ ಸ್ಯಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿ ಸಂಗೃಹ್ಯೋದೇಶ್ಚಿದತ್ತೇಗಂ ಸಹಸ್ರಂ ಪಶವೋನೊದಾಯನ್ನೈ ಉನ್ನತೋಽಥವದ್ಯೈಃ ಪಶುಕಾಮಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರ ಪಿತವ್ಯಂಧ್ರಮುನ್ನತಮಾ ಲಭೇತೇಂದ್ರಮೇವ ಸ್ಯೇನ-ಭಾಗಧೇಯೇನೋಪಧಾವತಿ ಸ ಭಿವಾಸ್ತೈ ಪಶೂನ್ವಯಚೈತಿ ಪಶುಮಾನೇವ ಧವತ್ಯುನ್ನತೋ ಧವತಿ ||

ಈ ವಿಷಯವು ಮುಗ್ಧೇದದ ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಲನ ವಿಷಯವು ಮ. ಸಂ. ೧-೬೨-೪; ೨-೧೧-೨೦; ೨-೧೪-೩; ೨-೧೫-೪; ೨-೧೬-೩; ೨-೨೪-೩; ೩-೩೦-೧೦; ೩-೩೪-೧೦; ೪-೫೦-೫; ೬-೧೮-೫; ೬-೩೯-೨; ೮-೧೪-೬; ೮-೨೪-೩೪; ೧೦-೬೨-೨; ೧೦-೬೬-೬; ೧೦-೬೮-೫; ೧೦-೬೮-೬; ೧೦-೬೮-೯; ೧೦-೬೮-೧೦; ೧೦-೧೩೮-೧ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಲನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಪಡೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಇವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 228ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಯಷ್ಟಿಸ್ವಿಮ್—ಸ್ವೀಯಾ ವ್ಯಷ್ಟಿಯಸ್ತು ಸಃ ತಮ್ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಧ್ಯತೇ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶತ್ಯ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಂತನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಯುಧ್ಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಪೀ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಅದು ಪದೇಶದ ಸರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದ ಶತ್ಯ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಯನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಘೋಃ—ರಘಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ನುಮ್. ರಂಭಿಂಞೋರ್ನಲೋಪೇತ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ನ ಲೋಪ. ರಘು ಶಬ್ದವಾಗು

ತ್ರದೆ. ಪ್ರೀತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಫೋರೋ ಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐರ್ಷ್. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉಗಾದೀಶ. ರಘ್ನೇ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಜಸಿರುವಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ. ಸಾರಕ್ಕೆ ರ್ಕೃವಿವರ್ಗ ಬಂದರೆ ರಘ್ನೇ: ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೃತವನಾಣಿ—ಆಂಘ್ರವಾ ಪ್ರಾಗ್‌ಘ್ರೈಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದದ ಶಾನಜ್. ಶ್ವಿ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಕ್ರವಾದರೆ ಅಲ್ಪಯೂ ಮೃತ್ಯಯದಿಂದ ಕ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನೇಮುಕ್ ಆಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಾಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅಟ್ ಳುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್. ಧೃತವನಾಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುಧಾತ್ವೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಜ್ ಅನು ಧಾತ್ವ. ವಿಕರಣಸ್ವರವು ಸತಿಶಿವ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಪಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಛಿನತ್—ಛಿದಿತ್ ವಿಧಾರಣೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ ಲಜಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕರಣದಿಂದ ತಿಪಿನ್ ಷಾರಕ್ಕೆ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ರಾ ದುರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಿನದ್+ತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲ್ ಪ್ರಾದಿಸ್ವರದಿಂದ ತಲೋಪ. ಪಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವ. ಬಹುಲಂಛಂಜಿಸ್ಯಮಾಣ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾ ಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಭಂಧದಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಂತ್ಯಾನ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಭಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಲಸ್ಯ—ವಲನರಣೇ ಧಾತು. ವಲತಿ ಸಂವೃಣೋತಿ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ವಲಃ ಪಚಾದಿರಾತ್ಮಕಗಣ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜ್. ವಲ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ. ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕೀ ಒಂದಿದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಧೀನ್—ಪರಿ ಧೀಯಂತೇ ಇತಿ ಪರಿಧಯಃ ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಪ್-ಸರ್ಗೇಫೋಃ ಕಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪರಿಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ಪರಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಪನೆ ಸಮಾಸವಾಗಾಗ ಗತಿಕಾರಲೋಪವದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತುತ್ವರ ಪಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಸ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ. ಶಸ್ಸಾಚ್ಚಿಸೋನಃ ಪ್ಲಂಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿನ್ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೀಶ. ಪರಿಧೀನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಪರೀಂ ಘೃಣಾ ಚರತಿ ತಿತ್ವಿಷೇ ಶವೋಪೋ ವೃತ್ತೀ ರಜಸೋ ಬುಧ್ಧ-
 ಮಾಶಯತ್ |
 ವೃತ್ತಸ್ಯ ಯಕ್ಪ್ರವಣೇ ದುರ್ಗ್ಯಭಿತ್ವನೋ ನಿಜಘ್ನ ಹನ್ವೀರಿಯ |
 ತನ್ಯತುಂ || ೬ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ಸರಿ | ಈಂ | ಘೃಣಾ | ಚರತಿ | ತಿತ್ತಿಷೇ | ತವಃ | ಅಪಃ | ವೃತ್ತೀ | ರಜಸಃ |
ಬುಧ್ಧಂ | ಆ | ಅಶಯತ್ |

ವೃತ್ರಸ್ಯ | ಯತ್ | ಪ್ರವಣೇ | ದುಃಸ್ಯಭಿಶ್ಚನಃ | ನಿಜಘಂಠ | ಹನೋಃ | ಇಂದ್ರ |
ತನ್ಯತುಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ವೃತ್ತೋಽಪೋ ವೃತ್ತೀ | ಉದಸಾನ್ಯಾವೃತ್ಯೇ ರಜಸೋ ಬುಧ್ಧಮಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯೋಪರಿಪ್ರ-
ದೇಶಮಾಶಯತ್ | ಅಶ್ರಿತ್ಯಾಶೇತ | ತಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರವಣೇ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ವನನೀಯೋಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತ-
ಮಾನಸ್ಯ ದುರ್ಗಭಿಶ್ಚನೋ ದುರ್ಗ್ರಹವ್ಯಾಪನಸ್ಯ | ತಸ್ಯ ಹಿ ವ್ಯಾಪನಂ ನ ಕೇನಾಪಿ ಗೃಹೀತುಂ ಶಕ್ಯತೇ |
ಸ ಇವರ್ಗ ಲೋಕಾನಾವ್ಯಕ್ತೋದಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಏವಂಭೂತಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಹನೋಽರ್ಮುಖಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ-
ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯದಾ ತನ್ಯತುಂ ಪ್ರಹಾರಂ ವಿತ್ತಾರಯಂತೆಂ ಯದ್ವಾ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಂ ವಜ್ರಂ | ತ್ವತಿ-
ಯೋರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ತನ್ಯತುನಾ ವಜ್ರೇಣ ನಿಃಘಂಠ | ನಿತರಾಂ ಪ್ರಜಹರ್ಥ | ತದಾನೀದಿನೋಮೇನಂ
ಶ್ವಾಮಿಂದ್ರಂ ಘೃಣಾ ಶತ್ರುಜಯಲಕ್ಷಣಾ ದೀಪ್ತಿಃ ಸರಿಚರತಿ | ಸರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಚ್ಚಿದ್ರಿಯಂ
ಶಪೋಃಬಲಂ ಚ ತಿತ್ತಿಷೇ | ಪ್ರದಿದೀವೇ || ತಿತ್ತಿಷೇ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ಲಿಟಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥರಾಃ | ತಿಶ್-
ಸರಶ್ವಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವೃತ್ತೀ | ವೃಷ್ ವರಣೆ | ಸ್ವಾಶ್ವಾನ್ದಯಶ್ಚ | ಸಾಃ ೭.೧.೪೯ | ಇತ್ಯಾದಿ-
ಗೃಹಣಾತ್ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇಕಾರಃ | ರಜಸಃ | ರಂಜ ರಾಗೇ | ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಯ ಇತಿ
ರಜೋಂತರಿಕ್ಷಂ | ಅಸುನಿ ರಜಕರಜನೇರಜಸೋಸಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ | ಸಾ. ೬.೪. ೨೪.೪ | ಇತಿ ಸಲೋಕನಃ |
ನಿಶ್ವಾದಾಮ್ಯದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ಅಶಯತ್ | ತೀರ್ಣೋ ವೃತ್ರಯೇನ ಸರಸ್ಯಸವಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ದುರ್ಗಭಿಶ್ಚನಃ | ಗೃಹ ಉಪಾಧಾನೇಶನ ವ್ಯಾಪ್ತಾವಿತ್ಯನಯೋರ್ಮುಖಪಾರ್ಶ್ವ
ಸವೇ ಪ್ರವೋದರಾದಿಶ್ವಾದಭಿಮತರೂಪಸ್ಯರಸಿದ್ಧಿಃ | ನಿಜಘಂಠ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತಿಯೋಃ | ಲಿಟಿ ಉಶಿ
ಕ್ವಾದಿನಿಯಮಾಶ್ವಾಪ್ರಸ್ಯೇಲಿಃ ಉಸವೇಶೇತ್ಯತಃ | ಸಾ. ೭.೨.೬೨ | ಇತಿ ನಿಷೇಧಃ | ಅಭ್ಯಾಸಾಜ್ಞೇತ್ಯ-
ಭ್ಯಾಸಃ ದುಶ್ಚರಸ್ಯ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘಾಶ್ಚಂ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ತಿಶ್ಚಾ ಚೋದಾಶ್ಚ-
ವತೀತಿ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ | ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಯೋಗಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ತನ್ಯತುಂ | ತನು ನಿಶ್ವಾರೇ | ಅನ್ಯಾವೃತ-
ನ್ಯಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉ. ೪-೨೧ | ಯತುಚ್ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ತನ ಶಬ್ದ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ವಹುಲವಚನಾದ್ಯತುಚ್
ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಸಕಾರಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಯಃ—ಯಾವ ವೃತ್ರನು) | ಅಪಃ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ವೃತ್ತೀ—ಆವರಿಸಿ (ತಡೆದು) | ರಜಸಃ
ಬುಧ್ಧಂ—ಆಂತರಿಕ್ಷದ ವೇಗವನ್ನು | ಅಶಯತ್—ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮಲಗಿದನೋ | ಪ್ರವಣೇ—ವಕ್ರವಾದ

ಅಂತರ್ದಲದ | ಮುಗ್ಧೈಭಿಶ್ಚನಃ—(ಆವನ ಗತಿಯನ್ನು) ತಡೆಯಲಾಗದಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ | ವೃತ್ತೈಶ್ಚ—ಆವೃತ್ತನ | ತಪೋಽ—ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ತನ್ಯತುಂ—ಗಾಯನ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವ (ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ) | ನಿಜಘಂಠ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದೆಯೋ (ಉ) | ಈವತ್—ಈ ನಿನ್ನನ್ನು | ಘೃಣಾ—(ಶತ್ರುಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಶಾಂತಿಯು | ಪರಿ ಚರಿತ— ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ (ಹರಡುತ್ತದೆ) | ಶವಃ—(ನಿನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ತಿತ್ತಿವೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿತು ||

। ಭಾವಾರ್ಥ ।

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವಾಗ ವೃತ್ತನು ನೀರುಗಳನ್ನು ತಡೆದು ರಮ್ಯವಾದ ಅಂತರ್ದಲವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ, ಧಾರಾಂಶಲೂ ತಡೆಯಲಾಗದಂತೆ ಅಂತರ್ದಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಮಲಗಿದನೋ ಆಗ ನೀನು ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಆವನ ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆದೆ. ಆಗ ಶತ್ರುಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿನ್ನ ಶಾಂತಿಯು ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಕೀರಿಯನ್ನು ಹರಡಿತು.

English Translation.

O Indra, when you had smitten with your thunderbolt the cheeks of the wide extended Vritra, who, having obstructed the waters, reposed in the region above the firmament, your fame spread afar, your prowess was renowned.

। ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ।

ಈಂ—ಇದು ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ವಿನಂ ಎಂಬುದೇ ಇದರ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸುವುದು.

ವೃತ್ತಿೇ—ಸೃಷ್ಟಿ ವರಣಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು. ಆವರಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ರಜಸಃ ಮುಧಂ—ರಜಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಿಯಃ ಇತಿ ರಜಃ ಅಂತರ್ದಲಂ—ಇಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೂ ವಿಚಾರಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಅಂತರ್ದಲವನ್ನು ಸರ್ವಯೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ರಾಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವೃತ್ತನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು.

ಪ್ರವಣೇ ಮುಗ್ಧೈಭಿಶ್ಚನಃ—ಜಾಗೆ ಅಂತರ್ದಲಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಯಾರಿಗಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧೈಭಿಶ್ಚ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಧವೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಸ ಇವಾಗ್ ಲೋಕಾನವ್ಯಹೋತ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ತನ್ಯತುಂ—ತನ್ಯತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಅಥವಾ ಘನನಿರ್ಮಾಣವು ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದು.

ಘೃಣಾ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೌಕಿಕವಾಗಿ ಕರುಣೆಯಿಂದರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಜಯಲಕ್ಷಣವಾದ ದೀಪ್ತ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಿತ್ತಿಷೇ—ತಿಷ್ಠ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟಿನ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ತು ರ್ಘುಯೋರೇಶಿರೇಣ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ಟು ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ತಿತ್ತಿಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರದಿಂದ ತಿತ್ತಿಷೇ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚರಣೆ ಎಂಬ ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವೃತ್ತೀ—ವೃಷ್ ಧಾತು. ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃತ್ತಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ವಾತ್ವಾದಯಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾಂತಾವೇಶವಾಗಿ ಏರುತ್ತದೆ ವೃತ್ತೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್.

ರಜಸಿ—ರಜ ರಾಗೇ ಧಾತು. ರಜಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಗಂಭರ್ವಾದಯಃ ಇತಿ ರಜಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಮ್ ಸರ್ವಧಾತುನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಬಂದ ಅಸುನ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ರಜಸಿರಜನರಜಃ ಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ೬-೪-೨೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರಜಸ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶಯಾ—ಶೀರ್ಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಹ್ ಪ್ರಥಮವುರುವಂತೆ ತಿಗೆ ಇತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿಗೆ ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಗುಣ. ಅಯಾದೀಶ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಲಹ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ, ಅಶಂಬತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಗ್ಗಭಿತ್ತನಃ—ಗ್ರಹ ಉವಾದಾನೇ ಧಾತು. ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಈ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ದುಸ್ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಪೈಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪಪಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವು ಪೈಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣವಿಶಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಜಘಂಠೆ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದವಾಚಾರ್ಣಲ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಗಿಗೆ ಛಲಾದೀಶ. ಕ್ವಾದಿನಿಯಮದಿಂದ ಅನಿಟ್ಟಾದರೂ ಛಲಿಗೆ ಇಟ್ ಪಾತ್ರವಾದರೆ ಉಪದೇಶೇಶತ್ವತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರವುಳ್ಳ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಇತ್ಯೇಶೇಃ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷಃ ಕುಹೋಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಅದಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ರ ಜಹನ್+ಛ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹನನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಛಿಕಾರಾದೀಶ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರಪರಸವರ್ಣ. ಜಘನ್ತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ. ತಿಜಂತೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾ ಎಂದು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಯಾದ್ಯೈಶ್ಚಾನ್ವಿತ್ಯಂತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತೀಶೇಃ (ತಿಜಂತಕ್ಕೆ)

ತಸ್ಯಮೇ— ತಸು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುತಸ್ಯಾನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತುಡ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಉಪಾಸಂಯೋಜಿತು ಅಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಫುಲುವತನವಿರುವುದರಿಂದ ಯತುಡ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರ ಲೋಪ. ತಸ್ಯತು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಷೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಪಠಃ !

ಹೃದಂ ನ ಹಿ ತ್ವಾ ನೈಷ್ಠ್ಯಾನ್ಮೂರ್ಮಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಂದ್ರ ತವ ಯಾಸಿ
 ವರ್ಧಯಾ |
 ತ್ವಸ್ಯಾ ಚಿತ್ತೇ ಯುಜ್ಯಂ ವಾವೃಧೇ ಶವಸ್ತತಕ್ತ ವಪ್ರಮುಭಿಭೂತೈಃ
 ಜಸಂ || ೭ ||

! ಪಠಾಪಠಃ !

ಹೃದಂ | ನ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ನೈಷ್ಠ್ಯಾನ್ಮೂ | ಉರ್ಮಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಇಂದ್ರ |
 ತವ | ಯಾಸಿ | ವರ್ಧನಾ |
 ತ್ವಸ್ಯಾ | ಚಿತ್ತೇ | ಯುಜ್ಯಂ | ವಾವೃಧೇ | ಶವಸ್ತ | ತಕ್ತ | ವಪ್ರಂ | ಮುಭಿಭೂ-
 ತೈಃ ಜಸಂ || ೭ ||

ಮರ್ಯಃ | ಅರ್ತೇರೂಚಿ | ಉ. ೪.೪೪ | ಇತಿ ಮಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣೇ ಸತ್ಯಕಾರಸ್ಯೋಕಾರಾದೇಶಕ್ವ
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವರ್ಧನಾ | ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ | ವರ್ಧಕ ಏಭಿರಿತಿ ವರ್ಧನಾ | ಕರಣೇ ಲ್ಪುಟ್ | ಶೇಕ೦ದ್.
 ಸೀತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ತತಕ್ಷ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಲಿಟಿ ಣಲಿ ಲಿತ್ಸ್ಮರೀಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಸೂರ್ವ.
 ಸ್ಯೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜಸಂ | ಅಭಿಭೂಯತೇಷನೇನೇತ್ಯ-
 ಭಿಭೂತಿ | ಕರಣೇ ಪ್ರನಾ | ಶಾದಾ ಚಿ ನಿಶೀತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜೋ ಯಸ್ಯ |
 ಬಹುನ್ವೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾನ್ವಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರ (ಶಸ್ತ್ರ) ರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರ
 ಗಳು | ತವ—ನಿನ್ನ | ವರ್ಧನಾ—(ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿ) ಬೆಳೆಸುವುದೋ ಅವು | ಊರ್ಮಯೋ—
 ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳು | ಹ್ರದಂ ನ—ಸಾಗರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ | ತ್ಯಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ನೈವೃಷಂತಿ ಹಿ—ಸೇರಿಯೇ
 ಸೇರುತ್ತವೆ | ತ್ವಷ್ಟಾ ಚಿತ್—ತ್ವಷ್ಟುವಾದರೋ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯುಜ್ಯಂ—ಯೋಗ್ಯವಾದ | ತವೇ—ಬಲವನ್ನು |
 ವವೃಧೇ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಮತ್ತು) | ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜಸಂ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಸೋಲಿಸುವ
 ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ | ವಪ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ತತಕ್ಷ—ಅತ್ಯಂತ ಹಂತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿ ಬೆಳೆಸುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಗಳಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳು,
 ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳು ಸಾಗರವನ್ನು ಖಂಡಿತ ಸೇರುವಂತೆ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಯೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ತ್ವಷ್ಟುದೇವನಾ
 ದರೋ, ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸೋಲಿಸುವ
 ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಹಂತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

English Translation.

O Indra, the hymns, that glorify you, attain you as rivulets flow into a
 lake Twashtri has augmented your appropriate vigour; he has sharpened
 your bolt with overpowering might.

|| ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಹ್ರದಂ ನ—ಇವಾರ್ಥಕವಾದ ನ ಶಬ್ದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ
 ಎಂದರ್ಥಬರುವುದು.

ನೈವೃಷಂತಿ—ಮಹಿ ಗತಾ ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥಕಥಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಶೇಕಾಂ
 ಪ್ರಾಪ್ತೌವಂತಿ ತದೇವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುವು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ತ್ವಷ್ಟಾ ಚಿತ್—ಸ ತ್ವಷ್ಟಾ ದೇವ ಏವ | ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವಶಬ್ದಾರ್ಥವಿದೆ. ಆ
 ತ್ವಷ್ಟೋವತೆಯಾದರೋ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಭಿಧೂತೋಜಸಂ—ಅಭಿಧೂತ+ಓಜಸಂ—ಅಭಿಧೂತ ಓಜೋ ಯಸ್ಯ ತತ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವ ಅಥವಾ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಇದು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸುವುದು. ಅಭಿಧೂತಯೇತೇ ಅನೇನೇತಿ ಅಭಿಧೂತ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಸೈವಂತಿ—ನಿ+ಪುಷಂತಿ ಮುಖೀ ಗತೌ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಯೋಲಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗಿ ಅಂತಾ ದೇಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪುಷಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ವಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯೈನುಮಾತ್ತೇತ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ನ ಹಿ ಎಂದು ಹಿ ಶಬ್ದದ ಯೋಗ ವರುವುದರಿಂದ ಹಿಜೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ.

ಊರ್ಮಯೇ—ಪು ಗತೌ ಧಾತು. ಯಜ್ಯಂತಿ-ಗಚ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಊರ್ಮಯಃ ಅರ್ತೇರೂಪೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೩೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿ ಶ್ರುತ್ಯಯ. ಮಿ ಪರದಲ್ವಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬುದ್ಧಿ, ಅರಿವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಊಕಾರಾದೇಶ. ಊರ್ಮಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ವರ್ಧನಾ—ವೃಧ್ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ವರ್ಧತೇ ವಿಭರಿತಿ ವರ್ಧನಾ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಱುಟ್. ವರ್ಧನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯುಪೋದೇಶನಾಳ್ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ ದೀರ್ಘ. ಕೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೇ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ವರ್ಧನಾ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೇಶ್ವ—ತತ್ಸೂ ತ್ವತ್ಸೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ತಿಪಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಲಾದೇಶ. ಲಿಡ್ಠಿ ವಿ:ತೃಕವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ, ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಇತ್ ಲಿಠ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಯದ ಘೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದಾ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಭಿಧೂತೋಜಸಮ್—ಅಭಿಧೂತಯತೇಅನೇನೇತಿ ಅಭಿಧೂತ. ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್. ತಾದಾಚೇದಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಫಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಫಿ ಭೂತಿ ಓಜೋ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಭಿಧೂತೋಜಃ ತತ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಘೂರ್ವ ಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೂರ್ವಪದಶ್ರುತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಜ್ಞಘ್ನಾಽಱು ಹರಭಿಃ ಸಂಭೃತಕ್ರತವಿನ್ದ್ರೈಃ ವೃತ್ತಂ ಮನುಷೇ ಗಾತ್ರಂ
ಯನ್ನಪಃ
ಅಯಚ್ಚಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೋರ್ವಜ್ರಮಾಯಸಮಧಾರಯೋ ದ್ವಿವ್ಯಾ ಸ ಏಧ್ಯಂ
ದ್ಯಶೇ || ೮ ||

|| ಪದವಾಹಃ ||

ಜಘನ್ವಾನ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಹರಿಃಭಿಃ | ಸಂಭೃತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಸಂಭೃತಕ್ರತೋ |
 ಇಂದ್ರ | ವೃತ್ರಂ | ಮನುಷೇ | ಗಾತುಸ್ಯನ್ | ಅಪಃ |
 ಅಯುಚ್ಛುಧಾಃ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ವಜ್ರಂ | ಆಯುಸಂ | ಅಧಾರಯಃ | ದಿವಿ | ಆ |
 ಸೂರ್ಯಂ | ದೃತೇ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಸಂಭೃತಕ್ರತೋ ಸಂಸಾದಿತಕರ್ಮನ್ ಸಂಸಾದಿತಪ್ರಜ್ಞ ವೇಂದ್ರ ಮನುಷೇ ಜನಾಯ
 ಗಾತುಸ್ಯನ್ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮಿಚ್ಛೆನ್ ವೃತ್ರಂ ಲೋಕಾನಾಮಾವರಕಮಸುರಂ ಹರಿಭಿರಕ್ರಿಯುಃ-
 ಕ್ರತಸ್ತಂ ಜಘನ್ವಾನ್ ಉ | ಹತವಾನ್ ಖಲು | ತದನಂತರಮಶೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಸ್ವಾವರ್ತಯ
 ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಬಾಹ್ಯೋಸ್ತದೀಯಯೋರ್ಹಸ್ತಯೋರಾಯಸಮಯೋಮಯಂ ವಜ್ರಮಯಚ್ಛು-
 ಥಾಃ | ಅಗ್ರಹೀಃ | ಆಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಛೇಯಾರ್ಥಃ | ಸೂರ್ಯಂ ಚ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ದೃತೇ ದ್ರಷ್ಟುಂ
 ಸರ್ವೇಷಾಮಸೂಕಂ ದರ್ಶನಾಯಾಧಾರಯಃ | ಸ್ಥಾಪಯಾಂ ಚಿಕ್ವವೇ || ಜಘನ್ವಾನ್ | ಹಂತೇರ್ಫಿಃ
 ಕೃಸಿಃ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮದನವಿವಿಶಾಂ | ಪಾ. ೭.೨-೬೮ | ಇತಿರದಾಗಮಸ್ಯ ವಿಕ್ಲೋಷೋಕ್ತೇರಭಾವಃ |
 ಗಾತುಸ್ಯನ್ | ಗಾತುಮಿಚ್ಛೆಸಿ | ಛಂದಸಿ ಪರೇಜ್ಞಾಯಾಮುಪೀತಿ ಕೃಚ್ | ಕಾ. ೩.೧-೮-೨ | ನ ಛಂದಸ್ಯ
 ಪುತ್ರಸ್ಯೇತಿ ದೀರ್ಘಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಕೃಜಂತಾಚ್ಛೇತರ್ಯದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃಚಿ
 ಏವ ಸ್ಯಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಪುರ್ವಾದಿತಿ ವಿಧಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೮ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಂಭೃತಕ್ರತೋ—ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸಂಸಾದಿತವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ
 ಯುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಎಂದ್ರನೇ | ಮಾನುಷೇ—ಮಾನವನಲ್ಲಿಗೆ | ಗಾತುಸ್ಯನ್—ಹೋಗಲು (ಮಾರ್ಗ
 ವನ್ನು ಹೊಂದಲು) ಇಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ | ವೃತ್ರಂ—ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಆವರಿಸಿದ ವೃತ್ರನನ್ನು | ಹರಿಃಭಿಃ—ಉದುರ
 ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ (ನೀನು) | ಜಘನ್ವಾನ್ ಉ—ಕೊಂದೆಯಲ್ಲವ. (ಆ ಮೇಲೆ) | ಅಪಃ—ವಜ್ರಂಗಳನ್ನು (ಬಿಡಿಸಿ
 ಹರಿಸಿದೆ) | ಬಾಹ್ಯೋಃ—ನನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲೂ | ಆಯುಸಂ—ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಯುಧ
 ವನ್ನು | ಅಯುಚ್ಛುಧಾಃ—ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿ ಮತ್ತು | ಆ ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಕೂಡಿ | ದಿವಿ—ಆಕಾಶದ
 ದಲ್ಲ | ದೃತೇ—(ನಮಗೆ) ಗೋಚರವಾಗಲು | ಅಧಾರಯಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೆ. (ನಮಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ).

|| ಧಾರ್ಮಿಕ ||

ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮಾನವನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲಿಟ್ಟು ದಾಗ ವಾಗ್ಧವನ್ನು ಅವರಿಸಿ ನಿಂತ ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನನ್ನು ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕೊಂದಿರುತ್ತೆ. ಆಮೇಲೆ ನೀನು ನೀರುಗಳನ್ನು ವೃತ್ತನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಸಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಾಂವಿದ ಮಾಡಿದ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡೆ. ಮತ್ತು ನಮಗೆಲ್ಲ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೆ.

English Translation.

Indra, performer of holy acts, desirous of going to man, you, with your horses has slain Vritra (has set free) the waters, have taken in your hands your thunderbolt of iron and have made the sun visible in the sky.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸಂಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಕೊಂಡು—ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಗ ಅಥವಾ ವ್ರಜ್ಞೆ ಎಂದು ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವವನು ಅಥವಾ ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಲಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪದವು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯೇ—ಕರಾರಂತವಾದ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲಿ ಜನನಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಗಾತುಯನ್—ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮಿಚ್ಛನ್—ವೃಷ್ಟಿಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟಿದ್ದ ಆನತಿಗೆ ಸುಖವಾದ ವಾಗ್ಧವನ್ನು ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ವಾಗ್ಧವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿದೆ.

ವೃಶೇ—ದ್ರಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಸ್ಮಾಕಂ ದರ್ಶನಾಯ | ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ದರ್ಶನಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅಭಿಸರಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಜಘನ್ಯಾನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಧಂಸಿ ರಿಟ್ ಕೃತಿಸ್ತುತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಿಟಿಗೆ ಕೃತಿಸೂದೇಶ. ಹನ್ + ವಸ್ ಎಂದುರುವಾಗ ರಿಡ್ ಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಶ. ಕುಹೋಚ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಚುಪ್ಪ, ಜಸ್ತ್ಯ. ಅಧ್ಯಾಸಾಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹನನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಪ್ಪ. ವಿಧಾಪಾ ಗಮಹನವಿಹವಿಧಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಲಾಧ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಷೇಕಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಘನ್ಯಸ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಗ

ಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಉಗಿಡೆಚಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಸಂತಸ್ಥೆಚಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಕ. ಸಂಯೋಗಾಂತಕ್ಯಲೋಕಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಕ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧನಾದುದರಿಂದ ಸಲೋಕಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಘನ್ಯಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಾತುಯನ್—ಗಾತುಮಿಚ್ಚತಿ ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಚಾಯಾಮುಪಿ (ಶಾ. ೩-೧-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ ಪರೇಚ್ಚಾ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೃಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಾತುಯ ಎಂದು ಕೃಜಂತವು ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನೆ ಛಂದಸ್ಕೃಪುತ್ರೈಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತೂರ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಾತುಯಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಗಿಡೆಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಕದಿಂದ ತಕಾರಲೋಕ ಗಾತುಯನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲದರ್ವ ಧಾತುವನ್ನು ತಾಸ್ಯನುಧಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಸಂತಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಿಚ್ಚೇಘಾಃ—ದಾಚ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಏಚ್ ಮಧ್ಯಮಾಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಪಾಘ್ನಿ ಧ್ಯಾಸ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಾದೇಶ. ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಟಿನ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಯಿಸಂ—ಅಯಸಃ ಇದಂ ಅಯಸಂ | ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿಠೇಷ್ಯಚಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಾರಯಃ—ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಟ್ ಉದಾತ್ತನಾಮದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾಹ್ಯೋಃ—ಜಾಹು ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನಾಂತದರೂಪ. ಉದಾತ್ತಯಜೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಲ್ ಪೂರ್ವವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವ್ಯಾನಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಯಜಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಓಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೈಶೇ—ದ್ರವ್ಯಂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಶೇ ವಿವ್ಯೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಮರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತನಾಗಿದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾನಾಶಃ ||

ಬ್ರಹ್ಮತ್ಸತ್ತ್ವಂ ದ್ರಮಮವದ್ಯದುಕ್ತ್ಯಗ್ರಮಕ್ಯಣ್ಣತ ಭಿಯಸ್ತಾರೋಹಣಂ
ದಿವಃ |

ಯನ್ಮಾನುಷಪ್ರಧನಾ ಇಂದ್ರಮೂತಯಃ ಸ್ವರ್ನ್ಯಷಾಚೋ ಮರುತೋಽ
ಮದನ್ನನು || ೯ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಬೃಹತ್ | ಸ್ವಚಂದ್ರಂ | ಅಮುವತ್ | ಯತ್ | ಉಕ್ತಂ | ಅಕೃಣ್ಣತ |
 ಭಿಯಸಾ | ದೋಹಣಂ | ದಿವಃ |
 ಯತ್ | ಮಾನುಷಪ್ರಥಸಾಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಊತಯಃ | ಸ್ವಃ | ನ್ವಸಾಃ |
 ಮರುತಃ | ಅಮದನ್ | ಅನು || ೯ ||

|| ಸಾಯುಗಾಭಾಃ ||

ಬೃಹತ್ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಮ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯಜಮಾನಾ ಭಿಯಸಾ ವೃತ್ತಭಯೇನ ಯದ್ಯದೋಕ್ತಾ ಮುಕ್ತಾರ್ಹಂ ಸ್ತೋತ್ರಯೋಗ್ಯಮಕೃಣ್ಣತ | ಅಕುವನ್ | ತೀದ್ರತಂ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಮ | ಸ್ವಚಂದ್ರಂ | ಸ್ವತೀಯೇನ ಚಂದ್ರೇಣಾಪ್ತಾದಕೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಂ | ಅಮುವತ್ | ಅಮತಿ ಶಕ್ತೋನ್ ರುಜತ್ಯನೇ-
 ಸೇತ್ಯನೋ ಬಲಂ | ತಮುಕ್ತಂ | ದಿವಃ | ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ದೋಹಣವಾದೋಹಣಾರ್ಹೋಽತಿ | ಏವಂ-
 ಭೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ವೃತ್ತಾದ್ವೀತಾ ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಮಸ್ತೋಷತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯದಾ ಮಾನುಷಪ್ರಥಸಾಃ |
 ಪ್ರತೀರ್ಣಾಪ್ಯಸ್ತಿಸ್ತನಾನಿ ಭವಂತೀತಿ ಸ್ವರುಕ್ತವೈಕ್ಯತ್ಯಾ ಪ್ರಥಮತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ | ೧. ೯-೨೩
 ಮನುಷ್ಯಹಿತಸಂಗ್ರಾಮಾ ಊತಯಃ ಸ್ವರ್ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ರಕ್ತಿಕಾರೋ ಮರುತೋ ನೈವಾಚಃ ಪ್ರಾಣರೂಪೇ-
 ಣ ಸ್ವಸ್ತೇವಮಾನಾ ಭೂತೇಂದ್ರಮಪಿ ತೇಸೈವ ರೂಪೇಣಾನ್ವಮವನ್ | ಅನುಪೂರ್ವ್ಯಾಣ ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ-
 ಯುಃ | ತವಾಪೀಂ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತವಧಂ ಪ್ರತ್ಯುಯ್ಯಕ್ತೋ ಬಭೂವೇತಿ ತೇಷಃ || ಸ್ವಚಂದ್ರಂ |
 ಸ್ವತೀಯಂ ಚಂದ್ರಂ ಯಸಃ | ದ್ರಸ್ಯಾಚ್ಚಂದ್ರೋತ್ಕರಶದೇ ಮಂತ್ರೇ | ಪಾ. ೬.೧.೧೧೧ | ಇತಿ ಸುಹೇ |
 ಖೃತ್ವೇದ ಶಕಾಶಃ | ಬಹುಸ್ವೀನೌ ಪೂರ್ವಶದಪ್ರತ್ಯುತ್ಕರಿಸ್ವರತಂ | ಭಿಯಸಾ | ಭೀಶಬೃಹತ್ಯ ತ್ವತೀಯೇಕ
 ವಚನೇ ಛಾಂದಸೋಽನುಗಾಗಮಃ | ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ನೃಪಾಚಃ | ಪಚಿ ಸಮಾನಾಯಃ | ಅಯಂ
 ಸೇವಗಾರ್ಥ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ವಜ್ರಕ | ಪಾ. ೩-೨-೪೪ | ಇತ್ಯತ್ರ ಚತಬೃಹತ್ಯನುಕ್ತಸಮುಚ್ಛೇಯಾರ್ಥಶ್ಚಾ-
 ದಸ್ಯಾದಸಿ ಚೈತ್ಯಯಃ | ಅಮವತ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಇತಿ ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಗಪನಯೋರಿತಿ ಘಟಾದಿಷು
 ಪಾಶಾಸ್ತೀಶ್ಚೇ ಸತಿ ಮಿಕಾಂ ದ್ರಸ್ಯಇತಿ ದ್ರಸ್ಯತ್ವಂ | ಲಜಾಂ ಭಂದಸ್ಯುಭಯೋಃ ಕಶಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕ
 ಪ್ಯಾತ್ ಕೇವಲೀತಿಶೇಲೋದಃ || ೯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭಿಯಸಾ—(ವೃತ್ತಾಸೀದಪ) ಭಯದಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | (ಸ್ತೋತಾರೋ)—ಯಜ್ಞಕರ್ತರು
 (ಯಜಮಾನಾಃ) | ಸ್ವಚಂದ್ರಂ—ಅಪ್ತಾದಕರವಾದ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಅಮುವತ್—ಬಲ
 ಮುಕ್ತಾರ್ಹವಾದೂ | ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ | ದೋಹಣಂ—ಹತ್ತಲು ಹೇತುಭೂತವಾದುದೂ ಆದ | ಬೃಹತ್—
 ಬೃಹತ್ ಸಾಯುಗಾಭ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಉಕ್ತಂ—ಸ್ತೋತ್ರಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿ | ಅಕೃಣ್ಣತ—ಮಾಡಿರೋ, |

ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ಮಾನುಷಪ್ರಭವಾಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರೂ | ಊತಯಾಃ ಸ್ವೇ—
ದ್ಯುಲೋಕದ ರಕ್ಷಕರೂ ಆದ | ಮರುತೇಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು | ನೈಷಾಚೇಃ—(ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ) ಮಾನವರನ್ನು
ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನೂ (ಕೂಡ ಅದೇ ರೂಪದಿಂದ) | ಅನು ಅಮರ್ಷ—ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿ
ಸಿದರು (ಆಗ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತವಧಕ್ಕೆ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ ಭಯಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನೇ ಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಆಹ್ವಾದಕರವಾದ ತನ್ನ
ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಬಲಯುಕ್ತವಾದುದೂ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಹೇತುಭೂತವಾದುದೂ—ಸ್ತೋತ್ರ
ಯೋಗ್ಯವೂ ಆದ ಬೃಹತ್ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾನಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಮಾನವರಿಗಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರೂ ದ್ಯುಲೋ
ಕದ ರಕ್ಷಕರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾನವರನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸಿದರು.
ಆಗ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತವಧಕ್ಕೆ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನು.

English Translation.

Through fear of Vritra, your worshippers composed the suitable hymn of the Brihat Saman which is self-illuminating, strengthening and forming the staircase to heaven; on which his allies the Maruts, fighting for men (gaurdians) of heaven and protectors of mankind, excited Indra (to destroy Vritra).

|| ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಬೃಹತ್—ಬೃಹತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಕೇವಲ ಬೃಹತ್ತಾನು ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷಣವಿರುವ ಬೃಹತ್ತಾನುವನ್ನು
ಪಠಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸ್ವೇತ್ತಂದ್ರಂ ಅಮರ್ಷ—ಆ ಬೃಹತ್ತಾನುವು ಸ್ವಕೇಯವಾದ ಮತ್ತು ಆಹ್ವಾದಕರವಾದ ಚಂದ್ರ
ನಂತಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಮತ್ತು ರತ್ನುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು.

ದಿವಃ ಲೋಹಣಿಂ—ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇಂತಹ ಬೃಹತ್ತಾನು
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಪಿಸಿದರು.

ಮಾನುಷಪ್ರಭವಾಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಓತವಾಗುವ ಯುದ್ಧ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ರಧನ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀ
ರ್ಷಾಸೈನ್ಯ ಧನಾನಿ ಭವಂತಿ (ನಿರು. ೯-೫೩) ನಿರುಕ್ತ ಕಾರಣ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದವರು.

ನೈಷಾಚೇಃ—ಪ್ರಾಣರೂಪವೇ ಸ್ತೋತ್ರ ಸೇವಮಾನಾ ಭೂತಾ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ವೃತ್ತಾಸುರ
ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಾವು ಪ್ರಾಣವಾಯುರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಕೂಡಾಡಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
ಮರುತ್ತಗಳಿಗೆ ನೈಷಾಚೇಃ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಪಟ ಸಮನಾಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ
ಶಬ್ದವು ಸೇವನಾರ್ಥಕವೆಂದು ಅಯಂ ಸೇವನಾರ್ಥಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಸ್ವಕೃಂಜಿಮ್—ಸ್ವಕೀಯಂ ಚಂದ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಕಶ್. ಸ್ವಕೃಂದ್ರಮ್ | ಪ್ರಸ್ಥಾಣ್ಣಿಂಜ್ಜೋತ್ತರ. ಪದೇ ಮಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಟ್. ಸ್ವಕ ಚಂದ್ರ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ವೋತ್ತಿ-ನಾಪ್ತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ಪುತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಐನುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ವಾದುದರಿಂದ ಐವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮವತ್—ಅಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ಪಿ ಇತಿ ಆಮವತ್. ತದಸ್ಯಾಪ್ಪಿ ಸ್ವೀನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುವತ್. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯೋಕ್ತ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ.

ಅಕ್ಲೃಣ್ಣಿತ್—ಕ್ವವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತ ಧಾತು, ಸ್ವಾದಿ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುವಾಗಮಂ. ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯುಕ್ತಾಪ್ಪಿ ಕೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಪ್ಪಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ.

ಭಿಯಸಾ—ಭೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಯೈಕವಚನವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭಾದಪವಾಗ ಅಮಲಾಗಮ ಬರು ತ್ತದೆ. ಆದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ ಪರವಾದಾಗ ಊಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಜಾದೇಶ. ಭಿಯಸಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿವಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೈಷಾಣಿಃ—ಪಶ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಇದು ಸೇವನಾರ್ಥಪಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಯಾಕುರ ಮತ. ಪಹತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಪ್ಪವು ಅನುಕ್ರಮಜ್ಞಾಪ್ತಿಯಕವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೂ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರೋಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ವೇರಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಥಮಾಐಕವಚನದ ರೂಪ. ಗಕಾರೋಪಾ-ಪದಾತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವುದಾತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮದನ್—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮುತೀತಿ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಷೆತ್. ಇದು ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ನಪನಯೋಃ ಎಂದು ಭಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶವಾದುದರಿಂದ ಭಟಾದಿಯೋ ಮಿತಿಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ತೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಷೆತ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಐಂದರೂ ಮಿತಿಂಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪಿಂ ನಿಘಿಗೆ ರೋಪಂತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಶಾವೇಶ ಐಂದರೂ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಛಂದಸ್ಕೋಧಯುಕ್ತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಸೇರಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ. ಪರದ ಥಿರುವಾಗ ಷೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಕಾರಲೋಪ. ಅಮದನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದರೂ ಯಚ್ಚಪ್ಪಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯುಕ್ತಾಪ್ಪಿ ಕೈಂ ಎಂಬ ದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ದೌತ್ತಿದ್ರಸ್ಯಾಮವಾ ಅಹೇಃ ಸ್ವನಾದಯೋಯವೀಧ್ವಿಯಸಾ ವಜ್ರ ಇಂದ್ರತೇ
ವೃತ್ರಸ್ಯಯದ್ವದ್ಧಧಾನಸ್ಯ ರೋದಸೀ ಮದೇ ಸುತಸ್ಯ ಶವಸಾಭಿನಚ್ಚಿರೇಂ

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದ್ಯೌಃ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ಯ | ಅಮುವಾನ್ | ಅಹೇಃ | ಸ್ವನಾತ್ | ಅಯೋಯವೀತ್ |
ಭಿಯಸಾ | ವಜ್ರಃ | ಇಂದ್ರ | ತೇ |
ವೃತ್ರಸ್ಯ | ಯತ್ | ಬದ್ಧಧಾನಸ್ಯ | ರೋದಸೀ | ಇತಿ | ಮದೇ | ಸುತಸ್ಯ | ಶವಸಾ |
ಅಭಿನತ್ | ತಿರಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಮುಗಾಸ್ವಲವಾನಾನ್ದ್ಯೌಶ್ಚಿತ್ ಮೃಲೋಕೋಽಪ್ಯಸ್ಯಾಹೇರ್ವತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವನಾಚ್ಚಿಜ್ಜಾದ್ವಿಯಸಾ
ಭಯೇನಾಯೋಯವೀತ್ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಪೃಥಗ್ನೂತ ಆಸೀತ್ | ಅಕಂಪತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ
ಶವ ಸುತಸ್ಯಾಭಿವಾದಿಭಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಜಾತೇ ಸತಿ ತ್ವದೀಯೋ
ವಜ್ರೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಬದ್ಧಧಾನಸ್ಯ ಪಾಥನಶೀಲಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಶಿರೋ ಯಃ ದ್ಯವಾ ಶವಸಾ
ಬಲಿನಾಭಿನತ್ | ಅಚ್ಚಿನತ್ | ತದಾನೀಂ ದ್ಯುಲೋಕೋ ಭಯರಾಹಿತ್ಯೇನ ನಿಶ್ಚಲೋ ಬಭೂವೇತಿ
ಶೇಷಃ || ಅಯೋಯವೀತ್ | ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಲಗಂತ್ವಾಲ್ಪಜಾ ಯಜೋ
ವಾ | ಪಾ. ೨.೪.೯೪ | ಇತ್ಯಪ್ಯಕ್ತೃಶ್ಚತೈಯಸ್ಯೇಡಾಗಮಃ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಬದ್ಧಧಾನಸ್ಯ | ಪಾಥ
ವಿಲೋದನೇಃ | ಶಾಶ್ವೀಲಕೇ ಜಾನತಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ತ್ವಃ | ಹಲಾದಿಶೇಷಾಭಾವೋ ಧಾತೋ
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ಚ ಛಾಂದಸತ್ವಾತ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ || ೧೦ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಅಮುವಾ—ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ | ದ್ಯೌಶ್ಚಿತ್—ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಕೂಡ | ಅಸ್ಯ ಅಹೇಃ—ಈ ವೃತ್ರಾ
ಸುರನ | ಸ್ವನಾತ್—(ವೊರೆಯುವ) ಶಬ್ದವಿಂದ | ಭಿಯಸಾ—ಭಯಗೊಂಡು | ಅಯೋಯವೀತ್—ಸೀಳಿ
ಕೋಯಿತು | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂದಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಸೋಮರಸದ
(ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ವಜ್ರಃ—(ನಿನ್ನ) ವಜ್ರಾಯುಧವು | ರೋದಸೀ—ಪ್ರಭಿವೃದ್ಧತೆ

ರಕ್ಷಗಕರಡನ್ನೂ | ಬದ್ಧಬಧಾನೆಸ್ಯ—ಬಾಧಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ | ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ಯ—ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನ | ಶಿರಃ—ತಲೆಯನ್ನು | ಯಾ—ಯಾವಾಗ | ಶವಸಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಅಭಿಸತ್—ಸೀಳತೊ (ಆಗ ಅಂತರಕ್ಷದ ಕಂಪನವು ನಂತಿತು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನ ವೊಡೆಯುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಲಯುತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ ಕೂಡ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿ ಸೀಳತೊಡೆಯಿತು. ಆದರೆ, ಎಷ್ಟೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಹಿಂದಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಸೋಮರಸದ ವಾನದಿಂದ ನಿನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವುಂಟಾದಾಗ ನಿನ್ನ ಬಲವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಕ್ಷಗಕರಡನ್ನೂ ಬಾಧಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತನ ತಲೆಯನ್ನು ಯಾವಾಗ ಸೀಳತೊ ಆಗ ಸ್ವರ್ಗದ ಕಂಪನವು ನಂತಿತು.

English Translation.

The strong heaven was rent asunder with fear at the clamour of that Abi (Vritra) when you, Indra, delighted by drinking the effused soma-juice struck with your thunderbolt vigorously the head of Vritra, the obstructer of heaven and earth.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅತ್ರೇದಿಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಯದಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರಪಿ ಉಪದ್ರವಕಾರಿಣಂ ವ್ಯಕ್ತಮಿಂದ್ರೋಽವಧೀಶ್ವರಾ ಪರನುಮಹಿಮಯುಕ್ತೋ ದ್ಯುಲೋಕೋಽಪಿ ಭಯೇನ ಚಿಕಂಪೇ | ತಥಾ ಮಹಾಬಲಯುಕ್ತಮಹೀಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಂ ಸ್ಯಕೃತಾದ್ಯುಕ್ತಹನನಾದಿನಂತರಂ ದ್ಯುಲೋಕವದೇವ ಚಿಕಂಪೇ || ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಭೂಲೋಕಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದಾಗ ಮಹಾಪ್ರಭಾವಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ ಸಹ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುವಂತಾಯಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ ಸಹ ಮಹಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ದ್ವರೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಕಂಪಿಸಿದಂತೆ ತಾನೂ ಕಂಪಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ದ್ಯೌಶ್ಚಿತ್—ಅಂತರಕ್ಷವೂ ಕೂಡ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿಚ್ಚುಬ್ಬಕ್ಕೆ ಅಪಿ ಕರ್ತಾರ್ಥವಿದೆ.

ಅಯೋಽಯವೀಶ್ವ—ಯು ಮಿತ್ರತಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಯಜ್ ಲಾಗಂತರೂಪವಾದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ, ಇಲ್ಲಿ ನಮಗಿಂತೆ ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಿತು ಎಂದರ್ಥವು.

ಬದ್ಧಭಾನೆಸ್ಯ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೀಡನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಚಾನೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ, ಬಾಧಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುತಸ್ಯ—ಅಭಿಷವನ ಮೊದಲಾದ ಯಾಜ್ಞಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಸುತ ವೆಂದು ಹೆಸರಾದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸೋಮವಾನದಿಂದ ಎಂಥರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯೋಯವೀತ್—ಯು ಮಿತ್ರಣಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಯು. ಅದಕ್ಕೆ ಯಜೋಚಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್. ಇದಕ್ಕೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನ ಬಂದಾಗ ಇತ್ಯಂತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಗುಣೋಯಜ್ ಉಕ್ತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯಜೋವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ರಕೃ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯುಕ್ ತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. ಶಬ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಂಧ್ಯಾರ್ಥವಿಧನ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೀಕ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ. ಅಯೋಯವೀತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಅಮೃದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರ—ಅಮಂತ್ರತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬದ್ಧಧಾನಸ್ಯ ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋದನೇ ಧಾತು. ತಾಜ್ಜೀಲ್ಯವಯೋವಚಿನೇಷು ಚಾನರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಅದೀಕ. ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭಾವದಸವಾಗಿ ಹಲಾದೀಕೇಷಃ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅನಂತ್ಯವಾದ ಆಚಿಗ್ ಹ್ರಸ್ವ ರ್ಘುಲಾಂಜಿತ್ಯುತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತುಂದಿಂದ ದಕಾರಾದೀಕ. ಬದ್ಧಧಾನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಚಾನರ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಘಿನತ್—ಛಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಂತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಸಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಸಮ್. ವಿಕರಣ ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಘಿನತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ ಬಂದರೆ ಅಘಿನತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ಯಜ್ಞುಟ್ಟ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಮೃದಾತ್ತವಾದ ಋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಬಲ ||

ಯದಿನ್ದ್ರಿಯಂ ಪೃಥಿವೀ ದಶಭುಜಿರಹಾನ್ವಿ ವಿಶ್ವಾ ತತನಂತ ಕೃಷ್ಣಯಃ |
ಅತ್ರಾಹ ತೇ ಮಘವನ್ವಿಕ್ರುತಂ ಸಹೋ ದ್ಯಾಮನು ಶವಸಾ ಬರ್ಹಣಾ
ಭುವತ್ || ೧೧ ||

|| ಶವಸಾಃ ||

ಯತ್ | ಇತ್ | ನು | ಇಂದ್ರ | ಪೃಥಿವೀ | ದಶಭುಜಃ | ಅಹಾನ್ವಿ | ವಿಶ್ವಾ |
ತತನಂತ | ಕೃಷ್ಣಯಃ |
ಅತ್ರ | ಅಹ | ತೇ | ಮಘವನ್ | ವಿಸ್ಕೃತಂ | ಸಹಃ | ದ್ಯಾಂ | ಅನು | ಶವಸಾ |
ಬರ್ಹಣಾ | ಭುವತ್ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯುಜ್ಯಾತ್ಯಂ ||

ಯದಿನ್ದ್ರಿಯಂ ಯದಾ ಬಲಂ ಪೃಥಿವೀ ದಶಭುಜಿರಹಾನ್ವಿಕಾ ಭವೇತ್ | ಯದಿ ವಾ ಕೃಷ್ಣಯಃ
ಸರ್ವೇ ನುನುಷ್ಯಾ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಾಹಿ ತತನಂತ | ವಿಸ್ತಾರಯೇಯಃ | ಹೇ ಮಘವನ್ | ಧನವ-
ನ್ದ್ರಿಯಂ ಅತ್ರಾಹ ಅತ್ಯೈವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇಶೈವ ದೇಶಕಾಲಕರ್ತೃಕೇಷು ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಸಹೋ
ವ್ಯಕ್ತವಧಾದಿಕಾರಣಂ ಬಲಂ ವಿಕ್ರುತಂ ವಿಪ್ರಾತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಶವಸಾ ತ್ವದೀಯೇನ ಬಲೇನ ಕೃತಾ
ಬರ್ಹಣಾ ವ್ಯಕ್ತಾದೇವಧರೂಪಾಂ ಪ್ರಿಯಾ ದ್ಯಾಮನು ಭುವತ್ | ಅನುಭವತಿ | ಯಥಾ ದ್ಯಾಮಹತೀ
ತಥಾ ಪ್ರಕ್ಲೃತಂ ವ್ಯಕ್ತಾದೇಹಿಂಸನಮಪಿ ಮಹದಿತಿ ಭಾವಃ || ತತನಂತ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ಸ್ವರಿತೇ-
ಶ್ಚಾದಾತ್ಮನೇ ಪದಂ | ಲಿಜರ್ಥೇ ಲಜ್ಯಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಶವಃ | ಛಾಂದಸೋ
ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕಃ ಪುನರಪಿ ವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಶವಃ |
ಶವಃ ಸಿತ್ತಾದನುಗಾತ್ರೈಶ್ಚಂ ತಿಜಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಯರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಕಿಷ್ಕತೇ | ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ತ್ವದಭಾವಃ | ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಯೇಗಾದಿಭಾತಃ | ವಿಕ್ರುತಂ | ತ್ವು ತ್ವನೇ |
ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚಂ | ಬರ್ಹಣಾ | ವರ್ಹ ವಲ್ಹ ಪರಿಪೂಷಾ-
ಹಿಂಸಾಧನೇಷು | ಅಸಾಧ್ಯಾಹಾಹಿಃ | ಕೃಷ್ಣಯಃ | ಬವಯೋರಭೇದ ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕ್ರಂ |
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಬರ್ಹಯಂತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಪರಿತಂ ಚ | ಭುವತ್ | ಭೂ ಸತ್ಯಾಯಾಂ | ಲೇಟ್ಸ-

ದಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಕ ಲೋಪ ಇತಿಕಾರಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಧನುಷೋ-
ಸ್ತಿಜಾಲತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧ ಉವಚಾದೇಶಃ || ೧೦ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯದಿನ್ನು—ಒಂದು ವೇಳೆ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯು | ದೇಶಭುಜಿ—(ಈಗುವುದಕ್ಕಿಂತ) ಹತ್ತ
ರಪ್ಪ ಬೆಳೆದರೂ | ಕೃಷ್ಯಯಃ—ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲ | ವಿಶ್ವಾ ಆಹಾನಿ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ತತನಂತೆ—ಅಧಿಕ
ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದರೂ ಸಹ | ಮುಘರ್ವ—ಧನವಂತನಾದ | ಇಂದ್ರೇ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಆತ್ಮಾಹ—ಈ ಬೆಳೆ
ವಣಿಗೆಗಳೆಲ್ಲ (ಅಷ್ಟು ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸಹಃ—(ವೃತ್ತವಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ)
ಬಲವು | ವಿಶ್ರುತಂ—ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ | ತವಸಾ—(ನಿನ್ನ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ (ಸಂಪಾದಿಸಿದ) | ಬರ್ಹಣಾ—
(ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪವಾದ) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು | ದ್ಯಾಮನು—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನನುಸರಿಸಿ (ಅದರನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ) |
ಭುವತ್—(ಕೀರಿಯನ್ನು) ಅನುಭವಿಸುತ್ತದೆ. (ಆಗುತ್ತದೆ)

|| ಧಾನಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಒಂದುವೇಳೆ ಕೃಷವಿಯು ಈಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದರೂ,
ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದರೂ ಸಹ, ಈ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಸಮಾನಾಗಿ ವೃತ್ತ-
ವಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯೂ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ
ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಈ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿದ ಕೀರಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತದೆ

English Translation

O Indra, had the earth been tenfold (in its extent) and men multiplied
every day, then, *Mṛghavyan*, your prowess would have been properly renowned;
the exploits, achieved by your might are vast like the sky.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ತಹನನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪ್ರಕಾಶಿ-
ತೇನ ಪರಾಕ್ರಮೇಣ ಯದ್ಯಪಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಭಾವಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಖನಾಸ್ತಿ, ತದಪಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಸೇಧಯುಕ್ತಜ್ಞಾಂ
ಮನುಷ್ಯಭಾವಜನ್ಯಾದಲ್ಪಾಯುಸ್ತುತ್ರೇಷಾಂ ಚ ಸ್ಥಾನಭೂತಾಯಾಃ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾ ಅಲ್ಪತ್ವಾತ್ಸಸ್ಯ ಮಹಿಮಾ
ದ್ಯುಲೋಕಾದಾಶ್ರಾವಯತುಂ ನ ತಕ್ಕತೇ | ಯದಿ ಶು ಪೃಥಿವೀ ದೇಶಗುಣಿತಾ ಭವೇತ್ಸಾ ಚ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಮರ್ಘನುಷ್ಯೈಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಾ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ತೋತಾರಕ್ಲ ಮಂಜುರಹಿತಾ ಭೂತ್ವಾದರ್ಶನಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸಹಸೋ
ಮಹಿಮಾನಮೇವ ವರ್ಣಯೇಯುಸ್ತದೈವ ಸ ಸರ್ವಾಮಸಿ ದ್ಯಾಂ ವ್ಯಾಘ್ರಯಾನ್ಯ ಸ್ವಾಗತಿ || ಇಂದ್ರನು
ಮಾಡಿದ ವೃತ್ತಾಸುರವಧ ಮುಂತಾದ ಸಾಹಸ ಕೃತ್ಯಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪಾಯು
ಗಳೂ, ಸಾವಿಗೇಡಾದರೂ ಆದ ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರು

ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಕೇಳಿಸುವುದು ಅಸಂಭವವು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಈಗಿರುವ ಭೂಮಿಯ ವಿಸ್ತಾರವು ಹತ್ತುಪಾರಿವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರು ಮರಣರಹಿತರಾಗಿ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರುವಂತಾದರೆ ಆಗ ಭೂಲೋಕದ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಸಾಧ್ಯವು. ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಆಮ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯತ್-ಇತ್-ಸು-ಯದಿನ್ನು ಇಲ್ಲಿ, ಇತ್, ನಃ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳು ಖಲು (ಆಪ್ತೆ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಬರ್ಹಣಾ-ವೈಶ್ವಾದೇಃ ವಧರೂಪಾ ಕ್ರಿಯಾ-ವರ್ಹಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಮಹಿಯೋರಭೇದಃ ಎಂಬ ಲೌಕಿಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರ್ಹಣಾ ಎಂದಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ರಮಾರರು ಬರ್ಹಣಾ (ನಿ. ೬೧೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಹಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು.

ದ್ಯಾಮನು ಭುವತ್-ಅಂತರಿಕ್ಷದನ್ನು ಹೊಡೆದಾಗಿದೆ. ಎಂಬರ್ಥವು ಅನುಶಬ್ದದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಮತ್ತು ಭೂ ಧಾತುವಿನ ಲೇಡ್ಯೂಪವನ್ನು ಶ್ರುತಿಮೂಲದಿಂದ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತತನಂತ-ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಸ್ವರಿತೇತ್ ಸ್ವರಿತಞ್ಚಾತಃ ಕೇತ್ಯಭಿಷ್ಟಾಯೀ ಕ್ರಿಯಾಭೇದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂದೆಸಿಲುಣ್‌ಲಿಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಠಃ ತನಾದಿತ್ಯಞ್‌ಭ್ಯ ಉಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಕ್ಕೆ ಝೀಲಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾವೇಶತ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲವಿಶೇಷ. ಶನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅತೋಗಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ತತನಂತ ಎಂಬುದೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಠ್ ಪಿಶ್ತಾಮದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ. ಆದುದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯ-ನುದಾತ್ಯೇತ್--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತಾವಿವ ಅಂತೋದಾತ್ಯಕರ ಉಲಿಯುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿವಿಧವಾದಿಂದ ನಿರ್ಭಾತವಿವಿಧವಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಹೋಯೋಗೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿತ್ಯತಮ್-ಶ್ರು ಕ್ರಮಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಗುಣಪದೇಧ. ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨.೪೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತೀ (ವಿ) ಕ್ರಕೃತಿಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಹಣಾ-ವರ್ಹ ಎಲ್ಲಾ ಪರಿಭಾಷಣಾ ಹಂಸಾಚ್ಚಾದನೇಷು ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಾದಿಕವಾದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಳಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಮಹಿಯೋರಭೇದಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಕಾರ. ಬರ್ಹಣ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅದಂತಮಾದುದರಿಂದ ಛಾತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಹಣಾಲೋಕ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಬರ್ಹಯತಿ (ನಿರು. ೬೧೯) ಎಂಬ ಪದಠರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿದೆ. (ಸಾಶಮಾಡುವುದು: ಎಂದರ್ಥ).

ಮಘವನ್—ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಂ ತಸ್ತುರಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವನ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ವಿಳವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಲೇಟೋದಾಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಭೂಸುಪೋಸ್ತಿಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಚಿತ್ಸು ಧಾತುಭ್ಯುವಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ಭುವನ್ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂತಸ್ತುರ ಐರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಃ ||

ತ್ವಮಸ್ಯ ಪಾರೇ ರಜಸೋ ವ್ಯೋಮನಃ ಸ್ವಭೂತ್ಯೋಜಾ ಅವಸೇ ಧೃಷ್
ನ್ಮನಃ |
ಚಕ್ವಷೇ ಭೂಮಿಂ ಪ್ರತಿಮಾನಮೋಜಸೋಪಃ ಸ್ಯಃ ಪರಿಭೂರೇಷ್ಯಾ
ದಿವಂ || ೧೨ ||

|| ಪಪಾಶಃ ||

ತ್ವಂ | ಅಸ್ಯ | ಪಾರೇ | ರಜಸಃ | ವಿಸಮನಃ | ಸ್ವಭೂತಿಃ ಜಾಃ | ಅವಸೇ |
ಧೃಷ್ವತ್ಸಮನಃ |
ಚಕ್ವಷೇ | ಭೂಮಿಂ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ | ಓಜಸಃ | ಅಪಃ | ಸ್ಯಂ ರಿತಿ ಸ್ಯಃ | ಪರಿ-
ಭೂಃ | ಏಷಿ | ಆ | ದಿವಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಧೃಷ್ವನ್ಮನಃ ಶತ್ಪೂಕಾಂ ಧರ್ಷಕಮನೋಯುಕ್ತೇಂಪ್ರ | ಅಸ್ಯಾಸ್ಯಾಭಿಃ ಪರಿಷ್ಕೃತಮಾ-
ನಸ್ಯ ವ್ಯೋಮನೋ ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ರಜಸೋ ಲೋಕಸ್ಯ ಪಾಠಃ ಉಪರಿಪ್ರದೇಶೇ ವರ್ತಮಾನಃ
ಸ್ವಭೂತ್ಯೋಜಾಃ ಸ್ವಭೂತಬಲಸ್ತಮವನೇಸ್ಯಪ್ರವೃಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಭೂಮಿಂ ಭೂಲೋಕಂ ಚಕ್ವಷೇ
ಕೃತಮಾನಸಿ | ಕಿಂಚ ಓಜಸೋ ಬಲವತಾಂ ಬಲಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪ್ರತಿನಿಧಿರಧೂಃ | ತಥಾ ಸ್ಯಃ ಸುಷ್ಯ

ರಣೇಯಂ ಗಂಕವ್ಯಂ | ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಅಪೋಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ ಆ ದಿವಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಚ ಪರಿಧೂ ಪರಿಗ್ರಹೀತಾ | ಪರಿಪೂರ್ವೋ ಭವತಿ; ಪರಿಗ್ರಹಣಾರ್ಥಃ | ಏಷಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ || ಅಸ್ಯ | ಊದಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೃರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ವ್ಯೋಮನಃ | ಅವತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವ ರಕ್ಷಣಗತಿಶಾಸ್ತ್ರೀತ್ಯರ್ಥಿ-ಧಾನಾತ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛತಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿತಿ ವ್ಯೋಮ | ಯದ್ವಾ | ವ್ಯಪ್ತಿಪ್ರದಾನೇನ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಣನೋಟವತಿ ರಕ್ಷತೀತಿ ವ್ಯೋಮ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಃಪಿ ದೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಪುರಶ್ವೇತ್ಯಾದಿನೋ-ಪಧಾಯಾ ವಕಾರಸ್ಯ ಚೋಟ್ | ಗುಣಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಪ್ರಕೃಂ | ಯದ್ವಾ | ಭಾವೇ ಮನಿನ್ | ವಿವಿಧನೋಮ ರಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಪ್ರಕೃಂ | ಯದಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಸ್ಯಃ | ಸುಪೂರ್ವ-ದರ್ಶೇರವ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಜ್ಞ | ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಃ | ಸಾ. ೨. ೪. ೮ | ಇತಿ ಸುಪೋ-ಲುಕ್ | ಸ್ಯಹ್ಸ್ಮರಾ ಸ್ವರಿತಾ | ಫಿ. ೪. ೬ | ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

1 ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ |

ಧೃತನೈವಃ—(ಶತ್ರುನಾಶದಲ್ಲಿ) ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಯ—ಈ (ನಮಗಿ ಗೋಚರವಾಗ ತಕ್ಕ) | ವ್ಯೋಮನಃ—(ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ) ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ | ರಣಸಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದ (ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಮೀರಿ) | ಪಾರೇ—ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಸ್ವಭೂತೋಪಾಪಾಃ—ನನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರಯಲ್ಲೇ ನೆಲಸಿ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅವನೇ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಭೂಮಿಂ—ಭೂಲೋಕವನ್ನು | ಚೈವೇ—ಸ್ವಪ್ನಿಸ್ಥಿತಿಯೇ (ಮತ್ತು) ಓಜಸೇ—(ಪರಾಕ್ರಮಗಳ) ಬಲಕ್ಕೆ | ಪ್ರತಿಮಾಸಂ—ಮಾದರಿಮಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಸ್ಯಃ—ಸುಲಭ ವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಅಪೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ | ಆ ದಿವಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಕೂಡ | ಪರಿ-ಧೂಃ—ಸುತ್ತುವರಿದು | ಏಷಿ—ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ ವನ್ನೂ ಮೀರಿ ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರಿಯೆಂದಲೇ ನೆಲಸಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭೂಲೋಕ ವನ್ನೂ ಸ್ವಪ್ನಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಪರಾಕ್ರಮಗಳ ಬಲಕ್ಕೆ ಮಾದರಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಸುತ್ತುವರಿದು ಎಲ್ಲೆಡೂ ವ್ಯಾಪಿ ಸಿದ್ದೀಯೆ.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ಯೋಮನಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛತಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿತಿ ವ್ಯೋಮ ಯದ್ವಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಣಿಸೂತ್ರವತಿ ರಕ್ಷತೀತಿವ್ಯೋಮ ಎಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆಕಾರವು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದದ್ದು. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬಲ್ಲುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ವಿವಿಧಂ ಓಮ ರಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವರಕ್ಷಕವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ವಭೂತೋಜಾಃ—ತನ್ನದೇ ಆದ ಓಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಪರಾವೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಃ—ಸುಷ್ಪು ಅರಣೇಯಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಸ್ತು ನೀರು ಎಂದಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಆಕೃತ್ಯವು ಆಂತರಿಕವಾಚಿಯಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೦) ಇದಕ್ಕೂ ಆಂತರಿಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪರಿಭಾಃ—ಪಂಗ್ರಹಿಸಿದವನಾಗಿ—ಕಂ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಂಗ್ರಹ ಎಂಬರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಅಸ್ಯ—ಇದಂ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠ್ಯಂತದ ರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯೋಮನಃ—ಆವ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆವ ರಕ್ಷಣಗತಿಗಾಂತಿ—ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿಶಯವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛತಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿತಿ ಇತಿ ವ್ಯೋಮನಃ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಣಿಸೂತ್ರವತಿ ರಕ್ಷತೀತಿ ವ್ಯೋಮನಃ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮಳೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಆಕಾರ ಎಂದರ್ಥ) ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುನ್ ಗತ್ಯಯ. ಜ್ವರಶ್ಚರಸ್ರಿಪಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಉಪಧಾಭೂತ. ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಅಂತ್ಯದ ವಕಾರಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಊತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಊ+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅರ್ಥಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಊಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಎ+ಓಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ವ್ಯೋಮನಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುನ್. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಓಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿವಿಧಂ ಓಮ ರಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಮಿನ್, ವ್ಯೋಮನಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎ+ಓಮನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರೀತಯೋರ್ಯುಣಾಃ ಸ್ವರಿತೋನು ಣಾತ್ಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣೇನ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಆನುಧಾತ್ತವಾದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವರೀತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕೇ—ದುರ್ಬಲ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಏಕಾಚಿ-ಉಪದೇಶೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಟೇರ್ಥ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃಯು ಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತ್ರೀ-ಸು ಪೂರ್ವದಲ್ಲರುವ, ಮ ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯಂಕೇ; ಪಾ. ಸೂ. ೩.೨.೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಸು+ಆಲ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಜಾದೀಕ. ಸ್ವರಾದಿನಿವಾತಮವ್ಯಯಿಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ. ಅವ್ಯಯೋದಾಸಸ್ಸಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೪.೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸುವಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀ: ಎಂಬ ಅನವಾನದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ (ಃ. ಸೂ. ೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ: ಎಂಬುದು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಸಿ-ಇತ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಅವಾದಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನವಕ್ಷ ಸಿಲ್. ಅದಿಪ್ರ. ಧೃತಿಭ್ಯ: ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಿಲ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೃಪುಂಛನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೋಽಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ವಿಸಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಪಂಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾಂತಪ್ರಕ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಭುವಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಯುಷ್ವವೀರಸ್ಯ ಬೃಹತಃ ಪತಿಭೂಃ |
ವಿಶ್ವಮಾಪ್ತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಮಹಿತ್ವಾ ಸತ್ಯಮದ್ಧಾ ನಕಿರನ್ಯಸ್ತಾನ್ವಾನ್ |
|| ೧೩ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಭುವಃ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಯುಷ್ವವೀರಸ್ಯ | ಬೃಹತಃ | ಪತಿಭೂಃ |
ಭೂಃ |
ವಿಶ್ವಂ | ಆ | ಅಪ್ರಾಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಮಹಿತ್ವಾಃ | ಸತ್ಯಂ | ಅದ್ಧಾಃ | ನಕಿರಃ |
ಅನ್ಯಃ | ತ್ವಾನ್ವಾನ್ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಭೂನಾನ್ಮ್ಯೇಕಾಹೇ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ನಿವಿದ್ಯಾಧೀಯಾಕ್ವಾತ್ತೃಪ್ತೃವಾ ತ್ವಂ ಭುವಃ
ಪ್ರತಿಮಾನಮಿತ್ಯೇತಾ ಶಂಖಧೀಯಾ | ಶಭೈವಾಸೂತ್ರಯಿತ್ | ಶಸ್ಯಮುಕ್ತಂ ಪುಹಸ್ವತಿನೇಽಃ ತ್ವಂ
ಭುವಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಃ | ಅ. ೯.೫ | ೩೩ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ ಪ್ರಥಿತಾಯಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಯಾ ಭೂಮೇಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಭುವಃ | ಪ್ರತಿಸಿದ್ಧಿಭವಸಿ | ಯಥಾ ಭೂಲೋಕೋ ಮಹಾನಜಿಂತ್ಯಕಶ್ಚಿಃ | ಏವಂ ತ್ವಮಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಋಷ್ಯವೀರಸ್ಯ | ವೀರಯತಿ ವಿಕ್ರಾಂತಾ ಭವಂತೀತಿ ವೀರಾ ದೇನಾಃ | ಯುಷ್ಮಾ ದರ್ಶನೀಯಾ ವೀರಾಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಬೃಹತೋ ಬೃಹಿತಸ್ಯ ಪ್ರವೃದ್ಧಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ಯ ಪತಿಭರ್ತಾಃ | ಪಾಲಯತಾಸಿ | ತಥಾಂತರಿಕ್ಷಮಂತರಾ ಕ್ಷಾಂತಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀಮರ್ಥ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಮಾಕಾಶಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಸಿ ಮಹಿತ್ವಾ ಮಹತ್ತ್ರೇನ ಸತ್ಯಮಾಪ್ರಾಃ | ನಿಶ್ಚಯೇನ ಆ ಸಮಂತಾದಪೂರಯಃ | ಅಹಸ್ತ್ವಾವಾನ್ ತ್ವತ್ಪದ್ಮಶೂನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿನ್ನಶಿರಸಿ ನಾಸ್ತೀತಿ | ಯದೀತತ್ರದದ್ವಾ ಸತ್ಯಮೇವ || ಭುವಃ | ಭವತೇರ್ಲೇಖಿಸ್ಯಡಾಗಮಃ | ಉವಜಾದೇಶಃ | ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಃ | ಉದಾತ್ತಯೋಣೋ ಹಲ್ಯೂರ್ವಾದಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ | ಬೃಹತಃ | ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭೂಃ | ಛಾಂದಸೇ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಹಃ ಬಹುಲಂ ಭವಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಆಪ್ರಾಃ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಅದಾದಿಶಃ | ಲಜ್ಯಡಾಗಮಃ | ಮಹಿತ್ವಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವೇಯಾಯಾಡಾದೇಶಃ | ತ್ವಾವಾನ್ | ವತುಪ್ತುಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದನ್ಯದ್ವ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೫-೨-೨೯-೧ | ಇತಿ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥವತುಪ್ | ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತೇತಿ ಮಸರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾಸ್ತುನದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ತರವನ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

(ಎತ್ತ ಇಂದ್ರನೇ) ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಭುವಃ—ಅದರ್ಶನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಋಷ್ಯವೀರಸ್ಯ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವೀರರಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು (ನೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು) | ಬೃಹತಃ—ಮಹತ್ತಾದದ್ದು ಆದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ | ಪತಿಭರ್ತಾಃ—ಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ವಿಶ್ವಂ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಮಸ್ತ ಆಕಾಶವನ್ನೂ | ಮಹಿತ್ವಾ—ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ | ಸತ್ಯಂ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ಆ ಆಪ್ರಾಃ—ಸುತ್ತಲೂ ತುಂಬಿ (ಕೊಂಡು)ದ್ದೀಯೆ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತ್ವಾವಾನ್—ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದ | ಅನ್ಯಃ—ಬೇರೊಬ್ಬನು | ನಶೀಃ—ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು | ಅದ್ವಾ—ಸತ್ಯವು ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎತ್ತ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ ಅದರ್ಶನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ ವೀರರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಮಹತ್ತಾದದ್ದು ಆದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಮಸ್ತ ಆಕಾಶವನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಖಂಡಿತ ಸುತ್ತಲೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನಿಗೆ ಸದೃಶನಾದವನು ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದು.

English Translation.

You are the measure of the extended earth ; you are the protector of the Swarga frequented by the goas ; verily with your greatness, you fill all the firmament ; for, there is none other like you.

1 ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಭೂನಮಿ ಎಂಬ ಓದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯುಕ್ತಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ನಿಂದ್ರಾನಿರೋಧಿಸುತ್ತ (ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರ) ಪಠನಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಶ್ವಂ ಭುವಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಎಂಬ ಈ ಮುಳ್ಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಆತ್ಮರಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಶಸ್ತ್ರಮುಕ್ತಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ-ಸವೇನ ಶ್ವಂ ಭುವಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗುವುದು. (ಆ. ೯-೫).

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಆತ್ಮಂಕ ವಿಶಾಲವಾದ ಭೂಮಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಭುವಃ— ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯು ಹೇಗೆ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೋ ಅಷ್ಟೇ ಶಕ್ತಿಯು ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮುಷ್ಯವೀರಸ್ಯ—ಮುಷಾಃ ದರ್ಶನೀಯಾಃ ವೀರಾಃ ದೇವಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮುಷ್ಯವೀರಃ ಎಂಬ ವ್ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸುಂದರರೂ ತೂರರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಬೃಹತ್—ಇದಕ್ಕೆ ಬೃಂಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಾ ಕ್ಷಾಂತಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಆಕಾಶಂ | ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರಿಸಿ ಅವಶಾಕವೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ನಕಿಃ ಆದ್ವಾ—ಇದೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಈ ಮಾತು ನಿಶ್ಚಯ. ನಕಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿ ನಾಸ್ತೀತಿ ಯೆಂದೇತತ್ ತತ್ ಎಂದು ನಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭುವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವೈರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಹೆಳ್ಳ-ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಶು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉವಶಾದೇಶ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಭುವಃ ಎಂಬಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಪೃಥಿವೀ+ಐಪ್ ಎಂದುರುವಾಗ ಆಹ್ವಾನದ್ಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಶ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತ-ಯೋಗೋಪಲ್ಪಪೂರ್ವಾತ್ (ಏ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತ್—ಪಟ್ಟೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾಸಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಉಪ್ ಲಿಪ್ ಲಿಪಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಉಪ್. ಮಧ್ಯಮವೈರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಹೆಳ್ಳ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಫ್ಲಿ ಉಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಫ್ಲಿಗೆ ಫ್ಲೋ ಸಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಾದೇಶ. ಗಾತಿಪ್ಯಾ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಉಪ್. ಪ್ರಕೃಯಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯವಾಹಾಯೋಗೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮಃ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂತನಿಘಾಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಾ:—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ ಧಾತು ಅಡಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿರಿಗೆ ಇತಿ ರೋಪ. ಅದಿಪ್ರೈತ್ಯತಿಭ್ಯಃ ತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲಜ್ ಏಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಆಹ್ವಾ ಗಮ. ತಿಣಂಶನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೇವರ್ಣ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ದಿಶ್ವಾ ದುದರಿಂದ ಓ ಲೋಪ.

ತ್ಯಾವಾನ್—ವತುಪ್ ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ವ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದ್ಯತ್ಯೇ ಉಪಸಂಖ್ಯಾ- ನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೩೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸಾದ್ಯತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತುಪ್. ಯುಷ್ಮದ್+ ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದಿನ ವತ ಯುಂತ್ಯಕ್ಕೆ ತ್ಯಾದೇಶ. ಆಸೇವರ್ಣಾಮ್ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವತುಪ್ ಏಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ತ್ಯಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದೇಹಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ಅತ್ಯಸಂಶಸ್ವಚ್ಚೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್ ಜ್ಞಾದಿನಾ ಸುಲೋಪ- ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ಯಾವಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವತುಪ್ ಓತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಪಾತ್ತಾಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಪಾತ್ತ. ಆಗ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಅಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನ ಯಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ಅನು ವ್ಯಚೋ ನ ಸಿಂಧವೋ ರಜಸೋ ಅನ್ತ-
ಮಾನತುಃ |

ನೋತ ಸ್ವವೃಷ್ಟಿಂ ಮದೇ ಅಸ್ಯ ಯುಧ್ಯತ ಏಕೋ ಅನ್ಯಚ್ಚಕ್ವಾಷೇ ವಿಶ್ವ-
ಮಾನುಷಕ್ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ಯಸ್ಯ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀ ಇತಿ | ಅನು | ವ್ಯಚಃ | ನ | ಸಿಂಧವಃ | ರಜಸಃ |
ಅಂತಂ | ಅನತುಃ |

ನ | ಉತ | ಸ್ವ | ವೃಷ್ಟಿಂ | ಮದೇ | ಅಸ್ಯ | ಯುಧ್ಯತಃ | ಏಕಃ | ಅನ್ಯತ್ |
ಚ್ಚಕ್ವಾಷೇ | ವಿಶ್ವಂ | ಅನುಷಕ್ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಚೋ ವ್ಯಾಪನಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಾನ್ಯಾಪಶಾತೇ
ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಮುಷಮರ್ಥೇ ಬಧೂಲಮಃ | ತಥಾ ರಜಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯೋಪರಿ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂವನಶೀಲಾ
ಅಪೋ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕೇವಸೋಽಂತಮವಸಾನಂ ಸಾನಶುಃ ನ ಪ್ರಾಪ್ತುಃ | ಉಶಾಪಿ ಚ ಸೋ-
ಮಪಾನೇನ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ಸ್ತವೃಷ್ಟಿಂ ಸ್ವೀಕೃತವೃಷ್ಟಿಂ ವೃತ್ತಾದಿಂ ಯುಧ್ಯತೋ ಯುಧ್ಯಮಾನ್-
ಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯಾಂತಂ ವೃತ್ತಾದಿಯೋ ನ ಪ್ರಾಪ್ತುಃ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏಕಸ್ತಮಸ್ಯೈಶ್ಚ
ವೃತಿಶ್ಚಂ ವಿಶ್ಚಂ ಸರ್ವಂ ಭೂತಜಾತಮಾನುಷಕ್ ಅನುಷಕ್ಶಂ ಚಕ್ರವೇ | ಸಕಲಮಪಿ ಭೂತಜಾತಂ
ಶ್ವದಧೀನಮಧೂದಿತಿ ಭಾವಃ || ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ | ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ | ಪಾ-
೬-೩-೨೯ | ಇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಪೃಥಿವೀಶ್ಚಃ ಸಿದ್ಧಾಂರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ
ಹೀಶಂಶೋಽನ್ತೋದಾಶಃ | ದೇವತಾಭ್ಯಂದ್ರೇ ಚೇತ್ಯುಧಯಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರಶ್ಚಂ | ಅಪೃಥಿವೀ-
ರುದ್ರಪೂಷಮಂಥಿಷ್ಠಿತಿ ಪರ್ಯುದಾಸಾನೋಽಶ್ಚ ರವದೇಽನುದಾತ್ಮಾದಾವಿತಿ ನಿಷೇಧಾಭಾವಃ | ವ್ಯಚಃ |
ವ್ಯಚೇಃ ಕುಟಾದಿಕ್ರಮನಸಿ | ಕಾ. ೧-೨-೧-೧ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಜಾತ್ಯಾಭಾವೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವಃ |
ಅನಶುಃ | ಅತ್ಮೋಽತೇವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಪರಸ್ಯಪದಂ | ಅತ ಅದೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸ್ಯಾತ್ಯಕ್ಶಂ | ಅತ್ಮೋಽತೇಶ್ಚೇತಿ
ಸುಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ವ್ಯಚಃ—ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವ್ಯಂತ
ರಕ್ಷಗಕರಡೂ | ನ ಅನು—ಹೊಂದಲಸಮರ್ಥವಾದವೋ, (ಹಾಗೆಯೇ) | ರಜಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ (ಮೇಲೆ ಹಂ
ಯುವ) | ಸಿಂಧವಃ—ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹಗಳು | ಅಂತಂ—(ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವದ) ಸೀಮೆಯನ್ನು |
ನ ಅನಶುಃ—ನೀರಲ್ಲಿದ್ದವೋ, | ಉತ—ಮತ್ತು | ಮದೇ—(ಸೋಮಪಾನದಿಂದ) ಉತ್ತೇಜಿತನಾಗಿ | ಸ್ವ
ವೃಷ್ಟಿಂ—ಶನ್ನ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದ ವೃತ್ತನೊಡನೆ | ಯುಧ್ಯತಃ—ಯುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕ | ಅಸ್ಯ—ಅಂತಹ
ಇಂದ್ರನ (ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವನ ಶತ್ರುಗಳು) | ನ ಪ್ರಾಪ್ತುಃ ಹೊಂದಲಿಲ್ಲವೋ (ಅದರಿಂದಲೇ) : (ಇಂದ್ರ—
ಎದ್ದು ಇಂದ್ರನೇ) | ಏಕಃ—ನೀನೊಬ್ಬನೇ | ಅಪೃಥ್ವಿ ವಿಶ್ಚಂ—(ನಿನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಉಳಿದ ಸಕಲ ಭೂತ
ಗಳನ್ನೂ | ಅನುಷಕ್—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ | ಚಕ್ರವೇ—(ನನ್ನ ದೀನವಾಗಿರುವಂತೆ) ಸ್ವಪ್ನಿಸ್ತಿದೀಯ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನ ವ್ಯಾಪನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಹೊಂದಲಸಮ
ರ್ಥವಾದವು. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವದ ಸೀಮೆಯನ್ನು
ಮುಟ್ಟಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸೋಮರೂಪಾನಂದಿನ ಉತ್ತೇಜಿತನಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದ ವೃತ್ತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡ
ತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವನ ಶತ್ರುಗಳು ಹೊಂದಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಇಂದ್ರನೇ,
ನಿನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನೀನು ನಿನ್ನ ದೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ಸ್ವಪ್ನಿಸ್ತಿದೀಯ.

English Translation.

You, Indra, of whom heaven and earth have not attained the amplitude; of whose energy the waters flowing above the heavens have not reached the limit; of whom, when fighting with animation, created by the Soma against the withholders of the rains, his adversaries have not equalled the progress; you alone have made everything else dependent on you.

|| ವಿಕೀರ್ಣ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಯೋ ಭೂಲೋಕಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ್ಯುಲೋಕಾನ್ ನ್ಯಾಪ್ಯಾಪತೇವಪ್ತಿ-
ಷ್ಠತಿ ಯಸ್ಯ ಚ ಬಲಂ ವೃತ್ತಹನನಪ್ರೇಸಂಗೇ ಕೇನಾಪಿ ಪರಿಮಿತತಯಾ ನ ಜ್ಞಾತಂ ಸ ಇಂದ್ರ ವಿನ
ವಿಶ್ವಸ್ಯೈತಸ್ಯ ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತಾ ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ || ಇಂದ್ರನ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೂ ತುಂಬದೆ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನ ವೃತ್ತಹನನಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಇಷ್ಟೇ ಸರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾರನು.
ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಈ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವನು.

ವ್ಯುಚಿಃ—ನ್ಯಾಪನಂ ವ್ಯುಚೇಃ ಕುಟಾದಿಶ್ವಮನಸಿ (ಠಾ. ೧-೨-೧-೧) ಎಂಬ. ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ
ಅಹ್ ಧಾತುವು ವ್ಯುಚಿಃ ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದು ನ್ಯಾಪನೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದನೇತಿಲಾ ಅಪಃ ಸದಾ ಹತಿಯವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು ನೀರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡುವುದು.

ಸ್ವವೃಷ್ಟಿಂ—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ವೃತ್ತಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.
ಅನುಷಕ್—ಅನುಷಕ್ತಂ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವು ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದೌಕ್ತೃ ಪೃಥಿವೀ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ. ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ಯಾವಾದೇಶವು ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪೃಥಿವೀ
ಶಬ್ದವು ಸಿದ್ಧಿರಾದಿಭ್ಯಕ್ತು ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್ಠ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತಾ
ದ್ಯಂದೈಚೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನವಾದಾಗ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.
ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ನೋತ್ರರಪದೇನುಪಾತ್ರಾದೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾದಿಯಾದ
ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ—ಅಪೃಥಿವೀ
ರುದ್ರಪೂಷಮಂಥಿಷು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯುಚಿಃ—ವ್ಯುಚಿಃ ನ್ಯಾಪನೇಕರಣೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಔಪಾದಿಕ ಅನುಸಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯುಚೇಃ
ಕುಟಾದಿಶ್ವಮನಸಿ (ಠಾ. ೧-೨-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಾಸ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಛಾತ್ರವು
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಗೃಹಿಣ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ
ವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಃ—ಅಶನಿ ನ್ಯಾವೌ ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋಬಹುಲಿಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಕೃತ್ಯಃ ಬಹುತ್ವದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ಝಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಾದೇಶ ಲಿಡ್ಯಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಶ. ಅಶೋಗುಣೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಾಠಕವಾಗಿ ಅತ ಅಪೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಶೋಲೇಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಸದ ಪರದ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗಮ. ಅನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞ ಸ್ವಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಕೃತವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಕೃತ್ಯಯಾಸ್ತದರಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುಷ್ಯತೇ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಕಾರೇ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿವಾದಿಧ್ಯಃ ಕೃನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ವಿಕರಣ. ಯುಧ್ಯತ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಪ್ತೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಪವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲವಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತ. ಕೃನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೆಕ್ಕೇ—ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಮುಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ.

! ಸಂಹಿತಾಪಠ !

ಆರ್ಚನ್ವತ್ಪ್ರ ಮರುತಃ ಸಸ್ಮಿನ್ನಾ ಜೌ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸೋ ಅಮದನ್ಮನು ತ್ವಾ |
 ವ್ಯತ್ರಸಃ ಯಧ್ಯಷ್ಟಿಮತಾ ವಧೇನ ನಿ ತ್ವಮಿಂದ್ರಪ್ರತ್ಯಾನಂ ಜಘಂಥ
 || ೧೫ ||

! ಪದವಿಳಿ !

ಆರ್ಚನ್ | ಆತ್ಪ್ರ | ಮರುತಃ | ಸಸ್ಮಿನ್ | ಆಜೌ | ಆಶ್ವೇ | ದೇವಾಃ | ಅಮದನ್ |
 ಅನು | ತ್ವಾ |
 ವ್ಯತ್ರಸಃ | ಯತ್ | ಧ್ಯಷ್ಟಿಮತಾ | ವಧೇನ | ನಿ | ತ್ವಂ | ಇಂದ್ರ | ಪ್ರತಿ |
 ಆನಂ | ಜಘಂಥ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ವಾಂ ಮರುತೋಽಶ್ವಾಸ್ವೀ ಸಂಗ್ರಾಮ ಅರ್ಚಿನ್ | ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ
ವೀರಯಸ್ತು | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦ | ಇತ್ಯನೇನ ವಚನೇನಾಪೂಜಯೇ | ಸ್ವೀ ತಸ್ವೀ ಯದ್ವಾ ಸರ್ವ-
ಸ್ವಿನ್ನಾಜೌ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸತ್ತೇ ಸರ್ವೇ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾ ಮರುತಸ್ವಾ ಶ್ವಾಮಸ್ವ-
ಮದನ್ | ಅನುಕ್ರಮೇಣ ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಪಯೇ | ಯದ್ವಾ | ತ್ವದೀಯಮದಾನಂತರಂ ತೇಷು
ಮದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯದ್ಯದಾ ಭೃಷ್ಟಿಮತಾ | ಭ್ರಂಶಯತಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ಭೃಷ್ಟಿ-
ರಶ್ವಿಃ | ತದ್ವತಾ ವಧೇನ ಹನನಸಾಧನೇನ ವಜ್ರೇಣ | ಅಶ್ವಿಮತ್ತ್ವಂ ಚಿ ವಜ್ರಸ್ಯ ಜ್ವಾಹ್ಮಣೇ ಸಮಾ-
ವ್ಯಾತಂ | ವಜ್ರೋ ವಾ ಏವ ಯದ್ಯೂಪಃ ಸೋಽಷ್ಟಾಶ್ವಿಃ ಕರ್ತವ್ಯೋಽಷ್ಟಾಶ್ವಿರ್ವೇ ವಜ್ರಃ | ಐ. ಬ್ರಾ.
೨-೧ | ಇತಿ | ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ವೃತ್ತಸ್ಯಾನಂ ಪ್ರತಿ ಅನನಂ ಮುಖಂ ಪ್ರತಿ ಯದ್ವಾ ಶ್ವಾಸಹೇತು
ಘ್ರಾಣಂ ಪ್ರತಿ ನಿ ಜಘಂಥ | ನಿಶರಾಂ ಪ್ರಾಹಾರ್ಷೀಃ || ಅರ್ಧ | ಅರ್ಚಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭಾವಾದಿಕಃ |
ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಸ್ವೀ | ತದೋಃ ಸಃ ಸ್ | ಸಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೬ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನಂ
ಸತ್ತಂ ವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಸಪ್ತವ್ಯಾಮುಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವಸ್ವಿನ್ನಿತ್ಯತ್ರ ವಲ್ಲೋಪೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ |
ದೇವಾಸಃ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ | ಅನಂ | ಅನನಂ | ವರ್ಣಲೋಪಶ್ಶಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ |
ಅನ್ಯತೇನೇನೇತ್ಯಾನಂ | ಘ್ರಾಣಂ | ಕರಣೇ ಘೃತ್ | ಕರ್ಷಾಶ್ವತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಘಂಥ |
ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ | ಭಲ್ಯುಪದೇಶೇಶ್ವತ ಇತಿರ್ಪಿಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಭ್ಯಾಸಾಜ್ಜೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ
ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ಲಿಪ್ಸ್ಮರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪ್ರಿವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು) | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅಶ್ವ—ಈ
(ಯುದ್ಧ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅರ್ಚಿನ್—ಪೂಜಿಸಿದರು | ಸ್ವೀ ಅಜೌ—ಆ (ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ) ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ |
ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ಭೃಷ್ಟಿಮತಾ—ಜೊಪಾಗಿಯೂ | ವಧೇನ—
ವಧಿಸಾಧನವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ವೃತ್ತಸ್ಯ—ವೃತ್ತನ | ಅನಂ ಪ್ರತಿ—ಮುಖವನ್ನು ಕುರಿತು
ಅಥವಾ ಶ್ವಾಸಹೇತುವಾದ ನಾಸಿಕದ ಮೇಲೆ | ನಿಜಘಂಥ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದೆಯೇ (ಆಗ) | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ—
ಆ ಸಕಲ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ | ಶ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅನು ಅಮರ್ದ—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಂ-
ಸಿದರು ಅಥವಾ ಅನುಸಂಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡರು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಈ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಯುದ್ಧವಾಡುವಾಗ
ನೀನು ಜೊಪಾಗಿಯೂ, ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ವೃತ್ತನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದಾಗ
ಎಲ್ಲ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನಂತೆಯೇ ಹರ್ಷಿತರಾದರು

English Translation.

The Maruts worshipped you in this battle; all the gods in this engagement imitated you in exultation, when you had struck the face of Vritra with your sharp and fatal bolt.

! ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು !

ಅರ್ಚನ್—ಮರುಪ್ತೇವತೆಗಳು ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತ (ಐ. ಐತ್ಯ. ೩-೨೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿವಚನಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು.

ಅನು ಅಮುವನ್—ಮರುತ್ತುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಸಂಕೋಚವಟ್ಟಮೇಲೆ ತಾಳೂ ಹರ್ಷಯುಕ್ತರಾದರು ಎಂದು ಈ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬಹುದು.

ಧೈಷ್ಠಿಮತಾ—ಧೈಷ್ಠಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಇತಿ ಧೈಷ್ಠಿಃ ತಪ್ಪಿತಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧೈಷಮಾಡುವ ಅಲಗಿ ಧೈಷ್ಠಿ ಅಥವಾ ಅತ್ರಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅಂತಹ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಇದನ್ನೇ ವಜ್ರೋ ವಾ ಏವ ಯದ್ಯೋಪಃ ಸೋಽಪ್ಪಾತ್ರಿಃ ಕರ್ತವ್ಯೋಽಪ್ಪಾತ್ರೀವ್ಯೈ ವಜ್ರಃ (ಐ. ಐತ್ಯ. ೨-೧) ಎಂಬ ಸ್ತುತಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು.

ಅನಂ ಪ್ರೀತಿ—ಅನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನನ (ಮುಖ) ಅಥವಾ ಉಸಿರಾಡಲು ಸಾಧಕವಾದ ನಾಸಿಕ (ಮೂಗು) ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನ ಮುಖದ ಮೇಲೋ ಅಥವಾ ಮೂಗಿನ ಮೇಲೋ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆದನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅನನ ಶಬ್ದವು ವರ್ಣಲೋಕವಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿತವಾದರೆ, ಮುಖವೆಂದೂ, ಅನ್ಯತೇ ಅನೇನ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದರೆ ನಾಸಿಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಅರ್ಚನ್—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಛಾತು. ಭ್ರಾದಿ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹೋಂಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಕಾದೀಶ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕರ್ತರಿತತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ ಎತರಣ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದಜಾದೀಪಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಟಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಮಿನ್—ತಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಮಿನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತದೋಃ ಸಃ ಸಾವನಂತ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಶಬ್ದವು ಸತ್ಯವು ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಮಿಹುಲ್ಲೂ ಬರುತ್ತದೆ-ಅಥವಾ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೋಕ ಬಂದರೆ ಸಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ಪೂಜವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ—ದೇವ+ಽಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಃ (ಪಾ. ಸು. ೭-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾರಮು. ದೇವಾಸಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವ ವಿವರ್ಗ ಬಂದರೆ ದೇವಾಸಃ ಎಂದು ಹೊಂದಬಹುದು.

ಅಮದನ್—ಅಮರೇ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಮದನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಲಂತಸ್ತುಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆನಮ್—ಆನನಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಕ ಬರುವುದರಿಂದ ಆನಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಆನ ಪ್ರಾಣೋನೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯತೇ ಆನೇನ ಇತಿ ಆನಮ್. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೋ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅತೀತುಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆನಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಠಂಘ—ಜನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪಿಗೆ ಪರಸ್ಯೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಲಾದೇಶ. ಥಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀತೇಷ. ಕುರ್ಯೋತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹುತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ-ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ ಉಪದೇಶೇಷತ್ಪ್ರತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇವೇ ಜೇಘ. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯೇಯುಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಪವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ಜಘನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಥಲ್ ಲಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ಯಾದಿ ವರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

—ನಿಷ್ಕರಣಂ—

ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನ್ಯೂ ಪ್ರೀತ್ಯೇಕಾದಿಶರ್ಚಿಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ದಶಮ್ಯೇಕಾದಿಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ತಿಷ್ಟಾ ನವ ಜಗತ್ಯಃ | ಗನ್ಯ ಮುಷಿಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಾಂತಂ—ನ್ಯೂ ಪ್ರೇಕಾದಿಶಾಂತ್ಯೇ ತಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಚಂಸಿನಃ ಶತ್ರು ಏತಕ್ಕೂಕ್ತಂ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಯದಾಜಾಂರ್ಯಃ | ನ್ಯೂ ಷು ನಾಜಿಮಪ್ಪು ಧೂತಸ್ಯ ಹರಿವಃ ಪಿಬೇಹೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಆತ್ಮ. ೬-೪ ಇತಿ ||

ಅನುನಾದಿವು—ನ್ಯೂ ಷು ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತನೆಯ ಅನುನಾದದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸವ್ಯನು ಮುಷಿಯು, ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು. ಹತ್ತು ಮಕ್ಕು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಆನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯೂ ಪ್ರೇಕಾದಿಶಾಂತ್ಯೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಚಂಸಿಯೆಂಬ ಮತ್ತಿಜನು ಶತ್ರುಮಂತಗಳಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತ್ಮಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂ ಷು ನಾಜಿಮಪ್ಪು ಧೂತಸ್ಯ ಹರಿವಃ ಪಿಬೇಹೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೬-೪).

ಸೂಕ್ತ ೫೩

ಮಂಡಲ-೧ | ಅನುವಾಕ-೧೦ | ಸೂಕ್ತ-೫೩ ||
 ಅಪ್ಯಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ-೧೫, ೧೬ ||
 ಸೂಕ್ತವೃದ್ಧಿವ ಬುಕ್ಕಂಪ್ಯ-೧೦ ||
 ಮುಷಿ-ಸಸ್ಯ ಅಂಗಿರಸಃ ||
 ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ |
 ಛಂದಃ-೧೨೯ ಜಗತೇ | ೧೦, ೧೧ ತ್ರಿಪುರ್ವಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಸ್ತೃಷ್ಠಿಷು ವಾಚಂ ಪ್ರ ಮಹೇ ಭರಾಮಹೇ ಗಿರ ಇಂದ್ರಾಯ ಸದನೇ
 ವಿವಸ್ವತಃ |
 ನೂ ಚಿದ್ಧಿ ರತ್ನಂ ಸಸತಾಮಿನಾವಿದನ್ವ ದುಷ್ಪುತಿಧ್ರವಿಣೋದೇಷು
 ಶಸ್ಯತೇ || ೧ ||

|| ಸದನಃ ||

ನಿ ಖ್ಯಾಂ ಇತಿ | ಸು | ವಾಚಂ | ಪ್ರ | ಮಹೇ | ಭರಾಮಹೇ | ಗಿರಃ | ಇಂದ್ರಾಯ |
 ಸದನೇ | ವಿವಸ್ವತಃ |
 ನು | ಚಿತ್ | ಹಿ | ರತ್ನಂ | ಸಸತಾಂ ಇವ | ಅವಿದತ್ | ನ | ದುಷ್ಪುತಿ |
 ದ್ರವಿಣೋದೇಷು | ಶಸ್ಯತೇ || ೧ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹೇ ಮಹತ ಇಂದ್ರಾಯ ಸು ವಾಚಂ ಶೋಭನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಪಿ ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ | ನಿಶರಾಂ
 ಪ್ರಯುಂಜ್ಯಹೇ | ಉ ಇತಿ ಪಾದಪೂರಣಃ | ಯಶೋ ವಿವಸ್ವತಃ ಪರಿಚರಣೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸದನೇ
 ಯಜ್ಞಗೃಹ ಇಂದ್ರಾಯ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಯಃ ಕ್ರಿಯಂಕೇ | ಹಿ ಯಸ್ಯಾಪ್ತೇ ಇಂದ್ರೋ ನೂ ಚಿತ್ ಸ್ತು-
 ಮೇವ ರತ್ನಂ ರಮಣೇಯಮಸುಧಾಣಾಂ ಛನಮವಿದತ್ ವಿದತಿ | ತತ್ರ ವ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಸತಾಮಿವ |

ಯಥಾ ಸ್ವತಃ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಧನಂ ಚೋರಃ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಲಭತೇ ತದ್ವತ್ | ಅತೋಽಸ್ಯ ಧನಂ ದಾತುಂ ಶಕ್ತೃ ಇತಿ ಭಾವಃ | ದ್ರವಿಣೋದೇಷು ಧನಸ್ಯ ದಾತೃಷು ಪುರುಷೇಷು ದುಷ್ಪ್ರತಿರಸೆವಿಾಚೇನಾ ಸ್ತುತಿರ್ನ ಶಸ್ಯತೇ ನಾಭಿಧೇಯತೇ | ಅತಃ ಸುವಾಚಿಂ ಪ್ರ ಭರಾಮಹ ಇತಿ ಪೂರ್ವಣ ಸಂಬಂಧಃ || ನ್ಯೂ ಷು ಇತ್ಯಸ್ಯೋದಾತ್ತಸ್ಯರಿತಯೋರ್ಯಾಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ತತ್ತೋದಾತ್ತಪರತ್ವಾತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಕಂಞ್ಯತೇ | ಇಕಃ ಸುಷಾ | ಪಾ. ೬.೩-೧೩೪ | ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಷಾ ಇತಿ ಷತ್ವಂ | ಮಹೇ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೃರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಮಹಚ್ಛೈಬ್ರಹ್ಮಚ್ಛೈಬ್ರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನೂ ಚಿತ್ | ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ | ದೀರ್ಘಃ | ಸಸತಾಮಿವ | ಷಸ ಸ್ಯಪ್ತೇ | ಅಸ್ಯಾಚ್ಛೈತ್ವಂತೋದಾತ್ತಾತ್ಪರಸ್ಯಾ ವಿಭಕ್ತೃಃ ಶಕು-ರನುಮಃ ಇತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇವೇನ ವಿಭಕ್ತೃಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಪಾ. ೨.೧.೪.೨ | ಇತಿ ಸಮಾಸಃ | ಅವಿದತ್ | ವಿದ್ವೈ ಲಾಭೇ | ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜಾಲಿಭ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಜಾ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದೀತಿ ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಕ್ರೂಪೇಛಃ | ದ್ರವಿಣೋದೇಷು | ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ದಧಾತಿತಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ | ದ್ರವಿ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಪೃದಪ್ರಿಯಾಮಿನಃ | ಉ. ೨-೫೦ | ಇತೀನಸ್ಮತ್ಯಯಾಂತೋ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಃ | ತಸ್ಮಿ ಕರ್ಮ-ಣ್ಯುಪಪದೇ ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಃ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಸುಗಾಗಮಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಕೃದುತರಪದ-ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶಸ್ಯತೇ | ಶನ್ಯು ಸ್ತುತಾ | ಯಕೈನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ ||

|| ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ||

ಮಹೇ-ಅದ್ವಿತ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರಾಯ-ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಸು ವಾಚಿಂ-ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ನೆ ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವೆವು | ವಿವಸ್ವತಃ-ಪೂಜಕನಾದ ಯಜಮಾನನ | ಸದನೇ-ಯಜ್ಞ ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಗಿರಃ-(ಇಂದ್ರನಿಗೆ) ಸ್ತೋತ್ರಗಳು (ಅರ್ಪಿತವಾಗುವವು) | ಹಿ-ಎತಕ್ಕಂದರೆ | ಇಂದ್ರಃ-ಇಂದ್ರನು | ನೂ ಚಿತ್-ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ | ರತ್ವಂ-(ರಾಕ್ಷಸರ) ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ಸಸತಾಂ ಇವ-ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಧನಿಕರ ಧನವನ್ನು (ಕಳ್ಳರು ಜಾಗೃತೆ) ಹೊಂದುವಂತೆ | ಅವಿದತ್-ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಕೊಡಲು ಶಕ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ) | ದ್ರವಿಣೋದೇಷು-ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ | ದುಷ್ಪ್ರತಿಃ-ಅಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ನ ಶಸ್ಯತೇ-ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ||

|| ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದುದು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುವೆವು. ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಅರ್ಪಿತವಾಗುವವು. ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಉತ್ತೇಜನ ಹೊಂದಿ ಅವನು ಬಹಳ ಜಾಗೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಳ್ಳರು ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಧನಿಕನ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವಂತೆ ರಾಕ್ಷಸರ ರಮಣೀಯಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ನಮಗೆ ಹಂಚುವನು. ಧನ ದಾತರಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ.

English Translation.

We offer laudatory words to the mighty Indra ; we offer filling praise to Indra in the house of the sacrificer engaged in the service. He (Indra) has quickly acquired riches, as a thief hastily carries off the property of the sleeping: Ill-expressed words are not praised among the givers of wealth.

|| ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ನಿದ್ರಿತಾಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಯದಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಧನಂ ನೋಪೇಕ್ಷಂತೇ ತದಪಿ ತೇಭ್ಯ ಇಂದ್ರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಧನಂ ದದಾತಿ | ಏತಾದ್ಯಶ್ಲೋಕ ಧನ-
ಜೇಷು ವಿಷಯೇಷು ಚ ಸಮೀಚೀನಾ ಸ್ತುತಿಃ ಶಂಸ್ಯಾ ಭವತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ಸಮೀಚೀನಾನಿ
ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ರಚಯಿತ್ಯಾಸ್ಯ ನೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಯಜ್ಞಶಾಲಾಯಾಂ ಮಹತ ಇಂದ್ರಾಯಾರ್ಪಯಾ
ಮೀತಿ || ನಿವೃತ್ತಮಾಹುರವ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದ್ರವ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಂತೆ
ದ್ರವ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗಮನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಬೇಗನೆ ಧನ
ವನ್ನ ಕೊಟ್ಟೀಕೊಡುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹ
ನೆಂದ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸೋಣ ಎಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು.

ನಿ+ಊ+ಸು= ನ್ಯೂಷು= ಇಲ್ಲ ನಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಊಕಾರವು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಕ
ವಾಗುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನವಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಸು ಶಬ್ದವು
ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿತೀಪಣವೆನಿಸಿದೆ.

ರತ್ನಂ...ರಮಣೀಯವಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಧನ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಅರ್ಥ.

ಸರ್ವತಃ ಇವ=ಸರ್ವ ಸ್ತುತೀ ಎಂಬ ಛಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ನಿವೃತ್ತಮಾಡುವವರ
ಕಡಂತೆ ಎಂದರ್ಥಕೊಡುವುದು. ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸರ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಪಹರಿಸಿ ಯಜಮಾನನೇ ಮೊದಲಾದ
ಸತ್ತೂರುಹರಿಗೆ ಕೊಡುವನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೀರಿನ ವಿಷಯವು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಜ್ಜುತಿಃ—ಅಸಮೀಚೀನಾ ಸ್ತುತಿಃ—ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ ಸ್ತೋತ್ರ ಎಂದರ್ಥ.

ದ್ರವಿಣೋದೇಷು=ದ್ರು ಗತೌ ಎಂಬ ಛಾತುವಿನಿಂದ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ
ದ್ರವಿಣ (ಆಚಲವಾದ ದ್ರವ್ಯ)ವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ದ್ರವಿಣೋದರು. ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ
ಅಸಮೀಚೀನವಾದ ಸ್ತುತಿಯು ಫಲಕಾರಿಯಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದು ಶ್ರಿಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಪದಾ ||

ನ್ಯೂಷು=ನಿ+ಊ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯದಾದೀತ್ಯ. ಉದಾತ್ತಸ್ತುತಿಶೋಭಾಯಾಃ ಸ್ತುತಿಶೋಷು
ದಾತ್ತಸ್ತುತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ತುತೀ ಯಾನ್ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಮುಂದಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವಾದ
ಉ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಪದ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕು ಎಂಬ ಉದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್

ದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಕಂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಳಿ ಸುಷ್ಣಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂಷ್ಣಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೭) ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಿಜಾ ತವಾದ ಸುಷ್ಣಾಸ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಮಹ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಎಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಕಾಚೆಷ್ಟ್ರೋಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹಚ್ಚಬ್ದದ ಅತಿಗೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗಲೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಸ್ವರ.

ಸೂ ಚಿತ್—ನು ಚಿತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮು ಚಿ ತು ನು ಭ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸತಾಮಿವ—ಸಸ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ಲಭರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ. ವ್ಯಪ್ತೇ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸಸತಾಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶತರಸುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಇವಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮಾಸ. ಇವೇನ ವಿಭಕ್ತ್ಯಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರಕ್ಕೆಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಸತಾಮಿವ ಎಂದೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿದನ್—ವಿದ್ವಂ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಲುಞ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇತ್ಯಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತಾರಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ. ಪುಷಾದಿಮ್ಯತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಾನ್ವಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಹಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ರವಿಣೋದೇಷು—ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ದದಾತಿ ಇತಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ. ದ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ರುದಕ್ಷಿಧ್ಯಾಮಿನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಟ್ ಕುಪ್ಯಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ. ದ್ರವಿಣ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮವಾಚಕವಾದ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅತೋನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಾ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪೂರ್ವಪದವಾದ ದ್ರವಿಣ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಸುಗಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ. ಹಿಚಿಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ ಗುಣ. ದ್ರವಿಣೋದ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋದ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಸ್ತುತೇ—ಶಂಸು ಸ್ತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ವಿಕರಣ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪಠದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನಿಧಿತಾಂತಲಿ—ಎಂಬುದ

ಶಿವ ಭಾವವಿನ ಉಪಧಾನವಾರಕ್ಕೆ ಬೋಧನೆ. ಪಿತೆ ಅತ್ಯಜೀವವಾಪಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಕಾರಕ್ಕೆ
ವಿಕ್ರಮ ಶಕ್ತಿಕೇ ಎಂಪು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಕ್ಷಣಿಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ತುರೀವುತ್ಪದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ದುರೋ ಅತ್ಯಸ್ಯ ದುರ ಇಂದ್ರ ಗೋರಸಿ ದುರೋ ಯವಸ್ಯ ವಸುನ
ಇನಸ್ತತಿ |

ಶಿಕ್ಷಾನರಃ ಪ್ರದಿವೋ ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ ಸಖಾ ಸಖಿಭ್ಯಸ್ತಮಿದಂ ಗೃಣೇ-
ಮಸಿ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದುರಃ | ಅತ್ಯಸ್ಯ | ದುರಃ | ಇಂದ್ರ | ಗೋಃ | ಅಸಿ | ದುರಃ | ಯವಸ್ಯ | ವಸುನಃ |
ಇನಃ | ಪತಿಃ |

ಶಿಕ್ಷಾನರಃ | ಪ್ರದಿವಃ | ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ | ಸಖಾ | ಸಖಿಭ್ಯಃ | ತಂ | ಇದಂ |
ಗೃಣೇಮಸಿ || ೨ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಾನ್ಯಾಸಂ ||

ಪಿತೆ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮತ್ಯಸ್ಯ ದುರೋ ವಾಪಾಸಿ | ತಥಾ ಗೋಃ ಪತ್ಯಾದೇರ್ಮರೋ ವಾಪಾಸಿ |
ತಥಾ ಯವಸ್ಯ ಯವಾದೇರ್ಧಾನ್ಯಜಾತಸ್ಯ ದುರೋ ವಾಪಾಸಿ | ವಸುನೋ ನಿವಾಸಹೇತೋರ್ಧಾ
ಸ್ಯೇನ ಸ್ವಾವಿಾ ಪತಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಶಿಕ್ಷಾನರಃ | ಶಿಕ್ಷತಿಧಾನ್ಯಕರ್ಮಾಃ | ಶಿಕ್ಷಾಯಾ
ವಾಸಸ್ಯ ನೇಶಾಸಿ | ಪ್ರದಿವಃ ಪುರಾಣಃ | ಪ್ರಗತಾ ದಿವೋ ದಿವಸಾ ಯಸ್ಮಿನ್ನ ತಥೋಕ್ತಃ |
ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ | ಕಾಮಾನ್ಯಕರ್ತಯತಿ ನಾಶಯತೀತಿ ಕಾಮಕರ್ತನಃ | ನ ಕಾಮಕರ್ತನೋ ಕಾಮ-
ಕರ್ತನಃ | ಅವ್ಯಯಶ್ಚೂರಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರಕ್ತಂ | ಪದವಿಕ್ರಮತಾಂ ಯಜಮಾನಾಣಾಂ ಕಾಮಾನುಭವತಃ
ಫಲಪ್ರದಾನೇನ ಪೂರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಖಿಭ್ಯಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯಃ ಬುದ್ಧಿಭ್ಯಃ | ಸಖಾ ಸಖಿವದತ್ಯಂತಂ
ಪ್ರಿಯಃ | ಏವಂಭೂತೋ ಯಃ ಇಂದ್ರತ್ರಂ ಪ್ರತೀದಂ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ಗೃಣೇಮಸಿ | ಖ್ಯಮಾಹೇ ||

ದುರಃ | ದುರಾಚ್ ದಾನೇ | ಮಂದಿವಾಶಿಮುಧಿಚಿಚಿಂಕೈಂಕಿಭ್ಯ ಉರಚ್ | ಉ. ೧-೩೮ | ಇತಿ
ವಿಧೀಯಮಾನ ಉರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋಃ ಬಹುಲವಚನಾದಿಸ್ವಾದಸಿ ಭವತಿ | ಅತಃ ಏವಾಕಾರಲೋಪಃ |
ಶಿಕ್ಷಾನರಃ | ಶಿಕ್ಷ ವಿಧ್ಯೋಪಾದಾನೇ | ಗುರೋಕ್ತೃ ಹಲಃ | ಪಾ. ೩-೩-೧೦೩ | ಇತ್ಯೇಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ತತಃಪ್ರಾಪ್ | ಸ್ವೀಕೇಮಾಸಃ | ಸಮಾಸೇತ್ಯೇತೋದಾತ್ತೈಶ್ಚಂ | ಗೃಣೇಮಸಿ | ಗ್. ಶಬ್ದೇ |
ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಇದಂತೋ ಮಸಿರಿತಿ ಮಸೇರಿಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಅಶ್ವಸ್ಯ—ಕುದುರೆಯು | ದುರಃ—ದಾತನಾಗಿಯೂ | ಗೋಃ—
ಪಶ್ಚಾದಿಗಳ | ದುರಃ—ದಾತನಾಗಿಯೂ | ಯವಸ್ಯ—ಏವೆಧಾನ್ಯದ | ದುರಃ—ದಾತನಾಗಿಯೂ | ಅಸಿ—
ಅಗದ್ದೀಯ | ವಸುನಃ—(ನಿವಾಸಹೇತುವಾದ) ಧನಕ್ಕೆ | ಇನಃ—ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿಯೂ | ಪತಿಃ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ)
ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ಶಿಕ್ಷಾನರಃ—ದಾತರಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾಗಿಯೂ, | ಪ್ರದಿವಃ—ಪ್ರಾಚೀನನಾಗಿಯೂ | ಅಶಾ-
ಮಕರ್ತನಃ—(ಭಕ್ತರ) ಅಶಾಭಂಗಮಾಡದಿರುವವನಾಗಿಯೂ | ಸಖಿಭ್ಯಃ—ನಮ್ಮ ಸಖಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯು
ಗಳಿಗೆ | ಸಪಾ—ಬೇಕಾದವನಾಗಿಯೂ (ಇರುವ ಯಾವ ಇಂದ್ರನುಂಟೋ) | ತಂ—ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು |
ಇದಂ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಗೃಣೇಮಸಿ—ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ಪಶುವನ್ನೂ, ಏವೆಧಾನ್ಯವನ್ನೂ ನಮಗೆ ದಾನಮಾಡು
ತ್ತೀಯೆ. ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಧನದ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿಯೂ, ಸಕಲರ ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ, ದಾತರಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾ
ಗಿಯೂ, ಪ್ರಾಚೀನನಾಗಿಯೂ, ಭಕ್ತರ ಅಶಾಭಂಗಮಾಡದಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಸಖಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯು
ಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೋ, ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation.

Indra, you are the giver of horses, of cows, of barley, the lord and pro-
tector of wealth, the instrument of habitation, the foremost in liberality, the
most ancient god ; you do not disappoint the desires addressed to you ; you
are a friend to our friends ; we praise such Indra.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ದುರಃ—ದಾನಮಾಡುವವನು ಎಂಬುದು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಇದು ದುರಾಚ್ ದಾನೇ ಎಂಬ
ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವದಾತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಈ ಪದವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಯವಸ್ಯ—ಇಲ್ಲಿ ಯವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯವಧಾನ್ಯವಾಚಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯವನೇ
ನೊದಲಾದ ಸಕಲ ಧಾನ್ಯಗಳು ಎಂಬರ್ಥವು ತೋರಿಬರುವುದು.

ಶಿಕ್ಷಾನರಃ—ಶಿಕ್ಷಿತಿದರ್ಶನಕರ್ಮಾಃ (ಐದು. ೩-೧೦) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದಂತೆ ಶಿಕ್ಷಾಧಾತುವಿಗೆ ಷಾಠಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವೆಂದಿ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯನ್ವ ಪಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಧ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನು ದಾತ್ವವು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಪ್ರದಿವಃ—ಪ್ರಗತಾ ದಿವೋ ದಿವಸಾ ಯಿಸ್ವಿನ್ ಸಃ ಎಂಬ ವೈತ್ಯತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರದಿವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಾದಿಯಾದವನು, ಮತ್ತು ಬಹುಕಾಲದಿಂದಿರುವವನು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ಕಾಮಕರ್ತನನೆನಿಸುವನು. ಕಾಮನಾ ಕರ್ತಯತಿ ನಾಶಯತಿ ಇತಿ ಕಾಮಕರ್ತನಃ ನ ಕಾಮಕರ್ತನಃ ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ. ಕೇಳಿದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ದಯವಾಲಿಸುವವನು ಎಂಬುದೇ ಇದರ ಕಾರ್ತೃಕೃ.

|| ದ್ಯಾಕವಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದುರಃ—ದುರಾಚ್ಛ ದಾನೇ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವೆನದಿಂದ ಮಂದಿವಾಸಿಮತಿಚಿಷಿ ಚಿಂಕ್ಯಂಕಿಚ್ಛ ಉರಚ್ಛ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಉರಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಉರಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರಿರುವಾಗ ಬಹುಲವೆಚನ ದಿಂದಲೇ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದುರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ವ.

ಇಂದ್ರೇ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನವು ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಕಾಸೆನ್ನಿತ್ಯೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷಾನರಃ—ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ ಧಾತು. ಗುರೋಕ್ಷಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರೂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗೇ ಗುರು ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ತಕಾರ ಗುರುವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಕ್ಷ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಿವೃತ್ತವಾಗಿ ಾತು ಬರುತ್ತದೆ. ಶಿಕ್ಷಾಯಾಃ ನಃ ಎಂಬು ಸ್ವೋಪಮಾಸ. ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ—ಕಾಮನಾ ಕರ್ತಯತಿ ನಾಶಯತಿ ಇತಿ ಕಾಮಕರ್ತನಃ. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್. ಯಿವೋರನಾಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೀಶ. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪದಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತೂ ಪಠೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ನ ಕಾಮಕರ್ತನಃ ಅಕಾಮಕರ್ತನಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣೀಮಸಿ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕ್ರಾಢಿದಿ. ಉತ್ತಮಃಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾಢಿಚ್ಛಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ. ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದು ಷಾತ್ವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದ ಧ್ವಿಃವುಧರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಶ್ಚಾರಕ್ಕೆ ಈಶ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕುವರ್ಣಾನ್ನ ಸ್ಯಣಿಶ್ಚೈ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ

ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಗೃಹೇಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇದಂತೋಮಸಿ (ಶಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮದಿಂದ ಗೃಹೇಮಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಜಾತದ ಪದರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತದ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಶಚೇವ ಇಂದ್ರ ಪುರುಕೃದ್ಧ್ಯಮತ್ತಮ ತನೇದಿದಮಭಿತಶ್ಚೇಕಿತೇ ವಸು |
ಅತಃ ಸಂಗೃಭ್ಯಾಭಿಭೂತ ಆ ಭರ ಮಾ ತ್ವಾಯತೋ ಜರಿತುಃ ಕಾಮು-
ಮೂನಯಾಃ || ೩ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಶಚೇವಃ | ಇಂದ್ರ | ಪುರುಕೃತ್ | ದ್ಯುಮತೃತಮ | ತವ | ಇತ್ | ಇದಂ |
ಅಭಿತಃ | ಚೇಕಿತೇ | ವಸು |
ಅತಃ | ಸಂಗೃಭ್ಯ | ಅಭಿಸ್ತೋತೇ | ಆ | ಭರ | ಮಾ | ತ್ವಾಯತಃ | ಜರಿತುಃ |
ಕಾಮುಂ | ಊನಯಾಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಶಚೇವಃ | ಶಚೇತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶಚೇವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾವಾಗ್ ಪುರುಕೃತ್ ಪ್ರಥೂತಸ್ಯ ವೃತ್ತವಧಾದೇಃ ಕರ್ತಃ ದ್ಯುಮತ್ತಮಾತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ತಿಮನ್ ಅಭಿತಃ ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತಮಾನಂ ವಸು ಧನಂ ಯದಸ್ತಿ ತದಿದಂ ತನೇತ್ ತನ್ಯವ ಸ್ತಥೂತಮಿತಿ ಚೇಕಿತೇ ಧೃಶಮಸ್ತಾಭಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಅತಃ ಕಾರಣಾದ್ಧನಂ ಸಂಗೃಭ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಗೃಹೀತ್ವಾಭಿಭೂತೇ ಶತ್ನೂಜಾಮುಭಿಭವಿತರಾಭರ | ಅಸ್ತೃಭ್ಯವಾಹರ | ದೇಹೀತೃಭಃ | ತ್ವಾಯತಸ್ತಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೋ ಜರಿತುಃ ಸ್ತೋತುಃ ಕಾಮುಮುಫಿಲಾಸಂ ವೋನಯಾಃ | ಪರಿಹೀನಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀಃ | ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಚೇವಃ | ಮತುಮಸೋ ರುಶಿತಿ ರುಶ್ಯಂ | ಪಾತ್ನಿಕಮಾಮಂತ್ರಿತಾಡ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಇತರೇಷ್ವಾಪ್ಯಮಿಕಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ವತ್ವಂ | ನ ಚಾಮಂತ್ರಿಕಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವಂ | ನಾಮಂತ್ರಿಕೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್ | ಚೇಕಿತೇ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜಂತಾಡ್ಯರ್ತಮಾನೇ

ಲಿಪ್ಯಮಂತ್ರೇ | ಪಾ. ೩-೧-೩೫ | ಇತಿ ನಿವೇಧಾಧಾಮ್ನೈತ್ಯಯೋಧಾವೇ ಸತಿ ಲಿಪಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕಶ್ಚಾದ-
 ತೋಲೋಪಯೋಲೋಪಾ | ಸಂಗೃಭ್ಯ ಅಭರೇತ್ಯುಧಯತ್ರ ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಧಕೃಂದಸಿ ಪಾ. ೮-೨-೩೨-೧ | ಇತಿ
 ಭಕ್ತಂ | ತ್ವಾಯಿಕಃ | ತ್ವಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಮ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ | ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ಷೇ-
 ತಿ ಮುಪರೈಂಕಸ್ಯ ಶ್ವಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಮಾಶ್ರೆಂ | ಕೈಜಂಶಾಲ್ಪಿಃ ಶತ್ಯ | ತಸ್ಯಾದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾ-
 ವರ್ಧಾತುಕಸ್ಮರೇಶಾನುದಾಶ್ರೆಯೈಕಾದೇಶಸ್ಮರೇಣೋದಾಶ್ರೆತ್ವಂ | ಏಕಾದೇಶಸ್ಮರೋಽಂತರಂಗಃ ಸಿದ್ಧೋ
 ಭವತೀತಿ ವತ್ರವ್ಯಂ | ಪಾ. ೮-೨-೬೧ | ಇತಿ ವಚನಾಶ್ರೆಯೈ ಸಿದ್ಧತ್ವೇ ಸತಿ ಶತರಸುಮ ಇತ್ಯಜಾದಿ-
 ವಿಭಕ್ತೇರಿದಾಶ್ರೆತ್ವಂ | ಕಾಮಂ | ಕಮು ಕಾಂಶಾವಿಶ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯಾವೇ ಘೌ | ಕರ್ಷಾಪ್ರತ ಇತ್ಯಂತೋದಾ-
 ಶ್ರೆತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯಪಾದಿಮು ಪಾಶಾದಾದ್ಯೋದಾಶ್ರೆತ್ವಂ | ಊನಯಾಃ | ಊನಪರಿಹಾಣೇ | ಚುರಾದಿಃ |
 ಲುಪಾ ಚಿತ್ತಿದ್ವೈತ್ಯುಧ್ಯಃ | ಪಾ. ೩-೧-೪೮ | ಇತಿ ಚ್ಚೇಕ್ಷಜಾದೇಶಸ್ಯ ನೋನಯತಿವ್ಯನಯತಿಶ್ಯಾದಿನಾ |
 ಪಾ. ೩-೧-೫೧ | ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಹ್ಯಂತಂಕಕ್ಷಣೇತಿ | ಪಾ. ೭-೨-೫ | ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿವೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿವರ್ಧ ||

ಶಚೀವಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೂ | ಪುರುಕೈಶ್—(ವ್ಯಕ್ತವಧಾದಿ) ಅದ್ಭುತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ
 ವನೂ | ದ್ಯುಮತ್ತಮ—ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಞಲಿಖುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಥಿತಃ—
 ಸುತ್ತಲೂ (ಇರತಕ್ಕ) | ವಸು—ಧನವು (ಯಾವುದಿದೆಯೋ) | ಇದಂ—ಅದೆಲ್ಲ ತೆವೇಶ್—ನಿನ್ನದೇನೇ ಎಂದು |
 ಚೇಕಿತೇ—ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ | ಆತಃ—ಆದ್ದರಿಂದ | ಸಂಗೃಹ್ಯ—(ಧನವನ್ನು) ಶೇಖರಿಸಿಕೊಂಡು | ಅಘ-
 ಭೂತೇ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರನೇ | ಆ ಧರ—ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು | ತ್ವಾಯಿಕಃ—ನಿನ್ನನ್ನೇ
 ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದ (ನಂಬಿದ) | ಜರಿತುಃ—ಸಿದ್ಧಿಪ್ರವಿಗ | ಕಾಮಂ—ಆಸೆಯನ್ನು | ಮಾ ಊನಯೀಃ—ಭಂಗ
 ಮಾಡುವೇಡ (ಪೂರೈಸು) ||

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನು. ಅದ್ಭುತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. ಅತ್ಯಂತ
 ವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಞಲಿಖುವವನು. ಈ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ಈ ಧನವು ನಿನ್ನದೇ ಎಂದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದ
 ರಿಂದ ಆ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲ ಶೇಖರಿಸಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನುವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನೇ
 ತಂದೆ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನೇ ಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನ ಆಸೆಯನ್ನು ಭಂಗಮಾಡದೆ ಅದನ್ನು ಪೂರೈಸು.

English Translation.

Wise and resplendent Indra, the achiever of mighty deeds, the riches
 that are spread around are known to be yours ; having collected them (victor
 over your enemies) bring them to us, disappoint not the expectation of the
 wormhipper who trusts in you.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಅತ್ರ ಜಗತಿ ಯದ್ವನಂ ದೈತ್ಯತೇ ತತ್ಸರ್ವಂ ತನ್ವಮಾಸಿ | ಅತಃ-
ಕಾರಣಾದ್ವೇ ಇಂದ್ರ, ತತ್ಸರ್ವಂ ತತ್ತತ್ಪ್ರಾಣಾದಾನೀಯಾಸ್ತೈಭ್ಯಂ ದೇಹಿ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಿಶಾಸಾಂತವ ಸ್ತೋತ್ರೈ
ಷಾಂ ಹ್ಯಭಿಲಾಷಂ ಪರಿಹೀನಂ ಕರ್ತುಂ ನಾರ್ಹಸೀತಿ ಭಾವಃ || ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಧನ
ವೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲ
ವನ್ನೂ ತಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಮ್ಮಂತವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಾಸೀನತೆಯನ್ನು
ತಾಳಬೇಡ.

ಶಚೀವಃ—ಇಲ್ಲಿ ಶಚೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇ, ವಿಶೇಷ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. (೧-೨-೨೫)

ಪುರುಕೈಶ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅಂದರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಮಾಡಲಸಾಧ್ಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತವಧರೂಪವಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರನು ಎಂಬುದು ಈ ಪದದ ವಿಸ್ತೃತಾರ್ಥ.

ಚೇಕಿತೇ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಗಿರುವ ಈ ರೂಪವು ಬಹಳವಾಗಿ ನಮ್ಮಿಂದ ತಿಳಿ
ಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಆ ಭರ—ಇಲ್ಲಿ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಭರ ಅಂದರೆ ನಮಗೆ ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದಯೆ
ಪಾಲಿಸು ಎಂದರ್ಥವಿದೆ.

ತ್ವಾಯತಃ—ತ್ವಾಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಃ—ನಿನ್ನನ್ನೇ ಛಂದರೆ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನನಗೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಶಚೀವಃ—ಶಚೀ ಅಸ್ಮಿ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಶಚೀವಃ. ಮತುವಸೋ ರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ (ವಾ. ಸೂ.
೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ಯ. ಭೋಧಗೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ಯ. (ಇಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ) ಲೋಪಃ-
ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೇವಲವಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನಿಯೋರ್ವಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ.
ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಕ್ಷೇಪ್ ಬರುತ್ತದೆ, ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಎಂಬ ಅರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿರುವ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಆಮಂತ್ರಿತಗಳಿಗೆ
ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಹೇಳುವಾಗ ಪದಾತ್ ಪರಕತ್ವವನ್ನು (ಓಂದು ಪದವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರಬೇಕು) ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟರೆ. ಆಗ ಆಮಂತ್ರಿತಂ
ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಚೀವಃ ಎಂಬುದು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಆಗುವುದು ಎಂದಿರುವುದ
ರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಆಶಂಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ
ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಶಾರ್ಥವಾಚಕಗಳಾದುದರಿಂದ ನಾಮಂತ್ರಿತೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನಂ (ವಾ. ಸೂ.
೮-೧-೨೩) ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶಚೀವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವನ್ನವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಬಂದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧವಿಲ್ಲ.

ಚೇಕಿತೇ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಛಾದಿ. ಆತಿಶಯಾರ್ಥವು ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಶ್. ಯುಖಂತದ ಮೇಲೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಬುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ

ಲಿಂಗ. ಯದ್ವಿಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಶವಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮಿ ಕ್ಷಾಂಪ್ರತ್ಯಯಾದಾನು-
ಮಂತ್ರೇ ಲಿಪಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಾಗಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಪಿಗೆ ಅರ್ಥ
ಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾಂ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಸ್ಯ ಹಳಾಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ. ಲಿಪ್ಪಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿಪ್ರತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇವ. ಯಜಾಗೆ
ಸ್ವಾನಿವನ್ಯವನಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣೋಯಾತ್ ಲುಕೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೮-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ
ಗುಣ. ಲಿಪಿಪ್ರತ್ಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಪ್ಪುಯಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಆದೇಶ. ಚೇಕಿತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.
ತಿಹಂಕನಿಧಾತಪ್ಪರ ಬುರತ್ತದೆ.

ಸಂಗೃಹ್ಯ | ಅಭರ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಧಾತು ಲ್ಯವ್. ಪ್ಯಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಗ್
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಥತ್ವವೆನಿಸಿ ಎಂಬುವುದು ಹಕಾ-
ರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ.

ಪ್ರಾಯಾಶಃ—ಪ್ರಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಪ್ರಾಯಾಶ್. ಆತ್ಮಸಂಬಂಧಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪತತ್ವಃ
ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಯುಷ್ಮದ್+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದ-
ಯೋಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಮಹರ್ಯಂಕಕ್ಕೆ ಪ್ರ ಆದೇಶ. ತೇಜೇ
ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹರ್ಯಂಕದ ಶೇಷಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂಧಸವಾಗಿ ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರು-
ತ್ತದೆ. ಪ್ರಯ ಎಂಬುದು ಸೆವಾಪ್ರಾಧಾತನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ
ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಎಕಾದೇಶ. ಪ್ರಾಯಾಶ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ.
ಅಮಪದೇಶ ಪಠದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ಪಾಸ್ಯಮೇಚಾಕ್ಷೇಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಪಾತ್ರ.
ಕೃಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರ. ಇದರೊಡನೆ ಅನುದಾತ್ರಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶಕ
ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೇಶಕಸ್ಯ-
ರೋಂತರಂಗಃ ಸಿಡ್ಧೋ ಭವತೀತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬-೧) ಎಂಬ ವಚನವಿಂದ ಅನಿಧ್ಯಕಾಂಠ
ದಲ್ಲಿ ಅದು ಪಠಿತವಾದರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಹಿ ಲವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಾಶಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.
ಉದಾತ್ರ ಪಠದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನಧ್ಯಜಾದೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ರಪ್ಪರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾಮಮ್—ಕಮು ಕಾಂತ್ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಾ ಭಾಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಃಉಪ-
ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕಾಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇಷಾರ್ಥಕಃ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಪ್ಪರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂಠ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉನಯೇಃ—ಉನ ಪರಿಹಾಣೇ ಧಾತು ಜುರಾದಿ. ಲುಗ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿವಚನ ಪಠದಲ್ಲಿ
ರುವಾಗ ಚಿತ್ಯುಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕರ್ತರಿಣಿಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಹಕಾದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತ
ವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನೋನಯತಿಪ್ರಯಯಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಹೇಠ ಬರುತ್ತದೆ.
ಜ್ಜೀಃ ಸಿಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಜಿಗೆ ಸಿಕ್. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೈದ್ಯದಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಕ್ಕೆ ಕಳಾಗಮ.
ಅಸ್ತಿಸಿಜೋಪ್ಪ್ರೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಶಾಗಮ. ಇವೆರಡು ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಲಿಗೆ ಲೋಪ. ಚಿಲಿಗೆ

ಕೃಷಾರೋಹಃ | ಷಿಶಿ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತೈಶ್ಚಂ | ಕೃದುಕ್ತರಪದವೈಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಅಮುಶಿಂ | ಮಂಶವ್ಯಾ
 ಮಿಶಿತ್ಯರ್ಯಂ | ನ ಮುಶಿರಮುಶಿಃ | ಅಪ್ಯಯುಪೂಮಾಹವವೈಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ನ ಲೋಪಾವ್ಯಯೇಶಿ
 ಸ್ಥೀಶ್ಚಿಶೀಧಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಅಶ್ವೀನಾಸ್ತೀಶ್ಚಿಶ್ಚಿ ಧನಂ | ಮಶ್ವೀರ್ಯಯ ಇನಿಃ ॥

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಎರೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವಿಧಿಃ ದ್ಯುಧಿಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ) ಈ ಪುಣ್ಯವಸ್ತುಗಳಾದ ಪುರೋ
 ಹಾರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ | ವಿಧಿಃ ಇಂದುಧಿಃ—ಈ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದಲೂ (ಕೃತ್ಯನಾಗಿ) | ಅಮುಶಿಂ—(ನಮ್ಮ)
 ದಾಂಧವನ್ನು | ಗೋಧಿಃ—ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಡೋಣವೆಂದೆಂದಲೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು
 ಕೊಡೋಣವೆಂದೆಂದಲೂ | ನಿಘಂಧಾನಃ—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತ | ಸುಮನಾಃ—ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ
 (ಆಗು) | (ವಯಂ—ನಾವು) | ಇಂದುಧಿಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಸೋಮರಸ (ಪಾನ) ದಿಂದ ಕೃತ್ಯ
 ನಾದ | ಇಂದ್ರೇಣ—ಇಂದ್ರನಿಂದ | ಷಿಶ್ಯಂ—ನಾಶಕನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು | ಷಿಶ್ಯಂತಿಃ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತ |
 ಯುಕ್ತದ್ವೇಷಃ—ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ | ಇಷಾ—(ಇಂದ್ರದತ್ತವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ | ಸಂ ರಥೇವಮಿಹ—
 ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸುಖಪಡುವೆವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎರೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಈ ಪುರೋಹಾರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದಲೂ
 ಕೃತ್ಯನಾಗಿ, ನಮಗೆ ಶಶು, ಅಶ್ವ ಮುಂತಾದ ಧನವಸ್ತುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ದಾಂಧ್ಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ
 ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಯುಕ್ತವನಾಗಿ ಆಗು. ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮರಸದಿಂದ ಕೃತ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನ ಪಹಾ
 ಯದಿಂದ ನಾವು ನಾಶಕನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಇಂದ್ರದತ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು
 ನಾವೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅನುಭವಿಸುವೆವು.

English Translation.

Propitiated by these offerings, by these libations, drive away poverty
 with gifts of wealth consisting of cattle and horses and be delighted; Indra,
 may we, subduing our enemy, and relieved from foes by our libations enjoy
 together abundant food.

|| ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಷ್ಠಾಯಾವು—ದೀಪ್ತಿಮತೋ ಯಾನ್ವೋವ ಇನಾ ವಯಮರ್ಪಯಾಮಾಸ್ತಾನ್ ಪೀ-
 ತ್ವೇಂದ್ರಃ; ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಅಮಿ ಚಾಸ್ತಾಕಂ ಶತ್ರುಹನನಾಯ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಕರಿಷ್ಯತಿ ತೇನ
 ವಯಂ ನಿಶ್ಚಲೈವಃ | ಕೃತಾ ಅನ್ನಸಂಪನ್ನಾ ಭವೇಮೀಶ್ಯೈರ್ಭಿಃ | ವಿಧಿರಿತ್ಯಸ್ಯೈ ದ್ವಿರುಕ್ತಿರಾವರೋಚ್ಯೈಃ ಸು-
 ಸಂಭೇದಯಂ || ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ನಮಗೆ
 ಶತ್ರುಸಂಹಾರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಶತ್ರುವಿರೋಧಿಯು ತಪ್ಪುವುದಲ್ಲದೆ ಆಹಾರಾದಿಗಳೂ

ನಮಗೆ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ದೊರೆಯುವವು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರಾತಿಶಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು.

ದ್ಯುಭಿಃ—ದೀಪ್ಯೈಃ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಕರಗಳಾದ ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಎಂಬ ಈ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವುದಾಗಿದೆ.

ಅಮತಿಂ—ಮಂತ್ರವ್ಯಾ ಮತಿಃ ಐಶ್ವರ್ಯಂ ನ ಮತಿಃ ಅಮತಿಃ ಈ ವೈಶ್ವತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಪದವು ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಇಂದುಭಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಕವಸ್ತುಗಳೆನಿಸಿದ ಸೋಮಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

ಯುತದ್ವೇಷಸಃ—ದ್ವೇಷಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡುವವರು ಅಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವರು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೋಽಸ್ತಾಸ್ತೀತಿ ಅಶ್ವಿ ಧನಂ—ಈಶ್ವರಿತಿ ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ, ಕುದುರೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ವಶ್ಯವುಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಮನಾಃ—ಶೋಭನಂ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮನಾಃ | ಸೋಮೋನೇಸೀ ಅಲೋಮಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಸಂತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರುಂಧಾನಃ—ರುಧಿರ್ ಅಪರಣೇ ಧಾತು. ಸ್ವರಿತೇಷಾ ಸ್ವರಿತಞಃತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದದ ಶಾನ್‌ಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾನ್‌ಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವಸೋರಲೋಽಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಿರುಂಧಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾನ್‌ಟ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮತಿಮ್—ಮಂತ್ರವ್ಯಾ ಮತಿಃ ಐಶ್ವರ್ಯಮ್. ಮನ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿನ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನು-ದಾತ್ತೋಪದೇಶ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಮತಿಃ ಅಮತಿಃ ತುತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮತಿಂ ನಿರುಂಧಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಕ-ಮ್‌ಫೋಃ ಕೃತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ವಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆಲೋಕಾವ್ಯಯೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಾವೀಕವಾದುದರಿಂದ ಪಷ್ವಿನಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಃ ಅಶ್ವಿ ಅಶ್ವಿ ಇತಿ ಅಶ್ವಿ. ಧನಮ್. ಮುಕ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತೆ ಇನಿತನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತ. ತ್ಯೋಯೋ ವಿಶವಪನ ರೂಪ.

ಪರಯಂತೋದ್ಯು ಭಯೇ ಧಾತು. ಚಿಂತಾಪದ ಮೇಲೆ ಕೃತ್ವತ್ವಯು. ಇದು ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೀಳುವುದರಿಂದ ಅರಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಚಿಂತನಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ ಮಿಶ್ರಾಂತ್ಯಸ್ತು; ಎಂಬುವ ರಿಂಶ ಕೃತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಂತೆಗೆ ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಗುಣಾಯಾದೀಶ ಬಂದರೆ ಪರಯತ್ ಕೃತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಿಪ್ ಸ್ವರದಿಂದ ರೇವೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಋನಾಗಮ ಬರುವುದರಿಂದ ದರಯಂತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಭೇಮಹಿ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ ಧಾತು. ಛಾಡಿ ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಐಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಪ್ ಕೃತ್ವಯು. ಲಿಪಿಃ ಸೀಯುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಿಪ್‌ಗೆ ಸೀಯುಟ್‌ಗಮ. ಕೆರ್‌ಲಿಪಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ ನಿಕರಣ. ಲಿಪಿಃ ಸೇಲೋನಂತ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗುಣ. ರಭೇಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಂತನಿಧಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಃ ||

ಸಮಿಂದ್ರ ರಾಯಾ ಸಮಿಷಾ ರಭೇಮಹಿ ಸಂ ವಾಚೇಭಿಃ ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರೈ-
 ರಭಿದ್ಯುಃಭಿಃ |
 ಸಂ ದೇವ್ಯಾ ಪ್ರಮತ್ಯಾ ವೀರಶುಷ್ಯಯಾ ಗೋಅಗ್ರಯಾಶ್ವಾವತ್ಯಾ
 ರಭೇಮಹಿ || ೫ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಸಂ | ಇಂದ್ರ | ರಾಯಾ | ಸಂ | ಇಷಾ | ರಭೇಮಹಿ | ಸಂ | ವಾಚೇಭಿಃ |
 ಪುರುಷಚಂದ್ರೈಃ | ಅಭಿದ್ಯುಃಭಿಃ |
 ಸಂ | ದೇವ್ಯಾ | ಪ್ರಮತ್ಯಾ | ವೀರಶುಷ್ಯಯಾ | ಗೋಅಗ್ರಯಾ | ಅಶ್ವಾವತ್ಯಾ |
 ರಭೇಮಹಿ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ರಾಯಾ ಭಸೇನ ವಯಂ ಸಂ ರಭೇಮಹಿ | ಸಂಗಚ್ಛೇಮಹಿ || ತಥೇಷಾನ್ವೇನ ಸಂ ರಭೇಮಹಿ | ತಥಾ ವಾಚೇಭಿರ್ಬಲ್ಯಃ ಸಂ ರಭೇಮಹಿ | ಕೀಡ್ಯೈರ್ವಾಚ್ಯಃ | ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರೈಃ ಪುರುಷಾಂ ಬಹುನಾಮಾಪ್ತಾಪ್ತೈಃ ಅಭಿದ್ಯುಃಭಿರಧಿಕೋ ದೀಪ್ಯಮಾಸ್ಯಃ | ಕಿಂಚಿ ದೇವ್ಯಾ ದ್ಯೋಶ-

ಮಾನಯಾ ಪ್ರಮತ್ಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪಬುದ್ಯಾ ಸಂ ರಭೇಮಹಿ | ಕೀದೈತ್ಯಾ | ವೀಶಶಾಪ್ಸಯಾ |
 ವೀರಂ ವೀಶವೇಣ ಶಕ್ತಿಯಾಂ ಕ್ಷೇಪಣಸಮರ್ಥಂ ಶುಷ್ಕಂ ಬಲಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಕರ್ಣೋಕ್ತಾ | ಗೋ-
 ಅಗ್ರಯಾ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೇ ದಾನಾರ್ಥಮಗ್ರೇ ಪ್ರಮುಖತ ಏವ ಗಾವೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಕರ್ಣೋಕ್ತಾ |
 ಅಶ್ವಾವತ್ಯಾಶ್ಚೈರುಪೇತಯಾ || ರಾಯಾ | ಊದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪುರು-
 ತ್ವಂದ್ರೈಃ | ಪ್ರಸ್ಯಾಚ್ಚಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ಸುಖ | ತ್ವತ್ಪೇನ ಶರಾಶಃ | ಸಮಾಸಸ್ವರಃ |
 ಅಭಿದ್ಯುಃ | ಅಭಿಗತಾ ದ್ಯೌರ್ದೀಪ್ತಿಯೋಷಾಂ | ಅತ್ರ ದಿವ್ಯಶಸ್ತ್ರೋ ದೀಪ್ತಂ ಲಕ್ಷಯತಿ | ಅನ್ಯಯ-
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದೇವ್ಯಾಃ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪ್ರಮತ್ಯಾ |
 ತಾದೌ ನಿತೀಃ ಗತೀಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉತ್ತರಯೋರ್ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
 ಸರ್ವತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗೋಃ | ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨ | ಇತಿ ಗೋಅಗ್ರಯೇತ್ಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಅಶ್ವಾ-
 ವತ್ಯಾಃ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ಚೇಂದ್ರಿಯೇತಿ ಮತುನಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿವಾರ್ಧ ||

ಇಂದ್ರೇ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ರಾಯಾ-ಧನದೊಂದಿಗೆ | (ವಯಂ-ನಾವು) | ಸಂ ರಭೇಮಹಿ-ಸಾವ್ಯ
 ವನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ | ಇಷಾ-ಅನ್ನದೊಡನೆ | ಸಂ (ರಭೇಮಹಿ)-ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದೋಣ | ಪುರು-
 ತ್ವಂದ್ರೈಃ-ಬಹಳ ಜನರಿಗೆ ಅಹ್ಲಾದಕರನಾದವೂ | ಅಭಿದ್ಯುಃ-ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೆಂದೂ ಆದ |
 ವಾಣೀಭಿಃ-ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ | ಸಂ (ರಭೇಮಹಿ)-ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ | ದೇವ್ಯಾಃ-ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ | ವೀರ-
 ಶುಷ್ಕಯಾ-ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಗೋಅಗ್ರಯಾ-(ದಾನಕ್ಕಾಗಿ) ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ
 ಗೋವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಅಶ್ವಾವತ್ಯಾ-ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ ಆದ | ಪ್ರಮತ್ಯಾ-ನಿನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿ
 ಯೊಡನೆ | ಸಂ ರಭೇಮಹಿ-ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ (ಸಂಪೂರ್ಣವೆಂದೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
 ಹೊಂದೋಣ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಧನವನ್ನೂ, ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ
 ಸಾವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಒಂದು ಜನರಿಗೆ ಅಹ್ಲಾದಕರವೂ, ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆ
 ಯುವಂತೆ ಆನುಗ್ರಹಿಸು. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದೂ, ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದೆ
 ಗೋವನ್ನುಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ
 ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆಯೂ ಆನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Iudra, may we become possessed of riches and of food ; and with ener-
 gies agreeable to many, and shinning around, may we prosper through your
 divine power, the source of cattle and of horses.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಪುರುಕ್ಷಂದ್ರೈಃ—ಚಂದಿ ಅಪ್ಪಾದನೇ ಎಂಬ ಧಾತುಪುಷ್ಪವಾದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈವಲ ಅಪ್ಪಾದಕ ವಸ್ತು ಎಂದರ್ಥ. ಪುರುಕ್ಷಂದ್ರೈ ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಅರ್ಥವಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಅಪ್ಪಾದಂ ಅತಿ ಶಯವಾಗಿ ಅಪ್ಪಾದಕವೆನಿಸಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಎಂಬುದು ಈ ಪದದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥ.

ಅಭಿಮ್ಯುಛಿಃ—ಇಲ್ಲಿರುವ ದಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿಟ್ಟ ಎಂಬುದು ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥ. ಅಭಿಗತಾ ವ್ಯೌಃ ಯೇಷಾಂ ಕೇ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸುತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ವೀರಕುಷ್ಮಯಾ—ಇದು ಪ್ರಮತ್ಯಾ (ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿ) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ವೀರಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಕಶ್ಯೋಷಾಂ ಕ್ಷೇಪೇಣಸಮರ್ಥಂ ಕುಷ್ಮಂ ಬಲಂ ಯಸ್ಯಾಪ್ತಾ ಎಂದು ವಿವರಣೆಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಶ್ಯುಗಳ ಮಿತಿಯಿಂದ ಇಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಗೊಳಿಸಬಲ್ಲುದು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿಶದ ಪಡಿಸಿರುವರು.

ಗೋತ್ರಗಯಾ—ಕನ್ನನ್ನು ಹವರ್ವಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಗೋವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಕತ್ತನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಔದಾರ್ಯವು ಇಂದ್ರಕಲ್ಪವೆ. ಇಂಕತ ಸ್ವಧಾವವ್ಯಕ್ತವು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಮತಿ (ಬುದ್ಧಿ).

|| ದ್ಯುಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಾ—ದೈ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿಶೋಯಿಸಾಂನೀವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಾದೇಶ. ಊಡಿ-ವಿಂಪದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರುಕ್ಷಂದ್ರೈಃ—ಪ್ರಸ್ತಾಪ್ಯಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ ಮಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗಮ. ಚಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರೇಶ್ಚು ನಾಶ್ಚು; ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಚಿತ ಸಹಾಕೃತ್ಯ ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಕರಾರಾದೇಶ. ಪುರೂಷಾಂ ಚಂದ್ರಾಃ ಪುರುಕ್ಷಂದ್ರಾಃ ಕೈಃ ಸಮಾಸಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಶೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಮ್ಯುಛಿಃ—ಅಭಿಗತಾ ವ್ಯೌದೀಫ್ಟಿಃ ಯೇಷಾಂ ಅಭಿದಿವಃ ಕೈಃ ಅಭಿದ್ಯುಛಿಃ. ಇಲ್ಲಿ ದಿನ್ ಶಬ್ದವು ದಿಫ್ಟಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಷ್ಯಾ—ದೇವೀ ಕಲ್ಪದ ತೃತೀಯಾ ವಿಶವಶವರೂಪ. ಉದಾತ್ತಯಶೋ ಹಲಾಪೂರ್ವಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಮತ್ಯಾ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಶ್ಚಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಅನು-ವಾಕ್ಯೋಪದೇಶ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತಾಜಾಚನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾದ ತಾದಿ ಪ್ರಕೃಯಾಂಶ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಹವನಾಗುತ್ತದೆ.

ವೀರಕುಷ್ಮಯಾ—ವೀರಂ ಕುಷ್ಮಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ವೀರಕುಷ್ಮಾ ಏಹಮಿತ್ರೀಪ್ ಶ್ರೈಷ್ಯಾಃಪೂರ್ವ ಪಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಅಗ್ರಯೋ—ಗಾವಃ ಅಗ್ರೇ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಗೋಅಗ್ರಾ ತಯಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸವಾಶವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸ್ವರ. ಸರ್ವತ್ರವಿಧಾಷಾ ಗೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಆವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಶ್ವಾವತ್ಯಾ—ಅಶ್ವಾಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅಶ್ವಾವತಿಃ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃನ್ನಿನ್ನಿತಮತುಷ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್. ಆಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್ಕೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಃ. ಮಂತ್ರೇಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವದ ಅಶ್ವ ಕಟ್ಟಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಶ್ವಾವತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತಿಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೇ ತ್ವಾ ಮದಾ ಅಮದನ್ತಾನಿ ವೃಷ್ಟಾ ತೇ ಸೋಮಾಸೋ ವೃತ್ತ
ಹತ್ಯೇಷು ಸತ್ಯತೇ |
ಯತ್ಕಾರವೇ ದಶ ವೃತ್ರಾಣ್ಯಪ್ರತಿ ಬರ್ಹಿಷ್ವತೇ ನಿ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಬು
ರ್ಹಯಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತೇ | ತ್ವಾ | ಮದಾಃ | ಅಮದನ್ | ತಾನಿ | ವೃಷ್ಟಾಃ | ತೇ | ಸೋಮಾಸಃ |
ವೃತ್ತಹತ್ಯೇಷು | ಸತ್ಯತೇ |
ಯತ್ | ಕಾರವೇ | ದಶ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಅಪ್ರತಿ | ಬರ್ಹಿಷ್ವತೇ | ನಿ | ಸಹಸ್ರಾಣಿ |
ಬರ್ಹಯಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಸತ್ಯತೇ ಸತಾಂ ಪಾಲಯತೆಂದ್ವಿ ವೃತ್ತಹತ್ಯೇಷು ವೃತ್ತಹನನೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಸತ್ಯತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮದಾ ಮಾದವಾ ಮರುತೇಷ್ಟಾ ಶ್ವಾಮಮದೇನ | ಅನಾಜಿಯೇ | ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಪಯೇ | ತಾನಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಿ ವೃಷ್ಟಾ ವೃಷ್ಟಃ ಸೇತಿಸಸಮರ್ಥಸ್ಯ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಚಿರುಚ್ಛ-

ರೋಷಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಸಿ ಪ್ಲಾಮಮರ್ಹ | ತೇ ಸೋಮಾಸಃ ಪ್ರಸಿದ್ಯಾಃ ಸೋಮಾಪ್ತಾ ಪ್ಲಾಮಮ-
ದನ್ | ಯದ್ಯದಾ ಕಾರಣೇ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಣಿ ಬರ್ಹಿಷ್ಯತೇ ಯಜ್ಞವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಶ ಸಹ-
ಸ್ತಾಪ್ಯಪರಮಿತಾನಿ ವೃತ್ತಾಪ್ಯಾವರಣಾಪ್ಯಾವದ್ರವಣಾಶಾನ್ಯಪ್ರತಿ ಶತ್ರುಭರವೃತ್ತಿಗತಸ್ತ್ವಂ ನಿಬರ್ಹಯಿಃ
ಸ್ಯವಧೀಃ | ತದಾನೀಮಿತಿ ಪೂರ್ದೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ವ್ಯಷ್ಟಾಃ | ತೇಷ್ಯಂದೇನಿ ಬಹುಬಹುತಿ ತೇರೋಗತೇ |
ಬರ್ಹಯಃ | ಬರ್ಹಯತಿರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾಃ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಪ್ಯೋಗೇಽಪಿತ್ಯದಧಾಪಃ |
ಶಶಃ ಪಿತ್ರಾಪ್ರಹಮದಾಶ್ಚೈತೇ ಚೇವ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವಿಶ್ವತ್ರಯೋಗಾವಧಿಭಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸತ್ಯತೇ—ಸತ್ಪುರುಷರ ವಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃತ್ರಹತ್ಯೇಷು—ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಸಂದ
ಭಗಲಲ್ಲಿ | ತೇ—ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಕಗಳಾದ | ಮದಾಃ—ಮಾದಕ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ (ಸುಹೃತ್ತುಗಳಾದ) ಮರುತ್ರ
ಗಳು | ಪ್ಲಾಮ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಮಿದರ್—ಸಂಕೋಪಗೊಳಿಸಿದರು | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ಕಾರವೇ—ಸ್ತುತಿ
ಕರ್ತನೂ | ಬರ್ಹಿಷ್ಯತೇ—ಯಜ್ಞವೃಷ್ಟವನೂ (ಸಂಪಾದಕನೂ) ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವಶ ಸಹಸ್ತಾಪಿ—
ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ (ಅಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ) | ವ್ಯಷ್ಟಾಃ—ವಿಭಿನ್ನರಗಳಾದ ತೊಂದರಿಗಳನ್ನು | ಅಪ್ರತಿ—ಶತ್ರುಗಳ
ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗಿದ ನೀನು | ನಿ ಬರ್ಹಯಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೇ ; (ಆಗ) | ಶಾನಿ
ವೃಷಾನ್ಯ (ವೃತ್ರವಧ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಪಿತಗಳಾದ) ಆ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ | ತೇ ಸೋ-
ಮಾಸಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಆ ಸೋಮರಸಗಳೂ | (ಪ್ಲಾಮ ಅಮಿದರ್—ನಿನ್ನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸಿದವು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಂಥನೇ, ನೀನು ಸತ್ಪುರುಷರವಾಲಕನು. ಸತ್ಪುರುಷರ ಹಿಂಸಕರಣಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಮರುತ್ರಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸಿದರು. ಯಾವಾಗ ನೀನು
ನಿನ್ನ ಪ್ತು ಸೋತ್ರವಾಪುನವನೂ, ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಸಂಖ್ಯಾಕಗಳ
ವಾದ ವಿಭಿನ್ನಗಳನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೇ ಆಗ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸು
ರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಆ ಸೋಮರಸಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸಿದವು.

English Translation.

O protector of the pious, they, who were your allies (the Maruts) glad-
dened you while you were engaged in slaying Vritra; those oblations and liba-
tions gladdened you, when you, unimpeded by foes destroyed the ten thousand
obstacles opposed to him who praised you and offered you oblations.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಯದಾ ಯದೇಂದ್ರಃ ಸೋಮಾಸಃಶಾನ್ಯಂ ಶತ್ವಿನ್ ಪ್ರಹಂಶಿ ಶವಾ ಶವಾ ಕ್ಷಯಶಾಸಲ್ಯಃ ಸಮ-
ಖಿಶಾನ್ ಸೋಮಾನ್ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಚ ಅಪ್ರಾಪಿ ಭಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾ ಪೃಥ್ವಃ ಸನ್ನೀದ ಚಂಶಿ |

ತಸ್ಯಾಭಿಮಾನಾಸ್ಯಾಗತ್ಯಾಸ್ಯಾಕಂ ಸೋಮಾದೀನಿ ಭಕ್ತಯಿತುಮರ್ಹತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಡುವವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಉಪಾಸಕರಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸ. ಚರುಪ್ರೋಷಾಡಾಶಾದಿಗಳು, ಅನ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ತೃಪ್ತನಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ನಾವು ಸಿದ್ಧಕೂಟಿರುವ ಸೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮಗೆ ಶ್ರವಣನಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು.

ವೃತ್ತ ಹತ್ಯೇಷು—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮದಾಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಮುದ್ದುಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ವೃಷ್ಟಾಃ—ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ದಯವಾಲಿಸುವವನು ಇಂದ್ರ. ಆನನಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಚರು ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ವೃಷ್ಟಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಬರ್ಹಿಷ್ವತೇ—ಬರ್ಹಯತಿಹಿಂಸಾರಮಾರ್ಗ (ನಿ. ೨-೧೯) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಸೂತ್ರದಂತೆ ಬರ್ಹಿಷ್ವ ಬೃಕ್ಕೆ ಯಾಗ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತನಾದವನಿಗೆ ಬಹುಷ್ವಾನ್ ಎಂದಾಗುವುದು.

ಅಪ್ರತಿ—ಶತ್ರುಭಿರಪ್ರತಿಕೃತ್ಯಂತಿ—ಶತ್ರುಗಳೊಳಗೆ ಯುದ್ಧವೂ ಇಲ್ಲದೂ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದವನು ನೀನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಶಬ್ದ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎದುರಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

|| ನ್ಯಾಕವಹಶ್ಚಕ್ರಿಯಾ ||

ತ್ವಾ—ಯುವೃಚ್ಚಬ್ಧದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮ್ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನಂದಾತ್ರವಾದ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಸಂಪೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮದನ—ಮದೀ ಹರ್ವೇ. ಧಾತು. ಠಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವರ್ಥಾಂತರ್ಧಾವಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಭ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಋಷಾಹಣನದರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದ್ವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟಾಃ—ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಶ್ವಸೋಃ ತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ತಿ ಆದೇಶ. ನವುಂಸಕಸ್ಯ ಮುಲಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯಾಸಂಬುವೌವಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ವೀರ್ಭ. ಶೇತ್ಯಂದಿಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ವೃತ್ತಹತ್ಯೇಷು—ವೃತ್ತಸ್ಯ ಹತ್ಯಾಃ. ವೃತ್ತಹತ್ಯಾಃನ ತೇಷು. ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಹನಿ ಸ್ತಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಭಿನ್ನವಾದ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃವ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ತತ್ವಂನಿಯೋಗದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಕೃವ್ ಪಿತೃಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ವ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸಂದಾತ್. ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಹಯೇಃ—ಬರ್ಹಯತಿಹಿಂಸಾರಮಾರ್ಗ (ನಿರು. ೨-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರ್ಹಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲಭ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬರ್ಹಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ

ಛಂದಸ್ಕರ್ಮಾಚಾರ್ಯೋಗೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದ ಸಿಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ವ ಸುಕ್ತಿಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮದಾಶ್ವ. ಆಗ ಲೇಖನ ಸ್ವರವೇ ಸಿತತಿಸ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೃಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಳಾಡೀಶ್ವರಾಕಾರವು ಉದಾಶ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶಾತ್ಯೇಯ-
ದ್ಯುತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧.೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಣಂಕನಿಧಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುಧಾ ಯುಧಮುಪ ಘೇದೇಷಿ ಧೃಷ್ಟಯಾ ಪುರಾ ಪುರಂ ಸಮಿದಂ
ಹಂಸ್ಯೋಜಸಾ |

ನಮ್ಯಾ ಯದಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಾ ಪರಾವತಿ ನಿಬರ್ಹಯೋ ನಮುಚಿಂ ನಾಮು
ಮಾಯಿನಂ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುಧಾ | ಯುಧಂ | ಉಪ | ಘ | ಇತ್ | ಏಷಿ | ಧೃಷ್ಟಯಾ | ಪುರಾ | ಪುರಂ |
ಸಂ | ಇದಂ | ಹಂಸಿ | ಓಜಸಾ |

ನಮ್ಯಾ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಸಖ್ಯಾ | ಪರಾವತಿ | ನಿಬರ್ಹಯಃ | ನಮುಚಿಂ |
ನಾಮು | ಮಾಯಿನಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯೀಧಾನ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಧೃಷ್ಟಯಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಕಶ್ಚಂ ಯುಧಾ ಯುದ್ಧೇನ ಸಂಬಂಧಂ ಯುಧಂ ಯುದ್ಧಮುಪ ಘೇದೇಷಿ ಉಪೇವ ಗಚ್ಛಿಸಿ | ಸರ್ವದಾ ಯುದ್ಧತೀರ್ಥೋ ಧವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಘ ಇತಿ ಪಾದ-
ವ್ಯೂಹಃ | ಶತ್ರುಣಾಮಸುರಾಣಾಂ ಪುರಾ ಪುರೀಣ ನಗರೇಣ ಸಹೇದಂ ಪುರೋವರ್ತಿ ಪುರಂ ಶತ್ರು-
ನಗರವೋಜನಾ ಬಲೇನ ಸಂ ಹಂಸಿ | ಸಮ್ಯಗ್ನಿನಾಶಯಿಸಿ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುರಾಣ್ಯಭೈತ್ಯೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ
ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ನಮ್ಯಾ ಶತ್ರುಣು ನಮನತೀಲೇನ ಸಖ್ಯಾ ಸಹಾಯಧೂತೀನ ವಶ್ತೇಣ ಹರಾವತಿ ಜೂರ-
ದೇಶೇ ನಮುಚಿಂ ನಾಮಾನಯಾ ಸಂಜ್ಞಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಮಾಯಿನಂ ಮಾಯಾನಮನುಸುರಂ ಯುಧ-

ಸಾನ್ನಿಬರ್ಹಯಃ ನಿತರಾಮಹಿಂಸೀಃ | ಅತಸ್ತಮೇವಂ ಸ್ತೂಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯುಧಾ | ಯುದ್ಧ ಸಂಪ್ರದಾರೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಧಿಕಲ್ಪರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಏಷಿ | ಇನ್ ಗತಾ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈಪೋಲುಕ್ | ಧ್ವಷ್ಟಯಾ | ಇಾದ್ಯಷಾ ಸ್ತಾಂಕ್ರಿಯೇ | ತ್ರಿಸಿಗ್ಯಧಿ-ಧ್ವಷ್ಟಿಪ್ರೇಃಃ ಕ್ವುರಿತಿ ಕ್ವುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾಬ್ಧಿಗ್ಗಾಭಾವಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋದಿಯಾ-ಜಾದೇಶಃ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪುರಾ | ಪ್ಪೂ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪೂರಯತಿ ರಾಜ್ಞಾಮುಫುತಾನೀತಿ | ಕ್ವಿಪ್ಪೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಉದೋಷ್ಯೋಪೂರೈಶ್ಚೈತ್ಯುತ್ವಂ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಧಿಕಲ್ಪರುದಾತ್ರಾ | ಹಂಸಿ | ಹಂತೇರ್ಲಟಿ ಸಿಪ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈಪೋ ಲುಕಿ ನಶ್ವಾಪದಾಂತೈಸ್ಕು ರ್ಘುಲಿ | ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೪ | ಇತ್ಯನುಸ್ವಾರಃ | ನಮ್ಯಾ | ಣಮು ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪೇ | ಔಜಾದಿಕ ಇನ್ಯತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಡ್ಯಾದೇಶಃ | ಟಿರೋಪಃ | ಸಪ್ಯಾ | ಶೇಷೋ ಛ್ಯಸತಿ | ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೭ | ಇತಿ ಘಿಸಂಜ್ಞಾಪ್ರತಿಷೇಧಾನಾಭಾವಾನಾಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ | ನಮುಚಿಂ | ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ನ ಮುಂಚಿತೇತಿ ನಮುಚಿಃ | ಔಜಾದಿಕಃ | ಕ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಧ್ಯಾಪ್ತಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನೌಃ ಪ್ರತ್ಯುತಿಭಾವಃ | ನೌಃ ನ ಕಿರ್ನ ಚಿ ಕಾರಕಮಿತಿ ಕ್ವುದುತ್ಪರಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಪ್ರತ್ಯಾಭಾವೇತ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಾಯಿನಂ | ಮಾಯಾಶಬ್ದಸ್ಯ ವೀಜ್ಯಾದಿಷು ಪಾಶಾಕಮತ್ಯರ್ಥೀಯ ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ || *

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ! ಧ್ವಷ್ಟಯಾ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಸದೆಬಡಿಯುವ ನೀನು; ಯುಧಾ—ಯುದ್ಧ-ದಿಂದ | ಯುಧಂ—ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ | ಉಪ ಘೇದೇಷಿ—ಸವಿವಾಹಿ ಬರುತ್ತೀಯೆ (ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧತೀಲ ನಾಗಿಯೆ ಇದ್ದೀಯೆ) | ಪುರಾ—(ಶತ್ರುಗಳ) ನಗರಗಳೊಡನೆ | ಇದಂ ಪುರಂ—ಈ (ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವ) ಪಟ್ಟಣವನ್ನು | ಓಜಸಾ—ನಿನ್ನ ಬಲದಿಂದ | ಸಂ ಹಂಸಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀಯೆ | ಇಂದ್ರೈ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ನಮ್ಯಾ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಬಗ್ಗಿಸುವುದೂ | ಸಪ್ಯಾ—(ಯಾವಾಗಲೂ ನೀನಗೆ) ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಪರಾಮತಿ—ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ | ನಮುಚಿಂ ನಾಮ—ನಮುಚಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ | ಮಾಯಿನಂ—ಮೋಸಗಾರನಾದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು | ಯುಕ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ನಿಬರ್ಹಯಃ—ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಿರುವೆ) ||

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು, ಯುದ್ಧದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ, ನುಗ್ಗಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಯಿಂದ ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದಾಗಿ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೂ ನೀನಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ದೂರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಮುಚಿಯೆಂಬ ಮೋಸಗಾರನಾದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಸ್ತುತ್ಯನಾದೆ.

English Translation.

Humiliator of adversaries, you go from battle to battle, and destroy, by your might city after city; with you foe-prostrating associate-(the thunder-bolt) you Indra, did slay afar off the deceiver named Namuchi.

|| ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಯಗಳು ||

ನಮುಚಿಂ—ಇಂದ್ರನೇ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ನ ಮುಂಚಿತೀತಿ ನಮುಚಿಂ: ತಂ | ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಡುವವನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ನಮುಚಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ನಮುಚಿಯೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನು. ಇವನು ಮಹಾಬಲವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಇವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಜಯಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೈತ್ತಿರೀಯು ಪ್ರಾತ್ಯೂದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದು—

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತ್ರೆಗಂ ದತ್ತಾ | ಅಸುರಾನ್ ಪರಾಧಾವ್ಯ | ನಮುಚಿಮಾಸುರಂ ನಾಲಭತ |
ತೇಗ್ ಕರ್ಯಾಗ್ನಿಹ್ವಾತ್ | ತೌ ಸಮಲಭೇಶಾಂ | ಸೋಽಸ್ಮಾದಭಿತುನೇತರೋಽಭವತ್ |
ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಸಂಧಾಗಂ ಸಂದೇಧಾವತ್ಯೈ | ಅಥ ಪ್ರಾವಸ್ತೃಜ್ಞಾಮಿ | ನ ಮಾ ಉತ್ಕೇಠ
ನಾರ್ಪೀಣ ಹನಃ | ನ ದಿವಾ ನ ನಕ್ರಮಿತಿ | ನ ಬಿತಮಶಾಂ ಘೇನಮಸಿಂಚಿತ್ |
ನ ವಾ ಬಹ ತುಷ್ಕೋ ನಾರ್ಪೋ ವ್ಯುಷ್ಯಾಸೀತ್ | ಅನುದಿತಃ ಸೋಯಃ | ನ ವಾ
ಬಿವದ್ವಿವಾ ನ ನಕ್ರಂ | ತಸ್ಯೈತಸ್ಯೈನ್ ಲೋಕೇ | ಅಶಾಂ ಘೇನೇನ ತಿರ ಉದವರ್ತ-
ಯತ್ | ತದೇನಮವ್ಯವರ್ತತ | ಮಿಶ್ರೈಷ್ಯುಗಿತಿ | ನ ಏಶಾನೇವಾಮಾರ್ಗಾಸಿಜನಯತ್ |
ಶಾನೇವುರೋತ್ | ತೈವ್ಯೌ ನ ರಜ್ಜಾಗ್ನೌಸಾಹತ | ಯದಿಹಮಾರ್ಗೋಽದೋಽಭವತಿ |
ರಜ್ಜಸಾಮಸಹತ್ಯೈ ||

(ಕೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧)

ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ನಮುಚಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಜಯಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವನು ಮಹಾ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಗೂ ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಕಿರೀರ ಬಲದೊಡನೆ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆದರೂ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಂತೆಲ್ಲ ನಮುಚಿಯು ಬಲವೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಹಿಡಿತದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ನಮುಚಿಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಆಗ ಆ ಅಶುರನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು—ಎದೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾದರೆ ನಾನು ಹೇಳಲಂತೆ ಕೇಳಬೇಕು. ಈಗ ನಾವು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ನೀನು ಮತ್ತೆ ನನ್ನೊಡನೆ ಯಾವುದಾದರೂ ತಂತ್ರದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಯುಧವು ಹಸಿಯಾಗರಕೂಡದು. ಒಣಗಿರಲೂಕೂಡದು. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು. ಈ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ನೀನು ಒಪ್ಪಿದೆಯಾದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದೊಬ್ಬ ಅವನ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇವನನ್ನು ಹೇಗೆ ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡನು. ಕೆಲವುಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ಒಂದು ಉಪಾಯವನ್ನು ಯೋಚಿಸಿತನು. ಸಮುದ್ರವು ನೊರೆಯು ಅದನು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಈ ನೊರೆಯು ಹಸಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಒಣಗಿದುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಇದನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವೆನು. ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಉಷ್ಣಕಾಲವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಕಾಗಿರುವುದು. ಆ ಕಾಲವು ಕತ್ತರೆಯಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಲ್ಲ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹಗಲೂ ಅಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮುಚಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನೀರನ ನೊರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಅವನನ್ನು

ಕೊಂದರೆ ನಾನು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನೃಕೃಯಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಮುಚಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಆ ನೊರೆಯಿಂದ ಅವನ ತಿರಸ್ಕವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅದರೂ ಆ ದೈತ್ಯನು ಮೃತನಾಗದೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಎಲೈ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿಲ್ಲು. ನಿಲ್ಲು ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತುಕೊಟ್ಟು ಈಗ ಇಂತಹ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಕರವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಈಗಲೂ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಹೆದರಿ ಅಶಾಮಾರ್ಗವೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ವೀರಣವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆ ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಪಾರಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವವರು ಅಶಾಮಾರ್ಗ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ನಮುಚಿಯ ಹೆಸರು ಪುಸ್ಕೀದದಲ್ಲಿ ಈ ಪುಸ್ಕಿನಲ್ಲಲ್ಲಿದೆ—

ಯಃ ಪಿಪ್ಪಂ ನಮುಚಿಂ ಯೋ ರುಧಿಶಾಂ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾಂಧಸೋ ಜುಹೋತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧೪-೫)

ನಿವೇಶನೇ ಶತತಮಾವಿನೇಷೀರಹಂತ್ಯಾ ವೃತ್ತಂ ನಮುಚಿಮುಶಾಹನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧೯-೫)

ತ್ವಂ ಚಘಂಠ ನಮುಚಿಂ ಮುಖ್ಯಂ ದಾಸಂ ಕೃಷ್ಣಾನ ಪುಷಯೇ ವಿಮಾನಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೧-೨೩-೨)

ಅತ್ರಾ ದಾಸಸ್ಯ ನಮುಚೇಃ ಶಿರೋ ಯದವರ್ತಯೋ ಮನವೇ ಗಾತುಮಿಚ್ಛನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೩೦-೨)

ಯುಜಂ ಹಿ ಮಾಮಕೃಥಾ ಅದಿದಿಂದ್ರ ಶಿರೋ ದಾಸಸ್ಯ ನಮುಚೇರ್ಮಘಾಯನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೩೦-೮)

ಶ್ವ ಶೈನೋ ನ ಮದಿರಮಂಶುಮಸ್ಯೈ ಶಿರೋ ದಾಸಸ್ಯ ನಮುಚೇರ್ಮಘಾಯನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೦-೬)

ಅಶಾಂ ಫೇನೇನ ನಮುಚೇಃ ಶಿರ ಇಂದ್ರೋದವರ್ತಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೪-೧೩)

ಯುವಂ ಸುರಾನಮುಶ್ರಿನಾ ನಮುಚಾನಾಸುರೇ ಸಚಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೪)

ಎಂಬ ಪುಸ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಯದಾ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ತ್ರೋಶಾಸಕಸ್ಯ ನಮಿನಾಮ್ನು ಋಷೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಮುಚಿನಾಮಾನಮಸುರಂ ಹತನಾನ್ ತದಾ ತೇನ ನಮುಚಿನಾ ಸದೈಕಸ್ಮಾದ್ಯುದ್ಧಾದನಂತರಮನ್ಯುದ್ಯುದ್ಧಮೇವಂ ಪ್ರಕಾರೇಣಾನೇಕಾನಿ ಯುದ್ಧಾನಿ ಚಿಕಾರ, ತಥೈಕಸ್ಮಾನ್ನೈಗರಾಜನಂತರಮನ್ಯುನ್ನಗರಮೇವಂ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನಮುಚೇಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ನಗರಾಣಿ ಹತನಾಭಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತ್ರೋಶಮಾಡುವ ನಮಾ ಎಂಬ ಪುಷಿಯನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮುಚಿಯೆಂಬ ಅಸುರನೊಡನೆ ಅನೇಕಾವರ್ತ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ದನಂದೂ ಯುದ್ಧಮಾಡಿಗಾಲಿಲ್ಲಾ ಅವನ ನಗರಗಳನ್ನು ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಕಡೆಗೆ ಅವ

నన్ను సంజారమాదిదనెందు ఘోషోపాసనవిరువును. ఇల్లి కలవరు నశ్యా ఎంబ కట్టక్కే ఇంద్రునిగి
క్షే(హితావధ ఫమి ఎంబ మునియేందు ఆభవమానువరు. భావ్యవారరు ఇంద్రునిగి న్నే(హితావధంతుక
(ఎందరి ప్రి(హితావధ) వజ్రాయుధునిం ఎందు ఆభవమాదిరువరు.

శో ఇహ్ పిశి—ఇల్లి భారవు కేవల వాదభూరిభాభవ. ఆదక్కే యావ ఆభవంబ ఇల్లి.
ధ్యమ్యుయా—ఇదు యుధా ఎంబ వదక్కే వికే(వహనాగిది. ఇోధ్యనా వ్రాగిల్లీ ఎంబ
ధామవినింధ నివ్రన్ననావ ధ్యమ్యుకట్టక్కే వ్రగల్మనావ రి(కెయిల్లి కమ్మగళమ్మ నాకపదిసువిక ఎంబభవ
స్వమ్యునాగువును.

నమ్మా—కమ్మగళు బగ్గువంకే మాదువ ఎంబభవనింధ ఈ కట్టచ్చ వజ్రవాణకవాద నశ్యా
ఎంబ వదక్కే వికే(వహనాగిది. కలవరు ఈ కట్టక్కే ఫమి ఎంబ మునియేదనన ఎంబభవాయ
వదువరు.

|| న్యారణకప్రయో ||

యిథా—యుధ సంప్రణారీ ధామ. నంబేదాదిభ్యఃకీహ్ ఎంబుదరింధ క్షిహ్. క్షు(కీయా
వికవజనదరింధ. నావే(భావే)త్వ(కీయాదిః (వా. నం. ౬-౧-౧౫) ఎంబుదరింధ విభావన వరదల్లి
రువుదరింధ విధక్తిగి ఊదావ్రస్తర బరుత్తది.

విశి—ఇహ్ గళా ధామ. లహ్ మధ్యనుపురువదల్లి సిహ్. అదివ్రే(వ్యః)భ్యఃవహః ఎంబుద
రింధ కపిగి లూహ్. నావధామక సిహ్ నిబంధననాగి ధామవిగి గుణ. ఇహ్ వరదల్లిరువుదరింధ
వ్రక్కేయ నళారక్కే వక్త. విశి ఎంబుగుత్తది. ఆకణంవ వరదల్లిరువుదరింధ నిభావస్తర బరుత్తది.

ధ్యమ్యుయా—ఇద్దనా వ్రాగిల్లీ ధామ. వ్రేసిగ్గి(ధి) ధ్యమ్యు(కీ)హః క్షుః (వా. నం.
౬-౧-౧౫) ఎంబుదరింధ క్షు వ్రక్కేయ. కీత్తాదుదరింధ గుణ బరువుదిల్లి. ధ్యమ్యుః ఎంబు ధం
వనాగుత్తది. వ్రభవనా సువిగి నుసాంసులుహ్ ఎంబుదరింధ యాదాదీ(క. బీత్తాదుదరింధ వీ(కీ)
ఎంబుదరింధ అం(కీ)దావ్రస్తర బరుత్తది.

పురా—వ్యు వాలనభూరియోః ధామ. పురియః రాజ్ఞా అభిమతా(కీ) పురా. క్షిహ్(కీ)
ఎంబుదరింధ క్షిహ్. ఊదీ(కీ)వ్రే(వ్యు)వ్రే(వ్యు) (వా. నం. ౬-౧-౧౫) ఎంబుదరింధ ధామవిగి ఊత్త.
ఊర(కీ)వరః ఎంబుదరింధ వరవనాగి బరుత్తది. క్షు(కీ)యా వికవజనదల్లి పురా ఎంబు ధంవనాగుత్తది.
పు(కీ) వ్రక్కేయగుత్తది. నావే(భావే)త్వ(కీ)యాదిః ఎంబుదరింధ విధక్తిగి ఊదావ్రస్తర బరుత్తది.

దంశి—వన అంసాగ(కీ)యాః ధామ. లద్ద్యనుపురువ్రే(కీ)వనదల్లి సిహ్ అదివ్రే(వ్యః)భ్యః
వహః ఎంబుదరింధ కపిగి లూహ్. నే(కీ)వనాం(కీ)వ్రే(కీ)యాదిః (వా. నం. ౮-౨-౨౭) ఎంబుదరింధ అవ
దావనామదరింధ నళారక్కే అఘస్తా(కీ) బరుత్తది. ఆకణంవ వరదల్లిరువుదరింధ నిభావస్తర బరుత్తది.

నమ్మా—ఇము వ్రక్కే(కీ) ధామ. ఊదాది(కీ)నావ ఇహ్ వ్రక్కేయ బందరి నమి ఎంబా
గుత్తది. క్షు(కీ)యా వికవజనదల్లి విధక్తిగి నుసాంసులుహ్ ఎంబుదరింధ ధ్యాదీ(కీ) బరుత్తది.
దిత్తాదుదరింధ ఫమి ఎంబుల్లి ట్(కీ)దావ్రస్తర బరుత్తది. నమ్మా ఎంబు ధంవనాగుత్తది.

ಸಖ್ಯಾ—ತೇಜೋ ಭ್ಯಸೇವಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೭) ಎಂಬ ಘ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸು ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಖ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಘ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಅಜೋನ್ಯಾಸ್ತಿಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೈತ್ತೀಯಾ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸಾಧಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಾದೀಶದಿಂದ ಸಖ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮುಚಿಮ್—ಇಂದ್ರೀಣ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ನ ಮುಂಚತೀತಿ ನಮುಚಿಃ (ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವನು) ಮುಚ್ ಲ್ಪ ಮೋಕ್ಷನೇ. ಧಾತು ಓಣಾದಿಕ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಚ್ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ನಭ್ರಾಣ್ಣಿ ಪಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಚ್ಚಾಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ನಚ್ ನ ಗತಿಃ ನಚಿ ಕಾರಕಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರಲು ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವಕ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಯಿನಮ್—ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನ್ನ ಪದದಲ್ಲಿವಾಗ ಆಕಾರಲೋಪ. ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಪಠಃ !

ತ್ವಂ ಕರಂಜಮುತ ಪರ್ಣಯಂ ವಧೀಸ್ತೇಜಿಸ್ವಯಾತಿಥಿಗ್ವಸ್ತೈ ವರ್ತನೀ |
ತ್ವಂ ಶತಾ ವಂಗ್ಯದಸ್ಯಾಭಿನತ್ಪುರೋನಾನುದಃ ಪರಿಸೂತಾ ಯುಜಿತ್ವನಾ
|| ೮ ||

! ಪದಪಠಃ !

ತ್ವಂ | ಕರಂಜಂ | ಉತ | ಪರ್ಣಯಂ | ವಧೀಃ | ತೇಜಿಸ್ವಯಾ | ಅತಿಥಿಗ್ವಸ್ತೈ
ವರ್ತನೀ |
ತ್ವಂ | ಶತಾ | ವಂಗ್ಯದಸ್ಯಾ | ಅಭಿನತ್ | ಪುರಃ | ಅನನುದಃ | ಪರಿಸೂತಾಃ |
ಯುಜಿತ್ವನಾ || ೮ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ಲಂ ಕರಂಜಮೇತಶ್ಚಂಜ್ಜ ಕಮಸುರಮುತಾಹಿ ಚ ಪರ್ಣಾಯಮೇತನ್ಮಾ ಮಾಘ-
ಮಸುರಂ ಪಾತಿಥಿಗೃಹ್ಯೈತಶ್ಚಂಜ್ಜೈ ರಾಜ್ಞಃ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ತೇಜಸ್ವಿಯಾತಿತಯೇನ ತೇಜ-
ಸ್ವಿನ್ಯಾ ಪರ್ತನೀ ಪರ್ತನ್ಯಾ ಶತೃಪ್ರೇರಣಕುಲಯಾ ಕಶ್ಚಾಪಧೀಃ | ಹತವಾಪತಿ | ತಥಾಪನುಮಃ |
ಅನು ಪಶ್ಚಾದ್ಯತಿ ಖಂದಯತಿತ್ಯನುಮೋಽನುಮಃ | ಶಾಸ್ತ್ರೋಽನುಮರರಿಹಿತ ಏಕ ಏವ ಶ್ವಮ್ನು-
ದಿತ್ಯೈತಶ್ಚಂಜ್ಜ ಕೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಾಃ ಪರಿತೋಜವತ್ಯದ್ಯಾಃ ಪಶಾ ಶಶಾನಿ ಪಶನಂಖ್ಯಾಕಾ ವಂಗ್ಯ-
ವಸ್ತೃಶ್ಚಂಜ್ಜ ಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಪುರಃ ಪುರಾಣ ನಗರಾಣ್ಯಾಧಿನಶ್ | ವಿಧಿದಿವೇ || ವಧೀಃ | ಹಂತೇರ್ಲಾಘಾ
ಸಿಹಿ ಲುಘಾ ಹೇತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಪಂತಶ್ಚಾದ್ಯೈದ್ಯೈಭಾವಃ | ಸಾ. ೭-೨-೩೫ | ಅಹ ವಿವಾನೇಕಾ-
ಶ್ಚಾದ್ಯೈವಿಶ್ವತಶ್ಚೇಧಾಧಾವಃ | ಸಾ. ೭-೩-೧೦ | ಅಪಿ ಅಹಿವೇತಿ ಸಿಹೋ ಲೋಕಃ | ತೇಜಿಷ್ಯಯು |
ತೇಜಾಶಶವ್ಯಾದಸ್ಯಾಯಾಮೇಧೇಃ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವಿಧಿಃ | ತಸ್ಯಾದಾಶಾಯಧಿಕ ಇತ್ಯಧಿ ವಿಶ್ವೋ
ಲೂಗತಿ ವಿಷೋ ಲೂಕ್ | ಹೇರಿತಿ ಪಿಲೋಪಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯದಾಶ್ಚಶ್ಲಂ | ವರ್ತನೀ | ವ್ಯಕ್ತೇ
ಪ್ರೇಯಾತೇನಯೇತಿ ವರ್ತನೀ | ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಪಿಶ್ಚಾಪ್ತ್ ಷಾಪ್ | ಸಾ. ೪-೧-೦೫ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲೂಗತಿ ವಿಧಿಶ್ಲೇಃ ಪೂರ್ವಪರ್ಣಾದೀರ್ಲಾಶ್ಲಂ | ವ್ಯಕ್ತಯೇನಾಂತೋದಾಶ್ಚಶ್ಲಂ | ಅಧಿನಶ್ | ಧಿವಿ
ವಿದಾರಣೇ | ಲಘಾ ಸಿಹಿ ರುಧಾದಿಶ್ಚಾಪ್ ಶ್ವಮ್ | ಇತ್ಯೇತೇಕೀಕಾರಲೋಪಃ | ಹಲ್ಯಾನ್ಯೈ ಇತಿ ಸೇಕಾರ
ಲೋಪಃ | ಅನನುಮಃ | ದೋ ಅವಖಂದನೇ | ಅಪೇತೇ ಇತ್ಯಂ | ಅಹತೋಪನೇಗ್ ಇತಿ ಕಶ್ವೈಯು |
ನಾಶ್ಚೈನುಮೋಽಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌ ಸುಧ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪಜಾಂತೋದಾಶ್ಚಶ್ಲಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ
ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂವನಃ | ಪರಿಷೂತಾಃ | ಪೂ ಪ್ರೇರಣೇ | ಕರ್ಮಾಣಿ ನಿಷ್ಯಾ | ಗತಿರಪಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರಶ್ಲಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎದೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಶ್ಲಂ—ನೀನು | ಕರಂಜಂ—ಕರಂಜನೇಂಬ ಅಸುರನನ್ನೂ | ಉಪೇ—ಮತ್ತು |
ಪರ್ಣಾಯಂ—ಪರ್ಣಾಯನೇಂಬ ಅಸುರನನ್ನೂ | ಅತಿಥಿಗೃಹ್ಯೈ—ಅತಿಥಿಗೃಹ್ಯನೇಂಬ ದೊರೆಯು (ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ)
ತೇಜಸ್ವಿಯಾ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಬಂದೂ | ವರ್ತನೀ—(ಕಶ್ಚುವನ್ನು) ಕೆರೆಳಿಸುವುದೂ ಲದ ಕತ್ತಿಯಿಂದ | ವಧೀಃ—
ಕೊಂದಿದ್ದೀಯು (ಹಾಗೆಯೇ) ಅನನುಮಃ—ಅನುಕರಂ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ | ಶ್ಲಂ—ನೀನು (ಒಬ್ಬನೇ) | ಹುತಿ-
ಶ್ವನಾ—ಹುತಶ್ಚನೇಂಬ ದೊರೆಯಿಂದ | ಪರಿಷೂತಾಃ—ಸುಶ್ಲೂ ಮುಕ್ತಲ್ಪಟ್ಟ | ವಂಗ್ಯವಸ್ತು—ವಂಗ್ಯದನೇಂಬ
ಅಸುರನ | ಶಶಾ—ನೂರು | ಪುರಃ—ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ಅಧಿನಶ್—ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆ ||

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಎದೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೇ ಕರಂಜನೇಂಬ ಅಸುರನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಪರ್ಣಾಯನೇಂಬ ಅಸುರನನ್ನೂ ಅತಿ
ಗೃಹ್ಯನೇಂಬ ದೊರೆಯು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅಶ್ವದಿಂದ ಕೊಂದಿದ್ದೀಯು. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ
ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಋಷಿಶ್ವನು ಮುಕ್ತದ ವಂಗ್ಯದನೇಂಬ ಅಸುರನ ನೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸ
ಮಾಡಿದೆ.

English Translation

You have slain Karanja and Parnaya with your bright gleaming spear in the cause of Atibithigwa; unaided, you demolished the hundred cities of Vangrida when besieged by Rijiswan.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಕರಂಜಂ ಪರ್ಣಯೆಂ—ಕರಂಜನೆಂಬ ಒಂದು ವೃಕ್ಷವಿಶೇಷವಿರುವುದು. (Pongamia glabra) ಇಲ್ಲಿ ಕರಂಜನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನ ಹೆಸರಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವೂ ಮತ್ತು ಪರ್ಣಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ—

ಯತ್ತೇರ್ಣಯಘ್ನ ಉತೆ ನಾ ಕರಂಜದೇ ಪ್ರಾಹಂ ಮಹೇ ವೃಕ್ಷಹತ್ಯೇ ಅಹುತ್ರವಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೮-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಕರಂಜನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಯ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನ ಹೆಸರೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇವರ ವಿಷಯ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿಯದು.

ಅತಿಥಿಗೃತ್ಯೆ—ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು. ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ೧೭೪ ನೆಯ; ಪೇಟಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.

ವರ್ತನೀ—ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ. ಕತ್ತುವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಂಬುದೇ ಇದರ ಅರ್ಥ. ವೃಕ್ಷತೇ ಪ್ರೇರ್ಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ವರ್ತನೀ ಎಂದು ಇದರ ವಿವರಣೆ.

ಅನನುದಃ—ಅನು ಪಶ್ಚಾತ್ ದ್ಯುತಿ ಮಂಡಯತಿತಿತಿ ಅನುದಃ ಅನುಚೇರಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನುದ ಶಬ್ದವು ಸೇವಕನೆಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವುದು. ಆ ರೀತಿಯಾದ ಯಾವ ಸೇವಕರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂಬರ್ಥವು ಈ ಅನುದಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತೋರುವುದು. ಸಾಸ್ತಿ ಅನುದಃ ಯಸ್ಯ ಅನನುದಃ ಎಂಬುದೇ ಇದರ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ. ಸಂಹತೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದೀರ್ಘವು ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಸೇರದುದಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಭಂದಸ್ತಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು.

ವಶ್ಯುದಿಸ್ಯೆ—ಈ ಹೆಸರಿನವನು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನು. ಇವನ ಹೆಸರು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮುಜಿಸ್ತೇನಾ—ಮುಜಿಸ್ತನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ೧೬೯ ನೇ ಪೇಟಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಪರಿಷೂನಾ—ಮೂ ಪ್ರೇರಣೆ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವರ್ಧಿ:—ಪನ ಹಿಂಸಾಗತಿಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತ್ಯಂಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಕ ಲೋಕ. ಲುಜಾ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವರ್ಧಾದೇಶ. ಇದು ಅದಂತ ನಾಮದಿಂದ ಅತೋಪಲಾಪೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅನೇಕಾಭಾಸುದರಿಂದ ವಿಶಾಚೇಶುಪದೇಶೇನುನಾಶ್ಚಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಅರ್ಥಧಾತುವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಷ್ಟವೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಧಾತುಳಸ್ಯೇದ್ವಯಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಉಡಾಗಮ. ಇಚಿ ಉಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಕ. ಬಹುಬಂಧಂವೆಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವರ್ಧಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಭಾಶಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೇಜಿಷ್ಯಯಾ—ತೇಜಸ್ ಶಬ್ದ ಅಸಂತನಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಮಾಯಾಮೇಧಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಪ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತ್ವಯು. ತೇಜಸ್ವಿನ್ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿ ಕರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ಕಮದಿಷ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಷ್ಯನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಸ್ತೇತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೇಜಸಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಕ. ಸ್ತ್ರೀಪ್ರವೃದ್ಧಿ ಅದಂತನಿಬಂಧನವಾದ ಟಾಪ್. ತೇಜಿಷ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಯನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾಧಿನಿಶ್ಯಂಕಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡ್ಯ ದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

ವರ್ತನೀ—ವ್ಯಕ್ತತೇ ಪ್ರೇರ್ಯತೇ ಅನಯಾ ಇತಿ ವರ್ತನೀ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಯುಷೋರನಾಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ್ಯುಟ್ ಟಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರವೃದ್ಧಿ ಟಿಶ್ಚಾಣಾಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟೀಃ. ವರ್ತನೀ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಪರ್ಣದಿರ್ಭೇ. ವರ್ತನೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಯೋಪಕುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೀದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿನತ್—ಛಿದ್ರಿ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲುಜಾ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತ್ಯಂಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಕ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿಹಚೋಽಶ್ಯಾಪ್ತರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಾಚಿನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್-ಷ್ಯಾಭ್ಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತಪಕಾರಲೋಕ. ನಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುತ್ಯ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಚರ್ಚ. ಅಂಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಭಿನತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾಶಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಮದಿ—ದೋ ಅನುಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಅದೇಚಲು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಪ್ಯ. ಅತಶ್ಯೋಪಸೇರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಸೇಚಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಕ. ಅನುಪ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಸ್ತಿ ಅನುಪಃ ಅಸ್ಯಾ ಇತಿ ಅನುಪಃ ನೆಲೋಪನಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನ್ನಾ

ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವಾದಾಗ ಕಸ್ಮಾನ್ನದಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚಿಗೆ ಣುಡಾಗಮ. ಬಹು ಪ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ನೆಚ್ಚೊಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘಬರುವುದರಿಂದ ಅನಾನುಮತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಷ್ಕೂಶಾಃ—ಪೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಸರ್ಗಾರ್ಥಸು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ರಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ತ್ವಮೇತಾಂಜ್ಜನರಾಜ್ಞೋದ್ವಿದ್ಶಾಬಂಧುನಾ ಸುಶ್ರವಸೋವಜಗ್ವುಷಃ |
ಷಷ್ಠಿಂ ಸಹಸ್ರಾ ನವತಿಂ ನವ ಶ್ರುತೋ ನಿ ಚಕ್ರೇಣ ರಥ್ಯಾ ದುಷ್ಪದಾ-
ವ್ಯಣಕ್ || ೯ ||

ಪನಾತಃ

ತ್ವಂ | ಏತಾನ್ | ಜನರಾಜ್ಞಃ | ದ್ವಿಃ | ದಶ | ಅಬಂಧುನಾ | ಸುಶ್ರವಸಾ |
ಉಸುಜಗ್ವುಷಃ |
ಷಷ್ಠಿಂ | ಸಹಸ್ರಾ | ನವತಿಂ | ನವ | ಶ್ರುತಃ | ನಿ | ಚಕ್ರೇಣ | ರಥ್ಯಾ | ದುಃಪದಾ |
ಅವ್ಯಣಕ್ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ರುತೋ ವಿಶ್ರುತಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತಸ್ತ್ವಂ ದ್ವಿದ್ವಿಶ ವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಬಂಧುನಾ ಬಂಧುರಹಿತೇನ ಸಹಾಯರಹಿತೇನ ಸುಶ್ರವಸೈತತ್ಸಂಜ್ಞಕೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮುಪಜಗ್ವುಷ ಉಪಗತವತ ವಿಶಾನೇವಂನಿಧಾ ಜನರಾಜ್ಞೋ ಜನಪದಾನಾಮಧಿಸತೀರ್ | ಷಷ್ಠಿಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ತೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾ ಮನುಚಿರಸಂಖ್ಯೋಚೈತೇ | ಷಷ್ಠಿಂ ಸಹಸ್ರಾ ಸಹಸ್ರಾಣಾಂ ಷಷ್ಠಿಂ ನವತಿಂ ನವ ನವ-ಸಂಖ್ಯೋತ್ತರಾಂ ನವತಿಂ | ತಾಂ ರಾಜ್ಞಾ ಈದೈಕ್ಯಂಖ್ಯಾಕಾನನುಚಿರಾಂಕ್ವ ರಥ್ಯಾ ರಥಸಂಬಂಧಿನಾ ದುಷ್ಪದಾ ದುಷ್ಪ್ರದನೇನ | ಶತ್ರುಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಶಕ್ಯೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈದೈಕೇನ ಚಕ್ರೇಣ ನೈವ್ಯಣಕ್ ನೈವರ್ಜಯಃ | ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಃ ಸುಶ್ರವಸೋ ಜಯಾರ್ಥಂ ತ್ವಮಾಗತ್ಯ ತದೀಯಾ ಶತ್ರುನಜೈಷೀ-

ಶಿಷ್ಯಃ || ಜನರಾಜ್ಞಃ ಸಮಾಸಾಂತವಿಧೇರನಿತ್ಯಶ್ಚಾಪ್ರಚ್ಛಾಪ್ರತ್ಯಯೋಭಾವಃ | ಪಾ. ೩-೪-೯೧ |
 ಪರಿ. ೮೪ | ರಾಜಾಶಯೋ ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಯನಿನ್ನತ್ಯಯಾಂತ ಅದ್ಯುಪಾತ್ತೇ | ಕೃದು-
 ತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚಿತ್ತರತ್ನೇಶನ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಬಂಧನಾ | ನೌಸುಧ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾಂ-
 ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುತ್ರವಸಾ | ಶೋಧನಂ ಪ್ರವೋಽನ್ಯಯಸ್ಯ | ಅದ್ಯುಪಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚಂದಸೀತ್ಯು-
 ತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಪಜಗ್ಮುಷಃ | ಗಮೇರ್ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ಶಸಿ ಧನಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವನೋಃ
 ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಂ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ | ಗಮಹನವಿತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ |
 ಶಾಸಿಸ್ತೋಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಪತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚಿತ್ತರತ್ನೇಶನ ಕೃಸೋರೇವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ |
 ರಥ್ಯಾ | ರಥಸ್ಯೇದಂ ರಥ್ಯಂ | ರಥಾದ್ಯೌಃ | ಪಾ. ೪-೩-೧೨೦ | ಇತಿ ಯೌಃ | ಯತೋಽನಾವ
 ಇತ್ಯಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಧತ್ತೇರಾಕಾರಃ | ದುಪ್ಪದಾ | ಪದ ಗತೌ ಈವದ್ವುಃ-
 ಸುಪ್ತಿತಿ ಖಲ್ | ರಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೂರ್ವವದ್ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ |
 ಅವ್ಯೌಃ | ವ್ಯೋ ವರ್ಜನೆ | ರೌಧಾದಿಃ ಲಜ್ಞ ಮಧ್ಯಮೈಕವಚಿನೇ ಹಲ್ವಾಬ್ಜಿ ಇತಿ ಸಿಶೋ
 ರೋಪಃ | ಚೋಃಕುರಿತಿ ಕೌತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಶ್ರುತಃ—(ಲೋಕ) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಬಂಧನಾ—ನಿನ್ನಹಾಯ
 ಕನಾದ | ಸುತ್ರವಸಾ—ಸುತ್ರವಸ್ತೆಂಬ ದೊರೆಯೊಂದಿಗೆ | ಉಪಜಗ್ಮುಷಃ—(ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಹೋದ | ಏಶಾಃ—
 ಅಂತಹ | ದ್ವಿರ್ದಶ—ಇಪ್ಪತ್ತು | ಜನರಾಜ್ಞಃ—ದೇಶದ ದೊರಗಳನ್ನೂ | ವಪ್ತಿಂ ಸೆವಸಾ—ಅರವತ್ತು ಸಹ
 ಸ್ವೂ ಮತ್ತು | ನವತಿಂ ನವ—ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ (ರಾಜರ ಅನುಚರರನ್ನೂ) | ರಥ್ಯಾ—(ನಿನ್ನ)
 ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ | ದುಪ್ಪದಾ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಸಮಾಸಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ | ಚಿಕ್ರೇಣ—ಚಿತ್ರವಿಂದ | ನಿ ಅವ್ಯ-
 ಷಾಃ—ಉಂಟಿದೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಯಾವಾಗ ನಿನ್ನಹಾಯಕನಾದ ಸುತ್ರವಸ್ತೆಂಬ ದೊರೆ
 ಯೊಡನೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ದೇಶದ ದೊರಗಳೂ ಅವರ ಅರವತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಮತ್ತು ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಅನುಚರರೊಡನೆ
 ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿಹೋದರೋ ಆಗ ನೀನು ಆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಮಾಸಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ನಿನ್ನ ರಥಚಕ್ರವಿಂದ
 ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾಉಂಟಿದೆ.

English Translation.

O renowned Indra, you overthrew, by your not-to-be-overtaken chariot-
 wheel, the twenty kings of men, who had come against Susravas, unaided, and
 their sixty-thousand and ninety and nine followers.

|| ವಿಶೇಷ ನಿವೃತ್ತಿಗಳು ||

ಸುತ್ರವಸಾ—ಸುತ್ರವಸ್ ಎಂಬವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೇಕಾದವನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಇವನ ವಿಹ
 ಯವನನುಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. ಕಂಚವಿಂಚ ಪ್ರಾಕೃತವಲ್ಲ (೧೪-೬-೮) ಸುತ್ರವಸ್ ಎಂಬವನು ಉಪನು

ಸುಶ್ರವಣ ಎಂಬುವನ ತಂದೆಯೆಂದೂ, ಸುಶ್ರವಾಃ ಕೌಸ್ತ್ಯಃ ಎಂಬುವನು ಶಕಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧೦-೫-೫-೧) ಒಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯನೆಂದೂ ಸುಶ್ರವಾಃ ವರ್ತಗಣ್ಯಃ ಎಂಬುವನು ವ್ಯವಹರಣ ವಂಶದವನೂ, ಒಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯ ಪುರುಷನೂ ಪ್ರಾಕರಹ್ಮ ಕೌಶಲನೆಂಬುವನ ಶಿಷ್ಯನೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ವಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧೦-೭೫-೫) ಹೇಳಿರುವುದು. ಶ್ರವಣ, ಶುಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸುಶ್ರವಣನು ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಅಬಂಧುನಾ ಶುಶ್ರವಣಾ—ಸುಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು. ಆತನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯವಾಗಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವ ಬಂಧುಗಳಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದನು.

ತೋಛನಂ ಶ್ರವಃ ಅನ್ವಂ ಯಸ್ಯೇ ಸೇ—ತೋಷ್ಯವಾದದ್ದು, ಸಂಪತ್ತು ಕೃಪವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜನರಾಜ್ಞಃ—ಭೂಪತಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನಪದ, ದೀಶ ಎಂದರ್ಥ.

ಷಷ್ಠಿಂ ಸಂದ್ರಾ ನವತಿಂ ನವ—ಸುಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ರಾಜರು ಆರನು ಮತ್ತು ಸಾವಿರದ ತೊಂಬತ್ತೊಂದತ್ತು ಸೈನಿಕರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದರು.

ಮುಷ್ಯದಾ—ಪದೆ ಗತೌ—ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥವು ತೋರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಶತ್ರುಗಳಿಂಪ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದಲು ಆಸಾಧ್ಯವಾದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ರಥಾಘ್ನ—ರಥಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಎಂಬರ್ಥದ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜನರಾಜ್ಞಃ—ಜನಾನಾಂ ರಾಜಾ ಎಂದು ಸಮಾಸಮಾಡಿರಾಗ ರಾಜಾಹಃ ಸೆಖೆಚ್ಯಃ ಟಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಚ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಮಾಸಾಂತವಿಧಿರನ್ನಿತ್ಯಃ (ಪರಿ. ೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಷಷ್ಠೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವು ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರ-ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಬಂಧುನಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಬಂಧುಃ ಯಸ್ಯ ಅಬಂಧುಃ ತೇನ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ನೌಷ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ರವಣಾ—ತೋಛನಂ ಶ್ರವಃ ಅನ್ವಂ ಯಸ್ಯ ಸುಶ್ರವಾಃ ತೇನ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಸುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವೈಚ್ಯವಾದ ಉತ್ತರಪದವು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಜಗ್ಮುಷಃ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಕೈಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕೈಸು ಶ್ಚತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ಯ ಗಮನನಚನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಉಪಜಗ್ಮುಷ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಸ

పదల్లిరువగా వసోణః శంభ్రసారణం (పా. సూ. ౬-౪-౧౩౧) ఎంబుదరింద వశారక్కే శంభ్రసారణ. శంభ్రసారణాజ్ఞ ఎంబుదరింద పువరణం. భాసివసిభోసీణాంజీ (పా. సూ. ౮-౩-౬౦) ఎంబుదరింద వసివ శశారక్కే వత్త. రసివ శశారక్కే రుక్కవివగ. లుజుగ్గువక ఎంబు: రణవనాగుత్తదే. గతిభువపదవారిరువుదరింద గతిశారక్కోణజవదాత్ క్కత్ ఎంబుదరింద క్కదుత్తరపదక్కత్ కిస్తర దింజ వసువిన శ్శర లుళయిత్తదే.

రభ్యా—రభ్యశ్య ఇదం రభ్యవో. రభ్యాద్యోత్ (పా. సూ. ౪-౩-౧౩౧) ఎంబుదరింద యోత్ క్కశ్యయ. స్వరితపు ప్తాత్తవదరీ యేతొణ్ణనావః (పా. సూ. ౬-౧-౩౧౩) ఎంబుదరింద అద్యుదాత్త స్వర బరుత్తదే. కృతీయా ఏకవచన పదదల్లిరువగా సుశాంసులుక్ ఎంబుదరింద విభక్తిగే అకారా శీక. రభ్యా ఎంబు రణవనాగుత్తదే.

మిక్ష్ణదా—వద గతా ధాశు. ఉవద్దు:శుమి (పా. సూ. ౩-౩-౧౩౬) ఎంబుదరింద బుల్ క్కశ్యయ. దుక్ష్ణద శబ్దవనాగుత్తదే. బుల్ లిత్తాదుదరింద లితి ఎంబుదరింద త్తశ్యయవ పువరణక్కే లాదాత్తర బరుత్తదే. ఇల్లియూ కృతీయాద టూ విభక్తిగే సుశాంసులుక్ సుత్తదింద అకారాదిక.

అవ్యణోక్—వ్యదే వజనీ ధాశు. రుధాది లతో ముచ్చుచ్చురువ ఏకవచనదల్లి శివ. ఇతక్త ఎంబుదరింద అదర ఇశారక్కే లోణజ. రుధాదిభ్య: త్తవో ఎంబుదరింద త్తవో ఏకరణ. మిత్తాదుదరింద అంక్యాటినపరనాగి బరుత్తదే. ముశారద పదదల్లిరువుదరింద క్కమివ శశారక్కే ఇక్క. వరివ పదదల్లిరువుదరింద ఊల్ ఇక్కోణ్ణి—సుత్తదింద త్తశ్యయక్కే లోణజ. వీణ్ణి: ఈ: ఎంబు దరింద ధాత్వంత్తదే జశారక్కే కుక్క. వావనానీ ఎంబుదరింద జత్త. అంగక్కే లుక్ మిత్తవనాగి అనాగమ. అవ్యణోక్ ఎంబు రణవనాగుత్తదే. అతివంకద పదదల్లిరువుదరింద తిక్త తిక్త: ఎంబుదరింద సిశాత్తర బరుత్తదే.

—శాస్త్రము—

|| శంకతాదాశ: ||

త్వమావిధ సుశ్రవసం తవ్నోతిభిస్తవ త్రామభింద్య తువం-
 యాణం |
 త్వమస్మై కుత్సమతిక్తిగ్దమాయుం మహే రాజ్ణీ యూనీ అరం-
 ధనాయః || ౧౦ ||

|| ಸರ್ವಾಃ ||

ತ್ವಂ | ಅನ್ನಿಧ | ಸುಶ್ರವಸಂ | ತವ | ಊತಿಸ್ಥಿಃ | ತವ | ತ್ರಾಮೃಃಭಿಃ | ಇಂದ್ರ |
 ತೂರ್ವಯಾಣಂ |
 ತ್ವಂ | ಅಸ್ತೈ | ಕುತ್ಸಂ | ಅತಿಥಿಗ್ನಂ | ಆಯುಂ | ಮಹೇ | ರಾಜ್ಞೇ | ಯೋನೇ |
 ಅರಂಧನಾಯಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತವೋತಿಭಿಶ್ಚಿದೀಯೈಃ ಪಾಲನೈಃ ಸುಶ್ರವಸಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ರಾಜಾಣ-
 ಮಾವಿಧ ರರಕ್ಷಿಥ | ತಥಾ ತೂರ್ವಯಾಣಮೇತನ್ನಮಾನಂ ರಾಜಾನಂ ತವ ತ್ರಾಮುಭಿಶ್ಚಿದೀಯೈಸ್ತಾ-
 ಯುಕ್ಯೈಃ ಪಾಲಕೈರ್ಬಲೈರಾವಿಧೇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಮಹೇ ಮಹತೇ ಯೋನೇ ತರುಣಾಯಾಸ್ಮೈ
 ಸುಶ್ರವಸೇ ರಾಜ್ಞೇ ಕುತ್ಸಾದೀಂಸ್ತ್ರೀನೌಜ್ಞೋರಂಧನಾಯಃ | ವಶಮನಯಃ | ರಥ್ಯತಿವರ್ತಗಮನೇ |
 ನಿ. ೬-೨೨ | ಇತಿ ಯೋಸ್ಯಃ || ತ್ರಾಮುಭಿಃ | ತ್ರೈಜ್ಞಃ ಪಾಲನೇ | ಅದೇಚಿ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಆತೋ ಮನಿ.
 ನ್ನಿತಿ ಮನಿಗ | ನಿತ್ಯಾಸ್ಯದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅರಂಧನಾಯಃ | ರಂಧನಂ ವಶೀಕರಣಂ ಕರೋತಿ ರಂಧನ-
 ಯತಿ | ತತ್ಕರೋತಿ | ಸೂ. ೩-೧-೨೬-೫ | ಇತಿ ಷ್ಠೀಃ | ಇವ್ಯವನ್ವಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ | ಸೂ.
 ೬-೪-೧೫೫-೧ | ಇತೀಷ್ಯವದ್ಯಾವಾಪ್ತಿಲೋಪಃ | ಲಜಾ ಸಿಸಿ ದೀರ್ಘತ್ವಾಂದಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ತವ—ನಿನ್ನ | ಊತಿಸ್ಥಿಃ—ಒತ್ತಾಸೆಯಿಂದ | ಸುಶ್ರ
 ವಸಂ—ಸುಶ್ರವಸ್ತೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು | ಅವಿಥ—ಕಾಪಾಡಿದೆ | ತೂರ್ವಯಾಣಂ—ತೂರ್ವಯಾಣನೆಂಬ ರಾಜ
 ನನ್ನೂ | ತವ—ನಿನ್ನ | ತ್ರಾಮುಭಿಃ—ರಕ್ಷಣಾಸಹಾಯದಿಂದ (ಉಳಿಸಿದೆ ಅಲ್ಲದೆ) | ತ್ವಂ—ನೀನು |
 ಯೋನೇ—ಯುವಕನಾದರೂ | ಮಹೇ—ಪ್ರಭಾವಯುತನಾದ | ಅಸ್ತೈ—ಈ ಸುಶ್ರವಸ್ತೆಂಬ | ರಾಜ್ಞೇ—
 ದೊರೆಗೆ | ಕುತ್ಸಂ—ಕುತ್ಸನನ್ನೂ | ಅತಿಥಿಗ್ನಂ—ಅತಿಥಿಗ್ನನನ್ನೂ | ಆಯುಂ—ಆಯುವನನ್ನೂ (ಈ ಮೂರು
 ದೊರೆಗಳನ್ನು) | ಅರಂಧನಾಯಃ—ಅಧೀನರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಒತ್ತಾಸೆಯಿಂದ ಸುಶ್ರವಸ್ತೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದೆ. ತೂರ್ವ-
 ಯಾಣನೆಂಬ ರಾಜನನ್ನೂ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಸಹಾಯದಿಂದ ಉಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ನೀನು ಈ ಸುಶ್ರವಸ್ತು ಯುವಕ
 ನಾದರೂ ಪ್ರಭಾವಯುತನಾದುದರಿಂದ, ಈ ದೊರೆಗೆ ಕುತ್ಸ, ಅತಿಥಿಗ್ನ ಮತ್ತು ಆಯು ಎಂಬ ಮೂರು ದೊರೆ
 ಗಳೂ ಅಧೀನರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

Indra, you have preserved Susravas by your protection, Thrayana by your help ; you have made kutsa, Atithigwa, and Ayu subject to the mighty, though youthful Susravas.

|| ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು ||

ಅತಿಥಿಗ್ವಂ—೧೭೮ನೇ ವೇಜನಲ್ಲಿ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಕುತ್ಸಂ—ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ೧೭೩ನೇ ವೇಜನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಅಯಂ—ಅಯುವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಸಕೃ ಎಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಇವನನ್ನು ತೂರ್ವಯಾಜನೆಂಬವನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೬-೧೧-೪ ; ೬-೧೮-೧೩ ; ೮-೫೩-೨ ; ೧೦-೨೦-೭ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗುಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ತವ ಊತಿಭಿಃ—ಊತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂದರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು.

ತೂರ್ವಯಾಜಂ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಪಡೆದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು ಇದು. ಇವನು ಅತಿಥಿಗ್ವ ಅಯು, ಕುತ್ಸ ಎಂಬವರ ಶತ್ರುವೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೭ರಲ್ಲಿಯೂ ಇವನು ಸಕೃರೆಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೧-೨ರಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೩ ; ೬-೧೮-೧೩ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗುಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ತ್ರಾಮುಭಿಃ—ತ್ರೈವಿ ಪಾಲನೇ ಎಂಬ ಧಾತುಜನ್ಯವಾದ ಈ ಪದವು ಅತಿತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ರಾಜ್ವೇ—ಸುಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಎಂಬುದು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥ.

ಅರಂಭಸಾಯಿಃ—ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡೆ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ರಘುತಿರ್ವತಗಳನೇ (೧. ೬-೩೨) ಎಂಬ ಯಾಸ್ಮರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ರಂಭನೆಂ ವಶೀಕರಣಂ ಕರೋತಿ ರಂಭನೆಯೆತಿ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವಿಭಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ರಿಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವವಿವಚನಕ್ಕೆ ಹೆರಸ್ಮೈಪಠಾಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಅತೇಅದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಮೀಡ್ಯಲಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಫಲಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಅವಿಭ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿತಂವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ಮರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ರವಸಮ್—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ವೀತೀಯಾ ವಿವಚನಾಂಕರೂಪ.

ತ್ರಾಮುಘಿ—ತ್ರೈಘ್ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಅದೇಚಿಉಪದೇಶಲ್ಪಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಅತೋಮನಿನ್‌ವಸಿಸ್‌ ಕೃಸಿಪತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್‌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನೆಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೆಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸ್ಯ—ಇದಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಾದೇಶವಿಯದಲ್ಲಿ ಇದನೋನ್ವಾದೇಶೇಶನುದಾತ್ರೈಶ್ಚತೀಯಾನ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾದ ಅಜಾದೇಶ ಬಹುತ್ತದೆ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ರಂಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಂಧನಾಯಃ—ರುಂಧನಂ ವಶೀಕರಣಂ ಕರೋತಿ ರುಂಧನಯತಿ. ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಿಷ್ಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೬-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಧಾತ್ರರ್ಥ ವಿವಕ್ಯವಾದಾದಿಧಾಗ ಷೆಚ್. ಷೆಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಷ್ಯವನ್ವಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಯನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಷೆಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಬರುವುವು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಟಿಲೋಪನಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ರುಂಧನಿ ಎಂಬ ಚೋಪವು ಸೇನಾಧ್ಯಂಕಾ ಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕರ್ತರಿಸಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್. ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಷೆಚಿಗಿ (ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗಿ) ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ತ ವಿಸರ್ಗ. ಅಂಕ್ಕೆ ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ. ಅರುಂಧನಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಅರುಂಧನಾಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯ ಉದ್ಯಚೀಂದ್ರ ದೇವಗೋಪಾಃ ಸಖಾಯಸ್ತೇ ಶಿವತಮಾ ಆಸಾಮ |
ತ್ವಾಂ ಸ್ತೋಷಾಮ ತ್ವಯಾ ಸುವೀರಾ ದ್ರಾಘೀಯ ಆಯುಃ ಪುತ್ರಂ
ದಧಾನಾಃ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇ | ಉತ್ಯಾಮುಚಿ | ಇಂದ್ರ | ದೇವಗೋಪಾಃ | ಸಖಾಯಃ | ತೇ | ತಿವ-
ತಮಾಃ | ಆಸಾಮ |
ತ್ವಾಂ | ಸ್ತೋಷಾಮ | ತ್ವಯಾ | ಸುವೀರಾಃ | ದ್ರಾಘೀಯಾಃ | ಆಯುಃ |
ಪುತ್ರಂ | ದಧಾನಾಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಇಂದ್ರ ಯೇ ವಯಂ ಉದ್ಭವ್ಯುಃ ಪರ್ವತೇ ಯುಜ್ಞಸಮಾಪ್ತೌ ವರ್ತಮಾನಾ ದೇವ-
 ಸೀಶಾ ದೇವೈಃ ಪಾಲಿತಾಸ್ತೇ ತವ ಸಖಾಯಃ ಸಖಿವದತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯಾ ಅತಃ ಏವ ಶಿವತಮಾ
 ಆನು ಅತಿಶಯೇನ ಕಲ್ಯಾಣಾ ಅಭೂಮ, ತೇ ವಯಂ ಯುಜ್ಞಸಮಾಪ್ತೌತ್ತರಕಾಲಮುಪಿ ತ್ಯಾಂ
 ತ್ವೀಶಾಢು ಸ್ತವಾಮ | ಆಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತುತೇನ ತ್ವಯಾ ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರವಂತಃ ಸಂಶೋ ದ್ರಾಘೀ-
 ದ್ಯೋತಿತಯೇನ ದೀರ್ಘಮಾಯುದೀರ್ಘವನಂ ಪ್ರಕರಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಕರಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವೆಧಾನಾ
 ಭಾರಯಂತೋ ಭಯಾಸ್ಮು || ದೇವಗೋಪಾಃ | ದೇವಾ ಗೋಪಾ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಃ ಸೂರ್ವ-
 ಷೆತೃಕೃತಸ್ತದತ್ತಂ | ಅಸಾಮ | ಅಸ ಭುಃ | ಲಾಹರ್ಥೇ ಲೋಟ್ಯಾಡುತೈಮಸ್ಯ ಸಿಚ್ಚೇತಿ ಸಿಚ್ಚ-
 ದ್ಯಾವಾಪಿಚ್ಚೆ ಜಾಸ್ತೇತಿ ಇತ್ಯಾಧ್ಯಾನೇ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಾಧಾವಃ | ಸಿತ್ಯಾದೇವ
 ತಿಶೋನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ತರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸ್ತೋತೇನಾಮ | ಸ್ತುತೇರ್ಲೋಪಿ ಸಿಬ್ಬದುಲಂ ಲೇಟೀತಿ
 ಬಹುಲ್ಪ್ರವಣಾತ್ ಲೋಟ್ಯಪಿ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯ ಸಿತ್ಯಾದ್ಯುಃ | ಸುವೀರಾಃ | ದೀರ್ಘಯೋರ್ ಚೇತ್ಯು-
 ತ್ತರವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದ್ರಾಘೀಯಃ | ದೀರ್ಘಕವಾ ದೀಯಸುನಿ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ರೇಷ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ.
 ೩-೪-೧೩೭ | ದ್ರಾಘಾದೇಶಃ | ನಿತ್ಯಾದ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರಕರಂ | ಪ್ರತದ್ವಾತ್ತರವ್ಯಮು ಚ
 ಭೃಂದಸಿ | ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೩ | ಇತ್ಯದೈವ್ಯಪ್ರಕರ್ಷೇಃಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರೇಣಾಂತೋ-
 ದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೆಧಾನಾಃ | ವೆಧಾತೇಃ ಶಾನಚೈಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯ ||

ಇಂದ್ರ—ಅದೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ನಾವು | ದೇವಗೋಪಾಃ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ವರಾ | ಉದ್ಭವಿ—ಯುಜ್ಞದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶಿವತಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ಅದೃಷ್ಟಕಾಲಿಗಳಾದ |
 ಸಖಾಯಃ—ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿ | ಆನು—ಇರುವನೋ (ಆ ನಾವು) | ತ್ಯಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸ್ತೋತಮಾಃ—
 (ಯುಜ್ಞ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದರೂ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ | ತ್ವಯಾ—(ಸ್ತುತನಾದ) ನಿನ್ನಿಂದ | ಸುವೀರಾಃ—ತ್ರಿಶೂರಾದ
 ಸಂತತಿಗಳಲ್ಲವರಾಗಿ | ದ್ರಾಘೀಯಃ—ದೀರ್ಘವಾದದ್ದು | ಪ್ರಕರಂ—ಅತ್ಯಂತ ಉಚ್ಚಾಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ
 ವಂಶಕುದೂ ಅದ | ಆಯುಃ—ಆಯುಸ್ಸನ್ನು | ವೆಧಾನಾಃ—ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ (ಇರುವವು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅದೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ವೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಯುಜ್ಞದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅತ್ಯಂತ ಅದೃಷ್ಟ
 ಕಾಲಿಗಳಾದ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿರುವೆವು. ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತ್ರೇಷ್ಯವಾದ ಸಂತತಿಗಳನ್ನೂ, ದೀರ್ಘವಾದದ್ದು,
 ಉಚ್ಚಾಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಮೊಂದುವುದರಿಂದ ಯುಜ್ಞದ ಅಂತ್ಯಭೂತ
 ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

Protected by the gods, remain, Indra, at the close of the sacrifice, your
 most fortunate friends; We praise you, for we enjoy through you excellent
 offspring and a long and prosperous life,

|| ವಿಶೇಷ ನಿಷಯಗಳು ||

ಉದ್ಯುಚಿ—ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಯೇ—ಪ್ರಕರಣಾನುರೋಧವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಬ್ಧಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಬ್ಧಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ದೇವಗೋಪಾಃ—ದೇವಾಃ ಗೋಪಾಃ ರಕ್ಷಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಬೀಗಿಸುವವು ಎಂಬುದೇ ಇದರ ಪೂರ್ಣಾರ್ಥ.

ಸುವೀರಾಃ—ಶೋಭನರಾದ ಪುತ್ರರುಳ್ಳವರು ಎಂಬರ್ಥದಿಂದ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸುವವರು ಪುತ್ರಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುವರು ಎಂಬ ಫಲಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು.

ದ್ರಾಘೀಯಾಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ಅವಧಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇದು ಆಯುಷ್ಯಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ದ್ವಾರಕಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೇವಗೋಪಾಃ—ದೇವಾ ಗೋಪಾ ಯೇಷಾಂ ದೇವಗೋಪಾಃ ಬಹುಪ್ರೀತೌ ಶ್ರುತೈಶ್ಚ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. *

ಅಸಾಮ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಙ್‌ಭವದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಚೋಲವ್ಯತ್ ಎಂದಾದರಿಂದ ಲಬ್ಧದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾಂಜಾತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವ ಮಸಿನ್ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಡುತ್ರೆಮಸ್ಯೆಪಿಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಾಚ್ಚೆಪಿನ್ನ್ ಪಿಚ್ಚಿಜಾನ್ನ್ ಎಂದು ಧಾತ್ಯದಲ್ಲೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಗೆ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೌಡ್ಯದ್ವಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲೋಪೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ್ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಿತ್ತ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ತಪ್ ಅನನ್ಯಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತ್ರೋಷಾಮ—ಮೃಜ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅಪಾದಿ. ಲೋಡುತ್ವಮ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಯೇ ಮಸ್ಮ. ಆದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಾಹುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇಕಿನ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಅಡುತ್ರೆಮಸ್ಯೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಸ್ತ್ರೋಷಾಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಾಃ—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯೇಷಾಂ ಸುವೀರಾಃ ವೀರವೀರ್ಯಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ರಾಘೀಯೇ:—ದೀರ್ಘಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನವೆಳೆ-
 ನ್ನೋಪೇಷವೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಯಸುಸ್ ಇದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಿಯೆಸ್ತೀರೋಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ರಾಘಿ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೆಸ್ವೀಶಿಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಾರಲೋಪ
 ವಾದರೆ ದ್ರಾಘೀಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ
 ದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತರಂ:—ಪ್ರ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತರಪ್ ಇರುವಾಗ ಅಮು ಚಿ ಚೈಂವಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ರವ್ಯಗತಪ್ರಕರ್ಷಾನ್ವ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಮು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತರಂ ಎಂದು
 ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಧಾಣಾ:—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗಃ ಧಾಪು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಪ್ ಜುಹೋತ್ಯಾಘ್ಯಃ
 ಪ್ಲುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ಲುಃ ಪ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಪುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಘ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತು ಜಪ್ತು. ದಧಾನ್
 ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಘ್ಯಾಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

||ಸಾಯುಜಘಾಂ||

ಮಾ ನ ಇತಿ ಏಕಾದಶರ್ಥಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಪಶ್ಯತ್ಯಮಿಾನವಮ್ಯೇಕಾಶ್ಚಪ್ರಿ-
 ಪ್ತುಘಃ | ಶಿಷ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ಜಗತ್ಯಃ | ಸಮ್ಯ ಋಷಿಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಜಾನುಶ್ಚಾಂತಂ | ಮಾ
 ನೋಽಪ್ಯಾ ತ್ರಿಪ್ತುಪ್ ಪಶ್ಯತ್ಯಮಿಾ ನವಮಿಾ ಚೇತಿ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮೇ ಪರ್ಯಾಯೇಽಪ್ಯಾ-
 ನಾಕಶಪ್ತೇ ಇಹಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಿಶಂ | ಮಾನೋ ಅಸ್ತಿಸ್ತುಘವಸ್ತಿನಂತ್ರ ಪಿಬ ಶುಭ್ಯಂ ಸುತೋ
 ಮದಾಯೀತಿ ಯಾಚ್ಯಾ | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು:—ಮಾ ನಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಳದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
 ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಶುಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅರು, ಎಂಟು, ಒಂಭತ್ತು, ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶುಕ್ಯು
 ಗಳು ತ್ರಿಪ್ತುಪ್‌ಗಳಿಂದವಾಗಿವೆ ಉಳಿದ ಏಳು ಶುಕ್ಯುಗಳು ಜಗತಿಳಂದವಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಮ್ಯನು ಪುಷಿಯು.
 ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮದೇಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾ ನೋಽಪ್ಯಾ ತ್ರಿಪ್ತುಪ್ ಪಶ್ಯತ್ಯಮಿಾ ಚೇತಿ ಎಂದು
 ಹೇಳಿರುವುದು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಯಾನಾಕನೆಯ ಶುಕ್ಯುಅಥವಾ ಪತಿಪ
 ದೇವಾದ ಶಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎನ್ನೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಪ್ಪಲಾಯನಶ್ಚೌಕಸೂತ್ರದ ಹೂ ಲೋಕ
 ಐಸ್ತಿಸ್ತುಘವಸ್ತಿನಂತ್ರ ಪಿಬ ಶುಭ್ಯಂ ಸುತೋ ಮದಾಯೀತಿ ಯಾಚ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧ್ಯಕವಾಗಿರು
 ವುದು. (ಛ. ೬-೪)

ಸೂಕ್ತ—೫೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೦ || ಸೂಕ್ತ—೫೪ ||
 ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮ ||
 ಸೂಕ್ತ ಪದ್ಧಿರಾಸ ಮುಕ್ತಂಪ್ತಿ—೧೧ ||
 ಮುಷಿ—ಸನ್ಯ ಅಂಗರಸಃ ||
 ವೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||
 ಭಂದಃ—೧.೫, ೭, ೧೦ ಜಗತೇ | ೬, ೮, ೯, ೧೧ ತ್ರಿಪುಷ್ವಾ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ ||

ಮಾ ನೋ ಅಸ್ಮಿನ್ಮಘವನ್ಪುಷ್ಪಂಹಸಿ ನಹಿ ತೇ ಅನ್ತಃ ಶವಸಃ ಪರೀಣಶೇ |
 ಅಕ್ರಂದಯೋ ನದ್ಯೋಃ ಶಿ ರೋರುವದ್ವನಾ ಕಥಾ ನ ಕ್ಷೋಣೇಭಿಯ-
 ಸಾ ಸಮಾರತ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ನಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಮಘವನ್ | ಪುಷ್ಪಂ | ಅಂಹಸಿ | ನಹಿ | ತೇ | ಅನ್ತಃ |
 ಶವಸಃ | ಪರೀಣಶೇ |
 ಅಕ್ರಂದಯಃ | ನದ್ಯೋಃ | ರೋರುವತ್ | ವನಾ | ಕಥಾ | ನ | ಕ್ಷೋಣೇಃ |
 ಭಿಯಸಾ | ಸಂ | ಅರತ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಘವನ್ ಭವವನ್ದಿಂವೈ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪರಿವೈತ್ಯಮಾನೇಂವಹಸಿ ಪಾಪೇ ಪೃತ್ನು ಪೃತ್ನಾಸು
 ಪಾಪಫಲಭೂತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಾ ಪ್ರಕ್ಷೈಪ್ನೀರಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ
 ತವ ಕವನೋ ಬಲಸ್ಯಾಂತೋಽವಸಾನಂ ಪರೀಣಶೇ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಘ್ರಂ ನ ಹಿ ತಕೃತೇ | ಸರ್ವೋಽಪಿ ಜ-
 ನಸ್ತದೀಯಂ ಬಲಮತಿಕ್ರಮಿತುಂ ನ ಶಕ್ನೋತಿತೈರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮಂಕರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನೋ
 ರೋರುವತ್ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಶಬ್ದಂ ಉರ್ವನ್ ನದ್ಯೋಃ ನದೀರ್ವನಾ ತಕ್ಷಂಬಂಧೀನ್ಯುಪಹಾನಿ ಚಾಕ್ರಂದಯಃ ||

ಶಬ್ದಯುಃ | ಕ್ಷೋಣೇಃ ಕ್ಷೋಣ್ಯಃ | ಕ್ಷೋಣೇಶಿ ಪೃಥಿವೀನಾಮು | ತದುಸಲಕ್ಷಿತಾಸ್ತ್ರಯೋ ಲೋಕಾ
 ಥಿಯಾ ಶಬ್ದಯೋನ ಕಥಾ ಕಥಂ ನ ಸಮಾರತ | ನ ಸಂಗಚ್ಯಂತೇ | ತ್ವದೀಯಂ ಬಲಮವಲೋಕ್ಯ
 ತ್ವಯೋಽಪಿ ಲೋಕಾ ಬಿಭ್ಯತೀತಿ ಭಾವಃ || ಪೃತ್ಯು | ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ತೃತ್ಯೋ ನಾಮುಸಂಪಾಂಸಂ |
 ಪಾ. ೩.೧-೩೩-೧ | ಇತಿ ಪೃತನಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃದ್ಯಾವಃ | ಪರೀಣಶೇ | ನಶತಿವ್ಯಾಫ್ರೀಕರ್ಮಾ | ಕೃತ್ಯಾಫೇ
 ತಸ್ಯೇನಿತಿ ಕೇನ್ಸ್ರೃತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಪಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀ-
 ಘ್ಯತ್ವಂ | ನದ್ಯಃ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ರೋರುವತ್ | ರು ಶಬ್ದೇ | ಯಜ್ಞು ಗಂತಾಲ್ಪಟಃ
 ಶಕ್ಯ | ಅದಾದಿವಚ್ಛೇತಿ ವಚನಃಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಶತುರ್ಜಾತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಾವ ಉವಚಾದೇಶಃ |
 ಪಾಪ್ಯಾಚೈಕುರಿತಿ ನುಮ್ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಶ್ಚಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಕಥಾ | ಥಾ
 ಹೇಶಾ ಚಿ ಚ್ಯಂದಿಸೀತಿ ಕಿಂ ಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಕಾರವಚನೇ ಥಾಪೃತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತಿಂಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ
 ಕಿಮಃ ಕಃ | ಪಾ. ೩.೨-೧೦೩ | ಇತಿ ಕಾದೇಶಃ | ಆರತ | ಋ ಗತ್ | ಸಮೋ ಗಮ್ಯುಚ್ಚಿಪ್ಪೀತ್ಯಾತ್ಮನೇ-
 ಪದಂ | ಛಾಂದಸೇ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ಯಾದಾದಿಶ್ಚಾಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಝಸ್ಯಾದಾದೇಶಃ | ಆಡಾಗಮೋ
 ವೃದ್ಧಿಕ್ತ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮುಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಸ್ಥಿನ್ ಅಂಹಸಿ—(ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ಕಾಣುವ) ಈ ಪಾಪ
 ದಲ್ಲಿಯೂ | ಪೃತ್ಯು—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಶಾಪಾತ್ಮಕಗಳಾಗಿರುವ ಈ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ | ನಶಿ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ (ಪ್ರ-
 ಕ್ಷಿಪ್ತೀ) —ಬಲಾತ್ಕರಿಸಬೇಡ. (ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶವಸಃ—ಬಲದ | ಅಂತಃ—ಅವಧಿಯನ್ನು
 ಪರೀಣಶೇ—ಮೀರುವ್ಯಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ | ನ ಹಿ—ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. | (ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲೆ ನಿಂತುಕೊಂಡು)
 ರೋರುವತ್—ಗರ್ಜಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ | ನದ್ಯಃ—ನದಿಗಳನ್ನೂ | ವನಾ—ಅವುಗಳ ನೀರುಗಳನ್ನೂ
 ಅತ್ಯಂದಯಃ—ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುತ್ತೀಯೇ | ಕ್ಷೋಣೇಃ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ | ಥಿಯಾ—ನಿನ್ನ
 ಭಯದಿಂದ | ಕಥಾ—ಹೇಗೆತಾನೇ | ನ ಸಮಾರತ—ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣತಕ್ಕ ಈ ಪಾಪಕೃತ್ಯದಲ್ಲೂ, ಶಾಪಾತ್ಮಕಗಳಾಗಿರುವ
 ಈ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಬಲದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಮೀರುವುದಕ್ಕೆ
 ಯಾರೂ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ನೀನೂ ಗರ್ಜಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ
 ನದಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ನೀರುಗಳನ್ನೂ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ನಿನ್ನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ
 ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಭಯಪಡುವುದಿಲ್ಲ ?

English Translation.

O Maghaven, do not throw us into this iniquity, into these sinful con-
 flicts, for the limit of your strength cannot be measured you are shouting in
 the heavens and making the waters of the rivers roar; why shall not the earth
 be filled with terror ?

| ನಿಶೇಷ ನಿವಯಗಳು |

ಕಲವರು ಕುೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಕಂಚಿತ್ತೈಂಗ್ರಾಮರೂಪಂಪ್ರಾಣಸಂಕಟೈಪ್ಪಸಂಗಮಾದಿತ್ಯ ವಚಿ-
ನಮಿದಂ ಸವ್ಯಸ್ಯ | ಯ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತಂ ಭಿತ್ತಾ ಸರ್ಗಜನೇನ ತಥಾ ಲೋಕಾಂಕ್ಶ ಭಯೋಹೇತುತ್ಯಾಕ್ಶೈ-
ಮಾಸಯತಾ ಮಹತಾ ಮೋಘಜಲವರ್ಷಣೇನ ತಜ್ಜಾತಾ ನದೀರ್ಮಹದತಬ್ಬಯಾತ್ ತೇನ ಚಿ ಸ್ತುಬಲಮಾನಂ
ತಮಿತ್ಯಾವಿರಭಾವಯೇತ್ ಸೋಲ್ಯಸ್ತಿಸ್ವಾರಾಣಿ ಪ್ರಸಂಗೇಲ್ಯಸ್ತಾಕಂ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟೈಃ ನಿವಾರಕೋ ಭವಿಷ್ಯತಿತಿ
ಭಾಗವತೇ || ಯುದ್ಧಭಯವು ಒದಗಿದಾಗ ಸೂಕ್ತವ ಬುಡಿದಾಗ ಸವ್ಯನು ಹೇಳುವ ವಚನವು. ಇಂವುನು
ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದಾಗ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಭಯಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಹಾ ತಬ್ಬದಿವಲೂ ಗುಡುಗು
ಮಿಂಚುಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾದ ಮಹಾವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಅವರಿಂದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನದಿಯು ಮಹಾ
ರಭಸವಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಹರಿಯತೊಡಗಿತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಸವ್ಯನು ಹೆದರು ತನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪೃತ್ಯೈ—ಪಾಪಫಲಭೂತವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಸೇನಾನಾಶಕವಾದ ಕೃತನಾ
ಕೃತ್ಯೈ ಪೃಥ್ವಾವ ಬಂದು ಪೃತ್ಯೈ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಪರೀಣಶೇ—ಪರೀಣೋ ವ್ಯಾಪ್ತಂ | ಇಲ್ಲಿ ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ನಶ್ ಧಾತುವಿಗೆ
ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.
ನದ್ಯೈ—ಇದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವನಾ—ಜಲಾರ್ಥಕವಾದ ವನಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಂತವಾಗಿದ್ದು ನದೀ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜಲ
ಎಂದರ್ಥಕೊಡುತ್ತಿದೆ.

ಪೋಣೇ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೊಳದರ್ಥವಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತವಾದ
ಮೂರು ಲೋಕಗಳು ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಪೃತ್ಯೈ—ಪೃತನಾಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪದಾದಿಷು ಮೂಂಸ್ ಪೃತ್ ಸ್ವೋನಾಮುಷ
ಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಪೃತ್ ಎಂಬ ಅಪೇಕ್ಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃತ್ಯೈ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರೀಣಶೇ—ಊತ ಅದರ್ಶನೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತೀರ್ವಕವಾಗಿದೆ. ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವ್ಯಕೇನ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ ತೃತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಊತೇ
ಎಂಬುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪರಿ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ನಿಪಾತೈಃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನದ್ಯೈ—ನದೀ ಶಬ್ದ. ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷಿಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ
ದೀರ್ಘನಿವೇಧ. ಯಸಾದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ.

ರೋರುವತ್—ರು ಕದ್ಯೇ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಯೇತಿಪ್ರತಿಬಿಂಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಯತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋಯೇತ್ ಉಕ್ತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಸನಾಪ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೇತ್ ಉಗಂಕನಾದ ರೋರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಶತ್ಯ. ಯೇತ್ ಉಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅದಾದಿವಚ್ಛೆ ಎಂದು ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಅದಿಪ್ರೈತ್ಯತಿಭ್ಯಃಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಅಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಲೇಮುಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯ ಛಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರೋರು+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತಿತ್ಯ ಧಾತುಭೃವಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ. ರೋರುವತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧ್ಯಸ್ತಾಪ್ತೃತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಭರದಲ್ಲಿರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹರಕ್ ಸ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪನಾದರೆ ರೋರುವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಥಾ—ಕಿಮ್ ಕಬ್ಧ. ಪುಕಾರಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಧಾ ಹೇತೌಪಜ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾಕ್ತಿತೋವಿಭಕ್ತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಿಮಃಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ಕಥಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋಪಾತ್ರ.

ಅರಶ—ತು ಗತೌ ಧಾತು. ಸಮ್ ಪೂರ್ವಕವಾದುದರಿಂದ ಸಮೋಗಮ್ಯೈಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಷದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ಲುಕ್ ಲಾಕ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಕ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರ್ಭು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಷವೆಷ್ಟನಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಾದೇಶ. ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅದಿಪ್ರೈತ್ಯತಿಭ್ಯಃಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಡಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳೈ ಆಡಾಗಮ. ಅಟಿಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಯದಿ. ಅರಶ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಣಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಅರ್ಚಾ ತಕ್ರಾಯ ಶಾಕಿನೇ ಶಚೀವತೇ ತ್ಪಣ್ಣಂತಮಿಂದ್ರಂ ಮಹಯ
 ನ್ನಭಿಷ್ಟುಹಿ |
 ಯೋ ಧ್ಯಾಪ್ನುನಾ ತವಸಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ವ್ಯಾಷಾ ವ್ಯಹತ್ವಾ ವ್ಯಹ
 ಭೋ ನ್ಯಂಜತೇ || ೨ ||

|| ಪದವಾರ್ಥಃ ||

ಅರ್ಚ | ಶಕ್ತ್ರಾಯ | ಶಾಕಿನೇ | ಶಚೇವತೇ | ಶ್ವಣ್ಣಂತಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಮಹ-
ಯನ್ | ಅಭಿ | ಸ್ತುಹಿ |

ಯಃ | ಧೃಷ್ಟನಾ | ಶವಸಾ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ | ವೃಷಾ | ವೃಷತಾ |
ವೃಷಭಃ | ನಿಃಸುಂಜತೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಧ್ಯಯೋ ಶಾಕಿನೇ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಾಯ ಶಚೇವತೇ ಪ್ರಜ್ಞಾವತೇ ಶಕ್ತ್ರಾಯೇಂದ್ರಾಯಾ-
ರ್ಚೆ | ಏವಂವಿದ್ವಂಸುಂ ಪೂಜಯಃ | ಕಿಂಚಿ ಸ್ತುತೇಃ ಶ್ವಣ್ಣಂತಂ ಸಮೀಚೇನೇಯಂ ಸ್ತುತರಿತಿ
ಜಾನಂತಂ ತವಿಂದ್ರಂ ಮಹರ್ಯಾ ಪೂಜಯನ್ನಭಿಷ್ಟುಹಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ತಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರು |
ಯ ಇಂದ್ರೋ ಧೃಷ್ಟನಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಕೇಣ ಶವಸಾ ಬಲೇನೋಭೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ
ಸ್ಯಂಜತೇ ನಿತರಾಂ ಪ್ರಸಾಧಯತಿ | ಬುಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ | ನಿ. ೬-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ |
ಸ ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಾ ಸೇಚನಸಮರ್ಥೋ ವೃಷತಾ ವೃಷತ್ರೇನಾನೇನೈವ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ವೃಷಭೋ
ವರ್ಷಿತಾ ಕಾಮಾನಾಂ ಯದ್ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಾಂ || ಅರ್ಚೆ | ಶವಃ ಸಿತ್ತಾದ್ವನುದಾತ್ರೈ ಧಾತು-
ಸ್ತರಃ | ದ್ವೈಚೋದ್ರಾಽಽಪಿ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಶಾಕಿನೇ | ಶಕ್ತಿಃ ಶಾಕಃ | ತಕ್ತ್ವಕತ್ವಾ | ಛಾವೇ
ಘೌಘ್ | ಮತೃರ್ಥೀಯ ಇನಿಃ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ-
ತುರ್ಥೀ | ಅಭಿ ಸ್ತುಹಿ | ಸ್ತೌತೇರದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋದೀತಿ ಪತ್ವಂ | ಸ್ತುನಾ
ಸ್ತುರಿತಿ ಸ್ತುತೃಂ | ವೃಷತಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಸ್ಯಂಜತೇ | ಬುಜಿ ಷ್ಟಿಜೇ
ಧರ್ಷನೆ | ಇದಿತ್ವಾನ್ಮುಮ್ | ತಪಿ ಸ್ತಾಪ್ರೇ ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಎಲೈ ಅಧ್ಯಯೋ) ಶಾಕಿನೇ-ಶಕ್ತಿವಂತನೂ | ಶಚೇವತೇ-ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೂ ಆದ | ಶಕ್ತ್ರಾಯ-
ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಅರ್ಚೆ-ಪೂಜೆಯನ್ನರ್ಪಿಸು | ಶ್ವಣ್ಣಂತಂ-(ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) ಕೇಳುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರ
ನನ್ನು | ಮಹರ್ಯಾ-ಪೂಜಿಸುತ್ತೆ | ಅಭಿ ಸ್ತುಹಿ-ಆವನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು. | ಯಃ-
ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಧೃಷ್ಟನಾ-(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಸದೆಬಡಿಯುವ | ತವಸಾ-ಬಲದಿಂದ | ಉಭೇ ರೋದಸೀ-
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಸ್ಯಂಜತೇ-ಆತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾನೋ | (ಸಃ-ಆ ಇಂದ್ರನು)
ವೃಷಾ-(ಮಳೆಯನ್ನು) ಸುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು | ವೃಷತಾ-ಈ ಸೇಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ | ವೃಷಭಃ-
(ನಮ್ಮ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳ ದಾತನು. (ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು)

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಳ್ಳು ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯೇ, ಕತ್ತಿವಂತನೂ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಕೊಡು. ಇಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಅವನ ಅಥಮಮವಾಗಿ ನಿಂತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು. ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೆದಬಡಿಯುವ ಬಲದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಅಲಂಕರಿಸತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

English Translation.

Adore the wise and powerful Indra ; adoring the listening Indra, praise him who adorns both heaven and earth by his irreseasible might, he is the sender of showers, and by his bounty gratifies our desires.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶಾಕೀನೇ—ಕಳ್ಳು ಕಳೆ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಕ್ಷನ್ನವಾದ ಶಾಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಿ ಎಂಥರ್ಥ. ಶಾಕ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಶಾಕೇ ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂಥರ್ಥ.

ಕೃಷ್ಣಾಂತಂ—ಇದು ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಕೇಳುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಥಿ ಪ್ತುಹಿ—ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡು.

ಉಭೇ ರೋದಿಸೀ—ಎರಡಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ರೋದಿಸ್ಯದ ಮೇಲಿರುವ ದ್ವಿವಚನ ದಿಂದಲೇ ಉಭೇ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರತಿಪದವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೆ ಉಭಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸ್ವಾಭಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ್ವೌಂಜತೇ—ನಿಶರಾಂ ಪ್ರಸಾಧಯತಿ | ಮುಜಿ ಧೃಜೀ ಭರ್ಷಾನೆ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಕ್ಷನ್ನವಾಗಿ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ತ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಥರ್ಥ ಬಹುಪುಟ. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಜತೀ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ (ಏ. ೬-೨೧) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಾ—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು.

ವೃಷತಾ—ವೃಷ್ಟಿಸೇವನ ರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪುಳ್ಳವನು.

ವೃಷಧಃ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವವನು. ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉಪಕಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನು. (ಇಂದ್ರ)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ಚಿ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ರೋಗ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚಛಾಂದಿ ಸಿಪ್ ಸೇರ್ಚ್ಯ ಹಿಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕೇಶರಿ ಕಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಆಕಾರದ ಪರಶ್ಚರಿ ರುವುದರಿಂದ ಅಶೋಬೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೇ ಉಕ್. ಅರ್ಚ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಪಾದಿಪುತ್ರೀ

ಇರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ಚಿ ಸುಪ್ತಿಶೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವ್ಯಂಜನೋತ್ಪತ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಕಿನೇ—ಶಕ್ತಿಃ ಶಾಕಃ ಶಕ್ತ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛೇದನಾರ್ಥಕಯ. ಇಂತಾದುದ ರಿಂದ ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಶಾಕಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ (ಶಕ್ತಿಯು ಇವ ನಿಗೆ ಇದೆ) ಎಂಬ ಮತುರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆತ ಇನಿತನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಾಕಿನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಕವಚನರೂಪ. ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ನಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಭಿ ಪ್ಸುಹಿ—ಪ್ಸು ಇೌ ಸ್ಪೌ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಅದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ಯ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶನ್ನಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭೃತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ಸುಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪ ಸರ್ಗದ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಸಂಬಂಧಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಕಾರ ಸಂಬಂಧ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ಸುನಾಪ್ಪುಃ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪ್ಸುತ್ವದಿಂದ ಟಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ಸುಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಚಂತನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೃಷ್ಣುನಾ—ಇೌಷಾ ಪ್ರಾಗ್ಲೈಃ ಧಾತು. ತ್ರಸಿಗೈಧಿಧ್ಯಾಹಿಕ್ವೇಃ ಕ್ಯುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ಯತೀಯಾ ವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಭಿಷಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದ ರಿಂದ ನಾಧಾವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷತ್ವಾ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ತ್ಯತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರ ಅದೇಶ. ವೃಷತ್ವಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೈಞ್ಜತೇ—ಋಜಿ ಭೃಜೇ ಭರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ವ್ಯಕ್ಯೋನೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಂಪತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಜಾದೇಶ. ಅದುವ ದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸುದಾಕ್ಷೀಣ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ರ. ಆಗ ವಿಕ ರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯಃ ಎಂದು ಯಜ್ಯುಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಯುತ್ವಾತ್ಯೈಕ್ಯೋ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅರ್ಚಾ ದಿವೇ ಬೃಹತೇ ಶೂಷ್ಯಂ ನಿ ವಚಃ ಸ್ವಪ್ತತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಧೃಷಪೋ
ಧೃಷನ್ಮನಃ |

ಬೃಹತ್ಪ್ರವಾ ಅಸುರೋ ಬರ್ಹಣಾ ಕೃತಃ ಪುರೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ವೃಷಭೋ
ರಥೋ ಹಿ ಸಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅರ್ಚಾ | ದಿವೇ | ಬೃಹತೇ | ಶೂಷ್ಯಂ | ವಚಃ | ಸ್ವಪ್ತತ್ರಂ | ಯಸ್ಯ | ಧೃಷಪಃ |
ಧೃಷಪ್ | ಮನಃ |

ಬೃಹತ್ಪ್ರವಾಃ | ಅಸುರಃ | ಬರ್ಹಣಾ | ಕೃತಃ | ಪುರಃ | ಹರಿಃಭ್ಯಾಂ | ವೃಷಭಃ
ರಥಃ | ಹಿ | ಸಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇಸ್ಮೋಃ ದಿವೇ ದೀಪ್ತಾಯ ಬೃಹತೇ ಮಹತೇ ಇಂದ್ರಾಯ ಶೂಷ್ಯಂ | ಶೂಷಮಿತಿ ಸುಖ-
ನಾಮ | ತತ್ರ ಸಾಧು ಶೂಷ್ಯಂ | ತಾದ್ಯಶಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋರ್ಚನಾ | ಉಚ್ಚಾರಯ | ಯಸ್ಯೇಂತ್ರೆ-
ಸ್ಯ ಧೃಷಪಃ ಶತ್ರುಸೈರ್ಷಯತಃ ಸ್ವಪ್ತತ್ರಂ ಸ್ವಭೂತಬಲವನ್ನನೋ ಧೃಷಪ್ ಧೃಷ್ಯಂ ಧವತಿ | ಹಿ ಸಃ
ಸ ಹಿ ಸ ಖಲ್ವಿಂದ್ರೋ ಬೃಹತ್ಪ್ರವಾಃ ಪ್ರಭೂತಯಶಾ ಅಸುರಃ ಶತ್ರುಜಾಂ ನಿರಸಿತಾ | ಯದ್ವಾ | ಅಸು-
ಪ್ತಾನೋ ಬಲಂ ವಾ | ತದ್ವಾನ್ | ರೋ ಮತ್ಪರ್ಥಿಯಃ | ಅಥವಾ | ಅಸವಃ ಪ್ರಾಪಾಃ | ತೇನ ಜಾ-
ಪೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ವಾಸಾ ವಾ ಅಪಃ | ಕೈ ವಾ. ೩-೨-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿ ಪದಾತಿತ್ಯ-
ಸುರಃ | ಬರ್ಹಣಾ ಶತ್ರುಜಾಂ ನಿಬರ್ಹಯಶಾ ಹರಿಭ್ಯಾಮಪ್ಪಿಭ್ಯಾಂ ಪುರಸ್ಯುತಃ ಪೂಜಿತಃ ವೃಷಭಃ
ಕಾಮಾಣಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ರಥೋ ರಂಹಣಿರಲಃ || ಶೂಷ್ಯಂ | ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂ-
ದಿಸಿ ವಿಶಲ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾಮ್ಯವಾತ್ಪ್ರಾಧಾಪೇ ತಿತ್ತರಿತಂ ಇತಿ ಸ್ತರಿತಶ್ಚಂ | ಧೃಷ-
ಪಃ | ಇಂದ್ರಜಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಯೋ | ಮೃತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಶಕುರಸುಮ ಇತಿ ವಿಧತ್ತೇರುದಾಶ್ಚತ್ವಂ | ಬೃಹ-
ತ್ಪ್ರವಾಃ | ಬೃಹತ್ಪ್ರವೋ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಅಸುರಃ | ಅಸು-
ಪ್ತೇನಹೇ | ಅನೇದುರನ್ | ಉ. ೧-೪೩ | ಇತ್ಯುರಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾಪಾತ್ಪ್ರವಾಶ್ಚತ್ವಂ | ಬರ್ಹಣಾ |
ಸುಜಾಂ ಸುಲೂಗಿತಿ ವಿಧತ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಪುರಃ | ಪೂರ್ವಾಧರೇತ್ಯಾದಿಸಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾಶ್ಚಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪರ್ವಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಸೋತ್ರೇವೇ) ದಿವೇ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಬೃಹತೇ—ಅದ್ಭುತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಶೂಷ್ಯಂ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ | ವಚಃ—(ಸೋತ್ರರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯವು | ಅರ್ಚೆ—(ಅರ್ಪಿಸು.) ಪಠಿಸು. | ಧೃಷತಃ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಭಯಪಡಿಸತಕ್ಕ ಅಥವಾ ನಿರ್ಭೀತನಾದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವಪ್ತತ್ರಂ—ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಥಿರವಾದ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸು | ಧೃಷತ್—(ಏಶಾಗ್ರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ) ನೆಲೆಸಿದೆಯೋ | ಹಿ ಚಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಬೃಹಜ್ಯೈವಾಃ—ಅಧಿಕವಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನು. | ಅಸುರಃ—ಮಳೆಯನೀರರನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು. | ಬರ್ಹಣಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುವವನು. | ರಥಃ—(ಈಕಡೆ) ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವನು. (ನಮ್ಮಕಡೆ ಬರತಕ್ಕವನು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋತ್ರೇವೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಅದ್ಭುತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ಸೋತ್ರೈವಂವೆನು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭಯಪಡಿಸಿ ಕಾನು ನಿರ್ಭೀತನಾದ ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸು ಏಶಾಗ್ರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೆಲೆಸಿದೆಯೋ ಆ ಇಂದ್ರನು ಅಧಿಕವಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬರತಕ್ಕವನು.

English Translation.

Offer pleasant laudations to the great and illustrious Indra, who is the victor of enemies and is firm-minded by his own strength. He, of great renown is obeyed by his horses, the showerer of bounties and impetuous, drives away the Asuras and enemies?

ದಿವೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಹಕವಾದ ದಿವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪ್ರತ್ಯರ್ಥಕವಿದೆ. ಇದು ಬೃಹತ್ಪ್ರಬೃಹತ್ಯೈ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಶೂಷ್ಯಮ್—ಶೂಷಂ ಎಂದರೆ ಸುಖ ಎಂದರ್ಥ. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೋತ್ರೇವೇ ಶೂಷ್ಯವೆನ್ನುವುದು.

ಅಸುರಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡುವವನು. ಅಥವಾ ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಬಲಂ ವಾ ತದ್ವಾನ್ ಅಸುರಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದರೆ ವಿಶೇಷ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ಆತನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಆದಕ್ಕೇ ನೀರೂ ಎಂದರ್ಥವಿದೆ. ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಆಪಃ (ತೈ. ಬ್ರಹ್ಮ. ೩.೨-೫-೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಂತಹ ನೀರನ್ನು ರಾಶಿ ದೇವಾತಿ ಅಂದರೆ ವೃತ್ತಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರು ಆಗಾಗ ಮೇಘರೂಪದಿಂದಿದ್ದು ಭೂಮಿಗೆ ಜಲರೂಪದಿಂದ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. ಅಥವಾ ಸ್ವಯಂ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಕರಿಸುವವನು (ಇಂದ್ರ).

ಬರ್ಹಣಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಿಶ್ಯಾಪಾಲಾಗಿ ಚದುರಿಸುವವನು,

ವೃಷಭಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಯಂತೆ ಕರುಣಿಸುವವನು.

ರಥಃ—ರಂಜಣೀಶಲಃ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವವನು.

(ಇಂದ್ರ).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಿವೇ—ದಿವ ಶಬ್ದದ ಚತುರ್ಥೀವಿವಚನಾನಂತರದ. ಊದಿತಂ ಹವಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೂಷ್ಯಂ—ಕೂಷೇ ಸಾಧು ಕೂಷ್ಯಂ ತತ್ರ ಸಾಧುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಕ್ಷೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚಾರಲೋಪ. ಕೂಷ್ಯ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಕ್ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಯತೋಲ್ಪನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸರ್ವೇ ವಿಭಯಕ್ಕಂದೆಸಿ ವಿಳಲ್ಪಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿತ್ಸ್ವರೀಕಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೃವತೇ—ಊ ಧೃವಾ ಪ್ರಾಗ್ಧೈ ಧಾಪು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯಕ್ತೆಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಟಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕವಿಚರಣ. ಅದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಂ ಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನು ಷಾಸ್ತ್ರಸೂತ್ರದೆ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಧೃವತ್ ಕಲ್ಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತೇ ವಿವಚನವಿವಚನ. ಶತುರನುಬೋಧೇಷ್ಯಣಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹಜೈವಾ—ಬೃಹತ್ ಕ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಬೃಹಜೈವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಭಿವರ್ತನೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಫೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುರೇ—ಅಸುರೇವಣೇ ಧಾಪು. ದಿವಾದಿ. ಅಸೇರುರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಸುರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಏತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಷ್ಠಾತ್ಯಾದಿರ್ವಿಷಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಹಣಾ—ಸುಪಾಂಸುಲಕ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಅಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರೇ—ಪೂರ್ವಾರ್ಥವರಾಣಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೬-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕತ್ಯನಿಬೋಧನದಿಂದ ಪೂರ್ವಕಬೃಹೈ ಪುರ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಋತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಪುರ್ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಕವಾಚಃ ||

ತ್ವಂ ದಿವೋ ಬೃಹತಃ ಸಾನು ಕೋಪಯೋಗ್ಯವ ತ್ವನಾ ಧೃವತಾ ಶಂಬರಂ
ಭಿನತ್ |
ಯನ್ಮಾಯಿನೋ ವ್ರಂದಿನೋ ಮಂದಿನಾ ಧೃವಚ್ಚಿತಾಂ ಗಭಸ್ತಮತನಿಂ
ಪೃತನ್ಯಸಿ | ೪ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ನಿನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರಿಯಿಂದಲೇ ಶಂಬರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ಯಾವಾಗ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಐಯಸಲು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದರೋ ಆಗ ಆ ಮಾಯಾವಿಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಹೃಷ್ಣನಾದ ಮಸ್ತು ದ್ವಧನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದದ್ದೂ ಮಸ್ತು ಕಿರಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದದ್ದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಆ ಅಸುರರ ಮೇಲೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಎಸೆದೆ. ಆ ರಥಸದಿಂದ ನೀನು ಆತಿ ಮಹತ್ವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದ ತಿಖರಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನಡುಗಿಸಿದೆ.

English Translation.

You have shaken the summit of the spacious heavens ; you have yourself killed Sambara by your foe-destroying might ; you have hurled with exulting and determined mind the sharp and bright-eyed thunderbolt against the assembled Asuras.

ವಿವೇಕ ವಿಷಯಗಳು

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಅನೇಕಮಾಯಾವ್ಯನುಷಂಠಯುಕ್ತಃ ಶಂಬರ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಯುದ್ಧಾಯಾಜಗಾಮ | ತದಾ ಹಸ್ತಗ್ರಹಣೋಚಿತಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ವಜ್ರಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಸೋಮಪಾನೇನ ಜಾತಂಜ್ವರ ಇಂದ್ರೋ ಧೈರ್ಯಯುಕ್ತಮನಾಃ ಸನ್ ಶಂಬರೇಣ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ಕೃತ್ವಾ ತಂ ಜಘಾತ | ತಸ್ಮಿನ್ನಮಯೇ ಮಹಾನ್ ದ್ಯುಲೋಕೋಽಪಿ ಇಂದ್ರೇಣಿಯಸಾ ಚೇಕಂಠ ಇತಿ | ಮಾಯಾವಿಗಳೂ ದುಷ್ಟೋಪಾಯತರುರೂ ಆದ ಅನೇಕ ಅನುಚರರಿಂದ ಕೂಡಿ ಶಂಬರಾಸುರನು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಂದನು ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹರಿಶವಾದ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಶಂಬರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅರ್ಥದಿಂದ ಬಹು ದೊಡ್ಡದಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ ಸಹ ಭಯದಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿತು.

ದಿವಃ ಸಾಸು—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮೇಲುಭಾಗ. ಲೌಕಿಕವಾಗಿ ಸಾಸುಕಟ್ಟಿ ದೆಟ್ಟಿದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೀಕವೆಂದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉರ್ಬ್ಧಭಾಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತೈನಾ—ಆತ್ಮನ ಶಬ್ದವು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಕಾರದಿಂದ ದೇಶಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದಾಗಿದೆ.

ಶಂಬರಂ—ಶಂಬರಾಸುರನೆಂಬವನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನನ್ನು ಮನ್ಮಥನು ಕೊಂದನೆಂದು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರೀತಿಯ ಕಥೆಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಂದಿಶಃ—ಇದು ಮಾಯುಜಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಟಕದಿಂದ ಮ್ಯುಘಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು, ಅಥವಾ ಸರ್ವಜ್ಞ ಅಸುರಸಮೂಹವುಳ್ಳವರು.

ಮಂಠಿನಾ—ಹೃಷ್ಣನಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಇದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಧೃವತಾ—ಕತ್ತು ಸ್ಥಂಭಮಾಡುವಂತಹ ನಿಮ್ಮ ರಸ್ತೆಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. (ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಪ್ರಕರಣವಿದೆ)

ಗಭಸ್ತಿಂ—ಹತ್ತೀನ ಗೃಹೀತಾ | ಯದ್ವಾ | ಗಭಸ್ತಿಃ ಇತಿ ರಶ್ಮಿನಾಮು ತದ್ವತೀಂ | ಇಂದ್ರನ ಕೈ ಯಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕುದು, ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ವಜ್ರಯುಗ್ಧ.

ಪೃತನ್ಯಸಿ—ಸಂಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಸೈನ್ಯ ಈ ಎರಡರ್ಥವೂ ಪೃತನಾಶಬ್ದಕ್ಕುಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ವಜ್ರಯುಗ್ಧ ವನ್ನು ಸೈನ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕೋಪಯೇ—ಕುಪ ಕೋವೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತ್ಯಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಟಿಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂ ಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಟಿಜ್ಞಿಗೆ ಗುಣಾದಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಕೋಪಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸನವಾಜ್ಞಯೋಗೇಗೇಽಪಿ ಎಂ ಬುದರಿಂದ ಅದಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಾಂಶನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವನಾ—ಅತ್ವನ್ ಶಬ್ದದ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂಶರೂಪ. ಅತ್ವನಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಣ್ವಾ ದೇರಾತ್ವನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಯಿನಃ—ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವು ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಷ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂಶರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಂದಿನಃ—ವೃಂದ ಮಸ್ಯಾನ್ವೀತಿ ವೃಂದೀ. ಮತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತೆ ಇನಿತನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂಶರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೃವತಾ—ಇಧ್ಯಷಾ ವ್ರಾಗ್ಲೈಃ ಧಾತು. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕಪಿಗೆ ಕ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಧೃವತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಸತಿಶಿವ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿತಾಮ್—ಶೀಠ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರ.ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೀಠ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತ್ಯಕ್ಷ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಶಾಚೋಲರನ್ನೇತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕ ಲ್ಪವಾಗಿ ಇಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾಡ್ಯೇಷ್ವಾಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್. ಶಿತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂಶರೂಪ.

ಪೃತನ್ಯಸಿ—ಪೃತನ್ಯಾ ಅತ್ವನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಪೃತನ್ಯಸಿ. ಸುಪ ಅತ್ವನಃ ಕೈಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೈಚ್. ಪೃತನ್ಯಾಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೆವ್ಯಪ್ಪರಸೃತೇನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃತನ್ಯ ಎಂಬ ಕೈಚಂತಕ್ಕೆ

ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಸಿಪ್ ಲೆಕಾಲಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್. ಅಶೋಕುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರೂಪ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಸಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂಬ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಯತ್ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾಪ್ತಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ರಕೃತಿವೇಧ ಉಪ್ಪತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ನಿಯದ್ವೈತ್ಯಾಪ್ತಿ ಶ್ವಸನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವಂದಿನೋ ರೋ
ರುವದ್ವನಾ |

ಪ್ರಾಚೀನೇನ ಮನಸಾ ಬರ್ಹಣಾವತಾ ಯದದ್ಯಾ ಚಿತ್ಯಣವಾ ಕಸ್ಮಾ
ಪರಿ || ೫ ||

ವಚನಾಃ

ನ | ಯತ್ | ವೈತ್ಯಾಪ್ತಿ | ಶ್ವಸನಸ್ಯ | ಮೂರ್ಧನಿ | ಶುಷ್ಕಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ವಂದಿನಃ |
ರೋರುವತ್ | ವನಾ |

ಪ್ರಾಚೀನೇನ | ಮನಸಾ | ಬರ್ಹಣಾವತಾ | ಯತ್ | ಅದ್ಯ | ಚಿತ್ | ಕೃಣವಾ |
ಈ | ತ್ವಾ | ಪರಿ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರೋರುವತ್ ಮೇಘೈರತ್ಯರ್ಥಂ ಶಲ್ಯಯಾ ಶ್ವಸನಸ್ಯ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸತೀತಿ
ಶ್ವಸನೋ ವಾಯುಃ | ತಸ್ಯ ವಂದಿನಃ ಸ್ವಕಿರಣೈರಾಮೃತಲಾದೀನ್ಮಮುಘಾವಂ ಪ್ರಾಪಯಿತುಃ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ
ಚಿತ್ ರಸಾನಾಂ ಶೋಷಯತುರಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಮೂರ್ಧನೈಪರಿಪ್ರದೇಶೇ ವನಾ ವನಾನ್ಮುಪಕಾಢಿ
ಯದ್ವೈತ್ಯಾಪ್ತಿವೃಣತಿ ಅವರ್ಣಯತಿ | ಪ್ರಾಪಯಿಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಾಯುನಾ ಸೂರ್ಯಕಿರಣೈಶ್ಚ
ವೃಷ್ಟಾ ಅಪಃ ಸೂರ್ಯೋದಯೇ ಪುನರವನ್ಮಾಪ್ಯಂತೇ | ತದೇವಾವನ್ಮಾಪನಮಿಂದ್ರಃ ಕರೋತಿತ್ಯಪಿ
ಯಂತೇ | ಪ್ರಾಚೀನೇನ ಪ್ರಕರ್ಮೇಣ ಗಂತ್ರಾ | ಅಪರಾಹ್ನುಪದೇಶತ್ಯರ್ಥಃ | ಬರ್ಹಣಾವತಾ | ನಿಬರ್ಹಯಿ-
ತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಗತು ಪಾಶಾಙ್ಗವರ್ಹಾ ಶತೈಶ್ಚಾಂ ಹಿಂಸಾ | ತದ್ವತಾ | ಏವಂಭೂತೇನ ಮನಸಾ ಯುಕ್ತ-
ತ್ವಂ ಯದ್ವೈತ್ಯಾಪ್ತಿವನ್ಮಾಪಿವನ್ಮಾಪಿ ಕೃಣವಾಃ | ಘರ್ಮಕಾಲೇ ಸೂರ್ಯೋದಯೇ ಘರ್ಮಗ
ವನ್ಮಾಪಯಿಸಿ ವರ್ಣಾಸು ಹಿ ವರ್ಣಯಿಸೀತಿ | ಯುನ್ಮಾದೇಶತ್ಯರುಷೇ ಕಸ್ಮಾತ್ಯಾ ರಾಣಾತ್ಯಾ ತ್ವಾಂ
ಪಯುಪರಿ ಕೋ ವರ್ಣತೇ ನ ಕೋಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತಮೇವ ಸರ್ವಾಢಿಕ ಇತಿ ಛಾವಃ ||
ವೃಣತಿ | ವೃಣತಿ ವರ್ಣನೇ | ರಾಧಾಢಿಕಃ | ಸಿಹಃ ಪಿಶ್ವಾವನುವಾಶ್ಚೈತೇ ವಿಶರಣಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೈತ್ಯೋ-

ಗಾಢನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಾಚೀನೇನ | ಪ್ರಪೂರ್ವಾದಂಚಿತೇರ್ಮುಕ್ತಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿಪ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ
 ನಲೋಪಃ | ವಿಭಾಷಾಂಚೇರದಿಕ್ಷಿತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಖಃ | ಖಸ್ಯೇನಾದೇಶಃ | ಅಚಿ ಇತ್ಯೇಕಾರ-
 ಲೋಪೇ ಚಾಮಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಖಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾತ್ಪದಾದೇಶಸ್ಯೋಪದೇಶವದ್ವಾವೇ
 ನೇಕಾರ ಉದಾತ್ತಃ | ಅದ್ಯಾ ಚಿತ್ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕೃಣವಃ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋ-
 ಕ್ಷ | ಇದಿತ್ಯಾನುಮ್ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯಡಾಗಮಃ | ಧಿಸ್ವಿಕ್ಯಣ್ಯೋರಭ್ಜೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಕಾರಸ್ಯಾ-
 ಕಾರಾದೇಶಕ್ವ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸಾ ನಿವದ್ಯಾವಾಲ್ಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಗುಣಾನಾದೇ-
 ಶ್ಞ | ಅಗಮಾನುದಾತ್ತೇಶ್ವೇ ವಿಕರಣಸ್ವರಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ವೃಂದೀ ವೃಂದಿತೇರ್ಮುಕ್ತದೂಭಾವಕರ್ಮಣಃ |
 ನಿವೃಣಕ್ತಿ ಯಜ್ಜ್ವಸನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಃ ಶುಷ್ಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚಿ ಶೋಷಯಂತೂ ರೋರೂಯ
 ಮಾಣೋ ವನಾನೀತಿ ವಾ ಧನಾನೀತಿ ವಾ | ನಿರು ೫-೧೬ | ಇತಿ | ಧನಾನೀತಿ ಶಕ್ಷೇ ಮೇಘಸ್ಯ ಧನಾ-
 ನೀತಿ ನ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿವದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು) ರೋರುವತ್—(ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಗರ್ಜನಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತ | ಕೃಷ್-
 ನಸ್ಯ—ವಾಯುವಿನ ಮತ್ತು | ವೃಂದಿನಃ—(ಫಲಗಳನ್ನು) ಪಕ್ವಮಾಡಿಸುವವನೂ | ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿತ್—ರಸಗ
 ಳನ್ನು ಹೀರುವವನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನ | ಮೂರ್ಧನಿ—ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ | ವನಾ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ಯತ್—
 ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ (ಯಾವಪ್ರಭಾವದಿಂದ) | ನಿ ವ್ಯಣಕ್ತಿ—ಸುರಸುತ್ತೀಯೇ (ಸುರಸಿದ್ದೀಯೆ ಅದೂ
 ಅಲ್ಲದೆ) | ಪ್ರಾಚೀನೇನ—ಪ್ರಕರ್ಷವಾದ (ಸ್ಥಿರವಾದ) ಗಮನವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಬರ್ಹಣಾವತಾ—ಶತ್ರುನಾಶದಲ್ಲಿ
 ಶತ್ವರವಾದದ್ದೂ ಆದ | ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ (ನೀನು) | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ಅದ್ಯಾ
 ಚಿತ್—ಈಗಲೂ ಕೂಡ | ಕೃಣವಃ—(ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತೀಯೇ
 (ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | ತ್ವಾ ಪರಿ—ನಿನ್ನನ್ನು ಮೀರಿ | ಕೇ—ಯಾವನು (ಇಂದ್ರನೇ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಗರ್ಜನಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತ ವಾಯುವಿನ ತಲೆಮೇಲೂ; ಮತ್ತು ಫಲಗಳನ್ನು
 ಪಕ್ವಮಾಡಿಸುವವನೂ, ರಸಗಳನ್ನು ಹೀರುವವನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನ ನೆತ್ತಿಯಮೇಲೂ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದ
 ರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ಈಗಲೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಪ್ರಕರ್ಷಗಮನವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಶತ್ರುನಾಶದಲ್ಲಿ ಶತ್ವರವಾದದ್ದೂ ಆದ ಮನ
 ಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೇಲಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಮೀರಿದ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ
 ವರು ಯಾರು ?

English Translation.

Loud-shouting (Indra) you have poured the rain upon the wind and on
 the head of the maturing and absorbing (sun). Who is above you in the work
 that you, endowed with a mind, unaltered and bent upon destroying enemies
 have done to-day ?

ಃ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಇಂದ್ರಃ ಪುರು ಅಸಾಕೋವಶೂರೂಪಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಕುಪ್ಪಣಾಮಶಸ್ತ್ರ ಮೂರ್ಧಾಸಂ ಕರುಕರಿ ಮೇಘೋದಿವಶಾಸಾಂ ವೃಕ್ಷಿಂ ಕೃತ್ವಾ ಬಿಛೇದೀತಿ ಸುಹಿವಚನೋಮು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ | ತಸ್ಯೈವ ತನ್ನೂರ್ಧಾಚ್ಛೇದನಂ | ಅಧುನಾಪಿ ಯದಿ ಕಾಮಯೇತೆ ತತ್ಕೃತ್ವಾಂ ತಲೋತಿ | ಏವಂ ಸತಿ ಕೋಸ್ತಿ ನಾಮ ಇಂದ್ರಾದಪಿ ಗಿರೀಯಾನ್ ? ನೆ ಕೋಲ್ವಪೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುಪ್ಪಣೆಂಬ ಹಸಿವಿನ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಚಾರಮಾಡಿಬಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಹೀರಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ವಣಗಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಈ ಕುಪ್ಪಾಸುರನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಮೇಘದಿಂದ ಜಲವನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಚಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಪುಹಿವಚನವಿರುವುದು. ಈಗಲೂ ಇಂದ್ರನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳುಳ್ಳವನು ಯಾವನು ತಾನೇ ಇರುವನು ? ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದೋರುವತ್—ಮೇಘಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುವವನು, ಇಂದ್ರನು.

ತ್ವಸನಸ್ಯ—ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ತ್ವಸಿತೀತಿ ತ್ವಸನೇ ವಾಯುಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಸಿರುಬಿಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ವಾಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ.

ವ್ರಂದಿಸಿ, ಕುಪ್ಪಣ್ಯ—ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸೂರ್ಯಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ತನ್ನ ಕಿಶಕಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಮೊದಲಾದ ಕಠಿನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮೃದುನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು. ಹಾಗೂ ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಪುಬಿಡುವ ಸಮುದ್ರ ರಸಗಳನ್ನೂ ಒಣಗಿಸುವವನು. ಈ ಎರಡು ವಿಧಗಳಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವುದು. ಬಿಸಿಲುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂಗತವಾದ ಸಕಲರಸವನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನ ಮೂಲಕ ಹೀರಿ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವಕ್ರೀಡ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವ್ಯೂಹಿ—ಅವರ್ಜಯಿಸಿ | ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೂ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ ಭೂಮಿಗೆ ಬಿದ್ದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಮತ್ತೆ ಅವಿಯರೂಪದಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ವಾಯುವನ್ನೂ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಆಗುವುದೆಂದೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಬರ್ಹಣಾವತಾ—ಬರ್ಹಣಾಶಬ್ದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬರ್ಹಣಾವತಾ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಇಂದ್ರನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು.

ಕೃಣಾಮಃ—ಕೃದಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಚ್ಚ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದ ಈ ಶಬ್ದವು, ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ವ್ರಂದಿಸಿ, ಕುಪ್ಪಣ್ಯ—ಈ ಪದಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಏರುತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವ್ರಂದೀ ಪ್ರಂತಶೇಮ್ಯುಕೋಧಾವಶರ್ಮಾಣಃ ಕುಪ್ಪಣ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಹೆ ಕೋವಯುಕೋ ದೋರೂಯದೂಕೋ ಹನಾಕೀತಿ ವಾ ಛನಾಫೀತಿ ವಾ (ಏರು. ೫-೧೫).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೃಣಕ್ತಿ—ವೃಣೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ಏಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಣನ್+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜೋಡಣೆ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪದಿಂದ ಗಣಾರಾದೇಶ. ಖರಿಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರ. ಕಕಾರದಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಗಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಕವಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ಸ್ವಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಋವರ್ಣಾನ್ವಯ ಸ್ಥಿತಿ ನಾಚ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಕಾರಾದೇಶ. ವೃಣಕ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತಿ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಪ್ ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನೇನ—ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚು ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್ ದೆಧ್ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂಠಲ ಉಪಧಾಯೋಃ ಕ್ಷಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಭೂತನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಾಚ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿಭಾಷಾಂಚೇರದಿಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಆಯನೇಯೋನೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈನಾದೇಶ. ಅಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೫೮) ಉಪನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚು ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ಪಾಕಾರನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚು ಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.—ಇಲ್ಲಿ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಈನಾದೇಶಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶವದ್ಧಾವ -ಇರುವುದರಿಂದ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನೇನ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಅದ್ಯಾಚಿತ್—ಅದ್ಯ ಎಂಬುದು ನಿಪಾತ. ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣವಃ—ಕೃ ಹಿಂಸಾಕರಣಿಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಗಮ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಲೇಟೋಃಶಾಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಧಿನ್ವಿಕ್ತೋನ್ಯೋರಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಚಿಪರಿಸ್ವಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ಧಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃನ್+ಅಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅಸ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿರ್ಗಮ. ಕೃಣವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮಃ ಅನುದಾತ್ತ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೃದೂಘಾವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ವೃಂದ ಧಾತುವಿದೆ. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಣಿಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಂದಿನಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿವೃಣಕ್ತಿ ಯತ್ ಶ್ವನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶಬ್ದಕಾರಣಃ ಕುವೃಷ್ಯ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ ತೋಪ-

ಉಕೂ ರೋರೂಯಮಾಣೋ ವನಾನೀತಿ ಧನಾನೀತಿ ವಾ (ನಿರು. ೫-೧೫-೧೬) ಎಂದು. ಅಪ್ಪಯುಕ್ತಮವಘ್ನು ಉಳುಖ್ಯಾತಿ. ಧನಾನೀತಿ ಪಕ್ಷೇ ಮೇಘಸ್ಯ ಧನಾನೀತಿ ವ್ಯಾಪ್ಯೋಯಮ್ (ಮೇಘವ ಉಲವೆಂದರ್ಥ).

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಶ್ವಮಾವಿಘ್ನ ನರ್ಯಂ ತುವರ್ಶಂ ಯದುಂ ತ್ವಂ ತುವೀತಿಂ ವಯ್ಯಂ
ಶತಕ್ರತೋ |

ಶ್ವಂ ರಥಮೇತಶಂ ಕೃತ್ವೈ ಧನೇ ತ್ವಂ ಪುರೋ ನವತಿಂ ದಂಭಯೋ
ನವ || ೬ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಶ್ವಂ | ಅವಿಘ್ನ | ನದ್ಯಂ | ತುವರ್ಶಂ | ಯದುಂ | ತ್ವಂ | ತುವೀತಿಂ | ವಯ್ಯಂ |
ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ |

ಶ್ವಂ | ರಥಂ | ಏತಶಂ | ಕೃತ್ವೈ | ಧನೇ | ತ್ವಂ | ಪುರೋ | ನವತಿಂ | ದಂಭಯಃ |
ನವ || ೬ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ವಂ ನರ್ಯಾದೀಂಸ್ತ್ರೀನಾಜ್ಞ 'ಅವಿಘ್ನ ರರಕ್ಷಿಘ್ನ | ತಥಾ ಹೇ ಶತಕ್ರತೋ ಬಹು-
ವಿಘ್ನಕರ್ತವಾ ಬಹುವಿಧಶ್ವಜ್ಞ ವಾ ತ್ವಂ ವಯ್ಯಂ ವಯ್ಯುಕುಲಜಂ ತುವೀತಿನಾಮಾನಂ ರಾಜಾನ್-
ಮಾವಿಘ್ನೇವ | ಅಪಿ ಚ ತ್ವಂ ರಥಂ ರಂಹಣಸ್ವಭಾವಘೋತಶ್ವಂಜ್ಞ ಮೃಷಿಮೇತಶಮೇತಶ್ವಂಜ್ಞಕಂ
ಧನೇ ಧನವಿಮಿತ್ರ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಕೃತ್ವೈ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಸತ್ಯಾವಿಘ್ನೀತಿ ಶೀಷಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರೋಕ್ತಾನಾಂ
ರಾಜಾನ್ ರಥಂ | ಏತಶಃ ಇತ್ಯೈಶ್ವನಾಮ | ಏತಶಮಶ್ವಂ ಚ ರರಕ್ಷಿಘ್ನೀತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ತಥಾ ಶ್ವಂ
ಶಂಬರಸ್ಯ ಪವತಿಂ ನವ ನಪೋತ್ತರನವತಿಂಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಪುರಃ ಪುರಾಣೆ ದಂಭಯಃ ವ್ಯನೀನಶಃ || ಏತಶಂ |
ಏತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯೇತಶಃ | ಇತ್ಯಾ ಗತಾ | ಇಣಿಸ್ತಶಂಕಶಸುನಾ | ಉ. ಸೂ. ೩-೧೮೯ ಇತಿ ಶತಕ್ರತಯಃ |
ಗುಣಃ | ಕೃತ್ವೈ | ಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತಬ್ಬಸ್ಯ ವರ್ಣವಿಕಾರಃ ಪೂರ್ವೋಚರಾದಿತ್ಯಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ತೈಂ—ನೀನು | ನರ್ಯಂ—(ದೊರೆಗವಾದ) ನರ್ಯನನ್ನೂ | ತುರ್ವತಂ—
ತುರ್ವಶನನ್ನೂ | ಯದುಂ—ಯದುವನನ್ನೂ | ಅವಿಥ—ರಕ್ಷಿಸಿರುವೆ | (ಹಾಗೆಯೇ) ಶತಕ್ರತೋ—ಅನೇಕಮುಘ
ಕಾರಿಯಾದ ಅಥವಾ ಬಹು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನೇ) | ತೈಂ—ನೀನು | ವಯ್ಯಂ—ವಯ್ಯ
ವಂತೋತ್ಪನ್ನನಾದ | ತುರ್ವೀತಿಂ—ತುರ್ವೀತಿಯೆಂಬ ದೊರೆಯನ್ನೂ (ರಕ್ಷಿಸಿರುವೆ) | ತೈಂ—ನೀನು | ರಥಂ—
(ಅವರ) ರಥಗಳನ್ನೂ | ಏತತಂ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ [ರಥಂ—ರಥನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನೂ | ಏತತಂ—
ಏತಶನಿಂಬ ಋಷಿಯನ್ನೂ] | ಧನೇ—ಧನನಿಮಿತ್ತವಾದ ಯುದ್ಧವು | ಕೈತ್ಯೈ—(ಅವಶ್ಯವಾಗಿ) ನಡೆಯಲೇ
ಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (ಕಾಪಾಡಿರುವೆ) | ತೈಂ—ನೀನು (ಶಂಬರಸ್ಯ—ಶಂಬರನ) | ನವತಿಂ ನವ—ತೊಂಭ
ತ್ತೊಂಭತ್ತು | ಪುರಃ—ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ದಂಭಯಃ—ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತಕ್ರತುವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನರ್ಯ, ತುರ್ವತ ಮತ್ತು ಯದು ಎಂಬ ದೊರೆಗಳನ್ನೂ
ಹಾಗೆಯೇ ವಯ್ಯವಂತೋತ್ಪನ್ನನಾದ ತುರ್ವೀತಿಯೆಂಬ ದೊರೆಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿರುವೆ. ಅವರ ರಥಗಳನ್ನೂ ಕುದು
ರೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಡಿರುವೆ. ಮತ್ತು
ಶಂಬರನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿರುವೆ.

English Translation.

You have protected Narya, Turvasa, Yadu and Turviti, of the race of
Vayya; you have protected their chariots and horses in a battle undertaken
for necessary wealth; you have destroyed the ninety-nine cities (of Sambara).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತುರ್ವತಂ, ಯದುಂ—ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೪, ಪೇಟು ೨೪೦-೨೪೨ರಲ್ಲಿ
ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ತುರ್ವೀತಿಂ—ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೪, ಪೇಟು ೨೪೪ರಲ್ಲಿ ಇವನ ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

ನರ್ಯಂ—ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು. ಇವನ ಹೆಸರು ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೨೯
ರಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಬೇರೆಯೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳು ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಶತಕ್ರತೋ—ಬಹುವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಅಥವಾ ಸಾನಾ ರೀತಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು,
ಅಥವಾ ನೂರು ಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. ಇಂದ್ರ ಎಂದು ನಾನಾರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವಯ್ಯಂ ತುವೀತಿಂ—ವಯ್ಯವೆಂಬುದು ಒಂದು ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹೆಸರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮದವನು ತುವೀತಿ ಎಂಬ ರಾಜ. ಅವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸರ ಬಾಧೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಕಾಪಾಡಿದನು.

ವಿಕತಂ ರಥಂ—ರಥ, ವಿಕತ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ದೇರೆ ದೇರೆ ರಾಜರ ಹೆಸರನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ರಥ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕೆಲವು ರಾಜರ ರಥ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ, ವಿಕತ ಶಬ್ದವು ಕುದುರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕುದುರೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏತಿ ಗಣ್ಯತೀತಿ ಏತತಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಮಾಪದೇಶ.

ನವತಿಂ ನವ—ಇದಕ್ಕೆ ತೊಂಬತ್ತೊಂಭತ್ತು ಎಂದರ್ಥ. ಪುರಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇದು ವಿಕೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಶಂಬರಾಸುರನಿಗೆ ತೊಂಬತ್ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳಿದ್ದುವು. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

! ನ್ಯಾಕರಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಅವಿಘ್ನಂ—ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ರಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಕ್ಕೆ ಫಲಾದೇಶ. ರಿಡ್ಡೆ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಶ. ಅತೇತದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಅವಿಘ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತಕ್ರತೋ—ಅಮಂತ್ರತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಕತಮ್—ಏತಿ ಗಣ್ಯತೀತಿ ಇತಿ ವಿಕತಃ ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಇಣಪ್ರಕಂಠತನುಸಾರಿ (ಉ. ಸೂ. ೩. ೪೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ವಿಕತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ಯೇ—ಕೃತೋದೇವಾದೀನಿ ಯಥೋಪದೇಶ್ಯಂ ಎಂದುದರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಎಂಬುದು ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಲೋಪಗಳಿಂದ ಕೃತ್ಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಂಧಯಃ—ದಂಧು ದಂಧೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏಷ. ಇತ್ಯಂಟ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕರ್ತರಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇಹಂಪದಮೇಲೆ ಕರ್ತ. ದೇಶಿಗೆ ಕವ್ವಿ ನಿಮಿತ್ತ ಕವಾಗಿ ಗುಣ. ಆಯಾದೀಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ಪವಿಸರ್ಗ. ಏಷುಲಂ ಛಂಪನ್ಯಮಾಣ್ಯಯೋಗೇಽಽಽ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದಂಧಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಕ್ವುತೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಘಾ ರಾಜಾ ಸತ್ವತಿಃ ಶೂಶುವಜ್ಜನೋ ರಾತಹವ್ಯಃ ಪ್ರತಿ ಯಃ ಶಾಸ-
 ಮಿನ್ವತಿ |
 ಉಕ್ಥಾವಾ ಯೋ ಅಭಿಗೃಣಾತಿ ರಾಧಸಾ ದಾನುರಸ್ಮಾ ಉಪರಾ ಪಿ-
 ನ್ವತೇ ದಿವಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಘಾ | ರಾಜಾ | ಸತ್ವತಿಃ | ಶೂಶುವತ್ | ಜನಃ | ರಾತ್ಯಹವ್ಯಃ | ಪ್ರತಿ
 ಯಃ | ಶಾಸಂ | ಇನ್ವತಿ |
 ಉಕ್ಥಾ | ವಾ | ಯಃ | ಅಭಿಗೃಣಾತಿ | ರಾಧಸಾ | ದಾನುಃ | ಅಸ್ಮೈ | ಉಪರಾ
 ಸಿನ್ವತೇ | ದಿವಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಘ ಸ ಖಲು ಜನೋ ಜಾತೋ ರಾಜಾ ರಾಜಮಾನಃ ಸತ್ವತಿಃ ಸತಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ಯಜಮಾನಃ
 ಶೂಶುವತ್ | ಆತ್ಮಾನಂ ವರ್ಧಯತಿ | ಯ ಇಂದ್ರೋ ಪ್ರತಿ ರಾತಹವ್ಯೋ ದೆತ್ತಹವಿಷ್ಯಃ ಸಃ ಶಾಸ-
 ಮಿಂದ್ರಕರ್ತೃಕಮನುಶಾಸನಂ ಯದ್ವಾ ತಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಮಿನ್ವತಿ ನ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಉಕ್ಥಾ ವೋಕ್ತೃಪಿ
 ಶಸ್ತಾಪಿ ನಾ ಯಃ ಸ್ತೋತಾ ರಾಧಸಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ವೇನ ಸಹಾಭಿಗೃಣಾತಿ ತಸ್ಯಾಭಿಮುಖೇರ-
 ಣಾಯ ಶಂಸತಿ | ಅಸ್ಮೈ ಸ್ತೋತ್ರೇ ದಾನುರಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾತೇಂದ್ರ ಉಪರೋಪರಾನ್ವೇಘಾನ್ |
 ಉಪರ ಇತಿ ಮೇಘನಾಮ | ಸ ಚ ಯಾಸ್ತೇನ್ಯವಂ ನಿರುಕ್ತಃ | ಉಪರ ಉಪರೋ ಮೇಘೋ ಧವ-
 ತ್ಯುಪರಮಂತೇಷ್ವಿನ್ವಧ್ಯಾಋಪರತಾ ಆಪ ಇತಿ ನಾ | ನಿರು ೨-೨೦ | ಇತಿ | ತಾ ಮೇಘಾ ದಿವಃ
 ಸಕಾಶಾಪಿನ್ವತೇ | ಸೇಚಯತಿ | ದೋಗ್ನೀತಿ ಯಾವತ್ || ಘ ಋಚಿ ತುನುಘೋಕ್ತೃದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ |
 ಸತ್ವತಿಃ | ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಸತ್ವತಿಃ | ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯಾ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದೇಶೈಕೈಸ್ತೀರಕ್ತಂ | ಶೂಶುವತ್ |
 ಋಷಿಃ ಗತಿವ್ಯದ್ಗೋಃ | ಣ್ಯಂತಾದ್ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಚಾ ಚ್ಚೇಶ್ವಜಾದೇಶೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಸಂಪ್ರ-
 ಸಾರಣಾಶ್ರಯಂ ಚ ಬಲೀಯಃ | ಮ. ೬-೧-೧೭-೨ | ಇತ್ಯಂತೆರಂಗಮುಪಿ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಕಂ ಪಾಠಿ-
 ತ್ಯಾಪ್ತಾ ಚ ಸಂಕ್ಷಣೋಃ | ಪಾ. ೬-೧-೨೨ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಂಪ್ರಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರ-
 ನಿತ್ಯತ್ಯಾಪ್ತೃದ್ಯುಭಾನೇ ದ್ವಿವರ್ತನಾದಿ | ಉಪಜಾದೇಶಃ | ರಾತಹವ್ಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಣಾ ಪೂರ್ವ
 ಪದೇಶೈಕೈಸ್ತೀರಕ್ತಂ | ಶಾಸಂ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟಾನಿತ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯವೇ ಘಾ ಕರ್ತೃಕೈಶ್ಚ ಇತ್ಯಂ-
 ತೋದಾಶ್ವತೇ ಸ್ತಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯೇನಾದ್ಯುದಾಶ್ವತೇ | ವೃಷಾದಿವಾ ದ್ವಿಪ್ರವ್ಯಃ | ಸಹ್ಯಾ-
 ಕೈತಿಗಣ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಯದ್ವಾ | ಶನ್ಸು ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯಾ ವ್ಯತ್ಯೇನೇನ ನರೋಪಃ |

ಇನ್ನತಿ | ಇವಿ ನ್ಯಾಪ್ತಾ | ತಪಃ ಸಿಕ್ತಾ ದೇಸು ದಾತ್ತಶ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೈಶ್ವಯೋಗಾಪನಿಘಾತಃ |
 ಅಥಿಗೈಪಾತಿ | ಗ್ನಾ ಶಕ್ತೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಃ | ಪ್ತಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವೈಃ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಂ | ತಪಃ ಸಿಕ್ತಾ ದೇಸು-
 ದಾತ್ತಶ್ವೇ ವಿಕರಣಸ್ವರಃ | ಪೂರ್ವವನ್ನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ಉಪರಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತಪಃ
 ಪೂರ್ವಸವದ್ದಿಘಾಶ್ಚಂ | ಹಿನ್ನತೇ | ಹಿವಿ ಮಿವಿ ಹಿವಿ ಸೇತಿನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವನು | (ಇಂದ್ರಂ) ಪ್ರತಿ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು | ರಾಕೆಹವ್ಯಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ | ತಾಸಂ—ಇಂದ್ರನ ಅಕ್ಷಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಇನ್ನತಿ—ನಿರವೇರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಮತ್ತು ಯತಿ—ಯಾವನು | ಉಕ್ತಾ ವಾ—ಉಕ್ತವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ (ಉಕ್ತ ರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರ ರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು) | ರಾಘಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದೊಡನೆ | ಅಥಿಗೈಪಾತಿ—(ತನ್ನ) ಅಭಿಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಶತಿಸುತ್ತಾನೋ | ತ ಪಃ—ಅದೇ | ಜಪಃ—ಮಾನವನೂ | ರಾಜಾಂ—ಪ್ರಲಾಭಿಸುವವನೂ | ಸತ್ವತಿಃ—ಸಜ್ಜನರ ಖಾಲಕನೂ ಅದ ಯಜಮಾನನು | ತೂಪುವತ್—(ತನ್ನನ್ನು) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ | ಅಸ್ತೀ—ಇಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗಾಗಿ | ದಾಪುಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು | ಉಪರಾ—ಮೇಘಗಳನ್ನು | ದಿವಃ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹಿನ್ನತೇ—(ಮಳೆಯನ್ನು) ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

|| ಧಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ ಉಕ್ತ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರೂಪದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಶತಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅ ಮಾನವನೂ, ಪ್ರಲಾಭಿಸುವನೂ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರ ಖಾಲಕನೂ ಅದ ಯಜಮಾನನು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರದಾನದ ಇಂದ್ರನು ಅಂತರ್ದಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಕರೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

That eminent person, the cherisher of the pious, advances his own prosperity, who while offering oblations to Indra, sings his praise; or who, along with the offerings he presents, recites hymns in honour of him; for him the bounteous Indra causes the clouds to rain from heaven.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಯೋ ಜನೋ ಪಶ್ಚದವ್ಯಃ ಸನ್ ತಥಾ ದತ್ತರಾಧಾಃ ಸನ್ನಿಂಧ್ರಸ್ಯ ತಾಸಂ ಪಾಲಯತಿ ತಥಾ ತಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಗಾರಯತಿ ಸ ಧಿಃಸಂತಯಂ ಸತ್ವತಿ ರಾಜಾ ಭೂತ್ಯಾ ವರ್ಧತೇ ತಪಃತೇ ಪ ದಿನ್ಯಾ ಮುಘೋಪೇಶವ್ಯಕ್ತಿವಿಫಲಂ ಯಥಾ ತಥಾ ಪತತಿಃ || ಯಜ್ಞಮಾಪುನ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವನ ಅಕ್ಷಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳ

ಳಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಕೋಪಗೊಳಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನು ರಾಜನಾಗುವನು. ಅವನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಳಿ ಪ್ರಾಯವು.

ಘಾ—ಇದು ಘ ಕಲ್ಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಖಲು (ಅಪ್ಪೆ, ಆದರೋ) ಎಂದರ್ಥ. ಮುಚಿ ತುನುಘಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ.

ಸತ್ತತಿ:—ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತುರುಪರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಯಾಗದೀಕ್ಷಿತನಾದ ಯಜಮಾನನು ಎಂದರ್ಥವು ತುಕೂವತ್—ಟು ಓತ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋಃ ಎಂಬ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಕಲ್ಪವು, ತನ್ನನ್ನೇ ತಾನು ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ರಾತಹವ್ಯಃ—ರಾತಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇನ ಸಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಶಾಸಂ—ಶಾಸು ಅನುತಿಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಕಲ್ಪವು ಇಂದ್ರನ ಅಪ್ಪಣೆ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಕೊಡುವುದು.

ರಾಧಸಾ—ಹವಿರ್ಗಕ್ಷರಾದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನದಿಂದ.

ಉಕ್ಕಾ ವಾ—ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಉಪರಾ—ಉಪರಾ ಎಂಬುದು ಮೇಘದ ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪರ ಉಪಲೋ ಮೇಘೋಽಥ ಛವ. ತ್ವಪರಮತೇಸ್ಯಸ್ಮಿನ್ನೈಧ್ರಾಣ್ಯುಪರಶಾ ಅಪ ಇತಿ ವಾ (ನಿರು. ೨-೨೧) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ದಾನುಃ—ಯಜಮಾನನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವವನು ಇಂದ್ರನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಘ—ಯಚಿ ತುನುಘಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತತಿಃ—ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಸತ್ತತಿಃ ಪಶ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇಫೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಕೂವತ್—ಟು ಓತ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋಃ ಧಾತು ಹೇತುಮುತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರವು ಕೋರುವುದರಿಂದ ಚಿಚ್. ಸನಾಡ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿಚಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಿಸಿಲುಜಾಲಿಚ್ಚಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕಾ. ಪ್ರಥಮಾವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಚ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಲುಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿತ್ತಿದ್ವಿಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಚ್. ಧಾತುವಿನ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಟು ಮತ್ತು ಓ ಎಂಬುದು ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಸ್ಯಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂತರಂಗವಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ತದಾಶ್ರಯಿಕಾರ್ಯಂ ಚಿ ಬಲೀಯಃ (ಪಾ. ಮ. ೬-೧-೧೬-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತರಂಗವಾದ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಚಿಚಿಸೇಶ್ಚ ಚಿಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋರ್ವ

ರೂಪ. ಕು+ಅ+ಆತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನಧಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಚಣ್ ನಿಮಿತ್ತ ಕವಾದ ದ್ವಿತ್ವ. ಕೋರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆ ಲೋಪ. ಕುಶು+ಆತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್ನಿಭೃತನಿಚ್ಚಪರೇಣಗ್ನೋಪೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ವಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪.೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಲಘುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಚಣ್‌ನ ಅಕಾರನಿಮಿತ್ತ ಕವಾಗ ಅಚಿಕ್ಕು ಧಾತುಭೃತ್ವಾಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಣಾದೀಶ. ಕುಶುವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುನಾಚ್ ಯೋಗೇಗ್ನಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಹವ್ಯಃ—ರಾತಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇನ ರಾತಹವ್ಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾ ಆದಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ರಾಸಮ್—ರಾಸು ಅನುತಿವೃತ್ತಿ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌಘ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಣಾಕ್ಷತ್ರೇಕೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಕ್ರವಾದರಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವ್ಯವಾಧಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯವಾಧೀನಾಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೨೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕಂಠ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌಘ್. ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಶಾಪ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ಯತಿ ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಭ್ರಾಧಿ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಕರ್ತರಿತವ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದೀಕರಣ. ಲಟಿನ ತಿವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇನ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ತರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಜಿಬ್ಬುಕಂಠಂ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಜಿತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಶೇಫ.

ಅಭ್ಯಗ್ನಾತಿ—ಗ್ನೌ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾಧಿ. ಲಟಿನಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕ್ರಾಧಿಭ್ಯಃ ಙ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದೀಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ವೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೨.೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗ್ರಹಸ್ವ. ಕುಪರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯಣಶ್ಚಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಗ್ನೌನಾಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ತರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉಪರಾ—ಉಪರ-ಶಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥೋಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿನ್ನೇತೇ—ಪಿವಿ, ನೆವಿ, ಮಿವಿ, ಸೇಹನೇ. ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿತಅತ್ಯನೇಪದಾಣಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎತ್ಯ. ಪಿನ್ನೇತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜಿತಿಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅಸಮಂ ಕ್ಷತ್ರಮಸಮಾ ಮನೀಷಾ ಪ್ರ ಸೋಮಪಾ ಅಪಸಾ ಸಂತು
ನೇಮೇ |

ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ದದುಷೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ಮಹಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸ್ಥವಿರಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ
ಚ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಮಂ | ಕ್ಷತ್ರಂ | ಅಸಮಾ | ಮನೀಷಾ | ಪ್ರ | ಸೋಮಪಾಃ | ಅಪಸಾ |
ಸಂತು | ನೇಮೇ |

ಯೇ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ದದುಷಃ | ವರ್ಧಯಂತಿ | ಮಹಿ | ಕ್ಷತ್ರಂ | ಸ್ಥವಿರಂ |
ವೃಷ್ಟ್ಯಂ | ಚ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಂ ಬಲಮಸಮಂ | ನ ಕೇನಚಿತ್ತಮಂ | ಸರ್ವಾಧಿಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಮನೀ-
ಷಾ ಬುದ್ಧಿಶ್ಚಾಸಮಾ | ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಮಾನಾ | ಸರ್ವಂ ವಸ್ತು ವಿಷಯಾಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ನೇಮ ಇತಿ ಸರ್ವನಾಮತಲ್ಪ ಏತಚ್ಚೈವ್ಯಸಮಾನಾರ್ಥಃ ನೇಮ ಏತೇ ಸೋಮಪಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ವಾಪಾ-
ರೋ ಯಜಮಾನಾ ಅಪಸಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರ ಸಂತು | ಪ್ರವೃದ್ಯಾ ಭವಂತು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ದೆವುಷೋ
ದವರ್ಧತವಂತೋ ಯೇ ತ್ವದೀಯಂ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಕ್ಷತ್ರಂ ಬಲಂ ಸ್ಥವಿರಂ ಸ್ಥೂಲಂ ಪ್ರವೃದ್ಯಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ
ವೃಷತ್ಸಂ ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಚ ವರ್ಧಯಂತಿ ಪ್ರವೃದ್ಯಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ದೆವುಷೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ
ಯಾಗಫಲಂ ದತ್ತವತಸ್ತವೇತಿ ಯೋಜನೀಯಂ || ನೇಮೇ | ಸರ್ವನಾಮತ್ಯಾಜ್ಞಃ ತೀರ್ಥಾವೇ
ಗುಣಃ | ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭ | ತ್ವಸಮಸಿಮನೇಮೇತ್ಯನುಜ್ಞಾನಿ | ಫಿ. ಸು. ೪-೧೦ | ಇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೆವುಷಃ | ದೆವಾತೇರ್ಲಿಟಃ ಕ್ರಮಃ | ಜಸೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಕಸಾದೇಶಃ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾತ್ರಯಂ ಚ ಬಲೀಯ ಇತಿರಡಾಗಮಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ಸಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಹಿ | ಮಹೇರಾಣಾದಿಕ
ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ಥವಿರಂ ಅಜರಿತೀರೀಶ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ಸೂ. ೧-೫೪ | ತಪ್ತೇಃ ಕಿರಚ್ಚೈತ್ಯಯಾಂತೋ
ನಿಪಾತಿತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನೇ) ಪುತ್ರೇ—ಬಲವು | ಅಸಮಂ—ಅಸಮಾನವಾದುದು (ಎಲ್ಲರ ಬಲಕ್ಕೂ ಮೀರಿದುದು) | ಮನೀಷಾ—ಬುದ್ಧಿಯೂ (ಕೂಡ) | ಅಸಮಾ—ಅಸಮಾನವಾದುದು | ನೇಮೋ ಸೋಮಪಾಃ—ಸೋಮರಸಪಾನವಾದತಕ್ಕ ಈ ಯಜಮಾನರು | ಅಪಸಾ—ತಮ್ಮ ಪವಿತ್ರ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಪ್ರ ಸಂತು—ಪ್ರವೃದ್ಧರಾಗಲಿ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಲವನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಲಿ) | ಇಂತಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ತೇ—ನಿನ್ನ ಅಥವಾ ಹವಿರ್ವಾಕರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ನಿನ್ನ | ಷಮುಷಃ—ಹವಿರ್ವಾಕರು | ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನರು | ಮಹಿ—ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವಾದ | ಬಲಂ—ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ | ಸ್ಥವೀರಂ—ಸ್ಥೂಲವಾದ | ವೈಷ್ವಂಕಿ—ಪುರುಷ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ | ವರ್ಧಯಂತಿ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರು ಪ್ರವೃದ್ಧರಾಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಬಲವು ಅಸಮಾನವಾದುದು. ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಅಸಮಾನವಾದುದು. ಸೋಮರಸಪಾನವಾದತಕ್ಕ ಈ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಪವಿತ್ರ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧರಾಗಲಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಲವನ್ನೂ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಲಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಹವಿಷ್ವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಪುರುಷಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Peerless is his power; peerless is his wisdom; may these drinkers of the soma-juice become equal to him by the pious act, for they, Indra, who present oblations, to your augment your vast strength and your manly vigour.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪುತ್ರೇ-ಅಸಮಂ—ಇಂದ್ರನ ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು. ಕೌಲ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೋಲುವವರು ಯಾರು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನೇಮೋ—ಇದು ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದ. ಏತದ್ (ಇದು) ಕಟ್ಟಿದ ಅರ್ಥವೇ ಇದರ ಅರ್ಥ. ನೇಮೇ ಎಂದರೆ ಇವು ಎಂದರ್ಥ.

ಸೋಮಪಾಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರು, ಯಜಮಾನರು.

ಅಪಸಾ—ಅಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥ. (ನಿ. ೩-೧)

ಷಮುಷಃ—ಇದು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನವಾಗಿಯೂ, ಪಕ್ಷೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಎಳೆಯಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನವಾದಾಗ ಹವಿಷ್ವನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ, ಪಕ್ಷೀ

ಕವಚನದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಾಗಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನು ಎಂಥರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೋಮಪಾಃ—ಸೋಮಂ ಪಿಬಂತಿ ಇತಿ ಸೋಮಪಾಃ ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂತು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಯೋಗಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾವೇಶ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಕ್ವಿಸೋರಲ್ಪೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಠಂತನಿಘಾತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಮೇ—ಸರ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೀನಿಸರ್ವನಾಮಾನಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಶಃ ಶೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಶೀ ಆದೇಶ. ಅನೇಕಾಲೌ ಶಿತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ನೇಮೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವ ಸಮ ಸಿಮ ನೇಮೇತ್ಯನುಜ್ಞಾನಿ (ಓ. ಸೂ. ೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದುಷಃ—ದುದಾಞ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಿಸುತ್ಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ದದಾ+ವಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ—ಅತೋಲೋಪಃ ಇಟಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ. ದವ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಉಪಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಶಸಾದೇಶ. ಅಗ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ದಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡಾಗಮವೂ ವಸೋಪಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಶ್ರಯಂ ಚಿ ಬಲೀಯೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಡಾಗಮುಕ್ತಿಯೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ದದುಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಪ್ರಕರದಿಂದ ದದುಷಃ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಮಹಿ ಎಂಬುದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವವಿಮರ—ಸ್ವಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಜಿರಿತಿರಿ ಶಿಥಿಲ ಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರ ಸ್ವವಿರ ಖದಿರಾಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಇತರ ಶ್ವಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಬಾರದಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚಾರಮಾಡುವುದೇ ನಿಪಾತ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶುಭ್ಯೇದೇತೇ ಬಹುಲಾ ಅದ್ವಿದುಗ್ಧಾಶ್ಚಮೂಷದಶ್ಚಮಸಾ ಇಂದ್ರಪಾನಾಃ |
 ವ್ಯತ್ನುಹಿ ತರ್ಪಯಾ ಕಾಮಮೇಷಾಮಥಾ ಮನೋ ವಸುದೇಯಾಯ
 ಕೃಷ್ಣ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶುಭ್ಯ | ಇತ್ | ಏತೇ | ಬಹುಲಾಃ | ಅದ್ವಿದುಗ್ಧಾಃ | ಚಮೂಷದಃ | ಚಮಸಾಃ
 ಇಂದ್ರಪಾನಾಃ |
 ವಿ | ಅತ್ನುಹಿ | ತರ್ಪಯು | ಕಾಮಂ | ಏಷಾಂ | ಅಥ | ಮನಃ | ವಸುದೇಯಾ-
 ಯ | ಕೃಷ್ಣ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕೇ ಇಂದ್ರ ಶುಭ್ಯೇತ್ ಶುಭ್ಯಮೇವ ಚಮಸಾಃ | ಚಮಂತೇ ಭಕ್ತಂತ ಇತಿ ಚಮಸಾಃ
 ಸೋಮಾಃ | ಏತೇ ಸೋಮಾಸ್ತದರ್ಥಂ ಸಂಸಾದಿತಾಃ | ಕೇದೃಶಾ ಇತ್ಯಾಹ | ಬಹುಲಾಃ ಪ್ರಭೂತಾ
 ಅದ್ವಿದುಗ್ಧಾ ಅದ್ವಿಭಿರ್ಗಾರ್ವಪಥಿರಭಿಮುತಾಶ್ಚಮೂಷದಶ್ಚಮೂಷು ಚಮಸೇಷವನ್ಮತಾ ಇಂದ್ರಪಾನಾ
 ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಸುಖಕರಾಃ | ಅತಸ್ತಸ್ಯಂ ತಾನ್ವತ್ನುಹಿ | ವ್ಯಾಪ್ನುಹಿ | ವ್ಯಾಪ್ನು ಚೈಷಾಂ ತ್ವದೀ-
 ಯಾನಾಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಕಾಮಮುಫಿಲಾಪಂ ತೈಸ್ತರ್ಪಯ ಪೂರಯೇತಿ ಯಾವತ್ | ಅಥಾನಂ.
 ಕರಂ ವಸುದೇಯಾಯಾಶ್ಚುಭ್ಯಮುಫಿಮುತಧನಪ್ರದಾನಾಯ ತ್ವದೀಯಂ ಮನಃ ಕೃಷ್ಣ ಕುರುಷ್ಣ ||
 ಶುಭ್ಯ | ಣಾಂದಸೋ ಮಲೋಪಃ | ಅದ್ವಿದುಗ್ಧಾಃ | ದುಹೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತ್ವದೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರತ್ವಂ | ಚಮೂಷದಃ | ಚಮು ಅದನೇ | ಚಮಂಕೈನೇನೇತಿ ಚಮೂಷ | ಕೃಷಿ.
 ಚಮಿತಾನಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ಸೂ. ೧-೮೧ | ಔಷಾದಿಕಃ ಊಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಮೂಷು ಸೀದಂತೀತಿ
 ಚಮೂಷದಃ | ಸತ್ಸೂದ್ರಿವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿಸ್ತಃ | ಪೂರ್ವಪದಾತ್ | ಸಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೬ | ಇತಿ ಪತ್ರಂ |
 ಕೃದುತ್ರರಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಪ್ರರತ್ವಂ | ಇಂದ್ರಪಾನಾಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಯೇನ ಸಂಸ್ತೌರ್ವಾತ್ | ಸಾ. ಸೂ.
 ೩-೩-೧೦೬ | ಇತಿ ಪಿಬತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಅತ್ನುಹಿ | ವ್ಯತ್ನಯೇನ ಪರಸ್ತ್ರೀಪದಂ | ವಸುದೇ-
 ಯಾಯ | ದುದಾತ್ ದಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಧಾವೇ ಯತ್ | ಉಚ್ಯತಿ | ಸಾ. ೬-೪-೩೩ |
 ಇತಿವಾರಾಪದಃ | ಗುಣಃ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಸೃತಂ | ಕೃದುತ್ರರಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಪ್ರರತ್ವಂ |
 ಕೃಷ್ಣ | ದುಕ್ರವ್ ಕರನೇ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ತುಭ್ಯೇತ್—ನಿನಗಾಗಿಯೇ | ಬಹುಲಾಃ—ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು | ಅದ್ವಿ-
ದುಗ್ಧಾಃ—ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟವು | ಚಮೂಷದಿಃ—ಸೌಟುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು | ಇಂದ್ರೇಷಾನಾಃ—ಇಂದ್ರ
ನಿಂದ ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವು ಆದ | ಏತೇ ಚಮುಸಾಃ—ಈಸೋಮರಸಗಳು (ಸಂವಾದಿತಗಳಾಗಿವೆ) |
ವ್ಯಕ್ತುಹಿ—(ನೀನು ಅವನ್ನು) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕುಡಿ (ಮತ್ತು) ಏಷಾಂ—ನಿನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ | ಕಾಮಂ—
ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು | ತರ್ಪಯಿ—ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸು | ಅಥ—ಅನಂತರ | ವಸುದೇಯಾಯ—(ನಮಗೆ) ಅನುಗ್ರ
ಹಿಸಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ | ಮನಃ—(ನಿನ್ನ) ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಕೃಷ್ಯ—ಮಾಡು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಈ ಸೋಮರಸಗಳು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ
ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೌಟುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುವು. ಇವನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕುಡಿದು ನಿನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಭಿ
ಲಾಷೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸು. ಅನಂತರ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಮಾಡು.

English Translation.

These copious Soma-juices expressed with stones and contained in
ladles, are prepared for you; they are the beverage of Indra; drink them;
Satisfy your appetite with them; and then fix your mind on the wealth that
is to be given to us.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತುಭ್ಯೇತ್—ತುಭ್ಯೇ-ಇತ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈಬ್ಬದ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದ ತುಭ್ಯಂ ಎಂಬ ರೂಪವು
ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ವಾರ (ಮಕಾರವು) ಲೋಪವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಚಮುಸಾಃ—ಚಮುಂತೇ ಭಕ್ಷಂತೇ ಇತಿ ಚಮುಸಾಃ ಸೋಮಾಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಕ್ಷಿಸಲು
ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಚಮುಸವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಅದ್ವಿದುಗ್ಧಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಎಂದರ್ಥ. ಕಲ್ಲುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ
ಸೋಮರಸ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಚಮೂಷದಿಃ—ಚಮೂಷು ಚಮುಸೇಷು ಅವಸ್ಥಿ ಕಾಃ—ಸೌಟಿನಂತಿರುವ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ಚಮುಸವೆಂಬ ವಾತ್ಯಗಳಲ್ಲಿರು.

ಇಂದ್ರೇಷಾನಾಃ—ಇಂದ್ರನು ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸೋಮರಸವು. ಇದು ಚಮುಸಾಃ
ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

వసుదేయాయే—సోమరసదింద నిన్నన్న తృప్తి పడినది నమగే ఇష్టార్థగళన్న అందరి భవనశాదిగళన్న లోడువుదక్కాగి.

శృష్ట—శృణుష్ట ఎంబ క్రయారోదదల్లి బతులం భంబేసి ఎంబ శుకతానుసారవారి వికర అప్రకృయవేసిది మధ్యగళనాద నుకారవు లోడవనాగిది. మనస్సుమాడు ఎంబప్రవాయువు.

|| నాకరణప్రక్రియా ||

తుభ్య—తుభ్యమహో జయి (పా. శ్లో. ౬-౨-౯౫) ఎంబుదరింద యువ్యశ్చబ్దవ మవ యువ్యశ్చ షోఢ (అతుభ్యవికవజన) పరదల్లిరువారి తుభ్య ఎంబ అదీకబరుత్తది. షు ప్రేభమ- యోడరవో ఎంబుదరింద విభక్తిగే అమాదీక. శేషేలోడవ: ఎంబుదరింద అదిగి లోడవ. అమి- షువ: ఎంబుదరింద పువరవ. తుభ్యవో ఎంబు రంబనాగుత్తది. షుందనవారి మకార లోడవ బరుత్తది.

అద్రిదుగ్గా:—దుశ జఘంసాయాం ధాతు. కర్మాధ్యదల్లి కృప్రకృయ. యోడవ: ఎంబుదరింద షత్ప్రవృప్రవందరే నాద్రిదుమయ—శుకతదింద షత్ప్ర. యువ్యశ్చభోడ: ఎంబుదరింద శకారశ్చ ధకారాదీక. యులాంబశ్చ యుతి ఎంబుదరింద షకారశ్చ గకారాదీక. అద్రిషు దుగ్గా: శ్చక్రియా కర్మాణి (పా. శ్లో. ౬-౨-౪౮) ఎంబుదరింద కృదుత్తరపదప్రకృతిస్తరశ్చ అవనాదవారి షువపద ప్రకృతిస్తర బరుత్తది.

జేమూషద:—జము అదనే ధాతు. జమంతి అనేన ఇతి జమూ: శ్చక్రిమిశచి (ఘ. శ్లో. ౧-౨౧) ఎంబుదరింద డిశాదికనాద ఘ ప్రకృయ. జమూషు సిదంతి ఇతి జమూషద: శేషోద్రిష (పా. శ్లో. ౬-౨-౬౧) ఎంబుదరింద దల్లి ధాతోవిగి క్రిన్ ప్రకృయ. జమూషద శబ్ద వారిత్తది. పువవదాశా శంజ్ఞాయోమగ: (పా. శ్లో. ౮-౬-౧౦౬) ఎంబుదరింద ధాతువిన శకార శ్చ పత్త. గతికారలోడవపదాశ్చక్రత్ ఎంబుదరింద కృదుత్తరపదప్రకృతిస్తర బరుత్తది.

ఇంద్రపానా:—కర్మాణి జి యీన శేస్తకాశ్చకర్మా: తరిడనుబం (పా. శ్లో. ౬-౩-౧౦౬) ఎంబుదరింద షా పానే ధాతువిగి కర్మా ఘపదవారిగవారి ఘ. యువోడర- నాశా ఎంబుదరింద అనాదీక. ఇంద్రపాన ఎంబుదరింద.

అశుఠి—అశు వ్యాప్తే ధాతు. స్వాది. వ్యక్త్యోడ బతులం ఎంబుదరింద పరస్మైపద- ప్రకృయ బరుత్తది. తోడవో మధ్యమపురుషవికవజనద ౩పిగి ఠి అదీక బరుత్తది. స్వాత్కృ: క్షు: ఎంబుదరింద శ్చ వికరణ. అశుఠి ఎంబు రంబనాగుత్తది. తిజంకపాశస్తర బరుత్తది.

వసుదేయాయే—దుదాశా దానే ధాతు. ఇదశ్చ అజోడయోశ్ (పా. శ్లో. ౩-౧-౯౨) ఎంబుదరింద అజంకధాతుమాదుదింద యోశ్ ప్రకృయ. ఇదు ధానాధ్యదల్లి బరుత్తది. తోడవో (పా. శ్లో. ౬-౪-౬౫) యోశ్ పరదల్లిరువారి ధాతువిన అకారశ్చ. కకార బరుత్తది ఎంబుదరింద అకారా దీక. ది+య ఎందిరువారి యోశ్ సమిత్తకరణి ధాతువిన అకారశ్చ సావధాతుకాధా- తుతయోడ: ఎంబుదరింద గుణ. యోడవ:నాద: ఎంబుదరింద అద్రిదుప్రవారిగుత్తది. వసువోడవే నమానవారి గతికారలోడవపదాశ్చక్రత్ ఎంబుదరింద కృదుత్తరపదప్రకృతిస్తర బరుత్తది.

ಕೃಷ್ಣ—ದು ಕೃಷ್ಣ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇತಿಶ್ಚಾದಂದಂ ಉಭಯಪದೀ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾತುಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣ ವಾದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸನಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರ ಬಂದುದ ರಿಂದ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐದ್ದವ್ಯಾದ ವಿರುವುದರಿಂದ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

• | ಸಂಹಿತಾವಾಃ |

ಅಪಾಂಮತಿಷ್ಠಧ್ಧರುಣಹ್ವರಂ ತಮೋಽಂತವ್ಯತ್ರಸ್ಯ ಜಠರೇಷು ಪರ್ವತಃ |
 ಅಭೀಮಿಂದ್ರೋ ನದ್ರೋ ವವ್ರಿಣಾ ಹಿತಾ ವಿಶ್ವಾ ಅನುಷ್ಠಾಃ ಪ್ರವಣೇಷು
 ಜಿಘ್ನತೇ || ೧೦ ||

ಪದವಾಃ

ಅಪಾಂ | ಅತಿಷ್ಠತ್ | ಧರುಣಹ್ವರಂ | ತಮಃ | ಅಂತಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯ | ಜಠರೇಷು |
 ಪರ್ವತಃ |
 ಅಭಿ | ಈಂ | ಇಂದ್ರಃ | ನದ್ರಃ | ವವ್ರಿಣಾ | ಹಿತಾಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಅನುಷ್ಠಾಃ |
 ಪ್ರವಣೇಷು | ಜಿಘ್ನತೇ || ೧೦ || •

• | ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಅಪಾಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಾಂ ಧರುಣಹ್ವರಂ | ಧರುಣಶಬ್ದೋ ಧಾರಾವಾಚಿನಃ | ಧಾರಾನಿರೋ-
 ಧಕಂ ತಮೋಽಂಧಕಾರಮತಿಷ್ಠತ್ | ಅಯಮೇವಾರ್ಥಃ ಸೃಷ್ಟೀಕ್ರಿಯತೇ | ವೃತ್ರಸ್ಯ ಲೋಕತ್ರಯಗ-
 ವರಿಕುರಸುರಸ್ಯ ಜಠರೇಷೂದರಪ್ರದೇಶೇಷ್ವಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವವಾನ್ಮೇಘೋಽಂಭೂತ್ | ಅತ್-
 ಸ್ತನೋರೂಪೇಣ ವೃತ್ರೇಣ ಮೇಘಸ್ಯಾವೃತತ್ವಾಪ್ತೃಷ್ಟ್ಯದಕಮಸ್ಯಾವೃತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಈಮಿಮಾಃ
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ನದ್ರೋ ನದೀರಪಃ | ಸದಿನಾನ್ನದ್ಯ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ನದೀಶಬ್ದೇನಾಪ ಉಚ್ಯಂತೇ |
 ವವ್ರಿಣಾವಂಕೇಣ ವೃತ್ರೇಣ ಹಿತಾಃ ಪಿಹಿತಾ ವಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪನೀರನುಷ್ಠಾ ಅನುಕ್ರಮೇಣ ತಿಷ್ಠಂತೀಃ |
 ಏವಂ ವಿಧಾ ಅಪ ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರವಣೇಷು ನಿನ್ಮೂನು ಛೂಪ್ರದೇಶೇಷ್ವಘಜಿಘ್ನತೇ ಅಭಿಗಮಯತಿ || ವವ್ರಿ-
 ಣಾ | ವೃಷ್ಣ ವರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಗಮಹನನಃ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವಾನ್ಮಿಥಾರ್ಥವಾದಿ |
 ಯಣಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅನುಷ್ಠಾಃ | ಅತಕ್ರೋದಪರ್ವತ ಇತಿ ತಿಷ್ಠತೇಃ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಪ-

ಸರ್ಗಾತ್ಮನೋತೀತಿ ಪತ್ರಂ | ಜಿಘ್ಷತೇ | ಹಂತೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಾಜ್ಜಿತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂ-
ಪೋತಿ ಕಪಃ ಸ್ತುಃ | ಅರ್ತಿಸನತ್ಯೋಕ್ತ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತ್ಯರ್ಥಾನಸ್ಯೇತೈಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪಾಂ—(ಮಳೆಯ) ನೀರುಗಳ | ಧರಣಿಹೃದಂ—ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ | ತಮಃ—ಅಂಧ
ಕಾರವು | ಅತಿಷ್ಠಾ—ನೆಲಿಸಿತು | ವೃತ್ತ ಸ್ಯ—(ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದ) ವೃತ್ತಾಸುರನ | ಜಲರೇಷು—
ಉದರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಪರ್ವತಃ— ಮೇಘವು (ತಿರೋಹಿತವಾಯಿತು) |
ವೃಷ್ಟಿಃ—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದ) ವೃತ್ತವೆಂದ | ಹಿತಾಃ—ಮುಚ್ಚಿಹಲ್ಪಿಟ್ಟ (ಅಂತಹ) | ವಿಶ್ವಾಃ—
ಸಮಸ್ತವಾದ | ಅನುಷ್ಠಾಃ—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿರುವ | ಈಂ ನದ್ಯಃ— ಈ ನೀರುಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ಪ್ರವರ್ಣೇಷು—(ಭೂಮಿಯ) ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ಅಭಿ ಜಿಘ್ಷತೇ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಯುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದುದರಿಂದ ನೀರುಗಳ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ ಅಂಧ
ಕಾರವು ನೆಲಿಸಿತು. ವೃತ್ತನ ಉದರಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಘವು ಮರೆಯಾಯಿತು. ವೃತ್ತನು ಹೀಗೆ
ನೀರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆ ಸಮಸ್ತ ನೀರನ್ನೂ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿ ಭೂಮಿಯ ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶ
ಗಳಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

English Translation.

The darkness obstructed the current of the waters, the cloud was within
the belly of Vritra, but Indra precipitated all the waters which the obstructor
had concealed, in succession, down to the hollows (of the earth).

|| ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವಂಗಳು ||

ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂಭವತಿ | ಪುರಾ ಕಿಲ ಜಲಾನಾಂ ವರ್ಷಕಂ ಮೇಘಂ ವೃತ್ತಃ ಸ್ತೋದರೇ
ನಿಧಾಯ ಸಕಲಂ ಜಗತ್ ತಿಮಿರಾವೃತಂ ಕೃತ್ವಾ ಮೇಘೋದೇಶಾನಿ ನಿರುದ್ಯಮಾನ್ | ತದಾ ಇಂದ್ರಸ್ತಮು-
ದರಸ್ಯಂ ಮೇಘಾರೂಪಂ ಪರ್ವತಂ ಭಿತ್ತಾ ತತ್ರಸ್ಥಾನ್ಯುದೇಶಾನಿ ಭೂಮೌ ಸಾತಿತನಾನಿತಿ | ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ವೃತ್ತಾಸುರನು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ
ಕತ್ತಲೆಯಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಿರುವಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿದನು.
ಆಗ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಾಕಾರದಂತೆ ಇದ್ದ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಉದಕ
ವನ್ನು ಮಳೆಯರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಧರಣಿಹೃದಂ—ಇಲ್ಲಿ ಧರಣಿ ತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಧಾರೆ (ನೀರಿನ) ಎಂದರ್ಥ. ಅದನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಧರಣಿ
ಹೃದವು. ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಕತ್ತಲೆ (ತಮಶ್ಯಬ್ಧಕ್ಕೆ) ಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ವೃತ್ತನು ಅಂತಂಕ್ಷನನ್ನೆಲ್ಲಾ
ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದಿಬಿಟ್ಟನು.

ಅನು—ಇದು ಇದಂ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ನದ್ಯಃ ಎಂಬ ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ನದ್ಯಃ—ನದಿನಾತ್ ನದ್ಯಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನದೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲ ಎಂದರ್ಥ.

ವಪ್ನಿಣಾ—ಸಮ್ರತ್ಯ ಲೋಕವನ್ನೂ ಮೇಘರೂಪದಿಂದ, ತನೋರೂಪದಿಂದ ಆವರಿಸುವವನು. ವೃತ್ತಾ ಸುರ ಇವನಿಂದ.

ಅನುಷ್ಠಾಃ ಅನು ಕ್ರಮೇಣ ತಿಷ್ಠಂತೀತಿ ಅನುಷ್ಠಾಃ—ತಡೆದಿದ್ದ ನೀರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತಾಗುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಈತನವು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಪ್ರವಣೇಷು—ಹಳ್ಳವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಶೇಖರವಾಗಿದ್ದ ಜಲರಾಶಿಯನ್ನು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅತಿಷ್ಠತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಪವಚನದ ತಿಪಿಗ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಕವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾಮ್ಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಷ್ಠತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಪ್ನಿಣಾ—ವೃಣ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮವಚನ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಟ್ಟ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ವ ಮಿಶ್ರವಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆ. ಅಭ್ಯಸಕ್ಕೆ ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ರಶರವಾಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಲಾದಿಃಶೇಷಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ವನ್ಯ+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ವಪ್ನಿ ಎಂದು ಇಕಾರಂತಕಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭುದಾತ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಕಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾವಿವಚನರೂಪ.

ಹಿಶಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ತಿಷ್ಠಾ (ಕ್ರ) ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಷಧಾ ತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನುಷ್ಠಾಃ—ಅನು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಷ್ಠಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತಶ್ಚೋಚನ. ಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋಲೋಪ ಇಟಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಶಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್‌ಸುನೋತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗದ ಉಲಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸೆಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ಪುತ್ತದಿಂದ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಠಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಿಲ್ಲೆಶೇ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ; ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕಪಿಗ ಲುಕ್ ಪ್ರಾತ್ರವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ತ್ಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾ

ಸಕ್ಕೈ ಕುಜೋತ್ತು: ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ತು ಜಸ್ತ್ಯ. ಜಹನ್+ತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಅಹಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಾದ್ವದ್ವಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಗಮಹನೇಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪.೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾರೋಪ. ಧಾತುವಿನ ಹಳಾರಕ್ಕೆ ಜೋಹಂಕೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪ. ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಾಸಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪದಿಂದ ಧೇಕಾರಾವೇಶ. ಅತಿಪಿತೈಕ್ಯೋಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಇತ್ಯನ್ತು ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಘೈ ತೇ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಃ !

ಸ ಶೇವ್ಯಧಮಧಿ ಧಾ ದ್ಯುಮ್ನಮಸ್ಯೇ ಮಹಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಜನಾಷಾಠಿಂ ದ್ರ
 ತವ್ಯಂ |
 ರಕ್ಷಾ ಚ ನೋ ಮಘೋನಃ ಪಾಹಿ ಸೂರೀನ್ರಾಯೇ ಚ ನಃ ಸ್ವಪತ್ಯಾ
 ಇಷೇ ಧಾಃ || ೧೧ ||

! ಪದವಾಃ !

ಸಃ | ಶೇವ್ಯಧಂ | ಅಧಿ | ಧಾಃ | ದ್ಯುಮ್ನಂ | ಅಸ್ಯೇ ಇತಿ | ಮಹಿ | ಕ್ಷತ್ರಂ |
 ಜನಾಷಾಠಿಂ | ಇಂದ್ರ | ತವ್ಯಂ |
 ರಕ್ಷ | ಚ | ನಃ | ಮಘೋನಃ | ಪಾಹಿ | ಸೂರೀನ್ | ರಾಯೇ | ಚ | ನಃ |
 ಸುಃಅಪತ್ಯೈ | ಇಷೇ | ಧಾಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಂಘೋಷಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ ತ್ವಮಸ್ಯೇ ಅಸ್ಮಾಸು ಮ್ಯಮ್ನಂ ಯತೋಽಧಿ ಧಾಃ | ಅಧಿನಿಧೇಹಿ | ಕೀದೈಕ
 ಮಿತ್ಯಾಹ | ಶೇವ್ಯಧಂ | ಶಂ ಕಮನಂ | ರೋಗಾಪಾಂ ಕಮನೇ ಸತಿ ಯುದ್ಧಧೇತೇ ಪಾಚ್ಚಿಕಂ | ತಥಾ
 ಮಹಿ ಮಹತ್ ಜನಾಷಾಠಿ ಶತ್ರುಜನಾನಾಮಧಿಧನಿತ್ಯ ತವ್ಯಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಬಹಿಂ ಪಾಧಿ ಧಾ
 ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚ ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಘೋನೋ ಧನವತಃ ಕೃತ್ಯಾ ರಕ್ಷ | ಪಾಲಯ | ಸೂರೀನ್

ವಿದುಷೋನ್ಯಾನುನಮಿ ಪಾಹಿ | ಪಾಲಯ | ತಥಾ ರಾಯೀ ಧನಾಯ ಚ ಸ್ವಪತ್ಯೈ ಶೋಭನಪುತ್ರಯುಕ್ತಾ.
ಯೇವೇನ್ಯಾಯ ಚ ನೋನ್ಯಸ್ಮಾನ್ಯಾಃ | ಧೇಹಿ | ಸ್ವಪತಯ || ಧಾಃ | ಭಂದಸಿ ಲಾಹಲಾಹಲಿಚಿ ಇತಿ
ವ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಂ ಲುಹಾ ಗಾತಿಶ್ಲೋತಿ ಸಿಜೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯವಾಹಿಸ್ತೋಗೇನ್ಸೀತೈಫ-
ಧಾವಾ | ಅಸ್ತೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತೈಸ್ತುಚ್ಚಿದ್ವಾತ್ಪ್ರಮ್ಯಾಃ ಶೇಅದೇಶಃ | ಜನಾಪಾಹಿ |
ಜನಾನ್ ಸಹತ ಇತಿ ಜನಾಪಾಹಿ | ಭಂದಸಿ ಸಹಃ | ಪಾ. ೨-೨-೬೩ | ಇತಿ ಚೈಃ | ಆತ ಉಪಧಾ-
ಯಾ ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸಃ | ಪಾ. ೨-೩-೫೬ | ಇತಿ ಪತ್ಯಂ | ಅನ್ಯೇಷಾವನಮಿ ದ್ವೈತ್ಯತ
ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದದೀರ್ಘಃ | ತನ್ಯಂ | ತವತಿವ್ಯದ್ವೈರ್ಘಃ | ಸ್ತೋತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅಜೋ ಯದಿತಿ
ಯತ್ | ಗುಣೇ ಧಾತೋಸ್ತಸ್ಮಿ ಮಿತ್ರಸ್ಯೈವ | ಪಾ. ೬-೧-೮೦ | ಇತ್ಯವಾದೇಶಃ | ಯತೋನಾವ
ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ರಕ್ತ | ರಕ್ತ ಪಾಲನೇ | ಶಪಃ ಸಿಕ್ತಾದನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ಥರಃ | ದ್ವೈಜೋತ್ಸಿ-
ಜ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಮುಘೋನಃ | ಶ್ರಯುವಮುಘೋನಾಮತದ್ವಿತ್ ಇತಿ ಶಸಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಪಾ-
ಹಿ | ಆದಾದಿಚ್ಚಾಜೈಪೋ ಲುಕ್ | ಹೇರಸಿಕ್ತಾದ್ವತ್ಸ್ಯೈವ ಸ್ಥರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಮುಘೋನ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ವಾಕ್ಯಾಂತರಗತಶ್ಚಾನ್ವಿ ಘಾತಾಧಾವಾಃ | ಸ್ವಪತ್ಯೈ | ಶೋಭನಾನ್ಯಪತ್ಯಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಘೋಕ್ತಾ |
ನಚ್ ಸುಧ್ಯಾಮಿತೈತ್ವರಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಚಂದಸಿ ವಾವಚಸಮಿತಿ ಯಾದಾಪಃ |
ಪಾ. ೬-೩-೧೦೩ | ಇತಿ ಯಾದಾಗಮಾಭಾವೇ ವೃದ್ಧಿರೇಚಿ | ಪಾ. ೬-೧-೮೨ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ ||

|| ಶ್ರುತವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರೇ—ನಲ್ವೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸಃ—ಆ ನೀನು | ಅಸ್ತೇ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಶೇವ್ಯಧಂ—ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದ
ತಕ್ಕ | ದ್ವೈಮ್ನು—ಯಶಸ್ಸನ್ನು | ಅಧಿ ಧಾಃ—ಇಟ್ಟು, ಕ್ಷಮಗ್ರಹಿಸು (ಹಾಗೆಯೇ) | ಮುಹ—ಮಹತ್ವಾದು
ರೂ | ಜನಾಪಾಹಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ತವ್ಯಂ—ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಅದ | ಕ್ಷತ್ರೀಂ—
ಬಲವನ್ನು | (ಅಧಿ ಧಾಃ—ಇಹ) | (ಮತ್ತು) (ಇಂದ್ರೇ—ನಲ್ವೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಸಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮುಘೋನಃ—
ಧನವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ | ರಕ್ತ—ಪಾಲಿಸು | ಚಿ—ಮತ್ತು | ಸೋರೀಃ—ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಇತರರನ್ನಾ-
ಪಾಹಿ—ಕಾಪಾಡು | ರಾಯೀ—ಧನಕ್ಕೂ | ಸ್ವಪತ್ಯೈ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದಿಸಾಡಗೂಡಿದ | ಇವೇ ಚಿ—
ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಕೂಡ | ಸಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಧಾಃ—ಸ್ಮರಿಸುಃ (ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಲ್ವೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ವಿದ್ವಾರವಾಗಿ ಹೊಡತಕ್ಕ ಬುಶಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವಾದುದೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ ಅದ ಬಲವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ನಮ್ಮನ್ನು ಧನವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪಾಲಿಸು. ಇತರ ವಿದ್ಯಾವಂತರನ್ನೂ ಸಲಹು. ನಮಗೆ ಧನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Bestow upon us, Indra, increasing reputation; (bestow upon us) great augmenting and foe-subduing strength; protect us by making us rich; cherish the wise; and confer upon us wealth with excellent progeny and food.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅಸ್ತ್ರೇ—ಇದು ಅಸ್ತ್ರಶೃಬ್ಧದ ಸಪ್ತಮೀ ಋತುವಚನದ ರೂಪ. ಅಸ್ತ್ರಾಸು (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಶೇಷ್ಯಂ—ಶಂ ಶಮನಂ | ಶೋಣಾಣಾಂ ಶಮನೇ ಸತಿ ಯಾ ವರ್ಧತೇ ತಾಜ್ಯತಂ—ವ್ಯಾಧಿಯು ನಿವಾರಣೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಶೋಣಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದಂತೆ, ನಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲಿ.

ಜನಾಪಾಟ್—ಶತ್ರು ಜನರನ್ನು ತರಸ್ಕರಿಸುವುದು. ಇದು ಕ್ಷತ್ರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಜನಾನ್ ಸಹತೇ ಇತಿ ಜನಾಪಾಟ್ ಎಂಬುದೇ ಇದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ.

ಮುಘೋನಃ — ಮುಘಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಶ್ಯವೆಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ವಶ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಸ್ತ್ರಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಪತ್ಯೈ—ಶೋಭನಾವಿ ಅಪತ್ಯಾವಿ ಯಸ್ಯಾಃ—ಶೋಭನರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ಪದವು ಇತೇ. (ಕನ್ಯಾಯ) ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧಾಃ—ಮೂರ್ಧನ್ಯಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾಶು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಕ್ ಲಘ್‌ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಹಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಜ್ಞೇಸಿಹಿಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ರವಾದ ಶಿಬಿಗೇ ಗಾತಿ ಸ್ವಾ ಭುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸೆವಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮಃ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಧಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತ್ರೇ—ಅಸ್ತ್ರಶೃಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಕರಣನ ಪದವರ್ಧನವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಕೇ ಆದೇಶ. ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹರ್ಯುತದ ಮೇಲಿರುವ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ಅಸ್ತ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನಾಪಾಟ್—ಜನಾನ್ ಸಹತೇ ಇತಿ ಜನಾಪಾಟ್. ಛಂದಸಿ ಸೆಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಪಠ ಮರ್ಗಲೇ) ಸಹ ಧಾತುವಿಗೆ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇ ಗಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಜನಸಾಹ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತವಿಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೆಹೇಃ ಸಾಹಃ ಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಅಸ್ತ್ರೇನಾಮಮಿ ದೈಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಜನಾಸಾಹ್+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹರ್ ಜಾನ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸು ಲೋಪ. ಹೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಫಕಾರಾದೇಶ. ಝಲಾಂ ಜಶೋಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕೆ ಜಸ್ತ್ರದಿಂದ ಷಕಾರಾದೇಶ. ವಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಚತ್ಯಃ. ಜನಾಪಾಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಇಕಾರ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಯದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಯದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವ್ಯಮ್—ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ತು ಎಂಬ ಧಾತುವು ಸೂತ್ರವಾಗುತ್ತದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಶೋಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾತ್ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ

ಅರ್ಥಧಾತುಕನಿವೃತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಆಗ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಿವೃತ್ತಕವಾಗಿಯೇ ಓಕಾರರೂಪ ಎಚ್ ಬಂಧ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾದಿಯಾದ ಯತ್ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಧಾತೋಶ್ಚಿನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ತ—ರಕ್ತ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷದ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಬಿ ಎಕರಣ ಬಂದಾಗ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅತೋದೇಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲಾಕ್. ರಕ್ತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶಬ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಿಂದ ಅಪಾದಾದಾ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈಜೋತಿಸ್ತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಜ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಘೋನಃ—ಮಘವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯುವಮಘೋನಾಮತದ್ವಿತೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರ ಪಾಙ್ಕ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಮಘ+ಉನ್+ಅಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ವಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಮಘೋನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ತನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲೋಽದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಚ್ಛತ್ತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ಲೂಕ್. ಹಿ ಗೆ ಅಪಿತ್ತನಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾಹಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಘೋನಃ ಎಂಬ ಅತಿಜಂತವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ರಿಂದ ಅದು ಲೇಪಿ ವಾಕ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದರಿಂದ, ಪಾಹಿ ಘಟಿತವಾಕ್ಯದ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೈವತ್ಯೈ—ತೋಭನಾನಿ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾಃ ಸ್ವಪತ್ಯಾಃ ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದ ಋಷಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಸಿ ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯಾಡಾಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಡಾಗಮವು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಎಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವೈದ್ವಿರೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೈದ್ವಿ ಬಂದರೆ ಸೈವತ್ಯೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೇಷ್ಸೇಃಫಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ವೈದ್ವಿ ಬಂದಾಗಲೂ ಏಕಾರವು ಉದಾತ್ಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಏಕೋದಾತ್ಸವಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಏಕಾರವಾಗಿ ಯೋದಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏವತ್ರ ನಾಲ್ಪನಿಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಐವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೇತ್ಯವ್ಯರ್ಥಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸೆವ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಮ್ಯಂತ್ರಂ ಜಾಗತಂ | ತಥಾ
 ಜಾಗತಾಂ ತಂ | ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ಜಾಗತಂ ಹೀತಿ | ಹೀತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಾದಿಪರಿಧಾಪಯೋತ್ತರೇ ದ್ವೇ ಚ
 ಸೂಕ್ತೈ ಜಾಗತೇ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮೇ ಪರ್ವಾಯೇ ಮೃತ್ಯಾವರೂಪಸ್ಯ ಇಹಂ ಸೂಕ್ತಂ |
 ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೇತಿ ಪರ್ಯಾಸಃ ಸ ನೋ ನನ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಚ | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ | ನಿಮು-
 ಪತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೈಸ್ತೈಶತಶ್ಚೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ಶಂಸೇದೇವೋತ್ತರಾಣಿ ಪಹಾದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ | ಅ.
 ೬-೬ | ಇತಿ | ಸಮೂಲ್ಮಸ್ಯ ದಶರಾತ್ರಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇಽಸಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೈ ನಿಶತಶ್ಚೂ-
 ಕ್ತಿಕಂ | ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ತುಧ್ಯಮಿತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ |
 ಅ. ೬-೬ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾವಿವು - ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತನೆಯ ಅನುವಾವಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
 ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಬು ಸುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸವ್ಯನು ಮುಖಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು, ಜಗತಿ
 ಭದಸ್ಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ಜಾಗತಂ ಛೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹಿ ಎಂಬ
 ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಜಗತಿಭದಸ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅತಿರಾತ್ರ
 ವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪರ್ವಾಯದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯಾವರೂಪ ಶಕ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವಿ
 ರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ - ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೇತಿ ಪರ್ಯಾಸಃ ಸ ನೋ ನನ್ಯೇಭಿರಿತಿ
 ಚ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೪) ವಿಷುವತ್ಸಂಜ್ಞ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಕಪ್ತ
 ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಶಂಸೇದೇವೋತ್ತರಾಣಿ
 ಪಹಾದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೬-೬) ಸಮೂಲ್ಮವೆಂಬ ದಶರಾತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ
 ದ್ವಿತೀಯಛಂದೋಮಾಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಕಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವಿರುವ
 ದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ತುಧ್ಯ
 ಮಿತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೬).

ಸೂಕ್ತ - ಏಕ

ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೦ || ಸೂಕ್ತ - ೨೫ ||
 ಅಪ್ಪಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ-೧೯, ೨೦ ||
 ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಸುಕ್ತಂತ್ಯು-೪ ||
 ಮುಖಿ-ಸವ್ಯ ಅಂಗಿಪನಃ ||
 ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ |
 ಛಂದಃ-ಜಗತಿ |

ಃ ಸಂಪಾದನಾಃ |

ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯೈ ವರಿಮಾ ವಿ ಪಪುಥ ಇಂದ್ರಂ ನ ಮಹ್ಯಾ ಸ್ತುಥಿವೀ ಚನ ಪ್ರತಿ |
 ಭೀನುಸ್ತುವಿಷ್ಣಾ ಜ್ಞಾರ್ಷಣಿಭ್ಯ ಆತಪಃ ಶಿಶೀತೇ ವಜ್ರಂ ತೇಹಸೇ ನ-
 ವಂಸಗೇ || ೧ ||

| ಪದಾಂಕ |

ದಿವಃ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ತ | ವರಿನಾ | ವಿ | ಪಪ್ರಥೇ | ಇಂದ್ರಂ | ನ | ಮಹ್ನಾ |
 ಪೃಥಿವೀ | ಚನ | ಪ್ರತಿ |
 ಭೀಮಃ | ತುಮಿಷ್ಠಾನ್ | ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ | ಅಪತಪಃ | ಶಿತೀತೇ | ವಕ್ತ್ರಂ |
 ತೇಜಸೇ | ನ | ವಂಸಗಃ || ೧ ||

||ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ||

ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವರಿನೋರುತ್ಯಂ ಪ್ರಥಾವಂ ದಿವಕ್ಷಿತ್ ದ್ಯುಲೋಕಾದಪಿ ವಿ ಪ್ರಪ್ರಥೇ |
 ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬಭೂವ | ಪೃಥಿವೀ ಚನ ಪೃಥಿವ್ಯಪಿ ಚ ಮಹ್ನಾ ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಹತ್ತ್ರೇನೇಂದ್ರಂ ಸ ಪ್ರತಿ
 ಭವತಿ | ಭೂಮಿರಪೀಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿರ್ನ ಭವತಿ | ತತೋಽಪಿ ಸ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಸ ಗಂಧರ್ವಾಃ | ಭೀಮಃ ಶತ್ರು
 ಣಾಂ ಭಯಂಕರಶ್ಚ ವಿಷ್ಠಾನ್ ಪ್ರಜ್ಞಾನ್ವಾ ಬಲನಾನ್ವಾ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸೋತ್ರೈಭ್ಯಃ
 ಸ್ತೇಷಾಮರ್ಥಾಯ ಶತ್ರುಣಾಮಾತೇ ಅಸಮಂತಾತ್ತಾಪಕಾರೀ | ಏವಂನಿಧಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಕ್ತ್ರಂ
 ವರ್ಷನತೀಲಮಾಯುಧಂ ತೇಜಸೇ ತೈಶ್ಚಾ ಯು ಶಿತೀತೇ ತನೂಕರೋತಿ | ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕರೋತಿ | ತತ್ರ ದ್ಯು
 ಪ್ತಾಂತಃ | ವಂಸಗೋ ನ | ವನನೀಯಗತಿಮಾನ್ವ್ಯಸಭೋ ಯಥಾ ಸ್ವತ್ಯಂಗೇ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕ
 ರೋತಿ ತದ್ಭಕ್ || ದಿವಃ | ಊಡಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ವರಿನಾ | ಉರುಶಬ್ದಾತ್ ಪ್ರಧ್ಯಾ ದಿಲಕ್ಷಣ
 ಇಮಂಚ | ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿ ರೇತ್ಯಾದಿನೋರುಶಬ್ದಸ್ಯ ವರಾದೇಶಃ | ಪಪ್ರಥೇ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಮಹ್ನಾ
 ಮಹಿಮ್ನಾ | ವರ್ಷಲೋಪಶಬ್ದಾದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹೇರ್ಞಾದಿಕಃ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೀ
 ಣಾಂತೋದಾತ್ರಃ | ತ್ವೀಯೈಕವಚನೇಽಲ್ಲೋಪೋಽನ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೀಣಿ
 ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪ್ರತಿ | ಪ್ರತಿಃ | ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರತಿದಾನಯೋರಿತಿ ಪ್ರತಿನಿಧಾ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯು
 ತ್ಯಂ | ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ | ಪಾ. ೨.೩.೮ | ಇತಿಂದ್ರಶಬ್ದಾದ್ವೀತೀಯಾ | ಪ್ರತಿನಿಧಿ
 ಪ್ರತಿದಾನೇ ಚ ಯುಷ್ಮಾತ್ | ಪಾ. ೨.೩.೧೦ | ಇತಿ ಪಂಚಮಿಾ ತು ಛಾಂದಸತ್ಯಾನ್ವ ಫವತಿ |
 ಭೀಮಃ | ಇ-ಭೀ ಭಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಯಃ ಪುಗ್ಯಾ | ಉ. ೧-೧೪೭ | ಇತಿ ಮತ್ಯೈಯಃ |
 ಭೀನೋ ಬಿಭೃತ್ಯಸ್ಮಾದಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೧-೨೦ | ಅತಪಃ | ತಪತೀತಿ ತಪಃ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ |
 ಥಾಥಾದಿನೋತ್ರರಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಶಿತೀತೇ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೀನಾತ್ರನೇಪದಂ |
 ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ತ್ವಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತೈಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಈ ಹಲ್ಯಘೋ
 ರಿತಿತ್ವಂ | ಅನಜಾದಾಮಪಿ ಲಗಾವಧಾತುಕೇ ವ್ಯತ್ಯಯೀನಾಭ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪಾ. ೬-
 ೧-೧೮೯ | ವಂಸಗಃ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾರ್ವಣ್ಯಾಣಾದಿಕಃ ಸಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಂಸಂ ವನ
 ನೀಯಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ವಂಸಗಃ | ಡೋಽನ್ಯತ್ವಾಪಿ ದೈತ್ಯತೇ | ಪಾ. ೩-೨.೪೮ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಧಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ದಿವೋದಾಸಾದಿಶ್ಚಾತ್ಮವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಕ್ಕ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಪಂಮಾ—ವೈಶಾಲ್ಯವು ಅಥವಾ ಮಹತ್ತ್ವವು | ದಿವ್ಯಶಿಖೆ—ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆಂ
ತಲೂ | ನಿ ಪತ್ರಭೇ—ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಯಿತು | ಪೃಥಿವೀ ಚೇನ—ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಕೂಡ | ಮಹ್ನಾ—ಮಹತ್ತ್ವ
ದಿಂದ | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ನ ಪ್ರತಿ—ಅನುಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) | ಛೇಮಾ—
(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನೂ | ತುವಿಷ್ಣ್ವಾ—ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಂಶನೂ ಅಥವಾ ಬಲವಂಶನೂ ಮತ್ತು |
ಚೇರ್ಚಾಚ್ಚೇ—ಸೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯರಿಗಾಗಿ | ಅಕಪೇ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವ
ನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ತೇಜಸೇ—ಹರಿತವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ವಂಸಗೇ ನೆ—
ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಗತಿಧುರೈ ವ್ಯವಧವು (ತನ್ನ ಕೊಂಬನ್ನು) ಉಜ್ಜುವಂತೆ | ಶಿಶಿಶೇ—ಮಗಿಯುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಇಂದ್ರನ ವೈಶಾಲ್ಯವು ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು. ಪೃಥಿವಿಯೂ ಕೂಡ ಮಹ
ತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನನುಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಭಯಂಕರನೂ, ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯೂ, ತನ್ನ ಧಕ್ಕರನ್ನು ತೊಂದರೆ
ಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳ ಸಾಕಶನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹರಿತ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಧವು
ತನ್ನ ಕೊಂಬನ್ನು ಉಜ್ಜುವಂತೆ, ಅದನ್ನು ಮನೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The power of Indra was vaster than heaven; earth could not equal
Indra in bulk; formidable and most mighty, he has been ever the afflioter (of
the enemies of) those men (who worship him); he whets his thunderbolt for
sharpness, as a bull (his horns)

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಮುಪೀಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹಿಮಾ ಗರೀಯಾನ್ ಶಘೇಂದ್ರೋ ಛೇಮಾವಿಗುಣ
ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಸನ್ ಸ್ವಬಲಸ್ಯ ದರ್ಶಯಿತ್ಯ ವಜ್ರಂ ಹಸ್ತೇ ಧಾರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿವಾಸುಧ್ಯಗಳೂ
ಅಥವಾ ಮಹಿಮೆಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳಿಗಿಂತ (ಛೇರೋಕ ಸ್ತರ್ಗಲೋಕಗಳಿಗಿಂತ) ಎಷ್ಟೋ ಹೆಚ್ಚಿನವು.
ಆದರೂ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ
ಧರಿಸುವನು.

ಪಂಮಾ—ಉರುತ್ತಂ ಉರುಶಬ್ದದಮೇಲೆ ನಿವೃತ್ತನಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವತ್ರೇಷು ವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥ
ವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಪೃಥಿವೀ ಚೇನ ಪ್ರತಿ—ಭೂಮಿಯೂ ಸಹ ಸಮವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಭೂಮಿಯು ಸೇಶಮ
ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭೂಮಿಗಿಂತಲೂ ಇಂದ್ರನು ಮಹಿಮಾಶಾಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭೀಮಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನು. ಭಯಾರ್ಥಕವಾದ ಭೀಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದ ಇದು. ಇದಕ್ಕೆ ಭೀನೋ ಭಿಭ್ಯತ್ಯಸ್ಮಾತ್ (ನಿರು. ೧-೨೦) ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿ, ಯಾರಿಂದ ಇತರರು ಬಳಕೆವಾಗಿ ಹೆದರುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರು ಭೀಮರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತುವಿಷ್ಣಾವ್—ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಲಿಯು ಎಂದರ್ಥ. ಬಗಿಷ್ಣುನೂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ವೈಷೇ ಶಿಶೀತೇ—ವಜ್ರಯುಧವು ಹರಿತವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಮಸಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಶಿಶೀತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು (ತನೂಕರಣೆ) ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಸಿದು ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಂಸಗಃ—ವನ ಸಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ವಂಸಂ ವನನೀಯಂ ಗಚ್ಛಿ. ಶೀತೆ ವಂಸಗಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದೆ. ಮಸಿಯುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು ಎತ್ತು ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಗೂಳಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ಕೋಡನ್ನು ಅದು ಮಸಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಇವು ಸು ರಾಕ್ಷಸರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವಜ್ರಯುಧವನ್ನು ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾಂವೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

|| ಣ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಿವಃ—ದಿವ ಶಬ್ದವು ಪುಂಚಮಾ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉಪಾತ್ತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿಮಾ—ಉರು ಶಬ್ದ. ಇದು ಪೃಥ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಇಮನಿಚ್ಛಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮನಿಚ್ಛ್. ಇದು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ. ಸ್ಥಿರ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉರುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ವರಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನಾಂತಕಲ್ಪಣ ದೀರ್ಘದಿಂದ ವರಿಮಾ ಎರಡು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿಂತೆ: ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಪ್ತೋ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಶಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಡ್ ವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಶ. ಅಕಿಂಚದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಜ್ಞಾ—ಮಹಿಮಾ ಎಂದಾಗಬೇಕು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಇಕಾರಮಕಾರಗಳು ಲೋಪವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ವಾಕು ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಲೋಪೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ತುರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರವು ಉತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ತುರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿ—ಪ್ರತಿಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರತಿದಾನಯೋಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೧-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ (ಸದೃಶ) ರೂಪಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಗೆ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯೆಯುಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಇಂದ್ರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ

ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸೇ ಚ ಯೋಷ್ಯಾತ್ (ಇ. ಸೂ. ೨-೩-೧೧) ಎಂದು ದರಿಂದ ವಂಚನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವದವನಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭೀಮಃ—ಆಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಭಯಃ ಪುಗಾನ್ (ಉ.ಸೂ. ೧-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭೀಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೀಮೋ ಬಿಭೃತ್ಯಸ್ಯಾತ್ (ನಿರು. ೧-೨೦) ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಬಹುದು. ಯಥಾ ನಂದ ಹೆದರುತ್ತಾರೋ ಅವನು ಭೀಮನು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಹತಃ—ತಪತೀತಿ ತಪಃ ಪಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾದಿಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಪ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಹ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾಭೃಳೃತ್ಯಾಚ್ಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಶೀಕೇ—ಶೀ ಕನೂಕರಹೇ ಧಾತು. ವ್ಯುತ್ಪಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶ್ಚಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತ್ಯ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿತ ಅತ್ಯನೇಹದಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವತ್ಯ. ಶಿಶಾ+ತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಪಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದ ತೇ ಎಂಬುದು ಪಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಈತಲ್ಯಫೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಶಿಶೀಕೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಅದಿಗೆ ಉದಾತ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದರೂ ವ್ಯುತ್ಪಯದಿಂದ ಅನ ಜಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸ್ತವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಂಸಗಃ—ವನ ಪೂ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಪಿತವಾದ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಬಂದರೆ ವಂಸ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಂಸಂ ವನೋಯಂ ಗಚ್ಚತಿತಿ ವಂಸಗಃ. ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಪಸ್ಯಕ್ರಾಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ವಂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿನ ಸಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ವಂಸಗ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ದಿವೋದಾಸಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಮು ತ್ವರಹದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರಂ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಃ !

ಸೋ ಅರ್ಣವೋ ನ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ ಪ್ರತಿ ಗೃಭ್ನಾತಿ ವಿಶ್ರಿತಾ ಮ-
ರೀಮುಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ವ್ಯವಾಯತೇ ಸನಾತ್ಸ ಯುಧ್ಯ ಓಷಾ
ಪನಸ್ಯತೇ || ೨ ||

ಃ ಪದಪಾಠಃ |

ಸಃ | ಅರ್ಣವಃ | ನ | ನದ್ಯಃ | ಸಮುದ್ರಿಯಃ | ಪ್ರತಿ | ಗೃಭ್ಣಾತಿ | ಮಿಶ್ರಿತಾಃ |

ವರೀಮುಃಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪೀತಯೇ | ವ್ಯಷ್ಕಯತೇ | ಸನಾತ್ | ಸಃ | ಯುಧ್ಮಃ |

ಓಜಸಾ | ಪನಸ್ಯತೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ | ಸಮುದ್ರವಂತ್ಯಸ್ಯಾದಾಪಿ ಇತಿ ಸಮುದ್ರಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ತತ್ರ ಭವಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ | ಏನಂಭೂತಃ ಸರ್ವವಂಭುಃ ಸ್ಯಕೀಯೈಃ ಸಂವರಣೈರ್ಯದ್ವೀಪಯುಕ್ತೈಃ ವಿಕ್ರಿಸ್ತಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ನದ್ಯೋ ನದೀಃ ಶಬ್ದಕಾರಿಣೀವ್ಯಕ್ತೇಣಾವೃತಾ ಆಪೋರ್ಣಾಃ ಸೋ ನ ಸಮುದ್ರ ಇವ ಪ್ರತಿ ಗೃಭ್ಣಾತಿ | ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ವನರ್ವೇತಿ ಭಾವಃ | ಸಚೇಂದ್ರಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ಸಾನಾಯಾವೃಷಾಯತೇ ವೃಷ ಇವಾಚರತಿ | ಹರ್ಷಯುಕ್ತೋ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಯುಧ್ಮೋ ಯೋಧ್ಯಾ ಸನಾಚ್ಚಿರಾದೇವ ಯದ್ವಾ ಸನಾತನ ಓಜಸಾ ಬಲಕೃತೇನ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ಪನಸ್ಯತೇ ಪನಸಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛತಿ || ಅರ್ಣವಃ | ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಕ್ಷಃ | ಪಾ. ೫.೨-೧೦೯.೩ | ಮತ್ಸರ್ಥೀ ಯೋ ವಪ್ರತೃಯಃ ಸಲೋಪಕ್ಷಃ | ಪ್ರತೃಯಸ್ಯರಃ | ನದ್ಯಃ | ನದಿ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮತರಿ ಪಜಾದ್ಯುಚ್ಛ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನದಿಚ್ಛ | ಪಾ. ೩-೧೦೩೪ | ಇತಿ ಚಿತ್ಸೋನ ಪಾಠಾತ್ ಚಿಚ್ಚಾಣಾಣೀತಿ ಖಾಣ್ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪೇ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ತಸೋಽದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಸಿ ಯಣಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವಂತೋರ್ಯೋಣ ಇತಿ ಸ್ವಂತತ್ವಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ಅನಯಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ನದ್ಯ ಇತ್ಯಾಪಿ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಚ ಶ್ಲೂಯತೇ ಅಪಾವನದೇಶಃ ಹತೇ ತಸ್ಯಾದಾ ನದ್ಯೋ ನಾಮ ಸ್ಯ ತಾ ವೋ ನಾಮಾನಿ ಸಿಂಧವಃ | ಅಥ. ೩-೧೩-೧ | ಇತಿ | ಸಮುದ್ರಿಯಃ | ಸಮುದ್ರಾಭ್ಯಾಃ | ಪಾ. ೪-೪-೧೦೧ | ಇತಿ ಭವಾರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಘಸ್ಯೇಯಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯೋ ಪದೇಶಿವದ್ವಿಚನಾದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಭ್ಣಾತಿ | ಹೃಗೃಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭಕ್ತಂ | ವಿಶ್ರಿತಾಃ | ಶ್ರಿತ್ಯಾ ಸೇವಾಯಾಂ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರೀಮುಃಭಿಃ | ವ್ಯಾ ವರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದೌಷಾದಿಕ ಈಮನಿನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಷ್ಪಾದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ಉರುಶಬ್ದಾದಿ ಮನಿವಿ ದೀರ್ಘ ಅದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ಚಿ ಛಾಂದಸತ್ಯಾತ್ | ವೃಷಾಯತೇ | ಕರ್ಮಃ ಕೃತ್ಯಾ ಸಲೋಪಕ್ಷಃ | ಪಾ. ೩-೧-೧೧ | ಇತ್ಯಾಚಾರಾರ್ಥೇ ಕೃತ್ಯ | ಋತ್ಯಾದಾತ್ಮನೇಶದಂ | ಅಕ್ರತ್ಯವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಯುಧ್ಮಃ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರದಾರ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದಿಸ್ವಿಯುಧೀಂದ್ರವಿಸ್ವಾಧೂ ಸೂರ್ಯೋ ಮುಗಿತಿ ಮರ್ಘಃ | ಪನಸ್ಯತೇ | ಪನ ಸ್ತುತೌ | ಪನನಂ ಪನಸಃ | ತದಿಚ್ಛತಿ ಪನಸ್ಯತಿ | ವ್ಯತೃಯೇನಾತ್ಮನೇಶದಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಸೋ ಇಂದ್ರನು | ಸಮುದ್ರಿಯೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ (ನೆಲಿತಿ) | ವರೀಮಧಿ—ತನ್ನ ಮಹತ್ವದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ವಿಶಿಷ್ಟಾಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ | ಸೆವ್ಯೈಃ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ಅರ್ಣಾವೋ ನೇ—ಸಮುದ್ರದಂತೆ | ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣಾತಿ—ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನು | ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ—ಸೋಮರಸವಾನುಕಾಂಕ್ಷಿ | ವ್ಯಸಾಯತೇ—ವ್ಯವಧವಂತೆ ಹುರುಬಿನಿಂದ ಬರುತ್ತಾನೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಯುಧೈಃ—ಯೋಧ್ಯನಾದ | ಸೋ—ಅ ಇಂದ್ರನು | ಸನಾತ್—ಐಹಳ ಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ | ಓಹಸಾ—(ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪವಾದ) ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ | ಪಪಸ್ಯತೇ—ಸ್ವೀಕೃತವನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ತನ್ನ ಮಹತ್ವದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರವು ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವಾನುಕಾಂಕ್ಷಿ ವ್ಯವಧವಂತೆ ಹರ್ಷ ದಿಂದಲೂ ಹುರುಬಿನಿಂದಲೂ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಯೋಧ್ಯನಾದ ಆ ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The firmament-abiding Indra grasps the wide-spread waters with his comprehensive faculties as the ocean receives the rivers; he rushes (impetuously) as a bull to drink of the soma-juice; he, the warrior ever covets praise for his prowess.

। ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ।

ಅಶ್ವೇದಮುಕ್ತಂ ಧವತಿ | ಇಂದ್ರೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನೇ ಪ್ರಭೂತಮೇವ ತೃಷ್ಣಾ ತುರ್ಭೀಕತಿ | ಅಶ ವಿವಾನೇಕ್ವೈರುಪಾಸ್ಯೇರರ್ಪಿತಾನ್ ಸೋಮಾನ್. ಸಮುದ್ರೋ ನದೀರಿವ ಸ್ವೀಕರೋತಿ | ಸೋಮಂ ಪೀತ್ವಾ ಆ ಸುತ್ತಪಾದಾರ್ಥ ವ್ಯಕ್ತವನನಾದಿನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕರೋತಿತಿತಿ || ಇಂದ್ರನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸೋಮವಾನಮಾಡಿವವನಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಸೋಮಾಪಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕಮಂದಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಸೋಮರಸವನ್ನನ್ನು, ನದಿಯ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರವು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ಸೋಮಪಾನಾನಂತರ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಶ್ಲಕಂ ಪಿಸ್ತುತುವ ವೃತ್ತವಧಾದಿಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಮುದ್ರಿಯೇ—ಸಮುದ್ರವಂತೆ ಅಸ್ತಾದಾಪಃ ಇತಿ ಸಮುದ್ರಂ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ, ತತ್ರ ಧವಃ ಸಮುದ್ರಿಯೇ—ಧೂಮಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಓದಗಿಸುವುದು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವು. ವೃತ್ತಾ ಸುರವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಲು ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಗತನಾಗಿ ಜಲರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ವೃತ್ತವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು.

ನದ್ಯಃ—ನದ ಅನ್ಯತ್ರೇ ತದ್ವೇ ಎಂಬ ಧಾತುನಿಂದ ಉಂಟಾದ ನದೀಶಬ್ದವು. ಶಬ್ದಮಾತುನ ನೀರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಹಾವನದತಾ ಹತೇ ತಸ್ಮಾದಾ ನದ್ಯೋ ನಾಮ ಸ್ವ ತಾ ವೋ ನಾಮಾನಿ ಸಿಂಧವಃ (ಕೈ. ಸಂ. ೫-೬-೧೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಂನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುವುದು.

ವೃಷಾಯತೇ—ವೃಷ ಇವಾಚಿರತಿ | ಹರ್ಷಯುಕ್ತೋ ವರ್ತತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಇಂದ್ರನು ವೃಷಧ ದಂತೆ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪನಸ್ಯತೇ—ಪನಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛತಿ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವನು. ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪನಶಬ್ದವೇ ಪನಶಬ್ದವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ಥವಃ—ಅರ್ಥಸ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಸೋ ಲೋಪಕ್ಕೆ (ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದರೊಡನೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋವಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನದ್ಯಃ—ನದ ಅನ್ಯತ್ರೇ ತದ್ವೇ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಂದಿಗ್ರಹ-ಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ ವಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂದಿಗ್ರಹ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪ ಗ) ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಂದಿಟ್ ಎಂದು ಗಣ ದಲ್ಲಿ ಸಂಗಣನೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಚಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಚಿತ್ತಾಣಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೨೫) ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಣೀವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಯಸ್ಯೇ-ತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಗ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರದೊಪನಾದಾತ್ಪ್ರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದುದರಿಂದ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗು ತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವನಿಕ್ಕಯುಣಾದೇಶವ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿವ-ಕ್ಷಾತಃ ಕಾರಕಾಚಿ ಭವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನದ್ಯಃ ಎಂದರೆ ನೀರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲೂ ಸ್ತ್ರೀಕೃತ ವಾಗಿದೆ. “ಅಹಾವನದತಾ ಹತೇ | ತಸ್ಮಾದಾ ನದ್ಯೋನಾಮ ಸ್ವ ತಾ ವೋ ನಾಮಾನಿ ಸಿಂಧವಃ” (ಕೈ. ಸಂ. ೫-೬-೧೨) ಎಂದು ನೀರು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಮುದ್ರಿಯಃ—ಸಮುದ್ರಾಭ್ರಾಧ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶವನ್ನಾವ ದಿಂದ ಘತ್ವನಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೃಧ್ವಾತಿ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ವಾ ನಿಕರಣ ಗ್ರಹಿಣ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚುಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರು ತ್ತದೆ. ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ತಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಗೃಧ್ವಾತಿ ಎಂದರೆ ರೂಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಕ್ರಿತಾಃ—ಕ್ರಿತ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕ್ರಮ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಸಂಕೇತ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಿತಾಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರೀಮುಘಿ—ವೃತ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಈವುಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ವರೀಮನ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಷ್ಕ್ರಮದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂಶತ್ವ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬಂದಾಗ ವರೀಮುಘಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಉರುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮುಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವರಾದೀಶ. ಅಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ವನ್ನೂ, ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನೂ ಛಂದಸವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

ವೃಷಾಯತೇ—ವೃಷ ಇವ ಅಚರತಿ ವೃಷಾಯತೇ. ಕರ್ತುಃ ಕೃತ್ ಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾತ್ತ ಜಾತ ಅತ್ಯಪೇದವಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅತ್ಯಪೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತೃಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತವಾದ ವೃಷ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುದ್ಧಃ—ಯುದ್ಧ ಸಂಪ್ರಕಾರೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಹಿ ಯುಧೀಂಞಿ ವಸಿ ಶ್ಯಾಧೂ ಸೂಭ್ಯೋ ಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ: ಯುದ್ಧ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪನಸ್ಯತೇ—ಪನ ಸ್ಯುತ್ ಧಾತು ಭ್ರಾದಿ. ಪನನಂ ಪನಃ ತತ್ ಇತ್ಯತಿ ಪನಸ್ಯತೇ ಸುಪ ಅತ್ಯಪಃ ಕೃತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಯಂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯಪೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪನಸ್ಯತೇ ಎಂದು ಲಟಿನಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಪಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

§ ಸಂಹಿತಾಪಃ §

ತ್ವಂ ತಮಿಂದ್ರ ಪರ್ವತಂ ನ ಭೋಜಸೇ ಮೇಹೋ ನೃಮ್ಯಸ್ಯ ಧರ್ಮಣಾ-
 ಮಿರಜ್ಯಸಿ |
 ಪ್ರವೀರ್ಯೇಣ ದೇವತಾತಿ ಚೀಕಿತೇ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾ ಉಗ್ರಃ ಕರ್ಮಣೇ ಪ್ರ-
 ತೋಹಿತಃ || ೩ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ತ್ವಂ | ತಂ | ಇಂದ್ರ | ಪರ್ವತಂ | ನ | ಭೋಜಸೇ | ಮುಹಃ | ಸ್ವಮ್ಮಸ್ಯ |
 ಧರ್ಮಣಾಂ | ಇರಜ್ಜಸಿ |
 ಪ್ರ | ವೀರ್ಯೇಣ | ದೇವತಾ | ಅತಿ | ಚೇಕಿತೇ | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ | ಉಗ್ರಃ | ಕರ್ಮಣೇ |
 ಪುರಃ | ಹಿತಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ದೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಭೋಜಸೇ ಭೋಜನಾಯ ಪರ್ವತಂ ಪರ್ವವಂತಂ ಮೇಘಂ ನಾಕ್ರಾಪೀಣಃ |
 ನ ಹಿ ಹತೋ ಭುಂಕ್ತೇ | ಇಂದ್ರೋ ಹಿ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಮೇಘಂ ವಜ್ರೇಣ ಹಂತಿ | ತ್ವಾ ಮಹೋ
 ಮಹತೋ ಸ್ವಮ್ಮಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಧರ್ಮಣಾಂ ಧಾರಯಿತ್ವಣಾಂ ಕುಬೇರಾದೀನಾಮಿರಜ್ಜಸಿ | ಈಶೇ | ಇರ-
 ಜ್ಜಾತಿರೈಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಾ | ನ ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ ವೀರ್ಯೇಣಾತ್ಯತಿಕಯುತ ಇತಿ ಪ್ರ ಚೇಕಿತೇ ಪ್ರಕ-
 ರ್ಷೇಣಾಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತೋ ಬಭೂವ | ನ ಚೋಗ್ರ ಉದ್ಗೋಣ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ವೃತ್ತವಧಾ-
 ದಿರೂಪಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ದೇವೈಃ ಪುರೋಹಿತಃ | ಪುರಸ್ತದ್ವಸ್ಮಾಪಿತಃ || ಧರ್ಮಣಾಂ | ಧ್ವಂಧಾರಣೇ |
 ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಮರ್ನಿ | ನಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ರ ತ್ವಂ | ಇರಜ್ಜಸಿ | ಇರಜ್ಞ
 ಈರ್ಷ್ಯಾರ್ಥಂ | ಐಶ್ವರ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಕಂದಾದ್ವಾ ದಾಮ್ಯದಾತ್ರ ತ್ವಂ | ವೀರ್ಯೇಣ | ತೂರ ವೀರ
 ವಿಕ್ರಾಂತಾ | ಚುರಾದಿಃ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ನೆಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹ್ | ವೀರವೀರ್ಯೋ
 ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ರ ತ್ವವಿಧಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರ ತ್ವಾಭಾವೇ ತಿತ್ಸುರಿತ
 ಇತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ | ತಸ್ಮಿನ್ದಿ ಸತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರಂ ದೈವಜ್ಞಂದಿಸೀತ್ಯನೇನೈವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಪುನರ್ನೀರ್ಯಗ್ರಹಣಾ-
 ಮನರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ದೇವತಾ | ದೇವ ಏವ ದೇವತಾ | ದೇವಾತ್ರಲ್ | ಪಾ. ೫.೪.೨ |
 ಇತಿ ಸ್ವರ್ಗೇ ತಲ್ಪತ್ಯಯಃ | ಅತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಕ್ರೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ರ ತ್ವಂ | ಚೇಕಿತೇ | ಕಿತ. ಜ್ಞಾನೇ |
 ಅಸ್ಯಾದ್ಯಂತಾಚ್ಚೇಕಿತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ಟತೋಲೋಪಯಲೋಪಾ | ಪುರೋಹಿತಃ | ಪುರಸಾ ಕಬ್ಜ-
 ಸ್ಯಾಸಿತ್ವತ್ಯಯಾಂತಸ್ಯ ತದ್ವಿಕಲ್ಪಃ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತೀರಿತ್ಯನ್ವಯತ್ವೇವ ಪುರೋವ್ಯಯಮಿತಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ
 ಗತಿರಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸೈತ್ಯುತ್ಸಿರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಭೋಜಸೇ—(ನಿನ್ನ ಸ್ವಾತ) ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ |
 ತಂ ಪರ್ವತಂ—ಆ ಮೇಘವನ್ನು | ನ—(ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ) ಹೊಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಳೆಸುರಿಸುವುದ
 ಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳದೆ) | ಮಹಃ—ಮಹತ್ವಾದ | ಸ್ವಮ್ಮಸ್ಯ—ಧನಕ್ಕೆ | ಧರ್ಮಣಾಂ—ಅಧಿಕತೆಗಿರಾದ

కుదీరాదిగళగి | ఇరజ్యసి—ఓడేయనాగద్వియే | దీవతా—దీవతాస్వరూపవృత్తి ఇంద్రను |
విద్యోజణ—కరాకృతునిది | అతి—(ఎల్లరన్న) మిరసుత్తానే (ఎంబుదు) | వృజీశివే—(నమగి)
జన్మా గ తిళిది | తుగ్రో—అత్కాభిమానయాద ఇంద్రను (కరాకృమియాద) | విత్కస్మై కర్మణే—
(వృత్తవధాదిరూపవాద) సమస్త విద్యకృత్యగళగూ | శ్రురీశివే—(దీవతగళగి) ముందాళాగిద్దానే.

॥ భావార్థ ॥

అట్టి ఇంద్రనే, నెను నన్న శ్లంక సుఖానుభవకృతికి మేళనము చేస్తాను అని భావించి కుదీర
యల్లి. అదరి మళిసురిసువుదక్కాగి యోడిది. నెను వృధాశకవాద ధనకృతి అదిపతిగళాద కుదీ
రాదిగళగి ఓడేయనాగద్వియే. దీవతా స్వరూపవృత్తి ఇంద్రను తన్న కరాకృతునిది ఎల్లరన్న
మిరసుత్తానేంబుదు నమగి తిళిది. కరాకృమియాద ఇంద్రను సమస్త విద్యకృత్యగళగూ దీవతగళ
ముందాళాగిద్దానే.

English Translation.

Indra, you have not set open the cloud for your own enjoyment; you rule over the great lords of riches; that Divinity (Indra) has been, by his own strength, greatly known to us, that fierce (Indra) has been, on account of his exploits, leader of all the gods.

॥ విశేష విషయములు ॥

భీరిజనీ—భీరిజనాయ—కరాకృత భీరిజనా కల్పవృత్తి వేదదర్శి భీరిజన ఎంబుధ
వన్న కిరువుడు.

కర్మణే—కర్మణవంశం మేళనం—కృత్రి దడిసువుడు. కలదానాదిగళగం దననన్న అనం
గిళిసువుడు. కర్మణానా కర్మణ: కర్మణ వున: కృణాశీ: ప్రిణాశీవా: అభావనాకర్మణ—
దీవానన్మైన్ ప్రిణాశీశి (సరి. గ-౨౦) ఎంబు ఈ నిరుక్తవచనము మేలిన అభావన్న సమర్థ
సువుడు.

నృమ్మశ్చ—ఈ పదకృతి ధనవేంబు అభావది. (స.౩-౯)

ఇరజ్యసి—అవేక్షిసుత్రియే ఎంబుదు ఇదరి అభావనాదరి ఇరజ్—ఈశ్వార్యాయాం ఎంబు
ఈశ్వార్యభావనాద ధాతువిగి బత్కర్మణే ఇత్కేళి ఎంబు కేలరదు కర్మణ రూపనాద అభావన్న కేళి
త్తారాద్విరిది ఈ పదకృతి విత్కర్మణన్న బయసుత్రియే ఎంబుధావనరణే మాదిద్దాది.

వృజీశివే—వృజీశివేణ అస్మాభిజ్యోశీణే బధుని—నమింద విదీవనాగి తిళిసుట్ట
ట్టరువను. శివ న్మానే ఎంబు ధాతువినింద నిజ్జననాద కల్ప ఇదు.

ಉಗ್ರಃ—ಉದ್ಗೋರ್ಣ ಇಂದ್ರಃ—ಕಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಇಂದ್ರನು ಎಂಬುದು ಇದರ ಪ್ರಾಕರಣವಾದ ಅರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಮ್—ಧೈರ್ಯ ಧಾರಣೆ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಃಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಕ ರಿಯುಳ್ಳ ಮಂಸಣ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಣಿಪೆರೆ: ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಕರ ವಾಗಿ ಅರ್ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಕ್ಕೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇರಜ್ಯಸಿ—ಇರಜ್ ಈರ್ಷ್ಯಾಯಾಂ ಧಾತು ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಐಶ್ವರ್ಯೇ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅರ್ಥ-ಹೇಳಿ ಪಾರಿ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾ. ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಯಗಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇರಜ್ಯಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಐಂತದ ಪರದಕ್ಷರವು ದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರ್ಯೇಣ—ತೂರ ವೀರ ನಿಕ್ರಾಂತೌ ಧಾತು ಚೂರಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಾಪಪಾಕ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣೆತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಅಚೋರಿಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೇರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪರದಕ್ಷರವಾಗ ಣಿಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವೀರ್ಯಕಲ್ಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಯಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯಕಲ್ಪವು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವಾಗ ವೀರವೀರ್ಯೇಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಪ್ರವಿಧಾನವನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯತ್ ಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಸ್ವರಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಾದರೆ ವೀರ-ವೀರ್ಯೇಣಿ ಸೂತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಂ ದ್ವೈಜ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಸವಾಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುವಾಗ ಪುನಃ ಸೂತ್ರಾರಂಭವು ಏಕೆ? ವ್ಯರ್ಥ ವೆಂದೇ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವೇ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದು.

ದೇವತಾ ದೇವ ಏವ ದೇವತಾ. ದೇವಾತ್ಮಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೨೭, ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವ ಕಲ್ಪವೇನೇ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಲಂತೆಂತ್ರಿಯಾಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಘನವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇಕಿತೇ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಭೃಶಾರ್ಥ (ಅತಿಶಯ) ತೋರುವಾಗ ಯಜ್ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿತೇಪ. ಗುಣೋಯಜ್ ಲುಕ್ಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಚೇಕಿತೈ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದು

ಕ್ಷಮೆ. ಉಪಾಸನ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ. ಲಿಂಗಿಗೆ ಲಿಟ್ಟ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವುಗಳಿಂದ ಅತಿಶೋಭಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ಯಜ್ಞಪಾಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪.೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ಲಿಂಗಸ್ತುರಿಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಪ್ರಕೃತಿಯಕ್ಕೆ ಏಕಾಂತೀಕ. ಕೀಕೇತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಾಂತದ ಪರದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರೋಹಿತಃ—ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರಾಧನಾರಾಜಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸು ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪೂರ್ ಅದೀಶ. ಪೂರ್ ಎಂಬುದು ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಪುರೋಹಿತಿಯೆಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಇದ್ವಿನೇ ನಮಸ್ಯುಭಿರ್ವಚಸ್ತತೇ ಚಾರು ಜನೇಷು ಪ್ರಬ್ರುವಾಣ
ಇಂದ್ರಿಯಂ |

ವೃಷಾ ಭಂದುರ್ಭವತಿ ಹರ್ಯತೋ ವೃಷಾ ಕ್ಷೇಮೇಣ ಧೇನಾಂ
ಮಘವಾ ಯದಿನ್ವತಿ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಇತ್ | ವನೇ | ನಮಸ್ಯುಃಭಿಃ | ವಚಸ್ತತೇ | ಚಾರು | ಜನೇಷು |
ಪ್ರಬ್ರುವಾಣಃ | ಇಂದ್ರಿಯಂ |

ವೃಷಾ | ಭಂದುಃ | ಭವತಿ | ಹರ್ಯತಃ | ವೃಷಾ | ಕ್ಷೇಮೇಣ | ಧೇನಾಂ |
ಮಘವಾ | ಯತ್ | ಇನ್ವತಿ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷಣಂ ||

ಸ ಇತ್ ಸ ವಿವೇಂದ್ರೋ ವನೇರತ್ಯೇ ನಮಸ್ಯುಃಭಿರ್ವಚಸ್ತತೇ ಪೂಜಯತ್ಯಥ-
ಮಾಸಿಭಿರ್ವಚಸ್ತತೇ | ಪಠ ಇತ್ಯನ್ ಕ್ರಿಯತೇ | ಸ್ತೋತ್ರಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಪಠಃ ಸ್ತೋತ್ರ-

ಮಾತೃನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸ ಚೇಂದ್ರ ಅತ್ತೀಯೇಷು ಜನೇಷ್ವಿಂದ್ರಿಯಂ ಸ್ವವೀರ್ಯಂ ಪ್ರಬ್ರುವಾಣಃ ಪ್ರಕಳ-
ಯನ್ ಚಾರು ವರ್ತತೇ | ಕಿಂಚಿ ಸ ವೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕೋ ಹರ್ಯಕಃ ಪ್ರೇಷ್ವಾಪತೋ
ಯಯುಕ್ತಶ್ಚಂದ್ರಮರುಪಚ್ಚೇಂದಯಶಾ ಭವತಿ | ಯಯುಕ್ತಶಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಯಾಗೇ ರುಚಿಮುತ್ಪಾದಯ-
ತೀತಿ ಭಾವಃ | ವೃಷಾ ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಯಿಶಾ | ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಘವಾ ಧನನಾನ್ | ಏವಂಭೂ
ತೋಯಜಮಾನಃ ಕ್ಷೇಮೇಣೇಂದ್ರಕೃತೇನ ರಕ್ಷಣೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸರ್ವ ಯದ್ಯದಾ ಧೇನಾಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಂ
ವಾಚಮಿನ್ನತಿ ಪ್ರೇರಯತಿ | ತದಾನೀಂ ಭಂದುರ್ಭವತೀತಿ ಪೂರ್ವಜಾನ್ವಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಘವಾ
ವೃಷೇಂದ್ರಃ ಕ್ಷೇಮೇಣ ಕ್ಷೇತಕರೇಣ ಮನಸಾ ಧೇನಾಂ ಯಜಮಾನ್ಯಃ ಕೃತಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಯದ್ಯಸ್ಯಾಡಿ-
ನ್ಯತಿ ನ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ತಸ್ಯಾದಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ || ನಮಸ್ಕೃಭಿಃ | ನಮೋವರಿವ ಇತಿ ಪೂಜಾರ್ಥಃ ಕೃಚ್ |
ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಸೀತೃಪ್ರತ್ಯಯ | ವಚಿಸ್ಕೃತೇ | ವಚಿ ಇಚ್ಛತಿ ವಚಿಸ್ಕೃತಿ | ತಂ ವಚಿಸ್ಕೃತಂ ಕುರ್ವಂತಿ
ಮನಯೋ ವಚಿಸ್ಕೃಯಂತಿ | ವಚಿಸ್ಕೃಯತೇಃ ಕರ್ವಣಿ ಯಕೃತೋಲೋಕಸಯಲೋಹಾ | ಯದ್ವಾ |
ವಚಿಸ್ಕೃತೇರ್ವ್ಯಕ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಕದಂ | ಪ್ರಬ್ರುವಾಣಃ | ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಲಚಿಃ
ಶಾನಚ್ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚಿ ಪೋ ಲುಕ್ | ಶಾನಚೋ ಜಾತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಾವ ಉವಚ್ | ಚಿತ್ಪ್ರೋಕ್ಷಾಂ-
ತೋದಾತ್ರಃ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗನಿಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೈತ್ಯ-
ಮಿಂದ್ರಸ್ಯಷ್ಟಮಿಂದ್ರಜುಷ್ಠಮಿಂದ್ರದತ್ತಮಿತಿ ನಾ | ಪ. ೫. ೨. ೯೩ | ಇತಿ ಲಿಂಗಾದಿಷ್ಟರ್ಥೇಷ್ವಿಂದ್ರಕ-
ಬ್ದಾತ್ ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಅಂತೋಽಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಇನ್ಯತಿ | ಇಂದ್ರಿ ನ್ಯಾಪ್ತ | ಕಶಃ
ಸಿತ್ಪಾದನುದಾತ್ರತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವಿತ್ತಯೋಗಾದನಿಪಾತಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಸ ಇತ್—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ವನೇ—ಅಧ್ಯಾಪ್ತ | ನಮಸ್ಕೃಭಿಃ—ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಪೂಜಿಸುವ ಋಷಿಗಳಿಂದ | ವಚಿಸ್ಕೃತೇ—ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುತ್ಪಾದನೆ ಆಥವಾ ಸ್ತುತನಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ |
ಜನೇಷು—(ತನ್ನವರಾದ) ಮಾನವರಲ್ಲಿ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಸ್ವವೀರ್ಯವನ್ನು | ಪ್ರಬ್ರುವಾಣಃ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತ |
ಚಾರು—ರಮ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ವೃಷಾ—ಹವಿರ್ವರ್ತನಾಗಿಯೂ | ಮಘವಾ—ಧನವಂತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ
ಯಜಮಾನನು | ಕ್ಷೇಮೇಣ—(ಇಂದ್ರದತ್ತವಾದ) ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಧೇನಾಂ—
ಸ್ತುತಿಸೂತನಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಇನ್ಯತಿ—ಆರ್ಟಿಸುತ್ತಾನೇ (ಆಗ) | ವೃಷಾ—(ಇವ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ದಯವಾಲಿಸುವ
ಇಂದ್ರನು | ಹದ್ಯತಃ—(ಅವೈಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು) ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಛಂದಃ—ಹರ್ಷ
(ತ್ವಪ್ತಿ)ದಾಯಕನಾಗಿ | ಭವತಿ—ಆಗುತ್ತಾನೆ [ಆಥವಾ | ಮಘವಾ—ಧನವಂತನಾದ | ವೃಷಾ—ಇವ್ಯಾರ್ಥ
ಪ್ರದನೂ ಅದೇಇಂದ್ರನು | ಕ್ಷೇಮೇಣ—ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ಧೇನಾಂ—(ಯಜಮಾನನಿಂದ
ಆರ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ಇನ್ಯತಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೇ
(ಆದರಿಂದ) ಹದ್ಯತಃ—ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಛಂದಃ—ಹರ್ಷ (ತ್ವಪ್ತಿ) ದಾಯಕ
ನಾಗಿ | ಭವತಿ—ಆಗುತ್ತಾನೆ]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ಅಧ್ಯಾಪ್ತ | ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುತ್ಪಾದನೆ | ತನ್ನವರಾದ
ಮಾನವರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಮ್ಯವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ | ಹವಿರ್ವರ್ತನಾಗಿಯೂ ಧನವಂತನಾಗಿಯೂ

ಅನು ಯಜಮಾಣನು ಅಂದ್ರವೃವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಯಾವಾಗ ಸ್ತುತಿಯ ಪವನ ಪಾಶ್ಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಇವ್ಯಾರ್ಥವೃದ್ಧನಾದ ಅಂದ್ರನು ಅವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಜ್ಞಮಾತರಿತ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಜುಜಮಾಣನಿಗೆ ಸ್ತುತಿಯಾದಂತೆ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He is praised by adoring (sages) in the forest, he stands beautifully by announcing his own strength amongst men, when protected by Indra, a wealthy sacrificer, the offerer of oblation, recites laudatory verses, Indra, the showerer of desires, engages him who is desirous of performing a sacrifice in that rite.

|| ವಿವೇಕ ವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಸ್ಕೃತಃ—ನಮಸಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪೂಜಯಿತ್ಯರ್ಥಃ ಪುಷ್ಪಿಃ | ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಲೇ ಸ್ತುತಿಯಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಂದರ್ಥ. ಸ್ತುತಿಯಾದನಾದ ಅಂದ್ರನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಿಮೆ ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿವಚನಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ತುತನಾಗುವನು.

ವಚಸ್ಕೃತೇ—ವಚ ಇಚ್ಛತಿ ವಚಸ್ಕೃತಿ | ತಂ ವಚಸ್ಕೃತಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಮುನಯೋ ಪಚಸ್ಕೃಯಂತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಚಸ್ಕೃತೈ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ. ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅವೇಚ್ಛಿಸುವವನು ಅಂದರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ವಾರ ವಚ್ಛ ಅಂದ್ರನು ಸ್ತುತಿಯನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವರು ಮುನಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ.

ಕರ್ಯಾಕೋ—ಪ್ರೇಕ್ಷಾಪತೋ ಯಯಕ್ಷತಃ | ಸ್ತೌತ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. ಭಂದಾಃ ಭವಂತಿ—ಉಪಚೈಂದಯಿತಾ ಭವಂತಿಯಾಗ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಯಾಗ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಹುಸ್ಪುಂಟುಮಾಡುವವನು ಅಂದ್ರನು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಾ—ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವು ಕಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂಬ ಧರ್ಮ ಅಂದ್ರನ ಪದವಾಗಿಯೂ, ಪದಿಸ್ತನ್ನಿರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜುಜಮಾಣನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಭೇಷಾಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಪಾಶ್ಯ ಅಂದರ್ಥ. ಅಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸ್ತುತಿಪಠನಗಳನ್ನು ಕೇಳುವವನು ಯಾಗಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ಅನಂದವನ್ನು ಒಟುಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಕೃತಕದಲ್ಲಿ ಈ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಬಂದಿದೆ.

1 ದ್ಯುಕವಪ್ರಕ್ರಮಃ |

ನಮಸ್ಕೃತಃ—ನಮಸ್ ಎಂಬುದು ಸ್ತೌತ ಅವ್ಯಯ. ಪೂಜಾರ್ಥ ಸೋರುವಾಗ ನೋಡುವಂತಿ. ವಸ್ತುತಃ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಸಮಾಪ್ತಿಯಾರ್ಥವೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಸ್ಕೃತ ಎಂಬುದು ಧಾಮಸಂಕ್ಷೇಪವು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯುಕ್ತಿಯಂತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಭದ್ರಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಕೃಷಂಕದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉ ಪರವಾದಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಷಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ನಮಸ್ಯು ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಚಸ್ಕತೇ—ವಚಃ ಇಚ್ಛತಿ ವಚಸ್ಕತಿ. ಸುಪ್ತಾತ್ಮನಃಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಂ ವಚಸ್ಕಂತಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಮುನಯಃ ವಚಸ್ಕಯಂತಿ. ಹೇತುಮತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಜಂತದ ಮೇಲೆ ಚಿಚ್. ಚಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬಂದಾಗ ಣೀರನಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿಚಿ ಲೋಪ. ಯಸ್ಕುಪಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಷಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತೋಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಳಿದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಚಸ್ಕತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ವಚಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಕದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಬ್ರುವಾಣಃ—ಬ್ರೂ ಇ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಇಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಭಯಪದೀ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶನ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚ್ ಚಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ ಅಚಿತ್ಪ್ರಾಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉವಜಾದೀಶ. ಅಚ್ ಕುಪ್ರಾಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ. ಶಾನಚಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಐತ್. ಬ್ರುವಾಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದನೇ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದ್ಧಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದಂತರಪದಕೃತ್ಕಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಇಂದ್ರಿಯಮ್. ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರವ್ಯಪ್ತಮಿಂದ್ರ ಸ್ಯಪ್ತಮಿಂದ್ರಜುಪ್ತಮಿಂದ್ರದತ್ತಮಿತಿವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗಾರ್ಥಕ ತೋರುವಾಗ ಇಂದ್ರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಘ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೀಶ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನತಿ—ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮೆ. ಲಭ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿತಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪಃ. ವಿಕರಣವೂ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ವೈ ಸುಪ್ತಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ವ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಕ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ |

ಸ ಇನ್ದ್ರಹಾನಿ ಸಮಿಥಾನಿ ಮಜ್ಜನಾ ಕ್ಷಣೋತಿ ಯುದ್ಧ ಓಜಸಾ
 ಜನೇಭ್ಯಃ |
 ಅಥ ಚನ ಶ್ರದ್ಧಠತಿ ತ್ವಿಷೀಮತ ಇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಂ ನಿಘ್ನಿಸ್ಘತೇ
 ವಧಂ || ೫ ||

| ಪಠಪಠಃ |

ಸಃ | ಇತ್ | ಮಹಾನಿ | ಸಂಘಠಾನಿ | ಮಜ್ಜನಾ | ಕ್ಷಣೋತಿ | ಯುದ್ಧಃ |
 ಓಜಸಾ | ಜನೇಭ್ಯಃ |
 ಅಥ | ಚನ | ಶ್ರತ್ | ದ್ರದ್ಧತಿ | ತ್ವಿಷೀಮತೇ | ಇಂದ್ರಾಯ | ವಜ್ರಂ | ನಿಘ್ನಿಸ್ಘ-
 ತೇ | ವಧಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಇತ್ ಸ ಏವೇಂದ್ರೋ ಯುಧೋ ಯೋದ್ಧಾ ಮಹಾನಿ ಸಮಿಥಾನಿ ಮಹತಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ಮ-
 ಜ್ಜನಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಶೋಧಕೇನೌಜಸಾ ಬಲೇನ ಕೃಣೋತಿ | ಕರೋತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಜನೇಭ್ಯಃ | ಸ್ತೋ-
 ತೃಜಸಾರ್ಥಂ | ಯದೇಂದ್ರೋ ವಧಂ ಹನನಸಾಧನಂ ವಜ್ರಮಾಯುಧಂ ಮೇಘೋಷು ನಿಘ್ನಿಸ್ಘತೇ |
 ನಿಹಂತಿ ಅಥಾ ಚನ ಅನಂತರಮೇವ ತ್ವಿಷೀಮತೇ ದೀಪ್ತಿಮತ ಇಂದ್ರಾಯ ಸರ್ವೇ ಜಸಾ ಶ್ರದ್ಧ-
 ಠತಿ | ಶ್ರದಿತಿ ಸತ್ಯನಾಮ | ಇಂದ್ರೋ ಬಲವಾನಿತಿ ಯದುಚ್ಯತೇ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಮೇವೇತಿ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಿಪ-
 ದ್ಯಂತೇ || ಮಹಾನಿ | ಮಹಾಂತೀಕೃತ್ಯ ತಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂವಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹ್ಯಂತೇ ಪೂಜ್ಯಂತ ಇತಿ
 ಮಹಾನಿ ಪ್ರವೃದ್ಧಾನಿ | ಘಾತಾರ್ಥೇ ಕನಿಧಾನಮಿತಿ ಕಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಮಿಥಾನಿ | ಇತ್ ಗತಾ |
 ಸಂಯಂತಿ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇಽಸ್ತೀಲಾ ಇತಿ ಸಮಿಥಾನಿ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಸಮಾಣಃ | ಉ. ೨. ೧೧ | ಇತಿ
 ಫಕ್ತೃತ್ವಯಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ವ್ಯುಜಾಧಃವಃ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಜ್ಜನಾ | ಮಮ-
 ಸ್ತೋತುಮ್ನಿ | ಮನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಝಲಂ ಜಶ್ ರ್ಝಿಃ | ನಾ. ೨. ೨. ೫೫ | ಇತಿ ಸಕಾರದ್ಯ ಜತ್ವಂ
 ದಕಾರಃ | ತತತ್ವತ್ವಂ ಜಕಾರಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಥ | ಛಾಂವಸಂ ಧತ್ವಂ | ನಿಜಾತ್ಯ ಚೇತಿ
 ಸಾಂಹಿತೋದೀರ್ಘಃ | ತ್ವಿಷೀಮತೇ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಿ | ಇನ್ದ್ರವೃಧಾತುಧ್ಯ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಹತಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ವನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತದೇವ ನಿಹತೇ | ಅಸ್ತೀಲಾಮುನಿ ಕೃತ್ವತಿ

ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ನಿಘನಿಘ್ನತೇ | ಹಂತೇವ್ಯಕ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಶದಂ ಬಹುವಚನಂ ಚ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲುಃ | ಗಮತನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಭುಶ್ವಂ | ನಿಗಾಗಮಶ್ಚ ಅಗನೀಗಂತೀತಿ ಚ | ಸಾ. ೭.೪-೭೫ | ಇತೀತಿಶಬ್ದಃ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥ ಇತ್ಯಕ್ತತ್ವಾದ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾದಾವೇಶದ್ವೈವ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯುದ್ಧಃ—ಯೋಧನಾದ | ಸ ಇತ್—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಮಹಾನಿ—ಅದ್ಭುತಗಲಾದ | ಸಮಿ-
ಥಾನಿ—ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು | ಮಜ್ಜನಾ—(ಸಕಲವನ್ನೂ) ಶೋಧಿಸತಕ್ಕ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡತಕ್ಕ) |
ಹಿಜಸಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಜನೇಭ್ಯಃ—(ತನ್ನ) ಭಕ್ತಜನರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ | ಕೃಣೋತಿ—ಮಾಡುತ್ತಾನೆ
(ಯಾವಾಗ ಇಂದ್ರನು) | ವಧಂ—ವಧಕಾರಿಯಾದ | ವಜ್ರಂ—ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನಿಘನಿಘ್ನತೇ—
(ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ) ಬಿರುಸಾಗಿ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆಯೋ | ಅಥಾ ಚಿನ—ಆ ಒಡನೆಯೇ | ತ್ವಿಸೀಮತೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿ-
ಸುವ | ಇಂದ್ರಾಯಿ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಶ್ರದ್ಧೆಧತಿ—(ಸಕಲರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ನಿಜವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು
ಎಂದು) ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯೋಧನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಶಕ್ಯನಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಅದ್ಭುತಗಲಾದ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾಗ ಇಂದ್ರನು ವಧಕಾರಿಯಾದ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧ
ವನ್ನು ಬಿರುಸಾಗಿ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಒಡನೆಯೇ ಸಕಲರೂ ಸಹ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅನನ ಪರಾಕ್ರ
ಮದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಡುವ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ

English Translation.

Indra, the warrior, engages in many great conflicts for man with his
all-purifying prowess ; when he hurls his fatal thunderbolt, every one immedi-
ately has faith in the resplendent Indra (as being highly powerful).

|| ವಿಕೇದ ನಿಷಯಗಳು ||

ಇತ್—ಇದು ಏವ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವ್ಯಯ.

ಯುದ್ಧಃ—ಯೋಧ್ಯಾ | ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು

ಸಮಿಥಾನಿ—ಸಂಯುತಿ ಸಂಗಜ್ಯೋತೇಸ್ತೀನ್ ವೀರಾ ಇತಿ ಸಮಿಥಾನಿ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ—ವೀರರಾದ
ವರು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ನಡೆಸುವ ಯುದ್ಧಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಮಜ್ಜನಾ—ಟುಮಸ್ಥೋ ಶುದ್ಧಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಶೋಧಿ
ಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಅಧಾ ಚನೇ—ಈ ಪದಸಮೂಹವು ಅನಂತಲವಲ್ಲಿಯೇ ಎಂಬ ನಿಸ್ತಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.
ಪ್ರದ್ಧಠಕಿ—ಪ್ರತ್ ಇತಿ ಸತ್ಯನಾಮ ಇಂದ್ರನು ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ನಡವೆಂದು ನಂಬುವರು.

ಪ್ರೀತೀದಂತೇ—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಳರಗಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಾನಿ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ನವೃಂಶಕದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶಿ ಅದೇಕ ಬಂದಾಗ ಮಹಾಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತಕಾರೋಪ ಬಂದರೆ ಮಹಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ್ಯಂತೇ ಪೂಜ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಮಹಾನಿ ಪ್ರವೃದ್ಧಾನಿ (ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದವುಗಳು) ಭಾಷಾರ್ಥಕವಿಧಾನಮ್ ಎಂದುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನವೃಂಶಕದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮು ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಹಕಾರೋಕ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಿಥಾನಿ—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಸಂಯುತಿ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ವೀಣ ಇತಿ ಸಮಿಥಾನಿ ಸಂಗ್ರಾಪಾಃ || (ವೀರರು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ) ಸಮೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ ಉಪಪದವಾಗಿ ರುವಾಗ ಇತ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಿಥ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಥಾಥಫಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಜ್ಜಾನಾ—ಟುಮಸ್ವೀ ರುದ್ಧೌ ಧಾತು. ಮಜಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಜ್ಜ+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರ್ಜುಲಾಂ ಜಪ್ ರ್ಜುತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಜಪ್ಪದಿಂದ ದಕಾರಾದೀಶ. ಸ್ವೀಕೀ-ಶ್ಚುನಾಶ್ಚುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ಚುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೀಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಜಿ ಸ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಚುತೀಯಾನುಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಧ—ಅಥ ಎಂದಿರುವಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ಯ. ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚ ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಹತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೀತೀಮತೇ—ಪ್ರೀತ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರೀತನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರೀತ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮತವ್ ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಪದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರೀತೀಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನ್ಯೋಷಾಮುಪಿ ದೈಕ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹತಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತೀಮತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ಚಿನಿಭೃತೇ—ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬಹುವಚನವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಹಿಗೆ ಕ್ವ ಅದೇಕ ಶ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಗಮಹನಚನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಛಕ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಕ್ಯವೂ ನಿತ್ ಅಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೋದಂತೇಃ

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಅನಕಾರದ ಪಂದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಕೃತ್ಸೇ-
ಪದೇಷ್ಠನತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಝ ಪ್ರಕೃಯಕ್ಕೆ ಅಕಾದೇಶ. ನಿಘನಿಘ್ನೇತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗನೀ-
ಗಂತೀತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇತಿ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಇದರಂತೆ ಇರುವುದು) ಇದೆ
ಎಂಬುದರಿಂದ ದಾಧರ್ತಿ. ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತೆಯೇ ಇದನ್ನೂ ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ
ಸೇರಿಸಿ ಛಂದಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಹಿ ಶ್ರವಸ್ಯುಃ ಸದನಾನಿ ಕೃತ್ರಿಮಾ ಕ್ಷಯಾ ವೃಧಾನ ಓಜಸಾ ವಿನಾ-
ಶಯನ್ |

ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಕೃಣ್ಣಿನ್ವಕಾಣಿ ಯಜ್ಜವೇವ ಸುಕ್ರತುಃ ಸರ್ತವಾ ಅಪಃ
ಸೃಜತ್ || ೬ ||

|| ಪದಾಪಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಶ್ರವಸ್ಯುಃ | ಸದನಾನಿ | ಕೃತ್ರಿಮಾ | ಕ್ಷಯಾ | ವೃಧಾನಃ | ಓಜಸಾ |
ವಿನಾಶಯನ್ |

ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ | ಕೃಣ್ಣಿನ್ವಾ | ಅವೃಕಾಣಿ | ಯಜ್ಜವೇ | ಅವ | ಸುಕ್ರತುಃ | ಸರ್ತವೈ |
ಅಪಃ | ಸೃಜತ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಶ್ರವಸ್ಯುರನ್ನಂ ಯತೋ ನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ ಕೃತ್ರಿಮಾ ಕೃತ್ರಿಮಾಣಿ ಕ್ರಿಯಯಾ ನಿವೃತ್ತಾನಿ
ಸದನಾನ್ಯಸುರಪುರಾಣ್ಯೋಜಸಾ ಬಲೇನ ವಿನಾಶಯನ್ ಕ್ಷಯಾ ಭೂಮ್ಯಾ ಸಮಾನಂ ವೃಧಾನೋ
ವರ್ಧನಶೀಲಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷಯೀತ್ಯೋಜೋವಿಕೇಷಣಂ | ಶಕ್ತೋನಾಮುಭಯಿತ್ತಾ ಬಲೇನೇಕೈರ್ಭಃ |
ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಸೂರ್ಯಾದಿನಿ ವೃತ್ತೇಣಾವೃತಾನ್ಯವೃಕಾಣಿ ವೃಕೇಣಾವರಕೇಣ ತೇನ ರಹಿತಾನಿ ಕೃಣ್ಣಿನ್ವಾ |
ಕುರ್ವನ್ ಸುಕ್ರತುಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಸಹಿತ ಏವಂವಿಧಃ ಸ ಖಿಲ್ವಿಂದ್ರೋ ಯಜ್ಜವೇ ಯಷ್ಟೇ ಯಜ-
ಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಂ ಸರ್ತವೈ ಸರಣಾಯಾಪೋ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನ್ಯುದಕಾನ್ಯನಾಸೃಜತ್ | ವೃಷ್ಟಿಂ ಕೃತ-
ನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕೃತ್ರಿಮಾ | ಡುಕ್ಯಾಃ ಕರಣೇ | ದ್ವಿತೀಃ ಕ್ರೀಃ | ಪಾ. ೩-೩-೮ | ಇತಿ ಭಾವೇ ಕ್ರೀ-

ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶ್ರೀಮೂವ್ಯುಕ್ತಂ | ಪಾ. ೪.೪.೨೦ | ಇತಿ ನಿರ್ವೃತ್ತಾಫೇ ಮಹಾ | ತಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಾಪ್ತವನು-
 ವಾಶ್ರೇ ಕ್ರಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ ನಿಷ್ಯಕೇ | ಶೇಷಂವನಿ ಬಹುಬಹುತಿ ಶೇರೋಽಪಃ | ಪ್ತಯಾ |
 ಪ್ತಯಾಃ ಸಹನೀ | ಪ್ತಯಾಶೇ ಪ್ರಾಣಿಭಾಶಕ್ತಮುಪದ್ರವಮಿತಿ ಪ್ತಯಾ | ಪಿಪಿಪಾದಿಭ್ಯೋಽ ಉ |
 ಪಾ. ೩.೩.೧೦೪ | ಇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತಸ್ಪ್ರಾಪ್ | ವ್ಯುಕ್ತಯೇನ ಧಾತೋರುಪಧಾಲೋಪಃ | ಛಾಂ-
 ದಸಂ ವಿಭಕ್ತೃದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಂ ಧಾತುರಭಿಭವಾರ್ಥಃ | ಪದ ಅಭಿಭವ ಇತಿ ಸತನಸ್ಯಾ-
 ಭಿಭವಾರ್ಥಶ್ಚಾತ್ | ಅಸ್ಯಾದ್ವಾಡಿತೋ ಮನಿಸ್ | ವ್ಯುಕ್ತಯೇನ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗತಾ | ಮನಃ | ಪಾ.
 ೪-೧-೧೦ | ಇತಿ ಪೋಃ ನಿಷೇಧೇ : ಡಾಬುಭಾಭ್ಯಾಮನ್ಯುತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೪-೧-೧೩ | ಇತಿ ಡಾದ್ |
 ಪಿಲೋಪಃ | ವ್ಯುಧಾಪಃ | ತಾಪ್ತೀಲಿಶಶ್ಚಾನಶ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದನೀತಿ ಕರ್ಪೋ ಲುಕ್ | ಪಿತ ಇತ್ಯಂ.
 ತೋದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಅವ್ಯ ಕಾಣ | ವ್ಯುಚ್ ವರಣೇ | ಸ್ಯವ್ಯಭೂತುಪಿಮುಪಿಭ್ಯಃ ಶಿತ್ | ಉ. ೩-೪೧ | ಇತಿ
 ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾಂತೋದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಯಜ್ಯವೇ | ಯಜಿಮಪಿ-
 ಕುಂಧಿವನಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುತಿತಿ ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವ್ಯುಧಾದೇಶಾತ್ಕಿಂಕರಾಶ್ಚಾಡಾಮ್ಯದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಸುಕ್ರತುಃ |
 ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಕ್ರೃತ್ವಾದಯೋಕ್ತೇವ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಸರ್ವಜ್ಯ | ಸ್ಯ ಗಪ್ | ಕ್ರೃತ್ವಾಫೇ ತಪ್ತ-
 ಕೇನಿತಿ ಭಾಸೇ ತಪ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ಅಂತಕ್ ತಪ್ತ ಯುಗಪತ್ | ಪಾ. ೩-೧-೨೦ | ಇತ್ಯಾದ್ಯಂತೆ.
 ಯೋರ್ಯುಗಪದದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಅಪಃ | ಉದಿವಮಿತಿ ತಸ ಉದಾಶ್ರತ್ಯಂ | ಸ್ಯ ಚತ್ | ಲಪ್ | ಬಹುಲಂ
 ಭಂದಸ್ಯ ಮಾನ್ಯೋರೇಽನೀತ್ಯದಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರಕರವರ್ಗ ||

ಪ್ರವಸ್ತುಃ—ಅನ್ಯವನ್ನು ಅಭವಾ ಯತಸ್ತನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಲೂ | ಕೃತ್ರಿಮಾ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ |
 ಸವನಾಡಿ—(ರಾಕ್ಷಸರ) ಮನೆಗಳನ್ನು | ಓಜಾಪಾ—ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ | ವಿನಾಶಯೇ—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಲೂ |
 ಪ್ತಯಾ—ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಕತ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ | ವ್ಯಧಾಪಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯು-
 ತ್ತಲೂ | ಜ್ಯೋತೀಶೇಷಿ—ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜ್ಯೋತಿಷಮಂಡಲಗಳನ್ನೂ | ಅವ್ಯ ಕಾಣ—(ವ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ) ಮರಿ
 ಯಜ್ಜಿರಂವಂಕಪವಗಳನ್ನೂ | ಕ್ರೃತ್ವಾರ್—ಮಾಡುತ್ತಲೂ | ಸುಕ್ರತುಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
 ಇಯವಃ | ಸ ಹೀ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಯಜ್ಯವೇ—ಯಾಗಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಸರ್ವಜ್ಯ—ಹರಿ
 ಯಜ್ಜಿರಕ್ಕೆ | ಅಪಃ—(ವ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ) ನೀರುಗಳನ್ನು | ಅವ ಸ್ಯ ಚತ್—ದಿಡಿಸಿದನು (ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿ-
 ಸಿದನು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯತಸ್ತನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಲೂ, ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ರಾಕ್ಷಸರ ಮನೆಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿ-
 ಸುತ್ತಲೂ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೂ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜ್ಯೋತಿಷಮಂಡಲಗಳನ್ನೂ ವ್ಯುಕ್ತ-
 ರಪದಾದ ಮರಿಯಿಂದ ತಪ್ತಿಸುತ್ತಲೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೂ ಅಂತಹ ಅದೇ
 ಇಂದ್ರನು ಯಾಗಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಹರಿಸಿದನು.

English Translation.

Desiring of fame, destroying the well-built houses of the Asuras with his power, expanding like the earth and setting the (heavenly) luminaries free from concealment, he, the performer of good deeds enables the waters to flow for the sake of his worshippers.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರವಸ್ಯುಃ—ಅನ್ನಂ ಯತೋ ವಾತ್ಸನ ಇಚ್ಛನ್—ಅನ್ನವನ್ನಾಗರಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನಾಗರಿ ಆಶೀಕ್ಷಿಸುವವನು.

ಕೃತ್ರಿಮಾ—ಕೃತ್ರಿಮಾಣ ಕ್ರಿಯಯಾ ನಿವೃತ್ತಾನಿ—ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದುದು. ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದುದು ಎಂದರ್ಥ.

ಹ್ರಸ್ತ್ರಿಯಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ಬಲ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಹಿಡಿಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ,

ಜ್ಯೋತಿರಂಶಿ ಅವ್ಯಕಾಣಿ—ವೃತ್ತಾಸುರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಗತನಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರನು ಅಂತಹ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ವೃತ್ರನಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಸಮಸ್ತ ಪೀಡೆಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿದನು. ಅಂದರೆ ವೃತ್ರನಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಸಮಸ್ತ ಅವರಣಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಯಜ್ಞವೇ—ಯಜ್ಞೇ—ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸರ್ತವೈ—ಸೃಗತಾ ಎಂಬ ಧಾತುನಿವೃತ್ತವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹರಿಯುವನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರವಸ್ಯುಃ—ಶ್ರವಃ ಅನ್ನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್. ಶ್ರವಸ್ಯತಿ ಇತಿ ಶ್ರವಸ್ಯುಃ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಕಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪವಾದಾಗ ಕೃಚಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ರಿಮಾ--ಡುಕ್ಯ ಇ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಡು ಎಂಬುದು ಅದರ್ಜಾಟುಡವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯೋಲೋಕಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ವಿತಃ ಕ್ರಿಃ (ಛಾ. ಸೂ. ೩.೩.೮೮) ಡು ಇತ್ತಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರೇರ್ಮರ್ಮ ನಿಶ್ಚಿಂ (ಛಾ. ಸೂ. ೪.೪.೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಮರ್. ತ್ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃತ್ರಿಮ ಎಂದು ವೂಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮರ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ನವುಂಸಕದ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೀಶಬಂಧಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಿಸಿಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ.

ಕ್ಷಮಾ—ಕ್ಷಮಾಹ್ ಸಹನೇ ಧಾತು. ಕ್ಷಮತೇ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಕೃತಮುಪದ್ರವಂ ೧೩ ಕ್ಷಮಾ. ಸಿದ್ಧಿಧಾದಿಭ್ಯೋಣ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಹ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಕ್ಷಮ ಎಂದು ಅದಿಂಶವಾದಾಗ ಅಜಾನ್ಯತಪ್ಪಾಹ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರೀತ್ಯದಲ್ಲಿ ಟಾಹ್. ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಉಪಧಿಗೆ (ಅಕಾರ) ಲೋಪ. ಕ್ಷ್ಯಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಂದಸವಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಬ್ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಧಾತುವು ಅಭಿಭವ (ತಿರ ಸ್ಯಾರಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಹಹ ಅಭಿಭವೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಭಿಭವ ಎಂಬರ್ಥವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾದ ಮುನ್ ಪ್ರಕೃಯು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರೀಲಿಂಗ ಪ್ರವು ಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹ್‌ಹ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮುಣಿ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಡಾಬಾಭ್ಯಾಮನ್ಯತೇರಸ್ಯಾಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾಹ್ ಪ್ರಕೃಯು ದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತ್ಯತೀಯವಿವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಧಾನೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯ ತೋರುವಾಗ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾನಾ ಪ್ರಕೃಯು. ಕಹ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ. ಜಾನತಿಗೆ ಹೌದ್ವ ದ್ವಾವಮಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾನಾಹ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಕಾಣೆ—ವ್ಯಹ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಸೈವ್ಯಧೂತುಸಿಮುಸಿವ್ಯಕೇಕ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬದುವುದಿಲ್ಲ. ನ ವಿದ್ಯಂತೇ ವ್ಯಕಾಣೆಯೇಷಾಂ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನಹ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞವೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಜಿಮಪಿ ಶುಂಠಿ ದಸಿ ಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯು ಪ್ರಕೃಯು. ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರಕೃಯುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ವ್ಯವಾದಿಯು ಅಕೃತಿ ಗುಣವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಾದೀನಾಂಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಿದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತೇ—ಶೋಭನಃ ಕೃತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಕೃತಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವಾದಿಯೌಶ್ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ವಿದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ತವ್ಯ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಕೈತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವ್ಯತೇನ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವರ್ಧದಲ್ಲಿ ತವ್ಯ ಪ್ರಕೃಯು. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಕ್ಷ್ಣ ಇರುವುದರಿಂದ ತವ್ಯಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರಕೃಯುಸ್ವರದಿಂದ ಮುಧ್ಯೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಂತೆತ್ತ ತವ್ಯೆಯುಗಪತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯಂತಕ್ಕೆ ವಿಕರಾಲದ್ವಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ಅಪ್ ಶಬ್ದ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದರೂಪ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಜತ್—ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ಲಹ್ ಪ್ರಥಮವುರುಪ ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಕಿಪ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಇಹಿಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕುದಾದಿಭ್ಯಃ ಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ವಿವರಣ. ಸಾವರ್-

ಭಾತುಕಮಹಿಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹೌದ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪದಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏತುಲಂಭಂವಸ್ಯಮಾಣೋಗೇಣಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಶ್ವರವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದಾನಾಯ ಮನಃ ಸೋಮಪಾವನ್ನಸ್ತು ತ್ರೈವಾಂಚಾ ಹರೀ ವಂದನ-
ಶ್ರುದಾ ಕೃಧಿ |

ಯಮಿಷ್ಠಾಸಃ ಸಾರಥಯೋ ಯ ಇಂದ್ರ ತೇ ನ ತ್ವಾ ಕೇತಾ ಆ
ದಭ್ನುವಂತಿ ಭೂರ್ಣಯಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದಾನಾಯ | ಮನಃ | ಸೋಮಪಾವನ್ | ಅಸ್ತು | ತೇ | ಅರ್ವಾಂಚಾ | ಹರಿಃ
ಇತಿ | ವಂದನಶ್ರುತ್ | ಆಃ | ಕೃಧಿ |

ಯಮಿಷ್ಠಾಸಃ | ಸಾರಥಯಃ | ಯೇ | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ನ | ತ್ವಾ | ಕೇತಾಃ |
ಆ | ದಭ್ನುವಂತಿ | ಭೂರ್ಣಯಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೋಮಪಾವನ್ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾತರಿಂಪ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಮನೋ ದಾನಾ-
ಯಾಸ್ಯವಿಭಿಮಕಥಲಪ್ರದಾನಾಯಾಸ್ಮು | ಭವತು | ಹೇ ವಂದನಶ್ರುತ್ | ವಂದನಾನಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ
ಶ್ಲೋಕಃ | ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾವರ್ವಾಂಚಾಸ್ಯದ್ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖಾನಾ ಕೃಧಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಕುರು |
ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಾ ಯೇ ಸಾರಥಯಃ ಸಂತಿ ತೇ ಯಮಿಷ್ಠಾಸೋಕ್ತಿಕಶಯೇನ ಯಂತಾರಃ |
ಅಶ್ವನಿಯಮನಕುಶಲಾ ಾತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ಕೇತಾಃ ಪ್ರಾತಿಕ್ರೂಲ್ಯಜ್ಞಾ ತಾರೋ ಭೂರ್ಣಯಃ
ಸ್ವಕೀಯಾಯುಧಾದೀನಾಂ ಭರ್ತಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಭೀಶಾಸ್ತ್ರೀಶ್ವಾಃ | ಶಕ್ರವಸ್ತ್ರಾಶ್ವಾಂ ನಾ ದಭ್ನುವಂತಿ |

ನ ಹಿಂಸೆಂ || ಸೋಮಸಾವರ್ | ಅತೋ ಮನಿಷ್ಠಿತಿ ವನಿವ | ಅಸಂಬುದ್ಧಾವಿತಿ ಪರ್ಯದಾಸಾಕ್ಷೀ-
 ಘರ್ಭಾವಃ | ಅರ್ವಾಂಚಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ವಿಧಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ವಂದಪತ್ತುತ್ | ವಡಿ ಅಭಿವಾದ-
 ನೆಸ್ತುತ್ಯೋಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಮುಮ್ | ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ್ | ತೇಷಾಂ ಕ್ರೋಠಾ | ಕ್ತು ಕ್ರವಣೇ | ಕ್ರಿಪಿ ತುಗಾ.
 ಗಮಃ | ಯಮಿಷ್ಠಾಸಃ | ಯಂತುಃ ಕವ್ಯಾತ್ಪುತ್ರಂವಿಸೀತೀತ್ಯಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುರಿಷ್ಯೇಮೇಯಾಸ್ತಿತಿ
 ತ್ವಲೋಪಃ | ನಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಅಜ್ಜನೇರಸುಗಿತ್ಯಸುಕ್ | ಕೇಶಾಃ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ |
 ವಿಶೇತತಿ ಪ್ರತಿಶೂಲಂ ಚಾಸಂತೀತಿ ಕೇಶಾಃ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ವ್ಯಪಾದೇರಾಕ್ರತಿಗಣಾತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ |
 ಯದ್ವಾ | ಪ್ರತಿಶೂಲತಯಾ ದ್ವಾ ಯಂತ ಇತಿ ಕೇಶಾಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಭೌಷ್ | ಇತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ |
 ವೆಭ್ವವಂತಿ | ವೆಭ್ವಂ ವಂಭೇ | ಸ್ವಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ | ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾತ್ವಾದನಿವಾಮಿತಿ ನೆರೋಪಃ | ಸಂಯೋ-
 ಗಪೂರ್ವಕ್ತೇನ ಹುಮ್ನುಪೋರಿತಿ ಯಜಾದೇಶಾಭಾವೇಚಿ ತ್ವದಾತ್ವಿತ್ಯಾದಿನೋವಚಾದೇಶಃ | ಫೂರ್ಣ-
 ಯಃ | ಭೃಗ್ ಭರಣೇ | ಭೃಣಃ ಪ್ಪ್ರಸ್ಮಿರಿತ್ಯಾದೌ | ಉ. ೪. ೫. ೨ | ಅಸ್ಯಾಸ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯದಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ |
 ಋತ ಉತ್ವಂ ದೀರ್ಘತ್ವ | ಯದ್ವಾ | ಭ್ಯಃ ಭಯ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ವತ್ಯಲ್ಯಪೋ ಬಹುಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ
 ಕ್ರಿಸ್ತುಮೋತ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯತ್ವತ್ವಂ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಋಣಕಾರಲ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್ತಿದ್ವಾವದ್ವವಂತಿ |
 ಪಾ. ೮. ೨-೪೪-೧ | ಇತಿ ನಿಷ್ಪಾವದ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ನಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರಾಕಾರ್ಥ ||

ಸೋಮಸಾವರ್—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಎಲ್ಲೆ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮನಃ—
 ಮನಸ್ಸು | ದಾನಾಯ—(ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ದಯಕಾಲಿಸಲು | ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ (ಓಲಿಯಲಿ) |
 ವಂದಪತ್ತುತ್—(ನಮ್ಮ) ಸೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕ ಎಲ್ಲೆ ಇಂದ್ರನೇ | ಹರೇ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು |
 ಅರ್ವಾಂಚಾ—(ನಮ್ಮ) ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಆ ಕೃಧಿ—ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು | ಇಂದ್ರ—ಎಲ್ಲೆ ಇಂದ್ರನೇ |
 ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯೇ ಸಾರಥಮಃ—ಯಾವ ಸಾರಥಿಗಳಿದ್ದಾರೋ (ಅವರು) | ಯಮಿಷ್ಠಾಸಃ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು
 ಸ್ವಾಧೀನಪಡ್ಡೆಟ್ಟುಕೊಂಡು ಓಡಿಹಕ್ಕವರು (ಅವರಿಂದ) | ಕೇಶಾಃ—ತಂತಿಗಳೂ ಅಥವಾ ಕಣ್ಣಿಗೂ (ನಿನ್ನ
 ಕತ್ತಿಯನ್ನು) ತಿಳಿದವರೂ | ಫೂರ್ಣಯಃ—(ತಮ್ಮ) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದವರೂ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಗೆ
 ಭಯಗೊಂಡವರೂ ಕ್ರೂರಿಗಳೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ನೆ ಆ ವೆಭ್ವವಂತಿ—ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಲಾ
 ರರು (ಜಯಿಸಲಾರರು).

ಃ ಭಾವಾರ್ಥ |

ಸೋಮರಸವನ್ನಾಪನಮಾಡತಕ್ಕ ಎಲ್ಲೆ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನುಗ್ಗಿಸಲ
 ಒಲಿಯಲಿ. ತಮ್ಮ ಸೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖನಾಗಿ
 ಓಡಿಬರುವಂತೆ ಮಾಡು. ಎಲ್ಲೆ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಾರಥಿಗಳು ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡ್ಡೆಟ್ಟು
 ಕೊಂಡು ಓಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಜವಾರು. ನಿನ್ನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಅರಿತವರೂ ಕ್ರೂರಿಗಳೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳ
 ನಿನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರರು.

English Translation.

Drinker of the soma-juice, may your mind be disposed to grant our desires; hearer of praises, let your horses be present (at our sacrifice); your charioteers are experts in restraining your horses; thererore, (your enemies) cherishing malevolent feelings against you and carrying arms cannot injure you.

| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಸೋಮಪಾವನ್—ಸೋಮಪಾಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಅಂದ್ರನು ಎಂದರ್ಥ. ಸೋಮಪಾಕಶಬ್ದದ ಸಂಜೋಧನಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯದೊಳಗೆ ಸೋಮಪಾವನ್ ಎಂದಾಗುವುದು. ಎಲೈ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಅಂದ್ರನೇ ಎಂದರ್ಥ.

ವಂದನಶ್ರುತ್—ವಂದನಾನಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಶ್ಲೋಕೇ—ಈ ಪದವೂ ಸಂಜೋಧನ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ವಿಕವಚನ. ವಂದನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರ, ಸ್ತುತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಸಕ್ತನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಅರ್ವಾಣ್ವಾ ಹರೀ—ಎಲೈ ಅಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಾಗಕ್ಕೆ ನೀನು ರಥಸಹಿತನಾಗಿ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವಿದು.

ಕೇತಾಃ—ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಜ್ಞಾತಾರಃ—ಚಿಕೇತತಿ ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಜಾನಂತೀತಿ ಕೇತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರತಿಕೂಲಕರಯಾ ಜ್ಞಾಯಂತೀ ಇತಿ ಕೇತಾಃ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಭಾವಿಸುವವರು. ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಭೂರ್ಣಯೇ—ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನರಾದವರು ಅಥವಾ ಹೆದರಿದ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದು. ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೋಮಪಾವನ್—ಪಾ ಖನೇ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್ ಕೃನಿವ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸೋಮಪಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಚಾಃ-ಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಕ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಾಂತೋಪ್ಪದೇ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಜಾಸಂಬುದ್ಧ್ಯೋಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಭಾತಸ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವಾಣ್ವಾ—ಅರ್ವಾಣ್+ಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಂದೇಶ.

ವಂದನಶ್ರುತ್—ವಂದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ.

ವಂದನಾನಾಂ ಶ್ರೋತಾ ವಂದನಶ್ರುತ್. ಶ್ರು ಕ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಣ್‌ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಣ್. ಶ್ರುಶ್ಯಕ್ತಿ ಪಿತೃಕ್ರಿಯಾಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಸಂಬಂಧಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತೃಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಮಿಷಾಃ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಂತ್ಯ ಎಂಬ ಗುತ್ರದೆ. ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಷ್‌ನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ವೇಮೇ-ಯೇಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್‌ನ್ ಪರಪಾದಾಗ ತೃಚಿಗೇ ಲೋಪ. ಯಮಿಷ್ ಕಟ್ಟುವ ಗುತ್ರದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟ-ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೇ ಅಸುಗಾಗಮ. ಯಮಿಷಾಃ ಎಂಬ ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೇತಾಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಚಿಲೇತತಿ ಪ್ರತಿಶಬ್ದಂ ಜಾನಂತಿ ಇತಿ ಕೇತಾಃ. ಈ ಧಾತುವು ಪಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗೈಹವಜಾದಿಭ್ಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮತ್ತೀ ಕೂಟ ಪುಗಂತಲಭೂಪದಸ್ಯೆಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗಿ ಗುಣ. ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯವಾದಿ ಅಕ್ಕತಿಗಣವೆಂಬುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿದಿಯೆಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಶಬ್ದಲತಯಾ ಜ್ಞಾಯಂತೇ ಇತಿ ಕೇತಾಃ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಗ ಇ್ಯಾನ್ಯಾದಿ-ನಿಘಂತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭ್ಯವಂತಿ—ದಂಭಃ ದಂಭೇ ಧಾತು ಸ್ವಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಪಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವಃ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಟಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹೌದ್ರದ್ಯವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಿಉ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಳಯಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕ್ವಃ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹುಕ್ವುನೋ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯುಜಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ ಅಚಿತ್ಯಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ. ದಭ್ಯವಂತಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಿಂ ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂರ್ಣಯಃ—ಭೞ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಭೞ್‌ಪ್ರತಿಪಾದ್ವಿಘ್ನ--(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೮೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾಗಿ ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿವೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಿಂದ ಪೃಪ್ರಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿಪಾತವಿಂಗಳೇ ವರ್ತಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ದೀರ್ಘವು ಬರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಭೞ್ ಭಯೇ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಯುಟೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಗ ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧ್ವಂಸಕ ಅತಿಗಿ ದೀರ್ಘ. ಋಕಾರಲ್ಪಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್ತಿಷ್ಯಾವದ್ಯವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೪) ಎಂಬ ವಚನವಿಂ ನಿಪ್ರವ ದ್ಯಾವ ಹೇರುವುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ತಕಾರ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಕ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ರಣಾಧ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಭೂರ್ಣವಟ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಇತ್ತಿತ್ಯಾದಿನಿಘಂತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಅಪ್ರತಿಕ್ಷಿತಂ ವಸು ಬಿಭರ್ಷಿ ಹಸ್ತಯೋರಷಾಲ್ಪಂ ಸಹಸ್ತನ್ವಿ ಶ್ರುತೋ
 ದಧೇ |
 ಅವೃತಾಸೋವತಾಸೋ ನ ಕರ್ತೃಭಿಸ್ತನೂಷುತೇ ಕ್ರತವ ಇಂದ್ರ
 ಭೂರಯಃ || ೮ ||

! ಪದಪಾಠಃ |

ಅಪ್ರತಿಕ್ಷಿತಂ | ವಸು | ಬಿಭರ್ಷಿ | ಹಸ್ತಯೋಃ | ಅಷಾಲ್ಪಂ | ಸಹಃ | ತನ್ನಿ |
 ಶ್ರುತಃ | ದಧೇ |
 ಅವೃತಾಸಃ | ಅವತಾಸಃ | ನ | ಕರ್ತೃಭಿಃ | ತನೂಷು | ತೇ | ಕ್ರತವಃ |
 ಇಂದ್ರ | ಭೂರಯಃ || ೮ ||

! ನಾಯನಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಪ್ರತಿಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಕ್ಷಯರಹಿತಂ ವಸು ಧನಂ ಹಸ್ತಯೋರ್ಬಿಭರ್ಷಿ | ಸ್ವೋತ್ಪ್ರ-
 ಷ್ಯೋ ದಾತುಂ ಧಾರಯುಃ | ತಥಾ ಶ್ರುತಃ ಪ್ರಹ್ಯಾಪೋ ಭವ ತನ್ಯಾತ್ಮೀಯೇ ಶರೀರೇಷಾಲ್ಪಂ
 ತತ್ಪುಭಿರನಭಿಭೂತಂ ಸಹೋ ಬಲಂ ದಧೇ | ಧಾರಯತಿ | ತ್ವದೀಯಾಸ್ತನವಃ ಕರ್ತೃಭಿರ್ವೃತ್ತಾದೀರಸು-
 ರಸ್ಯ ವಧಂ ಕುರ್ವದ್ಬಿರ್ಬಲಕೃತ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿರಾವೃತಾಸ ಅವೃತಾಃ | ಬಲಕೃತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯೇ-
 ತಸ್ಯ ಶರೀರವಾವೃತ್ಯಾವತಿಷ್ಠಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅವತಾಸೋ ನ | ಅವತ ಇತಿ ಕೂಸನಾಮು |
 ಯಥಾ ಕೂಸಾ ಜಲೋದ್ಧರಣಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತೈಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಾನ್ವಿಯಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
 ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಶರೀರೇಷು ಕ್ರತವಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಭೂರಯೋ ಬಹೂನಿ ವಿಧ್ಯಂತೇ || ಅಪ್ರ-
 ತ್ವಿತಂ | ತ್ವಿಕ್ಷಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ನಿಷ್ಕಾ | ಅಣ್ಛಿದಧೇ | ಪಾ. ೬-೪-೬೦ | ಇತಿ ಸರ್ವಯುಧಾಸಾದ್ವಿ-
 ಘಾಫಭಾವಃ | ಅತ ಏವ ತ್ವಿಯೋ ದೀರ್ಘಾದಿತಿ ನಿಷ್ಕಾನತ್ಯಾಭಾವಃ | ಪ್ರಕೃತ್ವಂ ಕ್ವಿತಂ ಯಸ್ಯ ತಪ್ಪ್ರ-
 ತ್ವಿತಂ | ನ ಪ್ರಕ್ಷಿತಮಪ್ರಕ್ಷಿತಂ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಬಿಭರ್ಷಿ | ಡುಭ್ಯಾನ್ ಧಾರಣ-
 ಪೋಷಣಯೋಃ | ಲಟಿ ಸಿಠಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ | ಭೃಇಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸನ್ಯೇತ್ವಂ | ಅಷಾಲ್ಪಂ | ಪಹು ಅಭಿಧವ
 ಇತ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ತಕಾರಾದೌ ಪ್ರಕೃಯೇ ತೀಷನಹ | ಪಾ. ೭-೨-೪೮ | ಇತೀಟೋ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ಯಾತ್

ಯಸ್ಯ ವಿಧಾನೇತಿರ್ಲಾಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಧತ್ತೈಧತ್ತೈವೃತ್ತೈಧರೋದನೇಷು ಸೇವದೋರೋದನೇಷ್ಯೇ-
 ತ್ಯೋತ್ಸೇ ಸ್ತಾಪ್ತೇ ಸಾಧ್ಯೈ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಸಾ. ೩.೩-೧೦೩ | ಇತಿ ನಿಪಾತನಾಪಾಶ್ಚಂ |
 ಯಮುಕ್ತಂ ಸಾಧೇತಿ ಕ್ವಚಂಕಮೇಕದಿತಿ ಕದುಸಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ದ್ವಿತ್ವವ್ಯಂ | ತಸ್ಮಿ | ಜಸಾತಿಷು ಛಂದಸಿ
 ವಾಪಚನಮಿತಿ ಅಶ್ವ ಘೇಃ | ಸಾ. ೩.೩-೧೦೪ | ಇತ್ಯಶ್ವೈತ್ಯಯೋರಭಾವೇ ಯಪಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತ-
 ಸ್ತುರಿಕಯೋರ್ಯಾಪ ಇತಿ ವಿಧಿಕ್ತೇಃ ಸ್ತುರಿಕತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತಯಗೋಃ ಪಠ್ಯವಾರಾದಿತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ತು
 ಛಾಂದಸತ್ಯಾಸ್ತ ಪ್ರವರ್ತಕೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು) ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಿತಂ—ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ಹಸ್ತಯೋಃ—
 ನಿನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ದಿಭರ್ಷಿ—(ನಮಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ | ಶ್ರುತೇಃ—ಪ್ರಖ್ಯಾ-
 ತನಾದ ನೀನು | ತಸ್ಮಿ—ನಿನ್ನ ಕರೀರದಲ್ಲಿ | ಅಪ್ಪಾಲ್ತಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ | ಸಹಸ-
 ಬಲವನ್ನು | ದಿಧೇ—ಹೊಂದಿದ್ದೀಯೆ (ನಿನ್ನ ಅವಯವಗಳು) | ಶತ್ಕೃತ್ಯಘಿಃ—(ವೃತ್ತಾದಿವಧಿರೂಪವಾದ) ವೀಡ್ಯ
 ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ | ಅವಪಾಸೋಃ ಸ—(ನೀರಿಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವವರಿಂದ) ಬಾವಿಯು ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿರುವಂತೆ |
 ಅವೃತಾಸುಃ—ಕುಂಬವೆ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ಕರೀರಗಳಲ್ಲಿ) | ಶ್ರುತಮಃ—
 ವೀಡ್ಯಕರ್ಮಗಳು | ಛೇರಯಾಃ—ಹೇರಳವಾಗಿವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷಯವಾದ ಧನವನ್ನು
 ಹಿಡಿದಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ನಿನ್ನ ಕರೀರದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಲವಿದೆ. ನೀರಿ-
 ಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವವರಿಂದ ಬಾವಿಯು ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಅವಯವಗಳು ಸುತ್ತಲೂ ಹೇರಳ
 ವಾದ ವೀಡ್ಯಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಕುಂಬವೆ..

English Translation.

You hold in you hands unexhausted wealth ; renowned Indra, you have
 irresistible strength in your body ; your limbs are invested with (glorious)
 exploits, as wells (are surrounded by those who come for water) ; Indra, you
 have many exploits in your body.

|| ವಿಕೇದ ವಿಜಯಗಳು ||

ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಿತಂ—ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ಕ್ಷಿತಂ ಯಸ್ಯ ಕರ್ತ-ಪ್ರಕ್ಷಿತಂ ನ ಪ್ರಕ್ಷಿತಂ ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಕ್ಷಯಿಸೇಹಿತಂ
 ಎಂದರೆ ಯಾನರೀತಿಯ ನಾಕವೂ ಆಗದೆ ಸ್ತುರವಾದ ಹಣ ಎಂದರ್ಥ.

ತಸ್ಮಿ—ತನ್ನ ಕರೀರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ತನು ಶಬ್ದವು ವೇದದಲ್ಲಿ ತನ್ ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಅಭಿಧಿ
 ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕಲ್ಪಡುವುದು.

ಅಷಾಠ್ಯಂ—ಕತ್ತುಗಳಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದು. ಇದು ಜಲಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕೇವಣವಾಗಿದೆ.

ತತ್ಕೃತ್ಯಃ—ವೃತ್ತನೇ ಮೊದಲಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ; ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ.

ಅವಶಾಸೋ ನ—ಅವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಐವಿ ಎಂದರ್ಥ. (ನಿರು. ೩-೧೯) ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅವಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೂಸವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜನರು ಐವಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಗೆಟ್ಟುವಂತೆ, ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳೂ ಬಲಿಷ್ಠಗಳಾಗಲು ನಿನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಪ್ರಸ್ತಿಕಮ್—ಪ್ರಿಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯ (ಕ್ರ) ನಿಷ್ಪಾಯಾ-ಮುಣ್ಯದರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಯದರ್ಥೇ ಎಂದು ನಿವೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಣ್ಯದರ್ಥವಾದ ಭಾವ ತೋರುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾಪರವಾದಾಗ ಬರುವ ದೀರ್ಘವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದೀರ್ಘಬಾರದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ತ್ರಿಯೋದೀರ್ಘಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾತಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಕ್ಷೀತಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪ್ರಸ್ತಿಕಮ್. ನ ಪ್ರಸ್ತಿಕಮ್ ಅಪ್ರಸ್ತಿಕಮ್. ತೆತ್ತಿರುವೆತುಲ್ಯಾರ್ಥ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಷಿಣಿ—ದುಃಖಿಣಿ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ವಾದಿ ಲಟ್ ವ್ಯುಮ್ವುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವು ವಿಕರಣ. ಶ್ವೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿಪ್ರತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ಯ. ಭೃಣಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರೇಫದ ಪದದ್ವಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಅತಿಹಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಷಾಠ್ಯಮ್—ಕತ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ತ್ರಿಷಪಠದ್ವಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೮) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇವಧಾತುವಿನಪರಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡ್ವಿಕ್ವಲು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ-ವಿಧಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡ್ವೇಧ. ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಸಹ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಧಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಝಷತ್ಯಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ಷುನಾಪ್ಷುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಧೋಧೇಲೋಃಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಹ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಹಿವಹೋಲೋದವರ್ಣಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಓಪ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೫) ಎಂದು ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾ ಎಂಬುದು ಕೃಷಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಉಪಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಇತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ತೆನ್ನಿ—ತನು ಶಬ್ದ. ಸತ್ತವೀ ವಿಶವನನ ಜಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅಕ್ಷರೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯ ಲಿಪ್ಯಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಜನಾದಿಪುಂ ತ್ರೈವಂಶಿ-ವಾವಣಿವರ್ಷ ಎಂಬ ವಚನಾಂತರಿಂದ ವಿಶಲ್ಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಯಜಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ಯಾ ನದಲ್ಪಿ ಯಜಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ಯರಿತಯೋರ್ಯಾಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಭಕ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಉದಾತ್ತ ಸ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಯದೇನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದಲ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋರ್ಯೋರ್ಯಾಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ಯರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರ್ಥೇ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಭಾಂದಸವಾದ ಲಿಟ್ ದ್ವಿತ್ವ. ಆತೋಲೋಪಣಿಪಿಪ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ ತಿಹಂತನಿಧಾತಸ್ಯರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐವತ್ತ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಐವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂತ್ರವು

|| ಸಾಂಯೋಧಾತ್ಯ ||

ಐವತ್ತ ಪ್ರೋವೀರಿತಿ ಪದ್ಯತಿಂ ಪಪ್ಪಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸವ್ಯಸ್ಯಾರ್ಷಮೈಂದ್ರಂ ಜಾಗತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಐವತ್ತ ಪ್ರೋವೀರಿತಿ || ವಿಷುವತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ವಿಶತ್ಯುಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ವಿಷುವಾನ್ವಿವಾಕೀರ್ಷ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಐವತ್ತ ಪ್ರೋವೀರ್ಷಾಪಾದುಃ ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯ | ಆ. ೮.೬ ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಐವತ್ತ ಪ್ರೋವೀ ಎಂಬ ಈ ಸೂತ್ರವು ಪತ್ರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಮುಖ್ಯಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸವ್ಯನು ಮುಖಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು, ಜಗತೀಭಂದಸ್ಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಐವತ್ತ ಪ್ರೋವೀರಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಷುವತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯವು ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ವಿಷುವಾನ್ವಿವಾಕೀರ್ಷ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತ ಪ್ರೋವೀರ್ಷಾಪಾದುಃ ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೮.೬)

ಸೂಕ್ತ—೫೬

ಮಂಡಲ-೧ | ಅನುವಾಕ-೧೦ | ಸೂಕ್ತ-೫೬ ||
 ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ- ೨೧||
 ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯಿ-೪ ||
 ಋಷಿ-ಸವ್ಯ ಅಂಗಿರಸಃ ||
 ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ |
 ಛಂದಃ-ಜಗತಿ |

ಏಷ ಪ್ರ ಪೂರ್ವೀರವ ತಸ್ಯ ಚಮ್ರಿಷೋತ್ಯೋ ನ ಯೇಷಾಮುದಯಂ
 ಸ್ತ ಭುವರ್ಣಃ |

ದಕ್ಷಂ ಮಹೇ ಪಾಯಯತೇ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾ ಹರಿಯೋಗ-
 ಮ್ಯಭ್ಯಸಂ || ೧ ||

|| ಸದವಾಃ ||

ಏಷಃ | ಪ್ರ | ಪೂರ್ವೀಃ | ಅವ | ತಸ್ಯ | ಚಮ್ರಿಷಃ | ಅತ್ಯಃ | ನ | ಯೇಷಾಂ |
 ಉತ್ | ಅಯಂಸ್ತ | ಭುವರ್ಣಃ |

ದಕ್ಷಂ | ಮಹೇ | ಪಾಯಯತೇ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ರಥಂ | ಆವೃತ್ಯ | ಹರಿ-
 ಯೋಗಂ | ಋಭ್ಯಸಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭುವರ್ಣರಕ್ತೌಷ ಇಂದ್ರಸ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀಃ ಪ್ರಭೂತಾಶ್ಚಮ್ರಿಷಕ್ಲಮೂಷು
 ಚಮಸೇಷ್ಯವಸ್ತಿತಾಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಾ ಇಷಃ ಪ್ರಾವೋದಯಂಸ್ತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪಾನಾರ್ಥಮುದ್ದರತಿ |
 ತತ್ರ ದ್ವಷ್ಟಾಂತಃ | ಅತ್ಯೋ ನ ಯೇಷಾಂ | ಯಥಾಶ್ಲೋ ವಧವಾಂ ಶ್ರೀಡಾರ್ಥಮನುಚ್ಯತಿ |
 ಸ ಚೇಂದ್ರೋ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸುವರ್ಣಮಯಂ ಹರಿಯೋಗಂ ಹಂಘ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಮ್ಯಭ್ಯಸಮುರು ಛಾಸ-
 ಮಾನಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾವಸ್ಥಾಸ್ಯ ಮಹೇ ಮಹತೇ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ದಕ್ಷಂ ಪ್ರವೃದ್ಧ-
 ಮಾತ್ಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಸಾಯಯತೇ | ಪಾನಂ ಕಾರಯತಿ || ಪೂರ್ವೀಃ | ಪ್ತಃ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ |

ಪ್ರಭವಿಸ್ತೋತಾಪಿಸಾ | ಉ ೧-೨೪ | ಕುಪ್ತೈಶ್ಚಯಃ | ಉದೋಷ್ಯೈಶ್ಚೂರ್ವಸ್ಯೇಶ್ಚುಕ್ತಂ | ಪುರುಶಪ್ಪಾ-
 ಸ್ಯೋಶೋ ಸುಖವಶಪಾದಿಶಿ ಚಾನ್ | ಯಶಾವೇಶಃ | ಹರಿ ಚೇಶಿ ದೀರ್ಘಶ್ರುಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತುರಃ |
 ಚಮ್ರಿಪಃ | ಚಮು ಅದನ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ಯೈಶಿಚಮಿಶನಿಧನೀಶ್ಯಾದಿಸಾ | ಉ. ೧-೨೨ | ಊತತ್ಯಯೋಂ-
 ಶ್ಚೈಮೂಶ್ಚಾಃ | ತಸ್ಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ಏಶಶ್ಚಮ್ರಿಪಃ | ವಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಶ್ಚಾಂಧನಃ | ಕೃದುತ್ಪರನವ-
 ಶ್ಚೈಶಿಶ್ಚೈರಶ್ಚಂ | ಅಯಂಸ್ತ | ಛಾಂದಸೇ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಪ್ತಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಯನೇಶಂ | ಏಶಾಶಿ
 ಇಶಿಶ್ಚೈವೇಧಃ | ಭುವರ್ಷಃ | ಭುವರ್ಷಿಶ್ಚೈಕಮರ್ಷಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೯-೨೩ | ಧಾತಪಾಶೇ ತು ಧರ್ವ
 ಹಿಂಸಾಯಾಮಿಶಿ ಪತ್ಯಶೇ | ಅಸ್ಯಾದ್ವಾಪಾದಿಕೋಽನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಕಾರಸ್ಯೋಕಾರಶ್ಚಾಂಧನಃ |
 ಸಾಯಯಶೇ | ಸಾ ಸಾನೇ | ಶಾಧಾಸಾಹ್ಯಾಯ್ಯಾವೇಶಾಂ ಯುಕ್ | ಪಾ. ೭-೩-೩೭ | ೨ಶಿ ಹೇತು-
 ಮಶಿ ಹಶಿ ಯುಗಾಗಮಃ | ಷಿಚಿಶ್ಚ | ಪಾ. ೧-೩-೭೪ | ಇತ್ಯಾತ್ಯನೇಶಂ | ಹಿರಣ್ಮಯಂ | ಪುಶ್ಚೈ-
 ವಾಸ್ತೈಶ್ಚೈಶ್ಯಾದಿಸಾ ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಾದುತ್ಪರಸ್ಯ ಮಯಹೋ ಮಶಬ್ಜಲೋಪೋ ನಿಪಾತ್ಯಶೇ | ಹಿರಿಯೋಗಂ |
 ಹರ್ಯೋರ್ಯೋಗೋ ಯೋಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಹರಿಶಬ್ಜ ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯೋಂಶ ಅದ್ಯುವಾತ್ಯಃ | ಸ ಏವ
 ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ತರೇಣ ಶಿಪ್ಯಶೇ | ಋಭ್ರಸಂ | ಉರುಭಾಸಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಪೋದರಾದಿಶ್ಚಾದ್ಯಧ್ವಸಾದೇಶಃ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭುವರ್ಷಃ:- ಭಕ್ಷಕನಾದಃ | ಏಷಃ:- ಇಂದ್ರನು | ಯೋಷಾಂ:- ಹಣ್ಣು ಕುದುರಿಯನ್ನು (ಕಂಪು) |
 ಅಶ್ಯೋನಃ:- ಗಂಧುಕುದುರಿಯು (ಶ್ರೀಡಿಸಲು ಉತ್ಪಾಹದಿಂದ) ಮುನ್ನುಗ್ಗುವಂತೆ | ತಸ್ಯೈ:- ಯಜಮಾನನ |
 ಪೂರ್ವೀಶಃ:- ಅಧಿಕವಾದವು | ಚಮ್ರಿಪಃ:- ಸೌಖ್ಯಗಳೆಲ್ಲರೂಫದೂ ಆದ ಸೋಮರಸದೂಶಕಳಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು
 (ಕೂಡಿಯಲು) | ಪ್ರ ಅವ ಉದಯಂಸ್ತೈ:- ಉತ್ಪಾಹದಿಂದ ಅವಿಭವಿಸಿದ್ದಾನೆ | ಹಿರಣ್ಮಯಂ:- ಸುವರ್ಣ
 ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು | ಹಿರಿಯೋಗಂ:- ಕುದುರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದದ್ದು | ಋಭ್ರಸಂ:- ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವ
 ದದ್ದು ಆದ | ರಥಂ:- ರಥವನ್ನು | ಅಮೃತ್ಯೈ:- ಹತ್ತಿ ಕಾಳಿತು | ಮಾರ್ಶೇ:- (ವ್ಯತ್ಯವಧಾದಿ) ಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ |
 ಪ್ರಶ್ನಂ:- ಸಮರ್ಥನಾದ ತನಗೆ (ಉದರಕ್ಕೆ) | ಸಾಯಯಶೇ:- (ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಕೂಡಿಸುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರಿಯನ್ನು ಕಂಪು ಗಂಧುಕುದುರಿಯು ಶ್ರೀಡಿಸಲುಃ ಉತ್ಪಾಹದಿಂದ
 ಮುನ್ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಕ್ಷಯಕವಾದದೂ ಸೌಖ್ಯಗಳೆಲ್ಲರೂಫದೂ ಆದ ಸೋಮ
 ರಸವನ್ನು ಕೂಡಿಯಲುಃ ಉತ್ಪಾಹದಿಂದ ಎದ್ದಿದ್ದಾನೆ. ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದೂ ಕುದುರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವದದ್ದೂ ಆದ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕಾಳಿತುಃ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾವಮಾಡಿ ಕಪ್ಪನ್ನು
 ವ್ಯತ್ಯವಧಾದಿ ಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಥನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Voracious (Indra) has risen up, as a horse (approposuita) unto, to partake of the copious libations (contained) in the sacrificial ladlew, having stayed his well-bored, golden and splendid chariot, he pierces himself, capable of heroic (actions with the beverage).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಪ್ಲ. ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಬಹಳವಾದ ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಚಮ್ಪುಷಃ—ಚಮ್ಪಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ಇಷಃ—ಚಮ್ಪುಷಃ—ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ, ಚಮೂ ಎಂದರೆ ಚಮುಷವಾಕ್ತ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನ. ಇವ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿಂ. ೩-೯) ಅನ್ನ ಸರ್ವಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಂ—ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವವೆಂದರ್ಥ. ಗಂಡುಕುದುರೆಯು ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ (ಹಣ್ಣು ಕುದುರೆಯನ್ನು) ಆವೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.

ಹರಿಯೋಗಂ—ಹರಿಯೋಃ ಯೋಗಃ ಯೋಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಹೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಇದೂ ಹಿರಣ್ಮಯಂ, ಚುಭ್ವಸಂ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು) ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಂದ್ರನ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಭುವರ್ಣಃ—ತಿನ್ನುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಭುವರ್ಣಶಿರಶ್ಚಿತ್ರಮಾ (ನಿರು. ೯-೨೩) ಎಂದು ಭವ ಹಿಂಸಾಯಾಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಿನ್ನುವವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ಮ್ಮಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಪ್ಲ. ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ಲ.ಭಿಧಿ ವ್ಯುಧಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ತ. ಉರಣ್ಣಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರಕರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪೂರಣೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್. ಈ ಪರವಾದಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಆಗ ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಫಾಂತ್ವದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪೂರ್ವೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೇಸೇದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಮ್ಪುಷಃ—ಚಮು ಅದನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೈಷಿಚಮಿತನಿಘನಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೮೧) ಎಂಬುದ ಉಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಮೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿಕೃತ್ಸ್ಮೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದ. ಚಮ್ಪಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ಇಷಃ ಚಮ್ಪುಷಃ ಸೆಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಉಪಪದವಾಗಿ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಂಶ್ಚ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಉಚ್ಲಲಿಚ್ಲಲಿಚ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಚ್ ವ್ಯುತ್ಪಯೋಜಿತುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಚ್ಲೀಃಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚ್ ಏಕಾಚೇಉಪದೇಶೇನುಧಾತ್ವಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ

ವಿಶಾಖಾದುರಂದಿಂ ಸಿಹಿತಿ ಇಡಾದೇಶಪ್ರತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ನೆತ್ತಾಪದಾಂಶಸ್ತೃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ತರಾದೇಶ. ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಶಂಕದಪರದಲ್ಲಿದ್ದುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವಾಂಶಃ—ಭುವಾಪದಿತ್ತಿಕರಮಾ (ನಿರು. ೯-೨೩) ಇತಿ ಯಾಚ್ಯಃ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಭುವ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸ್ವರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿ ಧಾತುವಾತದಲ್ಲಿ ಭವ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಎಂದೂ ಪರಿಶವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲೀಲಾಧಿಶವಾದ ಅಧಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರವು ಭಾವದವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಹಿ ಕುಪ್ಯಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಫನಿವತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಯಯತೇ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರೇಶಣಾವ್ಯಾಪಾರ ಹೀರು ವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಹೆಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರಜನ್ಯಕಲವು ಕರ್ತೃಗೂಮಿಯಾ ಗುವಾಗ ಣಿಚ್ಚಂಪದ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶಾಚ್ಯಾಸಾಹ್ಯಾವ್ಯಾ ವೇಶಾಂ ಯುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕ್ರಾಗಮ. ಣಿಚಿಗೆ ಕತ್ ಪರವಾ ದಾಗ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಣಿಚ್ಅತ್ಯನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿತ್ತ. ಅತಿಶಂಕನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿರಣ್ಮಯಂ—ಹಿರಣ್ಯ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ವಿಶಾರಾಫದಲ್ಲಿ ಮಯುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತ್ಯೈವಾತ್ಯೈಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಯುಕ್ತಿನ ಮು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ.

ಹರಿಯೋಗಮ್—ಹರಿಯೋಃ ಯೋಗಃ ಯೋಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಹರಿ ಶಬ್ದವು ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾಡಿನಿರ್ವೈಶಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಿಸ್ವರದಿಂದ ಹರಿಶಬ್ದದ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಋಭೃಸಮ್—ಉರು ಅಧಿಕಂ ಭಾಃ ಹ್ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉರುಭಾಃ ತಂ ಉರುಭಾಸಮ್. ಇದು: ಕ್ಕುತೋಪ ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶವಾನುದರಿಂದ ಪೈಪೋಪರಾದೀನಿ ಯೈಪೋಪದಿಪ್ರತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೯೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪಠ್ಯಸಾದೇಶಬರುತ್ತದೆ.

• ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ೬

ತಂ ಗೂರ್ತಯೋ ನೇಮನ್ನಿಷಃ ಪರೀಣಸಃ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸಂಚರಣೇ ಸ
ನ್ನಿಷ್ಯವಃ |
ಪತ್ತಿಂ ದಕ್ಷೈಸ್ಯ ವಿದಧಸ್ತು ನೂ ಸಹೋ ಗ್ರಿಂ ನ ವೇನಾ ಅಧಿ ಯೋತ ತೇ
ಯಸಾ | ೨ ||

! ಪದಮಾತಃ !

ತಂ | ಗೂರ್ತಯಃ | ನೇಮನ್ಯಾಃ ಇಷಃ | ಪರೀಣಸಃ | ಸ್ತಮುದ್ರಂ | ನ | ಸಂಘ-
 ರಣೇ | ಸನ್ನಿಷ್ಯವಃ |
 ಪತಿಂ | ದಕ್ತಸ್ಯ | ವಿವಧಸ್ಯ | ನು | ಸಹಃ | ಗಿರಿಂ | ನ | ವೇನಾಃ | ಅಧಿ | ರೋಹ |
 ತೇಜಸಾ || ೨ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಗೂರ್ತಯಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ನೇಮನ್ನಿಷೋ ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಂ ಗಚ್ಛಂತಃ | ಯದ್ವಾ | ನೀತ-
 ಕವಿಷ್ಠಾಃ ಪರೀಣಸಃ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ತವಂತಃ | ಏವಂಗುಣಪಿತೃಷ್ಠಾ ಯಜಮಾನಾಸ್ತಮುದ್ರಂ ಸ್ತುತಿ-
 ಭಿರಧಿರೋಹಂತಃ | ಸ್ತುವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೈವ್ಯಾಂತಃ | ಸನ್ನಿಷ್ಯವಃ ಸನಿ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ
 ವಣಿಯೋ ಧನಾರ್ಥಂ ಸಂಚರಣೇ ಸಂಚಾರೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸಮುದ್ರಂ ನ | ಯಥಾ ನಾಮಾ
 ಸಮುದ್ರಮಧಿರೋಹಂತಿ ಏವಂ ಸ್ತೋತಾರೋಽಸಿ ಸ್ವಾಭಿಮತಧನಲಾಭಾಯೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಭಾವಃ |
 ಹೇ ಸ್ತೋತಸ್ತಂ ಚ ದತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವವ್ಯದೈಸ್ಯ ವಿವಧಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪತಿಂ ಸಾಲಯಿಸಾರಂ ಸಹಃ ಸಹ-
 ಸ್ಯಂತಂ ಬಲವಂತಮುದ್ರಂ ತೇಜಸಾ ದೇವತಾಪ್ರಕಾಶಕೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರವಧಿ ರೋಹ |
 ಸ್ತುಹೀತಿ ಯಾವತ್ | ತತ್ರ ದೈವ್ಯಾಂತಃ | ವೇನಾಃ ಕಾಂಶಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ಗಿರಿಂ ನ | ಯಥಾ ಪರ್ವತಂ
 ಸ್ವಾಭಿಮತಪುಸ್ತೋಪಚೆಯಾರ್ಥಮಧಿರೋಹಂತಿ || ಗೂರ್ತಯಃ | ಗ್ನು ಶಬ್ದೇ | ಗೃಣಂತಿ ಸ್ತುವಂತೀತಿ
 ಗೂರ್ತಯಃ | ಕ್ರಿಚ್ಕ್ವಾ ಚೇತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ರಿಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತ್ಯುತ್ರಂ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
 ಚಿತ ಇಚ್ಛಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನೇಮನ್ನಿಷಃ | ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಚೈಕರಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈತ್ವಂ | ತಕಾರಸ್ಯ
 ನಕಾರಾದಿಶಬ್ದ | ನಮಂತ ಇಷ್ಟಂತೀಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಂತೀತಿ ನೇಮನ್ನಿಷಃ | ಇಷು ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್
 ಕ್ರಿಸ್ತಾ ಚೇತಿ ಕ್ರಿಸ್ | ಕ್ಕುದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಣೇತ್ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಿರ್ಗಸ್ತು-
 ಸ್ತತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲವಚನಾನ್ವಕಾರಸ್ಯೇತ್ಯಂಜ್ಞಾ ಭಾವಃ | ನೀತಾಃ ಪ್ರತ್ಯ ಇಪೋ
 ಯೇಷಾಃ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ರರೂದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಪರೀಣಸಃ | ಇಸ ಕೌಟಿಲ್ಯ
 ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಗುತ್ಯರ್ಥೋ ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ಯಾತ್ | ಪರಿತೋ ನಸಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಪರಿ-
 ಣಸಃ | ಕ್ರಿಸ್ತೇತಿ ಕ್ರಿಸ್ | ನಿಸಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉಪಸರ್ಗಾದಪಮಾಸೇನೀತಿ
 ಐಪ್ರಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ನಶತಿಗುತಿ ಕವರ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವವತ್ ಕ್ರಿಸಿ ಶಕಾ-
 ರಸ್ಯ ಸಕಾರಂ | ಸನ್ನಿಷ್ಯವಃ | ನಣು ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಿನ್ಯರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿ ಕವರ್ಣೇನ್ಯತ್ಯಯಃ |
 ಸನಿಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಕೃಚಿ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯೋ ಲಾಲಸಾಯಾಮಸುಗ್ಧತ್ವವಃ | ಸುಗಾ-
 ಗಮೋಽಸಿ ವತ್ತ್ವವಃ | ಪಾ. ೭.೧-೫-೩ | ಇತಿ ಸುಕ್ | ಪ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ರತ್ಯಯಃ | ನು | ಯಚಿ
 ತುನುಘೇತ ಸಾಂಹಿತೀನೇ ದೀರ್ಘಃ | ಸಹಃ | ಅಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮತುಪಶ್ಯಾದಪನೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗೂರ್ತಯಾ:—ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರನ | ನೇಮಸ್ಥಿತಿಃ—ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಗುವವರು ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು | ಪರಿಣಾಸಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡವರೂ ಅದ ಯಜಮಾನರು | ತೇ—
 ಲ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸೇವಿಸ್ಯವಃ—ಭವವನ್ನ ವೇಕ್ಷಿಸುವ ವರ್ತಕರು | ಸಂಚೇರಣೇ—ಭವಶ್ಯಾಗ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ
 ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಸಮುದ್ರಂ ನ—(ದೋಡೆಗಳ ಮೂಲಕ) ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ
 (ಸ್ತುತಿಗಳಮೂಲಕ ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಲೈ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರೇ) | ದಿವ್ಯಶ್ಯಂ—ಶಕ್ತಿವಂಶನಾಗಿಯೂ | ವಿವಿಧಶ್ಯಂ—ವಿ
 ತ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಪತಂ—ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ಸಹಃ—ಬಲವಂಶನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು |
 ತೇಜಸಾ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರಿಂದ | ವೇಣಾ—ರಮಣಿಯರು | ಗಿರಿಂ ನ—
 (ಪುಷ್ಪಾರ್ಥವಾಗಿ) ಭವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹತ್ತುವಂತೆ | ನು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಅಧಿ ರೋಹ—(ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರ ಮೂಲಕ)
 ಮೇಲೇರಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭವವನ್ನ ವೇಕ್ಷಿಸುವ ವರ್ತಕರು ಭವಸಂಪಾದಕರಾದಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ದೋಡೆಗಳ ಮೂಲಕ
 ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರನು ಸುತ್ತಲೂ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರಗಳ
 ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರೇ, ರಮಣಿಯರು ಪುಷ್ಪಾರ್ಥವಾಗಿ ಭವಶಕ್ತಿಯನ್ನು
 ಹತ್ತುವಂತೆ, ನೀನೂ ಸಹ ಶಕ್ತಿವಂಶನೂ, ಸವಿಸ್ತವಾದ ಯಜ್ಞದ ಪಾಲಕನೂ, ಬಲವಂಶನೂ ಅದ ಇಂದ್ರ
 ನನ್ನ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರ ಮೂಲಕ ಮೇಲೇರಿ ಸಮಾಪಿಸು.

English Translation.

He adorers, bearing oblations, thronging round (him) as (merchants) covetous of gain crowd the ocean (in vessels) on a voyage; ascend quickly, with a hymn to the powerful Indra, the protector of the solemn sacrifice and women (climb) a mountain.

|| ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು ||

ಗೂರ್ತಯಾ:—ಗೃಹಾಂತಿ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಗೂರ್ತಯಾ: ಎಂದು ಇದರ ವ್ಯತಿಕ್ರಮ. ಗೃ. ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ
 ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ಕಲ್ಪು ಇದು. ಇವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರವಾರುರುವವರು ಎಂದರ್ಥ.
 ನೇಮಸ್ಥಿತಿಃ—ನಮಂಕಃ ಇತ್ಯಂತಿ ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ತೈವಂತೀತಿ ನೇಮಸ್ಥಿತಿಃ ಎಂದು ಈ
 ಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ. ಇದಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರು, ಅಥವಾ ಅಪ
 ಸ್ತನ್ನು ಒಯ್ಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಡುವವರು ಎಂದೂ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.
 ಪರಿಣಾಸಃ—ಪರಿಣೇಶ ಸಮಂಕಃ ಗದ್ಯಂತೀತಿ ಪರಿಣಾಸಃ ಪರಿಣೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತೈವಂತಃ ಏತಂ ಗುಣ-
 ವಿಷ್ಣು ಯಜಮಾನತಾಃ | ಯಾಗಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ
 ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದರ್ಥ.

ಸನಿಷ್ಯವು:—ಸನಿಂ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ವಶಿಷಃ—ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಪಾತೋರಿಯುವ ವರ್ತಕರು (ವೈಶ್ಯರು) ಎಂದರ್ಥ. ಧನಾರ್ಜನೆಗೆ ತೊಡಗಿದವರು ದೋಷಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ, ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂಬುದು ಈ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸಹಃ—ಇದಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ವಂತಂ, ಬಲವಂತಂ ಅಂದರೆ ಅತಿಶಯನಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವೇನಾಃ ಗಿರಿಂ ನ—ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪುಷ್ಪಾಪಹಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಸರ್ವತವನ್ನು ಹತ್ತುವಂತೆ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೂರ್ತಯಃ—ಗೃಹಕ್ಕೆ ಧಾತು. ಗೃಣಂತಿ ಸ್ವವಂತಿ ಇತಿ ಗೂರ್ತಯಃ (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು) ಕ್ರಿಚ್ ಕೃತಿ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ತ. ಉರಣ್ಸಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಕರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಘಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಗೂರ್ತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಐಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ.

ನೇಮನ್ನಿಷಃ—ಇಮು ಪ್ರಪ್ತತ್ರೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ನಮಂತಃ ಇತ್ಯಂತಿ ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಂತಿ ಇತಿ ನೇಮನ್ನಿಷಃ. ಇಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್.ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೇಮನ್ನಿಷ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥೈಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಣೇರ್ಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ತಿಸ್ತುಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನ ವಿರುವುದರಿಂದ ಮನ್ನಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಹಲಂತೈಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಬುತ್ವವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನೇಮನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಲತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಾಃ ಇತೋ ಯೇಷಾಮ್... ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರೀಣಸಃ—ಇಮ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪರಿತೋ ನಸಂತಿ ಗಜ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಪರೀಣಸಃ. ಕ್ರಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪ್. ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತವಾದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪರೀಣಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೋನಿರೋಪದೇಶಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ ಬಂದಿದೆ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಶಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಂದಸವಾಗಿ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ.

ಸನ್ನಿವೃತ್ತಿ—ವಲು ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಉಪಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮದೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಂ. ಧಾತಾದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ ಸನ್ನಿ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನ್ನಿ ಅತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪಅತ್ಯನಃ ಕೃಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚ್. ಕೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿದಿಕ್ಕೇ ಲೋಕೇ ಲಾಲಸಾಯಾಂ ಸುಗ್ಧೋದವ್ಯಃ ಸುಗಾಗಮೋಽಪಿವಕ್ರವ್ಯಃ (ಶಾ. ೭-೧-೫೧-೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸನ್ನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಗಾಗಮಃ. ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವತ್ಯ. ಸನ್ನಿವ್ಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಚ್ಯಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಂ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸನ್ನಿವ್ಯ ಎಂದು ಉಕಾರಾಂತಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಲ್ಲಿ ಜಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಲವಾದೇಶ.

ಸು—ಋಷಿ ತುನುಘ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹ—ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ಯಾನ್. ತವಸ್ಯಾಸ್ತೈಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುವ್ ಪ್ರತ್ಯಯಂ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾದಸವಾಗ ಮತುವ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬುಲ್ ಬಂದಿದೆ.

ರೋಪ—ರುಪ ಬೀಜವನ್ನನು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮುತುಕ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಅಂತಃಪದಾರ್ಥಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಿತಾಋಷಿ |

ಸ ತುರ್ವಣಿರ್ಮಹಾ ಅರೇಣು ಪೌಂಸ್ಯೇ ಗಿರೇಭ್ಯಃಪ್ಪಿನ್ ಭ್ರಾಜತೇ ತು.

ಜಾ ಶವಃ |

ಯೇನ ತುಷ್ಠಂ ಮಾಯಿನಮಾಯಸೋ ಮದೇ ದುಧ್ರ ಆಭೂಷು ರಾ-
ಮಯನ್ನಿ ದಾಮನಿ || ೩ ||

ಸದಾಋಷಿಃ

ಸಃ | ತುರ್ವಣಿಃ | ಮಹಾನ್ | ಅರೇಣು | ಪೌಂಸ್ಯೇ | ಗಿರೇಃ | ಭ್ರಾಜಿ | ತ |
ಭ್ರಾಜತೇ | ತುಜಾ | ಶವಃ |

ಯೇನ | ತುಷ್ಠಂ | ಮಾಯಿನಂ | ಆಯಸಃ | ಮದೇ | ದುಧ್ರಃ | ಆಭೂಷು |
ರಮಯತ್ | ನಿ | ದಾಮನಿ || ೩ ||

||ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ||

ಸ ಇಂದ್ರಸ್ತುರ್ವಣಿಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಿತಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರೀ ವಾ | ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿರಿತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩.೧೪ | ತೂರ್ಣಸಂಭವನ ಇತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಮಹಾಸ್ತ್ರವೃದ್ಧ್ಯೈ ಧವತಿ | ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ
ಶವೋ ಬಲಂ ಪಾಂಸ್ಯೇ ವೀರೈಃ ಪುಲಹೈಃ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇರೇಣ್ಯನವದ್ಯಂ ತುಜಾ ಶತ್ರುಣಾಂ
ಹಿಂಸಕಂ ಸಹ ಧ್ವಾಜತೇ | ದೀಪ್ಯತೇ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಣಾಂತಃ | ಗಿರೀಃ ಪರ್ವತಸ್ಯ ಭೃಷ್ಣಿಣ ಕೃಂಗಮಿವ
ಶದ್ಯೈರ್ಭೋನೈತಂ ಸದ್ವೀಶ್ಯತೇ ಕವೈಶ್ಚ | ಅಯಸೋಽಯೋಮಯಕವಚೆಯುಕ್ತದೇಹೋ ದುಘ್ನೀ
ದುಷ್ಣಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ತಾವಸ್ಥಾಪಯಿಷಾ ಏವಂಧೂತ ಇಂದ್ರೋ ಮದೇ ಸೋಮಾಪಾನೇನ
ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ಯೇನ ಬಲೇನ ಶುಷ್ಕಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಶೋಷಕಮಸುರಂ ಮಾಯಿನಂ ಮಾಯಾವಿನಪಾಧೂಕು
ಕಾರಾಗ್ರಹೇಷು ದಾಮನಿ ಬಂಧಕೇ ನಿಗಡೇ ನಿ ರಮಯತ್ ನ್ಯವಾಸಯತ್ | ತದ್ಬಲಮಿತಿ ಪೂರ್ವಣಾ-
ನ್ವಯಃ || ತುರ್ವಣಿಃ | ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾದೌಪಾದಿಕೋಽನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅರೇಣು | ರೇಣು-
ವದಾಚ್ಚಾದಿಕತ್ಯಾದ್ಯೇಣುಶಬ್ದೇನಾವದ್ಯಮುಚ್ಯತೇ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌಪ್ಪಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾಶ್ಚತ್ವಂ | ತುಜಾ | ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಇಗುಶಫಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾ-
ಕಾರಃ | ದುಧ್ರಃ | ದುಷ್ಣಾನ್ ದ್ರಿಯತೇಽವಸ್ಥಾಪಯಿತಿತಿ ದುಧ್ರಃ | ದ್ವ್ಯಣ್ ಅವಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಂತ-
ರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯೋಲವಿಭುಜಾದಿನ್ಯುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಾ. ೩.೨.೫.೨ | ಯಜಾದೇಶಃ | ರೇಫರೋಪ-
ಶ್ಚಾಂದಸಃ | ರಮಯತ್ | ಅಮಂತಶ್ಚಾನ್ವಿತ್ವೇ ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಛಾಂದಸಃ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀಘಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ತುರ್ವಣಿಃ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡತಕ್ಕವನಾ
ಗಿಯೂ ಮತ್ತು | ಮಹಾರ್—ಪ್ರಧಾನಯುತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ | ಅಯಸಃ—ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸಿದ
ದೇಹವುಳ್ಳವನೂ | ದುಧ್ರಃ—ದುಪ್ಪ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಮನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಮದೇ—
ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾದಾಗ | ಯೇನ—ಯಾವ ಬಲದಿಂದ | ಶುಷ್ಕಂ—ಸರ್ವಶೋಷಕನೂ |
ಮಾಯಿನಂ—ಮೋಸಗಾರನೂ ಆದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು | ಅಭೂಷು—ಕಾರಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ | ದಾಮನಿ—ಬಂಧಕನಾದ
ಸಂಕೋಲೆಯುಳ್ಳ | ನಿರಮಯತ್—ಸಿಕ್ಕಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಶವಃ—ಆ ಬಲವು ; ಪಾಂಸ್ಯೇ—ವೀರರು
ನಡಿಸತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಅರೇಣು—ದೋಷರಹಿತವಾಗಿಯೂ | ತುಜಾ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು |
ಗಿರೀಃ—ಪರ್ವತದ | ದ್ವಿಷ್ಣಿಣ—ಶಿಖರದೋಪಾದಿಯುಳ್ಳ | ಧ್ವಾಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ ||

|| ಛಾಂದಸ ||

ಇಂದ್ರನು ತೀಘ್ರಕರ್ಮಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಧಾನಯುತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ
ವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವನೂ, ದುಪ್ಪಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಮನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸಪಾನ
ದಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾದಾಗ ಯಾವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಶೋಷಕನೂ ಮೋಸಗಾರನೂ ಆದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕಾರಾಗ್ರಹ
ದಲ್ಲಿ ಬಂಧಕನಾದ ಸಂಕೋಲೆಯುಳ್ಳ ಸಿಕ್ಕಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ ಆ ಬಲವು ವೀರರು ನಡಿಸತಕ್ಕ ಯುದ್ಧಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ದೋಷರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಪರ್ವತದ ಶಿಖರದೋಪಾದಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

He is quick in actions and mighty; his faultless and destructive pro-
cesses shines in manly (conflict) like the peak of a mountain (afar) with which
clothed in iron (armour), he, the suppressor of the malignant, when exhilarated
by the soma-juice, cast the whily aushna into prison and into bonds.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತುರ್ವಣಿ:—ಶಕ್ರಿಯಾಂ ಹಿಂಸಿತಾ ಕ್ಷತ್ರೀಶಾರೀ ವಾ ತುರ್ವಣಿಸ್ತೋರ್ಣವಃ; (ಋ. ೬-೧೪)
ತೋರ್ಣಾಂಹಿ ಯಃ ಸಂಭಜತೇ—ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮವನು ಎಂದರ್ಥ. “ಸತುರ್ವಣಿಮಾಹಾಂ ಅರೇಣು”
(ಪು. ಸಂ. ೧-೫೬-೩) ಎಂಬುದಾಗಿ ತುರ್ವಣಿ ಶಬ್ದವು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಜಾಗ್ರತೆ
ಯಾಗಿ ಫಲಶೂಕವನೇಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಲ್ಲದೆ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಪಾಂಕ್ತೇ:—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವೀರೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಎಂದಂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ.
ವೀರರು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿತ್ತಾರೆ.

ಅರೇಣು:—ಅನವದ್ಯಂ—ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ್ದು.

ತುಜಾ:—ತುಜಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವ್ಯವಾಹರ ಈ ಶಬ್ದವು ತಪ್ಪುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆ
ಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಗಿರೀಃ ಭೃಷ್ಣಿರ್ನ:—ಪರ್ವತದ ಶಿಖರದಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವರ್ಧಕತ್ವವಿರುವುದು.

ಮಧುಕಿ:—ಧೃಜ್ ಅವಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವ್ಯವಾಹರ ಈ ಶಬ್ದವು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿಪ್ಪಿ ಅವದವರ
ಸ್ವಭವದಲ್ಲಿಯೇ ಇಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತುರ್ವಣಿ:—ತುರ್ವಣಿ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಅಃ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಅಹಿ ತುರ್ವಣಾಣುಮಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಸರದಿಂದ
ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರೇಣು:—ರೇಣುವದಾಚ್ಚಾದಕತ್ವಾತ್ ರೇಣುಃಕಚ್ಚೇನ ಅವದ್ಯಂ ಉಚ್ಯತೇ. (ಧೂರಿಯಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ
ವುದರಿಂದ ತ್ರೇಷ್ಯವಾದುದು ಎಂದಂ ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಬಹುಪ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ನೆ ಪಾಸುಪ್ರಾಪ್ತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರವಿಧಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ತೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಜತೇ:—ಧಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಶವಚನರೂಪ. ತಪಃಪ್ರಾಪ್ತಾತ್
ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಜಾ:—ತುಜಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ತತ್ ಉಪಧೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ತಪಃಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪ್ರೀತಿಶಿ
ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಭಸವಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಪ್ರಥಮಾಸುಪನಾದಾಗ ಸುಪಾಡ್ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದಿಶ.

ಮಾಯಿನಮ್—ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದುಧ್ವಃ—ದುಷ್ಪಾನ್ ದ್ವಿಯತೇ ಅವಸ್ಥಾಪಯತಿ ಇತಿ ದುಧ್ರಃ ಧೃಷ್ ಅವಸ್ಥಾನೇ ಧಾತು. ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣರ್ಥಕವಾಗಿರುವಾಗ (ಣಿಜರ್ಥ ಧಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವಾಗ) ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ತಕರಣೇ ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ ದುರ್ ಉಪಸರ್ಗದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ರಮಯತ್—ರಮು ಕ್ರಿಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ದೇತುಮತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೆಪ್. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಅಮಂತನಾದುದರಿಂದ ಜನೀಜ್ಞಾಕ್ಲೆಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅಮಂತವಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಿಶಾಂಹ್ರಸ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಣಿಚಿ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಘದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾಸ್ತಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ. ಜಪ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆದಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾತಃ ||

ದೇವೀ ಯದಿ ತವಿಸೀ ತ್ವಾವ್ಯಧೋತಯ ಇಂದ್ರಂ ಸಿಷಕ್ತ್ಯುಷಸಂ ನ
ಸೂರ್ಯಃ |

ಯೋ ಧ್ವಷ್ಟುನಾ ಶವಸಾ ಬಾಧತೇ ತಮ ಇಯರ್ತಿ ರೇಣುಂ ಬೃಹದ್-
ಹರ್ಷಿಸ್ಸಣಿಃ || ೪ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ದೇವೀ | ಯದಿ | ತವಿಸೀ | ತ್ವಾವ್ಯಧಾ | ಊತಯೇ | ಇಂದ್ರಂ | ಸಿಷಕ್ತಿ | ಉ-
ಷಸಂ | ನ | ಸೂರ್ಯಃ |

ಯಃ | ಧ್ವಷ್ಟುನಾ | ಶವಸಾ | ಬಾಧತೇ | ತಮಃ | ಇಯರ್ತಿ | ರೇಣುಂ | ಬೃಹತ್ |
ಅರ್ಹರಿಃಸ್ಸಣಿಃ || ೪ ||

English Translation

Divine strength waits, like the sun, upon the dawn, upon that Indra, who is made more powerful for protection by you, (his worshipper), who with resolute vigour resists the gloom, and inflicts severe castigation upon his enemies, making them cry aloud (with pain).

|| ವಿಕೀರ್ಣ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ವಾವ್ಯಧಾ—ಶ್ವಯಾ ವರ್ಧತೇ ಇತಿ ಶ್ವಾವ್ಯತ್—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಸನ್ನಿಹಿತ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ಧಾರೆ.

ಸಿಷಕ್ತಿ—ಸಮವೈಕಿ—ಸೇವತೇ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ನಿರು. ೩-೨೧) ಪಚ ಸಮನಾಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಒಟ್ಟುಗೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥ ಕೊಡುವಂತಿದ್ದರೂ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿಯವರು. ಸಿಷಕ್ತು ಸಚತೇ ಇತಿ ಸೇವಮಾನಸ್ಯ | ಸನಃ ಸಿಷಕ್ತು ಯಸ್ತುರಃ (ಋ. ೦. ೧-೧೮-೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಿಷಕ್ತು—ಸಚತೇ ವಿಕೀರ್ಣ ನಾಮನೀ ಸೇವಮಾನಸ್ಯ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅರ್ಹರಿಷ್ಯಣಃ—ಗಚ್ಯಂತೋ ಹರಂತೀತಿ ಅರ್ಹರಯಃ ಶತ್ರುವಃ | ತೇಷಾಂ ವ್ಯರ್ಥೋತ್ಪಾದನೇನ ಸ್ವನಯಿತಾ ಶಬ್ದಯಿತಾ ಇಂದ್ರಃ—ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಕೂಡುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವರು ಶತ್ರುಗಳು. ಅಂತಹ ದ್ರೋಣಿಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಅವರು ವ್ಯರ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಅರ್ಹರಿಷ್ಯಣಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ರೇಣುಂ—ರೇಷಣಂ-ಹಿಂಸನಂ—ಇಂದ್ರನ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುವನು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ವಾವ್ಯಧಾ—ಶ್ವಯಾ ವರ್ಧತೇ ಇತಿ ಶ್ವಾವ್ಯತ್. ವೃಥು ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ತಾಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಶ್ವತ್ಯಯು. ಯುಷ್ಯದ್+ವ್ಯಧ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದೆಯೋಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಯುಷ್ಯಚ್ಚಿಟು ಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವ ಎಂಬಅದೇಶ. ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪವು ಪ್ರವಾದರೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅದಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಶ್ವಾವ್ಯಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಿಷಕ್ತಿ—ಪಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಶ್ವತ್ಯಯು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಶ್ಚು ಅದೇಶ. ಶ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಖಡುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಚೋಷಕಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಯದಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷಾತ್ಯಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬ

ದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ತಂ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಅನುದಾತ್ತೇಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಅದಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಹತೇ—ಬಾಧ್ಯ ಲೋಡನೇ. ಲೋಡನಂ ಪ್ರತಿಘಾತಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನವಾಗಿದೆ. ಯಃ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಯರ್ತಿ—ಋ ಸ್ಯ ಗತ್ ಧಾತು ಜಹೋತ್ಯಾದಿ. ಷಜಘ್ನ ಧಾತುರ್ಧಾಂತಭರ್ಗತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಕ್ಕಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಿಗಿ ತ್ವುನಿ ಕರಣ. ಶ್ಲೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. ರಸರ ವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಅರ್ತಪಿಪತ್ಯೋ ರ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಇ ಮುತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸವರ್ಣ ಅರ್ತ ಪರದಕ್ಷಿರುವುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾಜಾದೇಶ. ಧಾತು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಇಯರ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೇಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದವು ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ಪದಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರೇಣುಮ್—ರಿ ಗತೀಸಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋದಿಕವಾದ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಟ್ ಕೃಪಾಜ್ಞಾಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅರ್ಹರಿಷ್ಯಣಿಃ—ಋ ಗತ್ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿವ್ಯಕ್ತಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಅರ ಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರಃ ಗಚ್ಛಂತಕ್ತೇಮೇ ಹರಯುಕ್ತ ಇತಿ ಅರ್ಹ ರಯಃ. ತೇಷಾಂ ಸ್ವನಯಾಶಾ. ಸ್ಯುನ ಸ್ವನ ಧ್ವನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೋಪಮತಿತಿ ಸೂತ್ರ. ದಿಂದ ಪ್ರೇರಣಾವ್ಯಾಪಾರೋರುವುದರಿಂದ ಷಜ್. ಷಜಂತದಮೇಲೆ ಲೋದಿಕವಾದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಜಿಗೆ ಲೋಸ ಇದು ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಘಟಾವಯೋಮಿತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅಗ ಷೇತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ಉಪಧಾವ್ಯದಿಗೆ (ಆಕಾರಕ್ಕೆ) ಮಿಶಾಂಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಅರ್ಹರಿಷ್ಯನಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಸ್ವನಿ ಎಂಬುದು ನಾಂತಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಅರ್ಹರಿ ಎಂಬುದು ಕಾರಕಭೇದ ಪದವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ |

ವಿ ಯತ್ಪ್ರಿರೋ ಧ್ವರುಣಮಚ್ಯುತಂ ರಜೋಽತಿಷ್ಠಿವೋ ದಿವ ಆತಾಸು ಬ್ರ-
ಹ್ಮಣಾ |

ಸ್ವರ್ಮಿಾಳ್ತೇ ಯನ್ಮದ ಇಂದ್ರ ಹರ್ಷ್ಯಾಹನ್ವೃತಂ ನಿರವಾಮೋಽಪ್ಪೋ
ಅರ್ಣವಂ || ೫ ||

| ಪದಪಠಃ |

ವಿ | ಯತ್ | ತ್ರಿಃ | ಧ್ವರುಣಂ | ಆಚ್ಯುತಂ | ರಜಃ | ಅತಿಷ್ಠಿಪಃ | ದಿವಃ | ಆ-
ತಾಸು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ |

ಸ್ವಃಮಿಾಳ್ತೇ | ಯತ್ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರ | ಹರ್ಷ್ಯಾ | ಅಹನ್ | ವೃತ್ತಂ | ನಿಃ
ಅಪಾಂ | ಔಬ್ಧಃ | ಅರ್ಣವಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯದಾ ತಿರೋ ವೃತ್ತೇಣ ತಿರೋಹಿತಂ ಧ್ವರುಣಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಧಾರಕಮ-
ಚ್ಯುತಂ ವಿನಾಶರಹಿತಂ ರಜ ಉದೇಶಂ ದಿವೋ ದ್ಯುರೋಽಕಾದಾತಾಸು | ಆತಾ ಇತಿ ದಿಜ್ಞಾಮು | ಆತಾಸು
ವಿಸ್ತೃತಾಸು ದಿಜ್ಞಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹಂತಾ ತ್ವಂ ವ್ಯತಿಷ್ಠಿವೋ ವಿವಿಧಂ ಸ್ವಾಪಯಾಂ ಚಿಕ್ಕುಣೇ |
ತಥಾ ಯದ್ಯದಾ ಸ್ವರ್ಮಿಾಳ್ತೇ | ಮಿಾಳ್ತಮಿತಿ ಧನನಾಮು | ಸ್ವಃ ಸುಷ್ವು ಗಂತವ್ಯಂ ಮಿಾಳ್ತಂ ಧನಂ
ಯಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ ಮದೇ ತವ ಸೋಮಪಾನೇನ ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ಹರ್ಷ್ಯಾಹನ್ವೃತ್ತಯಾ ಶಕ್ತ್ಯಾ
ವೃತ್ತಮಾವರಕಮಸುರಮಹನ್ ತ್ವಮವಧೀಃ | ತದಾನೀಮಸಾಂ ಪೂರ್ಣಮರ್ಣವಂ ಮೇಘಂ
ನಿರೌಬ್ಧಃ | ವರ್ಷಣಾಭಿಮುಖಮಧೋಮುಖಮಕಾಷ್ಠೀಃ | ವೃಷ್ಣೇರಾವರಕಂ ವೃತ್ತಂ ಹಕ್ತ್ಯಾ ವೃಷ್ಟಿ-
ಜಲೇನ ಧೂಮಿಂ ನೈಸೈಕ್ಷೀರಿತಿ ತಾಪ್ತೇರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಅತಿಷ್ಠಿಪಃ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಯಾಂಕಾಲ್ಪುಣಃ ಚ್ಛೇಕ್ವಜಾ-
ದೇಶಃ | ಚಿಲೋದೇಶಃ | ತಿಷ್ಠತೇರಿತ್ | ಪಾ. ೭.೪.೫ | ಇತ್ಯುಪಧಾಯಾ ಇತ್ಯಂ | ಚಿಜಾ ಪಾ. ೬.೧.೧೧ |
ಇತಿ ದ್ವಿವಚನೇ ಶರ್ಪಣವಾಃ ಖಯೇ ಇತಿ ಭೇಕಾರಃ ತಿಷ್ಠತೇ | ಚಿತ್ಪೇನ ತಳಾರಃ | ಅದಾಗಮು
ಉದಾತ್ತಃ | ಯದ್ವೃತ್ತೇಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋರಾಕಾರಃ |
ಸ್ವರ್ಮಿಾಳ್ತೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ | ನಿಷ್ಕಾ | ಹೋ ಧಃ | ಪಾ. ೮.೨.೩೧ | ಇತಿ ಧತ್ತಂ | ರ್ಪುಷ್ಪತ್ಪೋ-

ಧೋಹದ ಇತಿ ತಕಾರಸ್ಯ ಭಕ್ತಂ | ತಸ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯೇ ಧೋ ಭೇ ಲೋಹಃ | ಸಾ. ೪-೩-೧೩ | ಇತಿ
 ಭೋಹಃ | ಧ್ರುಲೋಹೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ | ಸಾ. ೬-೩-೧೦೦ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷಂ | ಸ್ತುತ್ಯೇತೌ ಸ್ಯಾಸ್ತೌರಾ
 ಸ್ತೌರಾಶಿತಿ ಸ್ವಯಾಕೇ | ಬಹುವ್ರೀಣಾ ಪೂರ್ವಪದವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರತ್ವೇನ ತದೇವತಿತ್ವಕೇ | ಅಹಂ |
 ಹಿತೇಲಾಹಾ ಮಹ್ಯಮ್ನಿಕವಚನೇ ಹಲ್ವ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ಸೇರೋಹಃ | ಯದ್ವೈತ್ತಯೋಗಾಪನಿಘಾತಃ |
 ಕ್ಷಿಪ್ತಃ | ಉಬ್ಜು ಅರ್ಜದೇ | ಲಹ್ಯಾಜಾಗಮೋ ವೃದ್ಧಿಕ್ತ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಬರ್ಹಣಾ—(ಶತ್ರು) ಹಂತಕನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾಹ—ಯಾವಾಗ | ತಿರಃ—ವೃಕ
 ನಿಂದ ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಧರಣಿಂ—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ) ಜೀವಾತುನಾಗಿರುವುದೂ | ಅಚ್ಯುತಂ—ನಾಶರಹಿತ
 ವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ | ರಜಃ—ನೀರನ್ನು | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಆತಾಸು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕು
 ಗಳಲ್ಲಿ | ವಿ ಅತಿಶ್ಚಿಪಃ—ನಾನಾ ಕಡೆಯೂ ಹರಡಿ ಸ್ಫಾಟಿಸಿದೆಯೋ (ಪಾಗಿಯೇ) | ಯಾಹ—ಯಾವಾಗ |
 ಸ್ವಮೀಳೇ—ಹಚ್ಚು ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಲು ನಡೆಸಿದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಮದೇ—(ಸೋಮಪಾನದಿಂದ)
 ನಿನಗೆ ಹರ್ಷವಾಗಾಗ | ಹರ್ಷ್ಯಾ—ಹರ್ಷಪೂರಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ವೃತ್ರಂ—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮರೆಸಿದ) ವೃಕ|
 ನನ್ನು | ಅಹಂ—ಕೊಂದೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಪಾಂ—ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ | ಅರ್ಜವಂ—ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ
 ಮೇಘವನ್ನು | ಷಿಃ ಷಿಃ—ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಬರಮಾಡಿದೆ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಶತ್ರುಹಂತಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವಾಗ ನೀನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜೀವಾತುನಾಗಿರುವುದೂ, ನಾಶ
 ರಹಿತವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ನೀರನ್ನು ವೃತ್ರನ ಮರೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳ
 ಲಿಯೂ ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿಸಿದೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗ ಧನಾರ್ಥವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನೀನು ಸೋಮ
 ಪಾನ ಮಾಡಿ ಸ್ವ ಹರ್ಷಪೂರಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದೆಯೋ, ಆಗ ಮೇಘದಿಂದ ನೀರನ್ನು
 ಸುರಿಸಿ ನೀರಿನ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಟುಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

When you, destroying India, distributed the hidden, life-sustaining,
 undecaying waters through the different quarters of the heaven, ~~thou~~,
 animated (by the Soma-juice) you engaged in battle, and with exulting
 (prowess) slew Vritra and sent down an ocean of waters.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತಿರಃ—ಇದು ಹಲಶಬ್ದವಾಚಕವಾದ ರಚ್ಯಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ, ವೃತ್ರಾಸುಕನಿಂದ ಆತ್ಮಾದಿತವಾದದ್ದು
 ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಆತಾಸು—ನಿರಃಕ್ರದ್ವಿಲಿ ಅತಃ, ಅತಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಂಬು ಪದಗಳನ್ನು ದಿಕ್ಪಾಚಕಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರು
ವರು. ವಿರಾಲವಾದ ದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಮೀಲೈ—ಮೀಲೈಂ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಸ್ವಃ ಸುಷ್ವಂ ಗಂತವ್ಯಂ ಮೀಲೈಂ ಧನಂ ಯಸ್ಮಿನ್
ತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಗ್ರಾಮೇ—ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತಹ ಯುದ್ಧ ಎಂದರ್ಥ. ಮೀಲೈಶಬ್ದವು ನಿರಃಕ್ರದ್ವಿಲಿ ಧನ
ಪರಿಯುಪದವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಬಿಬ್ಬು:—ವರ್ಷಣಾಭಿಮುಖಮುಧೋಮುಖಮುಕಾಸೀಃ—ವೃಷ್ಟಿಗಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾಗಿದ್ದ ವೃತ್ತಾ
ಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಮಳೆಯನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಂದರೆ ಭೂಮಿಗೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಭೂಲೋ
ಕವನ್ನು ಉಳಿಸಿದೆ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅತಿಷ್ಠಿಪಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿಚೆ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಷೆಚ್. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗಿ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಷೆಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ತಿಪ್ರೀ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಗಾಗಮ. ಷೆಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವ
ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿ ವ್ರಾತ್ತವಾದಾಗ ಚೆಶ್ಚಿದುಮೈ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗಿ ಚೆಕಾದೇಶ. ಕೇರನಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷೆಚಿಗಿ
ಲೋಪ. ಚೆಚ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರಸ್ತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ
ಪ್ರಸ್ತ. ತಪೋರ್ವಾಃ ಖಯಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಥಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.
ತಿಷ್ಠತೇರಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷೆಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇಗೆ ಇತ್ಯ ಬರುವುದ
ರಿಂದ ಸ್ವಿಪ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಥಿ ಎಂಬ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚೆಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅದಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶ (ಪತ್ಯ)
ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ತವಿರ್ಗ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಷ್ಠಿಪಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪ್
ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈಶ್ಚಾಸ್ತಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.
ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಹಣಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗಿ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಃಘೋ
ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಮೀಲೈ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಿಹ+ತ ಎಂದಿರು
ವಾಗ ಹೋ ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥಕಾರಾದೇಶ.
ಝಷಸ್ತೈಘೋಘೋಽಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಥಕಾರಾದೇಶ. ಥಕಾರ ಸಂಬಂ
ಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ತನಾಪ್ತುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ತುತ್ವದಿಂದ ಥಕಾರಾದೇಶ. ಅಗ ಘೋಘೇಲೋಪಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಥಲೋಪಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದುದು (ಥಕಾರ)
ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಥೈಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಳಿಗೆ

ದೀರ್ಘ. ಸ್ವಃ ಸುಮ್ನುಗಂತವ್ಯಂ ಮೀಕ್ಷಂ ಧನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಸ್ವಮೀಕ್ಷುಃ ತಸ್ಮಿನ್. ಸ್ವಲ್ ಎಂಬುದು
 ಕ್ಷಮ್ ಸ್ವಲ್ ಸ್ವಲ್ (ಫಿ. ಸೂ. ೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಮರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯೇಳಿದಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ
 ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಪ್ರತ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ
 ಸ್ಮರಿತವೇ ಉಚಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಹಂ—ತನ ಹಿಂನಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾಪು. ಲಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಕ್ಶ
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಿಪ್ರೆಭ್ಯತಿಥ್ಯಃ ತಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಲ್-
 ಙ್ಯಾಕೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ
 ಯಕ್ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್
 ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಛಿಬ್ಬು—ಉಬ್ಜ ಅರ್ಜವೇ ಧಾಪು. ಲಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ
 ಲೋಪ ಕರ್ತರಿತಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪ್ ಏಕರಣ. ಅಡಗಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ.
 ಅಪ್ರೆಕ್ಶ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ
 ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವೇ ||

ತ್ವಂ ದಿವೋ ಧರುಣಂ ಧಿಷ ಓಜಸಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಂದ್ರ ಸದನೇಷು ಮಾ-
 ಹಿನಃ |
 ತ್ವಂ ಸುತಸ್ಯ ಮದೇ ಅರಿಣಾ ಅಪೋ ವಿ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಸಮಯಾ ಪಾಷ್ಯಾ-
 ರುಚಃ || ೬ ||

|| ಛಾಂದೋ ||

ತ್ವಂ | ದಿವಃ | ಧರುಣಂ | ಧಿಷೇ | ಓಜಸಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಇಂದ್ರ | ಸದನೇಷು |
 ಮಾಹಿನಃ |
 ತ್ವಂ | ಸುತಸ್ಯ | ಮದೇ | ಅರಿಣಾಃ | ಅಪಃ | ವಿ | ವೃತ್ರಸ್ಯ | ಸಮಯಾ |
 ಪಾಷ್ಯಾ | ಅರುಚಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಾಹಿನಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಶ್ಚ ತ್ವಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾಶ್ಚೈಥಿವ್ಯಾಃ ಸದನೇಷು ಪ್ರದೇಶೇ-
 ಸ್ತೋಚನಾ ಬಲೇನ ಧರುಣಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧಾರಕಂ ವೃಕ್ಷಿಜಲಂ ಧಿಷೇ | ದಧಿಷೇ | ಸ್ಥಾಪಯಿಸಿ |
 ಯಸ್ಮಾಶ್ಚ ತ್ವಂ ಸುತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸತ್ಯಪೋ ಜಲಾನ್ಸರಿಣಾ ಮೇಘಾನ್ಸರಿಗ-
 ಮಯಃ ವೃತ್ರಸ್ಯಾವರಕಂ ವೃತ್ರಂ ಚ ಸಮಯಾ ದ್ವಷ್ಟಯಾ ಸಾಷ್ಯಾ ತಿಲಯಾ ಯದ್ವಾ ಕಶ್ಯಾ
 ವ್ಯರುಚೋ ವಿಶೇಷೇಣಾಧಾಂಕ್ಷೀಃ || ಧಿಷೇ | ದಧಾತೇಶ್ಚಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ದ್ವಿವರ್ಚನ-
 ಪ್ರಕರಣೇ ಭಂದಸಿ ನೇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಕಂ. ೬-೧-೮-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ವಿವರ್ಚನಾಧಾವಃ | ಕ್ರಾದಿ-
 ನಿಯಮಾದಿಗಮಮ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಮಾಹಿನಃ | ಮಹೇರೀನಾ ಚ |
 ಉ. ೨-೫೬ | ಇತಿ ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕ ಇನಣ್ಚಿತ್ಯಯಃ | ಅತ ಉಪಧಾಯಾ ಇತಿ
 ವೃದ್ಧಿಃ | ಅಂಶಾಃ | ೦೬ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಲಜಃ ಸಿಃ ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ
 ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಂ | ಸಮಯಾ | ಪಮಷ್ಟಮ ವ್ಯಕ್ಲವ್ಯೇ | ಸಮತಿತಿ ಸಮಾ | ಪಚಾದ್ಯೆಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋ-
 ದಾಶ್ಚಶ್ಚಂ | ಸಾಷ್ಯಾ | ಸಿಷ್ಟ್ಯ ಸಂಚೋಣಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದೌಷಾದಿಕ ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲವಚನಾ-
 ದುಪಧಾಯಾ ಅಕಾರಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಿಕ್ರಿಯಃ | ಸಾ. ೪-೧-೪೫ | ಇತಿ ಜಾಷ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂ-
 ತೋದಾಶ್ಚಃ | ತೈತೀಯೈಕವಚನೇ ಯಣಾದೇಶೇ ಸತ್ಯದಾಶ್ಚಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ವಂತಶ್ಚಂ |
 ಅರುಜಃ | ರುಚೋ ಭಂಗೇ | ತ್ವಾದಾದಿಕಃ | ತಸ್ಯ ಜಾಶ್ಚಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಾಹಿನಃ—ಅದ್ಭುತನಾದ (ಪೂಜ್ಯನಾದ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದಿವಃ—
 ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಸೈಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಯ | ಸದನೇಷು—(ನಾನಾ) ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ಹಿಜನಾ—(ನಿನ್ನ)
 ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಧರುಣಂ—(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಧಾರಕನಾದ ನೀರನ್ನು (ಜೀವಾತುನಾದ) | ಧಿಷೇ—ಸ್ಥಾಪಿಸು
 ತ್ತೀಯೆ. | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸುತಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—ಸಂತೋಷಪುಟಾದಾಗ |
 ಅಷಃ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ಅರಿಣಾಃ—(ಮೇಘಗಳಿಂದ) ಹೊರಡಿಸಿದೆ | ವೃತ್ರಸ್ಯ—ವೃತ್ರನನ್ನು | ಸಮಯಾ—
 ಕಠಿಣವಾದ (ಘನೀಭೂತವಾದ) | ಸಾಷ್ಯಾ—ತಿಲಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ವಿ ಅರುಜಃ—ಜಿನ್ನಾ ೧
 ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆ.

|| ಛಾಂದೋಗ್ಯ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನೀನು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ನಾನಾಪ್ರದೇಶ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಜೀವಾತುನಾದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಸೋಮರಸದ ಶಾಫ
 ದಿಂದ ನೀನು ಸಂತೋಷಪುಟಾದಾಗ ಮೇಘಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕಠಿಣವಾದ
 ತಿಲಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

O mighty Indra, you sent down from heaven, by your power, upon the
 realms of earth, the world-sustaining rain; exhilarated by the (soma-juice)
 you have expelled the waters (from the clouds) and have crushed Vritra by a
 solid rock.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಮಾಹಿಣಿ:—ಮಹ ಪೂಜಾರಿಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವ್ಯವಾಹರ ಕಲ್ಪ ಇದು. ಅಭ್ಯವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವವನು, ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಇಂದ್ರ, ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವುದು.

ಧರಣಿಂ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧಾರಣಂ ವ್ಯಕ್ತಿಜಲಂ—ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಆಧಾರಧೂತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ.

ಸಮಯಾ—ಸಮಮಿತ ಸಮಾ ಹವು-ಪ್ರಮು-ಆವೈಕಲ್ಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಕಲ್ಪವು ನಿತ್ಯ ನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಬಲವಾದ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಪಾಷಾಣ್ಯಾ—ಈ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವೂ ಉಂಟು.

ವಿ ಅರುಚಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆಯಲ್ಲವೇ. ರುಚ-ಭಂಗೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಕ್ರಿಯಾರೂಪ ಇದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿವಃ—ಊದಿದಿಂಪೆವಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಜೇ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗಃ ಧಾತು. **ಭಂವೆಸಿಲುಜ್ಲಾಲಜ್ಲಾಲಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನವಲ್ಲ ಧಾನ್ ಶ್ರುತ್ಯಯು. ಧಾನ್ಸೇನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. **ದ್ವಿವರ್ತನೆಪ್ರಕೃತೇ ಛೇದನಿ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್** (ಘ. ೬-೧-೮-೧) ಎಂಬ ವಹನ ದಿಂದ ಲಿಡ್ ಮಿತ್ರವಾತ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೈಸ್ಯಭ್ಯವ್—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೇಡೇ ಬರುವುದಾದರೆ ಆಸೂತ್ರಪರಿತವಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾನ್-ಧಾತುವು ಅನಿಬಿಡ್ಯದೂ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಗಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ವಕ್ತ. ಇಡಾದಿ. ಶ್ರುತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋ-ಲೋಪಇಟಿ (ಘ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧೀವೇ ಎಂವ ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಹಿಣಿ:—ಮಹ ಪೂಜಾರಿಯಾಂ ಧಾತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮಹೇರಿನಾಣಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಇನಣ್ ಶ್ರುತ್ಯಯು. ಅಶಲುಪಧಾಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಯು ಣಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಕಸ್ತುಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ನಾಹಿನ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಿನ್ ಶ್ರುತ್ಯಯು ನಿಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಯಬಾಹತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಣಾ:—ರೀ ಗತಿರೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕಾಪ್ಯದಿ ಒಪ್ ವಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಒಪ್. ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ಪಾದಿಯಲ್ಲ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಘ. ಸೂ. ೬-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಪ್ಯದಿಭ್ಯಃ ಕಲ್ಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾಪ್ಯ ಒಪ್ಪಣ. ಅಪ್ಪಿ ಕುಪ್ಯಾಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ವಿ ಉಳಿಯುವ ನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪ್. ಶ್ರುತ್ಯಯು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತವಿವೇಗ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅರಿಣಾ ಎಂಬುದು ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಕ್ತುತಿಹಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾ ನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಯಾ—ಷಮ ವ್ಯಮ ಅನ್ವೇಕಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಸಮತೀತಿ ಸಮಾ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾಷ್ಯಾ—ಪಿಷ್ಲ ಸಂಚಾರೋನೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀಶ್ಚವಿಶ್ವಾಮಾಡಿವಾಗ ಕ್ಲೆದಿಲಾರಾದಿಕ್ರೀನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೫ ಗ) ಕ್ರೀನ್ ಛಿನ್ನವಾದ ಇಕಾರಾಂತ ಕೃದಂತದ ಪ್ರಾಧಿಪದಕಕ್ಕೆ ಙೀಷ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಙೀಷ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಾಷೀ ಶಬ್ದದ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುಧಾತ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರುಣಃ—ರುಣೇಽ ಛಂಗೆಽ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲರ್ಹ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲ ಸಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃಶಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿಷ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಙಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲರ್ಹ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಶ್ಚ ವಿವರ್ಗ. ಅರುಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಕ್ಷರವುಂದರಿಂದ ತಿಣ್ಣತಿಣಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಐವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯೀತಿ ಷದ್ಯಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸವ್ಯಸ್ಯಾರ್ಷಮ್ನಿಂಪ್ರಂ ಜಾಗತಂ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯೀತಿ || ವಿಷುವತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ಸೂಕ್ರೀತಂ ಚ | ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯ ತ್ಯಮೂಷ್ಠೀತಿವ ಶಾಪ್ತರ್ಯಮಂತತಃ || ಅ. ೮-೬ ಇತಿ || ಉಕ್ತೈ ಸಂಸ್ಥೇ ಕ್ರೇಠೌ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ಙಾಹ್ಯುಣಾಚ್ಯಂಸಿಶಸ್ತ್ರೇಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರೀತಂ ಚ | ಸರ್ವಾಃ ಕೆಕುಭಃ ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯೀದಪ್ರುತಃ | ಅ. ೬-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾಹವು—ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಹದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸವ್ಯನೆಂಬುವನು ಮುಖ್ಯನು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಜಗತ್ತೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವಿಷುವತ್ಸಂಕ್ಷಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯ ತ್ಯಮೂಷ್ಠೀತಿವ ಶಾಪ್ತರ್ಯಮಂತತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೮-೬) ಉಕ್ತಸಂಸ್ಥೆಯೆಂಬ ಕ್ರತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ತ್ವತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಙಾಹ್ಯುಣಾಚ್ಯಂಸಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಸರ್ವಾಃ ಕೆಕುಭಃ ಪ್ರ ಮಂಹಿಷ್ಯಾಯೀದಪ್ರುತಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೬-೧).

ಸೂಕ್ತ—೫೭

ಮಂಡಲಂ | ಅನುವಾಕಂ | ಸೂಕ್ತ—೫೭ ||
 ಅಪ್ಪಕಂ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ— ೨೨ ||
 ಸೂಕ್ತದಲ್ಲದವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯ—೬ ||
 ಮುಕ್ತ—ಸನ್ಯ ಅಂಗರಸಃ ||
 ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ |
 ಛಂದಃ—ಽಗಣಃ |

| ಸಂಹಿತಾಭಾಷೆ |

ಪ್ರ ಮಂಹಿಷಾಯ ಬೃಹತೇ ಬೃಹದ್ರಯೇ ಸತ್ಯತುಷ್ಮಾಯ ತವಸೇ
 ಮುತಿಂ ಭರೇ |
 ಅಸಾಮಿವ ಪ್ರವಣೇ ಯಸ್ಯ ದುರ್ಧರಂ ರಾಧೋ ವಿಶ್ವಾಯು ತವಸೇ
 ಅಸಾವೃತಂ || ೧ ||

| ಪದಾಂತಃ |

ಪ್ರ | ಮಂಹಿಷಾಯ | ಬೃಹತೇ | ಬೃಹತ್‌ಸರಯೇ | ಸತ್ಯತುಷ್ಮಾಯ | ತವಸೇ |
 ಮುತಿಂ | ಭರೇ |
 ಅಸಾಂಸಾಮಿವ | ಪ್ರವಣೇ | ಯಸ್ಯ | ದುರ್ಧರಂ | ರಾಧೋ | ವಿಶ್ವಾಯು | ತವಸೇ |
 ಅಸಾವೃತಂ || ೧ ||

|| ಸಾಂಘಟಾಸ್ಯ ||

ಮಂಹಿಷಾಯ | ಮಂಹಿಷಾಸರ್ವನೋತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನ. ೧-೭ | ದಾತೃತಮಾಯ ಬೃಹತೇ
 ಗುಣೈರ್ಮೂಲಕೇ ಬೃಹದ್ರಯೇ ಮಹಾಧನಾಯ ಸತ್ಯತುಷ್ಮಾಯಾವಿಶಫಬಲಾಯ ತವಸೇ ಅಕಾರತಃ ಪ್ರವೃ-
 ಜಾಯ | ಏವಂಗುಣಾವಿಶಿಷ್ಟಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಮುತಿಂ ಮನೋಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರ ಭರೇ | ಪ್ರವರ್ಣಾಣಾ-
 ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಂ ದುರ್ಧರಮಪ್ಪಿರ್ಧರ್ತುಮಶಕ್ಯಂ | ತತ್ರ ವ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ |
 ಪ್ರವಣೇ ನಿಮ್ನಪ್ರದೇಶೇತಸಾಮಿವ | ಯಥಾ ಜಲಾನಾಂ ವೇಗಃ ಕೇನಾಪ್ಯವಸ್ಥಾಪಯಿತುಂ ಫ ತತ್ಯತೇ

ತದ್ವಿತ್ | ತಥಾ ರಾಧೋ ಧನಂ ವಿಶ್ವಾಯು ಸರ್ವೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಂ ತವಸೇ ಸ್ತೋತ್ರೈಶಾಂ ಬರಾಯು
ಯೇನೇಂದ್ರೇಣಾಪಾವೃತಂ | ಅಪಗತಾವರಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ ||
ಮಂಹಿಷಾಯ | ಅತಿಶಯೇನ ಮಂಹಿತಾ ಮಂಹಿಷಃ | ತುಶ್ಯಂದಸೀತೀಷ್ಠಂ ತೈಯೇ | ತುರೀಷ್ಠೇ-
ಮೇಯಃ ಸ್ಥಿತಿ ತೈಲೋಪಃ | ಬೃಹತೇ | ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ಮತ್ವಂ |
ಉತ್ತರಯೇರ್ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರಃ | ಮತಿಂ | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಶ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿನ್ಮುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಅನುಡಾ-
ತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ದುರ್ಧರಂ | ಧ್ಯೌಃ ಧಾರಣೇ | ಅಷಡ್ವುಃ ಸ್ಥಿತಿ
ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ವಿಶ್ವಾಯು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ನಾಯು ಗಮನಂ ಯಸ್ಯ ತದ್ವಿಶ್ವಾಯು | ಏತೇಶ್ಯಂದ್ರ-
ಸೀಣಃ | ಉ. ೧-೨ | ಇತ್ಯುಚ್ಚ್ರಿತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂ-
ತೋದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಅಪಾವೃತಂ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ (ಬಲವು) | ಪ್ರವಣೇ—(ಯಾರಿಂದಲೂ ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ)
ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಹರಿಯುವ) | ಅಪಾಂ ಇವ—ನೀರುಗಳ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ | ದುರ್ಧರಂ—(ಶಕ್ತುಗಳಿಂದ)
ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು | ರಾಧಃ—(ಯಾವ ಇಂದ್ರನ) ಧನವು | ವಿಶ್ವಾಯು—ಸಕಲರಲ್ಲಿಯೂ
ಹರಡಿ | ತವಸೇ—(ಭಕ್ತರು) ಬಲಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ | ಅಪಾವೃತಂ—ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಅಂತಹ | ಮಂಹಿ-
ಷಾಯ—ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಯೂ | ಬೃಹತೇ—ಗುಣಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡವನೂ | ಬೃಹದ್ರಿಯೇ—
ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನವಂತನೂ | ಸತ್ಯತುಷ್ಠಾಯು—ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನೂ | ತವಸೇ—ಪ್ರಭಾವ
ಶಾಲಿಯೂ ಅದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಮತಿಂ—ಭೂಷ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪ್ರ ಧೀರೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿ ಸಂವಾ
ದಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ)

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರು
ವಂತೆ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಶಕ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು. ಅವನ ಧನವು ಸಕಲ ಭಕ್ತರು ಬಲ
ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಕಲರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವಂತೆ ತೆರೆದಿಟ್ಟಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಯೂ, ಗುಣಗಳಿಂದ
ದೊಡ್ಡವನೂ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನವಂತನೂ, ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯೂ
ಅದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಒಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I offer the most desirable praise to the most bountiful, the great, the
opulent, the highly powerful and stately Indra, whose irresistible impetuosity
is like the rush of waters down a precipice, and by whom, widely-diffused
wealth is laid open (to his worshippers) to sustain their strength.

1 వికేత విషయములు

మంఠిష్యాయ—మంఠతిదానశకమాణ (నిరు. ౧-౬) అతిశయోజన మంఠిటా మంఠిష్యః
అంటుంది ఇదర్ వ్యక్తి. మంఠతి కట్టకే దానమాదువ కలసనెందు నిరుక్తతారలు సజ్జయ మాది
కుక్కార్. ఇల్లి దానమాదువవరల్లి అశ్యంక క్రీణనందభ.

శక్తికుష్యాయ—శక్యం కుశ్య యశ్య అంబ వివరణయింద వ్యభజిల్లడ కక్రియ్యుళవను
అందభనాగువుదు.

తవనే—మఃకత్తాద ఆకారవుళవను. ఇదు ఇంద్రసిగి వికేతవణవారిరువుదు.

ప్రవణే అపామివ—కర్కకే కరియవ సెరినంతే, అతిశయవాద బలవుళవను ఇంద్ర.
ఇల్లి ఇంద్రన కక్రియన్న యారణ కడియలారలేంబ ప్రకంశవాక్యదల్లి కర్కకే కరియవ సెరిన
వేగవు దృష్టాంతవారి కేణలట్టిడి.

విషాయీ—విశ్చస్తిన్ శర్వస్తిన్ ఆయు గమనం యశ్యతా ప్రపంచద శర్వప్రదీకడ
ల్లియణ వ్యాపిశట్టిల్లిరెన వస్తు అందభ.

|| వ్యాకరణాశ్రయీ ||

మంఠిష్యాయ—మంఠి వృద్ధా ధాతు. క్షృజా శ్రుత్యయ. ఇవిత్తాదుదరింద ననాగమను.
మంఠిశ్రుత్వనాగుత్తడి. అతిశయోజనమంఠితా మంఠిష్యః కేల్లందేసి (పా. సు. ౫-౩-౫౯) అంటుంది
రింద ఇష్టన్ శ్రుత్యయ. తురిశ్శేమేయః శు (పా. సు. ౬-౪ ౧౫౪) అంటుందింద ఇష్టన్
శ్రుత్యయ కరదర్శనవారి క్షటిగి లోకన. మంఠిశ్రుత్వనాగుత్తడి. ఇష్టన్ నిత్యుదరింద ఇష్టాన్
నిశ్చిత్యమ్ అంటుందింద అదుదాత్తకృర బరుత్తడి. జతుర్థిః ఏకవచనాంతరణ.

బృహదే—బృహజ్ బృ. జతుర్థిః ఏకవచనాంతరణ. బృహజ్జేతకేరిరునసంఖ్యానమ్
అంటుందింద విభక్తిగి లుదాత్తకృర బరుత్తడి.

బృహద్యే వత్తు సత్కరుష్యాయ అంబ ఎరదు కట్టగలు బతువ్రిణి సమాసదింద సజ్జన్తే
వారి. అగ బతువ్రిణిప్రకృత్యా పునర్వశదమ్ అంటుందింద పునర్వశదప్రకృతిస్తర బరుత్తడి.

మంతిమ్—మన జ్ఞానే ధాతు. స్త్రియాం క్రిన్ అంటుందింద క్రిన్ శ్రుత్యయ. అప-
దాత్కేరినదేక (పా. సు. ౬-౪-౬౬) అంటుందింద ధాతువిన అనునామకక్రీ (శకార) లోకన
మంత్రేవ్యవేషవచ (పా. సు. ౬-౩-౯౬) సజ్జదింద క్రిన్ శ్రుత్యయపు లుదాత్తనాగుత్తడి.
ద్విత్వేయా ఏకవచనదల్లి అమిపునర్వః సజ్జదింద పునర్వశద బందాగ ఏకాదేశలదాత్కేరినో
దాత్క; (పా. సు. ౮-౨-౫) సజ్జదింద లుదాత్తనాగుత్తడి.

భరీ—భృజా భరణే ధాతు. లదుత్తమపురున ఏకవచనరణ. తింతసనిభావస్తర
బరుత్తడి.

ಅಪಾಮ್— ಊದಿದಂಪದಾದಿ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಹನನ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಧರಮ್—ಧ್ಯೌರ್ ಧಾರಣೇ ಧಾತು ಅಷಡ್ವ್ಯುಸುಷುಕ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಚಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದುಸ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ಣಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಘೋರವ್ಯ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಯು—ವಿಶ್ವಸ್ಮಿನ್=ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಆಯು ಗಮನಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಶ್ವಾಯು. ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ವತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ ಆಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಾವ್ಯಕಮ್—ವ್ಯೌರ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರತ್ಯತ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಧ ತೇ ವಿಶ್ವಮನು ಹಾಸದಿಷ್ಟಯ ಆಪೋ ನಿನ್ನೇವ ಸವನಾ ಹವಿಷ್ಯತಃ |
ಯತ್ಪರ್ವತೇ ನ ಸಮಶೀತ ಹರ್ಯತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಃ ತ್ಸಥಿತಾ ಹಿರ-
ಣ್ಯಯಃ || ೨ ||

|| ಸಮಾಪಃ ||

ಅಧ | ತೇ | ವಿಶ್ವಂ | ಅನು | ಹ | ಅಸಕ್ | ಇಷ್ಟಯೇ | ಆಪಃ | ನಿನ್ನಾಃ | ಇವ |
ಸವನಾ | ಹವಿಷ್ಯತಃ |
ಯತ್ | ಪರ್ವತೇ | ನ | ಸಮಶೀತ | ಹರ್ಯತಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ವಜ್ರಃ | ತ್ಸಥಿತಾ |
ಹಿರಣ್ಯಯಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಜಾನಂತರಮೇವ ದೇ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಿಹಂ ಜಗತ್ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನ ಇಷ್ಟಯೇ ಯೋಗಾಯಾಸ್ತಿಸತ್ | ಅನ್ಯಥವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಇಷ್ಟಯೇ ಹವಿರಾಧಿಭಿಶ್ಚವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಹವಿಷ್ಮತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸವನಾ ಸವನಾನಿ ಯಜ್ಞಜಾತಾನಿ ನಿಮ್ಮೇವ ನಿಮ್ಮಾನಿ ಭೂಸ್ಯಲಾಸ್ಯಾತ ಇವ ಶ್ವಾಂ ಸಂಭಜಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಹರ್ಯತಃ ಶತ್ರುವಧಂ ಪ್ರೇಕ್ಷತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಹರ್ಯತಃ ಪ್ರೇಷಾಳರ್ವೋಃ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೨-೧೭ | ಯದ್ವಾ | ಹರ್ಯತಃ ಶೋಭನಃ | ಹಿರಣ್ಯಯೋ ಹಿರಣ್ಯಯಃ ಶ್ವಘಿಶಾ ಶತ್ರುಜಾಂ ಹಿಂಸನೆಶೀಲೋ ವಜ್ರಃ ಪರ್ವತೇ ಪರ್ವತಶಿ ಶಿಲೋಚ್ಚಯೇ ವೃತ್ತೇ ವಾ ಯದ್ಯದಾ ನೆ ಸಮಶೀತ ಸಂಸುಪ್ತೋ ನಾಭವತ್ | ಕಿಂತು ಜಾಗರಿತಃ ಸನ್ನವಧಿವಿಶ್ವಭಃ | ಯದೇ- ಪ್ರೇಣ ಪ್ರೇರಿತೋ ವಜ್ರೋಽಪ್ರತಿಹತಃ ಸನ್ಮುಕ್ತಮವಧೀಶ್ವದಾಪ್ರವೃತ್ಯೇವ ತಂ ಯಮ್ಬಂ ಸರ್ವೇ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಾವರ್ತಿಷ್ಯತೇತಿ ಭಾವಃ || ಅಥ | ಛಾಂದಸಂ ಧತ್ತಂ | ಅಸತ್ | ಅಸ್ತೇರ್ಲಘ್ ಬಹುಲಂ ಧಂದಸೀತಿ ಶಬ್ದೇ ಲಾಗಭಾವಃ | ಇಷ್ಟಯೇ | ಯಜತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ರಿನಿ ವಚಿಸ್ತಪೀಶ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪ್ರಶ್ನಾದಿನಾ ಪತ್ತಂ | ವ್ಯತ್ಯೇನಾಂತೋದಾಶತ್ತಂ | ಯದ್ವಾ | ಇವ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯವೇ ಕ್ರಿನಿ ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಷೇತಿ ತಸ್ಯೋದಾಶತ್ತಂ | ನಿಮ್ಮೇವ ಸವನಾ | ಶೇಷಂವಿಸೀತಿ ತೇರ್ಲೋಪಃ | ಸಮಶೀತ | ಶೀರ್ಷ ಸ್ತಪ್ತೇ | ಲಾಘ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಶಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯಶ್ವಾತ್ ಶೀಃ ಸರ್ವಧಾತುಕೇ | ಪಾ. ೨-೪-೨೦ | ಇತಿ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಹರ್ಯತಃ | ಹರ್ಯ ಗತಿಶಾಂತೋಃ | ಭೃಮ್ಯದ್ಭೀಶ್ಯಾದಿನಾತ ಭೃತ್ಯೈಯಃ | ಶ್ವಘಿಶಾ | ಶ್ವಭ ಕ್ಷಭ ಕ್ರಭ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಶಾಚ್ಚೇತಿಶಸ್ತುಪ್ರೈತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾಶತ್ತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹರೃತಃ—(ಶತ್ರು) ವಧವನ್ನು ನೀರಿತಿಸಿದ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಹಿರಣ್ಯಯಃ—ಸುರ್ವಾ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು | ಶ್ವಘಿಶಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಆದ | ವಜ್ರಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಪರ್ವತೇ—ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವೃತ್ತನಮೇಲೆ ಬೀಳಿ ಎಸಿದಾಗ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ನೆ ಸಮಶೀತ—ಮಲಗಿ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟವೋ (ಅಂದರೆ ಚುರುಕಾಗಿದ್ದು ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಂದಿಹೋ) ಆಗ | ಅಥ ಹ. ೬೪ ನೆಯೇ | ವಿಶ್ವಂ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಾಗಳಾಗಿ | ಅನ್ಯ ಅಸತ್ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು | ಹವಿಷ್ಮತಃ—ಯಜಮಾನನ | ಸವನಾ—ಛಾಂದಸಗಳು (ಹವಿಷ್ಯಗಳು) | ನಿಮ್ಮೇವ ಅಪಿ—ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನಂತೆ | (ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿದವು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುವನ್ನ ಶೇಷಿಸಿದಾಗ ನಿನ್ನ ಸುರ್ವಾನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧವು ವೃತ್ತಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಬೀಳಿ ಎಸಿದಾಗ ಶ್ವಪ್ರವೃತಿ ಸವನಾಶವಿ ಬ್ಬದೇ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಂದಿತು. ಆ ೬೪ನೆಯೇ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಲನು ವಾಯಿತು. ಯಜಮಾನನ ಹವಿಷ್ಯಗಳು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನಂತೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿದವು.

English Translation.

Indra, this entire universe was engaged in your sacrifice; the oblations of the sacrificer flowed like water falling to a depth; the beautiful, golden-fatal thunderbolt of Indra did not sleep upon the mountain.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅಥ—ಅಥಶಬ್ದವು ಅಥ (ಅನಂತರ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸೇ ನೊಡಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸವನಾ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯಜ್ಞವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಹಯಂಕೇ—ಶತ್ರುವಧಂ ಪ್ರೇಕ್ಷತೇ—ಹಯಂಕೇಪ್ರೇಕ್ಷಾಕರ್ಮವಾ (ನಿರು. ೭-೧೭) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತರೀತಿಯಾಗಿ ಹಯಂಕೇಶಾಂತೋಕ್ತಿಯೇ ಎಂಬ ಗತಿ ಮತ್ತು ಕಾಂತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಹಯಂಧಾತುವಿಗೇ ತನ್ನೇ ಅಭಿಶ್ಚವಾದ ಕರ್ಮ ಎಂದರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಎಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಶ್ರುತಿಶಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು ವಜ್ರಾಯುಧ. ಈ ಪದವು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿದಮೇರೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ದುಷ್ಟಕರ್ಮದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಥ—ಅಥ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧತ್ವಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅಸತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂಛಂದೆಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯವಾಣಯೋಗೇಣಪಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶಾ ತಸ್ತು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟಯೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿ ಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಛಾಂದಸದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತಸಿಯುಜಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ಯಕಾರ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಇಹ್+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯಕ್ತಭ್ಯೈಸ್ತು ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ, ಷಕಾರಯೋಗ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಮೃತ್ಯದಿಂದ ಟಿಕಾರಾದೇಶ ಇಪ್ಪಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ತು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇಷ ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘುಸಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ವ್ಯುತ್ಪ. ಮಂತ್ರೀವವೇಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದಕ್ಕೆನ್ನಿಗೆ ಉವಾತ್ತ ಸ್ಥರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಮ್ಮೇವ ಸವನಾ—ನಿಮ್ಮಾ ಸವನಾ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ನವುಂಕಳ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗು ತ್ತವೆ. ಶೇತೃಂಣಿಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಜನಿಗೆ ಅನೇಕನಾಗಿ ಬಂದ ಶಿ ಗೆ ರೂಪ.

ಸಮಶೀತ—ಶೀರ್ಷ ಸ್ಯಸ್ಯೇ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಷಾಸ್ತ್ರದ್ರಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದಿಪ್ರತ್ಯಭ್ಯತಿಭ್ಯಾಕಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಲ್ಲಿ ಶೀರ್ಷ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೪-೨೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ನಿಧಿಸನಿತ್ಯಃ (ಶು. ೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಶೀತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂಜೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈ ಪ್ರಾಸ್ಥಾನಿಕಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮವೆ ಉವಾತ್ತಪ್ರರ ಉಪಯುಕ್ತವೆ.

ಹರ್ಯತಃ—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋ ಧಾತು. ಭ್ಯಮ್ಭೈಶಿಯೇಷಿ (ಉ. ಸೂ. ೨.೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶರ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಘಿಶಾ—ಶ್ವಘ ಕ್ಷಘ ಕ್ಷಘ ಹಿಂಸಾರ್ಥಾಃ ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೈಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇತ್ಯಲಾದೀಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಶಕ್ತ್ಯ ಇವಾಗಮ. ಕ್ಷಘಿತ್ಯ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಪ್ರಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದರೆ ಮುದುಕಸಸ್ಯು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆನವಾದೇಶ. ಅನ್-ತ್ವನ್ ತ್ವೇಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಪ. ಹಲಾಜ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಕ. ನಲೋಕವಾಕ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಕ.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಅಸ್ಮೈ ಭೀಮಾಯ ನಮಸಾ ಸಮಧ್ವರ ಉಷೋ ನ ಶುಭ್ರ ಆ ಭರ ಪನೀಯಸೇ |
ಯಸ್ಯ ಧಾಮ ಶ್ರವಸೇ ನಾಮೇಂದ್ರಿಯಂ ಜ್ಯೋತಿರಕಾರಿ ಹರಿಕೋ ನಾಯಸೇ || ೩ ||

ಸದಸಾಃ

ಅಸ್ಮೈ | ಭೀಮಾಯ | ನಮಸಾ | ಸಂ | ಅಧ್ವರೇ | ಉಷೇ | ನ | ಶುಭ್ರೇ | ಆ | ಭರ | ಪನೀಯಸೇ |
ಯಸ್ಯ | ಧಾಮ | ಶ್ರವಸೇ | ನಾಮ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಆಕಾರಿ | ಹರಿತಃ | ನ | ಅಯಸೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಷ ಉಪೋದೇವತೇ ಶುಭ್ರೇ ಶೋಭನೇ ತ್ವಂ ಭೀಮಾಯ ಶಕ್ತೋಷಾಂ ಭಯಂಕ-
ರಾಯ ಪನೀಯಸೇತಿಶಯೇನ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಯಾಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾಧ್ಯರೇ ಹಿಂಸಾರಹಿತೇಸ್ಮಿನ್ಯಾಗೇ |
ನೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ತಥಾ ಚ ಯಾತ್ಯಃ | ಅಸ್ತು ಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗ ಇಹೇವ
ನಿರ್ಧೇಹಃ | ನಿ. ೭-೨೦ | ಇತಿ | ಸಂಪ್ರತೀದಾನೀಂ ನಮಸಾ ನಮೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ವಂ ಸಮಾ ಭರ |
ಸಮ್ಯಕ್ ಸಂಪಾದಯ | ಧಾಮ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಣಂ ನಾಮ ಸ್ತೋತ್ರಸು ನಮನೇತಿಲಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ
ನೇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ತೈವಂದಿಧಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶ್ರವಸೇ-
ನ್ನಾಯ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮಲಾಭಾರ್ಥಮಯಸ ಇತಿಶ್ಚೋದ ಗಮನಾಯಾಕಾರಿ | ಕ್ರಿಯತೇ ಹರಿಶೋ
ನಃ | ಯಥಾಶ್ವಾನ್ನಾದಿನಃ ಸ್ವಾಭಿಲಷಿತದೇಶಂ ಗಮಯಂತಿ ತದ್ವದಿಂದ್ರೋಽಪಿ ಸ್ವಾಭಿಮತಹವಿರ್ಲಾಭಾಯ
ಸ್ತೇಯಂ ತೇಜೋ ಗಮಯಂತಿ ಧಾವಃ || ಉಷಃ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿ ಘಾತಾಧಾವಃ | ಶುಭ್ರೇ | ಶುಭ
ದೀಪ್ತ | ಸ್ವಾಯಿಕಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಭರ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭಕ್ತಂ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ಮಿನ್
ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಪನೀಯಸೇ | ಪನತೇಃ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಾದ್ವಹುಲವಚನಾತ್ಪರ್ಮಣ್ನುಸನ್ | ತಸ್ಯಾದಾತಿ-
ಶಾಯನಿಕ ಈಯಸುನಿ ಬೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಅಕಾರಿ | ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಚ್ಛಾಲಿತಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ
ಕರ್ಮಣಿ ಲುಚ್ಛ | ಯದ್ವೈಶ್ವಯೋಗಾದಿನಿಘಾತಃ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಅಯಸೇ | ಅಯ-ಗತಾ-
ವಿತೈಸ್ತಾದ್ಯಾವೇಸುನ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶುಭ್ರೇ—ಪಾವನವಾದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಪೋದೇವತೆಯೇ | ಭೀಮಾಯ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ)
ಭಯಂಕರನಾಗಿಯೂ | ಪನೀಯಸೇ—ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಅಸ್ತು—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ |
ಅಧ್ಯರೇ—ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದ ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ನ—ಈಗ | ನಮಸಾ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ಸಮಾಭರ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು | ಧಾಮ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಆಧಾರವಾಗಿಯೂ | ನಾಮ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾ
ಗಿಯೂ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಕ್ಷಣಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಜ್ಯೋತಿಃ—
(ಇಂದ್ರನ) ತೇಜಸ್ಸು | ಶ್ರವಸೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನರೂಪದ ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ | ಹರಿಶೋನ—(ಸಾರಧಿಯು)ಕುದುರೆಗಳನ್ನು
ತನ್ನ ಇಚ್ಛಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವಂತೆ | ಅಯಸೇ—ನಾನಾ ಕಡೆಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸುಮಾಡು
ವಂತೆ | ಅಕಾರಿ—ಮಾತೃಪುತ್ರತ್ವೇ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪಾವನವಾದ ಎಲೈ ಉಪೋದೇವತೆಯೇ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾಗಿಯೂ, ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತೋತ್ರಾ
ರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದ ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ
ಸಂಪಾದಿಸು. ಸಕಲರಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿಯೂ, ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿ ಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸು, ಸಾರಧಿಯು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಡೆ
ಯುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನ ಸಂಚಯನಕ್ಕಾಗಿ ನಾನಾಕಡೆಗೆ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

English Translation.

Beautiful Ushas, now present the oblation in this rite to the formidable, praise-deserving Indra, whose all-sustaining, celebrated and characteristic radiance has impelled him hither and thither, (in quest) of (sacrificial) food, as a charioteer drives, his horses (in various directions).

|| ವಿಕೀಪ ವಿದಯಗಳು ||

ಉಷಃ—ಇದು ಉಷೋನಾಮಕವಾದ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಷೋದೇವಗೆ ಹೆದಿನಾರು ಪಾಮಾಂಶರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ರಾತ್ರೀರೇವ ಹ್ಯವೇರಃ ಕಾಲಃ ಉಷ ಅಮ್ಯೋ ಭವತೀತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮ್ಯು ಉತ್ತರಾಣಿ ಉಷೋನಾಮಾನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪಕೃತ್ಯುರ್ನಿರ್ವಚನ ಮಾಯಾತ್ಮಾ, “ ಇದಂ ತ್ರೇಷಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಜ್ಜೈತ್ಯಃ ಪುಣೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಯ ವಿಧಾತ್ | ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿಸ್ತವಾಯ ವಿವಾ ರಾತ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿಮಾಸೈಕ ” ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉಪಕೃತ್ಯುರ್ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಅಪರಾರ್ಥದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಷಃಕಾಲವೆಂದೂ, ಆ ಕಾಲಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯೇ ಉಷಸ್ಸೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪನೀಯೋ—ಸ್ಮೃತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಪನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತಿಶಯನಿರ್ವಾಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಅತಿ ಶಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ನ—ಇಲ್ಲಿನ ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರತಿ ಅಂದರೆ ಈಗ ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿರು. ೭-೨೧) ಅಸ್ತೃಷ್ಣಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗ ಇಹೇವ ನಿರ್ಧೇಹಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇವಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನೂ, ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥಕತ್ವವನ್ನೂ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರೈಶ್ಯ ಪರಮೈಶ್ಯೈಶ್ಯ ಲಿಂಗೆಂ ಯಸ್ಯ ಇಂದ್ರೈಶ್ಯ ಏವಂದಿಂ | ಇದು ಇಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೈಶ್ಯೈಶ್ಯಪರಮಾದ ಅಂಶವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವ ತೇಜಸ್ವೀ ಇದು. ಹರ್ವಿರ್ವುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಯಜ್ಞಭಾಗವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿಪಮೂಲಕ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹರಿತೋ ನ—ಇಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳೆಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಸವಾರರು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ. ಇಂದ್ರನು ಹರ್ವಿರ್ವಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವನು.

: ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಾ |

ಅಸ್ಯೈ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಹಿತಂಪದಾಡಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಃ—ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಾಚಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಭ್ರೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂಚೆವಂಚಿತತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶುಭ್ರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಛಾನ್ ಸಂಬಂಧತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರತಿಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ-ಪ್ರಣ್ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋದೇಶೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಹೈಗ್ರ-ದೋರ್ಭಕ್ತೃಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೈಚೋತಸ್ಮಿಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ದ್ವೈಚೈವಾಗರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನೀಯಸೇ—ಪನ ವ್ಯವಹಾರೇ ಸ್ತುತೌ ಚ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪನಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಪನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷ್ಯಮಾಡಿಡಾಗ ದ್ವಿವಚನ-ವಿಭಜ್ಯೋಪೇ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತಿಶಾಯನಿಕವಾದ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈಯಸುನ್ ಪದವಾದಾಗ ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪನಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ (ಅಸ) ಲೋಪ. ಪನೀಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕಾರಿ—ದುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಭಂದಿಸಿಲುಪ್ ಲಪ್ ಲಿಪಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಪ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತನ್ವತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಛಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಪ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಚಿಣೋಲೂಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇನ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಣ್ ಪದವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಲುಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ. ಅಕಾರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಕ್ಕ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯವ್ಯುತ್ಪಾಸ್ಥಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮಃ ಉದಾತ್ತಮೆಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಯಸೇ—ಆಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

! ಸಂಹಿತಾಃ !

ಇಮೇ ತ ಇಂದ್ರ ತೇ ವಮುಂ ಪುರುಷ್ಪುತ್ರ ಯೇ ತ್ವಾರಭ್ಯ ಚಮಾಮಸಿ
ಪ್ರಭಾವಸೋ |

ನಹಿ ತ್ವದನ್ಯೋ ಗಿರ್ವಣೋ ಗಿರಃ ಸಘತ್ಯೋ ಘೋರಿವ ಪ್ರತಿ ನೋ ಹ-
ರ್ಯ ತದ್ಭುಚಿಃ || ೪ ||

|| ಪದಗಳು ||

ಇಮೇ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ವಯಂ | ಪುರುಷ್ಪುತ | ಯೇ | ತ್ವಾ | ಅರಣ್ಯ |
 ಚರಾಮುಸಿ | ಪ್ರಭುವನೋ ಇತಿ ಪ್ರಭುವನೋ |
 ನಹಿ | ಸ್ವತ | ಅನ್ಯಃ | ಗಿರ್ವಣಃ | ಗಿರಃ | ಸಘತ್ | ಕ್ಷೋಣೇರೀವ
 ಪ್ರತಿ | ನಃ | ಹರ್ಯ | ತತ್ | ವಚಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ರಭುವನೋ ಪ್ರಭೂತಧನ ಅತಿ ಏವ ಪುರುಷ್ಪುತ ಪುರುಛರ್ಬದುರ್ಭಿಯೇಷ-
 ಮನಃ ಸ್ತುತ ಯೇ ಚಿ ವಯಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಾರಧ್ಯಾಕ್ರಿಯಶಯಾವಲಂಬ್ಯ ಚರಾಮುಸಿ ಚರಾಮೋ
 ಯಾಗೇ ವರ್ತಾಮಹೇ ತ ಇಮೇ ವಯಂ ತೇ ಕವ ಸ್ವಭೂತಾಃ | ಹೇ ಗಿರ್ವಣೋ ಗೀರ್ಧವನೋ-
 ಯೇಂದ್ರ ತ್ವದನ್ಯಸ್ತೈತೋನ್ಯಃ ಆಸ್ತಿದಪಿ ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀರ್ನಹಿ ಸಘತ್ | ನ ಹಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ |
 ಅತಸ್ತನ್ ನೋರ್ಮಾತಂ ತತ್ಪ್ರತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚಃ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯ | ಕಾಮಯಸ್ತು | ಕ್ಷೋಣೇರಿವ |
 ಯಥಾ ಕ್ಷೋಣೇ ಪ್ರಥಿವೀ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ವಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ವಿ ಕಾಮಯತೇ || ಚರಾಮುಸಿ | ಇದಂತೋ ಮುಸಿ |
 ತಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾಕ್ರತೈ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಯೋಗಾದವಿಘಾತಃ | ಸಘತ್ | ಸಘ ಹಿಂಸಾ-
 ಯಾಂ | ಅತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ನೋರ್ಥೋ ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾ | ಲೇಟ್ವೀತಗಮಃ | ಬಬಲಂ ಭವಂ-
 ಸೀತಿ ನಿಶರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ವಿ ಘಾತಾಧಾವಃ | ಕ್ಷೋಣೇರಿವ | ಹಲ್ಪ್ರಾಪ್ತೃ ಇತಿ ಸುರೋ-
 ಪಾಧಾವತ್ಕಾಂದಕಃ .

|| ಶ್ರುತಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಭುವನೋ—ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನವ್ಯಕ್ತವನೂ | ಪುರುಷ್ಪುತ—(ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) ಬಹು ಜಪರಿಂದ
 ಸ್ತುತಿಸ್ವಲ್ಪವನನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರ—ನಿನ್ನ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ನಾವು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು |
 ಅರಣ್ಯ—ಆಶ್ರಯಿಸಿ | ಚರಾಮುಸಿ—ಯಾಗದಲ್ಲಿ (ನಿನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ)ರುತ್ತೇವೆಯೇ | ತೇ ಇಮೇ
 ವಯಂ—ಆ ನಾವು | ತೇ—ನಿನ್ನವರೇ ಆಗಿದ್ದೇವೆ | ಗಿರ್ವಣಃ—ಸ್ತುತಿಪ್ರೀತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವದನ್ಯಃ—
 ನಿನಗಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾರೂ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ನಹಿ ಸಘತ್—ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತಾ-
 ನಮ್ಮ | ತತ್—ಆ ಸ್ತುತಿಯವನಾದ | ವಚಃ—ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಕ್ಷೋಣೇರಿವ—ಪ್ರಥಿವಿಯು (ತನ್ನಲ್ಲಿ
 ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಭೂತಗಳನ್ನು) ಪ್ರೀತಿಸುವಂತೆ (ಪೋಷಿಸುವಂತೆ) | ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯ—ಪ್ರೀತಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು. ಮತ್ತು ಬಹುಜನರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನವರೇ ಆಗಿದ್ದೇವೆ. ನೀನು ಸ್ತುತಿಸ್ತೀತನಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಷಿವಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ನೀನೂ ನಮ್ಮ ಆ ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಬೆಳಸು.

English Translation.

Much-praised and most opulent Indra, we are those, who relying on your favour, approach you; acceptor of praise, no other than you receives our commendations; be pleased (with our address) as the earth (cherishes her creatures).

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಪ್ರಭೂವನೋ-ಪ್ರಭೂತಂ ವಸು ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ವಿಶೇಷವಾದ ವಕ್ತೃವುಳ್ಳವನು. ಅಥವಾ ತನ್ನ ವಕ್ತೃವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಎಂಬರ್ಥವು ಈ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪುರುಷ್ವತ-ಪುರುಘಿಃ ಬಹುಘಿಃ ಯಜಮಾನೈಃ ಸ್ತುತೇ-ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷೆವಹಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ಯಜಮಾನರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು

ಗಿರ್ವಣಾಃ-ಗೀರ್ಘಿಃ ವನನೀಯಾಃ-ಸ್ತುತಿವಚನಗಳಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು.

ನಹಿ ಸಘತಾ-ನಹಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ-ವಘಿ ಹಿಂಸಾಯಾಗಂ ಎಂಬ ಹಿಂಸಾರ್ಥಕಭಾತುನಿನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ಧಾತೋನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿ ನೋ ಹರ್ಯ ತದ್ವಚಿ-ನಾವು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನಿಡು. ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ, ಭೂಮಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರೀತಿಸಿ ಪೋಷಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಚನಗಳನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಕೇಳಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂವಕ್ಷಿಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುರುಷ್ವತ-ಪುರುಘಿಃ ಬಹುಘಿಃ ಸ್ತುತಃ ಪುರುಷ್ವತಃ | ಪ್ಷುಞ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು ಆವಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬಂಧ್ಯಂತರೂಪ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯೈಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಣ್ಯ—ರಥ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಧಾತು ಧ್ವಾದಿ. ಇಮ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಹ್ ಘೋಷವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸೇ ಸೇವ್ ಘೋಷೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯವಾದೀಶ. ಪಿಶ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಬಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರಮಸಿ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ತಿಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿತಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತ ವಿಕರಣ. ಅತೋದೀರ್ಘೋಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣವಿಹಿಷ್ಟಾಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಇದಂತೋಮಸಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾರಗಮ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚುಮಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ತ ಪಿಶ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಬಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲನಾರ್ವಧಾತುಕವೃ (ಮಸಿ) ಅನುಬಾತ್ತ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಭಾತ್—ಸಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಆಸೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧಾತ್ಯಾದೀಪೇಷೇಃಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೀಶ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತ್ಯಕ್ಷಲೋಪೇ ಪರಸ್ವೋಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪದಾದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿಶ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಬಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆಮೃದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೋಣೇರಿವ—ಕ್ಷೋಣೇ ಶಬ್ದವು ಜ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಹಲ್ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಂವಪವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಸೆಜುನೋರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ.

ಹರ್ಯ—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕಾಂತಿ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೀಶ. ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಅತೋಪೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಕ್ತುತಿಪಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಃ ||

ಭೂರಿ ತ ಇಂದ್ರ ವೀರ್ಯಂ ರಿತ್ವ ಸ್ಮಸ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರ್ಮಘವನ್ಯಾಮು-
ಮಾಪ್ಪಣ |
ಅಸು ತೇ ದ್ಯೌರ್ಬೃಹತೀ ವೀರ್ಯಂ ಮಮ ಇಯಂ ಚ ತೇ ಪೃಥಿವೀ
ನೇಮು ಓಜಸೇ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಭೂರಿ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವೀರ್ಯಂ | ತವ | ಸ್ತುತಿ | ಅಸ್ಯ | ಸ್ತೋತುಃ | ಮುಘ್ನವನ್ |

ಕಾಮಂ | ಆ | ಪೃಣಿ |

ಅನು | ತೇ | ದ್ಯೌಃ | ಬೃಹತೀ | ವೀರ್ಯಂ | ಮಮೇ | ಇಯಂ | ಚ | ತೇ |

ಪೃಥಿವೀ | ನೇಮೇ | ಓಜಸೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರೇ ತವ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಭೂರಿ ಬಹು | ನೇ ಕೇನಾಪ್ಯವಚ್ಛೇತ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ತವ ವಯಂ ಸ್ತುತಿ | ಸ್ವಭೂತಾ ಭವಾಮುಃ | ಹೇ ಮುಘ್ನವನ್ಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಃ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕಾಮಮುಠಿಲಾಪವಾಗ್ ಪೃಣಿ | ಅಪೂರಯಂ | ಬೃಹತೀ ದ್ಯೌರ್ಮಹಾನ್ ದ್ಯುಲೋಕೋಽಪಿ ತೇ ತವ ವೀರ್ಯಮನು ಮನೇ | ಅನ್ವಮಂಸ್ತ | ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹಾವಸ್ತಾನಾದಿಯಂ ಚೇಯಮಪಿ ಪೃಥಿವೀ ತೇ ತವಾಜಸೇ ಬಲಾಯ ನೇಮೇ | ಪ್ರಹ್ಲೀಬಭೂವ | ತ್ರೈದ್ಯಲಾದ್ವೀತಾ ಸತ್ಯಧ ಏವ ವರ್ತತ ಇತಿ ಭಾವಃ || ಸ್ತುತಿ | ಅಸ್ಯ ಭುವಿ | ಲಠಿ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ ಪೃಣಿ ಪೃಣಿ ಪ್ರೀತನೇ | ಆತ್ರ ಪ್ರೀತಿಹೇತುತಯಾ ಪೂರಣಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತುಮಾದಿತ್ಯಾ-ಚೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಜಾತ್ವಾನ್ಮದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಮಮೇ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಜಾತ್ವಾನ್ಮದಾ-ತ್ಮನೇಶದಂ | ಲಿಟ್ಯಾತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ನೇಮೇ | ಣಮು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ | ಲಿಟ್ಯತ ಏಕಪಲ್ಪಧ್ಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪೌ | ತಿಠ್ಠತಿಐ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರಕರದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೀರ್ಯಂ—ಕರಾಕ್ರಮವು | ಭೂರಿ—ಅಧಿಕವಾದುದು | ತವ—(ಆತನ) ನಿನ್ನ (ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿ) | ಸ್ತುತಿ—(ನಾವು) ಇಂದ್ರನೇ | ಮುಘ್ನವನ್—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಈ ಯಜಮಾನನ | ಕಾಮಂ—ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು | ಆ ಪೃಣಿ—ಪೂಲೈಸು | ಬೃಹತೀ—ಮಹತ್ವಾದ | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೀರ್ಯಂ—ಕರಾಕ್ರಮ ವನ್ನು | ಅನು ಮಮೇ—ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ | ಇಯಂ ಚ ಪೃಥಿವೀ—ಈ ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಸಹ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಓಜಸೇ—ಶಕ್ತಿಯ (ಶಕ್ತಿಯ ಮುಂದೆ) | ನೇಮೇ—(ನಮ್ಮಳಾಗಿ) ಬಗ್ಗಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ನಾನು ಅಂತಹ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪರೇ ಅಗಿದ್ದೇನೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಈ ಯಜಮಾನನೇನ ಅಥಲಾಪಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸು. ಮಹತ್ತಾದ ದೈವಲೋಕವು ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ. ಈ ಪೃಥ್ವಿಯೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ ಮುಂದೆ ನಮ್ರವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿದೆ.

English Translation.

Indra, great is your prowess; we are yours; satisfy, Maghavan, the desires of this your worshipper; the vast heaven has acknowledged your might; this earth has been bowed down through your vigour.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ತುತಿ—ಸ್ತೋತ್ರ ಭಾವಾರ್ಥ | ಇದು ಅಸ ಭುವಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಕಾರಶೋಭವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ವಾಗಿದೆ. ನಿನ್ನವರಾಗಿ ಆಗುವೆವು ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಅ ಪೃಥಿ—ಅಪೂರಯ—ಪೃಥಿ-ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಪ್ರೀತಿ ಹೇತುವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೂ, ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವರು. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಇವ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸು ಎಂದು ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

ನೇಮೇ—ನಾಮಾ-ಪ್ರದೇಶ್ಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ರೂಪ ಇದು. ನಿನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಹೆದರಿದ ಭೂಮಿಯು ನಿನಗೆ ನಮ್ರವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಮ ||

ಸ್ತುತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಃಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯಿತ್ಯೇ ಕಪೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಾದ್ಯದ್ವಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಸ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಂತೋ ಮುಳಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಳಿ ಇಕಾರಗಮ. ಅಹಿತಾಕದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ನಿಧಾತಕ್ಕುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಯ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ ಪಸ್ಮಿ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಉದಿಹಿಂಪೆದಾಡಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವಂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋತೋ—ಮೃಜ್ ಸ್ತುತೌ-ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಹ್ನೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಸ್ಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರಣ-ಕೃಣ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಹೇತುವಾದ ಪೂರಣಾರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ. ರೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷದ ಸಿಹಿಗಿ ಹಿ ಅದೇಶ. ತುದಾದಿಧ್ಯಃ ಕಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಪುಗಂತಲಘೋಪಧಸ್ಯೇಚೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಲಘೋಪಧಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತೋಹೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗಿ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುೇ-ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇಚ ಧಾತು. ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಜಾತ ಅತ್ಯನೇ ಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಟಃತದ್ಭುಯೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಶಾದೇಶ. ಶಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶ ವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಜೈಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ. ಅಸಂಯೋಗಾಲಿಟ್ ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಶಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪರವಾದಾಗ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ (ಮ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಮೇ-ಇಮು ಪ್ರಕೃತ್ಯೇ (ಶಬ್ದೇಚ) ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏಶಾದೇಶ. ಶಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರವು ಅಸಂಯುಕ್ತ ಹಲ್ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತ. ಏಕಹಲ್ ಮಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೀರ್ಲಿಟಿ (ಮ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವಿತ್ಯವು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ನೇಮೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಾರಾಃ ||

ತ್ವಂ ತಮಿಂದ್ರ ಪರ್ವತಂ ಮಹಾಮುರುಂ ವಜ್ರೇಣ ವಜ್ರಿನ್ಯವ್ನಶತ್ಕ-
 ತಿಥ |
 ಆನಾಸ್ಯಜೋ ನಿವ್ಯತಾಃ ಸರ್ತವಾ ಆಪಃ ಸತ್ರಾ ವಿಶ್ವಂ ದಧಿಷೇ ಕೇವ-
 ಲಂ ಸಹಃ || ೬ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ತ್ವಂ | ತಂ | ಇಂದ್ರ | ಪರ್ವತಂ | ಮಹಾಂ | ಉರುಂ | ವಜ್ರೇಣ | ವಜ್ರಿನ್ |
 ಪರ್ವತಃ | ಚಕರ್ತಿಥ |
 ಆನ | ಅಸ್ಯಜಃ | ನಿವ್ಯತಾಃ | ಸರ್ತವೈ | ಆಪಃ | ಸತ್ರಾ | ವಿಶ್ವಂ | ದಧಿಷೇ |
 ಕೇವಲಂ | ಸಹಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಹ್ನಿಸ್ತವಸ್ತವಸ್ತವಂ ದ್ರ ತ್ವಂ ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಮಹಾಮಾಯಾಮತೋ ಮಹಾಂತಮುರುಂ
 ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಪರ್ವತಂ ಪರ್ವವಂತಂ ಮೇಘಂ ವ್ಯತ್ಪಾಸುರಂ ವಾ ವಹ್ನೀಣಾಯುಧೇನ ಪರ್ವತಃ ಪರ್ವತ
 ಪರ್ವತಃ ಚರ್ವಿತಃ | ತಳಲೀಚಕ್ರವೇ | ತೇನ ಮೇಘಫೇನ ನಿವೃತ್ತಾ ಆವೃತಾ ಆತಃ ಸರ್ವವ್ಯ ಸರಣಾಯ
 ಗಮನಾಯ ಅನಾಸೃಜಃ | ಅವಾಙ್ಮುಖಮಸ್ತಾಪ್ತೀಃ | ಆತಸ್ತೃಮೇವ ಕೇವಲಂ ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ
 ಸಹೋ ಬಲಂ ದಧಿಷೇ | ಧಾರಯಸಿ | ನಾನ್ಯಃ ಕಷ್ಟದಿತಿ | ಯದೇತತ್ಪ್ರತ್ಯಾ ಸತ್ಯಮೇವ | ಸತ್ತೇತಿ
 ಸತ್ಯನಾಮ | ಸತ್ತೇತ್ಯೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಶಾತ್ || ಮಹಾಂ | ಮಹಾಂತಂ | ನಕಾರತಕಾರಯೋ-
 ರೋಪಶಬ್ದಾದಸಃ | ಚರ್ವಿತಃ | ಕೃತಿ ಛೇದನೇ | ಲಿಟಿ ಛಲ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋರದತ್ಪ್ರದಲಾದಿಶೇಷಟಿ-
 ತ್ವಾನಿ | ಸರ್ವವ್ಯ | ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ಯಕೇನಿತಿ ಧಾವೇ ತನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃನ್ವೇಜಂತಃ | ಸಾ. ೧-೧-೨೯ |
 ಇತ್ಯವ್ಯಯತ್ವೇವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಪ ಇತಿ ಸುಪೋ ಲುಕ್ | ಅಂತಕ್ಷ್ತ ಕವ್ಯ ಯುಗಪದಿತ್ಯಾಡ್ಯಂತಯೋ-
 ಯುಗಪದಮದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ದಧಿಷೇ | ಲಿಟಿ ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾದಿಟ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾಠಃ ||

ವಹ್ನೀ-ವಜ್ರಯುಧವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ಶ್ವೇ-ನೀನು | ತಂ-ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ |
 ಮಹಾಂ-ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಉರುಂ-ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ ಆದ | ಪರ್ವತಂ-ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ವೃತ್ತ
 ನನ್ನು | ವಹ್ನೀಣ-ನಿನ್ನ ವಜ್ರಯುಧದಿಂದ | ಪರ್ವತಃ-ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಿಜುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಚರ್ವಿತಃ-
 ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಸೀಳಿದ್ದೀಯೆ | ನಿವೃತ್ತಾಃ-(ಆ ಮೇಘದಿಂದ) ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಅಪಃ-ನೀರುಗಳನ್ನು |
 ಸರ್ವವ್ಯ-ಹರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಅವಾಸೃಜಃ-ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಸಿದೆ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಕೇವಲಂ-ನೀನೊಬ್ಬನೇ |
 ವಿಶ್ವಂ ಸಹಃ-ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ | ದಧಿಷೇ-ಹೊಂದಿದ್ದೀಯೆಂಬುದು | ಸತ್ಯಾ-ಸತ್ಯವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ವಜ್ರಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ ಆದ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಮೇಘವನ್ನು ನಿನ್ನ ವಜ್ರಯುಧದಿಂದ ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ ಸೀಳಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ನೀರುಗಳನ್ನು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಹೊಂದಿ
 ದ್ದೀಯೆಂಬುದು ಸತ್ಯವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

English Translation.

Weilder of the thunderbolt, you have shattered with your bolt, the
 broad and massive cloud into fragments, and have sent down the waters that
 were confined in it, to flow (at will); verily you alone possess all power.

|| ಏತೇಷ ವಿಷಯಗು ||

ಮಹಾಂ-ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಪೆಚ್ಚು ದೊಡ್ಡವಾದದ್ದು.

ಪರ್ವತಂ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಮೇಘರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವೃತ್ತಾಕರನೆಂದೂ, ಪರ್ವತವೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಪರ್ವವಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಪರ್ವ ಪುನಃ ಸ್ತ್ರೀಣಾಕೇವಾ | ದೇವಾನಃ ಸ್ತ್ರೀಣಂತೀತಿ | ಮೇಘೋಽಪಿ ಗಿರಿರೀತಸ್ಯಾವೇವ | (ನಿ. ೧-೨೦) ಎಂದು ಯಾಚ್ಯರು ಹೇಳುವರು.

ಸತ್ತಾ—ಇದು ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಸತ್ತಾ ಇತ್ಯಾ (ನಿ. ೩-೧೦) ಎಂಬುದಾಗಿ ಸತ್ತಾಶಬ್ದವನ್ನು ಸತ್ಯಪರ್ಯಾಯಪದವನ್ನಾಗಿ ವಾಚನಗೊಡಿಸಿ.

ಪರ್ವತಃ-ಪರ್ವಣಿ ಪರ್ವಣಿ ಖಂಡಖಂಡವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮಹಾಮ್—ಮಹಚ್ಛಬ್ಧ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಂತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರತಕಾರಗಳಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪವಿರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವತಃ—ಸಂಖ್ಯೈಕವಚನಾಚ್ಚ ವೀಷ್ಣುಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಷ್ಣು ತೋರುವಾಗ ಏಕಶ್ಚವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವಾಚಕವಾದ ಪರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ ಸ್ತ್ರತ್ಯಯ.

ಚೇಕರ್ತಿಥ—ಕೃತೇ ಛೇದನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಪದಸ್ಯೋಪದಾನಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಫಲಾದೇಶ. ಲಿಡ್ಲಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ವ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಕುಹೋಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಫಲಿಗಿ ಇಡಾಗಮ. ಪುಗಂತಲಘೋಪಧಸ್ಯೇಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅತಿಹಂತಪ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಕೃರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೃಜಃ ಕೃಜ ವಿಕರ್ಣ ಧಾತು ಕುಗಾದಿ. ಲಠ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಕ ವಿಕರಣ ಋತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಕೃರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ತವೈ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೈತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾಂದೋದ್ಧಿ ತವೈ ತ್ವತ್ಯಯಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಕೈನ್ವೇಜಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಮಕಾರಾಂತ ಎಜಂತವಾದ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಂಶದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವು ಅನ್ವಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಶ್ಚವು ಬಂದಾಗ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಚತುರ್ಥಿಗೆ ಅನ್ವಯೋದಾಹರಣೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಕ್ಕೆ ತವೈ ಯುಗಿವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಅಧ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಿವೇ — ದುಧಾತ್ ಧಾತುಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲಠ್ಲಿಲಿಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛಾಸೇಸೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೇ ಅದೇಶ. ಲಿಡ್ಲಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತ್ವಸ್ತ್. ದ್ವಿಸ್ತ್. ಕ್ರಾಡಿನಿಮನುದಿಂದ ಅನಿಟಾದ್ರೂ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ

ಇಳಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಹಿತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೆತ್ತಬರುವುದರಿಂದ ಅಶೋಕ-
ಲೋಕ ಇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ಇಚಿವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಲೋಕ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ತೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಪ್ಪು ತಿಪ್ಪಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ನಿಧಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐವತ್ತೆ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಐವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಯನಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿವಾಹವಾನುಸಾರೇ ಸತ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ನೂ ಚಿಡಿತಿ ನವಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ
ಗೌತಮಸ್ಯ ನೋಧಸ ಅರ್ಷಮಗ್ನೇಯಂ | ಅದ್ಯಾಃ ಪಂಚಿ ಜಗತ್ಯಃ | ತಿಪ್ಪುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಭಃ | ತಥಾ
ಜಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ನೂ ಚಿನ್ನವ ನೋಧಾ ಗೌತಮ ಅಗ್ನೇಯಂ ಹಿ ಚತುಸ್ತಿಪ್ಪುಬಂಕಮಿತಿ | ಹೀತಿ
ವಚನಾದುತರೇ ಚಿ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕೇ || ಅಥಿವ್ವವಪದದಸ್ಯ ಪಂಚಮೇಷದನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ
ಇದಂ ಜಾತವದಸ್ಯಂ ನಿವಿದ್ವಾನಂ | ತೃತೀಯಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ವ್ಯಷ್ಠೀ ವ್ಯಷ್ಠೇ
ತರ್ಥಾಯ ನೂ ಚಿತ್ಪೋಜಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೨. ೨ | ಇತಿ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರಗ್ನೇಯೇ
ಕ್ರವಾನಾಸ್ತಿನಶ್ಚೇ ಚಿ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಸಾದಿತಃ ಪಂಚಿಚಃ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ
ಅಂಗಿರಾ ನೂ ಚಿತ್ಪೋಜಾ ಅಮೃತೋ ನಿ ಕುಂದತ ಇತಿ ಪಂಚಿ | ಅ. ೪. ೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾವೃತು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮವಂದಲದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾವೃತು ಪ್ರಾರಂಭವಾ
ಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನೂ ಚಿಹಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲ
ನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಪುಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮಪುತ್ರನಾದ ನೋಧಾಃ ಎಂಬ
ವನು ಪುಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ವದು ಪುಕ್ಯಗಳು ಜಗತಿಛಂಕಪ್ಪಿ
ನವು. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಪುಕ್ಯಗಳು ತ್ರಿಪ್ಪುಲ್ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೂ ಚಿನ್ನವ ನೋಧಾ
ಗೌತಮ ಅಗ್ನೇಯಂ ಹಿ ಚತುಸ್ತಿಪ್ಪುಬಂಕಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ರಿಯೋಗದಿಂದ
ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಅಥಿವ್ವವಪದದವೆಂಬ ಯಾಗದ
ಐದನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ತುಬಂಧವಾದ ನಿವಿದ್ವಾನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ
ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಪಯೋಗಿಸದೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೋತಸೂತ್ರದ ತೃತೀಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡಕ ಪೃಷ್ಠಸ್ಯ
ವ್ಯಷ್ಠೀ ವ್ಯಷ್ಠೇ ತರ್ಥಾಯ ನೂ ಚಿತ್ಪೋಜಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರು
ವುದು. (ಅ. ೨. ೨) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯುಕ್ತವು ಮತ್ತು ಅಸ್ತಿತ ಶ್ವ
ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಪುಕ್ಯಗಳ ನಿಜಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೋತಸೂತ್ರದ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾ ನೂ ಚಿತ್ಪೋಜಾ ಅಮೃತೋ
ನಿ ಕುಂದತ ಇತಿ ಪಂಚಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೪. ೧೩)

ಸೂಕ್ತ—೫೮

ಮಂಡಲಂ || ಅನುವಾಕಂ—೧೧ | ಸೂಕ್ತ—೫೮ ||

ಅಷ್ಟಕಂ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ— ೨೩, ೨೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದು ಮುಕ್ತಂವ್ಯು—೯

ಮುನಿ—ನೋಧಾ ಗೌತಮು ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ |

ಭಂಜ—೧.೫ ಜಗತೀ | ೬.೯ ತ್ರಿವೃಷಾ

| ಸಂಹಿತಾಭಾಷೆ |

ನೂ ಚಿತ್ರಹೋಜಾ ಅಮೃತೋ ನಿ ತುಂದತೇ ಹೋತಾ ಯದ್ಧೂತೋ
ಅಭವದ್ವಿನಸ್ವತಃ |

ನಿ ಸಾಧಿಷ್ಯೇಭಿಃ ಪಥಿಭಿಃ ರಜೋ ಮನು ಆ ದೇವತಾತಾ ಹವಿಷಾ ವಿವಾ-
ಸತಿ || ೧ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ನು | ಚಿತ್ | ಸಹೋಜಾಃ | ಅಮೃತಃ | ನಿ | ತುಂದತೇ | ಹೋತಾ | ಯತ್ |
ದೂತಃ | ಅಭವತ್ | ವಿನಸ್ವತಃ |

ನಿ | ಸಾಧಿಷ್ಯೇಭಿಃ | ಪಥಿಃ | ರಜಃ | ಮನು | ಆ | ದೇವತಾತಾ | ಹವಿಷಾ |
ವಿವಾಸತಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಸಹೋಜಾಃ ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ಜಾತಃ | ಅಗ್ನಿಹಿ ಬಲೇನ ಮಧ್ಯಮಾನೋರನೋಃ ಸಕಾ-
ಶಾಜ್ಞಯತೇ | ಅಮೃತೋ ಮರಣರಹಿತಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿ ನೋ ಚಿತ್ ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವ ನಿ ತುಂದತೇ |
ನಿತರಾಂ ವ್ಯಥಯತಿ | ಉಕ್ತೇನ್ನಮಾತ್ರೈಸ್ಸಾಗ್ನೀಃ ಸ್ಪಷ್ಟಮುಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ | ಯದ್ಧಾ | ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ |
ತುಂದತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ ಸಾತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಯದ್ಯದಾ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾ-
ದಿಕೋ ವಾಯುಮಗ್ನಿ ನಿವಸ್ವತಃ ಪರಿಚಿರತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದೇವಾನ್ಪ್ರತಿ ಹವಿರ್ವಹನಾಯ
ಹೂತೋಽಭವತ್ ಹವಿರ್ವಹನೇ ನಿಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ತದಾನೀಂ ಸಾಧಿಷ್ಯೇಭಿಃ ಸಮಾಚೀನ್ಯಃ ಪಥಿಭಿಃ

ಮಾರ್ಗೈರ್ಗಚ್ಚನ್ ರಹೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ ವಿ ಮಮೇ | ನಿರ್ಮಮೇ | ಪೂರ್ವಂ ವಿಷ್ಣುವಾನಮುಷ್ಯಂ-
 ತರಿಕ್ಷಮಸತ್ಯಲ್ಪಮಥೂತ್ | ಇದಾನೀಂ ತಸ್ಯ ತೇಜಸಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಂ ಸದ್ಭುಕ್ತನ್ನಮಿವ ದ್ವಿತ್ಯತೇ |
 ಕಿಂಚ | ದೇವತಾತೇತಿ ಯಜ್ಞಸಾಮ | ದೇವತಾತಾ ದೇವತಾತೌ ಯಜ್ಞೇ ಹವಿಸಾ ಚರಪುರೋಡಾಶಾ-
 ದಿಲಕ್ಷಣೇನ ದೇವಾನಾ ವಿವಾಸತಿ | ಪರಿಚರತಿ || ಅಮೃತಃ | ಮೃತಂ ಮರಣಮಸ್ಯ ನಾಸ್ತೀತಿ ಬಹು-
 ವ್ರೀಹೌ ನೌೋ ಒರಮರವಿಕ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುಕ್ತರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ಯತ್ವಂ | ತುಂದತೇ | ತುಂದ ಮೃಥನೇ |
 ಸ್ವರಿತೇತ್ಯಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನಶಾರೋಪಜನಶ್ಯಾಂಧಸಃ | ಸಾಧಿಷ್ಠೇಭಿಃ | ನಾಥಶಙ್ಕಾದಾತಿಶಾಯನಿಕ
 ಇಷ್ಠ್ಯಂತಿಕನಾಥಯೋರ್ವೇದಸಾಧಾ | ಸಾ. ೫.೩.೩೩ | ಇತಿ ಸಾಧಾದೇತಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
 ಭಿಸಿ ಏಸಥಾವಃ | ನಿಶ್ಚೈದಾದ್ಯುದಾತ್ಯತ್ವಂ | ದೇವತಾತಾ | ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲ್ | ಪಾ. ೪.೪.೧೪೨ |
 ಇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕಸ್ಯಾತಿಲ್ಪ್ರಯಃ | ತೇನ ಚಿ ತತ್ಕಂಠಂಧೀ ಯಜ್ಞೋ ಲಪ್ಸ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ದೇವಾನ್ತ-
 ವಿಷಾ ಆ ವಿವಾಸತೀತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಸುಪಾಂ ಗುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಥಾದೇತಃ | ಲಿಕ್ಷ್ಯರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾ-
 ತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ಯತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಹೋಜಾಃ—(ಛಂದಃ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ | ಅಮೃತಃ—ಮರಣರಹಿತನೂ ಆದ
 ಅಗ್ನಿಯು | ನೂ ಚಿತ್—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ | ನಿ ತುಂದತೇ—ಅವಿಭವಿಸುತಾನೆ (ಅಥವಾ ಸುಂದತಾನೆ) |
 ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಹೋತಾಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಹೋಮಸಂವಾದಗಳನಾದ ಅಗ್ನಿಯು |
 ವಿವಸ್ತೇತಃ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲಪಿಸಲು) | ದೂತಃ ಅಭವತ್—ದೂತನಾದನೋ
 (ಆಗ) ಸಾಧಿಷ್ಠೇಭಿಃ—ಅನುಕೂಲಗಳಾದ | ಪಥಿಭಿಃ—ದಾರಿಗಳಿಂದ (ಸಂಚರಿಸುತ್ತ) | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ
 ವನ್ನು | ವಿ ಮಮೇ—ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಕತ್ತಲಾಗಿದ್ದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿದನು ಮತ್ತು) | ದೇವ-
 ತಾತಾ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಹವಿಸಾ—ಹವಿಸ್ಸಿಂದ | ಆ ವಿವಾಸತಿ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ ಮರಣರಹಿತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.
 ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗ ಯಜಮಾನನ ದೂತನಾದನೋ ಆಗ ಅನುಕೂಲ
 ಗಳಾದ ದಾರಿಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವ
 ತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The immortal Agni, generated by great strength, quickly issues forth, when he became the invoker of the gods and the messenger (of the sacrifice); he, going by suitable paths created the firmament; he worships (the gods) in the sacrifice with oblations.

| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಸಹೋಜಾ:—ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ಜಾತಃ—ಮಂತ್ರ ಪೂತವಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಲಜಾತ ಅಥವಾ ಸಹೋಜಸ್ತೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು.

ಅಮೃತಃ—ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಅಸ್ಯ ನಾಸ್ತೀತಿ—ಅಮೃತಃ ಮರಣರಹಿತನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ನೂ ಚಿತ್—ಇವೆರಡೂ ಅವ್ಯಯಗಳು. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ ಎಂದು ಇವುಗಳ ಅರ್ಥ. ಚಿತ್ ಶಬ್ದವು ಏವಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನಿ ತುಂದತೇ—ನಿಶರಾಂ ವ್ಯಥೆಯತಿ ಅಥವಾ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ—ಅರಣ್ಯಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಂಞಿಕವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅಥವಾ ಅರಣ್ಯಿಯಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು, ತಾನು ನೋಡಲು ಅಡಗಿದ್ದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು. ಹೀಗೆಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ತುದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೋತಾ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನು. ಹೋತೃವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ಜಾಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಕರೆಯುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಹೋತೃವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿವಸ್ವತಃ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನು ಕೊಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಿಸುವವನು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವೆಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವತಾತಾ—ಇದು ಯಜ್ಞದ ಹೆಸರು. ನಿರುಕ್ತ (೩-೧೯)ದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಹದಿನೈದು ಪರಾಯಪದಗಳನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞನಾಮಾನ್ಯುಕ್ತರಾಣಿ ಸಂಚಿದತ. ಈ ಪದವು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿವೆಂದೂ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನು—ಯುಚಿತನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೯-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಮೃತಃ—**ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಅಸ್ಯ ನಾಸ್ತಿ ಇತಿ ಅಮೃತಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಮಾಧಿದಾಗ ನೆಚ್ಚೋ ಜರಮರಮಿತ್ಯಮೃತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ಮರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಂದತೇ—ತುದ ವ್ಯಥನೇ ಧಾತು. ಸ್ಮರಿತೇಶ್ವಾದರಿಂದ ಸ್ಮರತಃಜಾತಃ ಕೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಟೀರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕನಜನ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿತ್ಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ವಿಕರಣ. ಇದು ಜಾತ್ವಾದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಭಾಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ನಕಾರಾಗಮವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದ್ದುರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥವತ್—ಭೂ ಸಕ್ತ್ಯಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ವಿಧೀಗ ವಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಧಿಷ್ಟೇಛಃ—ಬಾಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥವಿವಕ್ಷ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇಪ್ಪನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರ ವಾದಾಗ ಅಂತಿಂಕ ಬಾಧಯೋನೀದಿಸಾಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾ ದೇಶ. ಟೀಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಾಧಿಷ್ಟ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಃ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂಛಂದಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಕ್ಕೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಬುಲ್ಯೋಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗ. ಇಪ್ಪನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಾ—ದೇವಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವತಾತ್ಯಾತಿರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವತಾತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧಿ ಯಜ್ಞವು ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದೇವಾನ್ ಪವಿತ್ರಾ ಆ ವಿನಾಸತಿ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್. (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು; ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.) ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾದೇಶ. ದಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ದೇವತಾತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾತಿಲ್ ಲಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಸತಿ—ವಿನಾಸ ಧಾತುವು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

[ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ]

ಆ ಸ್ವಮದ್ವೈ ಯುವಮಾನೋ ಆಯಸ್ವೈಷ್ಯವಿಷ್ಯನ್ನತಸೇಷು ತಿಷ್ಯತಿ |
ಅತ್ಯೋ ನ ಪೃಷ್ಠಂ ಪುಸ್ಥಿತಸ್ಯ ರೋಚತೇ ದ್ರಿವೋ ನ ಸಾನು ಸ್ತನಯುಃ |
ನ್ನಚಿಕ್ರದತ್ || ೨ ||

[ಪದವಿವರ]

ಆ | ಸ್ವಂ | ಅದ್ವೈ | ಯುವಮಾನಃ | ಅಚರಃ | ಕೃಷು | ಅವಿಷ್ಯನ್ | ಅತಸೇಷು |
ತಿಷ್ಯತಿ |
ಅತ್ಯಃ | ನ | ಪೃಷ್ಠಂ | ಪುಸ್ಥಿತಸ್ಯ | ರೋಚತೇ | ದ್ರಿವಃ | ನ | ಸಾನುಃ | ಸ್ತನ-
ಯುಃ | ಅಚಿಕ್ರದತ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಅಜರೋ ಜಾರಾಹಿತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ವಂ ಸ್ವಕೀಯಮದ್ವಾದನೀಯಂ ತ್ವಣಗುಲ್ಮಾದಿಕಂ ಯುವಮಾನಃ ಸ್ವಕೀಯಜ್ವಾಲಯಾ ಸಂಮಿಶ್ರಯನ್ ತದನಂತರಂ ಚಾವಿಷ್ಯನ್ ಭಕ್ಷಯಂಕ್ಷ || ಅವಿಷ್ಯನ್ನಿತ್ಯೇತದತ್ತಿಕರ್ಮಸು ಸುತಿಕಂ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿಸ್ತ್ವೃಷು ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವಾತಸೇಷು ಪ್ರಭೂತೇಷು ಕಾಷ್ಠೇಷ್ವಾ ತಿಷ್ಠತಿ | ಅರೋಹತಿ | ಅತ್ರಾತಸಶಬ್ದಃ ಕಾಷ್ಠನಾಚೀ | ಅತಸಂ ನ ಶುಷ್ಯಂ | ಯುಗ್ಮೇ ೪.೪.೪ | ಇತಿ ದರ್ಶನಾತ್ | ಪುಷಿತಸ್ಯ ದಗ್ಧುಮಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪೃಷ್ಠಮುಷಯವಸ್ತಿತಂ ಜ್ವಾಲಾಜಾಲಮತ್ಯೋ ನ ರೋಚತೇ | ಯಥಾ ಸತತಗಮನೀರೋಽಶ್ಚ ಇತಸ್ತತೋ ಗಚ್ಛನ್ ಶೋಭತೇ ಏವಮಗ್ನೀರ್ಜ್ವಾಲಾಸಿ ಸರ್ವತ್ರ ಗಚ್ಛಂತೀ ಶೋಭತ ಇತಿ ಭಾವಃ | ತದಾನೀಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಸಾಸು ಸಮುಚ್ಚಿತ್ತಮುಚ್ಚಂ ಸ್ತನಯಂತ್ಯ ತಬ್ಬಯನ್ನಿನಾಚಿಕ್ರದತ್ | ಗಂಭೀರಂ ಶಬ್ದಮಾತ್ಮಾನಮಚೀಕರತ್ || ಯುವಮಾನಃ | ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಶಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ತಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಲುಗಭಾವಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಶಾರ್ವಭಾತು-ಕಾನುದಾತ್ರತ್ಯೇ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಜರಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌಘೋ ಜರಮರಮಿಶ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುಕ್ತರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅಚಿಕ್ರದತ್ | ಕದಿ ಕ್ರದಿ ಕ್ಲದಿ ಅದ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ | ಅಸ್ಮಾ-ಜ್ಞಾಂತಾಲ್ಪಬಾ ಚಿಬ್ಯಾಗಮಾನಾಶಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತಾನ್ಮುಮುಭಾವಃ | ದ್ವಿಭಾವವಹಲಾದೀಶವಸ್ತದ್ವಯೇ-ತ್ವಾನಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

ಅಜರಃ—ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸ್ವಂ—ತನ್ನ | ಅದ್ವ—ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು | ಯುವಮಾನಃ—(ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯೊಂದಿಗೆ) ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು | ಅವಿಷ್ಯನ್—ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ | ತ್ವೃಷು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ | ಅತಸೇಷು—ಒಣಗದ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ | ಅ ತಿಷ್ಠತಿ—ಹತ್ತುತ್ತಾನೆ | ಪುಷಿತಸ್ಯ—ದಹಿಸಲು ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು | ಪೃಷ್ಠಂ—ಮೇಲೆದ್ದಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಯು | ಅತ್ಯೋ ನ—ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯಂತೆ | ರೋಚತೇ—ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ (ಅಗ್ನಿ) | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದ | ಸಾಸು—ಶಿಖರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ (ಮೇಘವು) | ಸ್ತನಯನ್ ನ—ಅಬ್ಬಮಾಡುವಂತೆ | ಅಚಿಕ್ರದತ್—(ಗಂಭೀರವಾಗಿ) ಶಬ್ದಮಾಡಿತು (ಮಾಡುತ್ತದೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ (ಎದರೆ ಅರಿಹೋಗದಿರುವ) ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ತ್ವಣಗುಲ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ ಒಣಗದ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿ ಉಂಯುತ್ತದೆ. ದಹಿಸಲು ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ ದ್ಯುಲೋಕದ ಶಿಖರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘವು ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತದೆ.

English Translation.

Undecaying Agni, combining his food (with his flame) and devouring it quickly, ascends the dry wood; (the blaze) situate on the bark (of Agni) spreading hither and thither for consuming, shines like a horse and roars like a roaring (cloud) in the height of heaven.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅದ್ವೈತೋಪನಿಷದ್ಧಿಯೆಂಬ ಪುಣ್ಯಗುಲ್ಮಾದಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ ಪುಣ್ಯಗುಲ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ತನ್ನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಥವಾ ದೇಹವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು.

ಯುವನಾನೇ: ಅವಿಷ್ಣುನ್—ಸೃಷ್ಟಿಯೆಂಬುದೇ ಸಂಮಿಶ್ರಯೋಗ ತದನಂತರಂ ಚ ಭಕ್ತಿಯೋಗ—ತನ್ನ ಅಪಾರವಾದ ಪುಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಬೆರೆಸಿ ಭಕ್ತಿಯವನನ್ನು ಅಗ್ನಿ. ಅವಿಷ್ಣುನ್ ಎಂಬ ಹದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅತ್ತಿಕರವಾದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಭಕ್ತನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿರುವರು (ನಿ. ರು. ೨-೮).

ಅತಿಸೇಷಂ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತನ ಶಬ್ದವು ಕಾಪ್ಯವಾಚಿಯಾಗಿ ಅತಸಂ ನೆ ಕುಪ್ಯಮ್ (ಮ. ಸಂ. ೪-೪-೪) ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ—ದಗ್ಧಮಿತತತ: ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯಾಗ್ನೇ:—ಸರ್ವವನ್ನೂ ದಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹರಡುವುದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಅತೋಽ ನ ದೋಚೇತೇ—ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಶಬ್ದವು ಅಪಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಾರ್ಥಕತ್ವ ವುಂಟು. ಕದರಿಯು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಗೆ ಶೋಭಿಸುವುದೋ, ಅದೇಂತ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪಾರ್ವಾ ವರದಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದ್ವೈತ—ಅದ ಭಕ್ತನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುವನಾನೇ:—ಯು ಮಿಶ್ರಣ (ಅಮಿಶ್ರಣೇಚ) ಧಾತು. ಅದಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತೃಂಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂಭಂಧಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿತ್ತಾ ಧಾತುಭೃವಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ ಪರವಾದಾಗ ಋತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವಾಗ ಉಪಪಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ (ಮಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಳಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅನ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ವಿಕರಣಪರ ಉಚಯುತ್ತದೆ. ವಶೋದತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ವ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜರಾ—ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಜರಾ ಯಸ್ಯ ಸ: ಅಜರ: ಬಹುಪ್ರೀತಿಮಾಸದ್ಧಿ ನೌಶೋ ಜರಮರ ಮಿಶ್ರಮೃತಾ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ವಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಷ್ಯತಿ—ಇತ್ಯ ಗತಿವ್ಯಕ್ತಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದೊಡನೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತೃ ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ತಿಷ್ಯನಿಭಾತ್ವಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚಿತ್ರದತ್—ಕದಿ ಕ್ರದಿ ಕ್ಲದಿ ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ ಧಾತು. ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಿತ್ತಾದರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿಚ
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೆಚ್. ಚಿಹಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಚ್. ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ-
 ಇತ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚಿ ಲುಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಪ್ರಿದ್ವಿಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ
 ಚೆಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಜಾದೇಶ. ಚೆಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಈಹೋಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಸನ್ನಲ್ಲಭಾನಿಚೆಚ್
 ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್ನದ್ವಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನೇತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಾಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ
 ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಘುಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
 ತಿಪಂತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಭಾಷೆ ||

ಕ್ರಾಣಾ ರುದ್ರೇಭಿರ್ವಸುಭಿಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಹೋತಾ ನಿಷತ್ತೋ ರ-
 ಯಿಷಾಳಮರ್ತ್ಯಃ |

ರಥೋ ನ ನಿಕ್ಷುಂಜಸಾನ ಆಯುಷು ವ್ಯಾನುಷ್ಕಾರ್ಯಾ ದೇವ
 ಯಣ್ಣತಿ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕ್ರಾಣಾ | ರುದ್ರೇಭಿಃ | ವಸುಭಿಃ | ಪುರೋಹಿತಃ | ಹೋತಾ | ನಿಷತ್ತಃ | ರಯಿ-
 ಷಾಳಮರ್ತ್ಯಃ |

ರಥಃ | ನ | ನಿಕ್ಷು | ಯಂಜಸಾನಃ | ಆಯುಷು | ವಿ | ಆನುಷ್ಕಾರ್ಯಾ | ವಾಯೋರ್ಯಾ |
 ದೇವಃ | ಯಣ್ಣತಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕ್ರಾಣಾ ಹರಿವರ್ಹನಂ ಕುರ್ವಾಣೋ ರುದ್ರೇಭಿಃ ದುದ್ರೈರ್ವಸುಭಿಃ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರ-
 ಸ್ತೋತೋ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಗಾಹ್ಯತಾ ನಿಷತ್ತೋ ಹನಿಸ್ತೀಕರಣಾಂ ದೇವಯಜನೇ ನಿಷತ್ತೋ
 ರಯಿಷಾಳಂ ರಯಿಷಾಂ ಶತೃಧನಾನಾಮುಭಿಧನಿತಾಮತ್ಯೋ ಮರಣರಹಿತಃ | ಏವಂಧೂತೋ ದೇವೋ
 ದ್ಯೋತಮಗೋಽಗ್ನಿರ್ವಿಕ್ಷುಂ ಪ್ರಜಾಸು ಲಾಕಿಕಜನೇಷು ರಥೋ ನ ರಥ ಇನಾಯುಷು ಯಜಮಾನ-
 ಲಕ್ಷಣೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷ್ಠಂಜನಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಮಾನೋ ವಾಯೋ ವಾಯೋಣಿ ಸಂಭಜನೀಯಾನಿ
 ಧನಾನ್ಯಾನೇಕ ಆನುಷ್ಠಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವ್ಯಣ್ಣತಿ | ನಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಯದ್ವಾ |

ವಾಯೋಶಃ ವರಣೇಯಾಂ ಹವೀಂಸಿ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ || ಕ್ರಾಣಾ | ಕರೋತೇಃ ಶಾನಜಿ ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣ್ಯ ಲುಕ್ | ಶಾನಜೋ ಜಾತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಾವೇ ಯಜಾದೀಶಃ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋ-
 ದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ಸುಸೂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋಃ ಪೂರ್ವಸವಣದೀರ್ಭಶ್ಚಂ | ನಿಷತ್ತಃ | ಪದ್ಧ್ವಿ ವಿಕರಣ್ಯಕ್ತ-
 ವಸಾದಿನೇನು | ಅಸ್ಮಾಕ್ತುಮೇ ನಿಷ್ಕಾ | ನಸತ್ತನಿಷತ್ತೇಶ್ಯಾದಿಸಾ | ಪಾ. ೮-೨-೬೭ | ನಿಷ್ಕಾನಶ್ಚಾ-
 ಧಾವೋ ನಿಪಾತಿಶಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ | ರಯಿಷಾತಿ | ಪದ ಅಭಿಧವೇ |
 ಛಂದಸಿ ಸತಃ | ಪಾ. ೩-೨-೩೩ | ಇತಿ ಸ್ತೃಃ | ಸತೇಃ ಸಾಡೇ ಸಃ | ಪಾ. ೮-೩-೫೩ | ಇತಿ ಪತ್ವಂ |
 ಋಂಜಸಾನಃ | ಋಂಜತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಅಸಾನಜಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾವ್ಯಂಜಿದ್ವಧಿಮಂದಿಸಹಿಧ್ಯಃ | ಶಿಕ್ |
 ಉ. ೨-೮೭ | ಇತಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಸಾನಾರ್ಪತೃಯಃ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ಆಯಿಷು |
 ಆಯವ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ | ಇನ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಚಂದಸೀಣ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೃಯಃ | ವ್ಯದ್ಯಾಯಾ-
 ದೇಶಾ | ವಾಯೋ | ವೃಷ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಋಹಲೋಣ್ಯಶ್ಚ | ತಿತ್ಸುರಿತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅದವಂದವ್ಯಶಂ-
 ಸದೂಪಾಂ ಣ್ಯತ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ಶೇಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಶೇಲೋಪಾಃ | ಋಶ್ಚಿ | ರಿವಿ ಗತಾ | ವ್ಯಕ್ತ-
 ಯೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಇದಿತ್ಯಾಸ್ಮಿಮ್ | ಕತರಿ ಕಪಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕ್ರಾಣಾ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ವಹಿಸುವವನೂ | ರುಶ್ಚೀಣಿಃ—ರುದ್ರರಿಂದಲೂ | ಪಸುಃ—ವಸುಗ
 ಂದಲೂ | ಪುರೋಹಿತಃ—ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆಯುವವನೂ |
 ನಿಷತ್ತಃ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಾಸನವಹಿಸಿ) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವನೂ | ರಯಿಷಾತಿ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಧನವನ್ನು
 ಜಯಿಸಿ ಹಂಚುವವನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಮರಣರಹಿತನೂ ಆದ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು |
 ವಿಪ್ರಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ | ರಥೋ ನ—ರಥಗಳು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ | ಆಯಿಷು—ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ
 ವಸುಷ್ಪರಲ್ಲಿ | ಋಂಜಸಾನಃ—ಸ್ತುತನಾಗಿ | ವಾಯೋ—ಆವೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಅಸುಷ್ಕಾ—
 ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿಯೂ | ವಿ ಋಣ್ಯತಿ—ಅಧಿಕವಾಗಿಯೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಆವೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು
 ಯಜವಾನರಿಗೆ ಒದಗುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಹವಿರ್ವಾಹಕನೂ, ರುದ್ರರಿಂದಲೂ ವಸುಗಳೆಂದಲೂ ಪೂಜಿತನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯು
 ವವನೂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಾಸನವನ್ನು ವಹಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಹಂಚುವವನೂ, ಮರಣ
 ರಹಿತನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು, ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ರಥಗಳು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ ಯಜಮಾನ
 ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವಾನವರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಮತ್ತು ಆವೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು
 ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The immortal and effulgent Agni, the bearer of oblations, placed in
 front of all by the Rudras and Vasus, the invoker (of the gods) who is present
 at a sacrifice and conquers the wealth (of the enemies), lauded by his worship-
 pers, and admired like a chariot amongst mankind, accepts the oblations that
 are successively presented.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರಾಣಾ—ಹವಿರ್ವಹನಂ ಕುರ್ವಾಣಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುವವನು

ನಿಷತ್ತೇ—ಹವಿಸ್ಸೀಕರಣಾಯ ದೇವಯಜನೇ ನಿಷಣ್ಣಃ—ದೇವತೋದ್ದೇಶಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಸಕಲ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವನು.

ರಯಿಷಾಟ್—ಪಥ ಅಭಿಭವೇ ಎಂಬ ಅಭಿಭವಾರ್ಥಕ (ತಿರಸ್ಕಾರ)ವಾದ ಪಥ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಷಾಟ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ರಯಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ಧನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಶತ್ರುಗಳ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಗೆದ್ದು ತರುವನು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಷ್ಣು ರಥೋಽ ನೈಪ್ರಜಾಸು ಲೌಕಿಕಜನೇಷು—ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಜನರಿಗೆ ರಥವು ಹೇಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಾಧಕವಾಗುವುದೋ ಅದೇರೀತಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಅಯಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಧಾಗವನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಶೇಷ ಸಹಾಯಕನಾಗುವನು.

ಅಯುಷು—ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು—ಇಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವು ಮನುಷ್ಯವಾಚಿಸಾಗ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿದೆ (ನಿರು. ೨-೩-೧೭).

ವಿ ಉಣ್ಣತಿ—ರಿವಿ ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಹೊಂದಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರಾಣಾ—ಡುಕ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ಅಸಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಾವಿರುವುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಥಾದೇಶ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಟ್ ಕುಪ್ಯಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾನ್‌ಜಿನ ನೆಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು ಪರ ವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸಂವರ್ಧನಾರ್ಥ. ಶ್ರಾಣಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷತ್ತೇ—ಪದಲ್ಯ-ವಿಕರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಕಾರದಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಾತಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಸತ್ತನಿಷತ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಾತತ್ವಾಧಾವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಉಪಸೆಗಾರ್ತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ. ಗತೀನಂತರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಞ) ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪಾದ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯಿಷಾಟ್ || ಪಥ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಪಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಲೋಢೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಥಸ್ತು. ರೈಲಾಂ ಷತೋಽಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛತ್ವ. ವಾನ್-ಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಚತ್ವ. ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಹೋ ಸಾಡಃ ಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ ರಯಿಷಾಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಷಿಪುತ್ರನಾಂ—ಮುಂಜ ಧಾತುವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪಾನಾತ್ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುವಾಗ ಋಷಿಪುತ್ರನಿಂದ ಸಹಿಷ್ಣುಃ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮದ ಯುಕ್ತಿ ಅಪಾನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ ಎಂದುದರಿಂದ ಇದು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯುಷು—ಅಯವಃ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ (ನಿರು. ೨-೨-೧೭) ಇದು ಮನುಷ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯ. ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದೋಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಯಾದೀಶ. ಅಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಸತ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಾರ್ಯಾ—ವ್ಯಕ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಋಷಿಪುತ್ರನಾಂ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಷಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ವಾರ್ಯಾ ಎಂದು ಛಂದೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಿಶ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಈಡೆಂದೆವೈಕಂಶ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಅದೀಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂನಿ-ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿ ಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷಿಶಿ—ರಿಂ ವಿಕೌ ಧಾತು. ಇದಿಶೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಗಮ. ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಶೇಷನ ಪರವಾದಾಗ ಕರ್ತೃಶಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಋಷಿಪುತ್ರನಾಂ—ಇತ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಷಿಪುತ್ರನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾದಃ ||

ವಿ ವಾತಜೂತೋ ಅತಸೇಷು ತಿಷ್ಠತೇ ವೃಥಾ ಜುಹೂಭಿಃ ಸೃಣ್ಯಾ ತುವಿ
ಷ್ಯಣಿಃ |
ತ್ಯಷು ಯದಗ್ನೇ ವನಿನೋ ವೃಷಾಯಸೇ ಕೃಷ್ಣಂ ತ ಏಮ ರುಶದೂ
ಮೇ ಅಜರ || ೪ ||

ಋಷಿಪುತ್ರನಾಂ

ವಿ | ವಾತಜೂತಃ | ಅತಸೇಷು | ತಿಷ್ಠತೇ | ವೃಥಾ | ಜುಹೂಭಿಃ | ಸೃಣ್ಯಾ |
ತುವಿಸ್ತಸಿ |
ತ್ಯಷು | ಯಾ | ಅಗ್ನೇ | ವನಿನ | ವೃಷಯಸೇ | ಕೃಷ್ಣಂ | ತೇ | ಏಮ | ರು-
ಶತೋಲೂಮೇ | ಅಜರ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಾತಜೂತೋ ವಾಯುನಾ ಪ್ರೇರಿತಸ್ತು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಹಾಸ್ಯನಃ ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿ ಜುಘೂಹಾಃ
 ಸ್ಯುಕ್ತೀಯಾಭಿಘ್ನಾಃ ಸ್ಯುಕ್ತಾ ಸರಣಿಶೀಲೇನ ತೇಜಃಸಮೂಹೇನ ಚ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ | ವ್ಯುಥೇತ್ಯನಾಯಾ-
 ಸವಚನಃ | ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನೈವಾತಸೇಷೂನ್ನತೇಷು ವ್ಯುತ್ಪೇಷು ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ | ಏತೇಷೇಣ ತಿಷ್ಠತಿ |
 ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯದ್ಯದಾ ವನಿನೋ ವನಸಂಬಂಧಾನ್ಯಜ್ಞಾನ್ಯಗ್ನಿಂ ವೃಷಾಯಸೇ ವೃಷವದಾಚರಸಿ ದಹ-
 ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ರುಶದೂರ್ಮೇ ದೀಪ್ತಜ್ವಾಲ ಅಜರ ಜರಾರಹಿತಾಗ್ನೇ ತೇ ತವ್ಯವ ಗಮನಮಾರ್ಗಃ
 ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋ ಭವತಿ || ವಾತಜೂತಃ | ಜೂ ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ವಾತೇನ
 ಜೂತೋ ವಾತಜೂತಃ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರೆಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ | ಸಮವ-
 ಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಜುಹೂಃ | ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ | ಹೂಯತ ಅಸ್ತಿ ಜುಹೂಃ |
 ಹುವಃ ಶ್ರುವಚ್ಚ | ಉ. ೨.೬೦ | ಇತಿ ಕ್ರಿಪ್ | ಚಿಕಾರಾದ್ಧೀರ್ಘಃ | ಶ್ರುವಧ್ಯಾವಾದ್ಧೀರ್ಘವಾದಿ |
 ಧಾತೋರಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ಯುಕ್ತಾ | ಸ್ಯ ಗತಾ | ಸರತಿತಿ ಸ್ಯಣಃ | ಸ್ಯವೃಷಿಭ್ಯಾಂ- ಕಿಪ |
 ಉ. ೪.೯೪ | ಇತಿ ನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಏಮ | ಏತೈನೇನೇತ್ಯೇವ ಮಾರ್ಗಃ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪರಣ
 ಔಷಾದಿಕೋ ಮನಿನ್ | ನಿಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಾತಜೂತಃ—ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನೂ | ತುನಿಷ್ಕರ್ಷಣಿ—ಗರ್ಜಿಸುವ ಶಬ್ದವುಳ್ಳವನೂ ಆದ
 ಅಗ್ನಿಯು | ಜುಹೂಃ—ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ | ಸ್ಯುಕ್ತಾ—ಪ್ರಸರಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ |
 ವೃಥಾ—ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ | ಅತಸೇಷು—(ಉನ್ನತವಾದ) ಕಾಷ್ಠವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ—ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು
 ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ | ರುಶದೂರ್ಮೇ—ಭಯಂಕರವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳವನೂ | ಅಜರ—ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನೂ ಆದ |
 ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ವನಿನಃ—ವನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು (ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ) | ತ್ಯುಷು—
 ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ | ವೃಷಾಯಸೇ—ಎತ್ತಿನಂತೆ ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗುತ್ತೀಯೋ (ಆಗ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಏಮ—
 (ನೀನು) ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗವು | ಕೃಷ್ಣಂ—ಕಪ್ಪಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನೂ ಮತ್ತು ಗರ್ಜಿಸುವ ಶಬ್ದವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಸರಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಉನ್ನತವಾದ ಕಾಷ್ಠವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಭಯಂಕರವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ವನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ದಹಿಸಲು ನೀನು ವ್ಯಕ್ತಭದಂತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿದಾಗ ನಿನ್ನ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ.

English Translation.

Urged on by the wind, and roaring loudly, Agni easily sits upon the trees with his burning tongue and diffusive energy; when, undecaying and fiercely-blazing Agni, you rush rapidly like a bull amongst the forest trees, your bath is blackened.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ವಾತಜೂತಃ—ವಾತೇನ ಜೂತಃ—ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಜೂಧಾತುವು ಕೇವಲ ಸೂತ್ರಧಾತುವು. ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತುವಿಷ್ವಣಃ—ಮಹಾಸ್ವಣಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಭಟಭಟಾತ್ಮ್ಯರದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಧ್ವನಿವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದೂ, ಆ ಧ್ವನಿಗೆ ವಾಯುವು ಕಾರಣವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೌಖ್ಯಾ—ಸೌತೀತಿ ಸೌಣಿಃ—ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಸ್ವಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ದಹಿಸುವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ವೃಥಾ—ಇಲ್ಲಿ ವೃಥಾಶಬ್ದವು ಅನಾಯಾಸವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ವನಿನೋ ವೃಷಾಯೇ—ವನಸಂಬಂಧವಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಸುಡುವುದರಲ್ಲಿ ವೃಷಭನಂತೆ ಅಂದರೆ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಮುಂದವರಿಯುವೆ. ಎಂದರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕಾದರೂ ಏನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಅಲ್ಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮುಂದುವರಿಯುವೆ. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವಾಗುವೆನೋ ನಿನ್ನ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಭಾವಾರ್ಥ.

ಉತದೊಮರ್ಘ—ಉತಂತಃ ಊರ್ಮಯಃ ಯಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳವನು ದೀಪ್ತಿಜ್ವಾಲಿಸು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವಿಮು—ವಿಕ್ಯವೇನೇತಿ ವಿಮು—ಇಹಾ ಗತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಾತಜೂತಃ—ಜೂ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷ ಪ್ರಕೃತ್ಯೂ. ವಾತೇನ ಜೂತಃ ವಾತಜೂತಃ. ತ್ಯಕ್ತಿಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨.೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪುರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತಿಷ್ಕರೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿಽನ್ವತ್ಯೌ ಧಾತು. ಪರಸ್ಮೈಪದೀ ಸಮವಪ್ರವಿಧ್ಯಃಸ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಉ ಪಸರ್ಗ ವೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಓತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಪಾಠ್ಯಾಧ್ಯಾಷ್ಠಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ತಿಠಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಹೋಭಿಃ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಹೂಯತೇ ಆಸು ಇತಿ ಜುಹ್ವಃ. ಹುವಃ ತ್ವುವಚ್ಛೈ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕಾರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿವ ದ್ವಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ದ್ವಿತ್ವ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕುಹೋಚ್ಛುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚುತ್ವ. ಜುಹೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರ್ವಘ ಉಪ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಷ್ಯಾ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಸರತಿ ಇತಿ ಸ್ಯಠಃ ಸ್ಯವ್ಯಷಿಭ್ಯಾಂಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿದ್ವದ್ವಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ.

ವ್ಯಷಾಯಸೇ—ವ್ಯವವತ್ ಆಚರಿಸಿ ವ್ಯಷಾಯಸೇ. ವ್ಯವಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಉಪಮಾನಾದಾಚಾರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ವ್ಯೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುವು ಅನು ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಮು—ಏತ್ಯನೇನೇತಿ ಏಮ ಮಾರ್ಗ. ಇಷ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಏನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಏಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸ್ಯಮೋರ್ವಪುಂಸಕಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿ-ಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಕುಶಾಪಕಃ ||

ತಪುರ್ಜಂಭೋ ವನ್ ಆ ವಾತಚೋದಿತೋ ಯುಥೇ ನ ಸಾಹ್ವಾ ಆವ
ವಾತಿ ವಂಸಗಃ |

ಅಭಿವೃಜ್ಞಸ್ತೈತಂ ಪಾಜಿಸಾ ರಜಃ ಸ್ಥಾತುಶ್ಚರಥಂ ಭಯತೇ ಪತ್ರಿಣಃ

|| ೫ ||

|| ಪದಾಂಕ ||

ತಘ್ರಾಃಜಂಭಃ | ವನೇ | ಆ | ವಾತುಚೋದಿತಃ | ಯೂರ್ಥೇ | ನ | ಸಹ್ಯಾನ್ |

ಅವ | ವಾತಿ | ವಂಸಗಃ |

ಅಭ್ಯವೃಜನ್ | ಅಕ್ಷಿತಂ | ಸಾಜಸಾ | ರಜಃ | ಸ್ಥಾತುಃ | ಚರಥಂ | ಭಯತೇ |

ಪತತ್ತಿಣಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ತಘ್ರಪಂಭಃ | ತಘ್ರಂಽಽ ಜ್ವಾರಾ ವಿವ ಜಂಭಾ ಆಯುಧಾಭಿ ಮುಖಾಭಿ ವಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಘ್ರೋಕ್ತಃ | ವಾತಚೋದಿತೋ ವಾಯುನಾ ಪ್ರೇರಿತಃ | ಏವಂಘೋದೋಗ್ಯಯೂರ್ಥೇ ಜ್ವಾರಾಸಮೂಹೇ ಸತ್ಯಕ್ಷೇಪಮುಕ್ತೀಣಂ ರಜ ಅರ್ಧ್ರವೃಜ್ಜಾಂತರ್ಗತಮುಂದಕಂ ಪಾಜಸಾ ತೇಜೋಬಲೇನಾಭಿವೃಜನ್ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛೆನ್ನೇರಕ್ಕೇ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಸರ್ವಮಭಿಭವನ್ ಆ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾವ ವಾತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂಕಃ | ವಂಸಗೋ ನ | ಯಥಾ ವನನೀಯಗತಿವ್ಯಸೋ ಗೋಯೂರ್ಥೇ ಸರ್ವಮಭಿಭವನ್ನೇರ್ತೇ ತದ್ವತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪತತ್ತಿಣಃ ಪತನವತೋಽಗ್ನೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪಾತುಃ ಸ್ಯಾವರಂ ಚರಥಂ ಚ ಜಂಗಮಂ ಚ ಭಯತೇ | ಬಿಭೇತಿ || ಸಾಹ್ಯಾನ್ | ದಾಶ್ಯಾನ್ಯಾತ್ಪಾತಿತಿತ್ಯಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋಽನಿಸಾತಿತಃ | ದೀರ್ಘಾದಪಿ ಸಮಾನವಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವೇ ಅತೋಽಪಿ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಯತ್ಪ್ರಲೋಪೌ ಪ್ರಸ್ಪತ್ತಂ ಛಾಂದಸಂ | ಸ್ಥಾತುಃ | ಆಮಿವನಿಜನೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧-೨೩ | ವಿಹಿತಸ್ತುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪ್ರತ್ಯೇರಪಿ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ಥಾತುರನಂತರಂ ಚರಥಂ ಭಯತೇ | ಪ್ರಥಮಂ ಸ್ಥಾತ್ಯ ಸ್ಯಾವರಂ ಬಿಭೇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ಚರಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಚರಥಂ | ಚರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾದ್ವಾಚಾಂತಿಕೋಽಭಿಭವತ್ಯಯಃ | ಭಯತೇ | ಇತಿ ಭಯೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ತ್ವೋರಭಾವಃ | ಗುಣಾವಾದೇತಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ತಘ್ರಪಂಭಃ—ಜ್ವಾಲೆಗಳೇ ಆಯುಧಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ | ವಾತಚೋದಿತಃ—ವಾಯುವಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ಯೂರ್ಥೇ—ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹವರಲು | ಅಕ್ಷಿತಂ—ಇಂಗದಿರುವ ಮತ್ತು | ರಜಃ—ವದ್ದಿಯಾಗಿರುವ (ವೃಕ್ಷದಲಿರುವ) ನೀರನ್ನು ಕುಂಕು | ಪಾಜಸಾ—(ತನ್ನ) ತೇಜೋಬಲದಿಂದ | ಅಭಿವೃಜನ್—ಎದುರಾಗಿ ನುಗ್ಗುತ್ತಾ | ಸಾಹ್ಯಾನ್—ಎಲ್ಲರನ್ನು ಜಯಿಸಿ | ವನೇ—ಊತಿನಲ್ಲಿ | ವಂಸಗಃ ನ—ಆರ್ಕಶವಾದ ಗಡಿಯುಳ್ಳ ಎತ್ತಿನಂತೆ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ | ಅವ ವಾತಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಕುಂದಿರಿಸಿಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಅದರಿಂದಲೇ) | ಪತತ್ತಿಣಃ—ಹಾರುವಂತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ | ಸ್ಥಾತುಃ—ಸ್ಥಾವರವಾದ ಜಗತ್ತೂ | ಚರಥಂ—ಜಂಗಮವಾದ ಜಗತ್ತೂ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾವರ ಜಗತ್ತಿನಂತರ ಜಂಗಮವಾದ ಜಗತ್ತು | ಭಯತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಜ್ವಾಲಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಯುಧವುಳ್ಳವನೂ, ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹದೊಂದಿಗೂ, ತೇಜೋಬಲದೊಂದಿಗೂ ಸಹ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗದಿರುವ ನೀರಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನೆದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ, ಕಾಡಿನ ವೃಕ್ಷಭವು ಗೋ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಗತಿಯಿಂದ ಮೆರೆಯುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಕಾಡಿನ ಸುತ್ತಲೂ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾರುವಂತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಸಹ ಭಯಪಡುತ್ತದೆ.

English Translation.

The flame-weaponed and breeze-excited Agni, assailing the unexhaled moisture (of the trees) with all his strength, in a volume of fire, rushes triumphant (against all things) in the forest, like a bull, and all, whether stationary or moveable, are afraid of him as he flies along.

! ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು !

ತಪ್ಪರ್ಚಂಭಃ—ತಪ್ಪಂಸಿ ಜ್ವಾಲಾ ಏವ ಜಂಭಾ ಆಯುಧಾನಿ ಮುಖಾನಿ ವಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ—ಅಗ್ನಿಗೆ ಜ್ವಾಲೆಯೇ ಅಯುಧಗಳು. ಅಥವಾ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದಲೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನಾದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಜ್ವಾಲೆಗಳೇ ಮುಖಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಮ.ಸಂ. ಭಾಗ. ೪ ಪೇಜು 234 ನೋಡಿ.)

ರಜಃ—ಆರ್ದ್ರವೃಕ್ಷಾಂತರ್ಗತಮುದಕಂ—ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹದಿಂದ ವೃಕ್ಷಾಂತರ್ಗತವಾದ ಜಲಸಮೂಹವನ್ನು (ಹಳವನ್ನು) ಒಣಗಿಸಿ ನಿಷ್ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದಹಿಸಿಬಿಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಜಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಜಶ್ಚೈವ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ವಂಸಗಃ ನ—ವನನೀಯಗತಿಃ ವೃಷಃ ಗೋಯೂಥೇ ಸರ್ವಮುಭಿಭವನ್ ವರ್ತತೇ ತದ್ವತ್—ಛೈದ್ಯದಿಂದ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು ಗೂಳಿ. ಅಂತಹ ಗೂಳಿಯು ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗದೆ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಸಾತ್ವಕವಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸುವುದು.

ಸ್ವಾತುಃ ಚೇರಥಂ ಚಿ—ಸ್ಥಾವರಗಳಾದ ಅಂದರೆ ಚರಿಸದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು, ಚರಥಂ ಅಂದರೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸ್ಥಾವರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ಅನಂತರ ಚರ (ಜಂಗಮ) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸುಡುವೆ ಎಂದೂ ಸ್ತುತಿಯಿರುವರು. ಚರಥಂ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಚರಥಾತುಃವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಕಾಡುಕಿಚ್ಚನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಾಹ್ಯಾನ್—ದಾಶ್ಯಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತ್ಸಕ್ತತ್ವಯೋಗತವಾಗಿ ನಿವಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ಸಾಹ್ಯಾನ್+ಅವ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಟೆ ಸಮಾನವಾದೇ (ಪಾ.

ಸೂ. ೮.೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ಯ. ಅಶೋಕನಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋಷದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಭೋಧಗೋಷ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಯತ್ ರೋಷಃ ಶಾಕೃತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಷ.

ವಾಕ್-ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು ಅಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತುಃ-ಸ್ವಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಮಿಮುನಿ. ಣಿ(ಉ. ಸೂ. ೧-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ತು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವಹ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾತ್ಯ ಕಲ್ಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸ್ವಾತುರನಂತರಂ ಚರಥಂ ಭಯತೇ ಎಂದು ಅನ್ವಯ. ಪ್ರಥಮಂ ಸ್ವಾತ್ಯ ಸ್ವಾತುರಂ ಬಿಭೇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ ಚರಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ (ಮೊದಲು ಸ್ವಾವರವೂ ಅಮೇಲೆ ಒಂಗಮವೂ ಹೆದರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯವಾಗಬೇಕು.) ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರಥಮ್-ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಯತೇ-ಆಂಧೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತೆಯೋಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪವಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವೌಪೋತ್ಕಾದಿಕವಾದರೂ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ತರಿತತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಯಾದೀಶ. ಏತಅತ್ಯನೇಪವಾನಾಂ--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

-೨೪೨-೨-

! ಸಂಹಿತಾಪಃ !

ದಧುಸ್ವಾಭ್ಯಾ ಭ್ಯಗವೋ ಮಾಸುಷೇಸ್ವಾ ರಯಿಂ ನ ಚಾರುಂ ಸುಹವಂ
ಜನೇಭ್ಯಃ |
ಹೋತಾರಮಗ್ನೇ ಆತಿಥಿಂ ವರೇಣ್ಯಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ಶೇವಂ ದಿವ್ಯಾಯ ಜ
ಸ್ತನೇ || ೬ ||

| ಪದಾರ್ಥಃ |

ದಧುಃ | ತ್ವಾ | ಭೃಗವಃ | ಮಾನುಷೇಷು | ಆ | ರಯಿಂ | ನ | ಚಾರುಂ | ಸು-
ಹವಂ | ಜನೇಭ್ಯಃ |
ಹೋತಾರಂ | ಅಗ್ನೇ | ಅತಿಥಿಂ | ವರೇಣ್ಯಂ | ಮಿತ್ರಂ | ನ | ಶೇವಂ | ದಿವ್ಯಾಯ
ಜನ್ಮನೇ || ೬ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಮಾನುಷೇಷು ಮಾನುಷ್ಯೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಭೃಗವ ಏತಶ್ಚೇಂಚ್ಚಾಮಹ-
ರ್ಷಯೋ ದಿವ್ಯಾಯ ಜನ್ಮನೇ ದೇವತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಚಾರುಂ ರಯಿಂ ನ ಶೋಭನಂ ಧನಮಿವ ದಧುಃ |
ಅಧಾನಸಂಭಾರೇಷು ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ತಾಪನೇನ ಶಮಸ್ಯುವರ್ಷ | ಕೀದೃಶಂ ತ್ವಾಂ | ಜನೇಭ್ಯಃ ಸುಹವಂ
ಯಜಮಾನಾರ್ಥಮಾಹ್ವಾತುಂ ಸುಶಕಂ ಹೋತಾರಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ಅತಿಥಿಮತಿಥಿವತ್ಸ್ರಿಪ್ಯಂ |
ಯದ್ವಾ | ದೇವಯಜನದೇಶೇಷು ಸತತಂ ಗಂತಾರಂ | ವರೇಣ್ಯಂ ವರಣೇಯಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ಶೇವಂ |
ಯಥಾ ಸಖಾ ಸುಖಕರೋ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ ಸುಖಕರಮಿತ್ರರ್ಥಃ || ದಧುಃ | ಲಿಟ್ಟ್ಯಸ್ತಾಶೋ ಲೋಪ
ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತಪ್ತಪ್ರಾಪ್ತಂತಃಪಾದಮಿತಿ ವಿಸರ್ಜನೇಯಸ್ಯ ಪತ್ಯಂ |
ಸುಹವಂ | ಹೃಯತೇರೀಷದ್ವಿಃಸುಪ್ತಿತಿ ಖಲ್ | ಬಹುಲಂ ಭೃವಿಸೀತಿ ಸಂಸ್ತಸಾವಣಿ | ಪರಶ್ಚೋ-
ರ್ವಪ್ತಂ | ಗುಣಾನಾದೀಶ್ | ಲಿತಿಲಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋಶ್ಚವರ್ಷೋದಾತ್ಪತ್ಯಂ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಜನೇಭ್ಯಃ—ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ | ಸುಹವಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞವಾ
ಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಹೋತಾರಂ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ | ಅತಿಥಿಂ—(ಶ್ರೀಷ್ಠ
ನಾದ) ಅತಿಥಿಯೂ (ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರುವವನೂ) | ವರೇಣ್ಯಂ—ಇಷ್ಟತಮನಾದ |
ಮಿತ್ರಂ ನ—ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ | ಶೇವಂ—ಸುಖಕರನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಾನುಷೇಷು—ಮಾನವರ
ನಡುವೆ | ಭೃಗವಃ—ಭೃಗುಮುಷಿಗಳು | ದಿವ್ಯಾಯ ಜನ್ಮನೇ—ದೇವಾತ್ಮಕವಾದ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯಲು |
ಚಾರುಂ ರಯಿಂ ನ—ಮನೋಹರವಾದ ನಿದಿಯಂತೆ | ಆ ದಧುಃ—ಇಟ್ಟು ಆದರಿಸಿದರು.

| ಭಾವಾರ್ಥಃ |

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡುವವನು. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಕರೆಯುವವನು. ಪ್ರಿಯನಾದ ಅತಿಥಿಯು, ಇಷ್ಟತಮನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಸುಖದಾಯಕನು. ಇಂತಹ

ನಿನ್ನನ್ನು ಮಾನವರ ಧರ್ಮವೆ ಧ್ಯಾನಿಸುವವರು ಪಾವನ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಮನೋಹರವಾಗಿ ಇವರನ್ನು ಆದ ನಿಧಿಯಂತೆ ಅಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೋಷಿಸಿ ಆರಿಸಿದರು.

English Translation.

The Bhrgus amongst men, for the sake of being born as gods, cherished you like a costly treasure. Agni, you sacrifice for men, you are the invoker of the gods, the welcome guest at sacrifices and you are to be esteemed like a loving friend.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಭೃಗವಃ—ಭೃಗುವೆಂಬ ಮಹಿಮೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು.

ದಿವ್ಯಾಯಾಂ ಜನ್ಮಣೀ—ದೇವತಾವಂಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಎಂದರ್ಥ.

ಚಾರುಂ ರಯಿಂ ನ—ಸರ್ವಜನಾಹ್ಲಾದಕವಾದ ಹಣದಂತೆ ಎಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದರ್ಥ. ಹಣವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೀಡಾದ ವಸ್ತುವು.

ಸುಹವಂ—ಯಜಮಾನ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ್ವಾತುಂ ಸುಹವಂ—ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಸಕಲ ವೇದಕೆಗಳನ್ನೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಿಸುವುದಕ್ಕೆ.

ಅತಿಥಿಂ—ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯನು. ಅಥವಾ ದೇವತಾಧರ್ಮದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಮಿತ್ರಂ ನ ಶೇವಂ—ಮಿತ್ರನಂತೆ ಸುಖಕರನು ಎಂದರ್ಥ. ಹೇಗೆ ಪ್ರಿಯಶ್ಚೇಹಿತನು. ಸುವವನ್ನು ಬಯಸುವವನೋ ಅವರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖಕರನು ಎಂದು ಭಾವವು.

|| ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಧಿಃ—ಮುಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥ ಧಾರಣಪೋಷಣಾಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪ್ರೇಷಣಾಸಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಜಕ್ತ್ವ ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಕಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ಪ್ರಾಪ್ತವಿದೆ. ಅಗ ಅಶೋಲೋಪೇಷಿತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ್ ವಿವರ್ಗ. ದಧಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾ ಪರವಾದಾಗ ಮುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಂತಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರ್ಗನೀಯಕ್ಕೆ ಪತ್ವೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಹವಮ್—ದ್ವೀಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಕರ್ದೇ ಹ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಉಪಪದವಾದಾಗ ಉಪಪತ್ತಿಸುಹವುತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಮಿತ್ತ ನಿಜ್ಜಿವದೊ

ಬಹುಲಂ ಭಂವೆತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹು+ವಿ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಆಗ ಶ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಸು ಎಂಬುದರಿಂದನ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೋತಾರಮ್—ಹು ದಾನಾಗನಯೋಃ ಧಾತು. ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದಿಂದ ಅಧ್ಯು ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಋತೋಽಞ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯ ನಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಸತ್ವನ್ತ್ವತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ.

|| ಸಂಹಿತಾವಃ ||

ಹೋತಾರಂ ಸಪ್ತ ಜುಹ್ವೇ ಯಜಿಷ್ಯಂ ಯಂ ವಾಘತೋ ವೃಣತೇ
ಅಧ್ಯರೇಷು |

ಅಗ್ನಿಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಮರತಿಂ ವಸೂನಾಂ ಸಪರ್ಯಾಮಿ ಪ್ರಯೆಸಾ ಯಾಮಿ
ರತ್ನಂ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಹೋತಾರಂ | ಸಪ್ತ | ಜುಹ್ವೇ | ಯಜಿಷ್ಯಂ | ಯಂ | ವಾಘತಃ | ವೃಣತೇ |
ಅಧ್ಯರೇಷು |

ಅಗ್ನಿಂ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ | ಅರತಿಂ | ವಸೂನಾಂ | ಸಪರ್ಯಾಮಿ | ಪ್ರಯೆಸಾ |
ಯಾಮಿ | ರತ್ನಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಜುಹ್ವೇ ಹೋತಾರೋ ವಾಘತ ಋತ್ವಿಜೋಽಧ್ಯರೇಷು ಯಾಗೇಷು ಯಜಿಷ್ಯಂ ಯಜ್ಞೈಕಮಂ ಹೋತಾರಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ಯಮಗ್ನಿಂ ವೃಣತೇ ಸಂಭವಂತೇ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಸೂನಾಮರತಿಂ ಪ್ರಾಪಯಿತಾರಂ ತಮಗ್ನಿಂ ಪ್ರಯೆಸಾ ಪವಿರ್ಘವೇನಾನ್ನೇನ ಸಪರ್ಯಾಮಿ | ಪರಿಚಿರಾಮಿ | ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ಚ ಯಾಮಿ | ಯಾಜಾಮಿ ||

ವೃಣತೇ | ವೃಣ ಸಂಧ್ಯಾ | ಕ್ರಿಯಾದಿಃ | ಪುಷ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅರತಃ | -ಋ. ಗತಿಞ್ಚುಹೋಯೋಃ |
ಅಸಾದಾಸಾದಿಶೋ ವರಿವಸ್ತುಂಧ್ಯಾತ್ | ೮. ೪-೨೦ | ಇತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾ-
ತ್ತೈಶ್ಚ | ಸವರ್ಯಾಮಿ | ಸವರ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕವರ್ಗ | ಸವರ ಪೂಜಾಯಾಮಿತಿ ಧಾತುಃ | ಕಂಠ್ಯಾದಿಃ |
ಅತೋ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನಿ ಘಾತಾಧಾವಃ | ಯಾಮಿ | ಯಾಲಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ
ವರ್ಣಲೋಪಶ್ಚಾಂವಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಪ್ತ ಏಳು ಜನ | ಋಹ್ಯಃ-ಹೋತೃಸ್ತಾನದಲ್ಲರುವ | ವಾಘತಃ-ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು | ಅಧ್ಯ-
ರೇಷು-ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಯಜಿಷ್ಯಂ-ಪೂಜ್ಯತಮನೂ | ಹೋತಾರಂ-(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆಯು
ವವನೂ ಆದ | ಯೋ-ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವ್ಯಾಜಿಷ್ಯಂ-ಅರಿವ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೋ (ಅಂತಹ) |
ವಿಶ್ವೇಷಾಂ-ಸಕಲವಾದ | ವಸೊಪಾಂ-ಧನಗಳೂ | ಅರತಃ-ವಾತನಾದ | ಅಗ್ನಿಂ-ಅಗ್ನಿಯನ್ನು |
ಪ್ರಯಸಾ-ಹವ್ಯನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದಿಂದ | ಸವರಾಮಿ-ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮತ್ತು) | ರತ್ಯಂ-ರಮ
ಣೀಯವಾದ ಯಜ್ಞಕಲವನ್ನು (ವಶ್ಯಕವನ್ನು) | ಯಾಮಿ-ದೇಹುತ್ತೇನೆ ||

|| ಧಾವಾರ್ಥ ||

ಹೋತೃಸ್ತಾನದಲ್ಲರುವ ಏಳು ಜನ ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯತಮನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವವನೂ ಆದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಸಕಲ ಧನದಾತನಾದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವ್ಯನರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ರಮಣೀಯವಾದ ವಶ್ಯಕವಾಗಿ
ದೇಹುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I worship with oblations that Agni whom the seven invoking priests
invite as the invoker of the gods; who is most worthy of adoration at
sacrifices, and who is the giver of all riches; I solicit of him riches;

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸಪ್ತ ಋಹ್ಯಃ ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಹೋತೃಗಳು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವ
ಶ್ಲೋಕ ಏಳು ಜನ ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೋತೃವರ್ಗವಿರುವುದು.

ವಾಘತಃ-ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು. ಧಾರಣಾ ಕರವಃ ನೊದಲಾದ ಎಂಟು ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಮಗಳ ಮುಳ್ಳದಲ್ಲಿ
ವಾಘತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಘತಃ ಎಂದರೆ ಮುಪ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. (೨. ೩. ೧೪)

ಯಜಿಷ್ಠಂ—ಯಾಗಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು.

ವಸೂನಾಂ ಅರಶಿಂ—ಸಂಪೂರ್ಣ ವಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಪುರುಷ.

ಸಪರ್ಯಾಮಿ—ಸೇವಿಸುವೆನು. ಸಪರ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾಃ ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾಮಿ ಎಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕಲ್ಪ ಇದು.

ಯಾಮಿ—ಯಾಚಾಮಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವರ್ಣ ಲೋಕವಾಗಿ, ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜಿಷ್ಠಮ್—ಯಜ್ಯ ಕಲ್ಪ. ತುಶ್ಯಂವೆನಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪರವಾದಾಗ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಇಷ್ಠನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಜತೇ—ವೃಷ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಕ್ರಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾದಿ. ಭ್ಯಿಶ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ಏಕರಣ. ಆತ್ಮನೇವೇದೇಷ್ಟನತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪಾದ್ಯದ್ವಾವಮಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಿಯೋರಾಶಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಐಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಜತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರಶಿಮ್—ಮು ಗತಿಪ್ರಾಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾದಿಕವಾದ ವಚಿಸ್ಕೃತಿಭ್ಯಷ್ಟಿಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ, ಉರಣ್ಣಿ. ಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತ ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಪರ್ಯಾಮಿ—ಸಪರ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾಃ. (ಸೇವಾರ್ಥದಲ್ಲಿವೆ) ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಕಂಡಾದಿಯಲ್ಲಿ ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಕೆಂಡಾದಿಭ್ಯೋಯಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಂಡಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದ್ವಯೋಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತೋದೀರ್ಘೋಯಾಷ್ಠಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರವು ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮಿ—ಟಿಯಾಚ್ಚ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು, ಉಭಯಪದೀ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾಚಾಮಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂವವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಃ ||

ಅಚ್ಚಿದ್ರಾ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ನೋ ಅದ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಮಿತ್ರಮಹಃ

ತರ್ಮ ಯಚ್ಚ |

ಅಗ್ನೇ ಗೃಣಂತಮಹಸ ಉರುಷ್ಯೋಜೋ ನ ಪಾತ್ರೂರ್ಭಿರಾಯ-
ಸೀಭಿಃ || ೮ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ಅಚ್ಚಿದ್ರಾ | ಸೂನೋ ಇತಿ | ಸಹಸಃ | ನಃ | ಅದ್ಯ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಮಿತ್ರಮಹಃ |

ತರ್ಮ | ಯಚ್ಚ |

ಅಗ್ನೇ | ಗೃಣಂತಂ | ಅಂಹಸಃ | ಉರುಷ್ಯ | ಊರ್ಜಃ | ನಪಾತ್ | ಪೂರ್ಭಿಃ |
ಅಯಸೀಭಿಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯುಧಾಃ ||

ದೇ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಬಲೇನ ಹಿ ಮಧ್ಯಮನೋಗೃರ್ಜಾಯತೇ | ಮಿತ್ರ-
ಮಹೋಽನುಕೂಲದೀಪ್ತಿಮನ್ನಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭೋಜ್ಯಾಽಪ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ನಮಣ್ಣುಚ್ಚಿದ್ರಾಚ್ಚೇದ್ಯಾಽನಿ
ತರ್ಮ ತರ್ಮಾಣಿ ಸುಪಾಽನಿ ಯಚ್ಚ | ದೇಹಿ | ಕಿಂಚ ದೇ ಊರ್ಜೋ ನಪಾತ್ = ನನ್ನ ಪುತ್ರ | ಧುಕ್ತೇ
ನಾನ್ನೇನ ಜತರಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರವರ್ಧನಃ ದಗ್ನೇರನ್ನ ಪುತ್ರೈಃ | ಏವಂವಿಧಾಗ್ನೇ ಗೃಣಂತಂ ಪ್ಯಾಂಶಂ ಪ್ಯಾಂಶುಂ
ವಾಯುಸೀಭಿರ್ವ್ಯಾಪ್ತೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯೋವದ್ವೈಃ ಧತೈಃ | ಪೂರ್ಭಿಃ ಪಾಲನೈರಂಹಸಃ ಪಾಪಾಪು-
ರುಷ್ಯ | ರಶ್ಚ | ಉರುಷ್ಯತೇ ರಶ್ಚಾಕರ್ಮಾ | ನಿ. ೫. ೨೨ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ || ಅಚ್ಚಿದ್ರಾ | ತೇಶ್ಯಂದಿಸೀತಿ
ತೇರ್ಲೋಪಃ | ಸೂನೋ ಸಹಸಃ | ಪರಮಪಿ ಚೈಂದಿಸೀತಿ ಪರಸ್ಯ ಪಷ್ಯಂತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಮಂತ್ರೀಶಾಂ-
ವದ್ಯಾವೇ ಸತಿ ಪದಪ್ರಯಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪ್ತಮಿಕಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತೈಃ | ತರ್ಮ | ಸುಪಾಂ ಸುಪು-
ಗತಿ ವಿಭಕ್ತೈರ್ಲೂಕ್ | ಊರ್ಜೋ ಜಿವಾತ್ | ನ ಪಾತಯಂತೀತಿ ನಪಾತ್ | ನಪ್ಯಾಽನಿಪಾದಿತಿ ಸಹಃ
ಪ್ರಕೃತಿಭಾಷಃ | ಸುದಾಮಂತ್ರೀತಿ ಇತಿ ಪಷ್ಯಂತಸ್ಯ ಪರಾಂಗವದ್ಯಾವೇ ಸತಿ ಪಾಪಾದಿತ್ಯಾಪ್ಯಾಪ್ತಮಿಕ-
ವಿಳಾಶಾಭಾವೇ ಪಾಪಿ ಕಮಾಮಂತ್ರೀಶಾಮ್ಯದಾತ್ತೈಃ | ಪೂರ್ಭಿಃ | ಪ್ಯಾಂಶುಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವದೀಶೀತಿತ್ಯಾ-
ಶ್ಯಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಶೈವ್ | ಉತ್ಪದೀರ್ಭಾಃ | ಸಾವೇಶಾಣಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೈಃ ಪುನಾತ್ಪ್ರೈಃ ||

|| ಶ್ರುತವರ್ಧ ||

ಸಹಸಃ ಸೊನೋ—ಶಕ್ತಿಯ ಪುತ್ರನೂ | ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಅನುಕೂಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮಗೆ | ಅದೈ—ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅಚ್ಚಿದ್ರಾ—ತಡೆಯಿಲ್ಲದ (ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ) ಗಳಾದ | ಶರ್ಮ—ಸುಖಗಳನ್ನು | ಯಚ್ಚೈ—ಕೊಡು (ಮತ್ತು) | ಊರ್ಜೋ ನಪಾತ್—ಅನ್ನದ ಪುತ್ರನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗೃಣಂತೆ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತನನ್ನು | ಆಯಸೀಥಿಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಘನವಾದ | ಪೂರ್ಥಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳ ಮೂಲಕ | ಅಂಹಸೇ—ಪಾಪದಿಂದ | ಉರುಷ್ಯ—ಶಾಪಾದು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೂ, ಅನುಕೂಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮಗೆ ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಗಳಾದ ಸುಖಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸು. ಅನ್ನಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ದೃಢವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪಾಪದಿಂದ ಶಾಪಾದು.

English Translation.

Son of strength, favourably-shining, Agni, grant to your adorers, on this occasion, uninterrupted happiness ; offspring of food, preserve him who praises you from sin with guards of iron.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹಸಃ ಸೊನೋ—ಇದು ಅಗ್ನಿನಾಚರವಾದ ಶಬ್ದದ ಸಂದೋಧನೆ. ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಅರಣ್ಯಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತಮಿ ಮಾಡುವುದಾದುದರಿಂದ, ಬಲಪುತ್ರತ್ವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಮಿತ್ರಂ ಮಹಃ ಯಸ್ಯ | ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಊರ್ಜೋ ನ ಪಾತ್—ನ ಪಾತೆಯಿತ್ತೀತಿ ನಪಾತ್ ಅನ್ನಸ್ಯ ಪುತ್ರ | ಮಾನವರು ತಾವು ತಿಂದ ಅನ್ನದಿಂದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಆಗ ಅನ್ನದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಶಕ್ತಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನ್ನಪುತ್ರನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಆಯಸೀಥಿಃ—ವ್ಯಾಪ್ತೈಃ ಯದ್ವಾ ಅಯೋವತ್ ಸ್ವರ್ಥತೈಃ | ಎಂದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಗಳಾದ, ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ದೃಢತರಗಳಾದ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉರುಷ್ಯ—ರಕ್ಷಿಸು—ಉರುಷ್ಯತೀ ರಕ್ಷಣವರ್ತಾ (ನಿರು. ೫-೨೩) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉರುಧಾತವಿಗಿ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಚ್ಚಿದ್ರಾ—ನ ಛಿದ್ರಾಣಿ ಅಚ್ಚಿದ್ರಾಣಿ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಛಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ರೂಪ.

ಸೊನೋ ಸಹಸಃ—ಪರಮಪಿ ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹಸಃ ಎಂಬ ಪದ್ಯಂತಕದವು ಪೂರ್ವದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಚಿ ಎಂಬ ಅಪ್ಪಮಿಕ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉರುವ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರವು ಪದದ್ವಯ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರ್ಮ—ತರ್ಮಾಣಿ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಯಚ್ಚಿ—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗಿ ಹಿ ಅಪೇಶ. ಪಾಠ್ಯಧ್ಯಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಚ್ಚಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ ವಿಕರಣ ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗಿ ಲುಕ್ ತಿಷಿಂಕನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಜೋನಪಾತ್—ನ ಪಾತಯತಿ ಇತಿ ನಪಾತ್. ನೆಭ್ರಾಣ್ ನಪಾತ್ ನಾಸತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಾಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ. ಸುಪಾಮಂತ್ರೀತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಪರಾಂಗವದ್ವಿವಿಧವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪಾವದ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ಭಿ—ಪ್ಲೂ ಪಾಲನ ಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್. ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಪುಕಾರದ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರಹರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಛಂದವಾದ ಇತಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶಾಖಾ ದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಭವಾ ವರೂಥಂ ಗೃಣತೇ ವಿಭಾವೋ ಭವಾ ಮಘವನ್ಮಘವನ್ಧ್ಯಃ ತರ್ಮಃ |
 ಉರುಷ್ಯಾಗ್ನೇ ಅಹಂಸೋ ಗೃಣಂತಂ ಪ್ರಾತರ್ಮ್ಹೋ ಧಿಯಾವಸುಷಃ-
 ಗಮ್ಯತ್ | ೯ |

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಭವ | ವರೂಠಂ | ಗೃಣತೇ | ವಿಭಾಸವಃ | ಭವ | ಮುಘ್ರಾವನ್ | ಮುಘ್ರವತ್ಸ-
ಭ್ಯಃ | ಶರ್ಮ |
ಉರುಷ್ಯ | ಅಗ್ನೇ | ಅಂಹಸಃ | ಗೃಣಂತಂ | ಪ್ರಾತಃ | ಮುಕ್ತು | ಧಿಯಾವಸುಃ
ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ವಿಭಾವೋ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಾಗ್ನೇ ಗೃಣತೇ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ವರೂಠಂ-
ವಿತಿ ಗೃಹನಾಮ | ವರೂಠಮನಿಷ್ಯನಿವಾರಕಂ ಗೃಹಂ ಭವ | ಹೇ ಮುಘ್ರವನ್ ಧನವನ್ಯಗ್ನೇ ಮುಘ್ರ-
ವದ್ಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಭವ |
ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಗೃಣಂತಂ ಸ್ತುವಂತಮಂಹಸಃ ಪಾಪಕಾರಿಣಃ ಶತ್ಪೋರುರುಷ್ಯ | ರಕ್ತ | ಧಿಯಾವಸುಃ
ಕರ್ಮಣಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಾ ಸ್ವಾಸ್ತಧನೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾತೆರಿದಾನೀವಿವ ಪೆರೇದ್ಯುರಪಿ ಮುಕ್ತು ಶೀಘ್ರಂ ಜಗ-
ಮ್ಯಾತ್ | ಅಗಚ್ಚತು || ವರೂಠಂ | ವ್ಯೌರ್ ವರಣೇ | ಜ್ವವ್ಯ ಇಷ್ಟಾನೂಠನ್ | ಉ. ೨-೬ | ಇತ್ಯೂ-
ಛಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾಡಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಣತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ವಿಭಾಸಃ | ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಭಾವಿಭಾಸಃ | ಅತೋ ಮನಿನಿತಿ ವಿಚ್ | ತವಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪಾ | ಮಾದುಪ-
ಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ಮತುಪಸೋ ರುತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಮುಘ್ರವದ್ಯೋಃ | ಮುಘ್ರವಾ
ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೬-೪-೧೨೮ | ಇತಿ ಮುಘ್ರವತ್ಸಾಭ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಲದೇಶಃ | ಸ ಚ ನಾನುಬಂಧಕೃತಮನೇ-
ಕಾಲ್ಪಾಂ | ಪರಿ. ೬ ಮ. ೧-೧-೫೫ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ . ಅಲೋಕಂತ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೧-೧-೫೨ | ಇತ್ಯಂತಸ್ಯ
ಭವತಿ | ಮುಕ್ತು | ಬುಚಿ ತುನುಘಮುಕ್ತುತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಧಿಯಾವಸುಃ | ಬಹುವಿಹಾರ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯ-
ತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ | ಲುಗಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಜಗಮ್ಯಾತ್ |
ಗಮ್ಲು ಸ್ಯಪ್ಲು ಗತೌ | ಲಿಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ತಪಃ ಶ್ಲುಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಭಾವಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗೃಣತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜ-
ಮಾನನಿಗೆ | ವರೂಠಂ—(ಅನಿಷ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ) ಮನೆ (ಅಪರಿ)ಯಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು | ಮುಘ್ರವನ್—ಧನ
ವಂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮುಘ್ರವದ್ಯೋಃ—(ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ) ಧನವಂತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ಶರ್ಮ—
ಸುಖವಂಟಾಗುವಂತೆ (ಸುಖದಾಯಕನಾಗಿ) | ಭವ—ಆಗು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗೃಣಂತಂ—
ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನನ್ನು | ಅಂಹಸಃ—ಪಾಪಕಾರಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ | ಉರುಷ್ಯ—ಕಾಪಾಡು | ಧಿಯ

ಪನುಃ—ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಧನವಂಶನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಪತ್ರಾಣಿ—(ಈಗನಂತೆ) ಬೆಳಗ್ಗೆ (ಯೂ) | ಮುಷ್ಟು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗ | ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಆಸರೆ ಯಾಗಬಿಡು. ಧನವಂಶನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪವಿತ್ರವರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸುಖ ದಾಯಕನಾಗ ಅಗು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ (ಪಾಪಕಾರಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ) ಕಾಪಾಡು. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಗ್ನಿಯು ಬೆಳಗ್ಗೆಯೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದಯಮಾಡಲಿ.

English Translation.

Agni of various rays, be a house to him who praises you; wealthy Agni, be a source of happiness to the wealthy (sacrificers); protect, Agni, your worshippers from sin; and Agni who is rich with righteous deeds, come to us speedily in the morning.

|| ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಭಾವಃ—ವಿಶೇಷರೂಪಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕಾಶಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. ವಿಶಿಷ್ಟಾ. ಛಾಃ ವಿಘ್ನಾಃ ಎಂಬುದು ಇದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ.

ವರೂಢಂ—ವರೂಢ ಶಬ್ದವು ಗೃಹಪರಂಪರೆಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಲೌಕಿಕನಾಗಿ ವರೂಢ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಗೃಹನಾಮಾನೃತ್ಯರಾಣಿ ದ್ವಾವಿಂತತಿ: ಎಂದು (೩-೧೩) ನಿಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಗೃಹವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರೂಢಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿವೃತ್ತನಿವಾಂಶವಾದ ಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ.

ಧಿಯಾವನುಃ—ಕರ್ಮಣಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನೋಽಗ್ನಿಃ | ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಬುದ್ಧಿಕೃತಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ವಿಶ್ವರೈವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿ. ಧಿಯಾ ವನುಃ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಲೋಕವಾಗದಿರುವುದು ಕೇವಲ ಛಾಂಚನ.

ಮುಷ್ಟು ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಶೀಘ್ರಂ ಅಗಚ್ಛತು. ಗಮ್ಯು ಸ್ವಕ್ಷ್ಯುಗತ್ ಎಂದು ಭಾವವಿನಿಂದ ಉಪ್ಪವನಾದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪ ಇದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧವಃ—ಧೂ ಸಪ್ತಾಯಾಂ ಧಾಮು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷನಿವಹನರೂಪ. ತ್ಯುಹೋಽಪ್ತಿಯುಃ ಎಂಬುದಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯ ದೀರ್ಘ.

ವರೂಢಮ್—ವೃಷ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಜ್ಞವೃಷ್ಠ್ಯಾಧ್ಯಮೂಢನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಢನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣತೇ—ಗೃಣ ರದ್ವೇ ಧಾತು. (ಇಲ್ಲಿ ಸಂದೀರ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಪ್ರಸ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಸ್ಯ. ಕತ್ಯ ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಭ್ಯಸ್ತು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮುಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ತ. ಗೃಣತ್ ತಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮ್ ಶೂನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭಾವಃ—ವಿಭವ್ಯ ಧಾಃ ವಿಭಾಃ. ಛಾ ದೀವತ್ತಿ ಧಾತು. ಅತೋಮನಿನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಚನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಭಾಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿಭಾವನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮೂಡುಪದೋಯೋಕ್ಷ ಮತೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೀಶ. ಸಂಬುದ್ಧಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ. ಆಮಂತ್ರೀತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಘವದ್ಯೈಃ—ಮುಘವಾ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಘವನ್ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ತ್ಯ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೀಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಕಾರ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾನುಬಂಧಕ್ಕೆ ತಮನೇಕಾಲ್ಪಮ್ (ಪರಿಭಾಷಾ ೬) ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರ್ಣವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅನೇಕಾಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಲೋಕತೈಸ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೈಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರುಷ್ಯ—ಉರುಷ್ಯ ಎಂಬ ಧಾತುವು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮುಪುರುಷ ವಿಕವಚನದರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮುಕ್ಷೂ—ಮುಚಿತುನುಘ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಾವಸುಃ—ಧಿಯಾ ವಸು ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧಿಯಾವಸುಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸವನಾಸ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸವಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಿಯಾ ಎಂಬುದು ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ಯಂತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ರಸರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌಪ್ರೈಕ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕೃತ್ಪ್ರಸರ ಬಂದಾಗ ಅದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಗಮಲ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಕ್ಷ ಅದೇಶ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಶ. ಕುಹೋಕ್ಷುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೀಶ. ಯಾಸುಹಿ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಞಾಗಿ ಯಾಸುಃಟಾಗಮ. ಸುಹಿತಿಥೋ

ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗಮು. ಲಿಜಃಸಲೋಪೋನಂತ್ಯೈಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂತ್ಯವಾದ ಎರಡು ತಕಾರಗಳಿಗೂ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಐವತ್ತೆ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಐವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

[ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ]

ವಯಾ ಇದಿತಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ನೋಧಸ ಅರ್ಷಂ ತೈಷ್ಠುಧಂ | ವೈಶ್ವಾನರ-
ಗುಣಶೋಗ್ನಿರ್ಚೀವತಾ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ವಯಾ ಇತ್ಯಪ್ತ ವೈಶ್ವಾನರೀಯಮಿತಿ || ಸೂಕ್ತ-
ವಿನಿಯೋಗೋ ಲಿಂಗಾವವಗಂತ್ಯವ್ಯಃ ||

ಅನುವಾದವು—ವಯೋ ಇತ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ ಗೌತಮನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ಛಂಧಸ್ಸು. ವೈಶ್ವಾನರನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವಯಾ ಇತ್ಯಪ್ತ ವೈಶ್ವಾ-
ನರೀಯಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸೂಕ್ತ—ರ್ಷಿ

ಮಂಡಲ-೧ | ಅನುವಾಕ-೧೧ | ಸೂಕ್ತ-೨೫ ||

ಅಪ್ತಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ- ೨೫ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯ-೬

ಮುಷಿ-ನೋಧಾ ಗೌತಮಃ |

ದೇವತಾ-ಅಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರಃ |

ಛಂಧಃ-ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ |

[ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ವಯಾ ಇದಗ್ನೇ ಆಗ್ನಯಸ್ತೇ ಆನ್ಯೇ ತ್ವೇ ವಿಶ್ವೇ ಆಮೃತಾ ಮಾದಯಂತೇ
ವೈಶ್ವಾನರ ನಾಭಿರಸಿ ಕ್ಷಿತಿಗನಾಂ ಸ್ಥೂಣೀವ ಜಸಾ ಉಪಮಿದ್ಧಯಂಥ

|| ೧ ||

ಪದವಾಕಿ:

ವಯಾಃ | ಇತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಅಗ್ನಯಃ | ತೇ | ಅನ್ಯೇ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ವಿಶ್ವೇ |
 ಅಮೃತಾಃ | ಮಾದಯಂತೇ |
 ವೈಶ್ವಾನರ | ನಾಭಿಃ | ಅಸಿ | ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ | ಸ್ಥೂಣಾಃ ಇವ | ಜನಾನ್ | ಉಷ್ಕ-
 ಮಿಕ್ | ಯಯಂಥ || ೧ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ವಯಾಃ ಶಾಖಾ ವೇದೇರ್ವಾತಾಯಿನಾ ಭವಂತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೧-೪ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯೇ-
 ನೈಲ್ಯಗ್ನಯಃ ಸಂತಿ ತೇ ಸರ್ವಲ್ಯಪಿ ತೇ ಕವ ವಯಾ ಇತ್ ಶಾಖಾ ಏವ | ತತಸ್ತೃತೋಽನ್ಯೇ ನ ಸಂತೀತಿ
 ಛಾವಃ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ಸತಿ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವಲ್ಯಮೃತಾ ಅಮರಣಭರ್ಮಾಣೋ ದೇವಾ ಮಾದಯಂತೇ |
 ಹೃಷ್ಯಂತಿ | ನ ಹಿ ತ್ವದ್ವೃತ್ತಿರೀಕೇಣ ತ್ವೇರ್ಜೀವಿತುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ಹೇ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ನರಾಣಾಂ
 ಜಾತರೂಪೇಣ ಸಂಬಂಧಿನ್ನೇ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನಾಭಿಃ ಸಂನದ್ಧಾಸಿ | ಅವಸ್ಥಾಪಕೋ
 ಭವಸಿ | ಅತಸ್ತೃಮುಪಮಿದುಪಸ್ಥಾಪಯಿತಾ ಸನ್ | ಯದ್ವಾ | ಉಪಮಿದುಪಸ್ಥಾಪಯಂತಿ ವಿಶ್ವೇ-
 ಷಣಃ | ಜನನ್ಯಯಂಥ | ಅಧಾರಯಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಉಪಮಿದುಪಸ್ಥಾಪಯಂತಿ ಸ್ಥೂಣೇವ |
 ವಂಶಧಾರಣಾರ್ಥಂ ನಿಖಾತಃ ಸ್ತಂಭೋ ಯಥಾ ಗೃಹೋಪರಿಷ್ಠಂ ವಂಶಂ ಧಾರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ವೈಶ್ವಾ-
 ನರ | ವಿಶ್ವೇ ಚೇಮೇ ನರಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಃ | ನರೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ | ಪಾ. ೬-೩-೧೨೯ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ
 ದೀರ್ಘಃ | ತತ್ಸಂಬಂಧೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯೇತ್ | ನಾಭಿಃ | ನಹೋ ಮಶ್ವ | ಉ. ೪-೧೨೫ |
 ಇತೀಷ್ಟ್ವಾತ್ಯಯೋ ಭವಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಇಾಶ್ಚಾತ್ಯದ್ಯಾದಾತ್ವತ್ವಂ | ಅಸಿ | ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪೇ
 ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಿತ್ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ
 ಕ್ಷಿತ್ | ಅಂತೋದಾಶ್ಚಾತ್ಯಿತಿಶಬ್ದಾದುಪತ್ರಸ್ಯ ನಾಮೋ ಸಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತ್ಯಾದಾತ್ವತ್ವಂ | ಉಪ-
 ಮಿಕ್ | ದುಮಿಕ್ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಕೇ | ಅಸ್ಮಾದುಪಪೂರ್ವಪ್ರಮುಲವಚನಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಿತ್ | ತುಗಾಗಮಃ |
 ಯಯಂಥ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲಿಟಿ ಥಲಿ ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾದಿಟಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ಉಪದೇಶೇತ್ಯತಃ | ಪಾ.
 ೭-೨-೬೨ | ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅದೈ ಅಗ್ನಯೇ | ಅನ್ಯೇ ಅಗ್ನಯಃ—ಇತರ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಗಳಿರುವರೋ ಅವರಿಬ್ಬರೂ |
 ತೇ—ನನ್ನ | ವಯಾ ಇತ್—ಶಾಖೆಗಳೇ | ತ್ವೇ—ನೀನಿರಲು | ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ
 ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ | ಮಾದಯಂತೇ—ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ | ವೈಶ್ವಾನರ—ಮಾನವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜಾತ

ಇಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸ್ವಿತೀನಾಂ—ಮಾನವರ | ನಾಥಿಃ ಅಸಿ—ಹೊಕ್ಕುಳುರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಅದ್ದರಿಂದಲೇ) ಉಪಮಿತ್—ಅಳವಾಗಿ ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟು | ಸ್ತೋತ್ರೇವ—ಸ್ತಂಭವು (ಮನೆ ಹುಣ್ಣು) ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ | ಜನಾಃ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಯಯಂಥ—ಅವಲಂಬನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಡಿದೀಯೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿ ದೇವನೇ, ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಇತರ ಯಾವ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಗಳಿರುವರೋ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಶಾಪಗಳೇ ಆಗಿರುವರು. ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮರಣರಹಿತರಾಗಿ ಸಂಶೋಷಿತರುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ಜಾತರೂಪದಿಂದ ಸಕಲ ಮಾನವರಲ್ಲೂ ನಾಥಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಳವಾಗಿ ನೆಟ್ಟು ಸ್ತಂಭವು ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗವೆಡೆಯನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ನೀನು ಮನುಷ್ಯರಿಗಿಲ್ಲ ಅವಲಂಬನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation.

O Agni, whatever other fires there may be, they are but ramifications of you ; all the immortals rejoice in you ; you Vaiswanara, are the navel of men and uphold them like a deep-planted column.

|| ವಿಶೇಷವಚನಗಳು ||

ವಯಾಃ—ವಯಾ ಶ್ವಾಖಾ ವೇತೇರ್ವಾಶಾಯಿನಾ ಭವಂತಿ (ಐರು. ೧-೪) ಎಂಬ ನಿರುತ್ತದಂತೆ ವಯಶ್ಚ ಬೃಹ್ಮಕ್ಕೆ ಶಾಪ ಎಂದರ್ಥ. ವಯಶ್ಚ ಬೃಹ್ಮವನ್ನು ಶಾಖಾಶ್ಚ ಬೃಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಹಿದ್ದಾರೆ. ವಯಾಃಶಾಖಾಃ ಇತಿ ಪಠ್ಯಾಯವಚನಃ—ಎಂದು ನಿರುತ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ಮಾಡಯಂತೀ—ದೃಷ್ಟ್ಯಂತಿಃ ದೇವತೆಗಳು ಅತಿಶಯನಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಷಿತರಬೇಕಾದರೆ ಅಗ್ನಿ ಸಹಾಯ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಅಗ್ನಿ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಅವರು ತೃಪ್ತರವಲಾರರು ಎಂಬುದೇ ಭಾವಾರ್ಥ.

ವೈಶ್ವಾನರ—ವಿಶ್ವೇ ಚೇಮೇ ನರಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಃ ಕಶ್ಚೇಂಬಂದೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ—ಸಮಸ್ತ ಮೂಷಕರ ಕ್ಷುದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜಲರಾಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದಿರುವವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ವೈಶ್ವಾನರ ಪದದ ವಿವರಣೆ.

ಉಪಮಿತ್—ಸ್ಮಾಪನೆ ಮಾಡುವವನು. ಈ ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಮಾಪನವಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಮನೆಯ ಭಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೆಟ್ಟುಕಂಬವು ಮನೆಯ ಭಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊರುವಂತೆ ಮಾನವರ ಜಲರದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಸರ್ವರ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯ ಸಾಗಿಸುವಂತೆ ಎಂಬುದು ಈ ಪದದಿಂದ ತೋರಿಸಿರುವ ವಿವರಣೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾದಯಂತೇ—ಮದ ತ್ವಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪೇಷಾತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ನೆಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಕ್ಷಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರ—ವಿಶ್ವೇ ಚ ಇವೇ ನರಾಶ್ಚ ಎಬ್ಬನರಾಃ ನರೇಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುವಾಗ ನರಶಬ್ದ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಿಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಆಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ತತ್ಸಂಬಂಧಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಪ್ಯಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಚ್ಚುತ್ವಾನ್ ಸಂಬಂಧೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಪಾಠಾದಿಸುಬ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಮಿಶ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಭಿಃ—ಇತ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಜೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ನಯೋ ಭಕ್ತ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧ್ವಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶ ವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಚ್ಚಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಇಚ್ಚಾತ್ಯಾದಿನಿಶ್ಚಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾದಿಪ್ರ ತ್ಯಯಪರವಾದುದರಿಂದ ತಾಸಸ್ಮೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದಪರದಕ್ಷಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೀಣನಾಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುವಾಗ ಕ್ಷಿಚ್ ಕೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಪ್ಲೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಸ್ಯಾಂಕ್ತಿ ದೀರ್ಘ. ಆಗ ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತದ ಪರದಕ್ಷಿರುವ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಾನ್—ದ್ವಿತಿೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪ ಪರವಾದಾಗ ದೀರ್ಘಾದೇಶಿ ಸಮಾ ನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಅತೋಽಟಿನಿಶ್ಯಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ ಭಾವ.

ಉಪಮಿಶ್—ಡುಮಿಷ್ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ಯತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಲಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪವೇಷಾತ್ ಕ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯದುಕ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಯನ್—ಯಮ ಉಕರವೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸ್ಮೈಪ ದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಓಟಿಗೆ ಫಲಾದೇಶ. ಅನಿಟ್ಟಾದವೂ ಕ್ರಾದಿನಿಯಮದಿಂದ ಫಲಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರಿ

ಉಪದೇಶೀತ್ವತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಧಾತುನಾಮದರಿಂದ ಧನಃ ಇತ್ಯದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನೆತ್ತಾ ಪದಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಥಿಯಯ ಪರಸವರ್ಣಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಚಂಪದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತೃರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಮೂರ್ಧಾ ದಿವೋ ನಾಭಿರಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಥಾಭವದರತಿ ರೋದಸ್ಯೋಃ |
ತಂ ತ್ವಾ ದೇವಾಸೋಽಜನಯಂತ ದೇವಂ ವೈಶ್ವಾನರ ಜ್ಯೋತಿರಿದಾ-
ರ್ಯಾಯ || ೨ ||

ಪಠಪಠಃ

ಮೂರ್ಧಾ | ದಿವಃ | ನಾಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಅಥ | ಅಭವತ್ | ಅರತಿಃ |
ರೋದಸ್ಯೋಃ |

ತಂ | ತ್ವಾ | ದೇವಾಸಃ | ಅಜನಯಂತ | ದೇವಂ | ವೈಶ್ವಾನರ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಇನ್ |
ಆರ್ಯಾಯ || ೨ ||

|| ಸಾಯುನಾಭಾಸ್ಯ ||

ವಿಷುವತ್ಸಂಜ್ಞೇಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಮೂರ್ಧಾ ದಿವೋ ನಾಭಿರಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿ-
ಕೋಃಸುರೂಪಸ್ತುಚಃ | ವಿಷುವಾಸ್ತಿಸಾರೀರ್ತ್ಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಮೂರ್ಧಾಸಂ ದಿವೋ ಅರತಿಂ
ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮೂರ್ಧಾ ದಿವೋ ನಾಭಿರಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ ವಾ | ಅ. ೮-೬ | ಇತಿ ||

ಅಯಮಗ್ನಿ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಾ ಶಿರೋಪಕ್ರಮಾಣಫಲೋ ಭವತಿ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ
ಧೂಮೀಶ್ಚ ನಾಭಿಃ ಸಂನಾಹಕಃ | ರಕ್ಷಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥಾನಂತರಂ ರೋದಸ್ಯೋದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋ-
ರಯಮರತಿರಧಿಪತಿರಭವತ್ | ಹೇ ವೈಶ್ವಾನರ ತಂ ಶಾಪ್ತಕಂ ದೇವಂ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಂ ತ್ವಾ ಶ್ವಾಂ
ದೇವಾಸಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಆರ್ಯಾಯ ವಿಷುವೇ ಮನವೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾ ಜ್ಯೋತಿರಿತ್
ಜ್ಯೋತೀರೂಪಮೇವಾಜನಯಂತ | ಉದಜಾಹಯನ್ || ಮೂರ್ತಮಸ್ತಿಸ್ತ್ರೀಯತಿ ಇತಿ ಮೂರ್ಧಾ |
೨. ೨೭ | ಪೃಷ್ಠಾಕ್ಷಸ್ತಿ ತ್ಯಾದ್ ವಿವಾತನಾಪ್ರೋಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯುಃ | ಹಿನ್ದ್ರಾತಿಥ್ಯ-
ಕ್ಷೇತಿ ಜಾಪ್ತೃತ್ಯಯಂತೋಃಕೋದಾಶ್ಚಃ | ಅಜನಯಂತ | ಅಪೀಶ್ವಾಪ್ಸ್ಯ ಸುರಂತೋಽಪ್ರಮಂಶಾಶ್ಚ |
ಧಾ. ೧೯-೬೩.೬೭ | ಇತಿ ಮಿಶ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತಿಕಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿದೇವನು | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ | ಮೂರ್ಧಾ—(ಪ್ರಧಾನವಾದ) ಶಿರಃಪ್ರಾಯನಾಗಿಯೂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಗೆ | ನಾಭಿಃ—(ಕೇಂದ್ರದ) ಹೊಕ್ಕಳು ರೂಪದಲ್ಲಿ (ಸಂರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ) | ಅಥ—ಮತ್ತು | ದೋದಸ್ಯೋಃ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ | ಅರತಿಃ—ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ | ಅಭವತ್—ಆಗಿದ್ದಾನೆ | ವೈಶ್ವಾನರ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಂ—ಆಂತಹ | ದೇವಂ—ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ದೇವಾಸಃ—ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ | ಆರ್ಯಾಯಿ—ಪ್ರಾಚ್ಯನಾದ ಮನುವಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಜ್ಯೋತಿರಿತ್—ಜ್ಯೋತಿಯರೂಪದಲ್ಲಿ | ಅಜನಯಂತೆ—ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿದೇವನು ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತೆ ಪ್ರಧಾನನಾಗಿಯೂ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊಕ್ಕಳಿನಂತೆ ಸಂರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ನಿನ್ನನ್ನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಾಚ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು.

English Translation.

Agni, the head of heaven, the navel of earth, became the ruler over earth and heaven; all the gods created you, Vaiswanara, in the shape of light for the Arya.

|| ವಿಕೇಶ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಸುವಕ್ಷಂಚ್ಚವೇಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಿಶ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನವಾಡುವಾಗ ಮೂರ್ಧಾ ದಿವೋ ನಾಭಿರಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ವಿಷುವಾನ್ವಿವಾಕೀತ್ಯ ಎಂಬ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧಾನಂ ದಿವೋ ಅರತಿಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮೂರ್ಧಾ ದಿವೋ ನಾಭಿರಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೬)

ಮೂರ್ಧಾ—ಶಿರೋವಕ್ತ್ರೈಧಾನಭೂತೋ ಭವತಿ—ಶರಯಂತೆ ಎಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಧಾನ ಭೂತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೂರ್ತಮಸ್ತಿಸ್ಥೋ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಮೂರ್ಧಾ (ಋ. ೮-೬) ಎಂದು ಋರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು.

ಆರ್ಯಾಯಿ—ದಿವ್ಯಾಂಸನಿಗೆ, ಮನುವಿಗೆ, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹೀಗೇ ಮೂರ್ಧಾವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜ್ಯೋತಿರಿತ್—ಜ್ಯೋತೀರೂಪಮೇವ—ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ ಶಬ್ದವು ವಿವಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿಯೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮೂರ್ಧಾ—ಮೂರ್ತಮ್ಸ್ಯನ್ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಮೂರ್ಧಾ. (ನಿರು. ೭.೨೭) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು
ನರ್ತನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷಸ್ತುಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ರೂಪ
ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿವಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾ—ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವು. ಸಿದ್ಧಿರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಪ್ಪೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಉದಾತ್ತ
ಯೋಜಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ—ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸು
ಲಾಗವು.

ಅಜನಯಂತ—ಜನೀ ಪ್ರಾರ್ಥಾವೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಷೇತುಮತಿಣಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಷೆಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೆಲುವಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ.
ಜಾನಿ ಎಂಬುದು ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಹ್ ಪ್ರತ್ಯಮ
ವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಪಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಜನೀ ಜ್ಜನ್ಯಕ್ಕೆಸು-
ರಂಜೋಮಂತಾಕ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿಶಾಂತ್ಯಸ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾತ್ಯಸ್ಯ. ಷೆಟ್ಗೆ ಶವ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಲಹ್ ನಿಮಿತ್ತ
ವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗವು. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಭಿಃ, ವೈಶ್ವಾನರ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಆ ಸುಯ್ಯೇ ನ ರತ್ಯಯೋ ಧ್ರುವಾಸೋ ವೈಶ್ವಾನರೇ ದಧಿರೇಗ್ನಾ
ವಸೂನಿ |
ಯಾ ಪರ್ವತೇಷೋಷಧೀವ್ವಪ್ಸು ಯಾ ಮಾನುಷೇಷ್ವಸಿ ತಸ್ಯ ರಾಜಾ

|| ಪದಾಠಃ ||

ಆ | ಸೂರ್ಯೇ | ನ | ರತ್ನಯಃ | ಧ್ರುವಾಸಃ | ವೈಶ್ವಾನರೇ | ದಧಿರೇ | ಅಗ್ನಾ |
 ವಸೂನಿ |
 ಯಾ | ಪರ್ವತೇಷು | ಓಷಧೀಷು | ಅಪ್ಸೌಸು | ಯಾ | ಮಾನುಷೇಷು | ಅಸಿ |
 ತಸ್ಯ | ರಾಜಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನಾ ವೈಶ್ವಾನರೇಽಗೌ ವಸೂನಿ ಧನಾನ್ಯಾ ದಧಿರೇ | ಅಹಿತಾನಿ ಸ್ವಾಹಿತಾನಿ ಬಧೂವುಃ |
 ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಧ್ರುವಾಸೋ ನಿಕ್ಷಲಾ ರತ್ನಯಃ ಕಿರಣಾಃ ಸೂರ್ಯೇ ನ ಯಥಾ ಸೂರ್ಯ ಅಧೀ-
 ಯಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಅತಸ್ತ್ವಂ ಪರ್ವತಾದಿಷು ಯಾನಿ ಧನಾನಿ ವಿಧ್ಯಂತೇ ತಸ್ಯ ಧನಜಾತಸ್ಯ ರಾಜಾಸಿ |
 ಅಧಿಪತಿರ್ಭವಸಿ || ಅಗ್ನಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಥಾದೇಶಃ | ಯಾ | ಶೇಶ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ
 ಶೇರ್ಥೋಪಃ | ಓಷಧೀಷು | ಉಷ ದಾಹೇ | ಓಷಃ ಪಾಕಃ | ಭಾವೇ ಭಾಷಾ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದಾಹ್ಯ-
 ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಷ ಅಸು ಧೀಯತ ಇತ್ಯೋಷಧಯಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ಕಿಶ್ಕತ್ಯಯಃ | ದಾಸೀ-
 ಭಾರಾದಿಷು ಪತಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಪ್ತಮಿಾಬಹುವಚನೇ ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥ-
 ಮಾಯಾಂ | ಸಾ. ೬-೩-೧೩೨ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅಪ್ಸು | ಊಡಿಡಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ವೈಶ್ವಾನರೇ ಅಗ್ನಾ—ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ವಸೂನಿ—(ಸಕಲ) ಧನಗಳೂ |
 ಧ್ರುವಾಸಃ—ಶಾಶ್ವತಗಳಾದ | ರತ್ನಯಃ—ಕಿರಣಗಳು | ಸೂರ್ಯೇ ನ—ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಿತಗಳಾಗಿರುವಂತೆ |
 ಆ ದಧಿರೇ—ನಿಕ್ಷೇಪಗಳಂತೆ ಸ್ವಾಹಿತಗಳಾಗಿವೆ (ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು) | ಪರ್ವತೇಷು—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ |
 ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಪ್ಸು—ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಮಾನುಷೇಷು—ಮಾನವರಲ್ಲಿಯೂ |
 ಯಾ—ಯಾವ ಧನಗಳವೆಯೋ | ತಸ್ಯ—ಆ ಸಕಲಧನ ಸಮೂಹಕ್ಕೂ | ರಾಜಾ ಅಸಿ—ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶಾಶ್ವತಗಳಾದ ಕಿರಣಗಳು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಿತಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಸಕಲಧನಗಳೂ ವೈಶ್ವಾನರ ರೂಪ
 ದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳಂತೆ ಸ್ವಾಹಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಾನವರಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಧನಗಳವೆಯೋ ಆ
 ಸಕಲ ಧನಗಳೂ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation.

Treasures were deposited in Agni, Vaiswanara, like the permanent rays (of light) the Sun; You are the sovereign of all the treasures that exist in the mountains, in the herbs, in the waters, or amongst men

|| ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು ||

ಅಗ್ನಿ—ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪೋಷಣೆ ಪ್ರಥಮಾವಿಧಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೀಶವು ಬಂದಿದೆ. ಆ ದಿವ್ಯರೇ—ಅಹಿತಾನಿ ಸ್ವಾಹಿತಾನಿ ಬಭೂವುಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಸೂರ್ಯನೇ—ಸಿಂಹಲವಾದ ಕಿರಣಗಳು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಡಗಿವೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಧನಜಾತವೂ ಅಡಗಿರುವುದು ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತ ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿರುವುದು.

ಓಷಧೀಷು—ಉಪ-ದಾಹೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ರೂಪ ಇದು. ಓಷಃ ಎಂದರೆ ಪಾಕ ಎಂದರ್ಥ. ಓಷಃ ಅಸು ಧೀಯಂತೇ ಇತಿ ಓಷಧಯಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಗುಣವೂ ಪಾಕಜನ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವು ಓಷಧಿ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಧ್ರುವಾಸೇ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಹಿಗೆ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ದಧಿರೇ—ದುಧಾನ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಪಿಸ್ತ ರಿಯೋರೇಶಿರೇಶ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಶಾದೀಶ. ತಿಂಜಂತನಿಧಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿ—ಅಗ್ನಿರಬ್ಜಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಕ್ಕೆಗೆ ಇಂದೇಶ. ಡಿಕ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ.

ಯಾ—ಯಜ್ಞಬ್ಜ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಹಿಗೆ ತಿ ಅದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂತೆ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಓಷಧೀಷು—ಉಪ ದಾಹಃ ಧಾತು. ಓಷಃ ಪಾಕಃ ಧಾರಣದಲ್ಲಿ ಛೇಷ್ ಪ್ರಕೃಯ. ಪ್ರಕೃಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಇಹಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇಹಾತ್ರಾದಿರ್ನಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯದಾತ್ಸುರ ಬರುತ್ತದೆ. ಓಷಃ ಅಸು ಧೀಯಂತೇ ಇತಿ ಓಷಧಯಃ. ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾನ್ರಿಶೇಶೇಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೩.೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರಕೃಯ. ಅಶೋಲೋಪ ಇತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದಾಸೀಧಾರಾವಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಕವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರಬದ್ಧವೆತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಯು—ಅಪ್ಪಾಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರದ. ಉಡಿಪಿಂಪದಾಡಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಕ್ಕೆಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಯದ್ವೈಶ್ವಾನ್ನಾನ್ನೈಶ್ವರ್ಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಭಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರವು ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಬ್ರಹ್ಮತೀ ಇವ ಸ್ತೂನವೇ ರೋದಸೀ ಗಿರೋ ಹೋತಾ ಮನುಷ್ಯೋಽ-
ನ ದಕ್ಷಃ |

ಸ್ವರ್ವತೇ ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ ಪೂರ್ವೀವೈಶ್ವಾನರಾಯ ನ್ಯತಮಾಯ
ಯಹ್ವೀಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಬ್ರಹ್ಮತೀ ಇವೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತೀಇವ | ಸ್ತೂನವೇ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಗಿರಃ | ಹೋತಾ |
ಮನುಷ್ಯಃ | ನ | ದಕ್ಷಃ |

ಸ್ವರ್ವತೇ | ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯ | ಪೂರ್ವೀಃ | ವೈಶ್ವಾನರಾಯ | ನ್ಯತಮಾಯ |
ಯಹ್ವೀಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸೂನವೇ ಸ್ವಪುತ್ರಾಯ ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮತೀ ಇವ ಪ್ರಭೂತೇ ಇನಾಭೂತಾಂ | ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಪುತ್ರತ್ವಂ ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ಸ್ವಪ್ನಮವಗಮ್ಯತೇ | ಉಧಾ ಪಿತರಾ ಮಹಯನ್ನೋನಾಯಶಾಗ್ನಿಧ್ಯಾರ್ವಾಪೃಥಿವೀ ಭೂರಿರೀತಸೇತಿ | ಋಗ್ವಿ. ೩-೩-೧೧ | ಇತಿ ಮಹತೋ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯಾ ವಸ್ಯಾ ನಾಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಿಸ್ತತೇ ಜಾತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಜಾಯಂ ದೋಶಾ ದಕ್ಷಃ ಸಮರ್ಥಃ ಪೂರ್ವೀರ್ಭಯವಿಧಾ ಯಹ್ವೀರ್ಮಹತೀರ್ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀವೈಶ್ವಾನರಾಯಾಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರಾಯುಂಕ್ತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಕೀಡ್ಯತಾಯ | ಸ್ವರ್ವತೇ | ಶೋಭನಗಮನಯುಕ್ತಾಯ | ಸತ್ಯಶುಷ್ಮಾಯಾವಿತಃ ಬಲಾಯ | ನ್ಯತಮಾಯಾತಿತಯೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನೇತ್ರೇ | ತತ್ರ ವ್ಯಷ್ಪಾಂತಃ | ಮನುಷ್ಯೋ ನ | ಯಥಾ ಮನುಷ್ಯೋ ಲಾಕಿಕೋ ವಂದೀ ದಾಶಾರಂ ಪ್ರಭುಂ ಬಹುವಿಧಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಸ್ತುತಿ ತಪ್ತಕಾ || ಮನುಷ್ಯಃ | ಮನೋರ್ಜಾರ್ತಾವಿಷ್ಣುತೌ ಸುಕೇತಿ ಜಾತೌ ಗಮ್ಯಮಾನಾಯಾಂ ಮನುತಪ್ತಾದ್ಯಾ ಪುಗಾಗಮಶ್ಚ | ತತ್ಪ್ರಸರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಯತೋಃನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ ನ ಭವತಿ | ತತ್ರ ಹಿ ದ್ವೈಶ್ವಾನುಸರ್ವತೇ | ಸ್ವರ್ವತೇ | ಸುಪೂರ್ವಾದರ್ಶಾರ್ಥವೇ ವಿಷ್ | ತತೋ ಮತುಷ್ | ಮಾದು-ಪಧಾಯಾ ಇತಿ ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೋಷವೇ—ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆರಡೂ | ಸೊನೆವೇ—(ವೈಶ್ವಾನರ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು) ತಮ್ಮ ಮಗನಿಗಾಗಿ | ಬೃಹದೇ ಇವ—ವಿಸ್ತೃತಗಳಾದವೋ ಎಂಬಂತಾದವು | ದಕ್ಷೇ—ಸಮರ್ಥನಾದ | ಹೋತಾ—ಹೋತೃವು | ಸ್ವರ್ವತೇ—ಅರ್ಪಣವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನೂ | ಸತ್ಯತುಷ್ಠಾಯೇ—ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ | ಸ್ವತಮಾಯೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ ಆದ | ವೈಶ್ವಾನರಾಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ಮನುಷ್ಯೋಽಪ್—(ರಾಜನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಿ) ಲೋಕನಾದ ಹೊಗಳುಭಟನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಂತೆ | ಪೂರ್ವೀ—ಪೂರ್ವವೂ ಅಥವಾ ಬಹುವಿಧವಾದುದೂ | ಯೋಹೀ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ ಆದ | ಗಿರೀ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆರಡೂ ತಮ್ಮ ಮಗನಾದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತಗಳಾದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದವು. ಸಮರ್ಥನಾದ ಹೋತೃವು ಲೋಕನಾದ ಹೊಗಳುಭಟನು ರಾಜನ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಂತೆ ಅರ್ಪಣವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನೂ ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪೂರ್ವವೂ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತಾದವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Heaven and earth expanded as it were for their son. The experienced sacrificer recites, like a bard, many ancient and copious praises addressed to the graceful-moving, truly-vigorous and all-guiding Vaiswanara.

|| ನಿತೀದವಿಷಯಗಳು ||

ಸೊನೆವೇ—ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಗನು ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉತ್ತರಾ ಪಿತರಾ ಮಹಯನ್ವಜಾಯತಾಗ್ನಿದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವೀ ಭೂರಿ ರೀತಸಾ (ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೧೧) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಿಯು ಅಗ್ನಿಗೆ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೇ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಎಂದರೆ ಮಹತ್ವದ ಸಾಮವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ಬಹು ವಿಸ್ತಾರಗಳಾದುವು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತಾಪಿತೃಸ್ತಾನದಕ್ಷವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ವರ್ವತೇ-ಸತ್ಯತುಷ್ಠಾಯೇ—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ಗಮನ ವಿತೀಹವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುವು. ಅಗ್ನಿಯ ನಡಗೆಯು ಶೋಭನವಾಗಿದ್ದರೂ, ವಿತೀಹಬಲವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದುವು.

ಮನುಷ್ಯೋಽಪ್-ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಎಂಬರ್ಥ. ಇದು ಈ ಕ್ರೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ. ರೋಹದಿವಿ ವನವನವು ಜೇಗೆ ಹೊಗಳ:ಭಟನಾಗಿದ್ದು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೃತುವನ್ನು ಯಾವರೋ

ನಾನಾ ಸ್ತುತಿವಚನಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವನೋ ಅದರಂತೆ, ಶೋತೃವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವನು.

|| ನ್ಯಾಕವಚಸಕ್ರಿಯಾ ||

ಮನುಷ್ಯೇ—ಮನೋರ್ಜಾಪಾಪವಿಷ್ಣುತಾ ಸುಕ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಜಾತಿಯು ಗಮ್ಯಮಾನವನಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿತ್ಸಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಯೋತೋನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾಚ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಸರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ವರ್ವತೇ—ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಸು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಸ್ವರ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಉಪಸಂಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಠ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೀಶ. ಸ್ವರ್ವತೌ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಕೈತುಷ್ಠಾಯಿ—ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವೀ—ಪ್ಯ ವಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ಯಭಿದಿವ್ಯಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉತ್ಯ. ಪುರು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಷಾಃ. ಉದಾತ್ತ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೀಶ. ದಲಿಚಿ. ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಿವಸ್ತಿತ್ರೇ ಬೃಹತೋ ಜಾತವೇದೋ ವೈಶ್ವಾನರಪ್ರ ರಿರಿಚೇ ಮಹಿತ್ಯಾ |
ರಾಜಾ ಕೃಷ್ಣಿನಾಮಸಿ ಮಾನುಷೀಣಾಂ ಯುಧಾ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವರಿವ-
ತ್ವಕರ್ಥ || ೫ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ದಿವಃ | ಚಿತ್ | ತೇ | ಬೃಹತಃ | ಜಾತನೇದಃ | ವೈಶ್ವಾನರ | ಪ್ರ | ರಿರಿಚೇ |
ಮಹಿತ್ವಂ |

ರಾಜಾ | ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ | ಅಸಿ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ | ಯುಧಾ | ದೇವೇಭ್ಯಃ | ವರಿವಃ |
ಚೇಕರ್ಥಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಂಭಾರ್ಗಂ ||

ದೇ ಜಾತನೇದೋ ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಮಹಿತ್ವಂ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಂ
ಬೃಹತೋ ಮಹತೋ ದಿವಸ್ತಿತ್ ದ್ಯುಲೋಕಾದಸಿ ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ | ಪ್ರವವ್ಯಥೇ | ಕಿಂಚಿತ್ತ್ವಂ ಮಾನುಷೀಣಾಂ
ಮನೋಜಾಫಾತಾನಾಂ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಾಜಾಸಿ | ಅಧಿಪತಿರ್ಥವಸಿ | ತಥಾ ವರಿವೋದ್ರಸು-
ದೈರವಹೃತಂ ಧನಂ ಯುಧಾ ಯುಧೇನ ದೇವೇಭ್ಯಶ್ಚೇಕರ್ಥಃ | ದೇವಾಧೀನಮಕಾರ್ಷೀಃ || ವೈಶ್ವಾನರ |
ಪಾದದಿಶ್ಚಾಪ್ಯಮಿಳನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ರಿರಿಚೇ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚನೇ | ಅಪೋಪರ್ವವತಾತ್ಪ್ರವಿ-
ಶಿತ ಅಧಿಕೇ ವರ್ತತೇ | ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ |
ಮಾನುಷತದ್ವೋ ಮನೋಜಾಫಾತಾವಿತ್ಯರ್ಥಾತ್ಯಯಾಂತಃ | ಜಾತಿಲಕ್ಷಣೇ ಚಾಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತವಪ-
ನಾದತಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರವಾದ್ಯೇಷಾ ಇತಿ ಚೋನ್ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜ್ಯಾಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ |
ಪಂ. ೬.೧.೧೨೮ | ಇತಿ ಬಹುಲವಚನಾನ್ವಾಮ ಉದಾತ್ತಸ್ಯಾಧಾವಃ | ಯುಧಾ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಕಾರ
ಶತ್ಯಸಾತ್ವಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ವರಿವ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ನವಿಪಯಸ್ಯೇಶ್ವಾದ್ಯದ್ಯದಾ
ತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತವಾಃ ||

ಜಾತನೇದಃ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳವ | ವೈಶ್ವಾನರ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನನ್ನ |
ಮಹಿತ್ವಂ—ಮಹಾಹುತ್ಯವು | ಬೃಹತಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದಿವಸ್ತಿತ್—ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ | ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ—
ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ದೆಳೆಯತು (ಮತ್ತು ಏನು) | ಮಾನುಷೀಣಾಂ—ಮಾನುಷಿಂವ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ | ಕೃಷ್ಣೀ-
ನಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲ | ರಾಜಾ ಅಸಿ—ಅಧಿಪತಿಯಾಗದ್ದೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ವರಿವಃ—ಅಸುರರಾಜ ಅದ
ಶತ್ಯವಾನ್) ಧನವನ್ನ | ಯುಧಾ—ಯುದ್ಧದಿಂದ | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ | ಚೇಕರ್ಥಃ—(ಛನ)
ಗಳಿಸಿದೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಏನು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳವವನು. ಏನು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು
ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ದೆಳೆದಿದೆ. ಮತ್ತು ಏನು ಮನುಷಿಂವ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ

ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಸುರರಿಂದ ಆಪಹೃತವಾದ ಧನವನ್ನು ಆವರೂಪನೆ ಯುದ್ಧವಾಡಿ ಪುನಃ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಗಳಿಸಿಕೊಟ್ಟೆ.

English Translation.

Vaiswanara, who knows all that are born, your magnitude has exceeded that of the spacious heaven; you are the monarch of Manu-descended men; you have regained for the gods in battle, the wealth (carried off by the Asuras)

|| ವಿಶೇಷವಸುಗಳು ||

ಜಾತವೇದಃ—ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತಃ—ಹುಟ್ಟಿದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನು.

ವೈಶ್ವಾನರ—ಸಮಸ್ತ ಮಾನವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜಠರಾಗ್ನಿಯರೂಪದಿಂದ ನೆಲಸಿರುವವನು (ಆಗ್ನಿ).

ವರಿವಃ—ಅಸುರೈರಪಹೃತಂ ಧನಂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಆಪಹೃತವಾಗಿದ್ದ ಧನವನ್ನು ಯುದ್ಧವಾಡಿ ಮತ್ತೆ ಆದನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದೆ ಎಂದು ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ವರದ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ರೇಕ್ಷಃ ವೇದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನವರ್ಷಯಪದಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿರು. ೩.೯).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೈಶ್ವಾನರ—ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಓದನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ್ತಮಿಹ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಸಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಂಚೇ—ರಿಚರ್ ವಿರೇಚನೇ ಧಾತು. ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಬಲಾದನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧಾತ್ವರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅಧಿಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ರಿಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶ. ಧಾತುಮಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅತಿಹಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣೀನಾಮ್—ಕೃಷ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಟ್. ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಜಂಶಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯೈಕರಣ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷೀಣಾಮ್—ಮನೋಜಾತಾವಣ್ಯಾತ್ ಸುಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ವಾದುದು ಮಾನುಷ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷ್ಯ ಮಾದಿವಾಗಿ ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಾದಯೋಶೇಷಧಾತ್

(ಪಂ. ಸೂ. ೪-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾತಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಪಾಣಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಪಾಣಿರವಾದ್ಯವೋ ಪಾಣಿ (ಪಂ. ಸೂ. ೪-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾಣಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯಾ ಮದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತನೂಕರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಮಸ್ಮಿತರಸ್ಯಾಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಜ್ಯಾಂತದ ಪರವರ್ಧಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಯಾ ಕೃಂಪಿಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಂ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯೋಧಾ - ಯುಧ ಸಂಪ್ರಕಾರೀ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಯುಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾನೀಕೇಶಿಸ್ತೀತೀಯಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ವಿಧಕ್ವಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿವಃ - ವರಿವನ್ ಶಬ್ದ ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಏಕವಚನಸಕಲಿಂಗವಾದುದ ರಿಂದ ನಬ್ಬಿಷಯಸ್ಯ (ಃ. ಸೂ. ೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೇಕರ್ಥ - ಹುಕ್ಯದ್ ಕರಣೇ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನರೂಪ ಕ್ರಾದಿ. ನಿಯಮದಿಂದ ಫಲಿಗೆ ಇದಾಗುವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

[ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ |

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವ್ಯಷಭಸ್ಯ ವೋಚಿಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವ್ಯತ್ಸಹಣಂ
 ಸಚಿಂತೇ |
 ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯಮಗ್ನಿರ್ಜಘಂತ್ಯಾ ಅಧೂನೋತ್ಕಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂ-
 ಬುರಂ ಭವೇತ್ || ೬ ||

[ಸವಣಾಃ |

ಪ್ರ | ನು | ಮಹಿತ್ವಂ | ವ್ಯಷಭಸ್ಯ | ವೋಚಿಂ | ಯಂ | ಪೂರವಃ | ವ್ಯತ್ಸಹಣಂ |
 ಸಚಿಂತೇ |
 ವೈಶ್ವಾನರಃ | ದಸ್ಯಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ಜಘಂತ್ಯಾನ್ | ಅಧೂನೋತ್ | ಕಾಷ್ಠಾಃ | ಅವ |
 ಶಂಬುರಂ | ಭವೇತ್ || ೬ ||

[ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ |

ಅತ್ರ ವೈಶ್ವಾನರವತ್ಯೇನ ಮಧ್ಯಮಗ್ನಾನಸ್ತೋ ವೈಷ್ಯತೋಗ್ನಿಂಧಿಧಿಯತೀ | ಪೂರವ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ | ಪೂರವೋ ಮನುಷ್ಯಾ ವೈಶ್ವಾನರವರಕಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ಹಂಕಾರಂ ಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ

ಸಚೆಂತೇ | ವರ್ಷಾರ್ಥಿನಃ ಸೇವಂತೇ | ತಸ್ಯ ವ್ಯವಭಾಗ್ಯಾಪಾಂ ವರ್ಷತುರ್ವ್ಯಶ್ಚಾನರಸ್ಯ ಮುಹಿತ್ತಂ ಮಾಹಾ-
ತ್ಯಂ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪ್ರ ವೋಚಂ | ಪ್ರಬ್ರವೀಮಿ | ಕಿಂ ತದಿತ್ಯತ ಆಹ | ಆಯಂ ವ್ಯಶ್ಚಾನರೋಽಗ್ನಿಗ್ನೇದ್ಸುಂ
ರಸಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ವೋಪಶ್ಚಯಿಕಾರಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ಜಘನ್ಯಾನ್ ಹತಮಾನ್ | ತಥಾ ಕಾಷ್ಠಾ
ಅಪೋ ವ್ಯವ್ಯುಪಕಾನ್ಯಧೂನೋಽ | ಅಧೋಮುಖಾನ್ಯಪಾತಯತ್ | ಶಂಬರಂ ತಂ ನಿರೋಧಕಾರಿಣಂ
ಮೇಘಮವ ಭೇತ್ | ಅನಾಭಿನಶ || ವೋಚಂ | ಛಂದಸಿ ಲುಹ್ಲಾಽಲಿಠಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಾಙ್ಕ-
ಸ್ಯತಿವಕ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ವಚಿ ಉಮಿತ್ಯಮಾಗಮಃ | ಗುಣಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾ-
ಜ್ಯೋಗೇಷುಪೀತ್ಯದಧಾವಃ | ಜಘನ್ಯಾನ್ | ಹಂತೇರ್ಲಿಠಿಃ ಕ್ವಸುಃ | ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುಕ್ತರಸ್ಯ
ಹಕಾರಸ್ಯ ಘಕ್ತಂ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನೇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದಿದಧಾವಃ | ಭೇತ್ | ಭಿದಿ೦ ವಿಹಾರಣೇ | ಲಱ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಹಲ್ಜ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ತಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವವದದಧಾವಃ ||
ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಪ್ರ ಬ್ರವೀಮಿ ತನ್ಮುಹಿತ್ತಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಂ ವ್ಯವಭಾಗ್ಯ ವರ್ಷತುರಪಾಂ ಯಂ ಪೂರವಃ
ಪೂರಯತವ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾ ವ್ಯಕ್ರದಣಂ ಮೇಘಹನಂ ಸಚೆಂತೇ ಸೇವಂತೇ ವರ್ಷಕಾಮಾ ದಿಸ್ಯುರ್ವ್ಯಕ್ತೇಃ
ಕ್ಷಯಾರ್ಥಾದುಪಶ್ಚಯಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ಸಾ ಉಪದಾಸಯೇತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಮಗ್ನಿವ್ಯಶ್ಚಾನರೋ ಘ್ನಿಸ್ವಾಧೂ-
ನೋದಪಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಅಭಿನಚ್ಛಂಬರಂ ಮೇಘಂ ನಿ. ೨-೨೩ | ಇತಿ|| ಅತ್ರೇದಂ ಚಿಂತನೀಯಂ | ಕೋಽಸೌ
ವ್ಯಶ್ಚಾನರ ಇತಿ | ತತ್ರ ಕೇಚಿಬಾಹುಃ | ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಸೋ ವಾಯುರಿದ್ರೋ ವಾ ವ್ಯಶ್ಚಾನರಃ | ತಸ್ಯ
ಹಿ ವರ್ಷಕರ್ಮಣಾ ಸಂಸ್ತವ ಉಪಪದ್ಯತೇ | ನ ತ್ವಗ್ನೇಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನತ್ಪಾದಿತಿ | ಅನ್ಯೇ ತ್ವೇವಂ ಮನ್ಯಂ-
ತೇ | ದ್ಯುಸ್ಥಾನಃ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ಯಶ್ಚಾನರ ಇತಿ | ಯುಕ್ತಿಂ ಚಾಹುಃ | ಪಾತಃಸವನಾದಿನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸವನಾನಿ
ಲೋಕತ್ರಯಾತ್ಮಕಾಽನಿ | ತತ್ರ ತ್ವತೀಯಸವನಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯರ್ಗಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಏತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ
ಪ್ರಚ್ಯುತೋ ಭವೇತ್ | ತತ್ರ ಚ್ಯುತಿಪರಿಹಾರಾಯಾಗ್ನಿಮಾರುತೇಂತಿಮೇ ಶಸ್ತ್ರೇ ಹೋತಾ ಸ್ಯರ್ಗಾ-
ದ್ಯೂಮಿಂ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹತಿ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಇತರಶಸ್ತ್ರವತ್ | ಸ್ತೋತ್ರಿಯುಕ್ತಚೇನ ಪ್ರಾರಂ-
ಭಮುಕ್ತಾ ಮ್ಯಸ್ಥಾನಸಂಬಂಧಿನಾ ವ್ಯಶ್ಚಾನರೇಯೇಣ ಸೂಕ್ತೇನ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾರಭತೇ | ತತೋ ಮಧ್ಯಮ
ಸ್ಥಾನಸಂಬಂಧಿನಂ ರುದ್ರಂ ಮರುತಶ್ಚ ಪ್ರತಿ ತದ್ದೇವತ್ಯಸೂಕ್ತಪಾಠೇನಾವರೋಹತಿ | ತತ್ರ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನ-
ಮಗ್ನಿಂ | ಯದ್ಯುಕ್ತ ವ್ಯಶ್ಚಾನರಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾನೀವವರೋಹೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ತದೇ-
ತನ್ಮತದ್ವಯಮಪ್ಯನುಪಪದ್ಯಂ | ಅಯಮೇವಾಗ್ನಿವ್ಯಶ್ಚಾನರಃ | ಕುತಃ | ವ್ಯಶ್ಚಾನರಶಬ್ದನಿವರ್ಚನಾಸು-
ರೋಽದಾತ್ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ನರಾಣಾಂ ಲೋಕಾಂತರಂ ಪ್ರತಿ ನೇತ್ರತ್ರಯಾ ಸಂಬಂಧೀ ವ್ಯಶ್ಚಾನರಃ | ತಥಾ
ಚಾಮ್ಯಾತಂ | ವ್ಯಶ್ಚಾನರ ಪುತ್ರಃ ಪಿತ್ರೇ ಲೋಕೃಜ್ಞಾತವೇದೋ ವಹೇಮಂ ಸುಕೃತಾಂ ಯತ್ರ ಲೋಕಾ
ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ನರಾ ಏನಮಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞಾದ್ ವಾ ಪುಣಿಯಂತೀತಿ ಕತ್ರಂಬಾದಾಪ್ತಿಯಾಃ
ನರಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ಪ್ರಾಣಿಃ ಪ್ರತ್ಯುತೋ ಗಚ್ಛತ ಇತಿ ವ್ಯಶ್ಚಾನರಃ | ಮಧ್ಯಮೋಕ್ತಮೋ |
ಋಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ರಜಾಪ್ಯಚ್ | ಲುಗಭಾವಶ್ಚಾನಂದಃ | ತಾಭ್ಯಾಮುಕ್ತಸ್ವತ್ವಾದಯಮಗ್ನಿವ್ಯಶ್ಚಾನರಃ |
ವೈದ್ಯುತೋಽಗ್ನಿರ್ಹಿ ಮಧ್ಯಮಸಕಾಶಾಜ್ಞಾಯತೇ | ಅಶನಿಪತನಾನಂತರಮಯಮೇವ ಪಾರ್ಥಿವೋಽಗ್ನಿಃ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅದಿತ್ಯಸಕಾಶಾದಪಿ ಘರ್ಮಕಾಲೇ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿಮದಷ್ಟಗ್ನೇರುಕ್ತುತಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ |
ತಸ್ಮಾನ್ನಾಮವಿವರ್ಚನಾನುರೋಧೇನಾಯಮೇವಾಗ್ನಿವ್ಯಶ್ಚಾನರ ಇತ್ಯೇತದುಪಪದ್ಯಂ | ಅಸ್ಯಾಪಿ ವರ್ಷ
ಕರ್ಮಣಾ ಸುತಿಃ ಸಂಭವತಿ | ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ | ಅದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ
ವೃಷ್ಟಿವ್ಯವೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ | ಮನು. ೨-೨೨ | ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾತ್ | ಪ್ರತ್ಯವರೋಹೇಷು ನ ಕರ್ತ-

ವೈ : ಶ್ವೇತೀಯಸವನಸ್ಯ ಭಕ್ತೈಸ್ಸುಗೌತ್ಮಾಃ | ಏತಶ್ಚೈದ್ರಂ ಯೋಸ್ಯೇತ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಕಸ್ಯಾದಿಶ್ಯಾದಿಶ್ಯಾ
ಬಹುಧಾ ಪ್ರಸಂಹಿತಂ | ಧಿ. ೭.೨೭ | ಅಶ್ರೀ ಯದನುಕ್ತಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಕಶ್ಚೈವಾನುಸಂಘೇಯಂ ||

|| ಧೀವಾರ್ಥ ||

ಪೂರವಃ—ವ್ಯಾಘ್ರವರು | ವೈಶ್ವೇತನಂ—(ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ) ಅವರಿಸಿದ ಮೇಘದ ಘೇದಕನಾದ |
ಋಷಿಂ—ಯಾವ ವೈಶ್ವಾನರನು ಯನ್ನು | ನಚಂತೇ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೋ | ದ್ವೈ-
ಭಸ್ಮ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಮಹಿತ್ತಂ—ಮಾಹಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ಸು—ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ |
ಶ್ರ್ವೋಚಂ—ಪರಿಸುತ್ತೇನೆ | ವೈಶ್ವಾನರಃ ಅಗ್ನಿಃ—ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಸ್ತಂ—ನೀರನ್ನು
ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು | ಜಘಾನ್ತಾಃ—ಕೊಂದನು (ಹಾಗೆಯೇ) | ಕಾಷ್ಠಾಃ—
ಮಳೆಯ ನೀರುಗಳನ್ನು | ಅಧೂನೋತ್—ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಿದನು | ತಂಬರಂ—(ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿರುವ) ಮೇಘ
ವನ್ನು | ಅವ ಭೇಶ್—ನೀಳಿದನು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರಿಸಿದ ಮೇಘದ ಘೇದಕನಾದ ಯಾವ (ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ) ವೈಶ್ವಾನರನು
ಯನ್ನು ಮಳೆಯನ್ನೇ ಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮಾನವರೆಲ್ಲ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನ
ಮಾಹಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ ಪರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರನ್ನು ಕಡಿಯುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು
ಕೊಂದನು. ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ನೀಳ ಮಳೆಯ ನೀರುಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿಳಿಸಿದನು.

English Translation.

I extol the greatness of that showerer of rain whom men celebrate as
the slayer of Vritra; Vaiswanara, Agni killed the stealer (of the waters) and
sent them down (upon earth), and clove the (obstructing) cloud.

|| ವಕೀಜ ವಿಶಯಗಳು ||

ಪೂರವಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪೂರುಕಟ್ಟುವನ್ನು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕವನ್ನಾಗಿ ನುರುತ್ತದ್ದರಿ ಪಾಠವಾಗಿದೆ
ದ್ದಾರೆ. (ಧಿ. ೭.೨೭) ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಾನ್ಯುಕ್ತೇ ರಾಣಿ ಸಂಭವಂತಃ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದು
ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯಕರ್ಮಯಜದಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಃ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೈಶ್ವಾನರ ಕಟ್ಟು ವಿಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ ಪರಾ ಏತಮಗ್ನಿಂ ಯಶ್ಚಾಹಿ
ಪ್ರಣಯಂತೀತಿ ವಿಸ್ತೇನರಾಃ ತತ್ಸಂಬಂಧಾತ್ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತೇನಾರಾ ಪರಾಣಾಂ
ರೋಶಾಂತೆರಂ ಪ್ರತಿ ಶೇಷತಯಾ ಸಂಬಂಧೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂದು ವಿಶ್ವಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಣಿಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಗತೌತ ಇತಿ ವೈಶ್ವಾನರೌ, ಮಧ್ಯನೋತ್ರನೌ, ಶಾಭ್ಯಾಮುತ್ಪನ್ನಃ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂಬುದು ಗಯಾ ಮೂರು ರೀತಿಯಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಾವಕ ನಾದ ವ್ಯತ್ಯಸನ್ನು ಕೊಂಡವನೂ, ವ್ಯಷ್ಟಿಪ್ರದನೂ, ರಾಕ್ಷಸನಾಶಕನೂ ಆದ ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಧಾವಣಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿರುಕ್ತವು ಅಂಶಿತ ಇದೆ. ಪ್ರಬ್ರ ವೀಮಿ ತನ್ನಹಿತಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಂ ವ್ಯಷಭಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಯಂ ಪೂರವಃ ಪೂರಯಿತವ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾ ವ್ಯತ್ಯದಣಂ ಮೇಘಘನಂ ಸಚಿಂತೇ ಸೇವಂತೇ ವರ್ಷಕಾಮಾ ದಸ್ಯುರ್ವಸ್ಯತೇಃ ಪ್ತಯಾರ್ಥಾದುಪಪ. ಸ್ಯಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ರಸಾ ಉಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಮಗ್ನಿನ್ಯೈಶ್ವಾನರೋ ಭೃನ್ನವಾಧೂನೋದಕಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಅಭಿನಚ್ಚೆಂಬರಂ ಮೇಘಂ (ನಿರು. ೭-೨೦) ಇದರ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರನು ಯಾರು ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ ಕೆಲವರು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವನ್ನೋ. ಇಂದ್ರ ನನ್ನೋ ವೈಶ್ವಾನರನೆನ್ನಬೇಕು ಎಂದಿರುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಬ್ಬರಿಗೆ ವರ್ಷಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು. ವ್ಯಷ್ಟಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು. ಆಗ್ನಿಗೆ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೇ ಸ್ತಾನವ ನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿ ರುವ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಾತಸ್ತವನ. ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ಸಾಯಂಸವನಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಭೂಲೋಕ, ಭುವಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿ, ಆಯಾಸವನಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆಯಾ ಲೋಕಗಳು ದೊರೆಯುವವೆಂದೂ ತೀರ್ವಾಽಪಿಸಿದ್ಧಾರೆ. ಆಗ ಸಾಯಂಸವನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚ್ಯುತಿಯಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ಪ್ರಚ್ಯುತಿಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಗ್ನಿಮಾರುತಾತ್ಮಕವಾದ ಕೊನೆಗೆ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಭೂಮಿಗೆ ಬರಲು ಆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು ವೈಶ್ವಾನರ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಅನಂತರ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ ರುದ್ರದೇವತೆ ಮತ್ತು ಮರುದ್ರೀವತೆಯರನ್ನು ತಂದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಪಾಠದಿಂದ ಅವರೋಹಿಸುವರು. ಆಗ್ನಿಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯವಾಚಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪೃಥಿವಿಗೆ ಅವರೋಹಣವು ಹೇಗೆತಾನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿತು? ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮಾತ್ರ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಗತವಾದ ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಆಗ್ನಿ ಎಂದಾಗಿದೆ.

ತಂಭರಂ—ತನ್ನಿರೋಧಕಾರಿಣಂ ಮೇಘಂ—ನೀರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಮೇಘ ಎಂದರ್ಥ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೋಚಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತ್ಯ. ಛಂಜಿಸಿಲುಕ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾ ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಪ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೆಪ್ ಛಂಜಿಸಿಲುಕ್ ಛಂಜಿಸಿಲುಕ್—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮಾದೇಶ. ಚ್ಲಿ ಲುಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಸ್ಯತಿವಕ್ರೈಶ್ವಾತಿಭ್ಯೋಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಾದೇಶ. ವಚೇಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಾಗಮ. ಮಿವೇಶೋಂತ್ಯಾಶ್ಚೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ

ಗುಣ ವಿಕಾರದೇವತಾಗು ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸೈಮಾಣ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೋಷಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಂತೇ—ಸಚ ಸೇಚನೇ ಸೇವನೇ ಚ ಧಾತು ಭೃದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಭೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುಧಾತುವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಘಾನ್ಯಾನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತಿಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ಲೆಸುಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ಲಸುರಾದೇಶ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇವ. ಉದೋಚ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ಅಥಾವಾಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು ಫರಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಅಂತರತನ್ಮದಿಂದ ಘರಾರಾದೇಶ. ವಿಧಾಷಾ ಗಮಹನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಘನ್ಯನ್ ತಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಗ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾಗ ಅತ್ವಸಂತಸ್ಕಚಾರಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗತ್ರಾದುದರಿಂದ ಉಗಿಬೇಜಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಕ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಕಲೋಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ಜಘನ್ಯಾನ್+ಅಧೂನೋತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾವತಿ ಸಮಾನವಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿಸಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೂರ್ಪದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಕತ್ವ.

ಅಧೂನೋತ್—ಧೂನ್ಯಾ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಏಕವಚನವಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಅತ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಕ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯೈಶ್ಚುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಚು ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ: ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭೂದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೇಡ್—ಭದಿರ್ ವಿದಾರಣೀ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಏಕವಚನವಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಇಕಾರಲೋಕ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ವಮ್) ಲುತ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಛಂ ಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಭೇದ್+ತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಸೈಮಾಣ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶಯನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಃ—ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಒಂದ: ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ತೋರಿಸಿದೆ. ಅರ್ಥಸ್ವರಸ್ತದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದ: ರೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಹನ ಮಾಡಬಹುದು. ವಿಸ್ವಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಣಿನ್ಃ ಪ್ರತಿ ಮತೋ ಗತೃತಃ ಇತಿ ವಿಸ್ವಾನೌ ಮಧ್ಯಮೋತ್ರಮಾ | ಮು ಗತೌ ಧಾತು: ಸಂದಿಗ್ರಹಸಚಾರದಿಭ್ಯಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಸ್ವಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೈತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ತಾಭ್ಯಾಮುಕ್ತೌತ್ವಾತ್ ಅಯಮಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಆಗ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಯೈಶ್ವೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ತದಿತ್ತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿದ್ವಿ. ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವೈಶ್ವಾನರೋ ಮಹಿಮ್ನಾ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಟಿಭ್ರರದ್ವಾಜೇಷು ಯಜತೋ ವಿ
ಭಾವಾ |

ಶಾತವನೇಯೇ ಶತಿನೀಭಿಃ ಪುರುಣೇಥೇ ಜರತೇ ಸೂನ್ಯತಾವಾನ್
|| ೭ ||

ಪವನಾಃ

ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಮಹಿಮ್ನಾ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಟಿಃ | ಭರತಾವಾಜೇಷು | ಯಜತಃ | ವಿ
ಭಾವಾ |

ಶಾತವನೇಯೇ | ಶತಿನೀಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಪುರುನೀಥೇ | ಜರತೇ | ಸೂನ್ಯತಾಃ-
ವಾನ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ವೈಶ್ವಾನರೋಗ್ನಿರ್ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಹತ್ವೇನ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಟಿಃ | ಕೃಷ್ಟಿರಿತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ |
ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾಃ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಭರದ್ವಾಜೇಷು ಪುಷ್ಪಿಕರಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾ-
ನ್ನವತ್ತು ಯಾಗೇಷು | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯಸಿಷು ಯಜತೋ ಯಸ್ಯವ್ಯೋ ವಿಭಾವಾ ವಿಶೇ-
ಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯಿತಾ ಸೂನ್ಯತಾವಾನ್ | ಸೂನ್ಯತಾ ಪ್ರಿಯಾ ಸತ್ಯಾ ವಾಕ್ | ತದ್ವ್ಯಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂ-
ತೋಗ್ನಿಃ ಶಾತವನೇಯೇ | ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ ಕೃತೂನ್ನನತಿ ಸಂಭಜತ ಇತಿ ಶತವನಿಃ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ
ಶಾತವನೇಯಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಣೇಥೇ ಬಹೂನಾಂ ನೇತರ್ಯೇತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಕೇ ರಾಜನಿ ಚಿ ಶತಿನೀಭಿಃ-
ಹುಥಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿರ್ಜರತೇ | ಸ್ತೂಯತೇ || ಭರದ್ವಾಜೇಷು | ಭರಂತಿ ಪೋಷಯಂತಿ ಭೋಕ್ತೃನ್ನಿತಿ
ಭರಂತಃ | ಶಾದ್ರಶಾ ವಾಜಾ ಯೇಷು | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತಿಕ್ರಮಿಸ್ತೇ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ಮರುದ್ವ್ಯ-
ಧಾದಿಶ್ವಾತ್ಮನರ್ವದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಜತಃ | ಭೃಮ್ನದ್ಯಪಿಯಜಿಸರ್ವಪಚ್ಯಮಿತಮಿನಿಹ-
ರ್ಯೇಭ್ಯೋಃತಚ್ | ಉ. ೩-೧೧೦ | ಇತಿ ಯಜತೇರತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿಭಾವಾ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ | ಆತೋ
ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಹ | ತಸ್ಯ ಪಿಶ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶಾತವನೇಯೇ | ಇನ್ ಸರ್ವ-
ಧಾತುಭ್ಯ ಇತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶತವನಿಶಬ್ದಃ | ಇತಶ್ಚಾನಿಶಾಃ | ಪಾ. ೪-೧-೦೨೨ | ಇತಿ ಛಕ್ | ಶಿತ
ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತಿನೀಭಿಃ | ಶತಶಬ್ದಾನ್ವತ್ಪರ್ಥಿಯ ಇನಃ | ಋಷ್ಯೇಥ ಇತಿ ಣೀಹ | ಪುರು-
ಣೇಥೇ | ಪೂರ್ವಪದಾತ್ಸಂಜ್ಞಾಯಾಗಮಗಃ | ಪಾ. ೮-೪-೬ | ಇತಿ ಣತ್ವಂ | ಜರತೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇಣ
ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೈಶ್ವಾನರಃ—ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು | ಮಹಿಮಾ—ತನ್ನ ಮಹತ್ವದಿಂದ | ವಿಶ್ವ-
 ಕೃಷ್ಣಿಃ—ಸಕಲಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಐಕ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಮತ್ತು) | ಭರದ್ವಾಜೇಷು—ಪುಸ್ತಕರವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ
 ಅನ್ನವೃಕ್ಷಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಭರದ್ವಾಜಮುಷಿಗಳಲ್ಲಿ | ವಿಭಾವಾ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿಯೂ |
 ಯಜತಃ—ಪೂಜ್ಯನಾಗಿಯೂ | ಸೊನ್ನೈತಾವಾ—ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಕೃತನಾಗಿಯೂ
 ಇರುವ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಶಾತವನೀಯೇ—ಶಾತವನಿಯಮಗನಲ್ಲಿಯೂ | ಪುರುಣೇಥೇ—ಅನೇಕರಿಗೆ
 ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ ಪುರುಢೇಥನೆಂಬ ರಾಜನಲ್ಲಿಯೂ | ತತಿನೀಥಃ—ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಜರತೇ—
 ಸ್ತುತಿಸ್ವಲ್ಪರುತ್ತಾನೆ ||

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಮಾನವರಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಐಕ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
 ಪುಸ್ತಕರವಾಗಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅನ್ನವೃಕ್ಷಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿಯೂ,
 ಪೂಜ್ಯನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಕೃತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಶಾತವನಿಯ ಮಗ
 ನಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ ಪುರುಢೇಥನೆಂಬ ರಾಜನಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ
 ಸ್ವಲ್ಪರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Vaiswanara by his magnitude exists in all men, and is worthy of being
 adored in sacrifices of nourishing foods; Agni, endowed with rays and truthful
 speech, is praised with many commendations, by Purunitha, and the son of
 Satavani.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಿಃ—ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಕ್ಯ—ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು
 ಕ್ರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕವನ್ನಾಗಿ ವಾಕಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭರದ್ವಾಜೇಷು—ಪುಸ್ತಿಯನುಂಟುಸೂಡುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನವೃಕ್ಷಯಾಗ,
 ಅಥವಾ ಭರದ್ವಾಜಮುಷಿ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭರಂತಿ,
 ಪೋಷಯಂತಿ, ಭೋಕ್ತೃಷ್ಣಿಣ್ ಇತಿ ಭರಂತಿ, ಶಾಬ್ದೇಶಾ ಸಾಚಾ ಯೇಷು ಭರದ್ವಾಜಾಃ ಎಂದು ಯಾಗ
 ವಿಷಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಭಾವಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರೂಪ ಇದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕ್ರವಾ
 ತಿಸುವುದು ಎಂದು ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ.

ಸೂನ್ಯತಾವಾನ್—ಸೂನ್ಯತಾ ಪ್ರಿಯಾ ಸತ್ಯಾ ವಾಕ್ ತದ್ಯುಕ್ತೇ—ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳುಳ್ಳವನು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಇದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಶಾತವನೇಯೇ—ತತಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ ಕ್ರತೂನ್ ವನತಿ ಸಂಭವತೇ ಇತಿ ತತವನಿಃ ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಶಾತವನೇಯಃ | ಸೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಶತವನು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರನು ಶಾತವನೇಯನು.

ಪುರುಣೇಭೇ—ಬಹುಜನರಿಗೆ ಮುಖಂಡನಾದವನು—ಅಥವಾ ಪುರುಣೇಭನೇವ ರಾಜನು ಎಂದು ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭರವ್ಯಾಜೇಷು—ಭರಂತಿ ಪೋಷಯಂತಿ ಭೋಕ್ತೃಣಾನ್ ಇತಿ ಭರಂತಃ. ಡುಭ್ಯಾನ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭರಂತಃವಾಜಾಃ ಯೇಷು ತೇ ಭರವ್ಯಾಜಾಃ ತೇಷು. —ಬಹುವ್ರೀ ಒಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾಪ್ರತ್ಯೇಷ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯೇಷಿಸ್ವರವು (ಆಯ್ದಾತ್ತ) ಪ್ರಾಕ್ರವಾದರೆ ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೇಜತೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣಧಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಮ್ನ ದೈತಿ ಯಜಿ ಸರ್ಯ ಸಜ್ಯ ಮಿತ ಮಿನ ಮಿಹರ್ಯೇಭ್ಯೋಃಕಚ್ (ಉ. ಸೂ. ೩. ೨೯೦) ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಭಾವಾ—ಅತೋಮನ್ನಿನ್ ಕೈನಿಬ್ವನಿಬಿಕ್ತ (ವಾ. ಸೂ. ೩. ೨-೨೪) ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ವನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಭಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ತಾನೇಜಾಸಂಬುದ್ಧ ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ದಲ್‌ಶ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಕ. ನಲೋಕಃಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಲೋಕ.

ಶಾತವನೇಯೇ—ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೬) ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶತವನು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಶ್ಚಾನಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೩೨) ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಇಚ್ ವೈತಿರಿಕ್ತ ಇಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಛಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕಿತಿಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೮) ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಅದಿದ್ವೈ. ಆಯೇನೇಯೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಕ್ ನಿಯಾದೀಶ. ಶಾತವನೇಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಿತಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೫) ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಕಿಣಿಭಿಃ—ಶತ ಶಬ್ದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ (ತಕ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ) ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಅಕಾರಕ್ಕೆಲೋಕ. ಶಕಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ವವಿವಶ್ಚವಾದಿವಾದಿಗಳ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋಃಕಚ್ ಎಂದುಬಂದಿರಿದ ಛೀವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛೀವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅಗ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ತಕಾರೋತ್ತರ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ಯೋಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪುರುಣೇಶ್ವರೇ—ಪುರು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನನು(ರೀಘ)ಪರಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಪ್ತ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಗ: (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ.

ಚರತೇ—ಜ್ಞಾಪ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಗ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತ-ಆತ್ಮನೇವದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ವ. ಕರ್ತಾರಿಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಧಾತು ಏನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂನ್ಯತಾವಾನ್—ಸೂನ್ಯತಾ ಸತ್ಯಾ ವಾಕ್ ಅಸ್ಮ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುವ್. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವರಿಂದ ಷಾಗದೇವಧಾಯಾತ್ವ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾಲಾದೀಶ. ಸು ಪರವಾ ಷಾಗ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ತಲೋಪವಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಷಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

—~~-----~~—

ಅರವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಂಘಾತ್ಯಂ ||

ವಹ್ನಿವಿತಿ ಪಂಚೇಶ್ವರ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ನೋಭಸ ಅರ್ಚಂ ತ್ರೈಪ್ತುಭಯಾಗ್ನೀಯಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ವಹ್ನಿಂ ಪಂಚೇಶಿ || ಪ್ರಾಕರಮನಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೀಯೇ ಕ್ರವೌ ತ್ರೈಪ್ತುಭೇ ಭಂದೋದಂ ಸೂಕ್ತಮಾಸ್ತಿನೇ ಶತ್ವೇ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ವಹ್ನಿಂ ಯುಜಸಮುಪ ಪ್ರ ಜಿಸ್ವಸ್ವಿತಿ ತ್ರೀಣಿ | ಅ ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ವಹ್ನಿಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ: ಎಂಬುವನು ಕುಸಿಯು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಪ್ತುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಂ ಪಂಚೇಶಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾಕರ ಷುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೀಯುಕ್ತಕುಸುಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಪ್ತುಪ್ ಭಂದಸ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಾಗಿಯೂ, ಅಸ್ತಿನೇಶತ್ವ ಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆತ್ಮಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ತಪ್ಪಿತಿಯುಜಸಮುಪ ಪ್ರ ಜಿಸ್ವಸ್ವಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩)

ಸೂಕ್ತ—೬೦

ಮಂದಲ-೧ | ಅನುವಾಕ-೧೧ | ಸೂಕ್ತ-೬೦ ||
ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೪ || ವರ್ಗ- ೨೬ ||

ಸೂಕ್ತದ್ವಿರುಪ ಮುಕ್ತಂವ್ಯ- ||

ಮುಕ್ತಿ-ನೋಧಾ ಗೌತಮಃ ||

ದೇವತಾ-ಅಗ್ನಿಃ |

ಛಂದಃ-ತ್ರಿಪುಲ್ |

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಹ್ನಿಂ ಯಶಸಂ ವಿದಥಸ್ಯ ಕೇತುಂ ಸುಪ್ರಾವ್ಯಂ ದೂತಂ ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಥಂ |
ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭರಧ್ಯುಗವೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ
|| ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಹ್ನಿಂ | ಯಶಸಂ | ವಿದಥಸ್ಯ | ಕೇತುಂ | ಸುಪ್ರೇ ಅವ್ಯಂ | ದೂತಂ | ಸದ್ಯೋ-
ಅರ್ಥಂ |
ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ | ರಯಿಂ ಇವ | ಪ್ರಶಸ್ತಂ | ರಾತಿಂ | ಭರತ್ | ಭುಗವೇ | ಮಾ-
ತರಿಶ್ವಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ವಹ್ನಿಂ ಹವಿಷಾಂ ವೋಧಾರಂ ಯಶಸಂ ಯಶಸ್ವಿನಂ ವಿದಥಸ್ಯ ಕೇತುಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶ-
ಯಿತಾರಂ ಸುಪ್ರಾವ್ಯಂ ಸುಷ್ಕು ಪ್ರಕರ್ಷಣ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ದೂತಂ ದೇವ್ಯರ್ಹವಿವಹನಲಕ್ಷಣೇ ದೂಕ್ಯೇ
ವಿಯುಕ್ತಂ | ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಥಂ | ಯದಾ ಹವೀಂಃ ಜುಹ್ವತಿ ಸದ್ಯಶ್ವದಾನೀಮೇವ ಹವಿರ್ಭಃ ಸಹ
ದೇವಾನಾಂ ತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಥಮರಣಂ ಗಮನಂ ಯಸ್ಯ ತಂ | ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ | ವ್ರಿಯೋ-

ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವ್ಯೋರರಣ್ಯೋರ್ವಾ ಜಾಯಮಾನಂ ರಯಿಮಿವ ಧನಮಿವ ಪ್ರತಸ್ತಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ |
 ವಿವಂಧೂತಮಗ್ನಿಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ನಾಯುರ್ಭೃಗವ ವಿಕತ್ಯಂಜ್ಜ ಕಾಯ ಮಹರ್ಷಯೇ ರಾಶಿಂ ಧರಶ್ |
 ಮಿತ್ರಮಹರಶ್ | ಅಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಶಿನಾ.ಸಂಭಾಷ್ಯೇತ್ಯೇತ್ರ | ಅಪ. ಗ್ನು ೧೨.೧೪ | ರಾಶಿರ್ಮಿತ್ರ-
 ಮಿತಿ ಕಪದೀನೋಕ್ತಂ | ರಾಶಿಃ ಪುತ್ರ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಏತದರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ ಚ ಧವತಿ |
 ರಾಶಿಂ ಭೃಗೂಣಾಮುಕಿಜಂ ಕವಿಕ್ರತುಂ | ಯುಗ್ಗೇ. ೩.೨.೪ | ಇತಿ || ವಹ್ನಿಂ | ವಹಿಪ್ರಿಯುತುಗ್ನಾ-
 ಪಾಶ್ಚರಿಭ್ಯೋ ನಿಧಿತಿ ವಹತೇರ್ನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿವೃದ್ಧಾನಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಯಶಸಂ | ಯಶಸಾ-
 ಶಬ್ದಾದುತ್ರಶ್ಯ ವಿನೋ ಲುಕ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಅರ್ತಅದಿಶ್ವಾದಿಶ್ |
 ಸ್ಯೇಃ ಪೂರ್ವವಶ್ | ಸುಪ್ರವ್ಯಂ | ಸುಷ್ವ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾವತಿ ರಕ್ಷತೀತಿ ಸುವ್ರಾವೀಃ | ಉಪಸರ್ಗದ್ವಿ-
 ಯೋಪಸೃಷ್ಟಾದವತೇರವಿತ್ಯಸ್ತೌತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ | ಉ. ೬.೧೧೮ | ಇತಿಕಾರಪ್ರತ್ಯಯೇಃ | ನಾ ಛಂವಸೀ-
 ಕ್ಯಮಿ ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಕ್ಲೆಪೇ ಸತಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ರಸ್ತರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ತರಿತತ್ವಂ |
 ಸದ್ಯೋಅರ್ಥಂ | ಉಷಿಠುಷಿಗಾರ್ತಭ್ಯಸ್ತನ್ವಿತ್ಯರ್ಥೇಃ ಕರ್ತರಿ ಛನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸದ್ಯ ಏನಾರ್ಥೋ-
 ಗಂತಾ ಸದ್ಯೋಅರ್ಥಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಯದಿ ತ್ವವ್ಯಯೇ ಇಚ್ಛಾಏವಾತನಾ-
 ಮಿತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಪಾ. ೬.೨.೨-೩ | ಇತ್ಯವ್ಯಯಗ್ರಹಣೇನ ತ್ರಿತ್ರಯಂ ಗೃಹ್ಯೇತ ಕರ್ತು ಬರುವ್ರೀಹಿ-
 ಸ್ಯದೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಸರ್ವನಿರ್ಮಾಣಾದೇಕುಶ್ವಾನ್ಮಾತಾಂತರಿಕ್ಷಂ | ಪ್ರಸಿತರಶ್ವ ಗತಿಕರ್ಮಾಃ |
 ಮಾತರ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರಸಿತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಪ್ರಸುಪ್ತಶ್ವಾದೌ ನಿಪಾತನಾದ್ವಿಪ್ರಸಿತಿಃ |
 ಯದ್ವಾ | ಮಾತರ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಾಪ್ರಸತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತಾದಾನೇಷ್ವತ್ಯನ್ಮಾ-
 ಪೌಪಾದಿಕೋ ದ್ವಿಸ್ತೌಶ್ವಯಃ | ಏತಚ್ಚ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತಂ || ವಿ. ೬.೨೬ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಕ ||

ವಹ್ನಿಂ—ಹವಿಸ್ಸಸ್ತು ವಹಿಸುವವನೂ | ಯಶಸಂ—ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದವನೂ | ವಿವಂಧುಃ—ಯುಜ್ಜಕ್ಕೆ |
 ಕೇತುಂ—ಪ್ರಕಾಶಕನಾಹವನೂ | ಸುಪ್ರವ್ಯಂ—ತೆನ್ನಾಗಿ ಕಾವಾಡುವವನೂ | ದೊತಂ (ಹವಿಸ್ಸಸ್ತು ಈ-
 ಸುವ) ದೂತನಾದವನೂ | ಸದ್ಯೋಅರ್ಥಂ—ಶತ್ಕೃಣವೇ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನೂ |
 ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ—ದ್ವಾವಾಪೃಥ್ವಿವಿಗಳ್ಳಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಅರಣಿ ದ್ವಯದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ | ರಯಿ-
 ಮಿವ—ಧನದಂತೆ | ಪ್ರತಸ್ತಂ—ಅಮೌಲ್ಯನಾದವನೂ ಅದ ನಿಲ್ಲಿಯನ್ನು | ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಶಾಯುವು |
 ಭೃಗವೇ—ಭೃಗುಬುಹಿಗ | ರಾಶಿಂ—ಶ್ಲೇಷತನಂತೆ | ಧರಶ್—ಕರಿತದನು (ಶ್ಲೇಷತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು) ||

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಹವಿರ್ವಾಕನೂ, ಪ್ರಖ್ಯಾತನೂ, ಯಜ್ಞದಪ್ರಕಾಶಕನೂ, ಒಳ್ಳೆಯಂತ್ರಕವನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪ
 ನೆಯೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವ ದೂತನೂ, ದ್ವಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅರಣಿದ್ವಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ
 ವನೂ, ಐಕ್ಯದಂತೆ ಅಮೌಲ್ಯನಾದವನೂ ಅದ ನಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ನಾಯುವು ಕರಿತಂದು ಭೃಗುಮಹಿಗಳಿಗೆ
 ಶ್ಲೇಷತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.

English Translation.

Matariswan brought as a friend to-Bhrigu the celebrated Vanhi, (Agni) the illuminator of sacrifices, the careful protector (of his worshippers) the swift-coursing messenger (of the gods) the offspring of two parents, highly spoken of like wealth.

1 ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಯೆತಸಂ—ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥಕೊಡುವ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿನಂ ಯಶಶ್ಚಾಲಿಯು ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು.

ಕೇತುಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿ. ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ವಜವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಧ್ವಜವಾಯನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸದ್ಯೋಅರ್ಥಂ—ಸದ್ಯಃ ಅರ್ಥಂ ಅರಣಂ ಗಮನಂ ಯಸ್ಯ ತಂ ಅಥವಾ ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಥಂ ಯದಾ ಹವೀಂಷಿ ಜುಹ್ವತಿ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೀವ ಹವಿರ್ಭಿಸ್ವಹ ದೇವಾನ್ ಗಂತಾರಂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಹವಿರ್ವ್ಯಸನೇತನಾಗಿ ಸದಾ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ—ದ್ವಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಎರಡು ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಭೃಗವೇ—ಭೃಗುವೆಂಬ ಹಸರಿನ ಮಹರ್ಷಿಗೆ.

ರಾತಿಂ ಭರತ್—ಸ್ವೇಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ರಾತಿನಾ ಸಂಭಾಷ್ಯ (ಆಶ. ಗ್ಯ. ೧೨ ೧೪) ಎಂಬ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ರಾತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕರ್ಕರಿದಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಂತ್ರವು ರಾತಿಂ ಭೃಗೂಣಾ ಮುತಿಜಂ ಕವಿಕ್ರತುಂ (ಮ. ಸಂ. ೩-೨-೪) ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿದೆ. ಭೃಗುವಂಶದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ಉತಿಜನು ಎಂದು ಆ ಮಂತ್ರಭಾಗದ ಅರ್ಥ.

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಸರ್ವನಿರ್ಮಾಣಹೇತುಶ್ವಾತ್ ಮಾತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಕೃಸಿತರಕ್ತೆ ಗತಿಕೆವರ್ವಾ—ಮಾತರಿ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಕೃಸಿತ ಗಜ್ಯತೀತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ವಾಯು ಎಂದರ್ಥ

|| ಗ್ಯಾಕರಾಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹಿವಂ—ವಹ ಪ್ರಾಕಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಹಿಪ್ರಿಯುಕ್ತುಗ್ನಾಹಾಪ್ರಿಭ್ಯೋ ನಿಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ವವನ್ನು ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾಧಿ-ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಶತಮ್ — ಯಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಯಶಸ್ವೀ. ಅಸ್ಮವಾಯಾನೇದಾಸ್ತಜೋವಿನಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಿನಗೆ

ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅರ್ಥ ಆದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಯವುಧರಂದ ಅರ್ಥ ಅದಿಭ್ಯೋಽಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗ ಣಿತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವ್ರಾವ್ಯಮ್—ಸುಷ್ಕ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಅನತಿ ರಕ್ಷತಿ ಇತಿ ಸುವ್ರಾವೀಃ. ಸು ಮತ್ತು ಪ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಉಪಸರವಾಗಿರುವಾಗ ಅವಿತ್ಯಕ್ತೃತಂಪ್ರಿಭ್ಯ ಈ: (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುವ್ರಾವೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಿಪೂರ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವ ಪೂರ್ವರೂಪವು ವಿಕಲ್ಪನೆಂದುದರಿಂದ ಯುಷಾದೀಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವ ನದಲ್ಲ ಯುಷಾದೀಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅಮ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯುಷಾಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದ್ಯೋಅರ್ಥಮ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಷಿಋಷಿಗಾರ್ಭ್ಯಸ್ಯನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ಮಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರ್ಥಶಬ್ದವಾ ಗುತ್ತದೆ. ಸದ್ಯ ಏವ ಅರ್ಥಃ ಗಂತಾ ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಥಃ (ಬೇಗನೆ ಹೊಂದುವವನು) ತತ್ಪುರುಷೋಽಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯ ಪದದಿಂದ ಅವ್ಯಯೇ ನೌಳ್ ಕು ನಿವಾತಾನಾಮಿತಿವಕ್ರವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೩) ಎಂದು ಕೇವಲ ಮೂರನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಸದ್ಯಃ ಎಂಬುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಮಾಡಬೇಕು. ಸದ್ಯಃ ಅರ್ಥಃ ಮುಷ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸತರಿಶ್ವಾ—ಶ್ವ ಸ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಗತೃರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಮಾತಂ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ. ಶ್ವನ್ನುಜ್ಞನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವಾತವನಾದುದರಿಂದ ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಾತಂ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ. ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತಾ ಪ್ರಾದಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಡ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಾತಂಶ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ನಿರು. ೬-೨೬)

ಭರತ್—ಶ್ವಾನ್ ಹರಣೀ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ. ಶಬ್ದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಬಹುವಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಣ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ಯಗ್ರೀಕೋರ್ಥಾಕೃಂಟಿತಿ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಹೋಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೀಶ. ಅತಿಹಂಕರ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾನಾಶಃ ||

ಅಸ್ಯ ಶಾಸುರುಭಯಾಸಃ ಸಚಂತೇ ಹವಿಷ್ಮಂತ ಉಶಿಷೋ ಯೇ ಚ
ಮರ್ತಾಃ |

ದಿವಶ್ಚಿತ್ಸೂರ್ವೋ ನೈಸಾದಿ ಹೋತಾಪೃಚ್ಛೋ ವಿಶ್ವತಿವಿಷ್ವ ವೇಧಾಃ ||

|| ಪದವಾಠಃ ||

ಅಸ್ಯ | ಶಾಸುಃ | ಉಭಯಾಸಃ | ಸಚಂತೇ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ಉಶಿಷಃ | ಯೇ |
ಚ | ಮರ್ತಾಃ |

ದಿವಃ | ಚಿತ್ | ಸೂರ್ವಃ | ನಿ | ಅಸಾದಿ | ದೋತಾ | ಅಸ್ಯಚ್ಛೋ | ವಿಶ್ವತಿಃ |
ವಿಷ್ವ | ವೇಧಾಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶಾಸುಃ ಶಾಸಿತುರನುಗೃಹೀಯುಃ ಉಭಯೇಷು ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಶ್ಚ | ಯದ್ವಾ |
ಸುತಿಥಿಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯಜ್ಞೋರ್ಯಜಮಾಶ್ವೇಮಮಗ್ನಿಂ ಶಾಸಿತಾಂ ಸಚಂತೇ | ಸೇವಂತೇ |
ಉಶಿಷಃ ಕಾಮಯಮಾನಾ ದೇವಾ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಹವಿಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಯೇ ಚ ಮರ್ತಾ ಮರಣಧ-
ವರ್ತಾಣೋ ಯಜಮಾನಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಉಶಿಷ ಇತಿ ವೇಧಾನಾಮು | ಉಶಿಷೋ ವೇಧಾವಿನಃ
ಸ್ತೋತಾರೋ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಹವಿಯುಕ್ತಾ ಮರ್ತಾ ಯಜಮಾನಾಃ | ಶಿಂಶಾಯಂ ಹೋತಾ
ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋಽಗ್ನಿ ದಿವಶ್ಚಿತ್ ಆದಿತ್ಯಾದಪಿ ಪೂರ್ವ ಉಷಃಸು ವರ್ತಮಾನೋ ಭೂತ್ಯಾಗ್ನಿ-
ಹೋತ್ರಹೋಮಾರ್ಥಂ ವಿಷ್ವಂ ಯಜಮಾನೇಷು ನೈಸಾದಿ | ಅಧ್ಯಯುಷಣಾಗ್ನಾ ಯಶೇನೇ ನೈಧಾಯಿ |
ಸ್ಯಾಚ್ಛಂತೇ | ಶೀವೈಶೋ ಹೋತಾ | ಅಸ್ಯಚ್ಛೋ ಅ ಸ್ವಪ್ನವ್ಯಃ | ಪೂಜ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವತಿವಿಶಾಂ
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ವೇಧಾಃ | ವಿಧಾತಾಥಿಮತಃಪುಸ್ಯ ಕರ್ತಾ || ಶಾಸುಃ ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಯಾ-
ತ್ಪ್ರಪ್ತೌಚ್ಛಾ ಶಂಸಿತಶಾಸ್ತ್ರದಾದಿಭ್ಯಃ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಚಾನಿಹಿ | ಉ. ೨-೯೪ | ಇತಿ ತ್ವನ್ | ಇಡಾಗ-
ಮಾಧಾವಶ್ಚ | ಪಷ್ಕೇಕವಚನೇ ತಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾನಂದಸಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುಧಾತೃತ್ವಂ | ಉಶಿಷಃ |
ವಶಃ ಕಿಶ | ಉ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ವಪ್ತೇರಿಜಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗೃಹಿಜ್ಞಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಮರ್ತಾಃ |
ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಶ್ಯಾಗೇ | ಅಸಿದಸಿಮೃಗಿಣ್ಯಾನಿಶ್ಯಾದಿನಾ ತನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುಧಾತೃತ್ವಂ |

ಅಪ್ಪಚ್ಚೈತಿಃ | ಪ್ರಚ್ಛೆ ಜಾನ್ವಾಯೋಂ | ಅಪ್ಪಪೂರ್ವಾದಸ್ಮಾಚ್ಚ೦ದಸಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷ್ಯೇತ್ಯಾದೌ | ಪಾ
 ೩.೧.೧೨೩ | ಕೃಷ್ಣಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿಸಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಕೃಷ್ಣಃ ಪಿಶ್ತಾದನುಮಾ-
 ತ್ವತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರೂಪಿತ್ಯರ್ಥೇ | ವಿಪ್ರತಿಃ | ಪಶ್ಯಾನ್ಯತ್ಪ್ರಯೋ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
 ಪರಾದಿಶ್ಚ೦ದಸಿ ಬಹುಲನಿಶ್ಚುತ್ವರಸದಾದ್ಯುಧಾತೃತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಉತಿಷಃ—(ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ) ಅಪೇಕ್ಷಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ
 ಮತ್ತು | ಹವಿಸ್ಸಂತಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಂದಿದ | ಯೇ ಚ ಮರ್ತಾಃ—ಮರ್ತ್ಯರಾದ ಯಜಮಾನರೂ ಅದ |
 ಉಭಯೋಸಃ—ಈ ಎರಡು ಗುಂಪಿನವರೂ (ದೇವತೆಗಳೂ ಮರ್ತನವರೂ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ, ಯಜಮಾ-
 ನರೂ ಸಹ) | ಶಾಸುಃ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಅಧಿಪತಿಯಾದ | ಅಪ್ಪ—ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಸಚಿಂತೇ—
 ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅಲ್ಲದೇ) | ಅಪ್ಪಚ್ಚೈತಿಃ—ಪೂಜ್ಯನೂ | ವಿಪ್ರತಿಃ—ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನೂ | ವೇಧಾಃ—ಅಭಿ-
 ವಂತಪುಲಗಳ ದಾಯಕನೂ ಮತ್ತು | ಹೋತಾಃ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕರೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯು | ದಿವ-
 ಕ್ಷಿತ್—ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕ್ಕಿಂತಲೂ | ಪೂರ್ವಃ—ಮುಂಚೆಯೇ (ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ) | ವಿಪ್ರಾಃ—ಯಜಮಾ-
 ನರಲ್ಲಿ (ಅವರ ನಡುವೆ) | ನೈಸಾದಿ—(ಅಧ್ಯಯನಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಾನವರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಾನವರೂ, ಈ ಎರಡು
 ಗುಂಪಿನವರೂ ಸಹ ಈ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೇವಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂಜ್ಯನೂ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನೂ,
 ಅಭಿವಂತಗಳಾದ ಪುಲಗಳದಾಯಕನೂ ಮತ್ತು ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ
 ಮುಂಚೆ ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧ್ಯಯನಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Both (gods and men) are the worshippers of this ruler; those who are
 to be desired (gods) and the mortals bearing oblations (are also worshippers);
 for this adorable invoker (of the gods), the protector of people and distributor
 of desired-for objects, was placed by the officiating priests (upon the altar),
 before the Sun was in the sky.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಉಭಯೋಸಃ—ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಮಾನವರೂ ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಅಥವಾ
 ಸ್ತುತಿಪಾಲಕರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜಮಾನರು ಯಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣಗೊಳಿಸುವರು
 ಎಂದರ್ಥ.

ಉಶಿಜಃ—ಸರ್ವವನ್ನೂ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರ್ಥ ಮತ್ತು ಉಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದರ್ಥವೂ, ಮೇಧಾವಿಪರಿಯತದಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತವಾದಿರುವನು. (ನಿರು. ೩-೧೯) ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಾನ್ಯತ್ರರಾಜೆ ಚಿತುರ್ವಿಂಶತಿಃ. ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ಮೇಧಾವಿಗಳಾಗಿ ಯುಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾನಾರಂಶಿ ಸ್ವೀಕೃತವಾಡುವ ಮಾನವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಿವತ್ಯೈ ಪೂರ್ವಃ—ಹೊಸುನಿಪ್ಪಾದಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅರ್ಧಯುಗ ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರಿಜರು ಯುಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವನು.

ವಿಶ್ವತಃ—ವಿಶಾಂ ಪತಿಃ—ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ವೇಧಾಃ—ವಿಧಾತೃವಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನು (ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯಾನೀಯನು) ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶಾಸುಃ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟ ಧಾತು. ತೈನ್ ತೈಚ್ಚಾ ಶಂಸಿ ಶಸಿ ಶಾಸಿಕ್ಷದಾದಿಭ್ಯಃ ಸ್ತಂಜ್ಜಯೋ-ಮನಿಹಿಂ (ಉ. ಸು. ೨-೨೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ತೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಡಾಗಮಾಭಾವವೂ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸ್ತು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕ್ಷೀವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಯಿತೆಉತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಅಗ ತಕಾರ ಲೋಪವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತೈನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯವ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಭಯಾಸಃ—ಉಭಯೋಽನ್ಯತ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸೌ ಪರವಾದಾಗ ಉಭಯಕ್ಕೆ ಅಯಾಚಾವೇಶ. ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ ವಿಸರ್ಗ.

ಉಶಿಜಃ—ವಶ ಕಾಂಕೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಶಃ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ಪ ಅಕದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರೇಹಿಜ್ಜಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಉಶಿಜಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತಾಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸಿಹಸಿಮೃಗ್ರಿಣಾವಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ ಮತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕ ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪೈಚ್ಯೈಃ—ಪ್ರಚ್ಚ ಜ್ಞೇವ್ನಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಅಚ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭಂದಸಿ-ನಿಪ್ಯಕ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೈವ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗ್ರೇಹಿಜ್ಜಾವಯಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ರೇಪಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಕೈವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವತಃ—ವಿಶಾಂ ಪತಿಃ ಪಾಲಯಿತಾ ವಿಶ್ವತಃ. ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಪೆರಾದಿತ್ಯಂದೆಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ಸಪ್ರಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ಯತೀಯೋದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಪಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ತಂ ನವ್ಯಸೀ ಹೃದ ಆ ಜಾಯಮಾನಮಸ್ಮತ್ಪುತ್ರೀರ್ತಿರ್ಮಧುಜಿಹ್ವ
ಮಶ್ವಾಃ |

ಯಮ್ಪ್ರತಿಜೋ ವ್ಯಜನೇ ಮಾನುಷಾಸಃ ಪ್ರಯಸ್ವಂತ ಆಯವೋ ಜೀ-
ಜನಂತ || ೩ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ತಂ | ನವ್ಯಸೀ | ಹೃದಃ | ಆ ಜಾಯಮಾನಂ | ಅಸ್ಮತ್ | ಸ್ವಕೀರ್ತಿಃ | ಮಧು-
ಜಿಹ್ವಂ | ಅಶ್ವಾಃ |

ಯಂ | ಯಮ್ಪ್ರತಿಜಃ | ವ್ಯಜನೇ | ಮಾನುಷಾಸಃ | ಪ್ರಯಸ್ವಂತಃ | ಆಯವಃ | ಜೀ-
ಜನಂತ || ೩ ||

|| ಸಾಂಘಭಾಷ್ಯಂ ||

ನವ್ಯಸೀ ನವತರಾ ಸುಕೀರ್ತಿಃ ಸುಷ್ಕ ಕೀರ್ತಯತ್ಪ್ರಸ್ಮತ್ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸುಕೀರ್ತದೋ ಹೃದ್ಯ-
ವಶ್ಚಾತ್ಮನಾಹ್ನಯಮಾನಮಾತ್ಮದ್ಯಮಾನಂ | ಅಗ್ನಿಹಿಂ ವಾಯೋರುತ್ಪದ್ಯತೇ ನಾಯುಕ್ತ ಸ್ತಾನಾ
ವವ | ಯಃ ಸ್ವಾಣಃ ಸ ನಾಯುರಿತ್ಯಾಮ್ನಾನಾತ್ | ಮಧುಜಿಹ್ವಂ ಮದಯುಕ್ತಜ್ವಲಂ | ಏವಂಭೂತಂ
ತಮಗ್ನಿಮಾಶ್ವಾಃ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ನೋತು | ವ್ಯಜನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ಸತ್ಯಾಯನೋ
ಮಾನುಷ್ಯಾ ಯಮಗ್ನಿಂ ಜೀಜನಂತ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮುದಸಾದಯೇನ್ | ಕೇದ್ರವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಋಶಿಜಃ
ಋಶಾ ಕಾಲೇ ಯಜ್ಞಾಲೋ ಮಾನುಷಾಸೋ ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪ್ರಯಸ್ವಂತೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷನಾನ್ಮೋ-
ಪೇತಾಃ | ನವ್ಯಸೀ | ನವೀಯಸೀತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಹೃದಃ | ಅತ್ರ ಹೃದಯಕವ್ಯೇನ ತತ್ಪ್ರ-
ಸ್ತಾನೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯಕವ್ಯಸ್ಯ ಹೃದಾದೇಶಃ | ನಾಯಮಾನಂ | ಜನೀ
ಸ್ವಾಮಾರ್ಥವೇ | ತ್ರಿವಿ ಜ್ಞಾನೋರ್ವೇಶಿ ಜಾದೇಶಃ | ಅದವದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೈ
ತ್ಯನೋ ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರೈಂ | ಅಸ್ಮತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುರುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ್ | ಅಶ್ವಾಃ | ಅಹೂ
ವ್ಯಾಪ್ತ | ಲಿಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಶರಣಸ್ಯ ಲೂಕ್ | ವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಮಧ್ಯಮಾಃ
ಜೀಜನಂತ | ಜನೀ ಸ್ವಾಮಾರ್ಥವೇ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಾಹಿ ಚೈಶ್ವವಾದೇಶಃ | ದ್ವಿರ್ಭಾವದಲಾವಿಶೇಶಃ |
ಸನ್ನದ್ಯಾವೇಶ್ವದೀರ್ಭಾಃ | ಅಪ್ಪವದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೈ ಜನ ಏವ ಸ್ವರೇ ಸ್ವಾಪ್ತೇ
ವ್ಯಕ್ತಯೇನಾಭ್ಯಸ್ತಾದ್ಯುದಾತ್ರೈಂ ||

|| ಪ್ರತಿವರ್ಧ ||

ನಮ್ಯಸೀ—ಅತ್ಯಂತ ನವೀನವಾದುದು | ಸುಕೀರ್ತಿಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಣಗಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ-
ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವು | ಹೃದೇ—ಹೃದಯದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಣದಿಂದ | ಜಾಯಮಾನಂ—ಉತ್ಪನ್ನನಾಗು-
ವವನೂ | ಮಧುಜಿಹ್ವಂ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ, ಮತ್ತು | ಯಂ—ಯಾವನನ್ನು |
ವ್ಯಜನೇ—ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು | ಋತ್ವಿಜಃ—ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರೂ | ಮಾನುಷಾಸಃ—
ಮನುಷ್ಯರೂ | ಪ್ರಯಸ್ತಂತಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಆದ | ಅಯವಃ—ಮನು-
ಷ್ಯರು | ಜೀಜನಂತಃ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ) ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ ಅಂತಹ | ತಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು |
ಆ ಅಶ್ವಾಃ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹೃದಯದ ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ, ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ
ಮತ್ತು ಯಾವನನ್ನು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ, ಮನುಷ್ಯತ್ರರೂ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ—ಕೂಡಿದವರೂ
ಆದ ಮನುಷ್ಯರು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರೋ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಅತ್ಯಂತ
ನವೀನವಾದುದು ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಣಗಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿಸೇರಿ-
ಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation.

May our newest hymn reach that Agni, who is sweet-tongued, and is
to be engendered in the heart; whom the descendants of Manu, sacrificing
and presenting oblations to him, beget in the time of battle.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಕೀರ್ತಿಃ—ಸುಷ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತೇ — ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ
ಸ್ತುತಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಹೃದೇ—ಹೃತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಹೃದಯವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೃದ
ಯಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪ್ರಾಣ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿಂಥದ ಜುಟ್ಟುವವನು ಎಂಬಂತ
ವನ್ನು ಅಗ್ನಿರ್ಹಿ ವಾಯೋರೂಪೈದೈತೇ ವಾಯುಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಿ ಏವ ಯಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಾಯುಃ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ
ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದ್ದಿರುವರು.

ಮಧುಜಿಹ್ವಂ—ಹರ್ಷವನ್ನೂ ಆಸ್ವಾದಿಸುವ ನಾಲಿಗೆ ಅಂದರೆ ಜ್ವಾಲೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂತಹ ಜ್ವಾಲೆ
ಯುಳ್ಳವನು ಅಗ್ನಿಯು.

ಋತ್ವಿಜಃ—ಋತ್ವಿ ಕಾಲೇ ಯಜ್ಞಾರಃ—ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ನಡೆಸುತ್ತಾ ಆಹುತಿಕೊಡುತ್ತಿರುವವರು ಎಂದರ್ಥ.

మానుషాసే:— మనోః పుత్రాః— మానవయః సంభవః.

|| వ్యాకరణప్రక్రియా ||

సప్తసీ—నవరట్న. ఇదశ్చే అతరయాథాకీలరువాగ ద్వివజనవిధజ్యోజితవదే—సూక్ర దింద ఉయసున్ ప్రత్యయ. ప్రత్యయనిమిత్తవాగ ఆకారలోకాశ. ఉయసున్ ప్రత్యయదలి అకార నకారగళు ఇత్సంజ్ఞేయస్య యోండుత్వవే. స్త్రీలత్వతేలరువాగ అగితేత్ (పా. శా. ౪-౧-౬) ఎంబు దరింద జాలా. జాలా పితృమపండిం అనుదాత్త. ఉయసున్ నిత్తాదుదరింద ఆప్యదాత్తనాగుత్వదే. ఘాంధశవాగ సంకతాదలి ఆకారశ్చే లోకాశ బందిదే.

ద్వదశి—కృపయ కల్ప. ఇన్దీ కృపయ కల్పదింద కృపయదల్లిరువ పూణాచి లక్షణాత్పత్తి యింద బోధాధితనాగుత్వదే. సప్తసీలమాన్—పా. శా. ౬-౧-౬౩) ఎంబుదరింద వంశచిరా నిక వజనవరవాదాగ ప్రకృతిగి కృపాదేశ. అందిదంబదాది—ఎంబుదరింద విభక్తిగి అదాత్తస్వర బరుత్వదే.

జాయమానవ—ఆనిః ప్రాదుభావే ధాతు. అదర్థదలి కానజా ప్రత్యయ. దివా- దిభ్యఃశ్చన్ ఎంబుదరింద శ్చన్ వికరణ. ఇదు వరనాదాగ జ్ఞాజనోజా (పా. శా. ౬-౩-౬౯) ఎంబుదరింద ధాతువిగి జాదేశ. ఆనీఃమూక శూక్రదింద వికరణవిశిష్టనాం అంకశ్చే ముఖాగమ ఉత్పాదుదరింద అంతావయవనాగి బరుత్వదే. ఆమదేశితవ వరవల్లిరువుదరింద అకారధాతుకవు (అన్) శాస్యనాదాత్తేఠ—సూక్రదింద అనుదాత్తనాగుత్వదే. శ్చన్ నిత్తాదుదరింద ఇన్దీ త్యాదిని- త్యమ్ ఎంబుదు అప్యదాత్తస్వర బరుత్వదే. ద్వితియ అకరవజనాంతరంబ.

అస్మత్—వస్మిలబకువజన (అమ్) కరనాదాగ సుశాంసులుత్—సూక్రదింద ఆమిగి లుత్. అశ్యాః—ఆశా వ్యాపృ ధాతు. లిజా మధ్యమపురుష వికరణదలి సివ. ఇతశ్చ ఎంబుదరింద ఆదర ఇకారశ్చే లోకాశ. బకులంభందశి ఎంబుదరింద వికరణశ్చే (శ్చ) అ శ్చే వ్యత్యయిలబకులం ఎంబుదరింద అనుదాత్తేత్తాదరూ ఆప్యనేఠాప్యత్యయ ఎందిదే యాసోజీవర— సూక్రదింద యాసుబాగమ. లిజావలీలఘోనంత్య సూక్రదింద నకారశ్చే లోకాశ. ఆపంకవ వరవల్లిరువుదరింద నిభాకశ్చేర బరుత్వదే

దీజనంత—జులె వ్రాదుభావే ధాతు. ప్రే: ఇకారశ్చే తోలరువురంబ యేతుమంతి సూక్రదింద శోజా. సేనాద్యంతాధాతయ: ఎంబుదరింద శోజంతశ్చే ధాతువంజ్ఞా. ణ్యంతవస్తేల లిజా. ప్రథమపురుష బకువజనదలి ఘోలంత: ఎంబుదరింద అంతాదేశ. లిజాన్దీ వ్రాత్తనాం బుగి శోదీదుస్యభ్య: కళరోజీజ్ (పా. శా. ౬-౧-౪౪) ఎంబుదరింద జీకాదేశ. జీజా (పా. శా. ౬-౧-౧౧) ఎంబుదరింద ధాతువిగి ద్విత్వ. ఆభ్యాసశ్చే కలదికేశ. సస్యభూని జీజావరే—పా. శా. ౬-౪-౯) ఎంబుదరింద జీజంతశ్చే సస్యద్వివ. ఆగి సస్యత: (పా. శా. ౬-౪-౬౯) ఎంబుదరింద ఆభ్యాస ఆకారశ్చే ఇత్. దిఘోజాలఘోల: ఎంబుదరింద ఆదశ్చే దిఘో. బకులం భందశ్చ- మాజాయోగిలపి ఎంబుదరింద అదాగమ బరువుద్ది. ఇన్దీ అయదేశితవ వంధల్ల అకారధాతు కవు (ఘ) బంబుదరింద శాస్యనాదాత్తేఠ—సూక్రదింద అనుదాత్తనాగుత్వదే. అగి జా ప్రత్యయ

ಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಯಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಶಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾದ್ಯುದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಶಾಲೆ:

ಉತಿಕ್ವೈವಕೋ ವಸುಮೋನುಷೇಷು ವರೇಣೋ ಹೋತಾಧಾಯಿ
ವಿಕ್ಷು |

ದಮೂನಾ ಗೃಹಪತಿರ್ದಮ ಆ ಅಗ್ನಿಭುವದ್ರಯಿಸತೀ ರಯಾಣಾಂ ||೪||

| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತಿಕ್ | ಪಾವಕಃ | ವಸುಃ | ಮಾನುಷೇಷು | ವರೇಣ್ಯಃ | ಹೋತಾ | ಅಧಾಯಿಃ
ವಿಕ್ಷು |

ದಮೂನಾಃ | ಗೃಹಪತಿಃ | ದಮೇ | ಆ | ಅಗ್ನಿಃ | ಭುವತ್ | ರಯಿಸತಿಃ | ರ-
ಯಾಣಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತಿಕ್ ಕಾಮಯಮಾನಃ ಪಾವಕಃ ಶೋಧಕೋ ವಸುರ್ನಿವಾಸಯತಾ ವರೇಣೋ ವರಣ-
ಶೀಲಃ ಏವಂಭೂತೋ ಹೋತೌರ್ನಿವಿಕ್ಷು ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೇಷು ಮಾನುಷೇಷು ಯಜಮಾನೇ-
ಷ್ಯಧಾಯಿ | ಸ್ವಾಪ್ಯತೇ | ಸ ಚಾಗ್ನಿರ್ದಮೂನಾ ರಕ್ಷಸಾಂ ದಮನಕರೇಣ ಮನಸಾ ಯುಕ್ತೋ ಗೃಹಪತಿ-
ಗೃಹಾಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಚ ಸನ್ನಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ರಯಿಪತಿರ್ಧನಾಧಿಪತಿರಾ ಭುವತ್ | ಆ ಸಮಂತಾ-
ದ್ಯವತಿ | ನ ಕೇವಲಮೇಕಸ್ಯ ರಯೀರಪಿ ತು ಸರ್ವೇಷಾಮಿತ್ಯಾಹ ರಯಾಣಾಮಿತಿ | ಯದ್ವಾ |
ರಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯ ಉತ್ಪ್ಯಷ್ಟಂ ಯದ್ವನಂ ತಸ್ಯ ಪತಿಶಿಕ್ವೈರ್ಥಃ || ಅಧಾಯಿ | ಛಂದಸಿ ಲುರ್ಜಲರ್ಜಲಿಟ
ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜ್ ಚ್ಚ್ಚೇಷ್ಟಿಣಾದೀಶ ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಷ್ಟ್ಯತೋಂತಿ ಯಾಗಾಗಮಃ |
ದಮಯತಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಮಿತಿ ದಮೂನಾಃ | ದಮ ಉಪಶಮೇ | ದಮೇರೂನಸಿಃ | ಉ. ೪-೨೩೪ |
ಇತ್ಯೌಪಾದಿಕ ಊನಸಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ಯಗ್ನಸ್ತಾತ್ರ | ದಮೂನಾ ದಮಮನಾ ವಾ ದಾನಮನಾ ವಾ
ದಾಂತಮನಾ ವಃಸಿ ನಾ ದಮ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ ತನ್ನನಾಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನಿ. ೪-೪ | ಇತಿ | ದಮ ಆ ಅಗ್ನಿಃ |
ಅಹೋಽನುನಾಸಿಕತ್ವಂ ದನೀತ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಸಾನುನಾಸಿಕತ್ವಂ | ಪ್ರಕೃತಿಭಾವತ್ವ | ಭುವತ್ | ಲೇಟ್ವಿಡಾ-
ಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಿ ಇತಿಶ್ಚಾರಲೋಪಃ | ರಯಿಪತಿಃ | ಪರಾದಿಪ್ತಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪ-
ದಾಪ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ರಯಾಣಾಂ | ನಾಮುನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪರ್ವ ||

ಉಶಿಕ—ಪ್ರಿಯನಾದವನೂ | ಪಾವತಃ—ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕವನೂ | ವಸುಃ—ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನೂ | ವರೇಣ್ಯಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಅದ | ಹೋತಾ—ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಕ್ಷು—ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ (ಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ) | ಮಾನುಷೇಷು—ಯಜಮಾನರ ನಡುವೆ | ಅಧಾಯಿ—(ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ) ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು | ದೆಮೂನಾಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಮನ್ವಸ್ಥನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ | ಗೃಹಪತಿಃ—ಗೃಹಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ದೆಮೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ರಯಾಣಾಂ—ವಶ್ಯರೈಗಳ ನಡುವೆ | ರಯಿಪತಿಃ—(ಉತ್ತಮವಾದ) ಧನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ | ಆ ಧುವತ್—ಇಂತಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಿಯನೂ, ಪಾವನಕಾರಕನೂ, ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರ ನಡುವೆ ವೇದಿಕೆಯಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಮನ್ವಸ್ಥನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಗೃಹಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಕ್ ವಶ್ಯರೈಗಳ ನಡುವೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ.

English Translation.

Agni, the desirable, the purifying, the giver of dwellings, the excellent, the invoker (of the gods) has been placed (upon the altar) among men; thus he be determined upon subduing (our foes) the protector of our dwellings, and the lord of treasures in the sacrificial chamber.

ವಿಕೀದ ವಿವರಗಳು.

ಉಶಿಕ—ಕಾಮಯೆಮಾನಃ—ವಿಕೀದವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು.

ದೆಮೂನಾಃ—ದೆಮು. ಉಪಶನು | ದೆಮಯತಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಮಿತಿ ದೆಮೂನಾಃ | ರಾಕ್ಷಸಶಸ್ತ್ರನಾಶಕಗೋಷುವ ಮನ್ವಸ್ಥನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ದೆಮೂನಾ ದೆಮೂನಾ ನಾ, ದಾನಮೂನಾ ನಾ, ದಾಂಕಮೂನಾವಾಪಿ, ನಾ ದೆಮು ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ ತನ್ಮನಾಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿರು. ೪.೪) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದ ರೀತಿಯಾಗಿ. ನಾಶಮಾಡುವ ಮನ್ವಸ್ಥನವ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ರಯಿಪತಿಃ ರಯೇಣಾಂ—ರಯೇಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಯಜ್ಞೇನ ತಸ್ಯ ಪತಿತ್ವಾರ್ಥಃ | ರಯಿತ್ವಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಧನನೆಂದರ್ಥ. ಕೇವಲ ಧನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಪತಿಯಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಮತ್ವವಿಧವಾದ ವಶ್ಯರೈಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತವತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆ ಧುವತ್—ಅಸಮಂತಾತ್ ಧವತಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಥಾಯಿ—ದುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಕ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್‌ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಆತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್‌ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಯುಕ್ಯಾಗಮ. ಚಿಣೋಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವ—ವಿಶ್ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ರಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೀಕಾಚಿಷ್ಟತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಮೂನಾಃ—ದಮಯಂತಿ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಮಿತಿ ದಮೂನಾಃ ದಮ ಉಪಕರೋ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದಮೂರೂಪಿನಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊನಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಮೂನಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದಮೂನಾ ದಮಮಾನಾ ವಾ ದಾನಮನಾ ವಾ ದಾಂತಮನಾ ವಾಪಿ ವಾ ದಮ ಇತಿ ಗೃಹಣಾಮ ತನ್ಮನಾಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿರು. ೪-೪) ಶಾಂತಿ ಹೊಂದುವವರು, ದಾನಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು. ಅಥವಾ ನಿಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ದಮನೆಂದರೆ ಮನ ಇದರಲ್ಲಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ.

ದಮ ಆ ಆಗ್ನಿಃ—ಆಚೋನುನಾಸಿಕಶೃಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾನುನಾಸಿಕತ್ವವೂ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪೇಪೆರಸ್ವೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂಛಂದಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಮಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯಿಪತಿಃ—ಷಟ್ಪೀ ತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. * ಪೆರಾದಿಶೃಂದಿಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯೀಣಾಮ್—ರಯಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಟ್ಪೀ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯೇತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಂ ತ್ವಾವಯಂ ಪತಿಮಗ್ನೇ ರಯೀಣಾಂ ಪ್ರ ಶಂಸಾನೋ ಮತಿಛಿ-

ಗೋತಮಾಸಃ

ಆಶುಂ ನವಾಜಂಭರಂ ಮರ್ಜಯಂತಃ ಪ್ರಾತ್ರಮ್ಪ್ರೊಧಿಯಾವಸುರ್ಜಿ-

ಗಮ್ಯಾತ್ || ೫ ||

|| ಪದಮಃ ||

ಕಂ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ಪತಿಂ | ಅಗ್ನೇ | ರಯಾಣಾಂ | ತ್ವ | ಶಂಸಾಮಃ | ಮು-
 ತಿಃಭಿಃ | ಗೋತಮಾಸಃ |
 ಆತುಂ | ನ | ವಾಚಂಭರಂ | ಮರ್ಜಯಂತಃ | ಪ್ರಾತಃ | ಮಕ್ಷು | ಧಿಯಾಃ-
 ವಸುಃ | ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೫ ||

|| ಸಾರಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಗೋತಮಾಸೋ ಗೋತಮಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾ ವಯಂ | ನೋಧಸಃ ಸ್ತೋತುರೇಕತ್ವೇಣವ್ಯಾತ್ಮತಃ
 ಪೂಜಾರ್ಥಂ ಬಹುವಚನಂ | ದೇ ಅಗ್ನೇ ರಯಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಪತಿಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ತಾವ್ಯತಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ
 ಮತಿಥಿರ್ಮನನೀಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರಶಂಸಾಮಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಸ್ತುತುಃ | ಕಿಂ ಕುಮಂತಃ | ವಾಚಂ-
 ಭರಂ ವಾಚಸ್ಯ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಸ್ಯ ಧರ್ವಾರಂ ತ್ವಾಂ ಮರ್ಜಯಂತೋ ಮರ್ಜಯಂತಃ | ತತ್ಪ್ರ-
 ವೃತ್ತಾಂತಃ | ಆತುಂ ನ ಆತ್ಮಮಿವ | ಯಥಾತ್ಮಮಾಗೋತಂತಃ ಪುರುಷಾತ್ಮಸ್ಯ ವಹನಪ್ರದೇಹಂ
 ಹಸ್ತೈರ್ನಿವೃಜಂತಿ | ತದ್ವತ್ಪ್ರಯಮಪ್ಯಗ್ನೇರ್ಹವಿರ್ವಹನಪ್ರದೇಹಂ ನಿವೃಜಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ
 ಚಾಗ್ನಿಸಂವಾರ್ಜನಪ್ರಕರಣೇ ವಾಚಸನೇಯುಧಿರಾಮಾ ತಂ | ಅಥ ಮಧ್ಯೇ ತೋಷ್ಠೀಮೇವ ತ್ರಿಃ
 ಸಂಮಾತ್ರ್ವಿ ಯಥಾ ಯುಕ್ತಾ ಪ್ರೇಹಿ ವಹೇತಿ ವ್ರಜೇದೇವನುತದಗ್ನಿಂ ಯುಕ್ತೋಪಶಕ್ಷಿತತಿ
 ಪ್ರೇಹಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಂ ವಹೇತಿ | ಧಿಯಾವಸುಃ ಕರ್ಮಣಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನಃ ಸೋಽಗ್ನಿಃ
 ಪ್ರಾತಃ ಸ್ತೋತೃಭೂತಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಮಕ್ಷು ಶೀಘ್ರಂ ಜಗಮ್ಯಾತ್ | ಅಗಚ್ಛತು || ಮತಿಃಭಿಃ |
 ಮನ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮರ್ಮಣಿ ಶ್ರೀನ್ | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಾಚಂಭರಂ |
 ಅಗ್ನೇರೇಷಾ ವೈದಿಕೇ ಸಂಜ್ಞಾ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭೃತ್ಯವ್ಯಜೇತಿ | ಪಾ. ೩.೨-೪೬ | ವಾಚತಪ್ತೇ ಕರ್ಮ-
 ಣ್ಯಾಪವದೇ ಖಚ್ಛೈತ್ಯಯಃ | ಅರುದ್ರಿಷವದಿಜಂತಸ್ಯ ಮುಮು | ಪಾ. ೬.೩-೬೬ | ಇತಿ ಮುಮೂಗಮಃ |
 ಚಿತ್ರ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮರ್ಜಯಂತಃ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ನಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಯಾತ್ ಮುಹೇವ್ಯಾಕ್ತಿಃ |
 ಪಾ. ೬.೨-೧೦೪ | ಇತಿ ವೈದ್ಯಭಾವಃ | ಅದುಪದೇಶಾಭಿವಾರ್ವಧಾತುಶಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಚಿತ್ರ ಏವ ಸ್ವರೂಪ
 ಶಿಷ್ಯಕೇ | ಜಗಮ್ಯಾತ್ | ಲಿಙ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದೋಶಿತಿ ತಪಃ ಕ್ಷುಃ |

|| ಪ್ರಪವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ-ಎಂದ್ರಿ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗೋತಮಾಸಃ-ಗೋತಮವಂತೋತ್ಪನ್ನ ಲಾವ | ವಯಂ-ನಾವು |
 ರಯಾಣಾಂ-ಧನಗಳಿಗೆ | ಪತಿಂ-ಪಾಲಕನಾದ | ತಂ ತ್ವಾ-ಅ ನಿನ್ನನ್ನು | ಮತಿಃಭಿಃ-ಗ್ರಾಹ್ಯಗಳಾದ
 ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಆತುಂ ನ-(ಆತ್ಮಾರೋಹಿಯು) ಕುಮರಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವಂತೆ | ವಾಚಂಭರಂ-ಹವಿಸ್ಸಿನ
 ರೂಪದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಮರ್ಜಯಂತಃ-ಉಜ್ಜುತ್ತ | ಪ್ರ ಶಂಸಾಮಃ-ಸ್ತುತಿಸುವೆವು |

ಧಿಯಾವಸುಃ—(ಪವಿತ್ರವಾದ) ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೊಂದಿದ ಧನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು| ಪ್ರಾತಃ—
ಬೆಳಿಗ್ಗೆ | ಮಕ್ಷು—ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ | ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಬರಲಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಗೋತಮ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಾವು ಧನಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಗ್ರಾಹ್ಯ
ಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಾರೋಹಿಯು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು
ಉಜ್ಜುತ್ತ ಸ್ತುತಿಸುವೆವು. ಪವಿತ್ರಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ
ಜಾಗೃತೆ ಬರಲಿ.

English Translation.

We, born of the race of Gotama, praise you, Agni, the protector of
riches, with desirable hymns; rubbing you, the bearer of oblations (as a rider
rubs down) a horse; may he who has acquired riches by sacred rites, come
hither quickly in the morning.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋತಮಾಸುಃ—ಗೋತಮಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದವರು. ಇದು ವಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ
ವೆನಿಸಿ ಬಹುವಚನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾತುವನನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಬಹುವಚನ
ವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಥವಾದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿದೆ.

ಮುಖಃ—ಮನೋದಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಜ್ಞಾನವಿಸಯಕವಾದ ಸ್ತುತಿವಚನಗಳಿಂದ. ಮನ ಜ್ಞಾನೇ
ಎಂಬ ಛಾತುಜನ್ಯವಾದ ಪದ ಇದು.

ವಾಜಂಭರಂ—ವಾಜವೆಂದರೆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನ. (ಏರು. ೨-೯) ಅಂತಹ ಅನ್ನಕ್ಕೆ
ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ವಾಜಂಭರಂ—ಅಗ್ನಿ.

ಅತುಂ ನ—ಅಶ್ವಮಿವ—ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸಂವಾರ್ಜನಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕುದುರೆಯ
ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವರು ಮೊದಲು ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನನ್ನು ಕುದ್ದಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ಒಯ್ಯುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾರ್ಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಸಂವಾರ್ಜನ ಪ್ರಕರಣ
ದಲ್ಲಿ ವಾಜಸನೇಯ ಮಂತ್ರವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು. ಅಥ ಮಧ್ಯೇ ತೂಷ್ಣೀಮೇವ ತ್ರಿಃ ಸಂವಾರ್ಜ್ಯಾ
ಯಥಾ ಯುಕ್ತಾಪ್ರೇಹಿ ವದೇತಿ ವ್ರಜೇದೇವಮೇತದಗ್ನಿಂ ಯುಕ್ತೋಪೇಕ್ಷಿಸತಿ ಪ್ರೇಹಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ
ಹವ್ಯಂ ವಹ.

ಧಿಯಾವಸುಃ—ಕರ್ಮಜಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನಃ ಸೋಽಗ್ನಿಃ | ಕರ್ಮದಿಂದಾಗಲಿ, ಬುದ್ಧಿ
ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಸವಸ್ತು ವಶ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವವನು ಅಗ್ನಿಯು.

ಇನ್ನಿತರಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ತಂಸಾಮಿ:—ರಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತಿಃ:—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೇನವೇಷವೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮಾಸ:—ಪ್ರಥಮಾ ಜಸಿಗೆ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸುಕಾಗಮ.

ವಾಜಂಭರಮ್:—ಅಗ್ನಿಗೆ ಇದು ವೈದಿಕವಾದ ಸಂಕ್ಷೇಪ. ದುಭ್ಯರ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ವಾಜ ಎಂಬ ಕರ್ಮವಾಚಕವನ್ನು ಉಪವದನಾಗಿರಾವಾಗ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭ್ಯೈ ವೈ ಜಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರುದ್ರಿಷದಪಂತಸ್ತಮುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಿಜಂಶ ಸೂತ್ರದಾಗ ವ್ಯೂರ್ವಚ್ಛಿರ್ದುಂ ಆಜಂತವಾದ ವಾಜ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮುನಾಗಮ. ಮಿವಚೋಂಶ್ಯಾತ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾಜಂಭರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ: ಃಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಚಿಶ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಜಯಂತ:—ಮೃಜೂ ಶುದ್ಧ ಧಾತು. ವೈರಣಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿಶಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವತೋವಿಧಿರಿತ್ಯೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೃಜೇವ್ಯದ್ವಿ: (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಪಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಪ್ತದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಬ್ ಎಕರಣ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಮರ್ಜಯ: ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ತಾಸ್ಯಸುದಾತ್ಮೇಶ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಗಾಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಣಿಚಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದೇಶಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರಪರಸವರ್ಣ. ಜಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರಾತ್ಯ, ಎಸರ್ಗ.

ಮುಕ್ತೂ—ಮುಚಿತುಸುಘ:—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗಮಾತ್:—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಎಕವಚನದಕ್ಕೆ ತಿಬ್. ಇತ್ಯೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂಘಂಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಗೆ ಕ್ಷ್ಯ ಅದೇಶ. ಶ್ವಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಶ. ಕುಜೋಶ್ಯ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುಪ್ತದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಯಾಸುಪಿ ಪರಸ್ವೈತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುರಾಗಮ. ಸುಪಿ ತಿಥೋ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುರಾಗಮ. ಊಷ.

ಸರ್ವೋಪೋನಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಸಕಾರಗಳಿಗೂ ಲೋಕ. ಅತಿಜಾಂತದ ಪರದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚ ತಿಚ್ಚಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸ ಇತಿ ಷೋಡಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ನೋಧಸ ಅರ್ಷಮ್ಬಂದ್ರಂ ತ್ವೃಷುಭಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಷೋಲಶೀತಿ | ಅಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ನೋಧಾ-ದ್ವೈಷ್ಟೇತೈಕೆ ದ್ವಾಹ್ಯಕೇ ಸಮನ್ಮಾಯತೇ | ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ನೋಧಾಸ್ತ ಏತೇ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ | ಐ. ಪ್ರಾ. ೬-೧೮ | ಇತಿ || ಷಳಹಸ್ತೋತ್ತಿಯಾವಾಪವತ್ಸು ಚತುರ್ವಿಂಶಮಹಾವ್ರತಾದಿಷ್ವಹಃಸು ಮಾಧ್ಯಂ ದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಚೆಂಸಿತಸ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜೇತ್ಯಸ್ಯಾ ಅರಂಭಣೀಯಾಯಾ ಊರ್ಧ್ವಮಹೀನಸೂಕ್ತಸಂಕ್ಷೇಮೇತಚ್ಚೆಂಸನೀಯಂ | ತಥಾ ಚಿಸೂಕ್ರೀತಂ | ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ಶಾಸದ್ಬ್ರಹ್ಮಿರಿತೀತರಾವಹೀನಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ | ಪ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ | ತ ಏತೇ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಷಳಹಸ್ತೋತ್ತಿಯಾಽಸ್ಮಾ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇಽಹೀನಸೂಕ್ತಾನಿ ಶಂಸಂತೀತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಪುಸ್ತಕಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾಃ ಎಂಬುವನಃ ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಷೋಲಶೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ದ್ವೈಷ್ಟವೆಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ದಲ್ಲೆ ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ನೋಧಾಸ್ತ ಏತೇ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ | ಐ. ಪ್ರಾ. ೬-೧೮ | ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಷಳಹಸ್ತೋತ್ತಿಯಾವಾಪವಸನಯುಕ್ತವಾದ ಚತುರ್ವಿಂಶಮಹಾವ್ರತಾದಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲೆ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಚೆಂಸಿ ಎಂಬ ಋಷಿಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶನ್ವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಎಂಬ ಋಷಿವಂದಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಊರ್ಧ್ವಮಹೀನಸೂಕ್ತವೆಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಯುಕ್ತ ಈ ಸೂಕ್ತ ವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷಲಾಯಪಶ್ವೇತಸೂತ್ರದ ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ಶಾಸದ್ಬ್ರಹ್ಮಿರಿತೀತರಾವಹೀನ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೪) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತ ಏತೇ ಪ್ರಾತಃಸವನೇಃ ಷಳಹಸ್ತೋತ್ತಿಯಾಽಸ್ಮಾ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇಽಹೀನಸೂಕ್ತಾನಿ ಶಂಸಂತೀತಿ ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾವ್ಯುಕ್ತವು:

ಸೂಕ್ತ—೬೧

ಮಂಠಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೧ || ಸೂಕ್ತ-೬೧ ||
ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೧ || ವರ್ಗ-೨೭, ೨೮, ೨೯ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯ-೧೫ ||

ಮಹಿ-ಸೋಧಾ ಗೌತಮಃ ||

ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂಜಿ-ತ್ರಿಪುನ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ತುರಾಯ ಪ್ರಯೋ ನ ಹರ್ಮಿ ಸ್ತೋಮಂ
ಮಾಹಿನಾಯ |

ಮುಚೇಷಮಾಯಾಧ್ರಗವ ಓಹಮಿಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ರಾತತಮಾ
|| ೧ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅಸ್ಮೈ ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಪ್ರ | ತವಸೇ | ತುರಾಯ | ಪ್ರಯಃ | ನ | ಹರ್ಮಿ |
ಸ್ತೋಮಂ | ಮಾಹಿನಾಯ |

ಮುಚೇಷಮಾಯ | ಅಧ್ರಗವೇ | ಓಹಂ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ | ರಾತತ-
ತಮಾ || ೧ ||

| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ |

ಇದು ಇತಿ ನಿಪಾತವ್ಯಯಂ ಸಾವಪ್ತೂರಣೇ | ಅಥಾಪಿ ಸಾವಪ್ತೂರಣಾಃ ಕಮಿಮಿದ್ವಿತಿತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಅವಧಾರಸಾಘೋಂ | ತವಸೇ ಲ್ಪವ್ಯದ್ಯಾಯ ತುರಾಯ ಕ್ಷರಮಾಸಾಯ | ಯದ್ವಾ |
ತುಮಿತ್ರೇ | ತಪ್ರಾಪಾಂ ಹಿಂಸಿತ್ರೇ | ಮಾಹಿನಾಯ ಗುಪ್ತೆರ್ವಾತೇ ಮುಚೇಷಮಾಯ ತುತಾ

English Translation.

I offer acceptable adorations and oblations, offered by the proceeding sacrificers, to that powerful, quick-coursing, mighty, praiseworthy and unobstructed Indra, as food (to a hungry man).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಇತ್-ಉ—ಇವು ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿವಾತಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ. ಅಥಾವಿ ಪಾದಪೂರಣಾಃ ಕಮೀಮಿದ್ವಿತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥವಾದ ಕಂ, ಊಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತುರಾಯೆ—ತುರಮಾಣಾಯೆ ಯದ್ವಾ ತುರ್ವಿತ್ರೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಿತ್ರೇ—ಪಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವವನು. ಅಥವಾ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವ್ಯಂಸನಮಾಡುವವನು ಇಂತಹವನಿಗೆ ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಚೇಷಮಾಯೆ—ಮುಚಾ ಸಮಾಯೆ—ಇದು ಇಂದ್ರಿಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿ ಯಾವರೀತಿ ಇರುವುದೋ, ಅದೇ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನುವನು ಎಂದರ್ಥ. ಮುಚೇಷಮು ಮುಚಾಸಮು (ನಿರು. ೬-೨೩).

ಅಧ್ವಿಗವೇ—ಅಧ್ವತಗಮನಾಯೆ—ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಅಧ್ವತೇರ್ವಮ-ವನ್ನಿಂದ್ರೋಪ್ಯಧ್ವಿಗುರುಚ್ಯೇತೇ (ನಿರು. ೫-೧೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರೇ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಧ್ವಿಗುಪದವನ್ನು ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದ ಪಂಚಾಯವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಯೋ ನ—ಪ್ರಯೆ ಇವ—ಪ್ರಯಶ್ಚಿತ್ತವೆ ಅನ್ನ ಪರಿಯ ಪದವಾಗಿ (ನಿರು. ೬-೯) ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಿಹಂ—ವಹಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೂರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು. ಅಥವಾ ಒಮ್ಮೆಲು ಅರ್ಹವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಮಾ ||

ತುರಾಯೆ—ತುರ ಪೂರಣೇ ಧಾತು. ಇಗುಪಥಜ್ಞಾಪ್ತೀತಿಃಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಗುಪಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ವೇದ್ವಿತ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರ ಇತ್ಯಾಘುತ್ವದೆ. ಅದರಿಂದ ಲಘುಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ತುರ್ವಿತ್ರೇ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ ತುರ್ವತೀತಿ ತುರಿ. ಕೇದಿಗ್ರೀ-ಪಠಾದಿಧ್ವಿತ್ಯೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರಲೋಪ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಹಿಹಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹತುರ್ವಿತ್ರೇ ವಿಕದತಸಾಂಪದೂಪ.

ಹರ್ಮಿ—ಹೃಷ್ಣ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರಸ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಮಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಹರ್ಮಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಙತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಹಿನಾಯಿ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಹೇರಿನಣ್ ಬೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೆಲುವಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಮಾಹಿನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮುಚೀಷಮಾಯಿ—ಮುಚೀಷಮ ಮುಚಾಸಮಃ (ನಿರು. ೬-೨೩) ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು). ತ್ವತೀಯಾ ತೆತ್ವೈತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವತೀಯಾ. ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತ್ವತೀಯಾಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ವಪೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈಕಾರಾಂವ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಷಾಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಷುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಚ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಗುಪೆಧಾತ್ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿನ್ಯ ದ್ವಾವಮಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಚಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಕ್ವದಿಕಾರಾದಿಕ್ರಿಯೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಣ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಚೀ ಸ್ತುತಿಃ ತಯಾ ಸಮಃ ಮುಚೀಸಮಃ ಹಿಂದಿ ನಂತಿಯೇ ಸತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ತ್ವತೀಯಾಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಜಾಣ್ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದರ ಸ್ವರವು ಶ್ರೂಯಮಾಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸ್ವರವಿವಯ ಚಿಂತಿಸಬೇಕಾದುದೇ. ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸಾದಿಗಣವು ಅಕ್ಷತಿಗಣವೆಂದು ಅದ ರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧಿಗವೇ—ಅಧ್ಯತೆ ಅಸ್ಯೇನ ಅನಿವಾರಿತೋ ಗೌರ್ಗಮನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಧಿಗುಃ ಗೋಸ್ತ್ರಿಯೋರಪಸರ್ಜನಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗೋಶಬ್ದವು ಅಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ವಿಚಿ ಇಹಾಹ್ಯಸ್ಯಾದಿಶೇ ಎಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಪ್ವಪೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಗು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಓಹಮ್—ನಹ ಪ್ರಾಕಣೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗೃಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೞ್. ಆಗ ಛಾಂದ ಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಹ್ + ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ ಓಹಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ತುಹಿರ್. ದುಹಿರ್ ಉಹಿರ್ ಅರ್ಥನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೞ್. ಆಗ ಲಘೂಪಥೆ ಗುಣ ದಿಂದ ಉಕ್ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತತಮಾ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ರಾತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ತಮಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿ ಅದೇಕ ಬಂದಾಗ ಕೇಳುವೆನಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೇ ಲೋಪ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರಯಂ ಇವ ಪ್ರ ಯಂಸಿ ಭರಾಮ್ಯಾಗೂಷಂ ಬಾಧೇ ಸು-
ವ್ಯಕ್ತಿ |

ಇಂದ್ರಾಯ ಹೃದಾ ಮನಸಾ ಮನೀಷಾ ಪ್ರತ್ನಾಯ ಪತ್ಯೇ ಧಿಯೇ |
ಮರ್ಜಯಂತ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮೈ ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಪ್ರಯಂ ಇವ | ಪ್ರ | ಯಂಸಿ | ಭರಾಮಿ | ಅಂ.
ಗೂಷಂ | ಬಾಧೇ | ಸುವ್ಯಕ್ತಿ |

ಇಂದ್ರಾಯ | ಹೃದಾ | ಮನಸಾ | ಮನೀಷಾ | ಪ್ರತ್ನಾಯ | ಪತ್ಯೇ | ಧಿಯೇ |
ಮರ್ಜಯಂತ || ೨ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಅಸ್ಮಾ ಏವೇಂದ್ರಾಯ | ಪ್ರಯಂ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ಪ್ರಯಂ ಇವಾನವ್ಯವಿವ
ಪ್ರ ಯಂಸಿ | ಪ್ರಯಂಭಾಮಿ | ಕದೇವ ಸ್ವಸ್ತೀಕ್ರಿಯತೇ | ಬಾಧೇ ಕಕ್ರೂಷಾಂ ಬಾಧನಾಯ ಸಮರ್ಥಂ
ಸುವ್ಯಕ್ತಿ ಸುಷ್ಯಾವರ್ಜಕಮಾಂಗೂಷಂ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಮಾಭೋಷಂ ಭರಾಮಿ | ಸಂಪಾದಯಾಮಿ |
ಅನ್ಯೇಷು ಸ್ತೋತ್ರಾರಾ ಪ್ರತ್ನಾಯ ಪುರಾಣಾಯ ಪತ್ಯೇ ಸ್ವಾಮಿನ ಇಂದ್ರಾಯ ಹೃದಾ ಹೃದಯೇನ
ಮನಸಾ ತದಂತರ್ವರ್ತನಾಂತಃಕರಣೇನ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾ ತಜ್ಜನ್ಯೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಚ ಧಿಯೇ
ಸ್ತುತೀಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಾ ಮರ್ಜಯಂತ | ಮರ್ಜಯಂತಿ | ಸಂಸ್ಕೃವಂತಿ || ಪ್ರ ಯಂಸಿ | ಯಮ ಉಪ-
ರಮ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಶ್ಚಿತಿ ಪುರುಷವ್ಯಕ್ತಯಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕರ್ತೋ ಉಕ್ | ಅಂಗೂಷಂ | ಅಂಗೂಷಂ
ಸ್ತೋತ್ರಮ ಅಭೋಷಃ | ಧಿ- ೩-೦೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅ ಇತ್ಯರ್ಥವಾಚ್ಯುತೇರ್ಥ ಇತ್ಯೋದರಾದಿತ್ಯಾ-
ದ್ಯೋ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಗೂ ಅದೇಶಃ | ಅಜೋಷ ಇಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಾಭಾವತ್ | ಛಾಛಾದಿಸ್ತೋತ್ರರೂಪಾಂತೋಪಾ-
ತ್ರತ್ವಂ | ಬಾಧೇ | ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋದನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಶ್ಚೈತ್ಯರ್ಥೇ ತವೈಕೇನಿತಿ ಛಾವೇ ಕೇನ್ತ್ರೈತ್ಯಯಃ |
ಏವಂತತ್ಯಾದಿವ್ಯಯತೇನ ಸುಪೋ ಉಕ್ | ಮನೀಷಾ | ಸುಷಾಂ ಸುಉಗಿತಿ ಕೈತಿಯಾಯಾ ದಾದೇಶಃ |
ಪತ್ಯೇ | ಪತಿಃ ಸಮಾಸ ಏವ | ಪಾ. ೧-೪-೮ | ಇತಿ ಘಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಸಮಾಸವಿವಿಜಯತ್ಯಾ ಘೋಷಾ-
ಕೀತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಜಾಪೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು—ಇದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರಯೋಜವ—ಅನ್ನದಂತೆ (ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ಪ್ರಯೋಜಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ದಾಧೇ—ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದರಲ್ಲಿ | ಸುವ್ಯಕ್ತಿ—ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ | ಅಂಗೂಪಂ—ಸೋತ್ರೋತ್ತರೂಪವಾದ ಘೋಷವನ್ನು | ಭರಾಮಿ—ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ (ಇತರ ಸೋತ್ರೋತ್ತರೂಪಗಳೂ ಸಹ) ಪ್ರತ್ಯಾಯ—ಪುರಾತನನೂ | ಪತ್ಯೇ—ಒಡೆಯನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಹೃದಾ—ಹೃದಯದಿಂದಲೂ | ಮನಸಾ—(ತದಂತರ್ವರ್ತಿಯಾದ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ | ಮನೀಷಾ—(ಆದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ | ಧಿಯಃ—ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಮರ್ಜಯಂತೆ—ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅನ್ನದಂತೆ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ ಸೋತ್ರೋತ್ತರೂಪವಾದ ಘೋಷವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇತರ ಸೋತ್ರೋತ್ತರೂಪಗಳೂ ಸಹ ಪುರಾತನನೂ ಒಡೆಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೃದಯದಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಯತ್ತು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

I offer (oblations acceptable as) food (to the hungry) to that Indra; I raise (to him) exclamations that may be of efficacy in discomfiting (my enemies); others (also) adore Indra, the ancient lord, in heart, in mind, and in understanding.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು—ಅಸ್ಮೈ ಏವ—ಇಲ್ಲಿ ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳು ಏವಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವನಿಗೇ (ಇಂದ್ರನಿಗೇ) ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣಾನುಗತವಾದ ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಯೋಜಿ—ಇದು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. (ನಿರು. ೩-೯). ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಜ್ಞೂಪಂ—ಸೋತ್ರೋತ್ತರೂಪಮಾಘೋಷಂ—ಸ್ತುತಿಯಾದ ಘೋಷನೆ. ಅಜ್ಞೂಪಂ: ಸೋತ್ರೋತ್ತರೂಪಘೋಷಃ (ನಿರು. ೫-೧೧) ಹೀಗೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ತುತಿಘೋಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹೃದಾ—ಹೃದಯದಿಂದ; ಇಲ್ಲಿ ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಹೃದಯಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಂತಃಕರಣವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ಮರ್ಜಯಂತೆ—ಮಾರ್ಜಯಂತಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಂತಿ—ಶುದ್ಧಿಯಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಪ್ರಯೋಗ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂಛಂಹಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನೆತ್ತಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಘುಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದ ಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಾಮಿ—ದುಭ್ಯಾಂ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅತಿಪಂತ ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ನಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ಜಾಪಮ್—ಅಜ್ಜಾಪಮ್ ಸೋಮ ಅಘೋಷಃ (ಋ. ೫-೧೧) ಇತಿ ಯಾಪ್ಯಃ | ಅಪ್ಯಾಪ್ತವರ್ಕ ನಾದ ಘಹೀರ್ ವಿಶಬ್ಧನೇ ಧಾತುಮಿಗೆ ಘ್ಞಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೃಷೋದಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಘೋ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗೂ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯವೂ ಅಪಾನ ಐಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಾಧಾವನವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಾಘಘ್ಞಾ-ಕ್ವಾಪ- (ಐ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಘೇ—ಪಾಘ್ಯ ವಿಲೋಪನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ಕಮೈಕೇನ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಜಂತವಾದ ಕ್ವದಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ನೇಷಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ಸುಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವ ಸುಸಿಗೆ ಲುಕ್.

ಮನೀಷಾ—ಮನೀಷಾ ಅಕಾರಾಂತವಾದ ನಿತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಕಲ್ಪ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಆದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂತುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಂದೇಶ.

ಪತ್ಯೇ—ಪತಿ ಕಲ್ಪ. ಇಕಾರಾಂತವಾದರೂ ಪತಿಸಮಾಸೇ ಏವ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಿಸಂಜ್ಞಾ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾದುದಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಚಾರ್ಥೀ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಘೋಷಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋಯೋಽಽತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಃಇಂದೇಶ.

ಮರ್ಜಯಂತೆ—ಮೃಜೂ ಶುದ್ಧಿ ಧಾತು. ಣಿಪಂತಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾದ ಲಪ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂಶಾದೇಶ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಬಹುಲಂಛಂಹಿಸ್ಯಹಾಪ್ತಯೋಗೀಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ಯಮುಪಮಂ ಸ್ವರ್ಷಾಂ ಭರಾಮ್ಯಾಂಗೂಷಮಾಸ್ಯೇನ |
ಮಂಹಿಷ್ಯ ಮಚ್ಚೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ವಾವೃಧಧೈ
|| ೩ ||

ಪದಾಠಃ

ಅಸ್ಮೈ | ಇತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯಂ | ಉಪವಂ | ಸ್ವಃ ಸಾಂ | ಭರಾಮಿ |
ಅಂಗೂಷಂ | ಅಸ್ಯೇನ |
ಮಂಹಿಷ್ಯಂ | ಅಚ್ಚೋಕ್ತಿಭಿಃ | ಮತೀನಾಂ | ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ | ಸೂರಿಂ | ವ-
ವೃಧಧೈ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಅಸ್ಮಾ ಏನೇಂದ್ರಾಯ ತ್ಯಂ ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮುಪಮಮುಪಮಾನಹೇತುಧೂತಂ
ಸ್ವರ್ಷಾಂ ಸುಪ್ಪುರಣೇಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾಶಾರಂ ಸೂರಿಂ ವಿಪಶ್ಚಿತಮಿಂದ್ರಂ ವವೃಧಧೈ ವಧಯಿಸುಂ
ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸುಷ್ವಾವರ್ಜಕೈಃ | ಸಮರ್ಥೈರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮತೀನಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿಭಿರಚ್ಚೋಕ್ತಿಭಿಃ
ಸ್ವಚ್ಛೈರ್ವಚೋಭಿರ್ಮಂಹಿಷ್ಯಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧಮೇವಲಕ್ಷಣಮಾಂಗೂಷಮಾಸ್ಯೋಷಮಾಸ್ಯೇನ
ಮುಪೇನ ಭರಾಮಿ | ಕರೋಮೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಪಮಂ | ಉಪಮಾಯತೇನೇನೇತ್ಯುಪಮಃ | ಭಾಷ್ಯೇ
ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಕರಣೇ ಕಪ್ತತ್ಯಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ | ಸುಪೂ-
ರ್ವಾದರ್ಶೇರ್ವಿಂಶತಃ ಸ್ತೌಶಬ್ದಃ | ಪಣು ದಾನೇ | ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ ನಿರ್ತಿ | ವಿದ್ಯನೋರನುನಾಸಿ-
ಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಯಂ | ಸನೋತೇರನಃ | ಸಾ. ೮-೩-೧೦೮ ಇತಿ ಪತ್ಯಂ | ಭರಾಮಿ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿ ಭಾಷಾ-
ಭಾವಃ | ಅಚ್ಚೋಕ್ತಿಭಿಃ | ಅಚ್ಚಾ ಉಕ್ತಯೋ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಂ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಸ್ವರತ್ಯಂ |
ಮತೀನಾಂ | ನಾಮನ್ಯ ತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ಯಂ | ವವೃಧಧೈ | ವೃಧು ವೃದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದಂತ-
ರ್ಥಾವಿಶಣ್ಯಾರ್ಥತ್ವಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಿತಿ ಕಥ್ಯೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶಿತ್ತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ | ದ್ವಿಭಾವಶ್ಯಾಂ-
ದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಶ್ಚ ಉಗಂಶಾದಿಸ್ತಿಸ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾದೀಗಾದ್ಯಭಾವಃ |
ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯತ್ಯಕ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಕಮಧ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇತಿ—ಇದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ತ್ಯಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ | ಉಪಮಂ—ವಾದರಿಯಾಗಿಯೂ |
ಸ್ವರ್ಷಾಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಧನದಾತನಾಗಿಯೂ | ಸೂರಿಂ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವವೃ-

ಭಕ್ತೈಃ—ಉನ್ನತವಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರದ | ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ—ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಗಳಾದ | ಮತೀನಾಂ—
ಸ್ತೋತ್ರಗಳ | ಅಜ್ಞೋತ್ತಮೈಃ—ಶುದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಮಂಹಿಷ್ಯಂ—ಅತ್ಯಂತ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ |
ಅಂಗೂಷಂ—ಸ್ತೋತ್ರಘೋಷವನ್ನು | ಅಸ್ಯೇನ—ಮುಖದಿಂದ | ಭರಾಮಿ—ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ, ಮಾದರಿಯಾಗಿಯೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಧನದಾತನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿಯೂ
ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುಣಗಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥವಾದವೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವೂ
ಆದ ಶುದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಸ್ತೋತ್ರಘೋಷವನ್ನು ನನ್ನ ಮುಖದಿಂದ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I offer with my mouth a loud exclamation with powerful and pure
words of praise, to exalt him who is the type (of all), the giver (of good things)
the great, the wise.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ತೋತ್ರಾರಂಭ—ಸುಷ್ಮ ಅರಣೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಸಮುದಾಯವನ್ನು
ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು.

ಮಂಹಿಷ್ಯಂ—ಅತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. ಇದು ಅಂಗೂಷಂ ಎಂಬ ಹದಕ್ಕೆ
ವಿಕೇಶಣ.

ಅಜ್ಞೋಷಂ—ಅಜ್ಞೋಷಃ ಸ್ತೋತ್ರಮು ಅಘೋಷಃ (ನಿರು. ೧-೧೧) ಸ್ತುತಿವಿಷಯವಾದ ಘೋಷನೆ.
ಉಪಮಂ—ಉಪಮೀಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಉಪಮಾಃ—ಉಪಮಾನ ಹೇತುಭೂತಂ—ದೋರಿ
ಕೆಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದುದು.

ಭರಾಮಿ—ಕರೋಮಿಸ್ಯಾತ್ಯರ್ಥಃ—ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಮಾತು
ತ್ತೇನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ಯಮ್—ಶ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗೆ ಶ್ಯದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಅತೋ-
ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಮಿಪೂರ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಉಪಮಮ್—ಉಪಮೀಯತೇನೇನೇತಿ ಉಪಮಾಃ ಮಾನ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಘಾತ್ಯರ್ಥಃ.
ವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೋ ರೋಷ ಇತಿ
(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತುರಿದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಸ್ವರ್ಣಮ್—ಮು ಗಣ ಧಾತು. ಸು ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಸ್ವರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಣ ದಾನೇ ಧಾತು. ಜನಸನಮಿಸಕ್ರಮಗಮೋವಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದುವರವಾದಾಗ ವಿದ್ವನ್ನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ ಸನೋತೇರನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಸ್ವರ್ಣ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಭರಾಮಿ—ಹುಭ್ಯಾ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಡುಕ್ರಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಲವಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನು ದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಂಹಿಸ್ಯಮ್—ಮಹಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೈತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಮಹಿತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗು ತ್ತದೆ. ಅತಶಯಾರ್ಥವಿವಕ್ಷು ಮಾಡಿವಾಗ ಇತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿನ್ವೇಮೇಯಃಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ತೈಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಇತ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ಯೋಕ್ತಿಃ—ಅಜ್ಯಾ ಉಕ್ತಯೇ ಯೇಷಾಂ. ಅಜ್ಯೋಕ್ತಯಃ | ಬಹುವ್ರೀದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮತೀನಾಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುನಾಸಿಕ ಲೋಪ. ಪಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. ಪೂರ್ವದ ಅಜಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯ- ತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವೃದ್ಧೈಶ್ಚಿ—ವೃದ್ಧಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಷೆಚರ್ಥವು (ವೇರಣಾ) ಧಾತ್ರರ್ಥಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ತುಮರ್ಥೇಸೇನೇನ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಭಾಂದಸನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಅತಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಹ್. ಯೇಷೋಽಪಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್‌ಲಿಖಂತದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕಧೈಶ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಗ ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ರೀಗಾದಿಅಗಮ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ವೇಷ್ಯಾಮಪಿವೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೈನ್ವೇಷಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಧಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಸ್ತೋತ್ರಮಂ ಸಂ ಹಿನೋಮಿ ರಥಂ ನ ತಪ್ಪೇವ ತತ್ಸಿನಾಯ |
ಗಿರಶ್ಚ ಗಿರ್ವಾಹಸೇ ಸುವ್ರಕ್ತೀಂದ್ರಾಯ ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ್ರಂ ಮೇಧಿರಾಯ ||೪||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಅಸ್ಮೈ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಮಂ | ಸಂ | ಹಿನೋಮಿ | ರಥಂ | ನ |
ತಪ್ಪೇವ | ತತ್ಸಿನಾಯ |
ಗಿರಃ | ಚ | ಗಿರ್ವಾಹಸೇ | ಸುವ್ರಕ್ತಿ | ಇಂದ್ರಾಯ | ವಿಶ್ವಂಇನ್ದ್ರಂ | ಮೇಧಿ-
ರಾಯ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಏವೇಂದ್ರಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಂ ಕಶ್ಚೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸಂ ಹಿನೋಮಿ | ಪ್ರೇರಯಾಮಿ |
ಶ್ಚ ದ್ವಿಷ್ಯಾಂತಃ | ತತ್ಸಿನಾಯ | ಸಿನಮಿತ್ಯನ್ವನಾಮು | ಸಿನಮನ್ದಂ ಭವತಿ ಸಿನಾತಿ ಭೂಶಾನೀತಿ ಯಾಸ್ಯತಿ |
ನಿ. ೫. ೫ | ತೇನ ರಥೇನ ಸಿನಮನ್ದಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಮೈ ರಥಸ್ವಾಮಿನೇ ತಪ್ಪೇವ ತಪ್ಪಾ
ತಪ್ತಕೋ ರಥನಿರ್ಮಾತಾ ರಥಂ ನ | ಯಥಾ ರಥಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಇವೇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ |
ತಥಾ ಗಿರ್ವಾಹಸೇ ಗೀರ್ಥಃ ಸ್ತುತಿಭಿರುಹ್ಯಮಾನಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಗಿರಶ್ಚ ಕಶ್ಚಸಂಭವಿಣೀಃ ಕೇವಲಾ
ಋಚಿಶ್ಚ ಸುವ್ರಕ್ತಿ ಶೋಭನವಾಗವರ್ಜನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪ್ರೇರಯಾಮಿ | ತಥಾ ಮೇಧಿರಾಯ
ಮೇಧಾವಿನ ಇಂದ್ರಾಯ ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ್ರಂ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕಂ ವಿಶ್ವೈರ್ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಹವಿಶ್ಚ ಸಂ ಹ-
ನೋಮಿಶಾಸ್ತ್ರನುಷಂಗಃ || ಹಿನೋಮಿ | ಹಿ ಗತಾ ವೃದ್ಧಾ ಚ | ಸ್ವಾದಿಶ್ಚಾತ್ ಕ್ಷುಃ | ತಪ್ಪೇವ | ತಪ್ತೂ
ಶ್ಚ ತಪೂ ಕರಣೇ | ಶಾಚ್ಚೇರಿಕಶ್ಚೈನ್ | ಊದಿಶ್ಚಾತ್ಕಶ್ಚ ಇರಥಾವಃ | ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ
ಚೇತಿ ಕಕಾರಲೋಪಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಪತ್ಯಂ | ತತ್ಸಿನಾಯ | ಶಿನಶಬ್ದಃ ಸಿಂಹ ಲಂಘನ ಇತ್ಯುಕ್ತಾ-
ದಿಶ್ಚ ಪಞ್ಚೋಪೇಜುಷ್ಯವಿಭ್ಯೋ ನಕ | ಉ. ೨. ೨ | ಇತಿ ನಕಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವ-
ಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಗಿರ್ವಾಹಸೇ | ವಾಹಿತಾಧಾನ್ಯುಕ್ತಂದಸೀತಿ ವಹತೇಃ ಕೇವಲಾದ್ವಿಹಿತೋಽಸು-
ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂ ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ವಾಪಿ ಭವತಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂ ಚ | ಚಿದಿತ್ಯನುವ್ರತೇರುಪಧಾವ್ಯದ್ಧಿಃ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಾಧಾವತ್ಯಾಂ-
ಪತಃ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ್ರಂ | ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ್ರತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿತಿ ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ್ರಂ | ಪಶಾವ್ಯಹ | ಉಗ-
ರ್ಥಾವತ್ಯಾಂಪತಃ | ಯದ್ವಾ | ಖರ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾವಿಸ್ವಾಪಿ ಧಾತೋರ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮೇಧಿ-
ರಾಯ | ಮೇಧಾ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೀತಿ ಮೇಧಿರಃ | ಮೇಧಾರಥಾಧ್ಯಾಮಿರರಹೌ ವಶ್ಯವ್ಯೌ | ಪಾ.
೫.೨.೧೦೯.೨ | ಇತಿ ಮುಕ್ತರ್ಥೀತು ಇರಶ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಪತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ತತ್ಪಿನಾಯು—(ಸಾರಥಿಗೆ) ಅನ್ನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ | ತಪ್ಪೇವ ರಥಂ ನ—ಬಡಗಿಯು ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ | ಗಿರ್ವಾಹಸೇ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ (ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ) | ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನಿ ಗೋಸ್ವರ | ಸ್ತೋತ್ರಮಂ—ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ | ಗಿರಶ್ಚ—(ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಗಳಾದ ಕೇವಲ) ಪುಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ | ಸುವೃತ್ತಿ—ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಗಳಾಗುವಂತೆ | ಸಂ ಹಿಸೋಮಿ—ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮತ್ತು) | ಮೇಧಿಯೇ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಂ—ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | (ಸಂ ಹಿಸೋಮಿ—ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಡಗಿಯು ಸಾರಥಿಯ ಅನ್ನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ ನಾನೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ ಮತ್ತು ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಕೇವಲ ಪುಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸಾರ್ಥಕಗಳಾಗುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I send hymns to him (Indra) as the constructor of a car drives it to its owner, (so that he) may thence (obtain) food; I send praises to him who is entitled to commendation; and most excellent oblations to the wise Indra.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ತೋತ್ರಮಂ—ಶತ್ರುರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ—ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಹಲವು ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಸಮೂಹಗಳಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಮನೆಂದು ಹೆಸರು.

ತತ್ಪಿನಾಯು—ತೇನ ರಥೇನ ಸಿನಮನ್ಸಂ ಯುಕ್ಯ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ರಥಸಹಿತವಾದ ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಸಿನಮನ್ಸಂ ಭವತಿ ಸಿನಾತಿ ಭೂತಾನಿ (ನಿರು. ೫೫) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿನಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಪ್ಪೇವ—ತಪ್ಪಾ ಇವ—ತಪ್ಪುಕೋ ರಥನಿರ್ಮಾತಾ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ತಪ್ಪಕನಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಇವ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಕ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ನ ಶಬ್ದವು ರಥಶಬ್ದಾನ್ವಯದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಗಿರ್ವಾಹಸೇ—ಗೀರ್ಥಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಉಚ್ಯಮಾನಾಯು—ಇದು ಇಂದ್ರಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಕೇಷಣ. ಹೋತೃವು ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿ ವಚನಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸುವೃತ್ತಿ—ಕೋಭನೆಮಾವರ್ಜನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪ್ರೇರಿಯಾಮಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆರಂಭ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಂ—ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕಂ ವಿಶ್ವೈವ್ಯಾಪ್ತಂ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಹವಿಶ್ಯ ತಂ ಹಿನೋಮೀತ್ಯರ್ಥಃ—ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಂ ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಂ—ಇದು ಹವಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಹವಿಸ್ಸು, ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು, ಅಥವಾ ವಿಶ್ವವನ್ನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುದು, ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದದ್ದು, ಎಂದು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ತುತಿ ಇಲ್ಲಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಹಿನೋಮಿ—ಹಿ ಗತೌ ವೃದ್ಧೌ ಚ. ಧಾತು ಸ್ವಾದಿ. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ವಿವಾಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಧ್ಯೇಃ ಋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಔದ್ಯದ್ವಾವ ವಸ್ತು ಹೊಂದಾವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ. ತಿಪಂಕ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ್ತೇವ—ತಕ್ಷಣ ತಕ್ಷಣ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಚ್ಚೇರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವು ಊದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರತಿಸೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ದಿಕ್ಕಲ್ಪವಿಧಾನ ಮಾಡಿ ರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಕ್ತೌತ್ ಪ್ರ ಎಂದಿರುವಾಗ ಝಲ್ ಪರಮಾದುದರಿಂದ ಸ್ವೀಕೇ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗಾದಿಯಾದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ತುನಾಪ್ತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ತುಪ್ತ. ತಪ್ತು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರಮಾದಾಗ ಋಮುಪನಸ್ಪುರು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಪಾದೇಕ. ಅಪ್ತೌನ್. ತ್ವಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ ತಪ್ತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಪ್ತಿನಾಯ—ತಪ್ತ ಶಬ್ದ. ತಿ ಇತ್ಯ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಪ್ತೌ ಚಿ ದೀರ್ಘತ್ವ-ವಿಭ್ಯೋ ನಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತೌದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಕ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೇನ ಸಿನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಪ್ತಿನಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಿವಾರಹಣೇ—ವಹ ಪ್ರಾಕಣೇ ಧಾತು. ವಹಿಜಾಧಾಣ್ ಭೈಕ್ಯಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ವಹ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಗತಿಕಾರಕಯೋರತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವವಾಗುವಾಗಲೂ ಒರುತ್ತದೆ. ಆದದೊಡನೆ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ ವಾಡು ಅಸುನ್ ಪ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಇದ್ದಿದ್ದಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇ ಅಪಠಾಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಿವಾರಹಣ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಿೌ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯದ್ವಹಿ ಹಲ್ ಪರಮಾದುದರಿಂದ ಹರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬದಲೇವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಥಿ ಎಕವಚನರೂಪ.

ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಮ್—ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಧಾತು. ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಂ ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತಮ್. ಇದಿನೋಮುತ್ಯ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುವಾಗಮು. ಪಠಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೀರವುವುದರಿಂದ ಸೇತಿ-ಗ್ರಹಣೆಯಾದಿಧ್ಯೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾನವಾದಾಗ ವಿಶ್ವಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ

ಉಗಧಾವತ್ತು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಖಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅರುದ್ಧಿವದಜಂತಸ್ಯೆ ಮುನ್ಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ವ ಎಂಬ ಅಜಂತಕ್ಕೆ ಮುನಾಗಮು

ಮೇಧಿಯು ಮೇಧಾ ಅಸ್ಯ ಅಸಿ ಮೇಧಿಃ ಮೇಧಾರಥಾಭ್ಯಾಮಿರನ್ನಿರಚ್ ವಕ್ರತ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥನಲ್ಲಿ ಇರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಮೇಧಿರ ತಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಇರನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪರ್ಷರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ.

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋ ||

ಅಸ್ಯಾ ಇದ್ವು ಸಪ್ತಮಿವ ಶ್ರವಸ್ಯೇಂದ್ರಾಯಾಕರ್ಕಂ ಜುಹ್ವಾ ಸ್ತಿಸಮಂಜೇ |
ವೀರಂ ದಾನಾಕಸಂ ವಂದಧ್ಯೈ ಪುರಾಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಸಂ ದರ್ಮಾಣಂ || ೫ ||

|| ಶಬ್ದಾಶ್ಲೋ ||

ಅಸ್ಯೈ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಸಪ್ತಮಿವ | ಶ್ರವಸ್ಯಾ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಅಕರ್ಕಂ |
ಜುಹ್ವಾ | ಸಂ | ಅಂಜೇ |
ವೀರಂ | ದಾನಾಕಸಂ | ವಂದಧ್ಯೈ | ಪುರಾಂ | ಗೂರ್ತಶ್ರವಸಂ | ದರ್ಮಾಣಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಅಸ್ಯಾ ಏವೇಂದ್ರಾಯಾಕರ್ಕಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಂ ಮಂತ್ರಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಶ್ರವಸ್ಯಯಾನ್ನೇಚ್ಚಿಯಾ | ಅನ್ನಭಾಗಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜುಹ್ವಾಹ್ವಾನಸಾಧನೇನ ನಾಗಿಂದ್ರಿಯೇಣ ಸಮಂಜೇ | ಸಮಂತ್ರಂ ಕರೋಮಿ | ಏಕೀಕರೋಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಪ್ತಮಿವ | ಯಥಾನ್ನಲಾಭಾಯ ಗಂತುಕಾಮಃ ಪುಮಾನಶ್ಚಂ ರಥೇನೈಕೀಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಏಕೀಕೃತ್ಯ ಚ ವೀರಂ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಂ ದಾನಾಕಸಂ ದಾನಾನಾನೋಕನಿಲಯಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಸಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಾನ್ನಂ ಪುರಾಮಸುರಪುರಾಣಾಂ ದರ್ಮಾಣಂ ವಿದಾರಯಿಶಾರಂ | ಏನಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಮಿಂದ್ರಂ ವಂದಧ್ಯೈ ವಂದಿತುಂ ಸ್ತೋತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತೋಸ್ತೀತಿ ಶೇಷಃ || ಸಪ್ತಮಿವ | ಷಷ ಸಮನಾಯೇ | ಸಮನ್ವತಿ ರಥೇನೈಕೀಭವತಿತಿ ಸಪ್ತರಶ್ಚಃ | ವಸಸ್ತಿವ್ | ಉ. ೪-೧೨೯ | ಇತಿ ವಿಧಿಯವಾನಸ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಪವಚನಾದಿಸ್ವಾಧೇಸಿ ಧಾತೋರ್ಭವತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿಶ್ವಾದೇಸುಧಾತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಇವೇನ ಸಮಾಸ ಉಕ್ತಃ | ಶ್ರವಸ್ಯಾ | ಶ್ರವಸಾ-

ಕವ್ಯಾ ಶ್ಲೋಕಂ ಅಶ್ವನಃ ಕೃಷ್ಣಾ | ಕೃಷ್ಣಂಶಾನ್ತಾಶೋಭಾರ್ವಣೇ ಅಶ್ವತ್ಥಯಾಶ್ | ಪಾ. ೩-೧-೧೨ | ಇತ್ಯು-
 ಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶಕಷ್ಪಾಶ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ದಾಪೀಶಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಸ್ತ-
 ರೀಣ ಶಸ್ತ್ರೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರ್ಕಂ | ಬುಜ ಸ್ತುತ್ | ಬುಜ್ಯತೇ ಸ್ತ್ರಿಯತೀರಣೇಶೈಶ್ಚಕೋಽ ಮಂತ್ರಃ |
 ಪೂಂ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೀಣೇತಿ ಕರಣೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚೋಣೀ ಲು ಘೀಣ್ಯತೋರಿತಿ
 ಕುಶ್ಚಂ | ಲಘೂಶಘಂಞಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಜುಜ್ಜಾ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕೃತಸಂಪ್ರಸಾರಾಶ್ಚ
 ದ್ಯೇಞೋಽ ಹುವಃ ಹುವಃಶ್ಚುವಚ್ಚಿ | ಉ. ೨-೬೦ | ಇತಿ ಶ್ಲಿಶ್ | ಧಾತೋರ್ಧೀರ್ಧಾಶ್ಚ | ಧಾತುಸ್ವರೇ-
 ಷಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ವತೀಯೈಕವಚನ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತ-
 ಯೋಣೋ ಹಲ್ವಾವಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನೋಞ್ ಧಾತ್ಯೋಃ | ಪಾ. ೩-೧-೧೨೫ | ಇತಿ
 ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಂಜೇ | ಅಂಜಾ ವ್ಯಕ್ತಿಮ್ನುಜ್ಜಣಕಾಂತಿಗತಿಷು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮವೇಷದಂ | ವಂದಧ್ಯೈ |
 ವದಿ ಅಭಿನಾವನಿಸ್ತುತಿಯೋಃ | ತುಮಥೋಽ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕಧ್ಯೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗೂರ್ತಪ್ರವಸಂ | ಗ್ನು ಶಬ್ದೇ
 ನಿಷ್ಪಾಯಾಂ ಪ್ರ್ಯುಕಃ ಕೀತಿಲೇಖಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ವಂ | ಹರಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
 ನಸತ್ಪ್ರನಿವತ್ತೇತ್ಯಾದೌ | ಪಾ. ೮-೨-೬೧ | ನಿಪಾತನಾದ್ವಿಷ್ವಾನಶ್ಚಾಧಾವಃ | ಗೂರ್ತಂ ಪ್ರವೋ ಯಸ್ಯ |
 ಬಹುವ್ರೀಶ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದೆವರ್ಷಾಂ | ಹ್ಯ ವಿಧಾರಣೇ | ಅನ್ವೇಛೋಽಸಿ ದ್ಯಕೃಂತ
 ಇತಿ ಮನಿನಃ | ನೇದ್ವಿತಿ ಕೃತೀಲೇಖ್ಯತಿವೇಧಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಜ್ಜಾ |
 ಔಪಾದಿಕೋ ಮನಿಪ್ರತ್ಯಯೋಽ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಶ್ವನಾಂ—ಅನ್ವ ಸಂವಾದನೆಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಅಸ್ಮೈ ಇಮಿ ಇಂದ್ರಾಯ—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ಈ
 ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅರ್ಕಂ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು | ಜುಜ್ಜಾ—(ಲಘುನಸಾಧನವಾದ)
 ವಾಗುಕ್ತಿಯೊಡನೆ | ಸ್ತುತಿಮಿವ—(ಅನ್ವ ಸಂವಾದನೆಗೆ ಹೋಗುವ ಪುರುಷನು) ಕುದುರೆಯನ್ನು (ರಥದೊಡನೆ)
 ಸೇರಿಸುವಂತೆ | ಸಂ ಅಂಜೇ—ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ | ವೀರಂ—ಪರಾಕ್ರಮಿಯು, ದಾನೀಕಸಂ—ಉದಾ-
 ರವಾದ ಧಾರಾಶ್ರಯನೂ | ಗೂರ್ತಪ್ರವಸಂ—ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥವಾದ ಅನ್ವವುಳ್ಳವನೂ | ಪುರಾಂ—(ಶಕ್ತಿ)
 ಪಟ್ಟಣಗಂ | ದೆವರ್ಷಾಂ—ಧ್ವಂಸಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವಂದಧ್ಯೈ—ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಮಂತ್ರ-
 ವನ್ನೂ ವಾಗುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ)

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಅನ್ವ ಸಂವಾದನೆಗೆ ಹೋಗುವ ಪುರುಷನು ಕುದುರೆಯನ್ನೂ ರಥವನ್ನೂ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸುವಂತೆ
 ನಾನೂ ಸಹ ಅನ್ವೇಷಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಆಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ
 ವಾಗುಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ, ಉದಾರಾಶ್ರಯನೂ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥವಾದ ಅನ್ವ
 ವುಳ್ಳವನೂ, ಶಕ್ತಿಪಟ್ಟಣಗಂ ಧ್ವಂಸಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ವಾಗುಕ್ತಿಯನ್ನು
 ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

For the sake of food, I combine praise with the instrument of invoca-
 tion as a man harnesses a horse to a car ; I begin to celebrate the heroic, munifi-
 cent and food-conferring Indra, the destroyer of the cities (of the Asuras).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅರ್ಕಃ—ಮುಚ್ಯತೇ ಸ್ತೂಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಅರ್ಕಃ (ಮಂತ್ರೇಃ) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರ ಎಂದರ್ಥ. ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚಂತಿ | (ನಿ. ೫-೪) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು.

ತ್ರವಸ್ಯಾ—ತ್ರವಸ್ಯಯಾ ಅನ್ನೇಚ್ಚಯಾ—ಅನ್ನಲಾಭಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ಅನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಸಪ್ತಮಿವ ಪಪ ಸಮನಾಯೇ—ಸಮನ್ವೇತಿ ರಥೇನೈಕೀಭವತೀತಿ ಸಪ್ತರತ್ನಃ—ರಥದೊಡನೆ ಕೂಡುವುದು ಕುದುರೆ. ಅಪಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು ಅಶ್ವವನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವನು ಎಂದು ದ್ವಿಪ್ರಾಂತರೂಪವಾದ ವಿವರಣೆ.

ದಾನಾಕಸೇಂ—ದಾನಾನಾಂ ಏಕನಿಲಯಿಂ—ಯಜಮಾನರ ಸಮಕ್ರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿ ಸುವವನು.

ಗೂರ್ತವಸಂ—ಗೂರ್ತಂ ಶ್ರವೋ ಯಸ್ಯ—ಗ್ನಾ-ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುಪುನರ್ವಾದ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಹವಿದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನು.

ದರ್ವಾಣಿಂ—ದ್ಯೌ-ವಿದಾರಣೇ ವಿದಾರಯಿತಾರಂ—ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸಪ್ತಮಿವ—ಪಪ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಸಮನ್ವೇತಿ ರಥೇನೈಕೀಭವತಿ ಇತಿ ಸಪ್ತರತ್ನಃ. ವಸ- ಸ್ತಿಪ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಬಳಸದಿಂದ ಈ ಧಾತು ವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತೌಸುಪ್ತಿಶೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತೃದಾದರಿಂದ ಅನುದಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವೇನನಮಾಸಃ ವಿಭಕ್ತೈಲೋಪೇಕ್ಷ ಎಂದುದರಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತ್ರವಸ್ಯಾ—ಕ್ರು ತ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತ್ರವಸ್ ಕಟ್ಟುವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರವಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬರ್ಥ ವಿವರಣೆಯಾದಾಗ ಸುಪೇಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯೌಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯೌಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರವಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕ್ಯೌಚಂತಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿಲ್ಲವಾದಾಗ ಅಜಾದ್ಯಂತಷ್ಟಾಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರವಸ್ಯಾ ಕಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ತೈತೀಯಾವಿಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂತಸುಲೂಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾಡೇಶ. ಅನುದಾತೌಸ್ಯ ಯತೋದಾತೌಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವು ನಿವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಕಮ್—ಮುಚ ಸ್ತುಶೌ ಧಾತು. ಮುಚ್ಯತೇ ಸ್ತೂಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರಃ ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾ

నీలంబుడందం భుక్త్యయః. తస్మిమిత్రవాది ధాతువిస లుకధిగీ గుణః. బీజీణః ఈ ఘోషాక్షోణః (వా. శు. ౬-౩-౧౨) ఎంబుడందం బీజారకే కుత్త. ప్రత్యయస్వరందిం అంక్షోణదాత్తవాగుత్తదే. ద్విశీయా వికవచనాంతరంజ.

బుజ్జా—క్షోణో స్పర్ధాయాం శబ్దే బీ ధాతు. బహులంభందేసి ఎంబుడందం ఇదక్కే సంప్రసాదః. సంప్రసారణాబ్జీ ఎంబుడందం పునరాకాశ. సంప్రసారణాంబందిం ఈ ధాతువిగీ మువోత్తు వబ్జీ (బు. శు. ౨-౨-౧౮) ఎంబుడందం క్రిత. తత్సంస్థియోగంబు ధాతువిగీ దిభిఫ. క్రిపిన్ద్రీ సవఫూ బోణాశవనాగుత్తదే. త్వవద్రావ వేళిరువుడందం ధాతువిగీ ద్విత్వ. ఆభ్యాసకే త్వస్య. కౌబోణాబ్జీః ఎంబుడందం బీత్వ. బుజ్జా శబ్దవాగుత్తదే ధాతువిస అంక్షోణదాత్తర దిం అంక్షోణదాత్తవాగుత్తదే. త్విశీయా వికవచనంద్రి బీజాప్రత్యయ బుదాగ యాణావేక. ఆగ లూణాత్తస్యనంద్రి యాణా బంబుడందం లూణాత్తే స్వరితయోయోణాః స్వరితేణానుదాత్తస్య (వా. శు. ౬-౩-౪) ఎంబుడందం కవద్రురువ అనువాత్తకే స్వరికస్వర బరుత్తదే. యద్భుజ ఇతి లువాత్తయ. నీలం బలోపూర్వాత్ (వా. శు. ౬-౧-౧౬౪) ఎంబుడందం విభక్తిగీ లుదాత్తస్వర బరుదేళాగుత్తదే అదరీ నీలంబో ధాత్వోణః (వా. శు. ౬-౧-౧౬౫) ఎంబుడందం ఇదక్కే ప్రతిశీధ బరుత్తదే.

అంజీ—అఘోష వ్యక్తివ్యక్తాకాంతిగతికు ధాతు. ఇదు కరస్మి కదియనాంబు వ్యక్తయోణ-బహులం ఎంబుడందం అత్తనీలంబుకప్రత్యయవన్ను కేణంబుత్తదే. అంజీత్వపురువ వికవచనంజ. అకంబంజ కవద్రురువుడందం నిఘాతస్వర బరుత్తదే.

వందేష్ట్యి—వది అభినాదనస్తుత్యోణః ధాతు. తుమనభాక్షోణంబుగీ తుమనభాక్షోణో నీలంబు-నీలం (వా. శు. ౬-౪-౯) ఎంబుడందం కేష్ట్యి ప్రత్యయ. ఇదితేణానుమా ధాత్వోణః ఎంబుడందం ధాతువిగీ నుమాగావః బీజంజనాదుడందం క్షోణీణంజః ఎంబుడందం అప్యయశబ్దేయన్ను కేణంబుత్తదే.

గుణత్వవసేవో—గుణ తబ్దే ధాతు ఇదక్కే ప్ర ప్రత్యయ కరనాదాగ క్రిష్టకః కితి (వా. శు. ౬-౨-౧౧) ఎంబుడందం ఇచ్చేవేళ. బహులం భందేసి ఎంబుడందం లుత్వ. లులూణాబ్జీః ఎంబుడందం రకరనాగ బరుత్తదే. బలిబీ ఎంబుడందం లుకధాదిభిఫ. గుణత్వ ఎంబు రూకనా గుత్తదే. రీభంబ కరద్రుది నిఘాతకార బంబుడందం రదాభ్యం—శుకత్రిందిం అదక్కే నకృచ్చ వ్రాత్త వాదరీ నేకత్త నికత్త—(వా. శు. ౮-౨-౬౧) ఎంబుడందం క్షవకవనాదిరువుడందం నిఘాతకే బరువు దిబ్జ. గుణత్వం క్రమోణ యస్య సః గుణత్వవసే. బయప్పిలొ ప్రకృత్యాపూర్వావసేవో ఎంబుడం దం పూర్వంబంబ కప్రకృత్వర బరుత్తదే. ద్విశీయా వికవచనాంతరంజ.

దవనాణామో—ద్వ విదారణే ధాతు. అన్వేష్యోపిద్యేత్వంతే (వా. శు. ౬-౨-౫) ఎంబుడందం మనిన్ ప్రత్యయ. తస్మిమిత్రవాది ధాతువిగీ గుణః. నీలంబుకేష్ట్యి ఎంబుడందం వనా దియనాదుడందం మనినిగీ ఇదాగమ బరువుదిబ్జ. దవనా శబ్దవాగుత్తదే. ప్యక్తయందిం నిత్తా దరూ ప్రత్యయ అద్భుదాత్తస్వర బరుత్తదే. అభివా ఈ ధాతువిగీ బహులూణాంబందిం దీనాదికనాంబ మని ప్రత్యయ. ఆగ స్వరవనాగి ప్రత్యయాద్భుదాత్తస్వర బరుత్తదే. ద్విశీయా వికవచనంద్రి నీలంబు-నానుమాత్వోణాశంబుద్వో ఎంబుడందం నాంక్షోణాబ్జీగీ దిభిఫ. రీభంబమిత్రవాది నవారకే బిత్త.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ವಷ್ಟಾ ತಕ್ಷದ್ವಜ್ರಂ ಸ್ವಪಸ್ತಮಂ ಸ್ವಯಂ ರಿ ರಣಾಯ |
ವೃತ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ರಿದದ್ಯೇನ ಮರ್ಮ ತುಜನ್ನೀಶಾನಸ್ತುಜತಾ ಕಿಯೇಧಾಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಅಸ್ಮೈ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವಷ್ಟಾ | ತಕ್ಷತ್ | ವಜ್ರಂ | ಸ್ವಪಃತಮಂ |
ಸ್ವಯಂ | ರಣಾಯ |
ವೃತ್ರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ವಿದತ್ | ಯೇನ | ಮರ್ಮ | ತುಜನ್ | ಈಶಾನಃ | ತುಜತಾ |
ಕಿಯೇಧಾಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಸ್ಮಾ ಇದು ಅಸ್ಮಾ ಏನೇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಂ ವರ್ಜಕಮಾಯುಧಂ ರಣಾಯ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ತಕ್ಷತ್ | ತೀಕ್ಷ್ಣಮಕರೋತ್ | ಕೀಡ್ಯಕಂ ವಜ್ರಂ | ಸ್ವಪಸ್ತಮುತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಂ ಸ್ವಯಂ ಸುಷ್ಕು ಕತ್ವುಷು ಪ್ರೇರೂಂ ಯದ್ವಾ ಸ್ತುತ್ಯಂ | ತುಜನ್ ಕತ್ಯೂ-
ನ್ವಿಂಸನ್ ಈಶಾನ ಏಶ್ವರ್ಯವಾನ್ ಕಿಯೇಧಾ ಬಲವಾನ್ ಏವಂಗುಣವಿಷ್ಣು ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ ಅವರಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಮರ್ಮ ಮರ್ವಾಸ್ಥಾನಂ ತುಜತಾ ಹಿಂಸತಾ ಯೇನ ವಜ್ರೇಣ ವಿದತ್ | ಪ್ರಾಜಾ-
ರ್ಷಿದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ವಪಸ್ತಮಂ | ಶೋಭನಮಪಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯಾಸೌ | ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ವಪಾಃ ಸ್ವಪ-
ಸ್ತಮಃ | ತಮಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೋಮಾನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ವಯಂ | ಸ್ವಯಂ ಕತಕ್ಷ | ಋಗ್ವೇ ೧. ೩೨. ೨ | ಇತ್ಯುತ್ಪ್ರೋತ್ತಂ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವ್ಯ-
ಲಾಭೇ | ಲೃದಿತ್ತಾತ್ ಚ್ಚೇರಜಃ ದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಷು ಪೀತೈಃ ಷಡಭಾವಃ | ಯದ್ವ್ಯ-
ತ್ತಯೋಗಂವನಿಭಾತಃ | ತುಜನ್ | ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಶಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಶಃ | ಅಮುಪದೇ-
ಶಾಲ್ಪಿಸಾವಧಾತುಕಾನಂದಾತ್ತತ್ವೇ ನಿಕರಣಸ್ಮರಃ | ಈಶಾನಃ | ಈಶ ಏಶ್ವರ್ಯೇ | ಶಾನಚೈದಾದಿತ್ಯಾ-
ಚೈಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾಲ್ಪಿಸಾವಧಾತುಕಾನಂದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ಮರಃ | ತುಜತಾ | ಕತುರನುಮ
ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇಲುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕಿಯೇಧಾಃ | ಅತ್ರ ನಿದುಕ್ತಂ | ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯದ್ವಾ ಇತಿ ವಾ ಕ್ರಮ-
ವಾಣಧಾ ಇತಿ ವೇತಿ | ಣಿ. ೬. ೨೦ | ಅಸ್ಮಾಯಮುಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಕಿಯತ್ ಕಿಂಪರಿಮಾಣವಿತ್ಯಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ
ಶಾಧ್ಯಕಂ ಬಲಂ ಷಡಾತಿ ಧಾರಯತಿತಿ ಕಿಯದ್ವಾಃ | ಯಾಕೋಽಪ್ಯಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯೇಯಶ್ಚಾಂ ನ ಜಾಪಾತಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ರಮವಾಣಮಾಕ್ರಮವಾಣಂ ಪರೇಷಾಂ ಬಲಂ ಧಾರಯತಿ ನಿವಾರಯತಿತಿ
ಕ್ರಮವಾಣಧಾಃ | ಉಭಯಶ್ಚಾಪಿ ಸ್ಯುಷೋದರಾದಿತ್ಯಾತ್ಯೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಕಿಯೇಧಾವಃ | ಷಡಾಶೇರ್ವಿತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ತುಷರ್—(ಶತ್ರು) ಹಿಂಸಕನೂ | ಈಶಾನಃ—ಅಧಿಪತಿಯೂ | ಕಿಯೇಧಾಃ—ಕತ್ತಿವಂಶನೂ ಅದ
ಇಂದ್ರನು | ವೃಶ್ಚೈಶ್ಯ ಚಿತ್—ವೃಶ್ಚಾಸುರನ | ಮರ್ಮ—ಮರ್ಮಪ್ರದೇಶವನ್ನು | ತುಷಕಾಃ—(ಶತ್ರುವನ್ನು)
ಹಿಂಸಿತಕಲ್ಪ (ನಾಶಕವಾದ) | ಯೇನ—ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ದಿವಿತ್—ಪ್ರಕಂಠದನೋ ಅದೇ ಅದ |
ಸ್ವಪ್ತಮು—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದೂ | ಸ್ವರೈಂ—ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಕ್ಷಯವಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ
ಯತಕ್ಕದೂ ಅಥವಾ ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದೂ ಅದ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ತ್ವಷ್ಟಾ—ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು |
ಅಸ್ಮಾ ಇಮು—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರವೇ | ರಣಾಯ—ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ತಕ್ಷಶ್—ಪರಿಶ
ಮಾಡಿದನು ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಕ್ಷಯವಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯತಕ್ಕದೂ
ಅದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಶ ಮಾಡಿದನು.
ಮತ್ತು ಅದೇ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನೂ, ಲೋಕಾಧಿಪತಿಯೂ ಮತ್ತು ಕತ್ತಿವಂಶನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನು
ವೃಶ್ಚಾಸುರನ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸೀಳಿದನು.

English Translation.

For that Indra, verily Twashtri sharpened the well-acting, sure-aimed
thunderbolt for the battle, with which fatal (weapon), the mighty and lordly
(Indra) desirous of killing his enemies, pierced the vital parts of Vritra.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವಷ್ಟಾ—ತ್ವಷ್ಟುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಲ್ಲಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಪ್ತಮುಮು—ಅತಿಶಯೇನ ಶೋಧನಕರ್ಮಾಣಂ—ಶೋಧನಂ ಅಪಿಃ ಕರ್ಮ ಯಷ್ಟಾಸೌ
ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ವಪ್ತಾಃ ಸ್ವಪ್ತಮುಃ—ಈ ರೀತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ದುಷ್ಕವರ್ತನಾಪಾಪ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ವಜ್ರಾಯುಧ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಯಂ—ಸುಷ್ಪು ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರೈಂ ಯದ್ವಾ ಸ್ತುಶೈಂ—ಕತ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ
ವಾಕ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು. ಸ್ವಯಂ ತಕ್ಷಶ್ (ಖ. ಸಂ. ೧-೩೨-೨) ಎಂದು
ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. (ಖ. ಸಂ. ೧-೩೨-೨)

ಕಿಯೇಧಾಃ—ಬಲಿಷ್ಠನು ಎಂದರ್ಥ. ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯೆದ್ವಾ ಇತಿ ನಾ ಕ್ರಮಮಾಣಾಃ ಇತಿ
ನಾ (ನಿರು. ೬-೨೦) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಕಿಯೆತ್ ಕಿಯೇಯಾಣಾ
ಮಿಷ್ಯತ್ ಬಲಸ್ಯ ಶಾಪ್ಯತಂ ಬಲಂ ದಧಾತಿ ಧಾರಯತೀತಿ ಕಿಯೆದ್ವಾ. ಯೇಕೋಷ್ಯತ್ಯ ಬಲಸ್ಯೇಯಶ್ಚಾಂ
ನ ಜಾನಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಕ್ರಮಮಾಣಮಾಕ್ರಮಮಾಣಂ ಪರೇಷಾಂ ಬಲಂ ಧಾರಯತಿ ನಿಜಾರಯಿ-
ತೀತಿ ಕ್ರಮಮಾಣಾಃ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಇದರ ಬಲವನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯ
ಲಾರದು. ಅಥವಾ ಅಕ್ರಮಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಕತ್ತುಗಳ ಬಲವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು
ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಕ್ಷತ್—ತಕ್ಷ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದೆ-
ಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಯಮ್—ಸ್ವಯಂ ತತಕ್ಷ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ವಿಜ್ಞ್—ವಿಧೃಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿಮೈತಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಾನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಣಾದೀಶ. ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಘುಕಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದೆಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವಿ-
ತ್ತಾನ್ವಿತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜಾನ ಸ್ವರವು ಸತಿತಿಷ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ದಕಾರೋ-
ತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪ್ತೈಮಮ್—ಶೋಭನಂ ಅಪಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ. ಸ್ವಪಾಃ ಅಶಯೋನ ಸ್ವಪಾಃ ಸ್ವಪ
ಸ್ವಮಃ. ಅಶಯಾರ್ಥ ಶೋಭನವಾದರಿಂದ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
ಸೋಮಸನೇ ಅಲೋಮೋಷನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಜನ್—ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು ಲಭ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ತುಜತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಲವಾಂಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಏಕರಣಕ್ಕರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನವಾಗಮ. ಹಲೌಜ್ಯಾದಿನಾ ಸುಲೋಪ.
ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ತುಜನ್ ಎಕಿಮ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ತುಜತಾ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುಮೋ ನಪ್ಪ
ಜಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಿಯೇಧಾಃ—ಈ ಶಬ್ದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯದ್ವಾ ಇತಿ
ವಾ ಕ್ರಮಮಾಣಧಾ ಇತಿ ವಾ (ನಿರು. ೬-೨೦) ಇತಿ. ಅದಕ್ಕೆ ತಾಪ್ತರ್ಯಾರ್ಥ. ಕಿಯದ್ವಾ ಎಂಬ ವಿವರಣೆ
ಯಲ್ಲಿ ಕಿಯತ್ ಕಿಂ ಪರಿಮಾಣಂ ಅಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ತಾದ್ಯಶಂ ಬಲಂ ದಧಾತಿ ಧಾರಯತಿ ಇತಿ ಕಿಯದ್ವಾಃ.
ಯಃ ಕೋಽಪಿ ಅಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯೇಯತಾಂ ನ ಜಾನಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ (ಇವನಲ್ಲಿರುವ ಬಲವು ಎಷ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಯಾರಿಗೂ
ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.) ಅಥವಾ ಕ್ರಮಮಾಣಧಾ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಮಾಣವಾಕ್ರಮಮಾಣಂ
ಪರೇಷಾಂ ಏಲಂ ಧಾರಯತಿ ನಿವಾರಯತಿ ಇತಿ ಕ್ರಮಮಾಣಧಾಃ (ಅಕ್ರಮಿಸುವ ಇತರರ ಬಲವನ್ನು ನಿವಾರಿಸು
ವವನು) ಎರಡುರೀತಿಯಾಗಿ ನಿವೇಶನ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಪೃತೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ
ಕಿಯೇ ಎಂಬ ಆದೇಶಬರುತ್ತದೆ. ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಜ್ಞ್ ಬಂದಾಗ ಧಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದು
ತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಃ !

ಅಸ್ಯೇದು ಮಾತುಃ ಸವನೇಷು ಸದ್ಯೋ ಮಹಃ ಪಿತುಂ ಪಪಿವಾಂಚಾ-
ವನ್ಯಾ |

ಮುಷಾಯದ್ವಿಷ್ಠಃ ಪಚತಂ ಸಹೀಯಾನ್ವಿಧ್ಯದ್ಯರಾಹಂ ತಿರೋ ಅದ್ರಿ-
ಮಸ್ಮಾ || ೭ ||

! ಪವಣಃ !

ಅಸ್ಯ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಮಾತುಃ | ಸವನೇಷು | ಸದ್ಯಃ | ಮಹಃ | ಪಿತುಂ |
ಪಪಿವಾನ್ | ಚಾರು | ಅನ್ಯಾ |

ಮುಷಾಯತ್ | ವಿಷ್ಠಃ | ಪಚತಂ | ಸಹೀಯಾನ್ | ವಿಧ್ಯತ್ | ವರಾಹಂ |
ತಿರಃ | ಅದ್ರಿಂ | ಅಸ್ಮಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದು ಇತ್ಯೇತನ್ನಿ ಪಾಠವ್ಯಯಂ ಸಾಧಪೂರಣಂ | ಯದ್ವಾವಧಾರಣಾರ್ಥಂ | ಮಾತುರ್ವ್ಯಕ್ತಿ-
ದ್ವಾರೇಣ ಸಕಲಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ವರ್ತುಮರ್ಹತೋ ಮಹತೋಽಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸವನೇಷುವಯವಭೂ-
ತೇಷು ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿಪಃ ತ್ರಿಪು ಸವನೇಷು ಪಿತುಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ಸದ್ಯಃ ಪಪಿವಾನ್ |
ಯದಾಗ್ನಿ ಹೂಯತೇ ತದಾವೀಮೇವ ಪಾನಂ ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚಾರ್ವನ್ಯಾ ಚಾತುಷ್ಠಿ
ಶೋಭನಾನಿ ಧಾನಾಕರಂಭಾದಿಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಿ ನಾನಿ ಭಕ್ಷಿತವಾನಿತಿ ತೇಷಃ | ಕಿಂಚಿ ವಿಷ್ಠಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತೋ ವ್ಯಾಪಕಃ ಪಚತಂ ಪರಿಪಕ್ವಮಸುರಾಣಾಂ ಧನಂ ಯದಿಸ್ತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪಾಯತ್ ಅಪಹರಣ
ಸಹೀಯಾನ್ ಅತಿಶಯೇನ ತತ್ರೂಪಾ ಮುಛಿಭವಿತಾದ್ರಿಮುಷ್ಠಾದ್ಯರ್ವಜ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವೇಪಕಃ | ಏವಂಭೂತ
ಇಂದ್ರಿಸ್ತಿರಃ | ಸತ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ತಿರಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಸನ್ ವರಾಹಂ ಮೇಘಂ
ನಿಧ್ಯತ್ | ಅತಾಡಯತ್ | ಯದ್ವಾಃ | ನಿಷ್ಠುಃ ಸುತ್ಯಾವಿವಸಾತ್ಕೋ ಯಜ್ಞಃ | ಯಜ್ಞೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ
ನಿರಾಯ ವಿಷ್ಠುರೂಪಂ ಕೃತ್ಯೇತ್ಯಾಮಾನಾತ್ | ಸ ವಿಷ್ಠಃ ಪಚತಂ ಪರಿಪಕ್ವಮಸುರಧನಂ ಯತ್ಸ್ಮು-
ಷಾಯತ್ | ಅಚಿೂಚುರತ್ | ತದನಂತರಂ ದೀಕ್ಷೋಪನೇದಾತ್ಸನಾಂ ಮಿರ್ಗರೂಪಾಣಾಂ ಸಪ್ತಾಸಾ-
ಮಹ್ಯಾಂ ಪರಪ್ರಾಧಾನೀತ್ ಅದ್ರಿಮಸ್ಮಾ ಸಹೀಯಾನ್ವಿಧ್ಯೋ ಮರ್ಗಾಣ್ಯತೀಕ್ಯೇ ತಿರಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಸನ್
ವರಾಹಮುಕ್ತೃಶ್ಚವಿಸರೂಪಂ ತಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿಧ್ಯತ್ | ತಥಾ ಚ ಕೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಪರಾಹೋಪಯಂ

ವಾಮನೋಷಃ ಸಪ್ತಾನಾಂ ಗಿರೀಶಾಂ ಪರಸ್ತದ್ವಿತ್ವಂ ವಾದ್ಯಮಸುರಾಣಾಂ ಭಿಕ್ಷೀತಿ | ಸ ದರ್ಶಪುಂ-
 ಜೀಲಮುದ್ಯೋಹ್ಯ ಸಪ್ತ ಗಿರೀಸ್ಥಿತ್ವಾ ತಮಹಸ್ವಿತಿ ಚ | ತೈ. ಸಂ. ೬.೨.೪.೨, ೩ || ಮಹಃ | ಮಹತಃ |
 ಅಚ್ಚೈಬ್ಬಲೋಪಶ್ಯಾಂದತಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಿತುವಿಶೇಣಂ | ಮಹಃ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಪಿತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಪಸಿವಾನ್ | ಪಿಬತೀರ್ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ವಸ್ಯೇಕಾಜಾಧ್ಯಸಾಮೀತೀಡಾಗಮಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ
 ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಚಾರು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲುರ್ಕ | ಮುಷಾ-
 ಯತ್ | ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ | ಭೌಘರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಧಾನೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮುಷವಾತ್ಸನ ಇಚ್ಚಿತಿ-
 ಸುಪ ಅತ್ಯನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಭಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯವದ್ವೀರ್ಭಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನ ದೀರ್ಘಃ |
 ಅಸ್ಮಾತ್ಕೃಷಂಶಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ಯ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾನ್ಮುಮಭಾವಃ | ದ್ವಿತೀಯಶ್ಚೇ ತು
 ಕೃಷಂಶಾಲ್ಪಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಹ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಅತ್ರ ಸ್ತೇಯೇಚ್ಚೈಯಾ ತದ್ಮತ್ತರ-
 ಭಾವಿನೀ ಕ್ರಿಯಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪಚಿತಂ | ಭೃಮೃದ್ಯತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಪಚಿತೇರಕಚ್ಚೈತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ತಾದಂ-
 ತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ವಿಧ್ಯತ್ | ವ್ಯಥ ತಾದನೇ | ಲಜಂ ದಿನಾತಿತ್ತಾತ್ ತ್ವನ್ | ತಸ್ಯ ಜಾತ್ವಾದ್ವೈಹಿಚ್ಚಾ-
 ದಿನಾ ಸಲಪ್ರಸಾರಣಂ | ತ್ಯನೋ ನಿತ್ತಾದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನಿಭಾಶಾಭಾವಃ | ವರಾಹಂ |
 ವರಮುದಕಮಾಹಾದೀಲ ಯಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ | ವರವಾಹರತೀತಿ ವರಾಹಾರಃ ಸನ್ ಪ್ರೋವರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯ-
 ರಾಹ ಇತ್ಯಚ್ಚೈತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ವರಾಹೋ ನೋಘೋ ಭವತಿ ವರಾಹಾರಃ | ವರವಾಹಾರಮಾ-
 ಹಾರ್ಷೀತಿ ಚ ದ್ರಾಹ್ಮಣಿಮಿತಿ | ನಿ. ೫-೪ | ಯಜ್ಞಪಕ್ಷೇ ತು ವರಂ ಚ ತದಹೋ ವರಾಹಃ | ರಾಜಾ-
 ಸಃಸಿವಿಭ್ಯಃ | ಸಾ ೫-೪-೧೦ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಪ್ಪಚ್ಚೈತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ |
 ಅಸ್ತಾ | ಅಸು ಷ್ವೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಧುಕಾರಿಣಿ ತ್ವನ್ | ಪಾಪ ೨-೨-೧೩೫ | ಇದಭಾವಶ್ಯಾಂದತಃ | ನ
 ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತಿ ಷ್ವೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಾತುಃ—(ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರದಿಂದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ನಿರ್ಮಾತೃವಾದ ಮತು | ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದ |
 ಅಸ್ಯ—ಈ ಯಜ್ಞದ | ಸೆವನೇಷು—ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿ ಮೂರು ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ | ಪಿತುಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು |
 ಸೆವ್ಯಃ—ಒಡನೆಯೇ | ಪಸಿವಾನ್—(ಗಟಗಟನೆ) ಕುದಿದುಬಿಟ್ಟನು (ಹಾಗಿಯೇ) | ಚಾರ್ವಣ್ಯಾ—ಪುಷ್ಪಿಕರ
 ವಾದ ಹವಿಸಿನ ಅನ್ನವನ್ನೂ (ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟನು ಮತು) | ವಿಷ್ಣುಃ—ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ಇಂದ್ರನು |
 ಪಚಿತಂ—(ಅಸುರರ) ಧನವನ್ನು | ಮುಷಾಯಿತ್—ಅಪಹರಿಸಿದನು | ಸೋಯಾರ್—ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಮರ್ದನ
 ಮಾಡುವವನೂ | ಅದ್ರಿಮಸ್ತಾ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಬೀಸಿ ತಿರುಗಿಸತಕ್ಕವನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನು | ತಿರಃ—
 (ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ) ಎದುರುಬಿದ್ದು | ವರಾಹಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ವಿಧ್ಯತ್—ನೀಳಿದನು [ಅಥವಾ | ವಿಷ್ಣುಃ—
 ಯಜ್ಞವು | ಪಚಿತಂ—(ಅಸುರರ) ಧನವನ್ನು | ಮುಷಾಯಿತ್—ಅಪಹರಿಸಿತು (ಅನಂತರ ದೀಕ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ದುರ್ಗರೂಪಗಳಾದ ಏಳು ದಿನಗಳ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಂಡಿತು ಅಗ) | ಅದ್ರಿಮಸ್ತಾ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು
 ತಿರುಗಿಸುವವನೂ | ಸೋಯಾರ್—ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವವನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನು (ಅ ದುರ್ಗರೂಪಗಳಾದ
 ದಿನಗಳನ್ನು ಕಳೆದು) | ತಿರಃ—ವುಣಃ ೦೦ತಿರುಗಿ | ವರಾಹಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ದಿನಸದ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅ
 ಯಜ್ಞವನ್ನು | ವಿಧ್ಯತ್—ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು ||]

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಡನೆಂದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿರ್ಮಾತ್ಮವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವಾದುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞದ ಮೂರು ಸವನುಗಳಲ್ಲೂ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಣಮಾಡಿವೊಡನೆಂದೇ ಗಟಿಗಟನೆ ಕುಡಿದು ಬಿಟ್ಟನು. ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅನ್ನವನ್ನೂ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟನು. ಅಲ್ಲದೇ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮರಣಮಾಡುವವನೂ ಮತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಬೀಸಿತಿರಿಗಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರ ಧನವನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಎದುರುಬಿದ್ದು ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿದನು ||

English Translation.

Quickly drinking the libations, and devouring the grateful viands (presented) at the three (daily) sacrifices which are dedicated to the creator (of the world), he, the pervader of the universe, stole the ripe (treasure of the Asuras): the vanquisher (of his foes), the hurler of the thunderbolt, encountering, pierced the cloud.

|| ಸಿಕ್ಕಿಪ ಪಠಯಗಳು ||

ಇತಿ. ೩೦—ಇವೆರಡೂ ಉಪಾಸಗಳು. ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿರ ಶಕ್ತವುಗಳು. ಅಥವಾ ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅವಯವಗಳು ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸವನೇಷು—ಅವಯವಭೂತಗಳಾದ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದಿ ಮೂರು ಸವನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರ್ಥ.

ಸನ್ಧ್ಯೆ ಪಶಿವಾನ್—ಯದಾಗ್ನಿ ಹೂಯಂತೇ ತದಾನೀಮೇವ ಪಾಪಂ ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ— ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಪಾಪಮಾಡುವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಚಾರ್ವಣ್ಣಾ—ಚಾರಿಣಿ ಶೋಭನಾದಿ ಧಾನಾಳರಮ್ಯಾದಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ಯಾನು ಭಕ್ತಿಪವಾನ್ ಧಾನಾಕರಮೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪಣಿತಂ—ಪರಶಕ್ತಭೂತವಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದರ್ಥ.

ತಿರ: ವಿಷ್ಣುಃ—ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ಇಂದ್ರ. ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿತಿ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಪಷ್ಟಃ—ತಿರಃಶತ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ (ನಿರು. ೩-೧೦) ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞೋದೇಹೇರ್ಥ್ಯೋ ನಿರಾಯತ ವಿಷ್ಣು ರೂಪಂ ಕೃತ್ವಾ (ಕೈ. ಸಂ. ೬-೨-೪-೨) ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರಿಯಸಂಹಿತೆಯ ಆಧಾರದಂತೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ ದ್ವಾರಿ. ವಿಷ್ಣುರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞವು ಪರಿಶಕ್ತವಾದ ಅಸುರಧನವನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿತು. ಅನಂತರ ದೀಕ್ಷೋಪನ ದಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಳು ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಳು ದಿನಗಳು ವಾಸಮಾಡಿತು. ಅದ್ವಿಘೇದಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಕ್ಷಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಬಾಟಿಹೋಗಿ ಆ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಸಮಾಪ್ತಗೊಳಿಸಿದನು.

ವರಾಹಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟದಿವಸರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ—ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಂ ಏ ತತ್ ಅಪ್ಪಂ ಎಂದು ವ್ಯುಕ್ತವಿರಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ವರಾಹಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದುದು. ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಂ ಉಪೇಶಂ ಆದಾರೋ ಯಜ್ಞ ಯವ್ಯಾ ವರಮಾಹರತೀತಿ ಪಠಾಘಾತಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ವ್ಯುಕ್ತವಾದ ನೀರು

ಕೃದ್ವು, ಅಥವಾ ನೀರನ್ನು ಅಪಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದೇ ವರಾಹಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸತಕ್ಕ ವರಾಯೋಯಂ ವಾಮುನೋಪನಃ ಸಪ್ತಾನಾಂ ಗಿರೀಣಾಂ ಪರಸ್ತಾದ್ವಿತ್ರಂ ವೇದ್ಯಮಸುರಾಣಾಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಮತ್ತು ಸದರ್ಭಪುಂಜೀಲಮುದ್ದೈಶ್ಯೈ ಸಪ್ತಗಿರೀಣ್ ಛಾತ್ಯ ತಮಹನ್ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೬-೨-೪-೩೩) ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ ಮಂತ್ರವು ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಃ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಪಶ್ಚಿಮವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಎಂಬುದು ಓತುವಿಗೆ ವಿಕೇವಣ. ಮಹಶ್ಚತಸ್ತಂ ಓತಂ ಎಂದರ್ಥ.

ಪಟವಾನ್—ಪಾ. ಪಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಸುಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ರಿಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸ್ಯೇಣಾ-ಜಾಪ್ತಿಸಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೬) ಎಂದು ನಿಯಮವಾದಿರುವುದರಿಂದ ವಸುವಿಗೆ ಏಕಾಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ, ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಆತೋಲೋಪೇ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪ ೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ವಿವಚನೇಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಮಾದುವಾಗ ಸ್ಥಾನಿನದ್ದಾನ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪಟವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತೇಸ್ಯೋಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ.

ಚಾರು—ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸುವಾಂಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್.

ಮುಷಾಯತ್—ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ ಧಾತು. ಘೃಣುರ್ಥೇಕವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಷ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಷವಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುವಾತ್ಮನಃ ಕೃಣ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈತ್ಯ ದೀರ್ಘಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆಳಂದಸ್ಯಪ್ರತ್ಯಸ್ಯೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೇನಾಪ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಣಂತವಾದ ಮುಷಾಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಬ್ಧರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆಗಮಾಸು-ಶಾಸನವನಿಕ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಸ್ವರದಲ್ಲಿ (ಅಚೂಚರತ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಕೃಣಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪದ್ವಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಣ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯಃ (ಕಳುವುದು) ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅದರಮುಂದೆ ವಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಲಕ್ಷಣಾದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಚಿತಮ್—ಡುಪಚಿತ್ ಪಾಕೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ವವ್ಯುದ್ಧತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩.೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋಧಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಧ್ಯತ್—ವ್ಯಥ ತಾವನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಆಕಾರಲೋಪ. ದಿವಾ-ದಿಭ್ಯಃ ಕೃಣ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಣ್ ಏಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉತ್ತರಾಗುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗ್ರೋಚ್ಯಾವಯು....(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ಯಕಾರ

ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಬಹುಲಂಛಂವಸ್ಯಮಾನ್ಯಾಯೋಗೀಶ್ವರಿತಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೈನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರೈ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಯು
ಕ್ಷುರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವರಾಹಮ್—ವರಂ ಉದಕಂ ಅಹಾರೋ ಯಸ್ಯ. ಅಥವಾ ವರಂ ಅಹರತಿ ಇತಿ ವರಾಹಾರತಿ.
ಕೃಷೋವರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟರೂಪವಾಗಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಲ್ಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ
ಹೇಳಿದೆ. ವರಾಹೋ ಮೇಘೋ ಭವತಿ ವರಾಹಾರತಿ | ವರಮಾಹಾರ್ ಮಾಹಾಶೀರತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್
(ನಿರು. ೫:೪) ; ಇತಿ ಯಜ್ಞ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ವರಂ ಚ ತದಹೋ ವರಾಹಃ (ಶುಭದಿನ) ರಾಜಾಹಃ ಸಮಿಧ್ಯಃ—
(ವಾ. ಸೂ. ೫:೪-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗು
ತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಇಹಕ್ಕೆ ಸಾಧುಕಾರಿ ಎಂಬರ್ಥ ದಿವ್ಯವಾದಿದಾಗ ಕ್ಷ್ಮಾ
(ವಾ. ಸೂ. ೩:೨-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷ್ಮಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇರ್ಥಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಷಮಾ
ಸು ಪರವಾದಾಗ ಮುಕ್ತೋಜಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪವಾದೇಶ. ಅಪ್ಪಾತ್ಮನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ.
ಹಲ್ಯಾಧಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುರೋಪ. ನರೋಜಾಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನರೋಪ. ಸೇನೋಪಾಯಂ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವೀನೀಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಗ್ನಾತ್ಪ್ರಿದ್ವೇವಪತ್ನೀರಿಂದ್ರಾಯಾರ್ಕಮಹಿಹತ್ಯ ಉವುಃ |
ಪರಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಜಭ್ರ ಉರ್ವೀ ನಾಸ್ಯ ತೇ ಮಹಿಮಾನಂ ಪರಿ
ಷ್ವಃ || ೮ ||

| ಪದಪಠಃ |

ಅಸ್ಮೈ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಗ್ನಾಃ | ಚಿತ್ | ದೇವಸಪತ್ನೀಃ | ಇಂದ್ರಾಯ |
ಅರ್ಕಂ | ಅಹಿಹತ್ಯೇ | ಉವುರಿತ್ಯವುಃ |
ಪರಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಜಭ್ರೇ | ಉರ್ವೀ ಇತಿ | ನ | ಅಸ್ಮ | ತೇ ಇತಿ |
ಮಹಿಮಾನಂ | ಪರಿ | ಸ್ಮ ಇತಿ ಸ್ಮ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಏನೇಂದ್ರಾಯಾಹಿತೈಃ ದೇವೈಃ ಪ್ರಸ್ಯ ಹನನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಗ್ವಾಕ್ಷಿತ್ ಗಮನಸ್ವಭಾವಾ ಅಸಿ ಸ್ತಿಕಾ ದೇವತೈಃ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತ್ಯೋ ಗಾಯತ್ರಾಧ್ಯಾ ದೇವತಾ ಅರ್ಚಮುಚ್ಛೇನಸಾಧನಂ ಸ್ತೋತ್ರಮೂವುಃ | ಸಮತಸ್ತತ | ಚಕ್ರಂತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚೇಂದ್ರ ಉರ್ವೀ ವಿಸ್ತೃತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರಿ ಜಭ್ರೇ | ಸ್ತುತೇಜಸಾ ಪರಿಜಹಾರ | ಅತಿಚಕ್ರಾಪ್ರವೇಶ್ಯರ್ಥಃ || ಊವುಃ | ವೇಣ್ವಾ ತಂತುಮತಾನೇ | ಲಿಟಿ ವೇಣ್ವೋಽ ವಯುಃ | ಪಾ. ೨-೪-೪೦ | ಲಿಟಿಃ ಕಿತ್ತಾ ದ್ಯುಜಾದಿತ್ಯೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕ್ರಿಯಮೋಣೇ ಯಕಾರಸ್ಯ ಲಿಟಿ ವಯೋ ಯಃ | ಪಾ. ೬-೧-೩೮ | ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾಪ್ತಕಾರಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ ದ್ವಿವರ್ಜನಾದಿ | ವಶ್ಯಾಸ್ಯಾಪ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಕಿತಿ | ಪಾ. ೬-೧-೩೯ | ಇತಿ ಯಕಾರಸ್ಯ ವಕಾರಾದೇಶಃ | ಜಭ್ರೇ | ಹ್ಯೌ ಇ ಹರಣೇ | ಲಿಟಿ ಇತ್ಯಾತ್ಯತ್ಯರ್ಥಪ್ರಾಯ ಅತ್ಯನೇಪದಂ | ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಥ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಉರ್ವೀ | ಉರುತಜ್ಞಾದ್ಯೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜ್ಞೇಷ್ | ನಾ ಭಂದೇತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಅಹಿತೈಃ—ಶತ್ರುವಾದ ವೃತ್ತನ ನಾಶದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ | ಗ್ವಾಕ್ಷಿತ್—ಗಮನಸ್ವಭಾವದವರಾದರೂ (ನಿಂತವರಾಗಿ) | ದೇವತೈಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಗಾಯತ್ರಾದ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತೆಗಳು | ಅರ್ಕಂ—ಪೂಜಾಸಾಧನವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಊವುಃ—ರಚಿಸಿ (ಅರ್ಪಿಸಿ)ದರು (ಆ ಇಂದ್ರನಾದರೋ) | ಉರ್ವೀ—ವಿಸ್ತೃತಗಳಾದ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಜಭ್ರೇ—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) ಮೀರಿದ ವಿಮ್ತಾರವುಳ್ಳವನಾದನು (ಆದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡೂ) | ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಮಹಿಮಾನಂ—ಮಹತ್ವವನ್ನು | ನ ಪರಿ ಸ್ತುತಿ—ಮೀರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಶತ್ರುವಾದ ವೃತ್ತನ ನಾಶದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕೆಯರಾದ ಗಾಯತ್ರಾದ್ಯ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು ಗಮನಸ್ವಭಾವದವರಾದರೂ ಅವಿಯೇ ನಿಂತವರಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪೂಜಾಸಾಧನವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಆ ಇಂದ್ರನಾದರೋ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ವಿಸ್ತೃತಗಳಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮೀರಿದ ವಿಮ್ತಾರವುಳ್ಳವನಾದನು. ಆದರೆ ಆ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮೀರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

English Translation.

To that Indra, the women, the wives of the gods addressed their hymns, on the destruction of Ahi (Vritra); he encompasses the extensive heaven and earth; they two do not surpass his vastness.

1 ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಅಹಿತೈಃ—ಅಹೇಃ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಹನನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ—ವ್ಯಾಪ್ತಾಸುರಸ ವಧಯ ಕಾಲಃ ಎಂದುರ್ಥ

ಗಾಸ್ತಿತ್—ಗಮನಸ್ವಭಾವಾ ಅಪಿ ಸ್ತಿತಾಃ—ಸದಾ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು. ಇದು ದೇವ ತೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಆರ್ಕಂ—ಆರ್ಚನಾಧನವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ, ಮಂತ್ರ

ಪರಿಜಪ್ತೇ—ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪರಿಜಪಾರ ಅತಿಚಕ್ರಾಮೇತ್ಯರ್ಥಃ—ಮತಿವಾರಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದನು ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ತೇ—ಽ ದ್ಯಾದಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನ ಮನೆಯನ್ನು ಎಂದೂ ಮೀರಲಿಲ್ಲ.

|| ಐ ಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆರ್ಕಮ್— ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೫ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಉದಾಹರಣೆ—ವೇದ್ ತಂತುಸಂತಾನಃ ಧಾತಃ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಋತುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಪರಿಸ್ಪೃಶದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ವೇದೋ ವಯಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೨.೪.೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಯಿ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾಭಿರ್ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಿಕ್ತ ಆದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಯಾಪಾದಿಯಲ್ಲ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಣ್ಯವಯಿ—ಕೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವರ್ಣಗಳು ಎರಡಿವೆ. ನೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧನಾದಿರುವುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಧಾತು ಎನ್ನಲಿ ಲಿಟ ವಯೋ ಯಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬.೧.೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಯ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ವಶ್ವಾಸ್ಯಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂಕಿತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬.೧.೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಕಾರಾದೇಶ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಅತಿಪಾಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಐಪ್ತೇ—ತ್ವಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತಃ. ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತೆಜಾಃಃ ಕರ್ತೃಭಿಷ್ಠಾಯೇ ಕ್ರಿಯಾಫಲೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಫಲವು ಕರ್ತೃಗಣಮಿಯಾಗುವಾಗ ಆತ್ಮನೇವಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಪ್ರಯೋಗೇರತಿರೇಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಕ್ಕ ವಿಶಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉಪದಕ್ತ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉದಾಹರಣೆ: ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಾತ್ವ. ಯಶಾದೇಶ. ಐಪ್ತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ದ್ವಿಗ್ರಹೋರ್ಥತ್ವಂವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ತಿಪಂಶನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉವೀ—ಉರು ಕಬ್ಬು. ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ಯವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಪೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೋಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಶಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ವ. ದ್ವಿವಚನದ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ.

ಸ್ತಿ—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತಃ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ಥಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಜಾತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಕ್ಷನೋರಲ್ಪೋಷಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬.೪.೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯವಯವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ

ರುತ್ತ ವಿಸರ್ಗ. ಅಂಶಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದ್ಯುಧ್ಯಾಂಅಶ್ಚ-
ಯರ್ಚಾಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾ
ದಕ್ಷಿ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಷ್ಪನಾಷ್ಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ಪುತ್ಯ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಅಸ್ಯೇದೇವ ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ ಮಹಿತ್ವಂ ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪರ್ಯಂತರಿಪ್ರಾತ್ |
ಸ್ವರಾಳಿಂದ್ರೋ ದಮ ಆ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ ಸ್ವರಿರಮತ್ರೋ ವವಕ್ಷೇ
ರಣಾಯ || ೯ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಅಸ್ಯ | ಇತ್ | ಪ್ರ | ರಿರಿಚೇ | ಮಹಿತ್ವಂ | ದಿವಃ | ಸ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಪರಿ |
ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ |
ಸ್ವರಾಟ್ | ಇಂದ್ರಃ | ದಮೇ | ಆ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ | ಸ್ವುಅರಿಃ | ಅಮತ್ರಃ |
ವವಕ್ಷೇ | ರಣಾಯ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯೇದೇವ | ಇದಿತಿ ವಾದಿಪೂರಣಃ | ಅಸ್ಯೋವೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹಿತ್ವಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂಂ ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ |
ಅತಿಚೈತೇ | ಅಧಿಕಂ ಭವತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರೋಪಸರ್ಗೋ ಧಾತೃರ್ಭಸ್ಯ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಚಷ್ಟೇ | ಯಥಾ
ಪ್ರಸ್ಥರಣಂ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಿತಿ | ಕುತಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರಿರಿಚಿ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್
ಸ್ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂಲೋಕಾತ್ ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ ದ್ಯಾನಾಪಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾದಂತರಿಕ್ಷಲೋ-
ಕಾಚ್ಚ | ಪರ್ಯುಪರ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ರಿಸ್ತೋತ್ರಾಪರಿಪ್ರಿರಿಚಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದಮೇ ದಮಯಿತ್ವನ್ಯೇ
ವಿವಯೇ ಸ್ವರಾಟ್ ಸ್ವೇನೈವ ತೇಜಸಾ ರಾಜಮಾನೋ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೋ ವಿಶ್ವಸ್ವಿನ್ನವ್ಯುನ್ಮಾಯ್
ಉದ್ಗೂರ್ಣಃ ಸಮರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುಧಂ ಗೂರ್ತಮುದ್ಯತಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಳ್ಳೋಕ್ತಃ |
ಸ್ವರಿಃ | ಶೋಭನಶಕ್ತುಕಃ | ಶೋಭನೇ ಶತ್ರು ಹಂತನ್ಯೇ ಸತಿ ಹಂತಾ ವೀರ್ಯವತ್ತಮ ಇತಿ ಗಮ್ಯತೇ |
ಯಥಾಳೆವಾರಿಂ ದಿವ್ಯಂ ಶಾಸಮಿಂದ್ರಂ | ಯುಗ್ಮೇ. ೩-೪೭-೫ | ಇತಿ | ಅಕೃತ್ಪ್ರಾಠಮಿತಿ ಹಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ |
ಅಮತ್ರೋ ಯನ್ವಾದಿಷು ಗಮನಕುಶಲಃ | ಮಾತ್ರಯೇಯತ್ರಯಾ ರಹಿತೋ ವಾ | ಅಮತ್ರೋ-
ಮಾತ್ರೋ ಮಹಾನ್ವತತ್ಯುಮಿತೋ ವೇತಿ ಯಾಗ್ನಃ | ನಿ. ೩-೨೨ | ವಿವಂಧೂತ ಇಂದ್ರೋ ರಣಾಯ

ರಣಂ ಯುದ್ಧವಾ ವವಕ್ಷೇ | ಅವಹತಿ | ಮೇಘಾನ್ತ್ರಾಪಯತಿ | ಮೇಘೈಃ ಪರಸ್ಪರಯುದ್ಧಂ ಕಾರ-
ಯಶ್ಚಾ ದೃಷ್ಟಿಂ ಚಕಾರೇತಿ ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಯುದ್ಧಾಯ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ನೇಹಾನ್ ಗಮಯತಿ || ಅಸ್ಯ |
ಊದಿಪಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುಪಾತ್ರತ್ವಂ | ರಿರಿಚೇ | ರಿರಿಶ್ ವಿರೇಚಿನೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಹಾ ಲಾಹಲಿಪಿ ಇತಿ ವರ್ತ-
ಮಾನೇ ಸಮಾಣೆ ಲಿಪಿ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಉದಾತ್ತಯೇಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುಪಾತ್ರತ್ವಂ | ಸ್ವರಾಟ್ | ರಾಜ್ಯ
ನೀವ್ರವಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಪ್ರೋದ್ಧಿವೇತಿ ಶ್ರೀಪ್ | ವ್ರತ್ತಾದಿನಾ ಪತ್ನೇ ಇತ್ಯಂ | ದನೋ | ದಮ ಉಪಶಮ ಇತ್ಯ-
ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಮಾಣಿ ಭೂಃ ನೋದಾಶ್ಚೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂಕಸ್ಯಾನಾಚಮೇಃ | ಸಾ. ೨.೩-೩೪ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿ-
ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಭೂಃನೋ ಇಂಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ | ಗ್ನೌ ನಿಗರಣೇ | ಅಸ್ಯಾ-
ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಶ್ರುತೃಃ ಕಿಶೀಕೀಪ್ತೃಕೀಷೇಧಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ವಂ | ಲಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
ಯದ್ವಾ | ಗೂರೇ ಉದ್ಯಮೇ | ಅಸ್ಯಾನಿಷ್ಠಾ | ನಸತ್ಪ್ರವಿಷತ್ಪ್ರೋದ್ಧಾ ನಿಪಾತನಾನಿಷ್ಠಾಪಿಶ್ಚಾಭಾವಃ |
ಶತ್ಪುರುಷಪಕ್ಷೇ ಮರುದ್ಯೌಧಾದಿಶ್ಚಾತ್ಪ್ರೋವಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಪಕ್ಷೇ ತು ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತ್ಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಮುಪಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅಮತ್ರಃ | ಅಮ ಗತ್ಯಾ-
ದಿಷು | ಅಮಿನಕ್ಷಿಯೇತಿಬಂಧೀತ್ಯಾದಿನೋಪಾಧಿಕೋಃತ್ರಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ವವಕ್ಷೇ |
ವರ್ತೇಲೇಪಿ ಸ್ವಿಭುಲಂ ಲೇಪಿತಿ ಸಿಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕಪಃ ಪುನಃ | ಧತ್ಪ್ರಪತ್ಪ್ರತ್ಯಾಪಿ |
ಲೋಪಸ್ಯ ಅತ್ಯನೇಪದೇಶ್ಯತಿ ತಲೋಪಃ | ರಣಾಯ | ಶ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರ-
ದಾನಶ್ಚಾಪ್ತೆಪುರ್ಣೇ | ಯದ್ವಾ | ಗತ್ಯರ್ಥಕರ್ಮಣಿ | ಸಾಃ ೨.೩-೧೨ | ಇತಿ ಶೆಪುರ್ಣೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯದೇವ—ಇದೇ ಇಂದ್ರನ | ಮಹಿತ್ವೇ—ಮಾಹಾತ್ಯವು | ದಿವಃ—ವ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ |
ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್—(ಈ ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ) ಅಂತರಿಕ್ಷ
ಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ | ಪರಿ—ಮೇಲೆ | ಪ್ರ ರಿರಿಚೇ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ | ದನೋ—[ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ] [ದಮಪ
ಮಾಪತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ] ಸ್ವರಾಟ್—ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ—ಸಕಲ
ವಾದ ವೀರೈಕ್ಯತ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನಾದವನೂ ಅಥವಾ [ಸಕಲ ಆಯುಧವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನೂ] | ಸ್ವರೀಃ—
(ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪನಾದ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶತ್ಪುತ್ರೈಕವನೂ | ಅಮತ್ರಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ನಿಘೋಷಿ
ಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಅಥವಾ ಅಳತೆಗೆ ಮೀರಿರುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ರಣಾಯ—
ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ | ಅ ವವಕ್ಷೇ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವನು (ಅವುಗಳ ಭೇಷಣದಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು
ಸುರಿಸಿದನು) ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಭಟರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಯವು ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೀರಿ ಅಧಿ
ಕವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ. ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ, ಸಕಲವೀರೈಕ್ಯತ್ಯಕ್ಕೂ
ಸಮರ್ಥನೂ, ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪನಾದ ಶತ್ಪುತ್ರೈಕವನೂ ಮತ್ತೂ ನಿಘೋಷಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿ
ಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಋಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಭೇಷಣದಿಂದ
ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು.

English Translation.

His magnitude verily exceeds that of the heaven and earth and sky; Indra, self-irradiating in his dwelling, equal to every exploit, engaged with no unworthy foe, and skilled in conflict, calls to battle.

|| ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರೆ ರಿರಿಚೇ—ರಿಚೆರ್. ವಿರೇಚೆನೇ—ವಿರೇಚನಾರ್ಥಕವಾದ ರಿಚೆರ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ-ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುವುದು. ಇದರಂತೆ ಶ್ರಸ್ತರಣ, ಪ್ರಸ್ತಾನ. ಈ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುವಿನ ವಾಖ್ಯಾರ್ಥವು ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದುವುದು.

ಪರಿ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪರಿ (ಮೇಲೆ) ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ—ವಿಶ್ವಸ್ತೀನ್ ಸರ್ವಸ್ತೀನ್ ಕಾರ್ಯೇ ಉದ್ಯೋಣಃ <ಮಾರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ. ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುಧಂ ಗೂರ್ತಂ ಉದ್ಯತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮಾರ್ಥನು. ಅಥವಾ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನು ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ವಾರಿ.

ಸ್ವಃ—ಶೋಭನಶತ್ರುಕಃ—ವೀರರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನನು. ಶತ್ರುಗಳು ವೀರರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಅಂಥಹವರನ್ನು ಕೊಂದವನು ಅವನಿಗಿಂತ ಶೂರನೆಂದು ಖ್ಯಾತಿ ಬರುವುದು. ಆದಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ವಿಕೇಷಣವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಅಕೆನಾರಿಂ ದಿವ್ಯಂ ಶಾಸಮಿಂದ್ರಂ (ಮಂ. ಸಂ. ೩-೪೭-೫) ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಂತ್ರವು ವಿವರಿಸುವುದು. ಶಾಸ್ತ್ರತನ್ಮಲ್ಲದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನನು ಇಂದ್ರ ಎಂಬುದೇ ಆದರ್ಶ ಅರ್ಥ.

ಅಮಾತ್ರೇ—ಯುದ್ಧಾದಿಷು ಗಮನಕೌಶಲಃ—ಮಾತ್ರಯಾ ಇಯತ್ರಯಾ ರೂಪೋ ವಾ | ಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲಾರದವನು. ಅಮಾತ್ರೋಮಾತ್ರೋ ಮಹಾನ್ ಭವತ್ಯಭ್ಯಮಿಶೋ ವಾ (ನಿ. ೬-೨೩) ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಮಾತ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಯ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಪಚ್ಚೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಿಂಪೆದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿರಿಚೇ—ರಿಚೆರ್ ವಿರೇಚನೇ ಧಾತು. ಭಂದೆಸಿಲುಜ್ಲಲಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ರಿಟಿ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಥ್ವಾ ಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿಡ್ಯದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಹಳಭಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಣಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೈಥಿವ್ಯಾಃ—ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ (ಪೀಠೆ) ಯನ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಲ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋಚೋದ್ ಪೂರ್ವಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಾಜ್—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸತ್ಪ್ರದೀಪ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ವ್ಯಕ್ತಭೃತ್ಯವ್ಯುಜ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಲಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತೆ. ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ರ್ಝಲಾಂಜಕೋಂಕೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ತ. ಸಾವನಾಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಜಪ್ತ.

ಜಮೀನು—ದಮಃ ಉಪಕರ್ಮ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಫಿಷ್. ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಇಹಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತೇಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾನಾಚೆಮೇ: (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ—ಗ್ನಾ ನಿಗರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾತಲಾರಪರವಾದಾಗ ಶ್ಚೈಕೇಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಟೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಉಪ-ಶ್ಚಾಪೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಘಾಂತ ಉಪಧೇಗಿ ದೀರ್ಘ. ಗೂರ್ತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಗೂರೀ ಉದ್ಯಮನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾಕ್ರಮ್ಯತಯ. ಲೇಘದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ ಸೇಶೈನಿಚ್ಚೈ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತವನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಗ್ನಾ ಗೂರ್ತಃ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷವನಾಥ ಮಾಡಿದಾಗ ಮರುದ್ವೈಧಾದಿವಾತದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಂ ಗೂರ್ತಂ ಯಸ್ಯೈಃ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವನಾಡಿದಾಗ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂಜ್ಞಾ ತೋರುವಾಗಲೂ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುತ್ರೇ—ಅಮು ಗತ್ಯಾದಿಪು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮಿನಕ್ಷಿಯೇಬಿಂಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔನಾದಿಕವಾದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಕ್ಷೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಸಿಬ್ಬುಹುಲಾಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಗೆ ಶ್ಚ ವಿಕರಣ. ಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹೀನಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಕಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಹೋಧಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥಕ್ತ. ಪಠೋಲೇಕಿಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಪ್ತ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತೆ. ಲೋಪೇಶ್ಚ ಅಪ್ಪಿಣೀಪ-ದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾಂತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣಾಯ—ಕರ್ಮಾಣಾಯವಿಧಿಪ್ರತಿ—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂದು ವಚನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀವಿಧಿಕ್ರಮ ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ಗತೃರ್ಥಕರ್ಮಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯೇದೇವ ಶವಸಾ ಶುಷಂತಂ ವಿ ವೃಕ್ಷದ್ವಜ್ರೇಣ ವೃತ್ತ್ರಮಿಂದ್ರಃ |
ಗಾ ನ ವ್ರಾಣಾ ಅವನೀರಮುಂಚದಭಿ ಶ್ರವೋ ದ್ರಾವನೇ ಸಚೇತಾಃ ||೧೦||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ | ಇತ್ | ಏವ | ಶವಸಾ | ಶುಷಂತಂ | ವಿ | ವೃಕ್ಷತ್ | ವಜ್ರೇಣ | ವೃತ್ತ್ರಂ
ಇಂದ್ರಃ |
ಗಾಃ | ನ | ವ್ರಾಣಾಃ | ಅವನೀಃ | ಅಮುಂಚತ್ | ಅಭಿ | ಶ್ರವಃ | ದ್ರಾವನೇ |
ಸಚೇತಾಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯೈವೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಶುಷಂತಂ ಶುಷ್ಯಂತಂ ವೃತ್ತ್ರಮಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರೇಣ ವಿ ವೃ-
ಕ್ಷತ್ | ವೃಜ್ಜಿನತ್ | ತಥಾ ಗಾ ನ ಚೋರೈರಪಹೃತಾ ಗಾವ ಇವ ವ್ರಾಣಾ ವೃತ್ತೇಣಾವೃತಾ ಅವನೀ
ರಕ್ಷಣಹೇತುಭೂತಾ ಅಪೋಮುಂಚತ್ | ಅವರ್ಷೀತ್ | ತಥಾ ದಾವನೇ ಹವಿದಾರ್ತೇ ಯಜಮಾ-
ನಾಯ ಸಚೇತಾಸ್ತೇನ ಯಜಮಾನೇನ ಸಮಾನಚಿತ್ತೇ ಸನ್ ಶ್ರವಃ ಕರ್ಮಫಲಭೂತಮನ್ಯಮಭ್ಯಾಭಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ದದಾತೀತಿ ಶೇಷಃ || ಶುಷಂತಂ | ಶುಷ ಶೋಷಣೇ | ಕೃನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಃ |
ಅಮಪವೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನದಾತ್ತ್ರೇ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ವ್ರಾಣಾಃ | ವೃಷ್ | ವರಣೇ |
ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಯಶೋ ಲುಕ್ | ಶಾನಚೋ ಜಾತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವೇ
ಯಜಾದೇಶಃ | ಅವನೀಃ | ಅವತೇಃ ಕರ್ತೃಕಾರ್ತೃಸ್ಯ ಧ್ವಮೀಶ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೧೦೩ | ಅನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಾವನೇ | ಆತೋ ಮನಿಸ್ಸಿತಿ ವನಿಪ್ | ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇಲ್ಲೋಪಾಭಾ-
ವಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯೇದೇವ—ಇದೇ ಇಂದ್ರನ | ಶವಸಾ—ಬಲದಿಂದ | ಶುಷಂತಂ—(ನೀರನ್ನು) ಇಂಗಿಸತಕ್ಕ |
ವೃತ್ತ್ರಂ—ವೃತ್ತ್ರನನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ವಿ ವೃಕ್ಷತ್—ನೀಳಿದನು |
ಗಾಃ ನ—(ಚೋರರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಂತೆ | ವ್ರಾಣಾಃ—(ವೃತ್ತ್ರನಿಂದ) ಮುಚ್ಚಲ್ಪ
ಟ್ಟವು | ಅವನೀಃ—ರಕ್ಷಣಹೇತುವಾದವು ಅದ ನೀರುಗಳನ್ನು | ಅಮುಂಚತ್—ಬಿಡಿಸಿ ಸುರಿಸಿದನು |
ದಾವನೇ—ಹವಿದಾರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸಚೇತಾಃ—ಅವನ ಇಷ್ಟದೊಡನೆ ಕೂಡುವ ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸು
ಳ್ಳವನಾಗಿ | ಶ್ರವಃ—(ಅವನ ಕರ್ಮಫಲವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಭಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವಲ್ಪಬದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಇಂಗಿಸುವ ವೃತ್ತನನ್ನು ವಜ್ರಪ್ರಯುಧದಿಂದ ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು. ಕೋಶಲಿಂದ ಅಪಪ್ರತ್ಯಗವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಂತೆ ವೃತ್ತನಿಂದ ಅವ್ಯತಗಳಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಸುರಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಹವಿರ್ಧಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅವನ ಇಷ್ಟವನ್ನನುಸರಿಸುವಂತೆ ಅವನೊಂದಿಗೆ ವಿಕರಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಅವನ ಕರ್ಮಫಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Indra, by his power, cut to pieces with his thunderbolt Vritra, the absorber (of moisture), and set free the waters obstructed by Vritra and capable of protecting the universe, like cows (recovered from thieves); and in accordance with the wishes of the giver of the oblation; (grants him) food.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶುಷಂಕೆಂ—ಶುಷ್ಯಂಕೆಂ. ಶುಷ್. ಶೋಷಣೇ—ಶೋಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಶುಷಂಕಾವಿಧಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು (ಉದಕವನ್ನು) ಒಣಗಿಸುವವನನ್ನು ಎಂದರ್ಥಕೊಡುವುದು. ಇದು ವೃತ್ತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ.

ವ್ರಾಣಾಃ—ವೃತ್ತೇಣಾವೃತಾಃ—ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ನೀರುಗಳು. ವೃಷ್—ವರಣೆ ಎಂಬ ಧಾತುಜನ್ಯವಾದ ಶಬ್ದ ಇದು.

ಸರ್ಜೇತಾಃ—ಶೇನ ಯಜಮಾನೇನ ಚೇತಃ ಚಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ—ಯಜಮಾನನೊಡಗೂಡಿ ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನಡೆಯುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವಾಯಿತು.

ಪ್ರವಃ—ಕರ್ಮಫಲಭೂತಂ ಅನ್ನಂ—ಇಂದ್ರನು ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವನಿಗೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಧವ.

|| ಋಕವಂತ್ರತಿಯಾ ||

ಶುಷಂಕೆವಂ—ಶುಷ್ ಶೋಷಣೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಪ್ರಕೃಯೆ. ದಿವಾದಿತ್ಯೈಃ ಕೃಷ್ಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಶಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಶುಷ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು (ಶಬ್ದ) ಬಂದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರನುಷಾಂತ್ಯೇಷ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಪಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಶೀಯಾ ವಿಕರಣವಾದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಾಪಾದದಿಂದ ಉಗ್ರವೇಷಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಪ್ಪಾರಪರಸರ್ವಣ.

ವೃಷ್ ಶ್—ಓವ್ರಶ್ಯ ಛೇದನೇ ಧಾತು. ಲವ್ ಪ್ರಥಮಧಿರುಷ ವಿಕರಣವಾದ ತಿ ಪ್ರಕೃಯದ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ತುಮಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ ಎಂಬುವರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವುಷಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದ್ಯವ್ಯಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹೀತ್ಯಾಪಯಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪಾರಣ. ಐಹಂಛಂದೆತ್ಯಮಾಹ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂಕಂಞಾಕಪ್ರವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರಾಣಾಃ—ವೃಷಾ ವರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಯಲ್ಲಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್‌ಚ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಯಕಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್‌ಚ್ ಜುಕ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋಯೋಣಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯುಕ್ತಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವನೀಃ — ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ್ಯಧಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಶ್ಯತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾಂವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಶೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮುಂಚಿತ್—ಮುಚ್ಚ್ಛು ಮೋಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾ ಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಶಾಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾವನೇ—ಡುದಾಇ ದಾನೇ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಲ್ಲೊಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಯೇದು ತ್ವೇಷಸಾ ರಂತ ಸಿಂಧವಃ ಪರಿ ಯದ್ವಜ್ರೇಣ ಸೀಮಯುಚ್ಯತ್ |
ಈಶಾನಕೃದ್ಧಾ ಶುಷೇ ದಶಸ್ಯಂತುವೀತಯೇ ಗಾಧಂ ತುವಣಃ ಕಃ||೧೧||

|| ಪವಾಠಃ ||

ಅಸ್ಯ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವೇಷಸಾ | ರಂತ | ಸಿಂಧವಃ | ಪರಿ | ಯತ್ | ವ |
ಜ್ರೇಣ | ಸೀಂ | ಅಯುಚ್ಯತ್ |
ಈಶಾನಕೃತ್ | ದ್ಧಾಶುಷೇ | ದಶಸ್ಯನ್ | ತುವೀತಯೇ | ಗಾಧಂ | ತುವಣಃ
ಕರಿತಿ ಕಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಅಸ್ಯೈವೇಂದ್ರಸ್ಯ ತ್ವೇಷಸಾ ದೀಪ್ತೇನ ಬಲೇನ ಸಿಂಧವಃ ಸಮುದ್ರಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಂಧ್ಯಾ | ಸಪ್ತ ನದ್ಯೋರಂತ | ಸ್ತೇ ಸ್ತೇ ಸ್ಥಾನೇ ರಮಂತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಥಾದಯಮಿಂದುರೋ ವಜ್ರೇಣ ಸೀಮೇಷಾನ್ವಿಧಾನೈಶ್ಚೇಣ ಸರ್ಯಯುಚ್ಯತ್ | ಪರಿತೋ ನಿಯಮಿತವಾನ್ | ಅಪಿ ಚ ಈಶಾನಾಕೃತ್ ವೃತ್ತಾದಿಶ್ಚಿವಧೇನಾತ್ಮಾನವೈಶ್ವರ್ಯವಂತಂ ಕುವಣ್ಣಿಂದ್ರೋ ದಾತುಷೇ ಹವಿರ್ಧತ್ತವತೇ ಯಜಮನಾಯ ಕೂಂ

ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ ತುರ್ವಾಕಸ್ಮಿನ್ನಾರ್ಣವಸಂಭವನಃ | ತುರ್ವಾಕಸ್ಮಿನ್ನಾರ್ಣವವಿರಿತಿ ಯಾಸ್ಯೇ | ಧಿ. ೩-೧೪ |
 ಯಿದ್ವಾ | ತುರ್ವಿಕಾ ಶಕ್ರೋಣಾಂ ಹಿಂಸಿತಾ | ಏವಂಧೂತೇ ಇಂದ್ರಸ್ತುರ್ವಿಕಾಶಯೋ ಏತಶ್ಚಂದ್ರೋದೇಶಕೇ
 ನಿಮಿಷಾಯ ತುಷಯೇ ಗಾಧಮಾವಸ್ಥಾನಯೋಗ್ಯಂ ಧಿಷ್ಣ್ಯಪ್ರವೇಶಂ ಃ | ಅಸ್ತಾರ್ಣವೇಶ || ರಂಶ |
 ಶಿಷು ಶ್ರೀದಾರ್ಯಾಂ | ಛಾಂವಸೇ ಲಜಾ ಬಹುವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಕ್ರೋ ಲುಕ್ | ಧಾತೋಃ
 ರಂಶ್ರೋದೇಶಪ್ರಾಂವಸಃ | ಅಯಚ್ಛತ್ | ಯಮ ಲುಶಶಮೇ | ಇಸುಗಮಿಯಮಾಂ ಛ ಇತಿ ಛತ್ಯಂ |
 ಃ | ಕರೋತೇರ್ಲಾಣಾ ಮಂತ್ರೇ ಭಸಹ್ವರಣೀಶ್ಚಾದಿನಾ | ಪಾ. ೨-೪-೮೦ | ಜ್ಞೇರ್ಲಾಃ | ಗುಣಃ |
 ಹರ್ಷಾದಿನಾ ತರೋಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾವಸ್ಥೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಧಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ (ಇಂದ್ರನು) | ವಜ್ರೇಣ—ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಸೀಂ—ಈ
 ಎಲ್ಲ ನದಿಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಅಯಚ್ಛತ್—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ (ಅದ್ದರಿಂದ) |
 ಅಸ್ಯೇದೇ—ಇವೇ ಇಂದ್ರನ | ಶ್ರೇಷ್ಠಸಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬಲದಿಂದ | ಸಿಂಧವೇ—ಸಮುದ್ರಗಳು ಅಥವಾ
 ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತನದಿಗಳು | ರಂಶ—(ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ) ರಮಿಸುತ್ತವೆ (ಅಲ್ಲದೆ) | ಈಶಾನಾಕೃತ್—
 (ವೈಶ್ರಾದಿ ಶಕ್ತುವಧದಿಂದ ತನ್ನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಲೂ (ಇಂದ್ರನು) | ದಾತುಷೇ—ಕವಿರ್ದಾತನಾದ
 ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ದಶಸ್ಯೈ—(ಫಲವನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತಲೂ | ತುರ್ವಾಕೇ—ಶಿಕ್ಷೆಗಾಮಿಯಾಗ ಅಥವಾ ಶಕ್ತು
 ಹಂಸಳನಾಗಿ | ತುರ್ವಿಕಾಶಯೇ—ತುರ್ವಿಕಾಶಯಂಬ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ) ಪುಷ್ಕರಿಗೆ | ಗಾಧಂ—ವಾಸದ
 ನೆಲೆಯನ್ನು | ಃ—ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಸಪ್ತನದಿಗಳನ್ನೂ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಯು
 ವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತನದಿಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬಲದ ಸಹಾ
 ಯದಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ರಮಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇಂದ್ರನು ಶಕ್ತುವಧದಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಭುತ್ವ
 ವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಲೂ ಕವಿರ್ದಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಲೂ ಸಹ ತಾನೂ ಶಿಕ್ಷೆಗಾಮಿ
 ಯಾಗಿ ತುರ್ವಿಕಾಶಯಂಬ ಪುಷ್ಕರಿಗೆ ವಾಸದ ನೆಲೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು.

English Translation-

Through his power the rivers sport, since he has, by his thunderbolts,
 determined their limits; establishing his supremacy (by killing Vritra) and
 granting recompense to the giver (of the oblation), he, the swift-moving, pro-
 vided a resting place for Turviti.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರೇಷ್ಠಸಾ—ದೀಪ್ತೇಶ ಬಲೇಶ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯ.
 ಸಿಂಧವೇ—ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುಕಟ್ಟಿ ಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ ಗಂಗೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಳು ಛಂದಿಗಳು ಎಂತು
 ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ.

ರಂತೆ—ರಮು. ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸೀಮ್—ವಿನಾನ್ ಸಿಂಧೂನ್—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೀಯತ್ವವೂ, ಪದಪೂರ್ಣಾರ್ಥವು ಅಂದರೆ ಸ್ವೀಕಾರಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಸೂಚಕತ್ವವೂ, ವೇದವಾಕ್ಯದ ಪೂರಣಾರ್ಥಕತ್ವವೂ ಉಂಟು. ಸೀಮಿತೆ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಿಯೋ ವಾ ಪದಪೂರಣೋ ವಾ (ನಿರು. ೧-೬) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೀಮ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶಾನಕೃತ್—ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನೇ ಮೊದಲಾದವರ ವಧೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ತುರ್ವಣಃ—ತೂರ್ಣಸಂಧಜನಃ—ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು. ತುರ್ವಣಃ ಸ್ತೂರ್ಣವನಿಃ (ನಿ. ೬-೧೪) ಯದ್ವಾ ತುರ್ವತಾ ತತ್ಪ್ರೋಕ್ಷಾಂ ಹಿಂಸಿತಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವವನು (ಇಂದ್ರ).

ತುರ್ವೀತಯೇ—ತುರ್ವೀತನುಂಟವನು ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಆತನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು.

ಗಾಧಂ—ಆವಸ್ಥಾನಯೋಗ್ಯಂ ಧಿಷ್ಣ್ಯಪ್ರದೇಶಂ—ವಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹಾಂತರ್ಗತ ಪ್ರದೇಶ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಂತೆ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಚ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಚ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಪೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಿಃ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದೀಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ರೋಪಬರುವುದಿದೆ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಣ್ ಯೋಗೇಗ್ರಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಞಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯಿಚ್ಛೈ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಇತತ್ತ್ವಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರರೋಪ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂಠಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ಪರವಾದಾಗ ಭಾದೇಶ. ಲಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಕೃತ್—ಈಶಾನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಈಶಾನಕೃತ್. ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೈತಿತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಗಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಃ—ಡುಕೃಷ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಇತತ್ತ್ವಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರರೋಪ. ಟ್ಲಿ ಲುಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಟ್ಲಿಗೆ ಮಂತ್ರೀಘೋಸಹೃದೀಣತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ಆಗ ಹರಿನಪದದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಅಪ್ಪತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಹೇಚ್ಚಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿರೋಪ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಣ್ ಯೋಗೇಗ್ರಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರೇಫಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಞಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಧಿಪಾದ ||

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ಭರಾ ತೂತುಜಾನೋ ವೃತ್ತಾಯ ವಜ್ರಮಿಶಾನಃ
ಕಿಯೇಧಾಃ |

ಗೋರ್ನ ಪರ್ವ ವಿ ರದಾ ತಿರಶ್ಚೈಷ್ಯನ್ಯರ್ಣಾಂಸ್ಯವಾಂ ಚರಧ್ಯೈ ||೧೨||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಅಸ್ಮೈ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಪ್ರ | ಭರ | ತೂತುಜಾನಃ | ವೃತ್ತಾಯ | ವಜ್ರಂ |
ಈಶಾನಃ | ಕಿಯೇಧಾಃ |

ಗೋಃ | ನ | ಪರ್ವ | ವಿ | ರದ | ತಿರಶ್ಚಾ | ಇಷ್ಯನ್ | ಅರ್ಣಾಂ | ಸಿ | ಅವಾಂ |
ಚರಧ್ಯೈ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ||

ತೂತುಜಾನ ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ರನಾಮ | ತೂತುಜಾನಶ್ಚರಮಾಣಃ ಯದ್ವಾ | ಕಶ್ಚಿನ್ವಿಂಸನ |
ಈಶಾನ ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯೇಶೋನವಧೃತಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ಧಾತಾ | ಯದ್ವಾ |
ಕ್ರಮಮಾಣಂ ಶತೃಬಲಂ ದಧಾತ್ಯವಸ್ಯಾಪಯಂತೀತಿ ಕಿಯೇಧಾಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನಿವಂಧೂತಶ್ಚಮಸ್ತು
ವೃತ್ತಾಯ ವಜ್ರಂ ಪ್ರ ಭರ | ಇಮಂ ವೃತ್ತಂ ವಜ್ರೇಣ ಪ್ರಹರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಹೃತ್ಯೈಷಾನ್ಯರ್ಣಾಂಸಿ ವೃತ್ತಿ-
ಜಲನೀಷ್ಯನ್ ತಸ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾದ್ಧಮಯಂಸ್ತಮಪಾಂ ಚರಧ್ಯೈ ಶಾನಾಮಪಾಂ ಚರಜಾಯ ಧೂಪ್ರ-
ದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಗಮನಾಯ ಶಸ್ಯ ವೃಕ್ತಸ್ಯ ಮೇಘರೂಪಸ್ಯ ಪರ್ವ ಪರ್ವಾಣ್ಯವಯವಸಂಧೀನಾ ತಿಶ್ಚಾ
ಸರ್ಯಗವಸ್ತಿ ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ವಿ ರದ | ವಿಲಖ | ಧಿಂಧೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗೋಷ |
ಯಥಾ ಮಾಂಸಸ್ಯ ವಿಕರ್ತಾರೋ ಲೌಕಿಕಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಪಶೋರವಯವಾನಿಶ್ಚತೋ ವಿಧವಂತಿ
ಕಪ್ತಶ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಸ್ಮೈ ಪ್ರಹರ ತೋರ್ಣಂ ಕ್ಷರಮಾಣೋ ವೃತ್ತಾಯ ವಜ್ರಮಿಶಾನಃ
ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯದ್ವಾ ಇತಿ ನಾ ಕ್ರಮಮಾಣಧಾ ಇತಿ ನಾ | ಗೋರಿವ ಪರ್ವಾಣಿ ವಿರದ ಮೇಘಶ್ಚೇ-
ಷ್ಯನ್ಯರ್ಣಾಂಸ್ಯಪಾಂ ಚರಜಾಯ | ವಿ. ೬.೨೦ | ಇತಿ || ಧರ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಧ ಇತಿ ಛತ್ರಂ |
ವೃತ್ತೋಪೇಕ್ಷಿತ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ತೂತುಜಾನಃ | ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಇತಿ
ತುಜಾನೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋದಧ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಧ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಧಂವಸ್ಯುಛಯಂತೀತಿ ಇತಿ | ಸಾರ್ವ-
ಧಾಮಶ್ಚೇ ಸಸ್ಯೇಧ್ಯನ್ಯಾಸಾಮಾದಿಶ್ಚಾನ್ಯದಾಶ್ಚೇತಿ | ಕಿಯೇಧಾಃ | ತುಜಾ ಕಿಯೇಧಾ ಇತ್ಯ-
ಶ್ಚೋಕ್ತಂ | ರದ | ರದ ವಿಲಖನೇ | ತಿಶ್ಚಾತಿ ಇತಿ ವಿಶಾತಃ | ತಿಶ್ಚಾ | ತಿಶೋದಂತೀತಿ

ತಿಯೇಹ್ | ಋತ್ವಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನೆಲೋಽಃ | ತ್ವೇತಯ್ಯೇಕವಚೇನೇ ಭಸಂಜ್ಞಾ-
ಯಾಮುಚೇ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಽಃ | ಪ್ತು ತ್ವೇನ ಸಕಾರಸ್ಯ ಶಕಾರಃ | ಉದಾತ್ತೇನಿವೃತ್ತಿಸ್ತರೇಣ ವಿಧಕ್ವೇರು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷ್ಯನ್ | ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದಂತರ್ಥಾವಿಶಯಾರ್ಥಾಚ್ಚೈತರಿ ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ | ತಸ್ಯ
ನಿಶ್ಚಾನ್ತಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಿರಧ್ಯೈ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಿತಿ ಚಿರತೇರಧ್ಯೈಪ್ರತ್ಯಯೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರೇ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತೊತುಜಾಣಃ—ಶೀಘ್ರಗಮನವುಳ್ಳವನೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಹಿಂಸೆ
ಕನೂ | ಈಶಾಣಃ—ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ಕಿಯೇಧಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೂ ಅಥವಾ
ಶತ್ರುಬಲವನ್ನು ಕವ್ಮಿ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ನೀನು | ಅಸ್ಮಾ ಇಮ ವೃತ್ತಾಯ—ಈ ವೃತ್ತಾಸುರನ
ಮೇಲೆಯೇ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಪ್ರ ಭರ—ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಹರಿಸು | ಅರ್ಣಾಂಸಿ—ವೃಷ್ಣುಗಳ
ಗಳನ್ನು (ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು) | ಇಷ್ಯನ್—ವೃತ್ತಾಸುರ ಅಥವಾ ಮೇಘದಿಂದ ಹೊರಡಿಸುವ ನೀನು |
ಅಪಾಂ—ಉದಕಗಳ | ಚಿರಧ್ಯೈ—ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ (ಹರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) | ಗೋಃ ಪರ್ವ ನ—(ಮೇಘರೂಪ
ದಿಂದಿರುವ ಆ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕರು ಗೋವಿನ ಶರೀರದ ಮಾಂಸಬಂಡಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು
ವಂತೆ | ತಿರಶ್ಚಾ—ಹರಿತವಾದ ನೀನ್ನ ವಿಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ವಿ ರಥ—ಕತ್ತರಿಸು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನೂ, ಎಜ್ಜರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ,
ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ನೀನು ಈ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಮೇಘ
ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ಮೇಘದಿಂದ ಉದಕವು ಮಳೆಯರೂಪದಿಂದ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು.
ಈ ರೀತಿ ಮೇಘದಿಂದ ನೀರು ಬೀಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕರು ಗೋವಿನ ಮೃತಶರೀರವನ್ನು ತುಂಟುತಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿ
ಸುವಂತೆ ಮೇಘರೂಪದಿಂದಿರುವ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಶರೀರವನ್ನು ನೀನ್ನ ಹರಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸು.

English Translation.-

Indra, quick-moving and strength-endowed lord of all, hurl your
thunderbolt at this Vritra and cut off his joints as (butchers cut up) a cow,
that the rains may issue from him, and the waters flow (over the earth).

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತೊತುಜಾಣಃ—ಇದು ಕ್ವಿಪ್ರ (ಜಾಗ್ರತೆ) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ. ನಿಮಕ್ತ (೩-೯) ದಲ್ಲಿ
ಕ್ವಿಪ್ರವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಇಷ್ಟಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಪದಗಳನ್ನು ನು, ಮುಂಜ್ಞು, ದ್ವಿವತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಕತ್ತ ಪಾಠವಾಗಿದೆ
ದ್ದಾರೆ. ಈಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ವೇರೇಗೊಳಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿ
ಯಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಕಿಯೇಧಾಃ—ಕಿಯೇತೋ, ಅನಿವಧ್ಯತೆಸೆರಿಮೂಘ್ಯೈಃ ಬಲಸ್ಯ ಭಾಶಾ | ಯಜ್ಞಾ ಕ್ರಮವಾಗಾಂ
ಶತ್ರುಬಲಂ ಪದಾರ್ಥವಸ್ತುಪಯೋಗಿತಿ ಕಿಯೇಧಾಃ | ಅನಿಧಿತ್ವವಾದ ಬಲವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವವನ್ನು ಅಥವಾ

ಕಾಣಾಗಲೀ ಅಕ್ರಮಿಸಿ ಬರುವ ಶಕ್ತುಬಲವನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವವನು ಇಂದ್ರ. ಅಸ್ತ್ರೈ ಪ್ರಹರಣಿ ಕೂರ್ತಾಂ ಶ್ವರಮಾಣೋ ವೈತ್ರಾಯ ವಜ್ರಮೀಶಾನಾಂ ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯೇದಾ ಇತಿ ವಾ ಕ್ರಮಮಾಣಾಧಾ ಇತಿ ಣಾ ಗೋರಿವ ಪರ್ವಾಣಿ ವಿರದ ಮೇಘಸ್ಯೇಷ್ಯನ್ನಾರಾಂಸ್ಯಪಾಂ ಚರಣಾಯ (ನಿರು. ೬-೨೦) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಚನದಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಮಾಣಾಕರನ್ನು ಎದುರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೆಯದ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಪರಿವರಿಸಿದೆ.

ತೆನ್ನಾತ್ ಅಪಾಂ ಹರಣೈಃ—ಅ ವೈತ್ರಾಸುರನಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಜಲರಾಶಿಯು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ವೈತ್ರನು ಮೇಘದೊಡವದಿಂದಿದ್ದು ಭೂಮಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಭೂಮಿಗೆ ಜಲವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ಎಂಬ ಕಥಾಪುನಾವನು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರುವುದು.

ತಿರತ್ತಾ—ತಿರೈಗವ್ಯುತೇನ ವಜ್ರೇಣ—ತಿರೋಂಚತೀತಿ.

ತಿರೈಜ್—ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ, ಸದಾ ಅಡ್ಡವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ಎಂದರ್ಥ.

ಗರ್ನ—ಹಸುವಿನಂತೆ—ಇದು ವೈತ್ರಾಂಶರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಕಟುಕರು ವೊದಲು ಪ್ರಾಣಿಯ ದೇಹವನ್ನು ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಮೇಘ ಕೂಪದಿಂದಿರುವ ವೈತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೂಸುಕೂಸಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವ ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅಸ್ತ್ರೈ ಪ್ರಹರಣಿ ಕೂರ್ತಾಂ ಶ್ವರವ್ ... ವೈತ್ರಾಯ ವಜ್ರಮೀಶಾನಾಂ ಕಿಯೇಧಾಃ ಕಿಯೇದ್ವಾ ಇತಿ ವಾ ಕ್ರಮಮಾಣಾಧಾ ಇತಿ ವಾ ಗೋರಿವ ಪರ್ವಾಣಿ ವಿರದ ಮೇಘಸ್ಯೇಷ್ಯನ್ನಾರಾಂಸ್ಯಪಾಂ ಚರಣಾಯ (ನಿರು. ೬-೧೦) ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತವು ತಿಳಿಸುವುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭರ—ಹೈಷ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಕರ್ತೇಶ. ಕಪ್ ಏಕಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣಾಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಹರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೈಗೈಹೋರ್ಥಕ್ಕಂದೆಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಹೈಚೋಪಸ್ತಿಪಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೂತುಪಾಣಃ—ತುಟ ಹಿಂಞಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾನಪ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಭಂದಸ್ಯುಭಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಪಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೆಯುಂ ಇತಿಭುಕರಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಿಯೇಧಾಃ—ತುಟಕಾ ಕಿಯೇಧಾಃ (ಪು. ಸಂ ೧-೬೧-೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ

ರದ—ರದ ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಷ್ಟುತಿಪಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿರತ್ತಾ—ತಿರೋಂಚತೀತಿ ಇತಿ ತಿಯರ್ಕ್. ಹುತ್ವಿತ್ವದವೈಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಖಕ ಉಪಪದವಾದಾಗ ಅಂದು ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿತ್. ಕಿತ್ರಾಮದರಿಂದ ಅಭಿಧಿಕಾಂಪಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಪದವು

ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಪ್ತನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಯೋಗ ಬಂದುದರಿಂದ ಶ್ವುತ್ವದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರಾದೇಶ. ತಿರಜ್ಜಾ ಎಂದು ಓಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ವ ವಿಭಕ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವಶ್ಯಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಯನ್—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ವ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಧಾವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಭರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅಪಿತಾದುದರಿಂದ ಜಾಡ್ಯದ್ವಾವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಭಣಕಥೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಯತ್ ತಲ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಇಷ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಲೋಪ.

ಚರಧ್ಯೇ—ಚರ ಗತಭಕ್ತಿಯೋಃ ಧಾತು. ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೈನ್ಯೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಮ್—ಊದಿಡೆಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

| ಸಂಹಿತಾಃ |

ಅಸ್ಯೇದು ಪ್ರ ಬ್ರೂಹಿ ಪೂರ್ವ್ಯಾಣಿ ತುರಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ನವ್ಯ ಉಕ್ಥೈಃ |
ಯುಧೇ ಯದಿಷ್ಟಾನ ಆಯುಧಾನ್ಯುಘಾಯಮಾಣೋ ನಿರಿಣಾತಿ ಶ-
ತ್ರೂನ್ || ೧೩ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅಸ್ಯ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಪ್ರ | ಬ್ರೂಹಿ | ಪೂರ್ವ್ಯಾಣಿ | ತುರಸ್ಯ | ಕರ್ಮಾಣಿ |
ನವ್ಯಃ | ಉಕ್ಥೈಃ |
ಯುಧೇ | ಯತ್ | ಇಷ್ಟಾನಃ | ಆಯುಧಾನಿ | ಯುಘಾಯಮಾಣಃ | ನಿರಿಣಾತಿ |
ಶತ್ರೂನ್ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತ್ಕೃಷ್ಠಂ ಶತ್ಕೃಪ್ನವ್ಯಃ ಸ್ತುತೋಽಯಿ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಯೇದಮಿ ಅಸ್ಯೈವ ತುರಸ್ಯ ಯೋದ್ಧಾಭ೦
 ತ್ವರಮಾಣೋಽಮೈಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯೇಶತ್ಕೃತಾನಿ ಬಲಕರ್ಮಾಣಿ ದೇ ಸ್ತೋತುಃ
 ಪ್ರ ಬ್ರೂಹಿ | ಪ್ರಕಂಶ | ಯದ್ಯದಾ ಯುಧೇ ಯೋಧನಾಯಾ ಯುಧಾನಿ ವಜ್ರಾದೀನೀಷ್ಠಾನ ಅಧೀಶ್ವೇನ
 ಪ್ರೇರಯನ್ ಶತ್ಕೃಪ್ಯಫಾಯಮಾಣೋ ಹಿಂಸಂಶ್ಚೇಂದ್ರೋ ನಿರೀಶಾ ಅಧಿಮಮುಂ ಗಚ್ಛತಿ | ತವಾನೀಂ
 ಪ್ರ ಬೂಹೀತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ | ಪೂರ್ವ್ಯಮಿತಿ ಪುರಾಣನಾಮ | ಪೂರ್ವ್ಯಮುಕ್ತಾಯೇತಿ ಪುರಾಣ-
 ನಾಮಸು ಪಾಶಾಃ || ತುರಸ್ಯಃ | ತುರ ಪ್ರೇರಣೇ | ಇಗುಬೆಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ನವ್ಯಃ | ಉ ಸ್ತುತಾ | ಅಚೋ
 ಯದಿತಿ ಯಶಃ | ಗುಣಃ | ಧಾತೋಶ್ಚನ್ನಿ ಮಿತ್ರ ಸ್ಯೋವೇತ್ಯನಾಜೀತಃ | ಇಷ್ಟಾಪಃ | ಅಧೀಶ್ವೇ | ಕ್ರೈಯಾ-
 ದಿಃ | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನಾಶ್ವೇವದಂ | ಶಾನಚಿತ್ತಿ ತ್ವಾದೇಂದ್ರೋದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ಮುಘಾಯಮಾಣಃ | ನಹಿ
 ತ್ವಾ ರೋದಸೀಃ ಉಘೇ ಋಘಾಯಮಾಣಂ | ಋಗ್ಯೇ. ೧-೧೦-೮ | ಇತ್ಯತ್ರ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತಂ | ನಿರೀಶಾ |
 ೦೬ ಗತಿರೀಷಣಯೋಃ | ಶ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಾ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಹಿಮಃ ನಿಷ್ಪಾದಯು-
 ದಾಶ್ಚ ತ್ವೇ ವಿಕರಣಸ್ವರಃ ಹಿವ್ಯೇಶೇ | ಹಿಮ್ ಚೋದಾಶ್ಚವತೇತಿ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ | ಯದ್ವೈತ್ತಯೋಲಾ-
 ತ್ವಿಜ್ಜತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಾಧಾವಃ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಸ್ತೋತ್ರವೇ) | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ಯುಧೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಅಯುಧಾನಿ—ವಜ್ರ
 ದ್ವಾಯುಧಗಳನ್ನು | ಇಷ್ಟಾಪಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತ | ಶತ್ಕೃಪ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಮುಘಾಯ-
 ಮಾಣಃ—ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತ | ನಿರೀಶಾತಿ—(ಅವರ, ಮೇಲೆ ವಿಠುತ್ತಾನೋ (ಅಗ) | ಉಕ್ತೈಃ—ಶತ್ರು
 ರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ನವ್ಯಃ—ಸ್ತುತ್ಯನಾದ ಯಾವ ಇಂದ್ರನುಂಟೋ | ಅಸ್ಯೇದಮಿ ತುರಸ್ಯ—(ಯುದ್ಧ
 ಶ್ಯಾಗಿ) ತ್ವರಮಾಡುವ ಅದೇ ಇಂದ್ರನ | ಪೂರ್ವಾಣಿ—ಹಿಂದಿನ | ಕರ್ಮಾಣಿ— ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು |
 ಪ್ರ ಬ್ರೂಹಿ—ಬೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಂಶಿಸು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸ್ತೋತ್ರವೇ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ್ವಾಯುಧಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಲೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
 ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಲೂ ಅವರ ಮೇಲೆ ವಿಠುತ್ತಾಗ, ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನೂ
 ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತ್ವರವಾಡುವವನೂ ಆದ ಆ ಇಂದ್ರನ ಹಿಂದಿನ ವೀರೈಕ್ಯತ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಂಶಿಸು.

English Translation.

Describe, with new hymus, the former exploits of that quick-moving
 Indra, when holding his weapons in battle, he encounters and destroys his
 enemies.

|| ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ ||

ನವ್ಯಃ—ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು.
 ಅಸ್ಯೇದಮಿ—ಅಸ್ಯೈ+ಇಶ್+ಉ—ಇಲ್ಲಿರುವ ಇಶ್ ಮತ್ತು ಉಕಾರದ್ದಿ ದಿವ (ಅಶೀರ್ವೇ) ವಿಂಬಿಘ್ನ
 ವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ತುರಸ್ಯೈಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ತ್ವರಿ ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು.

ಪೂರ್ವಾಹ್ನಿ—ಪುರಾಣಾನಿ—ಹಿಂದಿನದಾದ—ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಅಹ್ವಯ (೧. ೩-೭) ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಪುರಾಣ (ಹಳೆಯದು) ವಾಚಕಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಋಷಾಯಮಾಣಃ—ಕತೃಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು(ಇಂದ್ರ)ನಹಿ ತ್ವಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಋಷಾ-ಯಮಾಣಂ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೮) ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವು ವಿಕೀರ್ತನಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಬ್ರೂಹಿ—ಬ್ರೂಹ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ರೋದ್ಯುಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರಸ್ಯೈ—ತುರ ತ್ವರಿಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಗುಪಥಜ್ಞಾಪ್ತೀಕೀಕೀಕೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೀವಿಕವಚನರೂಪ.

ನವ್ಯಃ—ಋ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಜೋಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೇ ಧಾತುವಿಗೆ ಓತ್ವ ಬಂದುದರಿಂದ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋದಾತ್ತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಭೇ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚೆತ್ಯಂತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಹ್ವಾನಃ—ಇಹ ಆಭೀಕ್ಷಣ್ಯೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಕ್ತೆಯೋಬಯಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐದ್ಯದ್ವಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷಾಯಮಾಣಃ—ನಹಿ ತ್ವಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಋಷಾಯಮಾಣಮ್ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ತಬ್ಬವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ನಿರಿಣಾತಿ—೦೧ ಗತಿವೇದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಹಿ ಋಷಾಹ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ತಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಿಜಂತೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (೧) ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಅಸ್ಯೇದು ಭಿಯಾ ಗಿರಯಶ್ಚ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದ್ಯಾವಾ ಚ ಭೂಮಾ ಜನುಷಸ್ತು-
ಜೇತೇ |

ಉಪೋ ವೇನಸ್ಯ ಜೋಗುವಾನ ಓಣಿಂ ಸದ್ಯೋ ಭುವದ್ವೀರ್ಯಾಯ
ನೋಧಾಃ || ೧೪ ||

|| ಪದಾಂತಃ ||

ಅಸ್ಯ | ಇತ್ | ಊಂ ಇತಿ | ಭಿಯಾ | ಗಿರಯಃ | ಚ | ದೃಷ್ಟಾಃ | ದ್ಯಾವಾ | ಚ
ಭೂಮ | ಜನುಷಃ | ತುಜೇತೇ ಇತಿ |

ಉಪೋ ಇತಿ | ವೇನಸ್ಯ | ಜೋಗುವಾನಃ | ಓಣಿಂ | ಸದ್ಯಃ | ಭುವತ್ | ವೀ-
ರ್ಯಾಯ | ನೋಧಾಃ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯೋವೇಂಪ್ರಸ್ಯ ಭಿಯಾ ಪಶ್ಚಜ್ಜೇದಭಯೇನ ಗಿರಯಃ ಪರ್ವತಾ ಅಪಿ ದೃಷ್ಟಾಃ | ನಿಶ್ಚಲಾಃ
ಸ್ಯಸ್ಯದೇಶೇವತಿಷ್ಠಂತೇ | ಜನುಷಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾವಿಸ್ತಾರೋದೇವೇಂದ್ರಾದ್ರೀಶ್ಚಾ ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮಾ ಚ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವನಿ ತುಜೇತೇ | ತುಜಿಹಿಂಸಾಭೋಗೈಶ್ಚೈಕಂಪನೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಕಂಪೇತೇ ಇತ್ಯ-
ರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ವೇನಸ್ಯ ಕಾಂತಸ್ಯಾಸ್ಯಾಣಿಂ ದುಃಖಸ್ಯಾಪನಾಯಕಂ ರಕ್ಷಣಮುಪೋ ಜೋಗುವಾ-
ನೋಽನೇಶ್ಯಃ ಸೂಕ್ತೈಃ ಪುನಃ ಪುನರುಪಶಬ್ದಯನ್ | ಉಪಶೋಕಯನ್ವತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋ
ನೋಧಾ ಮುಷಿ ಸದ್ಯಶ್ಚೈವಾನೇಮೇವ ವೀರ್ಯಾಯ ಭುವತ್ | ವೀರ್ಯವಾನಭವತ್ || ದ್ಯಾವಾ ಚ
ಭೂಮಾ ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮೇಶ್ಯನಿರ್ಯೋಮರ್ಥೈಃ ಚಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾಕಶ್ಯಾಂವಸಃ | ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ ದಿವ-
ಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾವೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿರ್ವಾದೇಶಃ | ದೇವತಾವ್ಯಂವೈ ಚೇತ್ಯುಧಯಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪದವ್ಯಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಪಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕೇ | ಜನುಷಃ | ಜನಿಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
ಜನೇರುಸಿಃ | ಉ. ೨.೧೧೬ | ಇತ್ಯೌನಾದಿಕ ಉಪಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜೋಗುವಾನಃ | ಗುರ್ ಅದ್ಯಶ್ಚೇ ಕಶ್ಚೇ-
ಅಸ್ಯಾದ್ಯೌಃ ಲುಗಂತಾದ್ಯೈತ್ಯಯೇನ ಶಾಪ್ತಃ | ಅದಾದಿವಚ್ಚೇತಿ ವಚನಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಉಪಶಾ-
ದೇಶಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವಂ | ಓಣಿಂ | ಓಣಿ ಅಪನಯೋ | ಅಸ್ಯಾಪೌನಾದಿಕ ಇ
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭುವತ್ | ಭವತೇರ್ವಾಚ್ಚೈವಾಗಮಃ | ಬಮಲಂ ಭವಿಸೀತಿ ಕರ್ತೋ ಲುಕ್ | ಭೂಮುಪೋಶ್ಚ
ಪಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನೋಧಾಃ | ನೋಧಾ ಮುಷಿರ್ಭವತಿ ಪವನಂ ಪಥಾಂತೀತಿ ಯೋಸ್ಯಃ | ನಿ-
೪.೧೬ | ತಸ್ಯಾದ್ಯಾ ಘೋಃ ಸುನ್ ಪದಕಲ್ಪಸ್ಯ ನೋಧಾವಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಮೇದಮ್—ಇದೇ ಇಂದ್ರನಿ ಭಿಯೋ—(ರಿಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ) ಭಯದಿಂದ | ಗಿರಯಿತ್ತ—
ಪರ್ವತಗಳೂ ಕೂಡ | ದ್ವೇಷ್ಠಾಃ—ಚಲನವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ | ಜನುಷಃ—ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಈ ಇಂದ್ರನ
(ಭಯದಿಂದಲೇ) | ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮಾ ಚ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ | ತುಜೇತೇ—ಕಂಪಿಸುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) |
ವೇನಸ್ಯ—ಪ್ರಿಯನಾದ ಇಂದ್ರನ | ಹಿಣಿಂ—ದುಃಖವನ್ನು ವಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು | ಉಪೋ
ಜೋಗುನಾನಃ—(ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ) ಪದೇಪದೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತ | ನೋಧಾಃ—ನೋಧಸ್ತೆಂಬ ಮುಷಿಯು |
ಸದ್ಯಃ—ಒಡನೆಯೇ | ವೀರ್ಯಾಯ ಭುವತ್—ವೀರ್ಯವಂತನಾದನು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ ಪರ್ವತಗಳೂ ಚಲನವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ. ಅವನ ಭಯದಿಂದಲೇ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಕಂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಿಯನಾದ ಇಂದ್ರನ ದುಃಖನಿವಾರಕನಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಪದೇಪದೇಪಠಿಸುತ್ತ ನೋಧಸ್ತೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಒಡನೆಯೇ ಅತ್ಯಂತ ವೀರ್ಯವಂತನಾದನು.

English Translation.

Though fear of him, the mountains remain still; and through fear of
his appearance, heaven and earth tremble; praising repeatedly with hymns
the preserving power of that beloved Indra, Nodhas speedily acquired vigour.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಜನುಷಃ—ಜನೀ ಸ್ವಾಮಾರ್ಥಾವೇ—ಪ್ರಾದರ್ಭೂತನಾಗುವ ಇಂದ್ರನ ದೆಸೆಯಿಂದ.

ತುಜೇತೇ—ತುಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸಾರ್ಥಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಪನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಇಂದ್ರನ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ.

ವೇನಸ್ಯ—ಕಾಂತಸ್ಯಾಸ್ಯ—ಮನೋಹರನಾದ (ಇಂದ್ರನ).

ಜೋಗುನಾನಃ—ಗುರ್ಜ ಅನ್ಯಕ್ರೇ ಶಬ್ದೇ—ಪದೇಪದೇ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಧ್ವನಿಮಾಡುವವನು.

ನೋಧಾಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಷಿ ಎಂದರ್ಥ. ಉಪೋ ಅದರ್ಶಿ ಕುಂಧ್ಯವೋ ನವಕ್ರೋ ನೋಧಾ
ಇವಾವಿರಕೃತಪ್ರಿಯಾಣಿ (ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೪) ಇಲ್ಲಿಯೂ ನೋಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಷಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿವ್ವಾರಿ.
ನೋಧಾ ಇವಾವಿರಕೃತಪ್ರಿಯಾಣಿ, ನೋಧಾ ಮುಷಿರ್ಥವತಿ ನವನಂ ದೆಧಾತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ
ಇದಕ್ಕೆ ಮುಷಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭಿಯೋ—ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿಷ್ಟ್ಯತೀಯಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯಾವಾ ಚ ಭೂಮಾ—ದ್ಯಾವಾಭೂಮೀ ಶಬ್ದ. ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮಾ ಎಂಬಿರಬಹು ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯವಸ್ಥಿ
ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಚಕಾರ ವಾಕ್ಯಮಾಡಿದೆ. ದಿವೋದ್ಯಾವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ

ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ದಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಟಿರೋಪ. ದೇವತಾಪ್ರಂದೇಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯವಗಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಪದಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿದೆ.

ಜನುಷಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಜನೀರುಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಔಜಾದಿಕವಾದ ಉಟಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಜನುಷ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರಕೃತಿಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೋಗುವಾಣಿಃ—ಗುಣ್ ಅನ್ಯಕ್ಷೀ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಕಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್. ಅದಕ್ಕೆ ಯಜೋಲೇಖಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋಬಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾಣಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಚೀರೋತಂಚಿ ಎಂದು ಯಜ್‌ಉಪಾಂತವನ್ನು ಆಧಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಚ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋಯಜ್‌ಉಪೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಜೋಗು+ಅನ ಎಂದಿ ರುವಾಗ ಅಚಿತ್ಪ್ರಧಾತುಭ್ರವಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ. ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾಡಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಜಿಮ್—ಓಜ್ಯ ಅಪನಯನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಜಾದಿಕವಾದ ಇ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ರೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಇತತ್ಪ್ರಲೋಪಃಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಉಪಾಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾ ಗಮ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಭೂಸುಪೋಸ್ತಿಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಪಾದೇಶ. ತಿಜ್ಞ ತಿಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೋಫಾಃ—ನೋಫಾ ಮುಹಿರ್ಭವತಿ ನವನಂ ದಧಾತಿ. (ನಿರು. ೪-೧೬) ಇತಿ ಯಜ್ಞಃ (ನೋಫಾ ಎಂಬುದು ಮುಹಿಯು ಹೆಸರು) ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಗಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾತುಃನಿಬಂಧನ ವಾಗಿ ಬರುವ ಅಸುನ್ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ನವನಂ ದಧಾತಿ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನವತಲ್ಪಕ್ಕೆ ನೋಫಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ನೋಫಜ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರೋಪಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃತು ತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅಪ್ರಸಂಹತ್ಯ ಜಾಘಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋಪದೇಗೆ ದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಘೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುರೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ದೀರ್ಘ.

[ಸಂಹಿತಾವಾಚಿ]

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ಯದನು ದಾಯ್ಯೋಷಾಮೇಕೋ ಯದ್ವುಷ್ಣೇ ಭೂರೇ-

ಶಾನಃ |

ಪ್ರೈತ್ರಂ ಸೂರ್ಯೇ ಪಸ್ಯಧಾನಂ ಸಾವಶ್ಚೈ ಸುಖ್ಯಮಾವದಿಂಪ್ರಃ

| ಪದವಾಹಿ |

ಅಸ್ತೈ | ಇತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯತ್ | ಅನು | ದಾಯಿ | ಏಷಾಂ | ಏಕಃ |
ಯತ್ | ವನ್ನೇ | ಭೂರೇಃ | ಈಶಾನಃ |
ಪ್ರ | ಏತತಂ | ಸೂರ್ಯೇ | ಪಸ್ಯುಧಾನಂ | ಸೌವತ್ಯೇ | ಸುಸ್ವಿಂ | ಅವತ್ |
ಇಂದ್ರಃ || ೧೫ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಕ ಏಕ ಏವ ಶತ್ರುಘ್ನೇತುಂ ಸಮರ್ಥೋ ಭೂರೇರ್ಬಹುವಿಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯೇಶಾನಃ ಸ್ವಾಮಿ
ಯತ್ತೋತ್ರಂ ವನ್ನೇ ಯಯಾಚೇ ಏಷಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಕಾಂ ಸಂಬಂಧಿ | ಯದ್ವಾ | ವಿಧಕ್ತೃವ್ಯಕ್ತಯಃ | ಏ-
ತ್ಯೈತ್ಯತ್ ತತ್ತಸಿದ್ಧಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಸ್ಯಾ ಇಂದ್ರಯಾನು ದಾಯಿ | ಅಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಸ್ಯೇ-
ಯವಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಸ್ತೋತ್ರೋ ನಾನು ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ | ಸ ಚ ಪುತ್ರಕಾಮಃ ಸೂರ್ಯಮುಪಾಸಾಂ ಚಿತ್ರೇ |
ಶಸ್ಯ ಚ ಸೂರ್ಯ ಏವ ಪುತ್ರೋ ಬಭೂವ | ತೇನ ಸಹೈತಶನಾನ್ಮೋ ಮಹರ್ಷೇರ್ಯಾದ್ಧಂ ಜಾತಮಿತಿ
ತದೇತದಿದೋಚೈತೇ || ಅಯಮಿಂದ್ರೇ ಸೌವತ್ಯೇ ಸ್ತುತೃಪುತ್ರೇ ಸೂರ್ಯೇ ಪಸ್ಯುಧಾನಂ ಸ್ವರ್ಧನಾನಂ
ಸುಸ್ವಿಂಸೋಮಾನಾಮುಘೋಶಾರಮೇತತಮೇತತ್ಯಂಜ್ಞಕಮ್ಪುಷಿಂ ಪ್ರಾವತ್ | ಪ್ರಾಂಜ್ಞತ್ || ದಾಯಿ | ಬ-
ಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಚ್ಯೋಗೇಽಪೀತೈಃ ಡಭಾವಃ | ವನ್ನೇ | ವನು ಯಾಚಿನೇ | ಲಿಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋಽಪಠಾ-
ಲೋಪಃ | ಪಸ್ಯುಧಾನಂ | ಸ್ವರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಃ ಕಾನ್ಹ | ದ್ವಿವಚನೇ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಬಯ
ಇತಿ ಪೇಶಾಃ ತಿಷ್ಠತೇ | ಧಾತ್ವೇಶಾರಸ್ಯ ಲೋಪೋ ರೇಫಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ ಪ್ಯೋದರಾಂಞಾತ್ |
ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೌವತ್ಯೇ | ಸ್ತುತೃ ಇತಿ ಜನಪವಶಬ್ದಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಸಂಜ್ಞಾತ್ಯೇನ ವರ್ತತೇ |
ವಾ ನಾಮಧೇಯಸ್ಯ ವೃದ್ಧಸಂಜ್ಞಾ ವಕ್ರವ್ಯಾ | ಸಾ. ೧-೧-೨೩-೫ | ಏತಿ ವೃದ್ಧಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ ವೃದ್ಧೇ-
ತ್ಯೋಽಸಲಾಜಾಂಞಾತ್ | ವಾ. ೪-೧-೧೨೦ | ಇತ್ಯಪೇಶ್ಯಾರ್ಥೇ ಇತ್ಯಪೇಶ್ಯಯಃ | ನ ಯಾಜ್ಞಾಂ
ಸದಾಂತಾಜ್ಞಾಂ | ಸಾ ೨-೩-೩ | ಇತಿ ವೃದ್ಧೇಃ ಪ್ರೆತಿನೇದಧ ಏಜಾಗಮಶ್ಚ | ಇತಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುಧಾತ್ತತ್ವಂ |
ಸುಸ್ವಿಂ | ಪುಷ್ ಆಭಿವನೇ | ಉಕ್ತರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ. ೩-೨-೧೨೦-೨ | ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಿಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ಠ
ದ್ಯಾವಾತ್ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ | ಯಜಾದೇಶಃ | ಉವಜಾದೇಶಾಭಾವಶ್ಚಂದಸಿ ||

| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ |

ಏಕಃ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) ಏಕಮಾತ್ರನೂ | ಭೂರೇಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಧನಕ್ಕೆ |
ಈಶಾನಃ—ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಯತ್—ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ) | ವನ್ನೇ—
ಆವೇಷಿಸಿದನೋ | ಏಷಾಂ—ಆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ. ಅಥವಾ ಅವರಿಂದ | ತ್ಯತ್—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರನು |
ಅಸ್ತೈ ಇಮಿ—ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೇ | ಅನು ಣಾಯಿ—ಅರ್ಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸೌವತ್ಯೇ—
ಸ್ತುತೃಪುತ್ರನಾದ | ಸೂರ್ಯೇ—ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ | ಪಸ್ಯುಧಾನಂ—ಪೋಷಣೆಯಾದುದು | ಏತತಂ—ಏತನಿಂ
ಏಕಿಯನ್ನು | ಪ್ರೆ ಅವತ್—ಪೋಷಣೆ ಮಾಡಿದನು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಏಕಮಾತ್ರನೂ, ಸಾಧಾ ವಿಭವಾದ ಭಕ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನೋ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅವರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಶ್ರುತಿಶ್ರವಾದ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಹೇಗಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಏಕಶನೆಯ ಮುಷಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಬೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಾಡಿದನು.

English Translation.

He alone (is capable of subduing his enemies) and is the powerful lord of manifold riches; give unto him the hymns which he has desired for. Indra defended the pious sacrificer Etasa, when fighting Surya, the son of Swawa.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಏಕೇ—ಇಲ್ಲಿ ಏಕಶಬ್ದವು ಅಸಹಾಯವಾಚಿ. ಇಂದ್ರನು ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬನೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥನೆಂದರ್ಥ.

ವಿಷ್ಣಾಂ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ. ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿಬಾರಿ.

ಸೌವಶ್ವೇ—ಸ್ವಶ್ರುತೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಓದೆ ಕೃತನೆಯ ರಾಜನು ಭಕ್ತಾಶೀಲಾ ಜೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚು ಸೂರ್ಯನೇ ಆ ರಾಜನ ಮಗ ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅವನಿಗೂ ಏಕಶನೆಯ ಮಹರ್ಷಿಗೂ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು.

ಸುಷ್ವೀಂ—ಪುಷ್ಪಂ—ಅಭಿಷೇಕೇ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಿಸುವವನು (ಅರ್ಪಿಸುವವನು) ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಏಕಶನೆಯ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸೋಮನಾಗದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಅವನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವನನ್ನು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಲಕ್ಷಣಮಾಡಿದನು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬಾಯಿ—ಬುದಾಹ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ವಣಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬೈಗೆ ಬಿಣ್ಧಧಾವಕರ್ಮಣೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಾದೇಶ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿಪ ಪರದಕ್ಷಿಪುಪ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತೋಯುಕ್ ಬಿಣ್ಧಕ್ಕೆತೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮ. ಬಹುಲಿಂಛಂವೆಸ್ಯಮಾಹೋಗೀಷುತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ವೇ—ವನು ಯಾಚನೇ ಧಾತು. ರಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬಾಚೇಶ ಧಾತು ವಿಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪಡಾದಿಕೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪಧಾರೋಶ. ಮದ್ವೀಗ ಗದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋಪಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಸ್ವೀಧಾನಿವಾ—ಸ್ವರ್ಥ ಸಂಘರ್ಷ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ರಿಟ್ ಸ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾಣವ್. ತನ್ನಿಬುತ್ತ ನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಆಗ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಶರ್ಫವಾಃಋಯಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಪಕಾರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಧಾತ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಚಿಹ್ನೆ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌವತ್ಯೈ—ಸ್ವತ್ತೈ: ಎಂಬುದು ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ಇದು ಕ್ವತ್ತಿಯಸಂಜ್ಞಾವಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಾನಾಮಧೇಯಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞಾ ವಕ್ತೃವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೭೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವೃದ್ಧೀತ್ ಕೋಸಲಾಜಾದಾಞ್ಯಾಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವತ್ತೈಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಞ್ಯಾಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ: ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆ ಯ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಾತುತಾಭ್ಯಾನ್ಯೆಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಪಕಾರದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ವಚಾಗಮ. ಸೌವತ್ಯೈ ಕಲ್ಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಞ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿಕ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ತಿಯಮ್—ಪುಜ್ ಅಭಿವೇ ಧಾತು. ಉತ್ಪೇರ್ಗತ್ಯಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವವನ್ನು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ-ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಪು+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಉಪಪಾದೇಶ-ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಯಥಾದೇಶ. ಸುಪ್ತಿಯಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವತ್—ಅವ ರಕ್ತಣೇ ಧಾತು ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಎಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏವಾತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುವೃಕ್ತೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ
ಆಕ್ರನ್ |
ಐಷು ವಿಶ್ವಪೇಶಸಂ ಧಿಯಂ ಧಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಮಕ್ಷೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗ-
ಮ್ಯಾತ್ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ತೇ | ಹಾರಿಯೋಜನ | ಸುವೃಕ್ತಿ | ಇಂದ್ರ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಗೋತಮಾಸಃ |
ಆಕ್ರನ್ |
ಆ | ಏಷು | ವಿಶ್ವಪೇಶಸಂ | ಧಿಯಂ | ಧಾಃ | ಪ್ರಾತಃ | ಮುಕ್ಷು | ಧಿಯಾ-
ವಸುಃ | ಜಗ್ಮ್ಯಾತ್ || ೧೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹರ್ಷೋದ್ರಕ್ತಯೋರಯೋರೀಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ನ ತರ್ಥೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ರೇಣ ಸಂಬಂಧೀ
ಹಾರಿಯೋಜನಃ | ಹೇ ಹಾರಿಯೋಜನೇಂದ್ರ ಗೋತಮಾಗೋರೀ ಗೋತಮಾಗೋತೋಕ್ತೃನ್ನಾ ಕುಸಯಃ
ಸುವೃಕ್ತಿ ಸುಸ್ವಾಧರ್ಷಕಾನ್ಯಭಿಮುಖೀಕರಣಕುತಲಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಿ ಮಂತ್ರೈಜಾತಾನಿ ತೇ
ತಸ್ಯವಾಕ್ಯೇನ್ | ಅಕ್ರಮತ | ಏಷು ಸ್ತೋತ್ರೈಷು ವಿಶ್ವಸೇತಸಂ ಬಹುವಿಧರೂಪಯುಕ್ತಂ ಧಿಯಂ ಧಾಃ |
ಧಿಯಾ ಲಭ್ಯಕ್ವಾದ್ಧಿರ್ಧನಮುಚ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ಧೀಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮವಚನಃ | ಪಶ್ಚಾದಿಬಹುವಿಧರೂಪಂ
ಧನಮಗ್ನಿ ಸ್ತೋತ್ರವಾದಿಕಂ ಬಹುವಿಧರೂಪಂ ಕರ್ಮ ವಾ ಧಾಃ | ಧೀಹಿ ಸ್ತುತಯಃ | ಪ್ರಾತರಿದಾನೀಮಿವ
ಸರೇದ್ಯುರಸಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಧಿಯಾವಸುರ್ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನ ಇಂದ್ರೋ ಮಹ್ತು ಶೀಘ್ರಂ
ಜಗಮ್ಯಾನ್ | ಅಸ್ಮದ್ವಿಕ್ಷಮಾರ್ಥಮಾಗಚ್ಛತು || ಏವ | ಏವಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ |
ಸುವೃಕ್ತಿಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ ಕಿಸೋ ಲುಕ್ | ಅಕ್ರಮ್ | ಕರೋತೇರ್ಲೂಙಂ ಮಂತ್ರೈ ಘನಪ್ರೇತೋಕ್ತಾ-
ದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲೂಙ | ಅಂತಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ ಪಾಶ್ಚಾದ್ಯುಕ್ತಃ ಧಾವೇ ಯಾದೇಶಃ | ಇತಶ್ಚೇತೀಕಾರ-
ರೋಪೇ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪೇ ಜಾಡಾಗಮಃ | ಧಾಃ | ಛಂದಸಿ ಲಾಙ್ ಲಜ್ ಲಿಠ ಇತಿ ಲೋದಧೇರ್
ಲಾಜಾ ಗಾತಿಶ್ಚೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಹಾಕ್ರೋಗೇಽಪೀತ್ಯೆದಧಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹಾರಿಯೋಜನ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿತಕ್ಕು | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಗೋತ-
ಮಾಃ—ಗೋತಮ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಮಹಿಗಳು | ಸುವೃಕ್ತಿ—ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—
ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ತೇ ಏವ—ಏನಾಗಿಯೇ | ಅಕ್ರಮ್—ಝಷ್ಟ್ರೀದ್ವಾರಿ | ಏಷು—ಈ
ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಸೇತಸಂ—ನಾನಾ ವಿಧವುಳ್ಳ | ಧಿಯಂ—ಪಶ್ಚಾದಿ ಧನವನ್ನು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ ಸ್ತೋತ್ರವಾದಿ
ಕರ್ಮವನ್ನು | ಅಧಾಃ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಸ್ವಾಪಿಸು | ಪ್ರಾತಃ—(ಈಗಿನಂತೆ) ಮುಂದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ |
ಧಿಯಾವಸುಃ—ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮದಿಂದ (ಧನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ) ಇಂದ್ರನು | ಮಹ್ತು—ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ
ಜಗಮ್ಯಾನ್—(ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ ರಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಗೋತಮವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ
ಮಹಿಗಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಏನಾಗಿಯೇ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ
ಮಹಿಗಳಿಗೆ ಶ್ವಾದಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಈಗಿನಂತೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲೂ
ಸಹ ತನ್ನ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಧನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ
ಬರಲಿ.

English Translation.

O Indra, harnesser of horses, the descendants of Gotama, have offered to
you well-wordsed hymns to secure your presence ; confer upon them manifold
riches ; may he (Indra) who has acquired wealth by pious deeds, come here
in quickly the morning.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪಾರಿಯೋಜನ—ಹರ್ಯೋಃ ಅಶ್ವಯೋಃ ಯೋಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೇ—ಹರಿಯೋಜನಂ—
ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀ (ಪ್ರಾಮೀ) ಪಾರಿಯೋಜನಂ—ಅಶ್ವಸಹಿತವಾದ ರಥವುಳ್ಳವರು. ಅಥವಾ ಅಶ್ವರಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾಮಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು.

ಗೋತಮಾಸೇ—ಗೋತಮ ವಂಶೋತ್ತಮ ರಾದ ಮುಖಗಳು.

ಸುವ್ಯಕ್ತಿ—ಸುಷ್ಕ ಅವರ್ಜಕಾನ್ಯಭಿಮುಖೀಕರಣಕುಲಾಪಿ—ಶ್ರುತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಅಭಿಮುಖಗೊಳಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಇದು ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರಸಮೂಹಗಳು.

ವಿಶ್ವವೇಶಸಂ—ಬಹುವಿಧರೂಪಯುಕ್ತಂ—ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಇದು
ಧಿಯಂ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಧಿಯಂ ಧಾಃ—ಧನವನ್ನು ಕೊಡು. ಧಿಯಾ ಲಭ್ಯತ್ಯಾತ್ ಧೀಃ ಧನಮುಚ್ಯತೇ. ಯದ್ವಾ
ಧೀಶಬ್ಧಃ ಕರ್ಮವಚನೇ ಪಶ್ಯಾದಿ ಬಹುವಿಧರೂಪಂ ಧನಂ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕಂ ಬಹುವಿಧರೂಪಂ
ಕರ್ಮವಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂದಿ. ಧಿಯಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಬುದ್ಧಿಲಭ್ಯವಾದ ವಸ್ತು (ದ್ರವ್ಯ) ಅಥವಾ ಕರ್ಮ
ವಾಚಕವಾದ ಧೀಶಬ್ದದಿಂದ ಬಹುವಿಧರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಧಿಯಾವಸುಃ—ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತ ಧನೇ ಇಂದ್ರೇ—ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಥವಾ
ಕರ್ಮಫಲದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು.

ಮುಕ್ತು ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಶೀಘ್ರಂ ಅಸ್ತದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಗಚ್ಛೇತು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸಲು ಬರಲಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿವ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೩.೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದೆ.
ಪಾರಿಯೋಜನ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮.೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಧಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವ್ಯಕ್ತಿ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶನಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ಗೋತಮಾಸೇ—ಶ್ರುತಮಾ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಷ್ಟವೇದಿಕುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೫೦) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಜನಿಗೆ ಅಸುಕಾಗುವು

ಅಕ್ರನ್—ದುಕ್ಯಾನ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂಕೇ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೀಶ. ಇತೆತ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರರೋಪ. ಚ್ಚಿ ಲುಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ
ಚ್ಚಿಗೆ ಮಂತ್ರೇ ಘನಹರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುನಿಕ್ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಶ್ರುತಯಕ್ಕೆ ಹೌದ್ಯದ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಕನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತೋ-
ಯಣಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೀಶ. ಸಂಯೋಗಾಂತೆತ್ಯರೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುತಯಾಂತೆ ಕಾರಕ್ಕೆ

ರೋಪ. ಲುಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂಸದಪರದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
ವಿಶ್ವವೇಶಸಮ್—ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇಶಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶ್ವವೇಶಾಃ ಬಹುವ್ರೀಣಾಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ-
ಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಋಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಪ್ ಲಹ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ರೋದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಪ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತರ
ಇಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪ. ಜ್ಞೇಷಿಸಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜ್ಞಿ ಗೆ ಸಿಪಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ತು ಘುಸಾ—(ಪಾ.ಸೂ.
೨.೪.೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಘಿ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಿಟಿಗೆ ಲುಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂ-
ದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಣಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂಸದ ಪರದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಕ್ತೂ—ಮುಚಿತುನುಘಿ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬.೩.೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಸ್ಯಾಶೇನ ತಮೋ ವಾದಂ ನಿವಾರಯತ್ |
ಪ್ರಮರ್ಥಾ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮದೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಕಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರಕೃತಿವೀರಬುಕ್ಕಭೂಷಾಂ-
ಸಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ
ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ಕಂಹಿತಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ
ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

|| ೬೦ ಶ್ಲೋ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ
ಮುಗ್ಧೀದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಸಾಲ್ಪನಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತಮಾದುದು

ಯದಕ್ಷರಪದಭೃತ್ವಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಧವೇತ್ |
ತತ್ಪರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

■ ಮಂಗಳಂ ■

ಪಂತ್ರಿಷ್ಟು.

ಸೂಚನೆ:—[ಶುಭ್ರೀದನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರು ಘಟಿಸಿರುವ ಪರಿಶೋಧನೆಗಳ ಸಾರಾಂಶವನ್ನೂ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಕಂಡುಬಂದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಂಶೋಧನೆ ಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಈ ಛಾಂದಸವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತೇವೆ. ವೇದವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವರಿಗೂ ವೇದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಇತರರಿಗೂ ಈ ಛಾಂದಸವು ವಿಶೇಷಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಂಡಲ, ಸೂಕ್ತ, ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು.]

|| ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಾನದ ದೇವತೆಗಳು ||

ದ್ಯೌ:

ದ್ಯೌ:—ನಮಗೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಕಾಶದ ಹೆಸರಿನದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಆಕಾಶ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಗಲು ಎಂತಲೂ ಎವತ್ತು ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆಕಾಶದ ದೇವತೆಯೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಾದೀತನೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪೃಥಿವಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ 'ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾಗಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಪರಂಭೂರ' ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳೆಂದು ಧಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ. ಆಕಾಶದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಸೂಕ್ತ ಒಂದಾದರೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ, ಅಲ್ಲಿ ಏಕೈಕವೊಂದೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅಂಕ. ಹಕ್ಕಿವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಂದರೆ ೫೦ ಕಡೆ ಇದೆ. ಈ ಹಕ್ಕಿವಿಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಬೆಂಜಿಲ್ಯಾ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆ ಇವನ ಮಗ ಅಥವಾ ಮಗಳು ಎಂದಿರುವುದು. ಮುಕ್ತಾಯಾಲು ಉಪೋದೇವತೆಯೇ ಇವನ ಮಗಳು; ಅತ್ತಿನಗಳು ಇವನ ಸಂತಾನ; ಅನ್ನಿ ಇವನ ಮಗ ಅಥವಾ ತಿರು; ಸರ್ಪನ್ಯೂ, ಸೂರ್ಯ, ಅದಿತ್ಯರು, ಮರುತ್ಸುಗಳು. ಮತ್ತು ಅಂಗರಸರು ಇವನ ಪುತ್ರರು. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೂವತ್ತು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗ ಎಂಟೇಸಲ; ಉಳಿದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತಾಸಹಚರಿತವಾಗಿ. ಮೂರು ಸಲಕಂಡಿ (೧-೯೦-೭; ೧-೧೬೪-೩೩; ೪-೧-೧೦): ಒಂದು ಸಲ ಇಂದ್ರನ ತಂದೆ (೪-೭೨-೩); ಒಂದು ಸಲ ಹೆಚ್ಚಾದ ರೇತಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಮತ್ತು ಅನ್ನಿ ಜನಕ (೪-೧೭-೪); ವ್ಯಸಥ (೫-೭೬-೪). ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಗುಟ್ಟು ೯೦೯ ಕೆಂಪು ಗಿರಳಿ (೫-೫೮-೬), ಮತ್ತು ವ್ಯಸಥೆಯನ್ನು ಅನುಸೇವಿಸಿದವನು (೬-೭೨-೩) ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಕಡೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಸಲ ಇದೆ; ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರೇ ಸಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ. ಪ್ರತ್ಯಾಕವಾದ ತಂದೆ (೧-೧೭-೫) ಶ್ರೀಶ್ವರನಾದವನು (೧-೫೪-೩) ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತವಾದ ಮನೆ (೫-೪೭-೭) ಎಂತಲೂ ಇದೆ. ದ್ವಿತೀಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸಲ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು. ಒಂದು ಸಲ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ (೧-೧೬೪-೩) ಒಂದು ಸಲ ಅನ್ನಿಯ: ಅವನನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ೧-೩೧-೪ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ರೀತಿ, ದ್ಯೌ: ಎಂಬುದು: ವೇದವೆಳೆ ತಂದೆಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ೧೫-೧೬ ಸಲಮಾತ್ರ ಅವನ ಏಕೈಕವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಪೃಥಿವೀಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ದೇವತೆಯ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣವೇ ಏಕೈಕತೆ. ಬಳಿಕ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧನುಷಿಯನ್ನು ಹದಮಾಡುವ, ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಪ್ರಾಣಿ. ಹುತುಮು ಕಡಿ (೧೦-೬೮-೧೧) ಮತ್ತು ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕಪ್ಪುಕುದುರೆ. ಇದು ಪಶ್ಚಿಮದೇಶವಾದ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ಯೌದೇವತೆಯ ಹೃದಯ (ಬಾಹ) ಆಶನಿಯಿದೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವಾದೀತನೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡು

ತೋರುತ್ತದೆ. ಮೋಡಗಳ ನಡುವೆ ನಗುತ್ತಾನೆ (೨-೪-೬) ಇದೂ ಕೂಡ ವಿದ್ಯುದ್ವಂಜಿತ ಲತಾಕವೇ. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇತ್ತೊಂದು ಇವೆ. ಇವು ಹೊರತು ದ್ಯುದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಕರು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನೇಂಬ ಆರೋಗ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಪಿತೃ (ತಂದೆ) ಎಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪೃಥಿವಿಯೇ ತಾಯಿ. ದ್ವಿವಚನಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಜಾಪ್ತಿ. ಪೃಥಿವೀಸಹಿತ ದ್ಯುದೇವತೆಗೆ ಇರುವಷ್ಟು ಪ್ರಾಕೃತ್ಯ ಒಂಟಿಯಾದ ದ್ಯುದೇವತೆಗೆ ಇಲ್ಲ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀದೇವತಾಕವಾದ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಇತರ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಇವನೂ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ (೧-೧೨೨-೧; ೧-೧೩೧-೧; ೪-೨೦-೧೬); ಒಂದು ಕಡೆ ದ್ಯೌಃಪಿತೃ, ಪೃಥಿವೀಮಾತಾ; ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂಬೋಧನೆಯೂ (೬-೫೧-೫) ಇದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತು ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೇ ಪಿತೃನೆಂದೂ, ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅಡಗುಕೊಂಡಿರುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದರೆ ಅಪಾರ್ಥಕವೆನಿಸಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇವನಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದೇವತೆಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂತಲೂ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದ್ಯುದೇವತೆಗಿಂತ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಈ ಹದವು ದಿವ್ಯ (ಹೊಳೆಯುವುದು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದುದು. ದೇವ ಎಂಬುದರಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ, ಕುಭವಾದ ವಸ್ತು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರುಣ.

ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೇವತೆ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನು. ವರುಣ ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ. ಆತನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳು ಹನ್ನೆರಡು. ಮಂತ್ರಸಂಖ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಅವನು ಮೂರನೆಯ ದರ್ಜೆಯ ದೇವತೆಯಾಗುವನು; ಅಥವಾ ಈತನ ಜೊತೆ ದೇವತೆಯಾದ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಈತನನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ, ತಾರತಮ್ಯದ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಳಗೂ, ಮರುತ್ತಗಳಿಗೆ ಸಮವೂ ಆದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ವರುಣದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ವರುಣನ ನಿಜವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಲೀ ಆತನ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನಾಗಲೀ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವರುಣನಿಗೆ ಮಾನುಷ ದೇಹ, ಮಾನುಷ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಂಟು. ಆದರೆ ಭೌತಿಕ ಕಂಠ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆತನ ನೈತಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಕಡೆಗೇ ಗಮನವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವನ ದೇಹ ಮತ್ತು ಸಲಕರಣೆಗಳ ವಿವರಣೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ; ಆತನ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು. ಅವನಿಗೆ ಮುಖ, ಕಣ್ಣು, ತೋಳುಗಳು ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಿವೆ. ಅವನು ಕೈಗಳನ್ನೂಡಿಹತ್ತಾನೆ; ರಥನಡೆಯಿಸುತ್ತಾನೆ; ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ; ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವರುಣನ ಮುಖ (ಅನೀಕಂ) ವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಮುಖವೆಂದೇ ಛಾವಿಸಿದೆ (೬-೮೮-೨; ಮತ್ತು ೬-೮೬-೬ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮಿತ್ರ ವರುಣರಿಗೆ ಸೂರ್ಯನೇ ನೇತ್ರ (೧-೧೧೫-೧; ೬-೫೧-೧; ೬-೬೧-೧; ೬-೬೩-೧; ೧೦-೩೬-೧) ಸೂರ್ಯನು ಇವರಿಗೆ ನೇತ್ರಪ್ರಾಯನೇಂಬ ವಿಷಯವು ಮಿತ್ರಾವರುಣದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ, ಮೊದಲು ಗೋಚರವಾಗುವುದೇ ಈ ಅಂಕವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೧-೫೦-೬) ವರುಣನು ತನ್ನ ನೇತ್ರದಿಂದ ಮಾನವರನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವಾಗ, ಆ ನೇತ್ರವು ಸೂರ್ಯನೇ ಇರಬೇಕು. ಅಭ್ಯಮ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರು ಸೂರ್ಯನೇತ್ರರು (೬-೬೬-೧೦). ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ವರುಣನು ದೂರ

ಕೃಷ್ಣಿಯುಳ್ಳತನು (೧-೨೫-೫ ರಿಂದ ೧೬ : ೮-೯೦-೨) ಮತ್ತು ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷತು (೭-೩೪-೧೦) ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರು ತಮ್ಮ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಒತ್ತರಿಸಿ (೫-೬೪-೨ : ೭-೬೨-೫) ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನೇ ತೋಳುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂದು ರಥವನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸವಿತ್ರ ಮತ್ತು ತೃಪ್ತೃಗಳಂತೆ ಅವರೂ ಸುಂದರವಾದ ಹತ್ತಿಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು (ಸುಪಾಣೇ). ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರು ತಮ್ಮ ಪಾದಗಳಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (೫-೬೪-೭) ಮತ್ತು ವರುಣನು ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಳೆಯುವ ಪಾದಗಳಿಂದ ತುಳಿಯುತ್ತಾನೆ (೮-೪೧-೮). ಅವನು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವ ದರ್ಭೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು (೧-೨೬-೪ : ೫-೭೨-೨). ಮಿತ್ರನೊಡನೆ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಸೋಮ ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೪-೪೧-೩ ಮುಂತಾದುವು). ವರುಣನು ಸುಂದರವಾದ ಮೇಲುತೊಡಿಕೆ ಅಥವಾ ಧಿಲುವಂಗಳನ್ನು (ದ್ರಾಪಿ). ಮತ್ತು ಹೊಳೆಯುವ ಉಡುಪನ್ನೂ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೨೫-೧೩). ಸುಪ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಹೊಳೆಯುವ ಉಡುಪುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ (೫-೬೨-೪ : ೭-೬೪-೧) ಇರುವುದು, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಜ್ಜ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ 'ಘೃತ ಘೃತಮ ಬದ್ಧಿಗಳೂ' ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರಬೇಕು (೧-೧೫೨-೧) ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ (೧೩-೩-೬೫) ವರುಣನನ್ನು ಸುಂದರನೂ, ಬೋಲಾಗಿರುವ ತಲೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಹಳದಿಯ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಮುದುಕನೆಂದು ಚಿತ್ರಿಸಿದೆ. ಆತನ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಅವನ ರಥ. ಅದು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಾದುದು (೧-೧೨೨-೧೫), ಆಸನ ಮತ್ತು ಚಾಟಿಗಳಿಲ್ಲದ್ದು (೫-೬೨-೭) ಮತ್ತು ದೃಢವಾಗಿ ಹೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಅದನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆ. (೫-೬೨-೪). ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರು ಆಶಾಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ರಥಾರೋಹಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೬೩-೧). ಆ ರಥವನ್ನು ಧರಿಸಿಯುಮೇಲೆ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ, ಕವಿಗೆ (೫-೬೭-೨) ಇರುವುದು.

ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ವಾಸಗೃಹವು ಸುಂದರವಾದುದು. ಮತ್ತು ಮೇಲು ಲೋಕದಲ್ಲಿವೆ (೫-೬೭-೨ : ೧-೧೩೬-೨) ಮತ್ತು ವರುಣನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವದನ್ನು ಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಾನೆ (೧-೨೫-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧) ವರುಣನ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರನ ಆಸನವು (ಸದಸ) ದೊಡ್ಡದು, ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದುದು, ಸಹಸ್ರ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿ, ದೃಢವಾಗಿದೆ. (೫-೬೮-೫ : ೨-೪೧-೫) ಮತ್ತು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಸಹಸ್ರದ್ವಾರಗಳಿವೆ (೭-೮೮-೫) ಸರ್ವದರ್ಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಟು, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಮನೆಗೆ, ಮನುಷ್ಯರ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು, ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೭-೬೦-೧ ಮತ್ತು ೩) ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೫೨-೪). ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲೇ, ಪಿತೃಗಳು ವರುಣನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುವುದು (೧೦-೧೪-೮). ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ವರುಣನು ಜಗತ್ತಿಗೇ ಒಡೆಯ, ಆಶಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ, ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ತಿಕ್ಕಿ ವಿಧಿಸುವ ಪ್ರದೀಪಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿವರಣೆ ಇದೆ (೧೧-೬-೧).

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಗೆ ಗೂಢಚಾರಂದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವರು ಅಪನ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ (೧-೨೪-೧೩). ಅವರು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳೆರಡನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾರೆ; ಯಾಗಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹಿಣ್ಣಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಇವರು ಸ್ತುತಿಪ್ರೇರಕರಾಗುತ್ತಾರೆ; (೭-೮೭-೬). ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಗೂಢಚಾರರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೬೧-೩), ಮೋಸಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ಒದ್ದಿಪಂತರು (೩-೬೭-೫) ಅಥವಾ ವೇದದಲ್ಲಿ (ಆ. ವೇ. ೪-೧೬-೪), ವರುಣನ ಚಾರರು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಿಳಿದು ಬಂದು, ಶ್ರವಣವನ್ನು ಲ್ಲಾ

ಸುತ್ತಿ, ಸಾವಿರಾರು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಾರರೆಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೇ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ವರುಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಚಾರರಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚದ ವಿಸ್ತೃತ ಮಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಲೌಕಿಕ ರಾಜರುಗಳಂತೆ, ಇವರಿಗೂ ಚಾರರುಂಟೆಂದು ವರ್ಣನೆಯಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ, ಚಾರರು ಮಿತ್ರಾವರಣಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅಗ್ನಿ (೪-೪-೩) ಸೋಮ (೯-೭೩-೪ ಮತ್ತು ೭) ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ರಾಕ್ಷಸರು (೧-೩೩-೮) ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು, ಇವರಿಗೆಲ್ಲಾ (೧೦-೧೦-೮) ಚಾರರಿದ್ದಾರೆ. ಆದಿತ್ಯರು ಗೂಡಚಾರರೆಂತೆ, ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ (೮-೪೭-೧೧) ಎಂದಿದೆ. ವರುಣನ, 'ಬಂಗಾರದ ರೆಕ್ಕೆಗಳೆಳೆ ದೂತನು' (೧೦-೧೨೩-೬) ಸೂರ್ಯನೇ ಇರಬೇಕು.

ವರುಣನು ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಸಹಿತನಾಗಿ, ಯಮ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ರಾಜನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. (೧-೨೪-೭, ೮ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನು, ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರಾಜನು (೧೦-೧೩೩-೨೪; ೨-೨೭-೧೦); ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿಗೂ (೫-೮೫-೩) ಮತ್ತು ಸಕಲ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ (೭-೮೭-೬) ರಾಜನು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾದ ರಾಜನೆಂಬ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ವರುಣನೂ ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯು (೨-೨೮-೧). ರಾಜನೆನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಭರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ, ವರುಣ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಸಂರಾಟ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಗೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದು ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು. ಇಂದ್ರನ ಎರಡರಷ್ಟು ಸಲ, ವರುಣ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಸಂರಾಟ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಂದ್ರ ದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರತಿ ಎಂಟು ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ, ವರುಣ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತವಿರುವುದು ಒಂದೇ ಎಂದಮೇಲೆ, ಈ ವಿಶೇಷಣವು ವರುಣನಿಗೇ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

'ಕ್ಷತ್ರ' ನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ 'ಮಿತ್ರನಿಂದೊಡಗೂಡಿಯೂ, ಎರಡುಸಲ ಅರ್ಯಮನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ವರುಣನಿಗೇ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಅಗ್ನಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಾದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇರೀತಿ, (ಕ್ಷತ್ರಿಯ) 'ಅಳುವವನು' ಎಂಬುದು ಬರುವ ಐದು ಸಂಭರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ. ನಾಲ್ಕುಸಲ ವರುಣ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯರಿಗೂ, ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹೇಳಿದೆ. 'ಅಸುರ' ಎಂಬುದು, ವರುಣ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಸಲ. ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ವರುಣದೇವತಾಕ ಸೂಕ್ತಗಳ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತಂದುಕೊಂಡರೆ, ಅಸುರನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ವರುಣನಿಗೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆನ್ನಬೇಕು. ಇವರನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯವರು, ಪೂಜ್ಯರು (ಅಸುರಾಃ ಆರ್ಯಾಃ) ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ (೭-೬೩-೨).

ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ದೈವಿಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಮಾಯಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವರಿಗಿರುವ ಗೂಢವಾದ ಶಕ್ತಿ ಎಂತಲೂ, ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಂಭರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವರಿಗಿರುವ ಗೂಢವಾದ ಶಕ್ತಿ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥ. ಒಳ್ಳೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಈ ಪದವು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕೆಟ್ಟ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇರೀತಿ 'ಅಸುರ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಾರದ್ದನ್ನು' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರೇಷ್ಣರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, 'ಸುರರಲ್ಲದವರು' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢ

ಪಾದ ಈ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವರುಣನು ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತು, ಅಶಕೆ ಕಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಶೆಯುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಶೆಯುತ್ತಾನೆ. (೫-೮೫-೫); ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರು ಉಪಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೬೧-೭); ಸೂರ್ಯನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ದಾಟುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಮಳೆ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಮಸಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಆಗ ಮಧುಮಿಶ್ರಿತವಾದ (ಸಿಹಿಯಾದ) ಹನಿಗಳು ಉದುರುತ್ತವೆ. (೫-೬೩-೪); ಆಕಾಶವು ಮಳೆಗಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಮತ್ತು ಅಮರನ (ದ್ಯುದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪರ್ವತನ) ಅಡಗಿದ ಬಲದಿಂದ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ 'ಮಾಯಾ' ಎಂಬ ಪದವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವರುಣನಿಗೇ ಹೇಳಿದೆ. (೬-೪೮-೧೪; ೭-೨೮-೪; ೧೦-೯೯-೧೦; ೧೦-೧೧೪-೭-೫)

ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಥೆಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ. ಆದರೆ ವರುಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತೀರಾ ವಿದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಓಂದಾದರೂ ಕಥೆಗಳಿಲ್ಲ. ಭೌತಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ವಿಧಿಗಳ ನಿಯಾಮಕನೆಂದು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಶ್ರುತೃತಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವವನು ವರುಣನು. ಅವನೇ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೪೨-೧) ಮೂರು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರು ಭೂಲೋಕಗಳು ಅವನಲ್ಲಿವೆ (೭-೮೭-೫) ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಳುತ್ತಾರೆ (೫-೬೩-೭) ಅಥವಾ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆಯುತ್ತಾರೆ (೭-೬೧-೪). ಅವರೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ರಕ್ಷಕರು (೨-೨೭-೪ ಇತ್ಯಾದಿ) ವರುಣನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಹೇರೆ ಹೇರೆ ಇಟ್ಟಿರುವುದು. (೬-೭೦-೧; ೭-೮೩-೧; ೮-೪೧-೧೦) ಮಿತ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ, ವರುಣನು ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ (೫-೬೨-೩) ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (೫-೬೯-೧ ಮತ್ತು ೪) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಿಂಗಾರದ ಚಂದು (ಸೂರ್ಯನು) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (೭-೮೭-೫). ಅವನು ಉದಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ, ಕೆಲವೆಡೆ ಸೋಮವನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೫-೮೫-೨). ಸೂರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಅಗಲವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. (೧-೨೪-೮; ೭-೮೭-೧) ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಮರು ಸೂರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೬೦-೪). ಸೂರ್ಯನ ಅಕ್ಷಗಳು ಓಡುವ ಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಅಧಿಕಾರವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ (೫-೬೨-೧). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾ ಬಿಡುವ ಗಾಳಿಯೇ ವರುಣನ ಉಸಿರು (೭-೮೭-೨).

ವರುಣನ ಅಪ್ಪಣೆಗಳಿಂದಲೇ (ವ್ರತಾನಿ), ಚಂದ್ರನು ರಾತ್ರಿಯವೇಳೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು, ಹಗಲು ಮರೆಯಾಗುತ್ತವೆ. (೧-೨೪-೧೦) ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಅಲಂಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಪಂಪಸ್ತುತೆ); ತನ್ನ ಗೂಢವಾದ ಕತ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಅಥವಾ ಹಗಲು (ಉಪಾಸಿ) ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮-೪೧-೩) ಇದರಿಂದ ವರುಣನೂ ರಾತ್ರಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು, ಅವನಿಗೂ ಹಗಲಿಗೂ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಾಪವಾದುದೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದುವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ವರುಣನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು ಸೂರ್ಯನೇ ಹೊರತು, ರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವರುಣನೇ ಹಗಲಿನ ಬೆಳಕಿಗೂ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಬೆಳಕಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನು. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯನು (ಮಿತ್ರನು) ಹಗಲಿನ ಬೆಳಕಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿಯಾಮಕನು.

ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಲಿ, ವರುಣನೂ ರಾತ್ರಿಗೂ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧ ಹೇಳಿದೆ. ಮಿತ್ರನು ಹಗಲನ್ನೂ, ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ ಸ್ವತಃವನು (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೬-೪-೮-೩); ಹಗಲೂ

ಮಿತ್ರನಿಗೂ, ಲಾತ್ರಿ ವರುಣನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೨-೧-೨-೪) ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕವು ಮಿತ್ರನೆಂದೂ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ವರುಣನೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಒಂದೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಹುತುಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳೂ ತಿಳಿದಿವೆ (೧-೨೫-೮); ಮಿತ್ರ ವರುಣ ಮತ್ತು ಅರೈಮರು ಕರತಾಳ, ತಿಂಗಳು, ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿದರು (೨-೬೬-೧೧).

ಉದಕವನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸುವವನೂ ಅವನೇ ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ಅವನೇ; ಅವನ ಅಪ್ರಣವೇರಿಯೇ ಅವುಗಳು ಸತತವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ (೨-೨೮-೪). ನದಿಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ನಿರೂತೆಂದು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ತುಂಬದಿರುವುದು ಅವನ ಹುದುಗಿದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ (೫-೫೫-೬). ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ನದಿಗಳ ಒಡೆಯರು (೨-೬೪-೨). ವರುಣನು ಸಾಗರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಂಶವಾದರೂ, ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಪ್ರಾಯಶಃ, ಇದು ಬಹಳ ಅಮುಖ್ಯವೆಂಬುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ಸಮುದ್ರದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗುವ ವರುಣನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮರುತ್ತಗಳು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿದ್ದವನಾಯಿ ಇವರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೧೧-೧೬-೧೪). ಏಳು ನದಿಗಳು, ಭೋಗರ್ವಿಯುತ್ತಿರುವ ಆಳವಾದ ಕ್ರಮರಿಯಂತಿರುವ, ವರುಣನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಧುಮುಕುತ್ತವೆ (೮-೫೮-೧೨). ಎಂಬುದು ಸಾಗರಕ್ಕೇ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ವರುಣನು ಆಕಾಶದಂತೆ (ದ್ಯೌಃ) ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಾನೆ (೨-೮೨-೬). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, ವರುಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನೀರಿನೊಡನೆಯೇ. ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾಗರದಂತೆ, ವರುಣನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಾನೆ (೮-೪೧-೮). ಮನುಷ್ಯರ ಸತ್ಯಾಪತ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ, ಸಿಹಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಾಗಿ ಹನಿ ಹನಿಯಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ವರುಣನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೪೯-೨). ವರುಣನು ನೀರಿನ ಬಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೯೦-೨; ೮-೬೯-೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ) ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರೇ ಪ್ರಮುಖರು. ಪರ್ವತಗಳೆಲ್ಲಾ ನೋಡಗಳಿಂದ ಅಪ್ಪತವಾಗುವವಾಗ, ಬುಡಮೇಲಾದ (ನೋಡದಿಂದ) ಣಾನೆಯಿಂದ, ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ನೀರೈದು, ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೇವವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು ವರುಣನು, (೫-೮೫-೩ ಮತ್ತು ೪). ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಹತ್ತಿರ, ಕ್ಷೀರದ್ರವವಾದ ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪದ ನದಿಗಳು ಇವೆ (೫-೬೯-೨). ಮಳೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳೂ ಇವೆ (೫-೬೮-೫) ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳನ್ನು ಘೃತದಿಂದ (ಮಳೆಯಿಂದ)ಲೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮಧುವಿನಿಂದಲೂ ನೆನೆಯಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೬೨-೧೬). ಅವರು ಆಕಾಶದಿಂದ ಮಳೆ ಮತ್ತು ದಣವಾರಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೨-೬೪-೨). ಸ್ವರ್ಗೀಯೋದಕದ ಮಳೆಯು ಅವರಿಂದಲೇ ಬುತ್ತದೆ (೮-೨೫-೬). ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂಕ್ತವೇ ಅವರ ಮಳೆಗಿರಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ (೫-೬೩) ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ವರುಣನ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ, ಅವನಿಗೆ ನೀರು ಮತ್ತು ಮಳೆಯೊಡನಿರುವ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವೇ ಕಾರಣವಿರಬೇಕು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರೂ ಮಳೆಯ ದೇವತೆಗಳು. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಗೆ ಸಂರಾಜತ್ವ ಹೇಳಿಲ್ಲ; ಅದರಲ್ಲಿ ನೀರಿನಮೇಲಿರುವ ಅಧಿಕಾರವಾತ್ರ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಸೋಮನಿಗೆ ಪರ್ವತದೊಡನೆ ಬಾಂಧವ್ಯವಿರುವಂತೆ ವರುಣನಿಗೆ ನೀರಿನ ಬಾಂಧವ್ಯ (ಆ. ವೇ. ೪-೧೫-೧೨). ಅವನ ಬಂಗಾರದ ಮನೆಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿದೆ (ಆ. ವೇ.

೭೨೩-೧). ಅವನು ನೀರಿಗೆಲ್ಲಾ ಓಡಿಯಾನು; ಅವನು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಮಳೆಯು ಓಡಿಯರು (ಅ. ವೇ. ೫.೨೪-೪ ಮತ್ತು ೫). ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಳೆಯು ತಿರುವೆಂದೂ, ತಾಯಿಯಂತಿರುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವನೆಂದೂ (ವಾ. ಸಂ. ೧೦.೭) ಹೇಳಿದೆ. ನೀರುಗಳು ವರುಣನ ಪತ್ನಿಯರು (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೫.೫-೪-೧) ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಪರುಣರು ನೀರಿಗೆ ನಾಯಕರು (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೭-೪-೩-೨).

ವರುಣನ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವೆಂದು ಪದೇಪದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಭೃತವೃತ್ತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸಂದಿದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವರುಣನ (೪-೪೧-೭), ಅಥವಾ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಮರ ಅಧ್ಯಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾಡಿದ ಲೋಕದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಅವರ ಭೃತವೃತ್ತಗಳನ್ನು ಮೀರಲಾರರು (೫.೭೯-೪; ೫.೭೩-೭ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮಿತ್ರವರುಣರು ನೀಯಮ (ಪುತ್ರ) ಮತ್ತು ಬೆಳಕಿಗೆ ನೀಯಮಕರು. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ ಅವರು ನೀಯಮಗಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (೧-೨೩ ೫). ಈ ಗುಣವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇಂದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಡೊಂದು ವೇಳೆ ಅದಿಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಸಾಧಾರಣದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರು (ಕುಪ್) ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವರು (೧-೩೮). ವರುಣ ಅಥವಾ ಅದಿಷ್ಟರು ನೀಯಮಗಳ ರಕ್ಷಕರು (ಕುಪ್ಸೃಷ್ಟಿಗೋಪಾಃ) ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮರಿಗೂ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸಿದೆ. ಕುಪಾ ವರ್ಷ (ನೀಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ಎಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೂ ಅವೇಕ ವೇಳೆ ಇದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ವರುಣನ ಶಕ್ತಿಯು ಅಗಾಧವಾದುದು; ಹಾರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಾಗಲೀ, ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳಾಗಲೀ ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿ ಮೇರೆಯನ್ನು ಸೇರಲಾರವು; ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಲಾರವು; ಅವನ ಕೋಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರವು (೧-೨೪-೬). ಮಿತ್ರವರುಣರು ಸೀಮೆಯನ್ನು ಆಳಾರ ಮತ್ತು ನದಿಗಳೂ ಕೂಡ ತಲುಪುತ್ತಿಲ್ಲ. (೧-೧೫೧-೯). ಸವಪ್ತವೂ ವರುಣನಲ್ಲೆಯೇ ಆಡಗವೆ; ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಸತಿಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ (೪-೪೧ ಮತ್ತು ೭) ಮೂರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳೂ ಮತ್ತು ಮೂರು ಭೂಲೋಕಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಹಿತವಾಗಿವೆ (೭-೮೭-೫). ವರುಣನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಆಳಾರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಸಮ್ರಥದಲ್ಲಿ ನಾವಿಗಾಗುವೆ (೭-೮೭-೫). ವರುಣನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಆಳಾರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಸಮ್ರಥದಲ್ಲಿ ನಾವಿಗಾಗುವೆ (೭-೮೭-೫). ವರುಣನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಆಳಾರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಸಮ್ರಥದಲ್ಲಿ ನಾವಿಗಾಗುವೆ (೭-೮೭-೫). ಅವನು ಒಬ್ಬ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ಅವನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ (೧-೨೫-೭,೯,೧೧) ಮನುಷ್ಯರ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಗಳ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದಾನೆ (೭-೪೯-೩) ಅವನಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕಣ್ಣುರವೈ ಕೂಡ ಮಿಟುಕಿಸಲಾರವು (೨-೨೮-೬) ಮನುಷ್ಯನ ನಿರ್ಮೇಷಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತು; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಯೋಜನೆಗಳು, ಉಪಾಯಗಳು, ಎಲ್ಲವೂ ವರುಣನಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೧೬-೨ ಮತ್ತು ೫). ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳೆಂದಾಚೆ ಇರುವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನು ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲನು; ಆಳಾರದಾಚೆ ಎಷ್ಟೇ ದೂರ ಓಡಿದರಾದರೂ, ಯಾರೂ ವರುಣನ ದೃಷ್ಟಿಪಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅ. ವೇ. ೪-೧೬-೪ ಮತ್ತು ೫). ಈ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ವರುಣನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗುಣವೆಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇವನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದೇ ಆಧಾರ.

ನೀರಿನಿಯಾಮಕನಾಗಿ. ವರುಣನು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಬಹಳ ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಇಾನೆ. ಶಾಪವೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಕೋಪವರುತ್ತದೆ; ಅವನ ನೀಯಮಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಕೋಪ.

ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅವನು ಬಹಳ ಕ್ರೂರ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೮೬-೩ ಮತ್ತು ೪) ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ಪಾಶವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೧-೨೪-೧೫; ೧-೨೫-೧೧; ೬-೭೪-೪; ೧೦-೮೫-೨೪) ಏಳು ಅಥವಾ ಮೂರು ಪದರವಾಗಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟು, ಆ ಪಾಶವು ಅನ್ಯತವಾದಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ; ಸತ್ಯವಾದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಆ. ವೇ. ೪-೧೬-೬) ಅನೇಕ ಶೃಂಖಲೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣನು ಅನ್ಯತನೋ ಧಕರಾಗಿದಾರೆ (೭-೬೫-೩) ಇಂದ್ರಸಹಚರಿತನಾದ ವರುಣನು ಹಗ್ಗವಲ್ಲದ ಬಂಧನಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (೭-೨೪-೨) ಎಂದು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಡೀ ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಡೆ, ಈ 'ಪಾಶ' ವೆಂಬ ಪದ ಅಗ್ನಿ ದೇವತಾಕ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ; ಅದೂ ಅವನ ಭಕ್ತರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಪಾಶವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾಶಬಂಧನ ಮತ್ತು ವೋಚನ ಕಾರ್ಯಗಳು ವರುಣನವೇ. ಕೆಲವರು ಈ ಪಾಶ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬಂಧನವೆಂಬುದು ನೀರನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದಂತಲೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ರಾತ್ರಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಬಂಧನಗಳೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ನೈತಿಕವಾಗಿ ಪಶಿತ್ತರನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ಕಟ್ಟುಗಳು ಎಂದು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆಯೆನ್ನಬಹುದು. ಮಿತ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರುಣನು ಅನ್ಯತವನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು, ದ್ವೇಷಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು (೧-೧೫-೨೧; ೬-೬೦-೫; ೭-೬೬-೧೩). ಅವರು ತಮ್ಮ ಪೂಜೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾರದಿಂದಿರುವವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ—(೧-೧೩೨-೯). ಆದರೆ ವರುಣನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವರನ್ನು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ; ಹಗ್ಗದಂತೆ ಬಿಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪಾಪ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೨-೨೮-೫; ೫-೫-೭ ಮತ್ತು ೮) ಸ್ವತಃ ಮಾಡಿದ ಪಾಪದಿಂದ ಮಾರ್ತವಲ್ಲ, ಅವನ ಪೂಜೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ, ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೭-೮೬-೫). ತನ್ನಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯೊ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ, ಅನಂತರ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವರನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೧-೨೫-೧); ಮತ್ತು ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ವಿಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಕೃಪಕರ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೮೯-೫). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಲ್ಲದ ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು; ಅದೇರಿತೆ ಆ ಪರಾಧಕ್ಷಮಾಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಲ್ಲದ ವರುಣದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರವೇ ಇಲ್ಲ.

ವರುಣನಲ್ಲಿ ನೂರುಗಟ್ಟಲೆ, ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ಔಷಧಿಗಳು ಇವೆ; ಅವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ದೂರಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪಾಪವನ್ನೂ ಪರಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೨೫-೯). ಅವನು ಪ್ರಾಣಾಪಹಾರ ಮಾಡಬಲ್ಲನು; ಜೀವದಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಬಲ್ಲನು (೧-೨೪-೧೧; ೧-೨೫-೧೨; ೭-೮೪-೪; ೭-೮೯-೧). ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕೌಶಲನು (೮-೪೨-೨). ಯೋಗ್ಯರಾದವರು ಅನಂದವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿರುವ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರನ್ನು—ವರುಣ ಮತ್ತು ಯಮರನ್ನು—ಆಮುಷ್ಮಿಕಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಿಡಲುಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೪-೬).

ಅವನ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ವಾಸಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅವನೊಡನೆ, ಅವನ ಆರಾಧಕರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾನಸಿಕ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ (೫-೨೫-೧೮; ೭-೮೮-೨). ಅಂತಹವರೊಡನೆ ವರುಣನು ಸಂಸಮಾನರಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೮೮-೪-೬)

ವರುಣನ ನಿಜವಾದ ಸ್ಥಾನವೇನು, ಅವನ ಸ್ವಭಾವವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯೋಣ. ಈವರೆಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ವರುಣನೂ ಮಿತ್ರನೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರು. ವರುಣನು ಮಿತ್ರನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಬಂಧಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ. ವರುಣನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ, ಮಿತ್ರನಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದು. ಮಿತ್ರನು ಸೌರವ್ಯೂಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತಾಗ್ರಹ. ವರುಣನು ಕ್ರೃತ್ಯತಿಯ ಬೇರೆ ಒಂದಂ

ವಸ್ತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಬೇಕು. ವರುಣ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ವ್ಯಾಧಾವಿಗಿ ಅವನು ಎಂದರ್ಥ ಆದ ರಿಂದ ವರುಣ ಎಂದರೆ ಅವನುಸುವವನು ಅಥವಾ ಅವನುನು ಎಂದುರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವರುಣ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದೈತ್ಯಮಾನವಾರ ಆಕಾಶದ ಗುಮ್ಮಟವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ವರುಣ ಪದದಿಂದ ಈ ವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ವರುಣನಿಂದ ಕೃತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅವಶಾಕವಿರುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನಿಂತ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದೊಡ್ಡ ಪದಾರ್ಥ. ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ವರುಣನಿಗೂ ನಿಲಿ ಬಾಂಧವ್ಯವಿದೆ; ಆಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲ; ಸೂರ್ಯನು, ವರುಣನ ಕಣ್ಣು; ಈ ಕಣ್ಣು (ಸೂರ್ಯನು) ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವರುಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ; ವರುಣನು ದೂರದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವನು; ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ವೇಳೆಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಪಂಚವು ವರುಣನ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ; ಇತ್ತರಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದು ತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನಾವನಾದರೂ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ; ಏಕೆಂದರೆ, ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ತೇಜೋರಾಶಿಗಳೆಲ್ಲ ಅಶ್ರಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲ, ಮೇಲು ಗಡೆ ಇರುವ ಆಕಾಶವು, ಅರ್ಜುನಿಯೂ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅನುಲಂಛನೀಯ ವಾದ ಶಾಸನಕರ್ತೃವಾದ ದೇವತೆ ಎಂದು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಲಾರದು.

ಮಿತ್ರ.

ಮಿತ್ರ ವತ್ತು ವರುಣರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದಿಲ್ಲದೇ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸೂಕ್ತ ಒಂದೇ ಒಂದು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ (೩-೫) ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಆ ದೇವತೆಯು ಮಿತ್ರಭಾಗವು ಬಹಳ ಅಸ್ಪಷ್ಟ; ಆದರೆ ಮೊದಲ ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಿತ್ರನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೊಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಪವಾ ದುತ್ತಾ (ಬ್ರಹ್ಮವಾಣಿ), ಮನುಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ (ಸೂತಯುತಿ), ಉಳಿರಿರುವವನ್ನು ಅನಿಮತನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅನಿಮತನಾ ಎಂಬುದು ಮಿತ್ರವರುಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ (೨-೬೦-೬) ಹೇಳಿದೆ.

ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಪದಗಳು (ಕಲ್ಪವಾದುತ್ತಾ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ) ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (೨-೩೬-೨) ಅಲ್ಲೇ ವರುಣನನ್ನು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನೂ, ನಿರವಧ್ಯನೂ ಆದ ಮಾಗತಃ- ಕನಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ (೫-೪೨-೯) ಸೂರ್ಯದೇವತೆಯಾದ ಸವಿತ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಕಷ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ಮಿತ್ರನು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಂದಿರುವವನ್ನು ನೋಡಿ ದರೆ, ಮಿತ್ರನು ಸೂರ್ಯದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಮಿತ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತದ ವದನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಮಹರ್ಷಿಯನಾದ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಮಿತ್ರನನ್ನು ಕರೆದಿದೆ. ಈ (ಯಾತಯಜ್ಞನ) ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕರೆ ಹಾಕುವುದು ಎಂಬುದು ಮುಗ್ಧೀದ ದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಮೂರೇ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿದೆ. (೫-೨೨-೨) ರಲ್ಲಿ ಅದು ಮಿತ್ರವರುಣರಿಗೂ, (೧-೧೩-೩) ರಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮರಿಗೂ ಮೂರನೆಯದಾದ (೮-೧೧-೧೨) ರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಹೇಳಿದೆ. ಕಡೆಯದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರನಂತೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವವನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷವು ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸ್ಥೂತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಕಾರ ಮಿತ್ರನು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದಾನೆ; ಮನುಷ್ಯರ ವದು ಪಂಗಡಗಳು ಅವನಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿದಾರೆ; ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಜನನಾಧಾರನಾಗಿದಾನೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಅವರಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ವಿಧಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸವಿತ್ರ ಮತ್ತು ಜನನಾಧಾರನಾಗಿದಾನೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಅವರಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ವಿಧಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸವಿತ್ರ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಒಂದೇ (೫-೧೪-೪) ಎಂದೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ (ವಾ. ೪. ೨) ಮಿತ್ರನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸುಸಂಹಿತವಾಗಿ

ವಿಷ್ಣುವು ಮಾರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟನೆಂದೂ ಇದೆ. ಇವೆರಡರಿಂದ ಮಿತ್ರನು ಸೂರ್ಯವೃತ್ತವನ್ನು ಸಂಪದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಉಪಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಸ್ಥಾಪಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಿತ್ರನನ್ನು ತಾನೇ, ತನಗೋಸ್ಕರ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮-೪); ದೀಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮಿತ್ರನು (೩-೫-೪); ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿತನಾದಾಗ ವರುಣನು; ದೀಪ್ತನಾದಾಗ ಮಿತ್ರನು (೫-೩-೧). ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಮಿತ್ರನಿಗೂ ಸಾಯಂಕಾಲದ ವರುಣನಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (೮. ವೇ. ೧೩-೩-೧೭); ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಂದ ಆಚಾರ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅಣವರಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮಿತ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬಹುದೆಂದು (೮. ವೇ. ೯-೩-೧೮). ಪ್ರಾತ್ಯಹನಿ ವರುಣನನ್ನು ರಾತ್ರಿಯ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಮಿತ್ರನನ್ನು ಹಗಲಿನ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾಗಗಳ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕ್ಷೀಣವರ್ಷದ ಪಶುವನ್ನೂ, ವರುಣನಿಗೆ ಕೃಷ್ಣವರ್ಷದ ಪಶುವನ್ನೂ ಬಲಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ (ಕೃ. ಸಂ. ೨-೧-೭-೪; ೨-೧-೯-೧ ವೈ. ಸಂ. ೨-೫-೭) ಅದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನು ಸೂರ್ಯೋದಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಪದವನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸೂರ್ಯೋದಯವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಉಪಕಾರ ಎಂಬಂತೆ ಈ ಮಿತ್ರನಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೂರ್ಯ.

ಮಗ್ಯೋದಯದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಎಷ್ಟುಸಲ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನೂ, ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಎಂದು ದನ್ನೂ ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನಷ್ಟು ಇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾದ ದೇವತೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕೇ ಅಗ್ನಿಯಮುಖ (೧೦-೭-೩). ಸೂರ್ಯನ ನೇತ್ರವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೫-೪೦-೮ ಇತ್ಯಾದಿ), ಆದರೆ ಅವನೇ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ (೭-೬೬-೧೦) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಕಣ್ಣೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೧-೧೧೫-೧); ಒಂದು ಸಲ. ಉಪೋದೇವತೆಯು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಣ್ಣನ್ನು ತರುತ್ತದೆ (೭-೬೭-೩) ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ನೇತ್ರೋದಿಯಕ್ಕೂ ನಿಕಟ ಬಾಂಧವ್ಯವಿದೆ. ಮೃತನಾದ ಮನುಷ್ಯನ ನೇತ್ರೋದಿಯವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (೧೦-೧೬-೩; ೧೦-೯೦-೩ ಮತ್ತು ೧೦-೧೧೫-೩, ೪ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸೂರ್ಯನು ನೇತ್ರೋದಿಯುಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯ (೮. ವೇ. ೫-೨೪-೯); ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಆಕಾಶ, ಭೂಮಿ, ನೀರು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಆಜಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೧೫-೫). ಅವನು ದೂರದರ್ಶಿ (೭-೩೫-೮; ೧೦-೩೭-೧); ಸರ್ವದರ್ಶಿ (೧-೫೦-೨); ಎಲ್ಲ ಪ್ರಪಂಚದ ಗೋಚರವಾಗಿ (೪-೧೩-೩); ಜಂಗಮ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ, ಮಾನವನು ಮಾಡುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೦-೭; ೬-೫೧-೨; ೭-೬೦-೨; ೭-೬೧-೧; ೭-೬೩-೧, ೪). ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೭-೬೩-೪). ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸೇರಿದವನು ಅವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೬೩-೨, ೩) ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಆತ್ಮ, ಅವನೇ ರಕ್ಷಕ (೧-೧೧೫-೧; ೭-೬೦-೨) ಅವನ ರಥಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಕುದುರೆ (೭-೬೩-೨), ಅಥವಾ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅಶ್ವಗಳು (೧-೧೧೫-೩; ೧೦-೩೭-೩; ೧೦-೪೯-೭), ಅಥವಾ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳು (೫-೨೯-೫), ಅಥವಾ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳು (೫-೫೫-೯), ಅಥವಾ ಏಳು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳು (ಹರಿತಃ ಎಂಬುವು) (೧-೫೦-೮ ಮತ್ತು ೯; ೭-೬೦-೩), ಅಥವಾ ಏಳು ಶಿಕ್ಷಣಾಸುಗುಣಾದ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳು (೪-೧೩-೩).

ವರುಣನು ಸೂರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಅವನ ಪಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೨೪-೮; ೭-೮೭-೧), ಅಥವಾ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮರೆಂಬ ಅದಿತ್ಯರು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೭೦-೪). ಘಾತಣನು ಅವಳ ದೂತನು (೭-೫೮-೩). ಉಪಕಾಶ ಅಥವಾ ಉಪಕಾಶಗಳು ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಪಾವಿ ರಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಉತ್ತತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ (೭-೮೦-೨; ೭-೭೮-೩). ಉಪೋದೇವಿಯು ಮಡಿ ಲಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ, ಹೊರಹೊರಡುತ್ತಾನೆ (೭-೭೩-೩). ಭೇರ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಪೋದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ (೭-೭೫-೫).

ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅವನ ತಾಯಿಯು ಕಡಿಯಿಂದ (೧-೫೦-೧೨; ೧-೧೯೧-೯; ೮-೯೦-೧೧) ಅದಿತ್ಯ (ಅದಿ ತಿಯ ಮಗ) ಅಥವಾ ಅದಿತೇಯ (೧೦-೮೮-೧೧) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆದರೆ ಇವನೂ ಅದಿತ್ಯರೂ ಭಿನ್ನರು (೮-೩೫-೧೩,೧೫). ದ್ಯುಬೇವತೆಯು ಅವನ ಜನಕನು (೧೦-೩೭-೧). ಅವನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಿಸಿದನು. ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ಅವನನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರು (೧೦-೭೨-೭). ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರು (೧೦-೮೮-೧೧). ಇವನು ನಿರಾಡ್ಯರ ಪದ ಪುರುಷನ ಸೇತ್ರದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದನೆಂದು (೧೦-೯೦-೩) ಒಂದು ಮತ. ವಿವಾಹರನು (ಸೂರ್ಯನ) ವೃತ್ತನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದನು (೮.ವೇ. ೪-೧೦-೫).

ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಜನ್ಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ (೨-೧೨-೪), ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೩-೪೨-೨; ೮-೭೮-೭). ಇಂದ್ರ-ವಿಷ್ಣುವು ಅವನ ಜನಕರು (೮-೯೯-೪). ಬೆಳಕಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಂದ್ರ-ಸೋಮರು ಬೆಳೆಸಿದರು (೭-೭೨-೨); ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಅವನನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (೮-೧೩-೨; ೫-೭೩-೪ ಮತ್ತು ೭). ಇಂದ್ರ ವರುಣರು ಅವನನ್ನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದರು (೭-೮೨-೩). ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಸೋಮನಿಂದ ಏಕೀಕರಿಸಿತು (೭-೪೪-೨೩; ೯-೯೭-೪೧) ಸೋಮನಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯನು ಜನ್ಮಿಸಿದನು (೯-೯೭-೫; ೯-೧೧೦-೫). ಸೋಮದೇವತೆಯೇ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೯-೭೩-೭) ಆಕಾಶ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೯-೧೦೭-೭). ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು (೧೦-೩-೨) ಮತ್ತು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಏರುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದೂ (೧೦-೧೫-೪) ಅಗ್ನಿಯೇ. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಧಾತೃವೇ ಸೂರ್ಯನಿಂದ್ರಿಯರನ್ನೂ ರೂಪುಗೊಳಿಸಿದುದು (೧೦-೧೯೦-೩). ಅಂಗಳವರ ಯೋಗ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಆಕಾಶವನ್ನು ಏರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (೧೦-೭೨-೩). ಸೂರ್ಯನ ಜನ್ಮವಂಭವನಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಸೂರ್ಯವಂಭವವೇ ಸೂಚಿತವಾದಂಶವಿದೆ.

ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಂಶರಾದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ ಪತ್ನಿಯೆಂದು ಛಾಂದಸ್ಯರಿಯಾನೆ. ಅವನು ಒಂದು ಪತ್ನಿ (೧೦-೧೭೭-೧ ಮತ್ತು ೨), ಪುಷ್ಪನಾದ ಒಂದು ಪತ್ನಿ (೫-೪೭-೩); ಸೂರ್ಯನು ಹಾರುತ್ತಾನೆ (೧-೧೧೯-೯); ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಗಿಡುಗನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೭-೭೩-೫); ಗಿಡುಗನವೇ ಕರೆದಿದೆ (೫-೪೫-೯). ಒಂದು ಕಡೆ ಅವನನ್ನು ವೃಷಭ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿ ಎಂತಲೂ (೫-೪೭-೩) ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಮಕ್ಕಳು ಉಳ್ಳ ವೃಷಭ (೧೦-೧೮೯-೧; ೫-೪೭-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಎಂತಲೂ, ಪತ್ನಿ ಎಂತಲೂ, ಕರೆದಿಟ್ಟು ಬಿಡುವೆ. ಉಪೋದೇವಿಯಿಂದ ಅಭಿಷೇಕವಾದ, ಶ್ರೀಹವರ್ಷದ ಮತ್ತು ಉಜ್ವಲವಾದ ಅಕ್ಷನಿಂದೊಂದು ಕಡೆ (೧-೭೭-೩) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಗಳನ್ನು ಅವನ ರತ್ನಿಗಳು (೮-೬೧-೧೩). ಏಕೆಂದರೆ ಈ ರತ್ನಿಗಳು ಅವನನ್ನು ಒಂದು ವಹಂತಿ) ತರುತ್ತವೆ. ಅವನ ಏಳು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳು ಅವನ ರಥದ ಪುತ್ರಿಯರು (೧-೫೦-೯).

ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸೂರ್ಯನು ಜಡಪದಾರ್ಥವೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿತನಾಗಿದಾನೆ. ಅವನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ರತ್ನ (೭-೬೩-೪; ೬-೫೧-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಆಕಾಶ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಶಿಲೆ (೫-೪೭-೩; ಶತ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೨-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಅವನು ಒಂದು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಆಯುಧ; ಅದನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಮಳೆ ನೋಡಗಲಿಂದ ಮರೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೬೩-೪). ಅವನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪವಿ ಎಂಬ ಆಯುಧ (೫-೬೩-೨), ಅಥವಾ ಅವರಿಬ್ಬರಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏಹಿತವಾದ, ಉಜ್ಜಲವಾದ ರಥ (೫-೬೩-೭) ಸೂರ್ಯನೇ ಒಂದು ಚಕ್ರ (೧-೧೭೫-೫; ೪-೩೦-೪). ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವು ಅನೇಕ ಕಡೆ (೪-೨೮-೨; ೫-೯೧-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೋಸ್ಕರ (೭-೬೩-೧); ಮನುಷ್ಯರು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಗೋಚರ (೧-೫೦-೫) ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೩೭-೪) ಚರ್ಮದಂತೆ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಸುರುಳಿಸುತ್ತ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (೭-೬೩-೧). ಚರ್ಮವೊಂದನ್ನು ಎಸೆಯುವಂತೆ, ಅವನ ಕಾಂತಿಯು ತಮಸ್ಸನ್ನು ಏನೋಕೆಳಗೆ ಎಸೆಯುತ್ತದೆ. (೪-೧೩-೪) ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಮಾಟಗಾತಿಯರನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೧೧-೮ ಮತ್ತು ೯, ೭-೧೦೪-೨೪ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ತಾಪದ ವಿಷಯವಾದ ಉತ್ತಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಮೂರು ಮಾತ್ರ (೭-೬೪-೧೯; ೯-೧೦೭-೨೦). ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕ್ರೂರ ದೇವತೆಯೆಲ್ಲ, ಸೂರ್ಯನ ಈ ಅಂಶವು ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯನು ದಿನವಾನವನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೦-೭) ಮತ್ತು ಜೀವದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೪೮-೭) ರೋಗರುಜಿನಗಳನ್ನೂ, ಕೆಟ್ಟ ಕನಸುಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾನೆ. (೧೦-೩೭-೪). ಸೂರ್ಯೋದಯ ದರ್ಶನವೇ ಜೀವನದ ಗುರಿ (೪-೨೫-೪; ೬-೨೩-೫). ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿವೆ (೧-೧೬೦-೧೪). ಮತ್ತು ಆಕಾಶವೂ ಅವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ (೧೦-೮೫-೧). ಅವನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತನೆಂದೂ (ವಿಶ್ವಕರ್ಮ) ಹೆಸರು (೧೦-೧೭೦-೪). ಅವನ ಮಹತ್ವದಿಂದ, ಅವನು ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದಾನೆ (೮-೯೦-೧೨). ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಮತ್ತಿತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ತಾವು ಪಾಪರಹಿತರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು, ಮನುಷ್ಯರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೬೦-೧; ೭-೬೨-೨). ಉದಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸುವ ಇಂದ್ರನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವ್ಯಾಗ ಸೂರ್ಯನೇ ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೮-೮೩-೧, ೨ ಮತ್ತು ೪).

ಸೂರ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇತಿಹಾಸವು ಒಂದೇ. ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ (೧೦-೪೩-೫) ಅವನ ರಥಚಕ್ರವನ್ನು ಕದ್ದನು (೧-೧೭೫-೪; ೪-೩೦-೪). ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದು, ಚಂಡಮಾರುತದಿಂದಾಗುವ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದ ತೀರೀಧಾನಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೆಬ್ಬಿತು.

ಸವಿತ್ರ

ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳ ಭಾಗಗಳೂ ಸವಿತ್ರವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ; ಸುಮಾರು ೧೭೦ ಸಲ ಅವನ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಹನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉಳಿದವು ಬಾಕಿ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಸವಿತ್ರವು ಬಹು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಯನಾದ ದೇವತೆ; ಅವನಿಗೆ ಸೇರಿದವರೂ, ಅವನ ಸಲಕರಣೆಗಳೂ ಸುವರ್ಣಮಯರೆಂದೇ ವರ್ಣಿತರಾಗಿದಾರೆ. ಅವನ ಕಣ್ಣು ಬಂಗಾರದ್ದು (೧-೩೫-೮); ಕೈಗಳು ಬಂಗಾರದವು (೧-೩೫-೯ ಮತ್ತು ೧೦);

ಬಂಗಾರದ ನಾಲಿಗೆ (೬-೭೧-೩) ಯುಳ್ಳವನು. ಈ ತರದ ವರ್ಣನೆ ಸವಿತ್ಯವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಅವನ ಕೈಗಳು ಬಂಗಾರದವು (೬-೭೧-೧ ಮತ್ತು ೫; ೭-೪೫-೨) ಅಗಲವಾದವು (೨-೩೮-೨); ಅಥವಾ ಸುಂದರವಾವವು (೩-೩೩-೬) ಅವನದು ಸವಿಸುಧಿ (೬-೭೧-೪) ಸುಂದರವಾದ ನಾಲಿಗೆ (೩-೫೪-೧೧); ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಒಂದುಕಡೆ ಕಲ್ಪಿಣದ ದವಡೆಗಳಳ್ಳುವನೆಂದಿದೆ (೬-೭೧-೪). ಅವನ ಕೇಶವು ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ (೧೦-೧೩೯-೧); ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಕೇಶವೂ ಇದೇ ವರ್ಣದ್ದು. ಕಬಲ ವರ್ಣದ ಉದಾಹರಣೆ (೪-೫೩-೨). ಸ್ವರ್ಣ ದಂಡಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವರ್ಣರಥ (೧-೩೫-೨ ಮತ್ತು ೫). ಈ ರಥವು, ಅವನಂತೆಯೇ (೫-೬೧-೨) ಅನೇಕ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು (೧-೩೫,೩). ಅವನ ರಥಕ್ಕೆ ಎರಡು ತೇಜೋವಿಹಿಷ್ಣವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿವೆ. ಅಥವಾ ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಮಾಸಲುಬಣ್ಣದ ವಿಷಯ ಗೊರಕಿನ ಕಾಮರೇಗಲು ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆ (೧-೩೫-೨ ಮತ್ತು ೫; ೭-೪೫-೧).

ಅಪಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಸವಿತ್ಯವನದು. ಅವನದು ಅಮಿತವಾದ ಸುವರ್ಣಕಾಂತಿ; ಇದು ಇತರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುವುದು ಅಪರೂಪ (೩-೩೮-೮; ೭-೩೮-೧). ಅವನು ಈ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಾಚುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಹಬ್ಬುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ವಾಯು ಮಂಡಲ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಭೂಮಿವರಗಳು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ, ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆ (೧-೩೫-೨ ಮತ್ತು ೮; ೪-೧೪-೨; ೪-೫೩-೪; ೫-೮೧-೨) ದಿಗಂತದ ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ತನ್ನ ಐಲವಾದ ಬಂಗಾರದ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಎತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೩೮-೨; ೪-೫೩-೩ ಮತ್ತು ೪; ೬-೭೧-೧ ಮತ್ತು ೫; ೭-೪೫-೨). ಸವಿತ್ಯನು ತೋಳುಗಳನ್ನೆತ್ತುವಂತೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಹೋಲಿಸುವುದರಿಂದ, ಇವೂ ಒಂದು ಅವನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗುಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಸವಿತ್ಯನಂತೆ ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುತ್ತಾನೆ (೧-೯೫-೬); ಸವಿತ್ಯನು ತನ್ನ ತೋಳನ್ನು ಚಾಚುವಂತೆ, ಉಪಸ್ಥಿತ ವೇದಕವನ್ನು ಚಾಚುತ್ತಾನೆ (೭-೭೯-೨). ಇದರಿಂದ, ಸ್ವಂತಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ (೧-೧೯೦-೩). ಅಧೋಮುಖವೂ ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವೂ ಆದ ಹಳಹಳ್ಳಿ ಸವಿತ್ಯನು ತನ್ನ ಬಂಗಾರದ ಡಫಡಲಿ ಕುಳಿತು, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅಪರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ, ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೧-೩೫-೨ ಮತ್ತು ೫). ಉಪಗಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ, ಅವನು ಅಶ್ವನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೩೪-೧೦). ಉಪೋವೇ - ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸುಸರಿಸಿ, ತಾನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. (೫-೮೧-೨). ಭೂಮಿಯ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಳಿದವನೇ; ಸ್ವರ್ಗರೋಹದ ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ; ಸೂರ್ಯನ ರಕ್ಷಿಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (೫-೮೧-೩ ಮತ್ತು ೪) ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ 'ಸೂರ್ಯರಕ್ಷಿ' ಎಂಬ ಪದವು ಬರುವುದು ಒಂದೇಕೆಲಸ. ಅದು ಸವಿತ್ಯನಿಗೆ ಸೇರಿದೆ. ಸೂರ್ಯರಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ, ಹರಿವುಕೇಶನಾದ ಸವಿತ್ಯನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸತತವೂ ಬೀರುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೩೯-೧). ಅವನು ವಾಯುಮಂಡಲವನ್ನೂ ಮೂರು ಆಕಾಶಗಳನ್ನೂ ಊರ್ಧ್ವ ತೋಳದ ಮೂರು ದಿಕ್ಕುಗುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ, ಮೂರು ಕಲ ಸುತ್ತಿ ಬರುತ್ತಾನೆ (೪-೫೩-೫). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವನು ಅನುಸರಿಸುವ ಪುರಾತನ ಮಾರ್ಗಗಳು ಕುದ್ದವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ನಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ, ಅವನ ಆರಾಧಕರು ಅವನನ್ನೂ 'ರಕ್ಷಿಸು' ಎಂದು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೩೫-೧೩). 'ಮೃತಕೆ ಹೊಪವನ್ನು ಸಜ್ಜೀಕರಿಸಿರುವ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು' ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೩೯-೪). ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮರತ್ವವನ್ನೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನು ಅವನೇ (೪-೫೨-೨) ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಮುಘುಗಳಿಗೆ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವನೂ ಅವನೇ (೧೦-೧೧೦-೨ ಮತ್ತು ೩). ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಸವಿತ್ಯವನ್ನೂ, ದುಷ್ಟರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಹೋಗಿ (೫-೨೨-೪)

ಮತ್ತು ಶಾ ದವಿೋಚನೆಗಾಗಿಯೂ(೪-೫೪-೩)ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ದುರ್ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಮಾಟಗಾರರನ್ನೂ ಓಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೩೫-೧೦; ೭-೩೮-೭).

ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಇವನೂ ಅಸುರನು (೪-೫೩-೧). ಅವನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಗೊತ್ತಾದ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳನ್ನು (೪-೫೩-೪; ೧೦,೩೪-೪; ೧೦-೧೩೯-೩). ನೀರು ಮತ್ತು ಗಾಳಿಗಳು ಅವನ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿವೆ (೨-೩೮-೨). ನೀರುಗಳಿಗೆ ಅವನೇ ದಾಂ ತೋರಿಸುವವನು; ಅವನಿಂದ ತಕ್ಕಲ್ಲಟ್ಟು, ಆವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ (೩-೩೩-೬ ನಿರುಕ್ತ ೨-೨೬ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಇವನ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ (೫-೮೧-೩). ಅವನ ಮನೋ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಯಾರೂ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಾರರು; ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದವರೂ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಾರರು (೨.೩೮.೭ ಮತ್ತು ೯; ೫-೪೩-೨). ವಸುಗಳು, ಅದಿತಿ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮರು ಅವನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೩೮-೩ ಮತ್ತು ೪). ಪೂಷಣ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರಂತೆ, ಸವಿತ್ಯವು ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನು (೪-೫೩-೬). ಸರ್ವರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ; ಅವನೇ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಂದ ಶುಭಪ್ರದನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧-೨೪-೩; ೨-೩೮-೧೦) ಎರಡುಸಲ, ಅಗ್ನಿಯಂತೆ (ಗೃಹ್ಯ). ಮನೆಗೆ ಸೇರಿದವನು (ದಮೂನಃ) ಎಂತಲೂ (೧-೧೩೩-೩; ೬-೭೦-೪) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವನೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತನು (೪-೫೩-೨; ೧೦-೧೪೯-೪). ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆಧಾರನು (೪-೫೪-೪). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸಿ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದಾನೆ ಮತ್ತು ಆಕಾಶವನ್ನು ತೊರೆ ತೇರುಗಳಲ್ಲದ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದಾನೆ (೧೦-೧೪೯-೧).

ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುವ (ಅಪಾಂವಾತ್) 'ಓ ನೀರಿನಿಂದಜನ್ಮವಾದುದು' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಒಂದು ಸಲವಾದರೂ ಸವಿತ್ಯಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೧-೨೨-೬; ೧೦-೧೪೯-೨). ರಲ್ಲಿಯೂ ಸವಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಕರು (ನಿರುಕ್ತ ೧೦-೩೨) ರಲ್ಲಿ, ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ (೧೦-೧೪೯-೨) ನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯುತ್ತಾ, ಮಳೆಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಸವಿತ್ಯನು ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನಾಗ (ಅದಿತ್ಯ) ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬಭಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸವಿತ್ಯನು ಈ ಮಧ್ಯೆ ಲೋಕದ ದೇವತೆಯೇ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ವೃಷ್ಣಿಕಾರಕನಾದುದರಿಂದಲೂ ನಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮಧ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ (೧-೩೫-೧೦) ಸವಿತ್ಯನ ಪಥವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ನೈಘಂಟುಕ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯ ಲೋಕಗಳ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ಸಲ ಸವಿತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂತಲೂ (೪-೫೩-೨) ಕರೆದಿದೆ. ಕತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಸವಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ (ಕ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೩-೫-೧). ತೈತ್ತಿರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧-೬-೪-೧) ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಸವಿತ್ಯನಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಜೀವದಾನ್ಮನಾಡುವ ಕತ್ತಿಗೆ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಅಧೀಶ್ವರನು; ತನ್ನ ಚಲನೆಗಳಿಂದ (ಯಾಮುಃ) ಪೂಷಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. (೫-೮೨-೫). ಪೂಷಣನು ಜೀವದಾಯಕ ಕತ್ತಿಯುಕ್ತನಾಗ, ಪೋಷಕನಂತೆ, ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೩೯,೧). ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (೩-೬-೨ ಮತ್ತು ೧೦) ಸವಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪೂಷಣರಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ನೋಡುವ ಪೂಷಣನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಬೀಡಿದೆ; ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸವಿತ್ಯನ ಓಟವನ್ನೂ, ಮುಖಮೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲನೇಕ್ಷಿಸುವವರ, ಆರಾಧಿಸುವವರ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ತನ್ನುಬವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡನೆಯದೇ ಕ್ರೂರರಾದ ಸಾವಿತ್ರೀ ಅಥವಾ

ಗಾಯತ್ರೀ. ವೇದಾಭ್ಯಾಸದ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಬಂದಿದೆ. ಸವಿತೃವು ವಿಧಿನಿಯಾಮಕ ನಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೫-೮೧-೪). ಸವಿತೃವು ಕೆಲವು ಸಲ ' ಭಗ ' ನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೫-೮೧ ಮತ್ತು ೨; ೭-೩೮-೧ ಮತ್ತು ೬). ಅಥವಾ ಇದೂ ಒಂದು ಅವನಿಗನ್ನಯಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಿರಬಹುದು. ' ಭಗ ' ಎಂಬ ಪದವು (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ದೇವತೆ) ಅನೇಕವೇಳೆ ಸವಿತೃವಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು; ಸವಿತಾಭಗಃ' ಅಥವಾ ' ಭಗಸವಿತಾ ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಸವಿತೃ ವೆಗೂ ಮಿತ್ರ ಭೂಷಣ ಮತ್ತು ಭಗಂಗಳೂ ಭೇದ ಹೇಳಿದೆ. ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಗೆ ಸವಿತೃ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸವಿತೃವು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು, ಪ್ರ ಕಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ (೪-೧೪-೨). ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ೭-೬೨-೧, ೨ ಮತ್ತು ೪ ನೆಯ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ' ಪ್ರಸವಿತೃ ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವೇ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವಂತಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ (೧೦-೫೮-೧ರಿಂದ ೪; ೧೩-೫೧ ರಿಂದ ೧; ೧-೧೨೪-೧) ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದೇ ದುಸ್ತರ. ಸವಿತೃವು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಲಿಸುತ್ತಾನೆ; ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ; ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾನೆ; (೧-೩೫-೯) ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಸವಿತೃಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸವಿತೃವು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಪಾಪಹಿತಕರೆಯ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (೧-೧೨೩-೩). ಸೂರ್ಯನ ರಕ್ತಗಳೆಂದರೆ ದೇವಿಯುತ್ತಾನೆ (೫-೮೧-೪) ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯರತ್ನಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೩೯-೧; ೧೦-೧೮೧-೩ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ; ೧-೧೫೭-೧; ೭-೩೫-೮ ಮತ್ತು ೧೦). ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆಂಧಕನನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಕ್ಕೆ ಗೊಳಿಸುವಂತೆ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ಭಗ, ಇವರುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಸವಿತೃವು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ (೭-೬೬-೪).

ಯಾಸ್ಯುರ ಮತದಲ್ಲ ಸವಿತೃವು ಕತ್ತಲು ಒರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿ ವೇಲೆ ಇದೇನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೧- ೧೨-೧೨). ಸಾಯಾಣರು (೫-೮೧-೪) ಉದಯಾತದ್ವಿವರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸವಿತೃವೆಂತಲೂ, ಉದಯಕಾಲದಿಂದ ಅತ್ತಾ...ಯ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಸೂರ್ಯನೆಂತಲೂ, ಹೆಸರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸವಿತೃವು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೪-೫೩-೬; ೭-೪೫-೧) ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಸವಿತೃವಿಗೆ ಸಾಯಿಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತೀಕಾಲಗಳೆರಡರೊಡನೆಯೂ ಸಂಬಂಧವಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೨-೩೮) ಅತ್ತಮಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯ ಎಂದು ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ; ಅಲ್ಲದೆ, ಸವಿತೃವಿನ ಪರಿವರದ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಸಾಯಿಕಾಲ ಕರ್ಮಗಳ ಅಥವಾ ಪ್ರಾತೀಕಾಲದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವನೇ ದ್ವಿಪಾದ ಮತ್ತು ಚತುಷ್ಪಾದ ಇಂತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನಂತೆ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೭೧-೨; ೪-೫೩-೩ ಮತ್ತು ೭-೪೫-೧ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ತನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುತ್ತಾನೆ; ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವನ್ನು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಅವನ ಅಬ್ಜನೆಯಾತುಕೆಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯಸಗು ತ್ತದೆ; ನೆಯ್ಲಿಯವನು ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನುಡಿಚುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಕೆಲಸಗಾರನು ತನ್ನ ಅರ್ಧ ಮುಗಿದಿರುವ ಕೆಲಸ ವನ್ನು ಅಪ್ಪಕ್ಕೇ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೩೮-೩ ಮತ್ತು ೪). ಪುಷ್ಪದಿಕ್ಪಿನಲ್ಲೆ ಆಗ್ನಿಯೂ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸೋಮನೂ ಇದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಶ. ಛಾ. ೩-೨-೩-೧೮).

ಈ ಸವಿತ್ಯ ಪದವು ' ಸೂ ' ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಾಧಿತವಾದುದು. ಸವಿತ್ಯ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಸುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಈ ಧಾತು ನಾನಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥ ಬರೆದೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಇತರ ದೇವತಾಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೇರೆ ಧಾತುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವೈದೀತ್ಯಾಹ, ಜಾಗೃತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸುವುದು, ಈ ಅರ್ಥಗಳೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿವೆ. ಸವಿತ್ಯವು ಚಲಿಸುವ ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ನನ್ನೂ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನನ್ನಾಗಿ (ಪ್ರಾಸಾವೀಶ) ಮಾಡಿದಾನೆ (೧-೧೫೬-೧); (ಪ್ರಸವಸ್ಯ) ಚೇತನಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ನೀನೇ ಸಮರ್ಥನು (೫-೧೦೫); ಸವಿತ್ಯವು ನೀನಿಗೆ ಅವರತ್ತವನ್ನು (ಆಸುವತ್) ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು (೧-೧೧೦-೩); ಸವಿತ್ಯವು ನಮ್ಮನ್ನು ಜಾಗೃತಿಗೊಳಿಸಲು (ಸವಾಯ) ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿದಾನೆ (೨-೩೮-೧); ಆಕಾಶದಿಂದ ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರುಸಲ ಇಷ್ಟನಾದ ಮನ್ಮಗಳನ್ನು (ಸೋಷವೀಶ) ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೫೬-೬); ಎಲೈ ಸವಿತ್ಯವೇ, ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು (ಸುವತಾತ್. ೪-೫೪-೩); ಸವಿತ್ಯವಿನ ಬಲದಿಂದ (ಸವೇ), ಅದಿತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾಪರಹಿತರಾದ ನಮಗೆ, ಸಕಲ ವರಗಳೂ ಲಭ್ಯವಾಗಲಿ (೫-೨೨-೬); ದುಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡು (ಪರಾವವ), ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸು, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು (ಆಸುವ) ಅನುಗ್ರಹಿಸು (೫-೨೨-೪ ಮತ್ತು ೫); ಸವಿತ್ಯವು ರೋಗ (ಆಪಸಾವಿಕಾ) ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಲಿ (೧೦-೧೦೦-೮); ವಿಶ್ವರ್ಯವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸೆಂದು ಇದೇ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಸವಿತ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (೨-೫೬-೬; ಇತ್ಯಾದಿ). ಈ ರೀತಿ ಈ ಧಾತುವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸವಿತ್ಯವಿಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ (೬-೬೩-೨ ಮತ್ತು ೪; ೧೦-೩೬-೪). ಉಪನ್ಯಸೋದನೆ ೬-೬೬೦ ರಲ್ಲಿಯೂ, ವರುಣನಿಗೆ ೨-೨೮-೯ ರಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಿತ್ಯರಿಗೆ ೮-೮-೧ ರಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ, ಅರೈಮ ಮತ್ತು ಸವಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ೬-೬೬-೪ ರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸವಿತ್ಯವಿಗೇ ಈ ಧಾತು ಇಷ್ಟುಬಾರಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾತ್ಯರು ಸವಿತ್ಯವನ್ನು (ಸವಿತ್ಯ ಪ್ರಸವಿತಾ, ೧. ೧೦-೩೧) ' ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವವನು ' ಎಂದಿವಾರೆ.

ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಬರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸುವಾರು ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿ ' ದೇವ ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ' ದೇವ ' ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದೇವತೆ ಎಂಬರ್ಥವೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ, ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಂತೂ, ತ್ವಷ್ಟುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ ಪದವಾಗಿದೆ (ದೇವಃ ತ್ವಷಾ ಸವಿತಾ ವಿಶ್ವರೂಪಾ ೬-೫೫-೧೯; ೧೦-೧೦-೫); ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಜೋಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಸವಿತ್ಯ ಮತ್ತು ತ್ವಷ್ಟುಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಚೇತನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಚಲನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ, ಸೂರ್ಯನ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಗೆ ಈ ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ (ನಮಗೆ ಕಾಣುವ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಕ್ಕೆ) ಹೋಲಿಸಿದರೆ, ಸವಿತ್ಯವು ಪಾಶ್ಚೇಂದ್ರಿಯುಗೋಚರನಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಸೂರ್ಯನು ಈ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಿಧ್ಯಕ್ಯವಾನವಾದ, ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ ಮಂಡಲವೆಂತಲೂ, ಸವಿತ್ಯವು ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ, ಆ ಸೂರ್ಯನ ದೈವೀಶಕ್ತಿಯೆಂತಲೂ ಯುಗ್ಮೀದದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ, ಚೇತನಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಸವಿತ್ಯವು, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಕ್ಷತ್ರವಾದ ಸಂಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಂಶಗಳು.

ಪೂರ್ವಣ

ಈ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನೂರಇಪ್ಪತ್ತು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಎಂಟು ಸೂಕ್ತಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಐದು ಅರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡು ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಹತ್ತನೆಯದರಲ್ಲಿಯೂ, ಘೋಷನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆಯೂ (೬-೫೭), ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೋಮನೊಡನೆಯೂ (೨-೪೦) ಸ್ತುತನಾಗಿದಾನೆ. ಅಂಕಿ ಅಂಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ವಿಷ್ಣು ವಿಗಂಠಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಂತ್ರಗಳು ಇವನ ಪರವಾಗಿವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರು ಬರುವುದಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿರ್ಧರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕಂಠಧಾರಣಾದಿ ಮಾನವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಕಡಿಮೆ. ದುಷ್ಕರವನ್ನು ತುಳಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅವನ ಪಾದದ ಉಕ್ತಿಯಿದೆ. ಅಲ್ಲೇ ಅವನ ಬಲ ಗೈಯೂ ಹೇಳಿದೆ (೬-೫೧-೧೦). ರುಪ್ಪನಂತೆ ಅವನಿಗೂ ಜಟಿಯಿದೆ (೬-೫೫-೨) ಮತ್ತು ಗಡ್ಡವಿದೆ (೧೦-೨೬-೭) ಅವನು ಒಂದು ಬಂಗಾರದ ಭರ್ಜಿಯನ್ನು (೧-೪೩-೬) ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಡಬ್ಬಳಿ (೬-೫೩-೫, ೬ ಮತ್ತು ೮) ಅಥವಾ ಅಂಶವನ್ನು (೬-೫೩-೯; ೬-೫೪-೬) ಧರಿಸಿದಾನೆ. ಚಕ್ರ, ಚಕ್ರದನೇಮಿ, ಅಥವಾ ಆಸನ (೬-೫೪-೩) ಇವೆಲ್ಲವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಅವನು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಥಗಳನ್ನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (೬-೫೬-೨ ಮತ್ತು ೩) ಅವನ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದು ಟಿಗರುಗಳು (ಅಜಾಶ್ವ, ೧-೩೮-೪; ೬-೫೫-೩ ಮತ್ತು ೪). ಗಂಜಿಯೇ ಅವನ ಅಜಾರ (೬-೫೬-೧; ೩-೫೩-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಹಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಬಹುದು (೮. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೪-೭).

ಘೋಷನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ಎಳೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ (೩-೬೨-೯) ಈ ಪದಗಳೇ ಅಗ್ನಿಗೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (೧೦-೧೮೭-೪) ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇವನೂ ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಚಲಿಸದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನು (೧-೧೧೫-೧; ೭-೬೦-೨). ಇವನು ತಾಯಿಯನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೫೫-೫) ಅಥವಾ ಸೋದರಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೫೫-೪ ಮತ್ತು ೫). ಸೂರ್ಯನಿಗೂ (೧-೧೧೫-೨) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗೂ (೧೦-೩-೩) ಈ ಪದಗಳೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ದೇವತೆಗಳು ಇವನಿಗೆ ಸೂರ್ಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಿಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದರು (೬-೫೪-೪) ವಿವಾಹಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೧೦-೮೫) ವಧುವಿನ ಕೈಹಿಣ್ಣು ಕೊಂಡು, ಕರಿದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ, ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧವಾದ ವರದಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು, ಸೂರ್ಯ ಪತಿಯಾದ ಘೋಷನನ್ನೇ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ (೯-೬೭-೧೦), ಅವನನ್ನು ಘೋಷಮಾಡುವವರಿಗೆ, ಅವರ ಪಾಲನೆ ಕಲ್ಪೆಯರನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದಾನೆ. ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕ್ಷಿಣ್ಣನಾದ ಇವನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತ ತನ್ನ ನಾವೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಿಯ ದೂತನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೫೪-೩). ಹಾಗೆಯೇ, ಕ್ರಮೇಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ, ಮುಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೨-೪೦-೫; ೬-೫೪-೨); ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನೆಮನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೨-೪೦-೪). ಸವತ್ಸವಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯ ಮೇರೆ ನಡೆಯುವ ಇವನೂ ಒಬ್ಬ ರಕ್ಷಕ; ಇವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಪರಚಕರು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅವರೋಕ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉಕ್ತವು ರಥಗಳ ನಾದ ಘೋಷನು ಸೂರ್ಯನ ಬಂಗಾರದ ರಥ ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಭೋಮುಖವಾಗಿ ಓಡಿಸಿದನೆಂದು (೬-೫೬-೩) ಇದೆ. ಆದರೆ ಸಂದರ್ಭ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಇವನೊಬ್ಬನಿಗೇ ಕಬ್ಬು ವಿಕೇಶಣ (ಕಘ್ಣಿ) 'ವಿಜಗಿವ' ಎಂಬುದು. ಸವತ್ಸವಿಗೇ ಸೇಂಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ (ಅಗೋಷ್ಯ) 'ಅಡಗಿವಲ ಸಾಧ್ಯ' ಎಂಬುದು, ಇವನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಪೂಷಣನು ಜನಿಸಿದ್ದು ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ದೂರವಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ; ದೂರವಾದ ಸ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ; ತನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಅವೆರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾನೆ (೬-೧೭-೬) ಆಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸವಿತ್ಯಗಳು ಮೃತರ ಜೀವಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜೀವರು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವಂತೆ, ಪೂಷಣನು ತನ್ನ ಆರಾಧಕರಲ್ಲಿ ಮೃತರನ್ನು ಬಹಳ ದೂರದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಸಜ್ಜೀವರು ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೭-೩ ರಿಂದ ೫). ಪೂಷಣನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ, ರಮ್ಯವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ (೮. ವೇ. ೧೬-೮-೨ ; ೧೮-೨-೫೩). ಪೂಷಣನ ಓಗು ಯಜ್ಞಾಶ್ವನನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ (೧-೧೬-೨ ಮತ್ತು ೩). ಅವನ ರಥಕ್ಕೆ ಅಸ್ಥಲಿತಪದವಾದ ಓಗುಗಳಿವೆ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಈ ಕಷ್ಟವಾದ ದಾರಿಗಳ ಪರಿಚಯವು ಇರಬಹುದು.

ದಾರಿಗಳ ಪರಿಚಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅವನನ್ನು ವಿಧಿಗಳ ರಕ್ಷಕನೆನ್ನುವುದು. ಒದಗಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೂ, ತೋಳಗಳನ್ನೂ, ದರೋಡೆಕೋರರನ್ನೂ ರಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಆಚೆಹಾಕು ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಬೇಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೧-೪೨-೧ ರಿಂದ ೩). ಇವೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ, ಅವನಿಗೆ (ವಿಮುಚೋನಪಾಶ್) ವಿಮೋಚನೆಯ ಪುತ್ರ ಎಂದಿರುವುದು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯೂ (೬-೫೫-೧) ಇದೇ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ (೬-೫೫-೧) ಮತ್ತು ಎರಡು ಸಲ (ವಿಮೋಚನ) ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವನು (೮-೪-೧೫ ಮತ್ತು ೧೬) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. 'ವಿಮೋಚನ ಪಾಶ್' ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪಾನದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು (೮. ವೇ. ೬-೧೫-೩) ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಚದರಿಸು, ನಮ್ಮ ದಾರಿಯು ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಡೆಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಯ್ಯಲಿ (೬-೫೩-೪); ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕು, ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ಮತ್ತು ರಸ್ತೆಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಮೇವಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರಲಿ (೧-೪೨-೬ ಮತ್ತು ೮) ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ (೬-೫೪-೯). ದಾರಿಯನ್ನು ಶುಭಪ್ರದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ (೧೦-೫೯-೭). ಎಲ್ಲಾ ದಾರಿಗೂ ಅವನೇ ರಕ್ಷಕ (೬-೪೯-೮). ಅವನೇ ಒಡೆಯ (೬-೫೩-೧). ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ದಾರಿ ತೋರಿಸುವನು (ಪ್ರಪಥ್ಯ. ವಾ. ಸಂ. ೨೨-೨೦) ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಯಾಣೋನ್ಮುಖನಾದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ರಸ್ತೆಗಳ ತಿಲ್ವಿಯಾದ ಪೂಷಣನಿಗೆ ೬-೫೩ ನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಜ್ಞರಿಸುತ್ತಾ ಪೂಷಣ ಶ್ಲಿಸ್ತಬೇಳು ಮತ್ತು ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದವರೆಲ್ಲಾ ಪೂಷಣನನ್ನೇ ಮರೆಹೋಗಬೇಕು (೮. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೬-೮ ಮತ್ತು ೯; ಸಾಂ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ಪಾತಕಕಾಲದ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸವನ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹವಿರಾದಿಗಳು ಅರ್ಚಿತವಾದಾಗ, ಪೂಷಣನು ಮನೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತನ್ನ ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಾಂ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೧೪-೯).

ಎಲ್ಲಾ ಮಾರ್ಗಗಳೂ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ, ಅವನು ನಿಗೂಢವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಯಲಿಗೆ ತರಬಹುದು ಮತ್ತು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದನ್ನು ಸುಲಭವಾದಬಹುದು (೬-೪೮-೧೫). ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕುದುಕುವಂತೆ ಕುದುಕಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಪೂಷಣನು, ನಪ್ಪನೂ, ನಿಗೂಢನೂ ಆಗಿದ್ದ ರಾಜನನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನೆಂದಿದೆ (೧-೩೩-೧೪ ಮತ್ತು ೧೫; ತೈ. ಸಂ. ೩-೩-೯-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಏನು ಕಳೆದು ಹೋದರೂ, ಪೂಷಣನಿಗೆ ಪೂಷಣ ಶ್ಲಿಸ್ತಬೇಳು (೮. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೬-೯). ಅದೇ ರೀತಿ, ದನಕರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಪೂಷಣನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ (೬-೫೪-೫, ೬ ಮತ್ತು ೧೦; ೬-೫೨-೨; ೧೦-೩೬-೩ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಗಾಯಗೊಳ್ಳದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿ, ಅತಿಯಾವಾಗದಂತೆ, ಮನಗೆ

ಉಪನಿಷತ್ ಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ಉಚಿತವೆಂದೂ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವುಗಳನ್ನೂ ಪುನಃ ತರಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೫೨-೨ ಮತ್ತು ೧೦). ಅವನ ಅಂಕುಶವು ದನಕರುಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅಟ್ಟುತ್ತದೆ (೬-೫೩-೯). ನೇರವಾಗಿ ಅಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಹಿಂದರೇ ಇರಬೇಕು, ಅವನು ನೇಗಲಿನ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬಂದಿರುವುದು (೪-೫೩-೨). ಅವನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೫೪-೫) ಮತ್ತು ಕುರಿಗಳ ತುಪ್ಪಟವನ್ನು ನಯಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೨೬-೬). ಆದುದರಿಂದರೇ, ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪೂಜಣವು ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರವಾದುವು (೧-೫-೧ ಮತ್ತು ೨) ಮತ್ತು ಅವನು ದನಕರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು (ಮೈ. ಸಂ. ೪-೩-೬; ಶ್ಲೋ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೨-೪). ದನಕರುಗಳು ಮೇಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಉಪಯೋಗಪಡಿಸಬೇಕಾದ ಪೂಜಣವು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. (ಸಾಂ. ಗ್ರಂ. ಸೂ. ೩-೯).

ಇತರ ತೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪೂಜಣವಾಗಿವೆ. ಅವನಿಗೂ 'ಅಸುರ' ಎಂಬ ಛಿದ್ರವನ್ನು (೫-೫೧-೧೧); ಅವನು ಬಲಿಷ್ಠ (೫-೪೩-೯); ಸತ್ಯಪೂರ್ಣ (೮-೪-೧೫); ಬಹಳ ಸುಖಿಯಾಗಿ ದಾನಿ (೬-೫೪-೮); ಶಕ್ತ (೧೧-೧೩೮-೧); ಅಪ್ರತಿಹತ (೬-೪೮-೧೫) ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾನೆ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನನು (೬-೪೮-೧೯). ವಿರೇರ ಅಭಿನಾಯಕ (೧೧-೧೦೬-೪); ಅಶೇಯನಾದ ರಕ್ಷಕ (೧೧-೯೯-೫) ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೬-೪೮-೧೯). ಅವನು ಕೃಪಕವನ್ನೇ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೭-೩; ೨-೪೦-೧ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅವನು ಒಬ್ಬ ಪುಷ್ಪ; ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ರಕ್ಷಕನಾದ ಸ್ನೇಹಿತ; ದೀನರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಎಂದಿಗೂ ಕೈಬಿಡದ ಮಿತ್ರ (೧೦-೨೬-೫ ಮತ್ತು ೮). ಅವನು ಜ್ಞಾನಿ (೧-೪೨-೫) ಮತ್ತು ಉದಾರ (೨-೩೧-೪). ಅವನ ಧರ್ಮಿಯವು ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಐಕ್ಯವೂ ಇದೆ (೧೧-೯೯-೬); ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಐಕ್ಯವಿದೆ (೮-೪-೧೫); ಐಕ್ಯಪೂರ್ಣವಿದ್ದು ಎಷ್ಟು ಒಳ್ಳೆಯವನು (೧-೯೯-೫); ಉಪಕಾರಿ (೧-೧೩೮-೨); ಧರ್ಮಿಯುಕ್ತ (೬-೫೨-೪; ೮-೪-೧೮); ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಶುಭಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೪೨-೬). ಐಕ್ಯಪೂರ್ಣ ಅವನು ದೃಢಸ್ನೇಹಿತ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವನು (೧೦-೨೬-೬ ಮತ್ತು ೮). (ದಸ್ಯಾ) ಐಕ್ಯಪೂರ್ಣವೆಂಬುದು ಇತರರಂತೆಯೇ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಆದರೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಪೂಜಣವೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ (೧-೪೨-೫; ೬-೫೨-೪) ಅದೇ ರೀತಿ (ದಸ್ಯಾ) ಅಶ್ವಿನೀಕರ ಎಂಬುದೂ (೧-೪೨-೧೦; ೧-೧೩೮-೪) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ಸುವ (ದಸ್ಯವರ್ತನ) ಅಶ್ವಿನೀಕರನಾದ ಕಾಂತಿವಿಷ್ಣು ಎಂಬುದೂ (೬-೫೨-೪) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ಸುವ (ನರಾಕಂಠ) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯ ಎಂಬುದೂ ಎರಡುಶಲು ಪೂಜಣವಿಗೆ ಸಂದಿದೆ (೧-೧೦೬-೪; ೧೦-೬೪-೩) ಒಂದು ಕಡೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತ (೨-೪೦-೬), ಭಕ್ತದ್ರೇಕಕಾರಕ (೯-೮೮-೩); ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇದೆ. (೨-೪೦-೬); ಅವನ ಅಂಕುಶವು ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ತ್ರೇಲೋಕತ್ರದೆ (೬-೫೩-೮).

ಇವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳೆವು: 'ಅಪ್ಪಣೀ', 'ಅಪಾಶ್ವ', 'ವಿವೋಚನ' 'ವಿಮುಚೋನಪಾಶ್', ಮತ್ಸ್ಯ ಒಂದೊಂದು ಸಲ 'ಪುಷ್ಪಿಂಧರ' (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕ) ಮತ್ತು 'ಅನನ್ಯವಕು' (ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು), 'ನನ್ನವೇದಃ' (ಕರ್ತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಳಿಯದವನು) ಮತ್ತು 'ಕರಂಧಾದ' (ಗಂಜಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು) ಈ ಕತಿಯೆಂದು ಪೂಜಣವು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು (೬-೫೬-೧; ೧-೧೩೮-೪ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸೋಮವು ಇಂದ್ರನ ಅಪಾರ್ಥವಾಗಿರುವಂತೆ, ಕರಂಧವು ಪೂಜಣವು ಅಪಾರ್ಥ; ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ಕರಂಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೫೨-೬). ಕರಂಧ (ಗಂಜಿಯೊಳನ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ) ಎಂಬ ಪದ ಬರುವ ಎರಡೇ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಯೂ, ಅದು ಇಂದ್ರನ ಅಪಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನ್ವ

ಯಸುತ್ತದಿ (೩-೫೨-೧; ೮-೮೦-೨). 'ಶಕುಪಾ' (ಶಕುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು) ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಪೂಜಣನಿಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ.

ಪೂಜಣನನ್ನು ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು, ಸೋಮ (೨-೪೦) ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ (೬-೫೭) ಇಬ್ಬರೊಡನೆ- ಇಂದ್ರನ ಸೋದರನೆಂದು ಒಂದು ಸಲ (೬-೫೫-೫) ಕರೆದಿದೆ. ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಭಗವತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಭೋಧಿಸಿರುವುದು (೧-೯೦-೪; ೪-೩೦-೨೪; ೫-೪೧-೪; ೫-೪೬-೨; ೧೦-೧೫-೨; ೮. ಐತ್ಯ. ೧೧-೪-೩-೩; ೯ಾ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೫-೧೩-೧ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ (೧-೯೦-೫; ೫-೪೬-೩; ೬-೨೧-೯; ೭-೪೪-೧; ೧೦-೬೬-೫) ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜಣನು ಮತ್ತು ಬೇರೆ ದೇವತೆಯೂ ಸಂಸಮಾನರಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಇದುವರೆಗೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂಜಣನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಒಂದಂಶವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅವನು ಸೂರೈಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಯಾಸ್ಕರೂ (ನಿ. ೭-೯) ಇವನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಇವನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಂದರೆ—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಂಪದಿಸುವುದು, ಮತ್ತು ಮೃತರನ್ನು ಸತ್ತಿರುವವರನ್ನೆ—ಸೇರಿಸುವುದು, ನೊದಲನೆಯ ಗುಣದಿಂದ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಮತ್ತು ಶಕುಗಳ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದಾನೆ ಎಂದರೆ ಜನರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸುವವನು ಎನ್ನಬಹುದು.

ಪೂಜಣ ಎಂಬ ಈ ಪದವು ಪುಷ್ (ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಗಿದೆ. ಈ ಗುಣವು ಅವನ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ (ವಿಶ್ವವೇದಾಃ, ಅನಷ್ಟವೇದಾಃ, ಪುರೂವಸು, ಪುಷ್ಪಿಂಭರ) ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿಂದಲೂ (೬-೪೮-೧೫; ಇತ್ಯಾದಿ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅವನು ಆವಾರ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೂ, ರಾಶಿಗೂ ಒಡೆಯ (೬-೫೫-೨-ಮತ್ತು ೩). ಆದರೆ ಪೂಜಣನಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಇಂದ್ರ, ಶರ್ವಾನ್ಯ, ಮರುದಾದಿಗಳಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಂತೆ ವ್ಯಸ್ಥಿಸಂಬಂಧವಾದುದಲ್ಲ, ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ [ದೇವಕಿಗೆ] ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ದನಕರುಗಳಿಗೆ, ಅವನ ನಿರ್ಭಯವಾದ ಆಶ್ರಯ; ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನಂದಕರವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ದಾರಿ ತೋರಿಸುವುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ಜನರ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉತ್ತಮಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಜನರು ಸುಖಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಪೂಜಣನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಂಶವೆನ್ನಬಹುದು.

ವಿಷ್ಣು

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯಾದರೂ, ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಸಂಖ್ಯೆ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ, ಅವನ ಪ್ರಭಾವವು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಸೂಕ್ತದ ಕೆಲವು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವೇವಶಾಕ. ನೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಅವನ ಹೆಸರು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅವನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದರ್ಜೆಯದೇವತೆ. ಅವನ ಶರೀರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನ ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಅನೇಕ ಸಲ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ, ಅಗಾಧ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಯುವಕ (೧-೧೫೫-೬). ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹು-ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ ಅವನು ಇಡುವ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳು (ವಿಕ್ರಮ); ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು: ಸಲ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವನ ವಿಶೇಷಣಗಳು 'ಉರುಗಾಯು' ಮತ್ತು

' ಉಪಕ್ರಮ ' ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಭೂಭಾಗವನ್ನೆ ಲ್ಲಾ ಆವಶಿಸಿರಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ, ಮೂರನೆಯದು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಮತ್ಯಂಗಿಗೂ ಅಗೋ ಚರ (೧-೧೫೫-೫, ೭-೯೯-೩). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾನವೇ. ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ, ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧-೩) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಿಂದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೫-೩-೩). ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂಲನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ (೧-೨೦-೨೦) ಯೋಗ್ಯರು ಅನಂದ ಮಗ್ಗಿರಾಗುವುದು, ಮಧುವಿನ ಬಾವಿಯಿರುವುದು (೧-೧೫೪-೫) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಸಂತೋಷವಡುವುದೂ (೮-೨೯-೭) ಅವನ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆ ಗೃಹದಲ್ಲಿ. ಆ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಜ್ಜೆಯು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯುಗಳು ಮತ್ತು ವೇಗ ವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಗೋವುಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಸ್ತುತಿಮವವನ ಹಂಬಲ (೧-೧೫೪-೬) ಈ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ವಾಸಿಸುತ್ತವೆ (೧-೧೫೪-೨), ಅವು ಮಧುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿವೆ (೧-೧೫೪-೪) ವಿಷ್ಣುವು ತನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಾಸಸ್ಥಳವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೫೫-೧೦, ೧-೧೫೪-೫). ಅವನು ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೧೦೦-೫). ಅವನಿಗೆ ಮೂರು ವಾಸಸ್ಥಳಗಳಿವೆ (ತ್ರಿವಿಧ ಸ್ಥಳ ೧-೧೫೬-೫). ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂದಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಈ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಸೂರ್ಯಪಥವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಯಾಸ್ಕರ ಪೂರ್ವೀಕನಾದ (ನಿ. ೧೨-೧೯) ಔರ್ವಿವಾಭನೂ, ಬಹುಜನ ವರೋಚ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೂ ಈ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ ಗಳು, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದು, ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅಸ್ತವಿಸುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಯಜುರಾದಿ ಮೂರು ವೇದಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು, ಯಾಸ್ಕರ ಮತ್ತೆತ್ತಿಬ್ಬ ಪೂರ್ವೀಕ ನಾದ ಶಾಕಪೂಣಿ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ವರೋಚ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳು, ಇವರ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳೂ, ಪ್ರಪಂಚದ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಚಲನೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಉರುಗಾಯ, ಉರುಕ್ರಮ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮ (ಧಾತುಗಳು) ಅವನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಈ ಧಾತು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವನು ಅಕಾಲ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಒಂದು ತೆರೆ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೋದನು (೫-೪೭-೩) ಎಂದಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ವೇಗವುಳ್ಳವನು (ಏಕ) ಅಥವಾ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ (ಏವಯಾ, ಏವಯಾವನ್). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶೀಘ್ರ ಮತ್ತು ದೂರ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡುವುದೂ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳ ನ್ನನುಸರಿಸಿ (೧-೨೨-೧೮) ನಿಯತವಾಗಿ ಅವರ್ತಿಸುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ (ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥು) ವಿಷ್ಣುವು ನಿಯಮಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸದಾ ಇರತಕ್ಕವನು, ನಿಯಮಗಳ ವಿಧಾಯಕನು, ಮತ್ತು (ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಉಪಸ್ಥುಗಳಂತೆ) ಪುನಃಪುನಃ ಹೌದು, ಅಥವಾ ಹೌದು (೧-೧೫೬-೨ ರಿಂದ ೪). ಸವಿತ್ಯನಿ ನಂತೆ (೫-೧೦-೩), ವಿಷ್ಣುವು ಭೂಭಾಗಗಳ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದಾನೆ (೧-೧೫೪-೧; ೬-೪೯-೧೩) ಒಂದು ಕಡೆ (೧-೧೫೪-೬; ೧-೧೬೪-೪)ಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವು, ಚಕ್ರದಂತೆ, ತನ್ನ ನಾಲ್ಕು ನಾಮ (ಶುಕು: ಗುರುಕ್ಯ ೯೦ ಅಶ್ವ (ದಿವ)ಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇದು ೩೬೦ ದಿವಗಳುಳ್ಳ ವಷುವಲ್ಲದೇ ವೇರ ಇರಲಾರದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಶಾಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂಥ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೬-೬) ಇದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಲೆ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಅದೇ ಷೂನ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ. ಗರಗನನೆ ತಿರುಗುವ ಚಕ್ರವು

ಅವನ ಅಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಪಕ್ಷಿರಾಜನಾದ ಗರುಡನೇ ಅವನ ವಾಹನ. ಈ ವಾಹನವು ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಉಜ್ವಲಕಾಂತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಗರುಡ್ವಾನ್, ಸುಪರ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳಿವೆ. ಈ ನಾಮಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಷಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಕೌಸ್ತುಭವೆಂಬ ಮಣಿಯೊಂದು ಅವನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಜಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನ್ನು ಸೂರ್ಯನೊಂದು ಹೇಳುವುದು ಒಂದು ಮಹ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಯಾವುದೊಂದು ಅಂಶವನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಲುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ನೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿ. ಇದು ದೂರದೂರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಸೂರ್ಯನ ಒಂದು ಅಂಶವು ಐದು. ವಿಶ್ವ ಧಾತುವೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸೂರ್ಯನೊಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರುಗಳು ವಿಷ್ಣುವು ಬೇರೆ ದೇವತೆಯೆಂದೇ ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾದವೇ ಅವನ ಧಾಮವು. ಸೂರ್ಯನ ಅತ್ಯುಚ್ಚಾಯಸ್ಥಿತಿ ಯು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಯಾಸ್ಯರು ವಿಷ್ಣುವದ ಎಂದಿರುವುದು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕು, ಮತ್ತು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲೇ (ಗಿರಿಶ್ವತ್) ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವನು. [ಗಿರಿಶ್ವತ್] ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು [ಗಿರಿಶ್ವತ್-೨ ಮತ್ತು ೩], ೧೫೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ [೧-೧೫೫.೧] ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಒಟ್ಟಾಗಿ "ಮೋಸಕೋಳಗಾಗದ ಇಬ್ಬರು, ಪರ್ವತದ ತಿರುದ ಮೇಲೆ [ಸಾನ್ವನಿ] ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪರ್ವತಾಕಾರವಾದ ಮೋಡಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ, ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ [೩-೮೭-೪ನ್ನು ಯೋಲಿಸಿ]. ಇಂತಹ ಉಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರ್ವತಗಳಿಗೊಡೆಯ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು [ತೈ. ಸಂ. ೩-೪-೫-೧].

ವಿಷ್ಣುವು ಈ ರೀತಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡಲು ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದು ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ. ದುಃಖವು ಗ್ನಿನಾದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣುವು ಭೂಧಾಂಗಳನ್ನು, ಮೂರು ಸಲ ಹಾದುಹೋದುದು [೬-೪೯-೧೩]; ಮನುಷ್ಯನು ಮನೇಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ, ಅವನು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿದುದು [೭-೧೦೦-೪]; ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಅವನು ದೂರದೂರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನಾವು ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪವು [೬-೬೯-೫, ೬]. ಈ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಾಮನಾಂತಾರ ಕಥಾದಿಗಳು ಹೊರಟಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಕಥೆಗೆ ಅಧಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ [ಶ. ಪ್ರಾ. ೧-೨೫೨, ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೩೧, ತೈ. ಪ್ರಾ. ೧-೬-೧೫], ಅಸುರರಿಂದ ಆವೃತನಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುನಃ ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಮನನಾದನು ಎಂದಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವೇದ, ವೃತ್ತೃಣ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯುಧಮಾಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೆಂಬಲ. ಇಂದ್ರವಿಷ್ಣುಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂತ್ರವೊಂದಿದೆ [೬-೬೯] ಮತ್ತು ಇವರಿಬ್ಬರ ಹೆಸರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬಹಳ ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ವಿಷ್ಣುವೇತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯಾಗಲೇ [೭-೯೯-೫ ಮತ್ತು ೬; ೧೧೫೫-೨] ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯಾಗಲೇ [೭-೯೯-೪; ೧-೧೫೪-೬ ೧-೧೫೫-೧] ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಯೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ. ಇಂದ್ರನ ಓಡಿಸಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟನು [೮-೧೨-೨೭]. ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು "ಮಿತ್ರನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುತ್ತಾ ಹೊರಡು" [೪-೧೪-೧] ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸಿದನು (೬-೨೦-೨). ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳ ಪಾಪವನ್ನು ಇಯೂನಿದರು; ಶಂಖರನ ೯೯ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರು (೭-೯೯-೪ ಮತ್ತು ೫). ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನ ಅತ್ತ ಮಿತ್ರ (೧-೨೨-೧೯). ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನೊಡಗೂಡಿ, ವಿಷ್ಣುವು ಕೊಟ್ಟಿಗಿಯ ಪಾಂಗಲನ್ನು ತೆಗೆ ಯುತ್ತಾನೆ (೧-೧೫೩-೪). ವೃತ್ತನ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಅವನ ಹಿಂದೆಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಶ. ಪ್ರಾ. ೫-೧-೫-೧). ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು (೪-೨-೪; ೪-೫೫-೪; ೮-೧೦-೨; ೧೦-೬೬-೪) ಆಹ್ವಾನಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣು ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ, ವಿಷ್ಣು ವಿಗೂ ಇಂದ್ರನ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳು ಇರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ; ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ (೬-೬೯) ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಜಯಗಳೇ (೭-೯೦-೪ರಿಂದ ೬) ಅವು. ಅದೇ ರೀತಿ ಇಂದ್ರನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆಯಿರುವ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ (೬-೬೯-೫; ೭-೯೯-೬) ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಾಯುಮಂಡಲ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪ್ರದೀಪಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪ ಕಾರ್ಯ (೬-೬೯-೫), ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ, ಉಪಸ್ಥಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಜನನ ಕಾರ್ಯ (೭-೯೯-೪) ಇವುಗಳು ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವೆ. ಈ ಸ್ನೇಹಕೈಸ್ತೀಶ್ವರರೇ, ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣು ವಿನೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿ (೮-೩-೪; ೮-೧೨-೧೬), ಆದರಿಂದ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೩-೪; ೧೦-೧೧೩-೨). ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಸುತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮೂರು ಬಟ್ಟೆಲುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾನ ಮಾಡಿದನು (೨-೨೨-೧); ಇದು, ಮಧುಪೂರಿತವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಿ ತರುತ್ತದೆ (೧-೧೫೪-೪). ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ೧೦೦ ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ಪಾಕಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೬-೧೬-೧೧) ಅಥವಾ ೧೦೦ ಎಮ್ಮೆ ಮತ್ತು ಹಾಲಿನಿಂದಾಡ ಪಾನೀಯವನ್ನು ಪಾಕಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮-೬೬-೧೦). ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಗೂಡಿ ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೧೫-೯).

ವೃತ್ತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸತತವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮರುತ್ತಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಚಾರಿಗಳಾಗಿ ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಮದಕರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರಗಳಂತೆ ಕುಳಿತರು (೧-೮೫-೭). ಕ್ಷಿತ್ರಗತಿಯ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಜೋಮಮಾಡುವಾಗ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಆಹೂತರಾಗುತ್ತಾರೆ (೨-೩೪-೧೧). ವೇಗಗಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಔವಾಯುದ್ಧ ಫಲವೇ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು (೮-೨೦-೩). ಪೂಜಾ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ೧೦೦ ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ಪಾಕಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೆಂಬಲರಾಗಿದ್ದರು (೬-೧೬-೧೧). ಮರುತ್ತುಗಳ ಮನೋಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವೇದಾಂತ ಮತ್ತು ಅಸ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ; ಇಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಸಹಕರಿಸಿದಾಗಲೇ ವಿಷ್ಣುವು ವಿಧಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು (೧-೧೫೬-೪). ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂರ್ಯದ್ದಿ (೫-೪೬) ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಶಾಪು ಜೊರಟಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಕರಡುಕೊಂಡು ವೇಗವಾಗಿ ಜೋಗುತ್ತಾನೆ (೫-೮೭-೪ ಮತ್ತು ೫).

ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ನಾನಾಗುಣ ಮತ್ತು ರೂಪವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. "ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವರೊಡನಧಾರಿಯಾದರೂ, ಧರ್ಮಗೆ ಈ ರೂಪವು ಮರಿಯದಂತಿರಲಿ" (೬-೧೦೦-೬). ಅವನು ಗರ್ಭರಕ್ಷಕ (೭-೩೬-೯); ಗರ್ಭಧಾರಣೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿಂದು ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗುವಂತೆ (೧೦-೦೮೪-೧). ೧೦-೦೮೪-೧೬ನೇ ಮಂತ್ರವಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಗಳ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಇವು ಅವುಗಳನ್ನು ಇವು ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದವೆಂದೆ ರೂಪ ತ್ಯಕ್ತವೆಂತಿರುವನ್ನು ಇವು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಇತರ ಗುಣಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಮೃತ; ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತಹವು. ಅವನು ಉದಾಹರಣೆ ಮತ್ತು ತೊಂದರೆ ಮಾಡುವವನಲ್ಲ (೮-೨೫-೧೨) ಉಪಕಾರಿ (೧-೧೫೬-೫); ಧಾರಾಳಿ (೭-೪೦-೫); ರಕ್ಷಕ (೩-೫೫-೧೦); ಅವನನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (೧-೨೨-೧೮); ನಿರುದ್ರವನೂ, ಉದಾರಿಯೂ ಆದ ವಿವೇಚಕನು (೧-೧೫೫-೪). ಅವನೇ ತ್ರಿಲೋಕಕರ್ತ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನು (೧-೧೫೪ ೪). ಅವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಗೂಟೆಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದಾನೆ (೭-೯೯-೩). ಅವನು ವಿಧಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವವನು (೧-೧೫೬-೪).

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವು, ಸ್ವರ್ಗ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಟ್ಟಿನೆಂದಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೯-೩-೯; ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೧-೨-೭). ಈ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಯಾವ ಕರ್ತೃವು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅನುಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೯-೩ ೧೦ ಮತ್ತು ೧೫).

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ರಾಕ್ಷಸನಾಶ ಮಾಡಿದಾನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅಸುರರು ನಿತ್ಯ ಸೈರಿಗಳು; ಪದೇ ಪದೇ ಯುದ್ಧವಾಗುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳೇ ಸದಾ ಜಯಶೀಲರಲ್ಲ; ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸರಾಜಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಜಯಶಡೆಯಲು ಉಪಾಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ವಿ. ಬ್ರಾ. ೬-೧೫)ರಲ್ಲಿ. ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳು ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವಾಡಿ, ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ; ವಿಷ್ಣುವು ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನುವಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆ ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳು (ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದು. ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಕಂಠ, ವೇದಗಳು, ವಾಕ್ಯ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿದನು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೫)ರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.—ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು; ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮುಂದೆನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಮ ಗೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ವಾಮನರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅವರೊಳಿಕ್ಕುಳುವಷ್ಟು ಜಾಗವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅಸುರರು ಒಪ್ಪಿದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗವಾಡಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂಲಕ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದರು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೯-೩-೯) ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಹಾಯ್ದು, ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಂದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ವಿಷ್ಣುವು ವಾಮನನಾಗಿ, ಮೂರು ಲೋಕವನ್ನು ಗೆದ್ದನು (ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೩-೧). ವಾಮನರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದುದು ದೈತ್ಯರ ಅಪನಂದಿ ಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು. ಇದೇ ಮುಂದೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಮನಾವತಾರ ಕಥೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಕಥೆಗೆ ಆಧಾರ ಮುಗ್ಧೇದದ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳು (೧-೬೧-೭; ೮-೬೬-೧೦). ವಿಷ್ಣುವು ಸೋಮಪಾನವಾಡಿ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ವೃತ್ರ ವರಾಹನಿಗೆ ಸೇರಿದ ನೂರು ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಿರ ಪಾತ್ರೆಯೊಂದನ್ನೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋದನು; ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಾಕಾರವಾದ ವೋಡಗಳ ಮೂಲಕ ಬಾಣವನ್ನು ಹೊಡೆದು, ಆ ವರಾಹವನ್ನು ಕೊಂದನು. ಇದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. (೬-೨) ಅಸುರರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ದೋಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಒಂದು ವರಾಹವು ಸತ್ತ ಪರ್ವತಗಳ ಆಚೆ ಆ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟಿತು; ಆಗ ಇಂದ್ರನು ದರ್ಬೆಯೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅವರಿಂದ, ಎಲಾ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ವರಾಹವನ್ನು ಕೊಂದನು; ವಿಷ್ಣುವು (ಯಜ್ಞವು) ಅವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋದನು; ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸರ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಇದೇ ಕಥೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಗಳೊಡನೆ ಚರಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ:—ಒಂದು ಸಾಯಣರಿಂದ ೪-೬೬-೧೦ನೆಯ ಮಂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ

ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶಕಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧೪-೧-೩-೧೧) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಫಲಮಿಯನ್ನು ವರಾಹವು ಮಲಕೃತ್ತಿಕಾ ಎಂದೂ, ತೈತ್ತಿರೀಯು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೭೧-೫-೧), ಕೃಳಯ ಜಲಕಿಯಿಂದ ಫಲಮಿಯನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ ವರಾಹವು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಒಂದು ರೂಪವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮುಂದೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವರಾಹವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಮನುವನ್ನು ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೧) ಮುಕ್ತೈನು ಮುಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ, ಸೃಜಿಸಬೇಲೆಂಬ ಅವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೫-೧-೫; ತೈ. ಆ. ೧-೨೩-೩) ಪ್ರಳಯೋದಳದಲ್ಲಿ ಜೂರ್ಮಾರೂಪಿಯಾಗಿ ಸಂತರಿಸುತ್ತಾನೆ; ಮುಂದೆ ಇದೂ ಒಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಪ್ರಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಮೊದಲು ಯೋಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಬಹಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ; ಬಿಲ್ಲು ಪಟೇಲಿ ಕಟ್ಟಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ (ಮೋಗದ) ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಿ, ಅವೇ ಸೂರ್ಯ (ಅವಿತ್ಯ)ನಾಯಕು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧). ಅಮೇಲೆ (ತೈ. ಆ. ೫-೧-೧ ರಿಂದ ೭) ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾಗದ ಶಿರೋಧಾಗವನ್ನು ಮುಂಚಿನ ಸ್ಥಾನದಷ್ಟಿಟ್ಟರು; ಆದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಲೂ, ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು ಎಂಬುದೊಂದು ಕಥೆ.

ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಮೊದಲನೆಯ; ಅಗ್ನಿಯು ಚಿಕ್ಕನನು; ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಾ ಇವರ ಮಕ್ಕಳೆ ಇದಾರೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧). ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಗಳ ಬಾಗಿಲು ಲಾಯುವವನು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೩೦) ಎಂದೂ ಇದೆ; ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನೆಂದಗೂಡಿ, ಗೋಲಾಲೆಗಳ ಬಾಗಿಲು, ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಹೇಳುವ ೧-೧೫೬-೪ನೆಯ ಮಂತ್ರವು ಉದ್ಭೂತವಾಗಿದೆ.

ವಿವಸ್ವಾನೋ

ವಿವಸ್ವತನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕಸೂಕ್ತವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಮಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಸಲ ಆ ಹೆಳರು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನು ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ತಂದೆ (೧೦-೧೭-೨) ಮತ್ತು ಯಮನ ತಂದೆ (೧೦-೧೪-೫; ೧೦-೧೭-೧). ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಮನುವಿನ ತಂದೆ. ಈ ಮನುವಿಗೆ ವಿವಸ್ವಾಣ (ವಾಲ. ೪-೧) ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಅರ್ಥವೇನೆಂದ, ಶಕಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನುವಿಗೆ ವೈವಸ್ವತ ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನವಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರೂ ವಿವಸ್ವಾಣ್ ಅದಿತ್ಯನ ಸಂತಾನ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೫-೬-೨; ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೧-೩-೪). ಒಂದೊಂದು ಈ ದೇವತೆಗಳೂ ವಿವಸ್ವತನಿಂದ (ಜನಮಾ) ಜನಿಸಿದರೆಂದಿದೆ (೧೦-೬೩-೧). ತ್ವಷ್ಟುವಿನ ಶ್ರುತಿ ಸರಣ್ಯವು ವಿವಸ್ವತನ ಪತ್ನಿ (೧೦-೧೭-೧ ಮತ್ತು ೨).

ವಿವಸ್ವತ ಮತ್ತು ಮಾತಂಕರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮೊದಲನೇ ಾಹುಕೆಂದನು (೧-೩೧-೩). ಒಂದೇ ಒಂದು ಶಬ್ದ ಮಾತಂಕರನು ವಿವಸ್ವತನ ದೂತನು (೬-೪-೪); ಇತರ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ಇವನ ದೂತನು (೧-೫೨-೧; ೪-೭-೪; ೮-೩೯-೩; ೧೦-೨೧-೫) ಎಂದಿದೆ. ವಿವಸ್ವತನು ಮುನಿಯಾಗಲು ಅಗ್ನಿಯು ಅವನ ಮಾತಾಪಿತೃ (ಅರಣಿ)ಗಳಿಂದ ಮಥಿತನಾದನು (೫-೧೧-೩).

ವಿವಸ್ವತನ ಅಪ್ಪನ ಅಥವಾ ಸ್ವಪ್ನವು ದಿದು ಶಬ್ದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳು (೧೦-೧೨-೭) ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು (೩-೫೧-೩) ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ; ಅಲ್ಲಿಯೇ ಗಾಯಕರು ಇಂದ್ರನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನು ಗಾಣಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೫೩-೦; ೬-೩೪-೭); ಅಥವಾ ಲಾಹರದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನು ಗಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧೦-೭೫-೧). ವಿವಸ್ವತನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು ಏಕಪದಾಯಕು ಎಂಬ (೧-೧೩೯-೧) ಹೇಳುವುದೂ ಈ ಅಥವಾದುದೆಂದೇ ಇಂದೇಕು.

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವಿವಸ್ವತನಿಗೂ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವು ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ವಿವಸ್ವತನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷ (೮-೬-೩೯) ತನ್ನ ನಿಧಿಯನ್ನು ವಿವಸ್ವತನ ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟನು (೨-೧೩-೬). ವಿವಸ್ವತನ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಆಕಾಶದಿಂದ ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೬೧-೮; ೫-೫೩-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ವಿವಸ್ವತನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇಷ್ಟು ಸಾಮೀಪ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ಸೋಮವು ಅಲ್ಲಿರಲೇಬೇಕು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೂ ವಿವಸ್ವತನಿಗೂ ಸಮೀಪಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಸೋಮವು ವಿವಸ್ವತನೊಡನೆ ವಾಸಿಸುತ್ತದೆ (೯-೨೬-೪) ಮತ್ತು ವಿವಸ್ವತನ ಪುತ್ರಿಯಿಂದ (ಬೆರಳುಗಳಿಂದ) ಸೋಮವು ಶುದ್ಧ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೧೪-೫). ವಿವಸ್ವತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇಲೆ ನಸುಗೆಂಪಾದ ಸೋಮವು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದ್ದೆ ಎಲಾ ಜನ ಸೋದರಿಯರು (ಉದಕ) ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಸೋಮನು ವಿವಸ್ವತನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸುಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೯-೬೬-೮; ೯-೯೯-೨). ವಿವಸ್ವತನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದು, ಸೋಮಧಾರಿಗಳು ಜಿರಿಯಿಂದ ಬೀಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಉಷೋದೇವಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತವೆ (೯-೧೦-೫).

ವಿವಸ್ವತನೊಡನೆ ವಾಸಿಸುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಹವನಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಾನಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (೧-೪೬-೧೩). ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಹೂಡುವಾಗ ಆಕಾಶದ ಪುತ್ರಿಯು (ಉಷಸ್ಸು) ಮತ್ತು ವಿವಸ್ವತನ ಎರಡು ದಿನಗಳು (ಪ್ರಾಯಶಃ ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ) ಜನಿಸುತ್ತವೆ (೧೦-೩೯-೧೨; ೮. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೨.೨-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಮರಣ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ವಿವಸ್ವತನೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೬೫-೬). ವಿವಸ್ವತನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದುಷ್ಪಗುಣವಿದೆ; ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರು, ವಿವಸ್ವತನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣವು ವಾರ್ಧಕೈಕೈಂತ ಮುಂಚೆ ವಧಿಸದಿರಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೫೬-೨೦; ೮. ವೇ. ೧೯-೯-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವಿವಸ್ವತನು ಯಮನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ೮. ವೇ. ೧೮-೩-೬ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿವಸ್ವತ್ ಎಂದರೆ ಹೊಳೆಯುವ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ, ಅವಿತ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವರು (೧-೯೬-೨). ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಞಾನ, ಪಾರಂಹಿತನು, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಋಷಿ ಮತ್ತು ಉಷಃಶಾಲದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೯-೩). ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಾರೆ (೧-೪೪-೧) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು, ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಾದ ಉಷೋದೇವಿಯ ಬೆರಗುವ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಲು ಕಾತುರಾಗಿದ್ದಾರೆ (೩-೩೦-೧೩). 'ವಿವಾಸ್' (ಜೆನುಗಿ ಬೆರಗು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿವಸ್ವಾತ್ ಮತ್ತು ಉಷಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಈ ಪದಗಳ ನಿಸ್ಪತ್ತಿಯು ಶಕಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ; ಅದಿತ್ಯವಿವಸ್ವತನು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಹಗಲುಗಳನ್ನು ಬೆರಗುತ್ತಾನೆ (೮. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೨-೪)

ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ. ೮-೫; ವೈ. ಸಂ. ೧-೬-೧೨) ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಸ್ವತನಿಗೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈತನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅದೂ ಒಂದು ನಾಮಧೇಯ.

ವಿವಸ್ವತನು ಪುರಾಣಕಥಾನಾಮಕನಾಗಿ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. ಪದದ ನಿಸ್ಪತ್ತಿ, ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿರುವ ಸಂಬಂಧ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯೇ ಅವನ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯೋಚಿಸಿದರೆ, ವಿವಸ್ವತನು ಉದಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನೆಬಹುದು. ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿವಸ್ವತನು ಸೂರ್ಯನೆಂದೇ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಹೆಸರು ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯನ್ನು ತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ವಿವಸ್ವತನೆಂದು ಒಟ್ಟರ ಮತ.

(Bergaigne) ಮತ್ತು ಮೊನ್ಬೆರ್ಗಿಯ (Oldenberg) ವಿವಸ್ತುತನು ಬೆಳಕಿಣ್ ಅಥವಾಪದೀವನೆಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಧಾರಗಳು ಸಾಲದಿಂದೂ, ಅವನನ್ನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಯಜ್ಞಮಾಡಿದವನು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮೂಲಪುರುಷನು ಎಂದೂ ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅದಿತ್ಯರು

ಇದು ಒಂದು ದೀವಗಣ. ಈ ಗಣವನ್ನು ಅರು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಮತ್ತೆರಡು ಸೂಕ್ತಭಾಗಗಳೂ ಒಳಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ದೇವತೆಗಳು ಸೇರಿವೆ, ಅವರ ಹೆಸರುಗಳೇನು ಎಂಬುದು ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆರಾಧ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಲ್ಲೂ ಎಡೆಸಿಲ್ಲ; ಅದೂ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಡೆ ಇದೆ: ಮಿತ್ರ, ಅಧ್ಯಮ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ, ಅಂಶ (೨-೨೭-೧) ಈ ಆರು; ಕಡೀ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ವಿಳೇವಡೂ (೯-೧೧೪-೩), ಒಂದು ಸಲ ಎಂಟೆಂದೂ (೧೦-೭೨-೮), ಮತ್ತು ಅದಿತಿಯು ಮೊದಲು ವಿಳು ಜನರನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಎಂಟನೆಯ ಮಾರ್ತಾಂಡನನ್ನು ಅನಂತರ ತಂದಳೆಂದೂ ಇದೆ. ಈ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದಿತ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅದಿತಿಗೆ ಎಂಟು ಮಕ್ಕಳು (ಅ. ವೇ. ೮-೯-೨೧); ಅವರು, ಮಿತ್ರ ಅಧ್ಯಮ, ವರುಣ, ಅಂಶ, ಭಗ, ಧಾತೃ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿವಸ್ವತ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೧); ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಐದು ಹೆಸರುಗಳು ಮುಗ್ಧೀದನದಲ್ಲಿ (೨-೨೭-೧). ಮಾರ್ತಾಂಡನನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದಿತ್ಯರು ಎಂಟು ಜನರಾದರು (ತೈ. ಬ್ರಾ.) ಮತ್ತೆರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ (ಶ ಬ್ರಾ. ೬-೧-೨೮; ೧೧-೬-೩-೮) ಅದಿತ್ಯರು ತಿಂಗಳೆಂಬ ರೀತಿ ಹನ್ನೆರಡು ಜನರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯರು ತಿಂಗಳೆಂಬ ರೀತಿ ಹನ್ನೆರಡು ಜನರು, ಅವರಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತು ಅವನೇ ಅವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಮುಗ್ಧೀದನ ಅರು ಜನನ ಒೊತೆಗೆ (೨-೨೭-೧) ಸೂರ್ಯನೂ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಗಣಿತನಾಗಿದಾನೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅದಿತ್ಯನೆಂಬುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಕಂಗಣಿತನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಅದಿತ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ವೇದತೆಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಹಿತನಾದನು (೧೦-೮೮-೧೧). ಒಂದು ಕಡೆ, ನಾಲ್ಕು ಜನ (ಭಗ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಮ) ಅದಿತ್ಯರೊಡನೆ, ಸವಿತೃ ಸೇರಿಕಲ್ಪಟ್ಟಿದಾನೆ (೮-೧೮-೩). ಮುಗ್ಧೀದನದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯರು ವಿಳೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಸೂರ್ಯನೇ ವಿಳನೆಯವನು, ಅದಿತಿಯು ಒಂದು ಸಲ ಎಸೆದು ಪುನಃ (೧೦-೭೨-೮ ಮತ್ತು ೯) ತಂದ ಮಾರ್ತಾಂಡನೇ (ಅಸ್ತಮಾನ ಸೂರ್ಯ) ಎಂಟನೆಯವನರಬೇಕು ಸೂರ್ಯನು ಅದಿತಿ ಮಗ (ಅ. ವೇ. ೧೩-೨೯ ಮತ್ತು ೩೭), ಸೂರ್ಯಹಂದ್ರರು ಅದಿತ್ಯರು (೮-೨-೧೫), ಮತ್ತು ಐವತ್ತು. ಮಿತ್ರ ವರುಣ, ಐವತ್ತು ಭಗ, ಅಂಶ ಮತ್ತು ವಿವಸ್ವತ, ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ (೧೧-೬-೨) ಅದಿತ್ಯನು. ಒಂದೇ ಒಂದು ಸ್ತಳದಲ್ಲಿ (೯-೧-೪), ಅದಿತ್ಯರ ತಾಯಿ ಅದಿತಿಯಲ್ಲ; ವಸುಗಳ ಮಗಳು ಸೃಷ್ಟಿವರ್ಣದ ಮಧುಕಣ್ಣಾ ಎಂಬುವಳು ಎಂದಿದೆ.

ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವರುಣನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನೂ ಒಂದು ಸಲ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಎಡೆಕಲ್ಪಟ್ಟಿದಾನೆ ೭೮೫-೪, ಮತ್ತು ನಾರು. ೪-೭ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅದಿತ್ಯನು. ಮೈ. ಸಂ. ೨-೧೧೨ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು, ಆದರೆ ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೬-೩-೫ರಲ್ಲಿ ಅವನು ಹನ್ನೆರಡು ಅದಿತ್ಯರಿಗಿಂತ ಉನ್ನತನಾದೆ. ಒಂದೇ ದೇವತೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗರಲ್ಲಾ, ವರುಣನೇ ಅದಿತ್ಯ; ಆದರೆ ಮಿತ್ರದೇವ ಉನ್ನತನಾದೆ. (೩-೫೯) ಮಿತ್ರದೇವತೆಯು ಅದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾನೆ. ಇಬ್ಬರು ಮಾರ್ತೃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರು ಅದಿತ್ಯರು; ಒಂದು ಸಲ ಮಾರ್ತೃ ಇಂದ್ರಹುಣುಕು ಅದಿತ್ಯರು. ಮೂರು ಜನ ಆದರೆ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ, ಅಧ್ಯಮರು ಅದಿತ್ಯರು. ಐದು ಜನ ಆದರೆ (ಒಂದೇ ಸಲ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು). ಹಿಂದಿನ ಮೂವರ ಒೊತೆಗೆ ಸವಿತೃ ಮತ್ತು ಭಗರು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ದಕ್ಷನೆಂಬುದು, ಒಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು.

ಅರು ಹೆಸರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಿತ್ಯಗಣವನ್ನು ಅನೇಕಕಲ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ: ಪ್ರತಿಪಠಾ ಗಣದ ಜೊತೆಗೆ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಹೆಸರು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವರಿಬ್ಬರ ಹೆಸರು ವಕುಗಳು, ರುದ್ರರು, ಮರುತ್ಯುಗಳು, ಅಂಗರಸರು, ಮುಭುಗಳು, ವಕ್ರೇದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಿತ್ಯರೆಂದು ಸೂರ್ಯಗಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವರ ಸ್ವಭಾವವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗೀಯತೆಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳೆನ್ನು ಬಹುದು. ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರಿಗೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ, ಸೂರ್ಯ, ಆಂಧ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಉಪ್ಪಿನಂತೆ ಬೆಳಕಿನ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ವಾಭಾವವನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅದಿತ್ಯರ ಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, (೨-೨೭)ರಲ್ಲಿ ವಿಕೀಕವಾಗಿ, ಅದಿತ್ಯರೆಂದೆ, ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಅರೈಮರೇ ಉದ್ವಿಷ್ಟರು. ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲರುವುದೂ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಪ; ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರು, ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೨-೨೭-೩ ಮತ್ತು ೪). ಮನುಷ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಳ್ಳೆಯದು ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ನೋಡಬಲ್ಲರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕರ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು (೨-೨೭-೩; ೮-೧೮-೧೫). ಅವರಿಗೆ ಸುಳ್ಳೆಂದರೆ ದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಪಾಪಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ (೨-೨೭-೪; ೭-೫೨-೨; ೭-೬೦-೫; ೭-೬೬-೧೩). ಪಾಪವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ (೨-೨೭-೪; ೭-೨೯-೫), ಆದರ ದುಸ್ವರಿಣಾಮವನ್ನು ತಪ್ಪಿಬೇಕೆಂದೂ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ತ್ರಿಶ ಆಶ್ರಯಿಗಳ ವರ್ಗಾಯಿಸಬೇಕೆಂದೂ (೫-೫೨-೨; ೮-೪೭-೮) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವರು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧಿಸಿ ಕಂಡ ಬಂಧಿಸುತ್ತಾರೆ (೨-೨೭-೧೬) ಆದರೆ, ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ರಿಕ್ಕಿಗಳ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಮರಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವಂತೆ, ತಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೪೭-೨). ಕವಚಗಳಂತೆ ಸೇವಕರನ್ನು ಒಂದು ಬಾಣವು ಪಾಕದಂತೆ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೪೭-೭ ಮತ್ತು ೮). ರೋಗ ಮತ್ತು ದುಃಖಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೧೮-೧೦) ಮತ್ತು ಬೆಳಕು, ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು, ಸಂತಾನ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತನ ಮುಂತಾದ ಸತ್ಪಲಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೨-೨೭; ೮-೧೮-೨೨; ೮-೫೬-೧೫ ಮತ್ತು ೨೦).

ಅವರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಕೀಕಣಗಳು ಇವು: ಕುಟಿ, ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣ, ಅನೇಕ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ (ಘೂರ್ಣು), ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸಬೇ ಇರುವ (ಅನಿಮಿಷ), ನಿಶ್ಚಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ (ಅಸ್ತುತ್ಪ), ದೂರದರ್ಶಿ ದೀರ್ಘಾಧಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅವರು ರಾಜರು, ಮಹಾಬಲಾಧ್ಯರು, ಬಹುದೊಡ್ಡವರು, ಗಂಭೀರರು, ಅನುಲ್ಲಂಘನೀಯರು. ನಿರಾಕವನರು, ನಿರೋಪಕರು, ಪಾಪರಹಿತರು, ಶುದ್ಧರು ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರರು.

ಅದಿತ್ಯರು ಎಂಬ ಹೆಸರು ತಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದು. ಅದಿತ್ಯಶಬ್ದದ ಮೂರು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು (ಐ. ೨-೧೩ ತೈ. ೮. ೧-೧೮-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವೈಯಕ್ತಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ.

ಅಧ್ಯವಾ:—ಮಗ್ನೀದದಲ್ಲ ನೂರು ಕಡಿ ಬಂದಿದ್ದರೂ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ನಿಘಂಟುವಿನ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದೆ. ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರತಾಗಿ, ಬಾಕಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪ; ಅದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು 'ಹೊತೆಗಾದ' 'ಕಾಸ್ತರೆ' ಎಂಬ ರೂಪಾಕ್ಷರ

ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಈ ಅರ್ಥವು ಆ ದೇವತೆಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ "ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ನೀನೇ ಅರೈಮು" (೫-೩-೨) ಎಂದಿದೆ. ಅರೈಮ್ನು (ಅರೈಮು ಸಂಬಂಧವಾದುದು) ಎಂಬುದು ಮಿತ್ರಕ್ಕೆ (ಸ್ತ್ರೀಹಿತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ (೫-೫-೨) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಿತ್ರನೆಂದ ಅರೈಮ್ನು (ಸ್ತ್ರೀಹಿತ), ಅರೈಮು, ಈ ಎರಡು ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಗ:—ಒಂದು ಸೂಕ್ತ (೭-೪೧) ಈ ದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿರುವುದು; ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ತುತರಾಗಿವಾರೆ. ಈ ಹೆಸರು ಸುಮಾರು ೬೦ ಬಾರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ 'ದಾಪ್ತ, ಹಂಚಿಕೊಡುವವನು' ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ; ಇಷ್ಟತ್ತು ಸಲ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸವಿತ್ಯವಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಂಚುವವನು ಎಂದೇ ಕಲ್ಪನೆ; ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಕ್ಷಾಭಿಸುವಾಗ, ಭಗನಿಗೆ ಹೋಲಿಸುವುದು. ಔದಾರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಭಾಗ್ಯ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೦ ಕಡಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಈ ಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆಯೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ. (೭-೪೧-೨)ರಲ್ಲಿ, ಭಗನಿಗೆ ಹಂಚುವವನು ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು, ಮನುಷ್ಯರು ಪಾತ್ರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವಂತಾಗಲೆಂದು ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ (೫-೪೬-೬), ಅವನು ಹಂಚಿಕೊಡುವವನು; ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಪಾರ ಸಂಪತ್ತು ಕೊಡುವವನಾಗಲೆಂದು (ಭಗವಾನ್) ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಉಪೋದೇವಿಯು ಭಗನ ಸೋದರಿ (೧-೧೨೩-೫). ಭಗನ ಕಣ್ಣು ರಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ (೩-೫೪-೧೪). ಯಾಸ್ವರು (ಐದು, ೧೨-೧೩)ರಲ್ಲಿ ಭಗನು ಬೆಳಗಿನವೇಳೆಗೆ ಓಡಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಭಗನು ಉದಾರವಾಗಿ ದಾಸನಾದುವವನು ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕು; ಅಥವಾ ಬಹಳ ಸ್ವಸ್ತನಾಗಿ ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ, ಅಪಾರ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ದೇವತೆಯೆನ್ನಬಹುದು.

ಅಂಶ:—ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಭಗ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಅಂಶ ಎಂಬುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು. ಭಾಗ ಅಥವಾ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹಂಚುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮೂರೇ ಸಲ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಾಗಿರುವುದು; ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಸಲಮಾತ್ರ ಆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಂಶನೆಂದೂ, ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಉದಾರಿಯಾದ ದೇವತೆಯೆಂದೂ (೨-೧-೪) ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ದಕ್ಷ:—ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಿಗೆ ಸುಮಾರು ಅರುಸಲ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮರಿಗೆ (೩-೧೪-೭; ೯-೬೧-೧೦; ೨೫೨) "ಹಸ್ತುಕಾ, ಬಲಾಘ್ಯ ಚತುರ, ಬುದ್ಧಿವಂತ" ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಾನೋರಣೆಯುರದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ, ಚತುರ ಅಥವಾ ಚತುರನಾದ ದೇವತೆಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಪದವು ಅರು ಜನ ಅದಿಕ್ಕೂ ಹೆಸರು ಬರುವ (೨-೨೨-೧) ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊರತು, ಒಂದು ಮಂತ್ರ ಹತ್ವನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದು. (೧-೯೯ ೨)ರಲ್ಲಿ ಇಹಂ ಅದಿಕ್ಕೂ ಹೆಸರೆಯೂ, (೧೦-೬೪-೫)ರಲ್ಲಿ, ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅಧ್ಯಮೂಹನಿಯೂ ನಿರೋಚಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯು ಅವನ ಅನಿತ್ರಿಯೆಂದೂ ಇದೆ. ಸೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯವಾದ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೧೦-೭೨-೪ ಮತ್ತು ೫). ದಕ್ಷನು ಅದಿತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಅಲ್ಲೇ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಅದಿತಿಯು ಅಪಾನಿಹಂ ಜಗನ್ನಿಹಂವೆಂದೂ, ಅವನ ಮಗಳೆಂದೂ, ಅಪಂತರ ದೇವತೆಗಳು ಜಗನ್ನಿಹರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದಕ್ಷನ ಇಷ್ಟ ಸ್ವಾಭಾವ ಅದಿತಿಯು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಪ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದುವು (೧೦-೫-೭). ಈ ಕಡೆಯ

ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ದಕ್ಷ ಅದಿಯರು ಜಗನ್ನಾತಾಪಿತೃಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆ ತಾಡಿಯರ ಉತ್ತಮಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರೆಂಬ ವಿರೋಧಾಭಾಸವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿದೆ ಹೊಸದಲ್ಲ. ಅದಿತ್ತರಿಗೆ 'ದಕ್ಷಪಿತರಃ' ಎಂದರೆ ದಕ್ಷನೇ (ಕಾಶಲ್ಯವೇ) ಪಿತೃವಾಗಿ ಉಕ್ತವರು (೬-೫೦-೨) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೂ ಇದೇ ಹೆಸರಿಂದ (೭-೬೬-೨; ದಕ್ಷಪಿತರೌ) ಮತ್ತು ಅವರು 'ಸುದಕ್ಷ'ರೂ ಹೌದು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ (೮-೫೫-೫) ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಸೂನೂ ದಕ್ಷಪು). ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'ದಕ್ಷ' ಎಂಬ ಪದವು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ 'ದಕ್ಷಪಿತರಃ' ಎಂದು ಹೆಸರಿರುವುದು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪದವಿನ್ಯಾಸಗಳೇ ದಕ್ಷನಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಾರೋಪಣೆ, ಅವನಿಗೆ ಅದಿಶಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಶಾಕವಿತ್ತಂತೆ ಇದೆ. ಕೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ದಕ್ಷಪಿತರಃ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ತಿಕರ್ತೃ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂಬಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬನೇ ದೇವತೆ (ಶ. ಐವ್ರ. ೨-೪-೪-೨).

ಉಪಾಂಠ:

ಉಪೋದೇವತೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಸೂಕ್ತಗಳು ಇವು ಮತ್ತು 'ಉಪಸ್' ಎಂಬ ಪದವು ೩೦೦ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಉಪಾಕಾಲಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಯ ವಿಷಯ ಚರ್ಚಿಸುವಾಗಲೂ, ಅರುಣೋದಯವು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಉಪೋದೇವತೆಯಷ್ಟು ಮನೋಹರರೂಪ ವೇದದ ಯಾವ ದೇವತೆಗೂ ಇಲ್ಲ. ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಪದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ರಮ್ಯವಾದ ವರ್ಣನೆ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾಗ ಅಥವಾ ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳು ಆಕೆಯ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿಲ್ಲ. ನರ್ತಕಿಯಂತೆ ಅಂದವಾದ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಆಕೆಯ ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧-೯೨-೪; ೬-೬೪-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ತಾಯಿಯಿಂದ ಆಲಂಕೃತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯಂತೆ ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೩-೧೦). ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾಗಿ, ಪೂರಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಸೊಬಗನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೪-೨ ಮತ್ತು ೪). ಅತುಲವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾ, ಚಿಕ್ಕವರು, ದೊಡ್ಡವರೆನ್ನದೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೪-೬). ಸ್ನಾನ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಉದಿಸಿ ಬಂದು ಆಕೆಯು, ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾಳೆ (೫-೮೦-೫ ಮತ್ತು ೬). ಪುರಾತನಳಾದರೂ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಜನಿಸುವುದರಿಂದ, ಅವಳು ತರುಣಿ; ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಅವಳು ಮತ್ಸ್ಯರ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಕ್ಷೀಣಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (೧-೯೨-೧೦). ಪೂರೈದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆಕೆಯು ಈಗಲೂ, ಮುಂದೆಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ; ಅವಳು ಅಮರಳು, ವೃದ್ಧಳಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ (೧-೧೧೩-೧೩ ಮತ್ತು ೧೫). ಆ ತರುಣಿಯು ಪುನಃ ಬಂದು, ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಂದೆ ಎಷ್ಟರ ವಾಗುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೩-೨). ಕಳೆದುಹೋದ ಉಪಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಕಡೆಯವಳಾಗಿಯೂ, ಮುಂದೆ ಬರುವವುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯವಳಾಗಿಯೂ, ಮತ್ಸ್ಯರ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೪-೨). ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಸಬಳಾಗಿ, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (೩-೬೧-೩). ಪಾದಚಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಾರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಅವಳೇ ಉಸಿರು ಅವಳೇ ಪ್ರಾಣ (೧-೮೮-೫ ಮತ್ತು ೧೦; ೧-೪೯-೩). ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುವುದೇ ದ್ಯೋತ್ಸ್ಯರ, ವಿಳಸುತ್ತಾಳೆ (೧-೯೨-೯; ೭-೭೭-೧). ಉಪಸ್ಸುಗಳು ದ್ವಿವಾದ ಮತ್ತು ಚತುರಾದ ಜಂತುಗಳನ್ನು

నిద్రయింపబ్బిసి, కాఁడ్మొదెన్నుమరన్నా గి మాడుత్రవే. (౪-౫౧-౫). అదుఱిదెయవారదే, కన్నెగళు గుడినిదెం దారుత్రవే; మనుక్కరు అపారాన్నేఱిగళాగుత్తారే (౧-౧౨౪-౧౨). ఐదు శంకదవనన్ను ఎప్పిసి, మనుక్కరు అనుసరిసదేఱాద మార్గగళన్ను తేదెరిసుత్తారే. (౬-౬౯-౧) ఎల్లా ప్పారే గళన్ను వ్రక్కగొలిశుత్తారే. అవంగెల్లా జెనన తేఱతవన్ను తేదెరుత్తారే (౬-౮౦-౧) మత్తు ౨). దున్నెన్నుగళన్ను త్రెత అత్తనన కత్తిరళ్యే ఓడిసుత్తారే (౮-౪౬-౧౪) మత్తు ౧౬) రాత్రియ శంకుం ముసళన్ను తేగియుత్తారే (౧-౧౧౩-౧౪). కత్తలన్ను పంకంసుత్తారే (౬-౬౪-౩; ౬-౬౫-౩) దుదెర్వవకే గళన్ను మత్తు అనిష్టవాద కత్తలన్ను నివారిసుత్తారే (౬-౬౫-౧). కనుక్కినింప నిగొఱవంద నిధి గళన్ను జేనిరగిడకు, అదన్ను ధారాఱవంగి కంఠుత్తారే (౧-౧౩౩-౪) మత్తు ౬). అవళు టుడిసి దాగ, దిగంతగళన్ను ప్రకాశఱడిసుత్తారే (౧-౯౩-౧౧). స్వగద (అఱారద) బాగిలుగళన్ను తేరి యుత్తారే (౧-౪౮-౧౫; ౧-౧౧౩-౪). గీదెవుగళు గీదెఱారియ బాగిలన్ను తేగిదుఱిశువువంకే, టుఱిదెదేఱివియ తాను బందెదనెయే. కత్తలిన బాగిలన్ను తేగియుత్తారే (౧-౯౩-౪). గీదెవుగళు ఓడుగళంకే అఱయ. తిరణగళు తాఱెసుత్తవే (౪-౫౩-౨౦౦౪). దనగళన్ను జేనిరంసుత్తారే అదువంకే అవళు బఱకదనిర తాఱెసుత్తారే (౧-౯౩-౧౩). రత్తవణద కిరణగళు జేనిరంసుత్తవే; కఱిలగీదెవు గళు తానె కిలవకే తేదెగుత్తవే; కేంబణ్ణు అదువంకే మేదలిసంకే, కన్ను దేఱకన జాలవన్ను బిఱెసుత్తవే (౧-౯౩-౩). అదువంకే టుఱిదెదేఱివిగి వనకరుగళ మాకే ఎందు జేసరు బందిదే (౪-౫౩-౩) మత్తు ౩; ౬-౬౬-౩).

దేఱవకేగళ మత్తు ప్రకృతియ వ్యవస్థేయన్ను మిఱెదే, టుఱిదె దినదినవు గొత్తద ప్రళదల్లియే తాఱెసికొళ్ళుత్తారే (౧-౯౩-౧౩; ౧-౧౩౩-౯; ౧-౧౨౪-౩; ౬-౬౬-౫); వ్యవస్థేతవంద మార్గదల్లియే అఱయ సంతరిసుత్తారే; తాను అనుసరిసదేఱాద మార్గవు తిఱిదివుదరంద, ఎండ్రి దారికన్నువుదిల్లి (౫-౪౦-౪). యాగ కర్కగళన్నెల్లా నిద్రేయింప ఎప్పిసి, జేదెమాగియన్ను తేదిసువంకే మారుత్తారే; తురితే దేఱవకేగళగిల్లా టుఱిదెమారుత్తారే (౧-౧౧౩-౯). త్రణ్ణు వంకనని, టుఱిదెయని అద అంఠకనన్ను మాత్తవే ఎట్టరగొలిశువంకేయని, అత్తద్దారువుని, దిఱెనని అదవనన్ను తాగియే బిరువంకేయని ప్పార్థిశళాగిదాఱే (౧-౧౨౪-౧౦; ౪-౫౧-౩) ఓడింఱు నేల, టుఱిదెన్ను భుజే మారువనరన్ను ఎట్టరగొలిశువును దిట్టి, అవరు అఱయిప్పు జాగ్గితిగొలిశుత్తారే ఎందిదే (౪-౫౩-౪; ఇత్తాది) మత్తు తు కిలవనన్ను నేదెలు మాదివనరు నానె ఎందు చుక్కరు వాదిసుత్తారే (౬-౮౦-౧). ఓంకు కదే, కన్ను అభవన కల్కతన మాదివనరు నానె ఎందు, సుర్యును సుదెదిరదేఱాదరే. క్కరే మాదదేఱా ఎంఱు (౫-౬౯-౯) అవళిగి ఎట్టరశుట్టిదే. నీదెమవననెత్తాగి దేఱవకేగళన్ను కరకరదేఱెంఱు (౧-౪౯-౧౩) ప్పార్థిశుట్టిదాఱే. అఱంఱుదేఱా కరబకుదు దేఱవకేగళగిల్లరిని టుఱిదెనీదెఱాదరే ఎందు తేఱెఱువును (౧-౧౪-౯ ఇత్తాది).

టుఱిదెదేఱివియ: జేఱియెవ రఱదల్లి సంకరిసుత్తారే (౬-౬౮-౦); రఱదల్లి కఱకఱకుత్తిదే (౧-౩౩-౬); కుత్తిదాగిదే (౬-౬౧-౩); జేఱాగి అలంకృతదాగిదే (౧-౪౯-౩); ఎట్టరిగని, ఎట్టి వత్తి గళగని అలంకారప్పారుదాగిదే (౬-౬౫-౬); సుద్యదదాగిదే (౧-౪౮-౧౦ ఇత్తాది); మత్తు స్వకంత్త

ವಾಗಿ ಹೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (೭-೭೮-೪). ಅಕೆಯು ನೂರು ರಥಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ (೧-೪೨-೭). ರಥಕ್ಕೆ ಕೆಂಬಣ್ಣದ (೭-೭೫-೬), ಸುಲಭವಾಗಿ ನಡೆಸಬಹುದಾದ (೩-೬೭-೨), ತಪ್ಪದೇ ಹೂಡಲ್ಪಡುವ (೪-೫೧-೫) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದೆ. ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾಗಿ ದೇದೀಶ್ಯಮಾನಳಾಗಿದಾಳೆ (೫-೭೯-೧೨, ೧೦). ಕೆಂಪು ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ ಅವಳ ರಥವು ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೧-೯೨-೨; ೧-೧೨೪-೧೦; ೫-೮೦-೩). ಅಶ್ವಗಳು ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳೆಂದರೆ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕಿರಣಗಳರಬೇಕು; ಆದರೆ ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥ. ಒಂದು ದಿನದಷ್ಟೆ, ಉಷೋದೇವಿಯು ಮೂವತ್ತು ಯೋಜನ ದೂರ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೩-೮).

ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ನಿಕಟವಾಂದವ್ಯವಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೆರೆದಿದಾಳೆ (೧-೧೦೩-೧೬). ದೇವತೆಗಳ ಕಣ್ಣನ್ನು (ಸೂರ್ಯನನ್ನು) ತರುತ್ತಾಳೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮವಾದ ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗೆ ದಾರಿ ತೋರುತ್ತಾಳೆ (೭-೭೭-೩). ಸೂರ್ಯನ (೧-೧೦೩-೯) ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ (೧-೯೨-೧೦) ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಸವಿತೃವು ಉಪಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೫-೮೧-೨). ಸೂರ್ಯನು ಉಷೋದೇವಿಯನ್ನು, ಯುವಕನು ಯುವತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಂತೆ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೦೫-೨). ಅವಳನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಯನ್ನು ಅವಳು ಸಂಧಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೩-೧೦). ಅವಳು ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ (೭-೭೫-೫); ಉಷೋದೇವಿಯರು ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರು (೪-೫-೧೩). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅವಳಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಆಕೆಯು ಆತನ ಪತ್ನಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯೆಯೆಂದು ಧಾವನೆ. ಕಾಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಬರುವ ಅವಳು ಅವನ ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಗಣನೆಯಿದೆ. ಅವಳು ಸೂರ್ಯ, ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿಳು (೭-೭೮-೩). ಅವಳು ಹುಟ್ಟಿರುವುದೇ ಸವಿತೃವಿನ ಜನನಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ತೇಜಃಭಂಜನವಾದ ಶಿಶುವಿನೊಡನೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೦೩-೧ ಮತ್ತು ೨). (ಅದಿತ್ಯನಾದ) ಧಗನ ಸೋದರಿ ಅಕೆ (೧-೧೨೩-೫) ಮತ್ತು ವರುಣನ ಬಂಧು (೧-೧೨೩-೫). ಅವಳು ರಾತ್ರಿಯ ಸೋದರಿ ೧-೧೨೩-೨ ಮತ್ತು ೩; ೧೦-೧೨೩-೩) ಅಥವಾ ಅಕೆಸು ಅಕೆ (೧-೧೨೪-೨); ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಉಪಸ್ಥಾನಗಳ ಹೆಸರುಗಳು 'ನಶ್ವೋಷಾಸಾ', ಉಷಾಸಾನಕಾ' ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಉಪಸ್ಥಾನ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುತ್ತದೆ (೭-೭೫-೧); ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆಕೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಕಾಶದ ಮಗಳು (೧-೩೦-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂದೂ, ಒಂದೇ ಒಂದುಸಲ ಆಕಾಶದ ಪ್ರಿಯೆ ಎಂದೂ (೧-೪೬-೧) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದಾಳೆ.

ಉಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಉದ್ದೀಪ್ತವಾಗುವ ಹೋಮಾಗ್ನಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನೂ ಸೂಚಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವ ವೇಳೆಗೇ ಸೂರ್ಯನೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೨೪-೧ ಮತ್ತು ೧೦; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅಗ್ನಿಯು ಉಪಕಾಲಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಉಪಸ್ಥಾನದೊಡನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಉಷೋದೇವಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೦೩-೯). ಆದ್ದರಿಂದ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯೂ ಆಕೆಯ ಪ್ರಿಯನು (೧-೬೯-೧; ೭-೧೦-೧; ೧೦-೩-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಗ್ನಿಯು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಉಪಸ್ಥಾನವು ಎದುರಾಗಿದ್ದರೆ ಹೋಗಿ ಅವಳಿಂದ ಉತ್ಪಮವಾದ ಸಂಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೬೧-೬). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ದೇವತೆಗಳಾದ, ಅಶ್ವನಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಅಕೆಗೆ ಬಾಂಧವ್ಯವಿದೆ (೧-೪೪-೨ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವರು ಅವಳ ಹೊತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾಳೆ (೧-೧೨೩-೨) ಮತ್ತು ಅವಳು ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತಳು (೪-೫೨-೨ ಮತ್ತು ೩). ಅವರನ್ನೆಷ್ಟರ ಗೊಳಿಸೆಂದು ಅವಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸತಕ್ಕದಾಳೆ (೮-೯-೧೭), ಮತ್ತು ಅವಳ ಸ್ತುತಿಯು ಅವರನ್ನು ಎದ್ದುಹಿ

(೩-೫೮-೧). ಅತ್ತಿ ನೀದೇವತೆಗಳ ರಘುವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ, ಉಪೋದೇವಿಯೂ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧೦-೩೯-೧೨). ಒಂದು ಸಲ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯೂ ಉಪಸ್ತು ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ, ಹಗಲು ಬರುವುದನ್ನು ನೋಡಿಸುತ್ತಾ, ಉಪೋದೇವಿಯ ಮುಖ, ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೫-೧೦).

ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಸ್ತುಗೆ ಕಾರಣರು ಅಥವಾ ಉಪಸ್ತನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಬೆಳಕನ್ನು, ಇಡುಸಿರುವನೆಂದು ಕ್ರಮಾಂತರದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಉಪಸ್ತನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು ಅಥವಾ ಉಪಸ್ತುಗೆ ಬೆಳಕು ಕೊಟ್ಟನು (೨-೧೨-೨ ಇತ್ಯಾದಿ). ಕೆಲವು ಸಲ ಅವನು ಅವಳಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದಾನೆ; ಅವನು ಅವಳ ರಥವನ್ನು ಚೂರು ಚೂರು ಮಾಡಿದನು. ಜನ್ಮಿಸಿದಾಗಲೇ, ಉಪಸ್ತುಗಳು ಸೋಮನಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (೬-೩೯-೩). ಅತ್ತಿಯಂತೆ (೭-೬-೫), ಸೋಮನೂ ಉಪಸ್ತುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವವನು ತಪ್ಪಿಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೬-೪೪-೨೩). ಕತ್ತಲನ್ನು ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಉಪಸ್ತು, ಅಶಾಕ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (೧೦-೬೮-೯). ದೇವತೆಗಳ ಸಹವಾಸಿಗಳಾದ ಪಿತೃಗಳು, ತಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ, ಗೊಳವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡು, ಅದರಿಂದ ಉಪಸ್ತನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದರು (೭-೬೬-೪).

ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಸಂಕಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಸ್ತನ್ನು ಬೇಡಿದಾರೆ (೧-೩೦-೨೨; ೧-೪೮-೧; ಇತ್ಯಾದಿ). ಸ್ತುತಿ ಸುವವನಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರಿಗಲ್ಲ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ (೫-೭೯-೬; ೧-೪೮-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅವಳ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಅವಳಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಕಾವು ಅವಳಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಂತಿರಬೇಕೆಂದೂ ಅವರ ಇಚ್ಛೆ (೭-೮೧-೪). ಮೃತನ ಅತ್ಮವು ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಉಪೋದೇವಿಯರ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ (೧೦-೫೮-೮) ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳು ಕೆಂಪಣ್ಣದ ವಸ್ತುಗಳ ಮಡಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದಾರೆ ಎನ್ನುವಾಗ, ಕೆಂಬಣ್ಣದ ವಸ್ತುಗಳು ಉಪಸ್ತೇ ಇರಬೇಕು.

ಏರುತ್ತದಲ್ಲಿ (೧-೮)ರುವ ಹದಿನೆಂಟಲ್ಲದೇ, ಉಪಸ್ತುಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷಗಳಿವೆ. ದೀದೇವ್ಯ ಮಾನಗಳು; ಹೋಳೆಯುತ್ತಿ ದಾಳಿ: ಕುಳ್ಳುಗಳು. ಅವಳದು ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣ, ರಕ್ತವರ್ಣ, ಸುವರ್ಣ, ಉದಾರಗಳು, ಏಯಮಜಾತಳು, ಇಂದ್ರನಂತಿರುವವಳು, ದೇವತಾಸ್ವರೂಪಳು, ಉಮರಳು. ದಿಯಾರ್ಯವು ಅವಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಗುಣ (ಮಘೋನಿ).

ಅತ್ತಿ ನೀದೇವತೆಗಳು

ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮ. ಇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಅತ್ತಿ ನೀದೇವತೆಗಳೇ ಮುಖ್ಯರು. ಇವಕ್ಕೆ ಕೈಂಕ ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಪ್ಯ ನೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಅತ್ತಿ ನೀದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವರೂ (ಕೇಜನ್ನು) ಬೆಳಕಿನ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಯಾವ ಅಂಶವನ್ನು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅವರು ಅಪಕೋಪಿತೆಗಳು, (೩-೩೯-೩; ೧೦-೧೭-೨) ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧಿಸಲಾಗದವರು. ಇದೇ ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ, ಅಪಕೋಪಿತರು ತಮ್ಮ ದೇವರುಗಳ ನಾನಾ ಯಮುಕ ಅಥವಾ ಹೋದಿ ಪೂಜೆಗಳಿಗೆ (ಕಷ್ಟುಗಳು, ಕೈಗಳು, ಕಾಲುಗಳು, ರಿಶ್ಯೆಗಳು

ಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೋಡಿಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ) ಹೋಲಿಸಿದೆ (೫-೭೮-೧ ರಿಂದ ೩; ೮-೩೫-೭ ರಿಂದ ೯; ೧೦-೧೦೬-೨ ರಿಂದ ೧೦). ಆದರೆ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅವರು ನೊಂದಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದರೆನ್ನಿ ವ್ರದನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ಅವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಜನ್ಮಿಸಿದರು (ನಾನಾ; ೫-೭೩-೪); ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರು (ಇಹೇಹ); ಒಬ್ಬನು ಜಯಶೀಲನಾದ ರಾಜಕುವಾರನು; ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಆಕಾಶದ ಮಗನು (೧-೧೮೧-೪). ಯಾತ್ನರೂ ಕೂಡ ಒಬ್ಬನು ರಾತ್ರಿಯ ಮಗನೆಂದೂ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉಷಃಕಾಲದ ಮಗನೆಂದೂ ಹೇಳುವ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಾರೆ (ನಿರು. ೧೨-೨). ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕಡೆ (೪-೩-೬), 'ಅವಸುವನಾಸತ್ಯ' ಎಂದು ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪದವು (ನಾಸತ್ಯ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಬ್ಬರಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು.

ಅತ್ಯನೀದೇವತೆಗಳು ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವರು (೭-೬೭-೧೦). ಅವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕಿರಿಯವರು (ತೈ. ಸಂ. ೭-೨೭-೨). ಅವರು ಪುರಾತನರೂ ಹೌದು (೭-೬೨-೫). ಶುಭ್ರರು (೭-೬೮-೧); ಕಾಂಶಿಗೆ ಒಡೆಯರು (೮-೨೨-೧೪; ೧೦-೯೩-೬); ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವವರು (೮-೮-೨); ಮತ್ತು ಚೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವರು (೮-೨೬-೬). ಅವರಿಗೆ ನಾನಾ ರೂಪಗಳು (೧-೧೧೭-೯). ಅವರು ಸ್ವರದ್ರೂಪಿಗಳು (೬-೬೩-೫; ೬-೬೩-೧); ಕಮಲ ಪುಷ್ಪದ ಹಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೮೪-೨; ೮. ವೇ. ೩-೨೨-೪; ೮. ಬ್ರಾ. ೪-೧೫-೧೬). ಅವರು ಚುರುಕಾಗಿದಾರೆ (೬-೬೩-೫), ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ (೮-೨೨-೧೬) ಅಥವಾ ಹದ್ದಿನಂತೆ (೫-೭೮-೪) ವೇಗಶಾಲಿಗಳು. ಬಹಳ ಬಲಿಷ್ಠರು (೧೦-೨೪-೪), ಬಹಳ ದೃಢಾಂಗರು (೬-೬೨-೫), ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಸಲ 'ರಕ್ಷ'ರು (ರೌದ್ರಾನೇಶ್ವರವರು) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ (೫-೭೫-೩ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳು (೮-೮-೨) ಮತ್ತು ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು (೬-೬೩-೫; ೧೦-೯೩-೭). ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಮತ್ತು ಅವರದೇ ಆದ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಂದರೆ (ದಸ್ರಾ) ಆರ್ಯುರ್ಕರರಾದ ಮತ್ತು (ನಾಕತ್ಯಾ) 'ಅಸತ್ಯವಂತರಲ್ಲ' ಎಂಬವು. ಈ ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ 'ರಕ್ಷಕರು' ನೊಂದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಪದಗಳೇ ಅವರ ನಾಮಧೇಯಗಳಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. (ಸುದ್ರ ವರ್ತನ) 'ರಕ್ಷವರ್ಣದ ದಾರಿಯುಳ್ಳವರು' ಮತ್ತು (ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನ) ಬಂಗಾರದ ದಾರಿಯುಳ್ಳವರು. ಇವೆರಡೂ ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳು. 'ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನ' ಎಂಬುದು ಎರಡುಕಡೆ ನದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅತ್ಯನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಧು (ಜೇನು)ವಿನ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಮಧುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಒಂದು ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ ಅವರಲ್ಲಿದೆ; ಮಧುವನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ದುಂಬಿಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಇವೆ (೪-೪೫-೩ ಮತ್ತು ೪). ಅವರು ನೂರು ಜಾಡಿ ಮಧುವನ್ನು ಆಳೆದುಕೊಟ್ಟರು (೧-೧೧೭-೬). ಮಧುವಿನ ಚುಚ್ಚುಗೋಲು ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದುದು (೧-೧೨೨-೩; ೧-೧೩೭-೪); ಇದರಿಂದ ಅವರು ಯಾಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಜುಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ರಥವು ಮಾತ್ರ ಮಧುವಿನ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ವರ್ಣಿತ (ಮಧುವರ್ಣ) ವಾಗಿದೆ ಅಥವಾ ಮಧುವನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ (ಮಧುವಾಹನ) ಇದೆ. ಮಧುವೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಇಷ್ಟ. ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರೂ (ಮಧುವಾ) ಹೌದು. ಯಾವ ಋತ್ವಿಜನ ಹತ್ತಿರ ಅತ್ಯನಿಗಳು ಬರದೇಕೆಂದು ಅಜ್ಞಾನಿತರೋ ಆತನೂ ಮಧುಹತ್ತನು (೧೦-೪೧-೩). ಅವರೇ ದುಂಬಿಗೆ ಮಧುವನ್ನು ದಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೧೨೩-೧);

೦-೪೦೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ; ಅವರನ್ನು ದುಂಬಿಗಳಿಗೆ (೧೦-೧೦೬-೧೦) ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಇವರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಇವರಿಗೂ ಸೋಮರಸವೆಂಬರೆ ಪ್ರೀತಿ (೩-೫೮-೭ ಮತ್ತು ೯; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಉಪಹಾಸ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಸೋಮನಾಶನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ (೮-೩೫-೧). ಸೋಮನಾಶಾರ್ಹದೇವತೆಗಳ ತ್ರೀಣಿಗೆ ಇವರು ಸೇರಿರಲಿವೆಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅವರ ರಥವು ಸೂರ್ಯನಂತಿದೆ (೮-೮-೩); ಅಥವಾ ಸುನರ್ವಮಯನಾದುದು (೪-೪೪-೪ ಮತ್ತು ೫) ಮತ್ತು ಚಕ್ರ ಅಚ್ಚು ವೇದಲಾದ ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದುದು (೧-೧೮೦-೧; ೮-೫-೨೯; ೮-೨೩೫). ಅದಕ್ಕೆ ಸಾವಿರ ಕಿರಣಗಳು (೧-೧೧೧-೧) ಅಥವಾ ಅಭರಣಗಳು (೮-೮-೧೧ ಮತ್ತು ೧೪). ಅದು ಒಂದು ಎಲ ಕ್ಷಣವಾದ ರಥ; ಮೂರು ವಿಧವಾದುದು; ಮೂರು ಚಕ್ರ; ಮೂರು ಬಂಡಿಗಳು; ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳೂ ಮೂರು ಮೂರು (೧-೧೧೮-೧ ಮತ್ತು ೨; ಇತ್ಯಾದಿ). ಬಹಳ ಹಗುರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ (೮-೯-೮); ಮನಸ್ಸು ಹಿಂತಲೂ (೧-೧೧೭-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ನಿರ್ಮೇವಕ್ಯಂತಲೂ (೮-೬೨-೨) ಹೆಚ್ಚು ಹುರುಳು. ಅದು ಶುಭು ಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಯಿತು (೧೦-೩೯-೧೨). ಮೂರು ಚಕ್ರದ ರಥವೆಂದರೆ ಅವರೊಬ್ಬರದೇ. ಸೂರ್ಯ್ಯನು ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ, ರಥದ ಒಂದು ಚಕ್ರವು ಹಾರಾಗಿಹೋಯಿತಂತೆ (೧೦-೮೫-೧೫)

ಅವರ ಹೆಸರೇನೋ ಅಶ್ವವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಕೊಡುತ್ತದೆ, ಆದರೆ ಅವರು ಅತ್ಯಾಧೀನರಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಹೆಸರು ಅವರಿಗೆ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವವು ಅಶ್ವಗಳು (೧-೧೧೭-೨; ಇತ್ಯಾದಿ); ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು (೬-೬೬೬-೬; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ಪಶುತ್ರಿಕ(೧೦-೧೪೩-೫); ಹೆಂಸೆಗಳು (೪-೪೫-೪); ಗರುಡಪಕ್ಷಿಗಳು (೧-೧೧೮-೪) ಪಕ್ಷಿರೂಪಾತ್ಮಗಳು (೬-೬೩-೬); ತ್ರೈನರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳು (೮-೫-೨) ರಥವಾಹಕಗಳು. ಒಂದೊಂದು ಸಲ, ಒಂದು ಎಮ್ಮೆ, ಎಮ್ಮೆಗಳು (೫-೩೩-೬; ೧-೧೮೪-೩; ಇತ್ಯಾದಿ); ಒಂದು ಕತ್ತೆ (೧-೩೪-೯; ೧-೧೧೬-೨; ೮-೭೪-೬) ಅವನ್ನು ಎಳೆಯತೊಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಸೂರ್ಯ್ಯನವರ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ಕಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಜಧಿ ರಥದಿಂದಲೇ ಗೆದ್ದರೆಂದಿದೆ (೨, ಬ್ರಾ. ೪-೭೯; ಶು. ವೇ. ೧-೧೧೬-೭ ಮತ್ತು ಅದರಮೇಲೆ ಸಾಯಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ). ಅವರ ರಥವು ದಿಗಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ದೇಶಗಳೆಲ್ಲವರಿಗೂ ಹಬ್ಬಿದೆ (೬-೬೬-೨ ಮತ್ತು ೩). ಅದು ಆಕಾರದ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತದೆ (೧-೧೮೦-೧); ಸೂರ್ಯನು [೧-೧೧೫-೬] ಮತ್ತು ಉಷಾದೇವಿಯು [೪-೫೧-೫] ರಥಗಳಂತೆ, ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಒಂದು ದಿವ್ಯ ಕವಿ ಹಾಯುತ್ತದೆ [೩-೫೮-೮]. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತದೆ [೧-೧೧೨-೧೩]. 'ಕಂಠ್ಯಾ' [ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗುವವನು] ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಇವರಿಗೆ ಬಹಳ ಕಡಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎಚ್, ಅನ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ್ಯನಿಗೂ ಇದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವರು ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ [೮-೫-೩೦], ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ [೮-೮-೬], ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯಿಂದ [೧-೪೪-೫], ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ವಾಯು ಮಂಡಲದಿಂದ [೮-೮-೪; ೮-೮-೩]. ವಾಯುಮಂಡಲದಿಂದ [೮-೮-೩], ಭೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಿಂದ [೮-೧೦-೧], ಮತ್ತು ವಾಯುಮಂಡಲದಿಂದ, ದೂರದಿಂದ, ಹತ್ತಿರದಿಂದ [೫-೭೩-೧] ಬಂದಿವಾರೆ. ಅವರು ಆಕಾಶದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲೆ [೮-೨೬-೧೭], ಸ್ವರ್ಗದ ಪ್ರವಾಹಗಳಲ್ಲಿ, ತರುಗಳಲ್ಲಿ, ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಹರ್ಷತೊಂದರ ಮೇಲೆ. ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ [೭-೬೦-೩]. ಅವರು ಹಿಂದೆ, ಮುಂದೆ, ಕೆಳಗೆ, ಮೇಲೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಬರುತ್ತಾರೆ [೬-೭೩-೫]. ಯಾವುದೂ ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೇ ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಯಾವುದೆಂದು ಕ್ಲಿಷ್ಟಪಟ್ಟಿದೆ

[೫-೭೪-೨ ಮತ್ತು ೩; ೬-೬೩-೧; ೮-೬೨-೪]. ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಸಲ ಆಹಾರಾರಾಧನೆಯಾದರೂ ಎನ್ನೋ, ಅವರಿಗೆ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳವೆಯೆಂದು [೮-೮-೨೩] ಹೇಳಿದೆ.

ಇನ್ನೂ ಕತ್ತಲಿರುವಾಗಲೇ, ಅರುಣೋದಯದವೇಳೆಗೇ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವರು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರುವುದು (೧೦-೬೧-೪); ಅವರು ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಆರಾಧಕರಿಂದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು, ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತಾರೆ (೧-೨೨-೧; ಇತ್ಯಾದಿ). ಉಪಸ್ಥಿತರನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ (೮-೯-೧೬). ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಉಪಸ್ಥಿತರೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೫-೨). ಅವರು ರಥವನ್ನು ಹೂಡುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತರನ್ನು ಉದಿಸುತ್ತಾಳೆ (೧೦-೩೯-೧೨). ಅವರಿಬ್ಬರ (ಅತ್ತಿನಿಗಳು ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಿತ) ಕಾಲವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅರುಣೋದಯ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯೋದಯಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲವು. ಆದರೆ ಸವಿತೃವು ಅವರ ರಥವನ್ನು ಅರುಣೋದಯಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೩೪-೧೦) ಎಂದು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಎಲ್ಲೋ ಒಂದೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಅತ್ತಿನಿಗಳ ಆಗಮನ, ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಜ್ವಲನ, ಅರುಣೋದಯ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯೋದಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ (೧-೧೫೬-೧; ೬-೬೨-೪) ಎಂತಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅವರನ್ನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬನ್ನ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಅವರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಉಪಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಾಯಂಕಾಲ (೮-೨೨-೧೪), ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೫-೬೩-೩) ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಾರೆ. ಪ್ರಾತರಾದಿ ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ತಿನಿಗಳು ಇರಬೇಕೆಂಬುದೇ, ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (೧-೩೪). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ, ಅವರು ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೩೯-೩) ಮತ್ತು ಕಲವು ಸಲ ಪಿತಾಪಾದಿಗಳನ್ನು ಓದಿಸುವುದೂ ಉಂಟು (೬-೬೩-೪; ೮-೩೫-೧೬). ಅತ್ತಿನಿದೇವತೆಗಳು ಉಪಾದೇವ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯರು ಉಪಕಾಲದ ದೇವತೆಗಳು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೫); ವೈದಿಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳು. ಅತ್ತಿನಿಗಳು ಶ್ರೀತರಕ್ತವರ್ಣದವರು (ಕ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೪-೧); ಅದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಂತಹದೇ ಒಂದು ಆಡನ್ನು ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಆಕಾಶದ ಪುತ್ರರು (೧-೧೮೨-೧; ೧-೧೮೪-೧; ೧೦-೬೧-೪); ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು, ಒಂದು ಸಲಮಾತ್ರ ಆಕಾಶದ ಮಗನೆಂದು (೧-೧೮೪-೪) ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದುಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಗರವು ಅವರಿಗೆ ತಾಯಿ (ಋಗ್ವೇದಮಾತೃ ೧-೪೬-೨). ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೬-೨) ಅತ್ತಿನಿಗಳು ವಿಕ್ರವತ ಮತ್ತು ತೃಪ್ತೃಪುತ್ರಿ, ಸರಣ್ಯ, ಇವರಿಬ್ಬರ ಅವಳ ಮಕ್ಕಳು; ಉದಿಸುವ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪಕಾಲಗಳೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಕ್ರವತ ಮತ್ತು ಸರಣ್ಯಗಳು ಇರಬೇಕು. ಪೂಜಣನು ಅತ್ತಿನಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜನಕರೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೫-೧೪). ಅವರ ಸೋದರಿ (೧-೧೮೦-೨) ಎಂಬುದು ಉಪೋದೇವಿಗೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಳಿಗಿನ ಪುರುಷ ದೇವತೆಗಳಾದ ಇವರು ಅನೇಕ ಸಲ 'ಸೂರ್ಯ' ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಸೂರ್ಯನೇ ಅವರನ್ನು ವರಿಸಿದಳು (೬-೬೯-೪); ಅವರಿಬ್ಬರು ಅವಳ ಪತಿಯರು (೪-೪೩-೬; ೧-೧-೯-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸೂರ್ಯ (೫-೬೩-೫) ಅಥವಾ ಕನ್ಯೆಯು (೮-೯-೧೬) ಅವರ ರಥವನ್ನು ವಿರಿದಳು. ಸೂರ್ಯ ಪುತ್ರಿಯು ಅವರ ರಥವನ್ನು ವಿರುತ್ತಾಳೆ (೧-೩೪-೫; ೧-೧೧೬-೧೬; ೧-೧೧೦-೫; ೬-೬೩-೫) ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ಜುಗಾಡುವಿಕೆಯಿಂದಳು (೧-೧೧೦-೬೩; ೪-೪೩-೨). ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತಮ್ಮವಳೆಂದು ಧಾವಿಸುತ್ತಾರೆ (೬-೬೯-೩) ಮತ್ತು ಅವಳು ರಥದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (೮-೨೯-೮).

(೫-೪೬-೮)ರಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತಾಪ್ರಾಯೋಧನೆ ಹೇಳಿರುವ 'ಅಶ್ವಿನೀ' ಎಂಬದೇವತೆ ಅವಳೇ ಇರಬೇಕು. ಸದಿಶ್ವತ್ವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪತನಿ ದಾನಮಾಡಿವಾಗ, ಸೋಮದೇವತೆಯು ಅವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸದನೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವರ ಎಂದೂ (೧೦-೮೫-೯) ಹೇಳಿದೆ. ದೇವೋದಂ ಕಥೆ (೬-೫೨-೪) ದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ವಧುವನ್ನು ರಥದ ಮೇಲೆ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಎಂದು ದೇವೋದಂವು (೧೦-೧೮೪-೨). ವಧುವನ್ನು ಪುತ್ರವತಿಯಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು, ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇವನನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ನವುಂಸನ ಪತ್ನಿಗೆ ತಿರು. ವನನ್ನೂ ದಯವಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಬಂತೆ ಹೆಸುವು ಡಾಲಿಸಿದವಂತೆ ಮಾತುಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೧-೧೨೨-೩). ವೈದ್ಯನಾಗಿ ದ್ವ ಕನ್ನಿಗೆ ಪತಿಯನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು (೧೧-೧೧೬-೧); ಅವರು ಪ್ರಣಯಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಆ ವೇ. ೨-೩೦-೨; ಇತ್ಯಾದಿ).

ಆರ್ತರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು. ದುಃಖದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಸಹಾಯ ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಇವರಷ್ಟು ಜುರುಕಾದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. (೧-೧೧೨-೨; ೧-೧೧೮-೩) ಇಂತಹ ಆರೈಕೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅವರು ಸದಾ ಸ್ತುತರು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಾನೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ನಿಧಿಯನ್ನು ತರುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ (೧-೪೭೬೬) ಮತ್ತು ಅವರ ರಥವು ಸಾಗರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತದೆ (೪-೪೩-೩); ಇಲ್ಲಿ ಸಾಗುವೆಂಬುದು ಆರ್ತವಿರಬೇಕು. ಇವರು ಆರ್ತರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಹಾಯವು ಶಾಂತೋಪಯಮು, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಂತೆ ಯುದ್ಧ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲ (ಅವರ ಒಂದು ಸಲ ಇವರೂ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾತಿದರೊಂದಿ, ಒಂದುಕಡೆ, ವ್ಯಕ್ತ ವನ್ನು ಕೊಂದವರೊಂದೂ ಹೇಳಿದೆ). ಅದರಿಂದ ಅವರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇವವೈದ್ಯರು (೮-೧೮-೮; ಇತ್ಯಾದಿ) ತಮ್ಮ ಔಷಧಿಗಳಿಂದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೨೨-೧೦; ಇತ್ಯಾದಿ); ಇಷ್ಟು ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಮಾತುಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧-೧೧೬-೧೬); ಕುರುಡರು, ಪಾಯಿಲೆಯವರು ಮತ್ತು ಉಪವಾಸ ಅಂಗಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಇವರು ಗಳಿಸಿಲ್ಲಾ ಸಂಪದಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೩೯-೩). ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರು, ಅವರಶ್ಚ ರಕ್ಷಕರು. ಪುಣೆ ಮಾಡುವವನ ಮಂಥನವು ದೊರೆಯುವುದುಪ್ರಾರ್ಥನೆ (ಆ. ವೇ. ೭-೫೩-೧; ತೈ. ಪ್ರಾ. ೩-೧-೨-೧೧). ಸಹಾಯಕರು, ವೈದ್ಯರು, ಅಶ್ವಯುಗವರೂ ಆಸ್ಥಿಗಳನ್ನು ಮಡುವವರು ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲದೇ, ಅವರ ಔಷಧಿಗಳೂ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿವೆ. ತಮ್ಮ ಆರಾಧಕನಿಗೆ ವಯುಷ್ಠಾದಿಗಳೂ ನೀತ್ರಪಾಟವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಸಂತಾಪ ಮುಂಪಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (೧-೧೧೬-೨೫; ೮-೮-೧೩ ಇತ್ಯಾದಿ).

ಅವರು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅಪ್ಪಾಯಿತಿಗಳಿವೆ. ವೈದ್ಯನಾಗಿ, ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಜೈವನನನ್ನು ಅವನ ತಿಥಿವೇಹದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು; ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಅವನನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತು ಇತರ ಕನ್ಯೆಯರು ಅವನನ್ನು ವರಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು (೧-೧೧೬-೧೦; ಇತ್ಯಾದಿ) ಜೈವನನಿಗೆ ಯೌವನಭಂಗದ ಕಥೆ ವಿವರವಾಗಿ (ಕ. ಪ್ರಾ. ೪-೧೩) ಹೇಳಿದೆ. ಅವರು ಕಲಿ ಎಂಬ ವೈದ್ಯನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಯೌವನವನ್ನು ಪುನಃ ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟು (೧೦-೩೯-೮), ಲಗ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಅವನ ಸ್ತ್ರೀಹಿತವೂ ಅಗದ್ದಕೆ (೧-೧೧೬-೧೩). ಅವರು ವಿಮದಪ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಯುವತಿಯಿಗೋಕ್ಕರ ರಥಪುಂಪನ್ನು (೧-೧೨೨-೧೯), ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯನ್ನು (೧-೧೧೬-೧) ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಇವಳು ಪುನಃಪುತ್ರನ ಪತ್ನಿಯಾಗ

ದ್ವಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (೧-೧೧೭-೨೦; ೧೦-೩೯-೭) ಮತ್ತು ಅವಳ ಹೆಸರು ಕಮಧ್ಯ (೧೦-೩೫-೧೨). ಕೃಷ್ಣನ ಪುತ್ರನಾದ, ತಮ್ಮ ಆರಾಧಕ ವಿಶ್ವಕನಿಗೆ, ನಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುಪುತ್ರ ಕಾಣಿಕೆಯಂತೆ ಮಾರಿದರು (೧-೧೧೬-೨೩; ೧-೧೧೭-೭; ೧೦-೩೫-೧೨). ಆದರೆ ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಭುಜ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಣ್ಣಿ. ಭುಜ್ಯವು ಹುಗ್ಗುಂಬುವನ ಪುತ್ರನು. ಇವನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅತ್ತಿ ನಿಗಮರೆಹೊಕ್ಕನು. ಅಳವೇ ತಿಳಿಯದ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ನೂರು ಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅತ್ತಿನಿಗಳು ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಾರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದ, ಒಡಕುಗಳಲ್ಲದ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ, ನಾಲ್ಕು ಹಡಗುಗಳಲ್ಲಿ, ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ನೂರು ಪಾದಗಳು ಮತ್ತು ಅದು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಮೂರು ಹಾರುವ ರಥಗಳಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ, ಹಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಅತ್ತಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ, ಅಥವಾ ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ, ಭುಜ್ಯವನ್ನು ಕಾಳುಗೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಆಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭುಜ್ಯವು ಒಂದು ಮರದ ತುಂಡನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತೇಲಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇರಿಯಲ್ಲುಟ್ಟು, ಕೈಕಾಲು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ, ದ್ವೇಷಿಗಳಿಂದ ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಹಗಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದು, ಮೃತನಂತೆ ಪಂಗಡಿತನಾಗಿದ್ದ ಲೇಭನನ್ನು, ಸೌಟಿನಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಎತ್ತುವಂತೆ, ಅತ್ತಿನಿಗಳು ಎತ್ತಿ, ಜೀವದಾನ ಮಾಡಿದರು. ವಂದನವನ್ನು ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದರು (೧-೧೧೭-೫, ೧-೧೧೬-೧೧; ೧-೧೧೭-೫; ೧-೧೧೮-೬); ಹಕ್ಕುಮೊಂದರಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟು ಸತ್ತಂತೆ ಬಿದ್ದವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರು (೧೦-೩೯-೮); ಅಥವಾ ಕುಗ್ಗಿಹೋಗಿದ್ದವನನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಿದರು (೧-೧೧೯-೬ ಮತ್ತು ೭). ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಚಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಅತ್ತಿ ಎಂಬ ಮಹಿಯನ್ನೂ ಅವನ ಜೊತೆಗಾರರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ತಂಪಾದ ಮತ್ತು ಚೇತನಗೊಳಿಸುವ ಪಾನೀಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಉರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ, ಕೊನೆಗೆ ತಾರುಣ್ಯ ಬಲಾದಿಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಅವನನ್ನು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಪಾರುಗಾಣಿಸಿದರು ಎಂತಲೂ ಇದೆ. ಅತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಂಕಿಯ ಕಾವಿನಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯು ತಪ್ಪಿಸಿದನು (೧೦-೩೦-೩) ಎನ್ನುವಾಗ, ಪ್ರಾಯಶಃ, ಅದು ಅತ್ತಿನಿಗಳ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆದಿರಬೇಕು. ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ದೇಡಿದ ವರ್ತಕಾ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಮುಷ್ಠಾಶ್ವನು ಒಂದುನೂರ ಒಂದು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ತೋಳಕ್ಕೆ ಅಪಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಅವನ ತಂದೆಯ ಕುಪಿತನಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ಅಂಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಆ ತೋಳವು ಅತ್ತಿನಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿತು ಅವರು ತುಷ್ಟರಾಗಿ, ಮುಷ್ಠಾಶ್ವನಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (೧-೧೧೬-೧೬; ೧-೧೧೭-೧೭ ಮತ್ತು ೧೮). ಪರಾಂಜನ ಕುರುಡುತನವನ್ನೂ, ಕುಂಟುತನವನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದರು (೧-೧೧೭-೮) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಯ ಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅತ್ತಿನಿಗಳು ಅವಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಪ್ಪಿಣದ ಕಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ವಿವಾಹವಿಲ್ಲದೇ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ವೃದ್ಧಳಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳಿಗೆ ಪತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಅವಳಿಗೆ ನೆರವಾದರು (೧-೧೧೭-೭; ೧೦-೩೯-೩ ಮತ್ತು ೬; ೧೦-೪೦-೫). ನಪುಂಸಕನೊಬ್ಬನ ಪತ್ನಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಕತ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿದರು (೧-೧೧೬-೧೩, ೧-೧೧೭-೨೪; ೬-೬೨-೭, ೧೦-೩೯-೭), ಅವನಿಗೆ ಶ್ಯಾವನೊಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (೧೦-೬೫-೧೩), ಶಯು ಎಂಬುವನೇ ಗೋವು ಕರು ಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂಕಿತಗೋವುಹಾಲುಕೊಡುವಂತೆ ಅತ್ತಿನಿಗಳ ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದರು (೧-೧೧೬-೨೨; ಇತ್ಯಾದಿ). ವೇದುವಿಗೆ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ, ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಬಿಳಿಯ, ಅಸದೃಶವಾದ. ರಾಕ್ಷಸನಾಕರವಾದ ಮತ್ತು ಇಂಥ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಅಶ್ವವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿದರು; ಆದರೆಂದ

ಅವನು ಅವಾರವಾದ ಲಾಭವನ್ನು ಗಳಿಸಿದನು (೧-೧೧೬-೬ ; ೩೩೨೦). ಪಶ್ಚ ಎಂಬುದರ ಪಂಚೀಯನಾದ ಕಕ್ಷೀವತನಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ನೂರಾರು ಪಾದಿ ಕುಂಠ ಅಥವಾ ಮಧುವನ್ನು ಇರಡಿಯಿಂದ ಸುಂಯುವಂತೆ, ಅಶ್ವದ ಗೊರಸಿನಿಂದ ಸುಂಸಿದರು (೧-೧೧೬-೭ ; ೧-೧೧೭-೬). ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದವರುಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿಂದ ಉಪಕೃತರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (೧-೧೧೨ ಮತ್ತು ೧೧೩-೧೧೪ ಸೂತ್ರಗಳು). ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ೧೦೬ಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಅಥವಾ ಗುಣಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಅನೇಕರು ಇರಬಹುದು. ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ದೇವತ್ವದ್ವಾರಾದರಿಂದ, ಇವರಿಲ್ಲದ ಅನಂದರೇ ಈ ಸಹಾಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಬಹುದು. ಕೆಲವು ಅಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳುವಂತೆ, ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಾನಾಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯು ಕಾರ್ಯಗಳೆಂದು ಒಂದು ರೂಪ ಕೊಟ್ಟಿರುವರೇ ಹೊರತು ನಿಕವಾಗಿ ದೇವತಾ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಡೆಸಿಯೆಂದು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಯಾವ ಅಂಶ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ವಿಷಯ. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ, ಉಪಸ್ಥಿತಿ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರಂತೆ ಸ್ವಪ್ನವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಾವುವೂ ಇವರಿಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಯಾಸ್ಯರಂತಹವರಿಗೂ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಸಂದಿಗ್ಧವೇ. ಅವರೂ ಕೂಡ (೧೨೦-೧೨೧). ಕೆಲವರು ಅಶ್ವಿನಿಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳೆಂದೂ (ಶ. ಐತ್ಯ. ದಲ್ಲಿಯೂ ೪-೧-೫-೧೬ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ), ಕೆಲವರು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳೆಂದೂ, ಕೆಲವರು ಸೂರ್ಯ ಅಂದರಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಪವಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಭ್ಯುಯೋಗದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ನಾನಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ, ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಅಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕುಕ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ (ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರ) ಸಂಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಕಾಡೆಸುವಳಾಲ, ಪ್ರಕಾಶ, ಆಕಾಶದ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು, ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾಗೂ ಶುಕ್ರ (Morning Star) ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೂ ಸಂಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಯಮಕೇಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಸರಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರವೂ (ಶುಕ್ರ), ಸಾಯಂಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರವೂ (ಬುಧ ಅಥವಾ ಗುರು) ಹೋದಿಯಾ ಗಬಹುದು; ಆದರೆ ಅವೆರಡೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ದೇರೆದೇರಿಯಾಗುವುವು. ಅಶ್ವಿನಿಗಳಾದರೇ ಹೊತಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವವರು. ಆದರೆ, ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ, ಅವೆರಡೂ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು) ದೇರೆ ದೇರಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದೂ ಒಂದಿದೆ. ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲದ (೩-೩-೨) ವಾದರೂ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ಎರಡು ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (೮-೨೩೧೪ ; ೧೦-೩೯-೧ ; ೧೦-೪೦-೪). ಇವೆರಡೂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರನೇಮಿ ಮತವು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಯಮ ತೋರುತ್ತದೆ. ವಿಳಂಬದ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಸಂಭೇದವುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಅವರು ಅವಳ ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬುದೂ ಸಂಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳು

ಇಂದ್ರ.

ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತೆ. ೫೦ ಸೂತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸೂತ್ರಭಾಗಗಳು ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನು ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ, ಸುಮಾರು ೩೦೦ ಸೂತ್ರಗಳೇ ಅವನ ಪರವಾಗಿರುವುವು; ಆದರೆ, ಹಿಂದೂರು ಮುಗ್ಧೀದದ ಕಾಲು ಭಾಗವೇ ಅವರಂತೆಯೆ. ಕ್ರಮದಿಂದ ಯಾವುದೊಂದಂಶವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಖಚಿತವಾಗಿ

ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೋರಿಸಬಹುದಾಗುವೆ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ವರ್ಣನೆಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಆವರಿಸಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವನು ವಿದ್ಯುದ್ದೀವತೆ. ತಮಸ್ಸಿನ ಅಥವಾ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯ ದುರ್ವೇಶಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ನೀರನ್ನೂ ಅಥವಾ ಹೇಳಿಕನ್ನು ಗಳಿಸುವುದೇ ಆತನ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯ.

ಮಧ್ಯಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮುಖ್ಯ. ವಾಯುಮಂಡಲವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ (೧-೫೧-೨). ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲೆ, ವಾಯುಮಂಡಲ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (ನಿರು. ೫-೪) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ (ವಾಯು) ಸೂರ್ಯರೆಂಬ ದೇವತಾತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಇವನೇ ವಾಯುವಿನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯು.

ಇಂದ್ರನ ದೇಹದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅವನಗೊಂದುದೇಹ, ತಲೆ, ತೋಳುಗಳು, ಕೈಗಳು ಇವೆ (೨-೧೬-೨ ; ೮-೮೫-೩). ಅವನ ಸೋಮಪಾನದ ವಿಷಯ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅವನ ಉದರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೨-೧೬-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸೋಮದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಾಗ ಅವನ ಉದರವು ಸೋದರವಕ್ಕೆ ಹೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೩-೩೬-೮). ಅವನ ಶುಟಿಗಳು, ಸುಂದರವಾದ ಶುಟಿಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ದವಡೆಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೬೫-೧೦). ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾದಾಗ ಅಥವಾ ಅವನು ಚಲಿಸುವಾಗ, ಅವನ ದಾಡಿಯು ಜೋರಾಗಿ ಆಡುತ್ತದೆ (೨-೧೧-೧೬ ; ೧೦-೨೩-೧). ಅವನ ಕೇಶವು (೧೦-೯೬-೫ ಮತ್ತು ೮) ಮತ್ತು ದಾಡಿಯು ಕಂದುಬಣ್ಣ. ಅವನ ರೂಪವೇ ಕಂದುಬಣ್ಣ (೧೦-೯೬). ಕೆಲವು ಸಲ ಸುವರ್ಣ ವರ್ಣವೆಂದೂ (೧೦-೬-೨ ; ೮-೫೫-೩) ಇದೆ. ಈ ಸುವರ್ಣವರ್ಣ ಸವಿತ್ಯವಿನ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣ. ಇಂದ್ರನು ಸವಿತ್ಯವಿನಂತೆ ಸುವರ್ಣಬಾಹು (೩-೩೪-೪) ; ಅವನಹಾಗೇ ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಾಹುಗಳು (೧-೫೩-೩ ; ೧೦-೯೬-೪ ಮತ್ತು ೮). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಜ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಅವನ ಬಾಹುಗಳು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವು ಬಹಳ ಉದ್ದ, ದೂರ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ- ದೊಡ್ಡವು (೬-೧೯-೩ ; ೮-೩೨-೧೦ ; ೮-೭೦-೦) ಬಲವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳವು (ಸಾ. ವೇ. ೨-೧೨೧೯). ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಂಪುಳಾಯುಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಶುಭ್ರವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೧೨-೩) ; ತನ್ನ ಇಡ್ಡೆಬಂದಂತೆ ನಾನಾ ರೂಪಧಾರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ (೩-೪೮-೪ ; ೩-೫೩-೮ ; ೬-೪೭-೧೮).

ವಜ್ರಾಯುಧವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಪೂರ್ಣವೆಂದು ಅಯುಧ. ಸಿಡಿಲಿಗೆ ಅತಿಶಯವಲ್ಲ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವೇ ಇದಕ್ಕೆ ರೂಪಗೊಟ್ಟವನು (೧-೩೨-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ; ಆದರೆ ಕಾವ್ಯ ಉಚಿತವಾಗಿ ಎಂಬುವನು ಅದನ್ನು ಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಎಂತಲೂ ಇದೆ (೧-೧೨-೧೨ ; ೫-೩೪-೨). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದವರು ದೇವತೆಗಳು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರನಿಂಥಾ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಬಿದ್ದಿದೆ (೮-೮೯-೯). ಸೂರ್ಯನ ಕೆಳಗಡೆ ಅದರ ಇನ್ನೆ (೧೦-೨೭-೨೧). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಥವಾ ಲೋಹಗಳಿಂದ (೧ ೫೩-೮) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು (೧-೫೩-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ; ಕಂದುಬಣ್ಣದ್ದು (೩-೪೪-೪ ; ೧೦-೯೬-೩) ; ಅಥವಾ ಶುದ್ಧ ಕ್ಷೀಕ ವರ್ಣದ್ದು (೩-೪೪-೫). ಅವಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳು (೪-೨೨-೨), ನೂರು ಮೂಲೆಗಳು (೪-೧೭-೧೦). ನೂರು ಕೇಲುಗಳು (೮-೬-೬ ; ಇತ್ಯಾದಿ). ಮತ್ತು ಸಾವಿರ ವೊನೆಗಳು (೧೦-೮೦-೧೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅದು ಹಂತವಾಗಿದೆ (೬-೧೮-೧೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಚಾಳುವಿನಂತೆ ಅಥವಾ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಕೊಂಬುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜುವಂತೆ ಉಜ್ಜುತ್ತಾನೆ (೧-೧೩೦-೪ ; ೧-೫೫-೧). ತದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಪರ್ವತ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರಿದೆ (೬ ೧೦೪-೧೯)

ಅಂಶವ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ವಜ್ರವನ್ನು ಅಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೫-೫-೨). ವಜ್ರ ಎಂಬ ಪದ ದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ, ಅಥವಾ ಅದರೊಡನೆ ಸಮಾನವಾಗುವ ಪದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂಶನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಜ್ರಭೃತ್, ವಜ್ರವತ್, ವಜ್ರವಕ್ಷಿಣ ಇವುಗಳು ಅವನಿಗೆ ಸಂದಿವೆ; ಇದರ ವಜ್ರವಾಹು, ವಜ್ರ-ಕಪ್ಪ, ವಜ್ರೇ, ಇವುಗಳು ರುದ್ರ, ಮರುತ್ಯುಗಳು ಮತ್ತು ಮನ್ಯು ಇವರುಗಳಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಇಂದ್ರನು ಚಿನ್ನದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬರುತ್ತಾನೆ (೬-೨೯-೨; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಅದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಂತಲೂ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದು (೧೦-೧೧೨-೨). ಅದಕ್ಕೆ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳು ಕಟ್ಟಿವೆ. 'ಹಂಠ' ಎಂತಲೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು, ನೂರು, ಸಾವಿರ ಅಥವಾ ಸಾವಿರದನೂರವರೆಗೂ ಹೇಳಿದೆ (೨-೧೮-೪ ರಿಂದ ೬; ೪-೪೬-೩; ೬-೪೬-೧೮; ೮-೧-೯ ಮತ್ತು ೨೪). ಈ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನೇ ಕಣ್ಣು (೧-೧೬-೧ ಮತ್ತು ೨). ಅವು ಘೂಂಕರಿಕುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಕನಿಯುತ್ತವೆ (೧-೩೦-೧೬). ಅವಕ್ಕೆ ಹಾಂಡುತಿಯಾದ ಕೇಶರದಿ (೧-೧೦-೩; ಇತ್ಯಾದಿ), ಅಥವಾ ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಕೂದಲು (೮-೨೨-೨೯; ೮-೨೨-೨೪). ಅವುಗಳ ಕೂದಲು ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕಗಳಂತೆ ಇದೆ (೩-೪೫-೧; ೮-೧-೨೧). ಅವು ಸೇರದೇಕಾದ ಕೃತವು ಎಷ್ಟೇ ದೂರದಿದ್ದರೂ ಬಹಳ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಹದ್ದು ರೆಕ್ಕುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹಾಂಹೋಗುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೧೬-೩; ೮-೩೪-೯). ಸ್ತುತಿಗಳೇ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುತ್ತವೆ (೨-೧೮-೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಂದರೆ, ಸ್ತುತಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರೆತರುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಗಳು (೧೦-೪೯-೬) ಅಥವಾ ವಾಯುವಿನ ಅಶ್ವಗಳು (೧೦-೨೨-೪ ರಿಂದ ೬) ಒಯ್ಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ವಾಯುವಿನ ಸಾರಥಿ (೪-೪೬-೨; ೪-೪೮-೨) ಅಥವಾ ಸಹರಥಿಕ (೬-೯೧-೬). ಶುಭುಗಳು ಇಂದ್ರನ ರಥ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (೧-೧೧೧-೧; ೫-೩೧-೪). ಇಂದ್ರನು ಚಿನ್ನದ ಛಾಟೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೩೩-೧೧).

ದೀವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸೋಮವಾನವು ಬಹಳ ಇಷ್ಟ (೮-೨-೧೮; ೮-೫೮-೧೧); ಅದರ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಷ್ಟ (೧-೧೧೦-೯ ಇತ್ಯಾದಿ). ಶಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ಯೋಸ್ಯರ ಅದನ್ನು ಅವನು ಕಡ್ಡನು (೩-೪೮-೪; ೮-೪-೪). ದೀವಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಸೋಮವಾನ ಮಾಡುವವನು (೮-೨-೪); ಅವನ ಜೊತೆಗಾರನಾದ ವಾಯುವು ಅವನಿಗೆ ಸೈಲ್ಯಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಾನನು. ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಫಿಷ್ಟಿಕರ (೮-೪-೧೨) ಸೋಮವಾ, ಸೋಮವಾನನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಕ್ಕವು. ಅಗ್ನಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ, ವಾಯುವಿಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಬ್ರಹ್ಮೇಕವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಧೂಮ್ರಾಕಾಂಗಳಿಗೆ ಅಧಾರನಾಗುವುದು ಅಥವಾ ಧೂಮ್ರಿಯನ್ನು ಹರಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ವಿಶ್ವದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು. ಸೋಮವು ಸಹಾಯಕವಾಗುವುದಂತೆ (೨-೧೫-೨). ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಅವನ ರಾಕ್ಷಕ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತವಧಾದಿ ಯುದ್ಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕ (೨-೧೫-೧; ೨-೧೯-೨; ೬-೪೬-೧-ಮತ್ತು-೨) ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಜಮುರೂಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವು (೬-೫೬; ೬-೨೨-೨; ೮-೮೧-೬). ಅವನ ತಾಯಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕುದಿಯಲು ಕೊಟ್ಟಳು ಅಥವಾ, ಅವನು ಜನ್ಮದ ದಿನವೇ ಸೋಮವಾಹನವಾದಿವೆಂತಲೇ ಅವನು ಅವನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಅವಕೃತವೆಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು (೩-೪೮-೨ ಮತ್ತು ೩; ೩-೩೨-೯ ಮತ್ತು ೧೦; ೬-೨೦-೨).

೭-೮-೨) ವೃತ್ತಭಗೇ ಸಿದ್ಧನಾಗುನಾಗ ಮೂರು ಸರೋವರದಷ್ಟು ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದನು (೫-೯-೭); ಮೂವತ್ತು ಸರೋವರಗಳಷ್ಟು ಪಾನೀಯವನ್ನು ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿದನು (೮-೬-೪) ಸೋಮ ಪಾನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂಕ್ತ (೧೦-೧೧೯)ದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದರೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ರೋಗ ಬರುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅತಿಯಾದ ಸೋಮಪಾನದಿಂದಾದ ಜಾಡ್ಯವನ್ನು ಸೌತಾ ಮಠೆ ಯಾಗದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಗುಣಪಡಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಮಧುಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕ್ಷೀರವೂ ಅವನ ಪಾನೀಯ (೮-೪-೮)

ಎತ್ತುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನೂ ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ (೧೦-೨೮-೩). ಒಂದು (೧೦-೨೭-೨), ಇಪ್ಪತ್ತು (೧೦-೮೬-೧೪), ನೂರು (೬-೧೭-೧೧; ೮-೬೬-೧೦), ಅಥವಾ ಮುನ್ನೂರು (೫-೨೯-೭) ಎಮ್ಮೆಗಳ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು (೩-೫೬-೭ ಮತ್ತು ೮), ಧಾನ್ಯವನ್ನು (೩-೫೩-೩; ೩-೪೩-೪; ೧-೧೬-೨) ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಅಶ್ವಗಳೂ ತಿನ್ನುತ್ತವೆ (೩-೩೫-೭; ೩-೫೨-೭).

ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಇಂದ್ರನು ಜನ್ಮತಾಳಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳು (೩-೪೮; ೪-೧೫) ಅವನ ಜನನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಲ್ಪಿಸುತ್ತವೆ. ಕೃತ್ಯವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ, ಜನನ ಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದನಂತೆ (೪-೧೮-೧ ಮತ್ತು ೨). ಪ್ರಾಯಶಃ ವೇದಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಸಿಡಿಲು ಹೊಡೆದುತ್ಪದಿ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಬೇಕು ಜನಿಸಿ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ (೩ ೪೪-೪) ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ಷಣವೇ, ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೧-೧೩೦-೯). ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಯೋಧನಾದನು (೩-೫೧-೮; ೫-೩೦-೫; ೮-೪೫-೪; ೮-೬೬-೧; ೧೦-೧೧೩-೪) ಮತ್ತು ಜನ್ಮಾರಭ್ಯ ಅಪ್ರತಿಹತನು (೧-೧೦೨-೮; ೧೦-೧೩೩-೨). ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ, ಅವನ ಭಯಕ್ಕೆ, ಅಜಲವಾದ ಶರ್ಪಕಗಳು, ಸ್ವರ್ಗ, ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳು ಕಂಪಿಸಿದವು (೧-೬೧-೧೪). ಜನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೋಪದ ಭಯದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳು ನಡೆಗದವು (೪-೧೭-೨) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನಿಗೆ ಹೆದರಿಕೊಂಡರು (೧-೩೦-೫). ಅವನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು ಬಹಳ ಸಲ ಬಂದಿದೆ (೩-೪೮-೨ ಮತ್ತು ೩; ಇತ್ಯಾದಿ). ಒಂದು ಸಲ (೪-೧೮-೧೦) ಅವಳು ಗೋವು, ಅವನು ಅದರ ಕರು; ಗೋವಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದ (ಗಾಕ್ಷೇಪಿಯ) ವೃಷಭನೆಂದೊಂದು ಕಡೆ (೧೦-೧೧೦-೨) ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷ್ಪ್ರಿಯ ಮಗ (೧೦-೧೦೧-೧೨). ನಿಷ್ಪ್ರಿಯ ಅದಿಂತಿಯೆಂದು ಸಾಯಣರ ಮತ. ಇಂದ್ರ (ನುತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ)ನ ತಾಯಿ 'ನಿಕಾಪ್ತಕಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಜಾಪತನಿಯ ಥಿತ್ರಿ (ಅ. ವೇ. ೩-೧೦-೧೨ ಮತ್ತು ೧೩). ಅಗ್ನಿಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು (೬-೫೯-೨) ಜನಕ ಜನನಿಯರು; ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅವರೇ. (೪-೧೭-೪)ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲೂ, ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ, ಆಕಾಶವೇ ಇಂದ್ರನ ಜನಕ. (೧೦-೧೨೦-೦; ೬-೩೦-೫; ೮-೬೬-೪; ೧೦-೫೪-೩; ೧೦-೧೩೮-೬; ೧೧-೧೬೪-೧೧) ಇವುಗಳಲ್ಲೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಜ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ತೃಷ್ಣುವೇ ಅವನ ತಂದೆಯೆಂದೂ (೨-೧೭-೬) ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು, ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ತಾಯಿಯು ಕೊಟ್ಟ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು (೩-೪೮-೨) ಇಂದ್ರನು ತೃಷ್ಣುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದನು (೪-೧೮-೩). ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ತೃಷ್ಣುವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಸೋಮವನ್ನು ಕಡ್ಡು, ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡಿದನು (೩-೪೮-೪). ಇಂದ್ರನು, ತಂದೆಯನ್ನು ಕಾಲಕಂಡಿತ್ತಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಡಿದನು. ಅದೇ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ, ತಾಯಿಯನ್ನು ವಿಭವೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದವರು ಯಾರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಇದೆ (೪-೧೮-೨). ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಸೋಮವನ್ನು ಕಡಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಂದ್ರನು ಎಳಸಿದ ಅವನ

ಕೆಂದ ಶ್ವಪ್ತೃವೆಂದು ತಿಳಿಸಬರುತ್ತದೆ (೧-೮೦-೧೪) ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧವಾಹಿನಿಗಳೆಂಬುದು, (೪-೩೦-೩) ಸೋಮವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಈ ಸಂಕರ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕು.

ಇಂದ್ರನ ಜನ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿವೆ. ದೇವತೆಗಳು ದುಷ್ಕರವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವನೆಂದು ಉತ್ಪತ್ತಿವಾದಿದರು (೩-೪೯-೧); ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಜನ್ಮ' ಧಾತುವು 'ಜೀವಿಸು' ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (೨-೧೩-೫; ೩-೫೧-೮ಗಳನ್ನು ಹೋರಿಸಿ). ಸೋಮವು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಿತು (೯-೯೬-೫). ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಗಳು ನಿರಾ ಟ್ಪಿಯವನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದರೆಂದು ಇದೆ (೧೦-೯೦-೧೩) ಇಂದ್ರ, ಅಸ್ತಿ, ಸೋಮ, ಪರಮೇಸ್ಥಿಗಳು ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಜಿತರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಐತ್ಯ. ೧೧-೧-೬-೧೪). ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನು. (ಷೈ. ಐತ್ಯ. ೨-೨-೧೦-೧)

ಅಗ್ನಿಯು ಇಂದ್ರನ ಅವಳಿಸೋದರನು (೩-೫೯-೨) ಮತ್ತು ಪೂಜಣನು ಅವನ ಸೋದರನು. ಇಂದ್ರನ ಭ್ರಾತೃಕೃವಿನ ಪುತ್ರರೆಂದು ಒಂದು ಕಡೆ (೧೦-೫೫-೧) ಇದೆ; ಆದರೆ ಅವರು ಯಾರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಇಂದ್ರನ ಕೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಸಲ ಬಂದಿದೆ (೧-೮೨-೫, ೬; ೩-೫೩-೪, ೬; ೧೦-೮೬-೯, ೧೦) ಅವಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (೧೦-೮೬-೧೦, ೧೨); ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತಾ ಽ್ರೀಯರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೆಯೂ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. (೧೨-೨-೧೨; ೨-೩೨-೮; ೫-೪೬-೮) ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ (ಶ. ಐತ್ಯ. ೧೪-೨-೧-೮) ಪ್ರಭಾ ಮತ್ತು ಸೇನೆಯರು ಅವನ ಪತ್ನಿಯರು. (೬. ಐತ್ಯ. ೩-೨೨-೬) ಅವರೊಡನೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಹೆಸರುಗಳು. (ಷೈ. ಐತ್ಯ. ೨-೪-೩೬-೮; ಮೈ. ಸಂ. ೩-೮-೪; ೪-೧೨-೧) ಕಲೆ ಎಂಬುದೇ ಅವಳ ಸಂಯಾದ ನಾಮಧೇಯ (ವಾ. ಸಂ. ೨-೫೨) ಒಬ್ಬ ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದಳು (ಅ. ವೇ. ೬-೩೮-೨) ವಿರಿಷ್ಣಿಂಗಾ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ದಾಸಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಹೆಂಗಸರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆಯೂ, ಗಂಡಸರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಂಡಸಿನಂತೆಯೂ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅಸುರಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಿದನು. (ಶಾಕಲ)

ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕಲೆಯುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಹಿತರು, ಮಿತ್ರರು ಮತ್ತು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು. ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರು ಕ್ಷಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸದೂ, ಹಾಗೆ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು ಇಂದ್ರನ ವಿಶೇಷವಾದ ಹಕ್ಕು. ಇದರಂತೆಯೇ ಮರುದ್ಧಣದಿಂದ ಅನುಸ್ಮಿತ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ. (೫-೪೩೬; ೯-೩೧-೧೨) ಇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವ ದೇವತಾರೂಪವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗ. ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯು ಒಂದುರೂಪವಾದುದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಗಳ ಏಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧ ಸಹಜವಾದುದು. ಇಂದ್ರನು ಎರಡು ತಿರೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದನು. (೨-೧೨-೩) ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಪುಹಿದನು (೧೦-೩೨-೬) ವರುಣ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೊಡನೆ ಹಕ್ಕುಮಟ್ಟಿಗೂ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸೋಮ ದ್ಯುಹಸ್ತತಿ, ಪೂಜಣ. ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪರಮ ಮಿತ್ರ; ಲಾಕ್ಷನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇಂದ್ರನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡವೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿಯೇ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮನೆಯೆಂದು, ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಕಡಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ತಾನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದಾನೆ (೪-೨೬-೧) ಸೂರ್ಯನೇದೇ ಸಂದೋಧನೆಯೊಂದು ಸಲ (೧೦-೮೯-೨); ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯನು ಎಕದೇವತೆಯಂತೆ ಅಪ್ಪಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ (೮-೮೨-೪). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸವಿತ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (೨-೨೦-೧). ಇಂದ್ರನೇ ಸೂರ್ಯ, ವ್ಯಕ್ತನು ಚಂದ್ರ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೪-೧೮).

ಇಂದ್ರನು ಬೃಹದಾಕಾರನು. ಎರಡು ಅನಂತವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಾಗ, ಅವನ ಮುಖ್ಯ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದುವು (೩-೩೦-೫). ಅಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ವಿಾರು ತಾನೆ (೩-೪೬-೩). ಎರಡು ಲೋಕಗಳೂ ಸೇರಿ, ಅವನ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಆಗುತ್ತವೆ (೬-೨೦-೧ : ೧೦-೧೧೯-೨) ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು ಅವನ ಸೊಂಟದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಸಂಕೂಲಲಾರವು (೧-೧೬೩-೬). ಭೂಮಿಯು ಈಗರುವುದರ ಹತ್ತರವಾದರೆ, ಆಗ ಅದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮನಾಗುತ್ತದೆ (೧-೫೨-೧೧). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನೂರು ಸ್ವರ್ಗಗಳೂ, ನೂರುಭೂಮಿಗಳೂ ಸೇರಿದರೆ, ಸಾವಿರ ಸೂರ್ಯರೂ, ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಸಮನಾಗಲಾರರು (೮-೯೫-೫).

ಅವನ ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಶ್ಲಾಘಿಸಿದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಜನಿಸಿರುವವರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನರು ಇಲ್ಲ (೪-೧೮-೪). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಅವನಂತಿರುವವರೂ ಯಾರೂ ಜನಿಸಿಲ್ಲ (೭-೩೨-೨೩). ದೇವಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಮರೂ, ಅಥವಾ ಅಧಿಕರೂ ಇಲ್ಲ (೬-೩೦-೪) ಹಿಂದೆ ಇದ್ದವರು, ಮುಂದೆ ಬರುವವರು, ಅಥವಾ ಈಗ ಇರುವವರು ಯಾರೂ ಅವನನ್ನು ಸಾಹುಗಗಳಲ್ಲ (೫-೪೨-೬) ಅವನ ಶಕ್ತಿಯ ಅಂಶವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಾಗಲೀ ಮನುಷ್ಯರಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ನೀರೇ ಆಗಲಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ (೧-೧೦೦-೧೫). ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಂತಿರುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ; ಜನ್ಮ ತಾಳಿದವರು, ಹಿಂದೆಯೇ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಈಗಲೇ ಆಗಲಿ ಅವನೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲಾರರು (೧-೧೬೫-೯). ಅವನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನು ವಿಾರಿಸಿದಾನೆ (೩-೪೬-೩). ಬಲಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸುತ್ತಾರೆ. (೮-೫೧-೭). ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದೇವತೆಗಳೂ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಮತ್ತು ಘನತೆಗೆ ಅಧೀನ ಮಾಡಿದರು. (೭-೨೧-೬) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿದರೂ, ಅವನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅವನ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಲಾರರು. (೨-೩೨-೪). ವರುಣ ಸೂರ್ಯರೂ ಅವನ ಅಪ್ಪನಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವರು (೧-೧೧೧-೩ ; ೨-೩೮-೯ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅಧ್ಯಮರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಾಕಮಾಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೮೯-೯ ಮತ್ತು ೯) ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಸ್ಥಳ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು (೭೯-೨) ಇದೆ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಸಂಚಕೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯ (೩-೪೬-೨) ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಉಪೇಷಿಸುವ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಒಡೆಯ (೧-೧೧೧-೫). ಚಲಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ರಾಜನು (೫-೩೦-೫); ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ನೋಡುವವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಕಣ್ಣು (೧೦-೧೦೨-೧೨). ಮಾನವ ಮತ್ತು ದೇವಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಅವನೇ ನಾಯಕ. ಅನೇಕ ಸಲ ಅವನಿಗೆ ಸಂರಾಜ್ (೪-೧೯-೨; ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂತಲೂ, ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾದವನು ಮತ್ತು ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸ್ವತಂತ್ರ. (೩-೪೬-೧; ಇತ್ಯಾದಿ) ಪುರತನ ಮಹಿಯಾದ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಳುತ್ತಾನೆ (೮-೬೪-೧) ಅವನು ಕೆಲವು ಸಲ ಅಸುರನೆಂದೂ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದಾನೆ (೧-೧೬೪-೧; ೮-೯೬-೬). ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ್ಯೋತಕವಾದ ಕೆಲವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ. 'ಶಕ್ತ' ಎಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ೪೦ ಸಲವೂ, ಇತರರಿಗೆ ೫ ಸಲವೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; 'ಶಬ್ದವತ್' ಎಂಬುದು ೧೫ ಸಲ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಎಂದೇಸಲ ಇತರರನ್ನೂ, 'ಶಬ್ದವತ್' ಎಂದೂ ಹತ್ತು ಸಲ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಅಶ್ವಿನಿಗಳನ್ನೂ ವರ್ಚಿಸಿದೆ.

‘ಕರ್ಣಕೇ ಕರ್ಣನಾಂ’ ಎಂದೊಂದು (೧೦-೨೪-೨) ಕಡೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಶೇಷಣವು ‘ಕರ್ಣದೇವಿಯು ಕತಿ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲೆ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಕಶಕ್ರತು (ನೊರು ಶಕ್ತಿ ಋಷಿಶೃವನು) ಎಂಬುದು ೬೦ ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸಲ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದೆ. ಇದಂತೆ ‘ಸಕ್ರತಃ’ (ಸಮರ್ಥನಾದ) ಎಂಬುದೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಅವನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅವನು ಬಲಿಷ್ಠ (ಕಪಟ), ಹುರುಳು (ಸ್ವತು), ಜಯ ಪಾಲಿ (ಪೂ), ಕೂರ (ಕೂರ). ಅವಾರಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು (೧-೧೧೪-೪; ೧-೧೦೩-೩), ಅಪ್ರತಿಹತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವುಳ್ಳವನು. (೧-೮೪-೨). ಅನೆಯಂತೆ ಶಕ್ತಿಯೇ ಕವಚವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಸಿಂಹದಂತೆ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಅಡುಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. (೪-೧೬-೧೪). ಯುವಕನೂ ಹೌದು (೧-೧೧-೪; ಇತ್ಯಾದಿ); ಮುಷ್ಟೇ ಅಣ್ಣ (ಅಜರ); ಮತ್ತು ಪುರಾತನನು (ಪೂರ್ವ).

ಇನ್ನು ಅವನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಸೋಮಪಾವದಿಂದ ಮತ್ತನಾಗಿ, ಮರುದ್ಧರಣವಿಹಿತನಾಗಿ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ, ವೃತ್ತ ಅಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ವಜ್ರದಿಂದ ವೃತ್ತನನ್ನು ಹೊಡೆದಾಗ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳು ನಡುಗುತ್ತವೆ (೧-೪೦-೧೧; ೨-೧೧೯-೯ ಮತ್ತು ೧೦; ೬-೧೬೯) ವಜ್ರವನ್ನು ನೂಡಿದ ತೃಷ್ಣೆಯೂ, ಇಂದ್ರನ ಕೋಪವನ್ನು ಕಂಡು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೦-೧೪). ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ-ವೃತ್ತನನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೩೨೫; ೧-೬೧-೧೦; ೧೦-೮೯-೬) ವೃತ್ತನನ್ನು ವಜ್ರದಿಂದ ಡೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (೧-೩೨೬; ೧-೧೦೫), ತನ್ನ ವೇಷಜಾದ ಅಯುಧದಿಂದ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (೧-೫೨-೧೫). ಅವನು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಹಡಿಯುತ್ತಾನೆ (೩-೩೨-೪; ೫-೩೨-೫). ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆದಿದ್ದಾ ವೃತ್ತನನ್ನು (೬-೨೦-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ದಿವ್ಯದ್ವ ಸರ್ಪವನ್ನು (೪-೧೯-೨) ಹೊಡೆದನು, ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದ ಸರ್ಪವನ್ನು ಮೋಲಿಸಿದನು (೫-೩೦-೬) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ನೀರು ಅಕಾಶಗಳನ್ನು ಅದಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸರ್ಪವನ್ನು ವಧಿಸಿ (೨-೧೧-೫), ನೀರನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ವೃತ್ತನನ್ನು, ಗಿಡವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ ಭೇದಿಸಿದನು (೨-೧೪-೨). ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಗೂ ಸಜ್ಜಿದ ‘ಅಪೈಜಿ’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಂದನು, ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ, ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ, ಇದು ಸರ್ಪವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಫಲಿತೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತವಧೆಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕ ಉಪಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶರದ್ಭಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ನೀರನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದಾನೆ (೪-೧೯-೨), ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಜಾಗೆ ಮಾಡ ದೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ (೮-೬೮-೪). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ, ನೀರು ಹರಿಯುವಂತೆ ಅಥವಾ ಗೋವುಗಳು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೬-೬; ೧೦-೮೯-೬), ವಜ್ರದ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ (೬-೩೬-೪). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಾಗ, ಪ್ರವಾಹಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಬಿತ್ತು, ರಾಕ್ಷಸನು ಹತನಾದನು, ಪರ್ವತಗಳ ಕೆಟ್ಟಲಿನಂತೆ ಇದ್ದ. ಹುಡುಗಿಟ್ಟು ಇಲವೆತ್ತಿ ಪೊ ಹೊರಬುವಂತಾಯಿತು (೫-೩೨-೧ ಮತ್ತು ೨). ರಾಕ್ಷಸ ಪರ್ವತಗಳ ಕೆಟ್ಟಲಿನಂತೆ ಇದ್ದ. ಹುಡುಗಿಟ್ಟು ಇಲವೆತ್ತಿ ಪೊ ಹೊರಬುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೧-೫೬-೬; ೫-೩೨-೧). ಕಟ್ಟುಹಾಕಿರುವ ಗೋವುಗಳಂತಿದ್ದ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ಮೋಚನ ಮಾಡಿಸಿ, ಕತ್ತನೆ (೧-೬೧-೧೦) ಅಥವಾ ಅವು ಅರಣ್ಯತೀರವ ದನಗಳಂತೆ, ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ (೧-೩೨-೩). ೫೮ನೇ ಅಂಶವಾಗಿದ್ದ ನೀರನ್ನು (೧-೫೬-೬; ೧-೧೦೫-೩) ಸರ್ಪದಿಂದ ಹಿಡಿದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ನೀರನ್ನೂ (೨-೧೦-೨) ಒಸು(ಅಪ ಮಾಡಿದನು). ಪ್ರವಾಹಗಳಿಗಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ನಾಶಗಳನ್ನು ಕೊಡಿದನು (೨-೧೧-೫), ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಪರಿವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೨-೧೯-೩). ವೃತ್ತನು ಅಟ್ಟಗಿಟ್ಟಿದ್ದ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೩-೩೬-೬; ೪-೧೬-೦). ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಂದು, ಅವನು ಮುಳ್ಳಿದ್ದ ನೀರಿನ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆದನು

೧-೩೨-೧೧). ಅವನ ಅಯುಧಗಳು ೯೦ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆದುರಿಹೋಗಿದೆ (೧-೧೦-೮). ವೃತ್ತವಧೆ ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವ ಕಥೆ ಪದೇ ಪದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸೂಕ್ತ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ (೧-೮೦) ಇದನ್ನು ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವೃತ್ತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಒಂದು (೧-೩೨) ಸೂಕ್ತ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಗಳಿರುವ ಕಡೆಯೆಲ್ಲಾ ವಜ್ರ, ಪರ್ವತ, ಪ್ರವಾಹ ಎಂಬ ಪದಗಳೇ ಹೊರತು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸಿಡಿಲು, ಗುಡುಗು, ಮೇಘ ಮತ್ತು ಮಳೆ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು (೧-೫೨-೫, ೬ ಮತ್ತು ೧೪ ಇತ್ಯಾದಿ). ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಪ್ರವಾಹವು ಭೂಮಿಯ ನದಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ವೇದದಲ್ಲಿ ವಾಯುವೆಂದಲ ಮತ್ತು ಅಕಾಶಗಳ ನೀರೂ ಉತ್ತಮವಾದ (೧-೧೦-೮; ೨-೨೦-೮; ೨-೨೨-೪). ಇಂದ್ರನಿಂದ ವನೋಚಿತವಾದ. ಗೋವುಗಳು ಎಂದರೆ ನೀರೇ ಇರಬೇಕು, ಅನೇಕ ಕಡೆ ನೀರು ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸರ್ಪವನ್ನು ಕೊಂದು, ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (೫-೨೯-೩; ೧-೫೨-೮ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಇಂದ್ರನು ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು, ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೊರತೆಗೆದನು (೧-೩೩-೧೦) ಎಂದಿರುವಾಗ ಗೋ ಎಂದರೆ ನೀರೆಂದೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೇಕನ್ನು (ಗೋ) ಸಂವಾದಿಸಿದನು ಎಂದಿರುವಾಗ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ (ಹಸುಗಳನ್ನೂ) ಎಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಕಾಣುವ ಕೆಂಪು ಕಿರಣಗಳು ಗೋಶಾಲೆಯಿಂದ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಮೇಘಗಳು ವೃತ್ತವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರದಿದ್ದರೂ, ಕೆಚ್ಚಲು, ಬುಗ್ಗೆ, ಬಾನೆ, ಮಡಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿರಬೇಕು, ಅಲ್ಲದೆ, ಇಂದ್ರನು ಜನಸಮಾಗ (೮-೫೯-೪) ಗೋವುಗಳು ಗರ್ಜಿಸಿದವು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳೇ ಇರಬೇಕು.

ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಪರ್ವತ, ಗಿರಿ ಎಂತಲೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ರಾಕ್ಷಸರು ವಾಸಮಾಡುವ ಪರ್ವತಗಳೇ ಅವು (೧-೩೨-೨; ೧-೩೨-೧; ೨-೧೨-೧೧); ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೩-೧-೨; ೪-೩೦-೧೪; ೯-೨೬-೫). ಜೆನ್ನಾಗಿ ಗುರಿಕಟ್ಟಿ, ಇಂದ್ರನು ಬಾಣವನ್ನು ಈ ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೇ ಹೊಡೆದಿಡುತ್ತಾನೆ (೮-೬೬-೬). ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲು, ಈ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಸೀಳಿದನು (೮-೪೫-೩೦). ಅಥವಾ, ಮೇಘವೇ ಹಸುಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪರ್ವತ; ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಅದರ ಜಾಗದಿಂದ ಕದಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೧೬-೫). ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿ, ಹಸುಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೧೦-೧೧೨-೦) ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಹಸುಗಳನ್ನು—ವನೋಚಿತವೆ ಮಾಡಿದನು (೬-೪೨-೩; ೫-೩೦-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಪರ್ವತದಂತಿರುವ ಮೇಘಗಳು ಸ್ವಾಯಿಯೊಡ ಬಿಳಿಯ ಮೋಡಗಳು, ಗೋವುಗಳು, ಮಳೆಕಿರುವ ಚಲಿಸುತ್ತಾ, ಗುಡುಗುತ್ತಾ ಇರುವ ಮಳೆಯ ಮೋಡಗಳೂ ಇರಬಹುದು.

ಮೋಡಗಳು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಸಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಕೋಟೆಗೂ ಆಗುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಕೋಟೆಗಳು, ತೊಂಬತ್ತು, ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ನೂರು (೨-೧೪-೬; ೨-೧೯-೬; ೮-೧೬-೧೪; ೮-೨೬-೬). ಇವು ಚಲಿಸುತ್ತವೆ (೮-೧೨-೨೨); ಕರಣಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ (೧-೧೩೦-೬; ೧-೧೩೧-೪; ೧-೧೬೪-೨; ೬-೨೦-೧೦); ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದವು (೨-೨೦-೮); ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದವು (೪-೩೦-೨೦). ಇಂದ್ರನು ಅವುಗಳನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೫, ಇತ್ಯಾದಿ), ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಒಂದು ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಒಡೆದುನವನು ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು (೧೦-೧೧೧-೧೦) ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದಲ್ಲ, ಈ ಇತಿಹಾಸದ ನಾನಾ ಅಂಶಗಳು ಚಿತ್ರವಾಗಿವೆ. ಅವನು ವೃತ್ತವನ್ನು ಕೊಂಡನು, ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಒಡೆದನು, ನದಿಗಳಿಗಾಗಿ ನಾಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಪರ್ವತವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೇಹಿತರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (೧೦-೮೯-೨).

ಈ ವೃತ್ತವಧೆಯ ಕಥೆಯು ಎಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೆಂಬುದು, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವ 'ವೃತ್ತಹಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಹೆಸರು ೭೦ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಇಂದ್ರನ ಜೋಡಿಯಾಗುವುದರಿಂದ, ಅವನಿಗೂ ಈ ಹೆಸರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸೋಮನಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ,

ಅದು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಧಿಸಿದ ನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ದೇಳಿದೆ (೧-೧೬೫-೮, ೬-೨೧-೬, ೧೦-೧೩೮-೬), ಆದರೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರು ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ (೧-೫೫-೩, ೬-೧೬-೮) ಅಥವಾ ವೃತ್ರವಧಿಗೋಷ್ಠರ (೮-೧೨-೨) ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದರು. ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದರು (೧೦-೧೫-೮), ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು (೧೦-೮೦-೧೫, ೬-೨೦-೨, ೧೦-೪೮-೩, ೧೦-೧೨೦-೩). ಅಥವಾ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟರು (೨-೨೦-೮). ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗುವವರು (೩-೩೨-೪, ೧೦-೬೩-೧ ಮತ್ತು ೨, ಇತ್ಯಾದಿ). ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ವೃತ್ರನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿ ಹೋದಾಗಲೂ (೮-೫೬-೬, ೪-೧೮-೧೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ, ಐ. ಪ್ರಾ. ೩-೨೦), ಮರುಶ್ರುತಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ, ಮರುಶ್ರುತಿಗಳೇ ಅವನನ್ನು ಓಂದು ಸಲ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು (೮-೬೩-೧) ಇದೆ. ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಕಾಡುವವಾಗ, ಅವನಿಗೆ, ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮ, ವಿಷ್ಣುಗಳೂ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ಮುಕ್ತಿಯೂ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದಾರೆ (೫-೩೦-೮, ೮-೫೧-೧೧, ೧೦-೪೪-೯). ಘೋಷೆ ಮಾಧವವನು (ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರವು) ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟನು (೧-೬೩-೨) ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವು ರಾಕ್ಷಸ ವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾಯಿತು (೩-೩೨-೧). ಸೂಕ್ತಗಳು, ಸ್ತುತಿಗಳು, ಘೋಷೆ ಮತ್ತು ಸೋಮ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ.

ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಅಲ್ಲದೆ, ಇಂದ್ರನು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆಯೂ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು. ಉರಣ (೩-೧೪-೪)ನಿಗೆ ೯೯ ಕೈತೋಟಗಳಿವೆ, ವಿಶ್ವರೂಪನಿಗೆ ಮೂರು ತಲೆ ಮತ್ತು ಅರು ಕಣ್ಣುಗಳು (೧೦-೯೯-೬) ಅವರುಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜಿಯಾಧಿಂದಲೇ ವಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಬುಧ ಎಂಬೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಮೆಟ್ಟುಗಡ್ಡೆಯಿಂದ ಇರಿದು ಸಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೬, ೮-೨೨-೨೬). ಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಾಕ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ರಾಕ್ಷಸನ್ನು ರಥಚಕ್ರವಿಂದ ಒಡಿಸಬಿಡುತ್ತಾನೆ (೮-೮೫-೯), ಶುಕ್ರವನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುವಂತೆ. ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ವಜ್ರದಿಂದ ನಿಸರಿಸಿ ಮಾಡಿದನು (೬-೧೮-೧೦) ಮತ್ತು ದುರ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೪-೨೬-೬, ೮-೨೨-೨)

ಜಲವೋಚನದ ಹೊಡೆಗೆ, ಬೆಳಕು, ಸೂರ್ಯ, ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳ ಲಾಭವೂ ಸೇರಿ. ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗೀಯ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಉದಕವನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದನು (೩-೩೪-೮). ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದು, ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ (೮-೬೮-೪). ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಮಾಡಿದ ತನ್ನ ವಜ್ರದಿಂದ ಕೊಂದು, ಮನುಷ್ಯರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನೀರನ್ನು ಒಡಗೂಡಿಸಿ, ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (೧-೫೧-೪, ೧-೫೨-೮). ವೃತ್ರನಂತಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮುದ್ರದ ಕಡೆ ನೀರು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (೨-೧೯-೩). ರಾಕ್ಷಸರ ವಧವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ಗಳಿಸಿದನು (೩-೩೪-೮ ಮತ್ತು ೯). ಇಂದ್ರನು, ರಾಕ್ಷಸನಾಯಕನನ್ನು ವಧಿಸಿ, ನೀರನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ಸೂರ್ಯ, ಅಕಾಶ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳು ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೧-೩೨-೪, ೬-೩೦-೫) ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು (೮-೩-೨೦). ಈ ಇಂದ್ರ ರಾಕ್ಷಸರ ಛೇದನೆಯ ಧೂ ಸೂರ್ಯನೇ ಆದರೂ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅದು (ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವು) ಇಂದ್ರನ ಅಯುಧವಾಗಿ ಆಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣಗಳು ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸುಡುತ್ತಾನೆ (೮-೧೨-೯) ವೃತ್ತಿವಧಿಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಕತ್ತಲೆಗೆ (೧-೧೦೦-೮, ೪-೧೬-೪) ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನೆಂದು (೩-೩೪-೪, ೮-೧೧-೫, ೧೦-೪೩-೪) ಇದೆ. ಇಂದ್ರನೇ ಸೂರ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ (೩-೪೪-೯). ಸೂರ್ಯನನ್ನು, ಜಾಡುಬಿಡುವವನಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಿಸಿ (೮-೧೨-೩೦). ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ (೮-೩-೬, ೮-೮೬-೨) ಮತ್ತು ಅಕಾಶವನ್ನು ತಿರುಪಂತೆ (೧-೬೬)

ಮಾಡಿದನು. ಅವನೇ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು (೧-೧೦೦-೬ ಮತ್ತು ೧೮, ೩-೨೪-೯), ಅಥವಾ ಅವನಿದ್ದ ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (೩-೩೯-೫) ಮತ್ತು ಅವನಿಗಾಗಿ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು (೧೦-೧೧೧-೩).

ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೨-೧೦೨-೨ ; ೨-೨೧-೪ ; ೩-೩೧-೫ ; ೩-೩೨-೮ ; ೩-೪೯-೪). ಅವನೇ ಉಷ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೩-೪೪-೨). ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕತ್ತಲನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ (೧-೬೨-೫). ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಾನೆ (೨-೨೦-೫). ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನೊಡನೆ (೧-೬೨-೫ ; ೨-೧೨-೬ ; ೬-೧೬-೫) ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನೊಬ್ಬನೊಡನೆ ಮಾತ್ರ (೧-೬-೩ ; ೨-೧೯-೩ ; ೩-೩೪-೯ ; ೬-೧೬-೩ ; ೬-೩೨-೨ ; ೧೦-೧೩೮-೨). ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ, ದತ್ತವಾದ ಅಥವಾ ದತ್ತವಾದ ಗೋವುಗಳು ಎಂದರೆ ನೀರಾಗಲೀ ಮೇಘಗಳಾಗಲೀ ಇರಲಾರದು ; ಬೆಳಗಿನ ಕಿರಣಗಳೇ ಇರಬೇಕು. ನಸುಗಿಂಪಾದ ಮತ್ತು ಜಲಮಯವಾದ (೯-೧೦೨-೬) ಗೋವುಗಳೆ-ದರೆ ಮೇಘಗಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಕಿರಣಗಳು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಗೋವುಗಳೊಡನಿನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಎದುಗೊಳ್ಳಲು ಮುಂದೆ ಹೋದಳು (೩-೩೨-೪). ವ್ಯತ್ಯನನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ, ರಾತ್ರಿಯ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೩-೩೪-೩). ಉಷ್ಣತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋವುಗಳ ಲಾಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಗೋಶಾಲೆಯನ್ನು ಗೋವುಗಳಂತೆ, ಉಷ್ಣತೆಯ ಕತ್ತಲಿನ ಬಾಗಲನ್ನು ತೆರೆದು (೧೯-೨-೪) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಂಡೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಾಳೆ (೬-೬೯-೪). ಹಸುಗಳು ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದಾಗಿ ಆರಜು ತ್ತವೆ (೬-೬೫-೬). ಉಷ್ಣತೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಗೋಶಾಲೆಗಳ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಅಂಗವಸ್ತು ಒಡೆದು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ (೬-೬೫-೫). ನೀರಿನ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗಿದೆ (೧-೩೨-೧, ೨ ಮತ್ತು ೪ ; ೬-೩೦-೫ ; ೧೦-೧೩೮-೧ ಮತ್ತು ೨). ಹೀಗೆ ಬಿಡುಗಾಳಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ವಿಮೋಚನೆ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಅವನ ಬಿಡುಗಡೆ ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ತೊಡಕು ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಗುಣ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇಬ್ಬದಿವರೂ, ಮೊದಲನೆಯದನ್ನೇ ಸ್ವಲ್ಪ (ವಿಸ್ತರಿಸಿ) ಮುಂದುವರಿಸಿ, ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಳೆ ಗುಡುಗುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪಾತ್ರವು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಿಡಿಲುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು (೨-೧೩-೬) ಮತ್ತು ನೀರು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ಅವನೇ (೨-೧೬-೫).

ವ್ಯತ್ಯನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳ ಲಾಭ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸೋಮನು ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು, ವಾಯು, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರ ಸಮಾಪದಿಂದ ಓಡಿಸಿದಾಗ, ಸೋಮನು ಅಧಿಪತ್ಯವಾಯಿತು (೮ ೩-೨೦). ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಸೋಮನು ಅವನ ಸ್ವಂತ ಮತ್ತು ವಾಯಿತು (೬-೯೮-೫). ಅವನು ಸೋಮನನ್ನೇ ರಾಜನಾದನು (೬-೨೦-೩). ತಿಲಿಗಳಿಂದ ಸುತವಾದ ಸೋಮ ರಜವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಗಟ್ಟಿದನು (೩-೪೪-೫). ಗೋವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೋಮರಸವನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದನು (೧-೩೨-೧೨). ನಿಗೂಢವಾದ ಅಮೃತವನ್ನು ಅವನು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡನು (೬ ೪೪-೨೩). ಕಪಿಲಗೋವಿನತ್ತ ತಿರುಗಿದ್ದ ಮಧುವನ್ನು ಕಂಡನು (೩-೩೯-೬). ಸಾಧಾರಣ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಪೈಪ್ಪಿರವಾದ ತ್ವೀರವಿದೆ, ಆದರೆ, ಕಪಿಲಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯವೆಲ್ಲ ಅಡಕವಾಗಿದೆ, ಸಂತೋಷಾಸ್ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಅವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಇಡಿಸಿದನು (೩-೩೦-೧೪). ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ

ಕೆಂಪು (೧-೬-೪) (ಮತ್ತು) ತಾನು ದಾಸಿಲು ತೆಗೆದು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ) (೬-೧೬-೬) ಹುಣುಗಲ್ಪಿತ್ತಕಲ್ಯಾಣ (ಅಕ್ಕಿಪ್ಪವನಾದ) ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮-೨೨-೨೫). ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂಜನಗಲು ಮಳೆ ಮೋಡಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ ದೋಷಗಳಿಗೂ.

ಇಂದ್ರನು ಕಾಸಿಮತ್ತಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳು ಮತ್ತು ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸ್ತುಮಿಗಳಿಗೆ ಕಂದನು ೨-೧೨-೨, ೧೦-೪೪-೮). ತಮ್ಮ ಇಡ್ಡಿ ಬಂದಲ್ಲಿ ಹಾಂಕಾಳನು, ಭೂಮಿಗು ಸ್ವರೇಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂದು ಇದೆ. ಈ ರೆಕ್ಕೆಗಳೇ ಮುಂದೆ ಗುಡುಗುವ ಮೇಘಗಳಾದುವು (ಮೈ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧೬). ಈ ಅತಿಶಾಕ್ತಿ ಅಧಾರ (೫-೫೪-೫)ನೇನು ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಿತಿರುವಂತಿದೆ. ಇಂದ್ರನೇ ಅಪರಿಶ್ಚಿತರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಿಸಿದ (೮-೧೪-೯). ಅವನೇ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಅಶಾಶಗಳಿಗೆ ಅಧಾರ ಭೂತನು (೨-೧೬-೫ ಅತ್ಯಾಧಿ). ರಥದ ಅಕ್ಕಿ ಗಾಲಿಗಳೆಡನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಂತೆ, ಭೂಮ್ಯಾಶಾಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿರುವವನೂ ಅವನೇ (೧೦ ೮೭-೪). ದ್ಯಾವಾಭೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಹರ್ಮವನ್ನು (೮-೬-೫) ಹರಿಯುವಂತೆ ಹರಹುವವನೂ ಅವನೇ (೮-೩-೬). ಅವನೇ ಭೂಮ್ಯಾಶಾಶಗಳನ್ನು ಉತ್ತತ್ತಿ ಮಾಡಿದವನು (೮-೬-೪, ೬-೪೬-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅವನ ಗುಪ್ತನಾಮದಿಂದ, ಈಗ ಇರುವುದು ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಬರುವುದು ಎಲ್ಲ ವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು (೧೦-೫೫-೨) ಮತ್ತು ಅಸತ್ತಾದುದನ್ನು ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸತ್ತದಾಫಲವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದನು (೬-೨೪-೫). ಭೂಮ್ಯಾಶಾಶಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರುವುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಬೀಳದಂತೆ ಹಿಡಿದಿರುವುದು ಇವೆರಡೂ, ಈ ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದ (೮-೬-೧೬) ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಜಯಿಸಿದುದರ ಪರಿಣಾಮ (೫-೨೯-೪). ವೃತ್ತವಧೆಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಜನಿಸಿದಾಗ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿತ್ತರಿಸಿ, ಅಶಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು (೮-೬೮-೫). ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಪಾಯನಾದ ಇಂದ್ರನು ನದಿಗಳಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಭೂಮಿಯು ಪುರ್ಣಕ್ಕೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೨-೧೬-೫). ಗುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಭೂಮ್ಯಾಶಾಶಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (೮-೮೫-೧೬), ಅಥವಾ ದೇವರು ಮತ್ತು ನರರುಗಳ ಮೊರೆತನಲ್ಲಿ ಅವರಡನ್ನೂ ಗಣಿಸಿದನು (೬-೨೪-೮). ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆಡೆನೊಂದು ನೇರದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಅಶಾಶ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳು ದೇವರು ಬಂದಮೇಲೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಧಿಪ್ತಾಯಗಳಿಗೆ ಎದೆಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ವಜ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ, ವಾಯುಮಂಡಲದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಕಗೊಳಿಸುವ ಇಂಪ್ರವನ್ನು ದೋಧರು ಸಹಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೨೪-೩ ಅತ್ಯಾಧಿ). ಯುದ್ಧದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಇವರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗಂಟ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇವನನ್ನೇ, ಭೂದೈತ್ಯಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಅಧ್ಯಯ ಹ್ಯಾಥಿಗನುವುದು. ಅಧ್ಯರ ವರ್ಣವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಅವರ ಅಧೀನಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೬-೩೪-೯, ೧-೧೧-೮). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕಂದ ೫೦,೦೦೦ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಅವರ ಗೀಳುಪುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಂದನು (೪-೧೬-೧೬). ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯರ ಅಧೀನಮಾಡಿ (೬-೧೮-೩) ಅಧ್ಯರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (೪-೫೬-೨). ಏಳು ಷಡಿಗಳ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲ ದಸ್ಯುಗಳ ಅಯುಧಗಳು ಅಧ್ಯರ ಮೇಲೆ ಬೀಳದಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೀಳದಂತೆ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೨೪-೨೬). ಅತ್ಯನಿಗಳು (೧-೧೧-೨೫), ಅನ್ನಿ (೮-೨೯-೧), ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು (೬-೨೫ ೦೦), ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಅಧ್ಯರ ರಕ್ಷಕರು.

ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳ ಸಹಾಯಕನು (೧-೮೪-೯; ೨-೫೫-೧೬, ೮-೬೯-೧); ಕಪ್ಪು ಅಶಾಶರನ್ನು ಬಿಡಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಅವರ ಪರವಾಗಿ ವಾದಿಸುವವನು (೮-೮೫-೨೦); ಅಂಥೆಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪು

ದಾಯಕನೂ (೭-೩೧-೫) ಮತ್ತು ದುರ್ಗವೂ (೮-೬೯-೭) ಅವನೇ. ಅವನ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರೂ, ಪಠಾಜಯಗೊಳಿಸುವವರೂ ಇಬ್ಬ (೧೦-೧೫೨-೧). ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರಿಗೆ, ಅವನು ಮಿತ್ರನು? ಒಂದೊಂದು ನೇಳೆ ಧಾತೃತ್ವ (೩-೫೩-೫) ತಂದೆ [೪-೧೭-೧೭, ೧೦-೪೮-೧] ಅಥವಾ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆ ಎರಡೂ ಅವನೇ (೮-೮೭-೧೧). ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ರನು (೬-೨೧-೮, ೭-೩೩-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮತ್ತು ಕೌಶಿಕ ಗೋತ್ರದವರಿಗೆ ಪರಮಮಿತ್ರನು, ಅದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಕೌಶಿಕ (೧-೧೦-೧೧) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದವನ ಸ್ನೇಹ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ (೧೦-೪೨-೪). ಆದರೆ ಯೇಗ್ಯನಾನಾದವನಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೧೯-೪, ೨-೨೨-೩, ೭-೨೭-೩). ಇತರ ಆರಾಧಕರ ಕಡೆ ಗಮನ ಹೋಗದೇ ಇರಲಿ ಎಂದು ತ್ರೌರ್ಥನೆ (೨-೧೮-೩, ಇತ್ಯಾದಿ). ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರೂ ಅವನಿಂದ ಉಪಕೃತರು (೮-೫೪-೭) ಅವನ ಎರಡೆ ಹಸ್ತಗಳೂ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆ (೭-೩೭-೩). ಅವನು ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಒಂದು ಕೋಶಾಗಾರ (೧೦-೪೨-೨). ಕೊಳ್ಳೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಗಿಡದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪೂಜಕರ ಮೇಲೆ, ಧನವನ್ನು ವರ್ಷಿಸಬಲ್ಲನು (೩-೪೫-೪). ರೋಷಾವಿಷ್ಣುವಾದ ಗೂಳಿಯನ್ನು ತಡೆಗೆ ಟ್ಟುವುದು ಸುಲಭವಾಗಿರಬಹುದು, ಆದರೆ ದಾನವನಾದಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವನನ್ನೇ ತಡೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ (೮-೮೦-೩). ಅವನು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಗರವಿದ್ದಂತೆ (೧-೫೧-೧); ನದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಗರದ ಕಡೆಗೇ ಹರಿಯುವಂತೆ, ಐಶ್ವರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಅವನನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತವೆ (೬-೧೯-೫) ಇಂದ್ರನಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವುದೇ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವಿದೆ (೧೦-೪೭) ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿವೆ (೧-೧೬-೯; ೧-೧೦೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ). “ಗೋಪಕ” ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ. ಅವನು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧಗಳೆಲ್ಲಾ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ “ಗವಿಷ್ಟಿ” (ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ ೮-೨೪-೫, ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವನಿಂದ ದತ್ತವಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಜಯದ ಫಲ (೪-೧೭-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ). ಇಂದ್ರನು ಪತ್ನೀಪುತ್ರಾದಿ ದಾತೃತ್ವ (೪-೧೭-೧೬, ೧-೫೩-೫) ದಿಂದಾಯ್ದು ಅವನದೊಂದು ವಿಶೇಷಗುಣ. ಇದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ “ಮುಳುವಕ”, “ವಕುಪಕ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು.

ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತವಧಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದಾದರೂ, ಅನೇಕ ಶೌರ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಬಂದಿದೆ. ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವಿಯೊಡನೆ ಘರ್ಷಣೆಯಾಯಿತೆಂದು ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ಉಷೋದೇವಿಯು ಬಂಧಿಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿದಳು (೧೦-೭೩-೬). ಅವಳ ಬಂಧಿಯನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಜೂರು ಜೂರು ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ನೇಗಪಾಲಿಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಅವಳ ನಿದಾನವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದಳು (೨-೧೧-೬). ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ, ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ರಥದ ಬಂಧಿಯನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದಳು (೧೦-೧೩೮-೫). ಒಳಗೇ ಸಂಚುನಡಸುವ, ದುರ್ವೇದವೆತಿಯಾದ ಉಪಸ್ತನ್ನು ಹೊಡೆದು, ನಾಶಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನು ಒಂದು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದನು; ಅವಳ ಜೂರ್ಣವಾದ ರಥವು ವಿಶಾಖನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು, ಮತ್ತು ಅವಳು ಗಾಬರಿಯಾಗಿ ಓಡಿಹೋದಳು (೪-೩೦-೮೦೦೦೧೧). ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಉಪಸ್ತನ ತಿರೋಧಾನವೇ ಈ ಕಥೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ತನ್ನ ನಿಯತ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತು ಇದ್ದು ಉಪಸ್ತನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದವೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೆಂಬಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಪುಲ್ಲ ಅಸ್ತವ್ಯವಾದ ಕಥೆಯೊಂದಿದೆ. ಏತನಾ ಎಂಬ ಅಶ್ವಕೃಷ್ಣ, ಸೂರ್ಯನ ‘ಹರಿತ’ಗಳೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ ಪಂದ್ಯನಡೆದು, ಸೂರ್ಯನೇ ಮುಂದೆ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ

ಸಹಾಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತ ರಥದ ಒಂದು ಚಕ್ರವು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸೂಕ್ತನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು (೧೦-೯೨) ಎಂಬುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬಹುದು. ಸೋನುವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಇದ್ದನು ಸ್ವೀಕರಿಸದನೆಂದೂ ಇದೆ. ಪಣಿನಾಮಕ ಅಸುರನಿಂದ ಗೃಹೀತವಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಡೆನೆಂಬುದು (೧೦-೧೦೮) ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆ. ಈ ಪಡೆಗಳು ಮಹಾರೋಫಿಗಳು. ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೋ ಸ್ವರ ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಕೊಡದೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನ ದೊಳಪಾದ ಸರಮೆ ಎಂಬ ನಾಯಿಯು ಆ ಗೋವುಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡದೇಕೆಂದು ಪೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಪಡೆಗಳು ಅವಳನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯದೇಕೆಂಬಾಕೆಯಿಂದ, ಇಂದ್ರನು, ವಲಸೆ ಕೋಟಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಪಡೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡದನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (೬-೩೯-೨). ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಲಸು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿದ್ದನು; ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊರಕ್ಕೆಟ್ಟಿದ್ದನು (೨-೧೨-೩, ೩-೩೦-೧೦) ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಡೆಯ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲ. ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಈ ವಲಸೆ ಪಡೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗೋವಿವೋಚನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗರಥರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಇದೆ.

ದಾಸ ಅಥವಾ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದು ಒಂದೊಂದು ಉಕ್ತಿ ಇದೆ. ಈ ದಾಸ ಅಥವಾ ದಸ್ಯುಗಳು ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯವರು; ಅವರ ವರ್ಣ ಕಪ್ಪು (೧-೧೩೦-೮; ೨-೨೦-೭ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಅವರಿಗೆ ನಾಸಿ ಕವಿಲ್ಲ (೪-೨೯-೧೦); ದೇವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದ್ಯಾಚರಣೆಯಿಲ್ಲ. ಇವರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವವರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು; ಏಕೆಂದರೆ, ವ್ಯಕ್ತವಧಾದಿಗಳು ಮನುಷ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈ ದಸ್ಯುಗಳ ಸಂಚಾರವು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ, ಇಲ್ಲವೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ. ಈ ರೀತಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯುವವರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಷ್ಯಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲ; ರಾಜರು ಅಥವಾ ಯೋಧರುಗಳು. ದಿವೋದಾಸ ಅತಿಥಿಗೃಹ ಎಂಬವನು ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ; ಅವನ ಕಪ್ಪು, ಕುಲಿತರನ ಮಗ ಕಂಠರ. ಆದರೆ ಈ 'ದಾಸ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ, ಇಂದ್ರನು ನೀರನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಧಿಸಿದ 'ಅಹಿ' (೨-೧೧-೨) ಅಥವಾ, ತ್ರಿಕನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಮೂರುತರ, ಅರುಕಣ್ಣನ ಪಿಪಾಸೆ (೧೦-೯೯-೬), ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ವಸತುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದುಹಾಕಿದ ವ್ಯಾಂಕ (೪-೧೮-೯), ಇವರೊಳಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ಎಂತರೇ ಅರ್ಥ. ನಮುಖಿ ಮುಂಚಾದ ದಸ್ಯುಗಳೊಡನೆ ಇಂದ್ರನ ಯುದ್ಧಗಳ ವಿಷಯವು ರಾಕ್ಷಸರ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಪರ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾದಿ ಯರಿಗೆ, ವೃಷಾಕಪಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದ ಮನಸ್ತಾಪ, ವೃಷಾಕಪಿಗೆ ಅದ ಪಿಶ್ಚೆ, ಅದು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾಳು. ಅಂತರ ಇಂದ್ರ ವೃಷಾಕಪಿಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿಯಾಗಿ, ವೃಷಾಕಪಿ ಹಿಂತಿರುಗುವುದು ಈ ಅಂಶಗಳುಳ್ಳದೊಂದು (೧೦-೮೬) ಕಥೆ. ಇಂದ್ರನು ಪುರ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಯದು ಎಂಬವರನ್ನು ಸುಂಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಫದಿ ದಾಳಿಸಿದುದು. (೧-೧೭೪-೯ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇನ್ನೊಂದು ಸುದಾಸನು ಮಾಡಿದ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯ, ಇಡೀ ಒಂದು. ಕಡಿಯದಾಗಿ, ಅಪಾಲಾ ಎಂಬುವಳೊಬ್ಬಳು ಫದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ನೀರೇನು ಅಡಿಯನ್ನು ಕಂಡು, ಅದನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜಿ, ಬಂದ ರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಬೇತಾದ ಪರಗಳನ್ನು ಪಡೆದಳೆಂಬುದು ಒಂದು ಕಥೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ. ದೈಹಿಕವಾದ ಶಕ್ತ್ಯಂತಿಶಯ ಮತ್ತು ಭೌತಿಕ ಪ್ರಕಂಠದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ಅವರದೇ ಇಂದ್ರನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳು. ಅವೇಶಫೂರಿತವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಅವನ ನೈತಿಕತ್ವ. ವರುಣನದು ಅಪ್ರವರ್ತಕವಾದ ಪ್ರಭಾವ. ವರುಣನಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಸಂರಾಜನೇ. ಆದರೆ ನಿಯತವಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಆಚರಣೆಗೆ ತರಿಸುವವನಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಅವನ ಸಂರಾಜತ್ವ; ಅವನು ಬಹಳ ಶಕ್ತನಾದ ಯೋಧ; ಅವನಿಗೆ ಎದುರೇ ಇಲ್ಲ; ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಂಠವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಬಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವನ ಔದಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಸೋಮನು ಪಾನದಿಂದ ತುಪ್ಪನಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಘಟಿಸುವೆಗೆ ಅವಾರ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ವರುಣನಿಗಿರುವ ನೈತಿಕ ಉನ್ನತಿ ಘನತೆಗಳಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಅವನೂ ವರುಣನಂತೆ ನೈತಿಕ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ನಿಯಮ ಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದು, ಅದರಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದೂ ಇದೆ (೧೦-೧೬೬-೧; ೧೦-೧೫೯-೪ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ತ್ರಿತ ಆಪ್ತೈ

ಈ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ೩೯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಸುಮಾರು ೪೦ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತ ಆಪ್ತೈ, ತ್ರಿತ ಅಥವಾ ಆಪ್ತೈ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತ ಆಪ್ತೈ ಅಥವಾ ಆಪ್ತೈ ಎಂಬುದಾಗಿ, ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ (೧-೧೦೯; ೫-೧೦; ೮-೪೭; ೧೦-೮). ಎಳು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಉಳಿದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತ್ರಿತ ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ, ಎಳು ಸಲ ಅಗ್ನಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕ ಸಲ ಮರುತ್ತಗಳೊಡನೆಯೂ ಮತ್ತು ಹತ್ತ ಸಲ ಸೋಮದೇವತೆ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ತ್ರಿತನೆಂಬುದೇ ವೃತ್ತನನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನೆಂದು (೧೦-೧೫೭-೧) ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ರಿತ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ ಮರುತ್ತಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸರನನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು (೮-೭-೨೪). ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳು ತ್ರಿತನೈತಿಕತ್ವವಿರಬೇಕು. ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ತ್ರಿತನು ವಲನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಂತೆ ಮಳೆಯನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿದ್ದು ವೃತ್ತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವಾದುದಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತನನ್ನು (೧-೫೨-೪ ಮತ್ತು ೫) ಭೇದಿಸಿದನು ಇಂದ್ರಾಂಗುಳಿಂದ, ಸಹಾಯ ಪಡೆದ ಮನುಷ್ಯನೂ ಬಲವಾದ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು, ತ್ರಿತನಂತೆ; ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ (೫-೬೬-೧). ತ್ರಿತ ಆಪ್ತೈನು ಹಿಕ್ಕದತ್ತವಾದ ಆಯುಧಸಹಿತನಾಗಿ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ತೃಷ್ಣು ಪುತ್ರನಾದ ಮೂರು ಕಲೆಯುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸನೊಡನೆ ಹೊಡೆದಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನು (೧೦-೮-೮). ಇದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನೂ ಮಾಡಿದಾನೆ; ತೃಷ್ಣು ಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನ ಮೂರುಕಲೆಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನು (ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು) ಛರ್ಜಿಸಿ ತ್ರಿದ, ಮೂರುಕಲೆ ಮತ್ತು ಆರುಕಡ್ಡಿನ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದನು; ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಲುಗಿನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಆ ವರಾಹ (ರಾಕ್ಷಸ) ವನ್ನು ಕೊಂದನು (೧೦-೯೯-೬). ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳೂ ಓಂದೇ ತೆರನಾದ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಾರೆ ತ್ರಿತನಿಗೋಕ್ಕರ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ಪ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು (೧೦-೪೮-೨). ತೃಷ್ಣು ಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿತನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (೨-೧೧-೧೯) ಸೋಮವನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವ ತ್ರಿತನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ. ಇಂದ್ರನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ, ಅಂಗರಸಂಪಾದಿಸಿಗೂಡಿ, ವಲನನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೨-೧೧-೨೦). ಬಿರುಗಾಳಿಯು

ಹೀಗುತ್ತಿದ್ದು ಮಿಂಚು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತ್ರಿಶನು ಗುಡುಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನೀಳು ಭೋಗೀಕರಿಯುತ್ತದೆ (೫-೫೪-೨). ಮರುದ್ದೀವತಾಳವಾದ (೨-೩೪) ಸ್ಥೂಲಪತ್ನಿ, ತ್ರಿಶನು ಕಾಣಿಸಿದಾಗ, ಮರುತ್ತುಗಳ ಹಠವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದೂ, ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ತ್ರಿಶನು ತನ್ನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದನೆಂದೂ ಇದೆ. ಅಗ್ನಿ ಸೂತ್ರವೊಂದರಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಗಳು ತ್ರಿಶನನ್ನು ಕಂಡು ತಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಪ್ತನೇ ಮಾಡಿದನೆಂದು (೧೦-೧೧೫-೪) ಇದೆ. ಕವ್ಯಾರನು ತಿಡಿಯಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಒತ್ತುವಂತೆ ತ್ರಿಶನು ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೀಸಿದಾಗ, ದಿಂಕಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ (೫-೯-೫). ತ್ರಿಶನು ಬಹಳ ಕಾಮರಸಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತುಡುಕಿ, ಅವನನ್ನು ಗೋವಿನ ಕಲೆಯಮೇಲೆ ಕಂಡನು. ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಜನಿದಾಗ, ಯುವನಂತೆ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ, ಆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಆವೃತನಾಗಿ, ತ್ರಿಶನು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತನು (೧೦-೪೬-೩ ಮತ್ತು ೬). ತ್ರಿಶನ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೇ (೫-೯-೫). ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಗುಹ್ಯವಾದುದು (೯-೦೨-೨). ಅದು ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ; ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನೂ, ದುಷ್ಟ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ತ್ರಿಶನ ಆಶ್ರಯ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ನಮ್ಮಿಂದ ಬಹಳ ದೂರ) ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅದಿಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಉಪಯುಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೮-೪೬-೧೩೦೦೦೦೦೦೦೦). ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಸೂರ್ಯನ ಸಮಾಪ ದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕು; ವಿತಂದರೆ, ತ್ರಿಶನು (ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದೊಡನೆ) ಅದರೊಡನೆ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧವೆಂಬೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಂತಿದೆ (೧-೧೦೫-೯). ತ್ರಿಶನು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ನೆಂದೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅವನನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಗಾಣಿಸಿದನೆಂದೂ ಅದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲೆ (೧೦-೮-೬), ಗರ್ಭದಲ್ಲೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿಶನು ತಂದೆಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ, ಅವನಿಂದ ಅವನ ಅಯುಧಗಳನ್ನು ಪಡೆದು, ವಿಶ್ವರೂಪನೊಡನೆ (೧೦-೮-೮) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ಇಂದ್ರನು, ವಿಷ್ಣು, ಶಿವ ಆಶ್ರಯ ಅಥವಾ ಮರುತ್ತುಗಳು, ಇವರ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲೆ ಕುಳಿತು, ಸೋಮವಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮-೧೩-೧೬), ತ್ರಿಶನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲೆ ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಶುಭವಾಗಿದಾನೆ (ವಾಲ. ೪-೧). ಸೋಮವನ್ನು ತ್ರಿಶನೇ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೧೧-೨೦) ತ್ರಿಶನೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದು (೯-೩೪-೪). ತ್ರಿಶನ ಕನ್ಯೆಯರು (ಬರಲುಗಳು) ನಮಗಿಂಪಾದ ಸೋಮರಸದ ತೊಟ್ಟುಗಳನ್ನು, ಇಂದ್ರನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ, ಕನ್ನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ (೯-೩೨-೨; ೯-೩೮-೨) ಪ್ರಚೋದಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿಶನ ಎರಗೆ ಕನ್ಯೆಗಳ ಹತ್ತಿರ, ಗುಹ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೋಮವು ಅಶ್ವಮಿಸುತ್ತದೆ (೯-೧೦೨-೨); ತ್ರಿಶನ ಬೆನ್ನೇಣುಗಳ ಮೇಲೆ, ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಸಂಹತನನ್ನು ತರಬೇಕೆಂದು ಸೋಮ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗಿದೆ (೯-೧೦೨-೩). ತ್ರಿಶನ ಋಷಿಶ್ರದೇಶದಲ್ಲೆ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರಿಯರು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಸೋಮವು ಮಾಡಿದೆ. (೯-೩೬-೪). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಯುಧನಿಗೆ ತ್ರಿಶನು ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೯-೯೫-೪). ಸೋಮನು ಮಧುವನ್ನು ಸುರಿಯುವಾಗ, ತ್ರಿಶನ ಎದುರಾಗುತ್ತಾನೆ (೯-೪೬-೨೦).

ತ್ರಿಶನ ದೇವತೆಯು ಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಖಚಿತವಾಗಿ ಏನು ತಿಳಿಯಲೂ ಅಧಾರಗಳು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಅವನ ಹೆಸರು ಅರ್ಥೇಶ್ವ (೨-೩೧-೬; ೫-೪೦-೪; ೧೦-೬೪-೩) ಹೆಚ್ಚುಗಳಿವೆ; ಆದರೆ, ಅವುಗಳಿಂದ ಏನೂ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (೫-೪೦-೯ ಮತ್ತು ೧೦) ಅರ್ಥ ನಿರ್ಧರವಾಗಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಸೂತ್ರವೊಂದರಲ್ಲಿ, ಹಕ್ಕಿಗಳಂತೆಯೆ ತ್ರಿಶನಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿದೆ (೮-೪೧-೬) ಎಂದಿದೆ. ಬೇರೆ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಯಜುನಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ರೂಪಾಂತರವಾದ ಅಶ್ವಪೋಷಣೆಯು ತ್ರಿಶನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊದಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಅದರ ಮಂದಿರ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಆ ಅಶ್ವವೇ ಒಂದು ಗುಹ್ಯಕೃತಿಯೆಂದು ಯಜು, ಸೂರ್ಯ

ಮತ್ತು ತ್ರಿತರು ಆಗುತ್ತದೆ (೧-೧೬೩-೨ ಮತ್ತು ೩) ಎಂತಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಥವೇ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಐದಾರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ 'ತ್ರಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಅಲ್ಲಿಯೂ ಏನೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತ್ರಿತನು ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆ, ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಪಾಪ ಅಥವಾ ದುಸ್ತುತ್ವಗಳು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ (೧-೧೦೩-೧ ಮತ್ತು ೩ ; ೧೯-೩೬-೪). ತ್ರೈತೀರತು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಎಂದಿದೆ (ತೈ ಸಂ. ೧-೨-೧೦-೨) ಅವನು ಅಮರತ್ವದಾಯಕವಾದ ಸೋಮನನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ, ಇದು ಅದರಿಂದ ಜನ್ಮವಾದ ಗುಣವಿರಬಹುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನು, ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರೆಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನು; ಈ ಮೂವರೂ ಅಗ್ನಿ ಪುತ್ರರು; ತ್ರಿತನು ನೀರಿನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದವನು (ಶತ. ಐತ್ಯ. ೧-೨-೩-೧ ಮತ್ತು ೨) ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೮-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧). ಮುಗ್ಧೇದ ೧-೦೦೫ರ ವಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ, ಸಾಯಣರು ಸಾಖ್ಯಾಯನಿಗಳ ಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಾರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಈ ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರು ಮೂವರೂ ಮುಹಿಗಳೂ, ಅವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಇಬ್ಬರು ತ್ರಿತನನ್ನು ಬಾವಿಗೆ ಪಾಕುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಗಳು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳೆರಬೇಕು ದ್ವಿತ ಎಂಬುದು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಲ ತ್ರಿತದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ (೮-೪೭-೧೬) ಮತ್ತೊಂದು ಸಲ ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿಯೂ (೫-೧೮-೨) ಬಂದಿದೆ. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿತ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇಲ್ಲ. ಯಾಸ್ಯರು (ನಿಘ. ೪-೬) ಈ ಪದಕ್ಕೆ 'ಮಹಾಜ್ಞಾನಿ' ಎಕತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (ನಿಘ ೯-೨೫), ಮೂರು (ಪುರ್ಗ, ಧೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ) ರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು ಇಂದ್ರನೆಂತಲೂ ಹೇಳಿದಾರೆ

ಮುಗ್ಧೇದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ೩-೪ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರು ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು-ರಾಕ್ಷಸವಧೆ-ಮಾಡಿದಾರೆ ಒಂದು ಸಲ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿತನಿಗೆ ಪ್ರಚೋದಕನಾಗಿದಾನೆ; ಒಂದು ಕಡೆ ತ್ರಿತನಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿತನಾಗಿದಾನೆ; ಎರಡು ಸಲ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿತನಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿದಾನೆ. ಮರುತ್ಯುಗಳೂ ತ್ರಿತನೂ ಚಂದನಾರುತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ತ್ರಿತನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜ್ವಲನೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬದಲು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಳ ಬಹಳದೂರ ಮತ್ತು ಗುಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸೋಮನೂ ಇದೆ. ಇಂದ್ರ ತ್ರಿತನಿಗೆ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನ ಮಾತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ತ್ರಿತನು ಸೋಮವನ್ನು ಕಯಾಸುತ್ತಾನೆ.

ತ್ರಿತನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಆಪ್ತ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವು ಆಪ್ (ನೀರು) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ 'ಆಪಾಂನಪಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮವೆಂತಲೂ ಹೇಳಬಹುದು. ತ್ರಿತನಿಗೆ 'ವೈಭೂವಸ' ಎಂದು ಒಂದೇ ಸಲ ವಿಕೇಷಣವಿದೆ (೧೦-೪೬-೩). ಇದು ಸೋಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬಹುದು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ತ್ರಿತನು ವಿದ್ಯುಜ್ವೇವತೆ ಅಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರನೆಯ ಅಥವಾ ನಾಚುಮಂಡಲದ ರೂಪವೆನ್ನಬಹುದು; ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರಿಬ ದೇವತಾತ್ರಯದ ಮಧ್ಯಮದೇವತೆ. ಆದರೆ ಈ ದೇವತೆಯು ಕಾ್ಯಗಳಿಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವೆನಿಸಿ, ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಇವನು ಅಪ್ರಧಾನದೇವತೆಯಾಗಿದಾನೆ. ವಿದ್ಯುಜ್ವಲನಾಗಿ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಧೂಮಿಗೆ ತಂದುದರಿಂದಲೇ ತ್ರಿತನಿಗೂ ಸೋಮಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವು ಉಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು ಆಧಾರಗಳು ಕಡಿಮೆ ಇರುವುದು

ರಿಂದ ಒದ್ದಿದ್ದು ಕಂಡಿತರು ಒಂದೊಂದು ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ರಾಕ್ (Robt) ಎಂಬವರು ನೀರು ಮತ್ತು ಗಾಳಿಯ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ, ಹಿಲ್ಬ್ರಾನ್ಡ್ (Hillebrandt) ಎಂಬವರು ಉದ್ದೀಪನವಾದ ಆಕಾಶದ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ, (Perry) ಎಂಬವರು ಬಿರುಗಾಳಿಯ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪಿಶ್ಚೆಲ್ (Pischel) ಎಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ನೊಡಲು ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ದೇವತೆ ಅನಂತರ ಮಹುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯ, ಆಮೇಲೆ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಹಾರ್ಡಿ (Hardy) ಎಂಬವರು ಚಂದ್ರದೇವತೆಯೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಅಪಾಂನಸಾತ್

ಈ ದೇವತಾಕವಾದವು ಒಂದು ಸೂಕ್ತ (೨-೩೨) ಮತ್ತು ಜಲದೇವತಾಕ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳು (೧೦-೩೦-೩, ೪) ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಮೂವತ್ತು ಸಾಂ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅಪಾಂನಸಾದ್ದೇವತೆಯ (ನೀರಿನ ಮಗ) ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ನಿಂತಿತ್ತು. ಯುವಕನಾದ ಇವನನ್ನು ನೀರು ಸುತ್ತುತ್ತದೆ. ತ್ರೇಷ್ಯನಾದ ಇವನಿಗೆ ಮೂವರು ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಲಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ; ಅದಿ ಮಾತೃಗಳ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಅವನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೨-೩೫-೩, ೫). ವ್ಯುಹಭೂತನಾದ ಅವನು ಅವರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು; ಶಿಶುರೂಪನಾದ ಅವನು ಅವರ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಅವರು ಅವನನ್ನು ಟಾಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವನು ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಸೌದೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೩೦-೪). ಮಂಚನ್ನು ಉಡುಪಾಗಿ ಧರಿಸಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಓರಿಯಾಗಿರುವ ನೀರಿನ ಮಸಲನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ, ಬಿಂಗಾರದ ಬಣ್ಣವಾಗಿರುವ ನೀರು ಅವನನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡು ಚತ್ವಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತದೆ (೧-೯೫-೪ ಮತ್ತು ೫ರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ). ಇವನದು ಸ್ವರ್ಣಕಾಂತಿ, ದೇಹದ ವರ್ಣವೂ ಅದೇ, ಸ್ವರ್ಣ ಗರ್ಭದಿಂದ ಜನಿಸಿ, ಇವನು ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿತ್ತು, ಕಳೆಗುಂದದೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನೀರುಗಳು, ತಮ್ಮ ಪುತ್ರನಿಗೆ (ಅಪಾಂನಸಾತ್) ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭೈತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಂಟು, ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಇವನ ಮುಖವು ಬಿಂಗಾರದ ವರ್ಣದ್ದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕನ್ಯೆಯರು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಇವನಿಗೆ ಶುಭ್ರವೇ ಆಹಾರ; ಯಾರ ಗಮನಕ್ಕೂ ಬಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಲಕೊಡುವ ಗೋಳು ಒಂದಿದೆ. ಮನೋವೇಗಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಗಳು ಇವನನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಇವನಿಗೂ ನದಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇವನೇ ಎಣ್ಣೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದವನು; ಆ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಂಕಗಳು. ಈ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತದ ಕಡೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇವನೇ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ, ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತಗಳು ಕೆಲವದರಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ (ವಾ. ಸಂ. ೪-೨೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿನ ಮಗ (೩-೯-೧). ಅಗ್ನಿಯು ಅಪಾಂನಸಾತನೊಡಗೂಡಿ, ವೈಶ್ವನ ಮೇಲೆ ಆಯವನ್ನಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (೩-೧೩-೩). ಅಪಾಂನಸಾದ್ದೇವತೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ದೇಹದೊಡನೆ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೋ (೨-೩೫-೧೩) ಎಂಬಂತಿದೆ.

ಅಪಾಂನಸಾತನ ಹೆಸರು ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ; ಅಹರಿ ದೀರ್ಘವಾಸಿ, ಅಹವಿಕಾಣನ (೨-೩೧-೬, ೩-೩೫-೧೩) ಅಹಿಮುಕ್ತ (೧-೧೨೬-೫, ೨-೩೧-೬, ೩-೩೫-೧೩) ಮತ್ತು ಸದಿಕ್ಯ (೨-೩೧-೬;

೬-೫೦-೧೩)ಗಳೊಡನೆ ಹೇಳಿದೆ. ಸವಿತೃವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರೂಪವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಸವಿತೃವಿಗೂ 'ಅಪಾಂನಪಾತ್' ಎಂದು ಒಂದುಕಡೆ (೧-೨೨-೬) ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದವನೂ, ಮಿಂಚಿನ ಉಡುಪುಳ್ಳವನೂ, ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನೂ, ಗುಪ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವವನೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ, ನೀರಿನ ಮಗನೂ, ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಬರುವವನೂ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮನೇಂದು ಪರಿಗಣಿತನೂ ಆದ ಅಪಾಂನಪಾದ್ವೇವತೆಯು, ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಇರಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಪಾಂನಪಾತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುವುದಲ್ಲದೆ, ನೀರಿನ ಗರ್ಭ (ಅಪಾಂಗರ್ಭಃ) ವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೬-೯-೩; ೧-೬೦-೩). ಆ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮನುಷ್ಯರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಏಹಿತನಾಗಿದಾನೆ (೩-೫-೩); ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅವನ ವಾಸ (೮-೪೩-೯); ಸಸ್ಯಗಳ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ಗರ್ಭರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಜನಿತನಾಗಿದಾನೆ (೩-೧-೧೩). ಅಗ್ನಿಗೆ ಪದ್ಮತಪುತ್ರ (ಅದ್ರೀಃ ಸೂನುಂ ೧೦-೨೦-೬ ೬-೪೮-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ನೆಂದೂ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿದೆ. ಪದ್ಮತಾಕಾರವಾದ ಮೇಘದಿಂದ ಜನಿತವಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತೇ ಪದ್ಮತ ಪುತ್ರನಿರಬೇಕು. ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಮರ್ತ್ಯಲೋಕರೂಪಗಳಿಗೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯ ತೃತೀಯ ರೂಪವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ, ಸಾಗರದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶದ ಸ್ತನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೀರಿನ ಮಡಿಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾಗುತ್ತದೆ (೧೦-೪೫-೧೦೦-೩) ಎಂದಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ನೀರು ವಾಸಸ್ಥಳವೆಂಬಂತೆ ವೈದಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವತೆಯು ನೀರಿನ ದೇವತೆ, ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ, ಹಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಅಭಿವ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಎಡೆಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಮಾತರಿಶ್ವಾ

ಈ ದೇವತೆಯೊಂದನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತವೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಹೆಸರು ಬರುವುದೇ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸಲ. ಮಾತರಿಶ್ವನೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಥವಾ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತ್ರತಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೆಸರು (೩-೫-೯; ೩-೨೬-೩; ೧೯-೬-೪). (೯-೮೮-೧೯) ರಲ್ಲಿರುವ ಸಂಭೋಧನೆಯೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಪ್ತಿಯುಬೇಕು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ, " ಸ್ವರ್ಗಿಯ ಅಜುರೂಪದಲ್ಲಿ " ತನೂನಪಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು; ಜನಿಸಿದ ಮೇಲೆ 'ನರಾಶಂಸ' ನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ; ಮಾತರಿಶ್ವರೂಪನಾಗಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದಾಗ, ಅವನೇ ತಿಳಿವಳಿ ಗತಿಯುಳ್ಳ ವಾಯುವಾಗುತ್ತಾನೆ (೩-೨೯-೧೧). ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನಾನಾ ನಾಮಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ; ಅಗ್ನಿ, ಯಮ, ಮಾತರಿಶ್ವ ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೧೦-೬೪-೪೬). ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮನೇಂದು ಅನೇಕಬಾರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯ ಮಾತರಿಶ್ವನಿಗೂ ಉಂಟು. " ಆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಯಾಗಶಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತರಿಶ್ವನಾದನು " (೧-೧೯೦-೨)

ಇತರ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯೂ ಮಾತರಿಶ್ವನೂ ಛಿನ್ನರೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಅವನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಅತಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ಮಾತರಿಶ್ವನಿಗೆ ಕಾಡಿಸಿಕೊಂಡನು (೧-೧೪೩-೨). ಅಗ್ನಿಯು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತರಿಶ್ವ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವತಪರಿಗೆ ಕಾಡಿಸಿದನು (೧-೩೧-೩). ಕೇಹೋವಿತಿಷ್ಠವಾದ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಿಗಳಿಂದ ಗಗನಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿದಾನೆ; ನೀಗಾಧನಾಗಿದ್ದ ಆಹುತಿವಾಹಕನನ್ನು ಮಾತರಿಶ್ವನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (೩-೫-೧೦). ಆಕಾಶದಿಂದ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಒಬ್ಬನನ್ನು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದನು; ಗಿಡುಗವು ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು (ಸೋಮವನ್ನು) ಪರ್ವತದಿಂದ

ತಂದಿತು (೧-೯೩-೬). ಮಾತಂಶ್ರಮ, ಪೂಜ್ಯನಾದ ಪುರೋಹಿತನೂ, ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದನು (೩-೨-೧೩). ಭೃಗುವಿನಿಂದ ಜನಿತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆದಿ ಪುರೋಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. (೧೦-೪೬-೯) ಮಾತಂಶ್ರದೇವತೆಯು ಅವನನ್ನು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ತಂದನು (೧-೧೨-೨) ವಿಶ್ವವತನದೂತನಾದ ಮಾತಂಶ್ರನು ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ ವೈಶ್ವನಲಾಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದನು; ಅವನನ್ನು ಬಲಶ್ರರಾದವರು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಬಿಟ್ಟರು (೬-೮-೪). ಅರಣ್ಯಮಥನದಿಂದ ಉದ್ಭೂತನೂ ನಿಗುಢನೂ ಆಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ ಮಾತಂಶ್ರನು ತಂದನು (೩-೯-೫) ನಿಗೂಢನಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತಂಶ್ರನು ಮಥಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು (೧-೧೪-೩) ಮಾತಂಶ್ರನಿಂದ ಮಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರ ವಸತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೧-೬೧-೪, ೧-೧೪-೧) ಇಂಥನು ಸರ್ವರ ಹಿಡಿತದಿಂದ ತ್ರಿಶನುಗಾಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿ, ಗೋಶಾಲೆಗಳನ್ನು ದಧ್ಯಂಹ ಮತ್ತು ಮಾತಂಶ್ರರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (೧೦-೪೮-೨).

ಮುಗ್ಧೀದದ ಕಡೆಯ ಧಾಗದ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಮಾತಂಶ್ರನ ವಿಷಯ ವ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮಾತಂಶ್ರನ ಸ್ವಭಾವ, ಗುಣ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನೂ ತಿಳಿಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (೯-೬೬-೩೧; ೧೦-೧೧೪-೧), ಅವನು ಸೋಮವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅದನ್ನು ವಾನಮಾಹುತ್ವಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ (ವಾಲ. ೪-೨) ಪಿತೃಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿವೆ; ಅಲ್ಲಿ ಇಂಥನು ಇವನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸೋಮವಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಸಲ ಉತ್ತಮ ಶಿಲ್ಪಿಗೆ ಹೋರಿಸುವಂತೆ, ಇಂಥನು ಇವನಿಗೆ ಹೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೧೦-೧೦೩-೬). ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ, ಮಾತಂಶ್ರನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮಿಗಳಲ್ಲರ ಹೃದಯಗಳನ್ನು ವ್ರವೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸತನಾಗಿರುವಾಗಲೂ, ಈ ಕೌಶಲ್ಯವೇ ಉಪ್ಪಿನಾಗಬಹುದು. ಕಡೆಯದಾಗಿ, ಒಂದು ಕಡೆ, ಮಾತಂಶ್ರನು ಅಪಾರನೆಂದೂ, ಅರೆದಾಹುತ್ವಿ ರುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (೧೦-೧೦೯-೧). ಈ ಎರಡು ಗುಣಗಳೂ, ಮಾತಂಶ್ರನೆಂದರೆ ವಾಯುವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗುತ್ತವೆ.

ಹೀಗೆ ಮಾತಂಶ್ರನೆಂದರೆ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ ಸ್ವರ್ಗಿಯಾಗ್ನಿಯೆನ್ನಬಹುದು; ಅಲ್ಲದೆ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದವನೂ ಇವನೇ. ಮಾತಂಶ್ರನಿಗೆ ವಿದ್ಯುತ್ಕೇ ಮೂಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೂತನಾಗಿರುವಂತೆ, ಮಾತಂಶ್ರನು ವಿಶ್ವವತನ ದೂತನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದನೆನ್ನಬಹುದು. ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತಂಶ್ರ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಯ ಛಾಯಾಭೇದ (ಃ ತೇ. ೧೦-೮-೩೯ ಮತ್ತು ೪೦); ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಮಾತಂಶ್ರನೆಂದರೆ ವಾಯುವೇ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅಧಾರವು ಆಗಲೇ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ (೩-೨೯-೧೧). ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಬುಸುಗುಟ್ಟುವ ಸರ್ಪದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಹೇರೊಂದು ಕಡೆ ಠಭವದಿಂದ ಮುಗ್ಧನ ಗಾಳಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸತನಾಗಿದಾನೆ (೧-೬೯-೧).

ಮಾತಂಶ್ರನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವವನು, ರೂಢಿಗೊಂಡವನು ಎಂಬರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಶು ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು, ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗು ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಿಂದಲೇ ಶಿಶು ಮುಂತ್ರಾದ ಪದಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಮಾತಂಶ್ರನೆಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ತಾಯಿಯರಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (೧-೧೪-೫). ಮಾತಂಶ್ರನಿಗೆ ಅಶ್ರಮಿಸುವಾಗ, ಅರಣ್ಯ ಕೆಳಭಾಗ ಅಥವಾ ಮೇಳವು ಮಾತಂಶ್ರನು ಬಹುದು. ಮಾತಂಶ್ರನು ಅಂತಂಶ್ರದಿಂದ ಬರುವುದರಿಂದ ಮೇಳವು ಅಪಕ ಮಾತಂಶ್ರ ಎಂಬ ಹೇಳಬಹುದು. ಋಷಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಮಾತಂಶ್ರ ಎಂದರೆ ವಾಯುವು; 'ಮಾತಂಶ್ರ' ಎಂದರೆ ಅಂತಂಶ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರ' ಉಸಿರಾಹುತವನು ಅಥವಾ 'ಅಹು ಅಹ' ದೇಗದೇಗ ಉಸಿರಾಹುತವನು ಅಂದರೆ ಗಾಳಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಅರಿಬುಧ್ಧ್ಯ

ಅಹಿ ಬುಧ್ಧ್ಯೆ ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರದ ಅಥವಾ ಪಾತಾಳಲೋಕದ ಸರ್ಪವೆನ್ನಬಹುದು ಈ ಹೆಸರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ಐದು ಸಲ ಅಜ ಏಕಪಾದದ ಒಡನೆ ಮೂರು ಸಲ ಅಪಾಂನಪಾತನೊಡನೆ, ಮೂರು ಸಲ ಸಮುದ್ರದೊಡನೆ ಮತ್ತು ಎರಡು ಸಲ ಸವಿತೃವಿನೊಡನೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮೂರೇ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ (೫-೪-೧೬ ; ೬-೩೪-೧೬ ಮತ್ತು ೧೭) ಈ ಹೆಸರು ಒಂದೇ ಬಂದಿರುವುದು. ಇವನ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವತೆ ಹೇಳಿರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ, ಆ ದೇವತೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಜ ಏಕಪಾದ (೧೦-೬೪-೪) ಇಲ್ಲವೇ ಅಪಾಂ ನಪಾತ (೧-೧೮೬-೫) ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಜ ಏಕಪಾದ ಮತ್ತು ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿದಂತಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ (೧೦-೬೬-೧೧)ರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿದುರ್ದವಾಗಿದೆ. ಈ ಹೆಸರ ಬರುವ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ. ಅಜ ಏಕಪಾದ, ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆ, ಸಾಗರ, ಅಪಾಂನಪಾತ ಮತ್ತು ಪೃಶ್ನಿ (೬-೨೫-೧೩) ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆ ಅಜಏಕಪಾದ ತ್ರಿತ, ಮುಧುಕ್ತಾ, ಸವಿತೃ, ಅಪಾಂನಪಾತ (೨-೨೧-೬); ಸಾಗರ, ಸಿಂಧು, ಆಕಾಶ, ಗಾಳಿ, ಅಜ ಏಕಪಾದ, ಭೋರ್ಗರಿಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರವಾಹ, ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆ, ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು (೧೦-೬೬-೧೧). ಈ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇರುತ್ತದಲ್ಲಿ (೫-೪) ಮಧ್ಯಲೋಕ ಅಥವಾ ವಾಯುಮಂಡಲದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತನಾಗಿದಾನೆ. ಈ ದೇವತೆಯೊಂದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲೇ, ಈ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿವಾದರೂ ತಿಳಿಯುವುದು. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪ್ರವಾಹದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ, ನೀರಿನಲ್ಲೇ ಜನಿಸಿದ ಸರ್ಪವನ್ನು ಗಾನದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ (ತೃಪ್ತಿಪದಿಸುತ್ತೇನೆ) ೬-೨೪-೧೬ ; ೧೦-೯೩-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ಇದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು ಆಕಾಶದ ಜಲರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಕರು (ನಿರು. ೧೦-೪೪) ಬುಧ್ಧ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿವಾರೆ. ಅದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (೬-೨೪-೧೭) ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬಾರದೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯೂ (೫-೪೧-೧೬) ಇದೇ ಪದಗಳು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಅವನ ಸೃಷ್ಟಾವದಲ್ಲಿ ದೌಷ್ಠ್ಯವಹದಿ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಹಿ' ಎಂಬುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೃತ್ತನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವೃತ್ತನೂ ಇದೇ ರೀತಿ, ನೀರನ್ನು ಅವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು, ನೀರು ಅವನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹರಿಯಿತು ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಾಯುಮಂಡಲದ ತಳದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನು (೧-೫೬-೬) ಎಂದು ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಹಿ ಎಂದೂ (೧-೬೯-೧). ಅವನು ಅಂತರಿಕ್ಷದತಳದಲ್ಲಿ ಜನಿತನಾದನೆಂದೂ (೪-೧೧-೧) ಹೇಳಿದೆ. ಅಹಿ ಬುಧ್ಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅಹಿವೃತ್ತ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರು; ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆನೂ ದೇವತೆಯೆಂಬ ಧಾವನೆ ಬಂದು, ಅವನ ದುಷ್ಪ್ರಭಾವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆನಿಗೂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾನ್ನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವೇರ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ವಾ. ಸಂ. ೫-೩೩ ; ಐ. ಐತ್ಯ. ೩-೩೬ ; ತೈ. ಐತ್ಯ. ೧-೧-೧೦-೩). ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಿಬುಧ್ಧ್ಯೆ ಎಂಬುದು ರುದ್ರನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

ಅಜ ಏಕಪಾದ

ಅಹಿ ಬುಧ್ಧ್ಯೆನಿಗೂ ಅಜಏಕಪಾದನಿಗೂ ಏಕಳ ನಿಶ್ಚಿತವಾಂಧವ್ಯವಿದೆ. ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಐದು ಸಲವೂ, ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಅಜಏಕಪಾದ ಮಾತ್ರ (೧೦-೬೫-೧೩) ಬಂದಿದೆ. ಘರ್ಷಿಸುವ ಸಾವಿರವೇ,

ಏಕಪಾಠ ಅಥ, ದಿವ್ಯಾರ್ಥ (ಅಕಾಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು), ಸಿಂಧು, ಸಮುದ್ರದ ನೀರು.; ವಿದ್ಯೇ ದೇವತೆಗಳು, ಸರಸ್ವತೀ (೧೦-೬೫-೧೩) ಮತ್ತು ಸಾಗರ, ಸಿಂಧು, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಅಜಏಕಪಾಠ, ಛೇದಿಸುವ ಪ್ರವಾಹ, ಅಹಿಬುಧ್ಧಿ, ಮತ್ತು ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳು (೧೦-೬೬-೧೧), ಈ ಎರಡೂ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಿಂದ, ಅಜಏಕಪಾಠವೂ ವಾಯುಮಂಡಲದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಧ್ರುವದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿತು. ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಅಜಏಕಪಾಠವು ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸಿದನು (ಅ. ವೇ. ೧೩-೧-೬) ಎಂದಿದೆ. ಅಜಏಕಪಾಠವು ಪೂರೈದಿಕ್ಕಿತ್ತಲಿ ಉದಿಸಿದನು (ಶ್ರೀ. ಐ. ೩-೧-೩೮). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ಅಜಏಕಪಾಠವು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪವೆಂದೂ, ದುರ್ಗ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ (೧೨-೨೯) ಇವನು ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೂ ಅಥವಾ ಯಜುಷ್ಠಿ ದ್ವಾರಿ. ಯಾಸ್ಯರು ಸ್ವತಃ ಇದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಬರೆದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ, ಅಜಏಕಪಾಠ, ಗಮಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಏಕಪಾಠ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಕಾಲುಕ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಕಾಲಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಪಾನಮಾಡುವವನು. ಸ್ವತಂತ್ರ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಇವನಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಹಿಬುಧ್ಧಿ ನಗರ ಗೃಹಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಹುತಿಯಿದೆ (ಪಾರಸ್ಕರ ೨-೧೫-೨). ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಜಏಕಪಾಠ ಎಂಬುದು ವಿಶಾಹರರುದ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

ಅಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಒಂದು ರೂಪ, ಸೌರವ್ಯೂಹದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಒಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಈ ಅಜವು ಅರ್ಧವು " ಏಕಪಾಠವುಳ್ಳ, ಜನಿಸಿದೇ ಇರುವ ಇವನು " ಯಾವುದೋ ಅಜ್ಞಾತವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ದೇವತೆ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ರುದ್ರ

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನ ಸ್ಥಾನವು ಅಷ್ಟೇನೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ; ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು, ಒಂದು ಸೂಕ್ತಭಾಗ, ಸೋಮುದೇವತೆಯೊಡನೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ, ಇಷ್ಟೇ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಹೆಸರು ಎತ್ತಿತ್ತೈದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವನ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ವರ್ಣನೆ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ. ಅವನಿಗೆ ಒಂದುಕೈ (೨-೩೩-೬; ಇತ್ಯಾದಿ), ಬಾಹುಗಳು (೨-೩೩-೩; ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೧) ಮತ್ತು ದೃಢವಾದ ಅಂಗಗಳು (೨-೩೩-೧೧) ಇವೆ. ಅವನ ಕುಟಿಗಳು ಸುಂದರವಾದವು (೨-೩೩-೫) ಮತ್ತು ಪೂಜನಂತೆ ಕೂದಲು ಹೆಣೆಯಲೊಂದುವಾನೆ (೧-೧೦೯-೦ ಮತ್ತು ೫). ಅವನದು ಕಂದುದಣ್ಣು (೨-೩೩-೫; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನ ರೂಪವು ಕಣ್ಣು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವು (೧-೧೦೯-೫), ಮತ್ತು ಅವನು ಅನೇಕರೂಪವುಳ್ಳವನು (೨-೩೩-೯). ಶ್ವರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೧೨-೫). ಸುವರ್ಣಾಧರಣಗಳನ್ನು (೨-೩೩-೯) ಮತ್ತು ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಹೊಳೆಯುವ ಕಂಠಧಾರವನ್ನು (೨-೩೩-೧೦) ಧರಿಸಿದಾನೆ. ರಥದ ಅಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (೨-೩೩-೯). ಇತರ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ, ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ವಾಹನನೇಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅವನು ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಿ (ಅ. ವೇ. ೧೧-೨-೨ ಮತ್ತು ೬; ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೬). ಅವನಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ, ಬಾಯಿ, ನಾಲಗೆ ಮತ್ತು ಹಣ್ಣುಗಳು (ಅ. ವೇ. ೧೧-೨-೬) ಇವೆ. ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಅವನ ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪು (ಅ. ವೇ. ೧೫-೧-೬ ಮತ್ತು ೮). ಅವನ ಕಂಠವು (ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೬) ನೀರಿ ಮತ್ತು ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಏಳಿ

(ಅ. ವೇ. ೨-೨೭-೬). ಅವನದು ತಾಮ್ರ ವರ್ಣ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ (ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೭). ಚರ್ಮಧಾರ (ವಾ. ಸಂ. ೩-೬೧; ೧೬-೫೧) ಮತ್ತು ಶರ್ವಕವಾಹಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೨೦೦೦೪) ಅವನು.

ಆಕ್ರಮಣಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದಾನೆ (೨-೩೩-೩). ಅವನ ಬಾಣವು ಆಕಾಶದಿಂದ ವಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಾರುಹೋಗುತ್ತದೆ (೭-೪೬-೩). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೩೩-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧; ೫-೪೨-೧೧; ೧೦-೧೨೫-೬); ಆ ಬಾಣಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾದುವು ಮತ್ತು ವೇಗವುಳ್ಳವು (೭-೪೬-೧). ಅವನು ಕೃತಾಸು ಮತ್ತು ಇತರ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳೊಡನೆ ಸ್ತುತನಾಗಿದಾನೆ (೧೦-೬೪-೮). ಇಂದ್ರನು ಧನುರ್ಧಾರಿಯೊಡನೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದಾನೆ (೬-೨೦-೯; ೨-೩೩-೧೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸು) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಧನುರ್ಧಾರಿಯು ರುದ್ರನೇ ಇರಬೇಕು. ಅರ್ಥವೆಂದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಧನುರ್ಧಾರಿಯೆಂತಲೇ ಸಂಕ್ಷೇಪ (ಅ. ವೇ. ೧-೨೮-೧; ೬-೯೩-೧; ೧೫-೫-೧೦೦೦೭). ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ಇತರ ವೇದಧಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಧನುಸ್ಸು, ಬಾಣ, ಆಯುಧ, ವಜ್ರಾಯುಧ ಅಥವಾ ಗದೆ ಇವುಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಅ. ವೇ. ೧-೨೮-೫ ಇತ್ಯಾದಿ; ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೧೧-೧೬).

ರುದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಅವನಿಗೂ ಮರುತ್ತಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. ರುದ್ರನ ಮರುತ್ತಗಳಿಗೆ ತಂದೆಯು (೧-೧೧೪-೬ ಮತ್ತು ೯; ೨-೩೩-೧); ಅಥವಾ ಮರುತ್ತಗಳು ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ರುದ್ರರು ಅಥವಾ ರುದ್ರಿಯರು ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೊಲೆಯುತ್ತಿರುವ ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ರುದ್ರನು ಮರುತ್ತಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸದನು (೨-೩೪-೨). ಆದರೆ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತಗಳು ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ, ರುದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತಗಳು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಲ್ಲ; ಏಕೆಂದರೆ, ರುದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತೊಡಗಿಲ್ಲ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ತ್ರ್ಯಂಬಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ವಾ. ಸಂ. ೩-೫೮; ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೨೯); ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ (೭-೫೯-೧೨). ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಜನ ಜನನಯರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (೩-೫೬-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ ಮಾತೃಗಳೆಂಬುವುದು ಪ್ರಪಂಚದ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ಇರಬಹುದು. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಬಿಕಾ ಎಂಬವಳು ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ. ಆದರೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳು ಅವನ ಸೋದರಿ (ವಾ. ಸಂ. ೩-೫). ಶಿವನ ಪತ್ನಿಯ ನಾಮಗಳಾದ ಉಮಾ ಮತ್ತು ಶಾರ್ವತಿ ಎಂಬುವುಗಳು ತ್ರೈಲೋಯ ಅರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ.

ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನರೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರನೂ ಒಬ್ಬನು (೨-೧೬). ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವನೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಒಂದು (ಅ. ವೇ. ೫-೮೭-೧; ತೈ. ಸಂ. ೫-೪-೧೧; ೫-೫-೭-೪; ಮತ್ತು ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೩-೧೦; ೯-೧-೧-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ರುದ್ರ ಎಂಬುದು ಅನೇಕವೇಳೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಲ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷಣ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರ್ವ ಮತ್ತು ಭವ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೊಸ ಹೆಸರುಗಳು (ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೧೮-೨೮). ಈ ಎರಡು ನಾಮಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವನ ನಾಶಕಾರಕವಾದ ಬಾಣಗಳೂ ಅರ್ಥವೆಂದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (೨-೨೭-೬; ೬-೯೩-೧; ೧೦-೧-೨೩; ೧೧-೨-೧ ಮತ್ತು ೧೨); ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶರ್ವ, ಭವ ಮತ್ತು ರುದ್ರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವನೆ ಇರುವಂತಿದೆ. ಶರ್ವ ಮತ್ತು ಭವರು ರುದ್ರಪುತ್ರರು ಮತ್ತು ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ

ಬಹಳ ಆಸಕ್ತರು (ಸಾಂ. ಶ್ರೌ. ಸೂ. ೪.೨೦-೧). ಅಗ್ನಿ, ಅಶನಿ, ಪಶುಪತಿ, ಭವ, ಶರ್ವ, ಈಶಾನ, ಮಹಾ
 ಶೇವ, ಉಗ್ರದೇವ ಮತ್ತು ಇತರರು ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ನಾನಾ ರೂಪಗಳು (ವಾ. ಸಂ. ೩.೮). ರುದ್ರ,
 ಶರ್ವ, ಪಶುಪತಿ, ಉಗ್ರ, ಅಶನಿ, ಭವ, ಮತ್ತು ಮಹಾನ್ ದೇವ; ಇವುಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಎಂಟು ರೂಪಗಳು
 (ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೩-೭; ಶಾಂ. ಬ್ರಾ. ೬-೧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಮತ್ತು ಶರ್ವ, ಭವ, ಪಶುಪತಿ
 ಮತ್ತು ರುದ್ರ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ನಾಮಗಳು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೩-೬); ಈ ಮೇಲಿನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
 ಒಂದಾದ ಅಶನಿ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿ ಕುಮಾರ (ವಿದ್ಯಾಶಿ)ನಿಗೆ ಹೆಸರು (೬-೧-೩-೧೦); ಅದರ ಮತ್ತೊಂದು ಕೆಡೆ
 (ಶಾಂ. ಬ್ರಾ.) ಅದು ಇಂದ್ರನ ನಾಮವು. ಮನೆಯಿಂದ ಓಡಿಬಿಟ್ಟ ಗೋವುಗಳು ಕುದ್ರನ ಆಘಾತಕ್ಕೆ ಒಳ
 ಪಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು; ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ ಅಂಥವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನ ರಸ್ತೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅದರಿಂದಲೇ
 ಅವನಿಗೆ ಪಶುಪತಿ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯ.

ರುದ್ರನು ಘೋರರೂಪಿ (೨-೩೩-೬ ಮತ್ತು ೧೧; ೧೦-೧೭-೫) ಮತ್ತು ಕ್ರೂರವ್ಯಗ್ರದಂತೆ ನಾಶಕಾ
 ರಕನು (೨-೩೩-೧೧). ಅವನು ಆಕಾಶದ, ಕೆಂಪುಭಾಯಿಯ ವರಾಹ (೧-೧೧೪-೫). ವೃಷಭ (೨-೩೩-೭, ೮
 ಮತ್ತು ೧೫). ಉದಾತ್ತನು (೭-೧೦-೪); ಬಲಾಢ್ಯನು (೧-೪೩-೧; ೧-೧೧೪-೧); ಬಲಾಢ್ಯರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
 ಬಲಿಷ್ಠನು (೨-೩೩-೩); ಅಶ್ವತಿಹತನು (೭-೪೬-೧); ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೀರಿದವನಲ್ಲ (೨-೩೩-೧೦); ವೇಗ
 ಕಾರಿಯು (೧೦-೯೨-೫); ಚುರುಕು (೧-೧೧೪-೪). ಅವನು ಪ್ರಾಯದವನು (೫-೬೦-೫) ಮತ್ತು ವೃದ್ಧನಾಗು
 ವುದಿಲ್ಲ (೬-೪೯-೧೦). ಅವನು ಅಸುರನಾಮಧೇಯನು (೫-೪೨-೧೧) ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮಹಾ ಅಸುರ
 (೨-೧೨-೬). ಆತ್ಮವಿಷ್ಣಾತ್ಮನು (೧-೧೨೯-೩; ೧೦-೯೨-೯); ವೀರರನ್ನು ಆಳುತ್ತಾನೆ (೧-೧೧೪-೧ ಮತ್ತು
 ೨; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಈ ತ್ವಂಜ್ಯೋತೀಶ್ವರ (೨-೩೩-೯) ಮತ್ತು ಜನಕನು (೬-೪೯-೧೦). ಅವನು ನಿಯ
 ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವವನು (೬-೪೬-೧) ಮತ್ತು ತನ್ನ ವಿಧಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಜಗದಾಧಿಪತೃದಿಂದ, ದೇವಮಾನು
 ಅರ್ತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಅವನ ಆಪ್ತನೆಯಿಂದಲೇ (೧೦-೯೨-೫). ಬುದ್ಧಿವಂತ (೪-೪೩-೨); ಪ್ರಾಣಿ
 (೧-೧೧೪-೪) ಮತ್ತು ಉಪಾರಿ (೨-೩೩-೭; ೬-೪೯-೧೦). ಅನೇಕ ಸಲ ಅವನಿಗೆ ಮೀಥೈ. (ಉಪಾರಿ)
 ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ (೧-೧೧೪-೩) ಮತ್ತು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ. ಅವನು
 ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ತುತೃನು (೨-೩೩-೬) ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕರನು (ಶಿವ ೧೦-೯೨-೯).

ಕೆಡೆಕು ಮಾಡುವುದು ಇವನು ವಿಶೇಷವಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ,
 ಅವನ ಬಾಣದ ಧಯ, ಅವನ ಕೋಪದ ಅನುಷ್ಠಾನಮಗಳು, ಇವುಗಳೇ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಸ್ತುತಿಸುವವರು-
 ಅವರ ಮಾತಾಪಿತ್ರಗಳು, ಮಕ್ಕಳು ಅನುಯಾಯಿಗಳು, ದನಕರುಗಳು, ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಇವುಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ
 ಕೋಪದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಬಾರದು ಅಥವಾ ನೋಯಿಸಬಾರದು (೧-೧೧೪-೭ ಮತ್ತು ೮), ಆದರೆ ಅತ್ಯಗಲನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ
 ದೇಳು (೨-೩೩-೧) ಮತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿ, ಇತರರನ್ನು ಅದರಿಂದ ಧೈರ್ಯಮಾಪವೇಳು
 (೨-೩೩-೧ ಮತ್ತು ೧೪), ಕೋಪದ ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ವಿಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅದ್ವ
 ಆರಾಧಕರನ್ನು ಕೊಂದರೆ ಪಶಿಪಾರದೆಂದೂ (೬-೨೮-೭; ೬-೪೯-೨೦-೧೪), ಅತರ ಸೋವುಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ
 ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಪದನವ ಆಯುಧವನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಇತರರೇಕೆಂದೂ
 (೨-೩೩-೧) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬಾರಿ. ಕೋಪಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದೂ (೨-೩೩-೪೦-೩೩ ಮತ್ತು ೩೪), ಮತ್ತು
 'ಪಶಿಯವ ಆಹಾರದ' ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯದಬೇಕೆಂದೂ ನೆರೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾರಿ (೧೦-೧೩-೧೧). ಮುಟ್ಟುವುದು
 ಪದನವವೆಂಬ (ಕೃಷ್ಣೇ ೪-೩-೬) ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಮುಟ್ಟುವುದನ್ನು ಪದನಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೧೧, ೪೦-೩೩).

ಅವನ ಕೋಪವು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಪದೇ ಪದೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ವೊರೆಯಿಟ್ಟಿದಾರೆ (ವಾ. ಸಂ. ೩-೬-೧; ಇತ್ಯಾದಿ; ಅ. ವೇ. ೧-೨೨-೫; ಇತ್ಯಾದಿ). ಸ್ವರ್ಗಿಯಾಗ್ಗೆ ಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದಂದೂ, ಸಿಡಿಲು ಬೀರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಬೇಡಿದಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೧೧-೨-೨೬; ೧೦-೧-೨೩). ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ವಿಷ, ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವೂ, ಇವನ ಮನುಷ್ಯರ ಮೇಲೆ ಕೈ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಅ. ವೇ. ೧೦-೨-೨ ಮತ್ತು ೨೬). ಬೇಬಿಯನ್ನು ಅಗಿಯದೇ ನುಂಗುವು ಅಗಲವಾದ ಬಾಯಿಲೆಕ್ಕ ಸದಾ ಬೊಗಳುವ ನಾಯಿಗಳೂ ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಇವೆ. (ಅ. ವೇ. ೧೦-೩-೩; ಎ. ಸಂ. ೧೬-೨೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಹೆದಿಯೇರಿತಿದೆ ಅವನ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ. ತನ್ನನ್ನು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಜಾತ ಮಾಡುವನೋ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಭಯ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೧-೧ ಮತ್ತು ೨) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಇವನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ವಧಿಸುತ್ತಾನೆ (ತಾಂ. ಮ. ಬ್ರಾ. ೬-೯-೨). ಸಮಸ್ತ ಭಯಂಕರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ರಚಿತನಾದವನು ಇವನು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೩-೧). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಹೇಳಬಹುದು, ಇವನ ಈ ಭೇಕರ ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ಇರಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ಪ್ರಾಣ ರುದ್ರನು ಹಿಂದುವದನು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೩-೧). ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಯಶಃ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತುತಿ ಕೊಟ್ಟಮೇಲೆ, ಉಳಿದುದು ರುದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಅ. ಧ. ಸೂ. ೨-೪-೨೩). ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಭಾಗವೆಂದು ರಕ್ತವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೧), ಅವನ ಸೈನಿಕರು, ರೋಗ ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಅಕ್ಕಮಿಸಿ, ತಮಗೆ ಬಲಿಯಾದವರ ರಕ್ತಸಿಕ್ತವಾದ ಅವಶಿಷ್ಟವನ್ನು ಭಕ್ಷಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸಾಂ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೪-೧೯-೮). ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಪೂರೈದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ ಆದರೆ ರುದ್ರನು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ರೌದ್ರ ಸ್ವಭಾವವನಾದುದರಿಂದಲೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಧ್ಯದೇವತೆಯಾಗಿ, ಸೋಮನೊಡನೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊರತು, ಸ್ತುತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುವ ರುದ್ರನ ಭೇಕರವಾದ ಮತ್ತು ಒಂದೊಂದುವೇಳೆ ಅಸಹ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳ ಕೆಲವು ವಾಚನೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಆದರೆ ರುದ್ರನು ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಂತೆ ಸಃಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟಕಾರಕನಲ್ಲ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಗಬಹ್ಯವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದಾನೆ (೧-೧೧-೪-೪; ೨-೩೩-೨). ಅಪಾಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಲ್ಲದೆ (೫-೨೧-೧೩), ವರಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (೧-೧೧-೪ ಮತ್ತು ೨; ೨-೩೩-೬) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಷೇಮವನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೪೩-೬). ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಇವನಿಗುಂಟೆಂದು ಪದೇ ಪದೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೩೩-೧೨); ಎಲ್ಲಾ ಔಷಧಿಗಳೂ ಇವನಿಗಧೀನವಾಗಿವೆ (೫-೪೨-೧೧); ಮತ್ತು ಸಹಸ್ರಾರು ಔಷಧಿಗಳಿವೆ (೨-೬೬-೩). ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧಿಗಳಿವೆ (೧-೧೧-೪-೫); ಅವನ ಹಸ್ತವೇ ಗುಣಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು (೨-೩೩-೨). ತನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ವೀರರನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತಾನೆ; ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ವೈದ್ಯರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಉತ್ತಮ ವೈದ್ಯನು (೨-೩೩-೪) ಮತ್ತು ಅವನು ಮದ್ದಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆರಾಧಕನು ನೂರು ವರ್ಷ ಜೀವಿಸಲು ಆಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೩೩-೨). ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವರ ಸಂತಾನಕ್ಕೆ ಶುಭಪ್ರದನಾಗು (೨-೪೬-೨), ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವರೆಲ್ಲರೂ ರೋಗರುಜಿನಗಳಲ್ಲದೆ ತಿಂದುಂಡುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ, ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಅನುಕೂಲನಾಗಲು (೧-೧೧-೪-೧) ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಜಲಾಶ ಮತ್ತು ಜಲಾಶಭೇಷಜ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ (೧-೪೬-೪; ಅ. ವೇ. ೨-೨೬-೬). ಇಲ್ಲಿ ಔಷಧಿಗಳೆಂದರೆ ವೈಷ್ಣವಜಲರಬೇಕು (೫-೫೩-೧೪ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ (೧೦-೫೯-೯). ರುದ್ರನ ವಿಧಿವಿಧಿ ಮತ್ತು ಅವನ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಕ್ತಿಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (೨-೪೬-೩). ವೈದ್ಯ ರುದ್ರನು ಇತರ ರುದ್ರರೊಡನೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದಾನೆ (೨-೩೩-೬) ರುದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮರುತೆರಿಗೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶಕ್ತಿಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. (೨-೩೩-೧೩). ರುದ್ರನ ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ವಾ. ಸಂ. ೩-೫೯; ೧೬-೫-೪೯; ಅ. ವೇ. ೨-೨೬-೬); ಆದರೆ ಅವನ ವಿಶಾಕರಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು

జేలరువన్ను కల ఈ శక్తియు జేలల్లుట్టిల్లు. దీనిగఁ జరిహార అథవా నివారణేగీరికృత అవనన్ను ద్రిక్షితి యాగగళు వింతవనాగివే (అ. గ్య. ౪-౪-౪౦; తా. సా. ౫-౨; ఇత్యాది).

రుద్రును కృత్యతీయ యావ అంశవన్ను కృతీబింబిసుత్తానే ఎంబుదు నిర్ధారవనాగిల్లి. అవనూ ఒట్టు తండవారుతద దీవతే. అదరే, ఇంద్రునంత ఇవన రీణశవు హింసాకారలర మూత్ర, మేలల్లు; ఎల్లరిగూ ఇవనింద తీనిందరియుంటు. ఆదుదరింద ఇవనను జండవారుతద ఒందు ధాగ. దానికరవు అద సిదిలు ఎన్నే బుకుదు. ఈ అభివ్రాయవన్నీ ప్రిదరే, బాణగళు మారకవనాదువు. జండ వారుత దీవతేగళిగే జనక అథవా అవర ముఖండ, ముంకాద అభివ్రాయగళు శ్లోకకవనాగుక్రవ. ఇవ నింద ఆగువ లువకార జిక్తే వేదలదావవు బిరుగాళియందాగువ మిళియ శక్తరిజామగళు ఎన్న బుకుదు. ఇవన కీణకతాకళగ దువ్రుంజామ చరిహారవనాగరేందీ ఇవనిగీ కీణిట్టిరువ 'శివ' ఎంబ సామ్య నామధేయవు ఇవనిగీ రిణియోగా బందిదీ. ఇవనిగూ అగ్నిగూ ఇరువ నికటిదాంధ వ్యుధా ఇదిరింద అర్థవనాగుక్రదీ.

మరుద్దేవతేగళు

బుకు ముమ్మిరాద దీవతేగళు. ౩౩ శుక్రగళు పూర్తియనాగి, ౭ ఇంద్రునీదన, మత్తు ఒంపేందు అగ్ని మత్తు పూజణరీణితన, బిగిగే ఒట్టు ౪౨ శుక్రగళు ఇవరన్ను స్తుతీమత్తువే. ఇవర ఒట్టూగి ఒండు గీణ అథవా కర్ధరు (౧-౩౭-౧; ఇత్యాది) మత్తు బుకువజనదల్లియే ప్రయోగ. అవరు సంఖ్యేయల్లి అవరత్తర మూవత్తరవ్వు (౪-౪-౫-౪) అథవా ఎళర మూరరకమ్మ (౧-౧౩౬-౬; ఆ. వే. ౧౩-౧-౧౩). అవరు జవన శీనిందిదరీందు అనేక సాం జేళిదీ (౫-౫౭-౫; ఇత్యాది). అవరు రుద్రన పుత్రులు; అవరిగే రుద్రరేందీ జేసురు. (౧-౩౯-౪ మత్తు ౭ ఇత్యాది); కేలవు వేళి రుద్రియ రేందూ (౧-౩౪-౬; ౨-౩౪-౧౦; ఇత్యాది) జేసురు; కృత్తియ మత్తుగళు (౨-౩౪-౨; ౫-౫౨-౧౬; ౫-౬౦-౫; ౬-౬౬-౩); కృత్తివనాకర: (కృత్తియు కాయయనాగి లుళువరు) ఎండు అనేక కల కరీదిదీ (౧-౩౩-౧౦; ఇత్యాది; ఆ. వే. ౫-౨౦-౧౧). కృత్తి ఎంబ గీణవు (౫-౫౨-౧౬). అథవా సాధారణవనాగి గీణవు (౪-౪౩-౧), అవర జవన; అవరన్ను గీణవనాకర: ఎంకలూ కరీదిదీ (౧-౪౫-౩; ౪-౨౦-౪ న్నేజేలరిసి), ఈ గీణవు వ్రాయుత: జండవారుతద నానా వర్ణంజవనాద మేళవిరబుకుదు. దీక్షణదాద కేజ్జ లుళు గీణవుగళు లురియుత్తా బరుక్రవే. (౨-౩౪-౫) ఎంబల్లి అవు బిరుగాళియ కాలదల్లివ. మంత, సిదిలుగళింద యుక్రవనాద వేదతవల్లిదీ బీరీయిరలారదు కృత్తియంద ఇనిసిదాగ, మరుత్తు గళన్ను అగ్నిగీ జేలరిసిదీ (౬-౬౬-౧౦ందా). సిదిరిన నగువినింద, మరుత్తగళు ఇనిసిదదు. (౧-౩౩-౧౩; ౧-౩౪-౪ న్నే జేలరిసి). అగ్నియు అవరిగే యజవన్ను కీణిట్టిను అథవా అవరమ్మ జదీదగు. (౬-౩-౪; ౧-౨౧-౪). వాయువు అవరన్ను అంకక్షద యోనియల్లి ఇట్టిమ (౧-౧౧౪-౪) మత్తు అజులు అకాశద మత్తుగళు (౧౧-౬౬-౨); మత్తు అకాశద విలరదు (విలకా: ౧-౩౪-౪; ౧-౧౩౨-౧; ౫-౫౪-౧౦) అథవా అకాశద గేదుగళు (౩-౫౪-౧౩; ౫-౫౯-౬). ఒంబు కజీ, అవరిగే సముక్త వాయు (సముక్త వనాకర:) ఎండు జేళిదీ (౧౦-౬౪-౬). బీరీ కేలవు క్షేత్రగళిల్లి, అత్తేజీణిగళు (కమ్మింద కాలి అనిసిదదు) (౧-౧౬౪-౨; ౫-౪౬-౨) ఎందిదీ.

ಅವರು ಭ್ರಾತೃಗಳೆ; ಆದರೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಅಥವಾ ಕನಿಷ್ಠನೆಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ (೫-೫೯-೬ ; ೫-೬೦-೫). ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸಮಾನವಯಸ್ಕರು (೧-೧೬೫-೧). ಅವರೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದವರು (೫-೫೬-೫ ೬-೫೮-೧) ಮತ್ತು ಏಕ ಮನಸ್ಸರು (೮-೨೦-೧ ಮತ್ತು ೨೧). ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ (೫-೫೩-೩) ಮತ್ತು ಒಂದೇ ವಾಸಸ್ಥಳ (೧-೧೬೫-೧ ; ೬-೫೬-೧). ಅವರು ಆಕಾಶದತ್ತ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದರು (೫-೫೫-೬) ಅಥವಾ ಮೂರು ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದರು (೫-೬೦-೬). ಪರ್ವತವಾಸಿಗಳೆಂದೂ ಒಂದು ಕಡೆ (೮-೮೩-೧ ಮತ್ತು ೨) ಇದೆ.

ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಅವರಿಗೆ ಮಿತ್ರಳು. ಇಂದ್ರಾಣಿ (೧೦-೮೬-೯) ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಯೊಡನೆ (೬-೯೬-೨) ಕಲೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಈ ರೀತಿ ಬಾಂಧವ್ಯವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದು ರೋದನಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಯೊಡನೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು; ಅವಳು ಅವರಿಗೆ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳಾಗಿ, ಅವರೊಡನೆ ಅವರ ರಥದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾಳೆ (೫-೫೬-೮) ಅಥವಾ ಅವರ ಪಾಶ್ಚ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾಳೆ (೬-೬೬-೬). ಅವಳ ಹೆಸರು ಬರುವ ಐದು ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮರುಕರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವಳು ಇರುವುದು (೧-೧೬೬-೪ ಮತ್ತು ೫ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸು). ಆದುದರಿಂದ ಅತ್ತಿನಿಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯಿಯಂತೆ ಅವಳು ಅವರ ವಧುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದಾಳೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ 'ಭ್ರತೃಜಾನಯಃ' (ಸುಂದರವಾದ ಭಾರ್ಯೆಯುಳ್ಳವರು) (೫-೬೧-೪) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು; ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ವರರಿಗೆ (೫-೬೦-೪) ಅಥವಾ ಯುವಕರಾದ ಪ್ರಣಯಿಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು (೧೦-೬೮-೬).

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಸುವರ್ಣವರ್ಣದವರು, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಉಜ್ವಲವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು, ಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಈಷದ್ರಕ್ರವರ್ಣದವರು (೬-೬೬-೨ ; ೬-೫೯-೧೧ ; ೮-೬೬-೬). ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೬೮-೩). ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರು (೧೦-೮೪-೧ ; ೩-೬೬-೫) ; ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ (೧೧-೬೮-೨). ಅವರು ಅಗ್ನಿಯಂತೆ (೨-೩೪-೧) ಅಥವಾ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ (೬-೬೬-೨) ಇದಾರೆ; ಅವರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೇ ಹೆಸರು (೩-೬೬-೪). ಸರ್ಪಗಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು (ಅಹಿಭಾನವಃ ೧-೧೬೬-೧). ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೬-೧). ಅವರು 'ಸ್ವಭಾನು' ಗಳು (ಸ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶರು ೧-೩೬-೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ). ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬೇರೆಯಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ತೇಜಸ್ವಿಗಳು, ಜಾಜ್ಜಲ್ಯಮಾನರು ಎನ್ನುವುದು ಪದೇ ಪದೇ ಬರುತ್ತದೆ (೧-೧೬೫-೧೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ).

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (೫-೫೪-೨, ೩ ಮತ್ತು ೧೧ ; ೧-೬೪-೫). ಮರುತರು ಪುತ್ರತನವನ್ನು ಸುರಿಯುವಾಗ, ವಿದ್ಯುತ್ತುಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಹಸನ್ಮುಖರಾಗುತ್ತಾರೆ (೧-೧೬೮-೮ ; ೫-೫೩-೬ ನ್ನು ಹೋಲಿಸು). ಮರುತರು ಮಳೆಯನ್ನು ಕರೆದಾಗ, ಕರುವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಹಸುವು ಅರಳುವಂತೆ, ಸಿಡಿಲು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತದೆ (೬-೫೬-೧೩). ವಿದ್ಯುತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಸಮಸ್ತವದವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಐದು ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಹೊರತಾಗಿ, ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ಮರುತ ಎಂಬುದರೊಡನೆಯೇ. ಸಿಡಿಲನ್ನು ಕೈಯಿಡ್ಡೆಯೇ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದಾರೆ (೮-೬-೨೫ ; ೫-೫೪-೧೧) ; ಸಿಡಿಲೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಒಹಳ ಅನಂದ (೫-೫೪-೩). ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭರ್ಜಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭರ್ಜ (ಮುಷ್ಠಿ) ಎಂಬುದೂ ಸಿಡಿಲೇ ಇರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಮುಷ್ಠಿವಿದ್ಯುತ್ (ಸಿಡಿಲನ್ನೇ ಭರ್ಜಯನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವವರು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದೆ (೧-೧೬೮-೫ ; ೫-೫೩-೧೩). ಇನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಬಂಗಾರದಿಂದ (೮-೬-೩೨)

మాదిద కేదలతియను అయిధ (౧-౩౬-౩, ౧-౪౮-౩; ౩-౩౩ ౪; ౫-౫౬-౩; ౮-౨౦-౪). ఒండే ఒందు శల ఆవరు వజ్రాయుధవన్న ధరిసిద్ధారేందు ఇది. కేలన్వ స్థళగళర్థి ధనుజాణధారంగిందూ (౫-౫౬-౪, ౩-౩౬-౩; ౮-౨౦-౪ మత్తు ౧౨). ఒందు శల బాణవన్న బితుత్రియ బిబ్బిగారేందూ తేళిదే. ఆవరి ఈ లక్షణాన్ని అవరిగి అవరిదవ. ఆవరు పుష్కరాం మేదలదా అలంకారంగింద అలంకృతరాగిదారి (౫-౫౬-౪) బంగారద వదుకట్టిగళన్న దాకేకొందిదారి (౫-౫౬-౬) వివాదాధియదా త్రిమంశవంతే. తమ దీక్షవన్న సువణాభరణగళం అలంకరిసికొల్పిత్తారి (౫-౬౦-౪). దామత్తిరి అభవా కాలందిగి అవరి వ్యేయిక్తి అభరణ. ఈ ఆభరణగళంద అలంకృతరాద ఆవరు నన్వత్తరంజవదా ఆకాశవంతే అభవా నీక్షణిదంది బిక్షితుత్రియ మళయ దానిగళంకే ధళభళసుత్తారి. ఆవధ భుజద మేలే ధర్మ గళం, కాలివర్ణి కాలందిగిగళం, ఎదిమ మేలే బిన్నద ఆభరణగళం, క్షేగళర్థి-శింఠ కారుత్రియ సిది లుగళం. కలేమ మేలే సువణామయవదా తిరస్త్రిణగళం ఇవే (౫-౫౪-౧౧).

మారుదీక్షవంతే గుణవయోగమువ రథగళం మింఠినిద తోళియుత్తవే (౧-౪౮-౧; ౩-౫౪ ౧౩); సువణామయవదామత్తు (౫-౫౬-౧); బిన్నద బక్రగళం అభవా నేమిగళం (౧-౬౪-౧౧; ౧-౪౮-౫). అన్వగళర్థి అయిధగళం. (౩-౫౬-౬); నిరంజ బానేగళం (౧-౪౬-౩). రథవన్న ఎళియువ కుదురి గళం కందుకట్టి (౧-౪౮-౩; ౫-౫౬-౪); బంగారద గీదరిసుగళం (౮-౬-౩౬) మత్తు మనీక్షణివేగళర్థి క్షే (౧-౪౫-౪). ఈ అత్తిగళం తుక్కిగళంకే; ద్వపదకర్తిండు (తుక్కి తుక్కియాగిరువ అత్తిగళంకే వదు) ఇవరిగి వ్యేయిక్తి కనాద తనదు. ఇవరి రథక్షే తిన్న కుదురిగళంకే కట్టిద్దారి ఎందూ (౧-౬౬-౬) ఇది. ఇవరు గాళియన్న తమ్మ రథక్షే అత్తివాగి కట్టిదరిండు (౫-౫౪-౬) తేళిదే.

మరుశరు ఆకాశవంతే బృహదాకారరు (౩-౫౬-౪); ధనిమ్మాకాశగళన్న మిరిద్దారి (౧౦-౬౬-౩) అవరి మత్తు అమితవనాదు (౩-౫౪-౩); అవరి సామధ్యద మితియన్న యారణ తిళియలారిదు (౧-౧౬-౬౯). ఆవరు యువకరు (౧-౬౪-౩; ౧-౧౬-౩; ౩-౪౩-౧౫) మత్తు అవరిగి వాధ్యక్ష్యవే ఇల్లి (౧-౬౪-౩). ఆవరు అమరు, టుత్తాకూరిగళం, ఒకట్టి గళం, కేదలియబుదవదు (౧-౬౪-౩ మత్తు ౧౨) మత్తు ధనుక ఇల్లిదవరు (౬-౬౬-౩). భయంకరదూకరు (౧-౧౯-౪); సితుకు క్షుధావ దవరు (౬-౬౬-౮); భయంకరరు (౫-౫౬-౩ మత్తు ౩, ౬-౩౮-౩) దుత్త మృగళంకే ధిళకరరు (౩-౬౪-౧); అత్తిది. ముక్కిళంకే అభవా కరుగళంకే త్రిణావక్తరు (౧-౧౬-౩; ౬-౫౬-౧౬; ౩౦-౬౮-౬) అత్తిద దిన్న ధాగళర్థి కంశగళంకే దారి (౬-౫౯-౬). ఆయోమయవదా కేదరిదాతేగళంకే, కాతు తందిగళం (౧-౪౮-౫); సింహగళంకే దారి (౧-౬౪-౮).

ఆవరు గట్టియాగి ధర్మి మారుత్తారి (౧-౧౬౯-౬; అత్తిది). ఆ ధర్మియే గుతుగు (౧-౨౬-౧౧); ఆదు గాళియ బిక్షితు తట్టణ దామ (౬-౫౬-౩). ఆవరు బందరి ఆకాశవ ధయ దింద ఆకాశవదీయో ఎత్తివంతిదే (౮-౬-౩౬). వణకగళన్న కంపిసువంతియను, ధనిమి అభవా ఎరుకు కేదళగళంకే ధనుగువంతియను మారుత్తారి. రథనేమిగళం వణకగళంకే అభవా గళంకే గళంకే దారి మారుత్తారి (౧-౬౪-౧౧; ౫-౫౩-౯). గాళియంద శుకతరాగి బందగళి, అవరు వణకగళంకే కంపిసువంతి మారుత్తారు (౮-౬-౪). వ్యక్షగళన్న కారుగి, కారుదాతేగళంకే,

ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೩೯-೫, ೧-೬೪-೭). ಕಾಡುಗಳು ಅವರಿಗೆ ಹೆದರಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಏಗುತ್ತವೆ (೫-೬೦-೨). ಪರ್ವತಗಳಂತೆ ಅಪ್ರತಿಹತರಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೩). ಪರ್ವತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ಹೆದರುತ್ತವೆ (೧-೮೫-೮). ಬಿರುಗಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೮-೩); ಧೂಳನ್ನು ಸುಳಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೧೨). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಗಾಳಿಯ ತಟ್ಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೭-೫೬-೩). ಗಾಳಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೩, ೪ ಮತ್ತು ೧೬); ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಶ್ವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೭).

ಮಳೆಗರೆಯುವುದೇ ಅವರ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಮಳೆಯು ಅವರ ಉಡುಪು (೫-೫೭-೪). ಅವರು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು, ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೩೮-೯). ಎರಡು ಪ್ರಪಂಚಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾ, ಬೀಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೬ ; ೮-೭-೧೬). ಮಳೆಯು ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ (೫-೫೩-೧೦). ನೀರನ್ನು ತರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಮಳೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೩). ಮಳೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಕ್ರಕಾಶವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೫-೫೯-೧). ಸೂರ್ಯನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಳೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (೫-೫೯-೫). ಮಳೆಗೆರೆದಾಗ, ಮೋಡಗಳಿಂದ ಕತ್ತಲನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೩೮-೯). ಗಾಳಿ ಮೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಹಿಮವನ್ನೆರಚುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೪). ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಬಾಣ (ಮೋಡ-೫-೫೬-೬ ; ೫-೫೯-೮) ಮತ್ತು ಪರ್ವತ ಪ್ರವಾಹಗಳು ನೀರು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೫೯-೭). ಅವರು ಧಾವಿಸುವಾಗ ನೀರು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ. (೫-೫೮-೬) ಅವರ ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದ, ಭೂಲೋಕದ ನದಿಯೊಂದಕ್ಕೆ 'ಮರುದ್ಭಯದ್ಧಾ' (ಮರುತ್ತಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ೧೦-೭೫-೫) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. 'ರುದ್ರ ಪುತ್ರರ ಬೆವರೇ ಮಳೆಯಾಯಿತು (೫-೫೮-೭). ಮರುತರಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಅಲಂಕಾರಕವಾಗಿ' ಕ್ಷೀರ (೧-೧೬೬-೩), ಘೃತ (೧-೮೫-೩ ; ೧೦-೭೮-೪), ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು ಘೃತ (೧-೬೪-೬), ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ವಸಂತಕಾಲ (ಮಧು) ವನ್ನೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೮೫-೧೧) ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಧುವಿನಿಂದ ತೋಯಿಸುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೮). ಸಮುದ್ರದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮಳೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (೮. ೧೧. ೪-೨೭-೪). ಅವರು ಸುರಿಸುವ ಮಳೆಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಿಂಚು, ಗುಡುಗುಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ಮರುತ್ತಗಳು ಘರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ, ರಭಸದಿಂದ ಉಗುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೩). ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಗಾಳಿ, ಮಿಂಚು, ಸಿಡಿಲುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಕೆಚ್ಚಿಲಿನಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶಿಯು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೋಹನಮಾಡಿ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೫) ಅವರಿಂದ ದುಗ್ಧವಾಗುವ ಚಿಲುಮೆಯು ಘರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. (೧-೬೪-೬). ಅವರಿಂದ ಉದಕವು ವೃಷ್ಟವಾದಾಗ, ಆಕಾಶವು, ಕೆಂಬಣ್ಣದ ವೃಷಭವು, ಗುಟುರುಹಾಕುತ್ತದೆ (೫-೫೮-೬). ಅಶ್ವನು ನೀರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೬). ಆಕಾಶದ ಮಳೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಶ್ವದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೮೩-೬). ಅಶ್ವದೊಡನೆ ಕ್ಷೀರ, ನೀರನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಾಗ, ಮರುತ್ತಗಳು ಸ್ಪರ್ಶವರ್ಷದವರಾಗುತ್ತಾರೆ (೨-೩೪-೧೩) ಮೇಘಗಳು ಧ್ವನಿಗೈಯುವಾಗ, ಪ್ರವಾಹಗಳು ಮರುತ್ತಗಳ ರಥನೇಮಿಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ (೧-೧೬೮-೮). ಇಂದ್ರನು ಸುರಿಸುವ ನೀರಿಗೆ 'ಮರುತ್ತತೀಃ' (ಮರುತರಿಂದ ಸಹಿತವಾದುವು) ಎಂದು ಹೆಸರು (೧-೮೦-೪). ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕರಿಂಬ ಅರ್ಥದ್ದಯೇ, ಅವರಿಗೆ 'ಪುರುದ್ರಪ್ಪಾಃ' (೫-೫೭-೫) ಅಥವಾ 'ದ್ರುಪ್ತಿನಃ' (೧-೬೪-೨) (ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳವರು) ಮತ್ತು 'ಸುಧಾನವಃ' (ಜಿನ್ನಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದಿರುವವರು) ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು.

ಅವರು ಶಾಖವನ್ನೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫.೫೪-೧). ಆದರೆ, ಅವರೇ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ (೭-೫೬-೨೦). ಬೆಳಕನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು (೧-೮೬-೧೦) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ದಾಂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೮). ವಾಯು-ವಿನ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದಾರೆ (೫-೫೫-೨); ಭೂಭಾಗಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕೇವಲೋದಿಶ್ಯವಾದ ಅಲಾಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪ, ಎದುರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದಾರೆ (೮-೮೩-೯ ಮತ್ತು ೧೧).

ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುವ ಧ್ವನಿಯಾದಲೇ ಇರಬಹುದು, ಅವರಿಗೆ ಗಾಯಕರು (೫-೫೨-೧; ೫-೬೦-೮; ೭-೩೫-೯) ಎಂದಿರುವುದು. ಅವರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಗಾಯಕರು (೫-೫೭-೫). ಒಂದು ಗಾನವನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೧೯-೪; ೧-೧೬೬-೭). ಹಾಡುತ್ತಾ, ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (೮-೨೯-೧೦); ಕೊಳಲು ಅಗಿದುತ್ವಾ ಪರ್ವತವನ್ನು ಸೀಳಿದರು (೧-೮೫-೧೦). ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತವನ್ನು ವಧಿಸಿದಾಗ, ಮರುತರು ಅವನಿಗಾಗಿ, ಗಣವನ್ನಾಡಿ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು (೫-೨೯-೨; ೫-೩೦-೬). ಗಾನಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದರು (೧-೮೫-೨). ಅವರ ಗಾನವೆಂದರೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವವಕ್ಕೆ (೪-೨೨-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಆದರೂ, ಅದು ಸ್ವತಃಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೬-೧೪-೪). ಇಂಥ ಸಹಿತರಾಗಿಯೂ, ಅವರು ಮುತ್ತಿಜರೆಂದು ಆಹೂತರಾಗುತ್ತಾರೆ (೫-೨೯-೩) ಮತ್ತು ಮುತ್ತಿಜರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ (೧೦-೭೮-೧). ಅವರೇ ವೊಡಲು ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರು (೨-೩೬-೨); ಶಿಷ್ಯರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿದವರೂ ಇವರೇ; ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದಿಸಿಗೊಳಿಸಿದವರು ಧ್ವನುಗಳು (೧೦-೧೩೨-೫). ಇತರ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವರೂ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವರೆಂದು (೨-೩೬-೨; ೮-೮೩-೯ ರಿಂದ ೧೨; ಇತ್ಯಾದಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ.

ಗುಡುಗು ಮಳೆ ಮತ್ತು ಇವರೂ ಒಂದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿರುವುದರಿಂದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಇವರು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರು; ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳಾಗಿ, ಅವನೊಡನೆ ನಿಕಟ ಬಾಂಧವ್ಯವ್ಯಕ್ತವರಾಗಿದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ, ಗಾನ ಇವುಗಳಿಂದ (೧-೧೬೫-೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೩೫-೯; ೬-೧೬-೧೧). ವ್ಯಕ್ತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುತರೇ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರು (೮-೬೫-೨ ಮತ್ತು ೩; ೧೦-೧೧೩-೩). ತ್ರಿತ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ, ಅವರು ವ್ಯಕ್ತವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೨೪). ವ್ಯಕ್ತವಧಾರಿಯಾದ ಸೂಕ್ರವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದಾರೆ (೮-೭೮-೧ ರಿಂದ ೩). ಸರ್ಪ ಮತ್ತು ಕಂಬರೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ, ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು (೩-೪೭-೩ ಮತ್ತು ೪). ಮರುತಸಹಿತರಾಗಿಯೇ, ಇಂದ್ರನು ಬೆಳಕು (೮-೬೫-೪) ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು (೧-೬-೫) ಪಡೆದನು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿದನು (೭-೪೭-೫). ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ, ಇವರ ಸಹಾಯ ದೊಡ್ಡದು, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಸವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವುದು (೧-೧೧೦, ೧೧೧ ಮತ್ತು ೧೩೫)ಯೆಂದು ಸೂಕ್ರಗಳು; ೧೦-೬೫). ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಗಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವತಂತ್ರರು. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ, ಮರುತರು ವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (೧-೩೩-೯). ವ್ಯಕ್ತಾನುರವ ಕೇಲುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಡಿದರು (೮-೭-೨೩); ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಂಪುಹಿತರೂ (೨-೩೪-೧). ಇವರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವರಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ನಾಯಕನು (೧-೩೩-೮; ಇತ್ಯಾದಿ) ಇಂದ್ರನಿಂದ ಯುದ್ಧರು (೧೦-೧೨೯-೨). ಅವರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಳರು (೧-೧೧೦-೫); ಅವನ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಡಿದಾರೆ (೧-೧೬೦-೨). ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಮರುತನು ಇಂದ್ರನ ಕೈಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಹಿತರೊಡನೆ ಅವನಿಟ್ಟುನೇ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನಿವೇಶವೊದಗಿ (೧-೧೩೫-೬), ಅವರನ್ನು ಒಯ್ಯಲಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು (೮-೬-೩೧). ಒಂದೇ ಒಂದು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇವರಿಗೆ ದ್ವೇಷವೂ ಉತ್ಪಾದಿಸಿ.

ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೩೯-೫, ೧-೬೪-೭). ಕಾಡುಗಳು ಅವರಿಗೆ ಹೆದರಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗುತ್ತವೆ (೫-೬೦-೨). ಪರ್ವತಗಳಂತೆ ಅಪ್ರತಿಹತರಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೩). ಪರ್ವತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ಹೆದರುತ್ತವೆ (೧-೮೫-೮). ಬಿರುಗಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೭೮-೩); ಭೂಳನ್ನು ಸುಳಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೧೨). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಗಾಳಿಯ ಕಬ್ಬಿ ಪನ್ನು ಉಟ್ಟುನಾಡುತ್ತಾರೆ (೭-೫೬-೩). ಗಾಳಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೩, ೪ ಮತ್ತು ೧೩); ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಶ್ವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೭).

ಮಳೆಗರೆಯುವುದೇ ಅವರ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಮಳೆಯು ಅವರ ಉಡುಪು (೫-೫೬-೪). ಅವರು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು, ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೩೮-೯). ಎರಡು ಪ್ರಸಂಚಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾ, ಬೀಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೬ ; ೮-೭-೧೬). ಮಳೆಯು ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ (೫-೫೬-೧೦). ನೀರನ್ನು ತರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಮಳೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟುನಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೩). ಮಳೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೫-೫೯-೧). ಸೂರ್ಯನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಳೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (೫-೫೯-೫). ಮಳೆಗರೆವಾಗ, ಮೋಡಗಳಿಂದ ಕತ್ತಲನ್ನು ಉಟ್ಟುನಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೩೮-೯). ಗಾಳಿ ಮೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಹಿಮವನ್ನೆರಚುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೪). ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಬಾನೆ (ಮೋಡ ೫-೫೬-೬ ; ೫-೫೯-೮) ಮತ್ತು ಪರ್ವತ ಪ್ರವಾಹಗಳು ನೀರು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೫೯-೭). ಅವರು ಧಾವಿಸುವಾಗ ನೀರು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ. (೫-೫೮-೬) ಅವರ ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದ, ಭೂಲೋಕದ ನದಿಯೊಂದಕ್ಕೆ 'ಮರುದ್ಭ್ಯದ್ಧಾ' (ಮರುತ್ತಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ೧೦-೭೫-೫) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ರುದ್ರ ಪುತ್ರರ ಬೆವರೇ ಮಳೆಯಾಯಿತು (೫-೫೮-೭). ಮರುತರಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಅಲಂಕಾರಕವಾಗಿ' ಸ್ತೀರ (೧-೧೬೬-೩), ಘೃತ (೧-೮೫-೩ ; ೧೦-೭೮-೪), ಸ್ತೀರ ಮತ್ತು ಘೃತ (೧-೬೪-೬), ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ವಸಂತಕಾಲ (ಮಧು) ವನ್ನೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೮೫-೧೧) ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಧುವಿನಿಂದ ತೋಯಿಸುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೮). ಸಮುದ್ರದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮಳೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ (೮. ವೇ. ೪-೨೭-೪). ಅವರು ಸುರಿಸುವ ಮಳೆಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಿಂಚು, ಗುಡುಗುಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ಮರುತ್ತಗಳು ಘರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ, ರಭಸದಿಂದ ನುಗ್ಗುತ್ತಾರೆ (೫-೫೮-೩). ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಗಾಳಿ, ಮಿಂಚು, ಸಿಡಿಲುಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಸ್ವರ್ಗೀಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೋಹನನಾಡಿ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೫) ಅವರಿಂದ ದುಗ್ಧವಾಗುವ ಚಿಲುಮೆಯು ಘರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. (೧-೬೪-೬). ಅವರಿಂದ ಉದಕವು ವೃಕ್ಷವಾದಾಗ, ಆಕಾಶವು, ಕೆಂಬಿಣ್ಣದ ವೃಷಭವು, ಗುಟ್ಟುರುಹಾಕುತ್ತದೆ (೫-೫೮-೬). ಅಶ್ವನು ನೀರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೬೪-೬). ಆಕಾಶದ ಮಳೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಶ್ವದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫-೮೩-೬). ಅಶ್ವದೊಡನೆ ಸೇರಿ, ನೀರನ್ನು ಉಟ್ಟು ಮಾಡುವಾಗ, ಮರುತ್ತಗಳು ಸ್ವರ್ಣವರ್ಷದವರಾಗುತ್ತಾರೆ (೨-೩೪-೧೩) ಮೇಘಗಳು ಭೃನ್ನಿಗೈಯುವಾಗ, ಪ್ರವಾಹಗಳು ಮರುತ್ತಗಳ ರಥನೇಮಿಗಳ ಭೃನ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಭೃನ್ನಿಸುತ್ತವೆ (೧-೧೬೮-೮). ಇಂದ್ರನು ಸುರಿಸುವ ನೀರಿಗೆ 'ಮರುತ್ತಿಣೀ' (ಮರುತರಿಂದ ಸಹಿತವಾದುವು) ಎಂದು ಹೆಸರು (೧-೮೦-೪). ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕರಿಂಬ ಅರ್ಥದಕ್ಷಿಯೇ, ಅವರಿಗೆ 'ಪುರುದ್ರವ್ಹಾಃ' (೫-೫೭-೫) ಅಥವಾ 'ದ್ರಷ್ಟಿನಃ' (೧-೬೪-೨) (ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳವರು) ಮತ್ತು 'ಸುಧಾನವಃ' (ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದಿರುವವರು) ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು.

ಅವರು ಶಾಖವನ್ನೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೫.೫೪-೧). ಆದರೆ, ಅವರೇ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿ (೭.೫೬-೨೮). ಬೆಳಕನ್ನು ಉಳಿಸುವುದು (೧-೮೬-೧೦) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ದಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೮-೭-೪). ನಾಯು ಎನ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದಾರೆ (೫.೫೫-೨); ಭೂಭಾಗಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆಕಾಶ ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪಿ, ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದಾರೆ (೮-೮೬-೯ ಮತ್ತು ೧೧).

ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುವ ಧ್ವನಿಯಾದಲೇ ಇರಬಹುದು, ಅವರಿಗೆ ಗಾಯಕರು (೫.೫೩-೧; ೫.೬೦-೮; ೭.೫೬-೯) ಎಂದಿರುವುದು. ಅವರು ಸೃಷ್ಟಿಲೋಕದ ಗಾಯಕರು (೫.೫೭-೫). ಒಂದು ಗಾನವನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೧೧-೮; ೧-೧೬-೬). ಹಾಡುತ್ತಾ, ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (೮-೯-೧೦); ಕೊಳಲು ಊದುತ್ತಾ ಪರ್ವತವನ್ನು ಸೀಳಿದರು (೧-೮೫-೧೦). ಇಂದ್ರನು ಸರ್ಪವನ್ನು ವಧಿಸಿದಾಗ, ಮರು ತರು ಅವನಿಗಾಗಿ, ಗಾನನಾಡಿ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು (೫.೨೯-೨; ೫-೬೦-೬). ಗಾನಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದರು (೧-೮೫-೨). ಅವರ ಗಾನವೆಂದರೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವವತ್ತು (೪.೨೩-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಆದರೂ, ಅದು ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೬-೧೪-೪). ಇಂದ್ರ ಸಹಿತರಾಗಿಯಾಗ, ಅವರು ಹುಚ್ಚಿಬರೆಯ ಆಹಾರಿಗುತ್ತಾರೆ (೫.೨೯-೫) ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚಿಬರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾರೆ (೧೦-೭೮-೧). ಅವರೇ ಮೊದಲು ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರು (೨-೫೬-೨); ಶಿಷ್ಯರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುದ್ರಿಸುವುದರೂ ಇವರೇ; ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದಿಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದವರು ಭೃಗುಗಳು (೧೦-೧೩೨-೫). ಇತರ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವರೂ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವರೆಂದು (೨-೫೬-೨; ೮-೫೬-೯ ರಿಂದ ೧೨; ಇತ್ಯಾದಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಗುಡುಗು ಮಳೆ ಮತ್ತು ಇವರೂ ಒಂದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿರುವುದರಿಂದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಇವರು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವೇಹಿತರು; ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳಾಗಿ, ಅವನೊಡನೆ ನಿಕಟ ಬಾಂಧವ್ಯವ್ಯಕ್ತವರಾಗಿದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ, ಗಾನ ಇವುಗಳಿಂದ (೧-೧೬೫-೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇಂದ್ರನ ಕಕ್ರಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೫೬-೯; ೬-೧೬-೧೦). ವೃತ್ತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುತರೇ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರು (೮-೬೫-೨ ಮತ್ತು ೩; ೧೦-೧೧೬-೩). ತ್ರಿತ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ, ಅವರು ವೃತ್ತವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೮-೬೫-೨). ವೃತ್ತವಧಿಕಾರಿಯಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ೩. ಸರ್ಪ ಮತ್ತು ತಂಬೂರಿನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ, ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು (೩-೪೭-೩ ಮತ್ತು ೪). ಮರುಕ್ಷಹಿತನಾಗಿಯೇ, ಇಂದ್ರನು ಬೆಳಕು (೮-೬೫-೪) ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು (೧-೬-೫) ಪಡೆದನು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಧಾರಭೂತನಾದನು (೭-೪೭-೫). ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಿದಾಗ, ಇವರ ಸಹಾಯ ದಿಂದಲೇ, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವುದು (೧-೧೦, ೧೧ ಮತ್ತು ೧೬೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು; ೧೦-೬೫). ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ, ಮರುತರು ವೃತ್ತನನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (೧-೩೬-೯). ವೃತ್ತಾಸೂರನ ಕೀಲುಗಳನ್ನು ದೇರ ದೇರಿ ಮಾಡಿದರು (೮-೭-೫); ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಂಪುಕೊಡಿದರು (೨-೩೪-೧). ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವರಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ಸಾಯಕನು (೧-೫೬-೯; ಇತ್ಯಾದಿ) ಇಂದ್ರನಿಂದ ಯುಕ್ತರು (೧೦-೧೨೯-೨). ಅವರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪುತ್ರಸದೃಶರು (೧-೧೦೦-೫); ಅವನ ಭಾಕ್ತಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಡಿದಾರೆ (೧-೧೭೦-೨). ಒಂದೆರಡು ಸಲ ವಾಕ್ಯ ಮರುತ್ಯುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಕೈಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಹೋದವು. ಸರ್ಪದೊಡನೆ ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನಿವೇಶವೊದಗಿಸಿ (೧-೧೬೫-೬), ಅವರನ್ನು ಒಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು (೮-೬-೩). ಒಂದೇ ಒಂದು ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇವರಿಗೆ ದ್ವೇಷವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಮರುತರು " ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದೇಕೆ? ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ವಧಿಸಬೇಡ " ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದಾರೆ (೧-೧೭೦-೨; ೧-೧೭೧-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ (ಕೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೭-೧೧-೧) ಇಂದ್ರ ಮರುತರಿಗೆ ಭರ್ಷಣೆಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರ ಸಹಚರಿತರಾಗದೇ ಇರುವಾಗ, ಮರುತರಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ರುದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಆರಾಧಕರನ್ನು ಸಿಡಿಲು ತೊಂದರೆಪಡಿಸದಂತೆಯೂ, ಅವರ ದುರಾಗ್ರಹವು ಅವರನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು (೭-೫೬-೯) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸತರಾಗಿದಾರೆ. ಅವರು ಎಸೆಯುವ ಬಾಣ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು (೧-೧೭೨-೨), ಸಿಡಿಲು (೭-೫೭-೪), ಗೋವು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ವಧಿಸುವ ವಜ್ರಾಯುಧ (೭-೫೮-೧೭), ಇವುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಮೊರೆ ಇಟ್ಟಿದಾರೆ. ಅವರಿಂದ ಕೆಡಕುಂಟಾಗಬಹುದು (೧-೨೯-೮); ಅವರು ಕುಪಿತರಾಗಬಾರದೆಂದು ಬೇಡಿಕೆ (೧-೭೧-೧; ೭-೫೮-೫); ಅವರಿಗೆ ಸರ್ಪಗಳಂತೆ ಕೋಪ ಬರುತ್ತದೆ (೧-೭೪-೮ ಮತ್ತು ೯). ರುದ್ರ ನಂತೆ, ಇವರಿಂದಲೂ, ಸಿಂಧು, ಅಸಿಕ್ವಿ, ಸಮುದ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಔಷಧಿಗಳು ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (೮-೨೦-೨೩ರಿಂದ೨೬); ಶುದ್ಧವೂ, ಅನುಕೂಲವೂ, ಸುಖಕರವೂ ಆದ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನಗಳು ಮರುತ್ಸಹಿತನಾದ ರುದ್ರನಲ್ಲಿವೆ (೨-೩೩-೧೩). ಆದನ್ನು ಮರುತ್ಸಗಳು ಮಳೆಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (೫-೫೩-೧೪); ಆದುದರಿಂದ ಔಷಧಿ ಎಂದರೆ ಉದಕವಿರಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ, ಇವರಿಗೂ 'ಪಾಪಕ' (ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವರು) ಎಂದು ಹೆಸರು (೭-೫೮-೧೨; ಇತ್ಯಾದಿ).

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಮರುತ್ಸಗಳು ಚಂಡಮಾರುತದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಮರುತ' ಎಂದರೆ ಗಾಳಿ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯಾದರೂ, ಮೇಲೆಕಂಡ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಳಪಟ್ಟಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಾಯು-ವಾತ.

ವಾಯು ಮತ್ತು ವಾತ ಎಂಬವೆರಡು ಪದಗಳೂ ವಾಯುವೇತೆ ಮತ್ತು ಗಾಳಿ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದರೆ ವಾಯುವು ದೇವತೆ; ವಾತವು ಜಡವಾದ ಗಾಳಿ. ವಾಯುವೇವತಾಕವಾಗಿ ಒಂದು ಪೂರ್ತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ, ಕೆಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಗಗಳೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೂ ಇವೆ. ವಾತದ ಪರವಾಗಿ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದೂ ಉಂಟು (೬-೫೦-೧೨; ೧೦-೯೨-೧೩). ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವಾಯುವೇ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತನಾಗುವುದು. ನಿರುಕ್ರದಲ್ಲಿ (ನಿರು. ೭-೫) ವಾಯು ಅಥವಾ ವಾತವು ವೇವತಾತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ (ಆಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ವಾಯು, ಸೂರ್ಯ ಒಂದಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ವಾತವು ಪರ್ವತವೊಂದನ್ನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಛಿನ್ನವಾದುವು; ವಾತನ ವಿಶೇಷಣಗಳು ವೇಗ ಮತ್ತು ರಭಸವನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ವಾಯುವಿನ ಮೂಲದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಲೋಕಗಳು ಐಕ್ಯವೂ ಕ್ರೋಧಕರ ಅವನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವು (೭-೯೦-೩). ಅವನ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ವಾಯುವು ತೃಪ್ತವಿ ಎನ ಜಾಮಾತೃವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೮-೨೬-೨೧, ೨೨). ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ವಿರಾಟ್ಟುರುಹತ

ఊరినించి టుడ్డ విడిచినందు (౧౦-౯౦-౧౩) జేలేళి. వాయువిగల మరుతరిగి సెంటర్ వేళే టుక్త వాగిల్లనే క్షుణ్ణుడు. ఒండే ఒండుళి (౧-౧౩౪-౪) వాయువు అంక్షరక్షణ యోగనించు కారుక రన్ను టుక్త వాదివనంద, ఆవరు (౧-౧౪౩-౧౨) మత్తు విక్రీదేవతేగళు వాయువన్ను హింబారిని దరందా జేలేళి. అవన (గుణగళం) లక్షణగళం అన్నవ్వవాగి. స్ఫురద్రుక్తి (౧-౨-౧), సవస్థా క్షనాద ఇవను, మనోగీవేగింది, ఇంద్రసహితనాగి అకారవన్ను స్వకీరణం (౧-౨౩-౨ మత్తు ౩). వాయువివన రథన్న యోగియుక్తి; అదక్కే కందుబిల్లద అభవా శేంపుబిల్లద ఒండు తంద అభవా ఒండు యోగి అక్కగళు. ఆ తందదలి ౯౯ (౪-౪౮-౪) అభవా నురు అభవా ఒండు సావిర (౪-౪౬-౩) కుదురగళి; అచ్చ అవన ఇజ్జామాక్రందిందరే నియుక్తవగుత్తవ. ఆ అభవ నియుక్తతో ఎంబ వికీరణవు. ఇంద్ర, అగ్ని, పౌషణ అభవా మరుత్తగళిగి ఒందిరరు సల యోరతాగి, సాధారణవాగి వాయువిగే టుక్తయోగిగిది. రథదలి కుళితాగి, ఇవనిగి ఇంద్రను సవజరు (౪-౪౬-౩; ౪-౪౮-౩; ౬-౯-౫); బంగారద అవనవిడి; అకారవన్ను ముట్టుక్తి (౪-౪౬-౪). ఇతర దీవతేగళంతి, ఇవనిగి సోమరవచ్చ ప్రియనామదు; ఇవను కన్న అక్కగళు మత్తు ఇంద్రనోడనే ఒండు, మోదలు సోమవాన మాదబీలేండు అయోతనాగుత్తానే (౧-౧౩౫-౪); దీవతేగళల్ల అవనీ క్షీరగతియ దీవతే (క. ద్రా. ౧౩-౧౨-౬; ఇక్కాది). చిత్రయే ద్రాక్షణదలి (౩-౨౫) సోమరవచ్చ క్రథను శావకీర్ష్యేశ్వర దీవతేగళల్లి శంద్యువాగి, వాయువు మోదలనియవనం, ఇంద్రను ఎరదనేయవనం. అదరు ఎండు ఒండు కథేయి. అవను సోమరక్షక (౧౦-౮౫-౫); అవనోబ్ధిగిగే కుళివా (కుద్ వాద (సోమ) వానమాతువవను) ఎంబ వికీరణవిడి; ఒండు సల ఇంద్ర మత్తు వాయుగళిగి ఒట్టాగి ఆ వికీరణవు టుక్తయోగిసల్పట్టి. వాయువు యరన్ను, సంతాన, అక్కగళు, గోదవుగళు, సువణా మోదలారువన్ను అనుగ్రిహుత్తానే (౬-౯౦-౩ మత్తు ౬). క్రథగళన్ను అదురిహుత్తానే (౪-౪౮-౩); దుబలరన్ను రక్షివబీలేండు (౧-౧౩౪-౫) వ్రాధితనాగిదానే.

గాళయ మత్తుండు దీవరాద 'వాత' ఎంబుదు 'వా' ధాతువనిచి నిష్క్రన్త వాగిది (౧౦-౧౬౮) సలక్షదలి అంకె వణానే ఇది. ఎల్లవన్ను పురిమాదుత్తా, జోరరాగి కల్పమాది కేండు ధోళిప్పుకుత్తా వాయుమండలదలి సంతరిహుత్తానే; ఒండు దినవు విస్తాంతనాగుచ్చిల్లి; అదియల్లి జనినద ఇవను నిగిగి మిత్తను; అవన జన్మస్థాన తిళయదు. ఆ దీవతేయ ముఖంబ కదీ యోగిహుత్తానే; ఇవన కల్ప ఎల్లరిగి కేళిమత్తుడి; అదర ఇవనన్ను కండవల్లి (౧-౧౬౪-౪౪) యోగి. ఇవను దీవతేగళ టుక్తు (౬-౯౬-౩) యోగి; ౧౦-౯౩-౧౩); యాగగళల్లి ఇవని గోదేశ్వర యోగి మారుత్తార.

రుద్రనంతి వాతనం దీవతేగళన్ను జనగళిగి కేండుత్తానే; అయన్ను జీర్ణిహుత్తానే; ఎందరి, ఇవన మనీయల్లి అమృతక్షద నిధియిడి (౧౦-౧౮౬). జీకీత్తాకక్తియందరి, వాయువివన కుర్కీరణకక్తియందరే. గాళయ కేలసగళిచ్చు అందమారుకల్ల సెంటర్ వేళి (౪-౧౬-౩; ౫-౮-౪; ౧౦-౧౬-౧ మత్తు ౩). తిదిలు యోగియవుదక్కే మత్తు సూరియోగియక్కే పౌషణవియోగి గాళయ సాధారణవాగి యోగి దిగివుదరించ, వాతను రక్షవణాద కీలక్షన్ను టుక్తీమాతు త్తానే (౧౦-౧౬-౧) మత్తు టుక్తు స్వకూరిహువంతి మాతుత్తానే (౧-౧౩౪-౩) ఎండు జేలేళి.

ನಾಯುವೇಗವೇ ದೇವತೆಗಳ ವೇಗ (೪-೧೭-೧೨ ; ೫-೪೧-೩ ; ೯-೯೭-೫೨) ಮತ್ತು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಅಶ್ವಗಳ ವೇಗ (೧-೧೬೩-೧೧ ; ೧೪-೩೮) ಇವುಗಳ ಹೋಲಿಕೆಗೆ ಆಧಾರ. ಅದರ ಶಬ್ದವೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ (೪-೨೨-೪ ; ೮-೯೧-೩ ; ೧೦-೧೬೮-೧ ಮತ್ತು ೪).

ವರ್ಜನೈ

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಯ ಸ್ಥಾನ ಬಹಳ ಅಮುಖ್ಯ. ಮೂರೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು ; ಈ ಹೆಸರು ಬರುವುದೇ ಮೂವತ್ತು ಸಲ. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿಯೂ (೪-೧೫) ಒಂದು ಸೂಕ್ತ ಪರ್ಜನೈದೇವತಾಕವಾದುದು, ಅದರ ಆ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿನ ಪುಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವುಟ್ಟಿಗೆ ಮುಗ್ಧೀದದಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದವು. ಈ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪರ್ಜನೈ ಎಂದರೆ, ಪರಿಚಿತವಾದ ನೋಡ ಎಂಬುದೇ ಆಗಿದೆ. ಮಳೆ ಮೋಡಗಳು (ಪರ್ಜನೈ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚೇತನಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ (೧-೧೬೪-೫೧). ಮದುತ್ತು ಗಳು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಜಲನಾಹಕವಾದ ನೋಡಗಳಿಂದ (ಪರ್ಜನೈ) ಕತ್ತಲು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧-೩೮-೯). ಅವರು ಎರಡು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋಡಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾರೆ (೫-೫೩-೬). ಮಳೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಮಳೆ ಮೋಡವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆಯೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (೧೦-೯೮-೧ ಮತ್ತು ೮). ಸೋಮನು ಮಳೆ ಮೋಡದಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ (೯-೨೯-೨) ಮತ್ತು ಸೋಮಬಿಂದುಗಳೂ, ಮೋಡದಿಂದ ಮಳೆಯು ಬೀಳುವಂತೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (೯-೨೨-೨). ಅಥರ್ವ ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗರಿಯುವ 'ವಶಾ' ಎಂಬ ಗೋಡವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ " ಪರ್ಜನೈವೇ ಎಂದು ನನ್ನ ಕೆಚ್ಚಲು" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (೮. ವೇ. ೧೦-೧೦-೭). ಅದರ (ವಾ. ಸಂ. ೧೨-೬)ರಲ್ಲಿ ಪರ್ಜನೈ ಎಂದರೆ ಸ್ವನಯತ್ನು (ಡಿಡಿಲು) ಎಂತಲೂ, (ಕ. ಪ್ರಾ. ೧೪-೫-೫-೧೦)ರಲ್ಲಿ, ದೈವ್ಯ (ವಾ. ಸಂ. ೧೨-೬) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದುದು ರೂಢಾರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ದೇವತಾರ್ಥವೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಪರ್ಜನೈನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (೮-೯೧-೫). ಪರ್ಜನೈದಿಂದ ಎಷ್ಟರಿಸಲ್ಲಟ್ಟು ಕಪ್ಪೆಗಳು ವಟಿ ಗುಟ್ಟುತ್ತವೆ (೭-೧೦೩-೧). ಪರ್ಜನೈ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯೆಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡವು, ಕೆಚ್ಚಲು, ಬಾನೆ, ನೀರಿನ ಚೀಲ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೫-೮೩-೮ ಮತ್ತು ೯ ; ೭-೧೦೦-೪). ಸ್ವಲ್ಪವುಟ್ಟಿಗೆ ಪರ್ಜನೈ ದೇವತೆಯು ವ್ಯವಹರಿಸಿದರಾದ ಪ್ರಾಣಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗುಟ್ಟುವ ಪಾಕುವ ಗೊಳಿ (೫-೮೩-೧ ; ೫-೮೩-೭ ಮತ್ತು ೯)ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸು ; ಆ. ವೇ. ೪-೧೫-೧). ಋಷುಗುಟ್ಟು ತಿರುವ ಉದಕಮಯವಾದ ವ್ಯವಹರದಿಂದ ಬರುವ ಮತ್ತು ಭೋಗರಿಯುತ್ತಿರುವ ನೀರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತದೆ (ಆ. ವೇ. ೪-೧೫-೧). ಪರ್ಜನೈನು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಗೊಡ್ಡು ಹಸು ; ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಹಾಲು ಕೊಡುವ ಹಸು, ಪರ್ಜನೈನು ಕನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೧೦೧-೩).

ಮಳೆಗರಿಯುವುದೇ ಪರ್ಜನೈನ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯ. ಜಲಮಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತಾ (೫-೮೩-೭) ನೀರಿನ ಚೀಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಭೋಮುಖವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ರಥಿಕರನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುವಂತೆ, ಪರ್ಜನೈನು ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬರನ್ನು ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ ; ಮಳೆಗರೆವಾಗ, ದೂರದಿಂದ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯಾಗುತ್ತದೆ ; ಮಳೆಯನ್ನು ಸುಂಸುತ್ತಾ, ಗರ್ಜಿಸುವ ಪರ್ಜನೈನು, ತನ್ನ ಸ್ವರ್ಗೀಯ ಜನಕನಂತೆ (ಅಸುರ), ಬರುತ್ತಾನೆ

(౫౨-౩ మత్తు ౬). మళేయన్న సురిసువంశీయుని (౬-౧౦౧-౫); సురిపిద మేలేరి తిల్లిసువంశీయని (౫-౨౩-౦౦) ప్రార్థనగాగిదానే. పజ్జన్య మత్తు మరుత్తగళు మళే సురిసువుచ్చి. మిశ్ర మత్తు వరుణగి అధినేరగాద్దు శొండి (౫-౬౩-౦ రంద ౬), అనేక శల అవశం. అభగటిసుత్తానే ఎందు డేళిదే (౫-౨౩). అభగటిసుత్తా అవశు వ్యక్తగళు, పితాబిగళు, దుమ్మరు, ఎల్లరన్నె అరుళసుత్తానే. ప్రపంచనే అవన ఈ అయింధళ్ళి దేదండి (౫-౨౩-౨). అవశు మత్తు వాత, ఇబ్బరు ఆ అయింధ వన్ను ప్రయోగిసువవరు (౧౦-౬౬-౧౦). సిదిరిగని ఇవనిగని స్వల్ప సంబంధవిదే. పజ్జన్యను బిజ గళింద ధూమియున్న బేళనగినిళిసువనిగ, గాళిబిళిసుత్తదే మత్తు తిదిలు డొడియుత్తదే (౫-౨౩-౪). పజ్జన్యను సిదిరిసిందొడగనిది సాగరదల్లి గజ్జసుత్తానే (ఆ. వే. ౧౯-౩౦-౪).

మళేగిరియువననామదరింద, పజ్జన్యను సస్యగళ అభివృద్ధిగే కారణమ. ధూమియల్లి బిజ వన్ను బిత్తిదాగ, గిడగళు విళుత్తవే. ఎల్లాశరక సస్యగళని అవన క్యాక్షేత్రేళ్ళి ఒళపట్టివే; పుట్టి గినికర్షర అవను గిడగళన్ను అుత్తమిదానినే (౫-౨౩-౪, ౫ మత్తు ౧౦; ౬-౫౩-౬ న్ను డొరిలిసి; ఆ. వే. ౪-౧౫-౨, ౩ మత్తు ౧౫; ౮-౬౩-౧). గిడగళన్ను దేళ్ళిసువననని, ఫలిసువంశీ మామవననని అవనే; ఆ దివేవతియింద రక్షితవాగి, సస్యగళు ఒళ్ళియ ఫల బిమ్మత్తవే (౬-౧౦౧-౧ మత్తు ౫). అవన కాయ్దిందరిలే డొండు మత్తు ముట్టు బిళియుత్తవే (౬-౧౦౩-౧; ౫-౬౩-౫ న్ను డొరిలిసి; ఆ. వే. ౧-౩౧; ౧-౩౧; ౧౯-౩౦-౫). పజ్జన్యను గిడగళల్లి మాత్రవల్లిదే, జనుగళు, బిట్టు కుమరిగళు మత్తు స్త్రీయరల్లియని అంకారవన్ను, (గభాణువన్ను) స్వాపిసుత్తానే (౬-౧౦౩-౨) మత్తు ఫలశక్తిగాగి ప్రార్థనగాగిదానే (౫-౨౩-౬; ౬-౫౩-౧౬ న్ను డొరిలిసి). అవను ఎల్లవన్నె ఫలవంశవాగి మామిద వ్యభ; ప్రపంచదల్లియ బరాబర వన్నుగళిల్లదర అత్తవని అవనల్లిదే (౬-౧౦౧-౬; ౧-౧౧౧-౧ న్ను డొరిలిసి). ప్రపంచనెల్లివన్నె అళువ, సవ స్యాతంత్త్యపుళ్ళి రాజను; అవనల్లియే ఎల్లా జనవగళు ముని లినికగళని స్వాపివనిగివే. అవనల్లియే త్రివిధవాద నిలరుకంయుత్తదే (౬-౧౦౧-౩, ౪ మత్తు ౫) ఈ జనన శక్తియిందరిలే, అవనిగే జనననేల వికీణణణ అనేకశల అువయోగివల్లిట్టిదే (౬-౧౦౧-౩; ౯-౨౩-౩; ఆ. వే. ౪-౧౫-౧౩; ౧౩-౧-౧౩). అవను నన్ను (అసురఃపితా) స్వగియజననను (౫-౨౩-౬).

ధూమియు అవన పక్షియందు ధ్వనితవాగుత్తదే (౫-౨౩-౪; ౬-౧౦౧-౩; ౧-౧౦౧-౩ న్ను డొరిలిసి). అభగ వేదదల్లి (౧౩-౧-౧౩) ధూమియు కాయయు మత్తు పజ్జన్యను తందయిందని, ముత్తియ కదే (౧౦-౧౦-౬) స్వప్నవాగి, వరా ఎంబువళు అవన పక్షియిందని డేళిదే. వ్యభజ్జినిసి కిమ్మిచ్చదరల్లి మత్తు గుడుగు, తిదిలు మత్తు మళిగళిగే సంబంధిసురువుదరల్లియని, పజ్జన్యను ద్యుదేళన కిగే సవననను (౧౦-౪౫-౪; ౩-౪-౬; ౩-౨౬-౧౫ గళన్ను డొరిలిసి). ఒండు కదే పజ్జన్యను ద్యుదేళన తియ మగను (౬-౧౦౩-౧). పజ్జన్యనే ఒండు వత్త (కరు) వన్ను అుత్తమి దానినానే; ఇదే గిడగళ అంకార (౬-౧౦౧-౧; ౫-౨౩-౧ న్ను డొరిలిసి). ఈ కరువు సిదిలు అభవా సొంపరిబుతుదు. ఒండు కదే పజ్జన్యను సొంపరుళ్ళి తందయిందని (౯-౨౩-౩), అదు పజ్జన్యనింద అభివృద్ధియాయుకిందని (౯-౧౩-౩) డేళిదే.

పజ్జన్యనిగి ఇతర అనేక దేవతగళిదనే సంబంధవిదే. అదర సంబంధ బిత్తిగిరువువు వాత నొంబనీయే. అగ్నియిదనే ఒండుశల డొరిలిసి, వాతను ద్యుచ్చ దేవతీయాగి అుత్తమిదానినాను పజ్జన్యనిదనేయే. మరుశరని పజ్జన్యనిదనే స్తుతగాగిదార (౫-౬౩-౬; ౫-౨౩-౫); అవను పజ్జన్యన్ను స్తుతిసుత్తార (ఆ. వే. ౪-౧౫-౪). ఎరదు మంత్రిగళల్లి అగ్నియు ఇవనొంబనీ స్తుతగాగిదానే (౬-౫౩-౬

ಮತ್ತು ೧೬). ವೃಷ್ಟಿಯುಕ್ತನಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸಮಾನ ಧರ್ಮಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ (೮-೬-೧) ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಒಂದೇ ಅಂಶವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ; ಆದರೆ ಪರ್ಜನ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಪುಗ್ರೀದದಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪದಿಂದ ರೂಢಾರ್ಥವಾದ ವೋದವೂ, ಮೇಘಾಥ ಮಾನದೇವತೆಯೂ ಅಭಿಪ್ರೇಶವಾಗಿವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವಂತಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪರ್ಜನ್ಯರು ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಎಂದೂ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಬಾರೆ.

ಆವೃತಿ

ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳೂ (೭-೪೭ ಮತ್ತು ೪೯ ; ೧೦-೯ ಮತ್ತು ೩೦), ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳೂ ಉದಕ ವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ವೃತ್ತೀಕರಣವು ಬಹಳ ಆರಂಭದಿಶೆಯಲ್ಲಿದೆ ; ವಾರಿಗಳು, ತಾಯಿಯರು, ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿಯರು, ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಬಂದು ವರ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದೇವತೆಗಳ ಮಾಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು (೭-೪೭-೩). ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಾಲುನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು (೭-೪೭-೪ ; ೭-೪೯-೧) ಮತ್ತು ಅವನೇ ಅಪ್ಸರಣಿಗಳನ್ನು ಅವರು ಎಂದಿಗೂ ಮೀರಬಾರದಿಲ್ಲ (೭-೪೭-೩). ಸವಿತ್ಯನಿನ ಅಪ್ಸರಣಿಗೂ ನೀರು ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ (೩-೩೮-೨). ಅವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಬಂದವು ; ಕಾಲುನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ : ಸಮುದ್ರವೇ ಅವುಗಳ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನ (೭-೪೯-೨). ಮಿತ್ರಾಪರಾಣರು ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾರಿಗಳೂ ಇವೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ (೧೦-೩೦-೧). ಅವು ಸೂರ್ಯನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿವೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನು ಅವುಗಳೊಡನೆ ಇದ್ದಾನೆ (೧-೨೩-೧೬). ಮನುಷ್ಯರ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ವರುಣನು ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೪೯-೩). ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ (ನಿಠಿ ೫-೧).

೪೧ಯು ನೀರಿನಲ್ಲೇ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳಿದೆ. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನು (೭-೨೯-೪) ; ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪಕ್ಕೆ 'ಆಪಾನಪಾತಾ' (ನೀರಿನ ಪುತ್ರ) ಎಂದು ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಭೂಕರಾದ ನೀರುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುತ್ತವೆ (೧೦-೯-೬ ; ೧೦-೨೭ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ, ಅ. ವೇ. ೧-೩೩-೧). ಅದ್ದೇವತೆಗಳು ಜನನಿಯರು (೧೦-೧೬-೧೦ ; ೧-೨೩-೧೬) ; ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಧಾರ್ಮಿಯರು ; ವಯಸ್ಸು ಮತ್ತು ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನರು (೧೦-೩೦-೧೦). ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾದ ತಾಯಿಯರಂತೆ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೋರಿದೆ (೧೦-೯-೨). ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವವರು ; ತಾಯ್ನು ನವು ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ (೬-೫೦-೬).

ನೀರು [ಮನುಷ್ಯರನ್ನು] ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಪೂಜರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ; ಆ ದೇವತೆಗಳು ಅಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಆರಾಧಕನು ಶುದ್ಧನೂ, ಪವಿತ್ರನೂ, ಆಗ ನೀರಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ [೧೦-೧೬-೦೦]. ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ ಮತ್ತು ಹಿಂಸೆ, ದೂಷಣೆ ಮತ್ತು ಅಸತ್ಯ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ [೧-೨೩-೨೨ ; ೧೦-೯-೮]. ಅವು ರೋಗ ಪರಿಹಾರಕಗಳು [೬-೫೦-೬] ; ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು, ಔಷಧಿಗಳು ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತವೆ. ಔಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವವೂ ಸೇರಿದೆ [೧೦-೯-೨೦೦೦೬, ೧-೨೩-೧೯೦೦೦೬೦]. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತದೆ [ಹ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೨-೪-೫]. ವರಗಳು, ಸಂಪತ್ತು ಇವುಗಳನ್ನೂ, ದೇಹದಾರ್ಢ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮರತ್ವಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತವೆ [೧೦-೯-೫, ೧೦-೩೦-೧೨]. ಅವರ ಸಹಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾ

ದತ್ತು ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ [೭-೪೭-೪, ೭-೪೯-೧೦೦೦೦೪, ೧೦೯ ನೇ ಸೂತ್ರ ಮತ್ತು ೧೦-೩೦-೧೧], ಅಪಾಂಶವಾತನೊಡನೆ ಬಹು ಸ್ಥಿವ ಮೇಲೆ ಅಸೀನರಾಗ, ಸೋಮಾಹುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ [೧೦-೩೦-೧೪ ಮತ್ತು ೧೫].

ನೀರಿಗೆ ಮಧುವಿನ ಸಂಬಂಧವು ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ಜನನಿಯರಾದ ಇವರು ತಮ್ಮ ಹಾರಿನೊಡನೆ ಮಧುವನ್ನು ಬೆರಸುತ್ತಾರೆ [೧-೩೩-೧೬]. ನೀರಿನ ಅಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಪೃತಮಿತ್ರಿಕವಾದ ಈ ನೀರು ಇಂದ್ರನ ಪಾನೀಯವಾಗಿ, ಅವನಿಗೆ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು [೭-೪೭-೧ ಮತ್ತು ೨]. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಪಾರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ, ಮಧುವಿಮಿತ್ರವಾದ ನೀರನ್ನು ಸುಗ್ರಹಪದೇಶೆಂದು ಅಪಾಂಶವಾತನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ [೧೦-೩೦-೪]. ಮಧುವಿನಿಂದ ಸ್ವಿಗ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಕೋಹದಾಯಕವಾದ ಅಲೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಹೊರಡಿಸಬೇಕೆಂದು ನೀರನ್ನು ಬೇಡಿದಾರೆ. ಏತೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರನು ನೀರನ್ನು ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನು. ಅಲೆಯು ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅದು ಇಂದ್ರನ ಪಾನೀಯ; ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇನಿತವಾಗುತ್ತದೆ [೧೦-೩೦-೭೦೦೦೦೯]. ಈ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ನೀರೇ ಸೋಮವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸೋಮವಿಮಿತ್ರವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನೀರು ಅಭಿಪ್ರೇತವಿರಬಹುದು. ಭೃತ, ಸ್ವೀರ, ಮಧು ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ದ್ವಾರ, ಮುಕ್ತಿಜರಿಗೆ ಅನುಕೂಲರಾಗಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಹೊನ್ನಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಸೋಮರಸಧಾರಂಗವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ [೧೦-೩೦-೧೩]. ತರುಣನು ತರುಣಿಯರನ್ನು ಕಂಡು ಅನಂದಿಸುವಂತೆ, ಸೋಮವು ನೀರನ್ನೇ ಅನಂದಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಣಯಿಯಂತೆ ನೀರನ್ನು ಸವಿಸಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವು ಯುವಕಳ ಮುಂದೆ ತಲೆಗಟ್ಟಿನ ಸಿಂಹಿಯವ ಕಣ್ಣೆಯರು [೧೦-೩೦-೫೦೦೦೦೬].

ಭೂಮಿಯ ದೇವತೆಗಳು

ಪದಿಗಳು

ಸ್ವರ್ಗೀಯೋದಕದಂತೆ. ನದೀ ದೇವತೆಗಳೂ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಪಡೆದಿವೆ. ಒಂದು ಅಡಿ ಸೂತ್ರವೇ [೧೦-೭೫] ಸಿಂಧು ನದಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿದನೆಯು ಮತ್ತು, ಸಿಂಧುವಿನ ಉಪನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ. ಅರಣೆಯು ಮುಕ್ತಿವಲ್ಲ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ನದಿಗಳು ಅದರ ಉಪನದಿಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ [೩-೩೬], ವಿಪಾಟೆ ಮತ್ತು, ಶುತುದ್ರಿ ಎಂಬ ನೋಡಿ ನದಿಗಳನ್ನು ಹೂಗಳಿದೆ.

ಇತರ ಎಲ್ಲ ನದಿಗಳಿಗಿಂತ ಸರಸ್ವತೀನದಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ. ದೇವತೆಯೆಂಬ ಛಾಪಣೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ, ದೇವತೆ ಮತ್ತು ನದಿಗಳಿಗಿರುವ ನಿಕಟ ಕಾಂಕ್ಷೆ ಸರ್ವದಾ ನೆನಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ನದಿಗೆ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳೂ, ಅನೇಕ ಬಿಡಿ ಮಂತ್ರಗಳೂ ವಿಶಾಖಾ. ಸರಸ್ವತೀ, ಸರಯೂ ಮತ್ತು ಸಿಂಧುಗಳು ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳು [೧೦-೬೪-೯], ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶುತುದ್ರಿ, ಪರುಷ್ಣಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪಂಚತ ಮತ್ತು ಅದರಂತವಾದವು ಒಟ್ಟು ೨೧ ನದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ [೧೦-೬೫-೫]. ಸರಸ್ವತಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜರು ಮತ್ತು ಜನರಿಗೆ ವಿಷಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸಿವೆ [೭-೯೬-೨, ೯-೧೦೦-೧]. ಸರಸ್ವತಿಯು ಇತರ ಎಲ್ಲ ನದಿಗಳಿಗಿಂತ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಹಿಂದು; ರಸತ್ರಾಪ ನೀರುಳ್ಳದ್ದು; ಪದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದೊಂದೇ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಆಕಾಶದ ಸಾಗರದಿಂದ ಹರಿದು ಬರುತ್ತದೆ [೭-೯೫-೧ ಮತ್ತು ೨,

೫.೪೩-೧೧ನ್ನು ಹೋರಿಸಿ]. ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಅಲೆಗಳಿಂದ ಪರ್ವತಶಿಖರಗಳನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹವು ಭೋಗರಿಯುತ್ತಾ, ರಥಪದಿಂದ ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ [೬-೬೧-೨ ಮತ್ತು ೬]. ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದೂ, ಚುರುಕಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಚುರುಕಾದುದೂ ಅದ ಸರಸ್ವತಿಯು ತನ್ನ ಸ್ತೀರವನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ [೬-೬೧-೧೩]. ಹೊಸ ಜಾಗಗಳಿಗೆ ಸಾಗಿಸಬೇಕೆಂದು ವೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ [೬-೬೧-೧೪]. ಆಕೆಗೆ ಏಳು ಜನ ಸೋದರಿಯರು ಮತ್ತು ಆಕೆಯು ಏಳು ವಿಧವಾಗಿದ್ದಾರೆ [೬-೬೧-೧೦ ಮತ್ತು ೧೨]. ಅವಳು ನದೀ ಮಾತೃ; ಏಳು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು [೬-೩೬-೬]. ನದಿಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ, ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಾಯಿಯು [೨-೪೧-೧೬]. ಅವಳಿಗೆ ವಾವೀರವೀ [ಸಿಡಿರಿನ ಮಗಳು] ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ವೀರನ ಪತ್ನಿ [೬-೪೯-೭]. ಭೂಭಾಗಗಳನ್ನೂ, ವಿಪ್ರರವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮೂಗು ಗೃಹಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ [೬-೬೦-೧೧ ಮತ್ತು ೧೨]. ಆಕಾಶದಿಂದ, ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತದಿಂದ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಆಹ್ವಾನವಿದೆ [೫-೪೩-೧೧] ಈ ಕಡೆಯ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಗೂ, ಪುನಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಅವಳಿಗೆ ಅಸೂರ್ಯ (ದೀವತಾಪ್ತೀ) ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ (೭-೯-೬-೧). ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ, ಆ ದೇವತೆಯು ಬಂದು, ಕುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. (೧೦-೧೭-೮ ಮತ್ತು ೯), ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೧೦-೧೭-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧) ನದಿಯೇ ಉದ್ಭವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ನದೀದೇವತೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರೇತಳಾಗಿರಬೇಕು.

ಆಕೆಯು ಸ್ವತಃ ಪವಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. (೧-೩-೧೦) ಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ಉಕ್ಕಿ ಹಂಚುತ್ತಾ ಬಾರೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. (೬-೫೩-೬); ಆ ನೀರುಗಳು ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂತಾನ, ಮತ್ತು ಅಮರತ್ವಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಆಕೆಯು ವೀರೈವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತಳಾಗಿದಾಳೆ. (೧೦-೩೦-೧೨) ಅವಳು ವೀರೈವನ್ನೂ ಸಂತಾನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾಳೆ. (೨-೪೧-೧೭) ಮತ್ತು ಸಂತಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. (೧೦-೧೮-೪-೨) ವಧ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನನು ಗ್ರಹಿಸಿದಳು. (೬-೬೧-೧) ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಫಲವಾಗದ ಅವಳ ಸ್ತನಗಳು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧ನ್ನು ಹೋರಿಸಿ). ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತವೆ. (೧-೧೬-೪-೪) ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಟಿದಾಯಕಳು. (೭-೯೫-೨; ೮-೨೧-೧೭; ೯-೬೬-೩೨; ೧೦-೧೭-೮ ಮತ್ತು ೯) ಮತ್ತು ಅನೇಕಕಲ 'ಸುಭಗಾ' (ಸಮೃದ್ಧಳು.) ಎನ್ನುವಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. (೧-೮೯-೩; ೭-೯೫-೪ ಮತ್ತು ೬; ೮-೨೧-೧೭) ತಾಯಿ (ಅಂಜಾ) ಯಾದ ಇವಳು, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (೨-೪೧-೧೬) ತನ್ನ ಆರಾಧಕರಲ್ಲಿ ಛತ್ರ ಮೂಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. (೧-೩-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧; ೨-೩-೮; ೬-೬೧-೪). ಸ್ತುತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಅವಳೂ ಆಹೂತಳಾಗಿದಾಳೆ (೭-೩೭-೧೧; ೧೦-೬೫-೧೩). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ; ಕ್ರೂರಳು ಮತ್ತು ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವಳು (೬-೬೧-೩ ಮತ್ತು ೭). ಅದರ ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ಅವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (೭-೯೫-೪ ಮತ್ತು ೫; ೨-೩೦-೮; ೯-೪೯-೭).

ಇತರ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಆಹೂತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಪೂಜಾ ಮತ್ತು ಇಂಥ ರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರುದ್ಧೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಕೆಯು ಸ್ತುತಳಾಗಿರುವುದು. (೩-೫೪-೧೩)

೭-೯-೫ ; ೭-೨೯-೫ ; ೭-೪೦-೩). ಅವರಿಂದ ಅನುಸ್ತುತಳು (೨-೩೦-೮) ಅಥವಾ ಅನವರು ಇವಳ ಮಿತ್ರರು, (೭-೯-೨) ಅಶ್ವಿನಿಗಲೊಡನೆಯೂ ಒಂದುಕಡೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಾಳೆ. ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ದಾಗ ಸರಸ್ವತಿಯು ಅವನ ದಡವಾರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (೧೦-೧೩೧-೫). ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗಮಾಡಿದಾಗ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ತಮ್ಮ ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ತನ್ನ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. (ವಾ. ಸಂ. ೧೯-೧೨). ಸರಸ್ವತಿಯು ಅಶ್ವಿನಿಗೆ ಪತ್ನಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೯-೯೪) ಅಪ್ಪಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮತ್ತು ಏಳುಪ್ರತಿಯು ಹುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಮತ್ತು ಧಾರತಿಗಲೊಡನೆ ಅನೇಕಸಲ ಹೊತೆಗೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಾಳೆ ; ಮೂರು ಏಳರೂ ಸೇರಿದೇವತಾತ್ರಯವೆಂದು ಛಾಂವನೇ ; ಒಂದೊಂದುವೇಳೆ ಮಹೀ ಮತ್ತು ಹೋತಾ ಇವೆರಡನೆಯೂ ಸೇರಿಸುವುದುಂಟು. ಈ ಸಂಯೋಜನೆಯು ಸರಸ್ವತಿಯ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ದ್ವಪದ್ಧತಿಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉದ್ದೀಪ್ತನಾದನು. (೩-೨೨-೪). ಮಹಿಗಳು ಸರಸ್ವತಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಯಾಗಮಾಡಿದರು. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೯)

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಫವೀದೇವತೆಯೇ ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಯಾವ ಗುಣವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ನಾಗಭಿಮಾನದೇವತೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೯-೧-೭ ; ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೧-೧೦) ; ಫುಣಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯುಚ್ಚ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ.

ಸರಸ್ವತೀವದಿಯು ಯಾವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ವಿವಿಧಾಂ ಸರು, ಸರಸ್ವತಿಯು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನದಿಯೆರಬೇಕು. (ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಿಂಧು ನದಿ) ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ನದಿಯೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಅದು ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಇಂಗಿಹೋಗಿ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದೆ ದೊಡ್ಡ ನದಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕುತುದ್ರಿಯು ಉಪನದಿಯೇ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರಸ್ವತ್ ಎಂಬ ಒಂದೇವತೆಯೆಂದು, ಸರಸ್ವತಿಯ ಸ್ತುತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸೂಕ್ತದ ಎರಡ ನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಹುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ ; ಇಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಯಯರು, ಸಂತತಿ, ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧಿಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿವೆ (೭-೯೬).

ಪೃಥ್ವೀ

ಪೃಥ್ವಿಯು (ಭೂಮಿಯು) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದ್ಯುದೇವತೆಯೊಡನೆ ದ್ವಂದ್ವದೇವತೆಯಾಗಿಯೇ ಸ್ತುತ ವಾಗಿರುವುದು. ಪೃಥ್ವಿಯೊಂದನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಒಂದೇ ಒಂದು, ಮೂರು ಹುಕ್ಕುಗಳ ಸಣ್ಣ ಸೂಕ್ತ (೫-೧೯). ಅಥವಾ ನೇರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೂಕ್ತವು ಪೃಥ್ವೀ ದೇವತಾಕವಾದುದು ಇದೆ (ಅ. ನೇ. ೧೨-೧). ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕರಣವು ಬಹಳ ಅಲ್ಪ ; ದೇವತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಘಾತಕವಾದುವು. ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ. ವರ್ಷಗಳ ಧಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರಾಳೆ ; ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಅಧಾರಭೂತಳು (ಪ್ಲವಣು). ಭೂಮಿ ಯನ್ನು ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ; ಮಳೆಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾಳೆ ; ದೊಡ್ಡವಳು, ದ್ರವ್ಯವಾಗಿರಾಳೆ ; ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಳು.

ಪೃಥ್ವೀ ಎಂದರೆ ವಿಪ್ರಾರವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರನೇ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದನು. ಹುಕ್ಕು ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ಪಶ್ಚಿಮ. ೨-೧೫-೨). ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೭-೧-೫ ; ಶ್ಲೋ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೩-೫) ಪೃಥ್ವೀಪದವು ಪ್ರಥಮ (ವಿಸ್ತರಿಸು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಪ್ರೇಮಸ್ವರೂಪಳಾದ ಪೃಥ್ವೀಮಾತೆಯಂತಲೂ, ಮೃತನಾದವನು ಆಕೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂತಲೂ ಹೇಳಿದೆ (೧೦-೧೮-೧೦). ದ್ಯುದೇವತೆಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹೇಳದಾಗಲೆಲ್ಲಾ, ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಾತೆಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿ

ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯಾದುದರಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಭೂದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯವು. ವೇದಗಳ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನ ನಂತರ ಕ್ರಮವು ನೇವತೆಯೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೇ. ಇನ್ನೂ ರಕ್ತಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಭಾಗಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತವೆ

ಅಗ್ನಿಯೆಂಬುದು ದಿಂಕಿಯ ಸರಿಯಾದ ಹೆಸರಾದುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯತ್ವಾರೋಪವು ಬಹಳ ಪ್ರಾರಂಭದ ಸೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಅಂಗಾಂಗ ವರ್ಣನೆಯಿಲ್ಲದೂ, ಹೋವಾಗ್ನಿಯ ನಾನಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಬಹುದು ತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಘೃತಮಯವಾದ ಬೆನ್ನುಭಾಗವೂ (೫-೪-೩; ಇತ್ಯಾದಿ), ಘೃತಮಯವಾದ ಮುಖವೂ (೩-೧-೧೮; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ನಾಲಿಗೆಯೂ (೧-೧೪-೨) ಇವೆ. ಅವನಿಗೆ ಘೃತವೇ ಕೇಶ (೮-೪-೨), ಜ್ವಾಲೆಯೇಕೇಶ (೧-೪೫-೬; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕೂದಲು (೩-೨-೧೩), ಮತ್ತು ನೆಂದುಬಣ್ಣದ ಗಡ್ಡ (೫-೬-೬). ಅವನಿಗೆ ಜೊವಾದ (೮-೪-೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ದವಡೆ (೧-೫೮-೫; ಇತ್ಯಾದಿ), ಬಂಗಾರದ (೫-೨-೩) ಅಥವಾ ಭೃಗುಗಳಿಗಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳು (೫-೬-೪) ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣದ ದವಡೆ ಹಲ್ಲುಗಳು (೧೦-೮೬-೨). ಅವನಿಗೆ ಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಓಂದು ಕಡೆ (೪-೧-೧೧) ಹೇಳಿದೆ; ಆದರೆ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ತಲೆ (೬-೩-೧) ಅಥವಾ ಮೂರು ತಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಏಳು ಕಿರಣಗಳು (೧-೧೪೬-೧; ೨-೫-೩) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವನು ವಿಶ್ವತೋಮುಖನು (೨-೩-೧; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನ ನಾಲಿಗೆಯು ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೮-೬-೧೪; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅವನಿಗೆ ಮೂರು (೩-೨೦-೨) ಅಥವಾ ಏಳು (ವಾ. ಸಂ. ೧೬-೬೯) ನಾಲಿಗೆಗಳು. ಅವನ ಅತ್ತೆಗಳಿಗೂ ಏಳು ನಾಲಿಗೆಗಳು (೩-೬-೨) ಈ ಏಳಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಹೆಸರಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಘೃತವೇ ಅಗ್ನಿಯ ನೇತ್ರ (೩-೬-೬); ಅವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು (೧-೩-೧೩) ಸಾವಿರ (೧-೬೯-೧೨) ಕಣ್ಣುಗಳು ಮತ್ತು ಸಾವಿರ ಕೊಂಬುಗಳು (೬-೧-೮). ಅವನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಗೋಸ್ವರ ಅನೇಕ ಬಹುಮಾನಗಳು ಸದಾ ಇರುತ್ತವೆ (೧-೬-೨೧). ಅವನು ಒಬ್ಬ ಧನುರ್ಧಾರಿ (೪-೪-೧) ಅಥವಾ ಅವನನ್ನು ಧನುರ್ಧಾರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೧-೬-೨೧); ಅವನು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಲುಗಾಂತೆ ಹದ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೬-೩-೫).

ಅನೇಕ ಸಲ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸುವುದು, ಪ್ರಾಯಶಃ ಅವನ ನಾನಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರತು, ಅವನ ರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಿರಲಾರದು. ಪದೇ ಪದೇ ಅವನನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು: ಕರಿದಿದಾರೆ (೧-೫೮-೫; ಇತ್ಯಾದಿ). ಸ್ಥೂಲವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ, ಮಹಾ ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿಯವನು ವ್ಯವಹರಿಸುವ (೫-೨-೧೨). ಆದರಿಂದಲೇ, ಅವನು ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮-೧), ಅಧಿಕವಾಗಿ ರೇಷೋವಿಶಿಷ್ಟನು (೪-೫-೩); ಕೊಂಬುಗಳಿವೆ (೫-೧-೮; ೬-೧೬-೩೯); ಆ ಕೊಂಬುಗಳನ್ನು ಮನೆಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು (೮-೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಉರಿಯುವುದರಿಂದಲೇ, ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ (೧-೧೪೦-೬) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಜನಿಸಿದಾಗ ಕರು (ವತ್ಸ)ವಾಗಿದ್ದೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಹೇಳ

ల్పట్టిదే. అనేక స్థలాలలో అగ్నియు అక్షయే యోగిశల్పట్టిదానీ (౧-౫౫-౩; ఇత్యాది) అథవా అక్షయేనైశశోదిదానీ (౧-౧౪౯-౩; ౬-౧౩-౬). అవను అక్షయంతే (౩-౪-౪) అక్షయవ బాలాచ ఇత్యారీయరదేశు. యాగకర్తృగాకంధ రుద్రిమాదల్పట్టి అగ్నియు తేనాగి మాదేశు మాదివ శుదురిగి యోగిశల్పట్టిదానీ (౧-౬౦-౫; ఇత్యాది). యాగమాడువచరు అవనన్న శుదురియంతే, నదీయసు త్తారీ (౩-౩-౬), అద్వైతగోళిశుత్తారీ మత్తు తరిసువంతే మారుత్తారీ (౬-౬-౦ ఇత్యాది). అవరు తమ్మ వశవదిశోదు తమ్మ ఇట్టిబందంతే నదీశలు అవేక్షిసువ శుదురియు అగ్నియే. (౩-౫-౦; ౩-౩౬-౩). దీవతేగళన్న తరువ అక్షయేందు అవనన్న శురుదుంబిశుత్తారీ (౩-౩౬-౧౪). యాగ తారీగళి యులగళిగి (౩-౩-౦) అథవా యజ్ఞాంగవాద కర్మాదల్లి యులకళి (౧-౧౪౩-౬) అగ్ని యన్న సంద్యోజనీ మాదిదారీ. దీవతేగళిగి శుశనాదదన్న ఒయ్యువుదేశ్యోశ్చర అగ్నియన్న (అక్షయన్న) త్తారుత్తారీ (౧౦-౫౧-౬). శేనేయుత్తిరువ శుదురిగి యోగిశిదీ (౩-౩౬-౩) అథవా అవనీ శేనేయుత్తిరువ శుదురి (౧-౩౬-౪) ఎందిదీ జయగళివ శుదురియంతే ఇదానీ (౪-౧-౧౨); అథవా జనగళిగి, అబాయదింద తప్పిశోళ్ళలు శజాయమాదిదానీ (౪-౩-౪). ఇవగళివదీ అగ్నియు ఒండు తక్షయంతిదానీ. అవనీ అకాశద గిడుగ (౬-౧౫-౪) మత్తు ఒండు దీవలొకద తక్ష (౧-౧౬౪-౫౩). ఎంవల్లి మనీమాదిగంధిరువ ఇవను తంపక్షయంతిదానీ (౧-౧౩-౯). గితద మేరీ తక్కియు గండు కష్టవంతే, అగ్నియూ ఇతన్న వశవదిశోళ్ళుత్తారీ (౧-౬౬-౩; ౬-౩-౫; ౧౦-౯౧-౩). అవనీగి రీళ్ళిగళవ (౧-౫౮-౫; ౩-౩-౪) మత్తు అవన గమనవు తారీ (౬-౩-౬; ౬-౪-౬ ఇత్యాది). వేగవగా తారీ దీవతేగళన్న సమాపిశుత్తారీ (౧౦-౬-౪). ఒండు శల అవనన్న బసుగుట్టిరువ శర్వవేందల వదేశిదీ (౧-౬౯-౧).

వదీవదీ ఛిదరవ వాణిగళగూ అగ్నియు యోగిశల్పట్టిదానీ. శుద్ధవంతే, అగ్నియూ శువర్ణవన్న యోలుత్తారీ (౩-౩-౪; ౬-౩-౬). నాలగియన్న తాణిదాగ, అవను శ్శేగిదీయం రుత్తారీ (౬-౩-౪; ౧౦-౩౬-౩ ఇత్యాది). అవనీ ఒండు రథ (౩-౧౦-౫) అథవా రథవంతిదానీ (౧-౧౪౦-౫ ఇత్యాది); బక్ష్యర్థాదిగళన్న తరుత్తారీ (౧-౫౮-౩; ౩-౧౫-౫) అథవా యద్విచ్చి ఎదురిశల శాధ్యసు (౧-౬౬-౬). ఇతరంధ నదీశ్యుడువ, తుంబిద రథవంతే, ఇవనం యాగతారీగి శాగిశల్ప తుత్తారీ (౧౦-౧౬౬-౩). బక్రయ (౧-౫౮-౬, ౧౬౦-౧) అథవా పితృవీరతవగా బంద బక్ష్యోశ్చ (౧-౬౬-౧) టువమితనాగిదానీ.

వవ (౩-౬-౬) అథవా శ్శేతవు (౬-౬-౧) అవన అకార మత్తు, శరగివ దక్షియే; అవన త్తారీ (౩-౬-౬; ౧౦-౬౯-౩) అవన దాయోళిగి శురంద తుద్దదింద గుట్టియోగుత్తారీ (౩-౩౦-౧; ౩-౧౦-౩, ౯-౩-౩) మత్తు ఎట్టియన్న శేనిమిత్తారీ (౬. వే. ౧-౬-౩). తన్న తరిశనాద త్తారీ గళంద తాయగళన్న అగిదు, తిన్న త్తారీ మత్తు తన్న నాలగియం; కక్ష్యగి మామత్తారీ (౧-౧౪౩-౫; ౬-౬-౧౦; ౧౦-౬౯-౩). అవను శర్వభక్త (౪-౪౪-౩). దినశ్శే మురుశల త్తారీ శరవాద అకారవన్న శేనిమిత్తారీ (౪-౧౩-౧, ౧-౧౪౦-౩; ౬-౧౦-౩గళన్న యోగి). దీవతేగళి యోగిమాదవ్వువన్న ద్విశరశలు, అగ్నియే నుబ మత్తు నాలగి (౩-౧-౧౩ మత్తు ౧౪); దీవతేగళిగి

ಅಪಾರಕೊಡುವ ಚಮಚಗಳು ಇವನ ಜ್ವಾಲೆಗಳೇ (೧-೭೬-೫; ೧೦-೬-೪). ಅದರೆ, ವಿಕೀರ್ಣವಾಗಿ, ಹೋಮ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಇವನಷ್ಟೇ (೨-೨೧-೧೦೦ದ೪; ೨-೨೮-೧೦೦ದ೬) ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತಿರುವ, ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಅರ್ಚನೆಯಾದ ಘೃತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ನುಗ್ಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ (೧-೧೨೬-೧). ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೌದೆ ಅಥವಾ ಘೃತವೇ ಅಪಾರವಾದರೂ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಸೋಮವಾಸಕೃಷ್ಣ ಅಪ್ಪಾಧಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂಕಶ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಯೇ ಅವನಿಗೆ ಅಪ್ಪಾಧಿತ (೧-೧೪-೧೦, ೧-೧೯-೯, ೧-೨೧-೧ ಮತ್ತು ೩; ೨-೩೬-೪). ಅವನಿಗೆ ಸೋಮಗೋಪ (ಸೋಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು)ನೆಂದು ವಿಕೀರ್ಣವಿದೆ (೧೦-೪೫-೫ ಮತ್ತು ೧೨). ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದೂ (೧೦-೯೮-೯), ಬಂದು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ (೩-೧೧-೨; ೫-೨೬-೫; ೬-೧೧-೨; ೬-೪೩-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕೆಂದೂ.

ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾರವು ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿರುವುದು ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅವನದು ಕುಭುವಾದ ಕಾಂತಿ (೨-೧೦-೨ ಇತ್ಯಾದಿ); ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು (೬-೧೦-೩); ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು (೬-೧೫-೧೦ ಇತ್ಯಾದಿ), ಸ್ವಪ್ನವಾದ ಉರಿ (೮-೪೩-೩೧), ಬೆಳಗುವ ಬಣ್ಣ (೧-೧೪೦-೧, ೫-೨-೩). ಅವನದು ಸುಖವರ್ಣವಾದ ರೂಪ (೪-೩-೧, ೧೦-೨೦-೯). ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಾನೆ (೧-೧೪೯-೩; ೬-೩-೬). ಅವನ ಪ್ರಭೆಯು ಉಪಸ್ಮಿತ, ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಸಿಡಲಿನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ (೧೦-೯೧-೪ ಮತ್ತು ೫). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೫-೬-೪). ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೪೩-೩೨). ಅವನು ತನೋ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಮಧ್ಯೆ ನ್ನಯೂ ನೋಡಬಲ್ಲವನು (೧-೯೪-೫; ೬-೯-೨). ಉದ್ದೀಪನಾಗಿ, ಕತ್ತಲಿನ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಾನೆ (೩-೫-೧). ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸಿದಾಗ, ಅಂಧಕಾರವ್ಯವಾದ ಭೂಮಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಕಾರವೂ ಗೋಚರವಾಗು ತ್ತವೆ. (೧೦-೮೮-೨). ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ; ಅಗ್ನಿಗೊಬ್ಬನೇ ಉಪಹುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ಅದರೆ, ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ರಥನೇಮಿಗಳು, ಎಲ್ಲವೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ (೧-೧೪೦-೬; ೨-೪-೬ ಮತ್ತು ೬, ೬-೬-೧, ೬-೮-೨, ೮-೨೩-೧೯), ಅವನ ಕುದುರೆಗಳು ಕಪ್ಪಿರುವ ಜಾಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡು ತ್ತವೆ (೧-೧೪೦-೪). ಗಾಳಿಯಿಂದ ಚೇತನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ರಥಸಿದಿಂದ ನುಗ್ಗುತ್ತಾನೆ (೧-೧೫-೪ ಮತ್ತು ೫); ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಭೂಮಿಯ ಕೀಳತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಛೇದಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೬೫-೮); ಕ್ಷುರಕನಂತೆ ಭೂಮಿಯ ಕೀಳ ಛೇದನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೪೨-೪).

ಅವನ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳಂತೆ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತವೆ. (೧-೪೪-೧೨) ಅವನ ಧ್ವನಿಯು ಗಾಳಿಯ ತಬ್ಬದಂತೆ ಅಥವಾ ಅಕಾರದ ಗುಡುಗಿನಂತೆ (೫-೨೫-೮; ೬-೩-೬) ಅಕಾರದಂತೆ (೧೦-೪೫-೪); ಅಥವಾ ಪರ್ಜಾವ್ಯಂತೆ (೮-೯೧-೫) ಅಥವಾ ಸಿಂಹದಂತೆ (೬-೨-೧೧) ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಕಾಡಿನ ಮರಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಅರ್ಭಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಹುಟ್ಟನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಅವನ ಕಿಡಿಗಳು ಹಾರುವ ತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಿಡುತ್ತವೆ. (೧೯೪-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತರುವುದು (೧-೧೪೩-೫). ವೆರುತ್ತೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ದಿಕ್ಕುಪಾಲಾಗಿ ಚದುರುತ್ತಿರುವ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಿಡಿಲನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತರುವಷ್ಟೇ ಸುಲಭ.

ಅಗ್ನಿಯು ಅಧರ್ವ್ಯಮುಖನಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಾನೆ (೬-೧೫-೨). ಗಾಳಿಯಿಂದ ಉದ್ದೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅವನ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ಚಾಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (೮-೪೩-೪). ಅವನ ಹೊಗೆಳು ಅಬಗಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅವನ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೮-೨೩-೧). ಕೆಂಪಾದ ಹೊಗೆಯು ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. [೭-೩-೩; ೭-೧೬-೩] ಹೊಗೆಯು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (೬-೨-೬). ಸ್ತಂಭವನ್ನು ನಲ್ಲಿಸುವವನಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಧೂಮದಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಬೀಳದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೪-೬-೨). ತನ್ನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಿಂದ ಮುಗಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆಯುತ್ತಾನೆ (೭-೨-೧). ತನ್ನ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನಾ ವರಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೬೧-೧೮). ಧೂಮಕೇತುವನ್ನು ವುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಸಿಡಿಲಿನ (೩-೧೪-೧), ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ (೧-೧೪೦-೧), ಶುಭ್ರವಾದ (೧-೧೪೧-೧), ಹೊಳೆಯುವ (೫-೧-೧೧), ಉಜ್ವಲವಾದ (೧೦-೧-೫), ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ (೪-೧-೮) ಅಥವಾ ರಮಣೀಯವಾದ (೪-೨-೪) ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಕುದುರೆಗಳು. ಆ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬೆಟ್ಟಿಯಂತೆ ಬೆನ್ನು (೧-೧೪-೬); ಅವು ಕಂದುಬಣ್ಣ (೭-೪೨-೨); ಸುಂದರ (೪-೨-೨); ಸರ್ವವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳು (೧೦-೭೦-೨); ಜುದುಕು (೨-೪-೨); ಗಾಳಿಯಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (೧೧-೪೦-೧) ಮತ್ತು ಇಭ್ಯಾಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿಯಂತ್ರವಾಗುತ್ತವೆ (೧-೧೪-೬). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಗ್ನಿಯು ಅವುಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತಾನೆ (೧-೧೪-೧೨; ೩-೬-೬; ೮-೬೪-೧). ಯಜ್ಞದ (೧೦-೯೨-೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸಾರಥಿ (೧-೫-೩ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ (೩-೬-೯). ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಬರುತ್ತಾನೆ (೩-೪-೧೧; ೭-೧-೧) ಅಥವಾ ಅವರಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಬರುತ್ತಾನೆ (೧೦-೭೦-೨) ಯಾಗಕ್ಕೆ ವರುಣನನ್ನೂ, ಆಕಾಶದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ವಾಯುಮಂಡಲದಿಂದ ಮರುತ್ತಗಳನ್ನೂ ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ (೧೦-೭೦-೧೧).

ದ್ಯುದೇವತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯ ಜನಕ; ಅವನೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದವನು (೧೦-೪೫-೮). ಅಗ್ನಿಯು ಆಕಾಶದ ಶಿಶು (೪-೧೫-೬; ೬-೪೯-೨), ಆ 'ಅಸುಂ'ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನಂತೆ (೩-೨೯-೪). ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ (೩-೨-೨; ೩-೩-೧೧; ೩-೨೫-೧; ೧೦-೧-೨; ೧೦-೨-೬; ೧೦-೧೦೦-೨) ಹೇಳಿದೆ. ತೃಪ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದ್ದೇವತೆಗಳ, ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಧೂಮಿಗಳ, ಪುತ್ರನೆಂದೂ (೧೦-೨-೬; ೧೦-೪೬-೯) ಹೇಳಿದೆ. ತೃಪ್ಸ್ಯವಿನ (೧-೯೫-೨) ಅಥವಾ ಅದ್ದೇವತೆಯ ಮಗ (೧೦-೯೧-೬; ೫. ನೇ. ೧-೩೩-೧). ಉಪೋದೇವಿಯರು ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು (೭-೭೮-೩), ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳು, ಅಗ್ನಿ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪಸುಗಳನ್ನು [೭-೯೯-೪] ಅಥವಾಇಂದ್ರನು ಎರಡು ಶಿಶುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (೨-೧೨-೩), ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಇಳಿಯ ಮಗನೆಂದೂ (೩-೨೯-೩) ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದ ಅಂಕುರನೆಂದೂ (೬-೪೮-೫) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದೊಂದು ಕಲ, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ (೬-೭-೧; ೮-೯೧-೧೬), 'ಆರೈ'ನಿಗೆ ಬೆಳಕೆಗೋಸ್ಕರ (೧-೫೯-೨) ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ (೧೦-೪೬-೯) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿಹಿತನಾದನು (೧-೩೬-೧೦; ೨-೪-೩; ೬-೧೬-೧; ೮-೭೩-೨). ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಂದೆಯು (೧-೬೯-೧). ಆತನಂತೆ ಛಿನ್ವಾದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ಜನಿತವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ.

ಅಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇತಿಹಾಸಗಳು ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಏನನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯಾಗಿ ಅವನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವೊಂದೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಇದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅವನ ಜನನ, ರೂಪವಿಕೇಶಗಳು ಮತ್ತು ವಾಸಸ್ಥಳಗಳು ಇವುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಲ್ಪಶ್ಚಿಲ್ಪ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಅವನ ಜನನ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವ ಭಿನ್ನಾ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ನಿಜವಾಗಿ 'ಭಿನ್ನವಾದವುಗಳಲ್ಲ. ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿದಾನವನೆಯಿದೆ. ಅರಣ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಠಿತನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೨೯-೨; ೩-೨೩-೨ ಮತ್ತು ೩; ೭-೧-೧; ೧೦-೭-೯). ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಗಳೇ ಅವನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು; ಮೇಲುಗಡೆಯ ಅರಣಿ ಪಿತೃವೆಂತಲೂ, ಕೆಳಗಡೆಯ ಮೂವು ವೆಂತಲೂ ಗಣನೆ (೩-೨೯-೩) ಅಥವಾ, ಅವನಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ತಾಯಿಯರು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಅರಣ್ಯಕೇರಣಿ ಅವನ ಜನನಿಯರು (೧-೩೦-೨). ಎರಡು ಕಾಷ್ಠಗಳೂ ಅವನನ್ನು 'ಅದೇ ಜನ್ಮದ ಶಿಶುವಿನಂತೆ, ಉತ್ತಮಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಶಿಶುವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ (೫-೯-೩ ಮತ್ತು ೪). ಒಣಗಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ, ದೀವತೆಯು ಜೀವಸಹಿತನಾಗಿ ಜನ್ಮನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧-೬೮-೨). ಜನನವಾದ ಕೂಡಲೇ ಶಿಶುವು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನು ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (೧೦-೭೯-೪). ಶ್ವೇತಕೊಡಲಾರದ ತಾಯಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೦೫-೧). ಈ ಅರಣಿ ಮುಠನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುವುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೦-೩; ೪-೧-೧; ೭-೧-೧); ಮೇಲುಗಡೆಯ ಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು ಹತ್ತು ಕನ್ಯೆಯರು (೧-೯೫-೨). ಈ ಮೇಲುಗಡೆಯ ಕಾಷ್ಠಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಮಂಥ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ (ಕರ್ಮಪ್ರದೀಪ ೧-೭೫).

ಅಗ್ನಿಮುಠನಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಗೆ 'ಸಹಜಃ ಸೂನುಃ, ಪುತ್ರಃ' (ಬಲದ ಪುತ್ರ ಎಂದೂ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ. "ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಮುಠನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯು ಜನ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ" (೬-೪೮-೫). ಅಗ್ನಿಮುಠನವು ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ನಡೆಯಬಾರದೆಂದು ಒಂದುಕಡೆ (ಮೈ. ಸಂ. ೧-೬-೧೦) ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ 'ಯವಿಷ್ಠ, ಯವಿಷ್ಠಿ' (ಅತ್ಯಂತ ಕಿರಿಯವನು) ಎಂಬುದು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಅವನ ಜನನಗಳು, ಪೃಥಿಯೊಂದೂ, ಹಿಂದಿನ ಜನನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು (೩-೧೦-೨೦). ವೃದ್ಧನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಯುವಕನಾಗಿ ಪುನಃ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೪-೫). ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಅವನಿಗೆ ವಯಸ್ಸಾಗುವುದೇ ಇಷ್ಟ (೧-೧೦೨-೨); ಅವನ ಹೊಳಪು ಪ್ರಕಾಶವು ಹಳೆಯದರಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (೬-೧೬-೨೧). ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವನೂ ಯುವಕ. ವಯಸ್ಸಾದವನೂ ಹೌದು. ಅವನೇ ಮೊದಲನೆಯ ದಾಗಮಾಡಿದವನು (೩-೧೫-೪); ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯನಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ (೫-೩-೫). ಮೊದಲಿನ ಉಪಸ್ಥಾನಗಳ ಅನಂತರ, ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು (೧-೪೪-೧೦). ಪೂರ್ವೀಕರ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪಾತ್ರವು ಪದೇ ಪದೇ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ (೮-೪೩-೧೩; ಇತ್ಯಾದಿ). ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೀರ ವಿರುದ್ಧವಾದ 'ಪುರಾತನ' ಮತ್ತು 'ಬಹಳ ಕಿರಿಯವನು' ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (೧೦-೪-೧ ಮತ್ತು ೨).

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಿಸಿದನೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವುದು (೬-೩-೩; ೧೦-೭೯-೭); ವೃಕ್ಷಗಳ ಅಂಕುರವೆಂದೂ (೨-೧-೧೪; ೩-೧-೧೩) ಅಥವಾ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಟ್ಟಿರುವನೆಂದೂ (೧೦-೧-೨) ಹೇಳಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವನು ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವನು (೮-೪೩-೯), ವೃಕ್ಷಗಳ (೧-೭೦-೪) ಅಥವಾ ಗಿಡಮರಗಳ (೨-೧-೧) ಅಂಕುರ. ಅಗ್ನಿಯು ಮರಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಜನ್ಮಿಸುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಆಧಾರವಿದೆ. 'ಅಗ್ನಿ ಗೆ ; ಕ್ಷುಧಿವ್ಯಾ ನಾಭಃ' (ಭೂಮಿಯ ನಾಭಿ) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೧-೫೯-೨) ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಹದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಯಶ್ವಾಸ್ನಿಗಾಗಿ ರಚಿಸುವ ವೇದಿಕೆಗೇ ನಿರ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಳಿಗೆ 'ನಾಭಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಅವತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು (೩-೧೭-೪). ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸಲ 'ವೇದಿಕಾ' (ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು) ಎಂಬುದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುವುದು; ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಥವಾ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಅಂತರಕ್ಷದ ನಿರೀಕ್ಷೆ ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸಿದನೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಅಪಾನಪಾತಾ' ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವತೆಯೇ ಆಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ನಿರೀಕ್ಷ ಗರ್ಭ (ಅಪಾಂಗಳ್ಛಃ ೩-೧-೧೨ ಮತ್ತು ೧೩); ನಿರೀಕ್ಷಲೇ ಉದ್ದೇಶವಾಗುತ್ತಾನೆ (೧೦-೪೫-೧; ಅ. ವೇ. ೧೩-೧-೫೦); ನಿರೀಕ್ಷ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಒಂದು ವೃಕ್ಷಭೆ (೧೦-೪-೧); ಅವನು ಸಾಗರದಿಂದ ಆಮೃತ (೮-೯೦-೫). ಭವು (ಮೇಘಗಳ ದ್ವೀಪ) ನಿರೀಕ್ಷ ಇಳುವ ಬಂದಿದಾನೆ; (೧-೧೦೪-೫; ೧-೧೦೪-೫) ಕೇಶೋಮಯವಾದ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಹೋಳೆಯವ ಮಿಂಚೇ ಅವನು (೬-೬-೨). ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಲಿನರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದಿರಬೇಕು. ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯು ನೀರು ಮತ್ತು ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅವೇರೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನೆಂಬುದೆಂದು ಕಥೆಯಿದೆ (೧೦-೫೦, ೫೩, ೫೩, ೧೨೯ನೆಂದು ಸೂತ್ರಗಳು). ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಂಶ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಅಭವವೇದದಲ್ಲಿ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಸಿಡಿಲಿನ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಸ್ವರ್ಗಿಯಾಗ್ನಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೇಳಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೩-೨೧-೧ ಮತ್ತು ೭; ೮-೧-೧೧). ನಿರೀಕ್ಷೆಯವ ಅಗ್ನಿಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವವು (ಅ. ವೇ. ೧೩-೧-೩೬). ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರವಾಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದಾನೆ (೮-೩೯-೮; ಅ. ಪ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೮-೨-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಕೆರೆ ಕುಂಟೆಗಳ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಲಾಂಕೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳೇ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲವುತ್ವವೆ. ಸೊಡ್ಡನಿಗೆ ಆಕಾಶದಂತೆ, ನೀರೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಳವು (೫-೮೫-೨; ಅ. ವೇ. ೧೩-೧-೫೦ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಗಿಡಮರಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನೀರೂ, ಅಗ್ನಿಯು ವಾಸಸ್ಥಳವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ (೨-೧-೧; ಇತ್ಯಾದಿ).

ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನೆಂದೂ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಪ್ಪನ್ನವಾದ ಆಕಾಶಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವನು ಜನಿಸಿದನು (೧-೧೫೩-೨; ೬-೮-೨). ಅಗ್ನಿರೂಪವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದಿದ್ದರೂ, ಗುಹ್ಯವಾಗಿ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ (೧೦-೫-೬). ಬಹಳ ದೂರದ, ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ, ಮಾತರಿತ್ವವೆಂದ ಅನಿರೀಕ್ಷನಾದನು. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಲಿನ ಅಗ್ನಿಯೇ ಇರಬೇಕು. ಸಿಡಿಲಿನ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಂತರಕ್ಷದಿಂದ ಮತ್ತು ನಿರೀಕ್ಷದಿಂದ ಬರುವುದು (ಅ. ವೇ. ೩-೨೧-೧ ಮತ್ತು ೭; ೮-೧-೧೧); ಪ್ರಾಕೃತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೧. ಪ್ರಾ. ೭-೭-೨), ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ನೀರು (೬-೬-೨) ಅಪ್ಪಿಯನ್ನು ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿದ್ಯುತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಸುವಾಸೂ (೧೦ ಮತ್ತು 'ಅಗ್ನಿ'ಯು ಹೊತೆಮಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ, ಅಗ್ನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವೆಂತಲೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದು ದೇವತೆಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಭಿನ್ನವೆಂದೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಕ್ಷದಿಂದ ಇಳುವ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೂ ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಬರುವುದು ದೇವತೆಗೆ ಅಪ್ಪಿಯುಬಹುದು. ಮತ್ತು ಸಿಡಿಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಭೇದವನ್ನೂ ತೋರಿಸಬಹುದು. ಮನುಷ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೇವತೆಗಳ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಮಾತರಿತ್ವವೆಂದ ಅನಿರೀಕ್ಷನಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನ ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂದಮೇಲೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದವನೇ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರ ಅತಿಥಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮವೆಂದು ಗಣನೆಯಿದೆ; ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪವೆಂಬುದೇ ವೇದಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆಕಾಶಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯನಾಗಿ, ಉಷಃಶಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಆಕಾಶದ ಬೆಳಕಾಗುತ್ತಾನೆ (೩-೨-೧೪). ನಾಯಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಆಕಡೆ ಹುಟ್ಟಿದಾನೆ, ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೮೭-೮ ಮತ್ತು ೫). ಪ್ರಾತಃಶಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಾನೆ (೧೦-೮೮೬). ಅಪ್ಪಮಿಸಿದಾಗ ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಪುನಃ ಅವನಿಂದ ಜನ್ಮತನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧. ೩೨-೯ ಮತ್ತು ೧೩). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಗ್ನಿಯು ಬೆರೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಅಗ್ನಿಸೂರ್ಯರ ಈ ಸಮಾನತೆಯೇ ಉದ್ಭವವಾಗಿರಬೇಕು (೫-೩೭-೧; ೭-೨-೧); ಮನುಷ್ಯರು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿದಾಗ, ದೇವತೆಗಳೂ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೨-೩) ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೨೭-೧೨; ೮-೪೪-೨೯) ಎಂದಿರುವಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬೇಕು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಸಿದ್ಧಿಲಿಗೆ ಅಪ್ಪೆಯುಸುತ್ತದೆದೆಯೇ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಪ್ಪೆಯುಸುತ್ತದೆದೆಯೇ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೌಮ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಭೇದವೆಂದು ಹೇಳುವಷ್ಟು ಸೂರ್ಯನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಘಟನೆಯಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಾಗಲೆಲ್ಲಾ, ಅಗ್ನಿಯುಕಡೆ ಮನಸ್ಸು ಧಾವಿಸುತ್ತದೆ (೧-೧-೪). ಅಗ್ನಿಯ ಇತರ ರೂಪಗಳೂ ಒಂದೊಂದುಸಲ ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವರೂಪ, ಉದ್ಭವವೆಂಬುದು ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಗ್ನಿಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಈ ರೂಪತ್ರಯವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು (೧-೧೫-೩; ೪-೧-೭). ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ತ್ರಿವಿಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. (೧೦-೮೮-೧೦). ಅವನು ಮೂರು ರೂಪವಾದ ಬೆಳಕು (೩-೨೬-೭); ಅವನಿಗೆ ಮೂರು ತಲೆಗಳು (೨-೧೪೬-೧), ಮೂರುನಾಲಿಗೆಗಳು, ಮೂರು ದೇಹಗಳು, ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳು (೩-೨೦-೨). 'ತಿಷ್ಠತಸ್ತು' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ; ತ್ರಿಷ್ಠತಸ್ತು (೮-೩೯-೮) ಎನ್ನುವುದು ಅಗ್ನಿಯೊಬ್ಬನಿಗೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ಈ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಗಳು ಒಂದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬರುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯು ಮೊದಲು ಆಕಾಶದಿಂದಲೂ, ಎರಡನೆಯಸಲ (ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ) ನಮ್ಮಿಂದಲೂ, ಮೂರನೆಯ ಸಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿದಾನೆ (೧೦-೪೫-೧) ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ಥಾನಗಳೂ (ಆಕಾಶ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ನೀರು) ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿವೆ (೮-೪೪-೧೬; ೧೦-೨೭; ೧೦-೪೬-೯). ಅದರ ಒಂದು ಕಡೆ (೧-೧೫-೩) ಅವನ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳು, ಸಾಗರ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ನೀರು ಎಂದಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಭೂಮಿಯ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲು ಐರುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲು ಮನೆಗಳಲ್ಲೂ, ಅಮೇಲೆ ಆಕಾಶದ ತಳದಲ್ಲೂ, ನಾಯು ಮಂಡಲದಲ್ಲೂ ಜನ್ಮಿಸಿದನು (೪-೧-೧೧); ಅವರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರು ಪಾಲೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು; ಒಂದನ್ನು ಮನುಷ್ಯನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು; ಉಳಿದ ಎರಡು ಬೇರೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದವು (೩-೨-೯). ಪೃಥಿವಿಯ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಯು ಮಂಡಲದ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (ಆಪ. ಶ್ಲೋ.

ಸೂ. ೫-೧೬-೪). ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಪೃಥಿವೀ ಅಗ್ನಿಯು ಮೂರನೆಯದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮೂರು ಆಪ ಸೋದರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು; ಅವರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದವನೇ ಸಿಡಿಲು, ಮೂರನೆಯವನಿಗೆ ಬೆಟ್ಟಿಯೇ. ಬೆಟ್ಟಿಯೆಂದೆ (೧-೧೬-೪-೧; ೧-೧೪-೧-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಗ್ನಿಯು ಆಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅಗ್ನಿಗೇ ಈ ವಾಯುಮಂಡಲವು ಸೇರಿದೆ; ಹುತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯು ಕೊಡುವವನೂ, ಪೃಥವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಹೊತ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೧೨-೧-೨೦; ೧೩-೩-೨೧; ೧೮-೪-೧೧ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಮೂರನೆಯ ರೂಪವೇ ಆತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೧೦-೧೩; ೫-೩-೩; ೧-೬೨-೨ ಮತ್ತು ೪ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಶಾಕಘೋಷಿಯ ಪ್ರಕಾರ, (೧೦೮೮-೧೦)ರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸೂರ್ಯನು (ನಿರು. ೬-೨೮; ನಿರು. ೧೨-೧೯ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಮೂರು ವಿಧಗಳೂ, ಸೂರ್ಯ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ದೇವತಾತ್ರಯ ವಿಧಗಳೂ (೮-೧೮-೧೯), ಮತ್ತು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ದೇವತಾತ್ರಯವೂ ಒಂದೇ ಇರಬೇಕು. ಅಗ್ನಿತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ ಅಗ್ನಿಗೇ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಾಗ್ನಿಯೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದಾರೆ. ಸೀಳಿದ ಎರಡು ದೇವತಾತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ, ವೈಷ್ಣವಾಗ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ, ವಾತ ಅಥವಾ ವಾಯು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರು ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ ಟ್ಟಿದಾರೆ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಾಗ್ನಿಯಲ್ಲದೇ ಮೂರು ಬೇರೆ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನೆಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿತ್ರಯವೆಂಬುದು ಈ ವಿಭಜನೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು, ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ (೨-೩೬-೪; ೫-೧೧-೨; ೧೦-೧೦೫-೯ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಮತಸ್ಯಲೋಕಗಳೆಂಬ ಪ್ರಪಂಚದ ವಿಭಾಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಎರಡು ಜನ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅವನೊಬ್ಬನಿಗೇ 'ದ್ವಿಜನ್ಮಾ' ಎಂದು ಹೆಸರಿರುವುದು (೧-೬೦-೧; ೧-೧೪೦-೨; ೧-೧೪೧-೨ ಮತ್ತು ೩). ಮೇಲಿನ (ಊರ್ಧ್ವ) ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ (ಅಧಃ) ಜನ್ಮಗಳೂ (೨-೯-೩), ಉಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳೂ (೧-೧೨-೩) ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಘೋಷೋಕ್ತದ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಿಯಾಗ್ನಿಗಳೇ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು (೩-೫೪-೧; ೧೦-೪೫-೧೦) ಹೇಳುವುದು; ಆದರೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (೮-೪೩-೨೮). ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜನನಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಅವನ ಅತ್ಯುನ್ನತ ವಾಸಸ್ಥಳದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಾಗಿ (೮-೧೧-೬), ಅಧೋಲೋಕಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (೮-೬೪-೫). ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಂದು, ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೇರುತ್ತಾನೆ (೧-೧೪-೧೪). ಅಗ್ನಿಯು ಮಳೆಯ ಮೂಲಕ ಕೆಳಗೆ ಬಂದು, ಗಿಡಗಳನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ; ಆ ಗಿಡಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಾನೆ. ನೀರಿನಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯೂ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು, ಪುನಃ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಾನೆ (೧-೧೬-೪-೫೧). ಅಗ್ನಿಯು ಈ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಯೇ, ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೇ ಹೋಮಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (೧೦-೬-೬), ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕರತರಬೇಕು (೬-೩೯-೫), ಅಥವಾ ಹೇವತೆಗಳೊಪ್ಪ ಯಾಗಕಾರಿಗೆ ಇಳಿಸಬರಬೇಕು (೩-೬-೯ ಇತ್ಯಾದಿ), ವೇದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊರಟಿರಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯರು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಲ್ಲದೇ, ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿರುವ ಎಂಬುದೂ ಈ ಅಗ್ನಿಯೂ ದ್ವಿವಿಧವೆಂಬ ಅಂಶ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತೋಪವಾಸುತ್ತದೆ (೬-೨-೩). ಸ್ವರ್ಗಿಯಾಗ್ನಿಯೂ ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯುತಿಪದಾಗಬೇಕು.

ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೂ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಯಾಗಮಾಡಬೇಕು (ಐ. ಋ. ೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವ ಮಾನವರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬೇಕು.

ಬೇರೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ನಾನಾ ಜನ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (೧೦-೫-೧). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹೊತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ವೈವಿಧ್ಯ ಸಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ಸಂಸಾರ, ಮನೆ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ಇದಾನೆ (೪-೬-೮; ೪-೭-೧ ಮತ್ತು ೩; ೫-೧-೫; ೫-೬-೮ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ (೩-೫೪-೧೯) ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ, ಅನೇಕ ದೇಹಗಳುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧೦-೯೮-೧೦). ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಚದುರಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ, ಅವನು ಒಬ್ಬನೇ (೩-೫೫-೪). ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವಲಿತನಾದರೂ, ಅವನು ಒಬ್ಬನೇ (ವಾಲ. ೧೦-೨). ಶಾಖೆಗಳು ವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ, ಅನೇಕ ಅಗ್ನಿಗಳು ಅವನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ(೮-೧೯-೩೩). ಆದುದರಿಂದ ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ (೭-೩-೧; ೮-೧೮-೯; ೮-೪೯-೧; ೧೦-೧೪೧-೬) ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಅಹೂತನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧-೨೬-೧೦; ೬-೧೨-೬).

ಅಗ್ನಿಜನನದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರುವ ನಾನಾ ಕಥನಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಆ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ವಿಭವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನ ಪ್ರಕಾಶವು, ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಉದಕ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿದೆ (೨-೨೨-೨), ಅಥವಾ ಅವನು ಆಕಾಶ, ಉದಕ, ಶಿಲೆ, ಕಾಡು ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೧-೧). ಇನ್ನೂ ಉದ್ಯವಾದ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೩-೨-೧; ೧೨-೧-೧೯; ಅಪ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೫-೧೬-೪). ಅಗ್ನಿಯು ಪರ್ವತದಲ್ಲಿದಾನೆ (೧-೭೦-೪, ೬-೪೮-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಎನ್ನುವಾಗ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢವಾಗಿರುವ ಸಿಡಿಲೇ ಉದ್ದಿಪ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯು ಶಿಲೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು (೨-೧೨-೩) ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಎರಡು ಕಲ್ಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದನು (೨-೧೨-೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದೂ ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ. ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಚಕಿಮುಕಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ (೧೦-೫-೧) ಅಥವಾ, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ದ್ವಿಪಾದ ಮತ್ತು ಚತುಷ್ಪಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿದಾನೆ (ಅ. ವೇ. ೩-೨೧-೨; ೧೨-೧-೧೯; ೧೨-೨-೩೩; ತೈ. ಸಂ. ೪-೬-೧-೩). ಎನ್ನುವಾಗ, ಜಾತರಾಗಿಯೇ ಅಭಿವ್ರೇಕವಾಗಿರಬೇಕು. ಜೀವನಾಧಾರನೆನಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲಾಧಾರನೆನ್ನುವುದೇನಾಶ್ಚರ್ಯ (೧-೭೦-೩, ಅ. ವೇ. ೫-೨-೫-೭).

ಅಗ್ನಿಯು ಈ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವೇ ಮೂರು ಸೋದರರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಕೊಟ್ಟಿದೆ (೧-೧೬೪-೧), ಅಗ್ನಿಗೆ ಹಿರಿಯ ಸೋದರರು ಅನೇಕರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಶಂಕಿತನಾದ ಹೋಮಾಗ್ನಿಗಳೇ ಆಧಾರ (೧೦-೫೦-೬). ತ್ರೈವಿಧ್ಯದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ಮೂವರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ತೈ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೧). ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹೋತೃಗಳು; ಅವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂವರು ಮೃತರಾದರು (ಕಠ. ಋ. ೨-೨-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಂಶವೇ ಪುಷ್ಟೀಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ವರುಣನು ಅಗ್ನಿಯು ಸೋದರನೆಂದು (೪-೧-೨) ಹೇಳಿದೆ. ಬೇರೆ ಒಂದು ಕಡೆ, ಇಂದ್ರನೂ, ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಮಗಳೆಂದೂ (೬-೫೯-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಅಗ್ನಿಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೇರಿಸುವುದು. ಎರಡು ಸಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌದ್ಯದೇವತೆಯಾಗಿರುವುದು ಇಂದ್ರನೇ (೧-೨೧-೧, ೧-೧೦೮-೧, ೭-೯೩-೬, ೮-೬೮-೪ ಮತ್ತು ೭ ರಿಂದರ್,

ಇತ್ಯಾದಿ). ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಯ ಗಳ ಏಳು ಬಾಂಧವ್ಯವೇ, ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತಾಪದಿಂದ ಪರ್ವತವನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೮-೮-೧೬), ಮತ್ತು ಅಶ್ವದ್ವಾರುಗಳಾದ ಪರೀಗಳನ್ನು (೭-೬-೩) ಏವಂಶಮಾಡಿದನು ಎಂಬುವುಗಳಿಗೆ ಅಧಾರ ವಿರಬಹುದು. ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂಕ್ತವೇ (೧-೯೩) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮಗಳ ದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಅಪರೂಪವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಿತ್ರವರುಣರಿಗೆ ಸಮನೆಯ ಹೇಳಿದೆ (೩-೧-೪; ೩-೫-೪; ೭-೧೨-೩). ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯೇ ವರುಣ (೧೦-೮-೫). ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸಿದಾಗ ವರುಣನು, ಜ್ವಲಿತನಾದಾಗ ಮಿತ್ರನು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೫-೩-೧). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವರುಣನಾಗಿ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಉದಿಸುತ್ತಾನೆ; ಸವಿತ್ಯನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಡುನೆತ್ತಿಯಮೇಲೆ) ಇಂದ್ರನಾಗಿ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ (೮. ವೇ. ೧೩-೩-೧೩). ಒಂದುಕಡೆ (೩-೧-೩೦೧-೬), ಅಗ್ನಿಯು, ಐದು ಪ್ರೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ, ಹನ್ನೆರಡು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮನೆಯ ಹೇಳಿದೆ. ಅನೇಕ ದಿವ್ಯರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (೩-೩೮-೭), ನಾನಾ ನಾಮಗಳನ್ನುವನಾಗುತ್ತಾನೆ (೩-೨೦-೩). ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಇವನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಕವಾಗುತ್ತಾರೆ (೫-೩-೧); ಚಕ್ರನೇಮಿಯು ಆರೇಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ (೫-೧೩-೬).

ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಪುರಾತನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಾರ್ಯವೆಂದರೆ, ದುಷ್ಪಟಾಚಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಮಾಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವುದು. ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಮಾಡಿರುವುದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನೊಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೧೫-೧ ಇತ್ಯಾದಿ); ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ 'ರಕ್ಷೋಹಾ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೧೦-೮೭-೧). ಉದ್ದೀಪ್ತನಾದಾಗ, ಕಬ್ಬಿಣದ ದಂತೆಗಳಿಂದ ಮಾಟಮಾಡುವವರನ್ನು ಮತ್ತು ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನು ಅಗದ್ದು ನುಂಗುತ್ತಾನೆ; ತನ್ನ ಕಾವಿನಿಂದ ಅವರನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೭-೩, ೫ ಮತ್ತು ೧೪); ಯಾಗವನ್ನು ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮಂತ್ರವಾದಿಗಳ ವಂತವೇ ಅವನಿಗೆ ಸಂಚಿತವಾಗಿದೆ; ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮. ವೇ. ೧೦-೮-೪). ಭೂಲೋಕದ ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೋಮ, ಇವರುಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಈ ಕರ್ಮವು ಅಗ್ನಿಯದೇ ಎನ್ನಬಹುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುವ ಅಸುರವಧಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರವಾಗಿ ಭಾಗವಿರುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನೊಡಿಸುವ ಮತ್ತು ನಾಶಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು ಅಗ್ನಿಯದೇ ಎಂತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಬಹುದೆಂಬ ದೇವತೆಯೇ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯರ ವಸತಿಗಳೊಡನೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು. ಗೃಹಕವಿ (ಮನೆಯ ಉಪವಾಸ) ಯೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇವನಿಗೊಬ್ಬನಿಗೇ ಸಂದಿರುವುದು. ತ್ವರಿತಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೧೫-೩); ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ (೮-೪೯-೧೯). 'ದಮೂಷಿ' (ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಗೆಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು (೧೦-೬೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ). ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿತ್ರಯದಲ್ಲಿ, ಅಹವನಿಯು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಸ್ತಿಯು, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೆಂದರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಾಸ್ತಿಯ ನಯನಾನಯನಗಳುಂಟು. ಅಗ್ನಿಯು ಸುತ್ತುಲೂ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (೪-೯-೩, ೪-೧೫-೧); ದೋಮದ್ರವ್ಯಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಶಕಪಥವಾಳುತ್ತಾನೆ (೪-೧೫-೩); ಯಾಗ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು

ಮೂರು ಸಲ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (೪-೬೪ ಮತ್ತು ೫; ಮತ್ತು ೪-೧೫-೨); ತನ್ನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ (ಅರಣ) ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೇ, ಮೊದಲು ಪೂರೈಕೊಳ್ಳಿ ಅನಂತರ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೂ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (೧-೩೧-೪).

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲದೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ, ಮನುಷ್ಯರ ಅತಿಥಿಯೆಂದೂ, ಒಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಅವನು ಪ್ರತಿಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಥಿಯಾಗಿದಾನೆ (೧೦-೯೦-೨); ಅತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು (೫-೮-೨). ಮರಣರಹಿತರಾದವರಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ) ಇವನೊಬ್ಬನೇ ಮತರ್ಯೋ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು (೪-೬-೧). ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಸ್ವಾಹಿತನಾಗಿದಾನೆ ಅಥವಾ ನೆಲಸಿದಾನೆ (೩-೫-೩; ೪-೬-೨). ಈ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೇ, ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿರುವುದು (೩-೧-೧೭). ಅವನು ಹೊಸಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವವರಿಗೆ ಮುಖಂಡನು (೩-೨-೫) ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕನು (೧೯-೬-೪); ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ವಿಶ್ವತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅಗ್ನಿಗೊಬ್ಬನಿಗೇ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಈಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತ (೧-೭೫-೧). ಅಥವಾ ಸವಿಾಹ ಬಂಧು (೧-೭೬-೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ಸಂಬಂಧಿ (೭-೧೫-೧; ೮-೪೯-೧೦) ಎನ್ನುವುದಾದುದು. ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಅರಾಧಕರಿಗೆ ತಂದೆಯೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲವೂ (೬-೧-೫; ಇತ್ಯಾದಿ), ಪುತ್ರ (೨-೧೯), ಇವನು (೬-೧-೫), ಸೋದರ (೮-೪೩-೧೬; ೧೦-೭-೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಸಲವೂ ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಸವಿಾಹ ಸಂಬಂಧಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಸಾಧನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ನಿತ್ಯಜೀವನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯಕ ವಸ್ತುವೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರ ಪೂರ್ವೀಕರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿದೆ (೧-೭೧-೧೦). ಪೂರ್ವೀಕರು ಅವನನ್ನೇ ಉದ್ದೀಪಿಸುತ್ತಿರುವರು, ಅವನನ್ನೇ ಅವರು ಸ್ತುತಿಸಿದುದು. ಭರತ (೨-೭-೧; ೭-೮-೪, ಇತ್ಯಾದಿ), ವದ್ರ್ಯಶ್ವೆ (೧೦-೬೯-೧). ದೇವವಾತ (೩-೨೩-೩), ದಿವೋದಾಸ (೮-೯೩-೨) ಮತ್ತು ತ್ರಸದಸ್ಯ (೮-೯೧-೨) ಮೊದಲಾದವರ ಅಗ್ನಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಋಷಿಗಳ ವಂಶದವರು ಕೆಲವರು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮರಿಂದು ಉತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ, ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಕೆಲವರು ಜಾಂತ್ರಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಂತಲೂ, ಅಂಗರಸರು, ಭೃಗುಗಳು ಮೊದಲಾದವರು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಂತಲೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಗೂ ಮನುಷ್ಯನ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನಕ್ಕೂ ನಿಕಟ ಬಾಂಧವ್ಯವು ವಿರ್ವಡು ತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಹುತವಾದುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರನಾಗಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೋಮಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ವನೇ ಅವನು; ಅವನಿಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವೇ ಉಂಟಾಗದು (೭-೧೧-೧). ಅವನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ (೩-೧೪-೨) ಮತ್ತು ಹುತವಾದವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ (೭-೧೧-೫). ಹೋಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು (೫-೧-೧೧; ಇತ್ಯಾದಿ), ಅವರನ್ನು ದರ್ಶನಸದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೩೧-೧೭; ೮-೪೪-೩). ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ (೬-೧೭-೩) ಅಗ್ನಿಯು, ಭೂಮಿಗೆ (೮-೭-೨) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಸವಿಾಹಕ್ಕೆ (೧೦-೯-೧೧) ಹೋಗುವ ಎರಡು ದಾರಿಗಳಲ್ಲೂ

ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದೊಡ್ಡನೆಂತಲೇ ಕರೆಯುವುದು ಸಾಧಿಕೆ; ಇವನಿಗೆ ಮಾರ್ಗಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿದವು ಮತ್ತು ಯಾಗವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಾಂತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ (೧-೭೨-೭) ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ವಸತಿಗಳಿಗೂ ಬೇಟಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೪-೧೮); ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ (೧೦-೬-೪) ಧೂಮಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು (೪-೭-೮; ೪-೮-೪; ೧೦-೪-೨) ಅಥವಾ ದೇವಮಾನವರೊಬ್ಬನು ಎರಡು ಜನಾಂಗಗಳ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು (೪-೨-೨ ಮತ್ತು ೨) ಓಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳು (೫-೮-೬; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು (೧೦-೪-೬೦) ಅವನನ್ನು ವ್ಯವಹಾರ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚುವರನ್ನಾಗಿ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು) ನೇಮಿಸಿದಾರೆ. (ಈ ಹೆಸರು ಅಗ್ನಿ ಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ರೂಢಿಯಾಗಿಯುವುದು). ಯಾಗಕರ್ತೃವು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ಸುವುದು (೧-೨೬-೪) ಅಥವಾ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರುವುದು (೪-೮-೨). ಇವೇ ಅವನ ಕೆಲಸಗಳು. ಅವನು ದೇವತೆಗಳ (೬-೧೫-೯) ಮತ್ತು ವಿವಶ್ಯತೆ (೧-೫೮-೧; ೪-೭-೪; ೮-೩೯-೨; ೧೦-೫-೫) ದೊಡ್ಡನು. ಸ್ವರ್ಗದ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನೂ, ಯಾಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ದೊಡ್ಡನೆನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ, ಮನುಷ್ಯರ ದೊಡ್ಡನೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪುವುದು. ಬೇರೆ ಒಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ (ಶ್ಲೋ. ೨-೫-೨; ೨-೫-೧೮), ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ದೊಡ್ಡನೆಂದು, ಕಾವ್ಯ ಉಪನಾ; ಅಥವಾ ದೈವ್ಯ ಎಂಬುವವನು ಅಸುರರ ದೊಡ್ಡನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ (ಶ್ಲೋ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೧-೬). ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೊಡ್ಡನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ, ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅದು ಮಾರ್ಗವೆಂತಲೂ, ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋದರೆ, ಸ್ವರ್ಗದ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಹೋಗಬಹುದೆಂತಲೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವಹಿಸುವವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಾನವೇ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಅವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ, ವಿಶ್ವ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪುರೋಹಿತ, ಮೊದಲಾದ ವಿಕೀರ್ಣಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು 'ಹೋತಾ' (ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಮುಖ್ಯ ಪುರೋಹಿತ) ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ (೮-೪೯-೧; ೧೦-೭-೫) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಂದ (೬-೧೬-೧) ನಿರೂಪಿತವಾದ ದೊಡ್ಡತನವು. ಅವನು ಹೋತೃಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು ಮತ್ತು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು (೧೦-೨-೧; ೧೦-೯-೮). ಅವನಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನವೆಂತಲೂ (೩-೫-೪). ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂತಲೂ (೪-೯-೪) ಹೆಸರಿದೆ. ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಘಟ್ಟದ (ಹೋತೃ, ಅಧ್ಯಯನ, ಬ್ರಹ್ಮ) ಮತ್ತು ಇತರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಬಹುದು (೧-೪೨-೨; ೨-೧೨; ಇತ್ಯಾದಿ). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಗೌರವಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ (೩-೫-೧; ೬-೧೦-೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದಿವ್ಯತೆ ಮಾಡಿ ದಾರಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (೩-೪-೨). ಯಾಗ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಯು (೩-೩-೩; ೩-೨೬-೨); ತನ್ನ ವಿಕೀರ್ಣ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಧಾರೆಯುಟ್ಟಾನೆ (೩-೨೬-೬); ಹೋತೃಗಳನ್ನು ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೫-೩೨); ತನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧-೪). ಅವನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ತಂದೆಯು (೩-೩-೪), ಉಪನು (೪-೩-೧), ಒಡೆಯನು (೧೦-೩-೩), ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಪಡೆಸುವವನು (೮-೪-೩೨) ಮತ್ತು ಕೃಪಾಪ್ರಾಪ್ತನು (೩-೩-೩; ೩-೧೦-೪; ೬-೩-೩; ೫-೧೦-೫). ಒಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (೧೦-೫೯), ಅಗ್ನಿಗೆ ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ

ಬೇಜಾರಾಗ' ಯಾಗ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸದೇ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟನೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಶಾರಿ ತೋಷಿಕವು ಬಂದಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಮುಖ್ಯಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನೆಂದೂ, ಇದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲ ಬಹಳ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದೆಂದರೆ ಅವನ ಪುರೋಹಿತತನ. ಇಂದ್ರನು ಮುಖ್ಯ ಯೋಧನಾಗುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಮುಖ್ಯಪುರೋಹಿತ. ಅಗ್ನಿಯ ಈ ರೂಪವು ಇತ್ತೀಚಿನದು ಎಂದು ಹೇಳ ಬಹುದು. ಹವ್ಯವಾಹಕನ ಕೆಲಸವೇ ಅಗ್ನಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸ. ಮುಂದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಹವ್ಯವಾಹಕ ನಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಕ್ರವ್ಯಾದನಾದ (ಮೃತರ ದೇಹಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವ) ಅಗ್ನಿಗೂ ಭೇದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಜ ಸನೇಯಿಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧-೧೭; ೧೮-೫೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಹವ್ಯವಾಹನ (ಹೋಮಗಳನ್ನು ದೇವತೆ ಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯು ಕೊಡುವವನು), ಕವ್ಯವಾಹನ (ಔರ್ಧ್ವದೈಹಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ದತ್ತವಾದುದನ್ನು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸು ವವನು) ಮತ್ತು ಸಹರಶ್ವಾಃ (ಸಿಂಹಚ, ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದವನು) ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಋಷಿ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತ (೯-೬೬-೨೦); ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಋಷಿಯಾದುದರಿಂದ, ಅವನು ಉದ್ದೀಪಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ (೩-೨೧-೩); ಅತ್ಯಂತ ದಯಾಳುವಾದ ಋಷಿ (೬-೧೪-೨); ಅಂಗರಸನೆಂಬ ನೊದಲ ನೆಯ ಋಷಿಯೇ ಅವನು (೧-೩೧-೧). ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಿಯು (ಅಸುರ ೩-೩೫-೪) ಯಾಗ ಗಳು ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ತಿಳಿದಿವೆ (೧೦-೧೦೦-೧೧) ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದಾನೆ (೧೦-೧೩೨-೨) ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ ದೈವಿಕ ನಿಯಮಗಳನ್ನರಿಯದೆ, ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು, ಕಾಲಜ್ಞನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂಕಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೨-೪ ಮತ್ತು ೫). ಸ್ವರ್ಗದ ಗುಪ್ತಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾತವಾಗಿವೆ (೪-೮-೨ ಮತ್ತು ೪). ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (೧೦-೯೧-೩) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೧-೧). ಇವನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದಾನೆ (೩-೧-೧೬; ೧೦-೨೧-೫); ಚಕ್ರದ ಅಲೆಗಳನ್ನು ನೇಮಿಯು ಅವರಿಸುವಂತೆ, ಸರ್ವವನ್ನೂ ಅವರಿಸಿಕೊಂಡಿದಾನೆ (೨-೫-೩); ಈ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಜನ್ಮಿಸಿದವಾದುದು (೧-೯೬-೧). ಸರ್ವ ವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು (ವಿಶ್ವವಿಠ); ವಿಶ್ವವೇದಾಚ, ಕವಿ, ಕವಿಕೃತು ನೊದಲಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಸೂಚಕ ಪದಗಳು ಅವನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ. ಜಾತವೇದಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಕಾಲೀರನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು ಎಂದು ೬-೧೫-೧೩ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು ೧೨೦ ಸಲ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲೇ ಅಗ್ನಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಲ್ಲಿಟ್ಟಿದೆ. ಅವನು ದೈವನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ತಲೆಮಾರಿಯವರನ್ನೂ ಬಲ್ಲನು (೧-೬೦-೧ ಮತ್ತು ೩). ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಅವನಿಗೆ ಪರಿಚಿತರು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನೋಡಬಲ್ಲನು (೩-೫೫-೧೦; ೧೦-೧೮೬-೪); ತನಗೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ (೮-೫-೨೩). ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಞಾನಜನಕನೂ ಪಾಪ (೮-೯೧-೮). ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಗಳೇ ಅವನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ (೪-೧೧-೩). ಅವನು ಸ್ಥೂರ್ತ ದಾಯಕನು (೧೦-೪೬-೫); ಉತ್ತಮ ವಾಕ್ಯರಣಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದವನು (೨-೯-೪); ಸ್ವೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಕಂಡುಹಿಡಿದವನು (೬-೧-೧). ಅವನು ಸ್ವತಃ ವಾಗ್ಮಿ (೬-೪-೪) ಮತ್ತು ಗಾಯಕ.

ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಅರಾಧಕರಿಗೆ ಮಹದುಪಕಾರ. ಅವರನ್ನು ನೂರು ಕದ್ದಿಡದ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೩-೬; ೬-೧೬-೧೦; ೬-೪೮-೮; ೧-೧೮೯-೨ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಪಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು ತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನಾವೆಯಿಂದ ಡಾಟಿಸುವಂತೆ ಅಪಾಯಗಳಿಂದ ಪಾರುಗಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ (೩-೨೦-೪; ೫-೪-೯; ೬-೧೨-೨). ತನ್ನನ್ನು ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜಿಸುವವರಿಗೆ ಸ್ವೀಹಿತನು (೪-೪-೧೦) ಮತ್ತು ಅಂಥವ

ರಕ್ಷು ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮-೪೯-೫). ತನಗಾಗಿ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಹೋದ ತರುವನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೪-೨೩). ತನಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವವನನ್ನು ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೧೦-೭೯-೫). ತನ್ನ ಅರಾಧಕರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ಒಣಗಿದ ಪೊದೆಗಳಂತೆ, ಭಸ್ಮಮಾಡಿದಿಡುತ್ತಾನೆ (೪-೪-೪); ಸಿಡಿಲು ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸುವಂತೆ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನು ಕೆಡವುತ್ತಾನೆ (೬-೮-೫; ೮. ವೇ. ೩-೨-೧; ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಆದರಂದರೇ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ (೮-೪೩-೨೧), ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೮-೭೩-೮). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿತನೂ ಪೋಷಿತನೂ ಆದವನು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅಶ್ವತಿಹತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (೧-೨೭-೭). ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಶಾಖೆಗಳು ಹೊರಡುವಂತೆ, ಎಲ್ಲಾ ವರಶ್ರವಣಗಳೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಹೊರಡುತ್ತವೆ (೬-೧೩-೧). ಆಹಾರ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರ್ಥದಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧-೧-೩; ೧-೩೧-೧೦; ೧-೩೬-೪). ಎಲ್ಲಾ ನಿದಿಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗತವಾಗಿವೆ. (೧೦-೬-೬) ಮತ್ತು ನಿದಿಯ ದ್ವಾರವನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಾನೆ (೬-೩೮-೧೦). ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿರುವ (೪-೫-೧೧) ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸಾಗರಗಳಲ್ಲಿರುವ (೭-೬-೭; ೧೦-೯೧-೩) ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಒಡೆಯ. ಆಹಾರದಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ (೨-೬-೫) ಮತ್ತು ಅವನು ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿಯಂಥದಾನೆ (೧೦-೪-೧). ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಅಗ್ನಿಯು, ಆಹಾರ, ಸಂಪತ್ತು, ಮತ್ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಸಂತಾನಾಭಾವ, ಶತ್ರುಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಇವುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದಾನೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದವು ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವಾದವುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಆಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುತ್ತಾನೆ (೪-೧೨-೪; ೭-೯೩-೭); ವರುಣನ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ತೊಂದರೆಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೪-೧-೪). ಪುತ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ, ಅವನ ತಂದೆಯಾಗಿ ಮೂಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನೂ ಕ್ಷಮಿಸುತ್ತಾನೆ (೮. ವೇ. ೫-೩೦-೪; ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೭-೧೨-೩ ಮತ್ತು ೪).

ಅಗ್ನಿಯು ಆಸುರನು, ಸಾವ್ರಾಟನು, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಲಿಷ್ಠನು (೭-೬-೧). ಮಹದಾಶಾಕಂಕಲೂ ಅವನ ಮಹತ್ತರ ಹೆಚ್ಚಿನವು (೧-೫೯-೫). ತಾನು ಜನಿಸಿದಾಗ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಗಿಂತಲೂ (೩-೩-೧೦) ಅಥವಾ ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳಿಗಿಂತಲೂ (೩-೬-೨; ೧೦-೮೮-೧೪), ಅಗ್ನಿಯು ದೊಡ್ಡವನು. ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನು (೧-೬೮-೨). ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಆಡಗಿದ್ದಾಗ, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಹೆದರಿ, ಅವನಿಗೆ ಗೊಂದ ಸ್ವಪಿಸುತ್ತಾರೆ (೬-೯-೭). ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮರುತ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೯-೮; ೩-೧೪-೪; ೧೦-೬೯-೯). ಅಗ್ನಿಯು ಪುರಾತನವಾದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಧಿಸಿದನು (೭-೬-೨). ಅವನ ಕರಾಕ್ರಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಮನುಷ್ಯರು ನಡುಗುತ್ತಾರೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಅವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟ (೧-೫೯-೫). ಇವರಿಗೆ ಶಾಖೆ ವಿರೋಧನೆ ಮಾಡಿದನು (೭-೧೩-೨). ಸಹಸ್ರಾರು ಜನರನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾನೆ. ಮನೆಯಿಂದ ವರದಿಗಳನ್ನು ಒಡಿಸಿ, ಅರೈನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊರಕೊಡನು (೭-೫-೬). ಅರೈನನ್ನು ಪೋಷಿಸಲಾಗಿ (೪-೯೨-೧), ದುರಾಚಾರಿಗಳಾದ ಕಹಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (೭-೬-೩). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವಾರೋಚಿಷ 'ಪುತ್ರತಾ' (ಪುತ್ರತನು ವಧಿಸಿದವನು) ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಸಲಪೂ, ' ಪುರಂದರ ' (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದವನು, ನಾಶಮಾಡುವವನು) ಎಂಬುದು ೨-೩ ಸಲಪೂ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಿರಿಯ

ಪರಾಕ್ರಮದ ಕಾರ್ಯಗಳು ತಕ್ಕುವಾದರೂ, ಈ ಗುಣಗಳು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದುವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಪುತ್ರನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವನು ಅವೆರಡನ್ನೂ ಸೃಜಿಸಿದನೆಂದೂ (೧-೯-೬-೪; ೭-೫-೭ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಹೇಳಿದೆ. ನಾಶರಹಿತವಾದ ಅವನ ನಿಯಮಗಳು (೨-೮-೩) ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (೭-೫-೪). ಅವನು ಅವೆರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು (೩-೬-೫; ೭-೫-೪) ಅಥವಾ ಅವೆರಡನ್ನೂ ತೊಗಲಿನಂತೆ ಹರಡಿದನು (೬-೮-೩). ತನ್ನ ಜ್ಞಾಲೆ ಅಥವಾ ಭೂಮದಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ನಿರ್ದಿಸಿದನು (೩-೫-೧೦; ೪-೬-೨). ಆ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಇಟ್ಟನು (೬-೮-೩). ಸತ್ಕಾರ್ಥವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಸಿದನು (೧-೬-೨-೩). ಪ್ರಪಂಚದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಭೂಮಿಗಿಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನನಾಗುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೮-೫, ಮತ್ತು ೬), ಅವನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಶಿಬಿರಪ್ರಾಯನೂ ಹೌದು (೧-೫-೨, ೬-೭-೧, ೮-೪-೧೬). ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಆಕಾಶದ ಗಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದನು (೬-೮-೨). ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಆಳತೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದನು (೬-೭-೭). ಸೂರ್ಯನು ಆಕಾಶವನ್ನು ಬಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದವನು ಅಗ್ನಿ (೧೦-೧೫-೪). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೂ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಜ್ವಲನಗೊಳಿಸುತ್ತೇವೆ (೨-೬-೪), ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ರೂಪವಿಶೇಷವು ಮೂಡಲಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿ, ಮನುಷ್ಯನು ಸೂರ್ಯನು ಉದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೩-೧-೫, ತೈ. ಸಂ. ೪-೭-೧೩-೩). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಜ್ವಲನಗಳೆರಡೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಜನನಿದಾಗ, ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು (೪-೩-೧೧). ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಕಾಶವನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರರಂಜಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೧-೬-೮-೫). ಹಾರುವ, ನಡೆಯುವ, ನಿಂತಿರುವ ಅಥವಾ ಚಲಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನೇ ಸೃಜಿಸಿದನು (೧೦-೮೮-೪). ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ (೩-೨-೧೦), ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಇವನಿಂದ ಗರ್ಭಾಣುವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು ಮತ್ತು ಇವನಿಂದಲೇ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಫಲವತಿಯರಾದುದು (೧೦-೮೩-೩). ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನು (೧-೯-೨); ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಉದಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅವನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದುವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಬಂದಿರಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಅವನೇ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಡಿಯದಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಅವ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ (೭-೮-೬) ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕ (೭-೭-೪) ಮತ್ತು ಮರ್ತ್ಯರಿಗೆ ಅವನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೩-೧-೭).

‘ಅಪಾಂನವಾಶ್’ ಮುಂತಾದ ಸ್ವರ್ಗಿಯಾಗ್ನಿಯ ಕೆಲವು ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಗಣಿತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬುದು ಸುವಾರು ೬೦ ಸಲ (ವಿದು ಬಿಡಿ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಮತ್ತು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ) ಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ಸಂಭರ್ಷಗಳಲ್ಲೂ, ಅನುಕ್ರಮಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆ. ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬುದು ಒಂಟಿಯಾಗಿ

ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ವೈಶ್ಯಾಫರ ಎಂದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ಎಂದರ್ಥ. ಅಂಥರೆ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಬಹುದು. ವೈಶ್ಯಾನರಾಗ್ನಿ ದೇವತಾಳವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ವರ್ಗೀಯಾಗ್ನಿಯು ಧೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದ ಕಥೆಯಿದೆ (೩-೨-೪; ೬-೨-೪); ವೈಶ್ಯಾನರಾಗ್ನಿಗೇ ಮಾತರತ್ವಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇದೆ (೩-೨೬-೨). ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (೫-೧) ವೈಶ್ಯಾನರ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು (ನಿರು. ೬-೨೩) ಇದರ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ, ಪುರಾತನ ಯಾಜ್ಞಕರು, ವೈಶ್ಯಾನರಾಗ್ನಿ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ, ಶಾಕಪೂಡೆಯು, ಈಗ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ, ಧಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೇ ವೈಶ್ಯಾನರಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವನೇ ಸ್ತುತಿ ಹೊಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟನು, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ, ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು (ನಿರು.೬-೩೧-) ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ. ಶ್ರೌತಕರ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯಾನರನು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ರೂಪವೆಂದೇ ಗಣನೆ (ಆ. ಶ್ರೌ. ಸೂ. ೧-೩-೨೩; ಶಾ. ಶ್ರೌ. ಸೂ. ೨೩-೩-೧; ಪಂ. ಖ್ಯಾ. ೨೧-೧೦-೧೧; ಶ. ಖ್ಯಾ. ೧-೫-೧೧-೬).

ತನೂನವಾತ್ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರು ಪುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಈ ಎಂಟರಲ್ಲಿ, ಎರಡು ಸಲ (೩-೨೯-೧೧; ೧೦-೯೨-೨) ಹೊರತಾಗಿ, ಉಳಿದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಮವು (೫-೨). ಯಾಸ್ಯರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ (ನಿರು. ೮-೫). ತನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದವನು ಅಂದರೆ ಕಾಡು ಮತ್ತು ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತನಾದವನು ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ತನೂನವಾತನಿಗೆ 'ಆಸುರ; ಗರ್ಭ;' (೩-೨-೧೧) ದೇವಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ದಿವ್ಯವಾದ ಗರ್ಭ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಮಾತರಿತ್ವ ಮತ್ತು ಪರಾಕಂಸೆಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಉಪೋದೇದಿಯು ಪುರೋಹಿತನಾದ ತನೂನವಾತನನ್ನು ಹುಂಬಿಸುತ್ತಾಳೆ [೧೦-೯೨-೨; ೫-೫-೬ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ]. ತನೂನವಾತನನ್ನು 'ಸುಜಿತ್ವ' (ಶುಭವಾದ, ಸುಂದರವಾದ ನಾಲಿಗೆ ಯುಕ್ತವನೇ) ಎಂದು ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ (೧೦-೧೧೦-೨). ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾಗವನ್ನು ತುಂಬಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಸಾಗಿದಾನೆ [೧೦-೧೩-೨; ೧೦-೧೧೦-೨]. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ವೈತ ಮತ್ತು ಮಧುಯುಕ್ತವಾದ ಹೊಮವನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಾನೆ (೧೦-೪೨-೨; ೧೦-೮೮-೨ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಮೂರು ಸಲವೂ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಲವೂ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೩-೪-೨).

ತನೂನವಾತ್ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದವು 'ನರಾಕಂಸ' ಎನ್ನುವುದು. ನಿರುಕ್ತದ ಶ್ರುತಾರ, (೫-೩) ಇದೂ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಾಮ. ಆದರೆ, ಇದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದು; ಪೂರ್ವಾಧಿಕೆ ಎರಡುಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ [೧೦-೧೬-೪; ೧೦-೬೪-೩] ಈ ಪದವು ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳ ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, 'ಆಪ್ರಿ' ಎನ್ನುವ ಸೂಕ್ತಗಳ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ನರಾಕಂಸನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಳಗಳು [ಚತುರಂಗ; ೧೦-೯೨-೧೧] ಮತ್ತು ಇವನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಪತ್ನಿ ಯುದ್ಧಾಳಿ [ಗ್ರುಹ್ಯತೀ, ೨-೩೮-೧೦]. ಶೈ ಮತ್ತು ಸಾಲಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಧುಯುಕ್ತನಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ [೧೦-೧೩-೩; ೫-೫-೨]. ದಿಶಕ್ಕೆ ಮೂರು ಸಲ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಧುಸೇವನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ [೧೦-೪೨-೩]. ಮೂರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳಿಗೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತೈಲಸೇವನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. [೨-೩-೨]. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖಬಂಧನಾಗಿ ಬಂದು, ಅವರಿಗೆ ಯಾಗವನ್ನು ಸುಖಪ್ರದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ [೧೦-೬೦-೨]. ಆರಾಧಕರು ಅವನ ಯಾಗಗಳ ಮೂಲಕ, ದೇವತೆಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ [೬-೨-೨]. ನರಾಕಂಸನಿಗೂ ದೈವನಿಗೂ ಮತ್ತು

ಸೋಮದೇವತೆಯು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ [೯-೮೬-೪೨]; ಅಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಜನನಿದಾಗ, ಅವನಿಗೆ ನರಾಶಂಸನೆಂದು ಹೆಸರು [೩-೨೯-೧೧] ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಒಕ್ಕದಲ್ಲಿ [೧೦-೧೮೨-೨] ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಸನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ; ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಅವನೇ ದೇವಲೋಕದ ಯಾಗಕರ್ತೃವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ [೧-೧೮-೯] ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೆಂದು ಗಣನೆಯಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನರಾಶಂಸ ಪದವು, ನರ ಮತ್ತು ಶಂಸ ಪದಗಳಿಂದ ಆಗಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪದ ನರಾಶಂಸಃ ಮತ್ತು [೨-೩೬-೪; ೧-೧೪೦-೧೧] 'ದೇವಾನಾಂ ಶಂಸಂ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನು ಎಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ

ಈ ದೇವತೆಯು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಪಡೆದಿದಾನೆ. ಹನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳು ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದೇವತೆಯಾಗಿ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ [೪-೪೯; ೭-೯೭] ಸ್ತುತನಾಗಿದಾನೆ. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಸುಮಾರು ೧೨೦ ಸಲವೂ, ಇದಲ್ಲದೆ, ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ೫೦ ಸಲವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳು ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿಜಯವಾಗಿವೆ [೨-೨೩]. ಅವನ ಅಂಗಾಂಗ ವರ್ಣನೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ. ಅವನಿಗೆ ಎಳು ಮುಖಗಳು ಮತ್ತು ಎಳು ಕಿರಣಗಳು [೪-೨೦-೪], ಸುಂದರ ಜಿಹ್ವೆ [೧-೧೯೦-೧; ೪-೫೦-೧]; ಮೊನಚಾದ ಶೃಂಗಗಳು (೧೦-೧೫೫-೨). ನೀಲವಾದ ಬೆನ್ನು [೫-೪೩-೧೨], ಮತ್ತು ನೂರು ರೆಕ್ಕೆಗಳು [೭-೯೭-೭]. ಅವನು ಸುವರ್ಣವರ್ಣ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಛಾಯೆಯವನು. [೫-೪೩-೧೨] ತೇಜಸ್ವಿ [೩-೬೨-೭, ೭-೯೭-೭], ಶುದ್ಧನು [೭-೯೭-೭] ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟ ಸ್ವನಿಯುಳ್ಳವನು [೭-೯೭-೫]. ಅವನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧನುಸ್ಸು ಇದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಮತವೇ [ಯಾಗ, ಸತ್ಯ] ಹುರಿ (ಇಷ್ಠ) ಮತ್ತು ಸಾಧುತ್ವ (ಒಳ್ಳೆಯದು) ಬಾಣ [೨-೨೪-೮; ೫. ವೇ, ೫-೧೪-೮, ೯ಗಳೂ ಹೋಲಿಸಿ]. ಅವನು ಚಿನ್ನದ ಕೈ ಸುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೂ (೭-೯೭-೭), ತ್ವಷ್ಟೃವಿನಿಂದ [೧೦-೫೩-೯] ಹರಿತ ಮಾಹಲ್ಯದವ ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾಗವೆಂಬ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ [೧೦-೧೦೩-೪]; ಇದು ಹಿಣ್ಣುಗಳನ್ನು ವಧಿಸುತ್ತದೆ; ಗೋಶಾಲೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ತೆಗೆಯುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಬೆಳಕನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ [೨-೨೩-೩]. ಅವನ ರಥವು ಕೆಂಪು ಛಾಯೆಯ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ಗದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ತೇಜೋರಾಶಿಯಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಜನಿಸಿ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು [೪-೫೦-೪; ೧೦-೬೮-೧೨ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ], ಅವನು ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಸಂತಾನ [೭-೯೭-೮]; ಆದರೆ ಅವನನ್ನು ತ್ವಷ್ಟೃವು ಉತ್ತಮ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ (೨-೨೩-೧೭) ಹೇಳಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಜನಕನೆಂದೂ [೨-೨೩-೩] ಹೇಳಿದೆ; ಕಮ್ಮಾರನ ಸುತ್ತಿಗೆಯು ವಿಜಿನಿಂದ ಚೂರುಗಳು ದಾರುವಂತೆ, ದೇವತೆಗಳು ಇವನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು [೧೦-೭೨-೮].

ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ ಶಬ್ದವು ಇವನಿಗೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ (೨-೨೯-೯; ವಾ. ಸಂ. ೨೦-೧೧; ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೧೦; ಐ. ಬ್ರಾ. ೪.೨೭-೪). ಪುರಾತನ ಮಹಿಗಳ ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ನಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡರು [೪-೫೦-೧] ಅವನು ಸೋಮನ ಪುನೋಹಿತನು [ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೨೪]. ಅವನು 'ಬ್ರಹ್ಮ' ನೂ ಹೌದು [೨-೧-೩; ೪-೫೦-೮; ೧೦-೧೪೧-೩]. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಅವನು ದೇವತೆ

ಗಳ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ನಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವನೇ ದೇವತೆಗಳು ಅಪರೋಗಿಸುವ 'ಬ್ರಹ್ಮ' (ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂ. ೨-೨-೯-೧; ಇತ್ಯಾದಿ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಭಕ್ತಿ, ತ್ರಣೋದಕ ಮತ್ತು ಅವನಿಲ್ಲದೇ ಯಾಗವು ಜಯಪ್ರದವಾಗಿ ಹೊನೆಗಾಣುವುದಿಲ್ಲ (೧-೧೮-೭). ವ್ಯಾಸಗರ್ತಕನಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ [೨-೨೩-೬ ಮತ್ತು ೭]. ಅವನ ಮೂಲಕ, ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ದೋಷವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು [೨-೨೩-೧]. ಈ ದೋಷಗಳಿಂದ, ಅವನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತರ ಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ [ಅ. ವೆ. ೧೯-೬೩-೧]. ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ತಾನೇ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೪೦-೫) ನೀತಗಳನ್ನು ಗಾಂಧಾರಿ ಮತ್ತು ತ್ವಾನೆ (೧೦-೩೬-೫). ಅವನ ಗಾಂಧಾರಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ (೧-೧೯೦-೪) ಮತ್ತು ಛಂದಸ್ಸು ಅವನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು (ಮೈ. ಸಂ. ೧-೧೯-೨). ಅವನು ಗಾಯಕರೊಡನೆ ದಿವ್ಯವುಮುಟ್ಟು (೭-೧೦-೪; ೧೦-೧೪-೩). ಹಂಸಗಳಂತೆ ದೈವಮಾಡುವ ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೊಡಗೂಡಿ (ಠಲ್ಲಿ ಹಂಸಗಳು ಹಿಂದಿನ—೧೦-೬೭-೨— ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಅಂಗರಸರು ಇರಬಹುದು). ಹಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೬೭-೩). ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಯಕರ ಗುಂಪೇ ಒಂದಿದೆ (೪-೫೦-೫). ಇದರಿಂದಲೇ, ಇವನಿಗೆ 'ಗಣಪತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು (೨-೨೩-೧). ಈ ಹೆಸರು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಒಂದು ಕಡೆ (೧೦-೧೧೨-೯) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಂತೆ, ಅವನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯ. ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂದೂ, ಪುಷ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪುಷ್ಕಿಯೆಂದೂ (೨-೨೩-೧) ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪುತ (ಯಾಗದ ಅಂಗಗಳು) ದ ರಥವನ್ನೇರಿ, ಸ್ತುತ್ಯಾದಿ ದ್ವೇಷಗಳನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಶಪ್ತಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೨೩-೩ ಮತ್ತು ೮) ಅವನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಹೊರಡುತ್ತವೆ (೧-೧೯೦-೨). ಅವನು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಛ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೪೦-೫); ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ಮನುಷ್ಯವಿರೋಧಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೯೯-೨೭) ಹೀಗೆಯೇ, ಮುಂದೆ, ಇವನಿಗೆ 'ವಾಚಸ್ಪತಿ' (ಧಾಪೆಗೆ ಯಜಮಾಣಿ) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು (ಮೈ. ಸಂ. ೨-೬-೬; ಶ. ಐ. ೧೪-೪-೧-೨೩ ನ್ನು ಹೋರಿಸಿ). ವೇದಗಳಿಂದಲೇನು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ, ವಾಚಸ್ಪತಿಯನ್ನುವುದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ. ಸ್ತುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನೂ, ಮಿತ್ರನಂತೆ ಸ್ತುರದ್ರೂಪಿಯೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೧-೨೮-೧೩). ದೇರೆ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮನೆಯ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳೆರಡೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂದೋಧನೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಸಾಮ್ಯವೇ ಉಚ್ಚಿತ್ವವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದು. ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ (೩-೨೬-೨), ಮಾತರಿತ್ಯಾ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳೆರಡೂ ಅಗ್ನಿಯ ನಾಮಗಳು; ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ (೧-೧೯೦-೨). ಮಾತರಿತ್ಯಾ ಎಂಬುದು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಸರು. ಪ್ರತಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲಸಿ, ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ, ಮಾಸಲು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದವನೂ ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ (೩-೪೩-೨೨) ಅಗ್ನಿಯೇ ಇರಬೇಕು. ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಫಲಾಶಂಕೆಗಳು ಒಟ್ಟು ಸ್ನೇಹ ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ (೧-೨೪-೧೯; ೧೦-೧೮೨-೨). ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ, ಖಲದ ಪುತ್ರ (೧-೪೦-೨), ತಾನೆ ರಸವು, ಪಿತೃಪಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡಿಸುವವನು (೨-೧೩-೪) ಅಥವಾ ವಧಿಸುವವನು (೧೦-೧೧೩-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಅಷ್ಟೂ ಏಕವ್ಯಕ್ತನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಮೇಲುಲೋಕದ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ಹತ್ತಿರಿಸಿಹಿಡಿದು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೧೦-೬೬-೧೦).

ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಇವನಿಗೂ ಮೂರು ವಾಸ್ತವಗಳು (೪-೫೦-೧), ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ವಸ್ತು (೭-೯೭-೫), ಮತ್ತು ಸದವಸ್ತತಿ (೧-೧೮-೬). ಅಗ್ನಿಗೂ ಒಂದು ಕಡೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕವೀ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ; 'ಬ್ರಹ್ಮ' (ಸ್ತುತಿ) ಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಸುಲಭ ಪ್ರಾಪ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ (೨-೨೭). ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯ ಹೆಸರು ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ (೩-೨೦-೫; ಇತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಗ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಗಳು ಭಿನ್ನರೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (೨-೨೫-೩; ೭-೧೦-೪; ೧೦-೬೮-೯).

ಇಂದ್ರನಿಂದ ಗೋವಿಸೋಚನೆಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಗೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವಿದೆ. ಪರ್ವತವು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯ ರಥಸಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ, ಗೋಶಾಲೆಗಳನ್ನು ತೆರೆಯಲು ಅವನಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟಿತು; ಇಂದ್ರಸಹಚರಿತನಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು, ಅಂಧಕಾರಾನ್ವಿತವಾಗಿದ್ದ ಉದಕವನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. (೨-೨೩-೧೮; ೧-೫೬-೫; ೧-೮೯-೯ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಗಾಯತ್ರನಾದ (ಅಂಗಿರಸ) ಆತಫೇಯನೊಡಗೂಡಿ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ, ವಲನನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಾ; ಆರಣಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು (೪-೫೦-೫). ಅವನು ನಿಧಿಗಳನ್ನೂ, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗೋಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದನು; ನೀರು ಮತ್ತು ಬೆಳಕುಗಳವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಅಪ್ರತಿಹತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೬-೭೩-೩). ಧೈರ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅವನಿಂದ ಸಡಿಲವಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು; ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದು ಅವನಿಂದ ಪರಾಭೂತವಾಯಿತು; ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು; ವಲನನ್ನು ಮೂಡದಿಂದ ಭೇದಿಸಿದನು; ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಆವೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಆಕಾಶವು ಕಡ್ಡಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು; ಮಧುಭರಿತವಾದ ಕೂಸುಗಳ ಶಿಲಾದ್ವಾರವನ್ನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒಡೆದನು, ದೇವತೆಗಳು ಆ ಮಧುವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಮಳೆಗರೆದರು (೨-೨೪-೩ ಮತ್ತು ೪). ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು ಬೆಂಕಿ ಕಾರುತ್ತಿರುವ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ವಲನ ದುರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಾಗ ಗೋವುಗಳನ್ನು (ಗೋವ್ಯಂಧಗಳು) ಗೋಚರನಾದುವು; ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಡೆಯುವಂತೆ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು; ಶಿಲೆಯಿಂದ ಅವ್ಯವವಾದ ಮಧುವನ್ನು ಆಂಡು, (ವಲನನ್ನು) ತನ್ನ ಸಿಂಹನಾದದಿಂದಲೇ ಸೀಳಿ, ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿದನು; ವಲನ ಮುಚ್ಚೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿವಿಸಿದನು (೧೦-೬೮-೪೦೦೯). ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಂಚಿದನು (೨-೨೪-೧೪). ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಂಡೆಗಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಂದನು; ವಲನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ತನ್ನ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (೧೦-೬೮೫). ಎಲನನ್ನು ಅವನು ಜಯಿಸಿದುದು ಅವನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಅದು ನಾಣ್ಯಾಡಿಯಾಗಿದೆ (ಆ. ವೇ. ೯-೩-೨). ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಲವನಾದುದರಿಂದ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೬೮-೧೨; ೧೦-೬೭-೩ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಇಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳೆಂದರೆ, ಸ್ವಸ್ತವಾಗಿ ಹೇಳುವಂತೆ, ನೀರರಿಬಹುದು (೨-೨೩-೧೮; ೬-೭೩-೩) ಅಥವಾ ಉಪಸ್ಥಿತ ಕಿರಣಗಳಿರಬಹುದು (೧೦-೬೭-೫; ೧೦-೬೮-೯ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಗೋವಿಸೋಚನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಿರುವ ಬೆಳಕನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅದನ್ನು ಉಪಸ್ಥಿಸಿ ಬೆಳಕು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು (೧೦-೬೮-೪ ಮತ್ತು ೯). ದುರ್ಗವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಾಗ, ಸೂರ್ಯ, ಉಪಸ್ಥಿಸಿ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳು ಲಭಿಸಿದವು (೧೦-೬೭-೫). ಕತ್ತಲನ್ನು ಮರೆ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಬೆಳಕನ್ನು ಹೊರಗೆಹಿಡಿದನು (೨-೨೪-೩;

೪.೫೪-೪). ಈ ರೀತಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಧರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನಿಧಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಗದ್ದೆ ಪರ್ವತವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಒಳಹೊಕ್ಕು, ಕಂಬರನ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು. (೫.೨೪-೨). ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ಮುನಿಯಾದ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಅಂಗಿರಸನು ಶಿರೀಗಳನ್ನು ಜೂರುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎರಡೂ ಲೋಕಗಳ ಕಡೆ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ; ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸುತ್ತಾನೆ; ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೭೩-೧ ಮತ್ತು ೨). ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ಜಯಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೦೩-೪). ಯುದ್ಧವು ಸೆಣ್ಣಾದಾಗಲೀ, ದೊಡ್ಡದಾಗಲೀ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಯಾರೂ ಗೆದ್ದಿಲ್ಲಾರರು (೧೦-೪೦-೮). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೨-೨೩-೧೦). ಯುದ್ಧಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು (೨-೨೩-೧೩) ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅನುಕೂಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತುತನಾದ ಪುರೋಹಿತ (೨-೨೪-೯).

ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತ ಮತ್ತು ಹೊತೆಗಾರನಾದುದರಿಂದ (೨-೨೩-೧೨ ; ೨-೨೪-೨ ; ೮-೫೦-೧೫) ಪದೇ ಪದೇ, ಆ ದೇವತೆಯೊಡನೆ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೪-೫೦-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ). ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಅವನೂ ಸೋಮಶಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೪-೪೯-೩ ; ೪-೫೦-೧೦ ; ಮತ್ತು ಅವನಂತೆಯೇ ಉದಾರಿ (ಮುಘಿನನ್ ೨-೨೪-೧೨). ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೊಡನೆಯೇ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದ್ವಂದ್ವ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವುದು (೨-೨೪-೧೨ ; ೪-೪೯-೧೦ರಡ ಓ). ಅದರಿಂದಲೇ, ಅವನಿಗೆ 'ವಜ್ರೇ' ಎಂಬ ಹೆಸರು (೧-೪೦-೮) ಮತ್ತು ಅಸುರಭಾತಕ ವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ (೮. ವೇ. ೧೦-೧೦-೧೩) ಎಂದಿರುವುದು. ಓದು ಸಲ (೧-೪೦-೧), ಇಂದ್ರ, ಮತ್ತು ಮರುಶ್ರುಗಳೊಡನೆ ಸ್ತುತನಾಗಿದಾನೆ ಮತ್ತು ಮರುಶ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ, ವರುಣ, ಪೂಷಣರು ಯಾರೊಡನೆಯಾದರೂ ಬರಬೇಕೆಂದು ಆಹೂತನಾಗಿದಾನೆ (೧೦-೯೮-೧). ಕೂಸದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ತ್ರಿತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನು (೧-೧೦-೧೩-೧೭).

ಸೋತೃವನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೨೫-೧) ಆದರೆ ಸ್ತುತಿದ್ರೋಹಿಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೨೩-೪). ಧರ್ಮಪ್ಪನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಪಾರುಮಾಡಿ, ಸಂಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೮-೩ ; ೨-೨೩-೪ ರಿಂದ ೧೦). ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು (೩-೧೦-೪ ; ೩-೯೭-೪), ತ್ರೀಮಂತನೂ, ಸಮೃದ್ಧಿದಾಯಕನೂ ಆಗಿದಾನೆ (೧-೧೮-೨). ರೋಗ ಸಂಹಾರಕ ಮತ್ತು ಲಯುದಾರ್ಥ (೧-೧೮-೨). ಇಷ್ಟು ದಯಾಶಾಲಿಯಾದ ಇವನು ಪಿತೃವೆಂದು ಸಂದೋಧಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ (೪-೫೦-೬ ; ೬-೭೩-೧).

ಅವನು ದೇವತ್ವವಿಶ್ವತನು (೫ಸುಕ್ತ ೨-೨೩-೨), ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು (೩-೬೩-೪ ; ೪-೫೦-೬), ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಹೆಚ್ಚು ದೇವತ್ವವುಳ್ಳವನು (೨-೨೪-೩). ದೇವತೆಯ ರೂಪದಿಂದ, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೨-೨೪-೧೧ ; ೮-೬೧-೧೮ ಮತ್ತು ಹೋಲಿಕೆ). ಧೂಮಿವು ಎರಡು ಕೊನೆಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ಇವನು ದೂರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. [೪-೫೦-೧] ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೂ ಒಬ್ಬರಾದಮೇಲೊಬ್ಬರು ಉದಯಿಸುವುದು ಅವನ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದಲೂ ಕೃತ್ಯವೇ [೧೦-೬೮-೧೦]. ಸತ್ಯಗಳ ದೇವತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ [೧೦-೬೮ ಮತ್ತು ೧೯] : ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಕೆಲವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ದೇವತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ [ಕೈ. ಸಂ. ೪-೪-೧೦-೧] ; ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ಗುರುಗ್ರಹವೆಂದು ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶಗಳಿಂದ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಭಕ್ತಿ, ಅಥವಾ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ; ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೆಂಬ ಈ ಹೆಸರು ವಿಶಾಂಕತಿ, ಗೃಹಪತಿ, ಸದಸಸ್ಪತಿ, ಇವುಗಳಂತೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಳಿಯದೇ, ಸ್ವತಂತ್ರ ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಅಗ್ನಿಯೊಂದೇವಿಶೇಷ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಇಂದ್ರನ ರೂಪಾಂತರ, ಚಂದ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಸೋಮ

ಸೋಮನುಯಾಗಗಳ ಮುಗ್ಧೀದದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಸೋಮದೇವತೆಯೂ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದೇ. ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಗಂಧಿಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಬೇರೆ ೬ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ೧೨೦ ಸೂಕ್ತಗಳು ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತವೆ. ೪೫ ಸೂಕ್ತಭಾಗಗಳೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಪೂಷಣ, ಅಥವಾ ರುದ್ರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ೫-೬ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಸೋಮ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಪದವಾಗಿ, ಸಮವಾರು ೧೨೦ ಸಲ ಒರುತ್ತದೆ. ಸಂಖ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ಸೋಮದೇವತೆಯು ಮೂರನೆಯದು. -ಮನುಷ್ಯ ತ್ಯಾರೋಪಣೆಯ ಬಹಳ ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಸೋಮಲತೆ ಮತ್ತು ಅದರ ರಸಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಅದರಿಂದಲೇ ಆ ದೇವತೆಯ ರೂಪ, ಅಂಗಗಳು ಅಥವಾ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೂ ಅಪರೂಪ. ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯಗಳೇನಾದರೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದು, ನಿರ್ವರ್ಣ ಅಥವಾ ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇಂದು ಅಥವಾ ಸೋಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು; ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿ, ಹೋಮ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು, ಇವನಿಗೂ ಅಹ್ವಾನವಿದೆ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲ ಪೂರ್ತಿ, ಸೋಮರಸದ ವಿಷಯವೇ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರುವುದು; ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು, ಊರ್ಣಮಯವಾದ ಜರಡಿಯ ಮೂಲಕ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಶೋಧಿಸುವುದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪಾನೀಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ಅರ್ಪಿಸುವುದು (೧-೯೪-೧೪; ೫-೫-೧; ೮-೪೩-೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ), ಅಥವಾ ಮುತ್ತಿಜರು ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳೇ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಲತೆ, ಅದರಿಂದ ತೆಗೆದ ರಸ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿನೇನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲತೆಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ 'ಅಂಶ' (೯-೬೭-೨೮) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹಸುಗಳು ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ, ಈಚುಗುರು ಹಾಲನ್ನು (ರಸವನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತದೆ (೯-೯-೧೯). 'ಅಂಧಃ' ಎಂದರೆ ಸೋಮ ಲತೆಯು (೮-೩೨-೨೮; ೧೦-೯೪-೮ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದಿತು (೯-೬೧-೧೦); ಗಡುಗವು (ಶ್ವೇನ) ಅದನ್ನು ತಂದಿತು (೫-೪೫-೯, ೯-೬೮-೬; ೧೦-೧೪೪-೫). 'ಅಂಧಃ' ಎಂಬ ಪದವು ರಸಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಇಂದು'ವು ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (೯-೫೧-೩; ೧೦-೧೧೫-೩). ರಸಕ್ಕೆ ಸೋಮ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು; ಆದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ 'ರಸ' ಎಂಬ ಪದವೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೧-೧೮೭) ಮಾತ್ರ ರಸವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಓತು' (ಪಾನೀಯ) ಎಂಬುದೂ, ಅನೇಕ ಕಡೆ 'ಮದ' (ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು) ಎಂಬುದೂ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ, 'ಅನ್ವ' ಎಂಬುದೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

(೭-೯೮-೨; ೮-೪-೧೨; ಕ. ಪ್ರಾ. ೧-೬-೪ ಮತ್ತು ೫). ಅತ್ತಿನ್ನೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಮಧು ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಜೇನುಕುಪ್ಪು ಅಥವಾ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಿಹಿಯಾದ ಪಾನೀಯ ಎಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೋಮರಸಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೪-೨೭-೫; ೮-೬೯-೩). ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ, ಮಧುವೆಂದರೆ ಅಮೃತ ಅಥವಾ ಸೋಮವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ ರಂತೆಯೇ ಸೋಮರಸವು ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದಾಗ ಅಮೃತವೆನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೫-೨-೩; ೬-೩೭-೩ ಇತ್ಯಾದಿ; ವಾ. ಸಂ. ೬-೩೪; ಶ್ರೀ. ಪ್ರಾ. ೯-೫-೧೮). ರಾಜಸಾದ ಸೋಮನು ಅಥವಾಸನಾದರೆ ಅಮೃತ ವಾಗುತ್ತಾನೆ (ವಾ. ಸಂ. ೧೯-೭೨). ಸೋಮ್ಯಂ ಮಥು (ಸೋಮಸಂಬಂಧವಾದ ಮಾದಕ ದ್ರವ್ಯ) ಎಂಬ ದೊಂದು ಪ್ರಯೋಗ (೪-೨೬-೫; ೬-೨೦-೩). ಆಲಂಕಾರಕವಾಗಿ, ಸೋಮವು ಪೀಯೂಷ (೩-೪೮-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಕ್ಷೀರ (೯-೧೦೭-೧೨), ಜೆಗುರಿನ ಆಲೆ (೯-೯೬-೮) ಅಥವಾ ಜೇನುಕುಪ್ಪದ ಸಾರ (೫-೪೩-೪) ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಲಂಕಾರಕ ಸಾಹಾಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಇಂದು (ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಬಿಂದು, ಹವು) ಎಂಬ ಪದ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹನುಯೆಂದರ್ಥಕೊಡುವ 'ದ್ರವ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ, 'ಸು' (ಹಿಂಡು) ಧಾತುವು (೯-೬೨-೪; ಇತ್ಯಾದಿ), 'ದುಹ್' (ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದು) ಧಾತುವು (೩-೩೬-೬ ಮತ್ತು ೭ ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ರಸವು ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (೧-೧೨೫-೩; ೬-೧೭-೧೧ ಮತ್ತು ೨೦) ಮತ್ತು ಮಧುವಿತ್ತಿಕವಾಗಿದೆ (೯-೯೭-೧೪). ಮಧು ಪದಕ್ಕೆ ಸಿಹಿಯಾದ ಎಂದರ್ಥವಾದರೂ, ಸೋಮಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಾಗ ಮಧುವಿತ್ತಿಕ (ಜೇನುಕುಪ್ಪು ಬೆರೆಸಿರುವುದು) ಎಂತಲೇ ಅರ್ಥವಾದಿರಬೇಕು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೯-೧೦೭-೪; ೯-೮೬-೪೮; ೯-೯೭-೧೧; ೯-೧೦೯-೨೦). ಗಾಢದಿಂದ ಹರಿದು ಬರುವ ಸೋಮರಸವು ಜಲಪ್ರವಾಹವೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೯-೮೦-೫); ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅಲೆ (೯-೬೪-೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ), ಅಥವಾ ಜೇನುಕುಪ್ಪದ ಅಲೆ (೩-೪೭-೧) ವೊಂದರಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸುವ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವ (೧೦-೧೫-೩) ಸಮುದ್ರ (೫-೪೭-೩; ೯-೬೪-೯ ಇತ್ಯಾದಿ)ವೊಂದರಾದ ಹೆಸರು. ಸ್ವರ್ಗೀಯ ಸೋಮವನ್ನು ಉಪ್ಪು (ಹಾವಿ)ವೆಂದು ಕರೆಯಿದೆ; ಇದು ಗೋವುಗಳಿಂದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಕ್ರಮದ ದ್ರವ್ಯ (೫-೪೫-೮); ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಲಗಾಮು (ಬೆರಳು)ಗಳಿಂದ ವಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೬-೪೪-೨೪); ಈ ಸೋಮವು ವಿಷುವಿಷ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರನೆಯ ಹಿಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿದೆ (೧-೧೫೪-೫).

ಲಕೆ ಮತ್ತು ರಸಗಳ ವರ್ಣವು ಬಹು (ಕಂದು) ಅಥವಾ ಅರುಣ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚುಸೂ ಹರಿ (ಪೂಜಿಸುವುದು) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸೋಮವು ಫಸುಗೇವಾದ ಗಿಡದ ಪಾಪೆ (೧೦-೯೪-೩); ಕೆಂಪು ಛಾಯೆಯ ರಸವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೆಗುರು (೭-೯೮-೧); ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಜೆಗುರು ಜರಡಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹಿಂಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೯೨-೧). ಸೋಮ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಾರ್ಥದ ಬಣ್ಣವು ಕಪಿಲವರ್ಣವಿರಬೇಕೆಂದು ಧಿರುವುವು (ಕ. ಪ್ರಾ. ೪-೫-೧೦-೮); ಸೋಮವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಗೋವು ಕಪಿಲವರ್ಣವಾಗಬೇಕೆಂದು (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೬; ಕ. ಪ್ರಾ. ೩-೬-೧-೪).

ಸೋಮರಸವು ಲೈಂಗಿಕವಾದ ಕುದ್ರವಾಹಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೮೬-೩೪); ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ (೯-೮-೪; ೯-೧೫-೯ ಇತ್ಯಾದಿ), ಅಥವಾ, ಸ್ಯೂಗ್ಯವಾಗಿ, ಹತ್ತು ಬಹು, ಸೋಮರಸವು ಕಷ್ಟಿಯೆಂಬ (೯-೧-೬;

೯-೬-೫) ಅಥವಾ ವಿವಸ್ವತನ ಪುತ್ರಿಯರಿಂದ (೯-೧೪-೫) ಸುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಽನೀಯವಾಗಲೆಂದು, ತ್ರಿಶನ ಕನ್ಯೆಯರು, ಕಂಠಭಾಗಿಯರು ರಸವನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೯-೩೨-೨; ೯-೩೮-೨), ಸೋಮರಸವು ಸೋಯಪುತ್ರಿಯಿಂದ ಆನೀತವಾಯಿತು ಅಥವಾ ಶುದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (೯-೧-೬; ೯-೭೨-೩; ೯-೧೧೩-೩). ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಶುದ್ಧೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೯೬-೧೩; ೯-೧೧೩-೫). ಸೋಮಭಾಷವನ ಮಾಡುವ ಮುತ್ತಿಜರು ಅಧ್ವಯುರ್ವಗಳು (೮-೪-೧೧).

ಚಿರುಸು ಕಲ್ಪಿನಿಂದ ಆರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೬೭-೧೯) ಅಥವಾ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಕುಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೧೦೭-೧೦); ಗಿಡವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧೦-೮೫-೩). ಕಲ್ಲುಗಳು ಅದರ ತೋಗಟಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತವೆ (ಶ್ರೇ. ಐತ್ಯ. ೩-೭-೧೩-೧). ಆ ಶಿಲೆಗಳು ಒಂದು ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಏಕತವಾಗಿವೆ; ಗೋವಿನ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತಾರೆ (೯-೭೯-೪). ಸೋಮವು ನೇದಿಯ ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೫-೩೧-೧೨). ಈಗ ನೇದಿಯ ಮೇಲೆ ಇಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕೈಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೭-೨೨-೧; ೯-೭೯-೪, ಅ. ವೇ. ೧೧-೧-೧೦). ಎರಡು ಬಾಹುಗಳು ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಬೆರಳು ಗಳು ಕಲ್ಲನ್ನು ತಕ್ಕುತ್ತವೆ (೫-೪೩-೪). ಅದರಿಂದಲೇ, ಕಲ್ಲುಗಳು ಹತ್ತು ಲಗಾಮಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು (೧೦-೯೪-೮). 'ಯುಕ್ತಾತಿ' (ಹೂಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬೆರಳು ಗಳು ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (೧೦-೯೪-೬). ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅದ್ರಿ ಅಥವಾ ಗ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಪದಗಳೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಹುವಚನ ಅಥವಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ ಗಳ ಪ್ರಯೋಗ. ಈ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವ (೮-೨೨-೨), ಭರತ (೩-೩೬-೭), ಪರ್ವತ (೩-೩೫-೮), ಮತ್ತು ಪರ್ವತಾ ಅದ್ವಯ: (೧೦-೯೪-೧) ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದೇ ಪ್ರಾಯಕ ವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿದೆಯಿಂದ (ಉಲೂಖಲ) ಕುಟ್ಟುವುದೂ ಸಮ್ಮತವೇ (೧-೨೮-೧೦೦೦೪).

ಹಿಂದಲ್ಪಟ್ಟು, ರಸವು ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಕುರಿಯ ತುಸ್ತುಬಿಡಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜರಡಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿಯ ಲ್ಪಟ್ಟು, ಅದರಿಂದ ತೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೬೩-೧೦; ಇತ್ಯಾದಿ; ೯-೬೯-೯). ಇಲ್ಲಿ ಕಶ್ವಲಗಳೆಲ್ಲಾ ದೂರ ವಾಗಿ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸೋಮರಸವು ದೇವತೆಗಳ ಆಸ್ವಾದನೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೭೮-೧), ಈ ಜರ ಡಿಗೆ ನಾನಾ ಹೆಸರುಗಳು; ಶ್ರೇಷ್ಠ, ರೋಮ, ವಾರ (ಶುದ್ಧಿ), ಪವತ್ರ (ಜರಡಿ), ಸಾಸು ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಪದ ಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವಿ (ಕುರಿ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಅವಿ ಎಂಬುದೇ ಈ ಜರಡಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ಇದರ ಮೂಲಕ ಹಾದುಹೋದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಪವಮಾನ ಅಥವಾ ಪುನಾನ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಪೂ ಶುದ್ಧಿಹೊಂದು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದು). ಮೃಹ್-ಶುದ್ಧಿವಾದು ಎಂಬುದು, ಜರಡಿ ಯಿಂದ ತೋಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಹಾಲು, ನೀರುಗಳ ಮಿಶ್ರಣಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ (೯-೮೬-೧೧; ೯-೯೧-೨). (ಮಿಶ್ರತವಲ್ಲದ) ಶುದ್ಧವಾದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧ, ಶುಕ್ರ, ಶುಚಿ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರು (೮-೨-೧೦; ೯-೩೩-೨; ೧-೫-೫; ೧-೩೦-೨). ಈ ಶುದ್ಧ ಸೋಮವು ವಾಯು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ; ಶುಚಿಪಾ (ಶುದ್ಧ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವನು) ಎಂಬುದು ವಾಯುವಿನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಸೋಮ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಗೃಹಗಳನ್ನು (ದೇವತಾದ್ಯಂದ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸೋಮ) ಅರ್ಪಿಸು ವಾಗ, ಶುದ್ಧ ಸೋಮವು ಇಂದ್ರ ವಾಯುಗಳಿಗೂ, ಕ್ಷೀರಮಿಶ್ರಿತವಾದುದು ಮಿಶ್ರತವರಣಿಗೂ, ಮಘ ಮಿಶ್ರಿತ ವಾದುದು ಅತ್ತಿನಿಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಜರಡಿಯಿಂದ ಬಂದ ಮೇಲೆ, ಸೋಮವು, ಕಲಶಗಳು ಅಥವಾ ದ್ರೋಣ (ಮರದಪಾತ್ರೆ) ಗಳೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ (ಫ-೬೦-೩; ಇತ್ಯಾದಿ). ಊದುಗಳಿಗೆ ಎಮ್ಮೆಗಳು ನುಗ್ಗುವಂತೆ, ಸೋಮವು ದ್ರೋಣಗಳ ಕಡೆ ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ (ಫ-೩೩-೦; ಫ-೯೩-೬). “ ದೇವತೆಯು ಮರದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಫ-೨-೦) ; ಪಕ್ಷಿಯು ಗಿಡದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ, ಮಾಸಲುಗೊಂಪು ಬಣ್ಣದ ದ್ರವವು ಬೋಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಫ-೬೩-೫). ಬಾನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮವು ನೀರಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲೆಯೊಡನೆ ಕೀರಿ, ಕಾಂಡವು ಭೋಗರ್ಪೆಯುತ್ತದೆ (ಫ-೬೪-೫). ಗೂಳಿಯು ದನದ ಮಂದಿಯ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ, ಇಂದುವು (ಸೋಮವು) ದ್ರೋಣ ಪಾತ್ರೆಯ ಕಡೆ, ಜೋರಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ, ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ ; ಗಾಳಿಮಾಡುತ್ತಾ, ಮುತ್ತಿಜರು ನೀರು ಬೆರೆಸಿದಾಗ, ಸೋಮವು ದ್ರೋಣಪಾತ್ರೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತದೆ (ಫ-೬೬-೫ ; ಫ-೧೦೬-೨೬). ವಿಪ್ರರು ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ, ಹಾಲು ಕರೆದಂತೆ ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಫ-೬೯-೪). ಉಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಡು ಬಂದು, ದ್ರೋಣಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಅವನು (ಸೋಮವು) ಹತ್ತು ಜನ ಕನ್ಯೆಯರಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಫ-೬೭-೭). ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಈ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧಕರ್ತೃ ಮಿಶ್ರಣದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ (ಫ-೩೦-೫ ; ಫ-೫೩-೪ ; ಫ-೮೬-೮ ಮತ್ತು ೨೫). ಸೋಮ ಬಿಂದುಗಳು ಪ್ರವಾಹಗಳಿಗೆ ಹೊಳಪನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಫ-೬೬-೭). ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ (ಉದಕಮಿಶ್ರಣ) ಮೃಜ್ ಧಾತುವಲ್ಲದೆ, ‘ ಆ ಧಾವ್ ’ ಧಾತುವೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಫ-೧೧-೬), ಸೋಮವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಾಗ, ಮೊದಲು ‘ ಸವನ, ’ ಅನಂತರ ‘ ಉದಕಮಿಶ್ರಣ ’ ಬರುತ್ತದೆ (೬-೩೩-೬ ; ಫ-೧೧-೬ ; ಫ-೩೧-೫ ; ಅ. ವೇ. ೬-೩-೧) ; ಸೋಮ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಮೊದಲು ಸವನವೂ, ಅನಂತರ ಆಧಾವನ (ತೋಳಿಯುವುದು) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ (ಬೋಗುಣ), ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ಫ-೩೩), ಕ್ಷೀರವು ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬೆರೆಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಫ-೮-೬ ; ಇತ್ಯಾದಿ). ನೀರು ಹಾಲು ಎರಡೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸೋಮ ದೇವತೆಯು ನೀರಿನ ಉಡುವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಗೋವುಗಳನ್ನು (ಹಾಲು) ಧರಿಸಲವೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ, ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳು ಅವನ ಕಡೆ ಹರಿಯುತ್ತವೆ (ಫ-೩೩, ೪). ಜನರು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ, ರಸವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕೊಳೆದು, ಗೋರೂಪ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಸೋಮಲತೆಗಳಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ (ಫ-೧೧-೬ ; ೨೩-೬-೦ ; ೬-೪೦-೩ ; ಫ-೬೬-೨೪, ೨೫ ; ಫ-೯೬-೧೯ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಸೋಮರಸವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಚೀನ: ೫-೨೬-೫), ಕ್ಷೀರಮಿಶ್ರಿತ (ಗವಾಶಿರಿ), ದಧಿಮಿಶ್ರಿತ (ದಧ್ಯಾಶಿರಿ) ಮತ್ತು ಯವ ಮಿಶ್ರಿತ (ಯವಾಶಿರಿ). ಈ ಮಿಶ್ರಣಕ್ಕೆ ವಸ್ತ್ರಧಾರಣೆಯೆಂದು (ವಸ್ತ್ರ, ವಾಸಿ, ಅಶ್ವ) ಹೇಳಿದೆ ; ‘ ನಿರ್ಜರ್ ’ (ಹೊಳೆಯುವ ಉಡುವು ಫ-೧೪-೫) ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು. ಈ ಪದವು ಜರಡಿಗೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ (ಫ-೬೦-೬) ಇದರಿಂದಲೇ ಸೋಮವನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯಯುಕ್ತವಾದುದು (ಫ-೩೪-೪ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಒಡನೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದುದು (ಫ-೧೧-೨) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು. ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಭೃತ (ಫ-೮೩-೩) ಅಥವಾ ಉದಕ ಮಿಶ್ರಣವೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅತಿರ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲ.

ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯನ (ಅರ್ಥ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಏನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸುವುದು) ವೆನ್ನುವುದೊಂದು ಕರ್ಮ (ಮೈ. ಸಂ. ೪-೫-೫). ಮುಗ್ಧೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು (ಆಚಾರ್ಯ) ಸೋಮಕ್ಕೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಧಾತು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ಒಂದು ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ (೯-೩೧-೪) ಮಾತ್ರ ಈ ಯಜ್ಞಾಂಗ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಸೋಮರವನು, ನದಿ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಉಬ್ಬುತ್ತದೆ (೯-೬೪-೮, ೯-೧೦೭-೧೨).

ಸೋಮನು ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರುಸಲ ಹಿಂಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಗಳು ಸಾಯಂಸವನಕ್ಕೂ (೪-೩೩-೧೧; ಇತ್ಯಾದಿ), ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನೇ [೪-೩೬-೭] ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸವನಕ್ಕೂ [೨-೨೧-೧ ಮತ್ತು ೨; ೮-೩೬-೧], ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಥಮ ಪಾನಮಾಡಲು ಪ್ರಾತಃಸವನಕ್ಕೂ ಆಹಾರಾರಾಗತ್ತಾರೆ [೧೦-೧೧-೧].

ಸೋಮರಸದ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯ ಸ್ಥಾನ [ಸಥಸ್ಥ] ವು ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ; ಒಂದು ಸಲ ಅವನಿಗೆ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ, ಈ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತದೆ [೯-೧೦೩-೨]. ತ್ರಿಪಥಸ್ಥ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸೋಮಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ [೮-೮೩-೫]. ಈ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದರೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಹಾಕುವ ಮೂರು ದ್ರೋಣಗಳಿರಬಹುದು [ತೈ. ಸಂ. ೩-೨-೧-೨; ಕಾ. ಶ್ರು. ಸೂ. ೯-೫-೧೬; ೯-೭-೪, ಮು. ವೇ. ೮-೨-೮ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ]. ಇಂದ್ರನು ಮೂರು ಸರೋವರಗಳಿಂದ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೫-೨೯-೭ ಮತ್ತು ೮; ೬-೧೭-೧೧; ೮-೭-೧೦). 'ತ್ರಿಪ್ಥಸ್ಥ' ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು ಸೋಮದೇವತೆಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು. ರಸಕ್ಕೆ ಇದು ಒಂದುಸಲವಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೭-೩೬-೧). 'ಘೃತಪ್ಥಸ್ಥ' ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ, ಆಘೃತ ಹೋಮವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಮಿಶ್ರಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ನೀರು ಬೆರೆಯಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ವಿಧ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ನದಿಗಳು ಸೋಮವನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹರಿದು ಬರುತ್ತವೆ (೯-೩೦-೩). ವಾರಿಗಳು ಅವನ ನಿಯಮಗಳನ್ನೇ ಪಾಲಿಸುತ್ತವೆ (೯-೮೨-೫). ಸೋಮನು ಪ್ರವಾಹಗಳ ಮುಂದುಗಡೆ ಹರಿಯುತ್ತದೆ (೯-೮೬-೧೨); ನದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ರಾಜ (೯-೧೫-೫; ೯-೮೬-೩೩; ೯-೮೯-೨), ಅನೇಕ ಪಯಿರಿಗೆ ಯಜಮಾನ (೯-೮೬-೩೨) ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರರಾಜ, ದೇವತೆ (೯-೧೦೭-೧೬). ನೀರುಗಳು ಅವನ ಭಗಿನಿಯರು (೯-೮೨-೩). ನೀರುಗಳಿಗೆ ನಾಯಕನಾದುದರಿಂದ, ಮಳೆಗೂ ಅವನೇ ಒಡೆಯ (೯-೭೪-೩). ನೀರನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು ಮಳೆಗೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೯-೯೬-೩). ಆಕಾಶದಿಂದ ಮಳೆ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೮-೮; ೯-೪೯-೧; ೯-೯೭-೧೬; ೯-೧೦೮-೯ ಮತ್ತು ೧೦). ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸೋಮ ಬಿಂದುಗಳೇ ಮಳೆ ಹಳಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (೯-೪೧-೩; ೯-೮೯-೧; ೯-೧೦೬-೯). ಮಳೆ ಮೋಡದಂತೆ, ಮಧುಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮನು ಹರಿಸುತ್ತದೆ (೯-೨-೯). ಅದೇರಿತೆ, ಪವನವಾದ ಬಿಂದುಗಳೂ (ಸೋಮಬಿಂದುಗಳು), ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ, ಆಕಾಶದಿಂದ, ಭೂಭಾಗಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (೯-೬೩-೨೭). ಸುವಾದ ಸೋಮನು, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆನೀರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೮-೭-೧೦; ೯-೭೪೪; ೧೦-೩೦-೪ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಇಂದ್ರನ ಪಾನೋಪವಾದ ಮಾಡಕದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನೀರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ (೧೦-೩೦-೯). ಸೋಮನು ನೀರಿನಲ್ಲೇ ಅಳಿವ್ಯದ್ರಿಯಾಗುವ ಬಿಂದು (೯-೮೫-೧೦; ೯-೮೯-೨). ಅದರಿಂದಲೇ ಅವನು ನೀರಿನ ಅಂಕುರ (೯-೯೭-೪೧; ತ. ಐತ್ಯ. ೪-೫-೫-೨೧) ಅಥವಾ ಶಿಶು; ಹೊಸದಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಂಧರ್ವ (ಆಶಾಂ ಗಂಧರ್ವಃ) ನಷ್ಟು ವಿಳು ಜನ ಸಹೋದರಿಯರು, ಅವನ

ಜನನಿಯಂತೆ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದಾರೆ (೯-೮೬-೩೬; ೧೦-೦೩-೫ ನ್ನು ಹೋಲಿ); ಅಥವಾ ನೀರುಗಳಿಗೆ ಅವನ ತಾಯಿಯರು (೯-೬೧-೪). ನೀರು ಅಥವಾ ಗೋವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತರುಣನೆಂದು ಸೋಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ (೫-೪೫-೯; ೯-೯-೫).

ದೋಷಮಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ತುದಿಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಥವಾ ಕಲಶಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವು ಮಳೆಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ (೯-೪೦-೩). ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜರಡಿಮಿಂದ ಸೋಮ ದಿಂಡುಗಳು ಉಕ್ತೆ ಹರಿಯುವಾಗ ಆಗುವ ಶಬ್ದವು ಯೋಧರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತಟ್ಟೆ ದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (೯-೬೯-೨). ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು, ಗರ್ಜಿಸು, ಅರಜು ಎಂಬರ್ಥಕೊಡುವ 'ಕ್ರಂ' 'ನದ', 'ಮಾ', 'ರು', 'ವಾಶ' ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (೯-೯೦-೩; ೯-೯೫-೪ ಇತ್ಯಾದಿ). 'ಪ್ರಸ' (ಗುಡುಗು) ಧಾತುವೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೯-೮೬-೯). ವಿಪ್ರರು ಘರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೋಮಲತೆಗಳಿಂದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ (೯-೬೨-೬). ಸೋಮವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಿಡಲೂ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ (೯-೪೧-೩; ೯-೮೦-೧; ೯-೮೪-೩; ೯-೮೬-೮). ಸ್ವರ್ಗೀಯ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ನಡೆದಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಮಳೆಗಾಳಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿರಬಹುದು.

ಸೋಮವು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೋಲಿಕೆ, ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆವೆಂದೇ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದೆ. ಗೂಳಿಯಂತೆ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅವನು ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (೯-೬-೩); ಕಂದುಬಣ್ಣದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ (೯-೨-೬) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಸೋಮಕ್ಕೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿವ ನೀರು ಅಥವಾ ಹಾಲುನೀರುಗಳಿಗೆ ಗೋ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ವಾಂಗಳಿಗೆ, ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಗೋವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವೇ ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗೋವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆವೆಂದೇ ಇದಾನೆ (೯-೧೬-೬; ೯-೬೯-೪; ೯-೬೬-೬) ಅಥವಾ ಗೋವುಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಒಡೆಯ (೯-೬೨-೪). ಗೋವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆವೆಂದೇ (೯-೬೧-೯) ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆವು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುವಂತೆ ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (೯-೬೧-೬) ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳೂ ಅವನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅರಕುತ್ತದೆ (೯-೮೦-೨; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮತ್ತು ನದಿಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ (೬-೪೪-೨೧). ಸೋಮದ ರಥವು ಅನೇಕ ಸಲ ಮಹಿಷಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸೋಮನನ್ನು 'ಪಶು' ವೆಂದೇ ಕರೆದಿದೆ (೯-೮೬-೪೩). ಗೋ (ವಾಂ) ವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆವೆಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಸೋಮವು ನೀರನ್ನು (ಗೋವನ್ನು) ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ (೧೦-೩೬-೮; ೯-೧೯-೫ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಅವನು ವೀರಾಧಾನ್ ಮಾಡುವವನೂ (ರೇತೋಧಾ) ದೊಡ್ಡ; ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಯೆಷ್ಟಾಗಿ ಹಂವ್ರಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಮೈ. ಸಂ. ೧೩-೯). ಅದುದರಿಂದಲೇ ಫಲವತ್ತವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು (೯-೩೦-೪; ೯-೨೪-೫). ಸೋಮವನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆನೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದರಿಂದ (ಉಕ್ತಾ, ವ್ಯವಾ, ವ್ಯವಾ), ಅವನ ಕೊಂಬುಗಳು ಹೊರಹಾಕಿವೆಯೆಂದು (ತಿಗ್ವ್ಯಂ) ವರ್ಣನೆ. ಈ ಪದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅದು ಕಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಐದುಸಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದರ್ಥಕೊಡುವ ಪದ ಸಹಜರೀತವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಪಾಪಿಯನಾದ 'ಮಾಘ' ವು ಮೊನ್ನೆಹಾದ ಶೃಂಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆವೆಂದೆ (೧೦-೮೬-೧೫). ಸೋಮವೇವೆತೆನೂ ಅನ್ನಿಯಂತೆ, ಶೃಂಗಗಳನ್ನು ಮನೆಯುತ್ತಾನೆ (೯-೧೫-೪; ೯-೬೦-೬).

ಸೋಮವು ಹುರುಳಾದುದು. ಸೋಮರಸವು ಹರಿಯುವ ವೇಗವನ್ನು ಬಹಳ ಸಲ ಕುತುರಿಸುವೆಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಹತ್ತು ಜನ ಕನ್ಯೆಯರು (ಬೆರಳುಗಳು) ಸೋಮವನ್ನು ಉತ್ತಮಾಶ್ರಯಿಸಿ, ತಿಳಿಯುವೆಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಹತ್ತು ಜನ ಕನ್ಯೆಯರು (ಬೆರಳುಗಳು) ಸೋಮವನ್ನು ಉತ್ತಮಾಶ್ರಯಿಸಿ, ತಿಳಿಯುವೆಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ತ್ತಾರೆ (೯-೬-೫). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮದವನ್ನು ಒಟುವುದು ಸೋಮರಸದ ಬಿಂದುವೂ ಒಂದು ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅತ್ತೆ (೯-೬-೧೭). ದೋಣವಾತ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಿರುವ ಪಕ್ಷಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೯-೭-೫; ಇತ್ಯಾದಿ).

ರಸವು ಹರಿದು ವರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮದ ಛಾತಿ ಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚೆಚ್ಚಿಸಿರುವುದು ಅದರ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಅವನ ಕಿರಣಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅವನನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದ ಅವ್ಯತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (೯-೭-೪; ೯-೮-೩೨; ೯-೭-೧೯ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನೇರಿ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸಮ್ರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೇ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಅವರಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೪-೫). ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿ, ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನ್ನೂ ಕಾಂತಿಯುತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೯-೯-೩). ಸೂರ್ಯವು ಅವನನ್ನು ಶುದ್ಧೀಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ (೯-೧-೬). ಈ ಮೇಲೆ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ಇವನು ಕತ್ತಲೆನಡನೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಾನೆ (೯-೯-೭). ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೮-೨೨) ಅಥವಾ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದಂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೯-೬-೨೪; ೯-೧೦-೮; ೯-೧೦-೮ ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸಾಧಾರಣವಾದ ಆಹಾರ ಅಥವಾ ಪಾನೀಯಗಳಲ್ಲಿ ಇರದೇ ಇರುವ, ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಅಥವಾ ಅದನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಿದವರು ಯಾರೇ ಆಗಲಿ, ಅವರನ್ನು ಚೇತನಗೊಳಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ, ಇದು ದಿವ್ಯವಾದ ಪಾನೀಯ, ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಅಥವಾ ಅದೇ ಅಮೃತ ಎಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದರೆ ಅಮರರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಯಾಗಲಾರದು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ (೯-೮-೨) ಮತ್ತು ಅಮರತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಮದ್ಯ (೧-೮-೪) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸುತವಾಗಿ, ಕ್ಷೀರವಿಕ್ರಿತವಾದ, ಈ ರಸವನ್ನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೯-೧೦-೧೫); ಇದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (೮-೨-೧೮) ಮತ್ತು ಪಾನಮಾಡಿ ಹೃಷ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ (೮-೫-೧೦). ಸೋಮವು ನಿತ್ಯವಾದುದು (೧-೪-೩-೯; ೮-೮-೧೨; ೯-೩-೧ ಇತ್ಯಾದಿ). ದೇವತೆಗಳು ಅವು ರತ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದರು (೯-೧೦-೬). ಅವನು (ಸೋಮದೇವತೆಯು) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (೧-೯-೧೬; ೯-೧೦-೩) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೯-೧೧; ೮-೮-೩) ಶಾಶ್ವತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವೂ, ಏತ್ಯವೂ, ಅನಿವಾರ್ಯವೂ, ವೈವಸ್ವತನ ವಾಸಸ್ತಳವೂ ಅದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ತನ್ನ ಆರಾಧಕನನ್ನು ಅಮರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಇರಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೧೩-೭ ಮತ್ತು ೮).

ಅದುದರಿಂದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ಸೋಮನಿಗೆ ವೈದ್ಯಶಕ್ತಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ರೋಗಿಗೆ ಸೋಮ ರಸವು ಔಷಧವೆನಿಸಬಹುದು (೮-೬-೧೭). ಅದರಿಂದಲೇ ಸೋಮದೇವತೆಯು ಏನು ಕಾಯಿಲೆಯಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅಂಥರಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನೂ, ಹೆಳವರಿಗೆ ಕಾಲನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೮-೬-೨; ೧೦-೫-೧೧). ಅವನು ಮನುಷ್ಯರ ದೇಹಗಳ ರಕ್ಷಕನು; ಅವರ ಅಂಗಾಂಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ (೮-೪-೯); ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೯-೧೬; ೮-೮-೪ ಮತ್ತು ೬; ೯-೪-೬; ೯-೯-೬). ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಹೃದ್ಯತವಾದ ಪಾಪವೂ ಪರಿಹೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಸಕ್ಯವು ನಾಶವಾಗಿ, ಸತ್ಯವು ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಮರಸವು ದೇಹದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ದೋಷಯನ್ನು ಅಂಚಿಗು (೯-೯೫-೨) ಮುಂದೆ ಹೊರಡಿ ಸುವಂತೆ, ಉಚ್ಚಾರಣಾ ಕಕ್ರಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ (೬-೪೬-೩; ೯-೮೪-೪; ೯-೯೫-೫; ೯-೯೭-೩೨). ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ; ಸೋಮನಿಗೆ ವಾಚಸ್ಪತಿ (೯-೨೬-೪; ೯-೧೦೧-೫) ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯೆತ ಸಾಮುಕ (ವಾಚೋ ಅಗ್ನಿಯ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ; ೯-೭-೩; ೯-೬೨-೨೫ ಮತ್ತು ೨೬, ೯-೮೬-೧೨, ೯-೧೦೬-೧೮). ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಅವನು ಕೂಗುತ್ತಾನೆ (೯-೬೮-೮) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾಚ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ, ದೇವತೆಗಳು ಸೋಮದ ಬೆಲೆಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯೆತೇ ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು ಹೇಳಿದೆ. ಸೋಮವು ಪ್ರವಿಲವಾದ ಛಾವನೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ (೬-೪೬-೩). ಆರಾಧಕರು ಅಂಶಿ ಘೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ಸೋಮವಾಸ ಮಾಡಿದೇವೆ; ಅಮರರಾಗಿ ದ್ವೇಷ; ಬೆಳಕಿನ ಛಾವನೆಗೆ ಬಂದಿದೇವೆ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದೇವೆ); ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿವೆಂದೇವೆ (೮-೪೮-೩). ಸೋಮವು ಛಾವನೆಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯ, ಮತ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಂದೆ, ನಾಯಕ ಅಥವಾ ಜನಕನೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವನು ಕವಿಗಳಿಗೆ ನಾಯಕನು; ವಿಪ್ರರಲ್ಲಿ ಮುಖಿಯು (ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಮುಖಿ, ೯-೯೬-೬). ಮುಖಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಮನಸ್ಸು; ಮುಖಿಗಳನ್ನೇ ಉತ್ತಮ ಮಾಡುವವನು (೯-೯೬-೧೮) ಮತ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಮಂತ್ರಗಳ ರಕ್ಷಕನು (೬-೫೨-೩). ಯಜ್ಞದ ಆತ್ಮವೇ ಅವನು (೯-೨-೧೦; ೯-೬-೮), ದೇವತೆಗಳಿಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಜನು (೯-೯೬-೬) ಮತ್ತು ಅವರವರ ಛಾವನೆಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ಹಂಚುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೫-೧೯). ಹೀಗೆ ಅವನ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನೊಬ್ಬ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮುಖಿ (೮-೬೮-೧). ದೇವತೆಗಳ ವಂಶಾವಳಿಯಲ್ಲೂ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ (೯-೮೧-೨; ೯-೯೫-೨; ೯-೯೭-೬; ೯-೧೦೮-೩). ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುವ, ವಿವೇಕಿಯಾದ ಆಲೆ (೯-೭೮-೨). ಸೋಮದೇವತೆಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೬೦-೯). ಆದುದರಿಂದ, ಅವನಿಗೆ ಅನೇಕ ನೇತ್ರಗಳು (೯-೨೬-೫) ಮತ್ತು ಸಹಸ್ರ ನೇತ್ರಗಳು (೯-೬೦-೧).

ಸೋಮವು (ಜೀವತೆಯು) ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಷ್ವೀನ್ಯಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಸು (೯-೯೬-೧೦); ಅಹತ ಮೂಲಕವೇ, ಅವನು ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು (೯-೯೭-೩೯). ಸೋಮನಿಗೆ ಪಿತ್ತಗಳ ಕೊಡನೆ ಬಾಂಧವ್ಯವಿದೆ (೮-೪೮-೩) ಅಥವಾ ಅವರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ (೨- ವೇ. ೧೨-೪-೧೩; ಕ ಪ್ರಾ. ೨-೬-೧-೪ ಇತ್ಯಾದಿ). ಪಿತ್ತದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೋಮಪ್ರಿಯರು (ಸೋಮ್ಯು ೧೦-೧೪-೬; ಅ. ವೇ. ೨-೧೩-೫) ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸೋಮರಸದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೋಮರಸವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸೋಮಜನ್ಯನಾದ ಸಂತೋಷ, ಉತ್ಸಾಹಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಸೋಮಜನ್ಯನಾದ ಮದದ ಪರಿಣಾಮವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಮೇಲೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ವಾಯು ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯು ಕಕ್ರಿಯನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತನೊಬ್ಬನ ಯುದ್ಧವಾಡಲು ಬೇಕಾದ ವಿಶೇಷ ಕಕ್ರಿಯು, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸೋಮರಸದಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೮-೧೧-೧೭ ಇತ್ಯಾದಿ). ಸೋಮರಸದಿಂದಂಟಾದ ಮದದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೧೦೦) ಮತ್ತು ಸೋಮವಾಸ ಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಎದುರಿಸಿ ಲಾರರು (೬-೪೬-೧). ಸೋಮವೇ ಇಂದ್ರನ ಆತ್ಮ (೯-೮೫-೩); ಶುಭಕಾರಕನಾದ ಮಿತ್ರ (೧೦-೫೫-೯); ಇಂದ್ರನ ಕುಲಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೬೬-೨); ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು

ತ್ತಾನೆ (ಫ-೬೧-೨). ಸೋಮಸಹಚರಿತನಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ ನೀರು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಸರ್ಪವನ್ನು ವಧಿಸಿದನು (೪-೨೮-೧). ಇದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸೋಮವೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಫ-೨೨-೨; ಫ-೨೭-೧; ಫ-೧೧೧-೨). ಇಂದ್ರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಈ ಸೋಮರಸವು ಸಹಸ್ರಜಯಮ್ರಾಪಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಫ-೪೭-೩). ನೂರಾರು ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬಲ್ಲ ಮದ್ಯವು ಸೋಮರಸ (ಫ-೪೪-೨) ಮತ್ತು ವೃತ್ತವಧಕಾರಿಯೂ, ಮದಕಾರಿಯೂ ಆದ ಲತೆ (೬-೧೭-೧೧). ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆಯೇ ಇಂದ್ರನೆಂತೆ, ವೃತ್ತವಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಮತ್ತು ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನು (ಫ-೮೮-೪) ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಕೇಷಣವಾದ 'ವೃತ್ತಹಾ' ಎಂಬುದು ಸೋಮನಿಗೆ ಐದಾರು ಸಲ ಶ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಸೋಮರಸವು ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು (ಫ-೮೬-೨). ಈ ಕಾರ್ಯವು ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು (ಫ-೨೮-೫, ಫ-೩೭-೪) ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ತೇಜೋರಾಶಿಗಳು (ಫ-೮೫-೯) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಸೋಮದೇವತೆಯು ಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಉತ್ತತ್ತಿಮಾಡಿದನು (ಫ-೪೨-೧). ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣನು, ಪ್ರದೋಧಕನು; ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹಡೆದು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು; ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಉದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ತನ್ನ ಆರಾಧಕರೂ ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಫ-೪-೫) ಮತ್ತು ಅವರಿಗೋಸ್ಕರ ಬೆಳಕನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ (ಫ-೩೫-೧). ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಫ-೫೯-೪) ಮತ್ತು ಬೆಳಕು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ಫ-೩-೨). * ಘೃತವು ಅಮೃತತ್ವಕ್ಕೆ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲಾ ಅದರ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಂತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (೪-೫೮-೧ ಮತ್ತು ೧೧). ಅದರಂತೆಯೇ ಸೋಮರಸ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗೂ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ ಅಧಿಪತ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಫ-೮೬-೨೮, ೨೯); ಅವನು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿ (ಫ-೧೧೩-೨); ಎರಡು ಪ್ರಪಂಚಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಫ-೯೦-೧); ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಧಾರನಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು, ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೬-೪೪-೨೩ ಮತ್ತು ೨೪; ೬-೪೭-೩ ಮತ್ತು ೪).

ವೃತ್ತಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸೋಮನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಯೋಧನೆಂಬ ಪ್ರತಿೀತಿ ಬಂದಿದೆ. ಅವನು ಜಯಶಾಲಿ, ಅಜೇಯ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಜನಿಸಿರುವವನು (೧-೯೧-೨೧). ಶೂರರಲ್ಲಿ ಶೂರನೂ, ಭಯಂಕರರಲ್ಲಿ ಅತಿಭಯಂಕರನೂ, ಆದ ಸೋಮನು ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯು (ಫ-೬೬-೧೬ ಮತ್ತು ೧೭). ತನ್ನ ಆರಾಧಕರಿಗೋಸ್ಕರ, ಇವನು, ಗೋವುಗಳು, ರಥಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು, ಸುವರ್ಣ, ಸೈಗ, ನೀರು ಮತ್ತು ಇತರ ಸಾವಿರಾರು ವರಗಳನ್ನು (ಫ-೭೮-೪), ಏಕೆ, ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ಫ-೬೮-೧). ಶೌರ್ಯದಿ ಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿದೆ, ಸರ್ವದಾ ಗವಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮತ್ತು ಸೈಗದ ದಾತೃವೆಂದೂ (ಫ-೪೫-೩; ಫ-೪೯-೪; ಫ-೫೨-೧; ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ದೇವತೆಗಳ ನಿಧಿ (ಫ-೪೮-೩) ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯ (ಶ. ಖ್ಯಾ. ೧-೬-೪೫). ಸೋಮದೇವತೆಯು ಶಕ್ತು ಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಾದ ಬಲ್ಲನು (೧೦-೨೫-೭). ವಿಶಾಚಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಬಲ್ಲನು (ಫ-೪೯-೫) ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಆದರೆ ಅವರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಸಲ 'ರಕ್ಷೋಹಾ' ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ದುಷ್ಕವಧಿ ಮಾಡುವ

ವನು ಇವನೊಬ್ಬನೇ (೯-೨೮-೬, ಇತ್ಯಾದಿ). ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕಡ್ಡಿಸಿದರೆ ವಧೆ ಮಾಡಲಬ್ಬರು (ಮೈ. ಸಂ. ೪-೮-೨).

ಯೋಧನಾದುದರಿಂದ, ಈತನಿಗೂ ಆಯುಧಗಳಿವೆ (೯; ೯೩-೧೬). ಕೂರನಂತೆ ಹರಿತವಾದ (೯-೬೦-೩೦; ೯-೯೦-೩). ಆ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೯-೭೬-೨). ವೈರಶೃಘಾಪದವನಾದ ತನ್ನ ತಂದೆಯಿಂದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದು (೬-೪೮-೨೨) ಹೇಳಿದೆ. ಸಹಸ್ರ ಅಬುಗಗಳುಳ್ಳ ಬಾಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೮೩-೫, ೯-೮೬-೪೦) ಅವನ ಬಿಲ್ಲು ಬಹಳ ವೇಗವಾಯಾದುದು (೯-೯೦-೩).

ಸೋಮದೇವತೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರು ಒಂದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (೯-೮೭-೯; ೯-೯೬-೨; ೯-೧೦೩-೫). ರಥದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವಾಡುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮನು ಸಾರಥಿಯು (ಅ. ವೇ. ೮-೮-೨೩). ದಿವ್ಯವಾದ (೯-೧೧೧-೩) ಒಂದು ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೩-೫). ದೇಳಳು (೯-೮೬-೪೫) ಅಥವಾ ಜರಡಿೆಯು ಅವನ ರಥ (೯-೮೩-೫). ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮನು (೯-೬೬-೨೬). ಒಳ್ಳೆಯ ರಿಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಗಳು (೯-೮೬-೩೭) ಅಥವಾ, ವಾಯುವಿನಂತೆ, ಕುದುರೆಗಳ ತಂದವೇ (೯-೮೮-೩) ಇದೆ.

ಇಂದ್ರನ ಸಹಚಾರಿಗಳಾದ ಮರುತ್ತಗಳೊಡನೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸಹವಾಸವುಂಟು. ಅವರು ಆಕಾಶದ ವ್ಯವಸ್ಥವನ್ನು ಸೋಮವನ್ನು ದೋಹನಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೯-೧೦೮-೧೦, ೯-೧೧೪-೧೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮತ್ತು ಶಿಶುವು ಜನ್ಮದ ಕೂಡಲೇ, ಅದನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (೯-೯೬-೧೭). ಇಂದ್ರನಂತೆ, ಇವನನ್ನೂ ಮರುತ್ತಿಗಳು (೩-೪೭-೫) ಅಥವಾ ಮರುದ್ಧಿಷ್ಠಿ (೯-೬೬-೨೨) ಸೋಮನನ್ನು ಪರಿಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಗಾಳಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸೋಮನಿಗೆ ಆನಂದದಾಯಕಿಗಳು (೯-೩೦-೩) ಮತ್ತು ವಾಯುವು ಸೋಮರಕ್ಷಕ (೧೦-೮೫-೫). ಅಗ್ನಿ, ಪೂಷಣ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರೊಡನೆ, ದ್ವಂದ್ವದೇವತೆಯಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ (೨-೪೦, ೬-೭೮, ಇತ್ಯಾದಿ). ಕೆಲವು ವೇಳೆ ವರುಣನಿಗೂ ಸೋಮನಿಗೂ ಸಮಾನತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ವಿಷಯ (೯-೭೭-೫, ೯-೯೫-೪, ಮತ್ತು ೯-೭೩-೩ ಮತ್ತು ೯, ೮-೪೦-೮ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಸೋಮಲತೆನ್ನುವು ಮೌಜವತ (ಮೂಜವತ್ ಎಂಬ ದರ್ವಶದದ್ದು ಬೆಳೆದುದು) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ (೧೦-೩೪-೧). ಇದೇ ರೀತಿ, ಅನೇಕಸಲ ಗರಿಷ್ಠ (ಕರ್ವಶದಲ್ಲಿರುವುದು) ಅಥವಾ ಕರ್ವಶವೃಧ್. (ಕರ್ವಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು (೯-೪೬-೧) ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸೋಮವನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿವೆ ಎಂದು ಕರ್ವಶಗಳಿಗೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಅ. ವೇ. ೩-೨೧-೧೦). ಸೋಮರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ (ಅದ್ರಯ: ೯-೫೩-೨). ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣನೆ ಇರಬಹುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ, ಭೂರೋಹದ ಕರ್ವಶಗಳೇ ಅಭಿಪ್ರೇಶನವಾಗಿರಬಹುದು (೯-೮೨-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಆಕಾಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸವಿಸುಡಿಯಾದುವ ಸ್ವೇಹಿತರು ಕರ್ವಶದ ಮೇಲೆ ವಾಸಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥವನ್ನು ದೋಹನ ಮಾಡಿದರು (೯-೮೫-೧೦, ೯-೯೫-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ವರುಣನು, ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ, ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನೂ ಇಟ್ಟನು (೫-೮೫-೨) ಅಥವಾ ಆಕಾಶದಿಂದ ಒಟ್ಟುತ್ವವು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಮಾತರಿಕಟ್ಟುವ ತಂದನು ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ (ಸೋಮವನ್ನು) ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಎತ್ತಿ ಕೊಂಡುಹೋಯಿತು (೧-೯೩-೬). ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಭೂರೋಹದ ಕರ್ವಶಗಳೇ ಉದ್ದಕ್ಕೂವಾಗಿರಬೇಕು.

ಅದರೆ, ಪರ್ವತ, ಶಿಲೆ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಳಗಳೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ವಶವಾದವೆ.

ಸೋಮಲತೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸ್ಕವಾದರೂ, ಅದು ದಿವ್ಯವೂ ಹೌದು (೧೦-೧೧೬-೩), ವಾಸ್ತವವಾಗಿ, ಅದರ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಎಂದೇ ಛಾಪನೆ. ಆ ಗಡವು ಮೇಲು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಿತು (೯-೬೧-೧೦). ಅದರ ಮದಕಾರಿಯಾದ ರಸವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಶಿಶುವು (೯-೩೨-೫). ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಜನ್ಮಿಸಿದುದು ಎಂದು ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ (೯-೯೩-೧), ಆ ದೊಡ್ಡ ಪಕ್ಷಿಗೆ ಪರ್ವ ನ್ಯನು ಜನಕನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ (೯-೮೨-೩, ೯-೧೦೩-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಥವೇ ವೇದದಲ್ಲೇ, ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಮೂಲವು ಪರ್ವನ್ಯನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಬೀಜವೆಂದು (ಅ. ವೇ. ೮-೭-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಅನೇಕ ಕಡೆ, ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಶಿಶು (೯-೯೬-೧೬) ಅರ್ಥವಾ ಯುವಕ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು, ಅದೂ ಅಗಿಯಂತೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಸೋಮರಸವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಪೀಠಿಯಾಪ (ಕ್ಷೀರ, ೯-೫೧-೨, ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೯-೮೩-೨, ೯-೮೬-೨೨, ಇತ್ಯಾದಿ). ಪ್ರಿಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ, ತನ್ನ ಪ್ರವಾಹಗಳ ಮೂಲಕ ಹಂದುಕೊಡಲಿಗುತ್ತಾನೆ (೯-೩-೭) ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ (೯-೮೫-೯), ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿವಾನೆ (ಶ್. ೧೦. ೩-೪-೩-೩೦) ಅರ್ಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದ ಅಧಿಪತ (೯-೮೬-೧೦ ಮತ್ತು ೧೩). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ (೯-೭೦-೯). ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮೇಲುಗಡೆ ಇದಾನೆ (೯-೫೪-೩). ಶುದ್ಧವಾದ ಸೋಮಬಿಂದುಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ, ಆಕಾಶದಿಂದ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (೯-೬೩-೨೭), ಅವನು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸಂಚಾರಿ (೪-೪೮-೪; ೪-೧೦೮-೭). ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಅವ್ಯತನಾದ ಅವನನ್ನು ಬೆರಳುಗಳು ಉಚ್ಚುತ್ತವೆ (೯-೮೬-೨೭). ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ (೩-೩೩-೧೦, ೪-೨೬-೬, ೯-೮೬-೧೫) ಅರ್ಥವಾ ಮೂರನೆಯ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಶ್ವೆ. ಸಂ. ೩-೫-೭-೧, ಇತ್ಯಾದಿ) ಅವನ ವಾಸ. ಇಲ್ಲಿಲ್ಲಾ, ವೈಷಮ್ಯ, ದೌರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳೆಲ್ಲಾ ಜರಡಿಯ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳೆಂದೇ ತೋರುತ್ತವೆ. ಸ್ವರ್ಗದ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ, ಊರ್ಣಾನುಯಾವದ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮವಿದೆ (೯-೧೨-೪), ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಜರಡಿಯ ಮೇಲೆ ಧಾಮಿಸುತ್ತದೆ (೯-೨೭-೫) ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ (೯-೩೭-೩, ೯-೮೫-೯, ೯-೮೬-೮ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಜರಡಿಯೇ ಅಭಿಪ್ರೇಶವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮಕ್ಕೇ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ಸ್ವರ್ಗೀಯ ಸೋಮ ಅಥವಾ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮರಸವು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಆನೀತವಾಗಿದೆ (೯-೬೩-೨೭, ೯-೬೬-೩೦). ಸೋಮ ಮತ್ತು ಕ್ಷೇತ್ರದ ಇತಿಹಾಸವೇ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅಧಾರ. ಸೋಮವು ಕ್ಷೇತ್ರನಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟಿತು (೧೦-೮೦-೨). ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಆ ಪಕ್ಷಿಯು ಸೋಮವನ್ನು ತಂದಿತು (೪-೨೬-೬). ಪಕ್ಷಿಯು ಸೋಮ ಅಥವಾ ಮಧುವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟಿತು (೩-೪೩-೭, ೪-೧೮-೧೩). ಶಿಷ್ಯಗ್ರಾಮಿಯಾದ ಗಡುಗವು ಸೋಮ ಲತೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೂ ಹಾರಾಡಲಿಯಿತು (೫-೪೫-೯), ಆ ಗಡದ ಸಹಿಯಾದ ಕಾಂಡದ ಕಾಂಕವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಕೆತ್ತಿತಂದಿತು (೪-೨೦-೬). ತನ್ನ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಆಕಾಶದ ಮೂಲಕ, ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ತಂದಿತು (೮-೭೧-೯). ಮನೋವೇಗದಿಂದ ಹಾರುತ್ತಾ, ಹೆಚ್ಚಿಯು ಕಪ್ಪಿಣದ ದುರ್ಗವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ (೪-೨೭-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಗೋಸ್ಕರ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಂದಿ

(೮-೮೯-೮). ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ, ಗಿಡವನ್ನೇ ಹೊತ್ತು ತಂದಿತು (೯-೬೮-೬, ೯-೭೭-೨, ೯-೮೬-೨೪, ೧೦-೧೧-೪, ೧೦-೯೯-೮, ೧೦-೧೪೪-೪). ಈ ಕಥೆಯು ೪-೨೬ ಮತ್ತು ೪-೨೭ನೆಯ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ 'ಗಾಯತ್ರಿ'ಯು ಸೋಮವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ತ್ಯೇನನರು ಭಿಕ್ಷು; ತ್ಯೇನನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ಮಂತ್ರವೊಂದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ನನ್ನೇ ತ್ಯೇನನೇಂದು (೧೦-೯೯-೮) ಕರೆದಿದೆ. ದ್ಯುರೋಕದ ತ್ಯೇನನೇಂದು ಒಂದು ಕಡೆ ಅಗ್ನಿಗೆ (೭-೧೪-೪), ಎರಡು ಸಲ ಮರುತರಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಗೆ ತ್ಯೇನನೇಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು (ಷ್ಠಿ. ಬ್ರಾ. ೩-೧೦-೫-೧, ೧೨-೧-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಕ್ಷಿಯೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಕರೆದಿದೆ. ಸಿಡಿಲು ಬಡಿಯುವುದನ್ನೇ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ, ಅಯೋಮಯವಾದ ದುರ್ಗವೇ ಮೇಘ; ಇದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸಿಡಿಲೇ ತ್ಯೇನದಿಂದ ಸೋಮಾಸನಯನ, ಜಲವರ್ಷಣವೇ ಸೋಮಬಿಂದುಗಳ ವರ್ಷಣ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸೋಮ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳೆರಡೂ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದಿರುವುದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ (೧-೯೩-೬). ಸೋಮವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ತ್ಯೇನವನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ಹೊಡೆದು, ಒಂದು ಗರಿಯನ್ನು ಕೃಶಾನು ಎಂಬ ಧನುರ್ಧಾರಿಯು ದೀವತೆಗಳೆಂಬುದೂ ಕವಿಯು ವರ್ಣನಾಪೈಠಗಿ ಸೇರಿದ್ದೆನ್ನಬಹುದು. ಇದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ವಿಪ್ರಾರವಾಗಿದೆ. ಗರಿ ಅಥವಾ ಉಗುರೇ ಭೂಮಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಪರ್ಣ ಅಥವಾ ಕಲ್ಮಕವೃಕ್ಷವಾಯಿತು. ಈ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಲತೆಯಾದುದರಿಂದ. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಕತೆಯೆಂತಲೂ (೯-೧೧೪-೨), ರಾಜನೆಂತಲೂ (೯-೯೭-೧೮ ಮತ್ತು ೧೯). ವನಸ್ಪತಿ (೧-೯೧-೬ ; ೯-೧೨-೬) ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೂಲಭೂತವೆಂದು (೧-೯೧-೨೨) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ, ಸೌಮ್ಯ (ಸೋಮಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವು, ಕ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೧-೨) ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಸೋಮನುಗೂ ರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ನದಿಗಳಿಗೆ (೯-೮೯-೨) ಇಡೀ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ (೯-೯೭-೫೦) ರಾಜನು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜ ಅಥವಾ ತಂದೆ (೯-೮೬-೧೦ ; ೯-೮೭-೨ ; ೯-೧೦೯-೪) ; ದೇವಮಾನವರಿಗೆ (೯-೯೭-೨೪), ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ (ನಾ. ಸಂ. ೯-೪೦ ; ಷ್ಠಿ. ಸಂ. ೧-೮-೧೦ ; ವೈ. ಸಂ. ೨-೬-೯) ರಾಜನು. ದೇವತೆಯೆಂಬ ದೇವೋ ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ; ಒಂದು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಸುತ (ಹಿಂದಲ್ಪಡುವ ನಾಗುವ ದೇವತೆ (೯-೩-೬ ಮತ್ತು ೭) ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಈಚಿನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಮ' ಎಂಬುದು ಚಂದ್ರನ ಹೆಸರು. ದೇವತೆಗಳು ಇವನನ್ನು ಪಾಪ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ, ಅವನು ಕ್ಷಮಿಸಿಹೋದಾಗ, ಸೂರ್ಯನು ಅವನನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ (೫-೧೦-೧), ಚಂದ್ರನೇ ಸೋಮನೆಂದೂ, ಅವನು ದೇವತೆಗಳ ಆಹಾರವೆಂದೂ, ಅವರು ಅವನನ್ನು ಪಾಪಮಾಡಿಬಿಡುವರೆಂದೂ ಇದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಚಂದ್ರ ಸೋಮರ ವಿಕ್ರಮ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿಕಸನವಾಗಿದೆ. ಏಕರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೭-೧೦) ಚಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಸೋಮವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ; ರಾಜನಾದ ಸೋಮನು ದೇವತೆಗಳ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಅವನೇ ಚಂದ್ರ (ಕ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೪-೫) ; ಯಾಗೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಆ ಗಿಡ ಅಥವಾ ಅದರ ರಸವು ಚಂದ್ರ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ಛಾ. ಬ್ರಾ. ೭-೧೦ ; ೪-೪), ಪಿತ್ತಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಅಮೃತಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಅವನನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು

ದಿನೇ ದಿನೇ ಕ್ರಯುಗಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯರು ಪತ್ನಿಯರೆಂದೂ, ಅವರೇ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥವ ವೇದದಲ್ಲಿ (ಆ. ವೇ. ೭-೮-೩ ಮತ್ತು ೪ ; ೧೧-೬-೭ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೋಮ ಎಂದಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಚಂದ್ರ ನೆಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಚಂದ್ರ ಸೋಮರ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರ ವಿವಾಹವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ೧೦-೮೫ ನೇ ಸೂಕ್ತವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಂಕ ದಲ್ಲಿದೆ, ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಯಾರೂ ಭುಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈ ಸೋಮಕ್ಕೂ, ಅವರು ಅಭಿಷವ ಮಾಡಬೇಕಾದುದಕ್ಕೂ ಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರ ಗುಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದಿದೆ. ಸೋಮವು ಸ್ವರ್ಗೀಯ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತ, ತಮೋನಿವಾರಕ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇದ್ದೇ ಇವೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಇಂದು' ಎಂದು ಹೆಸರು (೬-೪೪-೨೧). ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೮-೭೧-೮ ; ೧-೧೦೫-೧ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ದ್ರಷ್ಟ (ಹನಿ, ಬಿಂದು) ಎಂದು ವರ್ಣಿತ ವಾಗಿ, ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ (೧೦-೧೫೬-೮) ಸೋಮವೂ ಚಂದ್ರನೇ ಇರಬೇಕು.

ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮವೆಂದರೆ ಚಂದ್ರನೇ ಹೊರತು ವೇರ ದೇವತೆಯೇ ಅಲ್ಲ. ಒಂಭತ್ತ ನೆಯ ಮಂಡಲವೆಲ್ಲ ಈ ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಎಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ ಸೋಮಲತೆ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ ಇವೆರಡನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಆ ಲತೆಯಿಂದ ಬರುವ-ರಸವೇ ಅಮೃತವೆಂತಲೂ, ಆ ಅಮೃ ತಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನು ಅಶ್ರಯನೆಂತಲೂ ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ, ಚಂದ್ರನೇ ಮುಖ್ಯದೇವತೆ, ಮತ್ತು ಇವನನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಎಂತಲೂ ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಾರ ಸಾಲದು ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೆಂತಲೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈಚಿನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೋಮರ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯು ಎಷ್ಟೇ ದೊರೆತರೂ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ನೂರಾರು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಇದು ಸೂಚಿತವಾದರೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಯಾರೂ ಈ ಅಂಕಕ್ಕೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಾರ ವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಭಾವನಾರೂಪ ದೇವತೆಗಳು.

ಅಮೂರ್ತಗಳೂ, ಮನೋಮಾತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯಗಳೂ ಆದ ಭಾವನೆಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಾದಿ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ನಾಮಗಳು ಒಂದು ವಿಧ. ನಾನಾಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ನಾಮಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧ. ಮೊದಲನೆಯ ಜಾತಿಯವು ಅಪರೂಪ. ಎರಡನೆಯದೇ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದು. ಇಂತಹ ಗುಣ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಮಾಜಕ ಗಳು ಐರುಬರುತ್ತಾ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುವು.

1. ಕಾರ್ಯಧಾರೀ ದೇವತೆಗಳು.

ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆಯಾ ಕ್ರಿಯಾಸೂಚಕವಾದ ಧಾತು ಗಳಿಗೆ 'ತ್ವ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ನಿವೃತ್ತಿ, ಮಾಡಲಟ್ಟಿಸಿ, ಸವಿತ್ಯ, ಧಾತ್ಯ, ವಿಧಾತ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು. ಸವಿತ್ಯವು ಅತಿ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆ. ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಧಾತೃ—ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುತ್ತಿಜರಿಗೆ, ಯಜ್ಞ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವವರು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡುಸಲ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಒಂದು ಸಲ (೭-೭೫-೩) ಹೊರತಾಗಿ, ಉಳಿದುವೆಲ್ಲವೂ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಲ (೧೦-೧೬೭-೩) ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಸಲ (೧೦-೮೨-೨) ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೂ ಹೆಸರಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕುಟಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಂಚಿಕೊಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯೇ, ಬದು ಬರುತ್ತಾ ಬೇರೆ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ, ಧಾತೃವು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳನ್ನು (೧೦-೧೯೦-೩) ಸೃಜಿಸಿದನು. ಅವನೇ ಶ್ರವಣಕೃತ್ವಾ ಅಧಿಪತಿ (೧೦-೧೩೮-೭). ಸೂರ್ಯ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೧೦-೧೫೮-೩) ಧಾತೃವು ಸೃಷ್ಟವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನ ಮುಗ್ರಹಿಸಿದೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು, ಶ್ವಪ್ತು, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಇವರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ (೧೦-೧೮೪-೧) ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯನಿಗಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ (೧೦-೧೮೫). ಶ್ರತಿಫಲಾದ್ಯೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದೆ, ವಿಷ್ಣು ಸವಿತೃಗಳೊಡನೆಯೂ (೧೦-೧೮೧-೧೦೦೬) ಅಥವಾ ಮಾತರಿಕೃತೃ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ (೧೦-೮೫-೮೭) ಸ್ತುತನಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (೫-೫). ಧಾತೃವು ಮಧ್ಯಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಧಾತೃವೆಂದರೆ, ಸರ್ವನಿರಾಮಕನೆಂದರ್ಥವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುನಾಃದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತೃವು ಶ್ರವಣದ ಸ್ವಪ್ತಿ ಓತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು ಮತ್ತು ಧಾತೃ, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ.

ವಿಧಾತೃ—ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥ ಕೊಡುವ ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರ (೧೦-೧೬೭-೩) ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಕರ್ಮ [೧೦-೮೨-೨] ಇವರುಗಳಿಗೆ ವಿಕೇಷಣವಾಗಿ ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಮತ್ತೆರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ದೇವತೆಯಾಗಿ, ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಬಂದಿದೆ [೬-೫೦-೧೩ ; ೯-೮೧-೫].

ಧರ್ತಾ—ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು, ಆಸರೆ' ಈ ಅರ್ಥದ ಈ ಪದವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಕೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗ. ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ [೭-೩೫-೩], ಧಾತೃ ಮೊದಲಾದುವುಗಳೊಡನೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ದೇವತೆ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾತಾ—ಇದೂ ಧಾತೃವಿನಂತೆ, ಅಗ್ನಿ ಆದಿತ್ಯರು, ಅಥವಾ ಇಂದ್ರರಿಗೆ, 'ರಕ್ಷಕ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ, ವಿಕೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಐದು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಶ್ವಪ್ತಾ ದೇವತೆ' ಎಂಬ ಹಾಗೆಯೂ [೧-೧೦೬-೭ ; ೪-೫೫-೫ ಮತ್ತು ೭ ; ೮-೧೮-೨೦ ; ೧೦-೧೩೮-೭], ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸವಿತೃ ಅಥವಾ ಧಗ ದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉದ್ಧಿಷ್ಟರೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ.

ದೇವ ನೇತೃ ಎಂಬ ದೇವತೆಯೊಂದು ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಒಂದು ಸೂಕ್ತದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಯಿಸ್ಸಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವೆಂದು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ (೫-೫೦).

ಶ್ವಪ್ತು—ಈ ಜಾತಿಯ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಶ್ವಪ್ತುವಿನ ಹೆಸರೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕಂಡು ಬರುವುದು. ಸುಮಾರು ೬೦ ಸಲ ಈ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದರಿಂದ ಏಳು ಮಂಹಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ. ಆದರೆ ಈ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತವೊಂದಾದರೂ ಇಲ್ಲ.

ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ದೇಹಾದಿವರ್ಣನೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ. ಅವನ ಬಾಹು ಅಥವಾ ಹಸ್ತವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ ಧರಿಸುವುದು ಅವನದೊಂದು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ (೮-೨೯-೩). ರಥಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಫಲಫಲಿಸುತ್ತಾನೆ (೬-೪೭-೧೯). ತ್ವಷ್ಟೃವಿಗೆ ಸುಂದರವಾದ ಬಾಹುಗಳು (ಸುಗಭಸ್ತಿಃ ೬-೪೯-೯) ಅಥವಾ ಸುಂದರವಾದ ಹಸ್ತಗಳು (ಸುಪಾಡೇಃ ೬-೪೯-೯). ಈ ಎರಡನೆಯದು ಸವಿತ್ಯ ಮತ್ತು ತ್ವಷ್ಟೃ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗ.

ಬಹಳ ಕಾಲಿನಾದ ಕೆಲಸಗಾರ (೧-೮೫-೯; ೩-೫೪-೧೨). ತನ್ನ ದಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಮೃತ್ವಪಡಿಸುವ ನಾನಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾನೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ದಕ್ಷರಾದ ಕೆಲಸಗಾರರೇ ಇಲ್ಲ. ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ವಿಧವಿಧವಾದ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದಾನೆ (೧೦-೫೩-೯). ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ರೂಪುಗೊಟ್ಟವನು ತ್ವಷ್ಟೃವೆಂದು ಬಹಳ ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ (೫-೩೧-೪; ಇತ್ಯಾದಿ). ಬ್ರಹ್ಮಿಣಸ್ತುತಿಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹರಿತಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೫೩-೯). ದೇವತೆಗಳ (೧-೧೬೧-೫; ೩-೩೫-೫) ಅಥವಾ 'ಅಸುರ'ನ (೧-೧೧೦-೩) ಆಚಾರವು ತುಂಬಿದ್ದ ಒಂದು ಹೊಸಬಟ್ಟಲನ್ನು (೧-೨೦-೬) ತಯಾರಿಸಿದನು. ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ (ಆ. ವೇ. ೯-೪-೩ ಮತ್ತು ೬). ಏಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆೆಯೊಂದನ್ನೂ, ಸೋಮರಸದ ಬಟ್ಟಲೊಂದನ್ನೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ವೃದ್ಧನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಅಶ್ವನು ಅವನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿವಾಯಿತು (ವಾ. ಸಂ. ೨೯-೯) ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವೇಗವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ ಅವನೇ (ಆ. ವೇ. ೬-೯-೨-೧).

ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವನೇ ತ್ವಷ್ಟೃವು (೧೦-೧೧೦-೯). ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನೂ, ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಅವನೇ (೧೧-೧೮-೯; ೮-೯-೮; ೧೦-೧೮-೧). ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ (ಆ. ವೇ. ೨-೩೬-೧; ಇತ್ಯಾದಿ). ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಗುಣವು ಅವನಿಗೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಶ್. ಬ್ರಾ. ೧೧-೪-೩; ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೭-೧). ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಇವನಿಗೇ ವಿಶ್ವರೂಪ (ಸರ್ವ ವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸಂದಿದೆ. ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದುದರಿಂದ, ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಇವನೇ ಏನುಮಾಕನೆಂದು (೩-೪-೯ ಇತ್ಯಾದಿ) ಹೇಳಿದೆ. ಗರ್ಭದೇವಿಯೊಂದಲೂ ಪತಿಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವವನು ಇವನೇ (೧೦-೧೦-೫; ಆ. ವೇ. ೬-೭೮-೩). ಅನೇಕ ವಿಧ ಜೀವವೆಂದೆ ಇವನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಬೆಳೆವ ದೆಗೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು (೩-೫೫-೧೯). ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ತ್ವಷ್ಟೃವಿಗೇ ಸೇರಬೇ (ಶ್. ಬ್ರಾ. ೩-೭-೩-೧; ಶ್. ಬ್ರಾ. ೩-೮-೩-೧). ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿವಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಜಗಜ್ಜನಕನು (ವಾ. ಸಂ. ೨೯-೯).

ಇವನ ಮಗಳೂ, ವಿವಸ್ವತನ ಪತ್ನಿಯೂ ಆದ ತರಣ್ಯಾ. ಆದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಯಮುಲಾಡ ಯಮು ಮತ್ತು ಯಮಿಯರಿಗೆ ತಾಯಿಯು; ಆದುದರಿಂದ ಇವನೂ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆನ್ನಬಹುದು (೧೦-೧೭೧ ಮತ್ತು ೨; ೫-೨೪-೧೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಒಂದು ಸಲ ವಾಯುವು ಇವನ ಅಳಿಯನೆಂದು (೯-೩೩-೧) ಹೇಳಿದೆ. ತ್ವಷ್ಟೃವಿನಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಜನಿಸಿದನು (೨-೨೩-೧೭). ಹತ್ತು ದಿಶೆಗಳಿಂದ (ಅರಣಿಯಿ

ಜನಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ತೃಪ್ತೃವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು (೧-೯೫-೨); ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ನೀರು, ವ್ಯುಗುಳು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇವರುಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತೃವು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದವು (೧೦-೨೭; ೧೦-೪೬-೯). ಇಂದ್ರನೂ ತೃಪ್ತೃವು ವೃತ್ತನೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (೩-೪೮-೨; ೪-೧೮-೩; ೪-೧೮-೧೨). ತೃಪ್ತೃವು ಸೋಮರಸದ ರಕ್ಷಕನೆಂಬುದು ಒದ್ದವಾದ ವಿಷಯ (೧-೧೧೬-೨೨). ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕದ್ದು ಪಾಪಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ತಂದೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಈ ವಿಶ್ವರೂಪನಾದ ತೃಪ್ತೃವಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂದೊಬ್ಬ ಮಗನಿದ್ದಾನೆ; ಇವನ ಅಧೀನವಲ್ಲಿಯೇ ಗೋವುಗಳಿದ್ದು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತೃಪ್ತೃವಿನೊಡನೆ ಜಗಳವಾಡಿದಂತೆ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು, ಅವನ ಮಗ ವಿಶ್ವರೂಪನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನ ಕೋಪಕ್ಕೆ, ತೃಪ್ತೃವು ಹೆದರಿದಾನೆ (೧-೪೦-೧೪). ಇಂದ್ರನು ಸಾಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತೃವು (೧೦-೪೯-೧೦) ಮಾಡಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಅವನು ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯೆಂದೇ ಭಾವನೆ. ಪುತ್ರವನ್ನು ಕೊಂದವನೆಂದು, ಶಾಪು ಆಚರಿಸಿದ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಭಾಗ ವಹಿಸಲು ತೃಪ್ತೃವು ಅವಕಾಶಕೊಡಲಿಲ್ಲ; ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾಪಮಾಡಿದವನು (ತೃ. ಸಂ. ೨-೪-೧೨೨-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಕಥೆ ಉತ್ತವಾಗಿದೆ (ಕ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೩-೬; ಇತ್ಯಾದಿ).

ಗರ್ಭಾಕರಿಯದಲ್ಲಿ, ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತೃವಿಗೆ, ಒಂದು ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ, ಅವನಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ (ಗ್ವಾಃ, ಜನಯಃ) ವೈತ್ರಿಯಿದೆ; ಅವರೇ ಅವನ ಅನುಚಾರಿಯರು (೧-೨೨-೯; ಇತ್ಯಾದಿ). ಪೂಷಣ, ಸವಿತಾ, ಧಾತಾ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೇ ಅವನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೇರಿರುವುದು. ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಸವಿತಾ' ಎನ್ನುವುದು ಅವನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ (೩-೫೫-೧೯; ೧೦-೧೦-೫). ಈ ಎರಡೂ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಅವನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೌಶೀತಕೀ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ತೃಪ್ತೃ, ಸವಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರುಗಳೆಂದೂ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ, ತೃಪ್ತಾ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳೂ ಒಂದೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಾ ಎಂಬುದು ದ್ರಾವಿಡವಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಗ್ರಹಣೆಯಿದೆ.

ಅವನಿಗೆ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉತ್ತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನೇ ಮೊದಲನೆಯವನು (೧-೧೩-೧೦) ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಜನ್ಮಿಸಿದವನು (ಆಗ್ರಜ) ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವನು (೯-೫-೯). ಅಂಗರಥು ಹೊತೆಗಾರನಾದುದರಿಂದ, ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕವೆಲ್ಲಾ ಅವನಿಗೆ ಸಂಚಿತವಾಗಿವೆ (೧೦-೭೦-೯); ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ (ಮೈ. ಸಂ. ೪-೧೪-೯) ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೨-೧-೯). ಮರಗಳನ್ನು ಮಗ್ಗುಹಿುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಕ್ರೀಡೆ ಮಾಡಿ ವಿಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನು (೧೦-೭೦-೯; ೧೦-೯೨-೧೧). ಆರಾಧಕರ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ, ಅವರಿಗೆ ಸಂಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೬-೨೪-೨). ಅವನಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ (೧೦-೧೯-೬; ಅ. ದೇ. ೩-೭೨-೩).

ತೃಪ್ತಾ ಎಂಬ ಧಾಮಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಧಾಮಿನು 'ಕಪ್ತಾ' ಎಂಬ ಧಾಮಿನು. ದಿಶಾ ಘರ್ಷಣೆಗಳಿಗೂ. ಇಂದ್ರನ ವಶ್ವಾಯುಧವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದವನು ಎನ್ನುವಾಗ ಈ ಧಾಮಿ ಅಪಮೋಗಿಸುತ್ತ ಓಡಿದೆ. ಇದರಿಂದ 'ತೃಪ್ತಾ' ಎಂಬುದು ತೃಪ್ತಾ ನಿರ್ಮಾಣಕ ಎಂದರ್ಥ.

ವೈದಿಕ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ದೇವತೆ. ಇವನ ಮೂಲವೇನು, ಸ್ವಭಾವವೇನು ಮುಂತಾದುವು ಮಜ್ಜೇಮಯವಾದ ವಿಷಯ. ಒದ್ದಿಟ್ಟು ಪಂಡಿತರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸೂರ್ಯ, ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನಾದೇವತೆ, ಚಂದ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಊಹೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ-ಪ್ರಜಾಪತಿ.

ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಭಾವನಾರೂಪದೇವತೆಗಳು ಅಂದರೆ ಪ್ರಯಾದಾಚಕಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲ. ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಒಬ್ಬ ದೇವನಿಗೆ ಸೇರಿವೆ. ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಎಂಬುದು ಇಂತಹ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಮಾತ, ಕೇವಲ ಐದುಸಲ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳು (೧೦-೮೧; ೧೦-೮೨) ಇವೆ. ಇದೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಎಂಬುದು ಒಂದುಸಲ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (೮-೮೭-೨) ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಒಂದು ಸಲ (೧೦-೧೭೦-೪) ಸಮವ್ರತನನ್ನ ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ (ವಾ. ಸಂ. ೧೨-೬೧) ಮುಗ್ಧೇದದ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಸರ್ವದರ್ಶಿ; ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಒಂದುಮುಖ, ಬಾಹುಗಳು, ಪಾದಗಳು ಇವೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು, ಚತುರ್ಮುಖನೂ, ಚತುರ್ಬಾಹುವೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳೂ ಇವೆ. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಮುಖ, ಪುರೋಹಿತ ಮತ್ತು ಜನಕ ಅವನು ವಾಚಸ್ಪತಿ; ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವನು; ಉಪಕಾರಿ; ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೂ ಮೂಲಭೂತನು. ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಪರಿಚಿತವಾಗಿವೆ; ಅವನೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. ಜ್ಞಾನಿ ಮತ್ತು ಸಮರ್ಥ; ಅತಿಮಾನುಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೋತ್ತಮನು. ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತನು ಮತ್ತು ನಿಯಾಮಕನು; ಅವನೇ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ತಂದವನು. ಪ್ರಾಯಶಃ, ಈ ಪದವು ಮೊದಲು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು, ಮುಂದೆ ಬೇರೆ ಒಂದು ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಬಹುದು ತಿಲ್ಲಕಲೆಯೇ ಈ ದೇವತೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಪ್ರಾತ್ಯೂಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೨-೧೦; ೮-೨-೩-೧೩; ೧. ಬ್ರಾ. ೪-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ದೇವತೆಗಳ ಬಹಿ.

ಪ್ರಜಾಪತಿಃ—ಸವಿತೃವು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತನು ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಆಧಾರಭೂತನು [೪-೩೩-೨] ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆಯೂ, ತೃಪ್ತೃ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ಹೋಲಿಸುವ ಸಂದರ್ಭವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದು ದೇವತೆಯ ನಾಮವಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ನಾಲ್ಕೇ ಸಲ, ಅದೂ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ನಮಗೆ ಪ್ರಜೆ (ಸಂತಾನ) ಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ (೧೦-೮೩-೪೩), ವಿಷ್ಣು, ತೃಪ್ತೃ ಮತ್ತು ಧಾತೃ ಇವರುಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಲಿ (೧೦-೧೮೪-೧) ಮತ್ತು ಗೋಧನವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ (೧೦-೧೬೯-೪) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಂತತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವತಾದ್ವೈತಕವಾಗಿರುವ ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೩೧) ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಬರುವುದು ಕಡೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅವನೇ ದ್ವಾಪಾರ್ಥಮಿಗಳನ್ನು, ಉದಕವನ್ನೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿದವನು, ಸತ್ತಾದ (ಈಗ ಇರುವ) ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬನೇ ಯಜಮಾನ (ಪತಿ)

ನಾಗಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಉಪರಾಜನ ಮತ್ತು ಚಲಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ಶೂದ್ರ ರಾಜನು, ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಅಧಿದೇವನು ಇವನ ಅಪ್ಪಣೆಗಳನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೂ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನೇ ಛೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದವನು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವನು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಇಡೀ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಲಂಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇರಬೇಕು. ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ, ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ವಾಚಸನೀಯ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದರೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೇ ಅಭಿಪ್ರೇತನು. ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಜನಕನು (ಕ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೧-೧೪; ಕೈ. ಬ್ರಾ. ೮-೧-೨-೪; ಇತ್ಯಾದಿ); ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಇದ್ದನು (ಶ್ರೀ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೪-೧). ಅವನು ರಾಕ್ಷಸ ರನ್ನೂ ಸೃಜಿಸಿದನು (ಕೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೨-೨). ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಮಾಡಿದವನೂ ಅವನೇ (ಕ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೪-೧; ೬-೨-೧). ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹಾರ (ಆ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೩-೪; ಇತ್ಯಾದಿ). ಈ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಬದಲಾಗಿ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದು ರೂಢವಾಗಿದೆ.

ಮೈತ್ರಾಯೇ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಮೈ. ಸಂ. ೪-೨-೧೨) ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತನ್ನ ದುಃಖವಾದ ಉಪೋದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅವುರಕ್ತನಾದನು, ಆಕೆಯು ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದಳು; ಅವನೂ ಅದೇ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ಕೋಪವೆಂದು, ಬಾಣಬಿಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನು, ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಡು ಮೃಗಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ, ಬಾಣ ಬಿಡಬೇಡ ಎಂದು ರುದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನೆಂದು ಇದೆ (೧೦-೩೧-೨ನ್ನು ಓದಿ). ಈ ಕಥೆಯು ಅನೇಕ ಸಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೩; ಕ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೪-೧; ಪಂ. ಬ್ರಾ. ೮-೨-೧೦). ತಂದೆಯು (ಪ್ರಾಯಶಃ ದ್ಯುದೇವತೆ) ತನ್ನ ಮಗಳಲ್ಲ (ಪ್ರಾಯಶಃ ಛೂಮ) ಆಗಮ್ಯಗಮನ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರುವ ಪಾಲ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳು (೧-೬೧-೫; ೧೦-೬೧-೫, ೬, ೭) ಈ ಕಥೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

೧೦-೬೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲು ಒಂಭತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳ ಪಲ್ಲವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಷ್ಟ (ಯಾರಿಗ) ಅಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ದೇವತೆಯು ಯಾಕೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಹತ್ತನೆಯ ಮಂತ್ರದಷ್ಟು ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನೆಂದು ಉತ್ತರವಿದೆ. ಇವರ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮೇ, ಮುಂದೆ 'ಕ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದರ್ಥವು ವ್ಯವಹಾರರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೨). ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅದೇ ಆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು (ಮೈ. ಸಂ. ೩-೧-೨೫). ಕೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಕೈ. ಸಂ. ೧-೨-೬೬) ಈ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

೧೦-೧೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ' ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಒಂದೇ ಸಲ. ಆದರೆ ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಕಾಧಾರಣ. ಅರ್ಥವೇದದ (ಆ. ವೇ. ೪-೨೨) ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಉದೇವು ಒಂದು ಗರ್ಭಾಣುವನ್ನು ಸೃಜಿಸಿಹೊಡೆ, ಇದಿಸುವಾಗ ಈ ಗರ್ಭಾಣುವು ಹಿರಣ್ಯವ್ಯವಹಾರಿಸ್ಥಿತವೆಂಬ ಅರ್ಥ. ಕೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (ಕೈ. ಸಂ. ೧೫-೧೨). ವೇದಗಳಿಗಿಂತ ಈತನ ಪಾಪಿಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಒಂದು.

ಮನ್ಯು, ಶ್ರದ್ಧಾ ಮೊದಲಾದುವು.

ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಛಾಂದಸಗಳೂ ದೇವತಾಶ್ವೇನ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿವೆ. ಮನ್ಯು (ಕೋಶ) ಛಾಂದಸವೆಂದೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಯೋಗಕುಂಭ ಸೂಕ್ತಗಳು ಎರಡು (೧೦-೮೩ ಮತ್ತು ೮೪). ಅವನ (ಮನ್ಯು ದೇವತೆ) ಶಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರತಿಹತವಾದುದು ಮತ್ತು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಇರಬಲ್ಲವು. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಜಾತವೇದಸರನ್ನೂ ಸಿಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ದೇವತೆಯೇ ಅವನು. ವ್ಯಕ್ತವಧಿ ಮಾತು ತಾನೇ; ಮರುತರಿಂದ ಅನುಸ್ಮೃತನು; ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇರುವನ್ನು, ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲನು. 'ತಪಸ್ವಿ' ನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಆರಾಧಕರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ವಧಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸೂಕ್ತವು 'ಶ್ರದ್ಧೆ' (ನಂಬಿಕೆ) ಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಆಕೆ ಸ್ತುತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಮೂಲಕವೇ, ಅಗ್ನಿ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪನ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸರೋಮಗಳು ನಡೆಯುವುದು. ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಸೂರ್ಯನ (ಶ್ರ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೭-೩-೧೦) ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ (ಶ್ರೀ. ಬ್ರಾ. ೨-೩-೧೦-೧) ಪುತ್ರಿ. ಪುರಾಣೇತರಜಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಉಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಅನುಮತಿ (ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹ)ಯೆಂಬುದೂ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಎರಡು ಸಲ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಆರಾಧಕರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡಲು ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದೂ (೧೦-೫೬-೬) ಪ್ರಾರ್ಥಿತಳಾಗಿದಾಳೆ; ಆಕೆಯ ರಕ್ಷಣಾಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ (೧೦-೧೬೭-೩). ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ವಾಚಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಕೆಯು ಪ್ರೇಮದ ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿ, ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮುಂದೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಕೆಗೂ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸಂಬಂಧ. ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ; ಪೂರ್ಣಮಿಯು ಹಿಂದಿನ ದಿನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯೆಂದು ಛಾಂದಸವೆ. ಅನುಮತಿ (ಭಕ್ತಿ, ಅಥವಾ ಧರ್ಮ) ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ದೇವತೆಯೆಂಬ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸೂನ್ಯತಾ (ಔದಾರ್ಯ) ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ದೇವತೆ. ಎರಡು ಮೂರು ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ (೧-೧೦-೩; ೧೦-೧೪೦-೨). 'ಅನುನೀತಿ'ಯನ್ನು (೧೦-೫೯-೫, ೬) ದೀರ್ಘಾಯಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಲ, ಪುಷ್ಟಿಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ. ನಿರ್ಮತಿ (ರೋಗ, ಕ್ಷೀಣತೆ)ಯೂ, ಸುವಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇತರ ಕೆಲವು ಛಾಂದಸಗಳೂ ಯಜುರಾದಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಕಾಮವು ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೯-೨; ೧೯-೫೨). ಇಲ್ಲಿ ಕಾಮನು ಈಶನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆ, ಅನುರಾಗ ಅಥವಾ ಪ್ರಣಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಯಲ್ಲ. ಅವನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಹೃದಯಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಅವನ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೩-೫-೧). ಜಪ್ತ ತಾಳದವರಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಮೊದಲನೆಯವನು (ಅ. ವೇ. ೯-೨-೧೯). ಪುಗ್ರೀದದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೨೯-೪), ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಥಮ ಅಂಕುರವೇ ಕಾಮ(ಅಸಿ)ವೆಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹೊರಬಿರಬಹುದು. ಕಾಲವೂ ಒಂದು ವಿಶ್ವಕೃತಿಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಾರೋಪಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೧೯-೫೨, ೫೪). ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯೊಂದು ಬೇಕೆಂಬುದರಿಂದಲೇ, ಸ್ವಂಭವ ಎಂಬ ದೇವತೆಯೊಂದು ಕಲ್ಪಿತವಾದಂತಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೧೦-೮-೨). ಪ್ರಾಣವು (ಉಸಿರು) ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಒಂದು

ಬೇಕೆಂದು' ವರುಣ (೧-೨೪-೧೫), ಅಗ್ನಿ (೪-೧೨-೪) ಮತ್ತು ಸವಿತ್ಯ (೫-೮೨-೬)ಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದಾರೆ. ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಅದಿತಿ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನೂ (೨-೨೬-೧೪), ಪಾಪದ ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಅದಿತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮರನ್ನೂ (೮-೯೩-೭) ಬೇಡುತ್ತಾರೆ. ಆರಾಧಕರು ತಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದಿತಿಯನ್ನು ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡುತ್ತಾರೆ (೧-೧೬೨-೨೨); ಆಕೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವರಾಗಿ, ವರುಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಡಿ ಇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದೂ (೮-೮೭-೭) ಮತ್ತು ಪಾವಿತ್ಯರನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೮೭-೧೮). ಅಗ್ನಿ (೩-೫೪-೧೦), ಸವಿತ್ಯ (೪-೪೪-೩), ಸೂರ್ಯ, ಉಷಸ್ತು, ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ (೧೦-೩೫-೨, ೩)ಗಳು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದರೂ, ಪಾಪವಿಮೋಚನಾ ಕಾರ್ಯವು ಅದಿತಿ ಮತ್ತು ಅವಳ ಮಗ ವರುಣರಿಗೇ ಸೇರಿದುದು; ವರುಣನ ಪಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು; ಪ್ರೀತನಾದ ವರುಣನು ಪಾಶವನ್ನು ಹಗ್ಗದಂತೆ ಬಿಟ್ಟು, ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಾನೆ (೫-೨-೭).

'ಅದಿತಿ' ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಘೋಷಿಸಬಹುದು. ಧಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂಧಿಸು, ಕಟ್ಟಿಡಾಕು ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ 'ದಿತಿ'ಗೆ ಬಂಧನ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅದಿತಿ ಎಂದರೆ ಬಿಡಿಸುವುದು, ಬಂಧನರಾಹಿತ್ಯ ಎಂದಾಗುವುದು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ, ಕುನಃಶೇಷನು ಯೂಪಕ್ಕೆ ನಿಧಿತಿ (ಕಟ್ಟಿಲ್ಲಟ್ಟಿ) ನಾದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (೫-೨-೭). ಬದ್ಧನಾಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀನನನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಂತೆ, ಆರಾಧಕರನ್ನು ವಿಮೋಚನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅದಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿದೆ (೮-೬೭-೧೪). ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ನನ್ನ ತಂದೆಪಾತಿಯಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಬೇಕಾದಾಗ ಅದಿತಿ (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ)ಯನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡುವವರಾರು ಎಂದು ಓದು ಕಡಿ ಇದೆ (೧-೨೪-೧). ಹೋಮವನ್ನು ಪಾಪರಹಿತವನ್ನಾಗಿಯೂ (ಅನಾಗಸ್ತ್ರೇ), ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿಯೂ (ಅದಿತ್ಯೇ) ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅದಿತ್ಯರು ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದಾರೆ (೭-೫೧-೧). ಭೂವನ್ಯಾಕಾಶಗಳಿಂದ ದ್ವೈಧವೂ, ಅವಾರವೂ ಆದ ಅದಿತಿಯನ್ನು ಆಶ್ಲೇಷಿಸುವಾಗಲೂ, ಅದಿತಿಯೆಂದರೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿರಬೇಕು (೧-೧೮೫-೩). ಅವಾರ ಎಂಬರ್ಥದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಧೇವತೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಎಂದು ಸಲವೂ (೫-೫೯-೮; ೧೦-೬೩-೩) ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಲವೂ (೧-೯೪-೧೫; ೪-೧-೨೦; ೭-೯-೩; ೮-೧೯-೧೪) ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಈ ಹೆಸರು ಅಂಶಿಯಲ್ಲೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಡಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ನಾನಾ ಊಹೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆಕೊಟ್ಟಿದೆ. ದೇವತಾ ವಂಶಾವಳಿ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಅದಿತಿಯು ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಅದಿತಿ, ನೀರು ಮತ್ತು ಭೂಮಿ (೧೦-೬೩-೨)ಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದರು. ಅನಂತವಾದ ಆಕಾಶವು (ದ್ಯೌರದಿತಿಃ) ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಪೀಯೂಷವನ್ನು ಒಡಗೂಡಿಸಿ (೧೦-೬೩-೩). ಬೇರೆಕಡೆ (೧-೬೨-೯; ೮- ವೇ. ೧೩-೧-೩೮), ಅದಿತಿಯೂ ಭೂಮಿಯೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ; ಇವೆರಡರ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ, ಅದಿತಿಯು ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವ್ಯಾವಭೂಮಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಹುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಇವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಛಾಪನೆ; ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂಮನ್ಯಾಕಾಶಗಳು ಮತ್ತು ಅದಿತಿಯೂ (೧೦-೬೩-೧೦, ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಕ್ತರಾಗಿದಾರೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ, ಅದಿತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ (೧-೮೯-೧೦). ಅದಿತಿಯು ಆಕಾಶ, ವಾಯು, ತಾಯಿ, ತಂದೆ,

ಮತ್ತು ಮಗ; ಅದಿತಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಪಂಗಡಗಳು; -ವಸ್ತುನಿವೃದ್ಧಿಲ್ಲಾ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಜನಿಸುವುದಿಲ್ಲಾ ಅದಿತಿಯೇ (ಕರ್ತೋಪನಿಷತ್ತು, ೪-೭).

ಮುಗ್ಧೀದದ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅದಿತಿಯು ದಕ್ಷನಾಮಕನಾದ ಅದಿತೃನ ತಾಯಿಯು. (೨-೨೬-೧) ಆದರೆ, ವಿಶ್ವಸ್ತೃಷ್ಠಿಯನ್ನು ಕ್ರಮಾಪಿಸಿರುವ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೧೦-೭೨-೪, ೫) ಅದಿತಿಯು ದಕ್ಷನ ತಾಯಿಯು ಹೌದು. ಮತ್ತು ಮಗಳೂ ಹೌದು; ಈ ರೀತಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಲ್ಲ (೧೦-೯೦-೫ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ (೧೦-೫-೭; ೧೦-೬೪-೫) ಈ ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದಿತಿಯರ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವು ತೀರ ವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ; ಅದಿತಿಯನ್ನು ದಕ್ಷನ ತಾಯಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ; ಆಕೆಯು ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನಳಾಗುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಾದರೂ, ಕೇವಲ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪಾತ್ರ ಆಕೆಯದು. ಪನ್ನ ಪುತ್ರರು ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಹೊತೆಯಿದ್ದುದು ಕೊಂಡು ಸವಿತ್ರವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾಳೆ (೭-೩೧-೫) ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಒಂದು ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಳೆಂದು (೮-೨೩-೧೪; ೫-೩೧-೫ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಇದೆ.

ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಅದಿತೃರ ತಾಯಿಯಾದುದರಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿನ ಸಂಬಂಧವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಇದೆ. ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡೆಂದು (೪-೪೫-೩; ೧೦-೩೬-೩ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ; ನಾಶರಹಿತವಾದ ಅವಳ ಪ್ರಾಣವು ಸೂರ್ಯನಿಟ್ಟಿದೆ. (೭-೮೨-೧೦) ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥಿತ ಆಕೆಯ ಮುಖವೆಂದು (೧-೧೦೩-೯) ಹೇಳಿದೆ. ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪೇಡಿಕೆಗಳೂ ಈಕೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆರಾಧಕರು ಅವರ ಸಂತತಿ ಮತ್ತು ಗೋವು ಇವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಆಶೀರ್ವದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೮-೧೨-೬, ೭; ೧-೪೩-೨) ಇದೆ. ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಅವಳಿಂದ (೭-೪೦-೨) ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದುದು; ಶುದ್ಧವೂ-ಅಖಂಡವೂ, ದಿವ್ಯವೂ, ಅವಿನಾಶಿಯೂ ಆದ ಆಕೆಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಬೇಡಿದೆ. (೧-೧೮೫-೩) ಮತ್ತು ಮರುತರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಅದಿತಿಯ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ. (೧-೧೬೬-೧೨)

ಮುಗ್ಧೀದದ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೫೩-೩; ೮-೯೦-೧೫; ೧೦-೧೧-೧; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೩-೪೩೦೦೦೪೯) ಅದಿತಿಯನ್ನು ಗೋವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಗೋವು ಒಂದಕ್ಕೆ ಅದಿತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಧೂಮಿಯ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅದಿತಿಯು ತ್ರಿವೈಕೃ ಹೋಲಿಸಿ. (೯-೯೬-೧೫) ದ್ವೀಪಾಪಾತ್ರಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೋಮಕ್ಕೆ ವಶವಾಗುವ ಅದಿತಿಯು ಅದಿತಿಯು ಅಂಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಧೀಶ್ವರನಾಗಬೇಕು. (೯-೬೯-೩) ಮತ್ತಿಹರು ತಮ್ಮ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಅದಿತಿಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು ಶುದ್ಧವಾರುತ್ತಾರೆ (೯-೨೬-೧; ೯-೭೧-೫) ಎನ್ನುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬೇಕು.

ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅದಿತಿಯ ಎರಡು ಗುಣಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ತಾಯತ್ವ. ಆಕೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನಿಕ್ಷೇಪವಾದ ಅದಿತೃ, ಅದಿತೀಯ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಕೆಯು ತಾಯಿ. ಎರಡನೆಯದು-ಆ ಪದದ ಮೂಲಧಾತುವಿನಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದೂ ಅದೇ ವಾಯುಶ್ಲೇಷ ಮತ್ತು ವೈಕೃತ ಪಠನಗಳಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ತತ್ವ. ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ ಸಮೃದ್ಧಿ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಗೋವು ಅಥವಾ ಧೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ಆಕೆಯು ಅದಿತೃರ

ಶ್ರೀಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ, ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರಂತೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೭). ಪುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂಬತ್ತು ಸಲ ಬರುವ ಪುರಂಧಿಯು ಸಮೃದ್ಧಿಯ ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಧಗನ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗ; ಎರಡು ಮೂರುಸಲ ಮಾತ್ರ ಪೂಜಣ ಮತ್ತು ಸವಿತ್ಯಗಳೊಡನೆಯೂ, ಒಂದುಸಲ ಏಷ್ವ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಸಮೃದ್ಧಿದ್ಯೋತಕಳವಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೇವತೆ ಧಿಷಣಾ ಎಂಬುವಳು ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡುಸಲ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾಳೆ. ಇಳಾ ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು. ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆ ಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಡಾಲು ಬೆಣ್ಣೆಗಳ ಹೋಮವೇ, ಗೋಸಮೃದ್ಧ್ಯಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಪರಿಣತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ. ಇಡಾ ಎಂಬುದು ಗೋವಿಗೆ ಹೆಸರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಗೋವುಗಳೊಡನೆ ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಡಾ, ಇಳಾ ಎಂಬುದು ಗೋವಿನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (೧-೨-೧೧). ಹೋಮದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಅರಬೇಕು, ಇಳಿಯನ್ನು ಪೃಥಕಸ್ವಾ (೭-೧೩-೮) ಮತ್ತು ಪೃಥಕಪದೀ (೧೦-೭೦-೮) ಎಂಬ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು. ಈ ಇಳಿಯು ದೇವತಾರೂಪದಿಂದ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಪ್ಪಿ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬರಬಹುದು; ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸರಸ್ವತೀ ಮತ್ತು ಮುಹೀ ಅಥವಾ ಧಾರತೀ ಇವರುಗಳೊಡನೆ, ಒಂದು ಗುಂಪಾಗಿಯೇ (ದೇವತಾತ್ರಯ) ಪ್ರಯೋಗ. 'ಇಳಾಯಾಃ ಪದೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ರೇತವಾದುದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯೇ ಎಂಬುದು ಸಂದಿಗ್ಧ ವಿಷಯ. ಒಂದು ಸಲ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇಳಿಯ ಪುತ್ರನೆಂದು (೩-೨೯-೯, ೧೦) ಕರೆದಿದೆ. ಪುರೂರವನೂ ಅಕೆಯ ಮಗ (೧೦-೯೫-೧೮). ಒಂದು ಸಲ ಅಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿನ (ಯೂಥಸ್ತು ಮಾತಾ) ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಊರ್ದುತಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವಳೆಂದೂ (೫-೪೧-೧೯) ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಾಗ, ದಧಿಶಾತ್ರವ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಕೆ ಉಕ್ತಳಾಗಿದಾಳೆ (೭-೪೮-೨). ತಕಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ಅಕೆಯನ್ನು ಮನುವಿನ (೧-೮-೧೮; ೧೧-೫-೩-೫) ಮತ್ತು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ (೧-೮-೧೨೭; ೧೦-೯-೪-೨೭; ೮. ಶ್ಲೋ. ೧-೭-೭) ಪುತ್ರಿಯೆಂದು ಕರೆದಿದೆ.

ಬೃಹದ್ದವಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಇವಳನ್ನು ಮಾತಾ ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆ (೧೦-೭೪-೧೦) ಕರೆದಿದೆ. ಇಳಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಲವೂ (೨-೩೧-೪; ೫-೪೧-೧೯), ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ರಾಕಾ ಇವರುಗಳೊಡನೆ ಒಂದು ಸಲವೂ (೫-೪೨-೧೨) ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರಾಕಾ (ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥಕೊಡುವ 'ರಾ' ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದು ಇರಬಹುದು) ಎಂಬ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತಳೂ, ಸಮೃದ್ಧರೂ ಆದ ದೇವತೆಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ (೨-೩೨೭; ೫-೪೨-೧೨) ಸ್ತುತಳಾಗಿದಾಳೆ. ಸಿನ್ಹಾವಾಲೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ (೨-೩೨; ೧೦-೧೮೪). ಅವಳು ದೇವತೆಗಳ ಸೋದರಿ; ಸುಂದರವಾದ ಕಾಹುಗಳು ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳವಳು; ಸಮೃದ್ಧಳು; ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನಾ; ಸಂಕಶಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದುದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತಳಾಗಿದಾಳೆ. ಸರಸ್ವತಿ, ರಾಕಾ ಮತ್ತು ಗುಂಗೂ, ಇವರುಗಳೊಡನೆ ಸ್ತುತಳಾಗಿದಾಳೆ (ಗುಂಗೂ ಎಂಬುದು ಇಡೀಂದೇ ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು). ಅರ್ಥವರ್ಣದದಲ್ಲಿ (ಆ. ವೇ. ೮-೪೬-೩), ಸಿನ್ಹಾವಾಲಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ. ಇತರ ವೇದ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಕುಹೂ ಎಂಬ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯು ಉಕ್ತಳಾಗಿದಾಳೆ. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕಾ ಎಂಬುವಳು ಹುಟ್ಟುಮೆಯ ದಿನದ ಅಧಿದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಸಿನ್ಹಾವಾಲಿಯು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯೆಂದೂ ಧಾವನೆ ಇದೆ. ಪುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಸಂಗ ಬಿದ್ದಾಗ ಹಿಂದೆಯೇ ಇತರ ಕೆಲವು ಶ್ರೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳ ತಾಯಿಯಾದ ವ್ಯುಕ್ತಿಯು (೧-೨೩-೧೦). ವಿವಿಧವರ್ಣದ ಮಳೆಮೋಡವಿರಬೇಕು. ಈ ಪದವು ಹುಕ್ಕುಚುಕ್ಕೆ

ಯಾಗಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ, ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಹೆಸುಗಳಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಸೋಮರಸವನ್ನು ದೋಹನಮಾಡುವ ಹೆಸುಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ (೧-೨೪-೧೦, ೧೧; ೮-೬-೧೯; ೮-೭-೧೦; ೮-೫-೩). ಹೀಗೆ ಕೃಷ್ಣಿ ಎಂದರೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೆಸು, ಮೇಘ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ವಿವಸ್ವತನ ಪತ್ನಿಯೂ, ತೃಪ್ತೃಪ್ತಿಯೂ ಆದ ಸರಣ್ಯವೂ ಒಂದು ಸಲ (೧೧-೧೭-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸರಣ್ಯವು ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೆಸುಗಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ವೇದವಾಗಿರುವ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ಣ (ವೇದ: 'ಸ್ಥ' ಓದು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದುದು) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಯು' ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿ ಸಾಧಿಸಿರುವ ಪದವೇ ಇದಿರಬೇಕು.

ಈ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯರಾಗಿದ್ದರೂ ಅಷ್ಟು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪತ್ನಿಯರಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಇವರ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅವರ ಹೆಸರು ಹೊರತಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆ ಹೆಸರುಗಳೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೊಸದಲ್ಲ. ಇಂದ್ರಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇಂದ್ರಾಣೀ, ವರುಣಾಣೀ, ಆಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ರುದ್ರಾಣೀ ಎಂಬುದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರುದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರಾಣೀ ಮೊದಲಾದವರು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಲ್ಲ. ಅಸ್ತಿನಿಗಳ ಪತ್ನಿಯು ಅಸ್ತಿನೀ. ಮುಗ್ಧೇಶದಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ (ದೇವನಾಂ ಪತ್ನೀಃ) ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೯-೨-೧೧).

ದೇವತಾ ದ್ವಂದ್ವಗಳು.

ವೈದಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದು. ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸ್ವರಗಳುಂಟು. ಸುವಾರು ಹನ್ನೆರಡು ದೇವತೆಗಳು ಈ ರೀತಿ ದ್ವಂದ್ವ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಸುವಾರು ಅರವತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಂಯೋಜನೆಯಾಗುವುದು. ಎಳು ದ್ವಂದ್ವ ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ದ್ವಂದ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ, ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೆಂದು ಮಾತ್ರ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ. ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದು ವಿತ್ತಾವರಣರ ದ್ವಂದ್ವ. ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ, ಒಂಬತ್ತು ಇಂದ್ರಾವರಣರಿಗೂ, ಎಳು ಇಂದ್ರ ನಾಯುಗಳಿಗೂ, ಆರು ದ್ವಾನಾತ್ಮತ್ವಿಗಳಿಗೂ, ಇಂದ್ರಾ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳಿಗೆ ಎರಡೆರಡೂ, ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣು, ಇಂದ್ರಾಭೂಷಣ, ಸೋಮಾಭೂಷಣ, ಸೋಮಾರುದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನೀಸೋಮರಿಗೆ ಒಂದೊಂದೂ, ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಅವರಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಎಂಟು ಒಂಬತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಯುಗ್ಮಗಳು ಬಿಡೀ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನಾಸತ್ಯಾ, ಇಂದ್ರಾಪರ್ವತಾ, ಇಂದ್ರಾಮರುತಃ ಅಗ್ನೀಪರ್ವತಾ, ಪರ್ವತಾಪರ್ವತಾ (ಒಂದು ಸಲ ವಾತಾಪರ್ವತಾ), ಉಪಾಪರ್ವತಾ, ವೇತ್ಸೀಪರ್ವತಾ, ಸೂರ್ಯವಾಸಾ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಮಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

ದ್ವಾನಾತ್ಮತ್ವಿಗಳೆಂದರೆ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಅಷ್ಟಮುಖ್ಯ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾನಾತ್ಮತ್ವಿಗಳನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಿರುವ ವಸ್ತುಗಳು

ಕುಂದದ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತರುತ್ತಾರೆ (೪-೫೬-೨, ೬); ಸ್ವರ್ಗದ ಇತರ ಪ್ರಣಿಗಲೋಚನ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ (೬-೫೬-೨) ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾಗ ಛಾಗಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ನೀರಸುತ್ತಾರೆ (೨-೪೦-೨೦). ಆದರೆ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಷ್ಟು ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಈ ಇಟ್ಟುರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನ ಮಾನಗಳು. ದೇರೆ ದೇವತಾಯುಗ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂದು ದೇವತೆಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ. ಆ ದೇವತೆಯ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳೇ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ, ಇಂದ್ರ-ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೂ ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದವರು. ಅಪರೂಪವಾಗಿ, ಅಮುಖ್ಯದೇವತೆಯ ಗುಣವು ಮುಖ್ಯದೇವತೆಗೂ ಉತ್ತಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾ ವಿಷ್ಣುಗಳಲ್ಲೂ ದೂರದೂರ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (೬-೬೯-೫). ಈ ರೀತಿ ಪದೇಪದೇ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರದೇ ಇದ್ದ ಗುಣವೂ ಆ ದೇವತೆಗೆ ವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಅಗ್ನಿಯು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಗುಣಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ದ್ವಾನಾಪ್ರಭಿವಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವವೆಂದರೆ. ಮಿತ್ರವರುಣರು. ಅವ ರನ್ನಿಂಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವ ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ, ಈ ಜೋಡಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಸೂಕ್ತ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು. ಮಿತ್ರನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗುಣಗಳು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಆದು ರಿಂದ, ವರುಣನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲ, ಮಿತ್ರಾವರುಣಯುಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ. ವರುಣದೇವತೆಯ ವಿಷಯ ವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಜೋಡಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಅನವಶ್ಯಕ. ಅವ ರಿಬ್ಬರೂ ಯುವಕರು(೩-೫೪-೦; ೨-೬೨-೫). ಇತರ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಇವರೂ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ, (ಇಂದ್ರಾ), ಕುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತಾರೆ (ಕುಚೀ), ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇರುತ್ತಾರೆ. ವಾಸಲು ಕೆಂಪುವರ್ಣವರೂ ಮತ್ತು ಘೋರರೂ. ಈ ಜೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನೊದಲನೆಯ ಪದವು ಮಿತ್ರನೇ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಮಿತ್ರನೇ ಮುಖ್ಯದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದು, ಶಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಈಗ ಅಮುಖ್ಯದೇವತೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಅಕ್ಷರವಿರುವ ಪದವನ್ನು ಸಮಸ್ತಪದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರಬಹುದು.

ಇಂದ್ರಾವರುಣರು ಆಗನ್ನಾಯಕರು (೧-೧೬-೧); ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಾಲುವೆ ಗಳನ್ನು ತೋಡಿದರು ಮತ್ತು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೊಡ್ಡನು ಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (೬-೮೨-೩). ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ನಿರ್ಣಾಮ ಮಾಡಿದವರು ಅವರು(೬-೬೮-೨); ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೪-೪೧-೧೧); ಮತ್ತು ಇದುವಷ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೧೬-೬). ದುಷ್ಕರಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಕ್ರೂರವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕ್ರೋಧಿ ಗುತ್ತಾರೆ (೪-೪೧-೪). ರಕ್ಷಣೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ (೧-೧೬-೬, ೮), ಕೀರ್ತಿ, ವಿದ್ಯೆಯು, ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಅಶ್ವಗಳು (೪-೪೧-೨, ೧೦; ೬-೬೮-೮), ಇವುಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುತನಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಅವರ ರಥವು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ; ಶಾಪನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಸೋಮವಾನವಮಾಡಿ ಕೃತ್ಯರಾಗದೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ದೆ (೬-೬೮-೧೦, ೧೧). ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಇಟ್ಟುರು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆರಾಧಕರ ಮೇಲೆ ಕೋಪಮಾಡಬಾರದೆಂದು ವರುಣನನ್ನೂ, ತಮಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರಣೀತಕನ್ನು ದೊರಕಿಸದೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ (೬-೮೪-೨). ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯನಾದ ದೇವತೆ, ಕೃತ್ಯಾ ಸುರನನ್ನು ವಧಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ವರುಣನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಛಾಪನ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿಪ್ರಕ ಷಾಗಿವಾನೆ (೬-೬೮-೩; ೬-೮೨-೩; ೬; ೬-೮೫-೩). ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಬಹಳ ಗಾಢವಾ

ದುದು; ಇಂದ್ರಾಸ್ತಿಗಳ ದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಷ್ಟು ಸೂಕ್ತಗಳು, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಇವ್ಯಾವ ದೇವತೆಯ ಜೋಡಿ ಯನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ದ್ವಂದ್ವವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತನಾಗಿರುವುದೇ ಅಪರೂಪ; ಅಗ್ನೀಸೋಮರನ್ನು ಒಂದು ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನೀಕರ್ಷಣ್ಯರನ್ನು ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವವರಿಗಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರ-ಅಗ್ನಿಗಳೇ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು (೧-೨೧-೧); ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾರೆ (೧-೧೦೮-೧). ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು ಪಾನಮಾಡಬೇಕು (೭-೯೩-೬; ೮-೩೮-೪, ೭, ೮, ೯); ಕುಶಾನನದಲ್ಲಿ ಸುಖಾಶೀನರಾಗಿ, ಸುತನಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ, ಮತ್ತರಾಗಬೇಕೆಂದು (೧-೧೦೯-೫) ಆಹ್ವಾನ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮಿಲಿತರಾಗಿಯೇ ವೃತ್ತವಧ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವರು ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಗಳು (೬-೨೯-೩; ಇತ್ಯಾದಿ), ಅವರ ಸಿಡಿಲು ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು (೫ ೮೬-೩). ಅವರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಕೋಟಿಗಳನ್ನರುಳಿಸಿದರು (೩-೧೨-೬) ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೫-೮೬-೨). ನಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ನದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದರು (೮-೪೮-೩) ಮತ್ತು ಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪರಾಕ್ರಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾರೆ (೧-೧೦೮-೫). ಅವರು ಉದಾರಗಳು (೫-೮೬-೩). ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವುದುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿಗಳು ಯಾಗದ ಇಬ್ಬರು ಋಷಿಜರೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೮-೩೮-೧) ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳು (೮-೪೦-೩). ಅವರೇ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನರು ಮತ್ತು ಪಿತಾಚಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೨೧-೫). ಈ ಗುಣಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವರಿಬ್ಬರು ಒಬ್ಬತಂದೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಯಮಳರು (೬-೨೯-೨). ಈ ಸಮೀಪ ಬಾಂಧವ್ಯದಿಂದಲೇ ಇರಬೇಕು, ಅವರನ್ನು ಒಂದು ಸಲ ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು (೧-೧೦೯-೪). ಅವರು ಆಹಾರ, ವಶ್ಯ, ಬಲ, ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೬೦-೧೩, ೧೪), ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು, ನದಿಗಳು, ಮತ್ತು ಪರ್ವತಗಳು, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದವರು (೧-೧೦೯-೬). ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಇರುವ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ವನ್ನು ಒಂದುಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವದೇವತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಅವರನ್ನು ಸುಡುತ್ತಾನೆ (೬-೨೮-೪). ಇಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಹೊಗಳಿರುವುದು ಎಂದೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ (೪-೪೯; ೬-೯೭); ಅಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನವೂ, ಅಶ್ವಾದಿಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಪದನುಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರ ವಾಯುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸೋಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸತತವಾದ ಆಹ್ವಾನ ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಏನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ (೧-೨೩-೧, ೨; ಇತ್ಯಾದಿ) ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಗಳೊಡನೆ (೪-೪೬-೨, ೩, ೪) ಅಥವಾ ಸುವರ್ಣಾಸನವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ (೪-೪೩-೪) ಬಂದು, ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಶಾನನದ ಮೇಲೆ ಮಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೬-೯೧-೪). ಅವರು ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗೆ (೧-೨೩-೩) ಮತ್ತು ಬಲಕ್ಕೆ (೪-೪೬-೩) ಅಧಿಪತಿಗಳು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೬-೯೨-೪) ಮತ್ತು ಗೋ, ಅಶ್ವ, ಹಿರಣ್ಯರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (೬-೯೦-೬). ಇಂದ್ರ-ಸೋಮರು ಇಂದ್ರನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕೃತವಾದ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನೀರು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು; ಏಳು ನದಿಗಳನ್ನು ವಿನೋದನ ಮಾಡಿದರು; ಸರ್ಪವನ್ನು ವಧಿಸಿದರು; ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ರಥಚಕ್ರವನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೊಂಡರು (೪-೨೮-೧, ೨; ೬-೬೨-೩). ಅವರು ಮಾಡಿದ ಮಹದುಪಕಾರವೆಂದರೆ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹಿದುದು (೮-೨೮-೪, ೫). ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಬೆಳಕುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ

ಮೂಲಶ್ಲೋಕದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಒಬ್ಬನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಂದಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (೧-೯೩). ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮಿಲಿತರಾಗಿಯೇ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು, ಸಂಕತಿ, ಅರೋಗ್ಯ, ಸೌಖ್ಯ ಮತ್ತು ವಶ್ಚರೈಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಕೋರಿಕೆ (೧೦-೧೯-೧; ೧೦-೬೬-೬). ಈ ದ್ವಂದ್ವವು ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಬಾರು ಬಂದಿದೆ. ಮೈತ್ರಾಯಣೀ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಮೈ. ಸಂ.೩-೭-೧), ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಎರಡುನೇತ್ರಗಳಿಂದಿದಾರೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬಾ. ೧೧-೧-೬-೧೯), ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸೋದರರು; ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಗೆ ನೇರಿದವನು ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನು ಸೋಮನಿಗೆ ನೇರಿದವನು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೩-೨೪), ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸೋಮರಿಗೆ ಸೋಮಧಾಗವೇ ಇಬ್ಬ; ಅವರಿಗೆ ಪುರೋಡಾಶ ಮತ್ತು ಪಶುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿ ಸೋಮದ್ವಂದ್ವವು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದೇ ಹದೇ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಒಂದೇಸೂಕ್ತ (೧-೯೩). ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಎರಡೇ ಸಲ, ಆ ಜೋಡಿಯ ಹೆಸರು ಇಡೀ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು. ಇಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟು ಅಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಿರುವುದು ಅಶ್ಚರ್ಯ.

ಇನ್ನು ಕೆಲವು ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವಗಳು ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿ-ಪರ್ವ ನೈರು (೬-೫೦-೧೬) ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಸಂಕಾಶಗಳು ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಆಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ; ಆದರೆ, ಒಬ್ಬನು ಹೋಮವನ್ನೂ (ಇವಾಂ) ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಗರ್ಭಾಣುವನ್ನೂ (ಗರ್ಭಂ) ಉತ್ತಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪರ್ವನೈ-ವಾಶರದು ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೃಷಭರೂಪರಾದ ಇವರು (೬-೪೯-೬) ಅವಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾ-ವಾಯು ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ, ಇವರನ್ನೂ ಅವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೂಳಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (೧೦-೬೫-೯); ಈದೇ ರೀತಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ, ಇವರು ಅವಿವಾಹದ ಆಹಾರವನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೬-೫೦-೧೨). ಒಂದು ಕಡೆ (೧೦-೬೬-೧೦; ೧೨. ೭-೧೦ ನ್ನೂ ಹೋಲಿಸಿ), ಗರ್ಭಸುವ ಮಹಿಷ (ಪ್ರಾಯಶಃ ದ್ಯುದೇವತೆ) ಕೈ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು ಅನೇಕಸಾರು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಳವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಉಷ್ಣ-ನಕ್ಷತ್ರ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಧನಾಧ್ಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು (೨-೩೧-೫; ೧೦-೭೦-೬); ದೇವಲೋಕದ ಕನ್ಯೆಯರು (೭-೨೬; ೧೦-೧೦೦-೬); ಮತ್ತು ಆಕಾಶದ ಪುತ್ರಿಯರು (೫-೪೧-೭; ೧೦-೭೦-೬). ಅವರು ಇಬ್ಬರು ಪತ್ನಿಯರೆಂದಿದ್ದಾರೆ (೧-೧೩೨-೨) ಮತ್ತು ಯಥೇಚ್ಛವಾದಷ್ಟು ಸ್ವೇರವಿದೆ (೨-೩-೬) ತಮ್ಮ ವರ್ಣವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಮಗುವಿಗೆ ಶ್ವನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮಗುವು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರಣಾಶಿಸುತ್ತದೆ. (೧-೯೬-೫) ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸೋದರಿಯರು. ಮನಸ್ಸು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಬಣ್ಣ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ. ಇಬ್ಬರ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವೂ ಒಂದೇ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟರಾಗಿ ಒಬ್ಬರಾದಮೇಲೊಬ್ಬರು ಚಲಿಸುತ್ತಾರೆ; ಎದುರು ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ನಿಶ್ಚಲರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (೧-೧೧೩-೩) ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮತ (ಸತ್ಯ, ಇಯಮ, ಯಜ್ಞ)ದ ತಾಯಿಯರು. (೧-೧೪೨-೬; ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಕ್ರತಿಯೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಬೆಳೆಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (೫-೪೧-೭) ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨-೩-೬) ಉದಾರಿಗಳು, ಮಹನೀಯರು ಮತ್ತು ಕುಸಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ (೭-೨೬) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೋಚೇತರು ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಅಖ್ಯಾತರು (೧೦-೩೬-೧ ; ೧೦-೧೧೦-೬ ; ೧-೧೩-೭ ; ೧-೧೪೨-೭). ಒಬ್ಬರಾದವಂತರ ಒಬ್ಬರು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಜಾಗೃತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೨-೩೧-೫). ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರು, ಸೂರ್ಯನಾಸಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಐದು ಸಲವೂ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಾಸಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಸಲವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ ಮಂದಲಗಳೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅವು ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಚಲಿಸುತ್ತವೆ (೧-೧೦೨-೨). ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಚಲಿಸುವುದು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ (೧೦-೬೮-೧೦). ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಅಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು (೧೦-೧೧೦-೩). ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಂತೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ಕ್ಷಪ್ತ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸೋಣ ಎಂದು ಒಂದು ಕಥೆ ಇದೆ (೫-೩೧-೧೫). ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಜೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಅವರು ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಛಾವನೆ ಇದ್ದಂತೆ ಇದೆ (೧೦-೬೪-೩ ; ೧೦-೯೨-೧೨ ; ೧೦-೯೩-೫). ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಯುಗದ ಹೆಸರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಇಬ್ಬರೂ, ಮಕ್ಕಳಂತೆ, ಯಾಗದ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತಾರೆ ; ಒಬ್ಬನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ; ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಮುಕುಗಳನ್ನು ನೀಯಮ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪುನಃ ಜನಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೮೫-೧೦). ವರುಣನ ಎರಡು ಕಾಂಶಿಯುಕ್ತವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು (೮-೪೧-೯), ಮತ್ತು ಅಮರರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಆಕಾಶದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು (೧-೭೨-೧೦) ಈ ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರೇ ಅಭಿಪ್ರೇತರಂದೇವತೆ.

ದೇವತಾಗಣಗಳು.

ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ ಕೆಲವು ದೇವತಾಗಣಗಳು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಮರುದ್ಗಣ. ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಶುಕ್ರೇದದಲ್ಲಿರುವಂತೆ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದರಿಂದ ಒಂದುನೂರ ಎಂಬತ್ತರವರೆಗೂ ಇದೆ (೮-೮೫-೮ ; ೧-೧೩೬-೬) ಮತ್ತು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಸರ್ವದಾ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅವನ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಫಾಯಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಗಣಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲ, ಅವರ ತಂದೆಯಾದ ರುದ್ರನ ಹಸಿವಿನ ಮೇಲೆ ರುದ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು (೭-೧೦-೪ ; ೭-೩೫-೬). ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರರು ಎಂಬುವರು ದೇವಿ ಒಂದು ಗಣ. ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಐ. ಪ್ರಾ. ಮತ್ತು ಶ. ಪ್ರಾ.) ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತು ಮೂರು (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೧-೪-೧೧-೧) ದೇವತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಿತ್ಯರು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕ ಗಣ. ಇದರಲ್ಲಿನಳು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಜನ (೯-೧೧೪-೩ ; ೧೦-೭೨-೮) ; ಆದರೆ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಗಣದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತಾಸಂಖ್ಯೆ ಹನ್ನೆರಡು. ಶುಕ್ರೇದದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿ (೭-೧೦-೪) ಅಥವಾ ಅವರ ಮುಖಂಜನಾದ ವರುಣನ (೭-೩೫-೬) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಈ ಅದಿತ್ಯರ ಗಣವು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅದಿತ್ಯಗಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವತೆಗೂ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಛಾವಣಿ ಇದೆ. ಶುಕ್ರೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಲ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಸುಗಳೆಂಬ ಗುಂಪಿದೆ. ಮರುದ್ಗಣ ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯಗಣಗಳಿಗಿಂತ, ಈಗಣವು ಅಸ್ಪಷ್ಟ. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅದಿತಿ ಅಥವಾ ವರುಣನೊಡನೆ ಅದಿತ್ಯರೂ, ರುದ್ರನೊಡನೆ ರುದ್ರರೂ ಸ್ತುತರಾಗುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವಸುಗಳೂ ಸ್ತುತರಾಗಿಹಾರೆ (೭-೧೦-೪ ; ೭-೩೫-೬). ಇದರಿಂದ ವಸುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮುಖಂಜನೆನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಇತರ ವೇದಗಳೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ,

ಅಗ್ನಿಯೇ ವಸುಗಣದ ಮುಖಂಡನು. ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂಟು ; ಆದರೆ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಕೈ.ಸಂ. ೫-೫-೨-೫), ಅವರು ೩೩೩ ಜನ. ಆದಿತ್ಯ, ರುದ್ರ ಮತ್ತು ವಸುಗಣ ಗಳು ಮೂರೂ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸ್ತುತವಾಗಿವೆ (೨-೩೧-೧ ; ೧೦-೬೬-೧೨ ; ೭-೧೦-೪ ಮತ್ತು ೭-೩೫೬ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಈ ಮೂರು ಗಣಗಳಿಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಈರಂತಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದಾರೆ. ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ವಸುಗಳೂ, ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ರರೂ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂ ಇದ್ದಾರೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೩-೪-೧೨ ; ೪-೩-೫-೧). ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ (೩-೩೦-೧೦) ಐದು ಗಣಗಳ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಸುಗಳು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆಯೂ, ರುದ್ರರು ಇಂದ್ರನೊಡನೆಯೂ, ಆದಿತ್ಯರು ವರುಣನೊಡನೆಯೂ, ಮರುತರು ಸೋಮನೊಡ ನೆಯೂ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ (೧೦-೯-೭, ೧೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿತರಾದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬವರ ಗುಂಪೊಂದು, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿರುವ ಮೂರು ಜನಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯಗಳ ಗುಂಪೊಂದಿದೆ. ಕಡೆಯ ದಾಗಿ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ (ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು) ಎಂಬುದೊಂದು ಗಣ. ಇದು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದೆ. ಐವತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳು ಇವರ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಉದ್ವಿಷ್ಟ ರಾದಾಗ, ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಗಣವನ್ನು ಎಕಳಡಿಶಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ, ವಸುಗಳು ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರು ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಶಲ್ಪಿತ್ಯಾಗಿ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆ ಗಳು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳೂ ಉದ್ವಿಷ್ಟರಲ್ಲವೆಂದೂ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅಧಮದೇವತೆಗಳು—ಋಭುಗಳು.

ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಉತ್ತಮದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಕೆಲವು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿವೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯರಾದವರು ಮುಖ್ಯಗಳು. ಇವರನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಸೂಕ್ತಗಳು ಹನ್ನೊಂದಿವೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಹೆಸರು ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವರದು ಒಂದು ದೇವತಾತ್ರಯ (ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಗಂಪು). ಅವರ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ನಾಮಗಳು ಮುಖ್ಯ ಅಥವಾ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮುಖ್ಯಶ್ಲಾ (ಮುಖ್ಯಗಳ ಯಜಮಾನ), ವಾಚ ಮತ್ತು ವಿಧ್ಯಾ. ಅನೇಕ ಸಲ, ಈ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ; ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮುಖ್ಯ ಮಾತ್ರ ಹೇಳ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಚ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಮೂವರ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವು ದೊಂದರ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ, ದೇವತಾತ್ರಯವೆಂತಲೇ ಛಾಂದಸೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮೂರು ಪದಗಳ ಬಹುವಚನವಾಗಲೂ (೪-೩೬-೩ ; ೮-೪೮-೧) ಅಥವಾ ಎರಡು ಪದಗಳ ಬಹುವಚನವಾಗಲೂ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. ಒಂದು ಕಡೆ (೪-೩೬-೬), ವಾಚೋ ವಿಧ್ಯಾ ಮುಖ್ಯವಾಚ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ, ಈ ಪದಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ; (ವಿಶ್ವೇ) ಎಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯಗಳು (೭-೫೧-೩) ಮುಖ್ಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಮುಖ್ಯ, ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ವಿಧ್ಯಾ (೭-೪೮-೨), ಇವರುಗಳು ಅಹೂಗಳಾದಾರೆ. ಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠ, ಕನಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯವಯಸ್ಕನೆಂದ, ವಯೋನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಅವರವರ ಭಿನ್ನತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾರೆ (೪-೩೩-೫).

ಸುಧನ್ವಾನ್ ಎಂದರೆ 'ಒಳ್ಳೆಯ ಧನುರ್ಧಾರಿ' ಇವನ ಪುತ್ರರು ಸೌಧವ್ಯನರೆಂದು ಮುಖ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿರಬಹುದು ಕಡೆಹೇಳಿದೆ. ಮೂವರಿಗೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ (೪-೩೭-೪) ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವರನು

ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಮಕ್ಕಳು (ಶವಸೋ ಭವಾಶಃ) ಎಂತಲೂ ಕರೆದಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷವು, ವಾಕ್ಯಾಶಯವಾಗಿ ಒಂದು ಸಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಎದು ಸಲ) ಇವರಿಗೇ ಸಂದಿದೆ. ೩-೬೦-೩ರಲ್ಲಿ ಅವರು ಮನುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವರ ಪಿತೃಗಳೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅವರ ಸೋದರನೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (೧-೧೬೧-೧, ೩).

ಯಾಗಕಾಲಿಗೆ ಬಂದು (೪-೩೪-೪ ; ೪-೩೬-೨ ; ೬-೪೦-೧) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು (೪-೩೪-೧, ೩ ; ೪-೩೬-೧) ಅವರನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಮೇಲೂರೋಕವಾದುದರಿಂದ, ಅವರನ್ನು ಸೋಮರಸವಿರುವ ಈ ಕೆಳಗಿನ ರೋಕಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು (೪-೩೬-೩) ಅಪ್ಪಾಜನೆಯು ತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಅವರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (೩-೬೦-೪ರಿಂದ ೬ ; ೪-೩೩-೩ ; ೪-೩೪-೬ ; ೪-೩೫-೬) ; ಕೆಲವು ಸಲ ಮರುಕರೊಡನೆ (೧-೨೦-೫ ; ೧-೧೧೦-೪ ; ೪-೩೪-೧೧), ಒಂದು ಸಲ, ಅದಿತ್ಯರು, ಸವಿತ್ಯ, ವರ್ವತಗಳು ಮತ್ತು ನದಿಗಳೊಡನೆ (೪-೩೪-೮). ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇವರಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಬಹಳ ಸಮಾಪನಾಂಶವು. ಅವರು ಇಂದ್ರನಂತಿದ್ದಾರೆ (೪-೩೬-೫) ಮತ್ತು ಪಥುವು ಒಬ್ಬ ಹೊಸ ಇಂದ್ರನಂತಿದ್ದಾನೆ (೧-೧೧೦-೬). ಇಂದ್ರನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ಅವರು ಶತ್ರುಜಯಕ್ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಹಾಯಕರಾಗುತ್ತಾರೆ (೪-೩೬-೬) ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವಷ್ಟೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗುತ್ತದೆ (೬-೪೮-೩). ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ವೊಡಲು ರಶ್ಮಿದವರು ಮುಖ್ಯಗಳು ; ಇವರ ಈ ಕಲಾಕಾಶಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಇವರು ಇಂದ್ರನ ಶ್ವೇತವನ್ನು ಗಳಿಸಿದರು (೩-೬೦-೩, ೪-೩೫-೬, ೯). ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ದೇವತೆಯೊಡನೆಮೂಲ ಅವರು ಸ್ತುತರಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ, ಒಂದೇ ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ (೪-೩೪-೮) ಇಂದ್ರನ ಹೆಸರು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಎಷ್ಟು ನಿಕಟವಾದುದು ಎಂದರೆ, ಮುಖ್ಯಗಳ ಮುಖಂಡನೆಂದರ್ಥ ಕೊಡುವ 'ಮುಖ್ಯಶ್ವ' ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದರಂತೆ, ಮರುಕರಿಗೂ ೨-೩ ಸಲ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ, (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನೊಡನೆ) ಇವರು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಖ್ಯಗಳ ದೇಹ ಅಥವಾ ಆಯುಧಾದಿಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ವರ್ಣನೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ. ಅವರು ರೂಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿದ್ದಾರೆ (೧-೧೧೦-೪). ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ (೬-೪೮-೧) ರಥವೊಂದಿದೆ (೧-೧೬೧-೬). ಅವರ ರಥವು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದೆ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳು ಪುಷ್ಪವಾಗುವೆ, ರೋಹದ ತಿರಸ್ವಾಣಗಳನ್ನೂ, ರವಾಣಿಯವಾದ ಕಂಠಪಾಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೩೬-೪). ಮುಖ್ಯವೂ ಒಬ್ಬ ಅಶ್ವಗಳೊಳುವವು (ಅಶ್ವಿನ ೪-೩೬-೫). ಮುಖ್ಯಗಳದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಹೆಸರಿತೆ ಮತ್ತು ಕೈಕಳಕ (೪-೩೩-೧, ೮, ಇತ್ಯಾದಿ), ಅವರ ಕುಶಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ (೩-೬೦-೪). ಅವರು ತಮ್ಮ ಶೌಕಲ್ಯದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅವರ ಅಶ್ವಯುಕ್ತರವಾದ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು (೩-೬೦-೧). ತಮ್ಮ ಕುಶಲಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಅವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಅಮರತೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು, ಗಿಡುಗಗಳಂತೆ ಪುನಃಪುನಃ ಪಡೆದರು (೪-೩೫-೮). ಅವರು ವಾಯುಮಂಡಲದ ಮುಖ್ಯವ್ಯಯ, ಸ್ವತಂತ್ರಿಯಿಂದಲೇ ಪುನಃಪುನಃ ವಿರಿದರು (೧-೧೧೦-೬). ಅವರು ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ, ಅಮರತ್ವದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರು (೪-೩೫-೩), ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅಮರರಾಗಿ, ಅವರ ಶ್ವೇತವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು (೪-೩೩-೩, ೪,

೪-೩೫-೩, ೪-೩೬-೪). ಅವರು ಮೊದಲು ಮತ್ಸ್ಯರು, ಮನುವಿನ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ದೇವತೃವನ್ನು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಗಳಿಸಿದರು (೩-೬೦-೩; ೧-೧೧೦-೪). ಐತರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೦-೨), ಮನು ಹ್ಯಾರಾಗಿದ್ದ ಮುಳುಗಳು, ತಮ್ಮ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ, ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಸೋಮಪಾನಾಹಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರಂದಿದೆ. ಇವರ ಕೆಲಸದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು, ಅದರಿಂದಲೇ ವಾಚಸ್ಪು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಮುಳುಕ್ಷನು ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ವಿಭ್ರನು ವರುಣನಿಗೂ ತಿಲ್ಲಿಗಳಾದರು (೪-೩೩-೯). ಅವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಚತುರತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ತನ್ನೂಲಕ ಯಾಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಾಗ ಭಾಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು (೧-೨೦-೧, ೮; ೧-೧೨೧-೬, ೭). ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸವನವು ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಅವರು ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಕುಶಲ ಕೆಲಸದಿಂದ ಪಡೆದರು (೧-೧೬೧-೮, ೪-೩೩-೧೦, ೪-೩೪-೪, ೪-೩೫-೯). ಅದುದರಿಂದ, ಅವರು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೆಂದೇ ಆಹೂತರಾಗುತ್ತಾರೆ (೪-೩೬-೫, ೪-೩೭-೧).

ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ, ಇವರನ್ನೂ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ (೪-೩೩-೮, ೪-೩೭-೫), ಗೋವುಗಳು, ಆಶ್ವಗಳು ಮತ್ತು ಶೂರರಾದ ಪುತ್ರರು, ಇವುಗಳನ್ನೂ (೪-೩೪-೧೦) ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ, ಪುಷ್ಟಿ, ಸಂತತಿ ಮತ್ತು ಚತುರತೆಗಳನ್ನೂ (೧-೧೧೦-೨) ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವನಿಗೆ, ಮುಳುಗಳು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೨೦-೭, ೪-೩೫-೬). ಅವರ ಸಹಾಯ ಪಡೆದವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಜೇಯನಾಗುತ್ತಾನೆ (೪-೩೬-೬) ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ, ಲಾಭವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಬೇಕೆಂದು ಮುಳು ಮತ್ತು ವಾಚರನ್ನು ಬೇಡಿದಾರೆ (೧-೧೧೫-೫).

ಇವರು ಮಾಡಿದ ಕುಶಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, ತೃಪ್ತವಿಗೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ 'ತಕ್ಷ್ಮ' ಧಾತುವೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇವರು ಸಾಧಿಸಿರುವುದು ಐದು ಮಹಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಳುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿದೇಶವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವರು ಆಶ್ವಗಳಿಲ್ಲದ, ಲಗಾಮಿಲ್ಲದ, ಮೂರು ಚಕ್ರದ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ (೪-೩೬-೧) ರಥವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (೧-೧೧೦-೧; ೧-೧೧೧-೩; ೪-೩೩-೮; ೪-೩೬-೨). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ರಥವನ್ನು, ಆಶ್ವನೀದೇವತೆಗಳಿಗೊಪ್ಪರ ಮುಳುಗಳು ರಚಿಸಿದರು (೧-೨೦-೩; ೧-೧೬೧-೬; ೧೦-೩೯-೧೨). ೪-೩೪-೯ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಅವರ ಒಂದೊಂದು ಕಾರ್ಯವೂ ಒಂದೊಂದು ಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವರು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಎಂದಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಅ ದೇವತೆಗಳ ರಥ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೇ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು.

ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ, ಅವರು ಎರಡು ಕವಿಲವರ್ಣದ ಆಶ್ವ (ಹರೀ)ಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದರು; ಈ ಆಶ್ವಗಳು ಅವರನ್ನು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ (೪-೩೩-೧೦; ಇತ್ಯಾದಿ). ಆಶ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಡ್ಲಿಪಟ್ಟು ಅಥವಾ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಎರಡು ಆಶ್ವಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದರು ಎಂದಿರುವಾಗಲೂ, ಅವರ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯವೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿರಬೇಕು (೧-೧೬೧-೩, ೭).

ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಡುವ (೧-೨೦-೩) ಮತ್ತು ಉತ್ತೇಜಕವೂ, ವಿಶ್ವರೂಪಿಯೂ (೪-೩೩-೮) ಅದ ಗೋವು ಒಂದು ಅವರಿಂದ ರಚಿತವಾಯಿತು (೧-೧೬೧-೩; ೪-೩೪-೯). ಮುಳುಗಳು ಈ ಗೋವನ್ನು ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದರು (೧-೧೧೦-೮) ಅಥವಾ ಚರ್ಮದಿಂದ ಹೊರತೆಗೆದರು (೧-೧೩೧-೭; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವರೇ

ಅದನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದರು ಮತ್ತು ಅದರ ಮಾಂಸವನ್ನು ದೆಳೆಸಿದರು (೪-೩೩-೪). ಇದ್ದನ್ನು ಮುಘುಗಳಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವಾದ ಕವಿಲವರ್ಣದ ಎರಡು ಅಕ್ಷಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊದಿಸಿದನು; ಅತ್ತಿನಿಗಳು ರಥವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ವಿಶ್ವರೂಪಿ ಗೋವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನು (೧-೧೬೧-೬). ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಾಗಿ ಆ ಗೋವನ್ನು ಮುಘುಗಳು ರಚಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾದ್ಯವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಹಿಂದಿನ ಗೋಸ್ವಪ್ನಿಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಅದೇನೆಂದರೆ, ಅಗರಿದ್ಧ ಒಂದು ಆಕಳು ಮತ್ತು ಅದರ ಕರುವನ್ನು ಪುನಃ ಒಂದುಗೂಡಿಸಿದರು (೧-೧೧೦-೮; ೧-೧೧೧-೧).

ಬಹಳ ಶಿಥಿಲರೂ, ಹುಳುಹೊದಿದ ಕಂಠಗಳಂತೆ ಇದ್ದ (೧-೧೧೦-೮; ೪-೩೩-೨, ೩) ತಮ್ಮ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಿದರು (೧-೨೦-೪; ೧-೧೧೧-೧; ೪-೩೫-೫). ಮುದುಕರಾಗಿದ್ದ ಇಬ್ಬರನ್ನು (ತಂದೆ-ತಾಯಿ) ಪುನಃ ಯುವಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (೧-೧೬೧-೩, ೬). ೪-೩೪-೯ರಲ್ಲಿ, ಅವರು ಸಾಧಿ ದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಪುನರುಜ್ಜೀವನವೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ವೃದ್ಧರಾದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರು ಪುನಃ ಓಡಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತೃವಾಗಿದೆ (೪-೩೬-೩). ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ (೪-೩೬) ಮೊದಲನೆಯ ಕುಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು (ಪ್ರಾಯಶಃ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಪುನರುಜ್ಜೀವನಕಾರ್ಯ) ಅವರಿಗೆ ದೈವಶಕ್ತಿಯೆಂಬುದನ್ನು ಘೋಷಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇವರ ಚತುರತೆಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅದೇ ಅವರ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣ. ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿಯೇ, ಅವರು ತೃಪ್ತೃವಿನ್ನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಬಟ್ಟಲನ್ನು, ಈ ಮುಘುಗಳು ನಾಲ್ಕು ಸಮಾನವಾದ ಬಟ್ಟಲುಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದಾರೆ (೧-೨೦-೬; ೧-೧೧೦-೩; ೪-೩೫-೨, ೩; ೪-೩೬-೪). ಈ ಬಟ್ಟಲು ದೇವತೆಗಳು (೧-೧೬೧-೫; ೪-೩೫-೫) ಅಥವಾ 'ಅಕುರ'ನು (೧-೧೧೦-೩) ಪಾನ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ. ದೇವತೆಗಳೇ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ಮುಘುಗಳಿಗೆ ಮೆರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಈ ಒಂದು ಬಟ್ಟಲನ್ನು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ, ನಿಮಗೂ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕಳಿಸಬಹುದು (೧-೧೬೧-೧, ೨). ತೃಪ್ತೃ ಒಂದು ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಎರಡು, ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮುಘುಗಳ ಈ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ, ನಾಲ್ಕು ಬಟ್ಟಲುಗಳು ರಚಿತವಾದವೇರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿರುವ (೪-೩೫-೬). ದೇರೆ ಒಂದುವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ (೧-೧೬೧-೪, ೫). ಈ ನಾಲ್ಕುಬಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ, ಮುಘುವು ಹೆಂಗಸರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕೊಂಡು, ತಾನುಮಾಡಿದ ದೇವತೆಗಳು ಪಾನಮಾಡುವ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಅಪವಿತ್ರಮಾಡಿದ ಮುಘುಗಳನ್ನು ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅದನ್ನು ಅಪವಿತ್ರ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ ತಮಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಮುಘುಗಳು ಹೇಳಿದಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸದೇಕೆಂದು, ಮುಘುಗಳು, ಜನೀನನ್ನು ಆಶ್ರಯವಂತೆ ಆ ಆಗಲವಾದ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಆಳಿದರು ಎಂದು (೧-೧೧೦-೧) ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಬಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು ಅಥವಾ ಬಟ್ಟಲುಗಳಿಗೆ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (೧-೧೬೧-೯; ೩-೬೦-೨; ೪-೩೫-೫ ನ್ನು ದೋಷ) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪಾರ್ಥನಾ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (೧೦-೮೦-೬), ಯಾಗವನ್ನು (೩-೫೪-೧೨) ರೂಢಿಗೆ ತಂದರು. ಮತ್ತು ಎರಡು ರೋಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (೪-೩೪-೯) ಅಥವಾ ಆಶಾಶಕ್ತಿ ಅಧಾರರಾಗಿಹಾರೆ (೧೦-೩೬-೧೦) ಎಷ್ಟು ವಾಗಲೂ ಅವರ ಕೌಶಲ್ಯವೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆಯು ಅವರಿಗೂ ಸವಿತ್ಯವಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರು ಗಾಳಿಯಿಂದ ತೂಲೆಬಟ್ಟು, ವೇಗವಾಗಿ ಆಕಾಶದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸಿದರು (೪-೩೩-೧; ೧-೧೬೧-೧೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಬಹಳ ಸುತ್ತಿದ ಮೇಲೆ, ಅಗೋಷ್ಯ ವೆಂಬ ಸವಿತ್ಯವಿನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಆಗ ಸವಿತ್ಯವು ಅವರಿಗೆ ಅವರತ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. (೧-೧೧೦-೨,೩). ಅನಂತರ, ಅವನ ಅಭಿತ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಸಂತಪ್ತರಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳು ಉದ್ರಾಪುಗೈರಾದರು.; ಆಗ ಉತ್ತಮ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ನೀರು ಹಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.; ಬಂಜರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳು ಬೆಳೆದವು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀರು ಅವರಿಗಿತ್ತು (೪-೩೩-೭). ನಿಧಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹುಟ್ಟು ಬೆಳೆಯುವಂತೆಯೂ, ಆಳವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಉಬ್ಬುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದರು. (೧-೧೬೧-೧೧). ನಿಶ್ಚಿಮಾಡಿ ಎದ್ದು ತಮ್ಮನ್ನು, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿದವರಾರಿಂದು ಅಗೋಷ್ಯ (ಸವಿತ್ಯ) ನನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಿಸಿದರು.; ಒಂದು ವರ್ಷವಾದ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿದರು. (೧-೧೬೧-೧೩)

ಮುಖ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಾಯಶಃ ರಥ (ಹಿಡಿದಿಕೋ) ಧಾತುವಿನಿಂದ ಏವ್ಯನ್ಯವಾಗಿದೆ. (೨-೩-೮ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸಮಯಕ್ಕೆ ಒದಗುವ' 'ಕೈಚಳಕವುಳ್ಳ' ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಮುಖ್ಯಪದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಾಚ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥ ಎಂತಲೂ ವಿಭಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು, ಅವರುಗಳ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಅನ್ವರ್ಥವಾಗುವವು.

ಇವರು ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳಾಗರಂಭವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ. ಆದರೆ ದೇವತೆಗಳಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಅವರ ಸ್ವಭಾವವೇನು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಸೌಧನ್ಯನರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ ಅವರು ಯಾರೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಧನ್ಯನ್ ಎಂಬುದು ರುದ್ರ ಮತ್ತು ಪುರುತರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ ಎರಡೇ ಸಲ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅನೇಕ ಕಡೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ದ್ಯಾವಾಭೂಮಿಗಳು ಅವರ ಮಾತಾಸಿತ್ಯಗಳಿರಬಹುದು. ಮರೆಮಾಡಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಸವಿತ್ಯವಿನ ಮನೆಯೊಡ್ಡದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಫಲವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಈ ಮೂವರೂ ಮೂರು ಮತುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳೆಂದೂ, ಅವರು ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳು ನಿಧಿಸಿದರೆಂಬುದು ಮತಗಳೆಂಪ್ರಾಂತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತುಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸ ಚಲಿಸದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಯೆಂತಲೂ, ಬಟ್ಟಲೆಂಬುದು ಚಂದ್ರನೆಂತಲೂ, ಅದುನಾಲ್ಕು ಅಯಿತ್ತೆಂಬುದು ಚಂದ್ರನ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳೆಂತಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇವರು ಭೂಮಿ ಅಥವಾ ವಾಯುವುಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ರಾಕೃತವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ, ಅವರ ಕೌಶಲ್ಯವು ಅವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳ ಕಥೆಗಳು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿತೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಮುಗ್ಧೇದವೊಂದನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಯಾವ ನಿಶ್ಚಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀಯರು

ಅಪ್ಸರೆಯರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಧಾರಗಳೇನೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಹೆಸರು ಕೇವಲ ಐದೇಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವರಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತತೆಯ ಯಾವ ಅಂಶದ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಆಕಾಶದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಅಪ್ಸರೆಯು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನ ಮೇಲೆ (ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾಗಿರುವ ಗಂಧರ್ವ) ಮಂದ

ಹಾಸವನ್ನು ವಿರೂಪಾಕ್ಷಿ (೧೧-೧೨೩-೫). ಈ ಅಪ್ಸರೆಯಿಂದಲೇ ವಸಿಷ್ಠನು ಜನ್ಮಿಸಿದನು (೭-೩೩-೧೨); ಅಪ್ಸರ ಶ್ರೀಯರ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೭-೩೩-೯). ಸಮುದ್ರದ ಅಪ್ಸರಿಯರ ಸೋಮರಸದ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಾರೆ (೯-೭೮-೩). ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬೆರಸುವ ನೀರಿಗೆ ಅಪ್ಸರೆಯರೆಂದು ಹೇಳರಬೇಕು. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾಂಸನು ಅಪ್ಸರಶ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಗಂಧರ್ವರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಬಲ್ಲನು (೧೦-೧೩೬-೬). ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಂಧರ್ವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಜಲದೇವತೆಯೂ (ಅಪ್ಯಾ ಯೋಷಾ) ಅಪ್ಸರಿಯೇ ಇರಬೇಕು (೧೦-೧೦-೪).

ಈ ಅಪ್ಸರೆಯರ ವಿಷಯವು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರವಾಗಿ ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಳವು ನೀರಿನಲ್ಲಿದೆ; ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಬಂದು, ಪುನಃ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೨-೨-೩); ಮನುಷ್ಯರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನದಿಗೆ ಅಥವಾ ಜಲಾಶಯದ ತೀರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿ ರೆಂದು ಅವರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩೭-೩). ವಿಶ್ವಾಸನು ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವನ ಸಹಚಾರಿಯೆಂದು ರಾಜ ಶ್ರೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ; ಮೇಘ, ವಿದ್ಯುತ್ತು ಮತ್ತು ಏಕೈಕಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವೆಂದು (ಅ.ವೇ. ೩-೨-೪) ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಪ್ಸರೆಯರು ಗಂಧರ್ವರ ಪತ್ನಿಯರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೨-೨-೫); ಈ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರೆಯರ ಸಂಬಂಧವು ಇತರ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ (ವಾ. ಸಂ. ೩೦-೮; ಅ. ವೇ. ೮-೯-೯; ಇತ್ಯಾದಿ). ಶತಪಥಪ್ರಾತ್ಯಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಪ್ರಾ. ೧೧-೫-೦-೪), ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಒಂದು ಕಾಶಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಪತ್ನಿಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಲಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಅಶಯಃ ೯-೫-೯ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅಪ್ಸರಶ್ರೀಯರು ನದಿಗಳ ಮತ್ತು ಸರೋವರಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಪದೇಪದೇ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಬರುವುದು ಬಹಳ ಸಾಧಾರಣವಾತು, ಮತ್ತು ವರುಣನ ಆರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪದದ ಶಬ್ದರಹಸೆಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಇದಕ್ಕೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸುವವರು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶಗಳಿಂದ, ಅಪ್ಸರೆಯರು ಗಂಧರ್ವಸಹಚಾರಿಯರು, ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಜಲದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಧೂರೋಕವು, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವೃಕ್ಷಗಳು ಅವರ ಕ್ರೀಡಾಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವರು ನೈಗ್ರೋಧ ಮತ್ತು ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಅವರ ವೀಣೆ ಮತ್ತು ತಾಳದ ಶಬ್ದವು ಆ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತದೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩೩-೪). ದೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೩-೪-೮-೪), ನೈಗ್ರೋಧ-ಅಶ್ವತ್ಥ, ಉದುಂಬರ, ಪ್ಲಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸರೆಯರ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳು. ಆ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರೆಯರು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಡು ಹೋಗುವ ಮದುವೆ ಮೆರವಣಿಗೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಾಗಲಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೦೪-೨-೯). ಶತ ಪಥ ಪ್ರಾತ್ಯಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಪ್ರಾ. ೧-೧-೬-೧) ಅಪ್ಸರೆಯರು ನೈತ್ಯ ಗೀತೆ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಗುಂಪಿನವರು ವಾಸ್ತವವಾದ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥವೇದದ ಪ್ರಕಾರ, ಅಪ್ಸರೆಯರಿಗೆ ಪಗಡಿಯೊಂದಿವು ಅಧುನಿಕ ಹೆಚ್ಚು ಮತ್ತು ಅನುವರರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೩-೨-೫; ಇತ್ಯಾದಿ). ಆದರೆ ಅವರ ರಿಂದ ಕೊಂದರಿಯೂ ಉಂಟು. ಬುದ್ಧಿವೈಕಲ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಪದಂಶಿಯಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹರಿ ಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ಮಂತ್ರ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು (ಅ. ವೇ. ೩-೩-೫; ಇತ್ಯಾದಿ)

ಅಪೂರ್ವ ಸುಂದರಿಯರಾದ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೨, ೮ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಪ್ಸರಪ್ರಿಯರ ಪ್ರೇಮವು ಗಂಧರ್ವರಿಗೇ ವಾಸಲಾಗಿಲ್ಲ; ಆಗಾಗ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಅದರಿಂದ ಸುಖವುಂಟು (೧೦-೯೫-೯ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಇಂತಹ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಪ್ರಿಯ ಪ್ರೇಮದ ಕಥೆಯು ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತರ ಕೆಲವು ಅಪ್ಸರಪ್ರಿಯರ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ, ಉಗ್ರಜಿತ್, ಉಗ್ರಂವಾಹ, ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರ ಭೃತ್ (ಅ. ವೇ. ೧೬-೧೦೮-೧, ೨) ಎಂಬ ಮೂವರನ್ನೂ ವಾಚಸನೇಯಿ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೫-೧೫ ರಿಂದ ೧೯), ಊರ್ವಶೀ ಮೇನಕೆ ಮೂವರಾದವರನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩, ೫-೪-೧೩) ಮತ್ತು ಊರ್ವಶಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೫-೧-೧) ಯರನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದೆ.

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಾಪವಿರುವುದು ಊರ್ವಶಿಯೊಬ್ಬಳೆಂದೇ. ವಸುಷ್ಠನು ಊರ್ವಶಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನು ಎಂದು ಓಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದರ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನೆಂದೂ ಇದೆ. ಇದರಿಂದ ಊರ್ವಶಿಯೇ ಆ ಅಪ್ಸರೆಯೆಂದೂ ಊಹಿಸಬೇಕು (೨-೩೩-೧೧, ೧೨). ಓಂದು ಕಾಡೆ (೫-೪೧-೧೯), ನದಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಊರ್ವಶಿಯೂ ಸ್ತುತಳಾಗಿದಾಳೆ. ಇವೆರಡು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಓಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೂ ಇಳಿಯ ಮಗನಾದ ಪುರೂರವನಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಇದೆ. (೧೦-೯೫-೧೦, ೧೩). ಅಲ್ಲಿ ಅವಳು ಜಲರೂಪಿಣಿ, ವಾಯುಮಂಡಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವರಿಸುತ್ತಾಳೆ ಮತ್ತು ಗಗನ ಸಂಚಾರ (ಈ ಕಡೆಯ ವಿಷಯವು ಗಂಧರ್ವನಿಗೂ ೧೦-೧೩-೯ ರಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಿದೆ). ಅವಳು ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಿದ್ದು (೧೦-೯೫-೧೬), ಅನಂತರ ಹಿಂತಿರುಗಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತಳಾಗಿದಾಳೆ. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವನ ಮಕ್ಕಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರೆ ಅವನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಖಿಯಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಪುರೂರವನಿಗೆ ಅಶ್ವಾಸನವಿತ್ತಿದೆ. (೧೦-೯೫-೧೮). ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೫-೧). ಮುಗ್ಧೀದದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅಖಂಡವಾದ ಓಂದು ಕಥೆಯೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕಥೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ. ಇಳಿಯ ಮಗನಾದ ಪುರೂರವನನ್ನು ಊರ್ವಶಿಯು ತಾನೇ ಒಂದು ಪರತ್ತಿನಮೇಲೆ ವರಿಸುತ್ತಾಳೆ; ಅವನು ನಗ್ನನಾಗಿ ಆಕೆಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂಬುದೇ ಆ ಪರತ್ತು. ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವಾಗ, ಗಂಧರ್ವರು ಒಂದು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಲಗಿದ್ದ ಪುರೂರವನು ನಗ್ನನಾಗಿಯೇ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎಳುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುತ್ತದೆ. ಆ ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಊರ್ವಶಿಯು ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ, ತನ್ನ ಪರತ್ತಿನಂತೆ ಕಣ್ಮರಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಪುರೂರವನು ಅವಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಕಡೆಗೆ ಕಮಲ ಸರೀರ ವರವೊಂದರಲ್ಲಿ, ಇತರ ಅಪ್ಸರೆಯರೊಂದಿಗೆ ಪಕ್ಷಿರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಊರ್ವಶಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ನಿಜರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಪುರೂರವನು ಬಹಳ ಕೇಳಿಕೊಂಡಮೇಲೆ, ಒಂದು ವರ್ಷದನಂತರ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಮಾತ್ರ ಅವನೊಡನೆ ಇರುವುದಾಗಿ ವಚನವೀಯುತ್ತಾಳೆ. ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪುರೂರವನು ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಗಂಧರ್ವರು, ಒಂದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಸ್ಥಿ ದ್ವೀಪನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗುವಂತೆ ಅನ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ೧೦-೯೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ಪುರೂರವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬರುವುದು. ಸನ್ಯಾಸಗಮಿಯಾದ ಪುರೂರವನಿಗೋಸ್ಕರ, ಅಗ್ನಿಯು ಗಗನದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೩೧-೪). ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುರೂರವ ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪುರೂರವ ಮತ್ತು ಊರ್ವಶಿಯರನ್ನು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣನುಗಳೆಂದು ಛಾವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಂಧರ್ವರು.

ಹಿಂದೀದೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಅಪ್ಸರೆಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಗಂಧರ್ವ ಅಥವಾ ಗಂಧರ್ವರೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಅಥವಾ ಒಂದು ಪುರುಷಜಾತಿಯಿದೆ. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ, ಮೂರೇಸಲ ಅದು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಮೂವತ್ತೆರಡರಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಚನದಲ್ಲಿ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಮೊದಲು ಒಬ್ಬನೇ ಇದ್ದು, ಬರುಬರುತ್ತಾ, ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ದೇವತೆಗಳು, ಪಿತೃಗಳು, ಅಸುರರು, ಇವರಂತೆ, ಗಂಧರ್ವರೂ ಒಂದುಗೂ (ಅ. ವೇ. ೧೧-೫-೨; ಕೈ. ಸಂ. ೭-೮೫-೨). ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೭ ಇದ್ದದ್ದು, ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬೩೩ (ಅ. ವೇ. ೧೧-೫-೨) ಆಗಿದೆ. ವೈದಿಲಿನಿಂದ ಇವರ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವಗಳೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು, ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅಧಾರವೇನೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಯಾವ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿಯೇ ಎರಡರಿಂದ ಏಳು ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ ಒಂದೇ ಸಲವೂ, ಎಂಟನೆಯದರಲ್ಲಿ ಇಂಪ್ರೆನಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಎರಡು ಸಲವೂ ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಕೇತನವೆಂದೇ ಧಾವಿಳಿಸಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ವಿಶ್ವಾಸನು ಎಂಬ ಪದದ ಹೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ (ಫ-೮೬-೬ ; ೧೦-೧೩೯-೪, ೫; ಅ. ವೇ. ೨-೨-೪ ; ವಾ. ಸಂ. ೨-೩). ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಸನು ಎಂಬೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ (೧೦-೮೫-೨೧, ೨೨ ; ೧೦-೮೫-೪೦, ೪೧ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಇತರ ಸಂಹಿತೆಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಮತ್ತು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶ್ವಾಸನು ಎಂಬುದು ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವನ ಹೆಸರು.

ಮುಗ್ಧೀದದ ಪ್ರಕಾರ ಗಂಧರ್ವನು ವಾಯುಮಂಡಲ ಅಥವಾ ಆಕಾಶದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವನು. ಅವನು ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಳಿಯುವವನು (೧೦-೧೩೯-೫) ಅಗಾಧವಾದ ವಾಯುಮಂಡಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (ಫ-೬೬-೫) ದೇವತಾ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೩೩-೭). ಇವನ ಮೇಲೆಯೇ ಅಪ್ಸರೆಯು ಮಂಡಹಾಸವನ್ನು ಬೀರುವುದು (೧೦-೧೩೩-೫). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಳ (ಅ. ವೇ. ೨-೨-೧, ೨). ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯವಂತರು ಗಂಧರ್ವರೆಡನೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩೪-೩) ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಧವಾದಸ್ವರ್ಗೀಯ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವರುಣನ ದೂತನಾದ, ಸುವರ್ಣವಾಯುವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆಯೂ (೧೦-೧೩೩-೬), ಸೂರ್ಯನೊಡನೆಯೂ (೧೦-೧೩೩-೭), ಸೂರ್ಯನೊಡನೆಯೂ (೧೧-೩೩-೨), ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೊಡನೆಯೂ (ಫ-೮೫-೧೨) ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಚಂದ್ರ ಪಥದಲ್ಲಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈಳು ಫಲಕಗಳು (ವಾ. ಸಂ. ೯-೭) ದೀವತೆಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಫಲಕ (ಅ. ವೇ. ೧೩-೧-೨೩) ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ವಾಚಸನೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೨-೩೬) ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ವಾಯುಗಳೊಡನೆ ಗಂಧರ್ವನೂ ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ (ಪುರಿ) ಎಂಬುದು ಮರೀಚಿಕೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು.

ಗಂಧರ್ವನ ಹೆಸರು ವಿಕೇತನವಾಗಿ ಒಬ್ಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮನೊಡನೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸೋಮದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ವಂಶವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (ಫ-೮೩-೪ ; ೧-೨೨-೧೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸೋಮರಸದ ಅವಸ್ಥಾವಿಕೇತನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಗಗನಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆ (ಫ-೮೫-೧೨). ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಿಯೊಡನೆ, ಗಂಧರ್ವರು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಫ-೧೧೩-೩) ಗಂಧರ್ವನ ಬಾಯಿಂದಲೇ, ದೇವತೆಗಳು ಸೋಮವಾಚನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೭-೬೩-೩). ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ

ಸ್ವರ ಗಂಧವರ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕಾಶಾಡುತ್ಪಿದ್ಧರೆಂದೂ, ಅಪಹೃತವಾಗಲು ಅವಕಾಶಕೊಟ್ಟರೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಗಂಧವರ್ತಿಗೆ ಸೋಮಪಾನ ನಿಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದೂ (ಮೈ. ಸಂ. ೩-೮-೧೦) ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸೋಮ ರಸದ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ಗಂಧವರ್ತಿಗೆ ಸಸ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ವೇ. ೪-೪-೧). ಸೋಮರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಬದ್ಧಾದರನಾದ ಗಂಧವರ್ತನೇ ಇಂದ್ರನ ಆಪ್ತೀತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿ, ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅವನಿಂದ ಇರಿಯಲ್ಪಡುವುದು (೮-೬-೫). ಮತ್ತು ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು (೮-೧-೧೦). ಬೇರೆ ಒಂದು ಸ್ತುತದಲ್ಲಿ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೯-೧), ವಿಶ್ವಾವಸು ಗಂಧವರ್ತನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ತೈಲನರೂಪದಿಂದ ಬರಬೇಕೆಂದು ಸೋಮಕ್ಕೆ ಸೂಚಿಸಿರುವುದೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸೋಮರಸವು ಗಂಧವರ್ತ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತ್ತು ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾವಸು ಗಂಧವರ್ತನಿಂದ ಪಶ್ಯುತವಾಗಿತ್ತು; ಸ್ತ್ರೀಲಂಕಟಿರಾದ ಗಂಧವರ್ತಿಗೆ, ವಾಗ್ಧೀವತೆಯನ್ನು ಬಿಲೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು, ಗಂಧವರ್ತನಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ಇದೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೭; ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೫; ಮೈ. ಸಂ. ೩-೭-೩) ಸೋಮವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ತೈಲನದ ಮೇಲೆ ಬಾಣಬಿಡುವ ಕೃಶಾಪುಷ್ಪ ಒಬ್ಬ ಗಂಧವರ್ತನೇ ಇರಬೇಕು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಅರಣ್ಯಕ (ತೈ. ಅ. ೧-೯-೩) ದಲ್ಲಿ ಕೃಶಾಪುಷ್ಪ ಗಂಧವರ್ತನಿಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಗಂಧವರ್ತನೂ ನೀರಿಗೂ ಸಂಪರ್ಕವಿದೆ. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಂಧವರ್ತ ಮತ್ತು ಜಲರೂಪವಾದ ಅಪ್ಸರಿಯರು, ಯಮ ಮತ್ತು ಯಮಿಗಳಿಗೆ ಜನಕರೆಂದು (೧೦-೧೦-೪) ಹೇಳಿದೆ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸುದ್ದಿರುವ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಗಂಧವರ್ತನು (೯-೮-೬-೬) ಕರೆದಿದೆ. ಅಪ್ಸರೆಯರೊಡನೆ ಸಂಯೋಜಿತರಾಗುವ ಗಂಧವರ್ತನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೨-೨-೩; ೪-೩೭-೧೨).

ಗಂಧವರ್ತ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸರೆಯರ ಸಂಯೋಗವು ವಿವಾಹಸೂಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗಂಧವರ್ತನೂ ವಿವಾಹ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅವಿವಾಹಿತವಾದ ಕನ್ಯೆಯು ಗಂಧವರ್ತ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇವರಿಗೆ ಸೇರಿದವಳು (೧೦-೮೫-೪೦, ೪೧). ವಿವಾಹದ ಮೊದಲದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶ್ವಾವಸುವು ವರನಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಸ್ತುಧಿ (೧೦-೮೫-೨೨). ಗಂಧವರ್ತನಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿನ ಪ್ರೇಮವು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಮೈ. ಸಂ. ೩-೭-೩) ಗಂಧವರ್ತನು ಮತ್ತು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಫಲಶಕ್ತಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂತತಿಯನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪಂ. ಬ್ರಾ. ೧೯-೩-೨).

ಗಂಧವರ್ತನು ದೇವಗಾಯಕರೆಂದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಬಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ (೧೦-೧೭೭-೨ : ೧೦-೧೧-೨ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಅವರ ದೇಹಾದಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ನಿದೇಶವಿದೆ. ಅವರಿಗೆ ಗಾಳಿಯೇ ಕೇಶ (೩-೩೮-೬) ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಯುಧಗಳಿವೆ (೧೦-೧೨೩-೭). ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩-೭; ೮-೬-೧ ಗಳು ವಿಕೇಷವಾಗಿ). ಇಲ್ಲಿ, ಅವರು ಲೋಮಕರೆಂದೂ, ಅರ್ಧ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತಿರುವ ದೇಹವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧದಲ್ಲಿ ವಿಷತ್ವಾಂಕರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅವರು ಸುಂದರರೆಂದೂ ಇದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೭, ೮). ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ, ಗಂಧವರ್ತನು ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೩೩-೭) ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸುಗಂಧವು ಗಂಧವರ್ತನನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆಂದೂ (ಅ. ವೇ. ೧೨-೧೩೩) ಹೇಳಿದೆ.

ಇದರಿಂದ ಗಂಧವರ್ತ ಎಂಬ ಪದವು ಗಂಧ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದೇ ಸರಿಯಾದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾದರೂ, ಗಂಧವರ್ತನ ಸ್ವಭಾವ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷಣವೇನೂ ತಿಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುವ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ, ಗಂಧವರ್ತನೂ ಒಬ್ಬ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ದಿವ್ಯಪುರುಷ. ತನ್ನ ಕೊತೆಗಾತಿ ಅಪ್ಸರಿ

ಯೊಡನೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ನಾನಾ ವಿಧಾನಂಗಳು, ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಮೂರ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು, ಚಂದ್ರ, ಸೋಮ ಉದಿತನಾಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಮೇಘಾಭಿಮಾನಾದೀವತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾರೆ.

ರಕ್ಷಕದೇವತೆಗಳು.

ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಏಳು ಸಲ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೭-೫೪) ಈ ದೇವತೆ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವಾದ ಗೃಹಪ್ರವೇಶ, ರೋಗಕರಂಹಾರ, ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಶುಭಾಶೀರ್ವಾದ, ಗೋವುಗಳೂ, ಅಶ್ವಗಳೂ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸತತವಾದ ರಕ್ಷಣೆ, ಇವುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿವೆ. ಅದರ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೭-೫೫-೧), ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಯು ರೋಗಪರಿಹಾರಕನೆಂದೂ, ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಒಂದು ಸಲ (೭-೫೪-೨). ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಗೆ ಇಂದು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಸ್ತೀರ್ಣದೇವತೆಗಳ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ, ತೃಪ್ತವಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಬಡಗಿಯಾದ ತೃಪ್ತವೂ ಇವನೂ ಒಂದೇ ಎಂಬಂತೆ, ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ೮-೧೪-೧೪ರಲ್ಲಿ, ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಯು ದೃಢವಾಗಿರುವ ಪ್ರಂಭವೆಂತಲೂ, ಇಂದ್ರನೇ ಎಂತಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಂದುವ.ವಾಲಕನೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಇವನನ್ನು ರೂಪುಗೊಳಿಸಿದರೆಂತಲೂ (೧೦-೬೧-೬) ಇದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ, ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮನೆಯೆ ಅಲ್ಲದೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಗೃಹಕುಲ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆಗೆ ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (ಆ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೬-೬; ಸಾಂ. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೪; ಪಾ. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೪-೬), ನೂತನ ಗೃಹ ಪ್ರವೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ. ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಿಧಿ ಮತ್ತು ಆ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಈ ದೇವತೆಯು ಗೃಹಾಭಿಮಾನ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಕದೇವತೆ ಮಾತ್ರ ಆಗಿದ್ದನೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವ್ಯಕ್ತ ಅಥವಾ ಪರ್ವತಾಭಿಮಾನ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಈ ದೇವತೆಯೂ ಒಬ್ಬನಿರಬಹುದು.

‘ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯುತೆ’ ಎಂಬ ದೇವತೆಯೂ ವಾಸ್ತೋವ್ಯುತಿಯ ಜಾತೆಗೆ ಸೇರಿದುದು ಈ ದೇವತೆ ಭೂರಕ್ಷಕ. ೪-೫೬ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈತನಿಂದ, ಗೋವುಗಳೂ, ಅಶ್ವಗಳೂ, ಮತ್ತು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು, ವೃಕ್ಷಗಳೂ, ನೀರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ. ವಿಸ್ತೀರ್ಣದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೭-೫೫-೧೦); ಸವಿತ್ಯ, ಉಸೋದೇವಿಯರು, ಪರ್ವತವ್ಯೂ, ಇವರೊಡನೆ ಈತನೂ ಸಮೃದ್ಧಿ ದಾಯಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ೧೦-೬೬-೧೩ರಲ್ಲಿ ಅರಾಧಕರು ಈತನನ್ನು ತಮ್ಮ ನೆರೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸಿದಾರೆ. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಹೋಮಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಆ. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೧೦-೪; ಪಾಂ. ಗೃ. ಸೂ. ೪-೧೩-೫). ವ್ಯವಸಾಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ (೪-೫೬-೬). ಸೀತಾ (ನೇಗಿಲುಗಿರಿ) ಎಂಬ ದೇವತೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಬೆಳೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಪಾರಸ್ವರ ಗೃಹಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಪಾ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೧೩-೯). ಇದೇ ಸೀತೆಯು ಇಂದ್ರಕೆ ವ್ಯುತಿಯೆಂದು ಮತ್ತು ಅವಳಿಗೆ ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸಾವಿತ್ರಿ ಎಂದು ಹೆಸರೆಯೆ (ಕೈ. ಪಾ. ೨-೩-೧೦-೧) ಹೇಳಿತೆ. ಇದೇ ಪಾರಸ್ವರ ಗೃಹಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯರಾ (ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಇವನು) ಎಂದೊಂದು ದೇವತೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

(ಕಾಲ್ಪನಿಕ.)

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಋತ್ವಿಜರು ಮತ್ತು ದೇವಾಂಶಪುರುಷರು.

ಮನು :—ಮನು ಅಥವಾ ಮನುಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯರು ಉದ್ಭವ್ಯರಾದಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವಾಗ ಮನುಷ್ಯರು ಉದ್ಭವ್ಯರು ಅಥವಾ ಯಾವಾಗ ಮನು ಎಂಬವನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಮನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೦ ಸಲವೂ, ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮಾರು ಅಷ್ಟೇ ಸಲವೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮನುವನ್ನು ಐದು ಸಲ ತಂದೆ ಎಂತಲೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆ, ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆ ಎಂತಲೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆ, ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆ (೨-೩೩-೧೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂತಲೂ ಕರೆದಿದೆ. ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಮನು ವಿನ ಪ್ರಣಿಗಳೆಂದು (ವಿಶ: ೪-೩೭-೧; ಇತ್ಯಾದಿ) ಹೆಸರು; ಮನುವಿನ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೬೮-೪). ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದವನೇ ಮನುವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ಭೀತನಗೊಳಿಸಿ, ಸಪ್ತರ್ಷಿಪತಿ ನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದಲನೆಯ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (೧೦-೬೩-೭). ಮನುವಿನಿಂದ ಆಚರಿತವಾದ ಯಾಗವನ್ನೇ ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಮನುಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಧೈರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಯಾಗಕ್ಕೇ ಈಗನು ಯಾಗವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿರುವುದು (೧-೭೬-೫). ಮನುಸ್ಮತ್ (ಮನುವಿನಂತೆ) ಎನ್ನುವ ಕ್ರಿಯಾವಿಧೇ ಪಣದಿಂದ, ಪದೇ ಪದೇ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳು ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಮನುಗಳಂತೆ, ಆರಾಧಕರು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೪೪-೧೧). ಮನುಗಳಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (೫-೨೧-೧ ಇತ್ಯಾದಿ). ಮನುವಿನಿಂದ ಉದ್ಭೀತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಮನುಘನಂತೆಯೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೨೩). ಮನುಗಳಂತೆ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೩೭೩). ಹಿಂದೆ ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರವಹಿಸಿದಂತೆ, ಈಗ ತಮಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೋಮವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ (೯-೯೬-೧೨). ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಣಿಗಳಿಗೆ ಬೆಳಕಾಗರಲೆಂದು, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುವು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (೧-೩೬-೧೯). ಪುರಾತನ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಂಗಿ ರಸರು ಮತ್ತು ಯಯಾತಿಗಳೊಡನೆ (೧-೩೧-೧೭), ಧೃಗು ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರೊಡನೆ (೮-೪೩-೧೩) ಅರ್ಥವ ಮತ್ತು ದಧ್ಯಂಚರೊಡನೆ (೧-೮೦-೧೬) ಮತ್ತು ದಧ್ಯಂಚ, ಅಂಗಿರಸರು, ಅತ್ರಿ ಮತ್ತು ಕಣ್ವರೊಡನೆ (೧-೧೩೯-೧) ಮನುವೂ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾನೆ. ದೇವತೆಗಳು (೧-೩೬-೧೦). ಮತರಿತ್ಯಾ (೧-೧೮೮-೨) ಮಾತ ರಿತ್ಯಾ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು (೧-೪೬-೯) ಅಥವಾ ಶಾವ್ಯ ಉಶನಾ (೮-೨೩-೧೭), ಇವರುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುವಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಅಥವಾ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರಿಜನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದರು. ನಾಲ್ಕು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮನು ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನೆಂದಿರಬೇಕು.

ಇಂದ್ರನು ವಿವಸ್ವತನ ಮಗನಾದ ಮನುವಿನ (ವಾ. ೪-೧) ಅಥವಾ ಮನುಸಾಂವರಣಿಯ (ವಾ. ೩-೧) ಹೊತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದನು. ವೃತ್ತಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ, ಮೂರು ಸರೋವರದಷ್ಟು ಮನುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಿ ದನು (೫-೨೯-೭). ಪಕ್ಷಿಯು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಮನುವಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು (೪-೩೭-೪). ಕ್ಷೈತ್ರಿಯು ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನುವನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕರ್ಮಗಳ ಘೋಷಕನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮನುವು ವಿವಸ್ವತನ ಮಗನೆಂದು ಛಾವನೇ; ಅವನಿಗೆ ವಿವಸ್ವತ ಮನುವೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವಿದೆ (ವಾ. ೪-೧; ೩-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅರ್ಥವೇನೇ (ಅ. ವೇ. ೯-೧೦-೨೪), ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಶ. ಬ್ರಾ.

೧೧-೪-೩-೩) ಮತ್ತು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಮನುವಿಗೆ ವೈವಸ್ವತನೆಂದೇ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ವಿವಸ್ವತನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಯಮನೂ ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತು ಅವನು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು. ಅಂಥೆ ಮನು ಮತ್ತು ಯಮರು ಮನುಷ್ಯರ ಮೂಲಪುರುಷದ್ವಯವೆನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಮನುವು ಜೀವದಿಂದಿರುವವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ನೆಯವನಾದರೆ, ಯಮನು ಮೃತರಾದವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ, ಮೃತರೋದಕದ ಒಡೆಯನಾದನು. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ವೈವಸ್ವತವನುಪೆನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ರಾಜನೆಂದೂ, ಯಮನನ್ನು ಮೃತರ ರಾಜನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೩, ೫), ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೨-೧೦), ಮನುವನ್ನು ವಿವಸ್ವತನೆಂಬ ಅದಿತ್ಯನ ಮಗ ಮತ್ತು ಸವರ್ಣಾ (ಸರಣ್ಯಾ ಎಂಬುದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರಬಹುದು) ಎಂಬುವಳ ಮಗನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ (೧೦-೧೭-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೫-೬) ಒಬ್ಬನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದಾರೆ (ನಿ. ೧೨-೩೪).

ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಮುಳುಗಿಹೋದರೂ, ಮನುವೊಬ್ಬನೇ ಒಂದು ಹಡ ಗಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯದಿಂದ (ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರ) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂಬ ಕಥೆಯೆಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೮-೧-೧೦೦೦ದ ೧೦). ಆಗಲೇ ಮನುವು, ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ಜನಿತವಾದ ಇಡಾ (ಇಲಾ) ಎಂಬ ತನ್ನ ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾನವ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದುದು. ಈ ಪ್ರಳಯದ ಕಥೆಯು ಅರ್ಥವೇದದ ದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಆ. ಪೇ. ೧೯-೩೯-೮).

ಭೃಗುಗಳು.

ಭೃಗು ಎಂಬುದು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತೆನಿಂದು ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಭೃಗುವರ್ತ ಎಂಬುದಾ ಗಿಯೂ ಎರಡುಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭೃಗು ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಭೃಗುಗಳು ಪೌರಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಒಂದು ಗಣವನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೇ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ. ಮಾತರಿಶ್ವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಭೃಗುವಿಗೆ ಒಂದು ನಿಧಿರೂಪದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು (೧-೬೦-೧), ಅಥವಾ ನಿಗೂಢನಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಭೃಗುಗಳಿಗೋತ್ಕೃತ ಉದ್ವೇಶನಗೊಳಿಸಿದನು (೩-೫-೧೦). ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದರು; ಭೃಗುಗಳು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದರು(೧೦-೪೬೯). ನೀಂನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂ ದಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಭೃಗುಗಳು ಕಂಡು (೧೦-೪೬-೨), ಅಲ್ಲೇ ಅವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ, (ಆಯು) ಮನುಷ್ಯರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (೨-೪-೨ ; ೨-೪-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹಿನ್ನಾಗಿ ನೆಲಸು ವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (೬-೧೫-೨) ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯೆಹಲ್ಲಿ, ಒಂದು ನಿಧಿಯಂತೆ ಇಟ್ಟರು. (೧-೫೩-೬). ಅಗ್ನಿಯು ಭೃಗುಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ವಸ್ತು (೩-೨-೪). ಹಿನ್ನಾಗಿ ಮಥನಮಾಡಿ. ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಾಕ್ಯ ಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದರು (೧-೧೨೬-೬). ಸ್ತುತಿಯವಾದ ಗಾನಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿಹಿಸಿ ಹಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ (೧೦-೧೨೨-೫), ಅನಂತರ ವನಗಳಲ್ಲಿಯಂತೆ ಮಾಡಿದರು (೪-೬೧). ಧೂಮಿಯ ಣಾಭಿಕ್ರಮೇಶಕ್ಕೆ ಕರಕಂದರು. (೧-೧೪೩-೪). ಹೋಮ ಮುಂತಾದವಿಧಿಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವವಾದವರ ವರ್ಗ ಗಳನ್ನು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದನು; ಭೃಗುಗಳು ತಮ್ಮ ಊತಲ್ಪದಿಂದ ದೇವತಾ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (೧೦-೯೨-೧) ಅಗ್ನುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಅವರ ಹೆಸರಿಗೆ ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ಒಂದು ಕಥೆಯೆಂದೇ ಛಾಪಿಸಿ

ದಾರಿ. ಭೃಗುಗಳು ರಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದಂತೆ, ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೧೬-೨೦ ; ೧೦-೩೯-೧೪).

ಭೃಗುಗಳು ಬಹಳ ಪೂತನರರಬೇಕು. ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು, ಅಂಗಿರಸರು, ಅಥವಾರು ಇವರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಭೃಗುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ, ಎಲ್ಲರೂ ಸೋಮರಸಪ್ರಿಯರಾದ ತಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳೆಂದು (೧೦-೧೪-೬) ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದಾರೆ, ಮತ್ತು ಭೃಗುಗಳು, ಅಂಗಿರಸರು ಮತ್ತು ಮನು, ಇವರುಗಳಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೪೩-೧೩). ಯತಿಗಳ ಮತ್ತು ಭೃಗುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಲಾಲಿಸಿದಂತೆ, ತಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಲಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು (೮-೬-೧೮) ಅಥವಾ, ಯತಿಗಳು, ಭೃಗುಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಸ್ಯಾನ್ಯರಿಗೆ ಸಹಾಯ ನೀಡಿದಂತೆ, ತಮಗೂ ಸಹಾಯ ನೀಡಬೇಕೆಂದು, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದಾರೆ (೮-೩-೯). ದ್ರುಹ್ಯರು ಮತ್ತು ತುರ್ವಕ, ಇವರುಗಳೊಡನೆ, ಭೃಗುಗಳೂ, ಸುದಾಸನ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (೭-೧೮-೬). ಈ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (೭-೬-೧೮ ; ೮-೩-೯ ; ೭-೧೮-೬), ಭೃಗುಗಳು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಜನಾಂಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮೂವತ್ತುಮೂರುದೇವತೆಗಳು. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಮರುತರು ಷಲಾಭವಾನುದೇವತೆಗಳು, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ, ಇವರೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಭೃಗುಗಳೂ ಅಪ್ತಾನವಿದೆ (೮-೩೫-೩). ಅವರನ್ನು ಸೂರ್ಯರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಕಾಮರೇಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (೮-೩-೧೬ ; ೯-೧೦೧-೧೩) ರಲ್ಲಿ, ಭೃಗುಗಳು ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಓಡಿಸಿದಂತೆ, ಕೃತವರನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಆರಾಧಕರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭೃಗುಗಳು ಓಡಿಸಿದ ರಾಕ್ಷಸರು ಯಾರು, ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂಬುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಮಗ್ನೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಮುಹಿಗಳಂತೆ, ಭೃಗುಗಳು ಈಗ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಹಿಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಅಂಗಿರಸನೂ, ವಸಿಷ್ಠರಿಗೆ ವಸಿಷ್ಠನೂ ನಾಯಕರಾಗಿರಬಂತೆ, ಭೃಗುನೂ ಭೃಗು ಎಂಬ ಒಂದು ಮುಹಿಗಳಿಗೆ ನಾಯಕನರಬೇಕು.

ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಇಳಿದು ಬರುವುದು ಮತ್ತು ಅದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ದತ್ತವಾಗುವುದು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಾತರಿತ್ತು ಮತ್ತು ಭೃಗುಗಳೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರು. ಆದರಲ್ಲಿ ಮಾತರಿತ್ತನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರುವವನಾದರೆ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರಾರಂಭ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆಗೆ ತರುವ ಕೆಲಸ ಭೃಗುಗಳದು.

ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಭೃಗುವು ಒಂದು ಗೋತ್ರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ (ಆ. ವೇ. ೫-೧೯-೧ ; ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೦-೭). ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ವರುಣನಿಂದ ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಸ್ವೀಕೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ ; ಇದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ವಾರುಣ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೪-೧ ; ಪಂ. ಬ್ರಾ. ೧೮-೯-೧) ; ವರುಣನ ಮಗನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೧೧-೧-೧).

ಭೃಗು ಎಂಬ ಪದವು ಫ್ರಾಟ್ (ಬೆಳಗು ಪ್ರಕಾಶಿಸು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಭೃಗುವು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ಹೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಅಗ್ನಿಯ ತಿಡಿಲಿನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಅರ್ಥವರ್ವ.

ಅರ್ಥವರ್ವ ಎಂಬುದು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ, ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವರ್ವ ವೇದಶಬ್ದಿಯೂ ಅನೇಕ ಸಲ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವರ್ವನು ಪುರಾತನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾ ಅರ್ಥವಾ ಮುಖ್ಯ. ಅವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಖಿಸಿದನು (೬-೧೬-೧೩) ಮತ್ತು ಅರ್ಥವರ್ವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಖಿಸಿದಂತೆ, ಮುಖ್ಯವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಖಿಸುತ್ತಾರೆ (೬-೧೫-೧೬). ಅರ್ಥವರ್ವನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿಯು ವಿವಸ್ವತನ ದೂತನಾದನು (೧೦-೨೧-೫). ಅರ್ಥವರ್ವನೇ ಮೊದಲು ಅಹುತೀಗಳ ಮೂಲಕ ಮೂಲಕ ಮೂತ (ಯಾಗ)ವನ್ನು ಆಚರಣೆಗೆ ತಂದವನು (೧೦-೯೨-೧೦). ಅಹುತೀಗಳ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥವರ್ವನು (ಸೂರ್ಯ) ಪಥಗಳನ್ನು ವಿತ್ತರಿಸಿದನು; ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು (೧-೮೩-೫). ಮನು ಮತ್ತು ದಧ್ಯಂಚರೊಡನೆ, ಅರ್ಥವರ್ವನು (ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು) ಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಣೆಗೆ ತಂದನು (೧೦-೮೧-೧೬). ಇಂದ್ರನು ಅರ್ಥವರ್ವ, ತ್ರಿಶ, ದಧ್ಯಂಚ ಮತ್ತು ಮಾತರಶ್ವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನು (೧೦-೮೮-೨). ದುಷ್ಪ ವಿಶಾಚಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ದಿವ್ಯವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಅರ್ಥವರ್ವನು ದಹಿಸುವಂತೆ, ದಹಿಸಬಿಡದೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೮೭-೧೨) ಇದೆ. ಅರ್ಥವರ್ವನಿಂದಲೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅರ್ಥವರ್ವನು ಒಂದು ಬಟ್ಟೆ ಸೋಮಂಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು (೮. ವೇ. ೧೮-೩-೫೪). ಅವನಿಗೆ ವರುಣನಿಂದ ಒಂದು ಅಕ್ಷಯಕರವಾದ ಗೋಷ್ಠಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು (೮. ವೇ. ೫-೧-೧; ೭-೧೦-೪). ಅರ್ಥವರ್ವನು ದೇವತೆಗಳ ಸಹಚರನು, ಅವನಿಗೆ ಬಂಧುವು ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ (೮. ವೇ. ೪-೧-೭; ಇತ್ಯಾದಿ). ಕತಕಥಪ್ರಾತ್ಯೇಷದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥವರ್ವನು ಒಬ್ಬ ಪುರಾತನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನು (೧೪-೫-೫-೨; ೧೪-೭-೩-೨೮).

ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥವರ್ವರು (ಅರ್ಥವರ್ವರು), ಅಂಗರಸರು, ನವಗ್ನರು ಮತ್ತು ಭೃಗುಗಳು, ಇವರಲ್ಲರೂ ಪಿತೃಗಳೆಂದು (೧೦-೧೪-೭) ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ವಾಸಿಸುವುದು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೆಂದೇ ಅವರಿಗೆ ನಾಮಧೇಯ (೮. ವೇ. ೧೧-೬-೧೩). ಒಂದು ಅಕ್ಷಯಕರವಾದ ಬೇರಿನ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅವರು ವಿಶಾಚಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೮. ವೇ. ೪-೩೭-೭).

ಮುಗ್ಧೇದದ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥವರ್ವನಿಂದ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾ ಪುರೋಹಿತ ಎಂದರ್ಥವಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ೧೦-೧೨೦-೯ರಲ್ಲಿ (೧೦-೧೨೦-೯ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಅರ್ಥವರ್ವ ಎಂಬ ಹವ್ಯ, ಸ್ವತಃ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಬೃಹದ್ರಿವ ಎಂಬುವನಿಗೆ ವಿಕೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥವರ್ವನು ಮೇಲೆ ಅಹುತಿಯನ್ನು ಮುಖಿಸಿದ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (೮-೯-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅರ್ಥವರ್ವ' ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವರ್ವನು ಸೋಮಂಸವನ್ನು ಬೆರಸುತ್ತಾರೆ (೯-೪-೨) ಅರ್ಥವರ್ವನು ಒಬ್ಬ ದಾತೃನಿಂದ ನೂರು ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (೬-೪೭-೨೪), ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಥಯರ್ವ (ಅರ್ಥ-ಯು), ಜ್ವಾಲಾವಿಶಿಷ್ಟನು ಎಂದು ಹೆಸರು, ಈ ಅರ್ಥ (ಜ್ವಾಲೆ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಥವರ್ವ (ಮುಖ್ಯವರು) ಎಂಬ ಮುಖ್ಯವರ ಗುಂಪೊಂದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದು.

ದಧ್ಯಂಚ.

ಅರ್ಥವರ್ವನು ಮಗನಾದ ದಧ್ಯಂಚನ (೬-೧೧-೧೪; ೧-೧೧೬-೧೮; ೧-೧೧೬-೨೩) ಹೆಸರು ಒಂದು ಸಲ ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಲ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಉಳಿದುಬಿಟ್ಟು, ೯, ೧೦ ಮತ್ತು ಐದನು ಸುಂಹಣಗಳಲ್ಲಿ

ಕಂದುಬರುತ್ತದೆ. ಆತನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸಿದ ಋಷಿ (೬-೧೬-೧೪) ಮತ್ತು ಅಥರ್ವ, ಅಂಗಿರಸರು, ಮನು ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾತನ ಋಷಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೧-೮೦-೧೬ ; ೧-೧೩೯-೯).

ಅಥರ್ವ ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಂಚನಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೀನತೆಗಳು ಅಶ್ವತಿರಸ್ಸನ್ನು ಅವಗೃಹಿಸಿದರು ; ಅನಂತರ ಆತನು ಅವನಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು (೧-೧೧೬-೨೨). ಕುಮರಿಯ ತಲೆಯುಳ್ಳ ದಧ್ಯಂಚನು ಅತ್ತಿನೀದೀನತೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವು ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು (೧-೧೧೬-೨೩). ಅತ್ತಿನೀದೀನತೆಗಳು ದಧ್ಯಂಚನ ಹೃದಯವನ್ನು ಸೂರಿಗೊಂಡರು ; ಅನಂತರ ಅಶ್ವತಿರವು ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೀಪಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿತು (೧-೧೧೯-೯). ಈ ಕಥೆಗೆ ಇಂದ್ರನೊ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಾನೆ. ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅಶ್ವತಿರಸ್ಸನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ, ಶರಣ್ಯಾವತದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕಂಡು, ದಧ್ಯಂಚನ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿದನು (೧-೮೪-೧೩, ೧೪). ತ್ರಿತನಗೋಸ್ಕರ, ಸರ್ಪದ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಬಲ್ಲದೆ, ದಧ್ಯಂಚ ಮತ್ತು ಮಾತಂಶ್ವರಿಗೆ ಗೋಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (೧೦-೪೮-೨). ಸೋಮರಸದ ಶ್ರವಣವಿಂದ ದಧ್ಯಂಚನು ತೆರೆಯುವ ಗೋಶಾಲೆಗಳೇ (೯-೧೦೮-೪) ಇವುಗಳೆಂಬೀತು. ಎರಡರಿಂದ ಎಂಟು ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ದಧ್ಯಂಚನ ಹೆಸರು ಬರುವುದು ಒಂದೇ ಕಡೆ (೬-೧೩-೧೪). ಇಲ್ಲಿ ದಧ್ಯಂಚನು ಅಥರ್ವನ ಮಗನು ; ತಂದೆಯಂತೆ ಅವನೂ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಾನೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೆ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೋಮದ ಗುತ್ತಸ್ಥಾನ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಗೋವಿನೋಚನಕಾರ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವೇ ಈತನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು. ಈತನಿಗೂ ಕುಮರಿಯ ತಲೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಈತನಿಗೂ ದಧಿತ್ರಾ ಎಂಬ ಅಶ್ವತ್ಥಾ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, (ದಧಿ-ಅಂಚ್) ವೊಸರಿನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವವನು ಅಂದರೆ ವೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಕೆಲವರು ದಧ್ಯಂಚ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಆಧಾರ ಸಾಲದು. ದಧ್ಯಂಚ ನಂದರೆ ತಿಡಿಲುರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಅಶ್ವತಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ವೇಗವೂ, ಅದರ ಧೈರ್ಯಿಯಿಂದ ಗುಡುಗೂ, ಮೂಳೆಯಿಂದ ತಿಡಿಲು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಸೋಮರಸದೊಡನೆ ಅದಕ್ಕಿರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಸೋಮ-ಶೈಲನಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಚಂಡಮಾರುತವು ಬೀಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ಷೋಭೆಯು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ದಧಿತ್ರಾ ಎಂದು ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿ, ಇವನ ಮೂಳೆಗಳಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿದನೆಂದು ಇದೆ.

ಅಂಗಿರಸರು.

ಒಟ್ಟು ಸುಮಾರು ೬೦ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ, ಮೂವತ್ತು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರೂಪಗಳೂ ಮೂವತ್ತು ಇವೆ. ೧೦-೬೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಈ ಗಣವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತದೆ.

ಅಂಗಿರಸರು ಆಕಾಶದ ಪುತ್ರರು (೩-೫೬-೬ ; ೧೦-೬೬-೨ ; ೪-೨-೧೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅವರು ದೀವತೆಗಳ ಪುತ್ರರಾದ ಋಷಿಗಳು (೧೦-೬೨-೪). ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಒಟ್ಟು ಅಂಗಿರಸನು ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಉಳಿದವರು ಅವನ ಪುತ್ರರೆಂದೂ (೧೦-೬೨-೫) ಛಾಪನೆ. ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಪಿತೃಗಳು (೧೦-೬೨-೨), ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು (೧-೬೧-೨) ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಪುರಾತನ ಪಿತೃಗಳು (೧-೬೨-೨) ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಥರ್ವರು, ಧ್ವನುಗಳು ಇವರೊಡನೆ ಅಂಗಿರಸರೂ ಪಿತೃಗಳೆಂದು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (೧೦-೧೪-೬) ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಮ

ಮತ್ತು ಅಂಗರಸರು ಪಿತ್ಯಗಳೆಂದು ಸರಿಗಡೆತರಾಗಿದಾರೆ (೧೦-೧೪-೩೦೦೦೦ ೫). ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ದೇವತಾ ಗಣಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅದಿತ್ಯರು, ವಸುಗಳು ಮತ್ತು ಮರುತರೊಡನೆ (೭-೪೪-೪; ೮-೩೫-೧೪), ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯರು, ರುದ್ರರು, ವಸುಗಳು ಮತ್ತು ಅಭವರೊಡನೆ (ಅ. ವೇ. ೧೧-೮-೧೩) ಕೆಲವು ಕಡೆ. ಅವರಿಗೆ ಸೋಮರಸವು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ (೯-೬೨-೯) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ (೩-೫೩-೩ ; ೧೦-೬-೨). ಅವರು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ'ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರು (೭-೪೨-೧). ವನಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು (೫-೧೧-೬) ಮತ್ತು ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ ನೊದಲನೆಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿದರು (೧೦-೬೭-೨). ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಅವರು ಅಮರತ್ವವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದರು (೧೦-೬೨-೧).

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಬಹಳ ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಇವರಿಗೇ ಇಂದ್ರನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೋರಿಸಿದರು (೮-೫೨-೩). ಇವರಿಗೋಸ್ಕರಲೇ, ಗೋಶಾಲೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದುದು (೧-೫೧-೩ ; (೧-೧೩೪-೪) ವಲನನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸಿದುದು (೮-೧೪-೮) ಇವರಿಂದ ಸಹ ಹರಿತನಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಇರಿದು (೨-೧೧-೨೦), ಹಸುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದುದು (೧-೧೦೬-೬). ಇವರಿಗೆ ಮುಖಂಡನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೦೦-೪ ; ೧-೧೦೩-೩) ಅಂಗಿರಸ್ತನು ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹದಾಯಕವಾದ ಸೋಮವೂ ಅಂಗಿರಸರಿಗೊಸ್ಕರ ಗೋಶಾಲೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆಯಿತೆಂದು ಇದೆ (೯-೮೬-೨೩). ಗೋವನೋಪನದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ, ಅಂಗಿರಸರ ಗಾಣವು ನಿಲ್ಲದವನಾದುದು. ಅವರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಇಂದ್ರನು (೨-೧೧೬-೮) ಗೋಶಾಲಾ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೪-೧೬-೧೮), ವಲನನ್ನು ಕೊಂದು, ಅವನ ದುರ್ಗದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದನು (೬-೧೮-೫) ಅಥವಾ ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿರಿಸಿ ಆಕಾಶದ ಅಧಃಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಪಿಸಿದನು (೧೬-೨-೫). ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಗಾಣಮಾಡುವ ಮರುತರ ಗಾಣವನ್ನೂ ಅಂಗಿರಸರು ಹಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೋರಿಸಿದ (೧೦-೭೮-೫) ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರ ಗೀತೆಗಳಿಂದಲೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು (೧-೧೦೭-೨) ಎಂದಮೇಲೆ ಅವರ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯು ಮೈತಿಷ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದು. ಸಾಫಾರಣ ಮತ್ತು ಒಂದಂ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅಂಗಿರಸರ ಸ್ತುತಿಗೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೬೨-೧, ೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ). ಗೋವುಗಳ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಂಗವಶಾತ್, ಅಂಗಿರಸರ ಪಾತ್ರವು ಇಂದ್ರನ ಪಾತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅಂಗಿರಸರು, ಗೋ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಬರಿದು ಮಾಡಿದರು (೧೦-೬೨-೬). ಮುಂದೆ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಂಗಿರಸರೇ ಮಾಡಿದರು, ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಕೈವಾಡವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಇದು ನೊದಲನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಬಲದಿಂದ, ಅವರು ಹಸುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ, ವಲನನ್ನು ಇರಿದು ಕೊಂದರು (೧೦-೬೨-೨), ಸೂರಿಯ ಆಶಾಶದಲ್ಲಿ ನಿರುತಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿದರು (೧೦-೬೨-೩). ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಯಾಗ ಕರ್ಮದ ಬಲದಿಂದ ಒಂದೆಯನ್ನು ಒಡೆದು, ಗೋವುಗಳೊಡನೆ ಪಾವು (ಸಂಹೋಹದಿಂಹ) ಕಿರಿಕಿರಿಯಾದರು (೪-೩-೧೧). ಗಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಂಡರು (೧-೬೨-೨). ಹತ್ತು ಗಾಣಗಳಿಂದ, ಅವರು ಒಂದೆಯನ್ನು ಒಡೆದು, ದೇಶವನ್ನು ಕಂಡರು (೧-೬೨-೨). ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ, ಹೆಚ್ಚಿನಾ ಮರ ಅನುರಂಭದ ಅಪಹೃತವಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸರಮೆಯು ಹತ್ತಿಹಟ್ಟಿದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂಗಿರಸರ ಪಾತ್ರವಿದೆ (೧೦-೧೦೮-೮, ೧೦), ಸೌಮಿಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಟ್ಟುವುದಕ್ಕೂ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಂಗಿ

ರಸಂಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿತು (೧-೬೨-೩; ೧-೬೨-೮ನ್ನು ಯೋಲಿಸಿ.) ಅಂಗರಸರೇ ಸ್ವತಃ ಪಠೆಸಂಬಂಧವಾದ ಗೋವು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರೆಂದೂ ಇದೆ (೧-೬೩-೪). ಪಠೆಸಂಬಂಧವಾದ ಗೋವುಗಳ ವಿಮೋಚನಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಸೇರಿದಾನೆ (೧೦-೧೦೮-೬, ೧೧); ಪರ್ವತವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಗೋಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವಾಗ, ಅವನಿಗೂ ಅಂಗರಸನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ (೬-೬೩-೧), ಭಗನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಾಗಲೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಇದೇ ವಿಶೇಷಣ (೧೦-೬೮-೨).

ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ನೀರನ್ನು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಅಂಗರಸನೆಂತಲೇ ಕರೆದಿರುವುದು (೨-೨೩-೧೮). ಇದೊಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉಳಿದ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿ ಪಠವೇ. ಅಗ್ನಿಯು ವೊದಲನೆಯ ಋಷಿಯಾದ ಅಂಗರಸನು (೧-೩೧-೧), ಪುರಾತನ ಅಂಗರಸನು (೧೦-೯೨-೧೫), ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಒಹಕ ಪುರಾತನನೂ (೧-೧೨೬-೨), ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಾರ್ಥಿಯುಳ್ಳವನೂ (೬-೧೧-೩) ಆದವನು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಸಲ ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಮುಖಂಡನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (೧-೨೫-೨; ಇತ್ಯಾದಿ). ಆದರೆ, ಇದೇ ಅಂಗಿರಸನು (ಅಂಗಿರಸರ ಮುಖಂಡ) ಎಂಬುವುದು, ಒಂದೆರಡುಸಲ, ಇಂದ್ರ, ಉಪಸ್ತು ಮತ್ತು ಸೋಮರಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿ ವೊದಲಾದೆವರಿಗೇ ಯಾರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು; ಪಿತೃಗಣದಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಅಂಗಿರಸನೂ ಒಬ್ಬನು (೧-೧೩೯-೧) ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಸ್ಯತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ (೧-೪೫-೩) ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಏಕವಚನಾ ಧ್ವವು ಉದ್ವಿಷ್ಟವಾದಾಗಲೂ, ಅದೇ ಅನನ್ವಿತವಾದ ಪ್ರಯೋಗ. ಅಶ್ವಿ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಂಗಿರಸನೇ, ಮನು ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರ ಆಹಾರವಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಟ್ಟಂತೆ, (ನಮ್ಮ ಆಹಾರವನನ್ನೂ ನನ್ನೂ) ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸು ಎಂಬಲ್ಲಿ (೧-೩೧-೧೬), ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಆ ಪದದಿಂದ ಉದ್ವಿಷ್ಟರು.

ಅನುಕ್ರಮಣೆಯಲ್ಲಿ, ಅಂಗಿರಸರು ಒಂದು ಪುರೋಹಿತರ ವಂಶದವರು. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳು. ಅಥರ್ವ-ಅಂಗಿರಸರು ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅವರೇ ಉದ್ವಿಷ್ಟರು. ಅಥರ್ವ ವೇದಕ್ಕೇ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಅ. ವೇ. ೧೦-೬-೨೦). ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೫-೬-೬; ಇತ್ಯಾದಿ).

ಈ ಗುಂಪು ಮನುಷ್ಯಂಗಿತ ಸ್ವಲ್ಪ ಉತ್ತಮರು, ದೇವವಾಸನರಿಗೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅಥವಾ ದೇವದೂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ದೂತರು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವರು ವೈಕ್ರೇಕೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಹ್ಯಾರಿಗಳು ಎನ್ನಬಹುದು.

ವಿರೂಪಾಃ.

ಅಂಗಿರಸರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ ವಿರೂಪರಿಂಬವರ ಹೆಸರು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಅಂಗಿರಸರು ಮತ್ತು ವಿರೂಪರು ದ್ಯುುದೇವತೆಯ ಪುತ್ರರು (ದಿವಸ್ತುತ್ರಾಃ ೩-೫೩-೬). ವಿರೂಪರು ಋಷಿಗಳು, ಅಂಗಿರಸನ ಪುತ್ರರು, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ, ಆಕಾಶದಿಂದ ಜನ್ಮಿಸಿದವರು (೧೦-೩೨-೫, ೬). ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನೆಂದು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ 'ವಿರೂಪ' ಎಂದು ಒಂದು ಕಡಿ (೮-೬೪-೬) ಇದೆ. ೧-೪೫-೩ರಲ್ಲಿ, ಪ್ರಿಯ ಮೇಧಾವತ್, ಅಶ್ವಿವತ್, ಅಂಗಿರಸ್ಯತ್ ಇವುಗಳಂತೆ, ವಿರೂಪವತ್ (ವಿರೂಪನೆಂತೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನಾ ಧ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ೧೦-೧೪-೫ರಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರು, ವೈರೂಪರು (ವಿರೂಪನ ಮಕ್ಕಳು) ಮತ್ತು ಯಮ ಇವರುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ. ವಿರೂಪ ಎಂದರೆ ಬದಲಾಯಿಸುವ ರೂಪವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ;

ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಪದವು ಅಂಗರಾಜ ಎಂಬ ಪದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು; ಅದುದರಿಂದ ಇದು ಅಂಗರಸ ಅಥವಾ ಅಂಗರಸರ ವಿಶೇಷಣವೆಂದೇ ಛಾವಿಸಬಹುದು.

ನವಗ್ವಾಃ.

ಆರುಸಲ ಅಂಗರಸರೊಡನೆ ಬರುವುದನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಟ್ಟು ಪದಿನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಈ ಪದವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವರು ನಮ್ಮ ಪುರಾತನ ಪಿತ್ತಗಳ (೬-೨೨-೨) ಅಥವಾ, ಅಂಗಿರಸರು, ಅಥರ್ವರು, ಭೃಗುಗಳು ಮತ್ತು ನವಗ್ವರು ನಮ್ಮ ಪಿತ್ತಗಳ (೧೦-೧೪-೬). ಇಂದ್ರ, ಸರವಾ ಮತ್ತು ಪಟಿಸಂಬಂಧವಾದ ಗೋವುಗಳ, ಈ ವಿಷಯಕವಾದ ಗೋವುಗಳು, ಈ ವಿಷಯಕವಾದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ನವಗ್ವರೂ ಸೇರಿದಾರೆ (೧-೬೨-೩, ೪; ೫-೪೫-೬; ೧೦-೧೦೮-೮). ನವಗ್ವರನ್ನು ಸ್ವೇಹಿತರಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಇಂದ್ರನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು (೩-೩೯-೫). ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾ, ಅವರು ಗಾವಳಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ; ಗೋಶಾಲಿಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಒಡೆಯುತ್ತಾರೆ (೫-೨೯-೧೨). ಸೋಮವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ತಿಲಿಗಿಳೊಡನೆ ಅವರು ಹತ್ತು ತಿಂಗಳು ಗಾವಳವಾದರು (೫-೪೫-೬, ೧೧). ಒಪ್ಪುವವನಲ್ಲ, ಎರಡು ಸಲ ಕ್ರಯೋಗವಿದೆ; ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಲ ಅನ್ಯುಕೀರಣಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ (೬-೬-೪). ಅಂಗಿರಸ (೪-೧೧-೪; ೧೦-೬೨-೬) ಅಥವಾ ದಧ್ಯಂಚ (೯-೧೦೮-೪)ರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಏಕಪಚನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಒಂಭತ್ತು ಜನ (ಗುಂಪಾಃ) ಹೋಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಒಂಬತ್ತು ಜನ ಪುರಾತನ ಮುಹಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು.

ದಶಗ್ವಾಃ.

ಇದು ಏಳು ಸಲ—ಮೂರು ಸಲ ಏಕಪಚನದಲ್ಲಿ, ಏಳರಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನವಗ್ವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ, ಬಂದಿದೆ. ಇವರೇ ಮೊದಲು ಯಾಗಮಾಡಿದವರು (೨-೩೪-೧೨). ಇಂದ್ರನು ನವಗ್ವರಿಂದ ಸಹಜವಿತನಾಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು ಮತ್ತು ದಶಗ್ವರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಂಡನು. (೩-೩೯-೫) ನವಗ್ವರು ಮತ್ತು ದಶಗ್ವರೊಡನೆ ಕೂಡಿ, ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತ ಮತ್ತು ವಲರನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೧-೬೨-೪). ನವಗ್ವದಶಗ್ವರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಗೋಶಾಲಿಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ತೆರಿದರು (೫-೨೯-೧೨). ನವಗ್ವ ಅಂಗಿರಸ ಮತ್ತು ಏಳು ಮುಖದ ದಶಗ್ವನ ಮೇಲೆ ಉಪಸ್ತು ಪ್ರಾಶಸ್ತಿಕು (೪-೧೦-೪). ನವಗ್ವ ಸಹಜವಿತನಾದ ದಶಗ್ವನನ್ನು ಅಂಗಿರಸ ಮನೆಯ (೧೦-೬೨-೬) ಕರೆದಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ದಶಗ್ವರಿಗೆ ಕಷ್ಟದಿಂದಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು (೮-೧೨-೨) ಇದೆ. ನವಗ್ವದಶಗ್ವರು ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದವರು ಎನ್ನಬಹುದು.

ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆ.

ಈ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಮುಹಿಗಳನ್ನು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೇ ಕಡೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಪಿತ್ತಗಳ, ಏಳು ಜನ ಮುಹಿಗಳು (೪-೪೨-೮). ದೇವತಾ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು (೧೦-೧೩೦-೬), ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರು (೧೦-೧೦೯-೪). ೨-೧೨-೨ನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಏಳು ಜನ ಹುಟ್ಟಿಹಿಂದೆ, ಈ ಸಂಖ್ಯೆ ಸೂಚಿತವಾಗಬಹುದು; ಆ ಏಳು ಜನಗಳೇ ಸಪ್ತಮುಹಿಗಳೆಂಬುದು. ಕವಚಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಏಳು ಜನರನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಹೆಸರಿಂದ (ಶ. ಭ್ರಾ. ೧೪-೫-೨೬; ಬೃಹದಾ. ಉಪ. ೨-೨-೬). ಅದೇ ಭ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೨-೧-೨-೪; ಪು. ವೇ. ೯-೧-೧೦)ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ, ಆ ಏಳು ಜನಗಳೂ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂಬಂತಹ ಏಳು

ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದೂ ಮೊದಲು ಕರಡಿಗಳಾಗಿದ್ದರಿಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮುಕ್ತ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಕ್ಷತ್ರ (೧-೨೪-೧೦) ಮತ್ತು ಕರಡಿ (೫-೫೬-೩) ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಖ್ಯೆ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬಂದಿರಬಹುದು.

ಏಳು ಜನ ವಿಪ್ರರು ಮತ್ತು ನವಗೃರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರು (೬-೨೨-೨; ೩-೩೧-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ; ೪-೨೧-೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಳು ವಿಪ್ರರು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೇ ಇರಬೇಕು. ಏಳುಜನ ಹೋತೃಗಳು ಮನುವಿನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (೧೦-೬೩-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬೇಕು.

ಒತ್ತಿ

ಮಗ್ನೇದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಸಲ ಪ್ರಸಕ್ತಂಗಳುವ ಪುರಾತನ ಮುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ಸಲವೂ, ಅತ್ತಿ ಗೋತ್ರದವರು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ ಮೂರು ಸಲವೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಐದು ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮುಷಿ (೧-೧೧೭-೩), ಮನು ಮೊದಲಾದ ಮಾನವ ವರ್ಗದ ಮೂಲಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು (೧-೩೯-೯).

ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ತಿ (೭-೧೫-೫) ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾತನ ಮುಷಿಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು (೧-೪೫-೩; ೧೦-೧೫೦-೫). ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ ಅತ್ತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ (೮-೩೬-೭) ಅಂಗಿರಸರು ಮತ್ತು ಅತ್ತಿಗೋಸ್ವರ ಗೋಶಾಲೆಯನ್ನು ತೆರೆದನು (೧-೫೧-೩). ಆದರೆ, ಅತ್ತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅತ್ತಿತನೇದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅತ್ತಿವಿಷಯಕವಾದ ಇತಿಹಾಸವೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಅತ್ತಿಯನ್ನು ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದರು (೬-೫೦-೧೦; ೭-೬೧-೫). ದುಷ್ಪರಾಕ್ರಮನ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ (೧-೧೧೭-೩), ಪರಿವಾರಸಮೇತನಾದ (೧-೧೧೬-೮; ೧-೧೧೭-೩), ಅತ್ತಿಯನ್ನು ಕಮರಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರು (೫-೭೮-೪). ಅತ್ತಿಯು ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಹಳ್ಳವು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡ; ಆದರೆ, ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಪುನರುಜ್ಜೀವಕವಾದ ಶಾನ್ತಿಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (೧-೧೧೬-೮; ೧-೧೧೮-೭). ಅಥವಾ, ಅವನು ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡವೇ ಅವನಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಅವನ ವಾಸಗೃಹವು ಅವನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (೧೦-೩೯-೯; ೮-೬೨-೭); ಅಗ್ನಿಯು ಅವನನ್ನು ದಹಿಸದಂತೆ ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೮-೬೨-೮); ದೇವಿಯ ಶಾವಿನಿಂದ ದಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಅತ್ತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿದರು (೧೦-೮೦-೩), ಶ್ವೆತ್ಯವನ್ನು ಓಟುಮಾಡಿ, ತಾಪ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದರು (೧-೧೧೯-೬; ೮-೬೨-೩) ಮತ್ತು ಉರಿಯುವ ಬೇಗೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು (೧-೧೧೨-೭). ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಅತ್ತಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (೧೦-೧೪೩-೧೨).

ಪ್ರಭಾಸವಿನಿಂದ ನಿಗೂಹಿತನಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅತ್ತಿಯು ಹೆತ್ತೆಹೆಚ್ಚಿ, ಪುನಃ ಆಲಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (೫-೪೦-೬, ೮). ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವರು ಅತ್ತಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಥರ್ವ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಆಲಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಏಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗಿದೆ (ಅವೇ. ೧೩-೨-೪, ೧೨, ೩೬). ಶತಪಥಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅತ್ತಿಯು ತಮಾಸಂ ಹಾರಕನಾದ ಪುರೋಹಿತ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೩-೪-೨೧), ವಾಗ್ನೀವತೆಯಿಂದ ಜನ್ಮಿಸಿದವನು (೧-೪-೫-೧೩) ಮತ್ತು ಅವನೇ ವಾಗ್ನೀವತೆಯಂತಲೂ (೧೪-೩-೨-೫) ಹೇಳಿದೆ.

ವದನೆಯ ಮಂಡಲ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅತ್ತಿಮುಖಿ ದ್ವೈತ್ಯವು ಅತ್ತಿ ಅಥವಾ ಅತ್ತಿಗಳೇ ವದನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮಂತ್ರವೃತ್ತಗಳು. ಏಕವಚನ ಅಥವಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ತಿಪದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶಾಲಾಭಾಗ ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಅತ್ರಯ: ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಪದದಿಂದ ಆ ಗೋತ್ರದ ಮುಖಿಗಳು ಉದ್ಭವಿಸಿದರು.

ಅದ್ (ತಿನ್ನು) ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು. ಅತ್ತಿನ್ (ನುಂಗುವವನು) ಎಂಬ ಪದವು ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು (೨-೮-೫). ಅತ್ತಿ ಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಸಪ್ತವದ್ಧಿ ಎಂಬ ಪದಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಬಂದಿದೆ. ಸಪ್ತವದ್ಧಿಯು ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳ ಅತ್ತಿತಃ; ಇವನನ್ನೇ ಬಂಧನದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ರಾಗದಾರೆ (೫-೭೮-೫, ೬) ಮತ್ತು ಸಪ್ತವದ್ಧಿಯು ಅಗ್ನಿಯ ಅಲುಗನ್ನು (ಜ್ವಾಲೆ) ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹರಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೮-೬೨-೮). ಸುಮತ್ತಿದ್ಧ ಗರ್ಹಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅತ್ತಿಸಪ್ತವದ್ಧಿಗೋಷ್ಠರವೇ, ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳು ಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು (೧೦-೩೯-೯). ಪ್ರಾಯಶಃ, ಅತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಪ್ತ ವದ್ಧಿಗಳು ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳಿರಬಹುದು.

ಕಣ್ಣ ಮೊದಲಾದವರು.

ಕಣ್ಣ

ಈ ಹೆಸರು ಸುಮಾರು ಅರವತ್ತು ಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಈತನೂ ಒಬ್ಬ ಪುರಾತನ ಮುಖಿ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣರು ಅವನ ವಂಶೀಕರು. ಏಕವಚನ ಬಹುವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಸಮವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಕಣ್ಣನು ನೃಪತಪನ ಮಗ (೧೦-೫೧-೧೧). ಆದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ನಾರ್ಪದನೆಂದು ಹೆಸರು (೧-೧೧೭-೮; ೮. ವೇ. ೪-೧೯-೨). ಶ್ರಕಂಠದ ಮೂಲಪುರುಷರಾದ ಮನು, ಅಂಗಿರಸರು ಮೊದಲಾದವರ ಪಟ್ಟಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣರ ಹೆಸರೂ ಸೇರಿದೆ (೧-೧೩೯-೯). ಕಣ್ಣ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾಯಿತು. ಅವರಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದವರಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು (೧-೩೬-೧೦, ೧೧, ೧೭). ಅಗ್ನಿಯು ಕಣ್ಣ, ಅತ್ತಿ, ಶ್ರಪದಸ್ಯು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು (೧೦-೫೦-೫), ಮತ್ತು ಅವನು ಕಣ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ (೧೦-೧೧೫-೫). ಇಂದ್ರನು ಕಣ್ಣ, ಶ್ರಪದಸ್ಯು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸುವರ್ಣ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿದನು (ವಾ. ೧-೧೦; ೨-೧೦); ತುರುಶ್ಚ ಮತ್ತು ಯದುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಕಣ್ಣನಿಗೆ ಮರುತ್ಪನ್ನಗಳು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ದಯಮಾಳಿಸಿದರು (೮-೭-೧೮). ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳು ಕಣ್ಣನಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದಾರೆ (೧-೪೭-೫; ೧-೧೧೨-೫; ೮-೫-೨೫; ೮-೮-೨೦). ಅತ್ತಿನೇ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಕಣ್ಣನು ಅಂಧನಾಗಿದ್ದನು (೮-೫-೨೩); ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (೧-೧೧೮-೭).

ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದ ಬಹಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣರೇ ಮುಖಿಗಳು. ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖಿಗಳ ಹೆಸರು ಕಣ್ಣರಿಂದ ಇದೆ. ಆದರೆ 'ಅಂಧನಾದ ಕಣ್ಣ'ನ ವಿಷಯ ದ್ರಷ್ಟಾಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂಧ ಕಣ್ಣನು, ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ನಿಗೂಢನಾದ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಸೋಮನೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ

(ಮೇಧಾತಿಥಿ)—ಕಣ್ಣವಂಶದವನು ಮತ್ತು ಕಾಣ್ಣನೆಂದೂ ಹೆಸರು (೮-೨-೪೦). ಒಂಫನ್ನು ಸಲ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅಕರೂಪವಾಗಿ, ಪೂಜಿಕರ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣ ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ

ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ (೧-೩೬-೧೦, ೧೧, ೧೭). ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅತಿಥಿಯುಳ್ಳವನು (ಅಂದರೆ ಅಗ್ನಿ) ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ—ಕಣ್ವಾದಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಐದಾರು ಕಡೆ ಬಂದಿದೆ (೮-೫೫). ಅವನ ವಂಶಜರಿಗೆ ಪ್ರಿಯಮೇಧನೆಂದು ಹೆಸರು.

ಕೃತ್ವ.

ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಯೋಧನ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ಅರವತ್ತು ಸಲ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಾನಮಾಡುವ ಗಾಯಕರು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ (೭-೨೫-೫). ಅರ್ಜುನ ಎಂಬುವನ ಮಗನಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು (೧-೧೧೨-೨೩). ಇವನಿಗೆ, ದಸ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯ ಪಡೆದ ಮಗನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆ (೧೦-೧೦೫-೧೧). ಕುತ್ವನು ಯುವಕ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ವಿ (೧-೬೩-೩). ಗರ್ತದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಟ್ಟಾಗ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಹಾಯ ಮಾಡೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಋಷಿಯು ಈತನೇ (೧-೧೦೬-೬). ಕುತ್ವನೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನೂ ಒಂದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೧೬-೧೧; ೫-೨೯-೯); ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ವನನ್ನು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೫-೩೧-೮; ೮-೧-೧೧); ಅಥವಾ ತನ್ನ ಸ್ವಾರಥಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೨-೧೯-೬; ೬-೨೦-೫). ಕುತ್ವನು ಇಂದ್ರನಂತೆಯೇ ಇದಾನೆ (೪-೧೬-೧೦); ಇಂದ್ರಾ ಕುತ್ವರೆಂಬ ದೇವತಾದ್ಯಯು ರಥದಲ್ಲಿ ಆಗಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ (೫-೩೧-೯).

ಶುಷ್ಣ ಎಂಬ ಶತ್ರುವನ್ನು ಪರಾಜಯಿಸಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕುತ್ವರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಕುತ್ವನಿಗೋಸ್ಕರ ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಹೊಡೆದನು (೧-೬೩-೩; ೧-೧೨೧-೯; ೪-೧೬-೧೨; ೬-೨೬-೩); ಶುಷ್ಣನಿಗೆ ವ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾದ ಕುತ್ವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು (೧-೫೧-೬); ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಕುತ್ವನಿಗೆ ಅಧೀನಪಡಿಸಿದನು (೭-೧೯-೨); ಅಥವಾ ಕುತ್ವ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು (೫-೨೯-೯). ಕುತ್ವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಕುಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡೆಂದು (೬-೩೧-೩) ಅಥವಾ ಕುತ್ವನನ್ನು ಶುಷ್ಣನ ವಧೆಗೋಸ್ಕರ ಕರತುಬೇಕೆಂದು (೧-೧೨೫-೪) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ವನಿಗೋಸ್ಕರ ದೇವತೆಗಳ ಮೇಲೂ (೪-೩೦-೨೦ಂದ ೫), ಅಥವಾ ಗಂಧರ್ವರ ಮೇಲೂ (೮-೧೧-೧), ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯ ರಥವನ್ನು ಕಡಿಯುವುದೇ, ಶುಷ್ಣನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದರ ಪರಿಣಾಮ (೧-೧೭೫-೪; ೬-೩೧-೩). ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಕುತ್ವನಿಗೋಸ್ಕರಲೇ, ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಕಿತ್ತು (೪-೩೦-೪), ಕುತ್ವನು ಉಪಯೋಗಿಸಲೆಂದು, ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (೫-೨೯-೧೦). ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯರ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು ಎಂಬುದೇ, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (೧-೧೨೧-೧೦; ೧೦-೧೩೮-೩ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿರಿ). ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಇಯಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಸ್ವಾರಥಿಯಾದ ಕುತ್ವನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಗಲವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು (೬-೨೦-೫). ಕುತ್ವನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ದುಷ್ಟರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಉರುಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (೪-೧೬-೧೨). ಶುಷ್ಣನಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಶತ್ರುಗಳೂ (ತುಗ್ರ, ಸ್ವದಿಧ ಮತ್ತು ವೇತಸುಗಳು) ಕುತ್ವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ವಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು (೧೦-೪೯-೪).

ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಾಯಪಡೆದವನೂ, ಅವನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೂ ಆದ (೧-೩೩-೧೪) ಕುತ್ವನು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಕುತ್ವ, ಆಯು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳ ಯೋಧರನ್ನು

ಇಂದ್ರನು ಬಡಿಯ ಉರುಳಿಸಿದನು (೨-೧೪-೭), ಆಯು, ಕುತ್ಸ ಮತ್ತು ಅಃಠಿಗ್ನಿರನ್ನು ಹೀಡಿಸಿದನು (ವಾ. ೫-೨), ಈ ಮೂವರನ್ನೂ ತೂರ್ವಯಾಣನೆಂಬ ತರುಣನಾದ ಠಾಪನಿಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಟ್ಟನು (೧-೫೫-೧೦) ಅಥವಾ ಆ ಠಾಪನಿಗೋಸ್ಕರ, ಮೂವರನ್ನೂ ಹೊಡೆದು ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿಸಿದನು (೬-೧೮-೧೩). ನಿಮಿತ್ತದಲ್ಲಿ (೨-೨೦) ಕುತ್ಸ ಎಂಬುದು ವಜ್ರಾಯುಧದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

ಶಾಪ್ಯ ಉತನಾ

ಉತನಾ ಎಂಬ ಮಹಿಯ ಹೆಸರು ಹನೊಂದು ಕಡೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಸಲ ಕವಿ ಎಂಬ ದಾಗಿಯೂ, ಐದು ಸಲ ಶಾಪ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನವು ಅವನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಸೋಮನು ಉತನನಿಗೆ ಉಪಮಿತನಾಗಿದಾನೆ (೯-೯೭-೭) ಮತ್ತು ಅದೇಕಾರಣದಿಂದ, ಸೋಮನೇ ಉತನ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (೯-೮೭-೩). ಶಾಪ್ಯ ಉತನನೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತ್ಯಸ್ತಾನವಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (೮-೨೩-೧೩). ಅವನೇ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಈ ಕಡೆ (ಭೂಮಿಯ ಕಡೆ) ಹಿಡಿಸಿದನು (೧-೧೩-೫). ಅವನು ಇಂದ್ರನ ಆತ್ಮಿಕ (೬-೨೦-೧೧); ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇದ್ದನು (೧-೫೧-೧೧); ಕುತ್ಸ, ಉತನಾ ಮೊದಲಾದವರೂ, ತಾನೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (೪-೨೬-೧). ಕುತ್ಸ ಸಹಚರಿತನಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ಶುಕ್ಲನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ, ಉತನನೂ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದನು (೫-೨೯-೯). ವೃತ್ತಾಸುರ ವಧೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ವಜ್ರಾಯುಧ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಉತನನ ಕೈವಾಡವಿತ್ತು (೧-೧೨೧-೧೨; ೫-೩೪-೨; ೧-೫೧-೧೦ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪುರಾತನ ಮಹಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಗೋತಮ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ವಾಮದೇವ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಸಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದವರು, ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು. ಇವರು ಅಥವಾ ಇವರ ವಂಶಜರು, ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಎರಡು, ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು, ಆರು ಮತ್ತು ಎಳನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಹಿಗಳು. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಲ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗುವ ಮಹಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನೂ ಒಬ್ಬನು. ಕ್ರಿಸ್ತದ್ವರಾದ ಪುರಾತನ ಯೋಧರಲ್ಲಿ, ಸುದಾಸ, ಪುರುಕುತ್ಸ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ತ್ರಸದಸ್ಯು, ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸ ಅಠಿಗ್ನಿ ಇವರುಗಳು, ಕೆಲವರು.

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಮಹಿಗಳು, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಏಷ್ಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಬಹಳ ಪುರಾತನರು, ಮಾನವ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷರು, ಅವನು ಹುತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಅವರ ಕಾಡ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದವರು, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು ಇವರುಗಳು ನಿಜವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಾನಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೇ ಭವ್ಯರಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದು ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಾಧುವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವ ವಸ್ತುಗಳು.

ವೈದಿಕ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತತ್ಸಮಟ್ಟಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಾನಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೂಪಗಳು ಉಂಟು. ಉತ್ತಮ ದೇವತೆಗಳೇ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದುಂಟು. ಅವಮೇಲೆ ಗೋವು ಮೊದಲಾದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ

ರೂಪಧಾರಿಗಳಾದ ಅತಿಮಾನುಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದವರೆಂದೂ ಮತ್ತು ಹಿಂಸ್ರ ಜಂತುಗಳ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಅವರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ವಭಾವದವರು ಎಂದೂ ಧಾವನೆಯಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಚತುಷ್ಪಾದ ಜಂತುಗಳು ಅವನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ವಾಸಿಸುವಂತೆ, ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪಕದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇವೆಯೆಂದೇ ನಂಬಿಕೆ. ಕಡಿಯದಾಗಿ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಆಯಾ ಅಕ್ಕಿತಿವಿಶ್ವರೇಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಪೂಜೆ ಈಚೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ದೇವತೆಗಳು ಮಹಾಮಹಿಮರು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಸಿಗಳು, ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಅದ್ವೈತರಾಗಿಯೇ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಉದಾತ್ತ ಧಾವನೆಗೆ ಇದರಿಂದ ಚ್ಯುತಿಯಾದೀತೆಂಬ ಭಯವಿದೆ.

ಅಶ್ವ ದಧಿಕ್ರಾ

ದೇವತೆಗಳ ರಥವಾಹಕಗಳೆಂದ ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲದೆ, ಕೆಲವು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದುಂಟು. ಇಂತಹ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬುದು. ನಾಲು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅಶ್ವದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ (೪-೩೮, ೩೯, ೪೦; ೭-೪೪). ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ದಧಿಕ್ರಾವನಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹತ್ತು ಸಲ. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಹೆಸರೆಂಬುದಕ್ಕೆ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ನಿ. ೧-೧೪). ಅದು ಬಹಳ ವೇಗಶಾಲಿ (೪-೩೮-೨, ೯; ೪-೩೯-೧); ಅನೇಕ ರಥಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಶ್ವವಾಗಿದೆ (೭-೪೪-೪); ರಥಗಳನ್ನು ನಾಕವ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ಓಡುತ್ತದೆ ('೪-೩೮-೩); ಅದರ ವೇಗವನ್ನು ಜನರೊಲ್ಲರೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ (೪-೩೮-೯, ೩). ರಸ್ತೆಗಳ ತಿರುವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧಾವಿಸುತ್ತದೆ (೪-೪೦-೪). ಇದಕ್ಕೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳೂ ಉಂಟು. ಅದು ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಅದರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯ ಅಥವಾ ಶೈಲನಪಕ್ಷಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (೪-೪೦-೨, ೩). ಮೇಲಿನಿಂದ ಬಂದು ಬೀಳುವ ಶೈಲನಪಕ್ಷಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಶೈಲನವೆಂದೇ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೪-೩೮-೫, ೨). ೪-೪೦-೫ರಲ್ಲಿ, ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಂಸ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಸು, ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಅಸೀನನಾಗಿರುವ ಹೋತೃ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಅಸೀನನಾಗಿರುವ ಅತಿಥಿ—ಮೊದಲಾಗಿ ಅದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ, ಈ ಅಶ್ವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದಧಿಕ್ರನೂ ಒಬ್ಬ ವೀರ, ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಜಯಶಾಲಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ (೪-೩೮-೧, ೨, ೩, ೭). ಸಹಸ್ರಾರು ಜನಗಳನ್ನೆದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ, ತತ್ಪುರುಷ ಅವನಿಗೆ ಹೆದರುತ್ತಾರೆ; ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ; ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಪಂಗಡಗಳು ಅವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಕೂಗಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (೪-೩೮-೮, ೫, ೪). ಒಂದು ಪಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಧೂಳನ್ನೆ ಬೀಸುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಮುಖಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಅದು ಉದುರಿಸುತ್ತದೆ (೪-೩೮-೬, ೭). ಅದು ಎಲ್ಲಾ ಪಂಗಡಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದೆ; ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಐದು ಪಂಗಡಗಳನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ನೀರನ್ನಾ ವರಿಸಿದಂತೆ, ಅವರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (೪-೩೮-೨, ೧೦, ೪). ಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಈ ಅಶ್ವವನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಪುರುಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (೪-೩೯-೨; ೪-೩೮-೧, ೨ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಮನುಷ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವರು ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬ ಅಶ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ಅರುಣೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸ್ತೋತ್ರದೀಪನಮಾಡುವಾಗ, ದಧಿಕ್ರಾವನೇಂಬ ಅಶ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ೨-೪೧-೬) ಉಷೋದೇವಿಯರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನೂ ಆಹೂತನಾಗಿದಾನೆ. (೪-೩೯-೧; ೪-೪೦-೧) ದಧಿಕ್ರಾವನಂತೆ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖಾಗದೇವಿಯು ಉಷೋದೇವಿಯರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (೨-೪೧-೬). ನಿರುತನಾಗಿ ಉಷೋದೇವಿಯೊಡನೆ, ಅಷ್ಟೇ ಸಲ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೆಲವು ಸಲವೂ ಸ್ತುತನಾಗಿದಾನೆ (೩-೨೦-೧, ೫; ೨-೬೪-೧ರಿಂದ ೪; ೧೦-೧೦೧-೧); ಆದರೆ ದಧಿಕ್ರಾವನಿಗೇ ಮೊದಲನೆಯ ಆಹ್ವಾನ (೨-೪೪-೧).

ಕದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಈ ಅಶ್ವದ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಏನೂ ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕದದ ಉತ್ತರ ಭಾಗಕ್ಕೆ (ಕ್ರಾ) ಚದುರಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು; ಎಂದರೆ ದಧಿಯನ್ನು-ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಹಿಮವನ್ನು ಚದುರಿಸುವವನು ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಉದಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಂಡಲವೇ ದಧಿಕ್ರಾವನಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದಧಿಕ್ರಾವನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು ಉಷೋದೇವಿಯೊಡನೆ; ಸೂರ್ಯನೂ ಅಶ್ವ ಅಥವಾ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದು ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಹೆಸರಿಂದ ಮತ್ತು ಅವನು ಯೋಧನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದು ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವಗಳೆಂದಲೂ, ದಧಿಕ್ರಾವನ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವೇ ಇರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ದಧಿಕ್ರಾವನ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪ ವಿಶೇಷನೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ಇದು ದೇವತೆಯೇ ಅಲ್ಲ, ಒಂದು ಉತ್ತಮಾಶ್ವ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ದಧ್ಯಂತ ಮತ್ತು ದಧಿಕ್ರ, ಈ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಸಾಮ್ಯವಿದೆ ಮತ್ತು ದಧ್ಯಂತ್ಸೆನ್ನೂ ಅಶ್ವಶಿರಸ್ಸಾದುದರಿಂದ, ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿರಬಹುದು.

ಶಾಕ್ಷ್ಯೇ.—ದಧಿಕ್ರಾವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಹೆಸರು ಎರಡೇ ಕಡೆ ಬರುತ್ತದೆ (೧-೮೯-೬; ೧೦-೧೨೮-೧). ಮೂರು ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು ಇದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ (೧೦-೧೨೮). ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗುವ ಉತ್ತಮಾಶ್ವ, ರಥಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು (೩-೪೪-೪ನ್ನು ಹೋಲಿ). ವೇಗಶಾಲಿ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ದತ್ತವಾದುದು. (ದಧಿಕ್ರಾವನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದಗಳೆಂದರೆ) ಐದು ಪಂಗಡಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೪-೩೮-೧೦) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಂಷ್ಟನೇಮಿ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು (೧-೮೯-೬). ಆದರೆ ನಾಜಸನೇಯಿ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ, ಶಾಕ್ಷ್ಯೇ ಮತ್ತು ಗರುಡಗಳಂತೆ ಅಂಷ್ಟನೇಮಿಯೂ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಹೆಸರು (ನಾ. ಸಂ. ೧೫-೧೮). ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಐ. ೧-೧೦೪). 'ಶಾಕ್ಷ್ಯೇ'ವೂ ಅಶ್ವದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ 'ಶಾಕ್ಷ್ಯೇ'ವು ಪಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ; ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಗರುಡನ ಅನೇಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದು ಅಶ್ವರೂಪಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹೆಸರರಬಹುದು. ತ್ರಿಸದಸ್ಯವ ಅಥವಾ ತೃಷಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹ ಸಂಬಂಧವಿರಬಹುದು (೮-೨೨-೬). ಈ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ, ಕೆಲವರು, ತೃಷಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಅಶ್ವವೇ ಈ ಶಾಕ್ಷ್ಯೇನೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ವೈಷ್ಣೇ.—ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ವೇದ ಎಂಬುವನಿಗೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟ ಅಶ್ವವೂ ಈ ಕಾರ್ತವೀರ ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (೧-೧೧೯-೧; ೨-೬೧-೫), ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣೇ ಎಂದು ಒಂದು ಹೆಸರು (೧-೧೧೯-೬; ೯-೮೮-೪). ವೇದವಿನ್ ಅಥವೋಚಕ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉತ್ತಮಾಶ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ, ಈ ಪಾಠಕ ಉಚ್ಚೇಶ (೧-೧೧೯-೬). ಅದು ವೈಶಂಪಾಯನವಾದುದು (೧-೧೧೯-೧೦; ೧೦-೩೯-೧೦; ೪-೩೮-೨ನ್ನು ಹೋಲಿ);

ಭಗವಂತೆ (೧೦-೩೯-೧೦) ಇದೂ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದು (೧-೧೧೬-೬). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ (೧-೧೧೯-೧೦) ಮತ್ತು ಅಹಿಹನೆಯು (ಸರ್ಪವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು) ಹೆಸರು (೧-೧೧೦-೭; ೧-೧೧೦-೯; ೯-೮೮-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಜೇಯನು ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಾಳಿಲಾಸಿ (೧-೧೧೯-೧೦). ಇದೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಏತಶ್ಚ.—ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಈ ಪದವು ಕೆಲವು ಸಲವೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಪದವು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (೬-೬೨-೨; ೧೦-೩೬-೩; ೧೦-೪೯-೭). ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ; ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೂರ್ಯರಥದ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಭೂಭಾಗಗಳ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದವನು ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬ ಅಶ್ವ (ಏತಶ್ಚ: ೫-೮೧-೩). ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಏತಶ್ಚ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು (ಅಶ್ವವು) ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಾನೆ (೬-೬೬-೧೪). ರಥದ ಮೂಕಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟು, ಏತಶ್ಚವು (ಅಶ್ವವು) ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (೬-೬೩-೨); ಅದು ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಕರತಂದಿತು (೧-೧೨೧-೧೩; ೫-೩೧-೧೧); ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯಾಶ್ವವನ್ನು ಹರಿದುಂಟು ಸುತ್ತಾನೆ (೮-೧-೧೧; ೯-೬೩-೮ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಸೂರ್ಯೋಡನೆ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ಏತಶ್ಚನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು (೧-೬೧-೧೫). ನಷ್ಟವಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ, ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ, ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ರಥದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏತಶ್ಚನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಈ ಪಂದ್ಯದ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವೇನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಏತಶ್ಚ ಎಂಬುದು ಸೂರ್ಯಾಶ್ವವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಲಾಂಛನವಾದ ಅಶ್ವವು.—ಅಶ್ವವು ಸೂರ್ಯನ ಲಾಂಛನವೆಂಬುದು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಷೋದೇವಿಯು ಒಂದು ಶ್ರೇಣಿಶ್ವವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಳೆ (೬-೬೬-೩); ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ದೇವತೆಗಳೂ ರಚಿಸಿದರು (೧-೧೬೩-೨). ಸೋಮಯಾಗ ವಿಶೇಷವೊಂದರಲ್ಲಿ, ಅಶ್ವವು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ.

ವೇಗಶಾಲಿಯೂ ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಅಶ್ವವೆಂದೇ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ. ಅಗ್ನಿಮಥನ ಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ, ಒಂದು ಅಶ್ವವನ್ನು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರೈದಕ್ಕೆಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಹಜ್ಜೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದು. ಅಶ್ವವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ನಿನ್ನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವು ಸ್ವರ್ಗವು; ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ನಾಳಿ ಪ್ರದೇಶವಿದೆ; ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮನೆ (ವಾ. ಸಂ. ೧೧-೧೨). ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಎದ್ದುತ್ತನ್ನು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅಶ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೧-೪-೫; ೬-೫-೨-೧೦).

ವ್ಯವಸ್ಥೆ.

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದು ಸಂಕೇತವಿರುವುದು. ಅಡಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಸಲ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಮೃತನೊಂದಿಗಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ವನ್ನು ಇಂದ್ರನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೯-೪-೯). ಕಶಕಥವ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ವ್ಯಕಥವು ಇಂದ್ರನ ರೂಪವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕ. ಪ್ರಾ. ೨-೫-೩-೧೮). ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಂದರಲ್ಲಿ, ವ್ಯಕಥವು ರಾತ್ರನ ಕೃತಿಧಿಧಿ. 'ಮುದ್ಗಲ ಮತ್ಸ್ಯ ಮುದ್ಗಲಾನ್ವೇ' ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕಥವು ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದೆ (೧೦-೧೦೨).

ಗೋವಿವು.

ಪ್ರಕಂಚದಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ಹೆಚ್ಚಾದ ಉಪಯೋಗಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ, ವೈದಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಉಪಕಾಲದ ಕಿರಣಗಳನ್ನೂ ಗೋವುಗಳೆಂದೂ, ಅವುಗಳೇ ಉಪೋದೇವಿಯ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಛಾಂದಸ. ಮಳೆ ಮೋಡವೂ ಒಂದು ಗೋವು; ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕರುಳೂ (ಶಿಶಿಲು) ಇದೆ. ಈ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಗೋವಿಗೆ ಪೃಷ್ಠಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ; ಆಕೆಯು ಮರುತರ ತಾಯಿ (ವಾ. ಸಂ. ೨-೧೬). ಆಕೆಯು ಕ್ಷೀರ (೬-೪೮-೨೨) ಮತ್ತು ಕೆಚ್ಚಲುಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗುವೆ "ಉತ್ತಮರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವಾದುದನ್ನು ದೋಹನ ಮಾಡುವ (ಶಾಮುದುಘಾ) ಚಕ್ರವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು" ಈ ಮೇಘಗಳೇ ಇಂದೇಶು (ಅ. ವೇ. ೪-೩೪-೮); ಮುಂದೆ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಶಾಮದೇವಿಯಾಗಿ, ಇವುಗಳೇ ಮೂಲ. ಹಾಲು ಮತ್ತು ಬೆಣ್ಣೆಗಳ ಆಹಾರವಿರುವ ಇವಾ (ಇಡಾ) ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಗೋವೆಂದು ಛಾಂದಸವುಗಳೂ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅದಿತಿಯನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಆಕಳೆಂದು ಛಾಂದಸವುಮಂಟು. ದೇವತೆಗಳೂ ಗೋವಿನಿಂದ ಜನ್ಮಿಸಿದರೆಂದು (ಗೋಪಾಪಾಃ) ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಆದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರುವುದು, ಕರ್ತೃ ಕ್ರಮೇಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇವುಗಳ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು.

ಭೂಲೋಕದ ಹಸುವೂ ಪಾವಿತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನೂ ಅದಿತಿ, ದೇವತೆ ವೊದಲಾಗಿ ಕರೆಯುವುದುಂಟು ಮತ್ತು ಗೋವಧಿ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಅ. ೯೦ ೧೫, ೧೬; ವಾ ಸಂ. ೪-೧೯, ೨೦ ಮತ್ತು ಹೋಲಿಕೆ). ಹಸುವಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸ್ತಿ (ಅವಧ್ಯ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹದಿನಾರು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಅದು ಎಷ್ಟು ಪವಿತ್ರವೆಂಬ ಛಾಂದಸಯುಕ್ತ ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಸುವನ್ನು ಪವಿತ್ರವಾದ ಪ್ರಾಣಿಯೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬುದೂ ಅರ್ಥವೇನೆಂದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ (ಅ. ವೇ. ೧೨-೪-೫). ಗೋವಾಂಸ ಭಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕನೆಯ ಪ್ರಸಾಧಕನಾಗಿ ಪುನಃ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕ. ಪ್ರಾ. ೩-೧-೨-೨೦); ಆದರೆ, ಅತಿಥಿಗೋಪ್ಯರ ಗೋವಾಂಸವನ್ನು ಪಾಕ ಮಾಡಬಹುದು (ಕ. ಪ್ರಾ. ೩-೪-೧-೨).

ಅಜ.—ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅಜ ಎಳವಾದ (ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಅಜ) ಎಂಬ ದೇವತೆಯಾಗಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಲ ಅಜಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ; ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಜನೆಂದೇ ವ್ಯವಹರಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ಗರ್ಭಾಭಿ.—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅತ್ತಿರಾದೇವತೆಗಳ ರಥವಾಹಕವಾಗಿದೆ.

ಸಾಯಿ.—ಮೈಮೇಲೆ ಹುಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳು, ಸಾರವೇಯುವೆಂಬ ಎರಡು ಬೇಗಿ ಸಾಯಿಗಳು ಯಾವುಗಳಿ ಸೇರಿವೆ. ಈ ಹೆಸರಿಂದ (ಸಾರಮೇಯು), ಅವೆರಡು ಸಾಯಿಗಳು, ಇಂದ್ರನ ದೂತಿಯಾಗಿ ಅವನು ಮಾಡಿದ ಸರವು ಎಂಬುದರ ಹಂಕರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸರಮೇಯು ಹೆಚ್ಚು ಸಾಯಿಮೆಚ್ಚು ತ್ವರಿತಕ್ಕೆ ಪುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅಧಾರವಿತ್ತು; ಇದರ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಿದೆ ಮತ್ತು ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಛ. ೧೨-೨೫) ಸರಮೇಯು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಯಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವರಾಹ.—ರುದ್ರ, ಮರುತರು ಮತ್ತು ವೃತ್ತರನ್ನು ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ವರಾಹವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಜಲಮಧ್ಯದಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಲು, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ರೂಪವದು. ಮುಂದೆ ಇದೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದಿದೆ.

ಕೂರ್ಮ.—ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ನೀರಿಗಿಲ್ಲಾ ಒಡೆಯನೆಂಬುದಾಗಿ, ಕೂರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಥದೇವತ್ವವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ವಾ. ಸಂ. ೧೩-೩೧) ಅಥವಾ ಕಶ್ಯಪ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಆಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ; ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭೂ ಎಂತಲೂ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ (ಆ. ವೇ. ೧೯-೫೩-೧೦). ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ಈ ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಮಾತುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೮-೨೧-೧೦) ಎಂದಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಕೂರ್ಮರೂಪ ವನ್ನು ತಾಳಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೪-೩೫), ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು (ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೫-೧೧) ಇದೆ. ಈ ರೂಪವೇ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೂರ್ಮಾವತಾರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಶ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೬೩-೩), ಪುರೋಡಾಶವು ಕೂರ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವಾನರೇ—೧೦-೬೮೮ಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಕಪಿಯ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇದೆ; ಇದರ ಜೀವೈಯಿಂದ ಕುಪಿತಕಾದ ಇಂದ್ರನಿಗಿತ್ತು ಇದನ್ನು ಓಡಿಸಬಿಡುತ್ತಾಳೆ; ಕೊನೆಗೆ ವೊಡಲಿನ ಸ್ಥಾನವು ದೊರಕುತ್ತದೆ.

ಕಪ್ಪೆ.—ಮಳೆಯಿಂದ ಎಳಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಪ್ಪೆಗಳು (೭-೧೦೩) ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಂತ್ರ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಬರುತ್ತದೆಂದು ನಂಬಿಕೆ.

ಪಕ್ಷಿ.—ವೈದಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಒಂದು ಪಾತ್ರವಿದೆ. ಸೋಮವನ್ನು ಪಕ್ಷಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದಾರೆ, ಪಕ್ಷಿಯೆಂದೇ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು ಅಥವಾ ಪಕ್ಷಿ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು. ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಪಕ್ಷಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ; ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗರುತ್ಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನವು ಗರುಡನೆಂದು ಬಂದಿರುವುದೂ ಇದೇ ಆಧಾರದ ಮೇಲಿರಬೇಕು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಯು ಮುಖ್ಯ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ, ಶ್ರೇಣರೂಪದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತರುವುದು. ಕಾಲಕೋಪನಪತ್ತಿನ ತ್ರಕಾಶ, ಇಂದ್ರನೇ ಶ್ರೇಣರೂಪಿಯಾಗಿ, ಸೋಮ ಅಥವಾ ಅವ್ಯತವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಶಕುನಪಕ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಗೂಡೆ ಮತ್ತು ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಯಮನ ದೂತರು. ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ, ಗೂಡೆಯು ದುರ್ದೇವತೆಗಳ ದೂತ ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಸಿಕ್ತವಾದ ಹಿಂಸ್ರಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ರಣಹದ್ದುಗಳು ಯಮನ ದೂತರು. ಪುಗ್ನೀದದಲ್ಲಿ, ಉತ್ತಮ ಶಕುನಗಳನ್ನೇ ಸೂಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಶಕುನಪಕ್ಷಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ (೨-೪೨-೪೩).

ಹಿಂಸ್ರಪಕ್ಷಿಗಳು:—ಇವುಗಳು ರಾಕ್ಷಸರಾಗಿ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಗಳಾಗಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪುಗ್ನೀದದಲ್ಲಿ, ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು, 'ಮಗು' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುವುದೂ ಉಂಟು (೧೦-೦-೭; ೫-೨೯-೪; ೫-೩೩-೩). ಔರ್ಣವಾಥ (ಹೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಜಾತಿ) ನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಮೂರು ಸಲ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (೨-೧೦-೮; ೮-೩೩-೩; ೮-೬೬-೨); ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉರಣ ಎಂದರೆ ಟೆಗರು (೨-೧೪-೪).

ಅಹಿ (ಸರ್ಪ) ಎಂಬುದೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಈ ರೀತಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ; ಅದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ; ಸರ್ಪವು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಇವನೂ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಅವರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ಕೊಂಡ ಇಂದ್ರನೇ ಅಹಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ (ಲ-೨೨-೨ ; ೪-೧೭-೧ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಹಿ ವೃತ್ತಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ವೃತ್ತಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ೧-೨೨-೧, ರಿಂದ ೧೪ ನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಹಿಯೆಂದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಅಹಿ ಶಬ್ದದ ಬದಲು ವೃತ್ತನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ೧-೨೨-೨, ೪ ರಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅಹಿಯೂ ವೃತ್ತನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಇರಲಾರದು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಅಹಿಯೂ ಇವನೂ ವೃತ್ತನೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಹಿ ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಹೇಳಿದಾಗಲೂ, ಇಂದ್ರನ ಜಯದ ಪರಿಣಾಮವು, ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸಿದಾಗ ಅಗುವ ಜಲವಿಮೋಚನ ಮತ್ತು ಗೋಲಾಭಗಳೂ. ಅಹಿಯು ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗಲೂ ವೃ (ಅವರೂ) ಎಂಬ ಧಾತುವೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದೆ ರೀತಿ, ಸರ್ಪವು ನೀರನ್ನು ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಗ್ರಹ್ ಧಾತು ; ೪-೧೭-೧ ; ೧೦-೧೧-೯). ಸಿಡಿಲು, ಗುಡುಗು ಮುಂತಾದವು ಅಹಿಯ ಆಯುಧಗಳು (೧-೨೨-೧೩). ಅವನು ತೇಜಸ್ವಿ ; ಮರುತರಿಗೆ 'ಅಹಿಭಾವನಃ' ಎಂದರೆ ಅಹಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತರು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣ (೧-೧೭-೨-೧). ಅಗ್ನಿಗೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದಾರೆ ; ರಥಸದಿಂದ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಯಂತೆ ಬುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಸರ್ಪನೆಂದು ಅವನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ (೧-೨೯-೧). ಶತ್ರುವನ್ನು ಅಹಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡು ಎಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ (೨-೧೦-೪) ಅಹಿಯೇ ಎಂದು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ವಂಶವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೯-೨೮-೪ ; ೧೦-೧೩೯-೬) ; ಅವರಲ್ಲಿ ಅಹಿಯೇ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು (೧-೨೨-೨, ೪). ಅಹಿ ಬುಧ್ಧಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ, ಈ ಸರ್ಪವು ದೇವತೆಯಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಸರ್ಪಗಳೂ, ಗಂಧರ್ವರು ಮೊದಲಾದವರಂತೆ, ಅರ್ಧದೇವತಾತ್ಮಕ ಸೇವಕರಾದ ರಿಂದು ಗಣನೆಯಿದೆ. ಅವರುಗಳೂ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾರಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೩-೬ ; ತೈ. ಐ. ೩-೧-೧-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಡಿ ಇವುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಿಯಿದೆ. ಸರ್ಪ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವೇ ವಿಶಾಲವಾಗುವಂತಿದೆ (ಲ. ವೇ ೧೧-೯). ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಹುತಿಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ (ಲ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೨-೧-೯ ; ಪಾ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೨-೧೦-೯). ದೇವತೆಗಳು, ಸಸ್ಯಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು ಇವರ ಜೊತೆಗೆ ಸರ್ಪಗಳೂ ಘಾತಿಯುಂಟು (ಪಾಂ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೪-೯-೨ ; ೪-೧೫-೪ ; ಲ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೩-೪-೧) ; ಅವುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ರಕ್ತವನ್ನು ಸುತಿಯು ಪ್ರಾರಿ (ಲ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೪-೮-೨೭). ಸರ್ಪವು ಹಿಂಸ್ರಹಿಂಸುವುದರಿಂದ, ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲೇಬೇಕೆಂದೂ ನಂಬಿಕೆ. ಇದೇರೀತಿ ಇರುವೆಗಳೂ ಅಹುತಿಯುಂಟು (ಲಾ. ಸೂ. ೧೧೬).

ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೌತಿಕ ವಸ್ತುಗಳು.

ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಅಂತರಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಕಂಪುಬರುವ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಘಟನೆಗಳು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೆತ್ತಿ, ಪಾರ್ಥಿವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದೂ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ದೇವತಾರೂಪಣೆ ಒಳಗಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳು, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದವುಗಳು ಮಾತ್ರ. ಈ ರೀತಿಯ ಘಾತಿಯನ್ನು ಸರ್ಪದೇವತಾರಾಧನೆ ಅಥವಾ, ವಿಶ್ವವೇ ದೇವರು, ದೇವರೇ

ವತ್ಸವೆಂಬ ನಾದವೆಂದಾಗಲೀ ಧಾವಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕೇವಲ ವಸ್ತುಪೂಜೆಯನ್ನೆ ಬಹುದು.

ದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪಗಳಾದ ನದಿಗಳು ಹಿಂದೆಯೇ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪರ್ವತಗಳು ದಿವ್ಯಚೇತನವಿಹಿಸುವವಾಗಿವೆ. ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಲ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ರೀತಿ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಿಲ್ಲ; ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉದಕ, ನದಿಗಳು, ಗಿಡಗಳು, ಮರಗಳು, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ ಇವುಗಳೊಡನೆ (೭-೩೪-೨೩; ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ಸವಿತ್ಯ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ (೬-೪೯-೧೪; ಇತ್ಯಾದಿ) ಪೌರುಷ ಯುಕ್ತರು, ದೃಢವಾಗಿರುವವರು ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧರಾಗಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರುವರು (೩-೫೪-೨೦). ಇಂದ್ರಪರ್ವತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವೂ ಅಭಿಪ್ರೇಶನವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. (೧-೧೨೩-೩; ೧-೧೩೩-೬). ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ; ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿಯೇ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಆಹ್ವಾನ (೩-೫೩-೧). ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವು ಪರ್ವತ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸಹಚರ.

ಓಷಧಿಗಳೂ (ಗಿಡಗಳು) ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ೧೦-೯೭ ನೆಯ ಸೂತ್ರ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಇವುಗಳ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ. ಜನನಿಯರು, ದೇವತೆಗಳು ಮೊದಲಾಗಿ ವರ್ಡಿಸಿದೆ. ಸೋಮಲತೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಸ್ಯಗಳೂ ಅಧೀನ ಮತ್ತು ಸೋಮವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದೊರೆ. ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಸಸ್ಯವೊಂದನ್ನು ಭೂದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ದೇವಿಯೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ (೮. ನೇ. ೬-೧೩೬-೧). ಸಂತತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಬಾರದಿರಲೆಂದು, ಈ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಪತು ಬಲಿಯೂ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೨.೧-೫-೩).

ವನಸ್ಪತಿಗಳು (ಮರಗಳು), ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ (೭-೩೪-೨೩; ೧೦-೬೪-೮) ಅಥವಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ (೧-೯೦-೮; ವಾಲ. ೬-೪), ನೀರು ಮತ್ತು ಪರ್ವತಗಳೊಡನೆ, ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಧಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಿವಾಹ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳ (ಅಶ್ವತ್ಥ ಮೊದಲಾದವು) ಪೂಜೆಯು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

೧೦-೧೪೬ ನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಾನೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವನದೇವತೆಯು (ಕಾಡಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ) ವರ್ಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಡು ಮೃಗಗಳಿಗೆ ಜನನಿ, ವ್ಯವಸಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊರೆತೆಯಿಲ್ಲ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಬಹುದಾದ ನಾನಾ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಡಿಸಿದಾರೆ. ಆದರೆ, ಈ ಸಸ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ವನದೇವತೆಗಳ ಪಾತ್ರವು, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಇವುಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಬಹಳ ಸಮಾನತೆ ಬಾಂಧವ್ಯವೇರ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಉಪಕರಣಗಳು.

ವ್ಯಕ್ತೀಕರಣ ಮತ್ತು ದೇವತ್ವಾರೋಪಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುಜಯವೆಂದರೆ ಯಾಗೋಪಕರಣಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಯೂಪಸ್ತಂಭ. ಇದಕ್ಕೆ ವನಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರು ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟು. ಇವೆರಡೂ ೩.೮ ರಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಸ್ತುತವಾಗಿವೆ. ಪುಷ್ಪಜಿರಿಂದ ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪುಷ್ಪಜಿರಿಂದ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ವಂಭಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೇ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಆಪ್ತೀ ಸೂತ್ರದ ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ: ಯೂಪಸ್ತಂಭವು ಮೂರು ಸಲ ಧೈಕದಿಂದ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಅಗ್ನಿಯ

ಪಾಶ್ಚ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವಾ ಪಿತವಾಗಿ, ಹುತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಲಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಅದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೨-೩-೪; ೧೦-೭೦-೪). ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೂಕ್ತ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಗ ಶಾಲೆಯ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಕರೆದಿದಾರೆ (ದೇವೀ: ದ್ವಾರ:).

ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಿಲೆಗಳು (ಗಾವಾ, ಅದ್ರಿ) ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಧಾವಿತವಾಗಿವೆ (೧೦-೭೬, ೯೪, ೧೭೫). ಅವುಗಳಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲ. ವಾರ್ಧಕ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಅವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹತ್ವವನ್ನು. ಸೋಮಾಭಿಷೇಕವಾಗಲಿ, ಅವು ಅಶ್ವಗಳು ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಂತೆ ಇರುವವೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಜನಿತವಾದ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ರಾಕ್ಷಸರು ಮತ್ತು ಅಪಭ್ರಾತಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ, ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥ, ಸಂತಾನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ೧-೨೮-೫, ೬ ರಲ್ಲಿ, ಕಲ ಬಹು ಮತ್ತು ಕುಟ್ಟಿನೆಗಳು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ವಾಗ್ದಾನವೆ.

ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ, ಹೋಮತೀತಕ್ಕೆ (ಉಚಿತ್ಯ) ಹೆಚ್ಚಾದ ದೈವೀಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (೨. ವೇ. ೧೧-೭); ಅದೇ ರೀತಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೌಖ್ಯ ಸ್ತುವಾದಿಗಳಿಗೂ ಶಕ್ತಿಯುಂಟು.

ಶುನ ಸೀರ ಎಂಬ ವ್ಯವಸಾಯೋಪಕರಣಗಳಿಗೂ ಕೆಲವು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ (೪-೫-೭-೫ ರಿಂದ ೮) ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಡಾಶವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ (ಕ. ಪ್ರಾ. ೨-೬-೨-೫).

ಅಯುಧಗಳಿಗೂ ದೇವತಾ ಸ್ತರೂಪವುಂಟು. ೬-೭೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ, ಬಿಲ್ಲುಬಾಣಗಳು, ಬತ್ತಳೆಗೆ ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ. ಬಾಣವೂ ದಿವ್ಯವಾದುದು; ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ದುಂದುಭಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ, ಅಪಶ್ಯು, ಶತ್ರುಗಳು ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರು, ಇವರನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅರ್ಧವೇದದ ಒಂದು ಇದೇ ಸೂಕ್ತವೇ ಅದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ (೨. ವೇ. ೪-೨೦).

ಲಾಂಛನಗಳು—ಪ್ರತಿಮೆಗಳು.

ಸಾಧಾರಣ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹತ್ತು ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಯಾರು ಕೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ? ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬಹುದು (೪-೨೪-೧೦; ೮-೧-೫ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಇಂಥ ಹುದ್ದೆ ಒಂದು ಇಂದ್ರ ಪ್ರತಿಮೆಯೇ ಕ್ರಿಯವಸ್ತುವಾಗಬೇಕು. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ನಿರ್ದೇಶವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಮೆ (ಅಕಾರ ಮತ್ತು ಹಲಪ ಸೂಚಕ) ಯಾಗಿ, ಹಕ್ರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. ವಾಚಪೇಯ ಯಾಗದಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಧಾತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಈ ರೀತಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ಹಕ್ರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅಯುಧವಾಗಿದೆ.

ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಮೆಯೇ ಮೇಲೆ, ಸೀರ ಸೇರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಅಥವಾ ಉಪಯುಕ್ತ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕ. ಪ್ರಾ. ೬-೯-೨-೯); ಅದೇ ಚಕ್ರವು ಸೂರ್ಯನು

ವಾಗಲೂ ಅದೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶ. ಐತ್ಯ. ೧೨-೪-೪-೬). ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಾಗ, ಸೂರ್ಯನ ಬದಲು, ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಚಿನ್ನದ ತಗಡೊಂದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶ. ಐತ್ಯ. ೭-೪-೧-೧೦).

ಶಿಶ್ನ ಪೂಜೆಯು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದೂ ತೋರುತ್ತದೆ; ಶಿಶ್ನದೇವತೆ: ಎಂದು ಎರಡು ಕಡೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪೂಜೆಯು ವೈದಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಶಿಶ್ನದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಗೊಡಬೇಡವೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದಾನೆ (೭-೨೧-೫); ಶತದ್ವಾರಗಳುಳ್ಳ ದುರ್ಗದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಾಗ, ಇಂದ್ರನು ಶಿಶ್ನದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಧಿಸಿದನೆಂದು ಇದೆ (೧೦.೯೯-೩). ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ಶಿವನ ಸ್ವಪ್ನಕರ್ತೃತ್ವ ಸೂಚಕವಾಗಿ, ಶಿಶ್ನ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಪೂಜೆಯು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ.

ಪಾಪದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಶಾಚಿಗಳು.

ಅಸುರರು:—ಮಂಗಳಕರವಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳೂ ಹಿಂಸಕರೂ ಆದ ಕೆಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅನೇಕ ನಾನುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವಾರೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಸುರರೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ರಾಕ್ಷಸರು; ನಿಯತವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿರೋಧಿಗಳು; ಸರ್ವದಾ ಅವರೊಡನೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ; ಎಲ್ಲರೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳು (ಆ. ವೇ. ೮-೬-೫; ಕಾ. ಸೂ. ೮-೭-೧೬; ೮೮-೧) ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಗ್ಧರಾದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ, ರಾಕ್ಷಸರೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೇ ಸಲ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ವೈವಸ್ವತಿಯಿಲ್ಲದ ಅಸುರರನ್ನು ಹಿಡಿಸಿಮು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೮-೮೫-೯). ಉಳಿದ ಮೂರು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲೇ ಇವೆ. ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಹೊಡೆದರು (೧೦-೧೫೭-೪) ಅಸುರರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯವೊಂದನ್ನು ತಾನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುತ್ತೇನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತುಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೫೩-೪). ದುರ್ಜೇಯರಾದ ಅಸುರರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು ಎಂದಿದೆ (೧೦-೧೫೧-೩). ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಸಲ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅಸುರನ ಯೋಧರನ್ನು ಕಾದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಇರಿಯುವಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದಾನೆ (೨-೩೦-೪). ಮಾಯೆಯಾದ ಪಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಅಸುರನ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು (೧೦-೧೩೮-೩); ವರ್ಚಿ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಧರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಗಳಿಂದ ಬಿಡಿದನು (೭-೯೯-೫). ಇಂದ್ರ (೬-೨೨-೪), ಅಗ್ನಿ (೭-೧೩-೧) ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ (೧೦-೧೭೦-೨)ರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ 'ಅಸುರಪಾ' (ಅಸುರನನ್ನು ವಧಿಸುವವನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸುರ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸನೇ. ಈ ದೇವತಾಸುರ ಯುದ್ಧವೆಂಬುದು ಮೊದಲು ಇಂದ್ರನೇ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತನೇ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನಿಗೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ಬರುವಂತಾ, ದೇವತೆಗಳದೇ ಒಂದು ಗುಂಪು, ರಾಕ್ಷಸರದೇ ಒಂದು ಗುಂಪು, ಈ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೂ ಸಹ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಪರಿಣತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಐತ್ಯಾಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಈ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೂ ಇದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಸುರರದೇ ಮೇಲುಗೈಯಾಗಿದ್ದು, ಕೊನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಯದಿಂದ ಜಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರದಿಂದ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ ಧೂಮಿಯ ನೆಪದಲ್ಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸುವುದು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪಾಚರಣೆ.

ಪ್ರಾತ್ಯಾಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರಿಗೂ ಅಂಥಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ (ಶ. ಐತ್ಯ. ೨-೪-೨೫). ಹಗಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ರಾತ್ರಿಯು ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೧-೫-೯-೨). ಆದರೆ, ಅಸುರರೂ

ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದವರೇ; ಆದಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ದ್ವಂದ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಕೆಲವು ಪಾಠಕರಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ವಾಚ್ಯರಾಗುವುದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇದ ಬಹುದು (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೩-೫-೪-೧; ಅ. ವೇ. ೩-೧೫-೫).

ಅರ್ಥವೇದದಿಂದೀಚೆಗೆ, ಅಸುರ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರು ಮಾತ್ರ; ಆದರೆ, ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರೇತರು. ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸರೆಂಬ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು ಈ ರೀತಿ ಇರಬಹುದು. ಅಸುರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಲಕ್ಷಣ ವಾದ ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರುಣ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಾ-ವರುಣರಿಗೆ ಉಪ ಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು ಇವರಿಬ್ಬರ 'ಮಾಯಾ' ಶಕ್ತಿಯು ಅವಧಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಆದರೆ ಮಾಯಾ ಎಂದರೆ ಕಪಟತನ ಅಥವಾ ಕೇಡುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಎಂತಲೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಮತ್ತು ಅಸುರಪದಕ್ಕೆ ಇರುವ ದುಷ್ಪ ಅರ್ಥಗಳೂ (೧೦-೧೨೪-೫; ೧೦-೧೩೮-೩) ಸೇರಿ, ಅಸುರ ಪದವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಹವೆಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೨೪) ಈ ಪದವು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪ ಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಬರುಬರುತ್ತಾ ದೇವತೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಕಡಿಮೆ ಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಅಜ್ಜದೇ ಮಹಾಬಲಿಪುತ್ರನೂ, ಸುರರಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳೂ ಆದವರಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೆಸರಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ, ಒಂದು ಕಾರಣ. ಆದುದರಿಂದ ಸುರ (ದೇವತೆಗಳೂ-ಮೊದಲು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ) ರಲ್ಲಿದವರು ಅಸುರರು ಎಂದು, ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದು.

ಪಣಿಗಳು.—ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಪಣಿಗಳೆಂಬವರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (೬-೨೦-೪; ೬-೩೯-೨), ಮತ್ತು ಅವನ ಮಿತ್ರರು, ಸೋಮ, ಆಗ್ನಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು. ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಹೆಸರು ಬರುವ ಸ್ಥಳಗಳೆಲ್ಲಾ, ಅವರ ಗೋಪುಗಳೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ (೧೦-೧೦೮; ೬-೩೯-೨) ಅಥವಾ ಪಣಿಗಳ ನಿಧಿ ಅಥವಾ ಸಂಪತ್ತು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ (೩-೨೪-೬; ೯-೧೧೧-೨) ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಪಣಿಯಿಂದ ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢತನಾಗಿದ್ದ ಘೈತನನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಕಂಡುಹಿಡಿದರೆಂದು ಇದೆ (೪-೫೮-೪). ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಇವರನ್ನು ವಿಾರಿಸಿದಾನೆ (೬-೫೬-೧೦), ಆದರೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವನ್ನು ಅವರು ಪಡೆದಿಲ್ಲ (೧-೧೧೫-೧೯) ಎಂದ ಮೇಲೆ, ಇವರೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಬಲರೇ.

ಹದಿಹಾರು ಸಲ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ, ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಆಗ್ನಿ-ಸೋಮರು ಪಣಿಯಿಂದ ಗೋಪುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು (೧೦-೬೭-೬; ೧೯-೩-೪); ವ್ಯಕ್ತರೂಪವಾಗಿರುವ ಪಣಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಕೆಡದವೇಕೆಂದು ಸೋಮದೇವತೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದಾನೆ (೬-೫೧-೧೪).

'ಪಣಿ' ಪದವು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಆದರೆ ರಾಕ್ಷಸ ಸೂತಕವಾಗಿ ಅಜ್ಜ; ಕೃತಜ್ಞನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಆದರಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದಾಪ ಮತ್ತು ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತವ್ಯಸೂತಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ಸ್ವರ್ಗೀಯ ಸಂಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಪಣಿಗಳೂ ರಾಕ್ಷಸರೆಂಬ ಧಾವನೆ ಬಂದಿರಬಹುದು.

ಪಾಪ ಅಥವಾ ದೆಸ್ಮೈ.—ದಾಸ ಅಥವಾ ಆದರ ಸಮಾನವಾದ ದಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೂ, ವಾಯುಮಂಡಲದ ರಾಕ್ಷಸರು ವಾಚ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಮೊದಲು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಗಿತ್ತು,

ಅವರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಕೆಲವು ಅನಿಷ್ಟಗುಣಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸತ್ವಾರೋಪಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರಬಹುದು. ಕೆಲವು ಗೊತ್ತಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ ಎಕದಾಸಿಕ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯೂ ಇರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಏಕವಚನದ (೨-೧೨-೧೦ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಬಹುವಚನದ (೧-೧೦-೫) ರೂಪಗಳು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಧ್ವಂಸಿತರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತವೆ ; ಅನೇಕ ಸಲ, ಈ ಪದಗಳು 'ವೃತ್ತ' ಪದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ (೬-೨೩-೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ). ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಸ್ಯುಹಾ ಎಂದೂ ೧-೧೦-೦೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾ (೧-೫-೫, ೬ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ಮೂವತ್ತು ಸಹಸ್ರ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ದೀರ್ಘೋನಿವ್ರಾಹಗ್ನುರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೪-೩೦-೨೧) ; ಸಹಸ್ರ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದನು (೨-೧೩-೯) ; ಅಥವಾ ದ್ವಂಚ ಮತ್ತು ಮಾತೃಶೃಂಗೋಸ್ಥರ, ದಸ್ಯುಗಳಿಂದ ಗೋಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು (೧೦-೪೮-೨). ಆರ್ಯ ಮತ್ತು ದಸ್ಯುರೂಪರಾದ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗಲೂ (೧೦-೩೮-೩ ; ಇತ್ಯಾದಿ), ಅಥವಾ ಆರೈ ದಸ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೆಣಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗಲೂ (೧-೫-೮ ; ೧೦-೮೬-೧೯), ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರು ಸಾಮಾನ್ಯರೇ ಅಭಿಪ್ರೇತರು. ಆರೈಗೋಸ್ಥರ, ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಗಳ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವಾಗಲೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (೬-೧೮-೩ ; ೬-೨೫-೨). ಹೀಗೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ, ಆರೈರು ದಾಸ ಅಥವಾ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಬಂದಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವುದರಿಂದ, ದಾಸ ಎಂಬ ಪದವು ಈಗ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಗುಲಾಮ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಉಗ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (೬-೮೬-೬ ; ನಾಲ. ೮-೩). ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಆರೋಹಿಸಿ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (೮-೧೪-೧೪ ; ೨-೧೨-೧೨) ಹೋಲಿಸಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (೧-೩೩-೬) ಅಥವಾ ಜನಿಸಿದ ಕೊಡಲೇ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಧ್ವಂಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (೧-೫-೬ ; ೮-೬೬-೧೦) ಅಥವಾ ಯಾರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಕ್ರೋಧರ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆ (೧೦-೫೪-೧) ದಸ್ಯುಗಳಾದರೋ, ರಾಕ್ಷಸರಾಗಿಯೇ ಉಳಿದರು. ಮಂಜು ಮತ್ತು ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾ, ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೬೩-೫), ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ವಧಮಾಡಿ, ಸೂರೈ ಮತ್ತು ನೀರುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೧೦-೧೮) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ದಸ್ಯುಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಶತ್ರುಗಳು (೩-೨೯-೯) ವೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ನೀರುಗಳ (ಜಲಾಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳ) ಪತಿಯಾದ ದಾಸನೂ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನೇ ಇರಬೇಕು (೧-೩೨-೧೧ ; ೫-೩೦-೫ ; ೮-೮೫-೧೮) ; ಇವನನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಆ ಜಲದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮದೇವತೆಯ ಪಕ್ಷಿಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೪೩-೮). ವೃತ್ತನ ಪುರಗಳಂತೆ (೧-೧೬೨-೨) ಶಾರದೀ ಎನ್ನುವಿಕೊಳ್ಳುವ (೬-೨೦-೧೦ ; ೬-೧೦೩-೯) ಹೋಲಿಸಿ, 'ದಾಸ'ರ ಏಳು ದುರ್ಗಗಳೂ ನಾಯುಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು.

ದಾಸ ಮತ್ತು ದಸ್ಯುಗಳಿರದಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ವಿಶಾಚಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಜಾತಿವಾಚಕಗಳಾಗಿ, ಈ ಪದಗಳು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗುವ ಒಂದೊಂದು ವಿಶಾಚಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಮುಚಿ-(೫-೩೦-೬ರಿಂದ ೯ ; ಇತ್ಯಾದಿ), ಶಂಬರ-(೫-೧೦-೧೪ ; ಇತ್ಯಾದಿ), ಶುಷ್ಕ (೬-೧೯-೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ), ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಪಿಪ್ಪಿ (೮-೩೨-೨ ; ೧೦-೧೩೮-೩), ಚುಮುರಿ ಮತ್ತು ಧುನಿ (೨-೫-೯ ; ೬-೧೯-೪), ವರ್ಷಿ (೪-೩೦-೫ ; ೬-೪೬-೨೧), ನವಮಾಪ್ತ (೧೦-೪೯-೬, ೭), ಒಂದು ಸಲ ತ್ಯಾಪ್ತ (೨-೧೧-೧೯) ಮತ್ತು ಅಹಿನಾಮರಸರ್ಪ (೨-೧೧-೨).

వృత్త.

వాయుమండలం రాక్షసరుగళల్లి బహళ ముఖ్యునాదవను వృత్తేణు. ఇవన ప్రస్తావ బరు: వశ్చు శల ఇన్నా శ్చ రాక్షసేన ప్రస్తావనా ఇల్లు. ఇవనే ఇంద్రనే ముఖ్య కత్తి, చుత్తు ఇవన వధి గోణిశ్చరలే ఇంద్రను జగసిదుడు అథవా బిళేదుడు (౮-౬౮-౫; ౧౦-౫౫). వృత్తేణా ఎన్నువుడు ఇంద్ర వ్యయక్తిక వివేకణ. ఈ పదం అథవనన్ను ఎల్లడు సందర్భాగళల్లి చిదిసి జేళిదారి. వృత్తకను (వృత్తాసురణన్న కీణిలువవను) వృత్తాసురణన్న వధిశలి (౮-౬౮-౬) ముత్తు ఎల్లీ వృత్త కనే (వృత్తకా) వృత్తాసురణన్న వధిసు (౮-౧౬-౯) ఇంద్రన ఈ కార్యేణ వృత్తకన్యా (వృత్తవధి) ముత్తు ఒండీందు శల వృత్తకణియా (వృత్తాసురణన్న జయిశువుడు) ఎంబ వధిగళంద వాజ్యువగాది

వృత్తనిగి సర్వాకృతీయంటింబుడు వేదిలే తిళిది. ఆదుదరంద అవనిగి కృళులొగళల్లు ౧-౬౨-౬; ౨-౨౦-౮). ఇంద్రనింద ఇరియల్లుడువ అవన తిరస్సు (౧౦-౫౨-౧౦; ౮-౬౬-౬; ౮-౬౫-౨), వజ్రాయుధదింద ఆకవనాగువ కవన వశయగళు (౧-౫౨-౬) అనేళక శల జేళల్లుడువ్తేది. అవన ముసుగుట్టుత్తానే అథవా ఘణింకరిశుత్తానే (౮-౮౫-౬, ౫-౨౯-౪, ౧౦-౫౨-౧౦, ౧౬-౧౦-౧౦ ముత్తు ౬-౧౬-౧౦గళల్లు జేరిలిసి) గుడుగు (౧-౮౦-౨), సిదిలు, జును వేదిలరాదణ (౧-౬౨-౧౬) అవన అధిణదల్లివే.

వృత్తన కాయీగి దాను ఎందు జేసరు ముత్తు అవణన్న గోణివిగి జేరిలిసిది (౧-౬౨౯). ఇదీ వదణ (దాను) నణువశక లింగదల్లి ప్రవాణవన్ను, ప్రిలింగదల్లి శ్చగిణియోణకవన్ను శణిజ సుత్తేది. ఈ ఎరదు పదగళణ ఒండీ ఇరబతుడు. ఇదీ వదనన్ను ప్రిలింగదల్లి వృత్తాసురనిగి లువయోణిసిది. ప్రియణి దానువన మగనాదుదరంద ఆ జేసరిరబతుడు (౨-౨౦-౧౦, ౪-౬౦-౬). అదీ రేతి టిణవాణ (౨-౧౧-౧౮) ముత్తు ఇంద్రనింద వకరాద ఎళు జన రాక్ష (౧౦-౧౨౦-౬)రిగి అదీ జేసరిది. 'దాను' వదదింద (దానువన మగనోందర్భాకేణిరువ) నివృత్తేనాద దానవ ఎంబ వదణ, ఇంద్రనోదనే యుద్ధవూదింద రాక్షసణన్ను (బతుక: వృత్తాసురణే) నోణిశుత్తేది. కళటి యాద దానవన మాయగళన్లే ల్లా ఇంద్రను పరిజరిగిదను (౨-౧౧-౧౦); ఘణింకరిశుత్తి దానవ నన్ను జేరిది జేదవదను (౫-౨౯-౪), అణేంకర నిరుగళన్లే చితుగతే వూదివన (౫-౬౨-౧).

వృత్తాసురనిగి గుత్తవూద వాసన్యావనోదిది, ఇంద్రనింద వివోణితవని, నిరుగళు అబయన్ను నిరు జరుడు, ఈ వాసన్యకదింద జేరిరుత్తనే (౧-౬౨-౧౦). వృత్తాసురకు నిరుగి మిలేరి మలగుత్తానే (౧-౧౦-౧౧, ౨-౧౧-౧౯), అథవా అంకంకృద అధోణిఘాగదల్లి, నిరుగిణా వృత్తణిగి చిద్రిశుత్తానే (౧-౫౨-౬). ఇంద్రను నిరుగి వ్రవణిసువంతే వూదిదాగ, వృత్తాసురకు ఎత్తరవూద వ్రదీళకదల్లి మలగిద్రుకు (౧-౮౦-౫) అథవా బహళ ఎత్తరవూద వ్రదీళకళింద, ఇంద్రను అవనన్ను కేళి కళ్యుత్తానే (౮-౬-౧౯). వృత్తాసురణన్న వధిసిదాగ, ఇంద్రను అవన కేంధ కేంధత్తు (౬-౧౯-౫, ౮-౮౨-౨) కేంధిగళల్లు ధేదిశుత్తానే (౧౦-౮౯-౬).

వృ (ఎందరి అవనను, సుత్తగిట్టు) ఎంబ ధానువినిందలే వృత్త ఎంబ వదణ నివృత్తేనాగి లువుదరల్లి నోణిజవల్లు. అథోణివనాంసం (౨-౧౪-౨, ఇత్తాది నిరుగి అవనశిశాంబిరువ) అథవా

ವೃತ್ತೀ (೧-೫೨-೬) ಅಥವಾ, ನದೀವೃತ್ (೧-೫೨-೨, ೮-೧೨-೨೬, ೬-೩೦-೪ ಮತ್ತು ೬-೨೧-೩೧ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ವೊದಲಾದವುಗಳು ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪದಧಿವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ವೃತ್ತಂ ಅವ್ಯ ನೋತ್ (೩-೪೩-೩). ಅಶಾವ್ಯನೋತ್ (೧-೩೨-೧೧, ೧-೫೦-೪) ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಕ್ಷೇಪವಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತನು ನದಿಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುವುದಿಲ್ಲವೆ (ಪರಿಧಿ: ೩-೩೩-೬).

ವೃತ್ತಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವೃತ್ತಾಸುರನ ವಧೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ವೃತ್ತೇರ ವಧೆಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವು. ವೃತ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ ಮತ್ತು ನವುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ (ಭೂರೀಣಿ ವೃತ್ತಾ, ೬-೧೮-೪), ದೇರೆ ದೇರೆ ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ (೬-೧೯-೪; ೧೦-೪೯-೬). ಈ ಪಿಶಾಚಗಳೊಡನೆ ಇಂದ್ರನ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವೂ, ಜಲವಿಮೋಚನೆ (೬-೩೪-೩) ಅಥವಾ ನದಿಗಳ ಬಿಡುಗಡೆ (೮-೮೫-೧೮); ಇವುಗಳೂ ಪಿಶಾಚಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುವು (ವೃತ್ತಾಘ ೪-೪೨-೬). ಜನಿಸಿದ ಕೊಡಲೇ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (೬-೨೯-೬) ಮತ್ತು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (೩-೪೯-೧), ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸ್ವಚ್ಛಲಪಟ್ಟಿದಾನೆ. ದಧ್ಯಂಚನ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ವೃತ್ತಾಸುರನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಂತೆ (೬-೧೯-೫), ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ವೃತ್ತೇರನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನೆ (೧-೮೪-೧೩).

ಈ ವೃತ್ತ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಾಂತ ಪದದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುಗಳೂ ವಾಚ್ಯರಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆರೈರು ಮತ್ತು ದಾಸರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತರು (೬-೨೨-೧೦; ೬-೩೩-೩). ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳಂತೆ, ಮನುಷ್ಯರ ಶತ್ರುಗಳೂ ಅಭಿವ್ಯೇಶರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ವೃತ್ತ ಎಂದರೆ ಶತ್ರು ಅಥವಾ ಅಮಿತ್ರನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ವೃತ್ತಾಸುರನ ಗುಣಗಳ ಕಡೆಯೂ ದೃಷ್ಟಿಯಿದ್ದೇ ಇದೆ. ನವುಂಸಕಲಿಂಗದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ 'ಅಡ್ಡಿ' 'ಅಡಚಣೆ' ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಪಿಶಾಚಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥ ಬಂದಿರಬೇಕು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನೆಂದರೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ, ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಇದೆ.

ವಲ.

ಸುವಾರು ಇವೃತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬಂದಿದೆ. ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಅವನ ಪೋಷಕಾರರು ವಿಕೇಪವಾಗಿ ಆಂಗಿರಸರು. ಇವರಿಂದ ಗೋವಿಮೋಚನೆಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೇ ಇವರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವುದು. ಪಣಿಯ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಂಡಾಗ ಇಂದ್ರನು, ಆ ಗೋವುಗಳ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದ ವಲನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು (೧೦-೬೬-೬; ೬-೩೯-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ, ವಲನು ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ದುಃಖಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೬೮-೧೦; ೧೦-೬೬-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅವನ ಕೋಪಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಂತೆ ತೆಗೆಯಿಸಿದನು (೬-೧೮-೧೫); ದೇರಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು (೧-೫೨-೫); ಮತ್ತು ಅವಿಂಧವಾದ ಉಷ್ಣತೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಸಾನು) ಇಂದ್ರನು ಮುರಿದನು (೬-೩೯-೨). ಕೈತ್ತೀರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ವಲನ ಬಲವನ್ನು ತೆರೆದು, ಅದರಲ್ಲಿಟ್ಟ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿದನು; ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದವು (ಕೈ. ಸಂ. ೨-೧-೧೦). ಯಾವ ವೃತ್ತಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸದಂತೆ, ಹೊಡೆಕೆ, ಆವರಣ ಅಥವಾ ಗುಹೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಎರಡು

ಸಂವರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ (೧೬-೬-೪, ೪-೧೦-೫) ಫಲೇಗೆ ಅಶ್ರಯವಾದ (೮-೩೨-೨೫) ಭೃಗಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ; ಏರುತ್ತದೆ (೨, ೧೨-೧೦) ವಲ ಎಂಬುದೂ ಮೇಘದ ಸಾಮಗ್ರಿ ಒಂದು. ಇಂದ್ರನು ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನೆ ಲ್ಲಾ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದು, ವಲದ ದ್ವಾರವನ್ನು ತೆರೆದನು (೨-೧೪-೩); ಅಥವಾ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನೆ ದಗೊಂಡಿದ್ದ (೧೧-೧೫) ವಲದ ಏಲವನ್ನು ತೆರೆದನು. ಪಂಚವಿಂಶ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ಅಸುರರ ಗುಹೆ (ವಲ)ಯು, ತಿಲಿಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಲ್ಲಿಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂದಿದೆ (ಪಂ. ಬ್ರಾ. ೧೯-೭). ಮತ್ತು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಲನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಗುಹಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು (೧-೫-೫, ೨-೧೨-೩, ೩-೩೪-೧೦). 'ವೃತ್ತಪಾದ' ಎಂಬುದ ರೊಡನೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಕೇಶವಾಗಬಹುದು 'ವಲಯುಜ' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಲನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನೇ ಉದ್ಭವನುಬಹುದು (೩-೪೫-೨, ೨-೧೨-೩ರನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಗುಹೆ ಎಂಬರ್ಥದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಸೂಚಕವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ, ೩-೧೦-೧೦ ರಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ವಲನೇ ಒಂದು ಗೋಪುಜ, ಇಂದ್ರನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆಗೆ, ಈ ವಲನು ವ್ರಜದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಾನೆ. ವಲನ ವಧೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಹನ್ ಧಾತುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸದೀ, ಭೀಡ, ದ್ಯ ಅಥವಾ ರುಜ್ ಧಾತುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ, ವ್ಯಕ್ತೀಕರಣವು ಸಂಭಾವ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ ವೆನ್ನಬಹುದು. ವಲಭೃತ ಎಂಬುದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಕೇಶಣ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಕೇಶವಾಗಿ ಕಂಪುಬರು ತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಲನು ವೃತ್ತನ ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ವಧಿಸುತ್ತಾನೆ (ವಲ-ವೃತ್ತ-ಹಾ).

ಅರ್ಜುನ.— ಎಳು ಕಡೆ ಬಂದಿದೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವಾಗಿಯೇ. ಅವನು ಕಳಟೆ, ಅವನ ಹಸುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು (೮-೩-೧೯). ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆದನು (೨-೧೧-೨೦, ೨-೧೪-೪, ೮-೩೨-೩ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ತನ್ನ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದನು (೧-೫೧-೬), ಅಥವಾ ಅವನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು (೧೦-೬೭-೧೨). ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ವೃತ್ತ (ಅಹಿ) ನೊಡನೆ ಉತ್ತರಾಗದಾನೆ, ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಅವನ ಜಾತಗೇ ಸೇರಿದವನು.

ವಿಶ್ವರೂಪ.— ತೃಪ್ತೃಪ್ತೃ, ಮೂರು ತಲೆಗಳು, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ತ್ರಿಶಂಕುರೂಪ ಅವನನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಅವನ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದಾರೆ (೧೦-೮-೮, ೯). ಬೇರೆ ಎರಡು ಮೂರು ಸಂವರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತ, ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಪ್ತನು ಗೋ, ಆಶ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧನು (೧೦-೭೬-೩). ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (೨-೧೧-೧೯). ತೃಪ್ತಿಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಶ್ಲೋ. ೨-೫-೧೧), ವಿಶ್ವರೂಪನು ಅಸುರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದರೂ, ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಮೂರು ತಲೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತನೂ ವೃತ್ತಾಸುರನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಧಾವನೆ.

ಸ್ವಭಾವ.— ಇವನೂ ಒಬ್ಬ ಆಸುರಸ್ವಭಾವದವನು. ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೫-೪೦) ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದಾನೆ. ಇವನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಮರೆತುಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಮಾಯೆಗಳನ್ನೆ ಹಿಡಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಯುಜ್ಜಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಅಶ್ರಿಯು ಸೂರ್ಯನ ನೇತ್ರವನ್ನು ಪುನಃ ಅಂಕುರಣವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಿವರಿಸುವ ಸ್ವತಃವು ಧಾತುವಿದಾನೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ, ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕನ್ನು ತಡೆಯುವವನು ಎಂಬರ್ಥ.

ಕಾಲಕಿ.— ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ವಾಹುಗಳುಳ್ಳ ಇವನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತಭಾವನು (೨-೧೪-೪).

ದಾಸಾ— ದೆಸುಗಳೆ.

ಪುಷ್ಪ.— ಇವನ ಹೆಸರು ಸುಮಾರು ೪೦ ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಕುಷ್ಠನ ಮುಖ್ಯ ಶತ್ರು. ಈ ಕುಷ್ಠನ ಗೋಷ್ಠರ ಅಥವಾ ಕುಷ್ಠನ ಹೊತಿಯಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ಕುಷ್ಠನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮-೧೩-೧೩).

೫-೨೯-೯, ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನಿಗೆ ಕೊಂಬುಗಳವೆ (೧-೩೩-೧೨). ವೊಟ್ಟಿಗಳವೆ (೬-೪೦-೧೦, ೧೧) ಅಂದರೆ ವೊಟ್ಟಿಗಳಿಂದಾದ ಮರಿಗಳು (೧೦-೧೨-೧೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ), ಇದರಿಂದ ಶುಷ್ಕನೂ ಒಂದು ಸರ್ಪವೆನ್ನು ಬಹುದು. ಬುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಶ್ವಸನಃ ೧-೫೪-೫). ಆರು ಸಲ ಇವನಿಗೆ ಅಶುಷ (ಋಂಗುವ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಆಗ್ನಿಗೆ ಮುವಾತು ಸರ್ಯೋಗಸಲ್ಲುಟ್ಟಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ಬಲವಾತ ಕೋಟಿಗಳು (೧-೫೧-೧೧) ಅಥವಾ ಕೋಟಿ (೪-೩೦-೧೩) ಇದೆ, ಇವು ಚಲಿಸುವ ಕೋಟಿಗಳು (೮-೧೧-೨೪). ಇದ್ರನು ಶುಷ್ಕನ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನ್ನೀರುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೧೧), ಶುಷ್ಕನನ್ನು ಬಡಿದು ಜಲಧಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ವಾಲ. ೩-೮) ಅಥವಾ ಶುಷ್ಕನ ವಂಶವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ, ಸ್ವರ್ಗೀಯೋದಕವನ್ನು (ಸ್ವರ್ವತೀಶ) ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೪೦-೧೦). ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಶುಷ್ಕನಿಗೆ 'ಕುಯವ' (ಕೆಟ್ಟ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡುವವನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಕುಯವ ಎಂಬುದೇ ಎರಡು ಸಲ ಪ್ರಾಯಶಃ ಶುಷ್ಕನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಇದೆ (೧-೧೦೩-೮, ೧-೧೦೪-೩). ಇಂದ್ರ ಶುಷ್ಕರ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವು ಜಲವಿಮೋಚನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಗೋವುಗಳ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗಬಹುದು (೮-೮೫-೧೬). ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ, ಶುಷ್ಕನು ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹಿಮದ ಮಗ ಮತ್ತು ದಾನವನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (೫-೩೨-೪). ಶುಷ್ಕನು ಅವ್ಯುಕ್ತವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ದಾನವನು (ಕಾಶಕ).

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಶುಷ್ಕನು ಅನಾವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನೆನ್ನ ಬಹುದು. 'ಶುಷ್ಕ' ಪದದ ಮೂಲವಾದ ಶುಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಬುಸುಗುಟ್ಟು ಅಥವ ಒಣಗಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಇದೂ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಂಬರಃ.—ಈ ಹಸರು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತರ ಪಿಶಾಚಿಗಳೊಡನೆಯೇ ಶಂಬರನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶುಷ್ಕ, ಪಿಪ್ಪು (೧-೧೦೧-೩, ೧-೧೦೩-೮, ೨-೧೯-೬, ೬-೧೮-೮) ಮತ್ತು ವರ್ಷಗಳೊಡನೆ; ಅಹ ಮತ್ತು ಶಂಬರರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ, ಮರತರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು (೩-೪೬-೪), ಶಂಬರನನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಾಗ, ಇಂದ್ರನು ಆಕಾಶವನ್ನೇ ನಡುಗಿಸಿದನು (೧-೫೪-೪). ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಂಬರನನ್ನು ಹುಡುಕಿ (೩-೧೨-೧೧), ಪರ್ವತದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕುರುಳಿಸಿದನು (೧-೧೩೦-೬, ೬-೨೬-೫). ಕುಲಿತರನ ವುಕ್ತನಾದ ಶಂಬರನೊಬ ದಾನವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತದಿಂದ ಉರುಳಿಸಿದನು (೪-೩೦-೧೪). ತಾನೊಬ್ಬ ಸಣ್ಣ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಿದ್ದು, ಶಂಬರನನ್ನು ಹೊಡೆದು, ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬೀಳಿಸಿದನು (೬-೧೮-೨೦). ತೊಂಭತ್ತು (೧-೧೩೦-೬), ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು (೨-೧೯-೬, ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಥವಾ ನೂರು (೨-೧೪-೬, ಇತ್ಯಾದಿ) ದುರ್ಗಗಳು ಅವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿವೆ. ಒಂದು ಸಲ, ನವುಂಸಕಾಂತವಾದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಶಂಬರನ ಕೋಟಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಟ್ವಹಸ್ವತಿಯು ಭೇದಿಸಿ, ನಿಧಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (೨-೨೪-೨). ಅತಿಥಿಗ್ನಿ (೧-೫೧-೬), ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದ್ರೋಣದಾಸ (೨-೧೯-೬, ಇತ್ಯಾದಿ). ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಇಬ್ಬರೂ (೧-೧೩೦-೬, ೪-೨೬-೩), ಇವರುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಶಂಬರ ಮತ್ತು ದ್ರೋಣದಾಸ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರಿರಬಹುದು.

ಪಿಪ್ಪು.—ಇಂದ್ರನ ಆತ್ಮಿಕನಾದ (ವಾಲ. ೧-೧೦) ಮುಚಿತ್ತನ ಶತ್ರು; ಈ ಮುಚಿತ್ತನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನೆ ಪಿಸಿ, ಪಿಪ್ಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಸಹಾಯ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (೫-೨೯-೧೧; ೧೦-೯೯-೧೧).

ಇದ್ರನು ಮುಜಶ್ವನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (೧-೧೦೧-೧, ೨; ೧೦-೧೩೮-೨) ಅಥವಾ ಅಶನಿಗೋಸ್ಕರ (೪-೧೬-೧೩; ೬-೨೦-೬) ಪಿಪ್ಪಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದನು. ಅಹಿಯ ಮಾಯಗಂಧದ ಯುಕ್ತನಾದ ಪಿಪ್ಪಲವಿನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೋಟಿಗಳಿವೆ; ಇಂದ್ರನು ಇವುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೫೦-೫, ೬-೨೦-೬). ಪಿಪ್ಪಲವೆಂಬ ದಾಸ ಮತ್ತು ಕೆಲವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಧಿಸಿ, ನೀರುಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿದನು (೮-೩೨-೨). ಸೂರ್ಯನು ಆಕಾಶ ಮಧ್ಯದ್ವೇ, ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟದಾಗ, ಪಿಪ್ಪಲವಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ಯೋಧನನ್ನು ಆರೈನು ಕಂಡನು; ಮುಜಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು, ಮಾಯಿಯಾದ ಪಿಪ್ಪಲ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಬಲವಾದ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದನು (೧೦-೧೩೮-೩). ಕಾಡುಮೃಗರೂಪನಾದ ಪಿಪ್ಪಲವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮುಜಶ್ವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು; ಇವತ್ತು ಸಾವಿರ ಕಪ್ಪುಜನರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೪-೧೬-೧೩). ಮುಜಶ್ವನೊಡನೆ ಸೇರಲೊಂದು, ಇಂದ್ರನು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದವರ ಸಂತತಿಯನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಿದನು (೧-೧೦೧-೧). ಇವನಿಗೆ ಅಸುರ, ದಾಸ ಎಂಬ ಎರಡೂ ವಿಶೇಷಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರ ಕಪ್ಪುವೂ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಮುಚಿ.—ಶುಕ್ರೇಶದದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸಲವಲ್ಲದೆ, ವಾಹನನೇಯಸಂಹಿತೆ, ಕ್ಷೈತ್ರಿಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುರ (ಅಸುರಸ್ಥಾನವ್ಯಾಳವನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ (೧೦-೧೩೮-೪; ಕ. ಚ್ಯಾ. ೧೨-೬೧-೧೦) ಮತ್ತು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರ ಎಂತಲೇ ಕರಿಸಲೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ದಾಸನಂತಲೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ (೫-೩೦-೬, ೮, ಇತ್ಯಾದಿ) ಮತ್ತು ಮಾಯೆ ಎಂದು ಒಂದುಕಡೆ (೧-೫೩-೬). ನಮುಚಿಯಕ್ಷ್ಮಿ ಸೇರಿಸುವಾಗ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಚರನು ನಮೀ ಸಾಧ್ಯನೆಂಬ ಅಶ್ವಿತ (೧-೫೩-೬, ೬-೨೦-೬). ಇತರ ಅನೇಕ ವಿಶಾಖಿಗಳಂತೆ ನಮುಚಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾಗಿದಾನೆ (೨-೧೪-೫, ೬-೧೯-೫) ಅಥವಾ ಹೊಡೆದು ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟದಾನೆ (೧-೫೩-೬). ವೃತ್ತನಮುಚಿಗಳನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ನೂರು ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (೬-೧೯-೫). ವೃತ್ತಾಸುರನ ತಲೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ ಆದರೆ ನಮುಚಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಗಿರಕಿ ಹೊಡೆಸುತ್ತಾನೆ (೫-೩೦-೮; ೬-೨೦-೬). ಇದ್ರನು ನಮುಚಿಯ ತಿರಸ್ಸನ್ನು ತಿರಿಸುತ್ತಾನೆ (೫-೩೦-೬) ಅಥವಾ ನೀರಿನ ನೊರೆಯಿಂದ ನುಲಬಿಡುವೆನೆ (೮-೧೪-೧೩). ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು ಎಂತಲೂ ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮುಚಿಯ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿದನು; ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ, ಸರಸ್ವತಿಯು ಗುಣಪಡಿಸಿದಳು (೧೦-೧೩೮-೪, ೫).

ಪಾಣಿನಿಯ ಪ್ರಕಾರ (೬-೩-೬೩), ನಮುಚಿ ಎಂದರೆ (ನ-ಮುಚಿ) ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವವನಲ್ಲ, ಅಂಚೆಗೆ ನೀರನ್ನು ತಂದಿರುವ ವಿಶಾಖ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಧೂಮಿ ಮತ್ತು ಹೊಮುರಿಶ.—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಸಲ ಹುಮುರಿಯೆಂದೇ ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಸಲ ಧ್ವಂಧ್ವನಾಗಿಯೂ (೩-೨೦-೧೩) ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ, ಇವರಿಂಕ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಂಬಂಧ ಎಷ್ಟು ನಿಕಟವಾಹುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ನಿದ್ರಾ ಮಗ್ನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (೨-೧೫-೯, ೬-೨೦-೧೩; ೬-೧೯-೪). ಹುಮುರಿ ಒಬ್ಬನಿಗೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಆಗಿದೆ (೬-೨೩-೬). ಕಂಬರ, ಬಿಪ್ರಾ, ಶುಕ್ಲ ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ, ಇವರನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಅತರ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (೬-೧೯-೮). ಪರ್ಣೋಸ್ಕರ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿದನು (೬-೨೦-೧೩) ದರ್ಭೋಗೋಸ್ಕರ ಇವರಿಬ್ಬರು ಇಂತ್ರನಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು ಅಥವಾ ನಿದ್ರಿತರಾಗಿ ಮಾತಲ್ಪಟ್ಟರು

ಅಥವಾ ನದ್ರಿತರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು (೧೦-೧೧೩-೯), ಮತ್ತು ದಳಿತಿಯು ಅವನ ಭಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದನು (೭-೨೬-೬). ಇಂದ್ರನು ದಳಿತೆಗೋಸ್ಕರ ಮೂವತ್ತುಸಾವಿರ ದಸ್ಯುಗಳಿಗೆ ನದ್ರೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ (೪-೩೦-೨೧), ಅವನಿಗೋಸ್ಕರ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಹಗ್ಗಿಬಿಡದೆ ಬಂಧಿಸಿದನು (೨-೧೩-೯).

ಧುನಿ ಎಂದರೆ ಗರ್ಜಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ವರ್ಷೇ ಮತ್ತು ಇತರರು.—ಕಂಬರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಇವನ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಇವನೂ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ (೭-೯೯-೫), ಆದರೆ ಕಂಬರ ನುತ್ತು ಇವನಿಗೆ 'ದಾಸ'ರೆಂದು ಹೆಸರು (೭-೪೭-೨೧). ಇಂದ್ರನು ಕಂಬರನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಒಡೆದು, ವರ್ಷಿಯ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಧರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (೨-೧೪-೬, ೪-೩೦-೧೫). ವರ್ಷೇ ಎಂದರೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವಲ, ಶುಷ್ಕ, ನನುಚಿ ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪಿತಾಚಿಗಳ ಹೆಸರು ಬಂದಿವೆ, ಅವರೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದ್ಯುಭೀಕ, ರುದ್ರಿ ಕ್ರ (೨-೧೪-೩, ೫), ಅನರ್ಕನಿ, ಸ್ಯಬಿಂದ (೮-೩೨-೨) ಮತ್ತು ಇಲೇಬಿಕ (೧-೩೩-೧೨) ಇವರುಗಳು ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು.

ರಕ್ಷಸಃ.

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿತಾಚಿಗಳು ಅಥವಾ ಭೂತಗಳು—ಮನುಷ್ಯರ ದ್ವೇಷಿಗಳು. ಇವರನ್ನು ಹೇಳುವ ಜಾತಿವಾಚಕವು ರಕ್ಷಸ ಎಂಬುದು. ಐವತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಲ ಏಕವಚನ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ; ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆಯೊಡನೆ, ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ರೂಪವಾಗಿ, ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ವಿಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ೭-೧೦೪ ಮತ್ತು ೧೦-೮೭ನೆಯ ಸೊಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಪ್ರಸ್ತಾವವೇ ಇದೆ, ಇಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಸಃ, ಯಾತು, ಯಾತುಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಇವರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ರಕ್ಷಸ ಎಂಬುದು ದುರ್ದೇವತೆಗಳು, ಪಿತಾಚಿಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾದ ರಿಂದ, ಅವನ್ನು ಜಾತಿವಾಚಕವೆಂತಲೂ, ಯಾತು ಎಂಬುದನ್ನು ಉಪಜಾತಿವಾಚಕವೆಂತಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಈ ಪಿತಾಚಿಗಳು ಅಥವಾ ಭೂತಗಳಿಗೆ, ನಾಯಿ, ರಣಹದ್ದು, ಗೂಬೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೂಪಗಳು (೭-೧೦೪-೨೦ರಿಂದ ೨೨). ಪಕ್ಷಿರೂಪರಾಗಿ, ರಾತ್ರಿಯವೇಳೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಾರೆ (೭-೧೦೪-೧೮). ಘಾತ್ಯ, ಭಕ್ತ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯನ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ, ಅವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೬೨-೫). ನಾಯಿ ಅಥವಾ ಕಪಿರೂಪವಾಗಿ, ಹೆಂಗಸರ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಶಾಲಿರುತ್ತಾರೆ (೮. ವೇ. ೪-೩೭-೧೧). ಆದುದರಿಂದ ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಇವರಿಂದ ತೊಂದರೆಯುಂಟು (೮. ವೇ. ೮-೬). ವಿನಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಧುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ, ಇವರ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಚುಕ್ಕೆರೆಂದು, ಸಣ್ಣ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಮಾ. ಗ್ಯ. ಸೂ. ೧-೧೦). ಅರ್ಥವೇದದದಲ್ಲಿಯೇ ಇವರ ರೂಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದು. ಅವರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಶಿರಸ್ಸು, ಕಣ್ಣು, ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದೆ; ಆದರೆ ವಿನಾದ ರೊಂದು ವೈರೋಧ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೂರು ತಲೆ, ಎರಡು ಬಾಯಿ, ನಾಲ್ಕು ಕಣ್ಣು, ಐದು ಪಾದಗಳು, ಹೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದಗಳು ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಕೈಮೇಲೆ ಕೊಂಬುಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ (೮. ವೇ. ೮-೬;

ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೩-೨). ನೀಲಿ, ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಹಸುಗೆ ಬಿಣ್ಣುಗಳೂ ಉಕ್ತರಾಗಿದಾರೆ. (ಅ. ವೇ. ೧೯-೩೩-೪, ೫). ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಧು ಹೆಣ್ಣುಗಳೂ, ಸಂಸಾರಗಳೂ, ರಾಜರೂ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೨-೧೩; ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೩-೨) ಉಂಟು; ಅವರೂ ಮರಣಶಿಲೆಯು. (ಅ. ವೇ. ೬-೩೨-೨; ಇತ್ಯಾದಿ).

ಯಾತುಧಾನ್ಯರು ಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಾತ್ರವಾಡುತ್ತಾರೆ. (೧೦-೮೬-೧೩, ೧೬) ತಮ್ಮ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಂಸದ ಆತಿವ್ಯುಷ್ಟಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಾಕ್ಷಸರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಆಶ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ; ಈ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬಾರದು ಮೂಲಕವೇ. ಆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದಂತೆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. (೮-೪೮-೨೦) ಅಲ್ಲಂದಿಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ ರೋಗಾಣುವಿನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ. (ಅ. ವೇ. ೬-೬೬-೪) ಈ ಧೂತಪ್ರೇತಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನಾವು ತಿನ್ನುವಾಗ ಅಥವಾ ಕುಡಿಯುವಾಗ ನಮ್ಮ ಬಾಯಿ ಮೂಲಕವೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೬೦೦೦೦ ಲ); ಇತರ ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದುಂಟು (ಅ. ವೇ. ೮-೬೬-೩). ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶವಾದುವೇ ತಡ, ಮನುಷ್ಯನು ಮರಣವನ್ನು ಕಿತ್ತು, ತಿಂದು, ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೫, ೧೦). ಹುಣ್ಣುಕಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯುತಿವ್ಯವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೬-೧೦೦೦-೩; ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೧೦-೧೫-೫). ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. (೪೨. ಸೂ. ೧೩೫-೯) ಕೆಲವು ಧೂತಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಕತ್ತಿಗಳಂತೆ ಅರಡುತ್ತಾ, ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಅಥವಾ ಇಡುಗಲಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಅಥವಾ ಸಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಾ ಇಲ್ಲವೇ ಕವಾಲಗಳಿಂದ ಪಾತ್ರವಾದುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೮-೬-೧೦೦೧೦೦; ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೩-೩).

ಅವರ ಸಂಚಾರಕಾಲವು ರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲ (೬-೧೦೪-೮). ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅವರ ಅತಿ ವೇಗವು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲಿ ಉದಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೩). ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಉದ್ಯೆಯು ಧೂತದ ರೂಪವೆಂದು ಭಾವನೆ. (೪೨. ಸೂ. ೧೨೬-೯) ಅವರಾತ್ಮಿಯು ಕಗ್ಗುತ್ತಲೆಯು ಪ್ರೇತಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಧೂತಗಳೂ ಅದೇ ಅನುಕೂಲಕಾಲ. (ಅ. ವೇ. ೧-೧೬-೦; ೪-೩೬-೩)

ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಇವರಿಂದ ಇರುವಷ್ಟು ಅಪತ್ತು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ. ದೀವಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಣ್ಣುಗಳು, ಲೋಹದೋಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಯಾತುಗಳು ಅಪರಿವಾದ ಅಪುರಿತವನ್ನು ಹೆಣ್ಣುಪಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ ಎರಡುತ್ತವೆ. (೬-೧೦೪-೧೦, ೨೧) ಸ್ತ್ರೀಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡರೆ ಅವರಿಗಾಗದು. (೧೦-೧೦೨-೩) ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕಾಪ ತಗಲದಂತೆ, ಧೂತಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿಬಿಡೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. (೧-೬೬-೩) ಯಾತುಧಾನ್ಯರು ಮತ್ತು ರಕ್ಷೋಗಣಗಳ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವ ಯಾಗವನ್ನು ಉರ್ಜಿತವಾಗದಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರವೊಂದಿದೆ. (ಅ. ವೇ. ೬-೩೦-೨) ಮೃತರಿಗೆ ಅಹುತಿಸಿದುವು ಅನ್ನೋದಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇತರೂಪವನ್ನು ಅಶ್ವಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. (ಅ. ವೇ. ೧೦೮-೨೨೮; ಪಾ. ಸಂ. ೨-೨೯ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರಕ್ಷೋಗಣಗಳು (ರಾಕ್ಷಸರೆಂತೆ) ವ್ಯವಹಾರ ಯೋಗಗಳಿಗೆ ತೊಂದರವಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನೂ, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಅಪರಿವಾದ ಅಪುರಿತವನ್ನು ದಹಿಸಿ, ಓಡಿಸಿ ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡುವುದು ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು. (೧೦-೮೬-೩-೬ ಇತ್ಯಾದಿ) ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ 'ರಕ್ಷೋಗಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು.

ಈ ಭೂತಗಳು ಸ್ವಭಾವತಃ ಹಾನಿಕರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಇತರರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ ಹಾನಿ ಯುಂಟುವಾರುವುದುಂಟು. ರಕ್ಷಣೀಯುಜಃ (ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು) ಎಂಬುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. (೬-೨೨-೯) ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಾರರ ಭೂತಗಳು ಮತ್ತು ಯಾತುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇವೆ. (೭-೧೦೪-೨೩ ; ೮-೬೦-೨೦) ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಭೂತದ ಕಾಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು, ಯವಿಷ್ಣೋಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮವಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಬಹುದು. (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೨-೨-೩-೨) ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಿಸುವವನನ್ನೇ ನುಂಗಿಬಿಡು ಎಂದು ಆ ಭೂತಗಳಿಗೇ ಅಪ್ಪಣೆ ಇದೆ. (ಆ. ವೇ. ೨-೨-೪)

ಭೂತಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪ ಟ್ಟಿದೆ. ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಅವಾಯು ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥವುಂಟು. ರಕ್ಷಾ (ತೊಂದರೆ ಮಾಡು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಕ್ಷಃ ಎಂದಾಗಿರಬಹುದು (ಋಶ್ವಾ ಆಶಾಯಕರವಾದ); ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಸಾಧಾರಣವಾದ ರಕ್ಷಾ—ಕಾವಾಡು ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ರಕ್ಷಃ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪು ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಶಾಚಾಃ.—ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಜಾತಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳು. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಡೆ (೧-೧೩೩-೫), ಪಿಶಾಚ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನಂತವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಹರಿದ್ರವರ್ಣದ ಕಿರಣಿವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಜಲಮಯವಾದ ಪಿಶಾಚಿಯನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೂತವನ್ನೂ ಹೊಡೆದು ಕೆಡೆನಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಅಮರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಮತ್ತು ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು. ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರೇತಗಳೊಡನೆಯೇ ವ್ಯವಹಾರವಿರಬೇಕು. ಪ್ರೇತಗಳಿಗೆ ಕ್ರವ್ಯಾದಿಂತಲೂ (ಹಸಿಮವಾಂಸ ಅಥವಾ ಮೃತದೇಹವನ್ನು ತಿನ್ನುವವರು) ಹೆಸರು (ಆ. ವೇ. ೫-೨೯-೯, ಇತ್ಯಾದಿ); ಇದು ಪಿಶಾಚ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಪದ. ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿತವಾದ ರೋಗಿಯ ಮೂಂಸವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (ಆ. ವೇ. ೫-೨೯-೫). ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಣತನ್ನುವ ಪಿಶಾಚಿಗಳು. ಪಿಶಾಚಿಗಳು ನೀರನ್ನಡಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಆ. ವೇ. ೪-೨೦-೯, ೪-೩೭-೧೦) ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರ ಮನೆಗಳನ್ನು, ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಆ. ವೇ. ೪-೩೭-೮).

ಆರಾತಿ (ಕಾರ್ತವ್ಯ) ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪದವೂ, ದ್ಯುಹಃ (ಅಪಾಯ, ತೊಂದರೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ) ಎಂಬ ಪುಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳ ಪದವೂ, ಒಂದೊಂದು ಜಾತಿಯ ಪಿಶಾಚಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಕಿಮೇದೀ ಎಂಬುದೊಂದು ಭೂತಗಣ (೭-೧೦೪-೨೩ ೧೦೫-೨-೨೪).

ನಮ್ಮ ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಪಿಶಾಚಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ, ಅವುಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, ನಮಗೆ ದ್ವೇಷಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಮೃತವಾದವರೇ ಈ ರೂಪರಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು ತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿದ್ದು, ಮೃತವಾದವರೇ ಈ ರೂಪರಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು ತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿದ್ದು, ಮೃತವಾದವರೇ ಈ ರೂಪರಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು ತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿದ್ದು, ಮೃತವಾದವರೇ ಈ ರೂಪರಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು ತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿದ್ದು, ಮೃತವಾದವರೇ ಈ ರೂಪರಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು ತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿದ್ದು, ಮೃತವಾದವರೇ ಈ ರೂಪರಾಗಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡು ತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿಕೆ.

ಭೂಮಿಯ ವೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಕೆಲವು ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಅವಾಯುಕರವೇ ಅಲ್ಲ; ಅವುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಸಹಾಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ವೈರು ಕೀಳುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ, ವಧುವಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯಸ್ಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡು

ತ್ರವೆ. ಅರ್ಜುನನು ಎಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಿಶಾಖೆಗಳ ಗುಂಪು, ಕಪ್ಪುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ನಮಗೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೩-೨೪ ; ೩-೨೫-೧ ; ೧೪-೧-೪೫ ; ೧೧-೯-೧೨).

ಅಂತಿಮಗತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ.

ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆ—ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಕಡಿಮೆ. ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದರೂ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಪ್ಪುಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗಲಿಂವೂ, ತಮಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ ಇರಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ. ಕವಸಂಸ್ಕಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆಮುಖ್ಯಕದ ಯೋಚನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕವಗಳನ್ನು ಸುಡುವುದು ಮತ್ತು ಹೂಳುವುದು, ಎರಡೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದುವು. ೧೦-೧೬ರಲ್ಲಿ, ದಹನ ಸಂಸ್ಕಾರವೂ, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ (೧೦-೧೮-೧೦ರಿಂದ ೧೩) ಹೂಳುವುದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. 'ಮಣ್ಣಿನ ಮನೆಯೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೭-೮೯-೧). ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳ ದಗ್ಧರಾದ ಪಿತೃಗಳು ಮತ್ತು ದಗ್ಧರಾಗದೇ ಇದ್ದವರು, ಎರಡು ತರಹವೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (೧೦-೧೫-೧೪, ಅ. ವೇ. ೧೮-೨-೩೪). ಮೃತರು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ದಹನವೇ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ, ದಗ್ಧರಾದವರ ಭಸ್ಮ ಮತ್ತು ಅಂಶ, ತಿರುಳು ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೂಳಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಯಿದೆ (ಅ.ಗ್ಯ. ಸೂ. ೪-೧೧ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆಯೇ, ಆಮುಖ್ಯಕದೇವನದ ಇತಿಹಾಸವು ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮೃತ ದೇಹವನ್ನು ಬೇರೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಪಿತೃಗಳ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೬-೧ರಿಂದ ೪ ; ೧೦-೧೭-೩). ಮಹತ್ಯನನ್ನು ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಮೃತತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಾನೆ (೧-೩೧-೭). ಪುರಾತನರೂ, ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೂ ಆದ ಮುಷಿಗಳು ಹೋಗಿರುವ, ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ, ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರದಲ್ಲರುವ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ಲೋಕಕ್ಕೆ, ದೇವಲೋಕದ ಪಕ್ಷಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ, ಮನುಷ್ಯರು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ವಾ. ಸಂ. ೧೮-೫೧, ೫೨), ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಮೃತರನ್ನು ಸತ್ಪುರ ಪರ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ (ಅ. ವೇ. ೬-೧೨೦-೧). ಅಗ್ನಿಯು ನೊಂದಲು ಮೃತನ ದೇಹವನ್ನು ದಹಿಸಿ, ಅನಂತರ ಇಚ್ಛಾವಿಗಳ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಾನೆ (ಅ. ವೇ ೧೮-೩-೧೧). ಕವಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು (ಕ್ರವ್ಯಾದಿ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಹುತಿಯನ್ನು ದಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವು (೧೦-೧೬-೯). ಕನ್ನ ಧಾಗವಾದ ಅಹವನ್ನು ದಹಿಸಿ, ದೇಹವನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೧೬-೪). ಕರ್ಮವಾದುವಾಗು ಕವವನ್ನು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಅಹದ ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಬಲಿಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೋವು ಅಥವಾ ಅಹವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ, ಯಾವುದಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ, ಮೃಗ, ಇರುವೆ, ಅಥವಾ ಜಾವಿ ನಾದ ಅಗಿರುವುದಾದ ಗಾಯಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನಿಗೆ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೬-೬).

ಮೃತಾತ್ಮನು ಧರ್ಮವೊಡನೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ನಂಬಿಕೆ (ಅ. ಗ್ಯ. ೩೬. ೪-೪-೭). ಅದು ಬಹಳ ದೂರದ ದಾರಿ; ಅಲ್ಲಿ ಪೂಜಣನು ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸದಿಕ್ಷವು ಪಾಠ ಹೋಲಿಸುವವನು (೧೦-೧೬-೪). ಹುತವಾದ ಅಹವು ಪಿತೃಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಹೋಗಿ, ಮೃತಾತ್ಮನ ಅಗಮನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ; ಹೀಗೆ ಹೋಗುವಾಗ, ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಗ್ಗತ್ತಳಿಯನ್ನು ತಾಡು, ಅನಂತರ, ಪಿತೃಗಳ ಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಅಂತಸ್ತನ್ನು ಸೇರಬೇಕು (ಅ. ವೇ. ೯-೫-೧, ೩ ; ೮-೧೦ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಆಮುಖ್ಯಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಂದು, ಮೃತಜೀವನಿಗೆ, ಅರ್ಪಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆ ; ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ (೧೮-೪-೩೧). ಅರ್ಪಣೆ ಮತ್ತು

ಅಯುಧಗಳನ್ನೂ, ಶವದೊಡನೆ ದಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ (೧೦-೧೮-೮, ೯). ಶವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೂರಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೃತನ ಪ್ರೇತವು ವಾಹಸ್ವಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ದಾರಿ ತಿಳಿಯದಿರಲೆಂಬುದೇ ಇದರ ಉದ್ದೇಶ (ಅ. ವೇ. ೫-೧೯-೧೨; ಋ. ವೇ. ೧೦-೧೮-೨ ಮತ್ತು ೧೯-೯-೧೬ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಅತ್ಯು.—ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿಗಳು ದೇಹವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಳಿಸುತ್ತವೆ; ಆದರೆ ಮೃತನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಆಳಸಲಾರವು. ಅಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವವನ್ನು ದೇಹದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಬಹುದು ಮತ್ತು ದೇಹನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೂ ಜೀವವಿರುತ್ತದೆ ಎಂತಲೇ ನಂಬಿಕೆ. ೧೦-೫೮ನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ, ಸತ್ತವನಂತೆ ಬಿದ್ದಿರುವವನ ಜೀವವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾರಿಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಆಧಾರವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ, ಯಾಗವನ್ನು ವಿಹತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡದೇ ಇದ್ದವನು, ಮೃತನಾಗಿ ಪುನಃ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿ, ಮರಣಾಧೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೩-೧೦). ಪ್ರಾಣ, ಆತ್ಮಾ, ಅಸು (ದೇಹಶಕ್ತಿ, ೧-೧೧೩-೧೬; ೧-೧೧೦-೮), ಮನಸ್ಸು (ಯೋಚನೆ ಮತ್ತು ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಮತ್ತು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದು; (೮-೮೯-೫), ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೀವವಾಹಕಗಳು. ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ—ಅಸು ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸು ಇದ್ದರೆ ಬದುಕು, ಇದ್ದುದಿದ್ದರೆ ಕಾವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅಸುನೀತಿ ಅಥವಾ ಅಸುನೀತ ಎಂಬುದು, ಮೃತರ ಜೀವಗಳನ್ನು ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದಾರಿಗೆ ಹೆಸರು (೧೦-೧೫-೪; ೧೦-೧೬-೨). ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸು ಅಥವಾ ಮನಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಪಿತೃ, ಮಾತೃ ವೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅತ್ಯವೆಂಬುದು ನೆರಳಿನಂತಲ್ಲ; ಅದಕ್ಕೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರು ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೇ, ಅವರಿಗೆ ಅಮರತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೩-೯) ಯಾದರೂ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ ಪ್ರಾಕೃತವೇ ಆದುದರಿಂದ, ತನಕೂ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಬೇರೆ ಲೋಕಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ದೇಹಕ್ಕೂ ಭಾಗವಿದೆ (೧೦-೧೬-೫, ಅ. ವೇ. ೧೮-೨-೨೬). ದೋಷಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದ (ಅ. ವೇ. ೬-೧೨೦-೩) ದೇಹವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪಾರ್ಥಿವ ದೇಹವೆನ್ನುವುದು ಸಾಧುವಲ್ಲ, ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ (೧೦-೧೬-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ದೇಹ ಅಥವಾ ಈಚಿನ ವೇದಾಂತಗಳ 'ಸೂಕ್ಷ್ಮದೇಹ'ವೆನ್ನುಬಹುದು. ದಹನವಾದ ಮೇಲೆ ತೀವಿರಬೇಕಾದ ಅಸ್ತಿಗಳು ನಾಶವಾದರೆ, ಅದೇ ಕಠಿಣವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಋ. ೧೧-೬-೩-೧೧; ೧೪-೬-೯-೨೮); ಇದರಿಂದ ಶವದ ಸ್ಥಾನವು ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ತರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ೧೦-೧೬-೩ರಲ್ಲಿ, ಮೃತನ ನೇತ್ರವನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ, ಶ್ವಾಸವನ್ನು ವಾಯುವಿನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೂ ಹೋಗಿಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮೃತನನ್ನು ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ, ಒಂದೊಂದು ಅಂಗವು ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ವಿರಾಟ್ಟಿಯವನ ವರ್ಣನೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೬-೩; ೧೦-೫೬-೨ರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ), ಮೃತನ ಜೀವವು ನೂರು ಅಥವಾ ಸಹಸ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಿದೆ; ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದು 'ದೇಹಾಂತರ ಪ್ರವೇಶ'ದ ಪ್ರಾರಂಭವೆಂದೆ.

ಹಿಕ್ಕುಗಳು ಅನುಸರಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಾ (೧೦-೧೪-೬), ಮೃತನ ಜೀವವು ನಿತ್ಯ ತೇಜಸ್ವಿನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ (೯-೧೧೩-೬); ಆಗ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮವಾದ ಶಾಂತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ (ಅ. ವೇ. ೧೦-೧೩-೩) ರಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಮೇಲೆ (ಅ. ವೇ. ೯-೩೪-೪) ಅಥವಾ ಭೂತಗಳನ್ನು ಕೊಬ್ಬುವಾಗ

ಅಗ್ನಿಯು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರಿಕ್ಕಿಗಳ ಮೇಲೆ (ವಾ. ಸ. ೧೮-೫೨) ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಮರುಕರಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಕವಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಮತ್ತು ಮಳೆ ಹವಿಗಳಿಂದ ತಂತ್ರವಾದಲ್ಲಿದ್ದು, ಜೀವನು ತನ್ನ ಪುರಾತನ ರೂಪವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಆ. ವೇ. ೧೮-೨-೨೦ರಿಂದ ೨೩) ಮತ್ತು ವೈಭವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ, ಯಮನ ಹೊತಿಯಲ್ಲಿ, ಪಿತ್ತಗಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿರುವ. ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೪-೮, ೧೦; ೧೦-೧೫-೪, ೫). ಈ ರೀತಿ ಸ್ವರ್ಗವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಮನೆಗೆ ವಾತನ್ನು ಬರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಅಶ್ವಂ: ೧೦-೧೪-೮). ಯಮನು, ಈತನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ತಿಳಿದು (ಆ. ವೇ. ೧೮-೨-೨೩), ಅನನ್ಯನು ಒಂದು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೪-೮).

ತಪಃಪದ್ಧಾತ್ಮನಾದ ಪ್ರಕಾರ, ಮೃತರು ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು, ಎರಡು ಬೆಂಕಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹಾದುಹೋಗುತ್ತಾರೆ; ಆ ಬೆಂಕಿಗಳು ಕೆಟ್ಟ ಜೀವಗಳನ್ನು ಸುಡುತ್ತವೆ; ಉತ್ತಮರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆ ಹೊರಟ ಉತ್ತಮ ಜೀವಿಗಳು ಪಿತ್ತಗಳ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಓಡಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ ಕ. ಖ್ಯಾ. ೧-೯-೩-೨; ಇತ್ಯಾದಿ). ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಪಡೆದಿರುವವರಿಗೆ ಎರಡು ದಾರಿಗಳು ಉತ್ತಮವಾಗಿವೆ: ಒಂದು (ಪಂಚಾರ್ಣವ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ) 'ಬ್ರಹ್ಮ' ನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಎರಡನೆಯದು ಸ್ವರ್ಗದ ದಾರಿ. ತಮ್ಮ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಫಲ ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ, ಈ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಬಂದು, ಪುನಃ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಅಶ್ವ'ದ ತುಳಯವೇ ಇಲ್ಲದವರು ದುರ್ವೀರತೆಗಳ ಅಥವಾ ಭೂತಪ್ರೇತಗಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಮುಷ್ಕರಾಗಿ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಜನ್ಮವೆತ್ತುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವರ್ಗ:—ಪಿತ್ತಗಳೂ ಮತ್ತು ಯಮನು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಾನವು ನಿತ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೫-೧೪), ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೪-೮), ಮೂರನೆಯ ಸ್ವರ್ಗ ದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶದ ಅತ್ಯಂತ ಗಹವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, (೯-೧೩-೩ರಿಂದ ೯) ಇದೆ. ಅರ್ಹರ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ, ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ (ಆ. ವೇ. ೧೧-೪-೧೧) ಮತ್ತು ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ ಲೋಕ (೪-೨೪-೨), ಆಕಾಶದ ತುದಿ (ಆ. ವೇ. ೧೮-೨-೪೩), ಮೂರನೆಯ ಆಕಾಶ (ಆ. ವೇ. ೯-೫-೧, ೮; ೧೮-೪-೩) ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸ್ವರ್ಗ (ಆ. ವೇ. ೧೮-೨-೪೮), ಇವುಗಳೇ ಪಿತೃಲೋಕಗಳ ಮತ್ತು ಯಮನ ಸ್ಥಾನವೆಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮೈತ್ರಾಯಣೀ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಮೈ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧೪; ೨-೩-೯), ಪಿತೃಲೋಕವೇ ಮೂರನೆಯ ಲೋಕ. ಪಿತೃಲೋಕವು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ (೯-೧೩-೯). ಪಿತ್ತಗಳು ಸೂರ್ಯ ನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೦೩-೨; ೧೦-೧೫-೫) ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯ ರಕ್ಷಿಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ (೧-೧೦೯-೩; ಕ. ಖ್ಯಾ. ೧-೯-೧೦ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನು ಅಪರಿಮಿತ ಸ್ವರೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ (೫-೧೦೫-೬). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಪದ್ಮ ಇವರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (೧೦-೧೫-೩) ಮತ್ತು ಭೂಮಿಪ್ರಾಣದವರು ಆ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಾಸಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಹೆಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ (೧-೧೫-೫) ಎಂದಿದೆ. ದೀವತೆಗಳು ಅನಂದಿಸುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮೂರು ಹೆಣ್ಣಿಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವು ಇಟ್ಟು ಕೊಡಲು ಹೋದಂತೆ, ಸತ್ತಿರುವವರು ಅದುಕಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ, ಸೂರ್ಯನೂ, ಉಪಸ್ಥಿತರೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಸತ್ತಿರುವವರ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಪಕ್ಷಗಳೂ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೫-೪-೧೩; ಕ. ಖ್ಯಾ. ೬-೫-೯) ಮತ್ತು ಪುರಾತನರಾದ ಪಿತೃ ಜನ ಮಹಿಗಳೂ ಪಕ್ಷತ್ರ ಮಂಕಲಕ್ಕೆ ವಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರು (ಶ್ಲೋ. ಆ. ೧-೧೧-೯-೨).

ಮುನ್ನೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃಕ್ಷದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಮನು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕುಳಿತು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೩೫-೧). ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ (ಅ. ವೇ. ೫-೪-೩), ಇದು ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಮರವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪರಲೋಕಜೀವನದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒಂಭತ್ತು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ, ವೇದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಕಠಿಣ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವರಿಗೆ ಅವರ ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವು ಸ್ವರ್ಗ; ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೃತರಾದವರಿಗೂ ಇದೇ ಫಲ (೧೦-೧೫೪-೨೦ನೇ ೫), ಆದರೆ ಇವೆರಬರಿಗಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಉದಾರವಾಗಿ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುವವರಿಗೆ ಈ ಸ್ವರ್ಗವು ಫಲರೂಪವಾಗಿದೆ (೧೦-೧೫೪-೩; ೧-೧೫೫-೫; ೧೦-೧೦೭-೨). ಈ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ದೊರಕುವ ಫಲಗಳ ವಿಷಯ ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಮೃತರಾದವರು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಬೃಹದ ಅಕ್ಷಾದಕರವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೪೮; ೧೦-೧೫-೧೪; ೧೦-೧೬-೨, ೫); ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಕೈಗೊಡುತ್ತವೆ (೧-೧೧೩-೧, ೧೧); ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (೧೦-೧೪-೧೪), ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಯಮ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುರಿತ ಜೀವನ (೧೦-೧೪-೭). ವಾರ್ಷಿಕವೆಂಬ ಮಾತೇ ಇಲ್ಲ (೧೦-೨೭-೨೧). ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವಿಹಿಷ್ಣುರಾಗಿ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯರೂ, ಇಷ್ಟರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೪-೮; ೧೦-೧೬-೫; ೧೦-೫೬-೧). ಅಲ್ಲಿ ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಮಕ್ಕಳು ವೇದಲಾದವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೬-೧೨೦-೩) ಮತ್ತು ತಪ್ಪೇ ಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಪುನಃ ಮಿಲಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೧೨-೩-೧೭). ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಲೋಕದೋಷಗಳ ಲವಲೇಕವೂ ಇಲ್ಲ; ಅದರಂತೆ ಶಾರೀರಕ ಕಷ್ಟಗಳೂ ಇಲ್ಲ (೧೦-೧೪-೮; ಅ. ವೇ. ೬-೧೨೦-೩). ಲೋಕಯಜ್ಞಗಳೆಲ್ಲಾ ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ; ಶೈಕಾಲಗಳು, ಸೊಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಕುಂಟು. ಇಂತಹ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲ (ಅ. ವೇ. ೩-೨೮-೫). ಆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವೇದ ಮತ್ತು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಮೃತರು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗುತ್ತಾರೆ, ಅನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮದಂತಿ, ಮಾದಯಂತೇ : ೧೦-೧೪-೧೦; ೧೦-೧೫-೧೪; ಇತ್ಯಾದಿ). ಸ್ವರ್ಗಜೀವನದ ಸೌಖ್ಯವು ಬೃಹದ ವಿಶ್ವವಾಗಿ ೧-೧೧೩-೨೦ನೇ ೧೦ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆ ಸತತವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ನೀರು ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ; ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೧೨-೨-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವರೂಪವಾದ (ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಆಹಾರ) ಆಹಾರವೂ, ತೃಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟು; ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ವೇದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವೆ. ಅಸ್ತತ್ವವಾಗಿ ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿಷಯಸುಖವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ (ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೬-೬; ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೪-೪ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ, ವಿಷಯ ಸುಖವು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩೪-೨). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವು ಅಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೬-೧-೩, ೩೩). ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಿರುವ ಆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ವೇಣುನಾದವೂ ಮತ್ತು ಗಾನವೂ ಕೇಳಬರುತ್ತವೆ (೧೦-೧೩೫-೭); ಅವರಿಗೋಸ್ಕರ, ಸೋಮರಸ, ಫಲಿತ ಮತ್ತು ಹೇನುತುಳುಗಳ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೪-೩೪-೫, ೬; ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೬-೪). ಸ್ವರ್ಗವೂ, ನಾನಾ ವರ್ಣದವೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದಗಳೂ ಅದ ಗೋವುಗಳು ಸರ್ವವಾಗಿಸಿದವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕಾಮದುಘಾ: ಅ. ವೇ. ೪-೩೪-೮). ಅಲ್ಲಿ ಬಹವರು ಶ್ರೀಮಂತರು, ದೊಡ್ಡವರು ಷೆಕ್ಕ

ವರು ಎಂಬ ಭೇದವಿಲ್ಲ (ಅ. ವೇ. ೩-೨೯-೩). ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿವಾಗಿಯುತ ಈ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ, ಅಶಾಶ್ವತವೆಂದೂ ಉತ್ತಮವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅಮೃತತ್ವದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮವೈಷ್ಣವ, ಕಜ್ಜನ್ಯನಾದ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖವೂ ದೊರಕುತ್ತದೆ ಎಂತಲೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದು ದರಿಂದ ಸತ್ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದವರು ಮರಣಾನಂತರ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸುಖಲೋಲುಪರಾಗಿ, ಸೋವಾರಿಗಳಂತೆ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಛಾವನೇ.

ಸ್ವರ್ಗವು ಈ ಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವೈಭವವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ಮತ್ತು ವೈಷಯಿಕಸುಖಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಅದು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಲೋಕ (೧೦-೧೬-೪); ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವರು ಅನಂದದಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಮಾಡಿದ ಹೋಮಗಳ ಮತ್ತು ಮಾಡಿದ ದಾನಗಳ ಫಲವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಯೂ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ, ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿದರೆ, ಸುಖವೂ ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ (೧೦-೧೫-೪-೩). ವಿಹಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದವರು, ಅದಿಷ್ಟು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಲೋಕಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ವಾಯು, ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾ ಇವರುಗಳ ಲೋಕಗಳೊಡನೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕ. ಬ್ರಾ. ೨೩-೪-೮; ೧೦-೪-೪-೨; ೧೧-೬-೨-೩, ೩; ಶ್ವೇ. ಬ್ರಾ. ೩-೧೦-೧೧-೬). ಒಬ್ಬ ಮಹಿಯು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದ ಬಲದಿಂದ ಬಂಗಾರದ ಹಂಸರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು (ಶ್ವೇ. ಬ್ರಾ. ೩-೧೦-೯-೧೧) ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ವೇತ್ತಿ ರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ—ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಛಾತಿಕ ದೇಹವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ (ಶ್ವೇ. ಬ್ರಾ. ೬-೩-೯-೨).

ವೇದವನ್ನು ವಿಹಿತವಾದ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವರು ಜನನ ಮರಣಗಳ ಭಯರಹಿತರಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಸಮತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಕ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೫-೬-೯). ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರಹಸ್ಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ, ಮನುಷ್ಯನು ಪುನಃ ಜನ್ಮನುತ್ಪಾನೆ (ಕ. ಬ್ರಾ. ೧-೫-೩-೧೪). ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಫಲ ಮತ್ತು ದೇಹಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಾದಗಳ ಪ್ರಾರಂಭವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾಂದೋಗ್ಯ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ, ಕತ ಮೊದಲಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಕರೋನಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆಚಿಕೇತನೆಂಬುವ ಪದ ಕಳೆಯಿದೆ; ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಭಾಗವು ನೆಚಿಕೇತ ಮತ್ತು ಯಮ ಇವರ ಸಂವಾದ. ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಮರಣಾಧೀನರಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ, ದೇಹಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ, ಜಡ ಪದಾರ್ಥವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮನುತ್ಪಾನೆ; ಆತ್ಮನೆಯ ಮನ ಕತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಲ್ಲನು; ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥರಾದವರಿಗೆ ನರಕವಿಲ್ಲ; ಎಂದು ಯಮನು ನೆಚಿಕೇತನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದಾನೆ.

ನರಕ.

ಸತ್ತುವರೆಗೆ ಅಮುಖ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ, ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸದಿದ್ದರೂ, ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಳವಿರಲೇಬೇಕು. ಅರ್ಥವೇನಾದ ಮತ್ತು ಕರೋನಪನಿಷತ್ತು ಇಂತಹವರು ನರಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ (ಅ. ವೇ. ೧೨-೪-೩೩) ಹೆಚ್ಚು ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಮೊದಲಾದುವು ವಾಸಿಸುವ ನರಕ ಲೋಕ (ಇಥೋಲೋಕ)ವಿದೆ (ಅ. ವೇ ೨-೧೪-೩; ೫-೧೯-೩); ಈ ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಕೊರಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಉಭಯಿಸುವುದು (ವಾ. ಸಂ. ೩೦-೫). ಆತ್ಮಂತ ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸು (ಅ. ವೇ. ೮-೨-೨೪;

ಇತ್ಯಾದಿ), ಅಂಧಕಾರವೃತ್ತವಾದ ತಮಸ್ಸು (ಅ. ವೇ. ೫-೩೦-೧೧), ಅಂಧತಮಸ್ಸು (ಅ. ವೇ. ೧೮-೩-೩) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಈ ಲೋಕವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ನರಕದ ದುಃಖಗಳು ಲೆ. ವೆ. ೫-೧೯ರಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶದವಾಗಿ ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೬-೧ರಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಅದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಮರಣಾನಂತರ ಪುನಃ ಜನಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅವನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಕ್ಕದಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಸತ್ಕರ್ಮ ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳ ಸಾರವಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೬-೨-೩; ೧೨-೯-೧-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಆದರೆ, ಮುಗ್ಧರಲ್ಲಿಯೂ, ಇಂತಹದೊಂದು ದುಃಖಾನುಭವ ಪ್ರದೇಶವಿದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲ. (ಇದಂಗಳೇಂ ಪದಂ) * ಈ ಅಳವಾದ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಾಪಿಷ್ಠರು, ಅನ್ಯತವಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಅಸತ್ಯವಂತರಿಗೋಸ್ಕರ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (೪-೫-೫). ಶಾಪಿಷ್ಠರನ್ನು ಶಾಪಾಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಅಗಾಧವಾದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ, ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ವಿಳಂತೆ ಎಸೆಯದೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರಾ-ಸೋಮರು ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (೬-೧೦೪-೩); ಗೂಬೆಯಂತೆ, ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸಿಯೂ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳಲಿ (೬-೧೦೪-೧೬); ದ್ವೇಷಿ ಮತ್ತು ದರೋಡೆಕೋರರೂ ಮೂರು ಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲಿ (೬-೧೦೪-೧೧). ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು, ಭೂಮಿಗೆ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಧಕಾರಾ ವೃತ್ತವಾದ ಪ್ರದೇಶವಿದೆಯೆಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಭೂಲೋಕದ ಸುಖವೇ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವೇ ಹೊರತು, ಮರಣಾನಂತರದ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ, ಸತ್ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದವರೂ ಮತ್ತು ದುಷ್ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದವರೂ ಪುನಃ ಮತ್ತೊಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೨-೨-೨೬; ೧೦-೬-೩-೧); ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು, ಈ ಬಹುಮಾನ ಅಥವಾ ಶಿಕ್ಷೆಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಾಂಗ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಧಾನವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಅಚರಿಸದೇ ಇರುವವರು, ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ, ತಮಗೆ ನಿಯತವಾದ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ದೇರಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೨-೬-೩೩) ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ನಂಬಿಕೆ.

ಮರಣಾನಂತರ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನ್ನ ತನ್ನ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯವನು ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟವನೆಂಬ ತೀರ್ಪಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಗೆ ನೇದಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಒಂದೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ (ತೈ. ಅ. ೬-೫-೧೩), ಯಮನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳನ್ನೂ, ಅಸನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳನ್ನೂ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು, ಅವನೇ ಈ ವಿಭವಯಮಾನುವಾದಕ್ಕೆ ಪರಮಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಪಿತ್ತಗಳೆಂಬ

ಮೃತರಾದವರಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಮೂರನೆಯ ಸ್ತರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ; ಇವರಿಗೆ ಪಿತ್ತಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಪುರಾತನವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ, ಮೂಲಪುರುಷರೇ ಇವರು (೧೦-೧೫-೮, ೧೦); ಮೃತರಾದವರು, ಈ ಋಷಿಗಳು ವಿಶದಿಸಿದ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ, ಅವರ ಸವಿಸಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೪-೨, ೬, ೧೫). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಾರೆ (೧೦-೧೫-೩; ೧-೧೧೪-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಪಿತ್ತಹೇವಶಾಕವಾದವು (೧೦-೧೫; ೧೦-೫೪).

ಪಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ನವಗ್ರಹರು, ವಿರೂಪರು, ಅಂಗಿರಸರು, ಅರ್ಜುನರು, ಭೃಗುಗಳು ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠರೆಂಬ (೧೦-೧೪-೪ರಿಂದ ೬; ೧೦-೧೫-೮) ಗಣಗಳಿವೆ; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಸಾಲ್ಪು ಹೆಸರುಗಳು, ಅರ್ಜುನವೇಶ ಮತ್ತು ಮುಗ್ಧರಾದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ವಿಳನೆಯ ಮಂಜಲಗಳ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಇವರಲ್ಲಿ

ಅಂಗಿರಸಂಗೂ ಯಮುನುಗೂ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (೧೦-೧೪-೩,೫) ಪಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಾಃ (ಕೆಳ ದರ್ಜೆಯವರು), ಪರಾಃ (ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯವರು) ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮಾಃ (ಮಧ್ಯ ದರ್ಜೆಯವರು) ಎಂತಲೂ ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ; ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಅವರ ವಂಶಜರಿಂದ ಡ್ಯಾತರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಇವರೆಲ್ಲರ ಹರಿಣಿಯೂ ಇದೆ (೧೦-೧೫-೧, ೨, ೧೩). ಉಪಸ್ಥುಗಳು, ನದಿಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು, ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು, ಪೂಜಣ ಮತ್ತು ಪುರುಗಳು, ಇವರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ಯಗಳ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ (೩-೫೨-೪; ೬-೬೫-೧೦; ೬-೩೫-೧೨; ೧-೧೦೬-೩). ಅವರ ಕರ್ಮಕ್ಷಮೆ ದೇವರು (೧೦-೧೪-೬) ಅವರ ವಂಶಜರಿಗೆ, ಸಂಹತ್ತು, ಸಂಪಾಪ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೧೫-೬) ಅವರ ವಂಶಜರಿಗೆ, ಸಂಹತ್ತು, ಸಂಪಾಪ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೧೫-೬, ೧೦; ಅ. ವೇ. ೧೮-೩-೧೪; ೧೮-೪-೬೨). ತಮ್ಮ ವಂಶೀಕರಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಡಬೇಕೆಂದು ವನಿಷ್ಠರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ (೬-೬೩-೧; ೧೦-೧೫-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ತುರುಷ್ಯ, ಯದು ಮತ್ತು ಉಗ್ರದೇವ ಎಂಬವರು ಒಂಟಿಯಾಗಿಯೂ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ (೧-೩೬-೧೮).

ಪಿತ್ಯಗಳೂ ಅವರರು (ಅ. ವೇ. ೩-೪೧-೩); ದೇವತೆಗಳೆಂತಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (೧೦-೫೬-೪). ಅಂಗಿರಸರು ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಗಣಗಳಲ್ಲಿ, ದೇವತ್ವದ ಜೊತೆಗೆ ಪುತ್ರಿಜತ್ವವೂ ಸೇರಿವೆ. ಸ್ವಸ್ತಿಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳು ಕೆಲವು ಪಿತ್ಯಗಳಿಗೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ; ಆಕಾಶವನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರರಂಜಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವರು ಅವರೇ; ಹಗಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಕೂ, ರಾತ್ರಿ ಕತ್ತಲೂ, ಅವರಿಂದಲೇ ಆಯಿತು (೧೦-೬೮-೧೧); ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದು, ಉಪಸ್ಥನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದರು (೬-೬೬-೪; ೧೦-೧೦೬-೧ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಮತ್ತು ಸೋಮನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡ, ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. (೮-೪೮-೧೩). ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೂ (ಹವ್ಯವಾಹ) ಮತ್ತು ಶವವನ್ನು ದಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೂ (ಶ್ರವ್ಯಾದ) ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವಂತೆ (೧೦-೧೬-೯), ದೇವಮಾರ್ಗ ಪಿತ್ಯಮಾರ್ಗಗಳಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (೧೦-೨೬; ೧೦-೧೮-೦; ೧೦-೮೮-೧೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಅದೇ ರೀತಿ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಪಿತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೂ ಭೇದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ; ದೇವಲೋಕದ ದ್ವಾರವು ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ (ಶ. ಪ್ರಾ. ೬-೬೨-೯), ಪಿತ್ಯಲೋಕ ದ್ವಾರವು ಅಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿಯೂ (ಶ. ಪ್ರಾ. ೧೩-೮-೧೫) ಇವೆಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪಿತ್ಯಗಳೂ ಮನುಷ್ಯರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಗದವರು ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ (ಶ್ರೀ. ಪ್ರಾ. ೨-೩೮-೨). ಪಿತ್ಯಗಳು ಭೂಮಿ, ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಗಳು (ಅ. ವೇ. ೧೮-೨-೪೯; ಪು. ವೇ. ೧೦-೧೫೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಪುರಾತನ ಪಿತ್ಯಗಳೇ ಒಂದು ಸಲ ಸೋಮಾಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು (೧೦-೧೫-೮). ಅವರು ಯಮನೊಡನೆ ಸಂತೋಷಹರಿದಂ ಕಾಲಕಳಿಯುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೪-೧; ೧೦-೧೩೫-೧ ಮತ್ತು ಅ. ವೇ. ೧೮-೪-೧೦ ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೬-೬೬-೪). ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಂಶಜರಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪೂಜೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪೂಜೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕಥೆಯೇ ಅವರೂ ಬರುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೫-೧೦). ಅವರಿಗೂ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ ಅಥಿಲಾಹೆ (೧೦-೧೫-೫, ೬); ದರ್ಭಾಸಪದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಪಾಳಿ ಮುಖವಾಗಿ ಇಳಿತು, ಸುತವಾದ ಪಾಪಿಯವನ್ನು ಪಾಪಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೫-೫, ೬). ಕುಮಗೋಸ್ಥರ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾಪಮಾಡಲು ಆತುರರಾಗಿದ್ದಾರೆ; ಯಮ ಅಪನ ತಂದೆ ವಿವಸ್ವತ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಬಂದು, ಅವರೊಡನೆಯೇ, ಪುತವಾದವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅಪ್ಪಾಸವಿದೆ (೧೦-೧೫-೮ರಿಂದ ೧೧; ೧೦-೧೪-೪, ೫). ಸಾವಿಲೆಗಟ್ಟರೆ ಬಂದು, ದರ್ಭಾಸಪದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕುಳಿತು

ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೧೦-೧೫-೧೦, ೧೧). ಪಿತ್ತಗಳೂ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಾಗ, ಕೆಲವು ಪಿಶಾಚಿಗಳೂ, ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ಅವರೊಡನೆ ಬೆರೆಯುವುದುಂಟು. (ಅ. ವೇ. ೧೮-೨-೨೮).

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವು ಅರ್ಪಿತವಾಗುವಾಗ 'ಸ್ವಾಹಾ' ಎಂತಲೂ, ಪಿತ್ತಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವಾಗ 'ಸ್ವಧಾ' ಎಂತಲೂ (೧೦-೧೪-೩) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಭಾಗಗಳಿಗೆ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು (ಕ. ಬ್ರಾ. ೪-೪-೨-೨). ಅವರಿಗೂ ಪೂಜೆಯುಂಟು; ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಲಾಲಿಸಿ, ಅವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಬೇಕು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಡೆದುಹೋಗುವ ಶ್ರಮಾದಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೧೫-೨, ೫, ೬; ೩-೫೫-೨ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಯಮು.

ಮೃತರಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಯಮನು ಮುಖಂಡನು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪರಲೋಕದ ವಿಷಯವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಯಮನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಮೂರೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ (೧೦-೧೪, ೧೫೫, ೧೫೪). ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ (೧೦-೧೦), ಯಮ ಮತ್ತು ಅವನ ಸೋದರಿ ಯಮಿಗೆ ನಡೆದ ಸಂವಾದವಿದೆ. ಯಮನ ಹೆಸರು ಸುವಾರು ಐವತ್ತು ಸಲ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅವನು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಾಮಗ್ನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (೬-೭೬-೪; ೧೦-೧೫೫.೧). ವರುಣ (೧೦-೧೪-೭), ಬೃಹಸ್ಪತಿ (೧೦-೧೩-೪; ೧೦-೧೪-೩), ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೃತಾತ್ಮರನ್ನು ಬೇರೆ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸಾಗಿಸುವ ಅಗ್ನಿ, ಇವರುಗಳೊಡನೆ ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಮನ ಸ್ನೇಹಿತ (೧೦-೨೧-೫) ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತ (೧೦-೫೨-೩). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಯಮ (ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ)ನೂ ಸೇರಿ, ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡಹಿಡಿದರು (೧೦-೫೧-೩). ಅಗ್ನಿ, ಯಮ ಮತ್ತು ಮಾತರಿಕ್ವ ಇವು ಮೂರೂ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರುಗಳು (೧-೧೬೪-೧೬). ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಯಮನೂ ಸೇರಿದಾನೆ (೧೦-೬೪-೩; ೧೦-೯೨೧-೧).

ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಯಮನೂ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ದೇವತೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕರೆದಿಲ್ಲ; ಮೃತರಾದವರಿಗೆ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಯಮರಾಜಃ ೧೦-೧೬-೯). ಸತ್ತ ನಂತರ, ಜೀವನ ಕಾಣುವುದು, ಯಮ ಮತ್ತು ವರುಣದೇವ, ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು (೧೦-೧೪-೭). ಒಂದು ಸೂಕ್ತ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ (೧೦-೧೪), ಯಮ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಮನು ಅವರೊಡನೆ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೪-೩, ೪; ೧೦-೧೫-೮). ಬಂಗಾರದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳೂ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಗೊರಸೂ ಉಳ್ಳ ಅವನ ಅಶ್ವಗಳ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗಿದೆ (ತೈ. ಅ. ೬-೫-೨; ಅಪ. ಶ್ತೌ. ಸೂ. ೧೬-೬). ಅವನು ಜನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದುಗೂಡಿಸುವವನು (೧೦-೧೪-೧); ಮೃತರಾದವರಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೪-೯; ಅ. ವೇ. ೧೮-೨-೩೬); ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸಗೃಹವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ (೧೦-೧೮-೧೩).

ಯಮನ ಸ್ಥಾನವು ಆಕಾಶದ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದೆ (೯-೧೦೩-೮). ಮೂರು ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ, ಎರಡು ಸವಿತ್ಯವಿಗೂ, ಒಂದು ಯಮನಿಗೂ ಸೇರಿದೆ (೧-೩೫-೬; ೧-೧೦೩-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಯಮನ ಲೋಕವೇ ಮೂರನೆಯದು ಮತ್ತು ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದುದು. ವಾಚಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೧೨-೬೩), ಯಮನು ಯಮಯೊಡಗೂಡಿ, ಈ ಅಂತ್ಯದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಅವನ ಈ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ—

ಇದೇ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವೂ ಹೌದು.—ಯಮನ ಸುತ್ತಲೂ ವೇಣುನಾದವೂ, ಗಾನವೂ ಕೇಳಿದಿರುತ್ತವೆ (೧೦-೧೩೫-೭).

ಯಮನುಗೋಸ್ಕರ ಸೋಮರಸವು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಅವನಿಗೆ ಪೃಥವು ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ (೧೦-೧೪-೧೩, ೧೪); ಮತ್ತು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು, ಆಸನದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನನಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (೧೦-೧೪-೪) ಇದೆ.

ವಿವಸ್ವತನು ಅವನ ಜನಕ (೧೦-೧೪-೫) ಮತ್ತು ಸರಣ್ಯು ಎಂಬವಳು ತಾಯಿಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೧೦-೧೭-೧). ಅನೇಕ ಸಲ ವೈವಸ್ವತನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (೧೦-೧೪-೧; ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನಿಗೆ ಅಧಿಕರಾರೂ ಅಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಯಮನೇ ವಿವಸ್ವತನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು (ಅ. ವೇ. ೧೮-೨೩೨; ೧೮-೩೬೦, ೬೦೪ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ).

ಯಮ ಯಮಿಗಳ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ತಾವಿಬ್ಬರೂ ಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಜಲದೇವತೆಯು (ಅಪ್ಸಾ ಯೋಷಾ) ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದಾರೆ (೧೦-೧೦-೪). ಯಮನೊಬ್ಬನೇ ಮತ್ಸ್ಯನೆಂದು ಯಮಯು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ (೧೦-೧೦-೩). ಯಮನು ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಮೃತ್ಯುವನ್ನೇ ಅವಸ್ಥಿಸಿದನೆಂದು ಇದೆ (೧೦-೧೩-೪). ಅವನು ಅನಂತರ ಬರುವ ಅನೇಕರಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ದೇರೆ ರೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು; ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪುರಾತನರಾದ ಪಿತೃಗಳೂ ಹೋಗಿರುವುದು (೧೦-೧೪-೧,೨). ಅವನೇ ಮೃತರಾದ ಮತ್ಸ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲಿನವನು (ಅ. ವೇ. ೧೮-೩೬೩). ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯರೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರೇ ಇರಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ದೇರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಮರ್ತಪದದಿಂದ ದೇವತೆಗಳೂ ಉದ್ವಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ತವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನೂ, ಬಹಳ ಪುರಾತನನೂ ಆದುದರಿಂದ, ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ. ಅವನಿಗೆ ವಿಶ್ವತಿ (ನೊಲಿಸಿದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯ), ನಮ್ಮ ತಂದೆ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ (೧೦-೧೩೫-೧). ಯಮನ ಮೂಲಕವೇ, ಮುಂದೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ, ವಿವಸ್ವಾನ್ ಅದಿತ್ಯನ ವಂಶಜರೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವು ಬಂದಿರುವುದು (ಷ್ಕೆ. ಸಂ. ೬-೫-೬-೨; ಶ. ಧಾ. ೩-೧-೩-೪ ಮತ್ತು ಪು. ವೇ. ೧-೧೦೫-೯೯ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಯಮನಿಂದ ದತ್ತವಾದ 'ಆಶಾತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಶ್ವ'ವು, ಅಮರರಾಗತತ್ಯವರಿಗೆ ಯಮನು ಕೊಡುವ ಸ್ವಾತವೇ ಇರಬಹುದು (೧೦-೬೩-೨; ೧-೧೩-೫ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಹೀಗೆಯೇ ಯಮನಿಗೂ ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಬಹುದು.

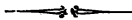
ಮೃತ್ಯುವೇ ಯಮನ ಮಾರ್ಗ (೧-೩೮-೫) ಮತ್ತು ಒಂದು ಸಲ (೧-೧೬೫-೪; ಮೈ. ಸಂ. ೨-೫೬ ಮತ್ತು ಅ. ವೇ. ೬-೨೮-೩೧ ಮತ್ತು ೬-೯೩-೧ಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ) ಅವನೇ ಮೃತ್ಯುವೆಂತಲೂ ಹೇಳಿತು. ಯಮನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶೃಂಖಲೆಗಳು ವರುಣ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ (೧೦೯೬-೧೩). ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವನ ದೂತರ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯಮನು ಛಯಂಕರನೆಂದು ತೋರಬಹುದು: ಅಥರ್ವ ವೇದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇತರ ವೈದಿಕ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ, ಮರಣ ಮತ್ತು ಮರಣಾನಂತರದ ದುಃಖಾನುಭವಗಳು ಯಮಕರ್ತೃಗಳಾದುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಯಮನೇ ಮೃತ್ಯುವೇವೆಂತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಫರಕವೊಂದೇ ಯಮನ ರಾಜ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇತರ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂತಹ, ಮೃತ್ಯು, ನಿರ್ಮುತಿ (ರೋಗ) ಇವರುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಯಮನೂ ಒಬ್ಬನು (ವಾ. ಸಂ. ೩೯-೧೩; ಅ. ವೇ. ೬-೨೯-೩; ಮೈ. ಸಂ. ೨-೫-೬) ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯುವು ಅವನ ದೂತ (ಅ. ವೇ. ೫-೩೦-೧೨; ೧೮-೨-೨೭; ಇತ್ಯಾದಿ). ಮೃತ್ಯುವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧಿಕತೆಯೆಂದೂ ಯಮನು ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕತೆಯೆಂದೂ

(ಆ. ವೇ. ೫-೨೫-೧೩, ೧೪), ನಿರ್ದೆಯು (ನಿರ್ದಾಧಿದೇವತೆಯು) ಯಮನ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಬರುತ್ತಾಳೆಂದೂ
(ಆ. ವೇ. ೧೯-೫೬-೧) ಹೇಳಿದೆ.

ಯಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಅವಳ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ
ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ—ಮತ್ತು ಲಗಾಮು ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು
ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಯಮ ಮತ್ತು ಯಮಿಗಳು ಯಮುಳಂದೇ ಭಾವನೆ (೧೦-೧೦). ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ,
ಯಮನನ್ನು ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ, ದಿವ್ಯತೀಕ್ಷಕ ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ, ಈ ಪದವು ಯಮ್ (ಹತ್ತೀ
ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡ) ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದರೂ, ಇದಕ್ಕೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಾರ
ವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು.

ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯು—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗೂಬೆ ಅಥವಾ ಕವೋತ—ಯಮನ ದೂತ (೧೦-೧೫-೪;
೧೦-೧೨೩-೬ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ); ಇಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಯಮನೇ ಮೃತ್ಯುವೆಂದು ಭಾವನೆ; ಅದರಿಂದ ಯಮ ಮತ್ತು
ಮೃತ್ಯುಗಳಿಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ದೂತನು (ಆ. ವೇ. ೮-೮-೧೧). ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಿಣಿಯವರು
ಯಮನ ನಿಯತ ದೂತರಾದ ಎರಡು ನಾಯಿಗಳ ವಿಷಯ (೧೦-೧೪-೧೦ರಂದ ೧೨). ಅವುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು
ಕಣ್ಣುಗಳು, ಅಗಲವಾದ ಮೂಗುಗಳು; ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಚುಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಕಂದುಬಣ್ಣ; ಅವು
ಸರಮೆಯ ಮಕ್ಕಳು (ಸಾರಮೇಯ). ಯಮಲೋಕದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ರಕ್ಷಕರು (೧೦-೧೪-೧೧).
ಅಥವಾ ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವೆ (ಆ. ವೇ. ೧೮-೨-೧೨). ಈ ಎರಡು ನಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಹಾದು, ಬೇಗ
ಬೇಗ ಹೋಗಿ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸೋ ಎಂದು ಮೃತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ (೧೦-೧೪-೧೦); ಮೃತನನ್ನು ಪಿತೃ
ಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಕ್ಷೇಮಾರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸೆಂದು ಯಮನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ತಮ್ಮ ಜೀವರೂಪ
ದಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತರಾಗಿ, ಯಮನ ದೂತರಂತೆ, ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರಿ. ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕನ್ನು
ಪ್ರಾಕೃತವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವರಿಗೂ (ನಾಯಿಗಳಿಗೂ)
ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇದೆ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ಸಾಯಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು
ತ್ತಿದ್ದು, ಯಮಲೋಕದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಅಂಥವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಇವರ ಕರ್ಮವಿರಬೇಕು. ದುಷ್ಟರನ್ನು ಈ
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಈ ನಾಯಿಗಳು ಹೋಗಗೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಧಾರ ಸಾಲದು. ೬-೩೫-೨ರಂದ ೫ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. * ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಯಮನ ದೂತರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು,
ಬಹುವಚನ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನಗಳೆರಡಲ್ಲಿಯೂ ಪದಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಆ. ವೇ. ೮-೨-೧೧; ೮-೮-೧ ೨
೫-೩೦೬). ಎರಡು ನಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಬಲಾ, ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ಯಾಮ (ಆ. ವೇ. ೮-೧೯). ಯಮ;
ಯಮಿಗಳೇ ಈ ಎರಡು ನಾಯಿಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ. ಸೂರ್ಯ ಹಿಂದರಂದು ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.
ಯಮನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಒಂದಂಶದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯರೂಪದ ವಿಶೇಷ, ಸೂರ್ಯ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಅಥವಾ
ಅತ್ತಮಿಸುವ ಸೂರ್ಯ, ಅದುದರಿಂದ ಮೃತ್ಯು ದೇವತೆ ಇರಬಹುದೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀ ಜಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಪ್ರೆಸ್, ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಟೆವರ್ ಸ್ಟ್ರೀಟ್
ಮೈಸೂರು, 1950